

RİSALE-İ NUR'DA
KÜLLÎ
KAİDELER

İSLAMÎ DÜŞÜNCE, İNANÇ, HAYAT, AHLÂK,
AKSİYON VE İLİMLER ADINA
PIRLANTA ÖLÇÜLER

2

ALİ ÜNAL

RİSALE-İ NUR'DA KÜLLÎ KAİDELER
İSLÂMÎ DÜŞÜNCE, İNANÇ, HAYAT, AHLÂK,
AKSİYON VE İLİMLER ADINA PIRLANTA
ÖLÇÜLER

2

ALİ ÜNAL

Copyright © Şahdamar Yayınları, 2013

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör

Seyit N. ERKAL,
Ahmet ÖZDEMİR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

ISBN
978-605-4038-59-6

Yayın Numarası
158

Şahdamar Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 5
34696 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.sahdamaryayinlari.com

Dördüncü Bölüm

PEYGAMBERİMİZ'İ TANIMA, SÜNNET VE HADİS'LE İLGİLİ KÜLLÎ KAİDELER

· **Bir şeyin meyvesi, yani gayesi en evvel düşünülür; demek ki, varoluşta en son olan, mânen ve düşünce de en evveldir. Zât-ı Ahmediye (s.a.s.), kâinat ağacının en mükemmel meyveleri olan peygamberlerin de en büyüğü, dolayısıyla kâinat ağacının en önemli meyvesi olmakla, ilk yaratılan, O'nun nûru olmak gerekir.**¹

MEYVE, SON AMA, ÇEKİRDEĞİ BARINDIRMAKLA AYNI
ZAMANDA İLKTİR

Bu çalışmanın birinci bölümünde de zikredilen bu küllî hakikat, “*Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”² âyeti kerimesi ve “*Sen olmasaydın, kâinatları yaratmazdım!*”³ hadis-i kudsîsindeki manâyı açıklayıcı anlam ve muhvetaya sahiptir.

Nasıl ki bir ağaç meyvesi için yetiştirilir, dolayısıyla ağacın varlığından birinci gaye meyvesidir ve meyve, ağaçta en son ortaya çıksa da, ağacın onu dikenin, yetiştirenin zihninde ağacın varlığı açısından ilktir; bunun gibi, her iş, davranış ve faaliyet de bir gayeye oturur ve gaye, o iş, davranış ve faaliyetin varlığında ilktir. Gayesiz ve abes hiçbir şey yapmayan, yapmamak şânından olan Cenab-ı Allah'ın (c.c.) her bir eseri ve icraatı da elbette pek çok gayelere dayanır. Bu sebeple, gerek Cenab-ı Allah'a, gerekse insanlara ait her işte, her eserde ve faaliyette gaye en öncedir, fakat bu gaye, eser ve icraatın tamamlanmasıyla, yani en son ortaya çıkar. İşte, varlık silsilesinde en sonda olan, silsilenin neticesi, meyvesi ve gayesi olup, dolayısıyla onun varlığında en evveldir.

Cenab-ı Allah (c.c.), kâinatı tanınması ve kâinattaki şuurlu varlıkların Kendisi'ni tanıyıp O'na ibadet etmeleri için yaratmıştır. “*Ben, cinleri ve insanları ancak (Beni tanısinlar ve) Bana ibadet etsinler diye yarattım.*”⁴ âyeti de, bu gerçeği açıkça ifade etmektedir. Bütün kâinatta Cenab-ı Allah'ı

en iyi tanıyan, O'na en üst seviyede ibadet eden, dolayısıyla kâinatın yaratılış gayesini öncelikle yerine getirenler, peygamberlerdir. Şu halde, peygamberler, kâinat veya varlık ağacının en önemli meyveleri olup, bir bakıma kâinat, onlar için yaratılmıştır. Peygamberler içinde ise onların sonuncusu olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberlik manâ, muhteva ve vazifesinin en önde gelen ve en kâmil temsilcisidir. Çünkü:

1. O, bütün peygamberlerin Cenab-ı Allah'tan alıp tebliğ ettikleri aynı hakikatleri tebliğ etmiştir ve dolayısıyla, peygamberlerin de sonuncusu olmakla, onların tamamının vârisidir.

2. Bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri aynı hakikatler, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) dünyayı teşriflerinde büyük ölçüde unutulmuş, tarihe karışmış, efsanelere ve hurafelere bulaşmış, hattâ şirke dönüştürülmüştü. O (s.as.), bütün bunları yeniden ve bütün doğrulukları ve gerçek muhteva ve şekilleriyle tebliğ ve temsil etti. Böylece, bütün peygamberlerin halefi ve vârisi olarak, onları vazifelerinde ve mesajlarında tebrîe buyurdu; yani, onların vazifeleri ve mesajlarını, zamanın üzerlerine getirip yığıdığı bütün kirlerden temizledi.

3. Zamanla bütün peygamberlerin sadece vazifeleri ve mesajları değil, bizzat şahısları da pek çok töhmetler, onların pak semtlerine katiyen uğramamış bulunan, uğramış olması imkânsız suçlamalar altında kaldılar. Bu suçlamalar, onlara inanmayanlar kadar, bizzat onların takipçileri olduklarını iddia edenlerden de geldi. Elimizdeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarına baktığımızda onların pek çoğuna atılan iftiraların ne kadar şen'î olduğu görülür. İşte Allah Rasûlü (s.a.s.), varlık ağacının bu en parlak meyvelerini, zamanla onlara bulaştırılmaya çalışılan her türlü lekeden de temizledi ve onları gerçek kıymetleri ve büyüklükleriyle tescil edip, bunu bütün âleme Kıyamet'e kadar bâki kalmak üzere ilan etti.

4. Önceki bütün peygamberler, belli ve sınırlı zamanlar ve topluluklar için gönderildiler. Dolayısıyla, her bakımdan evrensel olan Allah'ın Dini veya Mesajı'nı bütün evrenselliği içinde temsil, tatbik ve tebliğ etmediler. Belli zamanlar için belli topluluklara gönderilmiş bulunmaları ve dolayısıyla misyonlarının da sınırlı olması, Allah'ın Dini'ni bütün muhtevası ve sahip bulunduğu bütün hakikatleriyle tebliğe mâni idi. Fakat Allah Rasûlü (s.a.s.), bütün bu hakikatleri küllîlikleri ve evrensellikleri

içinde, hem de her zamana, mekâna, şarta ve seviyeye hitap ve hepsini hakkıyla tatmin edebilir bir tarzda tebliğ ve temsil etti.

İşte bu önemli gerçekler sebebiyledir ki, bütün önceki peygamberler Allah Rasûlü'nün âdeta birer mukaddimesi gibi iken, Allah Rasûlü, peygamberlik misyonunun küllî ve evrensel tek temsilcisi olmuştur. Bu sebeple de O, Cenab-ı Allah'ın tanınmak ve Kendisi'ne ibadet edilmek için yarattığı varlık ağacının en büyük ve eşsiz meyvesi, dolayısıyla da yaratılmaktan ana gayedir. Yaratılış ağacının meyvesi olarak, yani zâtıyla peygamberlik silsilesinde son, ama gaye olarak ise mahiyeti ve manâsıyla, varlığının temelini teşkil eden nûruyla yaratılıştaki ilktir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hangi davada bulunmuşsa, bütün peygamberler, mûcizelerine ve bütün velîler, kerametlerine dayanarak ona şehadet etmişlerdir.⁵

BÜTÜN PEYGAMBERLER, PEYGAMBER EFENDİMİZ'E
ŞAHİTTİRLER

Yukarıda üzerinde durulduğu gibi ve burada aynı gerçeği tekrar ifade edecek olursak, bir işte maksat ve netice, bir ağaçta meyve önce düşünülür; bir başka ifadeyle, bir işe onunla gerçekleştirilmek istenen gaye sebebiyle girilir ve hangi meyveyi almak istiyorsak o meyveyi verecek ağaç dikilir ve yetiştirilir. Dolayısıyla, işin gayesi veya neticesi, ağacın meyvesi, öyleyse varlığın da gayesi ve/veya meyvesi fizikî olarak en son olsa da, niyette ve manâ olarak en öncedir.

Kâinatın yaratılmasından gaye Cenab-ı Allah'ı tanıtabilecek bir kitap olması, insanın yaratılmasından gaye ise bu kitabı okuyup, Cenab-ı Allah'ı tanıması ve O'na ibadet etmesidir.⁶ İslâm, kâinat kitabının tercümanı, dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın kâinatı yaratmaktaki gayesinin gerçekleşme yolu veya vasıtasıdır. Önceki peygamberlerin her biri, İslâm'ı belli bir zaman, belli bir veya birkaç kavim için ve belli şartlarda geçerli olmak üzere temsil ve tebliğ etmesine mukabil, onu bütün zamanlar, mekânlar, şartlar ve insanlar için geçerli olmak üzere nihaî boyutlarıyla temsil ve tebliğ eden Peygamber Efendimiz (s.a.s.) olmuştur.⁷ Demek oluyor ki, Cenab-ı Allah'ın varlığı yaratmaktaki gayesi, en mükemmel, eksiksiz ve kusursuz olarak Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) gerçekleşmiştir.

Bir ağaç, meyvedeki çekirdekte başlar ve nihayet meyvede biter. O bakımdan, ağacın fizikî varlığında son ve netice, dolayısıyla ağacın varlığından gaye olan meyve, çekirdeği ile de ağacın tamamını en yoğun biçimde kendinde taşır. Ayrıca, maddî–fizikî varlık daima ilmî–manevî varlığın dışta tezahüründen ibaret olup, bir şeyin maddî–fizikî varlığı, hem varoluş gayesinden, hem de ilmî–manevî varlığından sonra gelir. İşte, madem ki Cenab-ı Allah'ın varlık veya kâinat ağacını yaratmaktaki gayesini gerçekleştirme vasıtası olan İslâm'ı bütün zamanlar, mekânlar, şartlar ve insanlar için olmak üzere insanların eline veren ve kâinatın da, insanın da yaratılmasındaki gayeyi mükemmel olarak gerçekleştiren Peygamber Efendimiz'dir, öyleyse Peygamber Efendimiz (s.a.s), varlık ağacının meyvesi, peygamberler içinde gönderilmede son, fakat manâsı ve ilmî–manevî varlığı itibariyle bütün peygamberlerden de, yaratılmış bütün varlıktan da öncedir. Bunun yanısıra, madem Peygamber Efendimiz (s.a.s.), varlık ağacının meyvesi, dolayısıyla gayesi olarak ilmî–manevî varlığıyla varlık ağacından öncedir ve madem meyve, içindeki çekirdeği itibariyle ağacının tamamını en yoğun biçimde kendinde taşır, öyleyse Peygamber Efendimiz, bütün varlık ağacının çekirdeği de olmakla, varlık ağacında biten bütün peygamberlerin peygamberliği Efendimiz'in peygamberliğinden bir cüzdür; manâsını O'nun peygamberliğinde bulur ve ondan alır. Bütün peygamberler, Peygamber Efendimiz'in nihaî boyutlarıyla temsil ve tebliğ buyurduğu İslâm'ı belli zaman, kavim ve şartlara bağlı olarak belli boyutlarda temsil ve tebliğ etmişler, neticede aynı gerçekleri ama biraz dar boyutlarda anlatmışlarsa, elbette onların davalarının tamamı, Peygamber Efendimiz'in davasıdır. Onlar, peygamberlikleriyle, peygamberlik vazifesiyle, temsil ve tebliğ ettikleri davalar ile Peygamber Efendimiz'in davasına destekler; misyonları çerçevesinde, yani davalarının mutlak doğruluğu adına kendilerine bahşedilen bütün mûcizeler de, Peygamber Efendimiz'in davasının doğruluğuna birer delildir.

Peygamberler mûcizeleriyle Peygamber Efendimiz'i ve bütün davasını desteklediği gibi, bütün velîler de, kerametleriyle yine Peygamber Efendimiz'i ve davasını veya davalarını desteklerler. Çünkü, bütün velîler, İslâm'ın bahçesinde bitmişlerdir. İslâm, Kur'ân ve Sünnet'e dayanır; Kur'ân, Hz. Cebrail tarafından getirilen ve Peygamberimiz'e okunan vahiy (vahy-i metlûv), Sünnet ise, Kur'ân'a dâhil olmayan ve değişik şekillerde

gelen vahiy (vahy-i gayr-ı metlûv)'dur. Her iki vahyi alan ve tebliğ eden, Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'dir. Bütün velîler, temelinde Kur'ân ve Sünnet bulunan İslâm ile ve Peygamberimiz'e tebaiyetle, yani O'nun arkasından giderek vilâyet (velâyet) mertebesine ulaştıkları gibi, yine İslâm ve Peygamberimiz'e tebaiyet sayesinde kerametlere mazhar olmuşlardır ve olurlar. Dolayısıyla onların velâyet ve velâyete bahşedilen kerametleri de, bütün davalarında Peygamber Efendimiz'e şahittir ve O'nu tasdiktir.

· **Kur'ân-ı Kerim ile kâinat, aynı manânın, biri İlâhî Kelâm'ın, diğeri İrade ve Kudret'in eseri olarak iki farklı malzemeye yazılmış iki kitabıdır. İşte, kâinata böyle bir kitap olarak bakıldığında, Nûr-u Muhammedî, kâinat kitabının Kâtibi'nin kaleminin mürekkebidir. Kâinat, aynı zamanda bir ağaç gibidir, ona ağaç olarak da bakılabilir. Böyle bakıldığında, Zât-ı Muhammediye, bu ağacın meyvesi; O'nun nûru ise, çekirdeğidir. Kâinata tek bir canlı olarak bakılsa, Nûr-u Muhammedî, onun rûhu olur. Kâinat, büyük bir insan olarak tasavvur edilirse, Nûr-u Muhammedî, onun akli olur. Kâinat, pek güzel bir Cennet bahçesi olarak düşünülürse, Nûr-u Muhammedî, onun bülbülü olur. Kâinat, pek büyük bir saray olarak farzedilse, Nûr-u Muhammedî, Ezel ve Ebed Sultanı'nın ülkesi ve Cemali'nin eserleriyle donattığı bu sarayın teşrifatçısı, içindeki bütün eserleriyle tanıtıcısı ve davetçisi olur.**⁸

BİR KİTAP OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÜ

Nasıl Kur'ân bir kitap ise, insan da, kâinat da, birer kitaptır. Bu üç kitabın üçü de, Cenab-ı Allah'ın varlıkta tecelli eden bütün İsimleri'nin tecellilerini haiz, dolayısıyla Cenab-ı Allah'ı tanıtan üç küllî muarrif, yani O'nu tanıtıcı üç evrensel kitap, O'na tutulmuş en kapsamlı ve parlak üç aynadır. Nasıl bir sarayın planı, yani plan ve proje olarak varlığı, ayrıca fizikî varlığı ve onu baştan sona tanıtan bir kitap veya broşür, manâ ve muhteva bakımından birbirinin aynısı ise, bu üç kitap da, Cenab-ı Allah'ın İsimleri'nin tecellilerini haiz olmakla aynı manâ ve muhtevaya sahiptir ve bu aynı manâ ve muhtevanın farklı malzemeye meydana getirilmiş şekilleridir. O bakımdan, bunlar, aynı zamanda birbirlerine de tercümandır.

İşte, Peygamber Efendimiz'in nûru, kâinat kitabının Yazarı'nın kaleminin mürekkebidir. Nur, varlığı malûm, hususiyetleri belli ölçüde bilinmekle beraber, mahiyetini tamamen bilebilmek mümkün değildir. Işığa, nûrun

fizikî âlemdeki tecellisi veya en açık misali olarak bakılabilir. Kâinatın temel varlığı belki nurdur ve “Allah, göklerin ve yerin nûrudur.”⁹ âyetinde ifade buyurulduğu üzere, varlık noktasında kâinatın Allah’ın Nûru’na dayandığı, Cenab-ı Allah’ın kâinat adına ilk yarattığının nur olduğu söylenebilir. İşte bu nur, Peygamber Efendimiz’in mahiyeti, varlığının özü ve temelidir. Dolayısıyla, bütün kâinat bu nurdan yaratılmakla, Nûr-u Muhammedî, kâinat kitabının Kâtibi’nin kaleminin mürekkebidir; Allah, kâinat kitabını Nûr-u Muhammedî ile yazmıştır. Nitekim, bir hadis-i şerifte, “Allah’ın ilk yarattığı, benim nûrumdur.” buyurulmaktadır.¹⁰

BİR AĞAÇ OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÛ

Kâinata bir kitap olarak bakılabildiği gibi, bir ağaç olarak da bakılabilir. Aslında kitap, taşıdığı ana fikir ve yazılış gayesi, manâ ve muhtevası, manâ ve muhtevanın meydana getirdiği bölümleri, paragrafları, cümleleri ve kelimeleriyle bir ağaç; bir ağaç da, çekirdeği, kökleri, gövdesi, dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleriyle bir kitaptır. O bakımdan, kâinata hem bir kitap, hem de bir ağaç olarak bakılabilir. Nitekim özellikle Müslüman sûfîler, kâinata bir ağaç olarak da bakmış ve meselâ Muhiddin ibn Arabî, Şeceretü’l-Kevn (Yaratılış Ağacı) isimli bir kitap da kaleme almıştır. İşte, varlığın kendinden yaratıldığı Nûr-u Muhammedî, Peygamber Efendimiz’in nûru, bu ağacın çekirdeğidir. Nasıl çekirdek, ondan çıkacak ağacın bütün programını, sistemini, hayatını idarede geçerli kanunları, ayrıca, noktanın bütün harflerin âdetâ yoğun özeti olması gibi, yoğun şekilde ağacın tamamını kendisinde taşır, öyle de, Peygamber Efendimiz’in nûru, kâinatın çekirdeği olarak onu en yoğun biçimde kendinde taşır. Varlık ağacı ondan çıkmıştır ve nihayet en parlak ve en kâmil meyvesi olarak da onu vermiştir. Yani Peygamber Efendimiz (s.a.s.), mahiyetiyle, varlığının aslî boyutuyla kâinat ağacının çekirdeği, Hz. Muhammed (s.a.s.) olarak zâtıyla, bu ağacın en parlak ve en mükemmel meyvesidir.

BİR CANLI OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÛ

Kur’ân-ı Kerim’de yeryüzü canlı bir hayvana benzetilir: “O ki, yeri (evcil ve uysal bir hayvan gibi) size boyun eğdirmiştir. Öyleyse onun omuzları üzerinde rahatça dolaşın ve Allah’ın sizin için hazırladığı rızıktan istifade edin. Ama unutmayın ki, nihayet arz olunma O’nadır.”¹¹ Bir at veya devenin omuzlarında seyahat etmek oldukça güç olmasına mukabil, yeryüzünün çok sayıda omuzları üzerinde ve arasında rahatça seyahat edilebildiğine göre,

demek ki yeryüzü, insan için attan da, deveden de daha uysal bir binektir. Âyet, Cenab-ı Allah'ın insanlar için hazırlayıp depoladığı rızkın daha çok yeryüzünün omuzlarında, omuzlarının içinde ve arasında (dağlarda, dağlar arasındaki ovalarda) olduğunu ima etmekte ve dolayısıyla insanlara dağlarda Allah'ın yaratmış bulunduğu rızıkları (bitki, maden, su kaynakları vb.) araştırıp keşfetme teşvikinde de bulunmaktadır. İşte nasıl yeryüzü âdeti bir hayvan, yani canlı bir varlıktır, kâinata da böyle canlı bir varlık olarak bakılabilir. Çünkü hayat, kâinattan süzölmüş onun nihaî bir hülâsasıdır. İşte, kâinata bir canlı olarak bakıldığında Nûr-u Muhammedî, bu canlının rûhu olur. Çünkü nasıl bir ağacın ukde-i hayatiyesi, hayatının kaynağı, zembereği ve bir motor gibi tamamına hayat üfleyen merkezi, ağacın hayatının motoru, çekirdeğindedir; bunun gibi, kâinat ağacının çekirdeği olan Nûr-u Muhammedî, kâinat bir canlı olarak düşünüldüğünde onun rûhu olur. Öte yandan, Kur'ân-ı Kerim, İlâhî Mesaj'ı hayatın hayatı, gerçek hayat olarak takdim buyurur: *“Ey iman edenler! (Rasûlüllah, Allah'ın çağrısı olarak) sizi size hayat verecek şeylere çağırıldığı zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icabet edin!”*¹² İşte Hz. Muhammed (s.a.s.), risaletiyle, yani misyonuyla nasıl kâinatın hayatının hayatı ise, kâinat nasıl mânen ancak O'nunla, O'nun getirdiği mesajla dirilik kazanıyorsa, O'nun mahiyeti, varlık temeli olan nûru da, kâinat bir canlı gibi düşünüldüğünde onun rûhu olur.

BİR İNSAN OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÜ

Kâinat bir canlı gibi düşünülebildiği gibi, canlılığın nihaî mertebesi olan bir insan gibi de düşünülebilir. Çünkü, nasıl bir ağacın hayatının, varlığının ve canlılığının kaynağı çekirdeğidir ve ağaç, meyvesi için yetiştirilir ve onun hayatı gider, çekirdeği kendinde barındıran meyvede son bulur; yani denebilir ki, ağaç, bir bakıma meyvesinden ibarettir; bunun gibi, insan da, insanlığın kâmil temsilcisi olan Hz. Muhammed (s.a.s.) ile nasıl kâinat ağacının çekirdeğidir, aynı şekilde, onun meyvesidir de. Yani, yaratılış, çekirdeği olan insanî mahiyetle, bu mahiyetin kâmil temsilcisi Hz. Muhammed'in nûruyla başlamıştır ve silsile silsile nihayet insanda son bulmuş, insanı netice vermiştir. Şu halde, bir ağaca varlığından gaye, varlığının temeli ve nihayet neticesi olması hasebiyle bir meyve olarak bakılabileceği gibi, kâinat ağacına da meyvesi olan insan nazarıyla bakılabilir. İşte, kâinata tür farkı görmeksizin bir canlı olarak bakıldığında nasıl Nûr-u Muhammedî onun rûhu olursa, ayrıca, Hz. Muhammed'in

risaleti, misyonu, getirdiği İlâhî Mesaj kâinatın hayatının hayatı olması hasebiyle de Nûr-u Muhammedî kâinatın yine rûhu olursa, kâinata insan olarak bakıldığında ise Nûr-u Muhammedî, onun akli olur. Nûr-u Muhammedî ile, bir başka ifadesiyle, Hz. Muhammed'in mahiyetiyle Kur'ân'ın mahiyeti, bir bakıma özdeştirler. İkisi de, aynı gerçeğin ifadesidir. Bu sebeptendir ki, zâtı itibariyle Hz. Muhammed için de "Yürüyen Kur'ân" denmiştir. Cenab-ı Allah'ın Kelâm sıfatından gelen Kur'ân, O'nun İrade ve Kudret sıfatlarından bir insan olarak gelmiş olsa idi Hz. Muhammed (s.a.s.) olarak gelirdi. Buna karşılık, Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah'ın Kelâm sıfatından bir kitap olarak gelse idi, Kur'ân olarak gelirdi. İşte Kur'ân, kâinatın aklıdır. Çünkü yerküre, kâinatın başıdır. Kâinat, Kur'ân'la düşünür; kendisine Kur'ân'la yön verir; Kur'ân'la şuur kazanır; Kur'ân'la öğrenir. Eğer Kur'ân, Allah korusun, kâinatın kafası olan yerküreden çıksa, bu defa, yerküre de, kâinat da divane olacaktır. Bu durumda, kâinatın akıldan boş kalan kafasını bir gezegene çarpıp, kıyametin kopmasına sebep olması akıldan uzak değildir. Dolayısıyla Kur'ân, Arş'ı ferşe, yani kâinatın bütün unsurlarını birbirine bağlayan bir zincirdir; Cenab-ı Allah'ın ipidir. Kâinatın dengesi, her şeyin yerli yerinde hareketine devam edip vazifesini yerine getirmesi, "genel çekim kanunu"ndan çok Kur'ân'la mümkün olmaktadır.¹³ İşte, bir bakıma Kur'ân'ın mahiyetiyle özdeş olan Hz. Muhammed'in nûru, kâinata bir insan olarak bakıldığında onun akli olur. Kâinat, ancak bu aklıyla doğru düşünüp doğruyu bulabilir ve doğru davranabilir; bu aklıyla hayatını ve hayatiyetini devam ettirebilir; bu aklıyla deli-divane olmaktan sâlim kalabilir.

BİR CENNET BAHÇESİ OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÜ

Kâinata pek güzel bir Cennet bahçesi gibi de bakılabilir. Gerçekten kâinat, gökleri ve yeri, buraları süsleyen Cemalüllah'ın tecellisi eşsiz ve sonsuz güzelliklerle pek hoş bir Cennet bahçesidir. Kâinatı süsleyen sistemlerden zerrelere kadar her şey –galaksiler, güneşler, aylar, yıldızlar, gezegenler, bilhassa yeryüzü ve içindeki, üzerindeki varlıklar– bu bahçenin ağaçları, çiçekleri, bağları, bostanları, nehirleri, çağıldayan kaynakları ve binbir çeşit hayvanlarıdır. Elbette böyle bir bahçenin, onu süsleyen rengârenk çiçeklerini, eşsiz güzelliklerini takdir edecek, bu takdiri bilhassa gülleri üzerinde rikkatle, secîlerle, en yanık ve en içten neşidelerle dile getirecek, dile getirerek, bahçenin sonsuz güzellikteki Sahibi'ne bahçenin

varlığının gerektirdiği şükür vazifesini ifa edecek bir bülbül olacaktır. Bu bülbül, bu takdir ve şükür vazifesini yerine getirirken, insanlığın hayvan, bitki ve cemadât veya madenlere; hayvanât kabilelerinin bitkilere; bitki taifelerinin toprağa, suya, madenlere ve bütün yeryüzünün semâya olan ihtiyacını ve bu ihtiyacın karşılanmasını; göklerle yer ve yeryüzündeki mâdenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar arasındaki münasebetleri en güzel ve kâinatı harekete getiren nağmeleriyle ilan edecektir. Ayrıca, sözkonusu ihtiyaçları karşılamada Bahçe Sahibi'nin cömertliğini, rahmetini, merhametini ve bunlardan kaynaklanan bitip-tükenmek bilmez hediyelerini alkışlayacak ve pınarları, nehirleri, madenleri, bitkileri, hayvanları, kubbesi ve kubbesinde asılı onca ışıkları adına Bahçe Sahibi'nin dergâhına en lâtif bir tesbih, tahmid ve tekbiri arzedecektir.¹⁴ İşte, kâinata böyle bir bahçe olarak bakıldığında, Nûr-u Muhammedî, bu bahçenin sözkonusu vazifeleri yerine getiren bülbül, andelîb-i zîşanı olur.

BİR SARAY OLARAK KÂİNAT VE ALLAH RASÛLÜ

Kâinata, yeryüzü tabanı, semâ tavanı veya kubbesi, güneş, ay ve yıldızlar bu kubbede asılı elektrik lâmbaları olan muhteşem bir saray olarak da bakılabilir. Bir dereceye kadar hayvanlar ve bilhassa insanlar, bu sarayda onun sahibi olan Sultan'ın misafirleridir. Sultan'ın, sarayında ziyafete çağırıldığı bu misafirleri, elbette sarayda belli bir nizam dâhilinde yiyecekler, içecekler ve elbette belli bir nizam dâhilinde davranacaklardır. Dolayısıyla, hem sarayı tanıyacaklar, içini gezip ondaki güzellikleri görecekler, kendileri için hazırlanan yiyeceklerden yiyip içeceklerden içecekler, koltuklarında oturup, sedirlerinde istirahat edecekler, fakat bütün bunları yaparken sarayın nizamını ihlâl etmeyecek, eşyalarını rastgele kullanıp kırıp dökmeyecek, etrafı kirletmeyecek, birbirleriyle vuruşup sarayı zelzeleye vermeyecek ve orada birer misafir gibi davranacak ve elbette insaniyet gereği sarayın Sahibi'ne karşı takdir ve teşekkürlerini ifade edeceklerdir. Bütün bunlar da, eşyasıyla bütün sarayı ve sarayda nasıl davranılması gerektiğini eksiksiz bilen bir teşrifat memurunun varlığını gerektirmektedir. İçindeki bütün eşyasıyla ve her türlü özellikleriyle sarayı, sarayda nasıl davranılması ve ondan nasıl ve hangi usuller çerçevesinde istifade edilmesi gerektiğini, ayrıca saray Sahibi'nin misafirlerinden neler beklediğini çok iyi bilen bu memur, misafirlere bunları anlatacak ve sarayda kaldıkları sürece onlara rehberlik edecektir. İşte Hz. Muhammed (s.a.s.), kâinat sarayındaki bu en

yüksek seviyeli teşrifat memuru, sarayın davetçisi, teşrifatçısı ve onun içindeki misafirlerin en büyük rehberidir.

· **Peygamber Efendimiz (s.a.s.), risaletiyle kâinatın yaratılıp bu imtihan yurdunun açılmasına, getirdiği hidayetiyle ebedî saadetin kazanılmasına, kulluğu ve duasıyla Cennet'in ve ebedî saadetin icadına vesiledir.**¹⁵

RUBÛBİYET VE KULLUK DAİRELERİ

Yukarıda izahına çalışılan hakikatlere bir de şu açıdan bakılabilir:

Kâinata baktığımızda iki levha, iki daire görünür. Biri, gayet muhteşem, muntazam ve mükemmel Rubûbiyet dairesidir. Yani, bütün kâinatta kusursuz bir san'at, sürekli yaratma ve icat, en büyüğünden en küçüğüne bütün varlıkların rızıklarının verilip, ihtiyaçlarının giderilmesi hakikatleri, bütün açıklığıyla müşahede edilmektedir. Diğer daire ise, gayet geniş ve net bir kulluk, kapsamlı bir tefekkür, istihsan, yani takdir ve ayrıca teşekkür ve iman dairesidir. Evet, bütün varlıklar, inanmayan insanların hayatlarını kuşatan doğma, ölme, belli bir ailede, belli bir zamanda ve yerde ve belli bir renk ve fizikle dünyaya gelme ve vücutlarının iradeleri dışında çalışması gibi cebrî şartlar dâhil, Rubûbiyet dairesine karşı tam bir itaat ve baş eğişlik içindedir. İşte, insan gibi şuurlu ve sorumlu varlıklara da düşen, bütün diğer varlıkların ortaya koyduğu ve dolayısıyla kâinatta en küçük bir sarsılmaya ve bozulmaya meydan vermeyen itaat ve kulluğu irade ve şuurlarıyla yerine getirmektir. İnsanın dünya hayatındaki vazifesi budur: kulluktur; itaattir; kâinattaki muhteşem denge, güzellik ve kusursuz san'at, yani Rubûbiyet dairesi üzerinde tefekkürdür, onu takdir ve mukabilinde şükürdür. Bu vazifeyi eksiksiz ve mükemmel yerine getiren birinci kişi ise Allah Rasûlü Hz. Muhammed'dir (s.a.s.).

Allah Rasûlü (s.a.s.), sadece kendisi Rubûbiyet dairesine en mükemmel hizmeti yapmakla kalmamış, bütün insanları ve cinleri aynı hizmeti yapmaya, aynı hizmetle şereflenmeye çağırmıştır. Dolayısıyla O, 'risalet' denilen bu misyonu sebebiyle, kâinatın yaratılmasına sebeptir ve "Sen olmasaydın, kâinatı yaratmazdım!" hadis-i kudsîsine mazhardır. Çünkü tanınmayacak, bilinmeyecek, manâsı ve hikmeti anlaşılmayacak, takdir edilmeyecek, şükürle mukabele görmeyecek olduktan sonra Rubûbiyet dairesinin açılıp, kâinatın yaratılmasının anlamı olmazdı. Cenab-ı Allah, sözkonusu vazifeyi, Rubûbiyet dairesinin karşısındaki ubûdiyet, yani kulluk

dairesini en mükemmel kimin temsil edeceğini ezeli İlm'i ile bildiği için kâinatı yaratmış ve bu vazifeyi, onu hakkıyla ve evrensel çapta yerine getirecek olan Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) tevdi buyurmuştur.

Kulluk dairesinin gördüğü vazifenin ebedî âlemde elbette bir karşılığı olacaktır. Bu daire Kıyamet'le birlikte kapanacak ve bu dairenin ahalisi, bu dairede yaptıklarının karşılığını görmek üzere ebedî âleme alınacaklardır. İşte, ebedî âlemde ebedî saadeti kazanmanın yolu, Rubûbiyet dairesine karşı kulluk dairesinde gereken vazifeyi ifa etmektir. Bu vazifenin ne olduğunu ve nasıl yerine getirileceğini evrensel çapta ve en mükemmel biçimde öğreten, yine Allah Rasûlü (s.a.s.) olmuştur. Dolayısıyla, O'nun bu öğretmesi, insanları sözkonusu vazifeye çağırıp onları ebedî saadete yönlendirmesi, yani O'nun hidayeti, ebedî saadet yurdunun açılmasına vesiledir.

Evet, o Zât (s.a.s.), hem rasûldür, risalet noktasında Cenab-ı Allah'ın ahkâmını, kullarından neleri istediğini Kur'ân vasıtasıyla bütün insanlara ve cinlere tebliğ etmiş, yani, onlara onları ebedî saadeti götürecektir hidayeti getirmiştir. O Zât, ayrıca kuldur; kulluğu noktasında Rabb'isine herkesten daha çok ibadet, daha çok dua eder. Ayrıca, kulluğuyla insanlara Cenab-ı Allah'ı tanıtmaya, O'nun nasıl bir kulluğa lâyık olduğunu, dolayısıyla Sıfatları'yla O'nu tarif etmesi, yine O'nun kulluk vazifeleri arasındadır ve bu yönüyle Cenab-ı Hakk'ın dergâhında bilhassa kendisine inanan ümmetinin elçisi konumundadır.¹⁶ İşte, üçüncü olarak, eğer kulluk dairesinde bu dairenin gerektirdiği vazifeyi yapan hiçbir kimse olmasaydı bile, Peygamber Efendimiz'in bu vazifeyi tam yerine getirmiş, ibadeti ve duasıyla bu vazifeyi kusursuz ifa etmiş olması, yine Cennet'in yaratılıp, ebedî saadetin icadı için yeterdi. Bu sebeple, öncelikle O'nun kulluğu ve duasıdır ki, Cennet'in ve ebedî saadetin icadına birinci vesiledir.

· **Bütün yeryüzü mescidi, Mekke mihrabı, Medine minberi olan Hz. Muhammed (s.a.s.), tarih boyu gelmiş ve gelecek bütün ehl-i imana imam, bütün insanlara hatip, bütün peygamberlere reis, bütün velîlere, safîlere, âlimlere, âdil ve muvaffak idareci ve kumandanlara efendi ve bütün peygamberlerden ve velîlerden, safîlerden oluşan zikir halkasının idarecisidir. O, bütün kâinatı kaplayan nuranî bir ağaçtır ki, peygamberler o ağacın canlı kökleri ve velîler, safîler, âlimler, âdil ve muvaffak idareci ve kumandanlar, onun taptaze ve canlı meyveleridir.**

Bütün peygamberler mûcizelerine dayanarak, bütün velîler kerametlerine, bütün safîler ve âlimler delillerine dayanarak, O'nun davasının tamamını tasdik etmektedirler.¹⁷

YİRMIÜÇ NOKTADA PEYGAMBER EFENDİMİZ VE EMSALSİZLİĞİ

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), bilhassa aşağıdaki 23 noktada emsalsiz olup, bu 23 nokta, O'nun tarih boyu gelmiş ve gelecek bütün ehl-i imana imam, bütün insanlara hatip, bütün peygamberlere reis, bütün velîlere, safîlere, âlimlere, âdil ve muvaffak idareci ve kumandanlara efendi ve bütün peygamberlerden ve velîlerden, safîlerden oluşan zikir halkasının idarecisi olduğunu ispat eder:

1. Allah Rasûlü (s.a.s.), Cenab-ı Allah'ı bize tam manâsıyla tanıtan üç küllî muarriften, yani ma'rifet-i İlâhî kaynağından biridir. Bu kaynaklardan birincisi kâinat, ikincisi Kur'ân-ı Kerim, üçüncüsü ise, bütün insanlığın kâmil temsilcisi olarak Hz. Muhammed'dir. O, hem haliyle, hem sözleriyle, hem de davranışları ve bütün hayatıyla Cenab-ı Allah'ı varlığı, Birliği ve Sıfatları'yla ispat eden en kapsamlı, en derin ve en parlak delildir. Kendisi Hz. Allah'ı ispat ve tasdik ettiği gibi, getirdiği aynı hakikatleri kendi zamanlarında kendi kavimlerine belli ölçülerde tebliğ etmiş olan bütün peygamberler ve O'nun mübarek bahçesinde birer çiçek olarak açan yüzbinlerce asfiyâ, evliyâ, âlimler, âdil ve muvaffak idareciler ve kumandanlar, ayrıca tarih boyu gelmiş milyarlarca mü'min de, O'nu risaletinde, getirdiği Mesajı'nda ve bu Mesaj'ın ihtiva ettiği hakikatlerde tasdik etmektedir. Şu halde O (s.a.s.), hem bir delil, hem de bir davadır.

2. Önceki peygamberlerin mesajları zamanla çarpıtılmış, unutulmuş, şirke bulaştırılmış, mesajlarındaki hükümler neshedilmiş olmasına rağmen, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) önceki peygamberlerin getirdikleri hakikatleri de bütün boyutlarıyla ihtiva eden Mesaj'ı, yani evrensel haliyle temsil ve tebliğ ettiği İslâm, Kitabı olan Kur'ân ve bir diğer ana kaynağı olan Sünnet'i ve bu iki ana kaynağa dayalı İcma, Kıyas, İctihad gibi usullerin vücut verdiği hükümleri ve kaideleriyle ilk günkü gibi taptaze ve sapasağlam ayakta durmaktadır ve Kıyamet'e kadar da duracaktır. Dola-yısıyla Allah Rasûlü (s.a.s.), bütün peygamberleri ve getirdikleri mesajları tasdik ettiği gibi, hem o peygamberlere, hem de getirdikleri mesajlara zamanla bulaştırılan bütün lekeleri de izale ederek, onları tebrîe etmiştir. Bu sebeple ve misyonunun

emsalsiz önemi dolayısıyla önceki bütün peygamberler tarafından geleceği müjdelenmiştir. Uğradıkları tahriflere rağmen elimizdeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarında bu müjdelerin pek çoğunu halâ görmek mümkündür. Ayrıca, Peygamber Efendimiz'den önce yaşamış bulunan ve bir şekilde gaybe açık bulunan pek çok kişi de O'nun geleceği müjdesini vermiş ve bu müjdeler, tarih kitaplarına geçmiştir.

3. Önceki peygamberlerin bütün mûcizeleri kendi zamanlarına ait olup, vefatlarıyla sona ermiş olmasına mukabil, mûcizeliği her geçen gün daha da parlayan ve yeni yeni mûcizevî yönleri keşfedilen Kur'ân başta olmak üzere, parmağının işaretiyle ayı ikiye bölmesi; mübarek parmaklarından on musluklu çeşme gibi su akması ve bu su ile bir ordunun kanması; az miktarda yemeklerin ve suların duası veya onlara bir miktar ilavesiyle bereketlenip, yüzlerce insanı doyurması; çoğu aynen gerçekleşmiş bulunan ve kalanları da zamanı gelince gerçekleşmeyi bekleyen yakın, orta ve uzak gelecekle alâkalı pek çok haberler vermesi¹⁸ gibi bine varan mûcizeleri, bunların yanısıra, peygamberliğinden önce taşların ve ağaçların kendine selâm vermesi, hayvanların kendisiyle konuşması, kendisiyle ne zaman yağmur duasına çıkılsa yağmurun gelmesi gibi "irhasat" denilen harikulâdelikler, O'nu hem risaletinde, hem de getirdiği Mesaj'la tasdik etmektedir.

4. Doğruluk, sözde durma, emanete riayet, hikmet, cömertlik, haya, merhamet, şefkat, şecaat ve iffet gibi güzel ahlâk ve hasletlerin bütün şubelerinde zirvede olması, O'nun peygamberliğine ve getirdiği Mesaj'ın hakkaniyetine tam delildir. Tarih, siyer ve benzeri eserler açısından bakıldığında görüleceği üzere, Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselâm, 4 yaşından (kendisine peygamberliğin geldiği) 40 yaşına kadar sergilediği ahlâkı; hileye asla tenezzül etmemesi; nefsanî arzuların en şiddetli olduğu bir çağda istikametini kusursuz muhafaza edip, bütün bu arzulara hiç baş eğmeden karşı koyması; güzel ahlâk ve ahvalini kesintisiz koruması; sınırsız iffeti ve tavırlarındaki denge ile beraber, bilhassa inatçı düşmanlarından gizli kalması mümkün bulunmayan, bütün bu güzel huylarını haleldar edecek en küçük bir aldatmaya bulaşmadan yaşaması karşısında, artık bu ahlâkın kendisinde yerleşip (tabiat haline geldiği) 40 yaşından sonra gerçekleştirdiği o büyük inkılâbın Hakk'tan geldiğini ve hakikat olduğunu tasdik etmeyen, kendisini kınasın.

5. Doğruluk; her türlü emanete tam riayet; idrak ve anlayış; problemleri çözme kabiliyeti; tayinlerindeki tam isabet; Allah'ın Dini'ni bütün yönleriyle ve hiçbir şeyi eksiksiz bırakmadan tebliğ; günahsızlık; her türlü aklî, psikolojik ve bedenî ârizadan sâlim bulunma gibi Peygamberliğe ait aslî sıfatların tamamında en üst ve kâmil seviyede olması; ayrıca, daima ve en üst seviyede ortaya koyduğu cesareti; idareciliği; kumandanlığı; hikmeti; yargılamada her zaman tam adalet ve tam isabet sergilemesi; (Hicret esnasında sığındıkları Sevr) mağarasında olduğu gibi, kurtuluş yolunun bulunmadığı ve sebepler planında bütün ümit bağlarının koptuğu en tehlikeli durumlarda bile tam bir metanet, kâmil bir emniyet ve nihayet derecede bir kalb rahatlığı içinde hareket etmesi; onca düşmanlarına, girdiği savaflara, uğradığı suikastlere rağmen her durumda ve en tehlikeli yerlerde dahi mûcizevî korunması, O'nun peygamberliğine ve ciddiyetine kâfi şahittir ve ancak Hakk'a tutunduğuna yeter delildir.

6. Yine, vazifesini korkusuzca, hakkıyla ve tamamen meşrû çizgide, hiçbir yanlışa ve hileye sapmadan, asla zulüm ve haksızlıkta bulunmadan yerine getirmesi; misyonunun hakkaniyetine olan mutlak itimat ve güveni; kendi tebliğ ettiği hakikatlerin tamamına herkesten fazla ve en küçük bir şüphe duymadan inanıp, onları hayatında en üst seviyede temsil ve tatbik etmesi; bu çerçevede olmak üzere fevkalâde kulluğu, fevkalâde takvası, fevkalâde ciddiyeti, vakarı ve fevkalâde metaneti, davasında nihayet derecede sâdık olduğunu güneş gibi aşikâre göstermektedir. Eğer O'nun sözlerinde, davranışlarında, inancında, Mesaj'ını tebliğde, ahlâkında, karakterinde en küçük bir hile, çelişki, yalan, yapmacıklık olsaydı mutlaka göze batardı. Dolayısıyla, hayatlarının bizzat ispat ettiği üzere tarihin en kapasiteli toplumu olan ve Sahâbe olarak anılan Mekke'de Kureyş ve Medine'de Evs ve Hazreç kabileleri O'na inanırken asla subjektif bir şeye değil, en objektif gerçeklerden çok daha objektif, bizzat gördükleri, yaşadıkları, tecrübe ettikleri ve asla yanıltmaz bir gerçeğe inanmış ve bu gerçek uğrunda hayatları dâhil, dünyevî her şeylerini vermişlerdir.

7. Bu hususta öyle önemli bir nokta daha vardır ki, zikretmeden geçilemez. Bütün önceki peygamberler, Cenab-ı Allah'tan alıp temsil ve tebliğ ettikleri Din'i, yani İslâm'ı, belli bir zaman ve toplulukla sınırlı olarak temsil, tatbik ve tebliğ etmişler, yani onun tamamını, tafsilatıyla ve evrenselliği içinde temsil, tatbik ve tebliğ etmemişlerdir. Dolayısıyla bu

Din, Peygamber Efendimiz'in de içlerinde bulunduğu beş büyük rasûlden Peygamber Efendimiz dışında hiçbirisiyle nihaî hedefine varamamış, bir yahudinin Hz. Ömer'e itiraf ettiği gibi, “*Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için İslâm'ı seçip, ondan razı oldum.*”¹⁹ âyeti Peygamber Efendimiz dışında hiçbir peygambere inmemiştir. Allah'ın Dini olan İslâm, ancak Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) kemale ermiş, bütün nihaî evrensel sınırlarına taşınmış ve onun ifade veya ihtiva ettiği nimet, ancak sadece Peygamber Efendimiz'le bir cemaatte, bir nesilde tamamlanmıştır. Bütün nihaî boyutları ve evrenselliğiyle temsil ve tebliğ edilmediği halde Hz. Nuh (a.s.) için nimet tamamlanamamış, Hz. Nuh'un kavmi helâk edilmiştir. Hz. İbrahim (a.s.) ve takipçileri için nimet, nihaî boyutuyla ancak küçük torunu Hz. Yusuf'la (a.s.) Mısır'da tamamlanmış, Hz. Musa (a.s.) ve kavmi için, Hz. Musa'dan 3,5–4 asır sonra gelen Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman'la (a.s.) tamamlanmış, Hz. İsa ve takipçileri için ise asırlar sonra bir noktaya varmışsa da, artık bu noktada Din, şirk ve putperestlik unsurlarıyla karışık hale gelmiştir. Ancak Peygamber Efendimiz'ledir ki, Allah'ın Dini İslâm, hem bütün ve nihaî boyutlarıyla temsil ve tebliğ edilmiş, hem de bir neslin, bir cemaatin hayatında 23 sene gibi çok kısa bir zamanda hedefine, nihaî noktasına varmıştır. Bu, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberler arasındaki emsalsiz yerini gösterdiği gibi, ashâbının bütün peygamberlerin sahâbeleri ve cemaatleri arasındaki eşsiz yerini de göstermektedir.

8. Bir din ve sistemin tamamlanması, kendini ispatla hakimiyet oluşturması kadar devamı da önemlidir. Tarihte hiçbir sistem bâkî kalmadığı gibi, İlâhî Din de, önceki peygamberler tarafından temsil, tatbik ve tebliğ edildiği sınırlı şekliyle bile yine korunamamış ve her bakımdan tahrife uğramıştır. Buna karşılık, Peygamber Efendimiz tarafından evrenselliğiyle temsil, tatbik ve tebliğ edilen bu Din, İslâm, Peygamber Efendimiz'den sonra da aslî temelleri üzerinde bir gül gibi açılmaya, muhteşem bir ağaç halinde büyümeye devam etmiş ve hem Kur'ân ve Sünnet olan ana kaynakları, hem esasları ve hem de fûrû denilen ikinci ve üçüncü derecedeki hüküm ve kaideleriyle korunmuştur, korunmaya devam etmektedir ve Kıyamet'e kadar Allah katında tek geçerli din olarak korunmaya devam edecektir. Bu da, Peygamber Efendimiz'i peygamberliği ve bütün büyüklüğü içinde tanımaya ve kabûl etmeye yeter.

9. Devlet, manevî şahsiyet (tüzel kişilik) sahibidir; onun teşekkülü, zamana muhtaçtır; eski ve köklü devletlere galip gelmek ise birden değil, tedricen olur. Çünkü kökleşmiş bir devlete bağlılık, onun vatandaşlarında ikinci bir tabiat haline gelmiştir. Bu gerçeğe rağmen, o Zât'ın (Allah Rasûlü'nün) maddeten ve mânen hâkim ve son derece güçlü bir devleti kısa bir zamanda meydana getirip, hem de kökleşmiş eski devletlere âdeta bir vuruşta galip gelmesini normalin üstünde bir harikulâdelik olarak göremiyorsan, körler defterine yazılacaksın.²⁰

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.), peygamberliğini ve Cenab-ı Allah'ın açık teyit ve yardımına mazhar olduğunu ispat eden en önemli ve müşahhas delillerden biri, evet, O'nun Arabistan'da keşmekeşliğe, bölünmüşlüğe ve kabile savaşlarına son verip, çok kısa bir zaman içinde çok güçlü bir devleti meydana getirmesidir. Katı bir İslâm düşmanı olan William Muir, The Life of Muhammad (Muhammed'in Hayatı) adlı eserinde şu itirafta bulunmaktan kendini alamaz.

İlk dikkatimizi çeken nokta, Arapların birbirinden bağımsız sayısız kabileye ayrılmış olmasıydı. Bu kabileler, birbirleriyle sürekli savaş halindeydiler; kan veya menfaat gibi bağlarla bir araya geldiklerinde bile en ufak bir sebepten hemen savaşa hazır dılar. Evet, İslâm geldiğinde Arapların hali devamlı bir birleşmeye imkân tanımayacak bir parçalılık arz ediyordu. Problem çözülmeyi bekliyordu, ama hangi güçle? Problemi Muhammed çözdü.²¹

Kabilecilik içinde boğulmuş ve kabilecilikle parça parça olmuş Arapları kabileciliği yok edecek üstün bir gaye etrafında bir araya getirmek, herhangi beşerî bir güç için imkân dahilinde görünmüyordu. Fakat ümmî, hiçbir okul görmemiş, risaletle vazifelendirildiği 40 yaşına kadar hiçbir orduya kumanda etmemiş, hiçbir idarecilikte bulunmamış olan Allah Rasûlü (s.a.s.), parça parça ve birbirleriyle sürekli savaş halindeki insanları ve bu insanlardan meydana gelen kabileleri fevkalâde bir zemin üzerinde ve bir çatı altında birleştirdi. Çok kısa zamanda kasaba büyüklüğündeki bir yerde kurduğu devlet, önce üç milyon km²lik Arap yarımadasında hakim hale gelmesinin ardından 6–7 yıl içinde dönemin iki süper gücünden Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nu bir daha belini doğrultamayacak şekilde dize getirirken, İran Sasanî İmparatorluğu'nu ise tarihe karıştırdı. Bunu yaparken, tarihte emsali görülmedik biçimde, mağlûp ettiği devletlerin halklarının kalblerini ve zihinlerini de fethetti.

10. Üstün kuvvetler ve zorlama ile görünüşte bir hakimiyet sağlanabilir. Fakat fikirlere galip gelmek, hem de kalblere girip ruhların sevgilisi olmak,

tabiatları değiştirip vicdanlar üzerinde kalıcı bir hakimiyet tesis etmek, hakikatın kendine has ve başka şeylerde bulunmayan bir özelliğidir.²²

O Zât (s.a.s.), asla güce dayalı olarak hareket etmedi. Tarihin en kısa sürede en başarılı olmuş üç askerî hareketinden İskender İmparatorluğu, İskender'in ölümüyle, yani kurulmasıyla birlikte parçalandı. Moğol İmparatorluğu, kurucusunun sağlığında dörde bölündü ve dört bölüğün tamamı, Çağatay Hanlığı, Hindistan Moğol Devleti, Altınordu Devleti ve İlhanlılar Devleti, askerî yönden mağlûp ettikleri İslâm medeniyet havzasında çok kısa süre içinde eriyip, Müslümanlaştılar. Buna karşılık, Hz. Muhammed'in tamamen zihinlere ve kalblere hakimiyetle kurduğu ve ashâbı tarafından bir hamlede dönemin iki süper gücünden birini yok edip, diğerinin belini kıran ve 15 milyon km²lik bir sahaya yayılan devlet, fethettiği topraklarda ve halklar üzerinde bütünüyle kalıcı oldu ve kalıcı olmaya devam ediyor. Çünkü O Zât, zihinlere ve kalblere hitap etti ve onları fethetti.

Muhammed-i Hâşimî (s.a.s.), ümmî olmasına, zahirde hiçbir kuvveti bulunmamasına, saltanat ve hakimiyet gibi bir gaye ve meyil taşımamasına rağmen, en tehlikeli mevkilerde tam bir emniyet ile harekete geçerek fikirlere galip geldi, kendini ruhlara sevdirdi, tabiatlara hakim oldu; yerleşik, kökleşmiş, dem ve damara işlemiş çok sayıda vahşî âdet ve huyları köklerinden keserek yerlerine en yüce ve güzel ahlâkı, sarsılmaz temeller üzerinde kana ve ete karıştıracasına yerleştirdi; bununla birlikte, vahşet kulübesinde yıkmakla meşgul bir topluluktaki vahşiyane kalb katılığını gidererek en ince hisleri harekete geçirdi, en yüce duyguları uyardı ve onlardaki insaniyet cevherini ortaya çıkararak, onları çok kısa bir zamanda medeniyet ufkuna yükseltip, bir hamlede doğuya ve batıya yerleşecek büyük bir devleti kısa bir zaman içinde teşkil etti ve cevval bir ateş gibi, belki her yanı aydınlatan bir ışık gibi veyahut asâ-yı Musa gibi, diğer devletleri yutup yok olma noktasına getirdi.

O Zât (s.a.s.), halkın düşünce tarzını, alışkanlıklarını ve ahlâkını değiştirdi. Allah'ın izniyle cehaleti ilme, bedeviyeti medeniyete, kaba, acımasız ve kötü kişileri de dindar, Allah korkusuyla dopdolu ve dürüst insanlara kalbetti. Bu insanların önceki inatçı ve bükülmez vahşî tavırları, kanun ve düzene teslimiyete ve bağlılığa dönüştü. Asırlardır içlerinden adı anılmaya değer tek bir büyük insan çıkaramamış olan bir halk, O'nun

sayesinde dünyanın her tarafına din, ahlâk ve medeniyet taşımaya koşan binlerce yüce ruha kaynaklık etti ve tarihin en meşhurları arasına girdi.

Gücün zoru ve propaganda hilesiyle ancak sathî bir tesir meydana getirilebilir ve akla karşı yollar kapatılabilir. Buna mukabil, kalblerin derinliklerine nüfuz etmek, en ince hisleri harekete geçirmek, goncaya benzeyen istidatları inkişaf ettirmek, gizli veya uykuda olan seciyeleri uyarıp insaniyet cevherini feverana getirmek, hakikat ışığının özelliğidir. Evet, O Zât'ın, kalb katılığının cisimleşmiş bir misali olan kız çocuklarını diri diri toprağa gömme gibi vahşiliklerden kalbleri temizleyip, onları, en hassas acıma duygusunun bir parıltısı olan hayvanlara merhamet, hattâ karıncaya şefkat gibi hasletlerle donatması öyle büyük bir inkılâptır ki, özellikle bunun o çöl topluluklarında başarılması sadece kanunlarla mümkün olmayacağı için, bundaki harikulâdeliği her basiret sahibi tasdik eder.

11. İslâm, sadece devletlerle, büyük güçlerle mücadele etmedi. Yayıldığı ve tarih boyu dinlerin, felsefelerin kaynağı olmuş topraklarda pek çok din ve felsefeyle karşılaştı. Din, Hz. İsa'nın tebliği sonrası çok kısa süre içinde özünü kaybederken, Allah Rasûlü'nün tebliğ, tatbik ve temsiliyle yayıldığı bütün sahalarda ilmî ve manevî gücüyle, yetiştirdiği yüzbinlerce ulemâ, evliyâ ve asfiyâsıyla, karşılaştığı bütün dinlere ve felsefelere tam anlamıyla galip geldi; onları çok büyük ölçüde eritti; putperestliği sona erdirdi ve tek hakim din, dünya görüşü ve hayat sistemi olarak bâki kaldı.

12. Evet, o Zât (s.a.s.), kalblerin eşsiz sevgilisi oldu. Tarihte kimse, hem hayatında, hem de hayatından sonra O'nun kadar sevilmedi ve O'nun hakkında meydana getirildiği kadar kimse hakkında kitap ve başka edebî eserler meydana getirilmedi; O'nun hakkında yazılıp bestelendiği kadar kimse hakkında şiir (na't) ve musikî parçası yazılıp bestelenmedi. O'nun hayatı, yaptıkları ve sözlerine verilen değer kadar kimsenin hayatına, yaptıklarına ve sözlerine değer verilmedi ve bu hayat, yaptıkları ve sözleri, Hadis ve Siyer ilimleri gibi iki muazzam ilme kaynak teşkil etti. O (s.a.s.), ashâbı tarafından ölesiye seviliyordu. Şu tek hadise bile, bu sevginin derecesini görmeye ve göstermeye yeter:

Kureyş'le yakınlığı olan ve Mekke civarında oturan Udal ve el-Kâre kabilesinden bir ekip, Hicret'in üçüncü yılında Allah Rasûlü'ne (s.a.s.)

gelerek, “Kabilemizden İslâm’ı seçenler var; bir heyet gönder de bize Din’i anlatsınlar ve Kur’ân’ı öğretsinler.” dediler.

Allah Rasûlû (s.a.s.), bu iş için ashâbından altı kişiyi seçip gönderdi ve başlarına da Mersed ibn Ebî Mersed, bir başka rivayete göre de Asım ibn Sâbit’i imam tayin buyurdu. Bu altı kişilik muallim grubu Huzeyl kabilesinin oturduğu topraklara geldiklerinde bir yerde konakladılar ve uykuya vardılar. Birden Huzeyl kabilesinin adamları, silahlarıyla bu altı kişilik ekibin başına üşüştüler. Kendilerini çağırınlar, ya böyle bir tuzak hazırlamışlardı, ya da o anda fikir değiştirmişlerdi; onlar da, Huzeyl kabilesi adamlarının yanında yer aldılar. Neticede, üç Müslüman mücahid muallim şehid olurken, üç tanesi de esir edilip, elleri bağlı Mekke’ye doğru yola çıkarıldılar.

Söz konusu üç kişiden Abdullah ibn Tarık’ı da yolda tam bağlarından kurtulup, kılıcına elini atacağı anda taşla şehid ettiler. Zeyd ibn Desine ve Hubeyb ibn Adiyy ise Mekke’de Kureyş’e teslim edildi.

Safvan İbn Ümeyye, Zeyd’i alarak, öldürmek üzere Mekke dışında bir yere çıkardı. Kureyş’ten pek çok kişiler de o anda orada hazır bulunuyorlardı. Zeyd, vakur ve sakin, idam edileceği mahalle geldi. O zaman henüz İslâm’ı kabul etmemiş bulunan Ebû Süfyan da hadise mahallinde bulunanlar arasındaydı. Belki bir pişmanlık sözü işitirim ümidiyle bir adım öne çıkıp, Zeyd’e şu soruyu sordu:

“Allah’a yeminle söyle Zeyd; şu anda senin yerinde idam edilmek üzere Muhammed olsun, sen de Medine’de ailenin yanına bulunsan istemez misin?”

“Vallahi” dedi Zeyd, “benim şu anda Medine’de ailemin yanında bulunmam karşısında değil Muhammed’in burada benim yerimde olmasını, Medine’de O’nun ayağına bir diken batmasını bile istemem.”

Bu cevap karşısında şaşkına dönen Ebû Süfyan, tepkisini şöyle dile getirdi: “Yemin olsun, arkadaşları tarafından Muhammed kadar sevilen ikinci bir kişi görmüş değilim.”

Hız. Zeyd şehid edildikten sonra sıra Hubeyb’e geldi. O da idam için Mekke dışına çıkarıldı. Orada iki rek’at namaz kılmak için müsaade istedi. Tam bir haşyet ve tevazu ile namazını kıldı; sonra da kalabalığa dönerek şunları söyledi: “Eğer ölümden korktu da namazı uzattı demeyecek olsaydınız, şu namazı daha çok uzatmayı arzu ederdim.”

İdam sehпасına çıkarılan Hubeyb'den herkesi dehşete düşüren şu sözler işitiliyordu: “Rabbim, Resûlü'nün mesajını tebliğ ettik; O'na bize yapılanı bildir ve kendisine selâmımı ilet.”

O esnada Medine'de ashâbıyla birlikte oturmakta olan Rasûlüllah (s.a.s.), “Ve aleyke's-selâm yâ Hubeyb!” diyerek, bu kahraman mücahidin selâmını iade ediyordu.²³

Son olarak, yeri bir defa daha geldiği için, o büyük Zât'ın, Hz.Muhammed Mustafa'nın (s.a.s.) asırlar üzerinde devam edip gelen silinmez tesirini ve hakimiyetini göstermek bâbında şu hadiseyi de nakletmeden geçemeyeceğiz:

Talebelerinden biri İbn Sina'ya bir gün, “Bu bilginiz ve dehanızla peygamberlik iddiasında bulunsanız, halk çevrenizde toplanır.” der. İbn-i Sina o anda cevap vermez. Nihayet bir kış günü seyahat halinde iken, konakladıkları bir mahalde şafak vakti İbn Sina o talebesini derin uykusundan uyarır ve abdest için kendisine dışardan su getirmesini rica eder. Ne kadar ısrar ettiyse de talebe, sıcak yatağından kalkmak istemez. Derken, müezzin “Allahü ekber, Allahü ekber!” diyerek sabah ezanını okumaya başlar. İbn-i Sina, “Tam bu talebeye cevap verme zamanı” diyerek, şunu söyler:

“Peygamberlik iddiasında bulunsam, halkın arkamdan geleceğini söyleyen sen, görüyorsun ki, yıllardır sana olan hocalığım ve verdiğim dersler, hayatında bir defa sıcak yatağından kalkıp da bana bir bardak su getirecek kadar olsun üzerinde tesir bırakmamış. Sen ki, benim doğrudan talebemsin ve bu kadar yıl derslerimden istifade ediyorsun... Ama şu müezzine bak: Peygamber'in dört yüz yıllık emrine itaat ediyor ve sıcak soğuk demeden günde beş defa minareye çıkıp, Allah'ın birliğine ve O Zat'ın nübüvvetine şehâdet ediyor. İşte, aradaki fark bu!”

On dört asırdır O'nun ismi aktar-ı âlemde şehbal açmakta, sevgisi gönüllerde her geçen gün büyümekte ve dünyanın hâl-i hazır vaziyeti, O'nun bütün cihan tarafından fahrü'l-âlem olarak selâmlanacağını müjdelemektedir.

13. Dünya tarihinde kimse bu eşsiz şahsiyetle boy ölçüşemez; milletlerin en büyük kahramanları bile O'nun yanında cüce kalır. Hiç kimse, O'nun gibi hayatın her sahasında silinmez izler bırakıp gitmemiştir. Bazı büyük insanlar vardır; iyi birer teorisyendirler, fakat uygulamada yaya kalırlar.

Bazıları vardır hareket adamıdır, fakat yeterli bilgiden yoksundurlar. Bazıları sadece birer devlet adamı, daha başkaları da güçlü birer strateji ve manevra ustası olmaktan öte geçemezler. Çokları, hayatın belli bir sahasında önder olabilirler ama, diğer sahalarda behreleri yoktur. Kimi iktisatta, kimi siyasette öndedir, kimi de askerlikte; fakat iş din ve ahlâka gelince susmak zorunda kalırlar. Enerjilerini sadece ahlâk ve maneviyata sarfeden çokları da, iktisat ve siyaset sahalalarında pek kısırdırlar.

Evet, Hz. Muhammed (s.a.s.) ise hayatın her sahasında zirveyi temsil eden tek kişidir. Bir hikmet ehlidir, kendi akidesinin mücessem timsalidir. En büyük bir devlet adamı olduğu kadar, eşsiz bir asker; bir kanun koyucu olmasının yanısıra, en büyük bir ahlâkçıdır. Maneviyat âleminin en parlak bir güneşi ve yücelerden yüce dînî bir rehberdir. Emirleri ve vaz'ettiği hükümler, milletlerarası münasebetlerden yeme, içme ve yıkanma gibi günlük davranışlara kadar hayatın bütününe şâmildir. Getirip tebliğ ettiği akidevî temeller üzerinde öyle bir medeniyet kurmuş ve hayatın birbirine zıt görünen sahaları arasında öylesine muazzam bir denge vaz'etmiştir ki, hiçbir alanda en ufak bir eksiklik, yanlışlık ve tenakuzun izine rastlanmaz. Acaba O'na denk böylesine mükemmel ve bütün bir ikinci şahsiyet göstermek mümkün müdür? Hayatında hiçbir okul görmemiş, ne askerî akademiye gitmiş ne de mülkiyede okumuş, doğmadan önce babasını ve altı yaşında iken annesini kaybedip, yetim ve öksüz olarak büyümüş olan o Zât (s.a.s.), bütün zamanların en büyük ve emsalsiz eğitimcisi, muallimi, âlimi, mürşidi, kanun koyucusu, sistem kurucusu, inkılâpçısı, kumandanı, ayrıca eşsiz bir baba ve koca, kalblerin sevgilisi bir dost olarak kendini göstermiştir. Bütün bu sıfatların ümmî bir insanda en yüksek seviyede bulunması, O'nun Cenab-ı Allah tarafından öğretildiği ve vazifelendirildiğini gösteren en açık bir delil olmaz mı? Fransız tarihçisi Alphonso de Lamartine, O'nun hakkında şöyle yazar:

Dünyada başka hiç kimse, gönüllü veya gönülsüz önüne O'nunkinden daha büyük bir hedef koymamıştır: Allah'la insan arasına sokulmuş bâtil inançları ortadan kaldırmak; Allah'la insanı aracısız karşı karşıya getirmek; putatapıcılığın maddî ve çarpıtılmış ilâhlar kaosu arasında aklî ve kutsal ilâh kavramını yeniden yerleştirmek. Dünyada başka hiç kimse, bu kadar zayıf vasıtalarla insan gücünün bu kadar ötesinde bir işe girişmemiştir; böylesine büyük bir hedefin tasarlanmasında ve uygulamaya geçirilmesinde kendinden başka vasıtası ve çölde yaşayan bir avuç insandan başka yardımcısı yoktu O'nun. Ve başka hiç kimse, dünya üzerinde böylesine büyük ve kalıcı bir ikinci inkılâbı gerçekleştirmiş değildir; çünkü, iki asırdan daha az bir zaman içinde İslâm, inanç ve hakimiyet planında tüm Arabistan'a yayılmış ve Allah adına İran'ı, Horasan'ı, Mâverâunnehir'i, Batı Hindistan'ı, Suriye'yi,

Habeşistan'ı, tüm Kuzey Afrika'yı, İspanya'yı, Akdeniz'de çok sayıda adayı ve Galya'nın bazı kısımlarını fethetmiştir.

Eğer gayenin büyüklüğü, vasıtaların azlığı ve neticenin şaşkınlığı insan dehasının üç ölçüsüyse, kim Muhammed'le karşılaştırılabilir? En meşhur insanlar, sadece ordular, kanunlar ve imparatorluklar meydana getirmişlerdir. Çoğu defa gözleri önünde dağılıp giden maddî iktidarlardan başka bir şey kurmamıştır onlar. Fakat bu insan, yalnızca orduları, kanunları, imparatorlukları, milletleri ve hanedanlıkları harekete geçirmekle kalmamış, ayrıca, o zamanki meskûn dünyanın üçte birinde milyonlarca insanı ve daha da ötesi ma'bedleri, tanrıları, dinleri, fikirleri, inançları ve ruhları yerinden oynatmıştır. Her harfi kanun olan bir Kitab'a dayanarak, her dil ve her ırktan insanlardan bir manâ ümmeti çıkarmıştır. Bize, bu Müslüman ümmetin silinmez karakterini, sahte ilâhlardan nefreti ve bir ve gayr-ı maddî Allah tutkusunu bırakmıştır. Göğün kudsiyetinden uzaklaştırılmasına karşı oluşan bu ulûhiyet tutkusu, Muhammed'in takipçilerinin en büyük faziletidir; arzın üçte birinin bu inanca teslim olması, O'nun bir mûcizesidir. Uydurma ilâh zürriyetlerinin bıktırıcılığı altındaki bir dünyada ilân edilen Allâh'ın birliği inancı, telâffuz edilir edilmez bütün eski putperest mabedlerini yerle bir eden ve dünyanın üçte birini harekete geçiren başlı başına bir mûcizeydi. Bu Zât'ın hayatı, tefekkürü, ülkesinin bâtil inançlarını kahramanca inkârı, putatapıcılığın öfkelerine meydan okumadaki cesareti, Mekke'de on üç yıl süreyle gösterdiği sabır ve tahammül, halkın ezasını ve hattâ hemşehrilerinin kurbanı oluşunu kabulü; evet, bütün bunlar ve ilâveten kesintisiz tebliği, tuhafliklara karşı koyuşu, başarıya inancı ve felâketler karşısındaki insan üstü güven duygusu, zafere götüren sabır ve azmi, tek bir fikre olan tutkulu bağlılığı ve asla imparatorluk peşinde olmayışı; bitmez duası ve ibadeti, Allah'la olan manevî konuşmaları, vefatı ve vefatından sonraki muzafferiyeti; bütün bunlar, bir yalana değil, sarsılmaz bir inanca şahidlik etmektedir. Esaslı bir akideyi yeniden yerleştirme hususunda O'na güç veren bu inançtı. Bu akîde de, iki taraflıydı: Allah'ın Birliği ve Allah'ın maddî olmayışı. Birinci taraf, Allah'ın ne olduğunu, ikinci taraf da ne olmadığını anlatıyordu. Fikirlerin filozofu, hatibi, elçisi, ortaya koyucusu, cenkçisi ve fâtihi; aklî inançların, tasvir, timsal ve heykelleri olmayan bir dinin ve yirmi dünyevî ve bir manevî devletin kurucusu Muhammed. İnsan büyüklüğünün tesbitinde kullanılan bütün ölçüler içinde soruyoruz: O'ndan daha büyüğü var mıdır?²⁴

O'ndan daha büyüğü değil, O'nunla tartıya konabilecek bir ikinci insan var mıdır?

The 100: A Ranking of the Most Influential Persons In History (Tarihin En Etkili 100 Kişisi) isimli eserin yazarı Michael Hart, bu eserde tarihin en etkili birinci kişisi olarak Allah Rasûlü Hz. Muhammed'i (s.a.s.) seçer ve bunun sebebini de şöyle açıklar:

Benim Muhammed'i tarihin en etkili kişileri listesinde birinci sıraya koymam bazı okuyucuları şaşkınlıkla karşılayabilir ve bazıları tarafından da sorgulanabilir. Fakat O, hem dünyevî, hem de dinî sahada tam muvaffak olmuş yegâne kişidir... Muhammed'in İslâm üzerindeki kendine ait tesiri, İsa Mesih ve St. Paul'un (Pavlos) Hıristiyanlık üzerindeki toplam tesirinden daha büyüktür. Aynı anda hem dünyevî, hem de dinî sahadaki emsalsiz başarısıdır ki, Muhammed'e insanlık tarihinin en etkili yegâne kişisi unvanını kazandırmaya yeter.²⁵

14. Bir toplumda, özellikle bu toplum bir cahiliye toplumu ise, yerleşmiş âdet ve gelenekleri kaldırmak ve yerlerine yenilerini yerleştirmek ne kadar zor ise, bir insanın artık tamamen tabiatı haline gelmiş huylarını ve alışkanlıklarını değiştirmek de o kadar zordur. Meselâ, günümüzde tamamen zararlı olduğu bilindiği halde, yalnız sıhhat açısından zararlı olmakla kalmayıp, insanların kendi paralarıyla kendilerini bilerek zehirlenme manâsına gelen sigara gibi küçük bir âdeti küçük bir topluluktan bile tamamen kaldırmak, her türlü gayrete, kanûnî yasak ve cezaya, ikna çalışmalarına, çok gelişmiş bulunan farklı iletişim ve terbiye araçlarının kullanılmasına rağmen mümkün olmamaktadır. Halbuki o Zât (s.a.s.), yerleşmiş ve kökleşmiş âdetleri, gelenekleri ve alışkanlıkları olabildiğine inatçı, mutaassıp ve pek çok sayıda ve çeşitte topluluktan çok kısa bir zaman içinde ve hiçbir güç kullanmadan kaldırmış, onların yerine en üst seviyede faziletler, gelenekler ve güzel ahlâkın bütün şubelerini yerleştirmiştir. Bugün dünyanın herhangi bir yerine en meşhur yüz pedagog, yüz filozof, yüz psikolog, yüz sosyolog gitse, acaba o Zât'ın yirmiüç senede başardığının yüzde birini yüz senede başarabilirler mi?

15. O Zât'ın aralarında dünyayı teşrif buyurduğu kavim, Muhacirler ve Ensâr diye anılan Mekke'nin Kureyş ve Medine'nin Evs ve Hazreç kavim veya kabileleri, İslâm ile ortaya koydukları performansın da gösterdiği üzere, tarihin her bakımdan en kapasiteli insanları idi. Böyle idi ki, Allah Rasûlü'nün kurduğu devleti çok kısa zamanda üç kıtada hükmeden bir devlet haline getirmekle kalmadılar; tarihin en güçlü, en muktedir, mağlûbiyet bilmez, ama en âdil, en merhametli, en mütevazı devlet adamları, komutanları, askerleri ve sistem kurucuları onların içinden çıktı. Bunun yanı sıra, hayatın ve insan varlığının bütün ünitelerine ve şubelerine hükmeden bir Mesaj, onlarla yayıldı, hayata hayat oldu ve milyonlarca insanın ihtidasının önü açıldı. Ayrıca, ilim, düşünce, sanat, dil, edebiyat, eğitim ve öğretim sahalarında da öyle bir performans, öyle bir zirve temsil ve icraat ortaya koydular ki, çeyrek asırda 15 milyon km² civarında bir sahaya yaydıkları mesajlarını kabul eden milyonlarca insanın öyle bir ilmî, ahlâkî ve manevî seviyeye yükselmelerine hizmet ettiler ki, kendilerine Tabiûn (Sahâbe'den sonra gelenler) ve Tebe-i Tabiîn (Tabiûn'u takip edenler) denilen bu iki neslin, tarihte de emsali yoktur.

Bütün bunlar, Peygamber Efendimiz'in İslâm'ı içlerinde temsil ve tebliğ ettiği, yayıp hakim hale getirdiği Kureyş, Evs ve Hazrec'e mensup insanların nasıl bir kapasiteye sahip bulduklarını, onların insanlık tarihinin en kapasiteli insanları olduklarını ortaya koyar. Böyle insanlar, müsbet bir mesajla yetiştirildiklerinde nasıl emsalsiz icraat ve eserler ortaya koyarlarsa, menfî bir sistemde, menfî bir inançla da emsalsiz kötülüklerin, vahşetin, ahlâksızlığın sınır tanımaz temsilcileri olurlar. Bu tür insanların eğitimi de en zor eğitimidir; zekâ ve kapasite ne kadar yüksekse, onları eğitmek ve tatmin etmek da o kadar zor olur. İşte Peygamber Efendimiz (s.a.s.), tarihin en kapasiteli, dolayısıyla Cahiliye denilen İslâm öncesi dönemde küfürde, şirkte, zulümde, cefada, kötülüklerde, ahlâksızlıkta, vahşette, nifakta en önde insanlarını eğitti; onların zihinlerinin muallimi, kalblerinin mürşidi, ruhlarının terbiyecisi oldu. Çok geniş çöllerde alabildiğine vahşî, âdetlerine bağlılıkta son derece mutaassıp ve inatçı toplulukları pek kısa bir zamanda öylesine eğitti, onlara öylesine muallim (öğretmen) ve mürşid oldu ki, onları güzel ahlâkın bütün şubeleriyle donattı ve yalnızca kendi dönemleri itibariyle değil, Sahâbe adıyla, Kıyamet'e kadar gelecek bütün nesillere rehber, muallim ve üstad eyledi. Bunu asla güç kullanarak yapmadı; zaten o gücü yoktu, tek başına ortaya çıkmıştı; kaldı ki, güç kullanarak böyle bir eğitim de asla mümkün olamaz. Onların akıllarını, kalblerini, nefislerini fethetti; kalblerin sevgilisi, akılların öğretmeni, nefislerin terbiyecisi, ruhların sultanı oldu.

16. O Zât'ı, Peygamber Efendimiz'i vazifesi başında ziyaret ettiğimizde görürüz ki, Mekke mihrabı, Medine minberi olup, elinde baştan sona mûcize bir Kitap tutmakta ve O'nunla bütün insanlara, cinlere ve meleklerle, hattâ bütün varlıklara ezeli bir hutbeyi okumakta, ezeli bir Mesaj'ı tebliğ etmektedir. Bunu yaparken de, tarih boyu bütün felsefeleri, insan düşüncesini meşgul etmiş bulunan yaratılışın ve varlığın gayesi muammasını en net ve anlaşılır bir şekilde açıklamakta, varlıktaki her şeyi yerli yerine oturtup, her bir şeye kendi sahip kılındığı değeri vermekte, yine tarih boyu akılları hayrette bırakan ve her bir varlığa sorulan "Kimsin, nesen? Nereden geliyorsun? Bu hayattaki gayen nedir ve rehberin kimdir? Ve nereye gidiyorsun; hayatın ve ölümün senden istediği nedir?" sorularına en ikna edici cevapları vermektedir.

17. O Zât, öyle bir hakikati tebliğ ediyor ve o hakikat öyle bir ışık saçıyor ki, bütün varlığa o ışığın dışında bakıldığında, bütün kâinat karanlık bir matemhaneye dönüşüyor. Bu matemhanede herkes, kendinden, varlığından, dününden, halinden ve geleceğinden vaveyla ediyor. Varlıklar, birbirlerine karşı dilsiz, kalbsiz ve ilgisiz kapkatı cenazeler gibi, hattâ düşman ve rakip vaziyette duruyor veya öyle görünüyor. Dün, büyük bir mezarlık, her şey bir kaos ve tesadüfler anaforu içinde çalkalanıyor ve yarının ne getireceği hiç belli değil. Varlıklar, bilhassa insan, acz ve fakr yaraları içinde, yani en küçük ihtiyaçlarını bile kendi başına karşılamaktan âciz, bütün kâinatın yardımına muhtaç bir manzara arz ediyor. Fakat O'nun getirdiği nur her şeyi o kadar aydınlatıyor ki, kâinatı, içindeki bütün varlıkların birbiriyle mükemmel bir yardımlaşma halinde olduğu, her şeyin her bir şeyin imdadına koştuğu, her şeyin birbirini sevgiyle kucakladığı ve birbirlerinin eksikliklerini tamamlayıp, kemaline hizmet ettiği bir kardeşlik beşiği, bir yardımlaşma ve âhenk senfonisi olarak gösteriyor. Ve o nûrun aydınlığında her şeyin Yaratıcısı ve Yaşatan'ına karşı bir ibadet içinde olduğu, her şeyin, her hadisenin kendine has bir dille O'nu zikrettiği, O'na tesbih, tahmid ve tekbirde bulunduğu bir büyük meşid olduğu görülüyor. Hayat, bir ta'lim, terbiye, yetiştirme ve kemâle ulaşma yolu; ölüm, bu ta'lim ve terbiyeden terhis tezkeresi ve bunların karşılığını ebediyen almak için bir başka ve sonsuz âleme geçiş vizesi olarak arz-ı endam ediyor. Geçmiş büyük bir mezar veya mezarlık değil, milyonlarca peygamber, asfiyâ ve evliyânın, onlarla birlikte milyarlarca mü'minin bir arada ibadet ettiği çok büyük bir meşid, eğitim-öğretim gördüğü çok büyük bir mektep-medrese olarak, gelecek ise, ne getireceği belli olmayan fırtınalar zaman ve zemini olmaktan çıkıp, muhteşemler dağlar eteğinde muhteşem bahçeler içinde en güzel ziyafetlerin hazırlandığı ebedî bir hayat zaman ve zemini olarak görülüyor.

18. Kâinata, içindeki varlıklara ve hadiselerine o Zât'ın getirdiği nûrun aydınlığında bakılmadığı takdirde, her bir hadise, her bir değişim, her bir hareket, manâsız, hikmetsiz ve tesadüfün oyunu, her bir varlık, yine tesadüflerin manâsız ve hikmetsiz oyuncağı olarak görülürken, O'nun Mesajı'nın nûru altında bakıldığında ise, her bir hareket, her bir hadise ve her bir varlık, bütün kâinatı yaratacak, yaşatacak ve idare edecek, hattâ daha ötesinde sonsuz İlim, İrade, Kudret, Görme, İşitme, Konuşma, Rızıklandırma gibi hususiyetlere sahip bir Zat'ın mektubu olma seviyesine

yükseliveriyor. Önceki durumda, ihtiyaçlarını karşılamada bir serçe kuşu kadar bile iktidara sahip olmayan, bir serçe kuşu, hattâ bir arı, sinek, bir sürüngen kadar rahat ve doygun bir hayat sürmekten mahrum bulunan insan, birden kâinatın sözkonusu sıfatlara sahip Mâliki'nin nazdar, çok kıymetli ve kâinat âdeta sarayı, güneş, ay ve yıldızlar bu sarayın kubbesindeki lambaları, yeryüzü bu sarayın tabanı, bu saraydaki bütün varlıklar âdeta hizmetçileri olan bir misafirine dönüşüveriyor. Evet, o Zât ve getirdiği Mesaj olmasa, kâinat da, insan da, kısaca her şey, hiçe inerken, o Zât ve getirdiği Mesaj ile her bir şey, birden hiçten hep olmaya terakkî ediveriyor.

19. O Zât (s.a.s.), yalnızca dünya hayatına bir düzen getirmek, kâinatı bir kardeşlik, yardımlaşma, sevgi, şefkat ve merhamet senfonisine dönüştürmek ve ondaki her bir şeye ve her bir hadiseye onlarca, yüzlerce, binlerce gaye ve hikmet takmak, her bir şeyi ve her bir hadiseyi kâinatın Mâliki'nin mektubu yapmak seviyesine çıkarmakla kalmıyor, ebedî bir diyardan ve ebedî ve doyumsuz bir mutluluktan bahsediyor; bu diyar ve mutluluğa ulaşmanın yolunu gösteriyor. Ayrıca, nihayetsiz bir rahmeti keşfedip ilan ediyor; kâinatın Maliki'nin Sıfatları'nı, O'nun kâinat üzerindeki hakimiyet ve idaresinin güzelliklerini ve O'nun kâinattan her bir varlık ve hadiseye vücut veren İsimleri'ndeki sonsuz hazineleri bildiriyor ve ortaya seriyor. Dolayısıyla bu Zât'a, kâinatın Mâliki'ne olan kulluğu noktasında baktığımızda O'nu tam bir sevgi, sevmeye ve sevilme örneği, mükemmel bir rahmet timsali, insanlığın emsalsiz şerefi ve yaratılış ağacının en parlak meyvesi olarak görüyoruz. Risaleti, yani misyonu cihetiyle baktığımızda O (s.a.s.), Cenab-ı Allah'ın, kâinatın Yaratıcısı, Mâliki, Yaşatanı ve İdare Edicisi'nin en parlak, en kapsamlı delili ve aynası, hak ve hakikatin şüphe götürmez delili, hak ve hakikati bütün yönleriyle gösteren en parlak bir lamba, hidayet güneşi ve her bakımdan saadet vesilesi olarak arz-ı endam ediyor.

Görüyoruz ki, getirdiği nur, çok kısa ve tarihte misli değil, benzeri bile görülmedik bir tarzda birden cihanın doğusunu ve batısını tutuveriyor; çok kısa bir zamanda beşerin önemli bir kesimi ona tutunup, O Zât'ın getirdiği hidayeti kabûl edip, zeminden semâya yükseliyor ve O'nun yolunda her şeyini ortaya koyuyor; yeryüzünün çok önemli bir kesimi O'nun Mesajı'na teslim oluyor, onu hayatına hayat yapıyor, onunla muhteşemlerden

muhteşem bir medeniyet kuruyor ve o Mesaj, ilk günden beri fasılasız onbir asır âdeta cihana hükmederken, maddî hakimiyet sağlama ve hayata bütün boyutlarında yön verme noktasında kendisiyle irtibatın belli ölçülerde koparıldığı ve zayıf düşürüldüğü son üç asırda her türlü muhalefete rağmen zihinlere ve kalblere hükmetmeye devam ediyor ve insanlığın geleceğinin yegâne ümidi olarak kendini gösteriyor.

20. O Zât, pek büyük ve bütün zamanları ve mekânları kapsayan, ezelden ebede uzanan bir davada bulunuyor. Allah ile konuştuğunu, yirmi üç yıl boyunca O'ndan âyetler, sûreler aldığını, O'nun adına hareket ettiğini söylüyor. Yalnız bunları söylemekle kalmıyor. Kimsenin görmediği gaybî meselelerden; pek çoğu zamanla ortaya çıkacak ve çıkmış kâinat gerçeklerinden; kâinatın yaratılış safhalarından; insanın ta başta her bir insanın anne karnında nasıl ve hangi safhalardan geçerek yaratıldığından; insana hilâfet vazifesi verilmesinden; melekler, insan ve şeytan arasında geçen hadiselerden; Hz. Allah'ın İsimleri'nden, Sıfatları'ndan ve icraatından; varlığın tabakaları ve her bir tabakanın hususiyetlerinden; Ruh, melekler ve cinler diye görünmez varlıklardan; geçmiş zamanlardan, yani binlerce sene geriye giden tarihlerden ve bu tarihlerde yaşayan topluluklardan; yakın ve uzak gelecekte; dünyanın yıkılıp ebedî ve yepyeni bir âlemin kurulacağından bahsediyor. Bunlardan bahsederken de hiçbir zaman “Böyle düşünüyorum, sanırım, tahmin ederim.” gibi ifadeler kullanmıyor; bunları kullanmak şöyle dursun, çok kesin, çok net konuşuyor; gelecekte bahsederken bile âdeta olmuş gibi sözediyor. Ve aradan geçen ondört asır içinde gelecekle ilgili verdiği yüzlerce haberin pek çoğu aynen gerçekleşmiş bulunuyor. Bütün bunları tek bir zaman diliminde tek bir topluluk önünde söylemiyor. Bütün zamanlara ve bütün topluluklara hitap ederek söylüyor. Sıradan bir insan bile basit bir meselede küçük bir topluluk önünde yalana dayalı bir iddiada bulunmaktan çekinir. Fakat bu Zât, son derece büyük bir davayı ve sözünü ettiğimiz meseleleri bütün zamanlar, mekânlar ve topluluklar önünde hiç çekinmeden, kesin bir dille ve pervasızca dile getiriyor. Böyle bir Zât'ın, söylediklerinden emin olmaksızın kendinden ve hevasından konuşması mümkün müdür? Bir yanlışı, bir yalanı ortaya çıktığında bütün iddialarının ve davasının yıkılıp gideceği açıkken, her şeyi bilen Allah tarafından konuşturulmadıkça bu kadar meselede bu kadar kesin ve net konuşması mümkün müdür?

21. İnsanı en fazla tahrik eden meraktır. Bir insana, “Ömrünüzden şu kadar verirseniz, biri gelecek ve dünyanın her yanında ne olup bittiğini, dünya semasında gezegenlerin nasıl olduğunu ve gelecekte nelerle karşılaşıp, başınıza neler geleceğini size haber verecek.” dense, herhalde bu insan, isteneni verir. Fakat bu Zât (s.a.s.), öyle bir Sultan’dan haber veriyor ki, O’nun mülkünde, memleketinde ay bir sinek gibi bir pervanenin etrafında döner. Yerküre olan o pervane, bir lamba etrafında uçar gibi dolaşır. Güneş olan o lamba ise, O Sultan’ın yüzbinler menzillerinden bir misafirhanesinde yüzbinlerce lambadan sadece bir lambadır.

Hem o Zât (s.a.s.), öyle harika âlemlerden, hadiselerden ve öyle büyük inkılâplar ve ebedî bir gelecekte söz ediyor ki, yerküre bomba olup patlasa, bu kadar merak ve dikkat çekici olamaz. Fakat neye ne kadar önem vereceğini şaşırılmış olan insanlar, bu inkılâplara, hadiselere, geleceğe verilmesi gereken önemi vermiyorlar, onları merak etmiyorlarsa, bu, onların yollarını şaşırıldığını gösterir ve elbette onların dikkatlerini çekecek bombalar başlarında patlayacaktır. Ayrıca, o Zât’ın haber verdiği gelecek karşısında dünyevî istikbal ancak bir damla serap hükmünde olabilir. O Zât’ın haber verdiği saadetin bir dakikasına bin senelik mesudane dünya hayatı kâfi gelmez. O Zât’ın gelecekle ilgili olarak haber verdiği azap ve cezanın bir anlığına nispeten, dünyada bin sene çekilecek azap hafif kalır.

Demek oluyor ki, şu harikalarla dolu kâinatın zahirî perdesi altında pek büyük ve her bakımdan harikulâde hadiseler bizi bekliyor. Bunları ise, ancak harikulâde ve mûcizeler sahibi bir zat haber verebilir. Hem O’nun haber verme tarzından da anlıyoruz ki, o Zât, görüyor ve gördüğünü söylüyor; bütün kâinatları yaratan ve kabza-i Kudreti’nde tutan Zât’ın bizden neleri yapıp, neleri yapmamamızı istediğini bildiriyor.

22. Manâsı bilinmeyen bir kitap, ne kadar güzel ve ne kadar güzel de yazılmış olsa, onun yazılması abestir. İşte, kâinat her harfinde binler manâ bulunan muhteşem bir kitaptır. Fakat o kitabı doğru şekilde okuyup, manâsını anlatacak bir rehber ihtiyacı olduğu açıktır. O rehber olmasa, kâinatın varlığının manâsı olmayacaktır. İşte o Zât (s.a.s.), bize kâinat kitabını okuyor; onun varlığındaki gayeleri, neye, hangi hakikatlere işaret ettiğini ve o kâinatın bir menzilinde yaşayan varlıklar olarak burada nasıl davranmamız gerektiğini bize anlatıyor. Demek ki o Zât, kâinatın Yaraticısı’nın bir elçisidir; dolayısıyla O’nun varlığına tam bir delildir. O,

sadece kâinatın Yaraticısı'nın varlığına bir delil değildir; çünkü O, kâinatın menzillerinden bir menzil olan yeryüzünde nasıl davranmamız gerektiğini bize öğrettiği gibi, niçin öyle davranmamız gerektiğini de bize öğretmekte ve bizi bu dünyadaki kısacık fâni hayatın arkasında ebedî bir hayatın beklediğini de haber vermekte, bizi bu ebedî hayatı kazanmaya çağırmakta, bunun yolunu göstermektedir. Şu halde o Zât, varlığıyla kâinatın yaratılmasına sebeptir, öyle de, hidayetiyle, Allah'tan alıp tebliğ ettiği Din'le de ebedî saadetin gerçekleşmesine sebeptir.

Görüyoruz, o Zât (s.a.s.), öyle büyük bir namazda dua ediyor, Cenab-ı Allah'tan öyle şeyler istiyor ki, âdeta bütün varlık, hayatıyla, hal ve duruşuyla, yaptıklarıyla O'nun azametli namazıyla namaz kılıp, O'nun duasını tekrar ediyor.

O Zât (s.a.s.), öyle büyük bir cemaatin içinde dua ve niyazda bulunuyor ki, sanki Hz. Âdem'den Kıyamet'e kadar bütün inanmış insanlar, bütün peygamberler, velîler, safîler, nûranî ve kâmil zatlar, O'nun arkasında saf tutmuş ve O'nun duasına “Âmin!” diyorlar.

O Zât (s.a.s.), öyle büyük bir ihtiyaç, herkesin en büyük derdi ve ihtiyacı için dua ediyor ki, değil sadece yeryüzündekiler, göklerdeki bütün varlıklar da O'nun duasına iştirak ediyor, “Evet Rabbimiz, biz de O'nun istediğini istiyoruz!” diyorlar.

O Zât (s.a.s.), öyle içten, öyle hazinane, öyle bir iştihakla ve öyle bir tazarru ve niyaz, öyle bir merhamet ve şefkat celbedicilik içinde dua ediyor ki, bütün kâinatı harekete geçiriyor, ağırlattırıyor ve duasına iştirak ettiriyor.

Hem öyle bir maksat ve gaye adına dua ediyor ki, insanlık başta olmak üzere bütün varlığı esfel-i sâfilînden, çukurların en çukurundan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, manâsızlık, gayesizlik ve hikmetsizlikten, tesadüflerin oyuncağı olmaktan kurtarıyor ve onları en yüceliklere çıkarıyor; her bir varlığa baha biçilmez nişanlar gibi manâlar, hikmetler, maksatlar takıyor.

Hem öyle her şeyi işiten, gören, her şeye gücü yeten ve merhameti sonsuz bir Zât'tan istiyor ki, o Zât (c.c.), en küçük bir varlığın, okyanusların dibindeki bir mikroorganizmanın bile ihtiyaçlarını duyuyor, görüyor ve yerine getiriyor. Dolayısıyla o Zât (s.a.s.), mutlak Kerim ve mutlak Rahîm Rabbi'nden, istediğini vereceği itimadı ve inancıyla istiyor. Öyleyse, o

Zât'ın duasına katılmak ve “Âmin!” demek, dünyada yapılabilecek en akıllıca iş olsa gerektir.

İnsanlığın bütün hayırlılarını arkasına alıp, Arş-ı A'zam'a dönerek dua eden bu Zât, acaba ne istiyor? Ebedî saadet istiyor; ölümsüzlük istiyor; dünyanın bir senelik mesut hayatı bir dakikasına kâfi gelmeyecek Cennet'i istiyor ve bin senelik Cennet hayatı bir anlığına kâfi gelmeyecek Allah'ın Cemali'ni istiyor. Eğer O'nun istediklerini Hz. Allah'ın yaratması adına başka hiçbir sebep bulunmasaydı bile, bu Zât'ın onları istemiş olması, Hz. Allah'ın O'nun istediklerini yaratmasına kâfi gelirdi. Şu başdöndürücü güzellik ve ihtişam ve kusursuz sanat timsali kâinatı yaratan, bu kâinat içinde en küçük varlıkların ihtiyaçlarını bile muntazam şekilde gören ve gideren Zât'ın keremi, rahmeti, güzelliği, beşerin hem de en büyüğü tarafından istenen en büyük arzusunu reddetmeyi, en büyük ihtiyacını görüp gidermemeyi kabûl eder mi? Asla!

23. O Zât (s.a.s.), elinde öyle bir kitap tutuyor ki, o Kitap:

- Şu büyük kâinat kitabının ezeli tercümesi,
- İlâhî İsimler'in yerde ve göklerde gizli hazinelerinin ortaya çıkarıcısı,
- Hadiselerin satırları altında gizli hakikatlerin anahtarı,
- Fizikî âlemin perdesi arkasındaki gayb âleminden gelen Rahmanî iltifatların ve ezeli hitapların hazinesi,
- İslâmiyet manevî âleminin güneşi, temeli, planı ve Âhiret âlemlerinin haritası,
- İlâhî Zât, Sıfatlar, İsimler ve icraatın tefsiri, ispatı, delili,
- İnsanlık âleminin terbiyecisi, muallimi, mürşidi...
- Ayrıca, baştan sona bir hikmet ve şeriat kitabı;
- bir dua, ibadet ve kulluk kitabı;
- bir emirler ve nehiyeler kitabı;
- aynı zamanda bir davet kitabı;
- bir zikir ve ma'rifet-i İlâhî kitabı;
- insanlığın bütün manevî ihtiyaçlarını karşılayacak, Allah'a giden bütün yolları tarif edip tanıtan, bütün velîlerin, safîlerin, müçtehidlerin, tahkik ehlinin her birinin meşrebine lâıyk sayısız kitapları hâvi mukaddes bir kütüphanedir.

Bu Kitab'a denk hiçbir kitap olmamıştır ve olmayacaktır; bütün yaratılmışlar bir araya gelse o Kitab'ın bir âyetinin bile mislini meydana getiremezler. İşte bu Kitab'ı Cenab-ı Allah'tan alıp, insanlığa ve cinlere tebliğ eden yine O Zât'tır (s.a.s.).

· **Mûcize, peygamberlik davasını ispat ve inkârcıları ikna etmek içindir, yoksa imana zorlamak için değildir. Çünkü sırr-ı teklif, yani insanın sorumluluğu, “Akla kapı açıp, iradeyi elinden almamayı” gerektirir.**²⁶

KÂİNATTAKİ İŞLEYİŞ VE “KANUN”LAR

Kâinatın işleyişinde, tamamında ve her cüz'ünde mükemmel bir intizam ve dolayısıyla bozulmaz, sarsılmaz muhteşem bir düzen vardır. İntizam ve düzen, kâinatın işleyişinin aynı çizgide olmasını gerektirir. Hayat için de bunun böyle olması gerekir. Çünkü nasıl akan su üstüne bina kurulmazsa, eğer yarın güneşin doğup doğmayacağından, susayınca içtiğimiz suyun kandırıp, acıkınca yediğimiz yemeğin doyurmasından, hastalanınca kullandığımız ilâcın tedavî edici özelliğinden bir şekilde ve çok büyük derecede emin olmasak, hayatımızı sürdüremeyiz. Bundan dolayıdır ki, kâinatı yaratan ve hayatını devam ettiren Hz. Allah (c.c.), kâinat hayatını sürekli bir yenilenme halinde sürdürüyor da olsa, bu hayatı ve yenilenmeyi çok büyük çoğunluğu itibariyle mahiyetçe birbirinin aynısı icraatlarıyla ortaya koyar. Allah'ın yaratmak ve kâinatın hayatını sürdürmekle ilgili icraatının mahiyetçe birbirinin aynısı, bir diğer ifadeyle, kâinatın içinde olup-bitenlerin birbirinin tekrarı olmasından biz de pek çok neticeler çıkarır ve bunlara “kanun” adını veririz. Meselâ, suyun 100 derecede kaynayıp, 0 derecede donması, bu kanunlardan biridir. “Kanun” dediğimiz bu şeyler Cenab-ı Allah'ın büyük çoğunluğu mahiyetçe birbirinin aynısı olan icraatının unvanları olup, canlı ve şuurlu, dolayısıyla yapma ve yaratma gücü bulunan birer sâik (etken) değildirler.

İNSAN VARLIĞI İÇİN ADALET VE ONU SAĞLAYACAK KÜLLÎ AKIL

İnsan, hemcinsleriyle toplum halinde yaşamak mevkiinde olan bir varlıktır. Toplum hayatının sürmesi, farklı meslekleri, farklı üretimleri, meslekler arası yardımlaşma, dayanışma ve üretilenlerin paylaşılmasını gerektirir. Bu ise, adaleti zaruri kılar. Oysa insan, kendisine verilen gazap (öfke–savunma), akıl ve şehvet (her türlü arzu, ihtiyaç ve bunları giderme) kuvve veya melekeleri yaratılıştan sınırlandırılmadığı için, zulme ve

haksızlığa meyleder. Zulüm ve haksızlığın giderilip, adaletin sağlanması, insandaki söz konusu kuvve veya melekelerin eğitilmesini icap ettirir. Bütün insanların akli bir araya gelse, insanı tamamen tanıyamayacağı, insanlar arası ve toplum içi münasebetleri bütün boyutlarıyla kavrayamayacağı için, söz konusu eğitim ve adalet, hem nitelik, hem uygulama açısından küllî bir akli ve otoriteyi gerektirir. Bu küllî akıl, Din'dir ve o Din'i insanlara getirip, tebliğ edecek, uygulayacak, uygulatacak otorite de peygamberdir.

PEYGAMBERLİK VE MÛCİZE

Eğitim ve uygulama zora dayanmamalıdır; çünkü zora dayanan hiçbir şey, tam tesirli ve devamlı olmaz. Bu sebeple, peygamber olan zât, halk üzerinde her bakımdan tesir sahibi bulunmalı, onların zihinlerini ve kalblerini fethetmelidir. Bu da, öncelikle onun peygamber olarak kabûl edilmesini gerektirir. Her ne kadar peygamber olan zâtın ilmi, ahlâkı, rehberliği peygamber olduğunu gösterse de, halkın çoğunluğu bunu tam göremez; görse de, bu tür sıfatlar daha bazı kişiler de belli derecelerde bulunabildiği için, onlara dayanarak peygamber olan zâtın peygamberliğine hükmedemez. Ayrıca, Din'e ve peygambere inanmak insanın tâbi olduğu imtihanın aslî gereklerinden de olduğu için, Cenab-ı Allah, kullarına olan hususî merhametinden peygamberin peygamberliğine inkârı mümkün olmayan deliller yaratır. İşte bu delillere mûcize diyoruz. Mûcizeler de, Cenab-ı Allah'ın kâinattaki, yaratma ve kâinatın hayatını devam ettirmedeki bizim kanun olarak algıladığımız icraatını, âdetini bizim olağanüstü, beşer için imkânsız olarak niteleyeceğimiz şekilde kırması veya değiştirmesi şeklinde cereyan eder. Meselâ, peygamber olan zât, ölüleri diriltir; asâsını taşa vurduğunda ondan su fışkırır, denize vurduğunda denizde yol açılır. Ateşe atılır, ateş gül bahçesine döner. Bir işaret parmağıyla ayı ikiye böler; parmaklarından beş musluklu çeşme gibi su akıtır. İnsanların evlerinde neler yediğini, neleri depo ettiğini bilir ve söyler. Gelecekte olacak pek çok hadiseleri haber verir. Böylece Cenab-ı Allah (c.c.), hem peygamberlerin peygamberliğini inkârı mümkün olmayacak derecede ortaya koyar; hem de kâinatı yaratanın ve idare edenin Kendisi olduğunu, kâinattaki hadiselerin birbirini tekrarlamasına, ondaki düzen ve intizama bakarak, kanunları Allah'ın icraatına birer unvan, ismî birer gerçek olmaktan çıkarıp, onlara ve

kâinatın kendisine, tabiata, maddeye yaratıcılık vererek dalâletlere düşmememiz gerektiğini bize hatırlatır.

Mûcizeler bu gayelere açıkça hizmet ettiği ve bu gerçekleri ortaya koyduğu halde, bazı insanlar yine de inanmamakta diretirler. Diretmelerine güya gerekçe olarak da, mûcize ile büyü arasındaki farkları bildikleri ve apaçık gördükleri halde, mûcizeye “büyü” derler veya başka adlar takarlar. Cenab-ı Allah, mûcizelerle insanları imana zorlamaz. Çünkü iman ve din, bir tekliftir; insanlar imtihanıdır. Teklif, sorumluluk ve imtihanın gereği olarak, insanlar inanmaya mecbur edilmez. İnanmaları için akli ikna edici deliller sergilenir ve onların inanıp inanmamaları, tamamen nefislerine, vicdanlarına ve iradelerine, nefislerine söz geçirip geçirememelerine, hak ve hakikate boyun eğip eğememelerine bırakılır.

Allah'ın izni olmadan peygamberler mûcize gösteremeyeceği gibi, velîlerden de keşif ve keramet sâdır olmaz.²⁷

PEYGAMBERLİĞİN SIFATLARI VE MÛCİZENİN PEYGAMBERLİKTEKİ YERİ

Velîler için keramet göstermek mecbur olmamakla birlikte, mûcize, bir peygamberin peygamberliğini ispatta aslî unsurlandandır ve bir peygamber, mûcize göstermesi gerektiğinde gösterir. Şu kadar ki, yukarıda da temas edildiği üzere, peygamberin peygamberliğini ispat için mûcize göstermesine ihtiyaç yoktur; çünkü bir peygamberin her bir hali harika olmasa da, denebilir ki, âdeti peygamberliğine delildir. Sıdk, yani asla hayatında yalana yer olmama, sözü, davranışı ve özünün bir olması; ayrıca emanet, yani mutlak güvenilir olması; fetanet (aklı aşan akıl, firaset ve basiretle donanmışlık); ismet, yani günahsızlık; tebliğ (Allah'ın Mesajı'nı eksiksiz olarak insanlara ulaştırma) ve hem aklen, hem bedenen sağlam ve sâlim olma, peygamberliğin, dolayısıyla her peygamberin ayrılmaz sıfatlarıdır. Bu sıfatların bir insanda toplanması, onun peygamber olduğunu göstermeye yeter. Buna rağmen insanlar peygambere ve getirdiği İlâhî mesaja inanmamakta diretirlerse, insanların inkârına en küçük bir mazeret bırakmamak için peygamberler mûcize gösterirler. Mûcizeye, özellikle peygamberden göstermesi istenen mûcizeye rağmen inkârda direktme, çok defa helâk getirir.

MÛCİZE VE KERAMET

Hiçbir peygamber, dilediği mûcizeyi gösteremez veya dilediği şekilde mûcize göstermez. Peygamber Efendimiz'den özellikle Mekke'de mûcize istenmiş, O istenen mûcizeyi göstermeyi arzu etmiş de olsa, bu konuda Cenab-ı Allah (c.c.), şöyle buyurmuştur: *“Eğer onların yüz çevirmeleri sana çok ağır geliyor da (getirdiğin Mesaj'a inanmalarını sağlamak maksadıyla) onlara istedikleri türden mûcizeler göstermek için yer altında bir geçit veya göğün derinliklerine doğru bir merdiven olsun istiyorsan bil ki, eğer Allah dilemiş olsa idi, hiç şüphesiz onların hepsini (tek bir mûcize veya bir icraatıyla) hidayet üzerinde toplayabilirdi. (Fakat Allah'ın iradesi başka yönde ise, O bu işin rasûller vasıtasıyla ve Kendi kurallarına göre cereyan edip, insanların kendi serbest tercihleriyle başbaşa kalmalarını diliyorsa,) artık sen farklı bir istek ve talep taşıyanlardan olacak değilsin!”*²⁸ *“Kur'ân ki, (eğer inanmayanlar inansın diye İlâhî bir kitapla dağlar yürütülecek veya yeryüzü parça parça edilecek ya da ölümler konuşturulacak olsaydı, bunlar, ancak onunla olurdu. Gerçek şu ki, (kâinat ve insan hayatıyla ilgili) bütün emir ve irade Allah'a aittir; (O, nasıl dilerse öyle emreder, öyle işler ve O'nun her emrinde, her işinde pek çok hikmetler vardır). Şu halde iman etmiş bulunanlar halâ bilmezler mi ki, eğer Allah dilemiş olsa idi, bütün insanları mutlaka hidayet ederdi? (Ama O, kimseyi inanmaya zorlamaz; hikmeti nasıl gerektirirse öyle davranır. Bununla birlikte, inanmalarını arzu ettikleri o kâfirler Kur'ân'a rağmen inkârda direttikleri için, o mü'minler artık kimse inanmayacak diye) ümitsizliğe mi düştüler? Şu da var ki, (hidayete ehil olmayan) o küfredenler, Allah'ın (İslâm'ın zaferi veya Kıyamet'le ilgili) va'di gerçekleşinceye kadar, bizzat kendilerinin yaptıkları işler, kurdukları düzenler ve sistemler sebebiyle birtakım musibetlerin başlarında patlamasından veya yurtlarının yakınına inmesinden kurtulamayacaklardır. Allah, asla sözünden dönmez.”*²⁹

Demek oluyor ki, peygamberler elbette mûcize gösterebilecek kabiliyet, kapasite ve donanımda olmakla birlikte, mûcize gösterip göstermemeleri tamamen Cenab-ı Allah'ın iznine bağlıdır. Ayrıca, nasıl bizi ve bütün amellerimizi yaratan Cenab-ı Allah ise,³⁰ mûcizeyi de peygamberlerin elinde yaratan Allah'tır. Velîlerden sâdır olan mûcizeye benzer harikalara ise keramet denir ve velîler, çok mecbur kalmadıkça keramet göstermeye gitmez; hattâ kerameti saklamak velîlikte esastır. Mûcize gibi kerameti de yaratan Allah'tır ve Hz. Allah'ın izni ve yaratması olmadan ne peygamber

bir mûcize gösterebilir, ne de bir velîden keramet sâdır olur. Hz. Bediüzzaman, bir soruya verdiği cevapla bu hususlara açıklık getirmektedir:

Eğer denilse: Hazreti Ömer'in (radiyallâhu anh) minber üstünde, bir aylık mesafede bulunan Sâriye nâmındaki bir kumandanına, "Ey Sâriye, dağa çekil, dağa!" deyip,³¹ Sâriye'ye işittirip, askeri idare noktasından zaferine sebebiyet veren kerametkârâne kumandası ne derece keskin nazarlı olduğunu gösterdiği halde, neden yanındaki katili, Feyrûz'u, o keskin nazar-ı velâyetiyle görmedi?

El-cevap: Hazret-i Yakup aleyhisselâm'ın verdiği cevap ile cevap veririz. Yani: Hazret-i Yakup'tan sorulmuş ki: "Ne için Mısır'dan gelen gömleğinin kokusunu işittin de, yakınında bulunan Ken'an kuyusundaki Yusuf'u görmedin?" Cevaben demiş ki: "Bizim halimiz şimşekler gibidir; bazan görünür, bazan saklanır. Bazı vakit olur ki, en yüksek mevkide oturup her tarafı görüyoruz gibi oluruz. Bazı vakitte de ayağımızın üstünü göremiyoruz."

Kısaca: İnsan her ne kadar fiillerinde irade sahibi ise de, "Allah dilemedikçe dileyemezsiniz."³² sırrınca, nihayette Allah'ın Meşiet-i (dilemesi) asıldır ve Kader hakimdir.

Meşiet-i İlâhiye, meşiet-i insaniyeyi geri verir. "Kader gelince göz kör olur."³³ gerçeği, kendini gösterir. Kader konuşunca beşerin gücü ve iktidarı konuşmaz, iradesi susar.

Hz. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, İlâhî İrade ve izni olmadan insan iradesi ve iktidarı işe yaramaz ve bazen İlâhî İrade, çok önemli hikmetler sebebiyle insan iradesini tamamen devre dışı bırakabilir. Mûcize ve keramet de İlâhî İrade'nin iznine bağlıdır. O izin vermezse, ne bir peygamber mûcize gösterebilir, ne de bir velî keşif ve keramet sergileyebilir.

Nasıl ışık vermek güneşin bizatihî güneş olması sebebiyledir, bunun gibi, İsimleri'nin tecellisiyle yaratarak ve peygamber göndererek Kendisi'ni tanıtmak da, (elbette asla mecburiyeti olmamak ve Kendisi için mecburiyet ve kaçınılmazlık bulunmamakla birlikte) Cenab-ı Allah'ın Allah olması sebebiyledir.³⁴

ALLAH OLMAK, YARATMAK VE PEYGAMBER GÖNDEREREK KENDİSİ'Nİ TANITMAK

Bilhassa Cenab-ı Allah'ı kabûl etmek istemeyen ve O'nu inkâra yol arayanların en çok sordukları bir soru, "Allah, neden kâinatı yarattı, buna neden ihtiyaç duydu?" gibi sorular olmaktadır. Oysa nasıl, meselâ "Allah kâinatı yarattı ise, Allah'ı kim yarattı?" sorusu gibi sorular saçma sorular ise, bu soru da, aynı şekilde kendi içinde mantığı olmayan saçma bir sorudur. Çünkü Cenab-ı Allah (c.c.), Yaratan'dır ve yaratmak, Allah olmanın en açık ve ayrılmaz sıfatıdır. Yani, yaratmayan Allah olmaz, olamaz ve Allah da yaratır, Yaratan'dır. Yaratan olan Allah yaratılmaz ve yaratılan, Allah olamaz. Dolayısıyla, "Allah'ı kim yarattı?" sorusu da,

“Allah, neden kâinatı yaratmaya ihtiyaç duydu?” sorusu da, tamamen saçma ve hiçbir mantığa dayanmayan sorulardır.

Evet, güneş olmak, aydınlatan ve ısıtan olmak demektir. Bir şeyin aydınlatma ve ısıtma özelliği olmaması demek, onun güneş olmaması; bir şeyin güneş olması demek, onun aydınlatan ve ısıtan olması demektir. Bunun gibi, Allah olmak da, yaratan olmak ve İsimleri'nin tecellileriyle yaratmak ve yaratarak, yarattıklarıyla Kendi'ni tanıtmak demektir. Bu, Cenab-ı Allah için –hâşâ– bir ihtiyaç değildir; bu, O'nun Allah olmasından dolayıdır ve zaten bir şeye muhtaç bulunmak da, Allah olmaya mânidir. İşte, Allah olmak, nasıl sahip bulunduğu İsimleri'nin tecellileriyle yaratan olmak ve yarattıklarıyla Kendisi'ni bütün Sıfatları'yla tanıtmak demek ise, peygamber göndererek Kendisi'ni tanıtmak da, yine Allah olmanın şe'nidir, şânındandır, neticesidir.

Öyledir, çünkü her ne kadar kâinat, bütün Sıfatları'yla Cenab-ı Allah'ı tanıtan bir kitap ise de, insanlar, önce aileleri ve yakın çevreleri, sonra da okulda veya başka yerlerde aldıkları eğitim sebebiyle kâinat kitabıyla Allah'ı tanıma kapasitesini kullanamaz hale gelirler. Bazıları, inkâra kilitlenir; bazıları, Cenab-ı Allah'ı çok yanlış tanır; bazıları, O'nun sıfatlarını, meselâ modern zamanlarda olduğu gibi maddeye, tabiata ve “tabiat kuvvetleri” dedikleri birtakım kuvvetlere verir; bazıları, Allah'ı tanır, O'na inanır, fakat Kur'ân-ı Kerim'de ikaz buyurulduğu üzere, O'nu gerektiği gibi tanımaz³⁵ ve O'na Ulûhiyeti'nde veya Rubûbiyeti'nde veya hakimiyetinde ya da O'na kullukta, hattâ bunların hepsinde O'na şirk koşarlar. Allah'a inanır, fakat putlara tapar; Allah'a inanır, fakat Kudreti'ne âcizlik, İlmi'ne noksanlık izafe eder ve Allah ile yaratılanlar arasına başka yaratıcılar veya aracı prensipler ya da kuvvetler yerleştirir ve “Allah küllî ve büyük şeyleri bilir, fakat –hâşâ– İlm'i küçük ve cüz'î şeylere taallük etmez.” türü iddialarda bulunur; Allah'a inanır, fakat “Allah yaratır ama yarattıktan sonra yarattıklarına karışmaz ve onların işlerini kendilerine bırakır.” der; Allah'a inanır, fakat Kitap ve peygamber gönderdiğini kabûl etmez; Allah'a inanır, fakat Âhiret gibi, melekler gibi diğer inanılması gereken esaslara inanmazlar... Kısaca, insanların çok çeşitli sebeplerle Cenab-ı Allah'ı kâinat üzerinden tanıma kapasiteleri kullanılamaz hale gelebildiği, baştan sona O'nun âyetleri, yani işaretleri ve delillerinden ibaret bulunan kâinat karşısında bu işaretleri ve delilleri görececek gözleri görmez,

duyacak kulakları duymaz ve bunların görüp duyduklarını anlayıp neticeye gidecek kalbleri mühürlenme noktasına gelmiş olanların gözlerini ve kulaklarını açıp, kalblerini çalışır ve kapasitelerini kullanılır hale getirecek bir rehber kat'î ihtiyaç vardır. Bu rehber de, peygamberdir, peygamberlerdir. Dolayısıyla peygamberlik, insanlık için mutlak bir zarurettir; kâinatın ve insanın varlığının onsuz olamayacak bir gereğidir.

· **Peygamberlik, insanlık için zarurîdir. Karıncayı ve arıları beysiz, kraliçesiz bırakmayan ezeli Kudret, elbette beşeri de şeriatsız ve nebîsiz bırakmaz. Çünkü, insanın hayatı gibi, âlemin düzeni de bunu ister.**³⁶

Peygamberlik, yalnızca Cenab-ı Allah'ı Sıfatları'yla insanlara tanıtmak için zarurî değildir. Peygamberlik, insan hayatının düzeni, insan hayatında adalet, hakkaniyet, rahmet, yardımlaşma gibi temel esasların sağlanması için de geçerlidir.

PEYGAMBERLİK, BEŞER İÇİN MUTLAK İHTİYAÇTIR

Eğitimin insan için vazgeçilmezliği

İnsan, dengeye, adalete, insaniyete lâıyk bir tarzda yaşamaya ihtiyaç duyar. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın kendisine insan olmasının gereği olarak bahşettiği ve onu başka varlıklardan ayıran akıl gibi, düşünme gibi, icat gibi kabiliyet ve kapasitelerini de elbette kullanmadan edemez. Bunun yanı sıra o, hayatı için gerekli her şeyi fert olarak üretmez, ancak bir veya iki sahada uzman veya usta olabilir, dolayısıyla başkalarıyla bir arada yaşamak ve fert fert ürettiklerini başkalarıyla paylaşmak mevkiindedir. Diğer yandan, insan, hem kendisiyle, hem de yakın ve uzak çevresiyle, hem de âdeta bütün kâinatla kaçınılmaz münasebetler halindedir ve tesiri, bütün dünyaya sirayet eder. Bir diğer husus olarak, insan, öğrenmeye ve eğitime muhtaçtır. Çünkü, insana verilen akıl, gazap ve şehvet gibi fakülteler başıboş ve ihtiyaçlarını temin ve zevklerini tatmin için insan kendi başına bırakıldığında pek çok ve âdeta dünyayı başına ve başka varlıkların da başına yıkabilecek tecavüzlerin kaynağı haline gelebilir. İnsanın fıtratına konan ve terbiye ile hayra kanalize edilmesi gereken kıskançlık, bencillik, inat gibi pek çok hususiyetler de, muhakkak eğitim gerektirir.

Küllî akıl

Bütün bunların dışında, insan yalnızca maddî ihtiyaçlarla sınırlı olmayıp, onun zihnî, hissî, kalbî veya manevî/ruhî ihtiyaçları da çok fazladır. Onun

maddî ihtiyaçlarından çok daha fazla olarak aklı, muhakemesi, tefekkürü, çözülmeyen bir yumak halindeki hisleri, vicdanı, kalbi ve ruhu da tatmin ister. İşte, insan varlığının bunlar gibi ve daha başka ayrılmaz özellikleri, fert sayısınınca karakterler ortaya koyan insanı çok iyi tanımayı, insan hayatına insaniyete yakışır bir yön ve düzen vermeyi, onun bütün ihtiyaçlarını gerektiği şekilde karşılamayı, onun ferdî ve içtimaî hayatında dengeyi, adaleti, hakaniyeti hakim kılmayı gerektirir. Bütün bunları kavramak ve yerine getirmek için insanların aklı kâfi değildir. Çünkü insan, küllî düşünemez, her şeyi bir anda kavrayamaz. İlimler sahasında, hattâ tıp gibi tek bir ilim dalında bile ortaya çıkan uzmanlıklar, buna en açık delildir. Oysa kâinat da, hayat da, nasıl insan organizması bir bütünsel öyle bir bütündür. Hem kâinatta, hem insanda, hem de kâinat ile onu meydana getiren bütün unsurlar, insan ile onu meydana getiren bütün organları ve hücreleri, hayat ile onun bütün şubeleri arasında ayrılmaz ve iç içe küll-cüz' (bütün-parça) münasebeti söz konusudur. Ayrıca, kâinat ile onu meydana getiren ve onu temsil eden unsurların her birinin kâinatın bütünü ile, insan ile onu meydana getiren ve organizmayı temsil eden hücrelerin her birinin insan organizmasının bütünü ile, hayat ile onu temsil eden şubelerinin her birinin hayatın tamamı ile münasebeti küllî-cüz'î (bütünlük-parçalık özelliği; tümel-tikel) münasebeti vardır. Yine, kâinatı meydana getiren bütün unsurların, insanı meydana getiren bütün organların ve hücrelerin, hayatı oluşturan bütün şubelerin kendi aralarında cüz'-cüz' (parça-parça) münasebeti bahis mevzuudur. İşte, bütün hususiyetleriyle, fertleri sayısınınca karakter farklılıklarıyla; ayrıca kendisiyle, çevresiyle, zaman ve mekânla ve bütün kâinatla, dünü, bugünü ve yarınıyla münasebetleri içinde, yine, maddî-zihnî-hissî-vicdanî-kalbî-ruhî/manevî ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları giderme yollarıyla insanı, insan toplumunu ve insanlığı tanıyacak küllî bir akla, küllî bir ilme ihtiyacın varlığı açıktır. Bu – tabir yerindeyse– küllî akıl ve küllî ilim, vahiydir, yani tamamen Cenab-ı Allah'a aittir. Nasıl en küçük bir alet bile onu kullanma kılavuzu ile satılır ve kullanma kılavuzuna göre kullanılmadığı takdirde üretici firma aletin bozulması veya iyi çalışmaması halinde sorumluluk kabûl etmezse, bunun gibi, insanı yaratan da, elbette bütün yanlarıyla onu en iyi bilendir. Öyleyse, sözünü ettiğimiz bütün hususiyetleri çerçevesinde insana ve hayatına yön verecek de O'dur. Dolayısıyla O, bu yön verme adına peygamberler gönderir ve peygamberleri insanlara rehber kılar.

Kanunları uygulayacak irade ve güç

Peygamberliğin varlığı, yalnızca insan hayatını düzenleme ve yönlendirmede küllî bir akıl ve ilme ihtiyaç sebebiyle değildir; ayrıca bu küllî akıl ve ilmin vaz'ettiği kanunları uygulayacak bir irade ve güce de ihtiyaç vardır. Bu güç olmadığı takdirde, en mükemmel kanunların varlığı bile bir manâ ifade etmez. Yalnız, kanunlar sadece güce dayanarak uygulamaya konacak olursa, çok defa hem haksızlıklara yol açar, hem de gereksiz baskı ve zorlamalarda bulunur. Bu tür baskı ve zorlamalar ise insan karakterini bozar, onu iki yüzlü, yalancı, dalkavuk, riyakâr ve güvenilmez yapar; ayrıca, onun kapasitelerini geliştirmesinin, kabiliyetlerini kullanmasının önünü de tıkar. Dolayısıyla, kanunların kullanılmasında adalet ve insanın eğitime ihtiyaç sözkonusudur. Hayatının ve varlığının sözünü ettiğimiz bütün boyutlarında insan ve insan toplulukları için gerekli adaleti ve dengeyi, onu Yaratan'dan başkası bilemez. İnsanın eğitimi, nasıl ve hangi esaslar çerçevesinde eğitilmesi gerektiğini de yine tam olarak bilen, ancak onu Yaratan'dır. Bu gerçeklerin yanısıra, insan hayatı için gerekli kanunları adalet çerçevesinde kullanacak iradenin, gücün ve iktidarın baskıcı olmaması da, onun zihinleri ve kalpleri fetheden biri olmasına bağlıdır. Bu da, o irade, iktidar veya gücün kuvve-i kudsiye sahibi olmasını gerektirir. Bütün bu hususiyetler ise ancak peygamberlerde vardır, dolayısıyla peygamberlikle mümkündür.

Kısaca, insandaki yönelişlerin ve tabiî meyillerin (onu insaniyete lâıyk idare ve tatmindeki) yetersizliği, insanın görüş ve bakışındaki kusur ve aklının evhamlara maruz bulunması, onu şiddetle bir mürşid ve muallime muhtaç eder. İşte o mürşid ve muallim, peygamberdir.

Beşerin kanunları ve ebedî Şeriat-ı İlâhiyye

Ayrıca, beşerin kanunları, insan varlığının (yukarıda sözü edilen) sonsuz boyutlarına cevap veremez, tabiatındaki tecavüzkârlığı gerektiği şekilde sınırlayamaz, sahip bulunduğu kuvve (fakülte) ve emellerine gereken ölçülerde had koyamaz, yaratılıştaki kemale ulaşma meylinin dalı hükmünde insanda bulunan terakki eğiliminin meyvesi denebilecek gelişmeye müsait istidadını tatmin edemez, ona yol gösteremez, uyum sağlayamaz. Evet, beşerin kanunları ölü veya yarı ölü ve geçicidir. Zaman içinde tecrübelerle dayalı olarak gelişen fikirlerin birbirine kuvvet vermesiyle vücuda gelen bu kanunlar, insandaki istidadın meyvelerinin

çekirdeklerini de gerektiği gibi büyütüp geliştiremez. Bu bakımdan, beşerin hem dünyada hem Âhiret'te, hem maddeten hem mânen saadetini temin edecek, ayrıca ondaki istidadın neşvünema bulup büyümesine paralel ona yol gösterebilecek bir mükemmeliyete sahip canlı ve ebedî bir İlâhî şeriata ihtiyaç vardır ve bu şeriata getiren de peygamberdir.

Peygamberliği anlamak için

Peygamberlik misyonu son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ile kapanmış olmakla ve O'nun dünyadan ayrılışının üzerinden neredeyse ondört asır geçmiş olmasına ve bu uzun süre içinde ilimlerde büyük gelişmeler kaydedilip, beşerin farklı farklı yollara girip, farklı iddialarda bulunmasına rağmen insanlığın çok büyük çoğunluğuna, zihinlerine, kalblerine ve vicdanlarına halâ asırlar öncesinden peygamberlerin, Hz. Muhammed başta olmak üzere, Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun) hükmediyor olması, hem peygamberlik gerçeğini, hem de bu gerçek çerçevesinde sözünü ettiğimiz gerçekleri görebilmemiz için kâfidir.

Peygamberliği ve peygamberleri anlama adına insanlık içinde yetişmiş en büyük dâhîlerden olan İbn Sina'nın başından geçen ve daha önce de yer verdiğimiz bir hadise, son derece anlamlıdır:

Talebelerinden biri bir gün İbn Sina'ya, "Bu ilminiz ve dehânızla peygamberlik iddiasında bulursanız, halk çevrenizde toplanır." der. İbn-i Sina, o anda cevap vermez. Nihayet bir kış günü seyahat halinde iken, konakladıkları bir mahalde şafak vakti İbn-i Sina o talebesini derin uykusundan uyarır ve abdest için kendisine dışardan su getirmesini rica eder. Ne kadar ısrar ettiyse de, o talebe sıcak yatağından kalkmak istemez. Derken, müezzin "Allahü ekber, Allahü ekber!" diyerek sabah ezanını okumaya başlar. İbn-i Sina, "Tam bu talebeye cevap verme zamanı!" diyerek, şunu söyler:

"Peygamberlik iddiasında bulunsam, halkın arkamdan geleceğini söyleyen sen, görüyorsun ki, yıllardır sana olan hocalığım ve verdiğim dersler, hayatında bir defa sıcak yatağından kalkıp da bana bir bardak su getirecek kadar olsun üzerinde tesir bırakmamış. Sen ki, benim doğrudan talebemsin ve bu kadar yıl derslerimden istifade ediyorsun... Ama şu müezzine bak: O ve onun gibi onbinlerce müezzin, Peygamber'in dört yüz yıllık emrine itaat ediyor ve sıcak soğuk demeden günde beş defa minareye

çıkıp, Allah'ın birliğine ve O Zât'ın nübüvvetine şehadet ediyor. İşte, peygamber ile bizim aramızdaki fark bu!”

Peygamberlik ve modern Batı sistemi

Burada, özellikle son bir-iki asrın bazı Batı toplumlarına bakılarak şöyle bir itirazda bulunulabilir: “Biz görüyoruz ki, dinsizlerin veya Allah katında makbûl bir dini olmayanların halleri dengeli ve düzenlidir.”

Cevap: O denge ve intizam, temelde gerçek Din mensuplarının ikaz ve yol göstermesiyledir ve yine Din'den kaynaklanan esaslara dayanır. O denge ve faziletin esasları, peygamberlerin insan farkında olsun olmasın dinler vasıtasıyla devam eden tesirleriyle muhafaza edilir ve büyük ölçüde tatbik imkânı bulur. Peygamberlik, kaynak ve temeli koymuş; onlar da, o kaynak ve temeli esas tutup, onun üzerinde yaptıklarını yapmışlardır. Sonra, her şeye rağmen onların nizam ve saadetleri geçicidir. Bir yönden sağlam ve müstakim görünse de, çok yönden eğri–büğrüdür. Bu çalışmanın bilhassa Kur'ân bölümündeki karşılaştırmalarda Risale-i Nur'dan nakledildiği üzere, pek çok yönlerden malûl ve asla tasvip edilemez olduğu gibi, terakkîleri ve düzenleri de, dünyanın beşte dördünün zalimce sömürülmesine dayanmaktadır. Dünyayı sürekli ateşe vermekte ve ateş altında tutmaktadırlar. Bu sistem, ayrıca, yalanlar, yalana dayalı propagandalar ve reklâmlar, insanların kandırılması ve uyutulmasıyla, hepsinden öte zalim bir güce istinatla ayakta kalabilmektedir. Bütün bunların yanısıra, maddî açıdan ve dünya hayatı bakımından bir ölçüde intizam görünse de, temel karakteri, iç yapısı, manâsı itibariyle ve manevî açıdan o ölçüde bozuk ve karmakarışıktır.

Dinsizlerin “hukuk bilgisi” ve “hukuka riayet” adı altında, her kötülüğün zararlarını gördükten sonra ve kamuoyunu sürekli uyarmakla hâsıl olan beşerî hukuku Allah'ın Dini'nin yerine koyabilecekleri ve Din'e ihtiyaç bulunmadığı iddiası bâtil bir vehimden ibarettir. Çünkü dünya ihtiyarladı ve böyle bir iddiayı haklı çıkaracak bir şey de ortaya çıkmadı. Tam tersine, bazı güzelliklerin kısmî terakkisiyle beraber kötülükler dahi terakki edip, hem de daha dehşetli ve aldatıcı bir şekle girdi. Evet, nasıl ki hikmetin kanunları idarenin düsturlarından müstağni değildir, öyle de, (beşer hayatının nizam ve intizamı da,) vicdana hakim olan Din'in ve faziletin kanunlarına daha bir şiddetle muhtaçtır. Yine, Din'e muhtaç olmayacağı zannedilen yeni terbiye ve ahlâk sistemleri de, ‘uç kuvve’ denilen (akıl,

şehvet ve gazap fakültelerini) hikmet, iffet ve şecaat orta noktasında muhafaza etmeye asla yeterli değildir. Bu sebeple insan, vicdan ve tabiatlara tesir ve nüfuz eden İlâhî adalet terazisini elinde tutan bir nebîye ve onun getirdiği Din'e mutlaka muhtaçtır.³⁷

Allah Rasûlü (s.a.s.), pek çok bakımdan yalnız kendi peygamberliğine değil, Cenab-ı Allah'a ve İslâm'ın bütün hakikatlerine en açık ve inkârı mümkün olmayan delildir.³⁸

Allah Rasûlü (s.a.s.), yukarıda zikrettiğimiz ve hem kendisine, hem davasına delil olan emsalsiz hususiyetleri ve faziletleriyle birlikte, aşağıdaki noktalardan da yine hem kendisine, peygamberliğine, misyonuna, davasına ve hepsinden önemlisi, Cenab-ı Allah'ı arayan bir insana en açık ve en yanılmaz delildir:

İMAN VE İSLÂM HAKİKATLERİNE DELİL OLARAK ALLAH RASÛLÜ

1. Hem kendi zamanındaki, hem de tarih boyu ortaya çıkan düşmanlarının, bilhassa son birkaç asırda Batılı ve çoğu İslâm karşıtı pek çok bilim adamı ve aydınının da tasdik ettiği üzere, Allah Rasûlü (s.a.s.), güzel ahlâkın bütün şubelerini, bütün güzel huyları ve hasletleri şahsında toplamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de de O'nun hakkında Cenab-ı Allah, “Şüphesiz sen, çok yüce bir yaratılışa, donanıma ve ahlâka sahipsindir ve bu ahlâk ve donanım temelinde hareket ediyorsun.”³⁹ buyurmaktadır.

Allah Rasûlü (s.a.s.), güzelin ahlâkın bütün şubeleriyle kâmil derecede donanmış olmasının yanı sıra, daha önce de zikredildiği gibi, sayıları bine varan mûcizenin de sahibidir. Bu kadar güzel ahlâka ve şahsî kemalâta sahip bulunan ve bu kadar mûcize ile desteklenen bir zat, elbette insanlık içinde de en doğru sözlüdür ve asla yalana, hileye, yanlışa tenezzül etmesi mümkün değildir.

2. Allah Rasûlü (s.a.s.), elinde Kur'ân adıyla İlâhî bir ferman tutmaktadır ve bir âyetinin bile benzerini bütün insanlığın meydana getirmekten âciz bulunduğu, bu mevzudaki meydan okumasına ondört asırdır cevap verilemeyen ve yüzü aşkın hususiyetiyle ebedî mûcize olan bu Kitap, her asırda içlerinde yüzbinlerce ilim adamı, velî, safî, mütefekkir, devlet adamı ve kumandan bulunan yüz milyonlarca insan tarafından kabûl ve tasdik görmüştür ve görmektedir. Bu Kitap'a dayalı olarak tarihte muhteşem ve

emsalsiz bir medeniyet kurulmuş, devletler kurulmuş, her branşta ilimler geliştirilmiştir ve bu Kitap, daima en çok okunan, itimat edilen, yazılan, en çok hürmet gören ve tek bir harfi bile değişikliğe uğramadan nesilden nesile, asırdan asırda nakleden bir kitaptır. Böyle baştan sona hak ve hakikat olan eşsiz bir fermanı elinde tutan ve onun tebliğcisi olan bir zâтта fermana cinayet ve ferman Sahibi'ne hıyanet manâsına gelecek bir hile ve yalanın bulunması asla düşünülemez.

3. O Zât (s.a.s.), öyle bir şeriat, öyle bir ubûdiyet, öyle bir zikir, dua ve davet, öyle bir ilim ve imanla meydana çıkmış ki, tarihte mislini göstermek mümkün değildir. Ümmî bir zatta ortaya çıkan ve ondört asrı asude gölgesine alan, en vahşî kavimleri terbiye edip, insanlığın en kutlu nesilleri haline getiren, akılların muallimi ve mürşidi olup, kalbleri saflaştıran ve aydınlatan, nefisleri terbiye edip arındıran, ruhları inkişaf ettiren, yeryüzünün büyük bir kısmını âdilane ve hakkaniyet üzere idare eden böyle bir Din'in tebliğcisinde yalan ve aldatma olmaz.

O Zât, bu Din'i yalnız tebliğ etmekle kalmamış, onu herkesten en ileride temsil ve tatbik etmiş, ona en küçük bir şüphe taşımadan inanmış, onun koyduğu ibadet ve davranış kaidelerine kılı kırk yararcasına ve herkesten çok önde uymuş ve onu hem ferdî hayatında, hem de toplum hayatında bütün kaideleriyle tereddütsüz tatbik etmiştir. Bunun yanısıra, Allah'ı tanıma (ma'rifet) gibi, O'na dua ve münacatta da en önde olmuş, meselâ yüzlerce dua ve münacatlarından biri olan Cevşen-i Kebir'inde Cenab-ı Allah'ı bin İsmi'yle tavsif edip, bin İsmi'yle O'ndan Ateş'e karşı korunma istemiştir.

4. O Zât (s.a.s.), Mesaj'ını tebliğde, insanları Hakk'a davette o derece metanet, sebat ve cesaret göstermiş, Cenab-ı Allah'a öylesine itimat etmiş, davasının hakkaniyetine öylesine inanmış ki, kavim ve kabilesi içinde pek çokları, hattâ bir amcası kendisine şiddetle muhalefet ettiği, kendisini öldürmek için planlar yaptığı, sadece kavim ve kabilesi değil, Mesaj'ı yayıldıkça Arabistan kıtasında pek çok kavim ve kabilenin, daha sonra devrin iki süper gücü Bizans ve Sasanî İmparatorlukları'nın açık düşmanlık ve tecavüzleriyle karşılaştığı halde en küçük telâş, korku ve yılgınlık göstermemiş ve Allah'ın izniyle, tarihte eşi ve benzeri görülmedik şekilde, çok kısa bir zamanda tebliğini tamamlamış ve Mesaj'ını bütün dinlerin, felsefelerin ve düşünce sistemlerinin üzerinde zafere ulaştırmıştır. Bu da,

O'nun ve Mesaj'ının mutlak hak olduğunu gösteren en önemli delillerdendir.

5. O Zât (s.a.s.), kendisi ümmî olduğu, devrin yazılı kültüründen uzak bulunduğu, herhangi bir kitap eline almadığı halde, inançta, düşüncede, ilimlerin bütün dallarında, geçmişin ve geleceğin haberlerinde, davranış kaidelerinde, ahlâkta, ibadette, hukukta, ekonomi ve siyasette öyle düsturlar vaz'etmiş, bütün dinlere, felsefelere ve düşünce, hukuk, ekonomi ve siyaset ekol ve sistemlerine meydan okumuş ve tebliğ edip yerleştirdiği Din, çok kısa bir zamanda etraf-ı âleme yayılmış olmasının dışında, dinler, felsefeler ve sistemler tarlası Orta Doğu denilen coğrafyada bütün dinler, felsefeler ve sistemler karşısında galibiyetini ilan etmiştir. O Zât (s.a.s.), hayatı boyunca kendisine bütün başka dinler mensupları tarafından sorulan sorulara tam ve ikna edici cevapları vermiş, hiçbir itiraz ve soru karşısında asla sarsılmamış, her türlü muhalefet, O'nun inancında, yakîninde, itmi'nanında toz zerresi kadar olsun bir şüphe hâsıl edememiştir. Konuşurken, Mesaj'ını tebliğ ederken, sorulara ve itirazlara cevap verirken daima kesin ve net konuşmuş, "bence, kanaatimce, sanırım, düşünüyorum..." gibi tereddüt ifade eden hiçbir tabir kullanmamıştır. Ona bu yakîn, iman ve itmi'nanı veren bir Din, o Din'i yaymada gösterilen böylesine metanet ve sebat, elbette ve elbette sadece o Din'in de, onu tebliğ edenin de mutlak hakkaniyetini ortaya koyar.

6. Tarih boyu gelmiş yüzyirmidört bin peygamberin ve onların peşinden giden milyarlarca insanın aynı esaslar üzerinde birleşmesi ve o Zât'ın da bu aynı esasları bütün evrensellikleriyle tasdik ve tebliğ etmesi, elbette bütün peygamberlerin ve onların ardından giden milyarlarca takipçilerinin o Zât ve Mesajı için ne derece kuvvetli bir delil olduğunu gösterir. Ayrıca, peygamberlerin doğruluğunu gösteren ne kadar delil, sıdk, emanet, fetanet, ismet (günahsızlık), tebliğ ve bütün bedenî ve zihnî arızalardan salim olmak gibi kudsî sıfatlar ve mûcizeler varsa, o Zât (s.a.s.), bunların hepsinde bütün peygamberlerin önündedir. Öyleyse, bu açıdan da bütün peygamberler, O'nun ve Mesajı'nın hakkaniyetine şüphe götürmez bir delil teşkil etmektedir.

7. O Zât'ın getirdiği Din'e uyarak, bu Din'i O'nun Sünneti çizgisinde yaşayarak hakka, hakikate ulaşan, keşif, keramet ve müşahedeleriyle şöhret bulan, milyonlarca insanın hak ve hakikati bulmasına vesile teşkil ettikleri gibi, onların manevî hastalıklardan kurtulmalarına, iyi mü'minler olarak

yetişmelerine hizmet eden ve asırlar sonra bile kudsî insanlar olarak daima hatırlanıp, haklarında hürmet ve sevgi beslenen yüzbinlerce evliyâ da, o Zât'ın peygamberliğine, Dini'nin hakkaniyetine, O'nu seçip vazifelendiren Cenab-ı Allah'ın varlığına ve Birliği'ne en kuvvetli deliller arasındadır.

8. O ümmî Zât'ı takip etmekle yetişen evliyânın yanısıra, O'nun getirdiği hakikatlere ittiba ile ma'rifet-i İlâhî'de ve Dinî ilimlerde zirvelere tırmanan, ilimleri ve dersleriyle asırları aydınlatan yüzbinlerce âlim, asfiyâ, müçtehid ve mücedditler, muhaddis, müfessir ve fakihler, ayrıca yine O'nun Dini'ne uyarak fizik, kimya, biyoloji, astronomi, tıp, matematik, tarih, coğrafya, logaritma, cebir gibi ilim dallarında yetişen ve çok önemli icat ve keşiflerde bulunan yüzbinlerce büyük ilim adamları da, yine hem o Zât'ın peygamberliğine, hem Dini'nin hakkaniyetine, hem de O'nu gönderen Zât'ın varlığına ve Birliği'ne bir başka inkârı imkânsız delildir.

9. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, o Zât (s.a.s.), tarihin en kapasiteli, fakat cahiliye içinde neş'et ettikleri için en kaba, en vahşî, en gaddar, âdetlerine ve geleneklerine bağlılıkta en mutaassıp, en gururlu kavim ve kabilelerinden tarihin Sahâbe-i Kiram denilen en kutlu neslini, peygamberlerden sonra dindarlık, ahlâk, muvaffakiyet, feraset, dirayet ve maneviyatta en ileri insanlarını çıkarmış ve onlarla tarihte hiçbir nesle, hiçbir cemaate nasip olmayan bir muvaffakiyetle, İlâhî Din'i bütün zamanlara, mekânlara, şartlara ve seviyelere hitap edip onları tatmin edecek evrenselliğiyle tebliğ, temsil ve tatbik etmiş, ayrıca onu bir hayat sistemi olarak yerleştirmiş ve bütün diğer dinler ve sistemler üzerinde bir mevkie çıkarmıştır. Bunun yanısıra, Sahâbe içinde yer almakla birlikte, ayrı bir hususiyete sahip olan ve Kur'ân'la birlikte zikredilen, İslâm tarihinde içinden çıkmış çok büyük âlimler, velîler ve saffîlerle çok haklı bir şöhrat ve Haricîlerle Nasibîler gibi müfrit ve küçük iki azınlığın dışında bütün İslâm ümmetinin hürmet ve muhabbetini kazanmış bulunan Âl veya Ehl-i Beyt ve İtret, yani Hz. Rasûl'ün Hz. Fatıma ve Hz. Ali'den gelme ev halkı ve torunları olarak anılan onbinlerce kutlu insan da, yine hem Rasûl'e, hem davasına, hem de Rasûl'ün ve davasının sahibi Hz. Allah'a en şüphe götürmez delillerdendir.

10. Bu kâinat, nasıl ki kendini icat, idare ve tertip eden, ayrıca onda bir saray gibi, bir kitap, bir sergi gibi tasarrufta bulunan Sâni'ine, Kâtib'ine ve Nakkaş'ına, O'nun varlığına ve Birliği'ne delâlet eder, öyle de, kâinatın

yaratılmasındaki, varlığı ve idaresindeki İlâhî maksatları, içinde cereyan eden hadiseler ve değişimlerdeki Rabbânî hikmetleri bilip öğretecek, kâinatın ve içindeki her varlığın pek çok vazifeye yönelik hareketlerini ders verecek; bir kitap olarak ondaki bütün manâları anlatacak bir yüksek dellâl, bir doğru keşşaf, bir muhakkik üstad, bir sâdık muallim istediği cihetle, elbette bu vazifeleri herkesten ziyade yapan bu Zât'ın hakkaniyetine ve bu kâinatın Yaratıcısı'nın en yüksek ve sâdık bir me'muru olduğuna şehadet eder.

11. Bu kâinatı ve ondaki her bir varlığı en mükemmel bir san'atla yaratan, onların her birine pek çok vazifeler ve bu vazifelere sayısız hikmetler yükleyen, böylece San'atını ve Sıfatları'nı ortaya koyan Zât (c.c.), bunlarla Kendi'ni tanıtmak istiyor ve tanıtıyor, ayrıca tanınması ölçüsünde elbette sevdiliyor; her bir varlığa bütün ihtiyaçlarını, zevklerini ve iştihalarını tatmin edecek şekilde karşılıksız verdiği pek çok çeşitli nimetlerle sonsuz şükür ve hamdi hak ediyor ve o şükür ve hamdi bilhassa insan gibi şuurlu varlıkların gerçek insaniyete ulaşmalarında bir vesile kılıyor. Yine, galaksilerin ve gezegenlerin hareketleri; günlerin, ayların, mevsimlerin, yılların ve asırların değişmesi ve bütün bu hareket ve değişmelerde ortaya koyduğu azametli ve haşmetli tasarrufları, haşmetli ve hikmetli faaliyetleri ile elbette Kendisi'ne ibadet ve itaati de hak ettiğini gösteriyor ve ibadet ve itaati yine insanlar gibi şuurlu varlıkların terakkilerinde en önemli bir sebep kılıyor. Bunların yanısıra, iyileri himaye ediyor, fenalıkları cezalandırıyor; Âhîret'te ise iyiliklerin mutlak manâda mükâfatlandırılacağını, fenalıkların ise karşılıklarını tam olarak göreceklerini beyan ederek mutlak adaletini izhar buyuruyor. İşte kâinatı, ondaki her bir varlığı ve hadiseyi yaratmaktaki, kâinatta ortaya koyduğu icraat ve tasarruflarındaki, Ulûhiyet, Rubûbiyet ve adaletindeki hikmetleri en iyi anlayıp anlatan, bunlardaki maksatlarını en iyi ve eksiksiz yerine getiren, O'na en derin ve en yüksek ibadet ve itaat eden, her zaman O'na tevekkülle O'ndan yardım isteyen ve O'nun yardımına mazhar olan Hz. Rasûl (s.a.s.), elbette O Zât'ın, Hz. Allah'ın yanında en sevgili kulu ve elbette hem kendisinin, Mesaj'ının ve O'nun en büyük, en kapsamlı ve en şüphe götürmez şahidi olacaktır.

• **Kâinatın yaratılmasının önemli bir sebebi, duadır; dualar içinde de Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) duasıdır. Ondört asırdır milyarlarca**

mü'minin duasına da mazhar olan Allah Rasûlü'nün ve hakkındaki duaların reddi düşünülemez. Böyle biz Zât'ın şefaatine mazhariyet, O'nun Sünneti'ne ittibadan geçer.⁴⁰

DUA VE DUASIYLA ALLAH RASÛLÜ

Daha önce de yer yer üzerinde durulduğu gibi, Cenab-ı Allah'ın kâinattaki yaratmaktaki gayesi, tanınması ve Kendisi'ne ibadet edilmesidir.⁴¹ Dua ise, ibadetin özüdür; ibadetin manâsı olan kulluk şuurunun en derinden hissedilmesi. Kavî, yani dille yapılan dua, Cenab-ı Allah'ın, kâinatın işleyişinde geçerli Rahmâniyet'inin veya Vâhidîyet'inin kanunları altında Rahîmiyet'i veya Ehadiyet'ine, yani O'nun dilediği zaman bu kanunları kırarak, bizim için harikulâde olan icraatlarda bulunacağına tam itimatla O'ndan istekte bulunmaktır. O bakımdan denebilir ki, kâinatın yaratılmasının sebebi duadır; bütün varlıklardan Cenab-ı Allah'a yükselen fiilî, sözlü ve ihtiyaç, kapasite ve zorda kalmışlık (ıstırar) dilleriyle yapılan dileklerdir. Gerek hareketleri, davranışları ve fiilleriyle, gerek sözlü olarak, gerekse ihtiyaç, kapasite ve zorda kalmışlık (ıstırar) dilleriyle Cenab-ı Allah'a en içten, en makbûl, en geçerli duayı yapan ise, Hz. Muhammed'dir (s.a.s.). Dolayısıyla denebilir ki, kâinatın Yaratıcısı (c.c.), o Zât'ın gelecekte Kendisi'ne yapacağı ve asla reddetmeyeceği dualarını, O'nun Kendisi'nden insanlık, hattâ bütün varlık adına ebedî saâdet isteyeceğini ve böyle bir dua ve onun makbuliyeti için bütün İsimleri'ne mazhariyet talep edeceğini bilmiş, O'nun dünyaya gelince yapacağı duaları baştan kabûl etmiş ve O'nu meyve verecek şekilde kâinat ağacını yaratmıştır.

Peygamberimiz'in duası, O'nunla ilgili dualar ve Sünnet

Madem dua yaratılışın sebebi ve Allah'a kulluğun özü olarak bu kadar önemlidir; madem Cenab-ı Allah, Peygamber Efendimiz'in duasını baştan kabûl ederek kâinatı yaratmıştır, öyleyse hiç mümkün müdür ki, asırlardır her gün sayısız meleğin, ruhanîlerin, yüz milyonlarca insanın ve cinlerin o Zât hakkında salâvat şeklinde ve ezanlardan sonra ve daha başka münasebetlerle yaptıkları dualar –O'nun hakkında İlâhî rahmetin kendisini ve ümmetini sarıp sarmalaması, ümmeti hakkında Âhiret'te yapacağı büyük şefaatinin kabûl edilmesi, bu sebeple kendisinin de Makam-ı Mahmûd'a ulaştırılması; ayrıca, iman edip sâlih amellerde bulunanlar için ebedî saadetin gerçekleşmesi adına yaptıkları dualar, reddedilsin? Cenab-ı Allah'ın Rahîm oluşu ve rahmeti, Ğafûr oluşu ve mağfireti, Mücîbü'd-

daavât (duaları kabûl eden) oluşu ve en küçük yaratıklarından bile en basit hususlar için kendisine yükselen duaları kabûl etmesi, Cemîl (mutlak güzel) oluşu ve bu güzelliğe asla çirkinlik bulaştırmaması, Kerem’i, yani sonsuz ikram sahibi olması, elbette bu duaların kabulünün müjdecileridir. İşte, Müslüman’ın Âhîret Günü o Zât (s.a.s.) gibi bir şefaathisi olacaktır ve O’nun şefaatine nâil olmanın yolu ise O’nun Sünneti’ne uymaktan geçer.

· **Hayatını Sünnet-i Seniyye’ye göre ve ona uymak gayesiyle tanzim eden ve yaşayan bir insanın günlük işleri de ibadet hükmüne geçer.**⁴²

Özellikle ümmet içinde bozulmanın yayıldığı ve Din’e gerekli önemin verilmeyip, Sünnet’in ihmal edildiği bir zamanda Sünnet-i Seniyye’nin âdâp denilen yeme–içme, yatma, giyinme gibi en küçük meselelerine bile riayet etmek, kuvvetli bir iman ve takvayı hatırlatır. İnsan bu şekilde Sünnet’e uymakla en azından Rasûl-ü Ekrem’i ve hâtırasını hayatında sürekli diri tutar. O’nun ve hâtırasının diri tutulması, insanı Cenab-ı Allah’ın huzurunda bulunduğu düşüncesine, hattâ şuuruna götürür. Öyle ki, en basit günlük davranışlarda ve işlerde, meselâ yeme, içme ve yatma âdâbında Sünnet-i Seniyye’ye Peygamber Efendimiz’e tâbi olma niyet ve maksadıyla uyulduğunda, bu basit günlük muamele ve davranışlar dahi sevaplı bir ibadet ve şer’î bir harekete dönüşür. İşte bu gerçek sebebiyle, bir insan en sıradan işlerini bile sevaplı ibadete çevirir ve bütün ömrünü sevap açısından bereketli hale getirir.

En sıradan günlük işlerde bile Sünnet’e ittiban, Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) uymaya çalışmanın bir diğer önemli neticesi de şudur: Hayatını Sünnet’e göre kuran ve yaşamaya çalışan bir insan, düşüncede ve davranışta dağınıklıktan kurtulur. Hayatına düzen ve intizam verir. Vaktini, yalnızca vaktini değil, bedenini ve eşyasını dahi düzenli, intizamlı, en verimli ve gerektiği şekilde kullanmış olur. Özellikle günümüz insanının buna ne kadar ihtiyacı olduğu açıktır. Ve “Ümmetimin bozulduğu bir zamanda bir sünnetimi ihya eden şehid sevabı”⁴³, bazı rivayetlerde “yüz şehid sevabı kazanır.”⁴⁴ hadis-i şerifine bir de bu açıdan bakmakta fayda vardır.

· **Kalb ayağıyla seyr u sülûkta veya Tasavvuf’ta Sünnet’e uymayı esas almak en emniyetli yol olup, Habibullah olan Allah Rasûlü’nün gölgesi altında mahubiyet makamına götürür.**⁴⁵

KALB AYAĞIYLA SEYR U SÜLÛK VE SÛNNET’E UYMA

Özellikle Tasavvuf'ta ve Tasavvuf yoluyla İslâm itikad, ibadet ve uygulamalarına giren bid'atlarla mücadele yoluyla yaptığı tecdit sebebiyle ve İslâm'ın ikinci bin yılının başında geldiği için Müceddid-i elf-i sâni (ikinci bin yılın yenileyicisi) olarak anılan İmam-ı Rabbanî hazretleri (r.a.), şöyle yazar: “Ben seyr-i ruhânîde mertebeleri kat'ederken görüyordum ki, evliyâ tabakaları içinde en parlak, en haşmetli, en letafetli, en emniyetli olanlar, Sünnet-i Seniyye'ye ittibatı yollarının (tarikât) esası kabûl edenlerdir. Hattâ o tabakanın sıradan evliyâları, diğer tabakaların has velîlerinden daha muhteşem görünüyordu.”⁴⁶

Evet, Allah Rasûlü'nden daha büyük mürşid olamayacağı ortadadır. O, Din'in her meselesinde, her hususta en kâmil mürşid ve en yüksek muallimdir. Peygamberler bile O'nunla muvazeyene giremezken, en büyükleri dahil evliyânın O'nunla tartılamayacağı açıktır. Bu sebeple, O'nun yolu olan Sünnet-i Seniyye'ye hayatın her sahasında, Din'in her meselesinde olduğu gibi, elbette nefsi tezkiye, kalbi tasfiye ve rûhu inkişaf yolu olan Tasavvuf'ta veya kalb ayağıyla seyr u sülûkta, seyr-i ruhânî-de de uymak, hem en emin, en kestirme yol olacaktır, hem insanı bid'atlardan koruyacaktır, hem de bu yol, herkese açık bir yoldur. Allah Rasûlü (s.a.s.), peygamberler içinde Habîbullah olduğu ve dolayısıyla yolu Allah sevgisine uzandığı için, O'nun Sünnet-i Seniyye'sini tarikât edinenler, O'nun gölgesi ve asla yanılmaz rehberliği altında en emin ve en kestirme yoldan mahbubiyet, yani Allah tarafından sevilme makamına da yükseleceklerdir. Zaten, “(Habîbim,) de ki: ‘Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ve Allah da sizi sevsin!’” âyeti,⁴⁷ bu konuda yeterince açıktır.

EN FAZİLETLİ EVRAD VE EZKÂR

Bu önemli gerçeğin bir diğer boyutu şudur: Nasıl her peygamberin Cenab-ı Allah (c.c.) ile münasebet hattında veya haytında kendine ait münacatı, evradı ve ezkârı, yani zikirleri vardır, bunun gibi, tarikâtların da, kendilerine has evrad ve ezkârı vardır. Fakat her zaman herkes için geçerli, en sevaplı ve en önemli evrad ve ezkâr, muhakkak düzenli Kur'ân okumak, sonra da, bilhassa namazların sonundaki tesbihat gibi, sonra Cevşenü'l-Kebir gibi Allah Rasûlü'ne ait bulunan dua, münacat, evrad ve ezkârdır. Bunlar olmadan başka evrad ve ezkâra ağırlık vermek, bir bakıma aldanmışlık olur. Önce mutlaka düzenli Kur'ân okuma ve Rasûlüllah'a ait namaz tesbihatı gibi devamlılığı da olan evrad ve ezkârı mutlaka âdet

edinme, bunlardan sonra gerekirse tarikatlara ait evrad ve ezkâra geçme, herhalde İslâm'a göre gerçek manâda evrad ve ezkâr takip etmenin gereğidir. Nitekim Hz. Üstad Bediüzzaman (s.a.s.), Kur'ân'dan kaynaklanan ve herkes için geçerli, tehlikesiz ve daha kestirme yol olarak nitelediği acz, fakr, şevk, şükür, şefkat ve tefekkür yolunda evrâdını açıklarken, “Şu kısa yolun evrâdı, Sünnet'e uymak, farzları işlemek, büyük günahları terk etmek ve bilhassa namazı ta'dil-i erkân ile kılmak ve namazın arkasındaki tesbihâtı yapmaktır.” der.⁴⁸ Bir başka yerde de şöyle der o:

Kardeşlerimizden birisinin namaz tesbihatını her zaman tam yapmaması üzerine dedim:

Namazdan sonraki tesbihatlar, tarîkat-ı Muhammediye'dir (aleyhis-salâtü ves-selâm) ve Velâyet-i Ahmediye'nin (aleyhis-salâtü ves-selâm) bir evradıdır. O noktadan ehemmiyeti büyüktür. Sonra, bu kelimenin hakikati böyle inkişaf etti:

Nasıl ki risalete inkılâp eden velâyet-i Ahmediye (aleyhis-salâtü ves-selâm) bütün velâyetlerin üstündedir, öyle de, o velâyetin tarikati ve o velâyet-i kübrânın hususî evrâdı olan namazın akabindeki tesbihat, o derece diğer tarikatların ve evrâdların üstündedir.⁴⁹

· **Sünnet, Allah'a giden yolda akıl, kalb, his ve irade için yolu tamamıyla aydınlatan bir ışıktır. O ışık altında yol alan, her türlü yük ve tazyikten kurtulur.**⁵⁰

SÜNNET, MUHTEVASI VE BİD'AT

Sünnet, kelime manâsı itibariyle de 'takip edilen işlek yol' demektir. İşte, Cenab-ı Peygamber Efendimiz'in hayatında İslâm'ı tebliğ, temsil ve tatbikten, Cenab-ı Allah (c.c.) ile ve bütün insanlarla münasebetinden ibaret olan Sünnet-i Seniyye'si, her insan insan için hayatının her adımında takip etmesi gereken cadde-i kübradır. “Bugün sizin için Din'inizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için İslâm'ı seçip, ondan râzı oldum.”⁵¹ âyetinin mazharı olan Hz. Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), insanın hayatını tamamen kuşatan, hayatın hayatı olan İslâm adına eksik hiçbir bırakmamıştır ki, Allah'a ulaşma, ebedî saadeti elde etme, doğuştan ölüme ve oradan Cennet'e giden yolu yürümede başka dinlere, sistemlere ve yollara muhtaç olunsun. Dolayısıyla bir Müslüman'a düşen, O'nun yolunu imkân ölçüsünde bütün incelikleriyle, bütün çizgileriyle bilmek ve o yolu takip etmeye çalışmaktır. O'nun yolu olan Sünnet-i Seniyye'nin bütün meseleleri, en “küçük” âdâbı bile insan için hayat yolunda, bu yolun her adımında, her hattında insan için aydınlatici bir ışık, yol gösterici bir

pusula, her sıkıntıda kendisine basıldığında, temas edildiğinde önü açan bir düğme hükmündedir.

Hayat yolunda aklın, vicdanın, hislerin, iradenin, ruhun, kalbin üzerine binen bütün yükler Sünnet'e ittiba ile yük olmaktan, problemler problem olmaktan çıkar; kolayca taşınabilir olmak ve çözülmekle birer ruhanî zevk kaynağı haline gelirler. Her zaman, her durumda, her şartta ve herkes için geçerli olan Sünnet-i Seniyye'nin kaideleri, insanı başka yollara, başka sistemlere, başka dinlere muhtaç etmekten korur. O, herkes için her zaman ve her şartta geçerli bir yol olmakla ve insanı başka bütün yollara müracaattan korumakla, sanki onda bir eksik veya yanlış varmış gibi başka yollara müracaatla onlardan bir şeyler almak bid'at olup, "Her bid'at dalâlettir, sapmadır ve her dalâlet ateştedir."⁵² hükmünü hak eder ve üzerine çeker.

• **"Her bid'at, dalâlettir, sapmadır ve her dalâlet Ateş'tedir."**⁵³

DİN'İN KEMALİ VE İSLÂM'IN KIYAMET'E KADAR GEÇERLİLİĞİ

Daha önce de temas edildiği ve Hz. Üstad Bediüzzaman'ın ifade ettiği üzere, bütün peygamberlerin tebliğ ve temsil ettiği İslâm, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından Cenab-ı Allah'ın varlıkta tecelli eden bütün İsimleri'nin nihaî tecellilerine mazhar olup, bütün İlâhî hakikatleri nihaî sınırları veya sınırsızlıkları içinde bünyesinde taşır. Ayrıca, İlâhî İsimler'in bütün tecellileri ve bütün İlâhî hakikatler, onda tam bir denge halindedir. Bu, şu demektir:

İslâm, Kıyamet'e kadar her seviyede herkes için her şartta, her durumda, her zaman ve her mekânda geçerlidir ve İslâm, insanın ferdî ve içtimaî hayatı adına hiçbir şeyi eksik bırakmamış ve onun her meselesine cevap verecek düsturları bünyesine almıştır. Fakat bu demek değildir ki, Kıyamet'e kadar insanlığın fert ve toplumlar planında karşılaşacağı bütün meseleler ve onların cevapları, çözüm yolları, Kur'ân-ı Kerim'de tek tek zikredilmiştir. Hayır. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye, bu meselelerden bazılarını açıkça, bazılarını işaretten, bazılarını ima yoluyla, bazılarını remzen, bazılarını da başka şekillerde zikrederken, bütün meselelere çözüm olabilecek düsturları vaz'etmiş, bu düsturlara dayalı olarak her meseleye nasıl cevap verileceği konusunda pek çok usule de zemin hazırlamış veya kapı açmıştır. Bu kapıdan giren büyük âlimler, bu zeminde meselâ Fıkıh'ta

İçtihad, Kıyas, İcmâ, İstihsan, İstishab, Mesali-i Mürsele gibi prensipler ortaya koymuş, bunların yanısıra, meselâ İslâm Fıkıh geleneğinin son şaheserlerinden olan Mecelle'nin ilk 99 maddesi gibi, 'kavaid-i külliye', yani küllî, en kapsamlı kaideler adı altında kaideler vaz'etmişlerdir. Dolayısıyla, düşüncede, inançta, ferdî ve sosyal hayatın bütün şubelerinde İslâm'ın dışarıdan herhangi bir şey ödünç almasına ihtiyacı yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de bu gerçek *"Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'dan razı oldum."*⁵⁴ âyetiyle ifade buyurulmaktadır. İslâm'ın haricindeki dinler veya sistemlerle ilgili okumalardan ancak İslâm'ı anlamada faydalanılabilir. Bu gerçek dolayısıyladır ki, İslâm'a ona ters olarak hariçten her ilave bid'at olarak değerlendirilmiş ve hadis-i şerifte "Her bid'at dalâlettir ve her dalâlet Ateş'tedir." buyurulmuştur. Hz. Bediüzzaman, bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim' ve "Her bid'at dalâlettir ve her dalâlet Ateş'tedir." sırrı ile, Şeriat-ı Garrâ'nın kaidelerini ve Sünnet-i Seniyye'nin düsturları tamam ve kemalini bulduktan sonra yeni îcatlarla o düsturları beğenmemek veyahut hâşâ ve kellâ, eksik ve kusurlu görmek hissini veren bid'atları îcat etmek, dalâlettir, ateştir."⁵⁵

İLMÎ VE TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE BİD'AT

Yalnız burada şu hususu vurgulamak gerekir ki, bazı yanlış anlamalar ve vaktiyle bazı Müslümanların yanlış takdimleri neticesinde teknoloji veya ilmî keşifler Din'e zıt ve bid'at gibi gösterilmiş ve bundan dolayı İslâm, ilmî gelişmelere karşıymış gibi tenkit ve suçlamalara maruz kalmıştır. Böyle bir iddia da, böyle bir suçlama da, Kur'ân'ı ve İslâm'ı anlamamak manâsına gelir. Yerinde temas edildiği üzere, kâinat ve insan, Cenab-ı Allah'ın İrade ve Kudret sıfatları'ndan gelen ve Kelâm sıfatı'ndan kaynaklanan Kur'ân'ın bir başka malzemeyle yazılmış iki kitaptır. Dolayısıyla, Allah için olmak kaydıyla onları, yani kâinat ve insan kitaplarını çalışmak da, Kur'ân'ı okuyup incelemek ve anlamaya çalışmak gibi bir ibadettir denebilir. İnsanın yeryüzünde halife kılınmış olması da kâinatı incelemeyi ve tanımayı gerektirir ve bu sahada kendisine verilen kapasite ve ilimden dolayı melekler insanlığın temsilcisi olan Hz. Âdem önünde secdeye çağırılmıştır. Ayrıca, hayat ve kâinat, Cenab-ı Allah'ın Şeriat-ı Tekvîniye denilen kanunlar mecmuasıdır. Kur'ân, kâinat ve insan kitaplarını okumayı teşvik, hattâ emir buyurur. Bunu İslâm'ın dışında

zannetmek cehaletten ibaret olduğu gibi, kâinat ve insan mevzularında yapılan çalışmaları da bid'at telâkki etmek, yine İslâm'ı hem anlamamak, hem de sahasını daraltmak manâsına gelir.

· **Bazı büyük evliyâ, asfiyâ ve mücedditlere ait olup, asılları Din'de, Kur'ân'da veya Sünnet'te bulunan virdler ve zikirler, bid'at kapsamına girmez.**⁵⁶

BÜYÜK EVLİYÂYA AİT EVRAD Ü EZKÂR VE BİD'AT

Bid'at mevzuunda üzerinde durulması gereken bir husus daha vardır. Her peygamberin misyonu aynı olmakla birlikte, zaman, mekân ve şartlara bağlı olarak Din'in bazı hususları bazı peygamberlerde diğerlerinden daha çok öne çıkar. Bir diğer açıdan, yine zamana ve şartlara bağlı olarak, bazı peygamberler bazı hususlarda diğer peygamberleri geçer. Bundan dolayı, her bir peygamberin, özellikle her bir rasûlün Cenab-ı Allah ile bir veya birkaç noktada hususî münasebeti sözkonusu olur ve nitekim bazı rasûller, bu münasebetleri temelinde birer unvanla anılırlar. Meselâ, Hz. Âdem Safiyyullah, Hz. Nuh Neciyyullah, Hz. İbrahim Halîlullah, Hz. Musa Kelîmullah, Hz. İsa Rûhullah ve Peygamber Efendimiz Habîbullah olarak anılır.

İşte, her bir peygamberin, özellikle her bir rasûlün Cenab-ı Allah ile olan hususî münasebeti açısından kendine has ayrı ve hususî bir münacatı, hususî bir duası vardır. Safiyyullah olarak anılan Hz. Âdem'in Cenab-ı Allah'a hitaben kendine ait münacatı bulunduğu gibi⁵⁷, Hz. İbrahim'in dualarını,⁵⁸ Hz. Yunus'un⁵⁹ ve Hz. Eyyûb'un⁶⁰ yine kendilerine ait münacatlarını Kur'ân'da okuruz. Tabî bu dualar, bu peygamberlere aittir ve dolayısıyla başkaları onları okumaz, okumamalı gibi bir kaide sözkonusu olamaz. Onlar, Kur'ân'da zikredilmekle özellikle bazıları her zaman okunabileceği gibi, bazıları da bazı hususî şartlarda bilhassa önem kazanır.

Peygamber Efendimiz'in de (s.a.s.) âdeta hayatın hemen her şubesi için, her şarta ve her duruma has duaları sözkonusudur.⁶¹ Meselâ, Cevşen-i Kebir, Hz. Hüseyin efendimizin Şia'nın kendilerine imam kabûl ettiği mübarek oğlu Hz. Ali Zeynülabidin'den ve daha çok Şia kanalları vasıtasıyla nakledildiği için Sünnî dünyada çok meşhur olmamış da olsa, Peygamber Efendimiz'in münacatları için en önemlilerinden, belki de en önemlisidir.

Bir mü'min için evrad ve ezkâr adına Kur'ân-ı Kerim'den sonra elbette Peygamber Efendimiz'in duaları, evrâdı ve zikirleri en önemli olmakla birlikte, nasıl önceki dönemlerde her peygamberin kendine ait dua, evrad ve ezkârı varsa, İslâm tarihinde vahiy alma dışında bir bakıma önceki peygamberlerin fonksiyonlarına benzer fonksiyon icra eden büyük velîlerin, safîlerin ve mücedditlerin de hususî evrad ve ezkârı bulunmaktadır. Esasen bunların pek çoğu Kur'ân'dan veya Peygamber Efendimiz'in dualarından alınmıştır. Ve Din'de, Kur'ân'da, Peygamber Efendimiz'in dua ve münacatlarında asılları bulunan bu dualar, virdler ve zikirler, bid'at kapsamına girmez. Bununla birlikte, Kur'ân ve Peygamber Efendimiz'in önemli virdleri ihmal edilerek, sadece evliyâ veya asfiyânın bazı evradını vird edinmek, denebilir ki, bir aldanma olur. Ancak Kur'ân'dan ve Peygamber Efendimiz'in vird ve zikirlerinden sonra söz konusu evrâd ve ezkârdan da vird ve zikir edinmek mahsursuzdur. Bu konuda Hz. Bediüzzaman şu açıklamayı yapar:

İbadetle ilgili hükümlerde yeni icatlar bid'attır. Bid'atlar ise, "Bugün sizin için Din'inizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için İslâm'ı seçip, ondan râzı oldum."⁶² sırrına zıt oldukları için reddedilmiştir. Fakat tarikatlarda vird ve zikir adı altında okunan dua ve münacatlar, asılları Kitap ve Sünnet'ten alınmış olmak ve Din'in ve Sünnet-i Seniyye'nin esaslarına ters düşmemek kaydıyla bid'at sayılmazlar. Bununla birlikte, bazı âlimler bu evrâd, ezkâr ve münacatlardan bir kısmını bid'ata dahil etmiş, fakat bunlara "bid'at-ı hasene (güzel, kabul edilebilir bid'at)" demişlerdir. İmam-ı Rabbanî, Müceddid-i Elf-i Sâni (r.a.) der ki: "Ben ruhî seyr u sülûkumda (yolculuğumda) görüyordum ki, Rasûl-ü Ekrem'den (s.a.s.) nakledilen kelimeler nurludur; onlar, Sünnet-i Seniyye şuaları ile parlamaktadır. O'ndan nakledilmeyen parlak ve kuvvetli virdlerde ise o nur yoktu. Bu kısmın en parlağı, öncekinin en az parlayanına bile mukabil gelmiyordu. Bundan anladım ki, Sünnet-i Seniyye'nin şuaları bir iksirdir. Hem Sünnet, nur arayanlara kâfidir; hariçte nur aramaya ihtiyaç yoktur."

İşte hakikat ve Şariat'ın bir kahramanı olan bir zâtın bu hükmü gösteriyor ki, Sünnet-i Seniyye, iki cihanın saâdetinin temel taşıdır ve bütün kemâlâtın, (bütün zihni, manevî, içtimaî..., insanî yüceliklerin) kaynağıdır.⁶³

Önceki peygamberlerin kendilerine ait virdleri ve zikirleri gibi, yukarıda temas edildiği üzere, İslâm tarihinde vahiy alma dışında benzer fonksiyonu gören evliyâ, asfiyâ ve mücedditlerin asılları Kur'ân'da, Sünnet'te, Din'de yer alan vird ve zikirleri, her velînin, safînin veya mücedditin kendi zamanındaki İslâmî hizmetlere ve bu hizmetler çerçevesinde Cenab-ı Allah (c.c.) ile münasebet hattına bakmaları cihetiyle elbette mahsursuzdur. Nitekim Hz. Üstad Bediüzzaman'ın da Cevşen ve Celcelûtiye gibi Peygamber Efendimiz'e ait münacatlarının yanısıra, Hz. Osman'a ait

Tercümanü'l-Kur'ân, kendine ait Tahmidiyye ve yine Risale-i Nur hizmetiyle alâkadar dua ve münacatları da vardı; ayrıca O, Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevî hz. tarafından derlenen ve büyük velîlere ait üç ciltlik *Mecmuatü'l-Ahzab*'ı her 15 günde bir bitirirdi. *Mecmuatü'l-Ahzâb*'dan Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yaptığı özet bir derleme *Kulûbu'-Dâria* (İnleyen Kalbler) adıyla yayınlanmıştır. Şu kadar ki, bu virdler ve zikirler okunurken Kur'ân-ı Kerim ve doğrudan Peygamber Efendimiz'e ait dualar, münacatlar, virdler ve zikirler terk ve ihmale uğramamalıdır.

• **Sünnet-i Seniyye'nin mertebeleri vardır: Bir kısmı farz/vaciptir ve asla terkedilemez. Bir kısmı sünnet/nafiledir; bir kısmı da 'âdâp' olarak tarif edilir.**⁶⁴

MANÂ VE MUHTEVASIYLA SÜNNET

Sünnet-i Seniyye, manâsı ve şumulü ile çok iyi anlaşılmalıdır. Peygamberlik meslek veya misyonu gibi, Sünnet'in de iyi anlaşılabilmesi, bir bakıma Din'i yıkmak veya Din binasını inşa edememek, onu temellerinden mahrum bırakmak manâsına gelir.

Sünnet, günümüzde çok defa anlaşıldığı gibi, Din'de Peygamber Efendimiz tarafından vahye dayalı da olsa teşrî buyurulan nafile mertebesinde birtakım kaideler, emir ve yasaklardan ibaret değildir. Her şeyden önce Sünnet, Allah Rasûlü'nün İslâm'ı temsil, tatbik, yani hayatın bütün şubelerinde yaşama, yaşanmasını sağlama ve tebliğ tarzıdır ki, buna "dinî hayat" diyebiliriz. Bu manâsıyla Sünnet'in dışındaki hiçbir davranışın Din ile alâkası olamaz, böyle bir davranış Din'den sayılamaz. Bu mevzuda, meselâ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), "Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız siz de öyle kılın!"⁶⁵; Hacc mevzuunda "Menâsikinizi (yani Hacc'ın bütün hareketlerini, Hacc ibadetinin nasıl yapılacağını, onun farz, vacip, sünnet, müstehap, mekruh, müfsit, haram bütün kaidelerini) benden alın!"⁶⁶ buyurur. Dolayısıyla Din'i tamamen Peygamber Efendimiz gibi anlamak, O'nun yaşadığı gibi yaşamak ve O'nun tebliğ ettiği gibi tebliğ etmek, denebilir ki Din'in ilk esasıdır ve Sünnet, asıl manâ ve muhtevasıyla budur.

Teşrî kaynağı olarak Sünnet

Sünnet, bu temel manâ, muhteva ve fonksiyonunun yanısıra, başlı başına bir teşrî kaynağıdır. Yani Sünnet de, Kur'ân gibi farz kılar, vacip kılar, haram kılar. Meselâ, günlük namazlar ikişer rek'at olarak farz kılınmış, fakat Allah Rasûlü'nün teşrîyle Medine'de Sabah Namazı'nın farzı) iki rek'at olarak kalırken, Akşam Namazı üç rek'at, diğer namazlar dört rek'at olarak yerleşmiştir. Dolayısıyla Allah Rasûlü (s.a.s.) tarafından iki rek'ata ilave olarak teşrî kılınan rek'atlar kılınmadan namaz olmaz; o rek'atları kılmak da farzdır. Bunun gibi, hemen hemen bütün ibadetlerin nasıl yerine getirileceği, meselâ orucu bozan ve bozmayan şeyler, zekâtın hangi mallardan ne miktar veya nispetlerde verileceği gibi hükümleri teşrî buyuran, yine Allah Rasûlü'dür.

Bunun yanısıra, yine meselâ, “Vârise vasiyet yoktur (Yani, bir kişi mirasçılara vasiyetle malından bırakamaz).”⁶⁷; “Zarar verme ve zarara zararla mukabele etmek yoktur.”⁶⁸; “Deniz suyuyla abdest alınabilir mi?” sorusuna cevap olarak buyurulan ve pek çok fetvaya esas teşkil eden “Onun suyu temiz, ölüsü de helâldir!”⁶⁹ hükmü; yine, mûrisini, yani kendisine mirası kalacak kişiyi öldüren mirasçının mirastan mahrum bırakılması⁷⁰; bir kadınla hala veya teyzesinin aynı anda nikâh altına alınamayacağı⁷¹; erkeklere ipek elbise giymenin ve altın zinet takmanın yasak olması⁷² gibi ve Din'e ait daha başka çok sayıda hüküm, Sünnet tarafından teşrî kılınmıştır. Bunlara uymak, aynen Kur'ân'a uymak gibidir; bunlar, ret ve iptal edilemez ve değiştirilemez. Kur'ân-ı Kerim, Allah ve Rasûlü'ne mutlak itaati emretmenin yanısıra, hem Allah'a, hem Rasûlüllah'a itaatin bir arada zikredildiği veya emredildiği âyetlerde hem Cenab-ı Allah, hem de Allah Rasûlü için 'itaat' kelimesini ayrı ayrı kullanarak⁷³ bu gerçeği ortaya koyduğu gibi, ayrıca açıkça da beyan eder:

Rasûl size ne verdi, ne getirdiyse onu alın, size neden men ettiyse de ondan da geri durun!⁷⁴

O (Rasûlüllah), onlara, tayyip olan şeyleri helâl, habis olan şeyleri ise haram eder.⁷⁵

Allah ve Rasûlü bir meselede hükmünü verdiği zaman mü'min bir erkek veya mü'min bir kadının kendileriyle alâkalı o meselede başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur.⁷⁶

İslâm tarihinde pek az istisna dışında Sünnet'in teşrîdeki bağımsızlık ve hüccetini inkâr eden çıkmamıştır. Öyle ki, Şevkanî, “Sünnet-i Mütahhara'nın ahkâm koyması konusundaki istiklâliyeti ve kesin delil oluşuna ancak İslâm'dan nasibi olmayan karşı çıkar.” sonucuna varmıştır.

Sünnet'in diğer fonksiyonları

Sünnet, kendisine uyulması mutlak zarurî bu çok önemli manâ ve fonksiyonlarından başka olarak: 1. Kur'ân'ı tefsir eder. 2. Namaz, oruç, zekât, hac vs.nin farzıyyeti, içki, kumar, faiz vs.nin haramlığı gibi ahkâm konusunda ve her türlü itikat, ibadet, muamelât, ukûbât ve ahlâk konularında Kur'ân'ı teyit ve te'kid eder. 3. Müphemî tebyîn eder, yani Kur'ân'da müphem gelen pek çok ifadeyi açıklar; mücmeli (özet, özlü ifadeleri) tafsil eder; bir hadise üzerine hususî gelen pek çok ifade ve hükümleri umumîleştirir (hususîyi ta'mim), umumî gelen pek çok ifade ve hükümleri de tahsis eder, onların kim veya kimlerle, ne veya nelerle ilgili olduğunu ortaya koyar (umûmîyi tahsis); ayrıca mutlak, yani yer, zaman, şahıs gibi hususiyetlerden mücerret olarak gelmiş bazı ifade ve hükümleri de sınırlar (mutlakı takyid).

Bütün bu hususlarda Sünnet'e, Kur'ân'a uyar gibi uymak gerekir.

Sünnet ve Allah Rasûlü'nün devlet başkanlığı

Sünnet'in kendine uyulması farz olan hükümlerinin bir diğer yönünü Allah Rasûlü'nün velâyeti, yani devlet başkanlığı oluşturmaktadır. Hem bu konuda, hem de Sünnet'in yukarıda açıklamaya çalıştığımız Kur'ân gibi teşrî selâhiyet veya fonksiyonu konusunda misal olarak aşağıdaki âyet-i kerimeler yeterince açıktır:

Ey iman edenler! (Bütün emir ve yasaklarında) Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve sizden olan, (sizin gibi inanan) bütün idarecilere de (Allah'a ve Rasûlü'ne itaat çerçevesinde itaat edin). Eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne gerçekten iman etmişseniz, hakkında ihtilâfa düştiğiniz herhangi bir meseleyi Allah'a ve Rasûl'e arz edin. Böyle yapmanız, hem (hakkınızda) hayırlıdır, hem de netice itibarıyla çok daha güzeldir."⁷⁷

Eğer bir yere bir rasûl göndermişsek, Allah'ın ona tanıdığı yetki sebebiyle ve yardımı da daima onunla birlikte olduğundan, o rasûle mutlaka itaat edilmesi gerekir."⁷⁸

Nebî, mü'minler üzerinde bizzat onların kendileri üzerindeki hak ve yetkilerinden daha öte hak ve yetki sahibidir."⁷⁹

Anlaşmazlığa düştükleri meselelerde Rasûl aralarında gerekli hükmü versin diye Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıklarında mü'minlerin yegâne mukabelesi, "Baş üstüne!" tarzında olur. İşte bunlardır gerçekten kurtuluşa ermiş olanlar."⁸⁰

İdarî meselelerde onlarla istişare et. (İstişare sonucu) karar verip de artık bu kararı uygulamaya koyuldun mu, o zaman da Allah'a tevekkül et. Şüphesiz ki Allah, tevekkül sahiplerini sever."⁸¹

Âyet-i kerimeler, Rasûl-i Ekrem'e (s.a.s.) kesin itaatı emretmektedir. O'nun emri ve hükmü karşısında mü'min ancak "İşittim, itaat ettim." demekle mükelleftir. İtaat emrinin en ufak ve işaretten de olsa istisnası

olmaması, Rasûlullah'ın her hüküm, emir ve yasağında Allah'ın rızası dışına çıkmadığını açıkça göstermektedir. Aksi halde, masiyette itaat emredilmiş olurdu ki, bu da, İslâm'a aykırıdır ve bizzat Allah Rasûlü, masiyette, yani İslâm'a zıt emir, hüküm ve yasaklara itaat edilemeyeceğini buyurmuştur.⁸²

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) mutlak itaat isteyen emir ve hükümleri, Sünnet'in yukarıda izah ettiğimiz teşrîyle ilgili alanında olduğu gibi, doğrudan kendi zamanındaki velâyetiyle ilgili emir ve hükümleri de içine almaktadır. Öte yandan, velâyet bir noktada mü'minler üzerinde olduğundan ve idarî-içtimaî işlerde onların da rol ve sorumluluğu olacağından, sözgelimi bir harpte alınacak tedbirler, takip edilecek yol gibi hususlarda Rasûlullah'a mü'minlerle istişare etmesi emredilmektedir. Bu istişare veya müşavere, devlet başkanlığı noktasındadır ve bu emir, tabî ki Rasûlullah'tan sonraki İslâm devleti başkanlarına (imam-halife) da yöneliktir.

İkinci olarak, Kur'ân, mü'minlerin anlayamadıkları konuları Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde çözmelerini kesinlikle emretmektedir ki, bu da, Sünnet'in Kur'ân gibi kesin, hatasız ve mutlak anlamda teşrî (hüküm) kaynağı olduğunu en açık biçimde ortaya koyar.

Üçüncü olarak, Rasûlullah'ın mü'minler üzerindeki velâyeti mutlaktır ve bir mü'min, sözgelimi kendi canını hissî planda Rasûlullah'tan fazla bile sevse, kendisiyle Rasûlullah (s.a.s.) arasında herhangi bir noktada tercih yapması gerektiğinde Rasûlullah'ı tercihle mükelleftir. Sözgelimi, bir mü'min kendisi ve Rasûlullah'tan birinin, diyelim ki, büyük bir hayatî tehlikeye maruz kalması gerektiğinde Hz. Rasûlullah'ın hayatını daha önde tutacaktır; çünkü O, mü'minlere kendilerinden 'evlâ'dır. Ayrıca, bir mü'min, kendisiyle ilgili kararlarda dahi Allah Rasûlü'nden bir irade sâdır olmuşsa, bunu kendi kararına tercih etmekle mükelleftir. Çünkü O (s.a.s.), zannından, hevasından hüküm vermez ve emretmez. Onun iradî olan her hareketi ve sözü vahiydir, vahye dayalıdır, vahiy manâ ve ehemmiyeti ifade eder⁸³ ve O, tekrar edecek olursak, mü'minlere öz canlarından evlâdır, yani onlar üzerinde daha öte hak ve yetki sahibidir. Allah (c.c.), mü'minleri Kendisi'yle, kendi emir ve hükümleriyle imtihan ettiği gibi, bizzat Rasûlullah'la da imtihan etmektedir.

Sünnet ve nafil ibadetler

Sünnet'in bu birinci derecedeki fonksiyonu veya mertebesinin yanısıra bir diğer mertebesi de şudur: İbadetlerde ve günlük muamelâtta gerek Cenab-ı Allah (c.c.) tarafından Kur'ân'la, gerekse yine Cenab-ı Allah'ın vahyine dayalı olarak Sünnet'le teşrî kılınan farzlardan başka, yine Kur'ân'la veya Sünnet'le (Hadis'le) teşrî kılınan ve genel manâda 'nafile' denilen kısımlar vardır. Bu sahada Hanefî Mezhebi'nde 'nafile' ve 'sünnet' birbirinden ayrıdır. Yani, üzerinde durmaya çalıştığımız Sünnet kavramından ayrı olarak 'mükellefin fiilleri' içinde bir kategori ve farz ile vacipten sonra mertebe ifade eden 'sünnet' ile, daha çok 'müstehap' kategorisine giren 'nafile' farklıdır. Sünnet veya sünnetler, Allah Rasûlü'nün çok önem verip, mecbur bir sebep olmadıkça terketmediği 'müekked' (te'kid edilmiş, güçlendirilmiş) ve bazen terk ettiği 'gayr-ı müekked' sünnetler olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük namazlarda farzların yanısıra kılınan sünnetler içinde İkinci Namazı'nın ve Yatsı Namazı'nın ilk dört rek'atlık sünnetleri gayr-ı müekked, Sabah, Öğle ve Akşam namazlarının sünnetleriyle, Yatsı Namazı'nın farzdan sonraki iki rek'at sünneti, ayrıca nafile olarak telâkki edilse de, Teheccüd Namazı, müekked sünnetlerdir.

Hanefîler, bunların dışında kalan Kuşluk Namazı, Akşam Namazı'ndan sonra kılınan Evvabin Namazı gibi namazlara 'nafile namazlar' ismini verirler. Bunlar, sünnet namazlar derecesinde değildir. Sünnetler de elbette dahil olmak üzere nafile namazlara devam, insanı Allah'a yaklaştıran en önemli bir faktördür. Bu konuda bir hadis-i kudsîde Cenab-ı Allah (c.c.), şöyle buyurur: "Kim Benim velî kuluma düşmanlık ederse Ben de ona harp ilan ederim. Kulumu Bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaî) vazifeleri eda etmesidir. Kulum, Bana nafile ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder ve nihayet sevgime erer. Bir defa onu sevdim mi artık Ben onun kendisiyle işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Ben'den bir şey isteyince onu veririm; Ben'den sığınma talep etti mi, onu himayeme alır, korurum."⁸⁴ Sünnet'in bu kısmı veya hükümleri de kat'iyen değiştirilemez, başkalaştırılamaz; onlara müdahale edilmez.

Sünnet'in bu ikinci mertebesinin bir yanı da şudur: Bizzat ibadetlerin ifasında rükün mesabesinde şartlar, farzlar ve sünnetler vardır. Meselâ, namazın Hanefilere göre 12 farzının ve vaciplerinin yanısıra çok sayıda

sünneti sözkonusudur. Ezan ve kamet; iftitaht tekbirinde elleri yukarı kaldırmak; ilk tekbirden sonra namazın başında içten ‘Sübhânekâllahümme’yi okumak; rükûa ve secdeye gider, rükû ve secdeden kalkarken “Allahü ekber” demek; son teşehhüdde Allah Rasûlü’ne ve Ehl-i Beyt’ine salât ü selâm okumak, bu sünnetler içindedir. İbadetlerin ifasında bu sünnetleri ihmal etmek, namazı gerektiği gibi kılma, yani onu ‘ikame etme’ye mânidir; namazı bozmasa da, onun tamam olmasını da engeller. Burada tekrar hatırlatmak gerekir ki, ibadetlerin ifa şekilleri ve farzlarını da elbette vahye dayalı olarak büyük ölçüde tayin buyuran da Allah Rasûlü (s.a.s.) olmuştur; yani bunlar da, hüküm koyucu olması manâsında Sünnet’le tesbit edilmiştir. Kur’ân’da ibadetlerin ifa tarzları ile alâkalı hükümlere az yer verildiğini görürüz.

Günlük hayatta sünnetler veya âdâp

İbadetlerle ilgili sünnetler olduğu gibi, günlük hayatımızda da Rasûlüllah’ın (s.a.s.) hayatına dayalı olarak sünnetler vardır. Yeme, içme, konuşma, giyinme, yatma gibi günlük hayatımızdaki bu sünnetlere daha çok ‘âdâp’ (edepler) denilir. Bunlara kasıtsız olarak uymamak ve tabî ki harama, günaha düşmemek kaydıyla insanların kendi tercihlerine göre davranması bid’at kabul edilmez. Fakat böyle davranmada da Peygamberî âdâba bir nev’i muhalefet sözkonusudur ve bu hususlarda Rasûlüllah’ı (s.a.s.) taklit etmenin sağlayacağı nurdan mahrum kalmaya, Rasûlüllah’ın (s.a.s.) edebiyi edeplenememeye sebeptir. Buna karşılık, bu âdâba ittiba eden, günlük âdetlerini ibadete çevirir ve o âdaptan mühim feyz alır. Bunlardan en küçüğüne bile uymak, Rasûl-ü Ekrem’i (s.a.s.) hatırlatır ve kalbe bir nur verir.

Yine, sünnetler içinde zikredilen sakal koymak, bıyıklarını kısa tutmak, tırnak kesmek, vücudu temizlenmesi gereken kıllardan temizlemek, sünnet olmak, parmak mafsallarını yıkamak gibi uygulamalar ise fıtrattandır, Peygamber Efendimiz’ce de ifade buyurulan fıtrî sünnetlerdendir.⁸⁵

• **Sünnet-i Seniyye içinde bulunan ve İslâmiyet âlametleri olup “şiar” tabir edilen sünnetler, en mühim sünnetler olup, nafîle türünden de olsalar, şahsî farzlardan daha önemlidirler.**⁸⁶

DİN’DE ŞİARLAR (ŞEÂİR) VE BİD’AT

Hz. Üstad Bediüzzaman’ın (r.a.) Sünnet konusunda dikkat çektiği en önemli bir husus olarak, Sünnet, hattâ nafîle de olsalar ‘şiar’ (çoğulu: şeâir)

tabir edilen öyle sünnetler vardır ki, bunlar bütün bir toplumu ilgilendirdiği ve İslâmî hayatın âdetâ birtakım dinamiklerini teşkil ettikleri için, toplum adına şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir. Bunlar, hem fert fert, hem de toplum olarak bütün Müslümanların hukukunu alâka-dar eder ve İslâm'ın korunmasında da çok önemli fonksiyon sahibidir. Bunların terki ve yerlerini başka uygulamaların alması mutlak manâda bid'attır ve bilhassa böylesi bid'atların hayatı istilâ ettiği zamanda bu sünnetlerden birini diriltmenin getireceği sevap, ilgili hadis-i şeriflerde ifade edilen yüz şehid sevabına denk gelebilir. Böylesi bid'atlar, birtakım musibetlerin gelmesine sebep olabileceği gibi, mü'minlere gelecek bazı hayırlara engel de teşkil edebilir. Nitekim Hz. Bediüzzaman, Türkiye'de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in halis dualarına cevap olarak mü'minlere gelmesi mukadder bir ferec ve mahrece (rahatlama ve zordan çıkış) camilere giren (ezan ve kametin Türkçeleştirilmesi gibi) bid'atların mâni olduğuna dikkat çeker.⁸⁷

Belli şartları haiz kimselere ve belli şartlarda farz-ı ayn olan Cuma Namazı, farz-ı kifaye olan Cenaze Namazı, vâcip olan Bayram Namazları ve önemli bir ibadet olarak Kurban, İslâm'da Sünnet'in de ötesinde şiarlardandır ve bu şiarlar, İslâmiyet'in ve İslâm toplumunun en görünür alâmetleri olduğu gibi, Müslümanlığın korunmasında, insanlara İslâm adına sürekli ders verip, hatırlatmada bulunmada çok önemli rol oynarlar. Bunların yanısıra, Arapça aslıyla ezan, camide cemaat namazları, hattâ meşitler, şiar olan sünnetlerdir ki, bunlar, hem fert fert, hem de toplum olarak Müslümanlar ve Müslümanlık için son derece önemlidir. Çünkü bunlar, İslâmiyet'in alâmetleri olduğu gibi, Müslümanların birliğini sağlar; ortak bir İslâmî rûhun oluşmasında yapı taşları vazifesi görür; İslâm'ın bir medeniyet halinde yerleşmesine ve devamına hizmet eder; Müslümanlar için sürekli Allah'ı, Peygamberimiz Efendimiz'i (s.a.s.), İslâm'ı ve İslâmiyet'in esaslarını hatırlatma, onları ikaz etme ve diri tutma fonksiyonu icra eder. Dolayısıyla bunlar, özellikle İslâm toplumu adına şahsî farzlardan daha öte bir öneme sahiptir ve üzerlerine titrenmelidir.

· Sünnet-i Seniyye, baştan sona edeptir. Onun hiçbir meselesi yoktur ki, altında bir nur, bir edep bulunmasın!⁸⁸

Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), “Beni Rabbim edeplendirdi ve ne güzel edeplendirdi!” buyururlar.⁸⁹ Din, bir manâda baştan sona edep, yani güzel ahlâk, yerinde ve güzel davranışlar mecmuasıdır. Din'in mükemmel

temsilcisi, Hz. Aişe (r.anhâ) validemizin ifadesiyle, ahlâkı Kur'ân'dan ibaret bulunan ve yürüyen, yaşayan Kur'ân olan,⁹⁰ günahsız ve daima yerinde konuşan ve yerinde davranan Allah Rasûlü'nün Din'i tatbikten ibaret hayatı, yani Sünnet-i Seniyyesi de elbette baştan sona bir edep manzumesi olacaktır. Dolayısıyla, O'nun Sünneti'nin her bir unsurunun, her bir meselesinin bir nûru vardır. Ve bu nur, Sünnet-i Seniyye'ye ittiba edenlerin zihinlerini de, kalblerini de, hayatlarını da aydınlatır. Sünnet'e ittiba etmeyen, "Edepsiz kişi, Rabb'in lûtfundan mahrum kalır." kaidesince, kaybettirici bir edepsizliğe düşer olur.

- **Her şeyi, bütün gizlilikleri gören ve bilen Cenab-ı Allah'a karşı edep, özellikle edebın bir nev'i olan tesettür de Sünnet'e uymakla mümkün olur.**⁹¹

Setr-i avret, yani vücudun örtülmesi gereken yerlerini örtme, hem bir Şer'î emirdir, hem de edebın ve insandaki güzelliğın gereğidir. Cenab-ı Allah nasıl Kendisi san'atını mükemmel yapıyor ve kâinatta çirkinlikleri perdeler altına alıyor, öyle de, yarattıklarınının da güzel görünmelerini istiyor ve insandaki utanma sebebi durumların gizlenmesini emrediyor. Yaratıkların çirkin vaziyette görünmeleri, Cenab-ı Allah'ın Cemîl, Müzeyyin (Süsleyen), Lâtîf ve Hakîm gibi İsimleri'ne karşı bir nev'i isyan ve edebe muhalefet oluyor.

Şu kadar ki, insan, bazı durumlarda örtülmesi gereken yerleri açmak mecburiyetinde kalır. Ayrıca, nâmahrem olan, yani kendisiyle evlenilmesi akrabalık cihetiyle haram olmayan doktora hasta olarak ve onun doktorluğu cihetiyle görünmekte de mecburiyet hallerinde mahzur yoktur. Fakat aynı doktor, hastasına bir başka sıfatla, yani teşhis ve tedavi maksadı dışında bakamaz. İşte, her meselesi edep olan Sünnet-i Seniyye, hangi durumlarda nasıl davranılacağını bize öğreten Peygamberî hayat ve davranış tarzıdır. Dolayısıyla tuvalette, yatakta, zevciyet münasebetlerinde, insanlarla ilişkilerde Sünnet'e göre davranmak, Cenab-ı Allah'ın İsimleri çerçevesinde tavır almak demektir ki, böyle yapıldığı takdirde edep dışı davranılmış sayılmaz.

- **Rasûl-ü Ekrem aleyhis-salâtü ves-selâm, yaratılıştta her bakımdan mu'tedil bulunduğu gibi, hayatının tamamında da en mükemmel bir ahlâk timsali olarak yaşamış, her davranışında tam bir istikamet sergilemiştir.**⁹²

Cenab-ı Allah (c.c.), Rasûlü'nü her bakımdan en mu'tedil biçimde yaratmıştır. Yani O, fiziğiyle de mükemmeldi, her yanıyla mu'tedildi; en küçük bir eksik veya fazlalıkla ma'lûl değildi. İşte nasıl O, fiziğiyle böyleydi, bütün hayatında da mükemmel bir ahlâk, denge, i'tidal ve istikamet timsaliydi. Cenab-ı Allah (c.c.) O'na, "Emredildiğin şekilde dosdoğru ol!"⁹³ buyurmuştu. O, bu emri eksiksiz yerine getirmiş, konuşmasından davranışlarına, yemesinden içmesine, kısaca bütün hayatında ifrat ve tefritten, israf ve cimrilikten, kısaca her türlü aşırılıktan uzak durmuştu. Daha risaletinin başında Cenab-ı Allah O'na, "Şüphesiz ki sen, çok büyük, çok yüce bir ahlâk üzerindesin!"⁹⁴ iltifatında bulunmuş, O'nun eşsiz, yüce ve örnek ahlâkını bütün cihana ilan etmişti.

AHLÂK VE İNSANA VERİLEN KUVVE VEYA FAKÜLTELER

Müslüman ahlâkçılar, insanın ahlâkını üç temel üzerinde değerlendirmişlerdir. Cenab-ı Allah (c.c.), insana başlıca üç kuvve veya fakülte vermiştir: Kuvve-i akliye, kuvve-i gazabiye, kuvve-i sheviye. Bu üç kuvve veya fakültenin ifrat ve tefrit, yani iki aşırı noktası, bir de bunların ortasında mükemmel ahlâk ifade eden tam denge noktası vardır. Bu tam denge noktasından ifrat ve tefrit noktalarına doğru belki insanlar sayısınca sapma noktaları vardır ve bu sapma noktalarının hepsi ifrat ve tefrit olarak değerlendirilir, derece derece ifrat veya tefrit ifade eder.

Kuvve-i akliyenin ifrat noktası 'cerbeze', yani demagoji ve münakaşa ile aldatma; tefrit noktasını 'hamakat', yani akli hiçbir şeye ermeme oluşturur. *Kuvve-i akliyenin* orta noktası ise 'hikmet'tir. İnsanda savunma mekanizması demek olan *kuvve-i gazabiyenin* ifrat noktasını 'tehevvür', yani olur olmaz her şeye ve yersiz, ölçüsüz sinirlenme, sinirlerine hakim olamama, onlara tâbi olma; tefrit noktasını 'cebanet', yani korkaklık teşkil eder. *Kuvve-i gazabiyenin* orta noktası 'şecaat'tır; yerinde ve ölçülü öfkelenme, öfkesini yerinde ve ölçülü kullanma, gücüne ve imkânlarına dayanarak asla zulme sapmama, daima hak ve adaleti gözetme, Allah'tan başka hiçbir güçten korkmama, fakat korkusuzluğunu da tedbirsizlik ve haksızlıkta kullanmama teşkil eder. İnsanda dünya hayatını sürdürme, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılama mekanizması olan *kuvve-i sheviyenin* ifrat noktası 'fücur', yani istek ve ihtiyaçlarını tatminde sınır tanımama, helâl-haram düşünmeme, günaha açık yaşama ve günahlara batıp çıkma; tefrit noktası ise 'hümûdet', yani dünya adına herhangi bir şeye istek ve

iştihâ duymamadır. Kuvve-i şehviyenin orta noktası ise ‘ıffet’, yani takvâyı gözetme, her türlü günahıtan kaçınma, istek ve ihtiyaçlarını helâlinden ve israfa da düşmeden gidermedir.

İşte, Peygamber Efendimiz, bu üç temel kuvve veya fakültesini daima tam orta noktada kullanmış, demagoji ve hamakat, tehevür ve korkaklık, fücür ve hümûdet noktalarına doğru en küçük bir sapma göstermeden yaşamıştır. Sünnet-i Seniyye O’nun bu yaşamasının adı olarak, hayatın bütün sahalarında tam ölçüyü tutturma vasıtası, bir başka ifadeyle, bu ölçünün ta kendisidir.

[1](#) Sözlere, “31. Söz, 3. Esas, 2. Temsil”.

[2](#) Enbiyâ Sûresi/21: 107.

[3](#) *Musnadü'l-Firdevs*; Deylemî; Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2:214; Süyutî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, 1:142 (Taberanî, İbn Asakir, Hakim, Ebû Nuaym ve Beyhakî'den).

[4](#) Zâriyât Sûresi/51: 56.

[5](#) *Şualar*, “7. Şua, Dokuzuncusu”; *Mesnevî-i Nûriye*, “Reşhalar, 1. Reşha”.

[6](#) Zâriyât Sûresi/51: 56.

[7](#) Mâide Sûresi/5: 3.

[8](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.

[9](#) Nûr Sûresi/24: 35.

[10](#) Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2:214

[11](#) Mülk Sûresi/67: 15.

[12](#) Enfâl Sûresi/8: 24.

[13](#) *Şualar*, “14. Şua”; *Lem'alar*, “30. Lem'a, 5. Nükte, 4. Remiz.”

[14](#) Sözlere, “24. Söz, 4. Dal”.

[15](#) Sözlere, “10. Söz, 5. Hakikat; 19. Söz, 12. Reşha”.

[16](#) Sözlere, “11. Söz”.

[17](#) Sözlere, “19. Söz”, Muhakemat, “3. Makale, 2. Maksat”.

[18](#) Misal olarak bkn. *Mektûbât*, “19. Mektup”; *Şualar*, “5. Şua”.

[19](#) Mâide Sûresi/5: 3.

[20](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 2. Maksat, 3. Meslek”.

[21](#) William Muir, *The Life of Mohammad*, Londra 1861; Bölüm (Chapter) 3, Kısım (Section) 6.

[22](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 2. Maksat, 3. Meslek”.

[23](#) İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3:181–83; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, 2:55–56; 8:302.

[24](#) *History of Turkey* (terc), New York, 1851; c. 2, s:276-27.

[25](#) *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons In History*, New York, 1978, s: 33.

[26](#) Sözlere, “31. Söz, Zeyl, 3. Nokta”.

[27](#) *Mektûbât*, 15. Mektup, 2. Makam”.

[28](#) En'am Sûresi/6: 35.

[29](#) Ra'd Sûresi/13: 31.

[30](#) Sâffât Sûresi/37: 96.

[31](#) Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2:553; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 7:130.

[32](#) Dehr Sûresi/76: 30; Tekvîr Sûresi/81: 29.

[33](#) Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 1:233.

- [34](#) *Sözler*, “10. Söz, 12 Hakikat, Mukaddime, 2. İşaret”.
- [35](#) En’âm Sûresi/6: 91; Hacc Sûresi/22: 74; Zümer Sûresi/39: 67.
- [36](#) *Sözler*, “Lemeât”, *İşârâtü’l-İ’caz*, “Nübüvvet hakkında”.
- [37](#) Muhakemât, “3. Makale, 2. Maksat, Mukaddime”.
- [38](#) *Şualar*, “7. Şua –Âyetü’l-Kübra Risalesi, 16. Mertebe”.
- [39](#) Kalem Sûresi/67: 4.
- [40](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Zeyl, 2. Nükte”.
- [41](#) Zariyât Sûresi/51: 56.
- [42](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 1. Nükte”.
- [43](#) Taberanî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, 5:315.
- [44](#) Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, 5/315; Beyhakî, *ez-Zühd*, 118.
- [45](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 2. Nükte”.
- [46](#) İmam Rabbanî Ahmed Faruk el-Sirhindî, *Mektûbât*, “260. Mektup”.
- [47](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 31.
- [48](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 9. Mesele – Telvîhât-ı Tis’a, Zeyl”.
- [49](#) *Kastamonu Lâhikası*.
- [50](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 3. Nükte”.
- [51](#) Mâide Sûresi/5: 3.
- [52](#) Nesâî, “İydeyn” 22; Taberanî, *el-Mu‘cemü’l-Kebir*, 9:97.
- [53](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 6. Nükte”.
- [54](#) Maide Sûresi/5: 3.
- [55](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 6. Nükte”.
- [56](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 9. Nükte”.
- [57](#) Meselâ: A’râf Sûresi/7: 23.
- [58](#) Meselâ: İbrahim Sûresi/14: 40–41; Şuarâ Sûresi/26: 84–85.
- [59](#) Enbiyâ Sûresi/21: 87.
- [60](#) Enbiyâ Sûresi/21: 83.
- [61](#) Bunlar, Fethullah Gülen Hocaefendi tarafından *Mecmua-i Ed’iye-i Me’sûra* adıyla derlenmiş ve yayınlanmış olup, kısaca ‘Dua Mecmuası’ olarak bilinmektedir.
- [62](#) Mâide Sûresi/5: 3.
- [63](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 9. Nükte”.
- [64](#) *Lem’alar* “11. Lem’a, 6. Nükte”.
- [65](#) Buharî, “Ezan” 18; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 53.
- [66](#) Müslim, “Hacc” 110; Ebû Davud, “Menâsik” 77; Nesâî, “Menâsik” 220.
- [67](#) Tirmizî, “Vesâyâ” 5–6; Ebû Davud, “Vesâyâ” 5–6.
- [68](#) İbn Mâce, “Ahkâm” 17; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5:326.
- [69](#) Tirmizî “Taharet” 52; Ebû Davud “Taharet” 41.
- [70](#) Tirmizî “Feraiz” 17; Ebû Davud, “Diyât” 18.
- [71](#) Buharî, “Nikâh” 27; Müslim, “Nikâh” 33–40.
- [72](#) Buharî, “Libas” 25; Müslim, “Libas” 12; Ebû Davud, “Libas” 10, 14.
- [73](#) Meselâ: Nisâ Sûresi/4: 64, 59; Nûr Sûresi/24: 54.
- [74](#) Haşr Sûresi/59: 7.
- [75](#) A’râf Sûresi/7: 157.
- [76](#) Ahzâb Sûresi/33: 36.
- [77](#) Nisâ Sûresi/4: 59.

- [78](#) Nisâ Sûresi/4: 64.
- [79](#) Ahzâb Sûresi/33: 6.
- [80](#) Nur Sûresi/24: 51.
- [81](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 159.
- [82](#) Buharî, “Ahkâm” 4; Müslim, “İmare” 38.
- [83](#) Necm Sûresi/53: 3–4.
- [84](#) Tirmizî, “Salât” 305; Nesâî, “Salât” 9.
- [85](#) Buharî, “Libas” 63; Müslim, “Taharet” 39, Tirmizî, “Edeb” 14.
- [86](#) Lem’alar, “11. Lem’a, 6. Nükte”.
- [87](#) Lem’alar, “16. Lem’a, 1. Sual”.
- [88](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 7. Nükte”.
- [89](#) Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 18: 228; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, 1:201; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, 1:225.
- [90](#) Müslim, “Müsafirûn” 139; İbn Mâce, “Ahkâm” 14.
- [91](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 7. Nükte”.
- [92](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 11. Nükte, 3. Mesele”.
- [93](#) Hûd Sûresi/11: 112.
- [94](#) Kalem Sûresi/68: 4.

· **Rasûl-ü Ekrem'in (s.a.s.) sünnetleri birer yıldız, birer lâmba, hattâ karanlıklarda parlayan güneş gibidir. Bu sünnetler, ayrıca gökten sarkıtılmış ipler gibidir ki, onlara tutunan yükselir ve saadetlere nail olur.**⁹⁵

SÜNNET, İNSAN HAYATI VE İNSANIN PROBLEMLERİ

Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), şöyle yazar: “Arkadaş! Vesvese ve evham zulmetleri içinde yürürken, Resul-i Ekrem'in (a.s.m.) sünnetleri birer yıldız, birer lâmba vazifesini gördüklerini gördüm. Her bir sünnet veya bir hadd-i şer'î, zulmetli dalâlet yollarında güneş gibi parlıyor. O yollarda, insan zerre miskal o sünnetlerden inhiraf ve udûl ederse (saparsa), şeytanlara mel'ab (oyuncak), evhama merkeb (binit), ehval (dehşet) ve korkulara ma'rez (hedef) ve dağlar kadar ağır yüklere matiye (binek) olacaktır. Ve keza, o sünnetleri, sanki semâdan tedellî ve tenezzül eden (sarkan ve inen) ipler gibi gördüm ki, onlara temessük eden (tutunan) yükselir, saadetlere nâil olur. Muhalefet edip de akla dayananlar ise, uzun bir minareyle semâya çıkmak hamakatinde bulunan Firavun gibi bir firavun olur.”

Allah Rasûlü (s.a.s.), insanlara ve cinlere imamdır; düşüncede, duyguda, inançta ve davranışta, hayatın her sahasında ve her adımında yanılmaz ve mükemmel rehberdir. Dolayısıyla, O'nun hayatı demek olan Sünnet-i Seniyyesi, insan için her adımda, her ân yolunu, zihnini, kalbini, rûhunu aydınlatan bir lâmba, hayat yolculuğunda herkes için bir güneş mesabesindedir. Bilhassa vesvese ve vehimlere maruz kalanlar, zihnî, ruhî, kalbî, ferdî, içtimaî, iktisadî ve siyasî her sahada yolları gerek evham ve vesvese, gerekse dalâlet karanlıklarına girenler, problemler içinde boğulup bir çıkış yolu arayanlar için Sünnet-i Seniyye'nin düsturları, bütün karanlıkları giderecek, dertlere deva, meselelere çözüm olacak birer iksir ve birer ışıktır. Her sahada hayat yolculuğunda Sünnet'ten her sapma bir karanlık demek olup, karanlıklar içinde insan, şeytanların oyuncağı haline gelir. Şüphe ve tereddüt içinde evhamlar başına üşüşür ve insan, ne yapacağını, nasıl davranacağını, nasıl düşüneceğini, nasıl tavır alacağını bilemez. Bu da, onu sürekli korkulara hedef kılar. Sünnet'in ışığında rahatlıkla taşınacak hayat yükü taşınması imkânsız bir dağ gibi insanın üzerine biner ve hem zihin, hem kalb, hem ruh, hem de beden, bu yükün altında ezilmekten kurtulamaz.

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) sünnetleri, ayrıca gökten uzatılmış ipler gibidir. Bu ipler, insanı ve bir toplumu yerin çukurlarından ve basıklıklarından alır, semânın enginliklerine yükseltir. Onlar, hem kalblere inşirah, zihinlere nur, fertler ve toplumlar için her bakımdan terakkî vesilesidir. Sünnetlere muhalefet edip, kendi düşüncelerini ve akıllarını beğenenler, güneşin aydınlığını bırakıp, ağustos böceğinin çıkardığı ışıkla yol bulmaya çalışanlara benzerler ki, varıp bir çukura yuvarlanmaları mukadderdir. En fazla, gökleri tarassut için Firavun gibi kule yaptırıp, onun üzerinden gökyüzünde ne olup bittiğini, onun hakikatlerini göreceklarini zannetme hamakati sergilerler. İnsanın kendi bilgisine, zekâsına ve aklına güvenmesi, güvenip Firavun gibi Sünnet-i Seniyye karşısında direktmesi, bu hamakatin kaynağıdır.

• **“(Ey Rasûl-ü Habibim,) de ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.’” âyetinin açık hükmüne göre, Cenab-ı Allah’ı sevmek ve Allah tarafından sevilme, Allah Rasûlü’ne, yani O’nun Sünneti’ne tâbi olmaktan geçer. Allah Rasûlü’nün Sünneti’ne tâbi olmamak, Allah’ı sevmemek ve O’nun sevgisine talip olmamak demektir.⁹⁶**

ALLAH’I SEVMEK, ALLAH TARAFINDAN SEVİLMEK VE SÜNNET

Kur’ân-ı Kerim’de Cenab-ı Allah şöyle buyurur: *“(Ey Rasûl-ü Habibim,) de ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.’”⁹⁷*

Bu âyetin en kısa ve özet manâsı şudur: “Allah’a (c.c.) imanınız varsa, elbette Allah’ı seveceksiniz. Madem Allah’ı seversiniz, Allah’ın sevdiği tarzda davranacaksınız. O’nun sevdiği tarz ise, O’nun sevdiği Zât’a benzemektir. O’na benzemek ise, O’na ittiba etmek, her hususta O’na tâbi olmaktır. Ne zaman O’na tâbi olursanız, Allah da sizi sever. Siz böylece, yani O Zât’a tâbi olarak Allah’ı seviniz ki, Allah da sizi sevsin.”

Demek oluyor ki, insan için en mühim ve en yüce maksat, Cenab-ı Hakk’ın muhabbetine mazhar olmaktır. Bu mazhariyetin yolu da, Habîbullah olan Rasûl-ü Ekrem’e (s.a.s.), O’nun Sünneti’ne uymaktır.

İnsanın fitratında cemale, yani güzelliğe karşı bir muhabbet, kemal, yani kusursuzluğa karşı perestiş etmek, iyiliği sevmek vardır. Cemal, kemal ve iyilik ne kadar fazla ise sevgi de o kadar fazla olur. Sonsuz cemal, kemal ve iyilik, sonsuz sevgiyi çeker ve hak eder.

İnsan Cenab-ı Allah'a en kapsamlı ayna, O'nun Sıfatları'nın ve İsimleri'nin en kapsamlı ve en yoğun tecelli sahası olduğundan, Cenab-ı Allah'a en üst seviyede ibadet etme ve O'nu âdetâ sonsuzca sevme kapasitesiyle donatılmıştır. Gerçekte, insanın zahiren küçücük kalbinde kâinatı içine alacak bir aşk yerleşir ve böylesine sevme kapasitesi taşıyan kalb, insana sonsuz sevgiye lâıyk olan Allah'ı sevmesi için verilmiştir. Eğer insan öncelikle ve bizzat Allah'ı severse, başka her şeyi ve herkesi Allah sevgisiyle sever ve bu sevgi onu Allah sevgisinden alıkoymaz; tam tersine, ondaki Allah sevgisini artırır. Fakat insan, öncelikle ve bizzat Hz. Allah'ı sevmesi için kendisine verilen sevme isti'dadını başka sevgililere harcar, onları bizzat sever ve onları severken Allah'ı düşünmezse, bu defa bütün bu başka sevgiler, onu Allah'tan ve Allah (c.c.) sevgisinden alıkoyar ve başına belâlar, musibetler, hicranlar, hasretler açar. Daha da öte, bu şekilde sevilenler, sevenlerini istiskal eder, onların sevgilerine cevap vermez ve onlara vefa göstermez. Bundandır ki, mecazî, yani Cenab-ı Allah (c.c.) adına ve Allah için olmadan başka sevgililere hasredilen sevginin insanın başına açtığı musibet, hasret ve pişmanlıkları görmek için, mecazî âşıkların divanlarına, şiirlerine bakmak yeter. Hepsi, sevgililerinin vefasızlığından, onlar tarafından terkedilmiş ve sevgilerine karşılık bulamamış olmaktan kaynaklanan şikâyetler ve elemelerle doludur.

İşte, mercimek kadar bir deposu olan hafızanın bir kütüphane dolusu bilgi ve hâtırâyı içine almasının gösterdiği üzere, kâinat ölçüsünde bir muhabbeti taşıyabilecek kapasiteye sahip bulunan insan kalbi, ancak Hz. Allah (c.c.) sevgisiyle saâdet bulur. Çünkü, fıtraten cemale, kemale ve ihsana, yani iyiliğe düşkün olan ve bunları seven kalb, elbette öncelikle ve bizzat sonsuz cemel, kemal ve ihsan sahibi olan Cenab-ı Allah'ı sevecektir. İnsan Allah'a karşı hadsiz bir muhabbet duyabilecek kapasitede olduğu gibi, Hz. Allah da sonsuz cemel, kemal ve ihsanıyla herkesten ve her şeyden çok daha fazla sevmeye elbette lâıyktır. Aslında, insanın hayatına, bekasına, varlığına, nefsine, iyi ve mübarek insanlara, yakınlarına, daha başka diğer varlıklara karşı duyduğu sevgi, temelde Allah'a olan fitrî sevginin sızıntılarıdır. Fakat ve bu bakımdan insan, yukarıda arz edildiği gibi, bütün bu diğer sevgilerin asıl kaynağının fitratına ve kalbine yerleştirilen Allah'ı sevme kapasitesinden kaynaklandığının şuuru ile, başka

bütün sevgilileri Allah sevgisiyle sevmeli ve böylece sevme kapasitesini suiistimal etmemelidir.

Hız. Allah'ı (c.c.) sevmek, Hız. Muhammed'e (s.a.s.), O'nun Sünneti'ne uymayı gerektirir. Çünkü Allah'ı sevmek, kuru ve "seviyorum" demekle ifade edilip geçirilecek bir sevgi değildir. Her sevginin zâhirde muhakkak bir alâmeti olmalıdır; yoksa sevgi, kupkuru bir iddiadan ibaret kalır. Dolayısıyla, Hız. Allah'ı sevmek, O'nun bizden istediklerini yapmak, her hareketimizde O'nun rızasını aramak, O'nun emirlerine ve yasaklarına uymak demektir. Bunlar yoksa, sevgi, evet, kuru bir iddia olur. Allah'ın bizden istedikleri, bütün rızası, O'nu sevmenin bütün tezahürü, en mükemmel bir şekilde Hız. Muhammed'de (s.a.s.) ortaya çıkar ve temsil edilir. Bir diğer ifadeyle, Cenab-ı Allah'ı (c.c.) sevmenin ve dolayısıyla O'nun istediği tarzda yaşamının en mükemmel örneği Hız. Muhammed'dir. Öyleyse, Allah'ı sevmek, Hız. Muhammed'e benzemeyi gerektirir.

Evet, Hız. Muhammed'e (s.a.s.), benzemek, iki yolla olur. Birincisi, Cenab-ı Hakk'ı sevmenin gereği ve alâmeti olan her işte O'nun hoşnutluğunu aramak, O'nun rızası istikametinde davranmak, ancak Hız. Muham-med'in izinde gitmekle mümkündür; çünkü bu hususta en mükemmel ve asla yanıltmayan imam veya rehber O'dur. İkincisi, Hız. Muhammed âlemlere rahmet olarak, Cenab-ı Allah'ın rahmetinin, lûtfunun, ihsanının en önemli ve birinci vesilesidir. Dolayısıyla O, Cenab-ı Hakk hesabına hadsiz bir muhabbete lâyıktır. İnsan ise, sevdiği zâta benzemek ister. Allah Rasûlü'ne benzemek ise, O'nun Sünneti'ne uymakla mümkündür.

Sünnet'e uymak, insan hayatının biricik gayesi olmalıdır

Bir diğer nokta olarak, Cenab-ı Allah hadsiz merhamet sahibi olduğu gibi, hadsiz muhabbet sahibidir de. O, bütün kâinatta tecelli eden hadsiz merhameti, nimeti ve ihsanıyla Kendisi'ni sevdirdiği gibi, bu sevdirmesine mukabele eden şuur sahibi varlıkları da, mukabeleleri ölçüsünde sever. Dünyanın bin senelik mutlu hayatı bir dakikalık Cennet hayatını karşılamaz; Cennet'in bütün nimetleri, lezzetleri ve güzellikleri ise, Hız. Allah'ın sadece bir rahmet cilvesinden ibarettir. Böyle bir Zât'ın muhabbetini çekmek, sevgisine mazhar olmak, insan için elbette en büyük ve en mühim bir maksattır ve öyle olmalıdır. İşte, bizzat bu Zât'ın Kendi Kelâmı'nda buyurduğu üzere, O'nun muhabbetini çekmek ise Hız.

Muhammed'in Sünneti'ne uymakla mümkündür. Şu halde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Sünnet-i Seniyyesi'ne uymak, insanın hayatının en büyük, hattâ biricik gayesi olmalıdır. Çünkü O'nun Sünnet'i, Din'in tamamının tatbik ve temsili demektir; O'nun gibi yaşamaya çalışmak demektir.

Bahtiyar odur ki, Sünnet'e ittibada hissesi ziyade ola. Sünnet'e, Sünnet'in farz kısımları hariç, onun halk arasında 'Sünnet' denince anlaşılan kısımlarına, ibadetlerde nafilelere, ibadetler içindeki sünnetlere ve günlük hayatta 'âdâp' olarak adlandırılan sünnetlere tembellik sebebiyle ittiba etmeyen, büyük kayba uğrar; bunlara ehemmiyet vermemek, büyük bir cinayet; onları inkâr ve tenkit, büyük bir sapkınlıktır.

Sünnet'e uymamak demek, sözkonusu âyet-i kerimenin mefhum-u muhalifiyle, yani ondaki hakikati tersinden değerlendirdiğimizde, -hâşâ- Allah'ı sevmemek ve Allah'ın sevgisine talip olmamak manâsına gelir. Çünkü, açıklanmaya çalışıldığı üzere, Cenab-ı Allah'ı sevmek ve O'nun tarafından sevilme, Hz. Muhammed'e itaat ve her bakımdan O'na benzemeyi çalışmayı gerektirir; Hz. Allah'ı sevmenin ve O'nun tarafından sevilmenin alâmeti, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) itaat ve her hususta O'na benzemeye çalışmaktır.

· **Menfî ve tahripkârlık demek olan dalâlet ve şerre düşmemek için de, tahriple iş gören ehl-i dalâlet ve şerlilerden korunmak için de sığınılacak en sağlam kale, Şeriat-ı Muhammediye ve Sünnet-i Ahmediye'dir.**⁹⁸

MÜSBET VE MENFÎ DAVRANIŞ; İNŞA, TAMİR VE TAHRİP

Hidayet ve hayrın müsbet, tamir ve varlığa yönelik olmasına mukabil, dalâlet ve şer, menfîdir, tahriptir, yok etmedir ve bozmadır. Bir şeyin varlığı bütün parçalarının eksiksiz varlığına ve belli bir plan dahilinde birlikteliğine bağlı iken, bir parçasının yokluğu ile o şey tamamen yok olabilir. Bu sebeple, tamir zor olmasına karşılık, tahrip çok kolaydır. Yirmi insanın yirmi günde yaptığı bir binayı, bir insan bir saatte tahrip edebilir. İnsanın hayatı, İlâhî Kudret'e bağlı olarak bütün âzâlarının hayatı ve hayat için lüzumlu şartların sürekli bulunmasıyla devam ederken, bir uzvunun bir zalim tarafından veya bir sebeple kesilmesiyle son bulabilir. Daha da öte, insan hayatının devamı, onun dakikada 60-80 defa nefes alıp vermesine ve her nefeste kalbinin vücuttaki bütün kanı akciğerlerde temizlenmek üzere

çekip, her bir nefesle temizlendikten sonra yeniden bütün vücuda pompalaması gibi ancak İlâhî İlim, İrade ve Kudret'le mümkün olabilecek bir işleme bağlı olmasına karşılık, birkaç saniye nefes alıp verememesi, vücutta dolaşan kanda bir noktada bir pıhtının oluşuvermesi ölümü için kâfi gelebilmektedir.

Sözü edilen bu gerçek, yani bir şeyin varlığı o şeyin bütün parçalarının sürekli ve düzenli bir şekilde varlığına bağlı bulunup, yokluğu için bir parçasının bir anda yokluğunun kâfi gelmesi, dolayısıyla varlığın, inşanın, bekanın zor, fakat tahribin pek kolay olması sebebiyle, insanın, mü'minlerin, tahriple iş gören ve tahrip demek olan dalâlet ve ehl-i dalâlet karşısında çok sağlam bir sığınağa ihtiyacı vardır. Nefis de insanı pek kolay olan dalâlete ve günaha çektiği gibi, şeytan da yine sürekli tahrip cihetinde çalışır; insanı işlenmesi pek kolay olan günaha, kendilerine uyulması yine pek kolay olan heva ve hevesine tâbi olmaya çağırır. İnsanı, günahların, heva ve hevesi tatminin anlık lezzetleriyle aldatır da aldatır.

ŞERİAT-I MUHAMMEDİYE VE SÜNNET

İşte her insanı, her mü'mini sürekli bekleyen bu helâk çukurlarına karşı mü'minin sığınılacak kalesi, Şeriat-ı Muhammediye'dir; yani Din'in hükümlerine, Din'in aslî düsturlarına uymaktır ve bu hükümlerin, bu aslî düsturların bir açıdan toplamı, bir diğer açıdan tatbik ve yaşama yolu ve zemini olan Sünnet'e tâbi olmaktır. Bir diğer ifadeyle, her adımda daima Peygamberimiz Efendimiz'e uymaya çalışmak, O'nun izinden asla ayrılmamak, O nasıl yapmışsa her zaman O'nun gibi yapmaya çalışmaktır. Böyle davranılabildiği zaman hem müsbet davranış ve tutum, tamir ve varlık demek olan Din'in yaşanması kolaylaşır, hem tamamen menfî ve tahrip olan şeytanların ve ehl-i dalâletin iğvalarından ve şerlerinden korunulur, hem de insan her durumda nasıl davranacağı hususunda kendisini yanlış götürecek tereddütler yaşamaz. Bu çizgide Müslümanlarda kendi hataları sebebiyle geçici sürçmeler olsa, hattâ dünyada bir sürekliliğine mağlûbiyetler yaşanacak olsa bile, "*Nihaî sonuç, nihaî muvaffakiyet müttakîlerindir.*"⁹⁹ kaidesince, hem sürçmeler düşmeye sebep olmaz ve yola devam edilir, hem de dünyadaki geçici kayıplar, ebedî sevap ve zaferle telâfi edilir.

· **Allah Rasûlü için okunan salâvat-ı şerife rahmet duası olup, âlemlere rahmet olan Allah Rasûlü'ne (s.a.s.) ve O'nun vasıtasıyla İlâhî rahmete**

ulaşmaya vesiledir.¹⁰⁰

RAHMET, SÜNNET-İ SENİYYE VE SALÂVAT-I ŞERİFE

En aslî ihtiyaçlarını gidermede bile rolü azın azı olan, vücudu iradesi dışında çalışan, pek çok cebrî, yani kendi dışında konmuş şartlarla çevrili bulunan, “sağ yanında fakr yarası, sol yanında acz cerîhası”¹⁰¹ bulunan insan için rahmet, Allah’a ulaşmada en kıymetli bir vesile ve Allah katında en makbul bir şefaattir. O Allah öyle celâl ve cemal sahibi bir Sultan’dır ki, zerrelere galaksiler O’na tam bir itaat halindedir ve zerre miktar O’na itaatten dışarı çıkamazlar. O, hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şeye O’na muhtaçtır ve bütün kâinat, O’nun heybet ve azameti altında nihayet derecede itaat ve baş eğmişlik içindedir.

İşte, zerrelere galaksilere bütün kâinat nihayet derecede emri ve itaati altında bulunan Hz. Allah’a ulaşmanın, O’nun huzuruna varıp, O’na muhatap olmanın yolu rahmettir. Yani nasıl biz güneşe ona asla ulaşamayacak, ulaşmaya çalışsak yanıp kavrulacak bir mesafedeyiz ve ancak onun ısı ve ışığıyla bize yakınlığı sebebiyle ona yakın olabiliyoruz; bunun gibi, rahmet de, Kendisi’nden sonsuz uzaklıkta bulunduğumuz Cenab-ı Allah’ı bize yakın eden en büyük bir nimettir, eksilmez ve tükenmez ısı ve ışıktır.

Tabî ki Cenab-ı Allah’a ait bulunan bu rahmeti bulan, ona ulaşan, ebedî ve tükenmez bir hazine bulmuş demektir. Bu hazineyi bulmanın çaresi de, rahmetin en parlak misali, temsilcisi, tebliğcisi ve dellâl olan ve rahmetin Sahibi tarafından Kelâmı’nda “bütün âlemler, bütün yaratılmışlar için rahmet”¹⁰² olarak anılan Rasûl-ü Ekrem’in (s.a.s.) Sünneti’dir. İnsan ile bu rahmet arasındaki bağ da, Rasûl-ü Ekrem için getirilen salâvattır. Dolayısıyla salâvat, insanı bütün yaratılmışlar için rahmet olan Zât’a, o Zât da rahmetin asıl sahibi bulunan Rahmân ve Rahîm’e ulaştırır.

· **Rasûl-ü Ekrem’e (s.a.s.) salât u selâm getirmek, tek başına bir hak tarikattır.**¹⁰³

SALÂT Ü SELÂMIN MANÂSI VE ÖNEMİ

Allah Rasûlü (s.a.s.) için salât ü selâm getirmek, namaza ait amellerdendir de. Üç ve dört rek’atlı namazların ikinci teşehhüdünde tahiyattan sonra Allah Rasûlü ve Ehl-i Beyt’i üzerine sonra salât ü selâm okumak Hanefî Mezhebi’ne göre sünnet, Şafiî Mezhebi’ne göre vaciptir.

Bundan ayrı olarak, çok salât ü selâm okumak, Din’de üzerinde hassasiyetle durulan ve teşvik edilen hususlardandır. Kur’ân-ı Kerim Allah Rasûlü üzerine salât ü selâm okumayı emrettiği gibi¹⁰⁴, bir hadis-i şeriflerin de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyururlar: “Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde Cennet’e girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salât okumayan kimsenin de burnu sürtülsün!”¹⁰⁵ Mevzuun önemi sebebiyledir ki, bir yerde Allah Rasûlü’nün ismi çokça anıldığında bir defa olsun salât ü selâm getirmekle hadiste ifade buyurulan vazifenin ifa edilmiş olacağı fetvası verilmişse de, Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) ismi her anıldığında salât ü selâm getirmenin gerekliliğini müdafaa eden âlimler de vardır.

Salât ü selâm, bütün kâinatın muhtaç bulunduğu rahmetin cisim giymiş hali, temsilcisi ve taşıyıcısı olan Allah Rasûlü ve dolayısıyla İlâhî rahmetle buluşma vesilesi olmanın yanısıra, Allah Rasûlü (s.a.s.) için duadır da. Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) nihayet derecede rahmete, sevaba ve kemalâta mazhar olduğu halde, O, Kıyamet’e kadar bütün ümmetinin bütün dertleriyle hem dünya, hem de ve bilhassa Âhîret cihetiyle alâkadardır. O (s.a.s.), sonsuz gelecek itibarıyla ve bu gelecek yolculuğunda nihayetsiz hallere maruz ümmetinin tamamıyla ve her ferdiyle, tamamının ve her ferdinin her an ve her meselede saadetleriyle alâkadar olduğu gibi, onların hem bir toplum olarak, hem de fert fert bütün dertleri ve elemeleriyle de dağidar olur. Ayrıca O, bütün peygamberlerin vârisi ve evrensel çaptaki tek temsilcisi, tatbikçisi ve tebliğcisi bulunduğu İslâm davasıyla da aynı şekilde içten alâkadardır. Bundan dolayı O (s.a.s.), ümmetinden bu alâkadarlıklarının gereğini tam yerine getirebilsin, ümmetini sürekli selâmet sahillerinde tutabilsin ve ümmeti dehşetli Âhîret inkılâpları arasında Cennet’e ve ebedî saadete ulaşabilsin diye ümmetinin desteğini ister. İşte salât ü selâm, O’nun hakkında dua olarak bu desteğin de adıdır.

Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), hem kuldür, hem rasûldür. O, kulluğu cihetiyle salât, risaleti cihetiyle selâm ister. Kulluk, halktan Hakk’adır ve insanı Allah’ın rahmetine ve O’nun tarafından sevmeye ulaştırır. Salât bunu ifade eder ve bu cihetle Peygamberimiz hakkında duadır. Risalet ise Hakk’tan halka bir elçiliktir ve selâm, bu elçiliğinin selâmet ve muvaffakiyeti, insanların dünyada selâmete, Âhîret’te Selâm Yurdu olan Cennet’e

taşınabilmesi için duadır. Salât ü selâmda Peygamberimiz hakkında ‘seyyidinâ (reisimiz, efendimiz)’ tâbirini de kullanarak, şöyle demek isteriz: Ya Rab! Yanımızda elçin ve dergâhında elçimiz olan reisimize, efendimize merhamet et ki, o merhamet O’nun vasıtasıyla bize de ulaşsın. *Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin abdike ve rasûlike ve alâ âlihî ve-sahbihî ve-sellim!*

· **Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) için salât ü selâm getirmek, İlâhî bir sofraya olan Makam-ı Mahmûd’a yapılan davete icabet etmek demektir.**¹⁰⁶

MAKAM-I MAHMÛD VE SALÂT Ü SELÂM

Salât ü selâmla ilgili bir diğer önemli husus da şudur: Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) Cenab-ı Allah (c.c.) Makam-ı Mahmûd’u va’detmiştir.¹⁰⁷ Makam-ı Mahmûd, İlâhî, Rabbanî bir sofradır ki, varlıklara gelen bütün İlâhî lütuflar, feyizler ve nimetler, bütün İlâhî rahmet, o sofradan akar. Şöyle ki:

Cenab-ı Allah (c.c.), Rahmâniyet’iyle bütün varlık için geçerli hayat verme, rızıklandırma ve hayatta tutma gibi umumî rahmetin; Rahîmiyet’iyle de, Rahmâniyet’in her şey üzerinde hakim umumî kanunlarının dışında gelen hususî rahmetin Sahibi’dir, Kaynağı’dır. Bundan dolayı da sonsuz hamde lâyıktır ve hamde lâyük olan da sadece O’dur.

İşte Makam-ı Mahmûd, Cenab-ı Allah’ın (c.c.) bütün varlıkları sarıp sarmalayan umumî ve ayrıca varlıklara farklı dalga boylarında ulaşan hususî rahmetiyle ve sadece O’nun hakkı bulunan hamd ile yakından alâkalıdır. Denebilir ki, İlâhî rahmet veya bütün İlâhî nimetler, lütuflar, feyizler, İlâhî bir sofraya olan bu makamdan akar ve bütün hamdler, bu makamdan Cenab-ı Allah’a ulaşır. Bütün varlıklar için rahmet olan Allah Rasûlü de (s.a.s.), ışığa tutulmuş evrensel bir ayna veya ana kaynaktan açılan evrensel bir kanal gibi, bu sofradan istifadenin ilk ve evrensel aynası veya ana kanalıdır. Bu ayna veya kanalla irtibata geçmenin ve o irtibatla Makam-ı Mahmûd sofrasına yapılan davete icabetle bu sofradan istifadenin bir vesilesi ise salât ü selâmdır. Bundan dolayı, salât ü selâm okuyan bir insan, onu okumakla neyi istediğini ve onu okurken Peygamber Efendimiz’i bir sıfatla andığında bu sıfatın nereye taallûk ettiğini düşünmelidir ki, içinde tekrar ber tekrar salât selâm okumaya bir şevk uyansın.

· **Allah, tarih içinde her yere, her topluma peygamber göndermiştir.**¹⁰⁸

Kur'ân-ı Kerim'de "Biz, rasûl göndermedikçe cezalandırıcı, azap edici değiliz."¹⁰⁹ buyurulmaktadır. Ayrıca, "Her ümmetten (o ümmetin yaptıklarına ve onlara Allah'ın Dini'nin tebliğ edildiğine dair) bir şahit getirdiğimiz ve (ey Rasûlüm,) seni de şunlar (ümmetin hakkında ve onlar içindeki kâfirler ve münafıklar) aleyhinde şahit olarak getirdiğimizde insanların hali nice olur?"¹¹⁰; "Her ümmet için mutlaka bir rasûl tayin edilmiştir. Her bir rasûl ümmetine geldiği zaman (insanların bir kısmı ona inanır, bir kısmı inanmaz; neticede) aralarında tam bir adaletle hükmedilir ve kimseye haksızlıkta bulunulmaz."¹¹¹; "Doğrusu her millet içinde, 'Allah'a ibadet edin ve sahte ilâhlardan, Allah'a isyanla başka yollar, başka dinler icat ederek insanları bunlara itaate zorlayan bâtil güçlerden (tağut) uzak durun!' diye bir rasûl görevlendirdik."¹¹²; "Gün gelir, her ümmet içinde bizzat kendilerinden (onların İlâhî Din karşısındaki tavırları konusunda) bir şahit çıkarırız..."¹¹³ âyetleri, tarih boyu her topluma peygamber gönderildiğini ifade etmektedir.

Rasûllerin yanısıra, onların izinde tebliğ ettikleri hakikatleri tekrar hatırlatan, Din'i ihya eden veya Din'de tecditte bulunan nebîler de çok sayıda gelmiştir. Bir hadis-i şerifte yüz yirmidört bin peygamber geldiği ifade olunmaktadır.¹¹⁴ Fakat bu peygamberlerin tamamını tanımamız mümkün değildir ve tanımıyoruz. İmam-ı Rabbanî hazretleri, "Hindistan'da çok nebîler gelmiştir. Fakat bazılarının ya hiç ümmeti olmamış veyahut ancak kendilerine birkaç insan inanıp tâbi olmuş ve bundan dolayı da fazla tanınmamışlar, tanınmadıkları için bazıları peygamber olarak da bilinmemiştir." diye yazar.¹¹⁵

İmam Şâfiî ve İmam Eş'arî hazretlerine göre, tebliğe muhatap olmayan ve dolayısıyla doğru Din'e ulaşma imkânı bulamayan insanlar küfür içinde de olsalar Cehennem'e gitmezler. Çünkü dinî sorumluluk rasûl göndermekle ve tebliğle olur. Rasûl gönderme ve tebliğ de iman adına akla kapı açacak, vicdanı ikna edecek delilleri ihtiva eder ve muhataplar imanî gerçeklere muttali olurlar. Buna rağmen inkâr ederlerse, işte azap o zaman hak olur. Bu sebeple Cenab-ı Allah (c.c.), insanların mazeretlerini ellerinden almak için her topluma rasûl göndermiştir.¹¹⁶ Şu kadar ki, tarihte bir rasûlün üzerinden çok zaman geçince Hak Din'in üzerinin örtüldüğü ve dolayısıyla bazı insanların, hattâ nesillerin İlâhî teklifle karşı karşıya kalmadığı dönemler de var olmuştur ve yine her zaman olduğu gibi halâ

Hak Din kendilerine gitmeyen ve onu bilme imkânı olmayan milyonlarca insan bulunmaktadır. Bunlarda ehl-i fetret denir.

Hazret-i İbrahim Aleyhisselâm'dan gelen ve Resul-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm'ı netice veren bir silsile-i nûrâniyeyi teşkil eden efrad, elbette Din-i Hak nûruna lâkayt kalmamışlar ve zulü-mat-ı küfre mağlûp olmamışlardır.¹¹⁷

ALLAH RASÛLÜ'NÜN ECDADI

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir hadis-i şeriflerinde, “Ben, Abdülmüttalip oğlu Abdullah oğlu Muhammed'im. Allah, mahlûkatı yarattı ve beni onların en hayırlıları içinde kıldı; sonra onları iki gruba ayırdı ve beni onların hayırlısının içinde kıldı. Sonra onları kabilelere ayırdı ve beni en hayırlı kabile içinde kıldı. Sonra onları evlere ayırdı ve beni en hayırlı evin içinde ve onların en hayırlısı kıldı”; “Allah İsmail Oğulları'ndan Kinane'yi seçti; Kinane'den Kureyş'i seçti; Kureyş'ten Haşim Oğulları'nı seçti; Haşim Oğulları'ndan da beni seçti.” buyurmaktadır.¹¹⁸ Buharî'de “Ben, devirden devre ve aileden aileye intikal eden Âdem Oğulları soylarının en hayırlısından gönderildim. Nihayet, şu içinde bulunduğum soydan geldim.”¹¹⁹ hadisi de vardır.

Demek oluyor ki Peygamber Efendimiz (s.a.s.), mübarek ve nûrânî bir silsileden gelmektedir. Denebilir ki, O'nu netice veren bu silsile, insanoğullarının en şerefli silsilesidir. Nihayet Hz. İsmail'e (a.s.) ve Hz. İbrahim'e (a.s.) dayanan bu silsile, fetret döneminde de Hak Din'in nûrundan bütün bütün mahrum kalmamıştır, Hz. İbrahim'in dininden kalan unsurlarla amel etmiş ve Allah'a şirk koşma günahını işlememişlerdir. Dolayısıyla, Peygamberimizin annesi, babası ecdadı da, ehl-i iman ve ehl-i necattırlar.

Allah Rasûlü'nün ebeveyninin erken vefatlarının hikmeti

Peygamber Efendimiz'in babasının ve annesinin risaletine yetişmemesi ve önceden vefat etmelerinin hikmetleri konusunda Hz. Bediüzzaman'ın mütalâası bilhassa anne-baba hukuku açısından önemli bir dersi ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

Eğer onlar Peygamberimiz'in risaletine yetişse idiler, O'na tâbi olmak mecburiyetinde kalacaklar; Peygamber Efendimiz ümmetine manevî baba mesabesinde olduğundan, onlar anne-baba iken evlât gibi bir konuma

düŖeceklerdi. Bu da Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) evlâtlık hislerini ziyadesiyle rencide edebilirdi. Bir anne–babanın evlâdına mahkû-miyetinin evlât vicdanında bıraktığı veya bırakacağı acıyı ancak bunu yaŖayan vicdan sahibi evlâtlar bilebilir. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), Habîb-i Ŗefiki'nin çok hassas vicdanına çok ağır gelecek bir yükü yüklememek için anne–babasını erken aldı.¹²⁰ Tabî bu, söz konusu vakıanın önemli hikmetlerinden biridir ve bunda başka hikmetler de olabilir.

· **Allah Rasûlü'nün 40 yaŖında risaletle vazifelendirilmesi ve 63 yaŖında vefat etmesinde de pek çok hikmetler vardır.**¹²¹

Risalet, çok ağır ve gayet büyük bir sorumluluktur. Onu yerine getirmek için peygamberin, peygamberliğin Ŗartlarından ve sıfatlarından biri olarak fetanet-i a'zam sahibi olması, dolayısıyla aklî melekeleri ve kalbî istidatlarının tam inkiŖaf etmiş bulunması gerekir. Bunun zamanı da genellikle 40 yaŖtır. İnsan ömrünün, özellikle dönemin Arabistan'ı nazara alındığında ihtiyarlık sınırına dayandığı bu yaŖta insanî heveslerin ve arzuların ateŖi ve heyecanı ise artık sönmeye yüz tutar. Bunlar, insan aklı ve kalbini gereği gibi çalışmaktan artık alıkoyamaz. Bu, peygamberlik konusunda özellikle Ŗu noktadan önemlidir ki, insanlar, bilhassa gençlik çağındaki bir insana, bu insan peygamber de olsa dünya adına menfaatleri ve beklentileri var nazarıyla bakabilirler. 40 yaŖından önce peygamberlikle vazifelendirilenler de bulunmuş var sayılsa, hattâ olsa bile, bunlar, istisna teşkil eder ve belli bir hususiyetten dolayı böyle olmuŖtur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) her sahada mükemmel imam, rehber ve misyonu da evrensel olduğu için O'nunla ilgili gerçekler umumu ilgilendiren gerçeklerdir ve bu gerçeklerde istisnalara çok yer verilmemiŖtir.

Peygamber Efendimiz'in 63 yaŖında vefat etmiş olmasına gelince: Aklî, rûhî ve bedenî ârizalardan sâlim olmak, peygamberliğin altı Ŗartı ve sıfatından birisidir. İnsanlar, Ŗahsen ne kadar büyük ve muhterem de olsa, vücudunda dikkat çekici ve göze batıcı bir âriza olan birini en mükemmel lider olarak kabulde zorlanırlar. Ayrıca, ehl-i iman, peygamberi, bilhassa Rasûl-ü Ekrem'i (s.a.s), gayet derecede sevmek, O'na tam hürmet etmek, O'nun her halini güzel görmek ve hiçbir Ŗeyinden nefret etmemekle mükelleftir. Elden–ayaktan düşmüş bir peygamber görüntüsü ve imajı, kalblerde Ŗu veya bu Ŗekilde ve Ŗu veya bu ölçüde bir sarsıntı meydana getirebilir. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah, Habîb-i Ekrem'ini (s.a.s.), ömrün

meşakkatli ve musibetli zamanına bırakmadan ve imamı bulunduğu ümmetinin ortalama yaşı olan 63 (milâdî 61) yaşında yanına almış, O'nun bu hususta dahi imam olduğunu göstermiştir.

· **Peygamberlik, insanlıktaki bütün hayır, güzellik ve kemalâtın esası ve en yoğun temsilidir. Varlıktaki hak ve hakikat daima peygamberlik içinde ve peygamberler elinde; dalâlet, şer ve hasaret, muhalif tarafta bulunmuştur.**¹²²

Bütün insanlık tarafından temsil edilen hayır, güzellik ve kemalâtın esası, özü, kaynağı ve en yoğun temsili, peygamberliktir. İnkârcılar elinde bile ortaya çıkan bazı hayırlar ve güzelliklerin kaynağında yine peygamberliğin tebliğ ve temsil ettiği Hak Din ve onun tesiri vardır. Bu sebeple, Hak Din, insanlığın saadetinin kaynağıdır. İman, baştanbaşa tertemiz, pak ve mücerret güzelliştir. Hak, hakikat, hayır, güzellik ve kemalât, peygamberlikte ve peygamberlik yolunda olmasına mukabil, dalâlet, şer ve hasaret, hüsrân muhalif tarafta olmuştur.

PEYGAMBERLİKÇE TEMSİL EDİLEN SAYISIZ GÜZELLİĞE BİR ÖRNEK

Peygamberlikle tebliğ ve en yüksek seviyede temsil edilen kulluğun binler güzelliğinden bir tanesi bile bu gerçeği göstermeye ve ispata kâfidir. Peygamber, kulluk noktasında bütün ehl-i imanın kalblerini ve dillerini cemaat, Cuma ve Bayram namazlarında birleştirir. İmamın arkasında saf tutan insanlar ona uyararak aynı şeyleri söyler veya dinler, aynı yöne yönelir, aynı niyeti taşır ve aynı hareketleri yaparlar. Hepsi, Ma'bûd-u Ezelî'nin azametli hitabına, kullarına peygamberlik vasıtasıyla seslenmesine, onları şereflendirmesine hadsiz dillerden ve kalblerden çıkan halis niyetler, duygular, sesler, dualar, zikirler ve hareketlerle mukabele ederler. Yeryüzünde onun hareketi neticesinde namaz kılınmayan, namaz için bir araya gelinmeyen bir saat yoktur. Dolayısıyla bütün yeryüzü, mü'minler cemaati, özellikle Cuma ve Bayram namazlarında Ma'bûd-u Ezelî'nin Ulûhiyeti'ne karşı küllî bir şahıs gibi mukabele eder, semâların ötesinden gelmiş bulunan "Namazı kılın!" emrini yerine getirir. Yerküre, insan ve onun namazıyla böyle bir mevkie yükselirken, insan da, göklerin ve yerin Yaraticısı'nın sevgili bir kulu, yerin halifesi, canlıların reisi ve yaratılışın gayesi ve neticesi olduğunu ortaya koyar.

Bilhassa Bayram namazlarında aynı yöne yönelmiş olan milyonlar, hep bir ağızdan “Allahü ekber!” der. Yeryüzünün her tarafında aynı niyet, aynı duygu ve aynı dille söylenen bu *Allahü ekber*’ler yerküre büyüklüğünde bir *Allahü ekber* halini alır ve böylece yerküre, yine tek ve küllî bir insan gibi Cenab-ı Allah’ın Ulûhiyeti’ne mukabelede bulunur. Namazların, bu kulluğun ve sözkonusu tesbihlerin, tahmidlerin, tehlil ve tekbirlerin şuurla yapılması, mü’minlerin bunun şuuruna varması halinde oluşacak nûrâniyet, bereket ve manevî gücü hesap etmek lâzım. Ne var ki, ibadetlerin şuurundan uzaklaşma, ehl-i imanı bu nûrâniyet, bereket ve güçten mahrum etmektedir. Her şeye rağmen, yerküreyi Kendisi’ne hamdeden, tesbih, tekbir, tehlil, zikir ve duada bulunan bir kul, kullarına mescid, yaratıklarına beşik kılan Zât-ı Zülcelâl’e yerin zerrelere adedince hamd, tesbih ve tekbir, yaratıkları adedince hamd ediyoruz ki, bizi, bize bu dersi veren Rasûl-ü Ekrem’e (s.a.s.) ümmet eylemiş. Bize düşen, bunun idrakiyle, kulluk vazifemizi şuurlu olarak yerine getirmek, getirmeye çalışmaktır.

• **Peygamberliğin önemli bir yönü şudur: Peygamberlik yolunda ‘ene’, yani insan benliği, kendini kul bilir; harf gibi kendine ait bir manâsı olmayıp, başkasının manâsını taşıdığı farkındadır. Varlığı tebeîdir; yani kendinden değil, başka birinin varlığı ve var etmesi sebebiyledir. Kendinden kaynaklanan bir mâlikiyeti bulunmayıp, kendi Mâlik’inin izniyle sûrî ve geçici bir mâlikiyeti vardır. Hakikatı aslî olmayıp, hak ve mutlak gerekli bir hakikatin mümkün bir cilvesinden ibaretir.**¹²³

‘ENE’ VEYA İNSANİYET YA DA İNSAN BENLİĞİ

‘Ene’ (ben) denilen ve mevhum denebilecek bir hattan ibaret bulunan insan benliği, mevhum denebilecek zayıf ve gölge varlığına rağmen, Cenab-ı Allah’ı tanımada bir vâhid-i kıyasî, yani bir mukayese birimi ve O’na en kapsamlı, en parlak aynadır. Yani, Cenab-ı Allah’ı tanımada en net ve aynı zamanda en kapsamlı mikyas, insandır. Bununla birlikte o, gaflet ve enaniyet perdesi altında şişip kalınlaşma, neticede sahibini de yutma isti’dadında olduğu gibi, insanlık tarihindeki bütün dalâlet ve şerrin bir sebebi de ‘ene’dir. Bunu iyi anlamak, Hz. Üstad Bediüzzaman’ın yukarıdaki tesbitlerini iyi kavramaya bağlıdır.

‘Ene’ veya birtakım temel özellikleriyle insan ve mutlak istiklâliyet ya da kendine mâlik olma arayışı

İnsan benliği veya mahiyeti demek olup, dağların ve göklerin bile yüklenemeyeceği ağırlıkta en büyük emanet olan ‘ene’¹²⁴, Cenab-ı Allah’a ait sıfatların gölgelerini kendisinde taşır. Nasıl Ulûhiyet’in, yani Allah oluşun en önemli vasfı mutlak istiklâliyet ve asla ortak tanımama ise, Cenab-ı Allah’ın Sıfatları’nın cilvelerini, gölgelerini kendinde taşıyan ‘ene’nin de en önemli ve onu o yapan vasfı, mutlak istiklâliyet arayışında olmasıdır. Yani insan, kendi üstünde bir otorite istemez; dilediği gibi davranmak ve kendi kendisinin mâliki olmak ister. Ayrıca, her şeye sahip olmak ve sahip bulunduğu her şeyde mutlak tasarruf özgürlüğü ister.

Oysa bunlar, mutlak istiklâliyet, mâlikiyet ve mutlak tasarruf özgürlüğü, mutlak hayır, mutlak güzellik, mutlak iyilik, mutlak ilim, mutlak irade ve mutlak kudret sahibi olmayı gerektirir. Aksi halde bu istekler, insanın bizzat kendisine zarar verir ve başkalarına zarar vermesine yol açar. Çünkü insan, nefis sahibi olarak kötülüğe ve şerre meyilli ve istidatlıdır; nefsi, hayır, iyilik ve güzellikten çok, kötülük ve şerlere taliptir. İkinci olarak, insan, cahildir ve daima öğrenme süreci içinde bulunan bir varlıktır. Ne kadar öğrenirse öğrensin ilmi daima sınırlı kalmaya ve çok defa da cehaletle karışık bulunmaya mahkûmdur.

İnsan, hali tam bilemediği gibi, dünü de hiçbir zaman tam ve bütünüyle doğru olarak bilemez; geleceği ise hiç bilmez. Bunların yanısıra, insan iradesi son derece zayıftır; özellikle inşaa, tamire, hayra ve iyiliğe karşı daha da zayıftır. Öte yandan, insan, âciz bir varlıktır; kudreti son derece sınırlıdır. Yine insan, bizzat varlığının temel boyutlarında kesinlikle söz sahibi değildir. Dünyaya gelip gelmeyeceğine, gelecekse ne zaman, nerede, hangi ailede, hangi fizik ve renge sahip olarak ve hangi ırk ve aile içinde geleceğine karar veren kendisi değildir. Onu dünyaya getiren, temel ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlarını tatmin şekilleri ve yollarını belirleyen de kendisi değildir. “Benim” dediği vücudu bile tamamen iradesi dışında çalışır. Ölüm, her zaman ve her yerde karşısına çıkıvermeye hazır beklemektedir. En sıradan yeme ve içme gibi günlük işlerinde bile insanın payı milyonda bir dahi değildir. İradesi dışında acıdır. Bu ihtiyacını gidermek için ağzına koyacağı tek bir lokmanın bile varlığı ve elde edilmesi, ısı ve ışığıyla güneşin ve yerkürenin varlığına, yer ile güneş arasındaki münasebet ve mesafenin tam ayarlanmış olmasına, yerin kendisi ve güneş etrafındaki hareketlerine, günlerin, ayların ve mevsimlerin

geçmesine, suya, yağmurlara, yağmurun yağması için gerekli şartların tanzimine ve bunların her zaman bir araya gelmesine ve toprağa bağlıdır. Bütün bunlarda insanın en küçük bir dahli, hissesi olmadığı gibi, o lokmanın vücuda gıda olması da, vücudun mevcut yapısına ve çalışmasına, ağzın, dişlerin, sindirim sisteminin ve daha başka organların varlığına ve düzenli çalışmasına bağlı olup, insanın bunlarda da çiğneme ve yutma dışında bir rolü yoktur. Hayatın devamı her an teneffüse bağlı kılınmıştır. Ve insan, dakikada defalarca teneffüs yapar ve her nefes alış-verişte kalbin dakikada 60–80 defa atıp vücuttan damarlar yoluyla çekip sonra tekrar pompaladığı kan, akciğerlerde temizlenir. Yani, dakikada 60–80 defa insana yeniden hayat verilir. Kısaca, hayatın bir saniyelik devamı da insanın asla elinde değildir. Varlığı ve onun devamı üzerinde sözü bile edilemeyecek bir rolü bulunan insan, nasıl mutlak istiklâliyet, özgürlük ve mutlak tasarruf hakkı isteyebilir.

‘Ene’nin Cenab-ı Allah’a ayna olması

Bütün bu gerçekler karşısında insanın mutlak istiklâliyet, mutlak özgürlük, tasarruf hakkı ve malikiyet istek ve iddiasında bulunması, sadece cehalettir ve zulümdür, yani tam bir haksızlıktır, haddi aşmadır. Bu noktada insanın kendisini, mahiyetini, benliğini, ‘ene’sini çok iyi tanıması gerekir. İşte bu tanımada da insanlara tam rehberlik yapan, peygamberliktir. Allah’ın vahyine, yani insanlar arasından seçtiği bazı kullarına öğretmesine dayanan Peygamberlik bize öğretir ki, ‘ene’, yani insan benliği, kendini kul bilmelidir ve peygamberlik çizgisinde ‘ene’, kendini kul bilir. O, iddia ettiği ama ulaşması mümkün olmayan mutlak istiklâliyet, mutlak özgürlük ve mutlak tasarruf sahibi, bunlar için gerekli mutlak ve sınırsız ilim, irade ve kudret sahibi olan bir Zât’ın kuludur. ‘Ene’yi de, varlığını kuşatan bütün şartları da yaratan, O’dur.

Yine, ‘ene’, kendisi için var kılınmamıştır; o, kendisine değil, kendisini var kılan aynadır. Bir harf gibi, kendi adına bütün bir manâ taşımaz. Çünkü o, kendisi gibi, sahip bulunduğu her şeyi Yaratanı’na, her şeyin mutlak Sahibi’ne borçludur. Öyleyse o, kendisinde başkasının manâsını taşımakta, varlığıyla başkasını, yani Hz. Allah’ı göstermektedir. Kendindeki ve kendisinin var etmeyip, kendinde hazır bulduğu cüz’î ve noksan bilgi, irade, güç, görme, işitme, konuşma gibi sıfatlarla, bu sıfatlara mutlak ve sınırsız olarak sahip Yaratıcı’yı gösterdiği gibi, cüz’î ve fâni mahiyetiyle,

kendisinde bu sıfatların eksik, kusurlu ve cüz'î olarak bulunmasıyla da, bu sıfatları kendisinde var edenin aynı sıfatlara kusursuz ve sınırsız olarak sahip olduğuna işaret eder. Çünkü, nasıl akıp giden bir nehirdaki kabarcıklarda parlayan güneşçikler nehir bir tünele girdiğinde kaybolur ve tünelden çıktığında tekrar görünür ve böylece o güneşçiklerin nehre ve kabarcıklara değil, tek, sâbit ve dâim bir güneşe ait olduğunu gösterirse, bunun gibi, varlıkların, 'ene'lerin kabile kabile dünyaya bir kapısından gelip diğer kapısından çıkması ve yerlerini yeni kabilelerin alması da, onların fâniliğine karşılık fâni olmayan birine işaret eder. 'Ene'deki cüz'iyet, acz ve cehalete, acz ve cehaletle karışık cüz'î bilgi ve güce karşılık, insan varlığındaki, vücudundaki, varlığı için gerekli bütün şartlardaki, sayısız varlıktan oluşan kâinattaki muhteşem ve muazzam düzen ve intizam, sonsuzca çokluk içinde her bir varlığın hayatının ve iaşesinin muntazaman karşılanması da, mutlak ve her şeyi tam bilen, mutlak ve sınırsız irade, görme, ilim ve kudret sahibi Varlığa mutlak delildir. İşte, bir harf gibi kendi başına bir manâ taşımayan 'ene', bu iki cihette ve başka harflerle oluşturduğu kelime, cümle, paragraf ve kitaplarla kendisini Yaratan'ı gösterir.

'Ene'nin tasarruf sahası

'Ene'nin varlığının kendinden, kendine ait ve kendiyile kaim olmadığı da apaçık bir gerçektir. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi ve apaçık bir gerçek olarak 'ene', varlığını ve kısmî bekasını kendini var eden ve hayatta tutan Zât'a borçludur. 'Ene'nin kendisi üzerinde kesinlikle bir mâlikiyeti olmadığı, olmasının da mümkün bulunmadığı, "benim" dediği, fakat tamamen iradesi dışında çalışan vücudunun bile kendisine âriye, yani kullanması için geçici bir süreliğine verilmiş olmasıyla bellidir; yeme ve içme gibi günlük işlerinde bile rolünün milyonda bir olmamasıyla ve bazılarında yukarıda temas edilen daha pek çok gerçeklerle bellidir. Dolayısıyla 'ene', ne kendisi üzerinde, ne de belli şartlarda tasarrufuna verilen eşya üzerinde mutlak mâlikiyet iddia edemez. Kendisi üzerinde de, tasarrufuna verilen eşya üzerinde de ancak kendisinin ve o eşyanın Sahibi'nin izni ölçüsünde ve çizdiği sınırlar içinde tasarrufta bulunabilir.

'Ene', sabit, daimî, hak ve mutlak bir hakikatin cilvesidir

Varlığı ezeli ve kendinden olmayan, kendisine mâlik bulunmayan, her şeyini bir başkasına borçlu olan; fâni, âciz, fakir; tahrip ve şerre, dolayısıyla

ademe, yani yok oluŖa meyilli; tamir ve hayra kabiliyeti pek az bulunan ‘ene’, elbette aslî ve kendinden bir hakikate sahip değildir; varlığını ve kısmî bekasını sâbit bir var olana borçlu bir gölge, bir cam parçacığı veya su kabarcığında yansıyan ve dolayısıyla varlığını ve kısmî bekasını sâbit ve daimî güneŖe borçlu güneŖçik gibi, ‘ene’, sabit, daimî, hak ve mutlak bir hakikatin cilvesinden ibarettir.

Peygamberlik yolunda Allah ve kul münasebeti

İslâm’da veya peygamberlik çizgisinde temel bir yere sahip olan Allah ve kul münasebeti, insana gerçek özgürlük, Ŗeref ve gücünü kazandırdığı halde yanlış anlaşılabilir. Peygamberlik çizgisine ters beŖerî düşüncenin gözünde insan, güya hür-ü mutlak ve muktedir bir firavundur; fakat insan için mutlak hürriyet ve kudret asla mümkün olmadığı için, bu firavun, aslında en basit ve en küçük bir menfaati için en değersiz Ŗeyler önünde taparcasına eğilen zelil bir firavundur ve her menfaatli Ŗeyi kendine ‘rab’ tanır. Peygamberlikten kopuk beŖerî düşüncenin gözünde insan, sözde başeğmez ve onurlu bir ferttir; hakikatte ise, bir lezzet için bile nihayet zilleti kabûl eden zavallı bir köledir; küçük bir menfaati için Ŗeytan gibi şahısların ayağını öpme zilletini Ŗeref sayan bir köle. Hem o insan, görünüşte mağrur bir cebbardır; fakat kalbinde bir dayanak noktası olmadığı, bir tevekkül kaynağı bulunmadığı için gayet âciz ve kendini beğenmiş bir zelildir. Hem, bencil ve menfaatperest olduğundan ve bütün gayesi, gayreti nefsinin, karnının, cinselliğinin heveslerini tatmine yönelik bulunduğundan, pek çok kişiye yaltanmakla, iki yüzlülükle, insanların arasını ayıran ve onları birbirine düşman eden ırkî ve kabilevî mülâhazalarla güç arayan bir zavallıdır.

Buna karşılık, Kur’ân’ın talebesi, peygamberlik yolunun yolcusu, bir kuldur; fakat sadece âlemlerin Rabbi, her Ŗeyin Yaratıcı’sı ve Besleyen’i, bütün kâinat Kudret kabzasında bulunan, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi bir Zât’ın kulu olarak, yaratılmışlar içinde en büyük birine bile ibadete tenezzül etmez. Yaratılmış olmada kimseyi kendisine ibadet edilecek, önünde eğilecek ölçüde büyük tanımaz. O, sadece Rabb’isinin rızası istikametinde davranmakla, kimse önünde eğilmez, Cennet gibi en büyük bir menfaati bile kulluğuna gaye yapmadığı için, dünyevî menfaatleri adına kimseye temenna durmaz. Peygamberlik yolunun yolcusu, kibir ve gururda büyüklük aramaktan olabildiğince uzaktır; dolayısıyla mütevazıdır, halim

ve selimdir; fakat Cenab-ı Allah'tan başka hiçbir gücün önünde ve O'nun izni haricinde eğilmez. İnsanî otoritelere itaati, ancak ve ancak Cenab-ı Allah'ın izni ve O'na itaati dâhilindedir. O insan, hem zâtında gayet fakir ve âcizdir; yukarıda üzerinde durulduğu gibi, zâtındaki acz ve fakrının farkındadır, fakat öyle mutlak ve sonsuz servet ve kudret sahibi, öyle mutlak ve sonsuz kerem ve ihsan sahibi bir Zât'a dayanır ve istediğini O'ndan ister ki, başka kimseye el açmaz. Zenginliği, ihtiyacını Allah'a açmakta ve başka her şeye istiğnada bulur. Ayrıca, Hz. Allah'ın, Rabb'isi'nin, Seyyid'inin kudretine dayanmakla gerçek güç kaynağını bulmuş, O'na tevekkülle başka her şeye müracaattan ve dayanma ihtiyacından kurtulmuştur.¹²⁵

· Düşen–kayan yıldızlar, Kur'ân vahyinin ve Peygamber Efendimiz'in peygamberliğinin kendilerine hile, aldatma ve yalanın yavaşması mümkün bulunmayan çok yüce bir hakikat olduğunu gösterir.¹²⁶

KAYAN YILDIZLAR VEYA DÜŞEN METEORLAR

Arasıra gökte kayıp gittiğini gördüğümüz ve “düşen yıldızlar” olarak adlandırılan yıldızların neden düştüğü, bu düşüşün sebep ve hikmetleri konusunda ilimler ciddî bir şey söyleyebilmiş değildir. Kur'ân-ı Kerim ise, şöyle buyurur:

(O şeytanlar, göklerin) yüce (melekler) meclisini dinleyemezler; (ne zaman dinlemeye teşebbüs etseler,) her taraftan bombardımana tutulur ve kovulup atılırlar; devamlı bir azap altında tutulur onlar. Şu kadar ki, içlerinden biri bir söz kırıntısı hırsızlayacak olsa, onu da derhal yakıcı ve delici bir meteor kovalar (ve yok eder).¹²⁷

Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık. Ve o şeytanlar için Alevli Ateş'i hazırladık.¹²⁸

(Rasûlüm,) de: “Bana vahiyle bildirildi ki, cinlerden bir grup beni (Kur'ân okurken) dinleyip, sonra da (kavimlerine dönerek), ‘Biz’, dediler, ‘harikulâde bir Kur'ân dinledik... Göğe çıkmak istedik, ama bir de ne görelim: orası sert ve kuvvetli bekçiler ve alev fıskırtan mermilerle dolu. Oysa önceleri, oranın sakinlerini dinlemek için göğün bazı yerlerinde dinleme istasyonları edinirdik. Ama şimdi kim dinlemeye kalksa, alev fıskırtan bir mermiyi kendisini bekler buluyor.”¹²⁹

Peygamber Efendimiz'in peygamberliğinden önce cinler gökyüzüne doğru yükselir ve meleklerin konuşmalarını dinlemeye çalışırlardı. Bu yükselme, gökler memleketinin başşehrine kadar uzanmazdı elbette; daha ziyade atmosferde dolaşırlardı. Atmosferi de içine alan gökler memleketinin, tabir yerindeyse, karakol denebilecek bazı mevkileri vardır ki, o mevkilerden yeryüzü ile münasebetleri olur. İşte cinler, bu

münasebetler zemininde meleklerden kulak hırsızlığı yapmaya çalışırlar, hattâ duyabildikleri bazı şeyleri, bir doğru işitirlerse ona pek çok yalan ekleyerek, kendileriyle temasta bulunan kâhinler ve medyumlar gibi insanlara getirirlerdi.

Cinlerin melekleri dinlemek maksadıyla göğün bazı mevkilerinden temas kurma teşebbüslerini anlamak için insan kalbinde meleğin ilhamı ile şeytanın vesvesesi ve üflemesi arasındaki çatışma misal olarak verilebilir. Kalbin etrafında olan bu çekişme ve çatışma, göklerde, özellikle atmosfer etrafında olurdu. Fakat Peygamber Efendimiz'in risaletiyle beraber cinlerin gökler memleketinden kulak hırsızlığı yapmalarına artık müsaade olunmadı. Kur'ân ve iman hakikatleri ve Peygamber Efendimiz'in risaletiyle ilgili her şey, en önemli hadiseler hükmünde gökler memleketinin âdeta her köşesinde sözkonusu edilirdi. Cenab-ı Allah (c.c.), bu hakikatlere ve Peygamberimiz'e olan vahye en küçük bir şüphe gelmemesi için, Peygamberimiz'in kalbinden en küllî daire olan Arş-ı A'zam'a varıncaya kadar onlara müdahale imkânı tanımadı. Bundan dolayı da, ne zaman cinler göğe çıkıp meleklerden kulak hırsızlığı yapmaya teşebbüs etseler veya bir-iki söz hırsızlayacak olsalar, derhal düşen yıldızlar denen semavî mermilerle yakılıp yok edildiler.¹³⁰

Rasûl-ü Ekrem'in (s.a.s.) her hali ve her tavrı doğruluğuna ve peygamberliğine şehadet etse de, her hal ve tavrının harikulâde olması lâzım değildir. Çünkü O, hayatın her sahasında insanlar için imamdır; eğer her hal ve tavrı harikulâde olmuş olsa idi, imam olamazdı.¹³¹

PEYGAMBERLİK VE BEŞERİYET

Peygamberlik pek büyük bir makam olmakla ve mûcizelerle teyid edilmekle beraber, peygamberlikten asıl maksat, insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmek ve bunların yaşanmasında imamlık, yani rehberlik yapmaktır. Dolayısıyla, bir peygamberin peygamberliğe has meselâ vahiy alma ve masum olma gibi halleri dışında, her peygamber bütün hal, tavır ve davranışlarında elbette diğer insanlar gibi Cenab-ı Allah'ın tekvinî kanunlarıyla bağlıdır. Hattâ onlar, bu kanunların gereğini de herkesten fazla yerine getirir, bir netice için gerekli meşrû sebeplere herkesten daha çok riayet ederler.¹³² Dolayısıyla, peygamberler de acıkır, susar, yemek yer, su içer, yorulur ve dinlenir, hasta olur ve şifa talep eder, soğuktan ve sıcaktan etkilenir, evlenir ve çocuk sahibi olurlar.

Beşeriyetin gereği hal ve tavırlarda peygamberlere harikulâdelik verilmemiştir. Çünkü onlar, hayatın her sahasında, her hususta insanlara rehberlik yapmak, sözün, davranışın, hal ve tavrın doğrusunu göstermek ve öğretmekle sorumludurlar. Ayrıca, peygamberlerin sözleri gibi, davranışları, halleri ve tavırları da, Din'in veya Şeriat'ın hükümlerinin kaynaklarından. Meselâ, Peygamberimiz'den gelen hükümlerin ev içi münasebetleriyle veya aile ile ilgili olanlarının çoğunu O'nun pak zevceleri nakletmiştir. Daha başka bazı sebeplerin yanısıra, bilhassa bundan dolayıdır ki Peygamber Efendimiz (s.a.s.), meşrep, mizaç ve seviyece muhtelif birden fazla kadınla evlenmek mevkiinde kalmıştır.¹³³ İşte, her ne kadar halleri ve davranışları peygamberlerin doğruluğuna ve peygamberliklerine delil teşkil etse de, onların her hal, tavır ve davranışlarında fevkalâdelik aranmaz ve yoktur. Her hal ve tavırlarında fevkalâdelik olsa, bu defa insanlara rehberlik yapamazlar.

Bunun gibi, Kur'ân-ı Kerim de insanlara ve cinlere imamdır, mürşiddir; ehl-i kemale rehber, ehl-i hakikate muallimdir. Öyle ise, onun da beşer kelâmı tarzında ve üslûbunda olması gerekir. Hattâ öyle olmalıdır ki, herkes ondan istifade edebilmeli, Din'in herkes için gerekli zaruriyâtını ondan alabilmelidir. Bu bakımdan ve bu ilk seviyesiyle Kur'ân, çok sadedir ve basit gibi görünür. Fakat içine girildiğinde derinleştikçe derinleşir ve her seviyeden insan, ondan istediğini alır. Kur'ân, bu özelliğiyle manâ üstü manâ tabakalarına sahiptir.

PEYGAMBERLİK, MÛCİZE VE BÜYÜ

Burada şu hususa da temas edilmesi gerekiyor: Bir peygamber, her istediği zaman mûcize de göstermez veya her zaman mûcize göstermesi gerekmez. Bir peygamber, inanmamakta direnenlere karşı belki peygamberliğine son bir delil olarak mûcize gösterir veya göstermesine müsaade edilir. Fakat her halükârda Din bir teklif ve imtihan olduğundan, mûcizelerde bile çok küçük de olsa bir itiraz kapısı bulunabilir; onlarda da çok küçük bir sebep söz konusudur. Meselâ, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ayı yarmak için sağ elinin baş parmağı ile işarette bulunmuş; Hz. Musa (a.s.), nehirde yol açmak veya kayadan su çıkarmak için elindeki asâyı kullanmıştır. İnanmak istemeyenler, insanların yaptıkları büyülerde de bazı nesnelere kullanıldığı veya büyülerde göz boyama önemli bir faktör olduğu için, bu defa "Büyülendik!" iddiasında bulunmuşlardır. Oysa mûcize ile

büyü arasındaki fark çok açıktır ve meselâ büyü'nün mahiyetini çok iyi bilen Firavun'un büyücüleri, Hz. Musa'nın asâ mûcizesi karşısında derhal iman etmişlerdir.¹³⁴ Din bir imtihan ve imtihanda da akla kapı açıp, iradeyi elden almamak esas olduğundan, yani aklın kabullendiği gerçeği kalb ile tasdik edip etmemek iradeye bırakıldığından, inanmak istemeyen insan, mûcize karşısında da inanmaz. Nitekim, bunun pek çok misallerini Kur'ân-ı Kerim'de görüyoruz.

· **Allah Rasûlü, hayatın her sahasında imam olarak hal, tavır ve davranışlarında elbette beşer olarak hareket etmekle birlikte, O'nun kudsî mahiyeti o kadar yüksektir ki, siyer ve tarih, onu yansıtamaz. Dolayısıyla O'nun hakkında yanılmamak için, risalet mertebesindeki nuranî şahsiyetine bakmak gerekir.**¹³⁵

KUR'ÂN VE PEYGAMBERLİK KONUSUNDA İKİ BÜYÜK ALDANMA

Kur'ân-ı Kerim ve umumî manâda peygamberlik, hususî olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hakkında biri ifrat, biri tefrit olan iki büyük aldanma söz konusudur. İfrat olanı, Kur'ân-ı Kerim'i âdetâ tamamen bâtınına hasredip, onu seçkin bazı kişiler dışında kimsenin anlayamayacağı, Peygamber Efendimiz'in ise âdetâ melek gibi bir şahsiyet olup, O'nun her hal, tavır ve hareketinde fevkalâdelik aramak gerektiği tavrı ve iddiasıdır. Oysa Kur'ân, her zaman ve şartta ve her seviye için inmiş bir hidayet kitabıdır. Arapça bilen aslından, Arapça bilmeyen iyi bir mealinden neye nasıl inanması gerektiğini, iman hakikatlerinin en bâriz delillerini, Allah'a ibadeti, temel muamelât ve ahlâk, hattâ ceza kaidelerini öğrenebilir. Buna işareten bizzat Kur'ân-ı Kerim'de hem de bir sûrede dört defa "Gerçek şu ki, (insanın dilinde indirmekle) Kur'ân'ı Allah'ı anma, onu indirmekteki gayesini anlama ve ondan gereken dersi alma adına kolaylaştırdık. Yok mudur düşünüp ders alacak?"¹³⁶ buyurulmaktadır. Buna rağmen, Kur'ân-ı Kerim'i sadece bazı seçkinlere has bir kitap gibi görüp öyle takdim etmek, büyük kitlelelerin ondan uzaklaşmasının önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) ilgili sözü edilen ifrata bilhassa kendi zamanında müşrikler ziyadesiyle düşmüş ve bu ifrat, onların inkârlarında önemli rol oynamıştır. Yiyen, içen, hastalık çeken, acıkan ve susayan, geçimini temin için çalışmak mecburiyetinde olan bir insanın gökler

ötesiyle temasa geçebileceğini kabullenememişler ve peygamber denince zihinlerinde bir melek veya melek gibi şahıs canlandırmışlardır. Bazıları itibariyle böyle bir düşünce imanlarına mâni olurken, bazıları da inanmama adına bunu bir itiraz olarak dile getirmişlerdir. Onların bu düşünceleri veya itirazları da Kur'ân-ı Kerim'de yer yer zikredilir ve cevaplandırılır. Meselâ:

Bir de şöyle diyorlar: “Bu nasıl rasûl böyle? (Bizim gibi) yemek yiyor ve (ihtiyacını temin etmek için) çarşı-pazarda dolaşüyor? Bari yanısıra bir melek indirilmiş olsaydı da, O'nunla birlikte dolaşıp uyarı görevini yerine getirse ve (kendisini de tasdik edip) korusaydı! Ya da, (hayatını kazanmak için böyle çarşı pazar dolaşmak zorunda kalmasın diye) kendisine gökten bir hazine atılsaydı veya hazır bir bahçesi olsaydı da, yiyeceğini oradan temin etseydi!” O zalimler, (mü'minlere de,) “Siz, başka değil, gerçekten büyülenmiş bir adamın peşine düşmüşsünüz!” demektedirler. Görüyorsun ya (Rasûlüm), nasıl da senin hakkında böyle tuhaf tuhaf ve tutarsız yakıştırmalarda bulunuyorlar. İşte böyle diye diye sapıp gittiler ve artık bir daha da yol bulabilecek durumda değillerdir. Ne büyük hayır ve bereket sahibidir O Zât ki, eğer dilese, sana onların söylediklerinden çok daha iyisini, içinden ırmaklar akan emsalsiz güzellikte bahçeler verir ve senin için saraylar var eder. Ama (onların gerçeği bilip inanmak gibi bir niyet ve düşünceleri yok). Çünkü onlar, (inkârda diretmelerinin asıl sebeplerinden olarak, gerçeğin ve içlerinin ortaya çıkmasının korkusu içinde) Kıyamet'i yalanlıyor (ve dolayısıyla böyle bahaneler ileri sürüyorlar). Biz ise, Kıyamet'i yalanlayan herkes için alevli bir Ateş hazırlamışızdır. (Ey Rasûlüm!) Sen'den önce gönderdiğimiz bütün rasûller de yemek yer ve (ihtiyaçlarını temin için) çarşı-pazarda dolaşırlardı. (Ey insanlar!) Sizi birbirinizle imtihan ediyoruz: bakalım (hüküm ve icraatımız karşısında) gerekli sabrı gösterecek misiniz? Rabbin, her şeyi hakkıyla görmektedir. İnkârları sebebiyle Âhîret'te Bizimle karşılaşacaklarını beklemeyenler, “Elçi olarak bize gökten melekler indirilmeli veya Rabbimizi görmeli değil miydik?” diyorlar. Doğrusu, (olmayacağı isteyecek ölçüde) kendilerini pek büyük görmekte ve haddi aşıkça aşmaktalar. (Melekleri görmeyecek değiller;) ama onları gördüklerinde, hayatları günah hasadından ibaret olan inkârcı suçlular için hiçbir müjdeli haber olmayacak ve meleklerle, “Bizden uzak durun, bizden uzak durun!” diyeceklerdir.¹³⁷

Daha önce üzerinde durulduğu gibi, Allah Rasûlü (s.a.s.), hayatlarında bütün insanlara imamlık misyonuyla elbette bir insan olarak gelecekti ve bir insan olarak hayatını sürdürecekti. Fakat insana materyalist bir göz ve kalble bakmak veya kişinin herkesi kendi seviyesi ve karakterine göre değerlendirmesi sözkonusu ifrata yol açmış, aynı zamanda hem bu bakış, hem de bu şekilde düşülen ifrat, Kur'ân'ı –hâşâ– sıradan, hattâ mealinden ibaret bir kitap, Allah Rasûlü'nü de –hâşâ– “hazır bilgiye, vahye konmuş” sıradan bir insan gibi görme tefritini doğurmuştur. Evet, Kur'ân-ı Kerim, herkese hitap eden zâhir veya en üst manâ takabasıyla herkes için gerekli asgarî bilgileri, iman, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukubât (ceza) hakikatlerini verir ve öğretir. Fakat insanlar hiçbir zaman tek bir seviyede değillerdir. Nasıl insanda tatmin isteyen pek çok zihnî fakülteler varsa ve bu fakülteler

insan sayısınca seviye farkı arz ediyorsa; yine, nasıl insanda tatmin isteyen his yumağı ve kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ gibi iç melekeler varsa ve bunlar da insanlar sayısınca seviye ve derinlik farklarına sahipse, Kur'ân-ı Kerim de, her dönemde, her yerde, her şartta, her seviyede zihin, kalb, his, vicdan, ruh, hafî ve ahfâyı tatmin eden ve bunların da ötesinde Cenab-ı Allah'a malûm ilim ve manâ takabalarına sahiptir. Dolayısıyla, Kur'ân'a muhatap herkes, Kur'ân ile olan münasebeti ve ondan hissesi çerçevesinde düşünüp değerlendirmede bulunmalı ve kendi hissesini Kur'ân'dan nihaî hisse, hattâ Kur'ân'ın tamamı görüp, "Kur'ân, budur." demekten mutlaka kaçınmalı, "Benim Kur'ân'dan hissem, O'ndan anladığım budur." demelidir.

Kur'ân'a yaklaşımda bu esas ne kadar önemliyse, peygamberliğe ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) yaklaşımda da aynı esas, aynı derecede önemlidir. Evet, her peygamber gibi Allah Rasûlü de bir beşerdir, imam olması hasebiyle elbette bir beşer gibi davranır, fakat hiçbir zaman her beşer gibi değildir. Beşer veya insanlık içinde yerin en altından semâların ötesine; mümkünler, yani yaratılmışlar âleminin en dibinden en yukarisına, Vücûp, yani Ulûhiyet âleminin sınırına kadar insanlar sayısınca mertebeler vardır. Bu, zihnî fakülteler açısından böyle olduğu gibi, his, vicdan, ruh, kalb, sır, hafî ve ahfâ, yani maneviyatta derinlik açısından da böyledir. Kur'ân-ı Kerim, özellikle hissiyat noktasında bazı insanlarla taşları bile mukayese eder ve bazı insanların bu noktada taşlardan daha sert bir hale düşebileceği ikazında bulunur: *"Bu hadiseden sonra aradan biraz zaman geçince kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi oldu, hattâ daha da katı. Çünkü taşın öylesi vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır; öylesi vardır, şak şak olur ve içinden su çıkar. Yine öylesi de vardır ki, Allah karşısındaki ürperti ve saygısından aşağılara yuvarlanır. (Ama sizin kalbiniz taştan da sert), fakat Allah yaptıklarınızdan asla habersiz ve onlara karşı kayıtsız değildir."*¹³⁸ Dolayısıyla, taştan da sert kalblerin havadan bile daha çok incelik kazanmış kalbler hakkındaki değerlendirmelerinin ne kadar yanıltıcı olacağı ortadadır.

PEYGAMBERLİK VE VAHİY

Peygamberlerin en önemli bir hususiyeti vahye mazhariyettir. Bu, Cenab-ı Allah ile madde ötesi ve son derece mühim bir münasebet hattını işaretler. Vahiy, Cenab-ı Allah'ın Kelâm Sıfatı'nın tecellisidir ve Cenab-ı Allah'ın Sıfatları arasında derece farkı yoktur. Hattâ Kur'ân-ı Kerim'le ilgili olarak izahına çalışıldığı gibi, Kelâm, Kudret tesiri gösterir. Cenab-ı Allah'ın Hz.

Musa'nın bulunduğu mekânda hafif bir Kudret tecellisi karşısında dağ âdeta toz olmuş ve bu hadise karşısında Hz. Musa gibi çok büyük bir peygamber âdeta ölmüş gibi baygın düşmüştür.¹³⁹ Buna karşılık, Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim hakkında şöyle buyurur: “Kur'ân ki, (eğer inanmayanlar inansın diye İlâhî bir kitapla) dağlar yürütülecek veya yeryüzü parça parça edilecek ya da ölümler konuşturulacak olsaydı, bunlar ancak onunla olurdu.”¹⁴⁰ Yani, Peygamber Efendimiz (s.a.s), öyle bir kalb enginliğine, Cenab-ı Allah (c.c.) ile öyle bir münasebet derinliğine sahipti ki, kendisiyle bırakın tek bir dağın parçalanmasını, bütün dağların yürütülebileceği, yeryüzünün parça parça edilebileceği, ölümlerin diriltirilip konuşturulabileceği Kur'ân-ı Kerim'in vahyine ancak O dayanabilirdi.

Eğer Cenab-ı Allah'ın hikmeti, icraat-ı Sübhanîsi müsaade buyursaydı, Peygamber Efendimiz (s.a.s), Kur'ân'la dağları yerinden oynatabilir, yeryüzünü parça parça edebilir, bütün düşmanlarını bir hamlede yere serebilir, bütün ölümleri diriltip konuşturabilirdi. Ama takip etmesi gereken bu değildi; çünkü yukarıda da üzerinde durulduğu üzere O, bütün insanlara imandı. Hz. Muhammed (s.a.s) bahçesinin en nadide çiçeklerinden biri olan Hz. Bediüzzaman (r.a.), ihtimal 1950'lerin başlarında, “Eğer Kur'ân müsaade etseydi, 28 senelik düşmanlarımdan intikamımı bir günde alırdım.”¹⁴¹ derken, aynı kuvvet kaynağına işaret etmektedir. Demek ki, Peygamber Efendimiz'in, peygamberlerin bir yandan beşerî yanına bakarken, diğer yandan, kâinatları içine alacak kalb ve ruh enginliklerine bakmak gerekir. Allah ile münasebetin derinliğinden kaynaklanan bu enginlik, her peygamberde başka bütün insanları çok aşacak derecede vardır ve vahye ancak peygamber olanın kalbi dayanabilir. Vahye mazhariyet, en büyük bir mazhariyettir ve büyüklüğü ölçüsünde donanım ister.

PEYGAMBERLİĞİ VE PEYGAMBERİMİZ'İ TANIMA ADINA BİR BAŞKA ÖLÇÜ

Bediüzzaman, meydan okur (az tasarrufla): “Alın 100 sosyoloğunuzu, 100 psikologunuzu, 100 pedagogunuzu... O Zât'ın 1400 sene öncesinin gayr-ı medenî Arabistan'ında 23 senede yaptığının yüzde birini bugünün herhangi bir medenî-modern ülkesinde 100 senede yapabilir misiniz?”¹⁴² Evet, Kureyş toplumu, tarihin açıkça ortaya koyduğu ve Kur'ân-ı Kerim-den de açıkça anlaşıldığı üzere, insanlık tarihinin en süzme ve ferdlerinin kapasitesi en yüksek toplumuydu. Okullarda zeki, kapasiteleri yüksek, bu

yüzden tatmin edilemedikleri için çok da disiplin altına girmeyen öğrenciler olur ve bunların idaresi her zaman zordur. İşte Allah Rasûlü (s.a.s) zamanındaki Kureyş toplumu böyle bir toplumdur. Hidayetten mahrum oldukları için, bütün kapasitelerini büyük ölçüde şer istikametinde kullanıyorlardı ve dolayısıyla tarihin en şerli, âdetlerine sonuna kadar bağlı, en kural tanımaz insanlarıydı. Tarihlerde geçtiği gibi, öyle çok bilgisiz, dinden, düşünceden habersiz de değillerdi. Kur'ân'ın iman adına zikrettiği delillere “*Delil tezden gizli olamaz.*” belâgat kaidesi çerçevesinde baktığımızda, yanlış şekilde de olsa metafizik âlemden ve konulardan ciddi şekilde haberdar olduklarını da görürüz. Böyle şirkte, şerde, menfîlikte kökleşmiş, kapasiteleri her bakımdan yüksek insanları eğitip, onları tam tersi istikamette hayrın, iyiliğin, müsbetin emsalsiz temsilcileri haline getirmek, zorların zoru bir iştir. Bu noktayı iyi kavramak için tek bir misal yeterlidir:

Bakara Sûresi'nin 6 ve 7'nci âyetlerinde, “*Şu küfürde diretenlere gelince: onları ister uyardım ister uyardım, onlar için fark etmez; artık iman edecek değillerdir. Allah, onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş olup, gözleri üzerinde de bir perde vardır. Çok büyük ve dehşetli bir azaptır onların hakkı.*” buyrulur. Burada sözü edilen kâfirler, Kureyş toplumunun hemen tamamı Bedir Savaşı'nda öldürülmüş bulunan 70 civarında en azılı inkârcılarıydı. Onlar, bütün kapasitelerini inkârcılıkla doldurmuşlardı ve artık iman adına en küçük bir kabiliyetleri kalmamıştı. Oysa Cenab-ı Allah (cc), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun'u (a.s.) Firavun'a gönderirken şöyle buyurur: “*Ona yumuşak bir tarzda hitap edin. Olur ki düşünüp ders alır veya kalbinde bir hareketlenme, bir ürperme meydana gelir.*”¹⁴³ Yani, Hz. Musa'nın (a.s.) yıllarca imana davet ettiği Firavun'un kalbi iman adına tamamen ölü değildi; bundan dolayı, denizde boğulurken, yanlış ve Âhîret adına kabul görmeyecek bir imanla da olsa inandı ve Allah (c.c.), onun bu imanını Firavunlarda cesetlerinin mumyalanması şeklinde ortaya çıkan dünyada ebedî kalma arzusunun yerine getirerek, yani cesedini denizde çürüyüp gitmekten koruyup sahile atarak mükâfatlandırdı.

Demek oluyor ki, Allah Rasûlü'nün karşısında, diğerlerine ilaveten, Firavun'dan daha şiddetli, küfürde daha kökleşmiş en az 70 insan vardı. Nasıl o dönemin kâfirleri bütün dönemlerin en azılı kâfirleriydi; Medi-ne'de ortaya çıkan münafıklar da, bütün dönemlerin nifakta en uzmanlaşmış

tipleriydi. Fakat özellikle Kureyş toplumu, Allah Rasûlü'nün rehberliğinde Müslümanlaşınca, kapasiteleri İslâm'la dolunca öyle bir hal aldı ki, tarihte emsali olmayan bir başarı onlarla 23 yılda gerçekleşti. Bu 23 yılın ardından gelen 12 yılda İslâm, bugün Ortadoğu diye anılan bölgeye bir daha çıkarılamayacak şekilde kalpleri ve zihinleri fethederek yerleşti. Bununla kalmadı. Sahâbe topluluğu, hem Kitab'ı korudu, hem Sünnet'i gelecek nesillere aktardı ve İslâm'ın bize aynen gelmesine vesile olacak ilimleri kuran, yine tarihte kendi alanlarında misli olmayan Tâbiûn toplumunu yetiştirdi. Tarihin hem dirayet, hem adalet, hem insanî incelik ve tevazuda en ileri devlet adamları ve mağlûbiyet nedir bilmez komutanları; yerde iken Allah'ın Arşı'nı ve İsrâfil'in azametli heykelini seyreden maneviyat kahramanları; "Devemin ipini kaybetsem Kur'ân'a bakar bulurum." diyen ilim erbabı, hiçbir mektep, askerî akademi, mülkiye görmeyen bu insanlar içinden, Sahâbe ve Tâbiûn toplumunun içinden çıktı. Bununla da kalınmadı. İslâm, birkaç asır içinde tarihin her bakımdan en emsalsiz medeniyetini kurdu ve hem dinî, hem tabiî ilimler alanlarında sayısı on binleri aşan en büyük âlimlerini, her biri birer zirve yüz binlerce velîlerini yetiştirdi. İşte, 11 asır dünyayı rakipsiz olarak gölgelendiren, dallarında yüzbinlerce âlim, velî, devlet adamı, komutanlar yetiştiren, yeni yeni sürgünleriyle geleceğin mutlu dünyasını kurmaya hazırlanan muhteşem İslâm ağacının çekirdeği, o ağaca hayatîyet katan ve o ağacın her bir hücreesindeki ruh, Allah Rasûlü'dür (s.a.s).

Peygamberliği ve Peygamberimiz'i tanımak için bir diğer ölçü

Zirvesini Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) temsil ettiği peygamberlik budur. Bunu daha iyi anlamak için bir de şu gerçeğe bakmak gerekir: "Sebeup olan, yapan gibidir." kaidesine, Allah'ın Rasûl-ü Ekrem'i (s.a.s.), Sahâbe dahil, Kıyamet'e kadar ümmetinin her ferdinin sevabını da kendi sevaplarına ilâveten almaktadır. Dolayısıyla, bizzat şahsı nihayetsiz İlâhî rahmete nihayetsiz bir sûrette ve âdeta nihayetsiz bir kapasite ile mazhar olduğu gibi, her gün hadsiz ümmetinin sevaplarına ortak ve dualarına da mazhar olmaktadır. Bu sebeple O'na, Sahâbe dâhil bütün ümmeti; çekirdeği ve rûhu bulunduğu tarihî İslâm medeniyeti, her dönemdeki ve her yerdeki İslâmî hizmetler ve on dört asırlık İslâm tarihinde O'nun birer meyvesi veya çiçeği olarak yetişmiş ve daha da yetiyecek milyonlarca evliyâ, asfiyâ, âlimler, devlet adamları, komutanlar ve diğer mü'minleri de içine alarak bakmak

gerekir. İşte, O'nun peygamberliğini izah eden bu manevî şahsiyetidir ki, maddî–manevî bütün boyutlarıyla kâinatın tamamını içine alır ve geçer. Şu halde, O'nu tarih ve siyerin aktardığı birtakım beşerî halleriyle değerlendirirsek çok büyük bir yanlışla düşeriz. Hz. Üstad Bediü-zaman'ın ikaz ettiği üzere: “Hazret-i Cebrail ve Mikâil, iki muhafız yaver hükmünde Bedir Gazası'nda yanında bulunan bir Zât-ı mübarek, çarşı içinde, bir bedevî ile at alışverişinde tartışan ve şahid olarak Huzeyfe'yi gösteren bir tavrın içine sığmaz. İşte yanlış gitmemek için, başımızı O'nun beşerî mahiyetine bağlı sıfatlarından kaldırıp, hakikî mahiyetine ve risalet mertebesini hâiz nûranî ve manevî şahsiyetine bakmak lâzımdır. Yoksa ya affedilmez bir hürmetsizlikte bulunur veya hakkında affedilmez bir şüpheyeye düşeriz.”¹⁴⁴ Peygamberimiz Efendimiz'le ve bütün peygamberlerle ilgili olarak siyer ve tarihlerde anlatılan hadiseleri, onların sözlerini, hallerini ve tavırlarını değerlendirirken, bunlara mutlaka peygamberlik tablosu içinden bakılmalı, bunun gibi, başka büyük zatlarla ilgili sözleri, tavırları ve hadiseleri değerlendirirken de yine onların yüksek, aşkın ve manevî şahsiyetlerini nazara almalıyız.

Rengârenk tüylerle kaplı kanatları bütün kâinatı tutmuş bir tavus kuşunu veya dalları kâinatın her tarafına yayılmış ve bu dallarında sayısız meyveler biten bir hurma ağacını düşünelim. İşte, Peygamber Efen-dimiz'in manevî şahsiyeti bu tavus kuşu ve hurma ağacı gibi olmasına mukabil, O'nun siyerde ve tarihte yer alan hayatı, siyer ve tarihin O'nun hakkında anlattıkları, bu kuşun yumurtası veya hurma ağacının çekirdeği gibidir. Eğer O'nu siyer ve tarihte görmek istersek, söz konusu muhteşem tavus kuşunu yumurtasından, hurma ağacını da çekirdeğinden ibaret görmüş oluruz. Yalnız burada yine dikkate alınması gereken şu husus da vardır ki, o şanlı Nebî, İlâhî tecellilere mazhar ve aynadır. Bu tecellilerinin bizatihî kaynağı değildir. Çünkü O, bir kul, fakat Allah'a ibadette, yakınlıkta, Allah davasına hizmette en ileri bir kuldur. İşte kulluğu ve risaletidir ki, O'nu O'na manevî şahsiyetini kazandıran İlâhî tecellilere mazhar ve ayna kılmıştır.¹⁴⁵ Bu nokta da hesaba katılmazsa Hıristiyanların Hz. İsa (a.s.) hakkında, en hafif olarak da Şiîlerin Hz. Ali (r.a.) hakkında düştüğü hataya düşülebilir. Allah'a şükür ki, O Zât'ın ana davası olan Tevhid bizzat kendisi tarafından bütünüyle anlatıldığı ve vurgulandığı için İslâm tarihinde O'nun hakkında böyle bir hataya düşülmemiştir ve düşülmemelidir de. Elbette böyle bir

hataya başka büyük zatlar hakkında da düşülmemeli, her meselede olduğu gibi, bu hususta da İslâm'ın vaz'ettiği hassas denge korunmalıdır.

· **Vahiy, peygamberlere gelme şekli açısından üç, bir diğer açıdan açık ve kapalı veya zımnî olmak üzere iki kısımdır.**¹⁴⁶

KUR'ÂN-I KERİM'DE ŞÛRÂ SÛRESİ 51'İNCİ ÂYETİNDE ŞÖYLE BUYURULUR:

Allah, bir beşerle ya (manâyı onun kalbine doğrudan atma şeklinde) vahiyde bulunma, ya bir perde arkasından ona hitap etme, ya da dilediğini ona vahiy yoluyla iletcek bir elçi (melek) gönderme dışında hiçbir şekilde konuşmaz. O, mutlak yüce ve aşkındır; her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler bulunandır.

Her insanda Cenab-ı Allah'a (c.c.) muhatap olma istidadı şu veya bu ölçüde vardır. Ne var ki, bu istidadı bir kabiliyet haline getirmek, belli bir zihnî ve kalbî paklık ve seviye gerektirir. Peygamberler, bu paklık ve seviyenin zirve temsilcileridirler. Bununla birlikte, onlar arasında da bu konuda belli seviye farklılıkları söz konusudur. Peygamberlerden sonra, yine belli ve değişen seviyelerde Allah'a muhatap olabilme kabiliyetine sahip bulunan velîler gelir. Cenab-ı Allah'ın peygamberlerle konuşmasına 'vahiy', bir bakıma velîlerle konuşmasına ise 'ilham' adı verilir. İlham, daha çok manânın kalbe atılması şeklinde olur.

VAHYİN (GELİŞ) ŞEKİLLERİ

Âyet-i kerime, bir manâda vahyin şekillerini nazara vermektedir. Allah'ın peygamberlerle hususî ve ancak muhatabın anlayacağı şekilde konuşması olan vahiy, üç şekilde gerçekleşir. Birinci şekilde Cenab-ı Allah (c.c.), manâyı peygamberin kalbine bırakır ve peygamber, bunun Allah'tan olduğunu bilir. İkinci şekilde Cenab-ı Allah (c.c.), peygambere bir perde arkasından hitap eder. O, Hz. Musa'ya Tuva Vadisi'nde ve Tur'da böyle konuşmuştur. Tuva'da O'na bir ağacın arkasından hitap buyurmuş, Tur'da ise Hz. Musa (a.s.), O'nu ne olduğunu bilmediğimiz bir perdenin gerisinden işitmiştir. Allah'ın peygamberlerle üçüncü tür konuşması ise, melek gönderme ve meleğin Allah'ın mesajını peygambere iletmesi şeklinde olur. Kur'ân-ı Kerim, Allah Rasûlü'ne bu yolla, Hz. Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gelmiştir.

İnsan, rüyada da Cenab-ı Allah'tan (c.c.) mesaj alabilir. Bu rüyayı gören peygamber ise, bu defa onun rüyası da vahyin şumulüne girer. Diğer insanlar da, sâdık rüyalar dediğimiz ve bazısı tabire muhtaç olan, bazısı

olmayan rüyalarla birtakım manâlar alabilirler. Mü'minlere ait bu tür sâdık rüyalara bir hadis-i şerifte “mübeşşirât (müjdeler)” denmektedir.¹⁴⁷

Cenab-ı Allah (c.c.), kavramın kelime manâsı içinde hayvanlara da vahiyde bulunur.¹⁴⁸ Fakat bu, ya hayvanda “depo edilmiş” bir bilgi şeklinde veya hayvanı doğrudan yönlendirme (sevk-i İlâhî) şeklinde olur. Arı gibi bazı hayvanlarda buna mazhariyet, daha ileri seviyededir. Modern bilim, buna yanlış bir değerlendirme ve isimlendirme ile “içgüdü” demektedir.

Açık ve kapalı vahiy ve bu vahiy karşısında peygamber

Peygamberlere gelen vahiy, bir başka açıdan iki kısımdır. Biri sarîh, yani açık vahiydir. Meseleyi Peygamber Efendimiz (s.a.s.) açısından ele alacak olursak, Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), bu vahiyde sadece bir tercüman ve tebliğcidir. Kur'ân-ı Kerim, bu vahye dâhildir. Bazı hadîs-i kudsîler de bu vahiy içinde mütalâa edilebilir. Bazı hadîs-i kudsîlerde ise manâ tamamıyla vahiy olup, lâfız Peygamber Efendimiz'e aittir.

İkinci kısım, zımnî veya kapalı vahiydir. Bu vahiy, manâ olarak Peygamber Efendimiz'in kalbine bırakılır. Tafsilatı Peygamberimiz'e aittir. O, bir özet veya yoğun bir manâ olarak kalbine bırakılan gerçeği bazen vahye veya ilhama istinaden, bazen de kendi feraseti veya ictihadiyle beyan eder. Ve bu beyanı, ya risalet misyonu noktasında ulvî kuvve-i kudsiyesine dayanarak, veyahut örf, âdet veya halkın seviyesine göre yapar. Örf, âdet veya halkın seviyesine göre yaptığı beyanda, sözgelimi atasözü veya halk arasında yaygın bazı deyişleri, bunların yanısıra, mecaz, istiare ve temsiller kullanabilir. Bu tür, yani mecaz, temsil, istiare gibi sanatların veya atasözü türünden halk deyişlerinin kullanıldığı bazı hadis-i şerifler, müteşabih sınıfına girebilir. Meselâ, bir defasında Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Ashâbı'ndan bazılarıyla otururken derin bir gürültü işitildi. Efendimiz ferman etti ki, “Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi Cehennem'in dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür.” Biraz sonra huzura giren bir Sahâbî, hadisteki temsili açıklayan haberi getirdi: “Yetmiş yaşındaki falan meşhur münafık öldü.”¹⁴⁹

Vahiy ve rüya

Burada son olarak şu hususu da ilave etmeliyiz ki, yukarıda temas edilip geçildiği gibi, peygamberlerin rüyaları da vahiy kategorisinde değerlendirilir. Meselâ, Hz. İbrahim (a.s.), oğlu Hz. İsmail'i kurban etme emrini rüyada almıştır.¹⁵⁰ Peygamber Efendimiz'e ilk vahiy rüyalar

şeklinde gelmeye başlamış ve 23 yıllık risalet hayatının ilk altı ayında bu, böyle devam etmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte de buna işareten şöyle buyrulur: “Kıyamet’e yakın mü’minin rüyası neredeyse hiç yalanı olmadan çıkar. Esasen mü’minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüz’ünden bir cüzdür.”¹⁵¹ Hadisin Buharî’deki rivayetinde şu ziyade de vardır: “Peygamberlikten cüz’ olan şey yalan olamaz.”

· **Mütevâtir hadisler, iki kısımdır. Biri açık mütevâtir, diğeri manevî mütevâtirdir. Manevî mütevâtir de iki kısımdır. Biri, aynı manâ veya vakıanın farklı lâfızlarla nakledilmesine dayalı manevî mütevâtir; diğeri, sükûtun tasdiğine dayalı manevî mütevâtirdir.**¹⁵²

MÜTEVÂTİR HADİS

Peygamber Efendimiz’den naklolunan hadis-i şerifler, eğer yalan üzerinde ittifakı mümkün olmayan ve her biri güvenilir râvîlerden oluşan en az üç (bazılarına göre daha fazla) senede dayanıyorsa, böyle hadislere mütevâtir hadisler denir. Mütevâtir hadislere inanmak, iman gereğidir.

Mütevâtir hadisler, iki kısımdır. Biri, açık mütevâtirdir. Yani, aynı hadis, yalan üzerinde ittifakı düşünülemezken güvenilir râvîlerden oluşan üç veya daha fazla senet, yani rivayet halkasıyla naklolunmuşsa, bunlar, açık mütevâtir hadislerdir. Meselâ İmam Celâleddin es-Süyutî, “Kim benim söylemediğim bir sözü bana atfederse (yani, benim üzerime hadis uydurursa), Cehennem’deki yerine hazırlansın.” hadis-i şerifini bu lâfızla 72 Sahâbî’nin rivayet ettiğini kaydeder. Hadisi elbette bu Sahâbîlerden de sonraki nesiller içindeki farklı güvenilir râvîler almıştır ve bu hadis, açık mütevâtir hadislere verilen birinci derecede örnektir.

İkinci kısım mütevâtir, manevî mütevâtirdir. Manevî mütevâtir de iki kısımdır. Birinci kısım, aynı manâ veya vakıanın farklı lâfızlarla nakledilmesine dayalı manevî mütevâtirdir. Yani, bir manâyı, bir vâkıayı veya bir vakayı çok sayıda Sahâbî, onlardan da sonraki nesillerden başka güvenilir râvîler farklı lâfızlarla naklederler. Buna verilen bir örnek, mestler üzerine mesh etme ile ilgili hadislerdir. Müstedrek sahibi Hâkim gibi hadisçiler, bu hadisi Aşere-i Mübeşşere’ye dayandırmaktadır. Kur’ân’ın yedi harf üzere indirildiğiyle ilgili hadis-i şerif de 30 kadar Sahâbî’den nakledilmektedir. Âhir Zaman’da Mehdî’nin gelmesi ve Hz. İsa’nın nüzulü ile ilgili hadis-i şeriflerin de, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Kayyim, İbn Hacer el-Heytemî, Şevkanî ve Kurtubî gibi önemli âlimler manevî mütevâtir

olduğu konusunda müttefiktirler. Fakat bu hadislerin lâfızlarında farklılıklar bulunduğundan, bu tür mütevatir hadislere manevî, yani mânen mütevatir denmiştir.

İkinci kısım manevî mütevatir hadisler, sükûta dayalı mütevatirlerdir. Meselâ, bir topluluğun önünde şeref sūdûr olmuş bir hadisi o topluluktan bir veya birkaç kişi nakledip, diğerleri onu yalanlamasa ve sükût etse, bu tür hadisler de manevî mütevatir grubuna girer. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) çoğu mûcizeleriyle ilgili hadis-i şerifler, bu gruba dâhildir. Özellikle yemeğin ve suyun bereketlenmesi türünden mûcizelerin çoğu Hudeybiye ve Tebuk seferleri gibi uzun ve meşakkatli seferlerde ihtiyaç üzere gösterilmiş ve bunu bu seferlere katılan binlerce Sahâbî'den birkaçı nakletmiş, diğerleri bu nakilleri yalanlamamış, sükûtlarıyla tasdik etmişlerdir. Ayrıca, bu tür mûcizeler defalarca tekrarlandığı için, bazen ilgili hadislerin hangi hadiseden bahsettiği net olmamaktadır. Fakat büyük gruplar önünde cereyan eden bu hadiseler, söz konusu mûcizelere katî destek vermektedir. Dolayısıyla, bunlar da manevî mütevatir hadis grubu içinde mütalâa edilirler.

Bu gerçekler karşısında, mütevatir hadislerin az sayıda olduğunu iddia etmek, cehaletten başka bir şey değildir. Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.), açık mütevatir az da olsa, manevî tevatür yoluyla çok sayıda hadis-i şerif nakledilmiştir.

- **Hadis ilminin nekkadları, yani kuyumcu titizliğinde çalışan büyük âlimleri, hadis ile öyle hususiyet ve Rasûl-ü Ekrem'in (s.a.s.) yüksek üslûbuyla öyle ünsiyet kazanmışlar ki, bir sözün Peygamberimiz'e ait olup olmadığını hemen anlayacak ve yüz rivayet içinde bir tane mevzû olsa, bunu hemen farkedecek seviyeye gelmişlerdir.**¹⁵³

HADİS İLMİ VE TENKİD-İ HADİS

“Üslûb-u beyan, aynıyla insan.” denmiştir. Bir kişinin üslûbu, hattâ bazen kullandığı bir kelime dahi o kişinin karakterini ele verir. Üslûp ve edebiyatla az meşgul olanlar bile, okudukları bir yazı veya duydukları bir sözün kime ait olduğunu çıkarabilirler. Bediüzzaman hazretleri'nin talebeleri Risaleler ile öyle içli-dışlı olmuşlar ve Risaleler ile kendilerini, zihinlerini ve kalblerini öylesine yeniden inşa etmişlerdir ki, külliyatta onların kaleminden çıkanlarla Hz. Üstad Bediüzzaman'ın kaleminden çıkanları ayırt etmek gerçekten zordur.

İkinci olarak, her ilim uzmanından sorulur ve ondan tahsil edilir. Fıkıh ve Tefsir ilmi gibi, özellikle Hadis ilmi, İslâm'ın en büyük şereflerinden biridir. Peygamber Efendimiz'in her biri pek çok kaynağı olan ve Din'de de aslî bir kaynak teşkil eden mübarek sözlerini toplamak ve O'na ait olarak nakledigelen sözlerin gerçekten O'na ait olup olmadığını tesbit etmek için hadis âlimleri öylesine bir faaliyet ortaya koymuş, Hadis içinde öylesine fâni ve âdeta yeniden inşa olmuşlardır ki, artık onların mütevatir ve sahih diye hükmettikleri hadisler hakkında söz etmek sadece cehalet ve had bilmezlik olur. İslâm Fıkıh ilmi nasıl bir emsalsiz usûle sahipse ve bu usûl üzerine oturuyor, dolayısıyla bu usûlü bilmeden Fıkıh çalışmak mümkün değilse, aynı şekilde Hadis ilmi de fevkalâde bir usûle sahiptir ve bu usûl bilinmeden hadisler hakkında konuşmak, ancak karanlığa taş atmak olur. İmam Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mace gibi Kütüb-ü Sitte olarak şöhret kazanmış hadis kitaplarının müelliflerinin yanısıra, daha sonra gelen ve hadisleri tekrar tekrar gözden geçiren Zehebî, Irakî, İbn Hacer-i Askalânî ve Süyutî gibi zirveler, hadisler üzerinde öylesine titizlikle çalışmışlar, Peygamber Efendimiz'in yüksek üslûbuna öyle aşinalık kazanmışlardır ki, bir sözü duyduklarında veya okuduklarında üslûptan onun Peygamber Efendimiz'e ait olup olmadığını derhal anlayacak bir seviyenin sahibi olmuşlardır. Bu bakımdan, onların sahih gördüklerini sahih, mevzû gördüklerini mevzû görmek ve kabûl etmek, hakikatin, ilim zihniyetinin, insafın ve hakperestliğin gereğidir.

• **Hakkında mevzû hükmü verilen her rivayet, manâ itibariyle yanlış demek değildir; sadece “Bu söz, hadis değildir.” demektir.**¹⁵⁴

MEVZÛ DAMGASI YEMİŞ RİVAYETLERİ DEĞERLENDİRMEDE ÖLÇÜLER

Bazı hadis nekkad veya sarrafı, yani Hadis konusunda kılı kırk yaran Hadis kritikçileri, tenkitte ifrat edip, bazı sahih hadislerle de mevzû (uydurma) damgası vurmuşlardır. Bunun sebeplerinden biri, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) özellikle gaybla ve ilmî gelişmelerle alâkalı bazı haberleri ve çok yönlü manâya sahip bazı sözleri müteşabihât türünden olduğu için, bunları kendi zamanlarında tam anlayamamak olmuştur. Meselâ, dünyanın öküz ve balık üzerinde durduğu sahih rivayetlerden olduğu halde, böyle mevzû damgası yiyen hadislerdendir.

Bir diğerk sebep de, başka konularda da her zaman olabileceği gibi, hadislere yaklaşımda da dengenin zaman zaman ve bir ölçüde bozulması, bunun sâiklerinden biri olarak, pek çok mevzû rivayetin hadis diye dolaşmasıdır. Yani, her döneme ait içinde bulunulan şartlar, âlimler üzerinde kısmen de olsa belli bir tesir yapabilir.

İşte, Hadis tenkitçiliği, yani nekkadlığı, sarraflığı konusunda İbn-i Kayyim el-Cevzî ve İbn Teymiye gibi bazı âlimler ifrat etmiş ve bunlar gibi ve daha başka sebeplerle bazı sahih hadislere mevzû damgası vurmuşlardır. Ehl-i ifrat âlimlerin mevzû diye hükmettiği pek çok hadisin sahih olduğu Celâleddin es-Süyûtî gibi müceddit çapta âlimler tarafından tesbit edilmiştir.

Diğerk yandan, hakkında mevzû hükmü verilen ve gerçekten mevzû olan bütün rivayetler, manâ itibariyle yanlış demek değildir. Yani, her mevzû hadisin manâsının yanlış olduğu gibi bir hüküm verilemez. Mevzû demek, “Bu söz, Peygamber Efendimiz’e ait değildir; Hadis usûlünün ölçülerine göre Peygamber Efendimiz’e ait olduğu hakkında zayıf bir karine bile yok.” demektir.

· **Hadis’in senedi, onun sıhhati konusunda güvenilir insanların şahitliği manâsına gelir.**¹⁵⁵

HADİSTE SENET

Yukarıda temas edildiği üzere, İslâm’ın yüz aklarından olan Hadis ilminde senedin çok önemli yeri vardır. Modern tarih araştırmacılığı bile Hadis Usûlü ilminin yanında çok değersiz kalır. Hadis âlimleri, Peygamberimiz Efendimiz’e atfen nakledilen bir sözün gerçekten O’na ait olup olmadığını anlamak için, o sözü nakleden kişileri, tabir yerindeyse, hücrelerine varıncaya kadar incelemişlerdir. Râvî denilen her hadis nakilcisinin, takvası, yalan karşısındaki tavrı, ne derece hakperest olduğu, Allah ile, yalnız Allah ile değil, insanlarla, hattâ hayvanlarla olan münasebeti –meselâ, hayvanı kandıran insanlardan bile hadis alınmamıştır–, karakteri, ilim ve tefekkür seviyesi, hafızası gibi pek çok bakımdan âdetâ röntgenini çekmişlerdir. Bu şekilde bir de rical, yani hadis râvîlerini tanıma ilmi ortaya çıkmıştır. Ve, hadisçiler, hadisleri kaydederken ve naklederken onların kimlerden alındığını, Peygamber Efendimiz’den itibaren kimler tarafından nakledildiğini “an fûlan, an fûlan, an fûlan (falan kişi falandan, o da falan kişiden...)” diyerek belirtmişlerdir. İşte, hadislerin başında onların

râvîlerinin yer aldığı böyle “an’aneli” kısma senet denir. Hadisler, senetlerine göre de belli kısımlara ayrılmıştır.

Kısaca, bir hadisin başında yer alan senedi teşkil eden şahıslar, o hadisin Peygamber Efendimiz’e ait olduğu konusunda güvenilir şahitler, senet de, şahitler silsilesi demektir.

· Peygamber Efendimiz’in mûcizelerin büyük çoğunluğu, mûcize Din’de esas olmadığı için Şer’î hükümler ölçüsünde, açık mütevatir olarak ve kendilerine aynı önem verilerek nakledilmemiştir. Bu da, Sahâbe’nin Din’i ve Peygamber Efendimiz’i ne kadar mükemmel anladığını gösterir.¹⁵⁶

MÛCİZE, KERAMET VE PEYGAMBERİ VE VELÎLERİ TANIMA

Hz. Üstad Bediüzzaman’ın (r.a.) üzerinde durduğu bu husus da, Peygamber Efendimiz’i (s.a.s.) ve peygamberliği tanımada ayrı bir önem arz etmektedir. Şöyle ki:

Özellikle avâm, fevkalâdelik peşindedir. Nasıl modern bakış açısı, kâinatta âdetâ her bir mûcize olan yaratılış gerçeklerine bakmaz; her bir şeydeki harikalığa hiç dikkat etmez, fakat fitrattan çıkmış, meselâ bir insanın altı parmaklı doğması gibi fitrat dışı hadiselerle büyük önem veriyorsa, bunun gibi, avâm da, gerek peygamberleri, gerekse önem verdiği ve büyük gördüğü şahısları birtakım olağanüstülüklerle, mûcizelerle, kerametlerle anlatmaya çalışır. Oysa, tabî ki küçümsemek doğru olmamakla birlikte, kerametın velîlerin büyüklüğü adına, peygamberliği ispat adına gösterilenler dışında mûcizelerin peygamberleri tanıma adına, özellikle Din adına olağanüstü önemi yoktur.

Meselâ, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), şahsiyeti, karakteri, ahlâkı, fetaneti, kulluktaki erişilmez derinliği, Cenab-ı Allah’ın O’nu muvaffak kıldığı icraatlar ve getirip yerleştirdiği Din ve o Din’in kurduğu muhteşem medeniyetle ulaşılmaz büyüklüktedir. Her peygamberin büyüklüğü de yine aynı unsurlarda yatar. Bir velînin, meselâ Hz. Üstad Bediüz-zaman’ın büyüklüğü, yine şahsiyetinde, karakterinde, kulluğunda, İslâm’a olan bağlılığında, hayatının âdetâ her ânını İslâm’a hizmete adanmasında, eserlerinde, Âhir Zaman’da çok önemli bir dirilişin başındaki zat olmasında ve bu diriliş hareketinin mahiyeti ve boyutları gibi hususlarda aranmalıdır. Yoksa, Cenab-ı Allah’ın ikram olarak ve ıstırar hallerinde bahşettiği, meselâ hapiste iken dışarıda camide namazda görülmesi, namaz vakti namaz

kılmasına müsaade edilmeyince elindeki kelepçelerin düşmesi gibi kerametlerde aranmamalıdır. Cenab-ı Allah (c.c.), en âmi kullarına da benzer kerametler bahşedebilir. Ne var ki, peygamberlerin de, velîler gibi başka büyük zatların da büyüklüğünü avamca olağanüstülüklerde aramak, hem Din’i bilmemek manâsına gelir, hem de dikkatleri o zatlardan, hizmetlerinden ve eserlerinden başka yerlere çeker ve onlardan istifadeye mâni olur.

Kur’ân ve Sünnet mûcizeleri ve diğer mûcizeler

Bu gerçek sebebiyledir ki, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), en büyük ve kalıcı mûcizesi olarak Kur’ân’ı ve Sünneti’ni bırakmıştır. O’nun özellikle Medine’de gösterdiği yemeklerin ve suların bereketlenmesi, çıkmış bir uzvu yerine koyması, bazı hastalıkları veya bedenî ârızaları ânında iyileştirmesi gibi pek çok mûcizeleri, daha çok ihtiyaç dolayısıyla kendisine ve Ashâbı’na bahşedilmiştir. Nitekim Bediüzzaman hazretleri de bu hususta şu açıklamayı yapmaktadır: “Arap yarımadası, suyu ve ziraati az bir yerdir. Onun için ahali, hususen İslâm’ın ilk nesli olan Sahâbîler, geçim darlığına maruzdular. Hem susuzluğa çok defa giriftar oluyorlardı. İşte bu hikmete binaen, Hz. Peygamber aleyhis-salâtü ves-selâm’ın apaçık mûci-zelerinin mühimleri, yemek ve su hususunda tezahür etmiş. Bu harikalar, peygamberlik davasına delil ve mûcize olmaktan ziyade, ihtiyaç sebebiyle Rasûl-i Ekrem aleyhis-salâtü ves-selâm’a İlâhî bir ikram, Rabbânî bir ihsan, Rahmânî bir ziyafet hükmündedir.”¹⁵⁷

Sahâbe-i Kiram, peygamberliği, Peygamber Efendimiz’i ve O’nun büyüklüğünün nerede yattığını çok iyi kavradığı için, meselâ taharet, abdest, namaz, başka şer’î hükümler gibi Din’e ait meselelerin en küçüklerinde, sözgelimi, abdestte uzuvların kaç defa yıkanacağı, mestlere mesh, namazın nasıl kılınacağı gibi hususlarda çok sayıda ve önemle hadis-i şerifler nakletmiş olmasına ve bu hadisler pek çok Sahâbî’den nakledilmesine rağmen, bahis mevzuu mûcizeler, Din’de esas olmadığı ve Din’e ait unsurlardan bulunmadığı için, Tebuk Seferi’nde olduğu gibi 30 bin civarında kişinin veya en azından bunların büyük çoğunluğunun önünde gösterilmiş de olsa, ancak birkaç Sahâbî tarafından nakledilmiştir. Bu tür mûcizelerin böyle az sayıda Sahâbî tarafından nakledilmesi, onların olmadığını göstermez; fakat Sahâbe-i Kiram’ın Din’e, peygamberliğe ve Peygamberimiz’e bakışını gösterir ve bu, bizim için de yol göstericidir.

Allah Rasûlü'nün gelecekte verdiği haberlerden bazıları tek bir hadise ile ilgili değil, aynı mahiyette pek çok hadise ile veya küllî bir gerçeğin pek çok yanlarıyla ilgilidir. Dolayısıyla, aynı gerçeğe veya aynı mahiyetteki hadiseler, manâ ve lâfzında kısmî farklılıklar olan bazı mübarek sözlerinde temas eder. Bu gerçek görülemeyince de, ilgili hadislerdeki bazı manâ ve lâfız farklılıklarından dolayı, hadisler tenkide uğrayabilmektedir.¹⁵⁸

TARİHTE TEKERRÜR VE GELECEKTEN HABER VEREN HADİS-İ ŞERİFLER

Tarih, aynıyla değil, misliyle tekrarlanan hadiselerden ibarettir. Yani, meselâ herhangi bir ağacın bu yıl açan çiçekler veya yaprakları, önceki senenin çiçekleri veya yaprakları olmadığı gibi, gelecek senenin çiçekleri ve yaprakları da elbette olmayacaktır; fakat her sene açan çiçekler ve yapraklar, mahiyetçe birbirinin aynıdır. Bunun gibi, tarih de mahiyetçe aynı, fakat kimlik olarak farklı, mahiyet itibariyle birbirini takip eden hadiselerden meydana gelir. Bundan dolayı tarih, ibretler meşheridir.

İşte, hem ümmetini ikaz, hem karanlık günlerinde ümitsizliğe düşmelerini önleme, hem de onlara yol gösterme adına Cenab-ı Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendisinden sonraki yakın, orta ve uzak gelecekle ilgili pek çok haberler vermiştir. Bu haberlerden bazıları da Âhir Zaman'da gelmesi müjdelenen Hz. Mehdî ile alâkalıdır.

Mehdî, Mehdiyiet hareketi ve ilgili hadisler

Mehdî, bir şahıs ismi değildir, bir unvandır. Manâsından da anlaşılacağı üzere, bir hidayet rehberidir. İslâm'ın tutunulacak kulplarının koptuğu, zulmün her tarafı kapladığı, zihnî, kalbî, ilmî, içtimaî, iktisadî, siyasî karanlıkların dünyayı sardığı bir zamanda gelip, topyekûn bir İslâmî diriliş hareketine rehberlik edecektir.

Mehdî'nin ve onun temsil edeceği Mehdiyiet hareketinin pek çok yönleri vardır. Nasıl Peygamber Efendimiz'den önce Şeriat sahibi Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun) ülü'l-azm rasûller gelmiş ve Allah'ın Dini adına topyekûn, fakat belli zaman ve kavim(ler)le sınırlı diriliş hareketlerine rehberlik yapmışlarsa; nasıl bunların arasında diğer rasûller gelip, yine belli zaman ve kavimlerle sınırlı olarak Din'i özellikle iman, ibadet ve muamelât esaslarıyla tebliğ etmişlerse ve nasıl bunların da arasında çok sayıda nebîler gelip, rasûllerin yolunu

takiple, insanları bu yola çağırmiş ve bu yolda onlara kılavuzluk yapmişlarsa, bunun gibi, Peygamber Efendimiz'den sonra Hz. Bediüzzaman (r.a.) gibi topyekûn bir diriliş başlatmış, Hz. İmam Gazalî (r.a.) gibi düşünce ve iman noktasında, Hz. İmam Rabbanî (r.a.) gibi bilhassa itikad noktasında önemli tecditte bulunmuş büyük âlim ve mürşid mücedditler; bunlardan başka İslâm'ın meselâ devlet–siyaset, içtimaî hayat, fıkıh gibi yönlerinde yine tecditte bulunmuş mücedditler ve ayrıca insanlara Din'i tanıma ve yaşamada rehberlik yapan yüzbinlerce âlimler ve mürşidler gelmiştir.

İşte, Hz. Mehdî (r.a.) ile ilgili hadisler, bilhassa büyük mücedditlere ve diriliş rehberlerine, onların İslâm'ın değişik sahalarında yaptıkları tecditlere, yani İslâm tarihi boyunca ortaya çıkmış tecdit, diriliş ve hidayet hareketlerine baktığı gibi, Âhir Zaman'daki topyekûn tecdit veya diriliş, ya da İslâm'ın yeni baştan tebliğ hareketine, bu hareketin pek çok hususiyetlerine, şahsiyetlerine, boyutlarına ve devrelerine de bakar. Çünkü her zaman, her asır, kuvve-i maneviyenin takviyesine kaynaklık edecek ve insanları yeisten kurtaracak “Mehdî” manâsına muhtaçtır; ve bu manâda, her asrın bir hissesi bulunmak lâzımdır.

Hem gaflet içinde fenalara uymamak ve lâkaytlıkta nefsin dizginini bırakmamak için, küfrün ve nifakın başına geçecek Deccal ve Süfyan gibi müthiş şahıslardan, her asırla münasebeti olan Deccaliyet ve Süfyanîyet'ten her asır çekinmeli ve korkmalı. Ayrıca, Mehdiyet hareketi de tek cepheli olmayıp, çok yönlü, belki bir–iki nesle değil, birkaç nesle ait ve her ne kadar şüphesiz rehberleri bulunsa da, daha ziyade bir şahs-ı manevî hareketidir.

Mehdiyet hareketinin çok önemli bir yönünü veya boyutunu da Mesihîyet, yani İslâm'ın Hz. İsa'nın tebliğinde öne çıkan yönleri oluşturacağı ve hareketin Allahü a'lem bilhassa İsevîler ve İsevîlik'le yakın münasebeti olacağı için olsa gerektir ki, hadislerde Mehdiyet hareketiyle birlikte Hz. İsa Mesih'in (a.s.) yeryüzüne ineceğinden de söz edilmektedir. İşte, çok yönlü, evrensel, belli bir süreci takip edecek, çok katımlı bir hareket olması hasebiyle, Âhir Zaman'daki topyekûn İslâmî diriliş hareketiyle ilgili hadis-i şeriflerde de elbette manâ ve lâfız bakımından farklılıklar olacaktır. Dolayısıyla, bu hadis-i şerifler sanki tek ve tek boyutlu bir gerçeğe tek bir şahsa bakıyormuş gibi, onlar arasındaki manâ ve lâfız

farklılıkları sebebiyle hadisleri tenkit etmek, hem Kur’ân gibi, Hadis’in de çok tabakalı manâlarını, müteşabih yönlerini, üslûbunu, mücerret hakikatleri zaman zaman müşahhas unsurlarla anlatma tarzını kavramamak, hem tarihi ve hadiseleri iyi okuyamamak, hem de bütünlüğü ve evrenselliğiyle ve bu bütünlük ve evrensellik içinde farklı zaman, mekân, şartlar ve hadiselerle ilgili hususî yanlarıyla İslâm’ı bilmemek demek olur. Dolayısıyla, bütün hadis-i şerifler gibi, bu hadisler de Hadis usûlü çerçevesinde değerlendirilmeli ve sonra manâ katmanları, mesajları ve ihtiva ettikleri gerçekler üzerinde durulmalıdır.

· **Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) gaybı kendiliğinden bilmezdi. Dolayısıyla O, gelecekleri ilgili haberleri Cenab-ı Allah O’na hikmet ve rahmeti gereği nasıl bildirmiş ve öğretmişse, O da bize o şekilde bildirmiştir.**¹⁵⁹

ALLAH RASÛLÜ EFENDİMİZ VE GAYB İLMİ

Cin Sûresi/72: 26–27 âyetlerinde şöyle buyrulur: “O, *gaybı bilendir ve bildiği bu gaybı kimseye açmaz; ancak seçtiği ve kendisinden razı olduğu rasûlü hariç.*” Gaybı bütünüyle ancak Allah bilir. Şu kadar ki O (c.c.), dilediklerine gayb bilgisinden dilediği kadar ve dilediği ölçüde ve şekilde açar. İşte, Allah Rasûlü de (s.a.s.), Cenab-ı Hakk’ın kendisini muttalî kıldığı ölçüde gayb bilgisine sahipti.

Cenab-ı Hakk, hem Hakîm, hem Rahîm’dir; dolayısıyla gayb konusunda Rasûl-ü Ekrem’ini bilgilendirirken, Hikmet’i ve Rahmet’ine göre bilgilendirir ve Rasûl-ü Ekrem de yine Allah’ın Hikmet’i ve Rahmet’i ölçüsünde bu bilgidен bir kısmını ümmetine aktarmıştır. Hikmet ve Rahmet, yine insanın yeryüzünde Hikmet ve Rahmet çerçevesinde tâbi tutulduğu imtihan, özellikle gayb haberlerinin gizli ve açıklananların da belli ölçülerde müphem kalmasını, bunların kesin tefsirinin her haberin gerçekleşme zamanına bırakılmasını gerektirir. Çünkü insan, dünya yurdunda pek çok musibetlerle ve hoşlanmayacağı şeylerle karşılaşır. Bunların önceden bilinmesi, hayatı insana zehir eder. Meselâ, hemen her insan, kesin olan öleceğinin vaktini bilmek istemez. Bundan dolayıdır ki, bilhassa üzücü ve elemli hadiseler kapalı olarak ifade edilmiş, fakat haklarında gerekli ön ikaz yapılmış ve bu tür gaybî hadiselerle ilgili bilgiler, özellikle ikaz adına verilmiştir. Meselâ, Allah Rasûlü’ne Hz. Âişe-i Sıddîka’ya karşı ziyade muhabbet ve şefkatini rencide etmemek için onun Cemel Savaşı’na iştirak edeceği açık olarak gösterilmemiş; bundan dolayı

Hız. Rasûl (s.a.s.), pak zevcelerinin bulunduğu bir ortamda, “Keşke bilseydim Hav’eb’in köpekleri içinizden kime uluyacak!” diye ikazda bulunmuştur.¹⁶⁰ Fakat sonra o zevcesinin Hız. Âişe (r.anhâ) olacağı kendisine az açılmış ki, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hız. Ali’ye buyurmuş: “Seninle Âişe arasında bir hadise cereyan edecek olursa, ona şefkatle muamele et ve onu selâmetle evine gönder.”¹⁶¹ Ayrıca, müjdeli gayb haberleri de yine pek çok yönden müphem bırakılmıştır ki, insanlar üzerine düşeni yapmaktan ve gerekli gayreti göstermekten geri kalmasınlar.

Kısaca, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) gelecek bazı önemli hadiselerle ilgili bilgileri müteşabih türünden, kısmen kapalı verdiği için, bunlar yorum gerektirmektedir. O yorumu da ehli yapar veya o hadislerin manâları bütünüyle ancak ilgili hadiseler gerçekleşince anlaşılır. Dolayısıyla, bu tür hadislerin mahiyetini bilmeyen, manâsını anlayamayan ve özellikle Hadis usûlünden ve Peygamber Efendimiz’in üslûbundan habersiz olanlar, bu hadislere ilişmek gibi bir cinayetten kaçınmalıdır.

· **Peygamberlik davasını ispat adına gösterilen mûcizeler, insanların iradesini inanmaya zorlamak için değil, akla kapı açmak ve peygamberliğe açık delil olması içindir. Bu bakımdan, bu mûcizeler, ancak hedef kitleye gösterilir.**¹⁶²

AYIN YARILMASI MÛCİZESİ ETRAFINDA

Bir meseleyi veya gerçeği kendi mecrasından çıkarıp, kendine ait olmayan bir mecrada ele almak, çok defa onu anlamamaya, hattâ inkâra sebep olur. İşte, bu gerçekten habersiz bazıları, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) ayı bir parmak işaretiyle ikiye yaran mûcizesinin dünyanın başka yerlerinde neden görülmediği ve tarihlere neden geçmediği gibi anlamsız sorular sorabilmekte ve anlamsız itirazlarda bulunabilmektedir.

Bir defa, yukarıda üzerinde durulduğu gibi, bazı mûcizeler ihtiyaç dolayısıyla İlâhî bir ikram olarak izhar edilirken, peygamberliğe delil olarak gösterilen mûcizeler de inanmaya zorlamak için değil, peygamberliği ispat, bu konuda akli ve vicdanı ikna içindir. Bu sebeple, onlar, muhatap kitleye ve ancak onların şahit olacağı şekilde ve şartlarda gösterilir; başkalarının onları görmesi gerekmez. Dünyada herkes onlara şahit olsa, bu defa ya insanlar inanmaya zorlanmış ve tercih imkânları ellerinden alınmış olur; veya mevzudan habersiz insanlar, kendilerini büyü altında hissederler; ya da

mûcize, olağan dışı tabî bir hadise gibi telâkki edilir ve mûcize olarak algılanmaz.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) parmak işaretiyle ayı ikiye yaran mûcizesi de, Mekke'de gece vakti bir grup müşrikin önünde gösterilmiş ve onlar, bunu gözleriyle görmüşlerdir. Buna karşılık, o dönemde başka yerlerdeki insanlar henüz İslâmî tebliğe ve Peygamber Efendimiz'in peygamberliğine muhatap olmadıkları için İlâhî Hikmet, bu mûcizeyi onların görmesine hükmetmemiş olmalıdır. Zaten, enlem–boylam farklılıkları, bir yerde gece veya gecenin bir saati iken başka çoğu yerlerde daha akşam veya sabah, hattâ gündüz ortası olması, bunun yanısıra havanın bulutlu, sisli ve kapalı bulunabileceği gibi faktörler, o mûcizenin görülmesine de elbette mâni olacaktır. Kaldı ki, Mekkelî olup da dışarıda seyahatte bulunanlar da bu mûcizeye şahit olmuştur. Ayrıca, Cenab-ı Allah, onu görmesi gereken başkalarına da göndermiştir. India Office Library, London, which has reference number: Londra'da India Office Library'de Arabic, 2807, 152-173 referans no ile kayıtlı elyazması bir kitapta şu bilgi verilmektedir: Hindistan'ın güney-batı sahilindeki Malabar'da çok eski bir geleneğe göre, Malabar krallarından Chakrawati Farmas ayın ikiye yarıldığını görmüş ve yaptığı araştırmada Arabistan'da bir peygamberin çıkacağına zamanla müjdelenmiş bulunduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine, oğlunu yerine bırakarak, bu peygamberi bulmak için nihayet Mekke'le gelip, Müslüman olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ona ülkesine dönmesini tavsiye buyurmuş; kral, yolda Yemen'in Zafar liman şehrinde vefat etmiştir. Kabri, asırlarca "Hindistan kralı"nın kabri olarak ziyaret edilmiştir."¹⁶³

· **Nasıl hasta bir insan doktora, hattâ hastalığına göre farklı bir uzmana gider, bir binanın planları için mimar ve mühendise müracaat edilir, şer'î bir mesele müftüden sorulur; bunun gibi, Sahâbe arasında da bazıları, Allah Rasûlü'nün hadislerini gelecek nesillere aktarmak için mânen vazifeli idiler.**¹⁶⁴

HADİS NAKLİ VE BAZI SAHÂBÎLERİN DAHA ÇOK HADİS NAKLETMESİ

Hayatın ve ilimlerin en aslî düsturlarından bile habersiz bazıları, "Neden hadisler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi baştan beri Peygamber Efendimiz'le beraber bulunan O'na daha yakın olan Sahâbîlerden değil de,

daha çok Hz. Ebû Hüreyre, Hz. Enes ibn Mâlik, Hz. Câbir ibn Abdullah gibi Ensar'a ait ve bazıları Peygamber Efendimiz'le ancak 3-4 sene kalmış Sahâbîlerden nakledilmektedir?" diye sormakta ve hadise şüphe düşürmeye çalışmaktadırlar.

Bir toplumda lider, özellikle bu lider her bakımdan imam, yani rehber bir peygamber ise, âdeta bir bünye gibidir. Toplumun diğer fertleri ve müesseseler ise bu bünyenin uzuvları ve hücrelerine tekabül eder. Yani, Sahâbe içinde her bakımdan küllî bir imam olan Peygamber Efendimiz'in karakter, mizaç, kabiliyet ve kapasiteleri itibariyle farklı farklı yanlarını temsil eden ve Peygamber Efendimiz'le bu yanları itibariyle münasebeti olan insanlar vardı. Meselâ, âlim ve mürşid seviyesindeki Sahâbîler Peygamber Efendimiz'e muallim ve mürşidliği noktasında yaklaşıyor; öncelikle devlet adamlığı vasfına sahip olanlar O'na bu yönden, özellikle kumandanlık vasfına sahip olanlar bu yönden yaklaşıyor ve O'nunla münasebet hattı oluşturuyorlardı. Peygamber Efendimiz'den başka hiç kimse küllî, yani hayatın her sahasında rehber olma vasfını haiz değildi. Dolayısıyla, "Neden hadisler daha çok Hz. Ebû Hüreyre, Hz. Enes ibn Mâlik, Hz. Câbir ibn Abdullah gibi sahâbîlerden geliyor?" diye sormak, "Neden kumandanlığa, meselâ Ebû Hüreyre varken Halid ibn Velid tayin ediliyor; neden Hilâfet meselesi görüşülürken Câbir ibn Abdullah söz sahibi olmuyor; neden Hz. Ömer kendisinden sonra halife olacak şûrâyâ Enes ibn Mâlik'i de katmadı; neden Kur'ân tefsirinde daha çok meselâ Abdullah ibn Abbas öne çıkıyordu da Amr ibnü'l-Âs çıkmıyordu...?" sorularından kat'iyen farksız değildir.

Sahâbe içinde işi, mesleği ve geçimi gereği de Peygamber Efendimiz'le diğerlerinden daha fazla beraber olanlar vardı; O'nun sözlerini bellemeye daha çok can atanlar, hâfıza gibi ilgili kabiliyetleri bu sahada daha çok öne çıkanlar vardı. İşte, başta Hz. Ebû Hüreyre (r.a.) olmak üzere, Enes ibn Mâlik, Câbir ibn Abdullah ve Abdullah ibn Ömer gibi Sahâbîler, Peygamberimiz'in sözlerini ezberleyip nakletmekte öne çıktılar. Şu halde, nasıl toplum hayatında çok çeşitli meslekler vardır ve insanlar genellikle mizaç, kabiliyet ve kapasitelerine göre bu mesleklerden birini tercih ederler; kimi insanlar bazı ilim, san'at veya zenaat dallarında ihtisas sahibi olur ve diğer dallarında yayadırlar; bunun gibi, Cenab-ı Allah da (c.c.), hadis naklinde öne çıkan sahâbîleri mizaç ve kapasite noktasında buna göre

yaratmış ve âdeta bu işte vazifelendirmiştir. Hz. Ebû Hüreyre bütün hayatını hadisleri ezberleyip başkalarına nakletmeye verirken, Hz. Ömer (r.a.), toplum ve devlet işleriyle meşguldü ve mizacı da, kapasite ve karakteri de buna çok daha fazla yönelikti.

- **Farklı farklı da nakledilse, farklı kişiler tarafından nakledilen bir hadisenin vukûu kesin demektir. Farklı nakillerin her biri zayıf da olsa, yine hadisenin aslını ispat ederler.**¹⁶⁵

FARKLI NAKİLLER, HADİSENİN VUKÛUNA KUVVET VERİR

Bazen bir hadise farklı kişiler tarafından fakat farklı şekillerde anlatılır. Meselâ, bir gürültü işitilir. Bir veya birkaç kişi, “Falan ev yıkıldı!” der; bir başkası veya başkaları, “Falan dükkan yıkıldı”; daha başkaları “Şuradaki bina yıkıldı” der. “Şu eski okul yıkıldı” diyen de olur. Bütün bu haberlerin ortak noktası bir binanın yıkılmış olmasıdır. Binanın hangi ve nasıl bir bina olduğu konusundaki ihtilaflar bir binanın yıkılmış olduğu gerçeğini zayıflatmaz, tam tersine buna kuvvet verir. İşte, Peygamber Efendimiz’in bazı mûcizelerini nakilde bu tür farklılıkların olması, o mûcizelerin olmadığını değil, olduğunu gösterir ve ispat eder.

- **Allah Rasûlü (s.a.s.), bütün âlemlere rahmet ve risaleti de âlem-şümul (evrensel) olduğundan, her bir varlık türü O’nu tanır; O’nun-la alâkadardır ve mûcizelerine vesilelik etmiştir.**¹⁶⁶

MİSYONUN EVRENSELLİĞİ SEBEBİYLE BÜTÜN VARLIK TÜRLERİ

RASÛL-Ü EKREM’İN RİSALETİNİ ALKIŞLAR

Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) bütün varlıklar için rahmet ve risaleti evrensel olduğu için her varlık türü O’nu tanır; O’nunla bir şekilde münasebet ve O’na karşı alâka içindedir. Çünkü O (s.a.s.), kâinatın Yaratıcısı ve bütün varlıkların Rabbi unvanlarıyla Cenab-ı Hakk’ın bütün varlıklara memurudur ve rasûlüdür.

Nasıl ki bir padişahın veya devletin büyük ve fevkalâde müfettiş bir memurunu her bir devlet dairesi tanır ve o memur, hangi daireye girse o dairede kabûl görür ve dolayısıyla her bir daire ile münasebet içindedir; çünkü memuriyeti, padişah veya devlet adınadır. Yalnızca adliyenin (yargı) memuru ve müfettişi değildir ki, münasebet ve alâkası bu daire ile sınırlı olsun; yalnız askeriyenin veya mülkiyenin memuru değildir ki, münasebet

ve alâkası askeriye ve mülkiyeye has olarak kalsın. Bunun gibi, Allah Rasûlü (s.a.s.) bütün âlemlerin Yaratıcısı ve Rabbi'nin, vazifesi bütün kâinatı kapsayan fevkalâde memuru ve elçisi olduğu için, melekten sineğe ve örümceğe kadar her bir varlık türü O'nu tanır, O'nunla alâkasını ve münasebetini bilir ve ortaya koyar. Dolayısıyla da her bir varlık türü, O'nun mûcizelerine sebeplik veya vesilelik etmiştir. Yani, Allah Rasûlü'nün sinekten örümceğe, kelerden kurda, taşlardan ağaçlara, yerdeki cisimlerden ay gibi, hattâ Miraç yoluyla bütün gök cisimlerine, göklere ve hem dünya hem Âhret âlemlerine kadar âdeta her bir varlık sahası ve türüyle ilgili mûcizesi olmuştur. Denebilir ki, bütün varlık türleri, O'nun risaletini alkışlamış ve o risalete delil teşkil etme şerefini kazanmıştır.

· **Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) Efendimiz, bütün peygamberlerin evrensel çapta vârisi olduğundan, her bir rasûle gönderilen İlâhî kitaplarda adı anılmış ve geleceği müjdelenmiştir. O'ndan en çok bahseden Hz. İsa (a.s.) olmuştur.**¹⁶⁷

PEYGAMBERİMİZ'İN BÜTÜN PEYGAMBERLERCE MÜJDELENMESİ

Bütün peygamberler (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun!), Cenab-ı Allah'ın (c.c.) insanlar için tayin buyurduğu ve İslâm adını verdiği Din'i temsil, tebliğ ve tatbik etmişlerdir.¹⁶⁸ Şu kadar ki, daha önce de üzerinde durulduğu üzere, bütün önceki peygamberler, İslâm'ı bütün zamanlar, mekânlar ve insanlar için evrenselliği içinde değil, belli bir zaman ve kavim(ler)le sınırlı olarak temsil, tatbik ve tebliğ etmişlerdir. Ancak Rasûl-ü Ekrem'dir ki (s.a.s.), onu her zaman, mekân, şart ve şahıs için Kıyamet'e kadar geçerli olmak üzere ve bütün evrenselliği içinde temsil, tatbik ve tebliğ etmiştir.

İkinci olarak, Peygamber Efendimiz'e gelindiğinde artık ortada sınırlı bir bütünlük içinde sahîh şekliyle İslâm'ın temsil ve tebliği kalmamıştı. İslâm da, önceki peygamberlere gelen kitaplar da, tahrife ve değişikliğe uğramıştı. Hattâ, Hz. Lût, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamberler olduklarından çok farklı tanınıp tanıtılıyor, bazılarında sıradan ve Müslüman olmayan insanların bile işlemeyeceği günahlar atfediliyor; pek çok peygamber, peygamberliğiyle tanınmıyordu. İşte, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), İslâm'ın tamamına ve evrenselliği içinde muhatap olarak ve onu tamamıyla ve evrenselliğiyle temsil, tatbik ve

tebliğ ederek hem onu tarih boyu uğradığı tahriflerden kurtardı; hem önceki kitapları aslî halleriyle tasdik ederek, onların gerçekte İlâhî kitaplar olduğu gerçeğini yerleştirdi; hem de bütün önceki peygamberleri yüce makamları içinde yeniden tanıttı ve kendilerine atılan bütün iftirallardan onları tebrie etti.

İşte bu sebeptendir ki, elbette önceki bütün peygamberlerin Peygamber Efendimiz'e medyuniyeti olacaktır ve O'nu kitaplarında anacak, geleceğini müjdeleyeceklerdi. Bugün bile eldeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarına baktığımızda, tarih boyu geçirdikleri onca değişikliğe ve indikleri dilde aslî nüshaları bulunmamasına, ortada onlar adına tercüme olması rağmen, Peygamber Efendimiz'le ilgili yüzden fazla haber ve tavsif buluruz. Nitekim, bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Ehl-i Kitaba bunları hatırlatmış ve Allah Kelâmı olduğu konusunda bizzat Kur'ân'da herkese meydan okuduğu gibi, peygamberliğinin kendi kitaplarında anıldığı hususunda da Ehl-i Kitap âlimlerine ve temsilcilerine meydan okumuştur. Meselâ, Kur'ân diliyle şöyle seslenmiştir onlara:

(Ey Rasûlüm, onlara), "Eğer (bana karşı iddianızda) samimi iseniz, getirin Tevrat'ı ve okuyun!" de. [169](#)

Artık sana bu sağlam ve doğru bilgi geldikten sonra, (Ehl-i Kitap'tan) kim halâ seninle tartışmaya girerse onlara de: "Gelin öyleyse: oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, hem bizzat kendimizi ve kendinizi çağırıp, sonra gönülden Allah'a dua ile, Allah'ın lânetinin yalancılar üzerine inmesini dileyelim." [170](#)

BİLHASSA HZ. İSA'NIN PEYGAMBERİMİZ'İ MÜJDELEMESİ

Peygamberler içinde Rasûl-ü Ekrem'den en çok söz eden Hz. İsa (a.s.) olduğu gibi, İlâhî Kitaplar içinde de Peygamber Efendimiz (s.a.s.), en fazla İncil'de anılmıştır. Çünkü, Hz. İsa'nın misyonu bir bakıma Peygamber Efendimiz'le tamamlandığı gibi, Hz. İsa'yı hem kendilerine gönderildiği Yahudiler'in iftiralarından ve inkârlarından, hem de Hıristiyanların onu ilâhlaştırma gibi İlâhî Din'e en ters bir konuma yerleştirmelerinden Peygamber Efendimiz tebrie etmiş ve kurtarmıştır. Ayrıca, Hz. İsa'dan sonra Din'e sokulan bütün bâtil inançların bâtıllığı da Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile ortaya çıkmıştır. Bunun yanısıra, İsrail Oğulları'nın tâbi olduğu Hz. Musa'nın şeriatında zamana, şartlara ve İsrail Oğulları'na bağlı olarak ağır hükümler vardı. Hz. İsa bunların bazısını nesheden bir şeriatla gelmiş olmakla birlikte, kendisinden sonra onun şeriatı da tahrife uğradı ve âdetta ortada şeriatı diye bir şey kalmadı. İşte Peygamber

Efendimiz'in getirdiği Kur'ân ile insanlık, hususiyetle Ehl-i Kitap olan Hıristiyanlar ve Yahudiler, temelde yüce ve tatbikinde güçlük olmayan İlâhî bir şeriata kavuşmuş oldular.¹⁷¹ Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda şöyle buyurulmaktadır:

Onlar ki, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de bütün vasıflarıyla kaydedilmiş olduğunu gördükleri ümmî (okuyup yazmamış ve dolayısıyla yazılı kültürden uzak, zihni ve kalbi tamamen vahiyle şekillenmiş bulunan), Allah'tan insanlara elçi, insanlar katında ise nebî o en büyük Rasûl'e (bütün emir ve yasaklarında) tâbi olurlar. O Rasûl, onlara iyilik, doğruluk ve güzelliği tebliğ ve emretmekte; kötülük, yanlışlık ve çirkinliği yasaklamakta; Allah'ın pak yaratıp pak saydığı bütün sağlıklı yiyecek ve içecekleri onlara helâl, murdar yaratıp murdar saydıklarını ise haram kılmakta ve sırtlarındaki (kendi şariatlarından kalma) ağır yükü indirip, boyunlarına vurulmuş zincirleri çözmektedir. İşte, O'na bütün samimiyetleriyle iman etmiş bulunanlar, O'nu destekleyen, O'na yardım eden ve risalet misyonuyla gönderilmesiyle birlikte O'na indirmeye başlayan Nûr'a (Kur'ân) tâbi olanlar: işte onlar, (hem dünyada, hem de ve bilhassa Âhîret'te) gerçek kurtuluşa erenlerdir.¹⁷²

(Risalet misyonunun zirvesi) o Rasûl, kendisine Rabb'isinden her ne indirildiyse ona iman etti; (beraberindeki) mü'minler de (iman ettiler). Her biri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman etti de, "(İnanma hususunda) O'nun rasûllerinden hiçbirini diğerlerinden ayırmayız;" dediler ve şöyle seslendirdiler (imanlarını): "(Rabbimize iman davetini) işittik ve itaat ettik; ey Rabbimiz, (yine de, hata ve günahlarımızdan dolayı) o çok bol olan bağışlamayı dileriz, ancak Sanadır nihaî varış." (Allah da şöyle buyurdu: "Allah, kimseye kapasitesinin üstünde bir sorumluluk yüklemeyiz; herkesin kazandığı (hayır) kendi lehine, işlediği (fenalık da) aleyhinedir. (Siz, şöyle dua edin:) 'Rabbimiz, eğer unuttuk veya kastımız olmadan bir yanlış yaptıysak, bundan dolayı bizi sorguya çekme! Rabbimiz, bizden önceki ümmetlere (zamanın, şartların ve mizaçlarının gerektirdiği terbiyeleri icabı) yüklediğin gibi, bize öyle ağır yükler yüklemeyiz! Rabbimiz, tâkat getiremeyeceğimiz hükümlerle bizi yükümlü tutma! Ve günahlarımızdan geçiver; bizi bağışla ve bize acı, rahmetinle muamele buyur! Sen, bizim efendimiz, yardımcımız, koruyucumuzsun; şu kâfirler güruhuna karşı ne olur, bize yardım et ve zafer ver!"¹⁷³

Hz. İsa'nın müjdesinin bir diğer çok önemli sebebi

Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) en fazla sözedenin Hz. İsa (a.s.) olmasının ve sadece O'nun verdiği müjdenin Kur'ân'da hususen yer almasının bir diğer çok önemli sebebi de şudur:

Hz. İsa, Matta İncili'nde de (15:24) apaçık ifade edildiği üzere, "İsrail Evi'nin kayıp koyunları"na gönderilmiş ve yine Matta İncili'nde geçtiği üzere (10:5-6), yeryüzünden alınmasından önce de havarilerine ve şakirtlerine İsrailî olmayanlara gitmemelerini ve "İsrail Evi'nin kayıp koyunları"na gitmelerini emretmiştir.

Hz. Süleyman'ın kurduğu çok güçlü devlet, M.Ö. 930 yılında onun vefatını müteakip ikiye bölünmüştür. 12 İsrail kabilesinden Hz. Yusuf Kabilesi başta olmak üzere 10 kabile kuzeyde İsrail Krallığı'nı

oluştururken; diğer 2 kabile, güneyde Yehuda Krallığı'nı teşekkül ettirmiştir. Kuzeydeki İsrail Krallığı M.Ö. 722 yılında Asur kralı Şalmanaser tarafından işgal edilip, krallığı oluşturan 10 İsrail kabilesi sürgüne gönderilmiş, fakat bunların nereye gidip, nerede yerleştikleri tarihin meçhulleri arasında kalmıştır. İşte bu “kayıp” 10 kabileye, Kayıp İsrail Kabileleri, Hz. İsa'nın dilinde “İsrail Evi'nin kayıp koyunları” denmektedir ki, Hz. İsa'nın misyonunun en önemli bir yanını bu 10 kabilenin bulunup, yeniden Allah'ın Dini İslâm'a davet edilmesi oluşturuyordu. Ne var ki, Hz. İsa'nın ömrü buna yetmedi; dolayısıyla o (a.s.), havarilerine ve şakirtlerine bu kabileleri bulup, onları Hak Din'e davet etmelerini emretti.

Ne yazık ki, Hz. İsa'nın takipçileri, kendisinden sonra Roma içine dağıldılar. Roma'ya karşı başarılar elde edip, nihayette onu dize getirmiş de olsalar, bu arada Din de, hem itikad, hem ibadet ve amel açısından büyük tahribe uğradı. “İsrail Evi'nin kaybolmuş koyunları” da bulunamadı.

Son dört asırdır yapılan antropolojik ve arkeolojik araştırmalar, seyyahların gözlemleri ve yazdıkları, nihayet son dönemlerde yapılan DNA incelemeleri, Afgan, Keşmir ve Tacikistan'da Bedahşan halklarının İsrailî halklar ve dolayısıyla Kayıp İsrail Kabileleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu halklar, Asurlular tarafından sürgüne gönderilince Afganistan, Keşmir, Tacikistan gibi yerlere gelip yerleşmiş, buraların halklarıyla kaynaşmış, zamanla Hak Din'i unutup, putlara tapar hale gelmişlerdir. Nihayet Hak Din, Allah'ın bütün peygamberlerle gönderdiği İslâm, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından evrensel çapta tebliğ edilip, daha Sahâbe zamanında büyük bir hızla yayılınca Müslümanlar Hindistan'a kadar ulaşmış ve neticede Afgan, Keşmir ve Bedahşan halkları, yani “İsrail Evi'nin kayıp koyunları” İslâm'ı kabûl etmiş ve Müslü-manlaşmışlardır. Yani, Hz. İsa'nın misyonunu Peygamber Efendimiz, bir diğer ifadeyle, İslâm Ümmeti tamamlamıştır. Bundan dolayıdır ki, Hz. İsa (a.s.) Peygamber Efendimiz'den çok bahsetmiş ve bütün peygamberler Peygamber Efendimiz'i müjdelemiş olmakla birlikte, Kur'ân-ı Kerim, açık olarak sadece Hz. İsa'nın müjdesine yer vermiştir (Saff Sûresi/61: 6).¹⁷⁴

· **Nasıl Kur'ân âyetleri içinde müteşabih olanlar varsa, hadisler içinde de aynı şekilde müteşabih olanlar vardır. Onların manâsını ancak ilimde kökleşmiş seçkin âlimler anlayabilir. Dolayısıyla, bunlar üzerinde insanların bilmeden münakaşa etmeleri doğru değildir.**¹⁷⁵

MÜTEŞABİH ÂYETLERE VE MÜTEŞÂBİH HADİSLERE YAKLAŞIM

Allah Kelâmı Kur'ân'ın bütün zamanlara, mekânlara, şartlara, şahıslara ve seviyelere hitap eden bir kitap olması, onda Din'in de, kendisinin de temelini teşkil eden ve "muhkem" denilen ifadelerin yanısıra, müteşabih âyetlerin olmasını da gerekli kılmıştır. Çünkü hem mutlak gerçeklerin hayatta izafî yansımaları olduğu gibi, hayatta izafî gerçekler mutlak gerçeklerden daha fazladır ve insan hayatının bu hususiyetine hitap edip intizam getiren, onu düzene koyan müteşabih âyetlerdir. Bu âyetler veya ifadeler çok manâ derinliklerine, manâ gölgelerine sahiptir ve pek çok gerçeği barındırır. İkinci olarak, bazı derin ve mücerret gerçekler vardır ki, bunları düz bir anlatımla herkes anlayamaz; ayrıca, bunlar herkese hitap etmediğinden ve açıkça bilinmeleri bazıları için ayaklarının kaymasına bile sebep olabileceğinden, onlar ehlinin anlayacağı şekilde ifade buyurulmuştur. İşte Kur'ân gibi, hadis-i şerifler içinde de böyle ifadeler veya hadisler bir hayli vardır.

Müteşabih âyetler gibi müteşabih hadisler üzerinde de münakaşa etmemek gerekir. Esasen münakaşa hakikate hizmet etmediği gibi, bilhassa dinî meselelerin münakaşa şeklinde bahsi de kat'iyen doğru değildir. Münakaşada niyet tamamıyla hakkı bulmak olur, herhangi bir garaz taşınmaz, insaf elden bırakılmaz ve münakaşa konunun ehilleri arasında olursa belki caiz görülebilir. Münakaşada niyetin hâlis ve hak olduğuna delil şudur ki: Eğer hak karşı tarafın elinde ortaya çıkarsa buna üzülme şöyle dursun, yeni bir şey öğrenmeye ve yanlıştan dönmeye sebep olduğu için bilakis memnun olunabiliyor, hattâ hakkın kendi elinden çok karşı tarafın elinde ortaya çıkması daha çok sevindiriyorsa –çünkü kendi elinde çıkarsa bundan bir şey kazanılmayacak ve belki nefse de gurur gelecektir– bu takdirde niyet hâlis demektir.

İkinci olarak, münakaşa bir âyet veya hadis üzerinde ise, Tefsir usulünü, münakaşa edilen konuyu, Kur'ân'ın ve Hadis'in dilini ve belâğatini, Din'in aslını teşkil eden muhkemleri veya zarurî hükümlerini, ayrıca, Hadis'in mertebelerini, çeşitlerini, daha önce temas edilen kapalı veya zımnî vahyin derecelerini ve Peygamber kelâmının kısımlarını bilmek gerekir. Dolayısıyla, âyetlerin ve hadislerin özellikle müşkil ve müteşabih kısmını avam içinde, kendini göstermek, ilmini sergilemek, avukat gibi haklı

çıkıma çalışmak ve enanietini hak ve hakikate tercih etmek tarzında tartışmak kat'iyen caiz değildir. Müşkil ve müteşahib âyet ve hadislerin manâsını anlamayanlar, ehl-i iman iseler âyetlere bir şey demeseler de, sahih olmalarına rağmen bu tür hadisleri inkâra gidebilirler; onların zahirî manâları esas alındığında da pek çok yanlış kapı açılıp, dalâlet ehlinin itirazlarına ve hadislerdeki gerçekleri hurafe görmelerine sebep olunabilir. O bakımdan, her mevzu ehli tarafından, insaf ve hakkaniyet sınırları içinde ele alınmalı ve her mesele her yerde uluorta gündeme getirilip tartışılmamalı, nerede, hangi makamda, neyin, hangi üslûpla bahsedileceği çok iyi bilinmelidir.

- **İsrail Oğulları âlimlerinin bir kısmı Müslüman olup İslâmiyet dairesine girince, onların eski malûmatları da onlarla beraber “Müslüman oldu” ve İslâmiyet’e ait gibi telâkki edildi. Oysa onlardaki yanlışlar, asla İslâm’a ait olamaz.**¹⁷⁶

İSRAİLİYÂT VE İSRAİLİYÂTA KARŞI TAVRIMIZ

İslâm, süratle yayılarak, pek çok dinlerin ve felsefelerin bulunduğu “Orta Doğu” coğrafyasını fethedince milyonlarca insan İslâmiyet’e dâhil oldu. Bunların hepsinin birden ve kısa bir zaman içinde İslâmiyet içinde erimeleri elbette mümkün değildi. Dolayısıyla bazıları, eski dinlerinden veya felsefelerden kalma inanç ve düşünceleri de kendileriyle birlikte İslâm’ın içine taşıdılar. Özellikle İsrail Oğulları âlimleri içinde Müslüman olanlarla birlikte pek çok eski malûmatları da İslâmiyet dairesine girdi ve zamanla İslâm’a aitmiş gibi telâkki edilir oldu. Gerçi Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf’un büyük âlimleri, İslâm’ı bu tür sonradan girme ve ona ait olmayan inançlar ve düşüncelerden temizlemek için büyük gayret sarfettiler ve İslâm, Allah’ın izniyle bu çetin mücadeleden de zaferle çıktı. Ne var ki, yeni Müslümanların, özellikle İsrail Oğulları âlimlerinin bazı bilgileri, bilhassa avam içinde nakledilegeldi ve bunların bazıları ne yazık ki Tefsir ve Hadis kitaplarına da girerek, Kur’ân ve Hadis’in yorumunda az da olsa kullanıldı. Dolayısıyla, bunlara bakarak, Tefsir ve Hadis’in yorumuna girmiş her bilgiyi Kur’ân’dan ve Hadis’ten addedip, bunlarla Kur’ân ve Hadis’i, dolayısıyla İslâm’ı yargılamak büyük hatadır. Bu hususta da, ne kaynaklarımızda geçen ve manâlarını ve mahiyetlerini anlayamadığımız birtakım gerçekleri aklımızı ve bilgimizi hakem kılarak “İsrailiyattır” diye damgalama tefritine gitmeli, ne de Tefsir ve Hadis kitaplarında gördüğümüz

her bilgiyi Kur'ân'dan ve Hadis'ten zannederek, İslâm'ın içine sonradan dâhil olmuş yanlışları Kur'ân'a, Hadis'e ve İslâm'a mal etme ifratına düşülmemelidir. Her mesele gibi bu konular da usulü dairesinde ele alınmalı ve her meselede olduğu gibi bu konularda da Kur'ân'ın emrettiği gibi, “zikir ehli”ne, yani mevzuu gerçekten bilen âlimlere¹⁷⁷, ilimde kökleşmiş olanlara¹⁷⁸ müracaat edilmelidir.

- **Hadisler rivayet edilirken bazen râvîlerin kendi görüşleri veya hadisten çıkardıkları manâlar hadise ait sanılabiliyordu. İnsan hatadan kurtulamadığı için, onların doğru olmayan görüşleri veya hadislerden çıkardıkları yanlış manâlar sebebiyle rivayet ettikleri hadisler hakkında “zayıf” hükmü verildiği olmuştur.**¹⁷⁹

BAZI HADİSLERE “ZAYIFTIR” DAMGASI VURURKEN

Tevrat ve İncil gibi eski kitapların tahrifinin sebeplerinden biri, bu kitapları okuyan âlimlerin âyetlerin aralarına düştükleri notlar veya açıklamaların zamanla âyetler içinde telâkki edilir olmasıdır. O dönemlerde kitaplar çok az sayıda çoğaltılabildiği için, âyetlerin aralarına notlar ve açıklamaların düşüldüğü nüshalar, asıl Tevrat veya İncil olarak nakledilmekten kurtulamadı. Âlimlerin bütün görüşleri veya âyetlerden anladıkları manâların tamamının doğru olması elbette mümkün değildi. Benzer bir uygulama az da olsa hadis-i şeriflerin başına da geldi. Bazı râvîler hadisleri rivayet ederken, hadisten anladıkları manâları da hadise ekleyebiliyorlardı. Bu hadisler nakledildikçe bu ilaveler hadislere ait gibi telâkki edilmeye başlandı. Dolayısıyla, bu ilâvelerdeki hatalardan dolayı da, temelde sahih olan bazı hadisler için zayıf hükmü verildi. Bu tür muameleye maruz kalan hadis sayısı az olmakla birlikte, hadisleri anlama noktasında Hadis Usûlü ile birlikte bu husus da göz önünde tutulmalıdır.

- **İlhama mazhar bazı velî hadisçilerin ifadeleri içinde de hadislere karışanlar olmuş, velîlere gelen ilhamda bazı ârızalarla hatalar olabileceği için, bu hatalar hadise mal edilmiştir.**¹⁸⁰

BAZI HADİSLERE VELÎ HADİŞÇİLERİN İLHAMLARININ KARIŞMASI

Bir hadis-i şerifte, “Ümmetim içinde muhaddesler (ilhama mazhar olanlar) vardır.”¹⁸¹ buyurulmaktadır. Hadisçiler içinde de ilhama mazhar velîler çoktur. Bunların hadislerle konuşurken ilham veya keşfe dayalı

yaptıkları bazı yorumlar, değerlendirmeler veya kendi sözleri hadise dâhil gibi telâkki edilmiş ve râvîler, bazı hadisleri o şekilde rivayet etmişler. İlham peygamberlere gelen vahiy kesinliğinde olmadığı ve bazı perdeler arkasından geldiği için, keşifte de, ilhamda da kısmî hataların bulunması mümkündür. O bakımdan, velî hadisçilerin ilhama dayalı ve hadisten zannedilen bazı sözlerindeki kısmî hatalar sebebiyle bazı sahih hadisler tenkide uğramış. Şu kadar ki, evliyânın ilhamına dayalı olarak bazı hadislerle dahil gibi telâkki edilen ve kısmî hata ihtiva eden sözleri bilâhare hadis kritikçisi büyük âlimler tarafından büyük ölçüde ayıklanmıştır.

- **Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.), konuşurken bazen halk arasında şöhret bulmuş ve atasözü hükmüne geçmiş bazı sözleri irşad için naklederdi. Bu tür sözler hangi maksatla kullanılmışsa ona göre değerlendirilir ve zahirî manâlarında hata varsa ona bakılmaz; bakılıp da, bu hatalardan dolayı hadisler yargılanmaz.**¹⁸²

BAZI HADİSLERE BAŞKA HİKMETLİ SÖZLERİN KARIŞMIŞ OLMASI

Allah Rasûlü (s.a.s.) konuşurlarken irşad niyetiyle bazen pek tabiî olarak halk arasında yayılmış ve atasözü haline gelmiş bazı deyişleri ve sözleri kullanırdı. Bu tür sözler onlarla ne kastedilmişse o noktadan değerlendirilir, yoksa zahirî manâlarına bakılmaz. Bu sözler, çok defa temsil, teşbih, istiare ve mecaz gibi san'atlar da ihtiva eder. Meselâ, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir defasında pak zevcelerine, “En uzun kollunuz, vefatımdan sonra bana ilk kavuşacak olandır.” buyururlar.¹⁸³ Mübarek zevceleri, “Hangimizin kolu daha uzun!” diye kollarını ölçerler. Hadisin manâsı, Peygamberimiz’in rûhunun ufkuna yürümesinden sonra O’na ilk kavuşanın Hz. Zeynep bint Cahş olmasıyla anlaşılır. ‘Kolu uzun’ tabirini Peygamber Efendimiz ‘cömert’ manâsına kullanmıştır. Dolayısıyla, böylesi kullanımlarda sözün zahirî manâsına bakılmaz. Onunla kastedilen manâyâ bakılır. Zahirî manâ itibariyle hata olsa bile, bu hata, o söze zarar vermez. Ve bazı hadis-i şeriflerde bu tür ifadeler var diye onlarla hadisler yargılanmaz.

- **Pek çok teşbih, temsil ve mecazlar zamanla ilmin elinden cehaletin eline geçince hakikat telâkki edilir ve hatalara, hurafelere kapı açar.**¹⁸⁴

EDEBÎ SAN'ATLAR VE SÖZDEKİ MANÂ VE MAKSATLAR

Daha önce de temas edildiği üzere, hemen herkes meramını daha iyi anlatmak için ve anlatılmadaki gayesine uygun olarak teşbih, temsil, istiare ve mecaz gibi san'atları kullanır. Bu san'atlarla ifade edilmeye çalışılan manâ san'atların niteliği göz önüne alınmadan sözün zâhirine bırakılacak olursa, bu takdirde ortaya yanlışlar ve hurafeler çıkar. Ayrıca, bu san'atlı ifadeler zamanla cahillerin elinde kaybolur ve onlardaki zahir manâ hakikatin yerini alır ve yine yanlışla ve hurafeye kaynaklık eder.

Meselâ, daha önce de misal olarak verildiği üzere, bir defasında Peygamber Efendimiz Ashâbı'ndan bazılarıyla otururken derin bir gürültü işitildi. Efendimiz ferman etti ki, “Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi Cehennem'in dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür.” Biraz sonra huzura giren bir Sahâbî, hadisteki temsili açıklayan haberi getirdi: “Yetmiş yaşındaki falan meşhur münafık öldü.”¹⁸⁵ Eğer o zaman bu hadisteki temsilin manâsını açıklayan haber gelmemiş olsa ve hadis sadece metniyle gelecek kuşaklara aktarılmış olsaydı, elbette pek çok itirazlara kapı açabilirdi.

Dünya neyin üzerinde duruyor?

Yine, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendisine “Dünya neyin üzerinde durmaktadır?” diye sorulan bir soruya “Öküz ve balığın üstünde!” diye cevap vermiştir. Eğer o dönemde Efendimiz bu soruya bilimin açıkladığı şekilde cevap verecek olsaydı, asırlarca insanları bir güçlüğüne içine atmış olur ve insanlar onu anlamazdı. Fakat söz konusu cevap öyle gerçekler ihtiva etmektedir ki, hem o günkü insanlar, hem de daha sonraki asırların insanları ondan farklı gerçekleri çıkarabileceklerdir ve çıkarabilmektedir. Varlık türlerine müekkel, yani her bir varlık türüyle vazifeli melekler bulunması hasebiyle, yer kürenin karaları ve denizleriyle vazifeli melekler vardır. Karalarla vazifeli meleğin ismi Sevr (Öküz), denizlerle vazifeli olanın ismi ise Hût (Balık)tır. İkinci olarak, bu hadis-i şerif, “Devlet, kalem (yani ilim) ve kılıcın (yani kuvvet) üzerinde durur.” sözünde olduğu gibi, asırlarca karada en önemli geçim sebebinin öküz, sahillerde de balık olduğunu ve dünyanın bu iki hayvan üzerinde durduğu, yani insanların çok büyük çoğunluğunun geçimlerini bu iki hayvan üzerinden temin ettiğini ifade buyurmaktadır. Üçüncü olarak, bu soru Efendimiz'e iki defa sorulmuş ve Efendimiz, birinde “Öküzün”, diğerinde “Balığın” cevabı vermiştir. “Öküzün” cevabını verdiğinde, büyük ihtimal yer küre güneşin etrafında

dönerken Öküz Burcu'nda idi; “Balığın” cevabını verdiğinde ise “Balık Burcu”nda idi. Böylesine önemli gerçekler ihtiva eden bu hadis-i şerif, sonraki asırlarda manâsı anlaşılamayınca ya tenkide uğramış, hattâ sıhhati inkâr edilmiş veya birtakım cahil halk, bundan dünyanın gerçekten büyük bir öküz ve büyük bir balığın üstünde durduğu gibi bir hurafe üretmiştir. İşte, hadis-i şerifler değerlendirilirken, bu çok önemli husus da mutlaka dikkate alınmalıdır.

· **Cenab-ı Hakîm-i Mutlak (c.c.), tecrübe ve imtihan diyarı olan dünyada pek çok fayda ve hikmetler sebebiyle çok mühim şeyleri, kendi cinsi veya benzerleri içinde saklar. Kıyamet'in kopması, insanın eceli, Mehdi ve Deccal'ın zuhuru gibi hadiseler de bu saklananlar içindedir.**¹⁸⁶

Mutlak hakîm olan, yani her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler ve insanlar için faydalar bulunan Cenab-ı Allah (c.c), bazı mühim şeyleri, benzerleri ve cinsi içinde saklar. Meselâ, insanlar Cuma gününü ibadet adına iyi değerlendirsinler diye o günün içinde bulunan duaların kabûl saatini, özellikle Ramazan'ın her gecesi ibadetle diriltilsin diye Ramazan gecelerinde Kadir Gecesi'ni, her bir mü'mine velî olabilir diye bakılıp hürmet edilsin diye insanlar içinde velî kullarını saklar. Bunun gibi, dünya ve Âhret dengesini korumamız adına, bir yandan dünyada geçimimizi sağlamak için çalışmaktan geri kalmayalım, diğer yandan hemen ölüverecekmiz gibi Âhret için çalışıp, onu asla ihmal etmeyelim diye, ayrıca insanın öleceği zamanı bilmesi onun için sürekli bir ızdırap kaynağı olacağından eceli ömürde saklamış; yine, her bir nesil Kıyamet kendi zamanlarında kopuvorecekmiş gibi davransın diye Kıyamet'in saatini de dünyanın ömrü içinde gizli tutmuştur. İnsanlığın ömrü içinde Peygamber Efendimiz'le başlayan zamana Âhir Zaman, yani dünyanın son zamanı denir ve Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde bu zamanı günün ikindi–akşam arasına benzetmiştir.¹⁸⁷ İkindiden sonra artık akşam yakındır; dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim, Kıyamet'in artık yakın olduğundan söz eder.¹⁸⁸ Fakat insanlığın ölümü demek olan Kıyamet'in vakti nasıl gizli tutulmuşsa, her bir insanın kıyameti de kendi ecelidir ve o da bilhassa Âhret ve dünya dengesini muhafaza etmek, ölüme daima hazır bulunmak ve korku–ümit arasında yaşamak için gizli tutulmuştur.

DECCAL VE HZ. MEHDÎ'NİN ZUHUR ZAMANI

İşte, nasıl Cenab-ı Allah (c.c.), önemli hikmetler ve insanların faydaları sebebiyle bazı şeyleri gizlemişse, Âhir Zaman'da gelecek olan Mehdî ile ilgili hadis-i şeriflerin de her halükârda kısmen kapalı bir yanı, hattâ pek çok yanları vardır. Mehdî ve Mehdiyet hareketi, daha çok iman gözüyle ve samimiyetle bilinir; sadece Hakk'ın rızasını kazanma ve Allah Kelimesi'ni yüceltme niyetiyle, garazdan, kıskançlıktan ve meşrep taassubundan uzak bulunmakla, hakperestlikle, sâfi kalbler ve duru vicdanlarla Mehdî ve Mehdiyet hareketi tanınır. Bunun yanısıra, her zaman, her asır, kuvve-i maneviyelerin (moral) takviyesi, ümitsizliğe düşmeme ve inançların sarsılmaması adına "Mehdî" manâsına muhtaçtır. Ayrıca, daha önce de temas edildiği üzere, Mehdiyet'in tecdit manâ ve fonksiyonuyla her asra bakan yanı vardır. Dolayısıyla, her asır, Mehdiyet'ten kendine göre bir hisseye sahiptir. Hem gaflet içinde fenalara ve fenalıklara uymamak ve Din'de lâkaytlıkla nefsin dizginlerini serbest bırakmamak için de nifakın başına geçecek dehşetli ve tehlikeli şahıslardan ve dehşetli nifak hareketlerinden her asır çekinmeli, korkmalı ve bunlara karşı durmasını bilmelidir. İşte bütün bunlar ve benzeri sebepler, Mehdî ile ilgili olarak birbirinden kısmen farklı hadis-i şeriflerin Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) şeref-südur olmasına yol açmıştır. Yoksa, söz konusu farklılıklar bu hadislerin sıhhatine kesinlikle engel değildir ve olamaz. Engel gören, Kur'ân gibi Hadis'i de, bunların dilini de, tarihi de, ferdî ve içtimaî insan hayatını da, Mehdiyet ve Mesihiyet'i de anlamamış demektir.

• **Hadisleri yorumlayan bazı âlimler, bazı hadislerdeki bazı ifadeleri kendi yorumlarıyla aktarmışlar ve bu da o ifadelerdeki manâların sınırlanmasına, bazen yanlış anlamalara sebep olmuştur.**¹⁸⁹

MUTLAK GELEN HADİSLERDE HADİSE AİT OLMAYAN SINIRLAMALAR

Hadis-i şerifler de, Kur'ân âyetleri gibi pek çok manâ tabakalarına sahip olduğundan, onlarda da çok defa itlak, yani manâ ve maksadı tam açık olarak ifade etmeme ve mücerret bir gerçeği müşahhaslığıyla ortaya koymama özelliği vardır. Meselâ, Mehdî ve İslâm Deccalı, yani Süfyan ile ilgili hadislerde bunların Müslümanlar içinde çıkacağı beyan buyurulduğundan, bu hadisleri yorumlayanlar, bazen de rivayet edenler, kendi dönemlerinde İslâm'ı temsil merkezi neresi ise, hangi ülke ise, Mehdî ve Süfyan orada çıkacakmış gibi "Şam, Basra, Kûfe, İstanbul" gibi

yorumlara ve hadislerin aslında olmadığı halde isim açıklamaya gitmişler. Bunlar da yer yer hadisin metninden gibi telâkki edilmiş ve zamanla ilgili hadis-i şeriflerin tenkidine kapı açmıştır. O bakımdan, nasıl her mesele uzmanından sorulursa, hadislerle ilgili meseleler de Hadis'in nekkadlarından, yani büyük Hadis kritikçilerinden sorulmalı ve onların değerlendirmeleri esas alınmalıdır.

· **Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde mücerret bırakılan hakikatleri yer yer yorumla müşahhaslaştırma yoluna gitme de, bazı yanlış anlamalara yol açar ve açmıştır.**¹⁹⁰

Kur'ân-ı Kerim ve hadisler, Kıyamet'e kadar geçerli evrensel din olan İslâm'ın iki ana kaynağı olarak, her zaman, her mekân, her şart, her mesele ve her şahsa hitap ederler. Dolayısıyla, onlardaki çoğu hakikatlerin her zamana, her mekâna, her şarta, her meseleye ve her şahsa bakan yanı vardır. Bu sebeple, bu hakikatler, sözü edilen yanları ehli tarafından keşfedilip tatbik edilmek üzere çok defa mücerretlikleri içinde ve mücmel (toplu, özet, içinde ağacı taşıyan çekirdek niteliğinde) ifade edilmiştir. İşte, bazı âlimlerin bu hakikatleri kendi zamanları ve şartlarına bakan yanlarıyla ifade etmeleri, dolayısıyla müşahhaslaştırmaları, mevzuun aslına vâkıf olmayanlar tarafından sanki bu hakikatler sadece bir yer, zaman ve şarta hitap eden o müşahhaslaşmış yanından ibaretmiş gibi telâkki edilmesine sebep olmuştur. Şu halde, bu sınırlamanın yol açtığı hata elbette âyetlere ve hadislere ait değildir.

DECCAL'LA İLGİLİ HADİSLERDE MÜCERRET BIRAKILAN BAZI HAKİKATLER

Meselâ, bazı rivayetlerde Deccal'ın boyunun (minare gibi) çok büyük olduğu, buna karşılık, Hz. İsa'nın onun yanında küçük olduğu ifade buyurulmuştur.¹⁹¹ Bu hadis-i şerif, zâhiriyle ele alındığında hakikate uygun düşmez. Oysa, hadis-i şerif, Deccal'ı da, Hz. İsa'yı da bir şahs-ı manevî, yani Deccaliyet ve Mesihîyet olarak takdim buyurmakta ve onların dünyevî güç ve imkânlarını nazara vermektedir. Yani, Deccaliyet'in dünyevî açıdan çok güçlü ve imkânlarının geniş olmasına karşılık, onun karşısında Hz. İsa'ya inananların çok zayıf bulunacağını beyan etmektedir. Nitekim, Pozitivizm, Materyalizm, Darwinizm ve nihayet Komünizm gibi dünyayı sarsan, tesirini de özellikle Hıristiyan âleminde gösteren akımların gücüne ve tesirine karşılık, Hıristiyanlık, Batı'da bilim ve teknolojiyi de arkalarına

alan bu akımlar karşısında çok zayıf ve tesirsiz kalmış, dolayısıyla yüz milyonlarca insan, Cenab-ı Allah'ı ve Din'i inkâr bataklığına sürüklenmiştir.

Yine, hadis-i şeriflerde “Deccal çıktığı zaman bütün dünya işidir.”¹⁹²; “Onun birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü normal günler gibidir.”¹⁹³; “Kırk günde dünyayı gezer.”¹⁹⁴ buyurulmuştur. Hadisçiler, Hadis İlmi'nin ölçülerine göre sahih gördükleri bu rivayetleri kaydetmişler ve akıllarını gerçeğe hakem ve yargıç kılmaya gitmemişlerdir. Ne var ki, özellikle son bir-iki asırda akıllarını Din'e, hattâ Cenab-ı Allah'ın ve Peygamber Efendimiz'in kelâmına hakem ve yargıç kılan bazıları, cehaletlerini ortaya koyarak bu tür hadisleri tenkit etme cüretine girmişlerdir. Oysa, bu hadis-i şeriflerin her biri çok yönlü birer mûcizedir.

Deccal çıkınca onu bütün dünyanın işitmesi ve kırk günde dünyayı dolaşacak olması, radyo ve televizyon gibi haberleşme vasıtalarının ve motorlu vasıtaların icadıyla haberleşme ve seyahat imkânlarının çok gelişeceğine ve Deccal'ın bu gelişme döneminde ortaya çıkacağına işarettir. Onun birinci gününün bir sene, ikinci gününün bir ay, üçüncü gününün bir hafta ve dördüncü gününün 24 saatlik normal günler gibi olacağı ise, iki önemli gerçeğe parmak basmaktadır. Biri, Deccal'ın kuzey yarımkürede ve kuzey kutbuna yakın yerlerde ortaya çıkıp, tesir ve tahribinin süratle güneye doğru yayılacağıdır. Kuzey kutbuna yakın yerlerde gündüzlerin ve gecelerin altı ay olduğu yerler vardır ve güneye inildikçe gündüzler ve geceler bir aya, bir haftaya düşer ve derken normal günlerin yaşandığı mıntikalara gelinir. İkinci olarak, hadis-i şerif, haberleşme ve seyahat vasıtalarının gelişmesinin de tesiriyle Deccal'ın veya Deccalîyet'in dört döneminin olacağını, tesirinin süratle yayılacağını, birinci döneminde bir yılda önceki asırlarda ancak 300 senede, ikinci döneminde 30 senede, üçüncü döneminde 7 senede yapılabilen tahribatta bulunacağını, dördüncü döneminde ise tahribatının sıradanlaşacağı ve kendisini korumaya çalışacağını mûcizane haber vermektedir.

İşte, Kur'ân'ın ve hadis-i şeriflerin mûcizane dil ve üslûbundan, mesajlarındaki evrensellikten, Din'deki muhkem ve müteşabih gerçeğinden ve belâğat ilminden habersizlik, ayrıca tarihi ve tarihî hadiseleri, insan ve toplumları, içtimaî vak'aları ve fert ve toplum hayatının daha başka

gerçeklerini de bilememe, modern dönemlerde bu tür hadislerin cahilce tenkit edilmesine sebep olmuştur ve olmaktadır.

- **Hadis-i şeriflerin manâsıyla nakledilmesi (rivayet bi'l-manâ), bazı şartlara bağlı olarak caiz görülmüştür.**¹⁹⁵

HADİSLERİ MANÂSIYLA RİVAYET VEYA NAKLETME

Sahâbe-i Kiram, hadis-i şerifleri Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) duydukları şekilde nakletmede son derece titizdiler. Onlar, Rasûl-ü Ekrem Efendimiz'in, "Kim benim üzerime yalan uydurursa, Cehennem'deki yerine hazırlansın!"; bir rivayette, "Kim kasden benim üzerime yalan uydurursa, Cehennem'deki yerine hazırlansın!"¹⁹⁶ tehdidini iliklerine kadar duyar ve dolayısıyla hadis rivayetinde oldukça titizlik gösterirlerdi.

Doğruyla yalanın arasındaki farkın Rasûlullah (s.a.s.) ile Müseylimetü'l-Kezzâb veya gökle, hattâ Arş-ı A'zam ile yer arası kadar birbirinden uzak bulunduğu o dönemde, en büyük ve en mühim hususiyetin doğruluk olduğu düşünülecek olursa, o ışık asrında her mü'min, hele bu mü'min Sahâbe ve Sahâbe'yi takip eden Tâbiûn'dan ise, bırakın Efendimiz'e karşı yalan söylemeyi, Efendimiz'i hevâ ve hevesleri istikametinde konuşurmayı, en ufak bir yalanı bile söylemeleri mümkün değildi. O kadar ki, Hz. Ali Efendimiz (r.a.): "Ben, size Rasûlullah'tan (s.a.s.) bir şey söylerken, (öyle dikkat eder, öyle söylerim ki,) gökten yere düşmek (düşüp parça parça olmak), benim için O'nun üzerine yalan söylemekten daha ehvendir."¹⁹⁷ buyururlardı. Yine, bizzat Efendimiz (s.a.s.), bu hususta, "Kim yalan olduğunu bile bile benden bir söz rivayet ederse, o da yalancılardan biridir."¹⁹⁸ buyurarak, tahşidat üstüne tahşidat yapıyordu.

Hem Sahâbe-i Kiram ve Tabiûn hadis rivayetinde bu ölçüde titiz, hem de lâfız manânın kalıbı, söz de Peygamber sözü olmakla birlikte, bazı önemli şartlar altında hadislerin manâsıyla aktarılması caiz görülmüştür. Çünkü, söylenen bir sözün akılda kelime kelime kalması her zaman ve herkes için aynı derecede mümkün olmayabilir. Söz konusu şartların en önemlileri ise şunlardır: (1) Râvî, belâğata ve dile tam manâsıyla vâkîf olmalı; (2) hadisteki manâyı çok iyi kavramış bulunmalı; (3) râvînin manâyı ifade için kullandığı kelimelerden herhangi biri cümle içinde yabancı, yani Peygamberimiz'e aidiyeti imkânsız ve metne uygun düşmeyen bir kelime olduğu imajı uyandırmamalı; ve (4) hadisin lâfzı unutulmuş olmalıdır. Bu

şartlarda hadis bi'l-manâ, yani, hadisi kelimesine kelimesine Efendimiz'den sâdır olmayan bir lafızla rivayet etmek caiz görülmüştür.

Amellerin faziletlerine dair hadis-i şerifler, genellikle onların Âhîret'teki karşılığı ile ilgilidir. Bu sebeple, ebedî âleme ait şeyler içinde yaşadığımız bu âlemin ölçüleriyle tartılarak, sözkonusu hadisler tenkit edilemez.¹⁹⁹

BAZI AMELLERİN SEVAPLARIYLA İLGİLİ HADİSLER

Yanlış değerlendirildiği için doğru anlaşılmayan ve dolayısıyla cahilce tenkitlere maruz kalan hadis-i şeriflerden bazıları da birtakım amellerin sevaplarıyla alâkalı olanlardır. Meselâ, bir hadis-i şerifte, “Bir güzel söz, bir köleyi azad etmek gibi büyük bir sadakanın yerine geçer.”²⁰⁰; bir başka rivayette, “Gıybet, insan öldürme gibidir.”²⁰¹ ve en çok tenkide uğrayan bir rivayette ise “Kim ... duasını okursa, ona Musa ve Harun'un sevabına denk sevap verilir.”²⁰² buyurulmaktadır.

Bu tür hadisleri değerlendirirken dikkate alınması gereken birinci nokta, amellerin faziletlerinin ve sevaplarının dünyaya değil, Âhîret'e baktığıdır. Kur'ân-ı Kerim'de, “Allah'tan bir bağışlanmaya ve boyutları gökler ve yer kadar olan Cennet'e yarışircasına koşun!”²⁰³ buyurulmaktadır. Bu âyetle birlikte daha başka âyetlerden (ör: Zümer Sûresi/39: 74; İbrahim Sûresi/14: 48) Kıyamet Günü Cenab-ı Allah'ın yerküreyi değişiklik üstüne değişikliğe tâbi tutacağı, gökler kadar genişleteceği ve “başka bir arz (yerküre)” haline getireceği ve Cennet'i bu yeryüzünde kuracağı anlaşılmaktadır. İşte, ilgili hadis-i şeriflerde zikredilen sevapları, şu andaki yeryüzü ile gökler kadar büyütülecek bir yeryüzü mukayesesi temelinde ele almak gerekir.

Özellikle tenkide uğrayan, ilgili hadiste tarif edilen duayı okuyanın Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun'un (a.s.) sevabına denk sevap alır ifadesini de bu noktadan ele aldığımızda itiraz edilecek bir nokta kalmaz. Yani, teşbihte bilinmeyen, bilinene benzetilerek tanıtılmaya çalışılır. Biz, dünyevî ve bize ait, kendimiz, kapasitemiz ve ma'rifetimizle sınırlı ölçülerimiz içinde Hz. Musa ve Hz. Harun için bir sevap düşünür veya tahmin ederiz. Söz konusu dua veya münacata Âhîret'te Âhîret ölçüleri içinde ve Cenab-ı Allah'ın sonsuz kerem ve cömertliğine göre verilecek olan sevap, bizim Hz. Musa ve Hz. Harun için tahmin ettiğimiz sevap kadar olabilir. Bu tür hadisler, ayrıca dünya ile Âhîret arasındaki farkı, bizim cimriliğimize karşılık Cenab-ı

Allah'ın keremini ve cömertliğini ve O'na ibadetin, O'na dua ve münacatın kıymetini birazcık olsun idrak edebilme ve bunlara teşvik adına son derece önemlidir; tamamen yerindedir ve âdeta birer belâgat mûcizesidir.

Misal olarak anılan diğer hadis-i şerifler de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Yani, güzel bir söz söyleyene Âhîret'te verilecek sevap, dünyada bir köle azad etmek için dünyevî ölçülerimiz içinde düşündüğümüz sevaba denk gelebilir. Bununla hem insanlara karşı daima güzel sözlerle hitap etmenin, sözün en güzelini söylemenin önemi vurgulanırken, diğer taraftan, karşılaştırmada kullanıldığı için köle azad etmeye de teşvik vardır. Bunun gibi, insan öldürme ve zina, Allah katında en büyük, âdeta O'na şirk koşmaya denk günahlardandır.²⁰⁴ Gıybet'e Âhîret'te verilecek ceza, dünyada insan öldürme nazarımızda ne ise öyle ürpertici olacaktır. Bir de bilhassa bazı gıybetlerde öyle bir potansiyel vardır ki, bir değil, birkaç insan öldürmekten daha öte şerlere sebep olabilir. Dolayısıyla, ilgili hadis-i şerif, gıybetin hangi neticeyi doğuracağını bilemeyeceğimiz için de gıybetten şiddetle sakındırmaktadır.

Bu hususu daha da aydınlatma adına bir hadis-i şerif daha zikredecek olursak: Peygamber Efendimiz (s.a.s.), şöyle buyururlar: “Dünyanın Cenâb-ı Allah katında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsa idi, kâfirler ondan bir yudum su olsun içemezlerdi.”²⁰⁵ Hadis-i şerifte “Allah katında” denmesi, hadisteki manânın yine Âhîret'le alâkalı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, hadiste mukayese edilen dünya veya yeryüzü değildir; herkesin kendi dünyası, dünya hayatı, bu hayatın fânî dünyaya, dünyevî arzulara bakan yanısırdır. İşte bu yanıyla dünya, Âhîret'le mukayese edildiğinde, Âhîret'ten dünyadaki bir sinek kanadı kadarlık yere veya mükâfata karşılık gelemez. Eğer tamamen nefsanî arzulara bakan fânî yanıyla herkesin dünyasının Allah katında ve Âhîret nokta-i nazarından bu kadarcık bile değeri olsaydı, Allah, ondan kâfirlere bir yudum su bile vermezdi. Hadis-i şerif, nefsanî arzulara ve fânîliğe bakan yönüyle dünyanın değersizliği, buna karşılık, Âhîret'in Allah katındaki çok büyük değeri ve insanların dünyada Âhîret hayatını hedeflemesi gerektiği, küfrün ne kadar dehşetli bir cinayet ve kayıp demek olduğu gibi pek çok gerçekleri yine bir belâgat mûcizesi denebilecek tarzda ortaya koymaktadır.

• **Kur'ân-ı Kerim'in her bir harfinin bir 'kök' sevabı vardır ve bazı hallerde, bazı şartlarda ve bazı zamanlarda Cenab-ı Allah (c.c.), bu**

sevapları kat kat arttırır.²⁰⁶

AMELLER VE SEVAPLARI

Kur'ân-ı Hakîm'in her bir harfinin bir 'kök', yani aslî sevabı vardır. Fakat bazı hallerde, bazı şartlarda ve bazı zamanlarda, ayrıca okunuştaki samimiyete, niyetteki ihlâsın ve Kur'ân'la münasebetin derecesine ve okunuş güzelliğine göre Cenab-ı Allah (c.c.), bu sevapları kat kat arttırır. Meselâ, bizzat Kur'ân'da "*Muhakkak ki geceleyin kalkıp ibadet etmek, (zihin, kalb ve ruh üzerinde) çok daha tesirli ve okuma, okunanı dinleme ve anlama bakımından çok daha verimlidir.*"²⁰⁷ âyetinde ifade buyurulduğu gibi, gece okuması farklıdır; şafak vakitlerinin kendine has husûsiyeti vardır. Cuma günleri ve akşam-yatsı arası vakitleri de Kur'ân ve başka virdleri de okuma adına hususî vakitler olma özelliğine sahiptir. Bir de, Cuma günü, Regaib, Miraç, Berat ve Kadir geceleri gibi mübarek gecelerde yapılan ibadetlerin sevapları kat kat arttırılır. Meselâ, Kadir Gecesi, bizzat Kur'ân'da buyurulduğu üzere²⁰⁸ bin aydan daha hayırlı ise, demek ki bu gece yapılan ibadetlere, okunan Kur'ânlara başka normal zamanlarda verilenden otuzbin kattan daha fazla sevap verilir. Dolayısıyla, Kur'ân okumanın ve başka ibadetlerin sevapları birbirine denk olmadığı gibi, aynı ibadetler de her zaman aynı sevabı getirmez.

· **Bazen tek bir kelime, tek bir tesbih, altmış senede bile açılmayacak saadet hazinelerinin açılmasına; bir âyet, Kur'ân'ı baştan sona okumanın kazandırdığı sevabın kazanılmasına sebep olur.**²⁰⁹

AMELLERİN SEVAPLARINA TESİR EDEN BAZI ÖNEMLİ FAKTÖRLER

Her amel veya ibadet, her zaman aynı sevabı getirmediği gibi, bazı ameller veya ibadetler bazen çok öne çıkar ve kendilerinden daha önemli amel veya ibadetleri bile geride bırakır. Meselâ, savaş boyutuyla cihad İslâm'ın şartlarından olmadığı halde Ramazan ayı içinde savaş için çıkıldığında orucu açmak çok daha faziletlidir, hattâ gereklidir. Aynı şekilde, namazı geçirmeye hiçbir sebep yoktur; fakat Hendek Savaşı'nın bir gününde olduğu gibi²¹⁰ düşmanla göğüs göğse çarpışırken namaz mecburen kazaya bırakılabilir.

Bunun gibi, aynı amel veya ibadet, bazı şartlarda ve bazı hallerde insana başka zamanlardan çok daha fazla sevap kazandırır. O kadar ki bazen

Cenab-ı Allah (c.c.), küçük gibi de görülse, rızasını çeken güzel bir davranışın karşılığında insana onu Cennet'e taşıyacak sürekli hayırlar ve sevaplar kapısı açabilmektedir. Nitekim, susuz bir köpeğe kuyuya inerek ayakkabısıyla çıkardığı suyu içiren bağıye bir kadının Cennet'e, evinde bir kediyi aç bırakıp ölümüne sebep olan bir kadının da Cehennem'e gittiğini beyan buyuran hadis-i şerifler,²¹¹ bu gerçeği ifade etmektedir. Yine, Abdullah ibn Abbas (r.a.), Rasûlullah'ın ihtiyacı olduğu bir zamanda taharet için O'na su götürmüştü. O anda bu hizmeti Peygamber Efendimiz'i o kadar hoşnut etmiş olacak ki, O'nun "Allahım, onu Din'de fakih kıl (ona Din'in rûhunu öğret) ve onu te'vile (Kur'ân'ın gizli hakikatlerine) âşinâ kıl!" duasına mazhar oldu.²¹² O kadar ki, Hz. İbn Abbas, daha sağlığında 'Hibrü'l-Ümme' (Ümmet'in Allâmesi), 'Bahr' (ilimde derya) ve 'Tercümânü'l-Kur'ân' (Kur'ân'ı bize intikal ettiren, ilâhî muhtevayı tercüme eden) gibi sıfatlarla anılırdı.²¹³

İşte, bazı objektif, yani kişiye ait olmayan zâhirî ve bizzat kişiye ait (subjektif) hallerde ve şartlarda yapılan bir amel, okunan bir Kur'ân âyeti, Allah yolunda tek bir hizmet, bütün Kur'ân'ı okumuş kadar fayda verebilir ve sevap getirebilir. Öyle de, hâlis niyetle şeffafiyet kazanan bir zikirde veya bir âyette, gökler gibi nûranî sevap ve fazilet yerleşebilir. Dolayısıyla, amellerin veya ibadetlerin sevaplarıyla alâkalı hadis-i şerifler, bir de bu açıdan değerlendirilmelidir.

Zamanlar ve mekânlar arasında olduğu gibi, Kur'ân'ın sûreleri ve âyetleri arasında da fazilet farkı vardır.²¹⁴

Nasıl günler içinde Cuma'nın, aylar içinde Ramazan'ın, mekânlar içinde Mekke ve Medine'nin, mescidler içinde Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ'nın, insanlar içinde peygamberlerin, onlar arasında rasûllerin ve rasûllerin içinde başta Peygamber Efendimiz (s.a.s.) olmak üzere Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun), yani ülü'l-azm rasûllerin ayrı yeri, diğerlerine üstün faziletleri ve kudsiyetleri varsa, bunun gibi, Kur'ân sûreleri ve âyetleri arasında da fazilet farklılığı vardır.

KUR'ÂN SÛRELERİ ARASINDA FAZİLET FARKLILIKLARI

Meselâ, Fâtiha'nın Kur'ân kadar sevabı olduğu;²¹⁵ İhlâs Sûresi'nin Kur'ân'ın üçte birine,²¹⁶ Zilzâl Sûresi'nin²¹⁷ ve Kâfirûn Sûresi'nin

Kur'ân'ın dörtte birine²¹⁸ denk geldiği ve Yâ-Sîn Sûresi'nin on Kur'ân kadar fazilet taşıdığına dair rivayetler²¹⁹ öncelikle bu açıdan ele alınmalıdır.

Burada bu sûrelerin her birinin Kur'ân'a dâhil olduğu gerçeğinden hareketle bir itiraz yapılabilir. Bu itirazın bir geçerli yanı vardır. Yani hadis-i şerifler, Kur'ân'ın tamamının okunmasıyla değil, sözkonusu sûrelerin okunmasıyla alâkalıdır. Elbette Kur'ân'ın tamamı okunduğunda, sözkonusu sûreler bu okunuşa dâhil olacak ve diğer sûrelerden daha fazla sevaba sebep olacaktır.

Diğer yandan, bu itiraz, “Kur'ân-ı Kerim'in her bir harfinin bir 'kök' sevabı vardır ve bazı hallerde, bazı şartlarda ve bazı zamanlarda Cenab-ı Allah bu sevapları kat kat artırır.” ve “Bazen tek bir kelime, tek bir tesbih, altmış senede bile açılmayacak saadet hazinelerinin açılmasına, bir âyet Kur'ân'ı baştan sona okumanın kazandırdığı sevabın kazanılmasına sebep olur.” gibi kaideler ve ölçüler karşısında bir manâ ifade etmez. Yani, içine bir mısır danesi ekilmiş bir tarla farz edelim. Bazı daneler yedi sünbül vermiş, yani bazı danelerden çıkan mısır bitkilerinin her birinde yedi mısır koçanı bitmiş ve her koçanda yüzer dane var. Demek oluyor ki, bir dane yedi yüz dane vermiş ve böylece içine bin dane ekilen bütün tarlanın üçte ikisine denk gelir. Danelerden biri on koçan bulunan bitki çıkarmış ve dolayısıyla bu bitkide bin dane bitmiş. Şu halde, bu bir tek dane bütün tarlaya ekilen danelere denk demektir. Bir başka danede elli koçan bitmiş ve her koçanda ikiyüz tane var. Dolayısıyla bu tek dane onbin, yani bütün tarlaya ekilen danelerin on katı dane vermiş.

Bunun gibi, Kur'ân-ı Hakîm'i, nuranî, mukaddes ve semavî bir tarla farzediyoruz. Her harfi aslî sevabıyla bir dane hükmündedir ve Kur'ân-ı Kerim, üçyüz bin altıyüz yirmi harften oluşur. Hadis-i şeriflerde üç defa okunduğunda Kur'ân'ın tamamına denk olduğu ifade buyurulan İhlâs Sûresi'nin harfleri ise Bismele dâhil edildiğinde altmış dokuzdur ve üç altmış dokuz, ikiyüz yedidir. Şu halde, üçyüz bin altıyüz yirmi, ikiyüz yediye bölündüğünde yaklaşık bin beşyüz eder. Demek ki, İhlâs Sûresi'nin her bir harfi bin beşyüz sevap kazandırmaktadır. Haklarında İhlâs Sûresi'ninkine benzer hadis-i şerif bulunan sûreler ve Âyetü'l-Kürsî gibi âyetler de bu hesaba tâbi tutulduğunda, onların her bir harfinin ve tamamının kazandırdığı sevap anlaşılacaktır.

Bu tür rivayetlerin ihtiva ettiği bir gerçek de şudur: Sözkonusu sûrelerde hadislerde ifade buyurulan sevabı kazandıracak bir potansiyel vardır. Herkes, o sûreleri okumakla bahis mevzuu sevabı kazanamaz. Ama belli zamanlarda, belli şartlarda ve hakkını tam vererek okunduğunda, normal bir Kur'ân okumaya mukabil sözkonusu sevaplar kazanılabilir.

· **Her amel veya ibadet, her zaman, her şartta, her halde, herkes için ve her bir işlenişte aynı sevabı getirmez. Fakat her birinin belli şartlarda ve hallerde, belli işleniş ve bazı işleyenler için getireceği potansiyel sevaplar vardır.**²²⁰

BAZI SÛRELERDEKİ SEVAP POTANSİYELİ

Yukarıdan beri bazı amellerin veya Kur'ân sûrelerinin sevaplarıyla ilgili hadis-i şerifler, yukarıda da temas edildiği üzere, o ameller, her zaman, her şartta ve herkes için aynı sevabı getirir manâsında değildir. Meselâ, yukarıda anılan hadis-i şerifler gibi, “Kim falan vakitte iki rek'at namaz kılsa bir Hacc sevabı alır.” şeklindeki rivayetlerde de anlatılmak istenen, bu ameller, ibadetler veya okuyuşlarda sözü edilen sevabı kazanma imkânı vardır. İmkân veya potansiyel, her zaman gerçekleşir diye bir şart yoktur. İşte, ilgili hadis-i şerifler, “Üç İhlâs Sûresi'ni okumada bir Kur'ân okuma sevabı kazanma imkânı sözkonusudur; dört Kâfirûn, dört Zilzâl, bir Fâtiha sûrelerinde de aynı imkân veya potansiyel vardır. Bir defa Yâ-Sîn Sûresi'ni okumakla ise on Kur'ân okuma sevabını kazanmak mümkündür; öyleyse bu imkânı gerçekleştirilmeye bakın!” diye teşvikte bulunmaktadır.

· **Diyelim ki, bir sultanın küçük bir mesele için hususî telefonuyla herhangi bir vatandaşla konuşması, bir de bütün ülke ve devleti adına birinci derecedeki görevliyle ona bir elçi göndererek emirlerini tebliğ etmesi şeklinde iki görüşmesi olur; bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın da her bir kuluyla onun kalb telefonundan hususî ve kullarına elçi gönderip, hepsiyle o elçinin eline verdiği küllî fermanı vasıtasıyla umumî iki görüşmesi vardır. Birinci tür görüşmeyi velâyet, ikinci tür görüşmeyi Risalet temsil eder.**²²¹

CENAB-I ALLAH'IN KULLARIYLA İKİ TÜR KONUŞMASI

Bir sultanın veya padişahın, tebasının fertleri veya vatandaşlarla iki türlü görüşmesi olur. Eğer herhangi bir ferdin bir meselesi için veya o fertle ilgili olarak görüşecek olsa telefonunu açar ve o fertle görüşebilir. Ama devletin

veya bütün ülkenin önemli meselelerini ve bu meselelerle ilgili iradesini halkına bildirmek için ise, en selâhiyetli şahsı ya huzuruna çağırır ve onu bir fermanla halka gönderir veya o şahsa fevkalâde bir elçi yollayıp, fermanını ona elçi vasıtasıyla tebliğ eder.

İlham ve vahiy

Bunun gibi, kâinatın, bütün varlıkların ezeli ve ebedi sultanı Hz. Zât-ı Kibriyâ'nın da kullarıyla iki türlü görüşmesi vardır. O, her bir kuluyla o kulun Rabbi olması hâsiyetiyle ve onunla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili bir meselede kulun kalb telefonuyla konuşur. Bu konuşma, bazen daha açık, bazen ise şifreli veya yorum gerektiren tarzda olur. Buna dinî terminolojide 'ilham' denir. Her bir insan için şu veya bu şekilde bir ilham sözkonusu olsa da, insanların çoğu ilhamın dilini ve keyfiyetini bilmedikleri gibi, kalblerine gelen manâların gerçekten Allah'tan mı yoksa nefis ve şeytandan mı olduğunu da ayırtedemezler. Ama kalb-i selîm sahibi, kalbleri Allah ile tam irtibat halinde, Şeriat'ı da bilen ve Allah'a hususî yakınlığı bulunan kişiler –ki, bunlara 'velî' diyoruz– ilhamın, manâsının ve niteliğinin farkındadırlar. İlhama mazhar olma ve onu almada da âdetâ velîler sayısınca farklılıklar sözkonusudur. Her velî, istidadına, yani kapasitesine, Allah'a giden yolda katettiği mesafe ve mertebelere, Cenab-ı Allah'ın İsim ve Sıfatları'nın tecellilerine mazhariyetine göre Cenab-ı Allah'ın nûruna, sohbetine veya kendisiyle konuşmasına mazhar olur. İlhama mazhar bir velî, "Kalbim bana Rabb'imden bildiriyor ki..." der ve ona gelen ilham kendisi için bağlayıcılığı olsa da, Din'de kaynak, dolayısıyla başkaları için bağlayıcı olmaz.

Cenab-ı Allah (c.c.), insanların hayatlarını tanzim etmek, nelere nasıl inanacaklarını, Kendisi'ne nasıl ibadet edeceklerini, neleri yapıp neleri yapmayacaklarını insanlara bildirmek için onlar içinden birini seçer. Seçtiği bu kimseyi ya huzuruna alır ve sözünü ettiğimiz hususları bir fermanla ona bildirir veya çok defa o kişiye fevkalâde elçisini gönderir ve bu hususları o elçi vasıtasıyla tebliğ eder. O kişiyle, eğer o kişinin vazifesi sadece bir veya birkaç kavimle sınırlıysa, o kavim veya kavimlerin Rabb'i unvanıyla görüşür ve konuşur. Eğer o kişinin vazifesi bütün insanları, bütün âlemleri kapsıyorsa, bu defa onunla Âlemlerin Rabbi unvanıyla konuşur ve görüşür. Bu görüşme ve konuşma, Cenab-ı Allah'ın en azametli ve en kapsamlı Kelâm tecellisidir. Buna da, O'nun bütün İsimleri'nin kâinattaki tecellilerini

birden ruh aynasında bulan ve onları aksettirebilen bir insan mazhar olur. Cenab-ı Allah ile bu şekilde bir görüşmeye mazhar olan insanlara peygamber diyoruz.

Velîler, peygamberler ve Peygamber Efendimiz

Peygamber Efendimiz dışındaki peygamberlerin misyonları belli zaman ve kavimlerle sınırlı olduğundan Cenab-ı Allah'ın onlarla görüşmesi ve konuşması da ona göreydi. Ve nasıl velîler arasında ilhama mazhariyette velîler, hattâ velîlerin halleri ve seyr u sülûk dediğimiz Cenab-ı Allah'a yolculuklarındaki mertebeleri sayısınca farklılıklar sözkonusu ise, peygamberler arasında da benzer farklılıklar vardır. Şu kadar ki, her bir velînin Cenab-ı Allah ile kendine has bir münasebet halkası, aynı şekilde, her bir peygamberin de Cenab-ı Hak ile kendisine has bir münasebet haytı veya hattı sözkonusudur. Bu hususî münasebet halkası veya haytı, o velînin ve peygamberin misyonunu da belirler ve misyonunun gereği ya da sonucudur. İşte bu noktada, "Hususî fazilette mercuh râcihe tereccuh edebilir," yani "Genel olarak daha alt seviyedeki bir insan, hususî bir fazilette daha üst seviyedekinin önünde olabilir." kaidesince, umumî fazilette daha alt seviyedeki bir velî, umumî fazilette daha üstteki başka velîleri bu hususî münasebet halkasında geçebilir; aynı şekilde, umumî fazilette daha alt seviyedeki bir peygamber de, umumî fazilette daha üstteki peygamberleri Allah ile olan hususî münasebet hattında aşabilir. Burada şu hususu da belirtmeliyiz ki, velîlerin en büyüğü bile herhangi bir fazilette peygamberlerin en küçüğüne yetişemez.

Bütün varlıklar, dolayısıyla bütün peygamberler içinde Cenab-ı Allah'ın bütün İsimleri'nin kâinattaki tecellilerini birden ruh aynasında bulan ve onları aksettirebilen tek insan, Rasûl-ü Ekrem Hz. Muhammed'dir (s.a.s.). O, tebliğ ettiği İslâm evrensel, bütün zamanlar, mekânlar, şartlar, insanlar ve cinler için olmakla Cenab-ı Allah'ın bütün İsimleri'nin a'zam tecellisine mazhardır. O, Cenab-ı Allah ile O'nun bütün âlemlerin Rabbi olması hâsiyeti veya unvanıyla münasebettardır. Umumî fazilette O'nu kimse aşamadığı gibi, hususî fazilette de aşamaz.

Miraç

Cenab-ı Allah'ın Zâtı'yla ve İsimleri'yle insanlığın a'zam, yani en büyük ferdine (s.a.s.) a'zam mertebedeki tecellisi, o en büyük ferдин miracının sırrıdır. Mirac, bir velînin seyr u sülûku gibi halktan Hakk'a bir yolculuk

olmakla onun bânını, yani iç boyutu velâyettir ve velâyetin en yüksek, Peygamber Efendimiz'den başka kimsenin ulaşamayacağı mertebesidir. İşte Miraç, Peygamber Efendimiz'in velâyetinin en büyük kerameti ve en nihaî mertebesi olduğundan risalete inkılâp etmiştir. Dolayısıyla onun zâhiri, yani dış boyutu risalettir; halktan Hakk'a yolculuğun tamamlanmasından sonra tebliğ vazifesiyle Hakk'tan halka dönüşün adıdır.

- **Kâinatın özü, çekirdeği ve meyvesi veya mikro-kâinat olarak nasıl insanda cisimden başka akıl, kalb, ruh, hayal, hafıza gibi manevî vücudlar vardır, elbette çekirdekte ve meyvede olan ağaçta da olacağı cihetle, makro-insan kâinatta da şu maddî-cismaniyet âle-minden başka gayr-ı maddî âlemler ve her âlemin semâsı vardır.**²²²

İNSAN, KÂİNAT, ÂLEMLER, SEMALAR VE MİRAC

İnsan, zübde-i kâinattır; yani kâinatın hem çekirdeğidir, hem meyvesidir. Nasıl maddî varlıkta son unsur meyvedir; insan da, maddî varlığı noktasında kâinatta son yaratılan varlık olarak, kâinatın meyvesidir. Şu kadar ki, daha önce de üzerinde durulduğu üzere, bir şeyin neticesi, meyvesi, evvel düşünülür. Dolayısıyla, maddî varlık silsilesinde en son olan, düşüncede ve mânâ en evveldir ve o varlık silsilesinin gayesidir.²²³ Bu bakımdan, nasıl bir ağaç meyvesi için yetiştirilirse, kâinatın varlığından da gaye insandır. Öyleyse, insan, kâinatın varlığında mânâ, düşüncede ve gaye olarak ilktir. İşte, kökü yukarıda olup, dallarıyla aşağıya doğru uzanan yaratılış ağacının manâ kökünde insanın hakikatı veya mahiyeti yatar.

Bir şey yapacağımız veya yazacağımız zaman, önce neyi niçin yapacağımızı veya yazacağımızı düşünür ve yapacağımız veya yapacağımız şeye ondaki gayemize göre zihnimize şekil veririz. Dolayısıyla, her şeyin esası, onun manâsıdır; manâ da o şeyden güdülen gayeye göre şekillenir. Önce yapmaktan veya yazmaktan gaye, sonra zihinde bu gayeye göre şekillenen manâ olmadan hariçte bir eser olmaz. Önce harfleri rastgele dizip, sonra onlara manâ verilmez. Harfler, manâyâ göre dizilir. Materyalistler ve yine materyalist olan evrimciler, gayeyi, manâyı ve Yaratıcı'yı kabul etmedikleri için, kendiliğinden ortaya çıkan maddî harfler yine kendiliklerinden diziler meydana getirdiler ve böylece şu muhteşem denge, düzen ve gayeler sahibi kâinat meydana geldi iddiasındadırlar ve tarihin bu en saçma iddiasını da bilim olarak takdim edebilmekte ve savunabilmektedirler. Oysa arzedildiği üzere, önce manâ, ondan da önce o

manâyı doğuran gaye, ondan da önce o gayeye sahip bulunan bir akla ihtiyaç vardır. Şu halde, insan varlık silsilesinde son olmakla, manâ ve gaye olarak ilktir. Maddî cisim manânın giydiği kalıp olmakla, manâdaki her şey, cisimde maddî olarak vardır.

İşte, insan, mahiyeti ve hakikatiyle kâinatın manâsıdır. Dolayısıyla onda olan her şey, kâinat olarak ortaya çıkmış ve nihayet kâinat, meyvesi olarak insanı vermiş, insanda özetlenmiştir. Öyleyse, çekirdekte olanın ağaçta, ağaçta olanın meyvede bulunması gibi, insanda olan her şey olanca açılımıyla kâinatta, kâinatta olan her şey de özeti ve yoğunluğuyla insanda vardır. Meselâ, bir yanda melekleri de aşan duru, saf ve rûhanî bir boyut, bir yanda da elementlere, bitkilere ve hayvanlara bakan bir başka boyutu vardır insanın. O, rûhaniyetiyle meleklerin, hattâ daha da ötesinin, hafızasıyla Levh-i Mahfuz'un, tabiatı ile kâinattaki unsurların (hava, su, ateş ve toprağın), vesvesesiyle cin ve şeytanların veya nefs-i emmaresiyle şeytanın, terbiye isteyen yakalama gücüyle, kiniyle, kurnazlığıyla, yırtıcılığıyla, hırsıyla vb. belli hayvanların, damarlarıyla nehirlerin, kıllarıyla ormanların vb. karşılığıdır. Bu sebeple, kâinata bakarak insanı, insana bakarak kâinatı tanıyabiliriz.²²⁴

İnsanda cisimden, yani onun maddî âleminden başka hayal, tasavvur, tefekkür, hâfıza gibi zihnî âlemler; kalb, ruh, vicdan, sır, hafî, ahfâ gibi kalbî-manevî âlemler de vardır. Zihnî âlemler yerküreye ve başka kürelere göre “yedi kat semâ”yı temsil ederken, kalbî-manevî âlemler ise Arş, Kürsî, Lâhût, Rahamût, Ceberût, Melekût ve Misâl Âlemi gibi âlemlerin karşılığıdır. İşte, nasıl yerküre ve diğer kürelerin semâsı, yani göğü vardır, bunun gibi, elbette Cennet'e ve Arş-ı A'zam'a varıncaya kadar manevî ve uhrevî âlemlerin de semâsı olacaktır. İşte, nasıl taş, su ve topraktan oluşan yerkürede Cenab-ı Allah sayısız çeşitte hayat ve canlıyı var etmiştir ve etmektedir, elbette şeffaflığıyla hayata topraktan ve sudan çok daha yakın olan semâlarda da oralara has varlıkları yaratacaktır. Bu varlıklar, melekler ve rûhanîlerdir. Manevî yanıyla melekleri de geride bırakabilecek bir yapıda ve kabiliyette olan insan, melekler gibi bu semâlarda rûhuyla, hattâ enerjinin maddeye, maddenin enerjiye dönmesi gerçeğinin de gösterdiği üzere, âdeta ruh hafifliği kazanabilecek mahiyetteki bedeninin de rûhuna eşlik etmesi neticesinde ruh-beden bir arada veya “temessül” şeklinde astral (necmî, duple) bedeniyle seyahat edebilir. Rasûl-ü Ekrem'in (s.a.s.) miracı,

O'nun bedeninin rûhuna eşlik etmesiyle ruh–beden bütün kâinata, kâinatın maddî–manevî bütün boyutlarında gerçekleşmiş bir seyahattir. Özellikle günümüzdeki ilmî gelişmeler karşısında Mirac'ın ruh–beden beraber olabileceğini sorgulamak, sadece cehalet göstergesi olur.

· **Allah Tealâ'nın san'atında hareketler nihayet derecede muhtelif, yani maddî cisimlerin, sesin, ışığın, hayalin, rûhun hareket ve hızları birbirinden çok farklıdır. Dolayısıyla Mirac'ın birkaç dakika içinde gerçekleşmesini sorgulamak da, ancak cehalet eseri olabilir.**²²⁵

HAREKET VE HIZDAKİ İZAFİLİKLER, FARKLILIKLAR VE MİRAC

Manevî gerçeklerin misallerini veya onları akla yaklaştıracak, anlamamıza yardım edecek müşahhas misalleri veya temsillerini fizikî dünyada bulmak mümkündür. Bazıları, Peygamber Efendimiz'in miracının birkaç dakika içinde nasıl mümkün olabildiğini sorgulamakta, bu hususta şüphe yayabilmektedirler. Oysa hem kendimize, hem kâinata baktığımızda açıkça görürüz ki, hemen her bir şeyin zamanı farklıdır. Meselâ, Cenab-ı Allah (c.c.), yerküreyi olanca ağırlığına rağmen kendi etrafında saatte 1670 km, güneşin etrafında saatte 108.000 km hızla ve güneşi müthiş büyüklükteki Samanyolu ile birlikte saatte 900.000 km hızla hareket ettirebilmektedir. Bu kadar büyük kütleleri bu kadar hızla döndüren, Kudreti'ne sınır olmayan Cenab-ı Allah (c.c.), elbette bir kulunu da birkaç dakikada bütün kâinata, bütün zaman ve mekânlarda gezdirebilir.

Öte yandan, Cenab-ı Allah'ın san'atının eseri olan kâinata hareketler ve hızlar nihayet derece muhtelifdir. Yukarıda verilen misallerin yanısıra, meselâ sesin deniz seviyesinde, kuru ve sıfır derecedeki havada saniyedeki hızı 340 m, telefondaki hızı ise ışık hızıdır. Işığın saniyedeki hızı ise 300.000 km.dir. Bu demektir ki, ışığın dakikadaki hızı 18.000.000 kmdir. Güneşin dünyaya uzaklığı 150.000.000 km olup, güneşin ışığı dünyaya 8 dakikada gelir. Yani güneşin ışığını biz, o gerçekte ufkumuzda doğduktan 8 dakikada alırız. İnsan rûhu, ışıktan da çok daha lâtiftir. Işık maddî; ruh ve nur, gayr-ı maddîdir. Hayalin hızı, ışıktan da fazladır. Ruh ile, hayalden de daha süratle yol alır. Rüyamızda Misal Âlemi'ne giren ruh, çok serî davranır ve senelerce mesafeyi birkaç saniyede kateder. İşte, bedeni ruh hafifliği kazanan Allah Rasûlü –ki, enerjinin sakınımı, yani maddenin enerjiye, enerjinin maddeye dönüşebilmesi, anlama adına buna bir misal

teşkil eder– birkaç dakika içinde bütün zamanları ve mekânları dolaşmış, Cenab-ı Allah'ın en büyük âyetini veya âyetlerini müşahede etmiştir.²²⁶

- **Maddî âlemde işleyen her şeyin, her mekanizmanın manevî tezgâhları ve küllî kanunları, gayr-ı maddî ulvî âlemlerdedir. Allah'ın yaratıklarının kaynaştığı yerküredeki hadsiz varlığın hareket ve davranışlarının, amellerinin neticesi de, aynı ulvî âlemlerde temessül eder.**²²⁷

MADDE, MANÂ, MADDÎ VE MANEVÎ ÂLEMLER VE MİRAC

Nasıl insan, bütün davranışlarına, hareketlerine, fiillerine ve eserlerine zihninde karar verir ve onun her bir eserinde 'isimleri' diyebileceğimiz kabiliyetleri, meselâ bilen, yapan, üreten, davranan, konuşan, oturan, kalkan, yazan, okuyan, inşa eden vb. olması görülür; yine nasıl bir ülkenin kanunları en üst makamda yapılır ve bu kanunlarda bu makamın değişik isimleri olarak görebileceğimiz adliye, dış işleri, iç işleri, tarım, sanayi, eğitim vb. bölümlerin imzası bulunur; bunun gibi, maddî âlemde geçerli bütün kanunlar ve bu âlemde olup biten her şeyin tezgâhları, manevî olan yüce âlemlerdedir ve bu âlemler de gider Cenab-ı Allah'ın Rabb (terbiye eden, büyüten, yetiştiren), Yaratıcı, Rızıklandırıcı, Hayatı Veren, Hayatı Alan, Hayatta Tutan, Hikmetler Sahibi vb. isimlerine dayanır. Yine nasıl insan, zihninde kararlaştırdığı davranışlarının neticelerini yine zihniyle algılar ve davranışlarının, hareketlerinin, fiillerinin, eserlerinin neticeleri şu veya bu şekilde geri kendine döner; nasıl bir ülkenin en üst makamda yapılan kanunlarının ve ülke idaresinin neticeleri yine söz konusu makama ve o makamın farklı dairelerine döner; bunun gibi, maddî âlemde cereyan edip, kanunları ve tezgâhları ulvî âlemlerde olan her şey yine aynı ulvî âlemlerde temessül eder, yani oralarda o âlemlere göre manâ kazanır ve bu manâ o âlemlere has keyfiyette tecelli eder.

Sözkonusu temessülü anlamaya misal olarak rüyalar verilebilir. Sözelimi, bazen insan rüyasında bir elma yer; bu, gündüz içten söylediği bir "el-hamdü li'llâh"ın, yani Allah'a hamdin Misâl Âlemi'ndeki yansıması olabilir. Bunun gibi, insanın dünyadaki bütün iradî amelleri de Âhîret'te onun cennetini veya –Allah muhafaza– cehennemini oluşturacaktır. Toprak, su, hava, ışık, esir maddesinden ve hattâ manâlardan varlıklar yaratan Allah, dünyadaki amellerimizi âhîretimizin "maddesi" gibi kullanacaktır.

Dünyada bütün amellerimiz Âhîret bantları veya şeritlerinde kayda alınmakta ve ulvî âlemlerde de aynalardaki temessüller veya yansımalar gibi o âlemlere has keyfiyette temessül etmektedir. Bu âlemlerden biri Kur'ân'da anılan ve sanki maddî âlemlerle manevî âlemlerin sınırını oluşturan Sidretü'l-Müntehâ'nın yanındaki Cennetü'l-Me'vâ'dır.²²⁸ İşte, dünya hayatında mü'minlerden sâdır olan güzel ameller, sözler ve davranışlar, bir “el-hamdü li'llâh”ın rüyada elma olarak yenmesi gibi, Cennetü'l-Me'vâ'nın meyveleri şeklinde temessül eder. Bu gerçeği ifade eden bazı hadis-i şeriflerde, meselâ, “Kim ‘Sübhana'llâhi ve bi-hamdihî, Sübhanallâhi'l-Azîm’ derse Cennet'te onun için bir hurma ağacı dikilir.”²²⁹; “Kim ‘Sübhana'llâhi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illâ'llahü va'llâhu ekber’ derse her harfi için onun adına Cennet'te bir ağaç dikilir.”²³⁰; “Cennet fidanları, ‘Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh-tır.”²³¹ buyurulmaktadır.

İşte, Peygamber Efendimiz Miraç'ta maddî âlemdeki eserlerin aslı tezgâhlarını, onlarla ilgili küllî kanunları ve onların neticelerini görmek için bu âlemlerde dolaşmış, Cennetü'l-Me'vâ'da yerde işlenen amellerin yansımalarını, temessüllerini müşahede etmiş ve bunları ilgili hadislerinde ifade buyurmuştur.

• **Hadis, der âyete: “Sana yetişmek muhal!”**²³²

HADİS VE ÂYET

Baştan sona bir belâğat mûcizesi olan ve bir tek âyetine bile nazire yapılamayan, yani bir tek âyetinin bile benzeri getirelemeyen Kur'ân-ı Kerim, her bakımdan emsalsizdir. Kur'ân-ı Kerim'i vahiy yoluyla alıp insanlara tebliğ eden Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) sözleri de birer belâğat harikası olmakla birlikte, Kur'ân ile karşılaştırıldığında Hadis, Kur'ân'a der: “Sana yetişmek muhal!”

Evet, hadisler de vahye dayanır ama, Hadis'in bütün lâfzının vahiy olması gerekmediği gibi, Hadis'in dayandığı vahiy ile Kur'ân vahyi arasında derece farkı vardır. Kur'ân vahyi doğrudandır; manâsı da, lâfzı da Cenab-ı Allah'tandır. Hadislerin dayandığı vahiy ise kısmen perdelidir, lâfızları büyük ölçüde Peygamber Efendimiz'e aittir ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “vahy-i gayr-ı metlûv” denilen, yani kendisine manâsıyla ilham olunan veya seyrek olarak Hz. Cebrail (a.s.) vasıtasıyla ya da Hz.

Cebrail'in yardımcılılarıyla gelen hadisleri ifadede bazen yine vahye, bazen kendi ictihadına dayanmasının yanısıra, bazen halk arasında meşhur olmuş sözleri ve vecizeleri de kullanmıştır. Dolayısıyla, Hadis, hiçbir şekilde ve bu arada belâğatte de asla Kur'ân'a yetişemez. Âyet ve hadis arasındaki açık fark, Kur'ân-ı Kerim'in Allah Kelâmı olduğunu gösteren açık delillerden biridir.

· **Hak, müstağnîdir. Hakikat ise, zengindir. Kalblerin aydınlatılması için ışıkları kâfidir. Kur'ân'ı tefsir eden sahih hadisler bize yeter. Ve, mantığın terazisiyle tartılmış olan sağlam tarihlere kanaat ederiz.** [233](#)

KUR'ÂN'I TEFSİRDE HADİS VE SAĞLAM BİLGİLER

İslâm, “efradını câmi, ağıyarını mâni”; yani içinde bulundurması gereken her şeyi bulunduran, dışta tutması gereken her şeyi de dışta tutan evrensel Din'dir. Onda eksik hiçbir şey bırakılmamıştır. Şu kadar ki, Kıyamet'e kadar her şartta, her zamanda, her mekânda ve herkes için geçerli olduğundan, bazı şeyler onda apaçık ve detaylı yer alırken, bazı şeyler ise, zamanla açılmak ve anlaşılmak üzere çekirdekler, semboller, remizler, işaretler halinde yer alır. Öte yandan, mutlak hakikatlerin, aynı ışığın bir avizenin farklı lambalarında farklı renkte, farklı voltlardaki lambalarda farklı kuvvette yansması, aynı güneş ışığının alıcılara göre farklılıklar arzemesi gibi, İslâm'ın hakikatlerinin de zamana, mekâna, şartlara ve kişilere göre farklılaşabilen hususiyetleri vardır. Bütün bu özellikleriyle İslâm, Kıyamet'e kadar her dönemde, her mekânda, her şartta, herkes için geçerlidir.

Hak ve hakikati, dolayısıyla İslâm'ı, Kur'ân'ı ve gerçeklerini anlamak, anlatmak ve ispat etmek için bizzat Kur'ân ile Hadis ve bunlardan kaynaklanan dinî ilimlerin küllî kaideleri yeterlidir. Bunların yanısıra, kâinat, insan ve tarih, Kur'ân gibi birer İlâhî kitap oldukları ve âdeta Kur'ân'ın manâsını muhtevî buldukları için kesin ilmî ve tarihî gerçekler de, Kur'ân'ı da, Hadis'i de anlamada kullanılabilir. Fakat olmadık tezlere, Kur'ân ve Hadis'in tebrie etmediği, vize ve geçit vermediği hurafelere, uydurmalara, özellikle önceki ve tahrif edilmiş İlâhî kitaplardan iktibaslara ihtiyaç yoktur.

· **Hadis, hayatın madenidir ve hakikatı ilham eder.** [234](#)

Daha önce de açıklanmaya çalışıldığı üzere, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek sözlerinden, fiillerinden ve takrir, yani duyup ya da görüp de tasvip buyurduğu söz ve davranışlardan, Sünnet manâsıyla bir bakıma hayatından ibaret olan Hadis, hayatın kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerim'de “*Ey iman edenler! Rasûlüllah sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman (O'nun çağrısının ve hayat verici Mesajı'nın asıl kaynağı olan) Allah'a ve Rasûlü'ne icabet edin!*”²³⁵ buyrulur. Demek ki, Rasûlüllah'ın sözleri, fiilleri, yani Hadis'i bütünüyle hayattır. İnsanlar, ona uyararak gerçek dirilik kazanırlar; yani bütün boyutlarıyla zihnî, kalbî ve rûhî diriliğe ererler. Ayrıca, hayatın bütün zihnî, manevî, ilmî, içtimaî, iktisadî ve siyasî boyutları da yine Hadis'le dirilik kazanır; hayat, Hadis'le gerçek hayat olur. Hadis'e göre tanzim edilen, Hz. Peygamber Efendimiz'in izinde yaşanan bir hayat, bütün şubeleriyle nurlanır ve yalnız bu âlemde değil, insanı sonsuz Âhiret'te, sonsuz ebedî âlemde de mesut eder. Hadis'e rağmen hayat, insan için ölüm demektir; lâtifelerinin ölümü demek olduğu gibi, ebedî hayatın da kaybedilmesine sebeptir.

Hadis, hayatın kaynağı olmasının yanısıra, hakikati ilham eder. Hadis, Kur'ân'ı tefsir etmesi, onun mücmel, müşkül ve müteşâbihini açıklama, umumîsini hususîleştirme veya hususîsini umumîleştirme, mutlakını sınırlama, böylece Kur'ân'ın anlaşılmasına en büyük hizmeti yapmasının yanısıra, bizzat kendisi de bir kaynak olarak, insana her sahada ışık tutar. Her bir hadis, pek çok hakikatlerin kaynağı olduğu gibi, insanı daha pek çok hakikatlere götüren bir kılavuz, ona pek çok hakikatlerin kapısını açan bir anahtar, hakikatlere giden yolu aydınlatan bir nurdur.

Bir hadiste üç hüküm vardır: Birincisi: Bu söz, Peygamber'in sözüdür: İkincisi: Bu sözle kastedilen manâ haktır ve doğrudur. Üçüncüsü: Bu sözden maksat ve manâ budur.²³⁶

HER HADİSTE ÜÇ HÜKÜM VARDIR

Âyetler için olduğu gibi, her bir hadis için de şu üç hüküm geçerlidir:

Birinci hüküm: Bu söz, Peygamber'in sözüdür. Bu hüküm, hadisin sağlam ve güvenilir senetle nakledilmiş olmasının neticesidir. Bunun en yüksek mertebesi de mütetavir olandır.

İkincisi: Bu sözden murad edilen manâ hak ve doğrudur. Bu hüküm ise, mucizelerle desteklenen delilin, yani Peygamber'in mutlak doğru sözlüğünün neticesidir.

Bu ikisinde ittifak etmek gerektir. Fakat birincisini inkâr eden büyük günaha girer ve yalancı olur. Mütevatiri inkâr edenin küfrüne de fetva verilmiştir. İkinci hükmü inkâr eden de kesin dalâlete gider, zulmete düşer.

Üçüncü hüküm: Bu sözden manâ ve maksat budur. Bu hüküm ise, arzu ve hevesin değil, ictihadın neticesidir. Herkesin o hadisten ne anladığı değil, hadisin gerçekten ne kasdettiği önemlidir. Müçtehidler arasında bazı hadisleri yorumlama ve Fıkıh'ta hükme kaynak kılma noktasında ihtilâflar olur. Müçtehid, başka müçtehidleri taklitle yükümlü değildir; dolayısıyla bir müçtehidin başka bir müçtehidin hadisten anladığını veya çıkardığı hükmü kabul etmemesi küfür de, dalâlet de, günah da olmaz. Müçtehid olmayanların müçtehidlerin hadisten çıkardıkları hüküm veya hükümleri inkâr etmeleri ise cehalet ve had bilmezlik olur ve dalâlete yol açar.

Bir veya daha fazla müçtehidin bir hadisten başka müçtehid veya müçtehidlerin çıkardıkları hüküm veya manâyı kabul etmemesiyle, o hadis, hadis olmaktan çıkmaz. Çünkü bir hadiste birden fazla manâ ve hüküm bulunabilir. Ve bir hükmün sönmesiyle hadisin tamamı ortadan kalkmaz; küllî kaidedir ki, umumî olan bir şey, ondaki hususî bir özelliğin sönmesiyle sönmez (*Âmm, bir hâssın intifasıyla müntefi değildir*). Meselâ, Peygamber Efendimiz, yan yana iki parmağını göstererek, “Ben ve Kıyamet, bu ikisi gibiyiz.” buyurmuştur.²³⁷ Bu hadisten elbette farklı manâlar çıkarılabilir. Nasıl, daha başka hadislerde Peygamber Efen-dimiz'in ikinci peygamberi olduğu ifade buyurulmuşsa, burada da aynı şey ifade edilmekte, yani beş parmak arasından her biri bir devri temsil ediyorsa, artık Âhir Zaman'a girildiği ve Kıyamet'in yaklaştığına dikkat çekilmekte olabilir. İkinci olarak, bu sözle Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) “Ben ve Kıyamet arasında başka peygamber yoktur.” manâsını, hattâ sözkonusu bu her iki manâyı kasdetmiş olması da mümkündür. Bunlardan birini kabûl etmemek, hadis-i şerifin sıhhatine mâni olmaz. Her eve nasıl kapısından girmek gerekirse, meseleleri de ehli olanlardan öğrenmek, aynı şekilde gereklidir.

⁹⁵ *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre'nin Zeyli”.

⁹⁶ *Lem'alar*, “11. Lem'a, 10. Nükte”.

⁹⁷ Âl-i İmran Sûresi/3: 31.

⁹⁸ *Lem'alar*, “13. Lem'a, 1. İşaret”.

⁹⁹ A'râf Sûresi/7: 128.

¹⁰⁰ *Lem'alar*, “14. Lem'a, 2. Makam, 6. Sır”.

¹⁰¹ *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale, 7. Basamak”.

¹⁰² Enbiyâ Sûresi/21: 107.

- [103](#) *Barla Lâhikası*, “26. Mektub’un 2. Mehbâs’ının Âhiri, Mesâil-i Müteferrika, 1. Mesele.”
- [104](#) Ahzâb Sûresi/33: 56.
- [105](#) Tirmizi, ‘Da’avât’ 110.
- [106](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab”.
- [107](#) İsrâ Sûresi/17: 79.
- [108](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Risale olan 8. Mesele”.
- [109](#) İsrâ Sûresi/17: 15.
- [110](#) Nisâ Sûresi/4: 41.
- [111](#) Yunus Sûresi/10: 47.
- [112](#) Nahl Sûresi/16: 36.
- [113](#) Nahl Sûresi/16, 84, 89.
- [114](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 169.
- [115](#) *Mektûbât*, “259. Mektup”.
- [116](#) Nisâ Sûresi/4: 165.
- [117](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Risale olan 8. Mesele, 5. ve 7. Nükte”.
- [118](#) Müslim, “Fedail” 1; et-Tirmizî, “Menakıb” 1.
- [119](#) Buharî, “Menakıb” 23.
- [120](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Risale olan 8. Mesele, 7. Nükte”.
- [121](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 6. Sual”.
- [122](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zühre, 9. Nota”.
- [123](#) *Sözler*, “30. Söz, 1. Maksat”.
- [124](#) Ahzâb Sûresi/33: 72.
- [125](#) *Sözler*, “12. Söz, 2. Esas”.
- [126](#) *Lem’alar*, “28. Lem’a, 28. Nükte”.
- [127](#) Sâffât Sûresi/37: 8–10.
- [128](#) Mülk Sûresi/67: 5.
- [129](#) Cin Sûresi/72: 1, 8–9.
- [130](#) Bu hadise, Peygamber Efendimiz zamanında olmuş bitmiş bir hadise değildir. Her zaman tekrarlanan bir hadisedir. Bununla ilgili geniş açıklama için, çalışmamızın 1. cildinde 443–446’ıncı sayfalara bakılabilir.
- [131](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 1. Mehbâs; 19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 1. Esas”.
- [132](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 9. İşaret”.
- [133](#) *Mektûbât*, “7. Mektup”.
- [134](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 70.
- [135](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 6. Esas”.
- [136](#) Kamer Sûresi/54: 17, 22, 32, 40.
- [137](#) Furkân Sûresi/25: 7–11, 20–22.
- [138](#) Bakara Sûresi/2: 74.
- [139](#) A’râf Sûresi/7: 143.
- [140](#) Ra’d Sûresi/13: 31.
- [141](#) *Tarihçe-i Hayat*, “Üstad’ın Emirdağ’a Tekrar Gidişi”.
- [142](#) *Sözler*, “19. Söz, 8. Reşha”.
- [143](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 44.
- [144](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 6. Esas”.
- [145](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab”.

- [146](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 2. Esas”.
- [147](#) Buharî, “Tabir” 5; el-Muvatta, “Rüya”3; Ebû Davud, "Edeb" 96.
- [148](#) Nahl Sûresi/16: 68.
- [149](#) Müslim, “Cennet” 31, Münafikûn, 15”; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 2: 371.
- [150](#) Sâffât Sûresi/37: 102.
- [151](#) Buharî, “Ta’bir” 26; Müslim, “Rüya” 8; Tirmizî, “Rüya” 1.
- [152](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 2. Esas”.
- [153](#) *Mektûbât* “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas”.
- [154](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas”.
- [155](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas”.
- [156](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas”.
- [157](#) *Mektûbât* “19. Mektup, 7. Nükteli İşaret, Bir Nükte-i Mühimme”.
- [158](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 3. Esas”.
- [159](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 4. Nükteli İşaret, 5. Esas”.
- [160](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 52; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 536.
- [161](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 393; Taberanî, *el-Mu’cemü’l-Kebir*, 1: 332; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 6: 411.
- [162](#) *Sözler*, “19. ve 31. Söz’ün Zeyli”; *Mektûbât*, “19. Mektup, Şakk-ı Kamer Mûcizesi’ne Dair”.
- [163](#) Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, İstanbul 1980; s. 701.
- [164](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 10. İşaret, Bir Nükte-i Mühime”.
- [165](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 14. İşaret”.
- [166](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 15. İşaret, 3. Şube”.
- [167](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 16. İşaret, 1. Kısım”.
- [168](#) Bakara Sûresi/2: 132–133; Âl-i İmran Sûresi/3: 67, 102; Mâide Sûresi/5: 111; Yusuf Sûresi/12: 101; Hacc Sûresi/22: 78.
- [169](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 93.
- [170](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 61. Peygamber Efendimiz’in büyük peygamberler tarafından müjdelenmesi ayrıntıları ve delilleriyle *The Prophet Promised in World Scriptures* adlı çalışmamızda ele alınmış olup, bu kitap inşa-Allah Türkçe olarak da yayınlanacaktır.
- [171](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 16. İşaret, 1. Kısım”.
- [172](#) A’râf Sûresi/7: 157.
- [173](#) Bakara Sûresi/2: 285–286.
- [174](#) Bu konu, *The Prophet Promised in World Scriptures* adlı çalışmamızda (s. 242–260) detaylarıyla, delilleri ve kaynaklarıyla ele alınmıştır.
- [175](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 2. Mesele Olan 2. Risale”.
- [176](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 3. Asıl; *Lem’alar*, “14. Lem’a, 1. Makam, 1. Esas.
- [177](#) Nahl Sûresi/16: 43.
- [178](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 7.
- [179](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 4. Asıl”.
- [180](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 5. Asıl.
- [181](#) Buharî, “Enbiya” 56; Müslim, “Fedailu-s-Sahâbe” 23.
- [182](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 6. Asıl.
- [183](#) Müslim, “Fedâilü’s-Sahâbe” 17.
- [184](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 7. Asıl”.
- [185](#) Müslim, “Cennet” 31, Münafikûn, 15”; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 2: 371.

- [186](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 7. Asıl”.
- [187](#) Buhârî, “İcare” 8, 9, 11, “Enbiyâ” 50; Tirmizî, “Emsal” 7.
- [188](#) Enbiyâ Sûresi/21: 1.
- [189](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 8. Asıl”.
- [190](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 8. Asıl”.
- [191](#) İbn Ebî Şeybe, *al-Musannef*, 7: 496; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebir*, 11: 313.
- [192](#) Hakim, *el-Müstedrek*, 4: 573.
- [193](#) Müslim, “Fiten” 110; Tirmizî, “Fiten” 59.
- [194](#) İbn-i Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7: 496; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 11: 313.
- [195](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, İhtar”.
- [196](#) Buhârî, “İlim” 38; Müslim, “Zühd”.
- [197](#) Buhârî, “İstitabe” 6; Ebû Davud, “Sünnet” 28.
- [198](#) Tirmizî, “İlim” 9; İbn Mâce, “Mukaddime” 5.
- [199](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl”.
- [200](#) Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 7: 230; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 6: 124.
- [201](#) Deylemî, *el-Müsned*, 3: 116.
- [202](#) Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî, *Mecmûatü’l-Ahzâb* (Evrâd-ı Şâzelî), 263. Sözkonusu dua, Sözlür, 24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl’da yer almaktadır.
- [203](#) Âl-i İmran/3: 133.
- [204](#) Furkân Sûresi/25: 68.
- [205](#) Buhârî, “Tefsîr-i Sûre 18” 6; Müslim, “Münafikun” 18, “Zühd” 13.
- [206](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 9. Asıl”.
- [207](#) Müzzemmil Sûresi/73: 6.
- [208](#) Kadir Sûresi/97: 3.
- [209](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl”.
- [210](#) Tirmizî, “Salât” 132; Nesâî, “Mevâkîf” 55.
- [211](#) Buhârî, “Enbiya” 51, “Müsakat” 9; Müslim, “Selâm” 151–155.
- [212](#) Buhârî, “Vudu” 10; Müslim, “Fedâilü’s-Sahâbe” 138; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1: 335.
- [213](#) Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 618; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 7: 100.
- [214](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 9. Asıl.”
- [215](#) Buhari, “Tefsîru Sûre 1, 1, “Fedailü’l-Kur’ân” 9; Tirmizî, “Sevabü’l-Kur’ân” 1.
- [216](#) Buhârî, “Fedailü’l-Kur’ân” 13; Tirmizî, “Sevabü’l-Kur’ân” 10, Ebû Davud, “Vitr”.
- [217](#) Tirmizî, “Sevâbü’l-Kur’ân” 10; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 3: 147, 221.
- [218](#) Tirmizî, “Sevâbü’l-Kur’ân” 10; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 3: 147, 221.
- [219](#) Tirmizî, “Sevâbü’l-Kur’ân” 7.
- [220](#) Sözlür, “24. Söz, 3. Dal, 10. Asıl”.
- [221](#) Sözlür, “31. Söz, 1. Esas”.
- [222](#) Sözlür, “31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil”.
- [223](#) Sözlür, “31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil, 2. Müşkül”.
- [224](#) Abdülkerim Ceylî, *İnsan-ı Kâmil*, terc., A. Akçiçek, Üçdal Neşriyat, İst., 2: 208–211.
- [225](#) Sözlür, “31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil”.
- [226](#) Necm Sûresi/53: 18.
- [227](#) Sözlür, “31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil, 3. Müşkül”.
- [228](#) Necm Sûresi/53: 14–15.
- [229](#) Tirmizî, “Deavât” 59; İbn Mâce, “Edeb” 56.

- [230](#) Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 8: 226.
- [231](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 418.
- [232](#) Sözlür, "Lemeât".
- [233](#) *Muhakemât*, "1. Makale, 4. Mukaddime".
- [234](#) *Mektûbât*, "Hakikat Çekirdekleri:59".
- [235](#) Enfâl Sûresi/8: 24.
- [236](#) *Muhakemât*, "11. Mukaddime".
- [237](#) Buhârî, "Tefsiru Sûre 79" 1; Müslim, "Fiten" 132.

Beşinci Bölüm

UBÛDİYET, İBADETLER, AHLÂK, MUAMELÂT VE FIKİH'LA İLGİLİ KÜLLÎ KAİDELER

· İnsan, bir yolcudur. Yolculuğu ruhlar âleminde anne karnına, oradan bebeklik ve çocukluğa, oradan gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa, ihtiyarlıktan kabre, kabirden haşre, haşirden Sırat'a ve oradan ebede kadar devam eder. Her iki hayatın, yani hem dünya, hem de Âhîret hayatının gerekleri, insana mülkün mutlak Sahibi tarafından verilmiştir.²³⁸

İNSAN VE EBEDE UZANAN YOLCULUĞU

İnsanın hayatı, ruhlar âleminde başlar ve oradan şehâdet âlemi dediğimiz şu maddî âleme geçer. Bu âlemin içinde önce zerrelere (atomlar) âleminde, yani havada, suda ve toprakta zerrelere olarak devam eder. Hz. Bediüzzaman, Bakara Sûresi 28. âyetinin tefsirinde, her bir insanın bu zerrelere âleminde iken de belli olduğunu belirtir. Yani, “Hava, su ve topraktaki hangi zerrelere anne karnında hangi insanın teşekkülünde vazife alacağı ve dünya hayatı boyunca hangi insanın vücuduna hangi zerrelere gireceği İlâhî İlim ve Kader’de bellidir.” der. Söz konusu âyette şöyle buyrulmaktadır: “Allah’ı nasıl tanımaz, nasıl inkâr eder ve O’na karşı nasıl nankör kesilebilirsiniz ki, siz hepimiz ölümler idiniz de O, size hayat verdi. Sonra, bu defa size ölümü verir. O, tekrar sizi diriltir. Sonra, O’na döndürülürsünüz.”

Hiz. Bediüzzaman, “Ölümler idiniz” ifadesinin İnsan Sûresi’nin ilk, “İnsanın üzerinden zamanın akışı içinde öyle uzun bir dönem geçti ki, bu dönemde insan, adı anılan, kendisinden söz edilen bir şey değildi.” âyetiyle aynı manâyı ifade ettiğini belirtir. Yani, yeryüzü kendisine nihaî şekli verilir ve üzerinde yaşanmaya müsait hale getirilirken insan yine vardı, fakat alacağı nihaî suret içinde değil de, zerrelere (atomlar) âlemindeydi. Hava, su ve topraktaki hangi atomların hangi insanın vücudunu oluşturacağı ve

hayatı boyunca hangi zerrelerin hangi insanın vücuduna gireceği İlâhî İlim ve Kader’de belliydi. Dolayısıyla, hayatta hiç kimse, kendisine takdir olunan rızıktan başkasını tüketmez. Fakat biz bunu bilmediğimiz, Kader’in gayba bakan bu yanının cahili olduğumuz için, rızığımızın takdir edilmiş olması bizi çalışmaktan alıkoyamaz ve rızık kazanmadaki sorumluluğumuzu da kaldırmaz.

Evrım gibi bâtil iddialar ve yaratılış gerçeği

İnsanın ruhlar âleminde zerreler âlemine intikalinin üzerinden ve zerreler âleminde iken nihayet herkesin kendi suretinde yeryüzünde görünmesine kadar çok uzun bir süre geçmiş ve bu sürede insanı ve her bir insanı sadece Cenab-ı Allah biliyor olmasına rağmen, Bakara Sûresi’nin 28’inci âyetinde “Allah’ı nasıl tanımaz, nasıl inkâr ve O’na karşı nasıl nankör kesilebilirsiniz ki, siz hepiniz ölümler idiniz de O, size hayat verdi.” buyurularak, zerreler âleminde hiçbir süre geçmemiş gibi bir intiba verilir. Çok tefsircinin gözünden kaçan bu intibaa dikkat çeken Hz. Bediüzzaman, “Âyetteki bu ifade, zerrelerin arada hiçbir sebep ve tesir olmaksızın cemadiyetten (cansız zerreler olmaktan) hayvaniyete (canlı olmaya) birden geçtiğine işaret eder ve dolayısıyla Yaratıcı olarak Cenab-ı Allah’ı kabule insanı mecbur eder.” açıklamasında bulunur.

Hz. Bediüzzaman’ın (r.a.) dikkat çektiği bu husus, son derece önemlidir ve özellikle evrimciliği kökünden kesip atar. Daha önce de üzerinde durulduğu üzere, yaratma, ihtira ve teşkil suretinde olur. İhtira, yoktan yaratma, Cenab-ı Allah’ın, İlm’indeki mahiyetlere hariçte arada hiçbir sebep olmaksızın vücut vermesidir. Bunu, ne yazık ki, Cenab-ı Allah’ın Kudret-i Fâtıra’sını, yani yoktan var eden Kudret’ini ve yoktan yaratıcılığını akıllarına sığdıramayıp, illâ illiyet, yani sebep–sonuç münasebeti içinde açıklamaya çalışan Farabî, İbn Tufeyl, İbn Bacce gibi Meşşâî filozoflar, Cenab-ı Allah (c.c.) ile yaratılmış varlıklar arasında “Ukûl-ü aşere (On akıl)” adı altında on aracı prensip yerleştirme tuhaflığına gitmiş, son dönemde içlerinde önemli âlimlerin de bulunduğu bazı Müslüman ilim adamları da, evrimciliğin ve pozitivistimin, bir başka ifadeyle, ilimciliğin (scientism) tesiri altında aynı hataya düşerek, “yaratıcı evrim” teorisine, yani Allah’ın belli bir evrimle yarattığı gibi bir başka tuhaflığa düşmekten kurtulamamışlardır ve kurtulamamaktadırlar. Bütün bunlar, arzedildiği üzere, Cenab-ı Allah’ın Kudret’ini ve yaratıcılığını kendi akıllarınca ve

bilgilerince izah etme, farkına varmadan, Cenab-ı Allah'ı maddenin ve maddî sebeplerin dar kalıplarına sığdırmaya çalışma, Ulûhiyet'e ait her şeyi maddî sebepler çerçevesinde açıklama gereği duyma gibi bir ma'rifet noksanlığı ve iman za'fından kaynaklanmaktadır.

Oysa, dünkü felsefeciler gibi, bugün de pek çokları, insan düşüncesinin “yaratıcılığı” gibi bir kavram ve anlayıştan rahatlıkla söz edebilmektedirler. İnsanın kalbine, zihnine her zaman daha önce hiç düşünmediği âni şeyler gelebilir. Sonra insan, zihninde tamamen gayr-ı maddî birer manâdan ibaret bu şeyleri maddî harfler kalıbında ortaya döker. Böyle bir işlemi “insan düşüncesinin yaratıcılığı” iddiasıyla takdim edebilenler, maddeyi de yaratanın Allah olduğunu kabûl ettikleri, kabûl etseler ve etmeseler, madde de Allah tarafından yaratıldığı halde, İlmi'ndeki mahiyetlere hariçte vücut vermeyi Cenab-ı Allah'a çok görmekte, daha da tuhafı, mutlaka maddedin de kendisinden yaratıldığı bir başka madde aradıklarının farkına varmamaktadırlar. Materyalistlerin tutumu ise hepten eşi-menendi bulunmaz bir saçmalıktan ibarettir. Mutlak ve her şeyi kuşatan bir ilim, irade ve kudret gerektirdiği apaçık şu kâinatı, zaman ve mekân boyutuyla sınırlı, dolayısıyla sonradan var olduğu açık ve cansız, şuursuz, bilgisiz maddeye ve onun tamamen tesadüfî hareketlerine verebilmekte, dünyada bir kâğıt üzerinde gördükleri bir noktaya bile şuurlu fail ararken, şu muhteşem kâinatı şuurlu bir failden mahrum görmekte veya onun yerine maddeyi ve tesadüfleri oturtabilmektedirler. Herhalde insanîyet adına bundan daha utanılacak bir saçma olmasa gerektir. Evet, insan dâhil bütün varlıkların manâdan, Cenab-ı Allah'ın İlmi'ndeki ilmî varlık mertebelerinden maddî varlık mertebesine geçmeleri tamamen Cenab-ı Allah'ın yaratmasıyla ve buna “ihtira” denir. İşte insan, ruhlar âleminden “ihtirâ” ile zerrelere âlemine geçer ve yolculuğu zerrelere âleminden sonra anne karnına uğrar.

İnsan, mahrumiyetlere mahkûm değildir

Nihayet ebedî âlemine uzanan upuzun yolculuğunda gerekli olan her şey, insana verilmiştir. Fakat insan, cehaletinden, neyi, nerede, ne zaman, nasıl ve kendisine faydalı olarak nasıl yapacağını bilmediği için ve çok defa da nefsanîyetine mağlûp olma cehaleti sebebiyle, kendisine yolculuğu süresince kullanması için verilen sermayeyi tamamen bu fânî hayata sarfedebilmektedir. Kur'ân'da yer yer dikkat çekildiği üzere, terbiye isteyen

peşinciliği, yani, yaptığının karşılığını hemen görme isteği²³⁹ ve aceleciliği de²⁴⁰ bunda önemli rol oynamaktadır. Halbuki, bu sermayenin aslında en az onda dokuzunu Âhiret'e, onda birini dünya hayatına sarfetmek gerektir. Acaba birkaç memleketi gezmek için hükümetten yirmi dört lira harcırah alan bir memur, ilk dâhil olduğu memlekette yirmi üç lirayı sarfederse, öteki yerlerde ne yapacaktır? Hükümete ne cevap verecektir? Böyle yapan, kendisine akıllı diyebilir mi? Bu bakımdan, Cenâb-ı Hakk (c.c.), insana her iki hayatın gereklerini elde etmesi için yirmi dört saatlik bir vakit vermiştir. Fakat O, bizden bu vakit sermayesinin onda dokuzunu Âhiret'e harcamamızı değil, zayıflığımızdan dolayı belki onda birini olsun Âhiret'e sarfetmemizi istemektedir. Dolayısıyla, kendini düşünen ve faydasına çalışan insan, hiç olmazsa beş vakit namazı kılmalıdır ki, dünyada paşa iken Âhiret'te sürüm sürüm olmasın!

- **Yaratılışın en yüksek gayesi, Allah'a imandır. İnsaniyetin en yüce mertebesi ve en büyük makamı, Allah'a iman içindeki Allah ma'rifetidir. Cin ve insanın en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, Allah ma'rifeti içindeki Allah sevgisidir. İnsan rûhu için en hâlis sürur ve insan kalbi için en sâfi sevinç, Allah sevgisi içindeki rûhanî lezzettir.**²⁴¹

YARATILIŞIN EN YÜKSEK GAYESİ, İNSANİYETİN EN YÜCE MERTEBESİ,

CİN VE İNSANIN EN PARLAK SAADETİ, İNSAN RÛHU İÇİN EN HÂLİS SÜRUR

Katiyen bil ki: Yaratılışın en yüksek gayesi, Allah'a imandır. İnsaniyetin en yüce mertebesi ve en büyük makamı, Allah'a iman içindeki Allah ma'rifetidir. Cin ve insanın en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, Allah ma'rifeti içindeki Allah sevgisidir. İnsan rûhu için en hâlis sürur ve insan kalbi için en sâfi sevinç, Allah sevgisi içindeki ruhanî lezzettir.

Evet, bütün hakikî saadet, hâlis sürur, şirin nimet, sâfi lezzet, elbette Allah ma'rifetinde (Allah'ı eserleriyle, Fiilleri'yle, İsimleri ve Sıfatları'yla ilmen, kalben, rûhen tanımada) ve Allah sevgisindedir. Allah ma'rifet ve muhabbeti olmazsa hakikî saadet, hâlis sürur, şirin nimet ve sâfi lezzet mümkün değildir. Cenab-ı Hakk'ı tanıyan ve seven, potansiyel veya bizzat gerçekleştirmiş olarak nihayetsiz saadete, nimete, nurlara ve sırlara

mazhardır. O’nu hakikî tanımayan, sevmeyen, nihayetsiz eleme, dertlere, vehimlere hem mânen, hem de maddeten müptelâ olur.

Evet, şu perişan dünyada, âvâre insanlık içinde, meyvesiz, faydasız bir hayatta, sahipsiz ve hâmisiz bir surette âciz, miskin bir insan, bütün dünyanın sultanı olsa ne değeri vardır? Bu âvâre insanlık içinde, şu perişan, fânî dünyada insan sahibini tanımaz, mâlikini bulmazsa ne kadar biçare ve başıboş olduğunu herkes anlar. Eğer sahibini bulsa, mâlikini tanısa, o vakit O’nun Rahmeti’ne sığınır ve Kudreti’ne dayanır. O karanlık ve kimsesizlik diyarı görünen dünya da, bir mesire yerine döner ve kârlı bir pazar olur.

İnsanın dünyaya gönderilmesi, orada daimî kalmak için değildir. İnsan, dünyaya ancak sermayesi olan istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek, Âhîret adına ticaret yapmak için gelmiştir.²⁴²

DÜNYA, ÂHİRET İÇİN TİCARET YAPMA MENZİLİDİR

Cenab-ı Allah (c.c.), insanı yeryüzüne orada ebedî kalmak için göndermemiştir. Doğumla birlikte ölümün beraber olması, her doğanın ölmesi, zaten bunun böyle olduğunu göstermektedir. İnsanın dünya hayatını yaşama sebebi veya gayesi, Âhîret, yani ebedî hayat adına ticarete bulunmaktır. Bunun için de sermaye olarak Cenab-ı Allah, insana birtakım önemli istidat, yani kapasite ve kabiliyetler vermiştir. İnsana düşen, bu istidat ve kabiliyetleri geliştirmek ve bunlarla Âhîret’i kazandıracak ticareti yapmaktır. Bu ticaretin yolu veya şekli de, Cenab-ı Allah’ın Din olarak tecelli eden hükümlerine, emirlerine ve yasaklarına uymaktır.

Ne var ki, “*Onlar (münafıklar), hidayete bedel sapkınlığı satın almış kimselerdir ki, ticaretlerinden bir fayda görmedikleri gibi, (içinde yüzdükleri sapkınlıktan) kurtulmaya yol bulmaları da mümkün değildir.*”²⁴³ âyetinde ifade buyurulduğu üzere, münafıklar, Cenab-ı Allah’ın bütün insanlar gibi onlara da verdiği sermayeyi batırıp rezil olmuşlardır. Ve bu âyetle, Kur’ân-ı Kerim, onlara şöyle seslenmektedir: “Cenab-ı Hakk, sermaye olarak size istidatlar, kabiliyetler ve yeterince uzun bir ömür vermiştir. Ruhlarınıza insanî kemalât ve faziletleri elde etme istidadı bırakmış, hidayet çekirdeğini de vicdanınıza ekmiştir. Sizi vicdanınızla başbaşa da bırakmamış, sonsuz merhameti sebebiyle bu çekirdeği sulayıp onu muhteşem bir ağaç haline getirecek Din’i de size Rasûlü vasıtasıyla göndermiştir. Fakat siz, hem dünyada gerçek saadetinize, hem de ebedî Âhîret saadetine bedel fânî lezzetleri ve dünya menfaatlerini tercih

ediyorsunuz. Böylece, vicdanınızdaki hidayet çekirdeğini çürütüyor ve sermayenizi zayi ediyorsunuz. Bu halinizle, kendinize gelip, içine düştüğünüz bataklıktan kurtulmanız mümkün görünmüyor.”

Evet, nefis kötülüğü ve günahları istese de, vicdan ve ruhtaki istidatlar, kötülükten ve günahattan nefret eder ve kaçır. Bu sebeple, nefsine tâbi olan insan, vicdanına rağmen veya –Allah muhafaza– vicdanı bütün bütün bozulmuş, artık vicdanı da günahlardan ve kötülükten zevk alır hale gelmiş olarak tâbi olur.

· **İnsan, Misal ve Berzah âlemlerinde dal–budak verecek, Âhîret âlemi ve Cennet’te hadsiz kemalât ve nimetlere medar olacak bâki bir ağacın çekirdeği hükmündedir.**²⁴⁴

ÂHİRET’TE SÜMBÜLENECEK BİR ÇEKİRDEK OLARAK DÜNYA HAYATI

İnsanın bu âlem, yani dünyadaki varlığı, bir çekirdek hükmündedir. Cenab-ı Allah (c.c.), nasıl çekirdeğe bütün bir ağacın programını ve varlık özünü yükler; nasıl bir çekirdek ondan çıkacak bir ağacın âdeta yoğunlaşmış halidir, bunun gibi, insan da, dünyevî varlığı itibariyle böyle bir çekirdektir. Bu çekirdeğe Cenab-ı Allah (c.c.), Kudret’ten çok önemli cihazlar, yani uzuvlar, organlar, sistemler, Kader’den de çok kıymetli programlar yerleştirmiştir. Çekirdekte onu ağaç yapacak manevî programlar, meselâ çimlenme, kök çıkarma, gövdesi üzerinde yükselme, dal–budak salma, yaprak ve çiçek açma, nihayet meyve verme gibi Kader’e ait programlar veya kanunlar varsa, aynı şekilde, insanın mahiyetine de büyüme, öğrenme, inanma, ibadet etme, kendini tanıma ve kendi varlığını ve benliğini (ene) Cenab-ı Allah’ı tanımada bir ölçü olarak kullanma, iman, ibadet ve öğrenme ile mânen terakki etme, ahlâki yücelikler kazanma gibi yine Kader’e ait pek çok programlar veya kanunlar tevdî edilmiştir.

İnsan için dünya hayatı, Kudret’in hediyesi maddî uzuvlarını, organlarını, sistemlerini Kaderî kanunlar veya programlara göre kullanacağı bir tarla hükmündedir. Hz. Allah (c.c.), insan çekirdeğini bu tarlada, dünya toprağının altında kendi başına terketmemiş, O nasıl toprağın altındaki çekirdeğin imdadına güneşi, suyu–yağmurları, yerkürenin kendisi ve güneş etrafındaki hareketlerini ve bu hareketlerin neticesi olan gündüzlerin, gecelerin ve mevsimlerin birbirini takip etmesini gönderiyor, âdeta bütün kâinat çekirdeğin ağaç olması için el ele veriyorsa, bunun gibi, insanın

imdadına da onun için tayin buyurduğu İslâmiyet suyunu, iman ışığını ve ibadet ısını göndermiştir. İşte, insana düşen, imdadına gönderilen bu mübarek su ile sulanıp, bu ışık ve ısının altında çimlenmektir. İnsan, ya iman, ibadet ve İslâmiyet, yani Müslümanca yaşamakla, kendisine verilen zihin, kalb, sır, ruh, akıl, irade, his, hattâ hayal ve diğer melekelerin yüzlerini Âhret'e çevirip, her birini ve dolayısıyla uzuvlarının da her birini kendine ait hususî ibadet vazifesiyle meşgul ederek; veya küfür, şirk, nifak ve fısk, yani bütün melekelerini ve uzuvlarını şeytanın ve nefs-i emarenin yönlendirmesi altında maddî–bedenî zevkler için kullanmakla çimlenir. Ve her iki çimlenme tarzıyla hayatı, bir yandan bütün yaptıklarının bir şekilde temessül ettiği Misal Âlemi'nde bir ağaç halini alırken, öte yandan Kabir ve Âhret hayatı adına da yine kök, gövde, dal–budak, çiçek, yaprak ve meyveleriyle bir ağaç haline gelir. Bu ağaç, ya –Allah korusun– zakkum meyveleriyle Cehennem'de hiç yok olmadan sürekli yanacak bir odun olur veya sürekli yenilecek Cennet meyveleriyle bir “Tuba” ağacı olur.

· **İnsan, kendisine verilen âlet ve cihazlar (uzuvlar, melekeler, lâtifeler) itibariyle hayvandan çok daha zengindir; fakat dünyevî zevkler veya dünyevî tatmin adına hayvandan çok daha aşağıdır. Bu da göstermektedir ki, insan, keyfine göre ve sadece dünya hayatı sürsün diye yaratılmamıştır.**²⁴⁵

HAYVANLARLA KIYASLANDIĞINDA İNSAN VE DÜNYA HAYATI

İnsan ile hayvanları karşılaştırdığımızda görürüz ki, her ne kadar bazı hayvanlar bir–iki noktada insandan ileri ise, meselâ koku almada köpekler, görmede kartallar insandan daha öte bir yapıya sahipse de; arının balını, ipek böceğinin ipeğini insan yapamıyorsa, pek çok hayvan insandan daha iyi koşuyor, daha iyi yüzüyor ve havada uçabiliyorsa da, insan, kendisine verilen âlet ve cihazlar bakımından hayvanlardan çok daha ileri, çok daha zengindir. Meselâ, konuşma, haberleşme; tat, koku, görme, duyma ve hissetmede çeşitlilik; hatırlama, öğrenme, düşünme, muhakeme, inşa, icat, üretme, irade gibi çok daha fazla hususta insan, hayvanlardan çok daha ileri bir mahiyete ve yapıya sahiptir.

Akıl ve fikir sebebiyle insanın duyuları ve duyguları fazla inkişaf etmiştir. Ve ihtiyaçların çokluğu sebebiyle onda çok çeşitli hisler peyda olmuştur. Ve hassasiyeti de çok artmış, çok çeşitlenmiştir. Ve mahiyetinin çok kapsamlı olması sebebiyle insan, sayısız arzu, emel ve gayeler

güdebilmektedir. Ayrıca o, hayvanlar gibi yüzüp uçamasa da, icat edip yaptığı vasıtalarla hem yüzebilmekte, hem de uçabilmektedir. Âlet, cihaz, icat, inşa ve üretme bakımından insan bu ölçüde zengin ve ileri olmakla birlikte, hayvanlar, dünya hayatını insandan çok daha rahat yaşar ve bu hayattan çok daha öte lezzet alırlar. Çünkü hayvan, ânı yaşar, karnı doyduğunda onun zevkini çıkarır ve bir sonraki ânını ve gününü düşünmez. O, ne geçmişin elemelerini, ne de geleceğin endişe ve korkularını çeker; dolayısıyla, dünyevî açıdan tatmini tamdır. İnsan ise, böyle değildir. Çünkü onun tattığı her lezzette bir elem izi vardır; geçmişin elemeleri ve geleceğin korku ve endişeleri, ayrıca, her bir lezzetin bitivermesi ve biteceği korkusu, insanı daima yaralar ve onun lezzetlerini bozar.

İnsanın mutluluğu nerede yatıyor?

Hayvanların hayatlarının basitliği de, meselâ barınma, yeme-içmede sadelik, sıcak ve soğuğa karşı farklı giyinme mecburiyetleri olmaması gibi hususlar da, onların hayatına acı ve ızdırap ilave etmez. Buna karşılık, hayatının karmaşıklığı ve ihtiyaçların çokluğu, insan için bir başka derttir. Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki, insan, kendisine hayvanlardan kat kat fazla verilen âlet ve cihazları, yalnızca dünya hayatı için kullanmamalıdır ve bunlar, ona sadece dünya hayatında kullanması için verilmemiştir. Çünkü hayvanlar dünya hayatını insandan daha rahat, daha zahmetsiz, daha dertsiz ve daha lezzet içinde yaşadığına göre, rahat, lezzeti yerinde, zahmeti ve elemi az bir dünya hayatı için hayvan olmak çok daha iyidir ve hayvana verilen âlet ve cihazlar yeterlidir. Şu halde, insanın vazifesi, acılara ve elemelere açık mahiyetine, ebede uzanan arzuları ve maksatlarına, kâinatın her tarafına yayılmış duygularına, pek çok çeşitli ve hepsi de tatmin isteyen maddî–manevî ihtiyaçlarına karşılık acz, fakr ve kusurunu kulluk–ibadet suretinde İlâhî dergâhta ilan ederek sonsuz kudret, servet ve inayeti arkasına almak; kendisine verilen âlet ve cihazları öncelikle ilmen ve mânen terakkîde kullanmak, bunun için Allah’a iman ve ibadeti hayatının gayesi yapmak ve böylece asıl saadetin ve lezzetin tattıkça tükenen ve acıktıran, paylaşıldıkça azalan ve üzerinde boğuşmalara sebep olan ve bir gramında bin elem barındıran dünyevî zevkler ve tatminde değil, tattıkça, tükettikçe ve paylaşıldıkça artan, hiçbir elem ve acı barındırmayan ilim, ibadet ve maneviyatta olduğunu görmek, dünyasını ebedî saadet ve lezzetler diyarı Âhîret’in tarlası yapabilmektir.

Böyle iken, eğer insan, enaniyetine dayanıp, dünya hayatını gaye edinip, sadece geçim ve dünyevî lezzetler için çalışsa, bu takdirde hayatı, onun için içinde boğulup gideceği bir zindan haline gelir ve kendisine verilen bütün âletler, cihazlar, yani organlar, melekeler ve lâtifeler, Mahşer’de aleyhinde hem davacı, hem de şahit olacaktır. Fakat o, kendini dünyada misafir bilse ve ömür sermayesini misafiri olduğu Kerim Zât’ın izni dairesinde sarfetse, kendisine verilen bütün âlet ve cihazları O’nun gösterdiği istikamette kullansa, bu defa dünyası genişler; kendisi, ilmen ve mânen terakki ile gerçek zevklere ulaşır ve ona verilen âletler ve cihazlar, Âhîret’te lehinde şahitlikte bulunur ve insan, nihayet ebedî bir hayatta ebedî mutluluğa erer.

• **İnsan benliğinde ve varlığında dokuz hususiyet vardır ki, dünya hayatının içinde sürüklenip giden insan, bunlardan habersizmiş gibi yaşar.**²⁴⁶

İNSAN BENLİĞİNDE İNSANIN ÂDETA FARKINDA OLMADIĞI DOKUZ HUSUSİYET

Ey ‘ene’, ey insan benliği! Sende mahiyetinin farkında olmadığın dokuz hususiyet var:

• Bunlardan biri vücudundur ki, yazın taze ve lezzetli, fakat kışın kuruyup ve çürüyüp giden bir meyve gibidir.

• İkincisi varlığının hayvanî boyutudur ki, bak, zeval ve ölüm, hayvanlara da ne çabuk geliyor!

• Üçüncüsü, varlığının insanî boyutudur ki, sönüp gitmekle saflaşıp ebedîleşmek, zevalle beka arasında gidip geliyor. Mutlak Bâkî ve Ebedî Olan’ı sürekli zikirle insanîyetinin beka ve ebediyete yönelik yanını korumaya bak!

• Dördüncüsü, kısacık hayatındır ki, ne bir an geri, ne de bir an ileri alınması mümkün bulunmayan eceline kadar devam eder. Öyleyse, onun için endişe etme, dert çekme ve tûl-i emelle ona hayatında taşınması mümkün olmayan yükler yükleme.

• Beşincisi şudur ki: Senin maddî varlığın, her şeyin Hakikî Sahibi’nin elindedir; O, ona senden daha iyi bakar. Ona O’nun izni dışında müdahale edersen ona zarar verirsin. Görmüyor musun ki, hırsla “Bir uyusam, bir uyusam!” diye ısrar etmek nasıl uykusuzluğa sebep oluyorsa, öyle de hırs, nasıl da yeis ve hayal kırıklığına yol açıyor!

• Altıncısı musibetlerdir ki, onlar, görüldüğü gibi acı değildir; gelir ve giderler. Gitmelerinin verdiği zevkin yanısıra bir de mükâfatları vardır. Hem, senin yüzünü fâni olandan Bâkî Olan'a çevirirler.

• Yedincisi: Nerede olursan ol, dünyada bir misafirsin. Misafir, kendini ilgilendirmeyen, yolculuğunda kendisine refakat etmeyen ve etmeyecek bir şeye bel bağlamaz. Az bir zaman sonra buradan, bu memleketten ayrılacaksın. Ayrılmak istemesen bile çıkarılıp atılacak ve toprağın altına gömüleceksin. Öyleyse, zillet içinde dışarı atılmadan onur ve izzetle sen onu bırak!

• Sekizincisi: Maddî varlığını onu sana Veren'e satmalısın, çünkü O, karşılığında çok büyük bir fiyat veriyor. Öyleyse satmakta acele et, hattâ onu feda et! Aksi halde, bedavaya gidecek. Zaten o, onu Veren'e ait olup, yine O'na dönecek. Hem maddî varlığına güvenmen seni yokluğa götürür; çünkü senin varlığın, asıl Sahibi'ne açılan bir kapıdır. Eğer bu kapıyı maddî varlığından vazgeçerek açarsan, beka ve ebediyet bulursun. Yok, ona sarılıp yapışacak olursan, ondan sana parmak ucu kadar bir şey kalır ve kendini koyu bir yokluk karanlığında bulursun. Öyleyse, bu parmak ucu kadar olan şeyi üfleyiver; üfleyiver de, etrafını varlık nurları kuşatsın.

• Dokuzuncusu, dünyevî zevkler ve lezzetlerdir. Kader senin için ne takdir etmişse eline o geçecektir, öyleyse, dert ve gam çekme! Akıllı odur ki, fâni şeylere gönül bağlamaz. Kendi hususî dünyanın nasıl biterse bitsin, sen dünya zevklerinden vazgeçmelisin. Hususî dünyanın mutlu bir sonla bitecekse, öyle bitmesini istiyorsan, bu mutluluğu dünya zevklerinden elini çekerek elde edebilirsin. Yok, hususî dünyanın acı ve perişanlıkla bitecekse, idamı bekleyen bir insan, sehpanın süslenmesinden nasıl zevk alabilir ki?! Mutlak yokluğa gittiklerini düşünenler –böyle bir düşünceden Allah bizi korusun– dünya zevklerinin peşinde koşmayı bırakmalıdırlar. Çünkü, bu zevkler daimî değildir ve daimî doyum vermez; tam tersine, bunların tatmininin sonu yoktur ve hem tatminsizlik sebebiyle, hem de çabuk bitivermeleri sebebiyle hep acı ve elem verirler; kaldı ki, ölümle onların ebediyen biteceğini düşünmek ise sonu olmaz bir ızdıraptır. Bu ızdırap, dünya zevklerinin verdiği lezzetten çok daha keskindir.

• **İnsan, kâinat içinde zayıflığında büyük bir kuvvet, aczinde büyük bir kudret, fakrında, yani yoksulluk ve yoksunluğunda büyük bir servet bulunan nazenin bir çocuk gibidir.**²⁴⁷

ÖNEMLİ BOYUTLARI VE GERÇEKLERİYLE İNSAN VE HAYATI

Kâinata ve varlıkların hayatına şöyle bir bakıvermek bile insanı pek çok gerçeklerle karşı karşıya getirir. Meselâ, başka yerlerde de temas edildiği üzere, bitkiler, kendilerinde bir güç vehmetmedikleri ve halleriyle Cenab-ı Allah'a tam teslim oldukları için gıdaları ayaklarına gelir ve dolayısıyla hiç geçim zahmeti çekmeden sadece vazifelerini yaparlar. Hayvanlar içinde ise en iyi beslenenler, meyve kurtları ve balıklar gibi en âciz ve en 'aptal' hayvanlardır. Balıklar içinde âdeta zayıf balık hiç bulunmaz. En 'akıllı', en kurnaz ve en güçlü hayvanlar –tilkiler, çakallar, kurtlar, aslanlar gibi– en zor ve en az beslenenlerdir ve bunların içinde semirmiş olanını görmek zordur. Yine, gerek hayvanlar, gerekse insanlar, en âciz, en zayıf ve en mahrum zamanlarında hem zahmetsiz, hem de en iyi beslenirler. Meselâ, anne karnında bütün yiyecekleri zahmetsiz ayaklarına geldiği gibi, dünyaya gönderilip de 'ben' şuuruna, dolayısıyla güç, kudret ve bilgi iddiasına adım attıkları andan itibaren ve bu şuur ve iddiaları arttıkça daha çok zahmet çeker ve daha zor beslenir hale gelirler. Anne karnında beslenme adına hiçbir şey yapmaları gerekmezken, dünyaya gelişlerinde önce ağlama, sonra isteme, daha sonra çalışmak mecburiyetinde kalma mevkiindedirler.

Bu gerçek gösteriyor ki, kâinata ve varlıkların hayatında acz kudretin; za'f kuvvetin; cehalet–cehaleti kabûl ve itiraf, ilmin kaynağıdır. İşte nasıl bir yavru zayıflığı, aczi, noksanları ve bilgisizliğine mukabil hemen yanibaşında anne–baba ve yakınlarının gücünü, kudretini ve bilgisini hazır buluyorsa, bunun gibi, insan da temel acz, fakr ve bilgisizliğini gerçekten idrak ve kabûlü nisbetinde Cenab-ı Allah'ın kuvvet, kudret ve ilmini yardımcı olarak yanında bulur.

İlim, güç ve kudretin gerçek kaynağı

Peygamberlerdeki insanın Allah karşısındaki bilgisizliğini idrak ve itirafın zirvesi sayılabilecek ümmîlik nasıl vahyin zeminini oluşturuyor ve peygamberler nasıl İlâhî İlim'le beslenip destekleniyorlarsa; beşerî iradeyi İlâhî İrade'ye râm etme ve tamamen İlâhî İrade istikametinde kullanmanın zirvesi sayılabilecek tevekkül ve teslimiyetleri peygamberlerin güçlerinin ve muvaffakiyetlerinin nasıl gerçek kaynağını teşkil ediyorsa; nasıl kendilerini herkesten daha küçük ve daha bilgisiz gören velîler Allah'ın ilhamına mazhar kılınıyor, kalblerde kendilerine sevgi verilip, başlara taç ediliyorlarsa; nasıl kibir küçüklüğe ve insanlar tarafından istiskal ve

horlanmaya, buna karşılık tevazu büyüklüğe ve insanlar katında büyük tanınmaya sebepse; bunun gibi, insanın acz, fakr ve cehaletini gerçekten idrak ve itirafı, bu idrak ve itirafla Allah'a yönelip tevekkül etmesi, sözkonusu idrak, itiraf ve tevekkül nisbetinde Cenab-ı Allah'ın güç, kudret ve ilmini çeker; dolayısıyla gerçek güç, kudret ve ilmin kaynağını oluşturur. Bütün bunlar karşısında şükür ise, insana olan nimetlerin daha çok artmasına, insanın gerçek güç, kudret ve ilmin kaynağını keşfetme şuurunda sürekli derinleşmesine, bu artışa paralel olarak Cenab-ı Allah tarafından daha fazla güç, kudret ve ilimle desteklenmesine yol açar. Böylece bir salih (doğurgan) daire oluşur ve insan sürekli nimetlerle beslenen ve şükür üreten bir fabrika haline gelir; tabî, âhireti de ona göre bir şekil alacaktır.

Gerçek mahiyeti ve yüceliğiyle insan

İnsan, nefsi ve maddî varlığı itibariyle hiç hükmünde olmakla birlikte, vazifesi ve manevî varlığı noktasında şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi ve gözlemcisi, bir kitap olarak kâinatın idrakli bir okuyucusu, her birinde binler hikmet bulunan ve Allah'ı tesbihle, O'na ibadetle meşgul varlıkların belâğatli dili, hayret içinde bir gözlemcisi ve hürmetli, kıymetli bir ustabaşısıdır. O, cismaniyeti ve nefsi itibariyle varlıklar ve hadiseler selinin dalgaları içinde yuvarlanıp giden ve sürekli yaralanan hakir bir varlık ise de, Allah'a kulluğuyla varlıklar üzerinde bir sultan, cismanî küçüklüğü içinde bütün âlemlerin küçültülmüş nüshası ve makamı öyle büyük biridir ki, çok rahatlıkla ve haklı olarak şöyle diyebilir: "Benim Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir hane yaptı. Ay ve güneşi, o haneme birer lamba, baharı bir deste çiçek, yazı bir nimetler sofrası, hayvanları bana hizmetçi ve bitkileri de hanemin süslü dekoru ve araç-gereci kıldı."

- **İnsanın iki cihetle veya iki yönlü –biri gâibane, yani üçüncü şahıs, diğeri hâzırane ve muhatap, yani ikinci şahıs hüviyetiyle– kulluğu vardır.**[248](#)

İNSANIN BİRİ ÜÇÜNCÜ, DİĞERİ İKİNCİ ŞAHIS HÜVİYETİYLE KULLUĞU

İnsanın iki cihetle veya iki yönlü kulluğu vardır. Bunlardan biri, gâibane, yani Cenab-ı Allah ile ilgili olarak üçüncü şahıs hükmünde, doğrudan O'na hitap ederek değil, O'nun yarattıklarıyla alâkalı kulluğu; diğeri ise, hâzırane, yani doğrudan Allah'a yönelik kulluğudur.

İnsanın kulluğunun birinci yönü, Cenab-ı Allah'ın kâinat üzerindeki saltanatını, âlemlerin Rabbi oluşunu tasdik etmek ve O'nun saltanatının kanunlarına itaat ile, bu saltanatın ihtişam, azamet ve güzelliklerini hayretle seyretmektir.

Yine, kâinatı nakış nakış dokuyan İlâhî İsimler'in vücut verdiği o en güzel san'atları, İlâhî İsimler'in birer mûcize olan san'at eserlerini incelemek, tanımaya ve başkalarına da gösterip, tanıtmaya çalışmaktır.

Yine, Cenab-ı Allah'ın her biri birer hazine olan kâinatta mütecelli Rubûbiyeti'ne ait İsimleri'nin, yani Rabb (Besleyip Büyüten, Yetiştiren, Terbiye Eden), Hâliq (Yaratan), Rezzâk (Rızıklandırıcı), Muhyî (Hayat Veren ve Diriltici), Kayyûm (Hayatta Tutan), Hafîz (Koruyan), Muğîs (Yardıma Koşan) vb. İsimler'in cevherlerini idrak terazisinde tartmak ve kalbin kıymet bilirliliği ile takdir etmektir.

Yine, Kudret Kalemi'nden çıkan mektuplar hükmündeki varlık sayfalarını, gök ve yer yapıklarını mütalâa edip, onlar üzerinde hayretle düşünmek ve onlardaki manâları anlamaya çalışmaktır.

Yine, bütün bu güzelliklerin, san'atların, mektupların, cevherlerin, hazinelerin, İsimler'in ve Saltanat'ın Sahibi'ni tanıyıp, O'na muhabbet beslemek ve huzuruna çıkıp, iltifatına mazhar olmaya iştiağ duymaktır.

İkinci, yani muhatap suretinde, doğrudan Allah'a yönelik olan kulluğu ile insan, eserden eserin Sahibi'ne geçer ve görür ki, Celâl sahibi bir Yaratıcı, her ihtiyaçtan mutlak berî, mutlak uzak olduğu halde, san'atının mûcizeleri ile insan için ve insanın ihtiyacı ve iyiliği için Kendisi'ni tanıtmak istiyor. İnsan da, buna iman ve ma'rifetle mukabele eder.

Yine görür ki, Rahîm, yani bütün varlıklara karşı umumî rahmetinin yanısıra, her bir varlığa karşı hususî rahmeti de bulunan bir Rabb, rahmetinin pek güzel meyveleriyle, nimetleriyle, yine asla ihtiyacı olmadığı ve her türlü ihtiyaçtan mutlak uzak olduğu halde, insan için ve insanın iyiliği için Kendisi'ni sevdirmek istemektedir. İnsan da, muhabbetle ve ibadetle buna mukabelede bulunur.

Yine görür ki, bir Mün'im-i Kerîm, yani sonsuz kerem, lütuf, ihsan ve nimetler sahibi bir Zât, sayısız maddî ve manevî nimetleriyle onu beslemektedir. İnsan da, buna mukabil, diliyle, haliyle, davranışlarıyla ve yaptıklarıyla, bütün hayatıyla O'na şükür ve hamdde bulunur.

Yine görür ki, bir Celîl-i Cemîl, yani sonsuz cemel sahibi Celîl bir Zât, her biri Kendi'ne bir ayna olan varlıklarda kemalini, celâl ve cemalini gösterip dikkatleri Kendi'ne çekiyor. İnsan, buna karşılık “Allahü ekber, Sübhâne'llah” deyip, mahviyet içinde hayret ve muhabbetle secde eder.

Yine görür ki, bir Ğaniyy-i Mutlak, yani serveti sonsuz ve her türlü ihtiyaçtan mutlak berî bir Zât, nihayetsiz servetini ve hazinelerini mutlak bir cömertlik içinde sergiliyor. Kul da, buna mukabil ta'zim ve sena içinde ve kendi yoksulluğuyla beraber O'na olan ihtiyacını tam bir tevazu ve mahviyet içinde arzeder ve isteyeceğini O'ndan ister.

Yine görür ki, O Fâtır-ı Zü'l-celâl, yani celâl sahibi Yaratıcı, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış ve bütün antika san'atlarını orada teşhir ediyor. Kul da, “Mâşaallah!” diyerek takdir ile ve “Bârekellah, “Allahü ekber!” diyerek onların güzelliğini itirafla mukabelede bulunur.

Yine görür ki, bir Vahid ü Ehad, yani bütün küllî ve umumî tecellileriyle de, hususî tecellileriyle de mutlak Birliği'ni ortaya koyan bir Zât, şu kâinat sarayında bütün varlıklara taklit edilmez sikkeleriyle, Kendi'ne mahsus mühürleriyle ve sadece O'na has imzaları ve fermanlarıyla birlik damgası vuruyor ve Birliği'nin alâmetlerini nakşediyor. Ve kâinatın her tarafında Birliği'nin bayraklarını dikiyor, sancaklarını dalgalandırıyor ve Rubûbiyeti'ni ilan ediyor. Kul da, tasdik ile, iman ile, tevhid, yani O'nun Birliği'ni kabûl ve itiraf ile, iz'an ile, şahitlik ile ve ubûdiyet, yani ibadet ve/veya kulluk ile mukabelede bulunur.

İşte insan, bu çeşit ibadetler ve tefekkürlerle hakikî insan olur; ahsen-i takvimde, yani en güzel biçimde, en mükemmel kıvamda, kâi-natın modeli ve küçük bir nüshası olarak yaratılmış bir varlık olduğunu gösterir. İmanın bereketiyle kendine yüklenen insanîyet veya Allah'a en kapsamlı ayna olma emanetine lâyük emin bir halife-i arz, yani yeryüzünün halifesi olur.

İnsan, kâinatın her tarafından toplanmış cevherlerden yapılmış bir saraydır. Dolayısıyla, insan sarayını yapan, kâinatı da yapan ve ona hükmedendir.²⁴⁹

İNSAN SARAYI VE O'NU İNŞA EDEN ZÂT

En güzel mücevherlerden yapılmış bir saray görsek ki, yapımında kullanılan mücevherlerden bir kısmı yalnızca Çin'de, bir diğer kısmı yalnızca Endülüs'te, bir kısmı Yemen'de, bir kısmı da sadece Sibirya'da bulunuyor. Sarayın yapımı esnasında bu mücevherler buldukları

yerlerden bir emirle ve son derece kolay bir şekilde getirilmiş. Herhalde, o sarayı yapan ustanın bütün yeryüzüne hükmeden çok büyük, çok güçlü ve çok san'atkâr bir usta olduğu neticesine varırız.

İşte, insan, hattâ hayvanlar bile, böyle son derece kıymetli birer saraydır. Bilhassa insan, bu sarayların en güzeli ve en harikasıdır. Onu meydana getiren cevherlerin bir kısmı (rûhu) ruhlar âleminden, bir kısmı (hayal, hafıza, tasavvur gibi melekeleri) Misal Âlemi'nden ve Levh-ı Mahfuz'dan, bir kısmı nur, bir kısmı hava, bir kısmı su, bir kısmı da toprak âleminden alınmıştır. Onun ihtiyaçları ebede uzanmakta, emelleri gökler ve yerin her bir tarafına yayılmakta, alâkaları ve bağları dünya ve Âhîret'in bütün köşelerine dağılmaktadır. Bu mahiyet ve nitelikteki bir varlığı yapan, yaratan ancak öyle bir Zât olabilir ki, bütün kâinata tek bir zerreye hükmettiği gibi hükmeder; ilmi, iradesi, kudreti her şeye yeter; dünya ve Âhîret, kolaylıkla açıp kapadığı birer menzil; gökler ve yer, üzerlerine en manâlı yazıları yazdığı birer sayfa; ezel ve ebed, dün ve yarın hükmünde olarak tasarruf ettiği birer ândan ibarettir. Şu halde, insanın Ma'bûd'u, kurtarıcısı, sığınağı, koruyucusu, kendisine el açıp yalvaracağı, ihtiyaçları, emelleri ve endişeleri için dua edeceği yegâne Zât, ancak O olabilir.

İnsan, fitratının gerektirdiği üzere, kulluk yolunda giderse, bütün nimet, lezzet ve kemalâta mazhar; enaniyet yolunu takip ederse, çeşit çeşit elem ve ızdıraplara mahal olmaya namzettir.²⁵⁰

MAHİYETİ VE TEMEL NİTELİKLERİYLE İNSAN VE KULLUK

Cenab-ı Allah (c.c.), insanı pek harika ve çok dikkat çekici bir yapıda yaratmıştır. O, çokluk içinde birlik; terkip, yani pek çok şeyden meydana gelmiş olma içinde bir basitlik ve cemaat içinde ferdiyete sahiptir. Meselâ, yüz trilyon civarında hücreden ve pek çok organ ve uzuvdan meydana geldiği halde tek ve yekpare bir yapı arzutmekte ve bütün vücudu âdetâ tek bir organ, tek bir hücreden müteşekkilmiş gibi çalışmakta, vücudun bir yerindeki arıza, onun tamamını etkilemektedir. İnsan nasıl yapı olarak böyle ise, hayatı itibariyle de böyledir. Bir yandan toplum içinde hemcinsleriyle bir arada yaşama mecburiyetinde bir varlık olmasına mukabil, diğer yandan, yığınlar, kalabalıklar, cemaat veya cemaatler içinde kendi başınadır. Pek çok şeye tesiri olduğu gibi, her şeyden ve herkesten tesir almakta, fakat nihayet bütün bunlar kendi ferdiyeti içinde düğümlenmekte, çözülmekte, dağılmakta veya toplanmaktadır.

İnsanın bu yapısının ve mahiyetinin bir diğeri özelliği de şudur: Onun her bir uzuv, duyu, duygu ve melekeleri için ayrı lezzetler ve elemeler olmasına karşılık, her bir uzuv, duyu, duygu ve melekenin lezzeti de, elemi de vücudun tamamı veya insanın bizzat kendisi tecrübe etmekte, hiçbir lezzet ve elem, tek bir uzuv, duyu, duygu veya melekeye münhasır kalmamaktadır. Yine, bu, hem bizzat insanın kendi içinde böyle olduğu gibi, onun çevresiyle ve dünya ile, geçmiş ve gelecek ile münasebetlerinde de böyledir. Başkalarının sevinciyle sevinmek ve üzüntüsüyle üzülme; ailesi, yakınları, köyü, kasabası, şehri, ülkesi ve bütün bir dünya ile ilgilenmek; her şeyden bir tesir alıp, her şeyde bir tesir bırakmak, insanın bütün kâinatın küçük bir nüshası olma özelliği taşıyan fıtratında, mahiyetinde, yapısında vardır. İnsanın bu başka varlıklarda olmayan özelliğidir ki, onun bütün lezzet, nimet, kemalât ve faziletlere mazhar olmasına yol açtığı gibi, bütün elem, acı ve ızdıraplara mahal olmasına da sebeptir.

İşte, eğer insan enaniyetine takılır, kendisinde yansıyan İlâhî İsimler'in tecellilerini ve neticelerini kendinden bilip, kendisini firavuncasına âdeta tanrı gibi görür ve ona göre davranmaya kalkarsa, aczi, fakrı, fâniliği, bilgisizliği, irade ve sabrının yetmezliği yüzünden kâinat ve bütün zamanlar dolusu elemeler, acılar, ızdıraplar ve stresler, onun peşini bırakmaz. Buna karşılık, enaniyeti terk edip, Allah'a kulluk yolunu seçer, tam bir tevekkülle bütün yükünü Cenab-ı Allah'a bırakır ve aczini O'nun kudretini, fakrını O'nun servetini, fâniliğini O'nun ebedîliğini, bilgisizliğini O'nun ilmini, irade ve sabrının yetersizliğini O'nun destek ve te'yidini çekecek birer unsur olarak kullanabilirse, bu defa bütün elemelerden, acılardan, ızdırap ve streslerden kurtulur. Acıları, ızdırapları, dertleri ve stresleri, mukaddes ızdıraplara ve lezzetten daha çok lezzet veren mukaddes elemelere dönüşür. Bunu bilen, yaşayan ve tadanlardır ki, şöyle demişlerdir:

Derd-i derûnuma derman arardım;

Dediler derdindir, dermanın senin.

Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi böyle derken, Bediüzzaman da şöyle yazar:

Bırak bîçâre feryâdı, belâdan kıl tevekül: zira feryat, belâ ender hatâ ender belâdır bil!

Belâ vereni buldunsa eğer, safâ ender vefâ ender atâ ender belâdır bil!

Madem öyle, bırak şekvayı şükret, çün belâbil demâ keyfinden güler hep gül-mül.

Ger bulmazsan, bütün dünya, cefa ender fena ender heba ender belâdır bil!

Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan, gel tevekkül kıl.

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, ta o da gülsün; o güldükçe küçülür, eder tebeddül.²⁵¹

Nefis, daima ızdıraplar, kalaklar içinde evhamdan kurtulup tevekküle yanaşmıyor. Kader'in hükmüne razı olmuyor. Halbuki güneşin doğuşu ve batışı mukadder, yani takdir edilmiş ve İlâhî takdire bağlı olduğu gibi, insanın da bu dünyada doğuşu, batışı ve diğer mukadderatı, Kader kalemi ile cephesinde yazılıdır. İnsan, isterse başını taşa vursun ki, o yazıları silsin; fakat başı kırılır, yazılara bir şey olmaz ha! Öyleyse muhakkak bilsin ki, göklerin ve yerin haricine kaçıp kurtulamayan insan, her şeyi Yaratan, Yaşatan ve İdare Eden'in rubûbiyetine muhabbetle razı olmalıdır.²⁵²

CEBRÎ VE İRADÎ YANLARIYLA İNSAN, İNSAN HAYATI VE KADER

Kader meselesi, insan ve hayatı için son derece önemli olmakla birlikte, derin sırlar barındırdığı için birtakım tartışmalara da sebep olmuştur. Fakat bütün tartışmaların üstünü örtecek ve onları geçersiz kılacak açık bir gerçek varsa, o da, insanın bilgisinin, iradesinin ve gücünün sınırlı olup, belli şartlarla kuşatılmışlığıdır. Daha önce de temas edildiği gibi, kâinat, insanın iradesi dışında kurulmuştur ve iradesi dışında işlemektedir. İnsanın dünyaya gelip gelmemesinde, doğum ve ölüm yer ve tarihlerinde, hangi aile içinde hangi anne–babadan ve hangi kardeşler arasında dünyaya geleceğinde, fiziğinde, istidatlarının tayininde, renginde, ırkında hiçbir rolü yoktur. Yine, temel ihtiyaçlarında, bu ihtiyaçları giderme şeklinde ve onları giderecek malzemenin tayin ve seçiminde de rolü yoktur. Yine, “Benim” dediği vücudu, iradesi dışında çalışmakta ve bu hususta insana düşen, vücudun sağlığını korumaya çalışmaktan öteye gitmemektedir. İnsan, yine, acıkmasına, susmasına, uykusuna, yorulmasına mâni olamamakta ve âdeta bunlara esaret içinde bir hayat sürmektedir. İnsanın hayat süresi bellidir; ne zaman, nerede ve nasıl öleceği bellidir ve insan ne yaparsa yapsın, bunları değiştiremez. İnsan hayatını en kalın duvarlarla çepeçevre saran bu şartlar karşısında insanın vaziyeti şu âyette anlatıldığı gibidir:

Siz, yerin derinliklerine de girseniz, semanın enginliklerine de çıksanız, Allah'ın hakimiyetinden ve hakkınızdaki hükmünden kurtulamazsınız. Sonra, Allah'tan başka ne size sahip çıkacak bir koruyucunuz, ne de bir yardımcınız vardır.²⁵³

İnsan iradesinin tamamen dışında kalan bu şartlardan başka insan hayatının bir de onun iradesine bakan yönleri vardır. Bu yönlerle ilgili

olarak insanı birinci derecede alâkadar eden de, iradesinin onun başına sardığı sorumluluğudur. Yani insanın irade sahibi bir varlık olması demek, onun sorumlu bir varlık olması demektir. Kendi dışındaki şartların çevrelediği hayat, onu kaçınılmaz sorumluluklarla karşı karşıya getirmiştir; yaşayışı, hayatının seyri, sağlığı, karakterinin teşekkülü, içinde bulunduğu beşerî ve “tabiî” çevreyle münasebetleri, ferdî ve içtimaî mutluluğu veya mutsuzluğu, onun sorumluluklarıyla doğrudan alâkadardır. Yalnızca bedenden, bedenî veya bedenle münasebettar nefsî arzu ve ihtiyaçlardan, yalnızca akıl veya zihinden, zihnî fakültelerden, yalnızca beden ve akıl veya zihinden ibaret bir varlık olmayan insanın çok karmaşık bir duygular yumağı, ruhu, vicdanı, kalbi ve kalbin de ötesinde daha derin lâtifeleri vardır. O, akli ve bedeninin yanısıra bütün bu lâtifelerinin de tatmin olması gereken bir varlıktır. İşte, onun kendi iradesi dışında bu temel gerçeklerle sarılı bulunan hayatı, onu Cenab-ı Allah’a (c.c.) karşı; bedeni, akli/zihni, kalbi, vicdanı, rûhu, hisleri ve daha derin lâtifeleri dâhil olmak üzere kendisine karşı; anne-babadan başlayarak, çocukları, eşi, dede-nine, torunları, amca, dayı, hala, teyze, diğer yakınlar, komşular, bütün insanlık ve bütün yaratılmış varlık, yani “tabiî” çevreye uzanan münasebet dairelerinin her birine karşı sorumluluklarla karşı karşıya bırakır. İnsanın hayatı, bu dairelerle olan münasebetleri ve onlara, onların da ona karşı vazifeleri ve sorumlulukları içinde geçer ve insan, sorumluluklarını ihmal veya yerine getirmemekle kendine zarar verir ve hiçbir zaman bu dairelerle münasebetten de kaçamaz.

Meselenin bir diğer yanı daha vardır ki, insan için ne yaparsa ne ile karşılaşacağı da onun iradesi dışında tesbit edilmiştir. Vücudun kendine has kaideler içinde çalışmasıyla hâsıl olan acıkmak, susamak, yorulmak, dolayısıyla yemek, içmek ve uyumak, hayatının sürdürülmesi adına neleri yiyip neleri yiyemeyeceği ve neleri yediğinde ne ile karşılaşacağı, hangi davranışlarının başına ne getireceği, nelerin sağlığına zarar verip nelerin hizmet edeceği, evet bütün bunlar ve bunlar gibi hayatî unsurlar da, çok büyük ölçüde insan iradesinin dışında kalan hayat şartlarıdır.

Kader ve dünyevî ve uhrevî boyutlarıyla insanın sorumluluğu

Bütün bu hususların tamamı Kader’e dâhildir. Kader, “ölçü, biçim, miktar, kalıp” demektir ve sözünü ettiğimiz bütün bu unsurlarla insanı çepeçevre kuşatır. Bir diğer yaklaşımla, buna Şeriat-ı Tekvîniyye veya

Fıtriyeye, yani “İlâhî yaratmanın neticesi cebrî kanunlar bütünü” de denebilir. İnsan, bunlar içinde tamamen iradesi dışındaki hususlara müdahale bile edemediği gibi, iradesine dâhil hayat kanunları karşısındaki sorumluluğunu yerine getirip getirmemenin de kesin karşılıklarını görür ve bunlardan kaçamaz. Meselâ, genel olarak zehir ölüme, çalışma yorulmaya, susama su içmeye, gayret servete ve başarıya, tembellik başarısızlığa ve fakirliğe sebeptir. Kader’in Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyeye olarak adlandırılan bu kanunlarının yanısıra, insanın Cenab-ı Allah ile, anne-babasından başlayan ve “tabiî” çevreyi içine alan çevresiyle ve kendisiyle münasebetlerini düzenleyen bir başka kanunlar mecmuası daha vardır ki, Cenab-ı Allah (c.c.), bunları Din olarak insana göndermiş, fakat insan, bu Din’i kabûl edip etmemek veya kendisine başka bir din tesbit edip etmemede büyük ölçüde serbest bırakılmıştır. Şu kadar ki, insanın bu serbestiyetin ve bu serbestiyet içinde yaptığı tercih neticelerinden kaçması mümkün değildir; dünyada bazılarından kaçabilse de, onu dünyadaki bütün iradî tercih ve fiillerinin karşılığını göreceği ebedî bir Âhîret hayatı beklemektedir. Hayat kanunlarına itaat veya itaatsizliğin neticeleri apaçık ortada iken, insanın diğer sorumluluklarının neticesinden kaçmasının mümkün olmadığını reddetmekle insan, başına çok daha büyük bir sorumluluk veya belâ almaktan başka bir şey yapmaz.

İçinde insan hayatının hem de ebediyete açık yanlarıyla cereyan ettiği bütün bu hususlar, Kader’e dâhildir veya Kader, bütün bunların tamamını içine alır. Hayatının kendisi tarafından belirlenmeyen cebrî yanları veya şartları konusunda –doğum, ölüm, temel ihtiyaçlar ve bunların giderilmesi, aile, renk, ırk, kapasite ve fizikî yapı, vb.– insanın Kader’le münasebeti cehaletten ibaretse, bir an sonra ne ile karşılaşacağı ve başına ne geleceği de Kader’e dâhil olup, insanın bu hususta da Kader’le münasebeti, yine cehaletten ibarettir.

İnsanın iradî davranışları ve Kader

İnsanın iradî davranışları da, iki açıdan yine Kader’e dâhildir. Allah (c.c.), insan ne yaparsa ne ile karşılaşacağını da takdir buyurmuş ve onun kaderinde yazmıştır. Yani Kader, sadece neticeyi içine almaz ve sebep için bir ayrı, netice için bir ayrı Kader yoktur; Kader, sebep ile neticeye beraber bakar. Meselâ, bir insanı tüfekle öldüren biri için, o insanın diğerini tüfekle öldüreceği yazılmıştır. Dolayısıyla, “İnsan, bu tüfeği kullanmasaydı diğer

adam yine ölür müydü?” gibi bir soru, sadece muhal üzerinde nefsin bir oyunundan, temelsiz bir vesvese ve evhamdan ibarettir.

Yine meselâ, binaların sağlam veya çürük yapılması, elbette bir depremdeki zayiata tesir eder; fakat bu demek değildir ki, bu da, Kader’in, İlâhî takdirin dışındadır. Yani, Kader, depremde ölmesi takdir buyurulmuş insan için, meselâ “Çürük binasının altında kalıp ölecek.” diye yazmıştır. Bu, elbette madem Kader’den kurtuluş yok, öyleyse insanlar, binalarını çürük yapsalar da olur manâsına gelmez. Çünkü, binayı sağlam yapmak, insanın vazifesidir. Bununla birlikte, bazen o sağlam bina da yıkılabilir; fakat bu, insanın binasını sağlam yapmak konusundaki sorumluluğuna engel değildir. Öte yandan, sağlam binanın yıkılmayıp, o binadaki insanların ölmemesi de, yine Kader’in hükmüdür. Çünkü, insan iradesi ve onun iradî davranışları, sebeple neticeyi bir arada ele alan Kader’in dışında değildir. Dolayısıyla, belli şiddetteki depreme dayanıklı bir bina o şiddette depremde yıkılmamış ve içindeki insan ölmemişse, demek ki Kader, “Sağlam binası içinde ölmeyecek.” diye yazmıştır. Yani bu noktada, insanların iradî davranışlarıyla ilgili olarak Kader, tabir yerindeyse, bir ön bilgidir, olacakları önceden bilmekten ibarettir. Bununla birlikte, bir insan, hiçbir zaman ölüm sebebinden ve ölümden kaçamaz. Cenab-ı Allah, bir insanın ölmesini bir depremde binası altında kalarak ölmeye bağlamışsa, o bina ne kadar sağlam yapılmış olursa olsun yine yıkılır ve insan, altında kalır ölür. Yani, Kader’le münasebetimiz, yine bizim adımıza cehaletten öteye gitmez. Fakat yine tekrar etmek gerekir ki, bu gerçek, insanı sorumluluklarından kurtarmaz. Her halükârda insana düşen, hem Şeriat-ı Tekvîniyye, yani hayat kanunlarına, hem de Din olarak tecelli eden kanunlara, kaidelere uymak ve neticeye teslim olmaktır.

Kısaca, vazifelerimiz, sorumluluklarımız ve geleceğimiz konusunda “Kader ne yazmışsa o olur.” denmez; böyle diyerek, sorumluluk ve vazifelerimizden kaçılmaz; tam tersine, üzerimize düşen ne ise, meşrû yoldan onu yerine getirmeye çalışırız. Fakat biliriz ki, çalışmamız da, ondan hâsıl olacak veya olmayacak netice de Kader’in haricinde değildir; Kader’e dâhildir. Geçmiş ve uğradığımız musibetler konusunda ise yapmamız gereken, “Takdir bu imiş!” deyip ona razı olmak, fakat neticede sorumluluklarımızı alâkadar eden bir yan varsa, ondan da gereken dersi

çıkarmak ve sorumluluklarımızı yerine getirmede ihmalkâr davranmamaktır.

• Cenâb-ı Hakk, kemâl-i kereminden, merhametinden ve adaletinden, iyilik içine hazır bir mükâfat ve fenalıklar içine hazır bir ceza; iyiliklerin içine Âhîret'in sevabını andıracak manevî lezzetler, kötülüklerin içine Âhîret azâbını hissettirecek manevî cezalar yerleştirmiştir. Bunlar, Cennet ve Cehennem'in varlığına da delildir.²⁵⁴

İYİLİKLER İÇİNDE HAZIR MÜKÂFAT, KÖTÜLÜKLER İÇİNE HAZIR CEZA

Güzel niyetler, güzel düşünceler, güzel davranışlar ve güzel amellerden kalb ve ruh zevk alır ve bunlar, kalbde ve ruhta manevî bir lezzet hâsıl eder. Buna karşılık, kötü düşünceler, kötü niyetler, kötü davranışlar ve ameller ise, kalbde ve ruhta burkuntu, sıkıntı, öfke ve rahatsızlık meydana getirir. Dolayısıyla, niyet, düşünce, amel ve davranışlarımızın niteliğini her şeyden önce onların içimizde hâsıl ettiği tesirden anlayabiliriz. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu gerçeği şöyle ve aşağıdaki misallerle açıklar:

Meselâ, mü'minler arasında muhabbet, ehl-i iman için güzel ve sevaplı bir iyiliktir. O iyilik içinde Âhîret'in maddî sevabını andıracak manevî bir lezzet, bir zevk, bir kalb genişliği bulunur. Kalbine müracaat eden, bu zevki hisseder.

Mü'minler arasında düşmanlık ise, bir kötülüktür; bu kötülük içinde kalb ve ruhu sıkıntılara boğacak bir vicdan azabı âlicenap ruhlarda hissedilir.

Yine, hürmete ve merhamete lââyık zatlara hürmet, merhamet ve hizmet, sevaplı bir iyiliktir. Bu iyilikte Âhîret sevabını hissettirecek derecede öyle bir zevk, bir lezzet vardır ki, o hürmet ve merhamet, insanı hayatını feda edecek dereceye getirir. Ashab-ı Kiram'ın Allah Rasûlü'ne olan hürmeti, sevgisi ve hayatlarını seve seve ve zevkle O'nun uğrunda feda etmeleri; evliyâ, asfiyâ gibi büyük zatlara talebelerinin hürmeti ve hizmet aşkı; annenin çocuğuna olan merhamet ve şefkati, hattâ çocuğu için hayatını feda etmesi, buna en bâriz delillerdir. Demek, merhamet ve hürmette öyle hemen hazır bir mükâfat vardır ki, himmeti yüce ve âlicenap insanlar onları hissederek, hürmet ve merhametleri sebebiyle kahramanca bir vaziyet alırlar.

Hem, meselâ, hırs ve israfta öyle bir ceza vardır ki, merak, sürekli şikâyet, hoşnutsuzluk, manevî bir ceza olarak kalbde daima kendini hissettirir ve insanı sersem eder. Aynı şekilde, haset ve kıskançlıkta öyle hazır bir ceza vardır ki, haset, kendisine haset edilene hiç zararı olmazken, haset edeni yakar. Hem tevekkül ve kanaatte öyle bir mükâfat var ki, o lezzetli hazır sevap, yoksulluk ve muhtaçlığın belâsını ve elemi giderir.

Yine, meselâ, gurur ve kibirde öyle ağır bir yük bulunur ki, mağrur ve kibirli adam, herkesten hürmet ister; istemesi sebebiyle de istiskal gördüğünden, beklediği hürmeti alamadığından dolayı daima azap çeker. Hürmet verilir, istenmez. Buna karşılık, tevazuda ve enaniyeti terketmekte öyle lezzetli bir mükâfat vardır ki, insanı ağır bir yükten ve kendini beğendirme gayretinin hâsıl edeceği soğukluk ve istiskalden uzak tutar.

Hem, meselâ, suizan ve başkalarının davranışlarını yanlış yorumlamada yine hazır bir ceza vardır. "Men dakika dukka: Çalma kapını, çalarlar kapını!" kaidesiyle, suizan eden, suizanna

maruz olur. Mü'min kardeşinin hareketlerini kötüye yoranların hareketleri de, çok geçmeden aynı kötüye yormaya (sû-i te'vil) uğrar.

Evet, bütün güzel ve çirkin huylar, bu terazide tartılabilir.

- **Din, yalnız imandan ibaret değildir. Salih amel de, Din'in ikinci cüz'üdür. Din, imanın tesiriyle salih amel noktasında herkesin başında her zaman bir yasakçıyı bulundurur.**²⁵⁵

DİN VE HAYAT

Din, hayatın hayatıdır; insan hayatı, ancak sahîh dinle hayat bulur ve gerçekte yaşanırılık kazanır. Özellikle, yukarıda üzerinde durulduğu gibi, bir Müslüman'ın hayatında Din ne kadar zayıflarsa o Müslüman'ın idaresi o kadar zorlaşır. Din'in hayata hükmetmesi, sadece ibadetler yoluyla olmaz. Gerçi Kur'ân-ı Kerim, açıkça namazın insanı kötülüklerden ve her türlü aşırı davranıştan alıkoyacağını beyan buyurmaktadır.²⁵⁶ Bu âyetin ifade ettiği gerçek, Müslümanların hayatında açıkça görülmektedir. Meselâ, Türkiye'de Emniyet Genel Müdürlüğü gibi müesseselerin verdikleri bilgilerin de gösterdiği üzere, dinî terbiye alanlar, toplum içinde suça en az karışanlardır. Düzenli olarak namaz kılan insanlar da, en az suç işleyenlerdir. Eğer namaz hakkıyla kılınabilse, ahlâken en yüce insanların onlar olacağı açıktır. Bununla birlikte, namaz kılan Müslümanlar içinde pek çoklarının, belki çoğunluğunun Din'de "muamelât"a giren iş ahlâkı, esnaf ahlâkı, aldatıp aldatmama gibi konularda, içinde para bulunan iş ve alışveriş gibi münasebetlerde, gerektiği ölçüde güven vermedikleri de bir gerçektir. Bu ise, namazın gerektiği gibi kılınamamasının yanısıra, dinî eğitimin verilememesinden ve Din'in hayata, alışverişe, iş münasebetlerine karışmaz bir "inanç ve ibadet" meselesi gibi algılanmasından ve öyle takdim edilmesinden kaynaklanmaktadır. Din'in hayata büyük ölçüde hakim olduğu zamanlarda, yalnızca Sahâbe asrında değil, İslâmî hayatın zayıflamaya yüz tuttuğu 18'inci asır Osmanlı toplumunda bile nasıl bir emniyetin yaşandığını yabancı seyyahlar ve elçilik mensupları hatıralarında anlatmaktadırlar. Meselâ:

Osmanlı İslâm toplumu

Türkler, çok dindar ve merhametlidirler. Büyük saygı besledikleri padişahlarına son derece sâdik ve itaatkârdırlar. Türkler, birbirleriyle pek münakaşa etmezler. Şehirde askerler de dâhil, kimse silah taşımaz. Pek az kavga ederler, düello nedir bilmezler... Gerçekten halis Türkler şarap içmezler... Çok sayıda oyunları vardır ama, parasız oynarlar... Türkler, az yerler; ne çok çeşitli, ne de çok nefis yemeklere düşkündürler... Türkler, her sahada intizamı

o kadar severler ki, onu korumak için hiçbir şey yapmaktan çekinmezler... Her türlü eşya makûl fiatlara satılır.

İnsan, paşadan küçük bir bakkala kadar bütün Türklerin aynı okulda yetişmiş, aynı asalet mertebesine sahip büyük senyörler olduklarını zanneder... İstanbul halkı, yeryüzünün en medenî ve en dürüst halkıdır. İstanbul'da sokak kavgalarına, maksatsız dolaşan serserilere, dedikoducu kadınlara, herhangi bir fuhuş belirtisine, yüz kızartacak herhangi bir harekete rastlamak mümkün değildir. Bütün yüzler, eller ve ayaklar, tertemizdir. Yırtık elbiselere nâdiren rastlanır. Ama kirli olanlarına hemen hiç rastlanmaz. Hiçbir tarafta haylaz ve dilenci güruhuna tesadüf edilmez. Her tarafta muhtelif içtimâî sınıfların birbirlerine karşılıklı saygı duydukları müşahade edilir.

Türkler, birbirlerine karşı dürüst ve müşfiklerdir. Yemek yerken kaç kere yanlarından geçen bir fakiri çağırıp doyurduklarını gördüm. Bir menfaat elde etmek yahut göze girmek için asla dalkavuklukta bulunmazlar. Hürmetkâr, cesur, ciddî ve sadedirler. Kimseye hakaret etmek istemezler. Az ve öz konuşurlar. O kadar dürüst ve namusludurlar ki, başka türlü olunabileceğini düşünmediklerinden ve herkesi kendileri gibi sandıklarından daima aldatılırlar. Türklerde sonsuz bir iyilik, şefkat ve sadelik hazinesi, güzel olan herşeye karşı köklü bir saygı ve zayıfa karşı derin bir merhamet mevcuttur.

İranlılarda görülen gösterişe Türklerde rastlanmaz. Türkler arasında çelimsiz ve hastalıklara nâdiren rastlanır. Kanaatkâr ve sade bir hayat sürmek, onları böyle sıhhatli tutmaktadır. Türk, hiçbir zaman aldatmaz. Namuslu, iffetli, doğru sözlüdür. Yakınlarına çok bağlı olan Türk, elinde bulunan her şeyi onlarla paylaşır, karşılığında da hiçbir şey talep etmez. Türk, aile içinde âdil ve müşfikdir. Türk, umumiyetle aile ve izdivaç bağlarına Avrupalılardan çok daha hürmetkârdır... Evin içinde mutlak hakim olan kadın, daima müşfik ve mültefit bir muamele görmektedir... Türklerdeki fitrî iyilik, tesir sahasını hayvanlara kadar teşmil etmekte ve meselâ bir çok bölgelerde eşeklere haftada iki gün dinlenme izni verilmektedir.

Türklerde yalancılık, cinayet ve hilekârlık yoktur. Padişahlarına tahtta kaldıkları müddetçe itaat ettikleri gibi, Allah'a da hiçbir engizisyona ihtiyaç olmadan mü'min ve mutidirler.

Türkler, hükümdarlarına derin bir hürmet beslemelerine ve ondan bahsederken çok nazik ifadeler kullanmalarına rağmen, çok kere onunla serbestçe konuşmakta, şikayetlerde bulunup gerek padişahı, gerekse vezirlerini haksızlık yaptıkları takdirde tenkit etmekten çekinmemekte... ve hattâ baskı ve tahakküm ifrata vardırıldığı takdirde isyanlara bile tevessül etmekten kaçınmamaktadırlar.

1832'de Arnavutluk, Manastır, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan'ı dolaşım. Bilhassa batı ve kuzey taraflarında Padişah ve Sadrazam'dan bahsederken 'Allah, ömrümün on senesini alıp onunkine eklesin!' demeyen pek az köylüye rastladım.

1526'da 200.000 kişi (Mohaç'a giden ordu) ekilmiş tarlalara ayak basmadan ve bir tek ot koparmadan yaya olarak İmparatorluğu bir baştan öbür başa katetmiştir.

Müslüman'a bu sıfatları kazandıran kaynak konusunda ise yine bir Batılı, şu itirafta bulunmaktadır:

Avrupalılar, ahlâkî ve dinî peşin hükümlere kapılmasalar, Kur'ân-ı Kerim'in amelî hayatla sıhhatli bir felsefenin mükemmel bir imtizacını teşekkül ettirdiğini, onun metafizik ve mücerret bir fazileti değil, beşerî hayata tam manâsıyla intibaâk ettirilebilecek bir fazileti talim eden bir kitap olduğunu teslime mecbur olurlardı. Eğer bütün insanlar Kur'ânın ahkâmına

tam manâsıyla riayet ederek yaşasalardı, bütün örf ve âdetlerin âhenkli bir şekilde muvazelenildiği altın çağın geri geldiğini görürdük.²⁵⁷

İnsan gerçek dinî terbiyeyi alır, onda taklidî bir iman yerine tahkike ulaşmış bir iman hükmeder ve bu iman salih amelle de birleşirse, artık o insan, Allah'a olan saygısı, sevgisi ve O'ndan korkusu sayesinde her türlü kötülükten yılandan çiyandan kaçır gibi kaçır. Yoksa, sadece kanun korkusu, insanları suç işlemekten alıkoyamaz. Allah'a ve Âhîret'e iman ise, insanın kalbinde onu her an kontrol eden ve kötülöklere düşmekten alıkoyan en tesirli yasakçıdır. İnsan öldürme, zina, hırsızlık, içki içme, kumar gibi içtimaî hayatı zehirleyen pek çok büyük günahları ve suçları, birinci derecede durduracak olan, iman ve salih ameli beraber ihtiva eden Din'dir. Bu konuda yine Batılı gözlemcilerin İslâm'ın onu kabûl eden kabileler, meselâ Afrikalı kabileler üzerindeki tesiriyle ilgili yazdıkları da gerçekten kayda değerdir:

İslâm'ın dönüştürücülüğü

İslâm'ın kendisini kabul eden zenci kabileler üzerindeki tesiri pek açıktır. Şirk hemen ortadan kalkmakta ve büyücülük, getirdiği kötülöklere birlikte zamanla kaybolmakta, insanların kurban edilmesi de artık tarihe karışıp gitmektedir. Yerliler, tarihlerinde ilk defa olarak giyinmekte ve pejmürdelik ve dağmıklık yerini tertip ve temizliğe bırakmaktadır. Misafirperverlik, dinî bir vazife olmakta ve sarhoşluk artık istisnâ bir hal almaktadır. Saflık ve doğruluk, yüce faziletler olarak kabul edilip, gitgide yaygınlaşmaktadır. Tembellik gidip, yerine çalışkanlık gelmektedir. Suçlar, artık kabile reisinin kaprislerine göre değil, yazılı kanunlara göre değerlendirilmektedir. Cami, tüm sosyal faaliyetlerin merkezi olmakta ve zencinin gözünde mimarisi ile en önemli yeri almaktadır. Edebiyat için olduğu gibi, Kur'an tefsiri ve ilimlerle felsefe için de büyük bir susuzluk baş göstermektedir.²⁵⁸

Bu konuda, 19'uncu asrın sonlarında Church Congress of England (İngiltere Klise Kongresi)'nde Isaac Taylor'dan bir itiraf ve gözlem de şöyledir:

İslâmiyet kabul edildiği zaman putperestlik, totemizm, çocukları öldürme, büyücülük hemen kaybolur. Kirliliğin yerini temizlik alır ve İslâm'ı kabul eden kişi, şahsiyet, şeref ve haysiyet kazanır. Hayasızca yapılan danslar, oyunlar ve cinsler arası ahlâksız münasebetler sona erer; kadının iffeti, kabûl edilen bir fazilet halini alır. Çalışkanlık, tembelliğin yerine geçer ve keyfîlik yerini kanuna bırakır. Düzen ve temkin yerleşir. Kan davalarıyla, hayvanlara ve kölelere kötü muamele yok olur. İslâm, bâtil inançlarla her türlü tefessühü silip süpürmüştür. İslâm, boş polemiklere karşı bir baş kaldırmadır. Kölelere ümit, insanlığa kardeşlik ve temel insan fıtratına tanıma getirmiştir. İslâm'ın yerleştiği faziletler edep, nefse hakimiyet, temizlik, iffet, adalet, metanet, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, dürüstlük ve sabırdır. İslâm, Müslümanlar arasında tam bir kardeşlik ve eşitlik vazedir. Kölelik, İslâm inancının bir parçası değildir. Çok kadınla evlilik şartlara bağlıdır ve zor bir iştir. Kaide olmaktan ziyade, sadece bir istisnadır. Musa (a.s.) onu yasaklamamış, Davud (a.s.) uygulamış, İncil de men

etmemiştir. Muhammed (s.a.s.) ise, onu sınırlandırmış ve belli şartlara bağlamıştır. Müslümanlar, Allah'ın iradesine teslimiyetleri, nefse hakimiyetleri ve iffet, doğruluk ve İslâm kardeşliği sayesinde kendilerini taklitte çok şeyler kazanacağımız bir model oluşturmuşlardır. İslâm, Hıristiyan dünyanın üç baş belâsı olan şarhoşluk, kumar ve fuhşu ortadan kaldırmıştır. İslâm, medeniyet adına Hıristiyanlık'tan çok daha fazla şey ortaya koymuştur.²⁵⁹

Vicdanın dört rüknü vardır ve bunlar, rûhun da hâsseleri (duyuları)dir: irade, zihin, his, lâtife-i Rabbaniye. Bunların her birinin nihaî yaratılış gayesi vardır: iradenin Allah'a ibadet, zihnin Allah ma'rifeti, hissin Allah'ı sevmek ve lâtife-i Rabbaniyenin Allah'ı müşahededir. Takva denilen kâmil kulluk, bunların dördünü de içine alır. Şeriat, bu duyuları hem besleyip geliştirir, hem terbiye edip süsler, hem de nihaî gayelerine sevekeder.²⁶⁰

VİCDAN, RUH, TAKVA VEYA KÂMİL İBADET

Mahiyetiyle vicdanın; niteliği, vazife veya fonksiyonlarıyla rûhun ve takvanın bu kadar kapsamlı, fakat bu kadar da kısa ve öz bir başka tarifini bulmak herhalde zordur.

Hz. Bediüzzaman (r.a.), değişik eserlerinde vicdandan ve ona ait önemli misyonlardan sözeder; vicdanın ve vazifelerinin ne olduğunu bize anlatır. Bediüzzaman'a göre vicdan, fitrat-ı zî-şuur, yani, kendisinin farkında, şuurlu fitrattır. Fıtrat ise, Cenab-ı Allah'ın her bir varlığı kendine has özellik, kapasite ve kabiliyetleriyle yaratması ve bu çerçevede her bir varlığın yaratılıştan gelen ve onu kendisi kılan temel hususiyetleri toplamıdır. Dolayısıyla vicdan, şuurlu varlıklarda varlığın kendisini, Yaratan'ını, varlık ve varoluşu fitrat temelinde tanıyan mekanizmadır.

Konuyu biraz daha açacak olursak: Ehl-i Sünnet'in Eş'arî kolunda imana ve teslimiyete olan vurgu sebebiyle eşyaya ait tesir sahibi hususî vasıf tanınmaz ve meselâ ateşin yakıcılığı, suyun kandırması gibi hususiyetlerin her defasında Allah tarafından eşyada yaratıldığı kabûl edilir. Buna karşılık, Matüridîler, eşyanın kendisine Cenab-ı Allah tarafından verilen hususiyetleri bulunduğunu, fakat bu hususiyetleri gerekli gördüğü anda, meselâ ateşin Hz. İbrahim'i yakmaması gibi durumlarda Cenab-ı Allah'ın geçici olarak iptal edebileceğini müdafaa ederler. Hz. Bediüzzaman (r.a.), 'fitrat'ı Allah tarafından eşyaya verilen ve her bir şeyi kendisi kılan hususiyetler toplamı olarak değerlendirir ve bu çerçevede "Fıtratın şahitliği doğrudur." der. Misal olarak da, tohum ve çekirdeklerdeki neşvünema, yani

büyüyüp gelişme; sperm ve yumurtalardaki hayat düğümünün açılması; bazı sıvılardaki, sözgelimi sudaki 100 derecede kaynama ve 0 derecede donup genişleme, genişleyip demiri bile parçalama gibi hususiyetleri zikreder ve bunları ‘meyelan’, yani meyil olarak anar. Bu meyiller, dolayısıyla fıtrat, İlâhî Meşîet’ten gelen ve asla yalan söylemeyen, kendine ait diliyle hep Cenab-ı Allah’ı seslendiren bir mekanizmadır. İşte vicdan, eşyadaki ve bitkilerdeki fıtratın insan gibi şuurlu varlıklardaki karşılığıdır ve nasıl fıtrat yalan söylemez, onu Yaratan’a, yani Hz. Allah’a sâdık diliyle şahitlikte bulunursa, vicdan da insanda “şuurlu fıtrat” olarak hem kendisini, hem de Yaratan’ı, Hz. Allah’ı tanır ve O’na şahitlik eder.

Vicdanın dört rüknü ve fıtrat gibi doğru sözlülüğü

Bir bakıma temel ve fitrî mahiyet-i insaniye de diyebileceğimiz vicdanın dört rüknü vardır ki, bunlar, rûhun da duyuları sayılır: irade, zihin, his ve lâtife-i Rabbaniye denilen (manevî) kalb. Vicdan, bu rükünlerinin canlılığı nisbetinde, hattâ bu rükünler günah mezbeleliği ve kasıtlı inkâr bataklığında bütün bütün ölmemişse, ilim ve ma’rifet adına mutlaka doğruyu görür, doğru değerlendirir ve doğruyu söyler. İnsan, iradî olarak farklı davransa, farklı sesler verse, aklı, nazarı, düşüncesi gaflet edip farklı yönlere kaysa da, vicdan, kendi tabiat ve rükünlerinin diliyle her zaman Allah’ı ilan eder. Bu hususta Kur’ân-ı Kerim’de çokça âyet bulmak mümkündür. Meselâ:

Bir düşünün: O Allah’tır sizi karada ve denizde dolaştıran. Öyle ki, bir gemidesiniz. Gemiler, tatlı bir rüzgârla içlerindeki yolcuları alıp götürüyor ve herkes keyfinde, neşesinde iken birden şiddetli bir fırtına çıkıyor. Her tarafta yükselen ve üzerlerine hücum eden dalgalar arasında kalan yolcular, bütün bütün sarıldıkları ve artık hiçbir kurtuluş yolunun kalmadığı inancıyla O’nun dinini bütün hüküm ve kaideleriyle tam bir kabûl içinde Allah’a dua ve yalvarmaya durur ve “Andolsun ki”, derler, “eğer bizi bu felâketten kurtarırsan, hiç kuşkusuz artık şükreden kullarından olacağız!”²⁶¹

De ki: “Söyleyin bakalım: Allah’ın bir cezasına uğrarsanız veya Kıyamet başınıza kopuverse Allah’tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer (vicdanınızın sesini itiraf edebilecek kadar olsun) doğruluktan nasibiniz varsa, haydi cevap verin!”²⁶²

İnsan, iradesiyle ve bilerek ne kadar inkâr da etse, herhalde hayatında vicdanı defalarca “Allah!” dememiş insan bulmak mümkün olmasa gerektir. Vicdan, Allah’ı duyar, Allah’ı düşünür ve özündeki bilhassa çaresizlik hallerinde keşfettiği ‘istinat’, yani her şeyin üstünde bir güce dayanma ve ‘istimdat’, yani bu güçten yardım isteme duyularının diliyle Allah’a yönelir; günabakan çiçekleri gibi hem kendi hayat ve canlılığı adına, hem de Allah’ı ilan hesabına sürekli O’na dönük yaşar ve basiret gözünü asla O’ndan

ayırılmaz. ‘Hads’ (vasıtasız sezgi), her zaman insanı teyakkuza çağırır; hadsin bir üstü diyebileceğimiz ‘ilham’, devamlı onun ufkunu aydınlatır; yoğunlaşmış ma’rifet sayılan ‘arzu’, hep O’nu gösterir; alev alev kendini hissettiren iştiyak ve magmalar gibi köpüren İlâhî aşk, sürekli olarak O’nu rasat ufkuna davette bulunur.

Cenab-ı Allah’ın bir bakıma insan oluşun temel mahiyeti olarak var ettiği, şuurlu bir fıtrat olarak insanla bütünleştirdiği veya özdeşleştirdiği vicdanın irade, zihin, his ve lâtife-i Rabbaniye olan rükünlerinin her birinin temel bir vazifesi ve varlık gayesi vardır. İradenin temel vazifesi veya yaratılış gayesi, Cenab-ı Allah’a ibadet etmektir. Zihnin temel vazifesi veya yaratılış gayesi, ma’rifetullah, yani, bütün melekelerini kullanarak elde ettiği ilimle Allah’ı tanımaktır. Allah ma’rifeti vermeyen, Allah’a götürmeyen, hattâ O’nu ne ve kim olduğu ve olmadığı ile tanımayan ve tanıtmayan her bilgi, evham ve hayalden ibarettir; böyle biri, ilim adına kâinatı da yutsa en cahildir. Hissin yaratılış gayesi ve/veya vazifesi, Cenab-ı Allah’ı sevmektir. Lâtife-i Rabbaniye denilen kalbin yaratılış gayesi ve/veya vazifesi ise, Cenab-ı Allah’ı müşahede etmektir.

Alman rasyonalist filozofu Kant, kalb için “pratik akıl” tabirini kullanır ve “Allah, teorik akılla bulunmaz, pratik akılla bulunur.” der. Allah (c.c.), kâinat ve insan kitaplarını okuyan, tefekkür edebilen teorik akılla da bulunur; en azından varlığı, hattâ Birliği kavranır; hattâ bazı Sıfatları keşfedilebilir. Fakat Cenab-ı Allah’ı aklın çok daha ötesinde tanıyan lâtife-i Rabbaniye, yani kalbdır. O, Cenab-ı Allah’ı âdeta tecrübe eder; yani insanın hayatında yaşadıklarına paralel olarak günde kaç defa duyar, hisseder; O’nun insanla olan münasebetini sezer ve O’nun insana ne kadar, insanın kendisinden de yakın olduğu kavrar. Bu ise, büyük ölçüde imana, ibadete, dikkatli ve bilerek yaşamaya, tefekkür ve tecessüse bağlıdır. Takva denilen kâmil ibadet veya kulluğa, vicdanın bu dört rüknünün, rûhun bu dört duyusunun vazifelerini yerine getirmekle ulaşılır ve ancak bu yolla kâmil manâda veya gerçek insan olunur.

Şeriat, yani bilhassa ibadet ve hayat boyutuyla İslâm, vicdanın bu irade, zihin, his ve lâtife-i Rabbaniye’den ibaret dört rüknünü besler. Yani, bu dört rüknüyle vicdan, Şeriat’a ittiba ölçüsünde canlı ve parlak olur. Şeriat, bu dört rüknü beslemekle kalmaz, onları yaratılış gayelerine sevkeder. Çünkü Şeriat, Cenab-ı Allah’ın rızası istikametinde yaşama modelidir.

· İlimler ve teknoloji, insanın emrine zayıflığı için verilmiş, böylece aczi sebebiyle ona yardımda bulunulmuş, fakrı için ona ihsan edilmiş, cehaleti sebebiyle ona ilham edilmiş ve ihtiyacından dolayı ikram edilmiştir.²⁶³

ZA'FIN KUVVETİ, ACZİN KUDRETİ, FAKRIN ZENGİNLİĞİ

İnsan, şu kâinat içinde pek nazik, zayıf ve nazenin bir çocuğa benzer. Nasıl çocuk aczi ve zayıflığı sebebiyle anne–babasının ve yakınlarının desteğini ve yardımını devamlı yanında bulursa, insanın zayıflığında da büyük bir kuvvet, aczinde büyük bir kudret vardır. Za'fının kuvveti ve aczinin kudreti sebebiyledir ki, varlıklar onun emrine, kullanımına verilmiştir.

Risale-i Nurlar'da üzerinde önemle durulduğu gibi, kâinatta en zayıflar, en muhtaç ve en âcizler, en iyi bakım görür, en iyi beslenir. Canlılar, anne karnında cenin halindeyken beslenmek için hiçbir şey yapmaları gerekmez. Dünyaya geldikten sonra yavaş yavaş benlik ve güç sahibi olma hissine kapıldıkça kendilerine yapılan karşılıksız yardım azalmaya başlar. Daha yavru iken sadece ağlama ve emme ile en güzel bir gıda ağızlarına konur. Fakat büyüyüp de kendilerinde güç ve kabiliyet hissettikçe bu defa rızklarını elde etmeleri, ihtiyaçlarını gidermeleri için artık kendilerinin de bir şeyler yapması gerekir. Za'f, acz ve ihtiyaç, şefkat ve himayeyi tahrik ederken, güç ve varlık hissi ise, karşıdakinin şefkat ve himaye duygularını kırar.

İnsan, güç ve kabiliyetleri açısından dün ve bugün

Bir gün, internet postası yoluyla bir soruya muhatap oldum: “İmam Şafiî hazretlerinin hocası Vekî ibn Cerrah, harama bakmanın hafızayı zayıflattığını söylüyor. O zaman, Batılılarının hafızasının çok daha zayıf olması gerekmez mi?” Cevap olarak, Hz. Üstad Bediüzzaman'ın (r.a.) tesbit buyurduğu bu gerçekten hareketle şöyle yazdım: “Evet, nimet, ihtiyaca göre gelir. Artık onların hafızaları neredeyse kalmadığı için Cenab-ı Allah (c.c.), kendilerine, elbette hafızası zayıflamış beşere bilgisayarlarla imdatta bulundu.”

Eskiden insanlar, çok daha fazla dayanıklıydı. Meselâ, Osmanlı tarihine şöyle bir baktığımızda, sefere çıkan bir komutanın, sadece yaya ve atlı olarak yol alındığı, topların kağnılarla öküzlere çektirildiği, bütün askerî malzemenin yol boyu hayvanlar ve kağnılar üzerinde taşındığı bir zamanda,

aynı seferde Erzurum'dan Tebrize, oradan Van'a, oradan Halebe, oradan Diyarbakır'a, oradan tekrar Erzurum tarafına hareket ettiğini okuruz. Bir döneme kadar padişahlar dahil, vezirlerin, devlet erkânının, kumandanların hayatlarının hep böyle geçtiğini görürüz. Şimdiki nesillerden kimse bu hayata bir yıl bile katlanamaz. Yine, İslâm'da müctehid olmak için 100 bin hadis-i şerifi senetleriyle birlikte hafızada bulundurmamak gerekir. Ve bu şekilde 100 bin hadisi, hattâ çok daha fazlasını hafızasında tutan binlerce, onbinlerce fakih ve hadisçi yetişmiştir. Bu husus âlimler, bilhassa hadisçiler arasında o kadar meşhurdu ki, bunu aralarında konuşmuş ve kitaplarına almışlardır.

Hadis'te hafıza dâhîleri

Meselâ, Hadîs'te Emirü'l-Mü'minîn lâkabını kazanmış olan Şa'bî (? 18–103) dermiş ki: “Bugüne kadar beyaz üstüne siyah kondurmuş, yani yazı yazmış değilim. Hiç kimse de bana bir hadis söylemiş değildir ki, onu ezberlememiş ve ezberlemek için bir defa söylendiğinde tekrar edildiğini arzu etmiş olayım. Bununla birlikte, unuttuklarım da o kadar çoktur ki, onları bir kimse ezber etmiş olsa âlim olur gider. Şiire dair rivayet edebileceğim de bundan eksik değildir. İstesem hiçbir beyti tekrar etmeksizin size bir ay ezbere şiir okurum.”²⁶⁴ İbnü-Şübrüme, Şa'bî'nin bu sözünü İmam İshak ibn Rahûye'ye (161–238) nakletmiş. İmam, “Sen buna mı şaşıyorsun! Ben de işitip de ezberlemediğim hiçbir şeyi bilmiyorum. Kitaplarımdaki hadislerden 70 bini sanki gözümün önünde okuyormuşum gibi ezberimdedir. Diğerleri de, bu kadar olmasa bile yine de hafızamdadır.” mukabelesinde bulunmuş. Nitekim İmam İshak ibn Rahûye'nin de ezberden 70 bin hadisi yazdığını Ali ibn Haşrem naklediyor. Zührî de (50–124) hıfzda Şa'bî'den geri kalmaz; Kur'ân-ı Kerîm'i sekiz günde ezberlemiş olup,²⁶⁵ “Kalbime tevdi' ettiğim ilimlerden hiçbirini unutmamışımdır. Hiçbir sözü bir âlimin ağzından dinledikten sonra bir daha tekrar ettirmedim. Ömrümde ezberlediğim hadislerden sadece birinde şüphe edecek oldum. Onu da râvîsine sordum. Hafızamda nasılsa öyle çıktı.”²⁶⁶ der.

Her ikisi de a'mâ olan hadis hafızlarından Katâde ibn Diâme (? –110) ile Amr ibn Mürre (?–116) dahi hıfzda birer harika idiler. Katâde hiçbir muhaddise, “Aman, okuduğun şu hadisi bir daha tekrar et!” dememiş; kulakları her ne işitmiş ise hemen sîne-i hıfzında kalmış olduğunu

söylürmüş. Bu davasını meşhur imamların şهادeti tasdik ediyor. İbn Sîrîn, “Katâde, insanlar içinde hafızası en kuvvetli olandır.”; Ahmed İbn Hanbel, “Katâde, Basra halkı içinde hafızası en güçlü olandır. Her ne işitirse hemen ezberler. Bir gün Câbir ibn Abdullâh’ın Sahîfe’sini, yâni *Kitâbü’l-Mensek*’ini yalnız bir defa yanında okudum, derhal ezbere aldı.” diyor. Amr bin Mürre’nin de hafız imamlardan olduğuna asrındaki diğer imamlar şehâdet eder.

Ahmed İbn Hanbel (164–241), 40 binden fazla hadis ihtiva eden Müsned’i hakkında, “Bu Müsned’i ben, 750 bin rivayetten seçtim.” dermiş. Ebû Zür’a er-Razî (?–264) de İbn Hanbel için, “Ezberinde bir milyon rivayet vardır.” demiş. “Nereden biliyorsun?” diye sormuşlar. “Kendisi ile müzakere ettim. Her babda (mevzu) hafızasındaki hadisi tetkik ile tahminde bulunuyorum.” cevabını vermiş.

Yahya ibn Maîn (157–233), “Kendi elim ile bir milyon hadis yazdım.” diye haber veriyor.

Buharî’nin (194–256), “100 bin sahih, 200 bin de gayr-i sahih (yani, sahih derecesinde olmayan; hasen, garip, metruk, merdut, zayıf derecesinde kalan) hadis hafızamdadır. *Câmiu’s-Sahîh*’i yaklaşık 600 bin rivayet içinden seçtim.” dediğini Ahmed ibn Adıyy, Muhammed ibn Ahmed el-Küsî yoluyla Muhammed ibn Hamreveyh’den nakleder. Buharî, bir gün Hz. Enes ibn Malik’ten (r.a.) hadis alan kişileri zihninden geçirmiş. Bir saat içinde hemen 300 zâtın ismini hatırladığını söyler. Diğer bir *Câmiu’s-Sahih* sahibi Müslim ibn el-Haccac (204–261), *Câmiu’s-Sahîh*’ini kendi kulağı ile işitmiş olduğu 300 bin rivayetten seçtiğini söyler. *Sünen* sahibi Ebu Davud (202–277) da, “Rasûlullâh (s.a.s.)’den mervî 500 bin hadis yazdım ki, *Sünen* kitabıma koyduğum hadisleri işte bunlardan seçtim.” der.

Hâkim Ebu Abdullah Nisaburî (321–405) *Medhal*’inde, “Vaktiyle hafız denilen zatların her biri, 500 bin hadis ezberlemiş bulunuyorlardı.” dedikten sonra, bazı hafızların ezberleri hakkında birtakım nakilleri senetleriyle birlikte zikreder. Özetle, İmam Ahmed ibn Hanbel, “Sıhhati sabit olmuş 700 bin civarında hadis vardır. Bu genç ise –ki hafız Ebu Zür’a er-Râzî’yi kasedediyordu– bunun 700 binini ezberlemiştir.” demiş. Hafız Beyhakî’nin beyanına göre İmam’ın muradı, Peygamber Efendimiz’in hadisleri ile Sahâbe ve Tabiîn sözlerinden sıhhati sabit olmuş olanlardır. Ebû Zür’a,

“100 bin hadisi İhlâs Sûresi’ni ezbere bilir gibi bilirim. Müzakere suretiyle söyleyebileceğim 300 bin hadis de bilirim.” demiştir.²⁶⁷

Düne mukabil günümüz

Bunlar, sadece bu çalışmada zikredilebilecek gerçeklerdir. Hayatın sade, gürültüsüz, İslâm’ın zihinlerde, kalplerde ve bizzat hayatın içinde dipdiri, gözlerin, kulakların haramlardan uzak, yiyecek–içeceklerin “tabî”, havanın tertemiz olduğu önceki asırlarda insanların zekâları ve hafızaları da son derece keskin ve mutlulukları yerinde idi. Ne var ki, sonraki asırlarda özellikle Batı’da zihniyet değişimiyle beraber Din’in kalplerde zayıflaması, haramların ve günahların her tarafı istilâ eder hale gelmesi, artık insanlara dünyaya bağlılığın ve bedenî zevklerin hükmeder olmasıyla her şey değişti. Ve zekâlar köreldi, hâfızalar dumura uğradı, hayat değişti. Buna karşılık, insanlar, daha çok tüketime ve maddî zevklere dönük bir hayat adına, özellikle Batılı güçler dünyayı istilâ ve bütün dünyanın servetlerine el koyma adına, tabî bazıları da ilim ve hakikat severlik adına ilmî çalışmalara giriştiler. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), güçsüzleşen, melekeleri silikleşen, hafızası giden insanlığa ilimlerde inkişafı ve teknolojiyi, Hz. Bediüzzaman’ın ifadeleriyle, “aczinden dolayı yardım olarak nasip kıldı; fakrı sebebiyle ihsan, cehaleti sebebiyle ilham, ihtiyacından dolayı” ve bir de gayretlerine mükâfat olarak da “ikram buyurdu.”

Evet, bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerata mağlûp olan insana bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yediren, onun iktidarı değil, belki onun za’fının meyvesi olarak teshir-i Rabbânî ve ikram-ı Rahmânîdir. Eğer insan Hz. Allah (c.c.) karşısında aczini ve fakrını tam hissedebilse ve O’na acz ve fakr diliyle tam yönelebilsen, O’nun ihsan ve ikramları daima sağanak sağanak gelecek ve bu ihsan ve ikramlar insan için her iki cihanda saadet vesilesi olacaktır.

İmana ait bilgilerden sonra en lâzım ve en mühim, a’mâl-i salih (salih amel)dir. Salih amel ise, insanların maddî ve manevî hukukuna tecavüz etmemek ve Allah’ın hukukunu hakkıyla yerine getirmekten ibarettir. Yabancılardan alınan maddî bilgiler, san’at ve terakkiyata ait ise lâzımdır; sefahete dair ise muzır (zararlı)dır.²⁶⁸

İman, salih amel ve amelde Sahâbe hassasiyeti

Kur’ân-ı Kerim, pek çok âyetinde iman edip salih amelde bulunmayı nazara verir. Meselâ: “Allah, iman edip, salih amelde bulunanlara va’detti

ki, onlar için (önemli neticelerle yüklü) bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır.”²⁶⁹ Şu halde, insanın hayatı, iman ve salih amelden ibaret olmalıdır.

Cenab-ı Allah, hiçbir salih ameli karşılıksız bırakmaz. “(Birtakım) çöl sakinleri (bedevîler), ‘Biz de iman ettik.’ diyorlar. De ki: ‘Hayır, siz iman etmediniz. Bu sebeple, ‘Biz, (İslâm idaresine teslimiyetle) Müslümanlar olduk.’ deyin. İman, henüz kalblerinize girmedi.’ Ama Allah’a ve Rasûlü’ne itaat ederseniz, Allah yaptıklarınızın mükâfatından hiçbir şey eksiltmeyecektir. Allah, bağışlaması pek bol olandır, (Kendisi’ne itaatte bulunan kullarına karşı) hususî rahmetiyle muamele edendir.”²⁷⁰ âyeti, kâfirler de işlemiş olsa salih amelin boşa gitmeyeceğini gösterir. Elbette bunlar dünyada Şeriat-ı Tekvîniyye çerçevesinde karşılığını gördüğü gibi, çok defa kâfirlerin hidayetine sebep, onların Allah katında makbûl salih amelleri ve davranışlarıdır.

Salih amel, elbette dünyada bu şekilde müsbet karşılık bulsa da, eğer iman bulunmaz, yani salih amel hidayete yol açacak seviyede olmazsa, Âhîret adına ciddî bir değer ifade etmez. Salih amelsiz iman ise, onun ne kadar iman olduğu her zaman için sorgulanabilir. Meselâ, bir hadis-i şerifte “Kişiyle şirk arasında –başka bir rivayette– kulla küfür arasında namazın terki vardır.”²⁷¹ buyurulmaktadır. Ashâb-ı Kiram, amel konusunda o kadar dikkatliydi ki, Hz. Enes ibn Malik, Rasûlüllah’tan çok sonra insanlarda gördüğü bazı ameller karşısında şöyle demiştir: “Siz birtakım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Rasûlüllah zamanında helâke atıcı işlerden addederdik.”²⁷²

Salih amel nedir?

Dolayısıyla, iman ile salih amel, birbirinden ayrılmaz, kopmaz iki esastır. Salih amel, Hz. Üstad Bediüzzaman’ın tarifiyle, insanların maddî ve manevî hukukuna tecavüz etmemek, yani kul hakkına riayet etmek, maddî olarak onların hakkına tecavüz edilmediği gibi, mânen de, yani gıybet, dedikodu, suizan gibi yollarla da onların hakkına girmemekle, Allah’ın hukukunu yerine getirmekten ibarettir. Hadis-i şerifte, “Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların selâmette olduğu kimsedir. Mü’min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir.”²⁷³ buyrulur. Yani, Müslümanlık’ta, bir manâda imanın yaşanmasında,

varlıkların hukukuna riayet adına bütün Müslüman-lara karşı esenlik, rahatlık, güven ifade etme, imanda ise bütün varlığa karşı güven verme sözkonusudur.

Cenab-ı Allah'ın hukuku ise, ibadet, muamelât, ahlâk ve ukubât (cezalar) adına O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır. Bunun dışında, Şeriat-ı Tekvîniyye'nin de kanunları vardır. Bunlara ittibain karşılığı, daha çok dünyada görülür. Şu kadar ki, insan, yeryüzünün halifesi olarak yaratılıp vazifelendirilmiştir. Bu hilâfeti hakkıyla yerine getirmek ise, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Âdem'in önünde meleklerin secdesinin, bir diğer ifadeyle, insan cinsinin melekler karşısında rüçhaniyetinin sebebi olarak zikredildiği üzere, eşyanın ilmine sahip olmakla mümkündür.²⁷⁴ Dolayısıyla, hilâfet vazifesini yerine getirmesi için insanın gerekli ilimleri edinmesi, yani 'müsbet (pozitif) ilimler' denilen fizik, kimya, biyoloji, tıp, astronomi gibi ilimleri de çalışması, bir manâda Şeriat-ı Tekvîniyye'nin hükümleri içinde olmakla birlikte, her halükârda insanın aslî bir vazifesiyle, yeryüzü halifeliğiyle ilgili olması bakımından bütün insanlık üzerine vacib-i kifaîdir. Yani, insanlar içinde bu ilimleri çalışanlar olmazsa, insanın hilâfet vazifesi yerine gelmeyeceği için bütün insanlık sorumlu olur.

Sözkonusu sorumluluk, öncelikle Müslümanlar içindir. Çünkü, insanın hilâfet vazifesini yerine getirmek, Cenab-ı Allah'ın insanı yaratmaktaki maksatlarından olarak öncelikle Müslümanlar üzerine borçtur. Ayrıca, müsbet ilimleri ve onların sağlayacağı güç ve imkânı ihmal etmek, dünyada mağlûbiyete de sebeptir. Bu, bizzat İslâm'da, Din'in kendisinde de ihmal manâsına gelir. Bundan dolayı, Hz. Bediüzzaman (r.a.), "Ecnebîlerden alınan maddî bilgiler, san'at ve terakkiyata ait ise lâzımdır." demektedir. Tabî ki bu bilgiler ecnebîlerin elinde bulunacak diye bir şart yoktur. Onlara birinci derecede sahip olması ve insanlığın hayrına kullanması gerekenler, Müslümanlardır. Ama onlar ecnebîlerin elinde de olsa yine onları almak gerekir. Sefahete ait, insana yararı olmayan, onu yanlışlara sevkedecek, vazifelerini ihmale sebep olacak, aslî işlerine mâni olacak bilgiler ise zararlıdır ve bunları öğrenmek, mesuliyeti gerektirir. Bundan dolayıdır ki, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) dualarında da, evliyaullahın dualarında da faydasız bilgidir Allah'a sığınılmıştır.²⁷⁵

• **Mahiyeti itibariyle Cenab-ı Allah'a en kapsamlı bir ayna olan insanın arş-ı Rahmân veya beytullah olan kalbine yerleştirilen kâinat dolusu**

muhabbet, ona Allah'ı sevmesi için verilmiştir.²⁷⁶

İNSAN, MAHİYET VE KAYNAĞIYLA SEVGİ VE ALLAH SEVGİSİ

Kâinatın mayası sevgidir; bunun kaynağı da, Cenab-ı Allah'ın Kendi Zâtı'na, Sıfatları'na ve İsimleri'ne olan muhabbetinin İsimleri'nin mazharlarında yansımalarıdır.

Gerçek manâda sevgiye lâayık olan kemaldır; yani, noksansız ve kusursuz olan ve noksansız, kusursuz, nihayet derecede güzelliğı bulunan, bizzat sevilir. Böyle bir kemale ve güzelliğı sahip olan yegâne varlık ise Hz. Allah'tır (c.c.); O'nun Zâtı'dır, Sıfatları'dır ve İsimleri'dir. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Allah'ın Kendi Zâtı'na, Sıfatları'na ve İsimleri'ne karşı Kendi'ne lâayık ulvî, kudsi ve münezze muhabbeti vardır. İşte bu muhabbet, bu Sıfatlar'ın, İsimler'in ve Fiilleri'nin mazharları olan eserlerine yönelir.

Meselâ, Cenab-ı Allah, sonsuz ve sınırsız merhamet ifade eden Rahmân, Rahîm, Hannân ve Mennân gibi isimleri sebebiyle bu İsimler'in mazharlarına, yani bütün varlıklara karşı nihayetsiz merhamet duyar. Dolayısıyla, sonsuz saadetleri için onların Kendisi'ne iman, ibadet ve itaat etmesini, böylece dünyada dünyaya göre, Âhîret'te ise Cennet'te sâfi, elemsiz, kedersiz ve ebedî bir saadet kazanmalarını ister ve onların bu saadetleri sebebiyle de Hz. Allah'ın Kendi'ne lâayık tarzda nihayetsiz ve ulvî, kudsi, güzel ve münezze ferah ve saadeti olur. Rubûbiyeti'nin tecellisiyle meselâ, çekirdeklerin patlayıp çiçek, bitki veya ağaç olmaları; Rezzakiyeti'nin tecellisiyle bütün varlıkların ihtiyaçlarının giderilip rızıklanması, doyması, kanması; Yaratıcılığı, Sâni' oluşu, ayrıca yine Rubûbiyet ve Hikmeti'nin tecellileriyle bütün yarattıklarının kendileri için tayin edilen vazifeleri yerine getirmeleri ve bundan lezzet almaları; Hakk ve Adl isimlerinin tecellisiyle bütün kâinata dengenin, nizam ve intizamın hakim bulunuşu, varlıkların hayatında adaletin tesisi ve özellikle Âhîret'te mutlak adaletin gerçekleşecek olması sebebiyle yine O'nun 'lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezze, mesruriyet-i kudsiye' tabir edilen sonsuzca münezze ve mukaddes şuûnu vardır.

İşte, O'nun bu şuûnu, yani, Zât'ı, Sıfatlar'ı ve İsimleri'yle Allah olmasının hususiyetlerinin her birinde o kadar nihayetsiz güzellik, cemal, rahmet, fazl ve kemal tabakaları vardır ki, bütün kâinat ve varlıklar, bunlardan yayılan muhabbetle hareket eder, o muhabbetle dünyaya gelir, o

muhabbetle işler, o muhabbetle dünyadan gider ve yerini yeni gelenlere terkeder. Bunu duyan, müşahede ve tecrübe eden büyük velîler, özellikle Cenab-ı Allah'ın Vedûd (Seven ve Sevilen) İsmi'ne mazhar olanlar, "Bütün kâinatın mayası muhabbettir; bütün varlıkların hareketleri muhabbetledir ve muhabbet sebebiyledir; bütün kâinattaki çekim kanunları ve cezbelere, muhabbettendir." demişlerdir ve peygamberler içinde en büyük, misyonu evrensel olan Allah Rasûlü de (s.a.s.) Habîbullah olarak anılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, "Bir insanın imanının ve Allah'a olan yakınlığının ölçüsü ve derecesi, o insanın bütün varlıklara olan sevgi, şefkat ve merhametinin derecesidir." denmiştir.

Yine bu sebeptendir ki, sözü edilen velîler, "Allah sevgisinin bir lem'ası, bize Cennet'ten daha sevgilidir ve ebediyen kâfidir." demiş ve hadis-i şerifte, "Cennet'te Cenab-ı Allah'ın Cemali'ni bir dakika görmek, Cennet'in bütün lezzetlerinden üstündür."²⁷⁷ buyurulmuştur.

İnsan kalbi ve Allah sevgisi

İşte, bütün kâinatın zübdesi, yani çekirdeği, özü ve meyvesi olan insana, kâinat kadar sevgiyi içine alacak ve bununla Zât'ı, Sıfatları ve İsimleri'yle sonsuz Cenab-ı Allah'ı sevebilecek bir kalb verilmiştir. Kalb, bu özelliğinden dolayı "Rahmân'ın arşı, Allah'ın evi" gibi isimlerle anılır. Fakat insan, güneşi tanımayan ve elinde tuttuğu aynadaki güneşin yansımaya âşık olup, hayatını âdeta aynayı korumaya hasreden bir akılsız gibi, kalbini Cenab-ı Allah'a değil, O'nun nihayetsiz Cemal ve Kemali'nin binlerce perdeden geçmiş bir lem'acık yansımaya veya tecellisine sahip fâni sevgililere verir. Bunlar ise kalbin hakikî alâkasına değmediği ve onu hak etmedikleri için, insan, hem onlardan istiskal görür, vefasızlık görür, hem de bu sevgi ile acı çeker, elem çeker. Bundandır ki, kalbini böyle sevgilere bağlayan ve bu sevgilerle hep yaralanan âşıkların, şairlerin divanları hep sevgiliden şikâyetlerle doludur. Oysa, insana düşen, "Rahmân'ın arşı, Allah'ın evi" olan ve kendisine öncelikle ve hakikî olarak Allah'ı, ancak Allah sevgisiyle ve mecazen diğer sevgilileri sevmek için verilen ve kâinat dolusu bir sevgiyi taşıyabilecek kapasitede yaratılan kalbini bütününü Allah'a raptetmektir. Peygamberler dâhil bütün büyük zatlar, hattâ anne-babalar, çocuklar ve yakınlar, kısaca başka her şey Allah sevgisiyle, Allah ile olan münasebetlerine göre sevilirse, bu sevgiler de Allah sevgisi demek olup, insanı yaralamaz.

Şu halde insan olan insan, elinde aynada yansıyan güneşçiğe, güneşin bir cam parçasındaki yansımaya değil, bizzat ‘güneş’e âşık olmalıdır. Bu takdirde, aynayı korumaya çalışmak gibi bir derdi ve ayna elinden gittiğinde bir üzüntüsü olmayacaktır. Bu takdirde insan, “Madem Allah bâkîdir; her şeyi yaratan da, yarattıklarına ölümü verip, onları tekrar diriltecek olan da O’dur. Madem O bâkîdir, O’nun bekasıyla dünyada sevdiğim ve sonra benden uzaklaşıp giden, Âhiret’e göçen sevdiğim de yine bekaya mazhurdur.” der ve fânîlerin bir başka âlemde ebedî hayata doğmak üzere ufukta batıp gitmesine dövünmez, yırtınmaz ve sabreder.

Zevale mahkûm, hakikî güzel olamaz; dolayısıyla, aşk-ı ebedî için yaratılan ve Samed aynası olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli. Samed aynası olan kalb, ancak Allah aşkıyla tatmin olur.²⁷⁸

“BEN, BATANLARI SEVMEM.”

Hz. İbrahim (a.s.), “Ben, batanları sevmem.”²⁷⁹ demişti.

Güzel değildir batmakla kaybolan bir sevgili. Çünkü zevale mahkûm, hakikî güzel olamaz ve aşk-ı ebedî için yaratılan ve Samed, yani Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şeyin ebediyen O’na muhtaç bulunduğu ve her ihtiyacın Kendisi’ne arzedildiği ve O’nun tarafından karşılanan Hz. Allah aynası olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli. Kalb, O’ndan başkasına hakikî olarak verildiği zaman onu yanlış kullanmış olmanın neticesinde ızdıraplarla kararır, sarsılır, çatlar, kırılır. Bundandır ki, mecazî, yani kalblerini Hakikî Sevgili’den başkasına veren âşıkların divanları, hep elem, gözyaşı, hasret ve sevgililerinin vefasızlığına sitemle doludur.

Peşinden koşulan bir hedef ki, gurupta kaybolmaya mahkûm ise, kalbin alâkasına, fikrin merakına değmiyor. Emellere mercî olamıyor. Arkasından gam ve kederle teessüf etmeye lâayık değildir. Nerede kaldı ki, kalb ona perestîş etsin ve ona bağlansın kalsın.

Bir gaye ki, yok olup gidiyor; o gayeyi istemem. Çünkü:

Fâniyim, fâni olanı istemem;

Âcizim, âciz olanı istemem.

Rûhumu Rahmân’a teslim eyledim, gayr istemem.

İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.

Zerreyim, fakat bir şems-i sermed (daimî bir güneş) isterim.

Hiç ender hiçim, fakat bu mevcudatı umumen isterim.

Bir ma'bud ki, zevalde defnoluyor; onu çağırمام, ona iltica etmem. Çünkü nihayetsiz muhtacım ve âcizim. Âciz olan, benim pek büyük dertlerime deva bulamaz. Ebedî yaralarımam merhem süremez. Zevalden kendini kurtaramayan nasıl ma'bud olur?

Ayrılıkla acılaşan kavuşmalar, keder ve meraka değmez. İştıyaka ise hiç lâyıık değildir. Çünkü lezzetin zevali elem olduğu gibi, lezzetin zevalinin tasavvuru dahi elemdir. Bütün mecazî âşıkların divanları, yani aşknâmeleri olan manzum kitapları, şu tasavvur-u zevalden gelen elemelerden birer feryattır. Her birinin divanının rûhunu sıksanız, elemkârane birer feryat damlar.

Eğer şu fâni dünyada beka istiyorsan beka, fenadan çıkıyor. Nefs-i emmare cihetiyle fena bul ki, bâki olasın.

Dünya tutkusunun esası olan kötü huylardan, alışkanlıklardan sıyrıl. Fâni ol! O'nun mülkünde ve malı olan eşyayı, Hakikî Sevgili'nin yolunda feda et. Varlıkların fânilikle noktalanın âkıbetlerini gör. Şu dünyadan bekaya giden yol, fenâdan geçiyor.

Ey alçak nefsim! Bil ki: Dünya ve bütün varlıklar, fâni olmaya fânidir. Fakat her fâni şeyde, bâkiye ulaştıran iki yol bulabilirsin ve Cân u Cânan olan Ölümsüz Sevgili'nin tecelli-i Cemal'inden iki parıltıyı, iki sırrı görebilirsin. Şu şartla ki, fâni vücudundan ve kendinden geçebilirsen...

Evet, nimet içinde nimet verme fiili görünür; Rahmân'ın iltifatı hissedilir. Nimetten nimet verme fiiline geçsen, Nimeti Veren'i bulursun. Hem, her şey, Kendisi hiçbir şeye muhtaç bulunmayan, fakat her şey Kendisi'ne muhtaç olan (Samed) Allah'tan bir mektup gibi, bir Celâl sahibi Yaratıcı'nın İsimleri'ni bildirir. Nakıştan manâya geçsen, İsimler yoluyla o İsimler'in Sahibi'ne ulaşırsın. Madem şu fâni yaratıkların içini, özünü bulabilirsin, o halde onu elde et ve manâsız kabuğunu, acımadan fânilik seline at.

Kabuğa takılıp kalan ve sermayesi âfâkî malûmattan ibaret olan akl-ı dünyevîden çıkan bütün düşünceler, neticede gidip hiçe ve boşluğa vardığından, bu akıl, hayret ve şaşkınlık içinde üzüntüyle feryat ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. Madem batıp gidenlerden ve zeval bulanlardan ruh elini çekti; kalb dahi, mecazî sevgililerden vazgeçti; vicdan, fânilerden yüzünü çevirdi; artık sen de, bîçare nefsim, İbrahim gibi, "*Ben, batıp gidenleri sevmem.*" de, kurtul.

Fıtratı aşkla yoğrulmuş gibi aşk kadehinden sarhoş olan Mevlâna Câmî, çokluktan birliğe, bu çokluk dünyasından Bir Olan'a yüzleri çevirmek için, (ilâveleri bana ait olmak üzere,) bak ne güzel söylemiş:

Yalnız biri iste; başkaları istemeye değmiyor.

Biri çağır, başkaları imdada gelmiyor.

Biri talep et; başkaları lâıyk değiller.

Biri gör; başkalar her vakit görünmüyorlar, zeval perdesinde saklanıyorlar.

Biri bil; marifetine yardım etmeyen başka bilmeler faydasızdır.

Biri söyle; O'na ait olmayan sözler boş ve manâsız sayılabilir.

Evet Câmî, pek doğru söyledin. Hakikî sevgili, hakikî hedef, hakikî gaye, hakikî ma'bud, yalnız O'dur.

Çünkü bu âlem, içindeki bütün yaratıklarla, onların muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nağmeleriyle zıkr-i İlâhi'nin o en geniş halkasında, hep birlikte "Lâ ilâhe illâ Hû" der, vahdaniyete şahadet eder. "Batıp gidenler" in açtığı yaraya merhem sürüyor ve alâkayı kestiği mecazî sevgililere bedel, bir Ölümsüz Sevgili'yi gösteriyor.

Fıtrat, fitrî ve lâıyk olmayan şeyleri reddeder, atar. Dolayısıyla, Hz. Allah'tan başkasından korkmak insan için elemli bir belâ olduğu gibi, halka Allah (c.c.) için olmayan muhabbet de belâlı bir musibettir. [280](#)

İNSANDA KUVVETLE HÜKMEDEN İKİ DUYGU: SEVGİ VE KORKU

Muhabbet, kâinatın varlık sebebidir, bundan dolayı kâinatın yaratılmasındaki birinci sebep olan Allah Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.s.), Habîbullah olarak anılır, çünkü kâinatın varlık sebebi olan Cenab-ı Allah'taki (c.c.) muhabbet, öncelikle Allah Rasûlü'nde yoğunlaşmıştır ve o muhabbeti en derin, en yoğun olarak taşıyan O'dur.

Muhabbet, kâinatın aynı zamanda râbıtasıdır; hem kâinatın nûrudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinatın en kapsamlı meyvesi olduğu için bütün kâinatı içine alacak bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte, böyle nihayetsiz bir muhabbete ancak nihayetsiz kemâl ve cemâl sahibi Zât lâıyk olabilir. O zaman hedefini bulmuş olan muhabbet, insan için gerçek zevk ve mutluluk halini alır ve insan, o muhabbetle bütün varlıkları da sever.

İnsan, yalnızca muhabbet duyan bir varlık değildir. Korkuya ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, insanın fıtratına yerleştirilmiştir. Bu korku ve muhabbet, ya halka veya Hâliq’â, yani Yaratıcı’ya yönelecektir. Halktan, yaratılmıştan korku, elemli bir belâ; halka halk adına muhabbet ise belâlî bir musibettir. Çünkü insan öylelerinden, öyle şeylerden korkar ki, insana merhamet etmez, onun merhamet isteğine hiç önem ve değer vermez. Muhabbet ettiği şey ise insanı tanımaz, –gençliği ve malı gibi– ona “Allah’a ısmarladık!” demeden gider; hattâ muhabbeti için insanı istiskal ve tahkir eder. Görmez miyiz ki, mecazî aşklarda âşıkların yüzde doksandokuzu sevdiğinden şikâyet eder ve şairlerin divanları, sevgilerine sevdiklerinden mukabele görmeme ve onların vefasızlıklarına dökülen gözyaşlarıyla doludur. Çünkü Samed, yani her şey O’na muhtaçken hiçbir şeye muhtaç bulunmayan Cenab-ı Allah’ın aynası olan kalbi put-misal dünyevî sevgililere bağlamak, o sevilenlerin nazarında ret ve istiskal sebebi olur. Çünkü fıtrat, fitrî ve lâıyk olmayan şeyleri reddeder, atar ve yerinde sarfolunmayan bir muhabbetin cezası, merhametsiz bir musibettir.

Allah korkusu ve sevgisi

İnsan, korku ve muhabbeti öyle birine yöneltmelidir ki, bu korku, lezzetli bir başeğme olsun; muhabbet, zilletsiz bir saadet olsun. Allah’tan korkmak, O’nun rahmetine yol bulup sığınmak demektir. Korku, bir kamçıdır; nasıl bir anne yavrusunu korkutarak kucağına çeker ve nasıl bir yavru, bir çocuk, annesinden veya babasından korkusunu onların kucağına ve şefkatlerine sığınarak lezzete çevirir, bunun gibi, Cenab-ı Allah’tan korku da, insanı doğrudan doğruya Cenab-ı Allah’a sığınmaya, O’nun rahmet dergâhına yönelmeye sevkeder.

Evet, Allah’tan korkmak, O’nu sevmek kadar lezzetlidir; çünkü sevgi, sevileni ve onun sevgisini kaybetme korkusu verir. Dolayısıyla, sevgi ve korku birlikte gider ve birbirini tamamlar; hattâ birbirinin aynası olur. Ayrıca, bilhassa bir üst makamdakine muhabbet, itaat sebebidir ve itaat gerektirir. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah’tan, O’nun Makamı’ndan korku, O’na itaat, en az O’nu sevme ölçüsünde bir lezzet ve saadet sebebidir. Cenab-ı Allah’ın yeryüzünde matmah-ı nazarı olan, yani nazarının kendisinde bulunduğu büyük zatlardan korkmanın sevgisi tadanlar, bunu böyle duymuş ve böyle ifade etmişlerdir. Bundandır ki, çocukta dengeli ve kendisi de belli derecede de olsa kemâl sahibi olan, dolayısıyla celâlinde cemali, cemalinde

celâli tecelli eden bir babaya karşı korku, anne sevgisi ve şefkatinden çok daha lezzetli olur.

İnsan, önce kendisini sever; sonra derece derece yakınlarını, sonra milletini, sonra diğer varlıkları ve nihayet dünyayı sever. O, bu sevgi dairelerinin her biriyle bir şekilde alâkadardır. Halbuki şu hercümerç âlemde ve rüzgâr deveranında, hadiseler selinde hiçbir şey kararında kalmadığından biçare insan kalbi her vakit yaralanmaktadır. Etrafı dikenli bir yolda trende giderken dışarı çıkarılan ellerin sürekli dikenlerle parçalandığı gibi, hayat yolculuğunda elleriyle tutunduğu şeyler ya elinde kalmakta veya kurtulup ellerini yaralamakta, paralamakta, kanatmaktadır. Dolayısıyla ya sürekli ızdırap çekmekte, ya da gafletle, eğlence ile, faydasız hobilerle, işkoliklikle, olmazsa alkolle ve uyuşturucularla kendisini teskin etmeye çalışmaktadır. Madem öyledir, o halde insan, kalbindeki muhabbeti o kalbin asıl Sahibi'ne vermeli ve başka her şeyi O'nun adına, O'nunla olan münasebeti ölçüsünde ve O'nun için sevmeli ki, insanda en lezzetli bir duygu olan sevgi, insan rûhunu sürekli yaralayan elemli bir belâ haline gelmesin.

Aşk, şiddetli bir muhabbettir; muhabbet gibi fâni sevgililere yöneltildiği vakit ya âşığı daimî bir azap ve elemde bırakır veyahut ma'suk o şiddetli muhabbete değmediği için âşığa bâki bir sevgiliyi arattırır; böylece mecazî aşk, hakikî aşka dönüşür. Bu, insanlardaki binlerce diğer hissiyat için de aynıdır.²⁸¹

HİSLERDE MECAZÎ VE HAKİKÎ İKİ MERTEBE VE ALLAH AŞKI

İnsanda binlerce hissiyat ve her bir hissini aşkta olduğu gibi biri mecazî, diğeri hakikî iki mertebesi vardır. Meselâ, gelecek endişesi herkeste vardır. Fakat insan gelecekle ilgili şiddetli endişe taşıdığı zaman bakar ki, o geleceğin bir dakikasına bile yetişebileceğine, yani bir dakika sonrasına çıkacağına dair elinde bir senet yok ve kimse, kendisi için takdir edilen rızkı yemeden de ölmüyor ve ölmez. Dolayısıyla insan görür ki, gelecek için hırsıyla dünyaya çalışmanın aklî ve mantukî bir yanı yok; dünyevî gelecek, böyle bir şiddetli endişeye değmiyor. Bu sebeple, bir dakika sonrasına çıkacağına senedi olmayan dünyevî bir gelecek şiddetli endişeye değmiyor, yüzünü bu gelecekte kabirle başlayan ebedî geleceğe çevirir ve öncelikle bu gelecek için, dünyevî geleceğe de bu ebedî gelecek çerçevesinde çalışır.

İşte, aşk da, insanda böyle çok kuvvetli hükmeden bir duygudur. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, insan kendisine Hz. Allah (c.c.) için ve başka sevgililere Allah aşkı çerçevesinde sarfedilmesi gereken bu duyguyu Allah'ı düşünmeden, O'nun sevgisi çerçevesinde ve O'nun için olmadan nefesine, yakınlarına, başka sevgililere yöneltirse, bu defa bu duygu, insan için elemli bir belâ, belâlı bir musibet halini almakta ve âşığı sürekli yaralamakta, kalbini paralayıp kanatmaktadır. Bu sebeple insan bakar ki, öncelikle sevilmesi, kâinatı istilâ edecek bir muhabbetin içine yerleştirildiği kalbin kendisine bağlanması gereken, sonsuz cemâl, yani güzellik, rahmet ve kemâl sahibi bir Zât olabilir. Bu Zât sonsuz cemâl, yani güzellik, rahmet ve kemâl sahibi olmasının yanısıra, cemal, rahmet ve kemalinde hiçbir şey kaybetmediği gibi, ayrıca çok da vefalıdır; bütün bunlara ek olarak, zevale mahkûm değildir ve bâkidir. Dolayısıyla insan, kalbini tamamen bu Zât'a, yani Hz. Allah'a verir ve başka her şeyi O'nun sevgisiyle, O'nun için, O'nun adına, O'nunla olan münasebeti çerçevesinde sever. Böylece sevgi, aşk, insan için en temiz, en lezzetli, en çok mutluluk verici ve insanı yüceltici bir kaynak haline gelir. Öyle ki, sevgisine karşılık da beklemez; çünkü karşılık beklenen bir sevgi, gerçek sevgi değildir; karşılık beklenen bir sevgi, rüşvet isteyen bir sevgidir. Bu bakımdan, gerçek sevgiyi bulan insan, sevmenin seilmekten çok daha öte bir saadet olduğunu anlar; bu da onu, sevdikleri hakkında karşılık beklemeden fedakârlığa götürür; fedakârlık ve başkaları için yaşamak, insan için en büyük lezzet olur. İşte insan, bu lezzeti tattığı ölçüde insandır; insan, bu lezzeti taşıdığı ölçüde mü'mindir. Çünkü, insanı böyle bir sevgiye götüren öncelikle imandır; iman, bir yönüyle aşkın ta kendisidir.

• **İnsanın ihtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir; hayalin gittiği yere kadar gider. İktidar dairesi ise, elinin uzandığı yere kadardır.**²⁸²

İNSANIN İHTİYAÇ VE İKTİDAR DAİRELERİ

İnsanın ihtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir; yani bakışının, hattâ hayalinin ulaştığı yere kadar gider. Her ne ki insanın elinde yoktur, ona ihtiyaç duyar. Elinde olmayan ise hadsizdir; öyleyse insan, hadsiz şeye ihtiyaç duyar. Bir çiçeği istediği gibi, bir bahçeyi de ister; bir bahçeyi istediği gibi Cennet'i de ister. Gurbete gitmiş veya uzaktaki bir dostunu görmek istediği gibi, Âhiret'e gitmiş dostlarını da görmek ister.

Bedenin ve hevesin ihtiyaclarinin yanısıra, hayalin ihtiyacları, merakın ihtiyacları, hislerin ihtiyacları, kalb ve rûhun ihtiyacları âdeta sonsuzdur. Hele bedeninin ihtiyaclarını sınırlayamayan modern insan, her gün yeni yeni bedenî-maddî ihtiyaclarla karşılaşmakta, diğer ihtiyacları düşünecek vakti bile olmamaktadır. Oysa kalbin, rûhun, hislerin ihtiyacları çok daha derindir.

İnsanın sınırlılığı içinde ömrü sınırsızca ihtiyaclarını karşılamaya yetmediği gibi, insanın bu ihtiyacları karşılayabilmek için muhtaç bulunduğu iktidarı ise âdeta hiç hükmündedir. Elinde pek cüz'î bir iradesi vardır; her irade ettiğini yerine getirmeye ise asla gücü yoktur. Çünkü, kendisini çevreleyen ve aşmaya kalksa kafasını duvarlarına vurup kıracağı mecburî şartlar içinde bir mahpus gibidir o. Şu halde, pek cüz'î iradesi ve gücüyle insanın bütün ihtiyacları karşılanamaz. Öyleyse, başka çare, başka yol aramak gerektir.

İnsanın ihtiyaclarını gidermesinin çaresi

Sonsuzca ihtiyaclarını insanın fitratına yerleştiren Zât, elbette onları da karşılama yollarını yaratmıştır. O çare ve yollar şudur ki, insan, kendi bilgisi, gücü, kudreti ve iradesinden vazgeçip, işini Cenab-ı Allah'ın İradesi'ne, kendi kuvvet ve kudretinden vazgeçip Cenab-ı Allah'ın Kudreti'ne sığınacak, böylece bilgisizliğini gerçek ilmin, güçsüzlüğünü gerçek kudretin kaynağı yapacak, irade za'fını mutlak İrade ile giderecek, enâniyeti bırakıp, kulluk yoluna girecektir. Ta ki, Cenab-ı Allah'ın inayet ve rahmet kapıları da kendisine açılsın.

Her kim ki, rahmetin nihayetsiz denizini bulsa, elbette bir damla serap hükmündeki iradesine itimat etmez; rahmeti bırakıp, iradesine müracaat etmez. Kendine güvenen ve kendini ebedî zanneden mağrur insan, zevale mahkûmdur. Hayat süratle akmakta; insanın hanesi olan dünya, yokluğa doğru yuvarlanmakta.. emeller bekasız, elemler ruhta izlerini bırakmakta. Madem hakikat budur, öyleyse, hayata müştak, uzun ömre talip, dünyaya âşık ve hadsiz emeller ve elemlere müptelâ olan insan, yıldız böceği gibi başındaki pek sönük fenere itimadı ve dolayısıyla gece karanlığında kalmayı bırakacak ve kendisine güvenmeyip, Cenab-ı Allah'ın vahyiyle hareket eden bal arısı gibi Cenab-ı Allah'ın İlm'ine, İrade'sine, Kudret'ine dayanarak güneşi keşfedecek, gündüzü bulacaktır. Nefsini Cenab-ı Allah'a

satıp, karşılığında ebedî varoluş ve Cennet'i peyleyecektir. Aksi halde, bir gün şöyle ah etmesi kaçınılmazdır:

Eyvah! Aldandık. Şu dünya hayatını sabit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zayi' ettik. Evet şu hayat denilen macera, bir uykudur, bir rü'ya gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi, bir rüzgâr gibi uçup gitti.

Madem nefy-i nefy ispattır; yani yoku yok etmek vardır, iki eksinin çarpımı artıdır. Öyleyse fânî dünyada beka, fenâdan, yani fânilikten çıkar. Nefs-i emare cihetiyle fenâ bulmak, dünyaperestliğin kaynaklarından olan kötü ahlâktan da sıyrılmak gerekir ki, bâki olunabilsin. Hepsi temelde Cenab-ı Allah'a ait olan nefsi, malı, canı, hayatı onların Hakikî Sahibi yolunda feda etmeli ki, onlara ebediyen sahip olunabilsin. Çünkü, dünyadan bekaya giden yol, fenâdan, fânilikten geçmektedir.

İnsan, mahiyetinin bir başka önemli özelliği olarak, bazen dünya kendisine dar gelirken, bazen de gider bir zerrecikte boğulur. Onun öyle lâtifeleri vardır ki, dünyayı yutsa tok olmaz; bazı lâtifeleri de vardır ki, gözün bir kılı, hattâ bir toz zerresini kaldırmadığı gibi, tek bir hatayı dahi kaldırmaz.²⁸³

OLANCA KARMAŞIK MAHİYETİYLE İNSAN VE LÂTİFELERİ

İnsan, gerçekten anlaşılması zor, oldukça karmaşık bir varlıktır. Mahiyetinin gereği bazen olur ki, dünyaya sığmaz; "Ah!" der, "Oof, of!" der ve dünyadan çok daha geniş yer ister. Hattâ, tasavvuru, hayali, özlemleri, emelleri ve hedefleriyle Âhiret'i bile kendisine dar görür de, ancak ebediyetle tatmin olur. Dünyada kendini en rahat hissettiği zamanlarda dahi bazen dünya kendisine bir zindan gibi görünür; bazen zaman da kendisine çok kısa gelir ve meselâ, özellikle bir iş, bir araştırma, bir hizmet içinde olanlar, günlerin birkaç katına çıkmasını isteyebilir. Mahiyetiyle dünyayı, hattâ bütün maddî âlemi, bundan da öte, Âhiret'i bile ebediyet olmadıkça kendine dar görebilen insan, bazen de gider, bir noktada, bir işte, bir meselede, bir düşüncede, bir menfaatte, bir hatıradâ, bir dakika içinde boğulur ve onun dışına çıkamaz. Koca dünyaya yerleşemeyen kalbi ve fikri, bir zerrecikte yerleşir kalır. Bütün düşüncesi, bütün hissiyatı o dakikada o bir hatıra veya bir hadise veya bir mesele veya bir manzarada çakılır kalır.

Bunun yanısıra, insanın mahiyetine öyle manevî cihazlar ve lâtifeler yerleştirilmiştir ki, bazıları dünyayı yutsa tok olmaz. Yaşama hırsı, kazanma

hırsı, şöhret hırsı, biriktirme hırsı, makam ve statü hırsı, başarılı olma hırsı gibi hırslar, ancak geçici tatminler yaşar ve tatmin buldukça daha da acıkırlar. Dolayısıyla, bunların iradî olarak ve nefis terbiyesiyle sınırlandırılması gerekir. Öte yandan, insanın manâ hesabına işleyen pek çok lâtifeleri de yine doymaz; Allah muhabbeti, O'na ibadet aşkı, ilim ve araştırma aşkı, hakikat sevgisi ve hakikati keşfetme aşk ve şevki, Allah'ı ve ebedî hakikatleri bütün cihana duyurma ve yayma aşkı ve şevki, bunlardandır. Bunların tatmini de insana daha ötesini istetir, fakat hem bunların tatmini, hem de “Daha da yok mu?” şeklinde daha ötesinin istenmesi, insanın manevî, ahlâkî ve ilmî terakkisine sebeptir ve dolayısıyla faydalıdır.

İnsan, bir yandan böyle dünyayı da yutsa doymaz lâtifelere sahipken, bir yandan da onun öyle hassas lâtifeleri vardır ki, bir hatayı bile kaldırmaz. Nasıl baş on kiloyu, yirmi kiloyu taşıdığı, sırt yüz kiloluk bir yükü yüklenebildiği halde göz bir saç kılını bile kaldıramaz, hattâ bir toz zerresi bile onu oldukça rahatsız eder; bunun gibi, insanın çok hassas bazı lâtifeleri vardır ki, gaflet ve dalâletten gelen küçük bir hale bile dayanamayıp, bazen söner veya ölür. “Madem öyledir” diye Hz. Bediüzzaman burada çok önemli bir ikazda bulunur: “Madem öyledir; hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarete, bir öpmekte batma! Dünyayı yutan büyük lâtifelerini bunlarda batırma. Çünkü çok küçük şeyler var ki, çok büyükleri bir cihette yutar. Nasıl küçük bir cam parçasında gök, yıldızlarıyla beraber içine girip garkolur, hardal danesi kadar hâfızanda bütün amellerinin çoğu, ömrünün sayfalarının büyük çoğunluğu kaydolur; öyle de, çok küçük şeyler vardır ki, öyle büyük şeyleri bir cihette yutar, istiab eder.”

· **Hayvaniyetten çık, cismaniyeti bırak, kalb ve rûhun derece-i hayatına gir.**²⁸⁴

BİR ANDAN İBARET VEYA SONSUZCA GENİŞLEYEN HAYAT

Ucunda ateş bulunan bir sopa süratle çevrildiği zaman o uç bir nokta kadar iken, hareketin sürati sebebiyle geniş bir daire gibi görünür. İnsan hayatı da, aslında bulunduğu andan ve mekândan ibarettir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

Eğer dileseydik, gözlerini dümdüz silme kör ederdik de, yollarını bulabilmek için yalpalayıp dururlardı. O takdirde nasıl görebilirlerdi ki? Eğer dileseydik, onların mahiyet ve şekillerini

değiştirir, kendilerini buldukları yerde çivileyiverirdik de, ne bir adım ileri gidebilir, ne de önceki hallerine (ve ayrıldıkları evlerine geri) dönebilirlerdi.²⁸⁵

Demek oluyor ki, dünya hayatı, içinde bulunduğumuz andan ibarettir. Fakat kabir gibi dar bu zindanın duvarları pek kolay kırılır ‘cam’dan olduğundan, karşılıklı, yani önde ve arkada birbirine mukabil aynalarda nasıl görüntüler derinleşir ve insanı aldatır, bunun gibi insanın hayatı da, geniş gibi görünmektedir. Oysa, dünyamız olan içinde bulunduğumuz ânın öncesi, yani mazi artık yok ve âyetlerde buyurulduğu gibi, bir ân sonrasına ulaşacağımız ise asla kesin değildir. Dolayısıyla gelecek, şu anda yoktur. Mazi artık yok, gelecek zaten yok, fakat bu iki yok, içinde bulunduğumuz var gibi görünen kabir gibi ânın camdan olan, yani bir nefha gibi geçip gidivercek, bir tüy gibi uçverecek karşılıklı duvarları içinde iç içe girdiğinden hakikat hayale karışmakta ve olmayan bir dünyayı, olmayan bir zaman ve mekânı var zannetmekteyiz. Gaflet ve vehmimiz de bu dar dünyamızı pek geniş gibi göstermektedir. Fakat başımıza gelen bir musibetin tahrikiyle, dışarı olduğumuz bir dertle hareket ettiğimizde kafamız kabir gibi dar dünyamızın ya duvarlarına, ya da tavanına çarptığı zaman bu dünyanın ne kadar dar olduğunu anlarız. Evet, görürüz ki, dünyamız kabirden daha dar, köprüden daha müsaadesizdir. Her an, zaman seline düşmek ve Âhîret’e göçmemiz muhtemeldir. Hayatımız akan su gibi, hattâ daha hızlı akıp, bir rüzgâr gibi geçip gitmektedir.

Dünya hayatı, cismanî/hayvanî hayat, bu kadar kısadır. Bunun herkes için geçerli en müşahhas bir idraki vardır ki, Kur’ân-ı Kerim’de yer yer vurgulanır: “Allah sorar: ‘Yeryüzünde yıl hesabıyla ne kadar kaldınız?’ ‘Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık...’ derler.”²⁸⁶ Hangi yaşta olursa olsun, herkes içinde bulunduğu andan geriye dönüp baksa, “Ancak bir gün veya işte o kadar yaşadım.” der. Öyleyse, böyle bir hayat için onu ebedî yaşayacakmışız gibi uzun emeller beslemeye gelmez.

Öte yandan, mahiyetimizde böylesine dar dünyamızın içinde öylesine geniş bir dünya, upuzun bir hayat daha vardır ki, işte bu geniş dünyaya, bu uzun mu uzun hayata talip olmak gerekir. Rüyada birkaç saniyede birkaç senelik işleri yaptığımız, rüyada ve hayallerimizde yeri ve gökleri bir ân-ı seyyalede gezip geldiğimiz gibi, mahiyetimize potansiyel olarak yerleştirilen geniş dünyamıza girdiğimizde de, dar dünyamızın dakikaları seneler kadar, en kısa mesafeleri yerden göklere kadar uzar ve genişler. İşte

bu geniş dünya, bu alabildiğine geniş ve uzun hayat, kalb ve rûhun hayatıdır. Diğer hayatın yüz yıllık zamanı bir gün kadar bile olamazken, bu hayatın her bir ânı, bütün zamanlarda seyahat edecek, bütün âlemleri dolaşacak kadar uzun ve geniştir. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu noktada şöyle der: “Hayvaniyetten çık, cismaniyeti bırak, kalb ve rûhun derece-i hayatına gir. Tevehhüm ettiğin geniş (Geniş zannettiğin) dünyadan daha geniş bir daire-i hayat, bir âlem-i nur bulursun. İşte o âlemin anahtarı, ma’rifetullah ve Vahdaniyet sırlarını ifade eden ‘Lâ İlâhe illa’llah’ kelime-i kudsiyesiyle kalbi söylettirmek, rûhu işletmektir.”

· **Bir hadîs-i kudsîde Cenab-ı Hakk buyurmuş: “Kulum Ben’i nasıl tanır, onunla öyle muamele ederim.”²⁸⁷**

GÜZEL VE DOĞRU GÖRMEK, GÜZEL VE DOĞRU DÜŞÜNMEK

Bir insan düşünün ki, bahar veya yaz mevsiminde, güzel bir bahçede, sevdiği arkadaşlarının arasında mükellef bir ziyafettedir. Fakat bütün duyularını ve duygularını tatmin edecek her şeyin bulunduğu böyle bir vasatta şeytan pislîği sarhoş edici içki veya başka şeylerle sarhoş olup, kendini kış ortasında, canavarlar içinde, aç, çıplak tahayyül edip, bağırıp çağırmaya başlar. Böyle bir insan, şefkat ve merhamete lâyık mıdır?

İşte, hayat, aslında güzelim gök kubbenin altında yeryüzü bahçesinde insan için bir ziyafetgâhtır. Ne var ki, insan, helâl dairede bütün duyu ve duygularını tatmin edecek yiyecek, içecek ve giyeceklerle yetinmeyip, nefse ve şeytana mağlûp olarak şeytan pislîği haramlara bulaşır, bu ziyafetgâhı başka türlü görmeye başlar.

Nefis ve şeytanın varlık sebebi

Oysa nefis insana ziyafetgâhı böyle görmesi için verilmemiş, şeytan da ona ziyafetgâhı böyle göstereceği diye musallat kılınmamıştır. Tam tersine, nefis, hem bu ziyafetgâhtan meşrû çizgide istifade edip bir şükür makinesi haline gelsin ve istifadesini arttırsın, hem de birtakım hevesleri ve insanı helâl dairesi dışına çağırarak davetlerine karşı konularak insan iradesi daha da güçlensin ve insan gerçek insanlık semâsına yükselsin diye verilmiştir. Çünkü insanda bazı lâtifeler vardır, hattâ insan karakteri de öyledir ki, ancak çok güçlü olan muhalefet ve düşmanlık hislerini tatminle daha çok terakki eder. İşte, Cenab-ı Allah (c.c.), insanın ilmî–manevî–ahlâkî terakkîsinde çok önemli olan karşı çıkma, muhalefet etme, hattâ düşmanlıkta bulunma hislerini insan meşrû bir hedefe yöneltsin de ilmen,

mânen ve ahlâken terakkî etsin diye nefsi var etmiş ve şeytanı insana musallat kılmıştır. Kısaca, Cenab-ı Allah'ın insan için baştan her takdiri hayır olduğu halde, insan, üzerinde büyük bir emanet olan iradesini ne yazık ki yanlış yolda kullanabilmekte ve az bir dirençle kırılabilecek olan nefsin ve şeytanın iğvalarına kapılıp gidebilmektedir. Böyle olunca da, bahar veya yaz mevsiminde, güzel bir bahçede, sevdiği arkadaşlarının arasında mükellef bir ziyafetgâh olan hayatı kendisi, hemcinsleri, hattâ başka pek çok varlıklar için kış ortasında, canavarlar içinde, açlık, çıplaklık, kimsesizlik, dertler ve vaveylalar sahnesine çevirebilmektedir.

İnsanın iradesi dışı kendisini içinde bulunduğu şartlar

İnsan, hayatını insanlığın hayatı içinde sürdüğü için çok defa insanlar, nesiller, kendilerini menfî gibi görünen şartlarda bulabilirler. Doğuştan özürlü olabilir veya zahiren menfî şartlarda ve menfî bir vasatta dünyaya gelmiş görünebilirler. Fakat şurası bir gerçektir ki, bir insan hayata hangi şartlarda gönderilmişse, o şartlar o insan hakkında hayırlı olmalıdır. Dolayısıyla, her halükârda insana düşen, iradesi dışındaki hayat şartlarını güzel görüp kabullenmek, Cenab-ı Allah hakkında her zaman hüsnüzan etmek, O'nun kendi iradesi dışındaki muamelesini, iradesi dışında olarak kendisi için hazırladığı şartları mutlaka hayırına ve rahmet olarak görmek ve hangi şartlar altında olursa olsun iradesini mümkün olduğunca doğru istikamette kullanmaktır. Böyle yaptığı takdirde, zahiren kış ortasında, canavarlar içinde, açlık, çıplaklık, kimsesizlik, dertler ve vaveylalar sahnesi gibi en olumsuz görünen şartların ve zeminlerin bile bahar veya yaz mevsiminde, güzel bir bahçede, sevdiği arkadaşlarının arasında mükellef bir ziyafet sofrası olduğunu farkedecektir.

Sözünü ettiğimiz bu gerçek, “Fenâlığı kendinden, iyiliği Allah'tan bil!”²⁸⁸ şeklindeki Kur'ânî hükmü de bize açıklamaktadır. Ayrıca, hayatta “Sana safâ vereni al, üzüntü vereni bırak!” kaidesine de ışık tutmaktadır. Bunun gibi, insan, Cenab-ı Allah'ı da evham ve nefsin oyunları karışmamak kaydıyla nasıl tanırsa, Allah'ın ona muamelesi de öyle olur. Cenab-ı Allah hakkında O'na itaat içinde samimî hüsnüzan besleyen, O'nu rahmet ve ğufranıyla tanıyan, cezasında bile rahmet ve mağfiret, celâlinde cemali gören insan, Cenab-ı Allah'ı hakkında daima rahmet ve mağfiret sahibi olarak bulacağı gibi, O'ndan ve hükmünden –hâşâ– memnun olmayan, etrafa ve hadiselerle dar ve karanlık dünyasından bakıp, Cenab-ı

Allah'ın icraatından şikâyet eden; kendi hatalarıyla aleyhine çevirdiği rahmetini bile itham eden insan da, yine Cenab-ı Allah'ı nasıl tanıyorsa, Allah'ın onun hakkındaki muamelesi de öyle olur.

· **İnsan zanner mi ki, başıboş bırakılacaktır. Asla! İnsan, ebede gönderilmektedir ve ya ebedî saadete veya daimî şekavete namzettir. O, küçük–büyük, az–çok her amelinden hesaba çekilecek, neticede ya taltif görecektir veya tokat yiyecektir. “Kim zerre ağırlığında bir hayır işlese, onu muhakkak görür; kim zerre ağırlığında bir şer işlese, o da onu muhakkak görür.”²⁸⁹ âyeti, Cenab-ı Allah'ın hafîzîyetinin, az–çok, küçük–büyük her şeyi, insanın her amelini muhafaza ettiğinin nihaî noktasına işaret etmektedir.²⁹⁰**

CENAB-I ALLAH'IN HAFİZİYETİ VE İNSANIN HER AMELİNDEN SORUMLULUĞU

“Kim zerre ağırlığında bir hayır işlese, onu muhakkak görür; kim zerre ağırlığında bir şer işlese, o da onu muhakkak görür.”²⁹¹ âyeti Cenab-ı Allah'ın hafîzîyetinin, az–çok, küçük–büyük her şeyi, insanın her amelini muhafaza ettiğinin nihaî noktasına parmak basmaktadır. Bu hakikate delil olarak ve bu hakikati ayne'l-yakîn, yani gözle görme kesinliğinde anlamak için etrafımıza bakmak yeterlidir.

Her bahar etrafımızda gördüğümüz sayısız delile misal olarak, elimize farklı ağaçların, çiçeklerin ve bitkilerin tohumlarından, çekirdeklerinden alalım; sonra da bunları ev içi kadar bir toprağın karanlık içine defnedelim. Ardından, bu toprağı sulayalım. O tohumları toprağın karanlık bağrında öyle bırakıp, birkaç ay sonra bahar mevsiminde tekrar gelelim. Görürüz ki, Ra'd, yani gök gürültüsü meleği, Hz. İsrail'in (a.s.) ölümlerini dirilmesi için Sûr'a üflemesi gibi ses çıkararak yağmura bağırması ve güneşin de ısısı ve ışığıyla imdada gönderilmesi neticesinde yer altındaki tohumlar ve çekirdekler, ölümlerini mezarlarından kalkıp Haşir Meydanı'nda toplanması gibi toprağın üzerinde boy gösterivermişlerdir. Fâtır-ı Hakîm (c.c.), yani her işinde sayısız hikmetler bulunan Hz. Yaratıcı'nın Hafîz İsmi'nin tecellisiyle her biri kendi olarak toprağın karanlık bağrında korunmuş ve yine O'nun emirlerine tam itaat içinde işte incir olarak, buğday olarak, kiraz olarak, elma olarak, menekşe olarak, papatya olarak, gül olarak, lâle olarak, günebakan çiçeği olarak vb., her tohum, her çekirdek hangi çiçek, bitki veya ağaca ait ise o olarak toprağın üzerinde ortaya çıkıvermiştir. Hepsini

yüzümüze tebessüm ediyor; gözümüzü, burnumuzu, kulağımızı, tenimizi okşuyor; kendilerini bizim için ve hayvanlar için feda ediyor; iştahımızı ve hayvanların da iştahını açıp, nebatî (bitkisel) hayattan hayvanî hayat mertebesine yükselme dilekçesi veriyorlar. Toprak şuursuz, bilgisiz, iradesiz, güçsüz; tohumlar ve çekirdekler aynı, su aynı, güneş aynı; fakat hepsi, sanki birbirlerini öyle yakından ve bütün özellikleriyle tanıyor, ne yapacaklarını, ne yaptıklarını tamamıyla biliyor ve hiç şaşırmadan, hiç yanılmadan öylesine orantılı bir işbirliği yapıyor ve öylesine kapsamlı ve hassas bir netice ortaya koyuyorlar ki, bütün bunlarda tam bir şuur, basiret, ilim, gaye, irade, hikmet ve kudret parlıyor.

İşte, her bir tohum, her bir çekirdek, kendisine aslından, pederinden geçen mirası, irsiyeti Allah'ın Hafîz İsmi'nin tecellisiyle aynen ve noksansız koruyor ve sonra onu bir bitki, bir ağaç halinde herkese gösteriyor; kendisine emanet edilen bütün manâları, kendisinde birer manâ olarak biriken bütün davranışları geniş bir dairede gösteriyor. Bu da açıkça ortaya koymaktadır ki, hiçbir şey kaybolmuyor, hiçbir şey boşa gitmiyor; Cenab-ı Allah (c.c.), kâinatta en küçük bir israfa imkân vermiyor. Her şey, bir başka âlem adına muhafaza olunuyor. Tohumlar, çekirdekler muhafaza olunuyor ve toprak altında kendilerini ifna ile, öldükten sonra dirilmeyi ve Mahşer'i andıran bahar âleminde kendilerinden kat kat büyük, dallı–budaklı bitkiler veya ağaçlar olarak ortaya çıkıyorlar.

Şu halde, en küçük tohumlar veya çekirdekler dahi toprak altında kaybolmayıp sümbülleniyor ve kendilerinin kat katı birer bitki ve ağaç oluyor, yani çok daha muhteşem bir hayata açılıyorlar. İçlerinde yer aldıkları meyvelerin üzerinde bittiği ve kendileri gibi tohumlardan ve çekirdeklerden çıkan bitkilerin veya ağaçların hayatını yepyeni hayatlarla bütünüyle ortaya seriyorlar. Öyleyse, en büyük emaneti yüklenmiş bulunan, kâinatın zübdesi, yeryüzünün halifesi, yaptıkları âdeta bütün kâinatı etkileyen insan, yaptıklarıyla başıboş bırakılacak ve öldükten sonra bir daha dirilmemesine toprağa karışıp gidecek midir? Asla! O da, öldükten sonra dirilme ve Mahşer baharında mezarından çıkacak ve dünya hayatındaki her sözü, her davranışı, her niyeti, her düşüncesi, her niyeti, onun çok geniş Âhret âlemi halinde ortaya çıkacaktır. Küçük–büyük, az–çok her amelinden hesaba çekilecek ve ya taltif görecektir veya tokat yiyecektir.

· **Kâinatın ve dolayısıyla insanın yaratılmasından gaye, Allah’a ibadet etmektir. Hamd, Allah’a ibadetin özü, özeti ve küçük bir nüshasıdır.**²⁹²

ALLAH’A İBADET VE HAMD İLE TESBİH

“*Cinleri ve insanları (başka bir sebeple değil,) ancak Beni tanıyıp, Bana ibadet etsinler diye yarattım.*”²⁹³ âyet-i kerimesinde açıkça buyurulduğu üzere, kâinatın ve insanın yaratılmasından gaye, Allah’ı tanımak, O’na ibadet etmek ve böylece Âhiret hayatını kazanarak, dünyada en kârlı ticareti yapmaktır. Hamd, Allah’a ibadetin özü, özeti ve küçük bir nüshasıdır; yani, hamdde Allah’a ibadetin tamamı bir hülâsa olarak vardır.

“*Hiçbir şey yoktur ki, Allah’a hamd ile tesbih ediyor olmasın.*”²⁹⁴ âyetinde ifade buyurulduğu üzere, kâinattaki her şey Cenab-ı Allah’ı tesbih ve O’na hamd eder. Tesbih, tenzih manâsınadır. Yani her bir şey, Allah’tan başka ilâh, rabb, yaratan, rızıklandıran, hayatta tutan vb., olamayacağını açıkça ortaya koyar. Aynı zamanda, Cenab-ı Allah’ın her türlü ortaktan ve ortakları olmaktan mutlak münezze ve O’nun O’na ait olamayacak her türlü sıfattan da mutlak uzak bulunduğunu ilan eder. Bu, tesbihtir. Varlıklar, Cenab-ı Allah’ı sadece tesbih etmekle kalmaz, O’na hamd de ederler; yani, O’nu İsimleri’yle ve özellikle bütün kemâl Sıfatları’yla, mutlak İlm’i, Hayat’ı, İrade’si, Kudret’i, Kelâm’ı, Görme’si, İşitme’si, Varlığı, Birliği, Ezeliyet’i, Ebediyet’i, Kendi Kendine Var ve Varlığını Kendi Kendine Devam Ettiren Olması, Yaratıklarından Hiç Birine Benzememesi’yle tanıtır. Bu da, hamddir.

İnsan, İlâhî Sıfatlar’a hem mazhar, hem de onları muzhirdir

Her bir varlık Cenab-ı Allah’ı tesbih ve O’na hamdettiği gibi, insan, bütün kâinatın ibadetini, tesbih ve hamdini yapabilecek bir kapasitede yaratılmıştır. Allah (c.c.), onu “onsekiz bin âlem”i içine alan kâinatın bir fihristi, özü, özeti, hülâsasını, meyvesi olarak yaratmış ve kâinatta tecelli eden bütün İsimleri’ni onda tecelli ettirdiği gibi, her bir İsm’in ve Sıfat’ın öncelikle tecelli edip ana karakterini verdiği her bir âlemden bir nümûneyi insanın cevherine bırakmış veya emanet etmiştir.

Eğer insan, maddî ve mânevî her bir uzvunu Allah’ın emrettiği yere sarfetmekle hamdin şubelerinden olan şükrü ifa eder, yani her bir uzvunu Allah’ın emrettiği istikamette kullanır ve böylece Şeriat’a göre yaşarsa, cevherine her bir âlem adına bırakılan o nümûnelerin her birisi, kendi, yani nümunesi bulunduğu âlemine bir pencere olur. İnsan, o pencereden o âleme

bakar ve o âleme tecelli eden Sıfat'la o âlemden tezahür eden İsm'e bir ayna haline gelir. O vakit insan, rûhuyla gayb âlemine, cismiyle şehadet âlemine bir hülâsa olur ve her iki âleme tecelli eden, insana da tecelli eder. İşte bu cihetle insan, Cenab-ı Allah'ın bir kısmı yukarıda zikredilen kemâl Sıfatları'na hem mazhar olur, hem muzhir olur, yani hem onları gösterir, hem de onlara aynalık eder; bir diğer ifadeyle, o Sıfatlar, en kapsamlı şekilde insanda müşahede edilir ve Cenab-ı Allah da, yarattığı şuurlu varlıklar gibi o Sıfatlar'ı en kapsamlı tecellisiyle insanda seyreder. Nitekim Muhyiddin-i Arabî hazretleri, “Ben, gizli bir hazine idim; Beni tanısanlar diye varlıkları yarattım.”²⁹⁵ hadis-i şerifinin beyanında, “Mahlûkatı yarattım ki, Bana bir ayna olsunlar ve o aynada cemâlimi göreyim.” açıklamasında bulunmuştur.

• **Cemadât, bitkiler ve hayvanların hayatları ve yaptıklarıyla hangi gayeye hizmet ettiklerini bilmemeleri, onların hayatlarında ve yaptıklarında o gayelerin olmadığını göstermez.**²⁹⁶

KÂİNAT SARAYINDA SARAY SAHİBİ'NİN HİZMETÇİLERİ

Hayvanlar içinde meselâ bülbül, güllerin üzerindeki ötmesiyle beş vazife yapar:

Birincisi: Hayvanât kabileleri adına bu kabilelerin bitkiler âlemine ve taifelerine karşı kuvvetli münasebet ve ilgisini ilan eder.

İkincisi: Cenab-ı Rahmân'ın rızka muhtaç misafirleri olan hayvanlar içinde Rabbânî bir hatiptir ki, Rezzak-ı Kerim tarafından bütün hayvanlara gönderilen hediyeleri alkışlar ve bunun sevincini ortaya koyar.

Üçüncüsü: Hayvanlara imdat ve rızık olarak gönderilen bitkilere hayvanlar adına söylenen “Hoşgeldiniz”i bitkilerin, çiçeklerin başında izhar eder.

Dördüncüsü: Hayvanlar âleminin bitkiler âlemine aşk derecesindeki ihtiyacını bitkilerin güzel yüzlerine karşı onların mübarek başları üstünde beyan eder.

Beşincisi: Mülkün celâl, cemal ve ikram sahibi Mâliki'nin rahmet dergâhına en lâtif bir tesbihi en lâtif bir şevkle gül gibi en lâtif bir yüzde arzeder.

Bunlar, sadece bülbülün şarkılarıyla gördüğü vazifelerdir. Bunların dışında, elbette bülbülün de, diğer bütün hayvanların, bitkilerin ve

cemadâtın da gördüğü pek çok, pek hassas, pek mühim vazifeler vardır ve bunların hepsi vazifelerini eksiksiz yerine getirmekte ve dolayısıyla muhteşem ve muazzam sistemi ve dengesiyle kâinat, hayatını sürdürmektedir. Tiktaklarıyla zamanı sayan ve gösteren saatin bu vazifeyi yaptığını bilmemesi gibi, hayvanların, bitkilerin ve cemadâtın hangi gayelere hizmet ettiklerini bilmemesi, onların hayatlarında ve yaptıklarında bu gayelerin olmadığını göstermez. Bilmemek, olmamaya delil değildir.

Melekler, hayvanlar, bitkiler ve cemadât ve insanlar

Cenab-ı Allah (c.c.), kâinat sarayında dört tür veya dört kısım amele istihdam etmektedir. Bunlardan birincisi, O'nun has hizmetçileridir. Bunların maaşları da, ücretleri de yoktur. Onlar, Cenab-ı Allah'a, O'nun dergâhında hizmet etmenin aşk, şevk ve zevkiyle yaşarlar. Cenab-ı Allah'a yakın olma, O'nun emirlerini yerine getirme, O'nun medhi ve senasıyla meşgul olma, yaptıklarını O'nun için ve O'nun adına yapma, onlara en büyük ücret olarak yeter. Bunlar, meleklerdir.

İkinci kısım amele ve hizmetkârlar, çok önemli vazifeler görmelerine rağmen, bu vazifeleri niçin yaptıklarını, hangi gayelere hizmet ettiklerini bilmezler. Kâinat sarayının Sahibi, onları kullanır ve çalıştırır; karşılığında da onlara âdeta kusursuz hizmet görmenin şevkiyle birlikte, kendilerine lââyık belli bir ücret verir. Onların ihtiyaçlarını, iştihaletlerini ve arzularını tatmin eder. Onlar, kâinatın sistemi içinde kendilerine ait olmayan çok önemli hizmetler görüyor olmalarına rağmen, belki de bu ücret karşılığında çalıştıklarını düşünüyor olabilirler. Bu ikinci kısım hizmetçiler, hayvanlardır.

Üçüncü kısım hizmetçiler, bitkiler ve cemadât, yani cansız dediğimiz varlıklardır. Bunların iradeleri yoktur. Yaptıklarını bilmeden sadece Allah için yaparlar ve O'nun İsimleri'nin tecellilerini izhar ederler. İradesiz, benliksiz ve İlâhî İsimleri'n tecellilerinin doğrudan mazharları oldukları için yaptıkları işler kusursuzdur. İstidatlarına lââyık işlerde çalışmaları ve istidatlarının birer fiile dönüşmesi onlara lezzet verdiği gibi, bitkiler de az bir rızık alırlar.

Kâinat sarayındaki dördüncü kısım hizmetçiler, neyi, niçin yaptıklarını, sorumluluklarını, neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini bilmektedirler. Kendi vazifelerini ve işlerini bildikleri gibi, diğer hizmetçilerin vazifelerini anlama ve onları belli ölçülerde kullanma

selâhiyetine de sahiptirler. İrade ve şuur sahibi kılındıkları için yaptıklarında, eserlerinde ve bizzat kendi aralarında seradan süreyyaya derece farkları ortaya çıkmaktadır. Bunlar, insanlardır. İnsanlar, kulluk ve hizmetlerinin küllî olması; cemadât, bitkiler ve hayvanlara nezaret ve onları belli ölçülerde istihdam etmeleri; Allah ma'rifetindeki genişlik ve derinlikleri ve saray Sahibi'nin Rubûbiyeti'ne dellâllık yapmaları, hattâ bu hususlarda daha da ileri gidebilmeleri sebebiyle meleklerle benzerler. İnsanlar, öte yandan, hayra kabiliyetlerinin yanısıra şer ve kötülüğe müsait, belli şehvetleri bulunan bir nefse de sahip olduklarından yükselme ve alçalma basamakları pek çoktur. Ayrıca, hizmetleri karşılığında nefisleri için takdir edilen âcil ücretleri olduğu gibi, melekî yanları karşılığında genellikle Âhret'te verilecek ücretleri de vardır.

Her hayvan türünün bülbülleri ve insanlığın şanlı bülbülü

Burada şu noktayı da ifade etmeliyiz ki, her hayvan türünün bülbül-misal bir sınıfı, hattâ o türün en lâtif hislerini en lâtif bir tesbih ve secâlarla temsil ve ilan eden lâtif bir ferdi veya fertleri vardır. Bilhassa kuşların, kuşçukların, sineklerin ve böceklerin bülbülleri hem çoktur, hem çeşit çeşittir. Bunlardan bir kısmı gececedir ki, bunlar, gecede sükûta dalan ve sessizliğe bürünen bütün küçük hayvanların kasidehan yoldaşları, onların tatlı sözlü nutukhanlarıdır. Ve o halvet meclisinde, yani gecenin koynunda yerine getirilen gizli zikir halkalarında birer kutupturlar ki, kendi kalbleriyle Fâtır-ı Zül-celâllerine bir nevi zikir ve tesbihte bulunurlar.

Bu bülbüllerin diğer bir kısmı neharî, yani gündüzcüdür. Gündüz ağaçların minberlerinde, canlıların başlarında, bilhassa yaz ve bahar mevsimlerinde, yüksel âvâzlarıyla, lâtif nağmeleriyle, secâlı tesbihleriyle Rahmânü'r-Rahîm'in rahmetini ilan ederler. Açık zikir yapan zikir halkalarının reisleri gibi, yaptıkları cehrî (sesli, açıktan) zikirleriyle işitenlerin cezbelerini tahrik ederler ve onları işitenler, kendilerine has dilleriyle ve hususî bir âvâz ile Fâtır-ı Zü'l-celâl'in zikrine başlarlar. Demek oluyor ki, her varlık türünün, hattâ yıldızların bile bir serzâkiri, nur-efşan bir bülbülü vardır.

Fakat, bütün bülbüllerin en faziletlisi, en şerefli, en nurlusu, en ışıklısı, en derini, en azametlisi, en kerîmi, sesçe en yüksek, vasıfça en parlak, zikirce en kusursuz, şükürce en kapsamlı, mahiyetçe en mükemmel, suretçe en güzel, kâinat bostanında, göklerin ve yerin bütün varlıklarını lâtif

secâlarıyla, en lezzetli nağmeleriyle, ulvî tesbihatıyla vecde ve cezbeye getiren, nev’i beşerin andelîb-i zîşanı, Âdem oğullarının Kur’ân sahibi bülbülü Muhammed-i Arabî’dir (s.a.s.).

· **Her bir şey Cenab-ı Allah’ı tesbih ve O’na ibadet eder; fakat her bir şeyin kendi tesbihat ve ibadetini bütün yönleriyle bilip onun şuurunda olması gerekli değildir.**²⁹⁷

HER BİR VARLIK, BİLEREK VEYA BİLMEYEN ALLAH’A İBADET EDER

Her varlık, pek çok şekillerde Cenab-ı Allah’ı tesbih ve O’na ibadet eder. Fakat her bir varlığın tesbih ve ibadetinin şuurunda olması gerekmez. Meselâ, bir gemide çalışan bazı insanlar, geminin bazı aksamına, direklerine dokunuyorlar ve bunun için ücret alıyorlar. Bunlar, gemi sahibinin kendilerine emrettiği bir işi yapıyor ve niçin yaptıklarını bilmiyorlar. Bu bilmemeleri, onların kendilerine emredileni yapıyor olmalarına mâni değildir. Hayvan, niçin çiftleştiğini bilmez; o, sadece şehvetini tatmin eder; fakat onun bunu bilmemesi, onun çiftleşmesinden maksat olan üremeye engel teşkil etmez.

Yine meselâ, karıncalar hırslarını tatmin ederken, yani buldukları daneleri yuvalarına taşıırken farkına varmadan zemini de hem mikroorganizmalardan temizlerler, hem de Cenab-ı Allah’ın kâinatta israfı yer vermemesi gibi çok büyük bir fonksiyonu yerine getirirler. Bir saat, bize günden ve ömrümüzden ne kadar gittiğini haber verir, ama kendisi ne yaptığının farkında değildir. Bir arı, Cenab-ı Allah’ın ilhamının tatlılığı içinde en tatlı, en faydalı bir yiyeceği üretir ama ne muazzam bir iş yaptığını bilmez. Bitki, hayvan ve hattâ insan anneler, kendileriyle gerçekleştirilen kâinat evini şenlendirme ve süsleme fonksiyonlarının çok da farkında olmadan şefkatin lezzetiyle davranır ve yaptıklarını yaparlar. Bu bakımdan, Cenab-ı Allah’ı tesbih ve O’na ibadet edenlerin işlerini nasıl yapacaklarını bilmeleri kâfidir.

Cenab-ı Allah, buyurur: “Görmez misin ki, göklerde ve yerde olan her varlık, bu arada kanat çırparak uçan dizi dizi kuşlar, Allah’ı tesbih ederler. Onların her biri, kendi duasını, ibadetini ve tesbihini (nasıl yapacağını) pek iyi bellemiştir. Allah, onların bütün yaptıklarını hakkıyla bilmektedir.”²⁹⁸ Varlıkların, kuşların, insanların bedenlerinin, yaptıkları şeylerin Cenab-ı Allah’ı tesbih demek olduğunu bilmeleri ve kendilerine ait istidat ve ihtiyaç

dilleriyle yaptıkları hususî duaların şuurunda olmaları gerekli değildir. Biz şuur sahibi varlıkların her bir varlığın Cenab-ı Allah'ı tesbih ve O'na dua ve ibadet ettiğini bilmemiz kâfidir. Daha da ötesi, Cenab-ı Allah'ın bunu bilmesi kâfidir.

· **Göklerde ve yerde bulunan her şey, Cenab-ı Allah'ı hamd ile tesbih eder. Fakat vicdanı körelmiş insan, onların tesbih ve hamdini kavramaz da Allah'a şirk koşar.**²⁹⁹

HER ŞEY, ALLAH'I AÇIKÇA TESBİH VE O'NA HAMD EDER

Kur'ân-ı Kerim, pek çok âyeti gibi şu âyette de buyuruyor:

Yedi gök, yer ve onların içinde bulunan herkes, her şey, O'nu tesbih (şirkin dayandığı ve ifade ettiği her türlü eksiklik, kusur ve noksanlıktan tenzih) eder. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih ediyor bulunmasın; ama siz onların tesbihlerini anlamıyor (ve O'na şirk koşuyor)sunuz. O, (bunca izzet ve azametiyle beraber, kullarının en ağır günahları karşısında bile yine de) çok sabırlı, çok müsamahalıdır ve çok bağışlayandır.³⁰⁰

Yani insan, tamamen tefessüh etmemiş vicdanıyla yere ve göklere baksa, yerdeki ve göklerdeki her bir şeye, her bir hadiseye önyargularla ve kasdî olarak inkâra kilitlenmemiş olarak baksa, yerdeki ve göklerdeki her bir şeyin, her bir hadisenin onlarca, belki yüzlerce dille Cenab-ı Allah'ın varlığını ve ortaksız, benzersiz Birliği'ni ilan ettiğini görecektir. Meselâ:

Her bir şeyin Allah'ı tesbih ve O'na hamdetmesine misaller

1. Hem bir bütün olarak, hem de kendini oluşturan bütün parçalarıyla kâinat, apaçık ve mükemmel bir düzen, sistem, âhenk ve birlik ortaya koymaktadır. Bu, kâinatı ve içindeki her şeyi eksiksiz bilen, yaratan, yaşatan, idare eden ve eşi, benzeri ve ortağı olmayan Bir Zât'ı gösterir.

2. Kâinatta her bir şey o kadar orantılı, o kadar ölçülü, eksiklik ve fazlalıktan o kadar uzak, bütünlüğü içinde kâinatın kendisi gibi o kadar dengelidir ki, bu orantı, ölçü, bu denge, bu eksiksizlik ve israfsızlık, kâinatı ve içindeki her şeyi eksiksiz bilen, yaratan, yaşatan, idare eden ve eşi, benzeri, ortağı ve rakibi olmadığı gibi, Kendi'nde, Sıfatları'nda ve Fiilleri'nde en küçük bir çelişki bulunmayan Bir Zât'ı gösterir.

3. Kâinat, olanca büyüklüğüne, içindeki galaksiler gibi korkunç büyüklükteki ve atomlar, atomaltı parçacıkları gibi korkunç küçüklükteki sayısız cisimlerin dehşetli ve farklı süratlerde hareketlerine rağmen milyarlarca senedir en küçük bir bozulma ve aksama göstermeksizin tam bir düzen ve devamlılık içinde varlığını devam ettirmektedir. Bu gerçek, kâinatı

ve içindeki her şeyi noksansız bilen ve her şeyi yerli yerinde tutan ve idare eden sonsuz ilim, irade ve kudret sahibi bir Zât'ı gösterir.

4. Kâinat ve içindeki her şey, öyle san'atlı, öyle güzel, hem göreceklere vazife ve fonksiyon, hem de estetik noktasında öylesine yerli yerindedir ki, bu san'at, güzellik ve yerli yerindelik mutlak ilim, irade, kudret, hikmet ve güzellik sahibi bir Zât'ı gösterir.

5. Kâinata her bir şeye tam da varlığıyla mütenasip vazifeler, fonksiyonlar verilmiş ve her bir şey bu vazife ve fonksiyonları kusursuz yerine getirecek şekilde yaratılıp donatılmış, meselâ ağaçlara, çiçeklere, yapraklara, bütün vücutlara, vücutlardaki organlara öyle hassas kıvrımlar, öyle hassas ve hesaplı özellikler verilmiştir ki, bu, içindeki yapısı ve vazifeleriyle her bir şeyi ve kâinatın tamamını aynı anda bilen, irade ve idare eden, gören ve hayatta tutan bir Zât'ı gösterir.

6. Kâinata ve her bir varlığı oluşturan her şey her bir şeyle, her bir şey her şeyle öylesine mükemmel bir ilişki içindedir ki, bu, gökler sayfasına yıldızları, arı ve karınca gibi sayfalara hücrelerini ve organlarını hak eden, dolayısıyla her bir şeyi ve her şeyi mükemmel bilip, münasebetlerini de aynı mükemmellikte ayarlayan bir Zât'ı gösterir.

7. Kâinata ve her bir varlığı oluşturan her şey her bir şeyle, her bir şey her şeyle öylesine mükemmel bir yardımlaşma ve birbirlerine ihtiyaç içindedir ki, meselâ bir kiraz tanesinin varlığı için hava, su, toprak, güneş, kendisi ve güneş etrafındaki hareketleriyle yeryüzü ve bütün hususiyetleriyle kiraz çekirdeğinin en mükemmel orantılar dahilinde işbirliğini ve kâinattaki her şeyin mevcut durumda ve konumda bulunmasını, kısaca, bir kiraz tanesinin varlığı, bütün bir kâinatın varlığını gerektirir. Bu gerçek, her şeyi her bir şeyle olan ihtiyaç ve aralarındaki yardımlaşma münasebetleri içinde bilen, yaratan ve yaşatan bir Zât'ı gösterir.

8. Güneşle gezegenleri, vücutla hücreler ve organlar arasında nasıl bir dayanışma varsa, kâinata birbirinden en uzak varlıklar arasında bile öyle bir dayanışma vardır ve âdeta bütün kâinat, ondaki her bir hadise için sürekli vaziyet alır. Meselâ, havaya atılan her bir taş, atıldığı andan yere geri düşünceye kadar âdeta bütün kâinat, kendini ona göre sürekli ayarlar. Bu küçük hadise gibi, kâinata her an sayısız büyük ve küçük hadise olmakta ve bütün bu hadiseler, her birine göre kendini sürekli ayarlayan

kâinatta en küçük bir denge bozulmasına yol açmamaktadır. Bu müthiş gerçek, içindeki her bir şey, ondaki her bir hadise ve her bir hadisenin kâinatta sebep olduğu hareketlenme içinde bütün kâinatı, ondaki her bir şeyi ve her bir hadiseyi, hem de bu hadiselerin matematik dengesini mükemmel olarak bilen ve devam ettiren ilmi de, kudreti de, görmesi de sonsuz ve en büyükten en küçüğe nüfuz eden bir Zât'ı gösterir. Yazık ateist ve materyalistlerin aklına ki, en küçük bir hadisede bile şuurlu bir fail aradıkları halde, sonsuz ilim, irade, kudret, görme ve hikmet gerektiren bu müthiş ve bütün akılların alamayacağı gerçeği cansız, şuursuz, ilimsiz, iradesiz, kudretsiz, bilgisiz maddeye, tesadüflere verebiliyor ve böylece Allah'ı tanımayanın ne kadar başka bilgiye sahip de olsa, bilgisi nisbetinde cehaletin ve akılsızlığın en dipsiz karanlığında boğulduğu gerçeğini ortaya koymaktadırlar.

9. Kâinatta, meselâ yıldızlar, ağaçlar, bitkiler, hayvanlar, insanlar gibi varlıklar âdetâ sayısız denebilecek türlere ayrılmakta ve bütün bu türler hiç değişmeden yaratıldıkları andan itibaren varlıklarını sürdürmektedirler. Ayrıca, her bir tür yine sayısız denebilecek fertlerden meydana gelmektedir. Her bir fert, ait bulunduğu türün diğer fertleriyle değişmeyen ortak özellikler taşısa da, kendine ait ayırt edici alâmetlere sahiptir. Meselâ, ilk insandan bu yana her bir insan, pek çok yönden diğerlerinden farklıdır ve dünyaya her yeni gelen insan, geçmiş bütün insanlardan farklı olarak gelmektedir. Bütün bu gerçekler, her bir varlık türü gibi, türleri oluşturan bütün fertleri de ortak yanları ve ortak yanlarına rağmen her ferdi kendi yapan farklı hususiyetleriyle bilen ve yaratan bir Zât'ı gösterir.

10. Kâinatta her bir canlının, hattâ her bir varlığın hayatiyetini devam ettirmesi için belli temel ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanma yolları vardır. Meselâ, bitkiler toprağa, suya, güneşe, gündüzlerin ve gecelerin, ayrıca mevsimlerin değişmesine, dolayısıyla yer kürenin hareketlerine muhtaçtır. Hayvanlar ve insanlar, yemeye, içmeye, çalışıp dinlenmeye muhtaçtır. Her bir şeyin ihtiyaçları belli olduğu gibi, bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı da bellidir. İşte, kâinat ve içindeki her bir şey, sâbit olan, değişmeyen ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimi ve malzemeleri diliyle, yine her bir varlığı ihtiyaçları, ihtiyaçlarını giderme yolu ve malzemeleriyle bilen, yaratan, yaşatan ve her bir varlığını ihtiyacını karşılayan bir Zât'ı gösterir.

11. Kâinattaki varlıkların ihtiyaçları ve ihtiyaçlarının giderilme şekilleri ve malzemeleri nasıl mükemmel olarak tesbit buyurulmuş ve varlıklar bu ihtiyaçları ve onların giderilme biçimleri ve malzemeleri içinde varlıklarını devam ettiriyorlarsa, bunun gibi, her bir varlığa, ihtiyaçlarını giderecek organlar verilmiş, bu organlar ona göre dizayn edilmiştir. Demek ki, her bir varlığı yalnız ihtiyaçları ve onların giderilme biçimleri ve malzemeleriyle değil, giderilme mekanizmalarıyla da bilen Bir Zât vardır.

12. Gerçekten, varlıkların hayatlarını devam ettirmeleri o kadar harikadır ki, meselâ, insanın varlığını devam ettirmesi kabaca hava teneffüs etmesi, yemesi, içmesi ve dinlenmesine bağlanmıştır. Bunlardan hava, insan için mutlaka olmazsa olmaz ve insanın âdeta her an ihtiyaç duyduğu bir madde olup, bu maddeyi almak da insandaki teneffüs hadisesine ve bunun gerçekleşmesi teneffüs mekanizmasına, bu da kalb ve akciğerler gibi teneffüs organlarına bağlanmıştır. Teneffüs, insan için olmazsa olmaz bir ihtiyaç olduğundan insanın iradesine bırakılmamıştır ve vücut, otomatik olarak teneffüs vazifesini ve fonksiyonunu yerine getirmektedir. Diğer ihtiyaçlar olan su, yemek ve dinlenme ise, insan iradesine bırakılmıştır. Fakat, bu ihtiyaçların giderilmesi, karşısında insanın duramayıp, gidermezlik edemeyeceği ve edemediği, karşısında tahammül gösteremediği acıkma, susama ve yorulma duygularına bağlanmıştır ve insan, hissettiği bu ihtiyaçları gidermeden edememektedir. Ayrıca, hayatın devamı için bu ihtiyaçlar gerektiği şekilde karşılansın diye, bunların giderilmesinin içine lezzet konmuştur. Böylesine mükemmel bir organizasyon, bütün varlıkları yapıları, her türlü özellikleri, ihtiyaçları, onların karşılanma yolları, malzemeleri ve mekanizmalarıyla bilen, idare eden, hayata getirip, hayatta tutan Bir Zât'ı gösterir.

13. Her bir varlıkta çok farklı 'kabiliyet' ve fiillerin işlediğini görürüz. Meselâ, bir çiçekte var kılma, büyütme, koruma, toprak, hava ve sudan ihtiyacını en dengeli biçimde karşılama, ona en güzel rengi, koku ve güzellik, mükemmel ve tam orantılı şekil verme gibi pek çok kabiliyet ve bu kabiliyetlerin yerine getirdiği fiiller faaliyet halindedir. Ve bütün bu kabiliyetler ve fiiller, küçücük bir çiçekte, bir tohumda, çekirdeği, elektronları, protonları, nötronları ve quarklar gibi diğer parçacıklarıyla bir atomda birbirleriyle tam bir denge içinde çalışmaktadırlar. Demek ki, bütün bu fiilleri yapan ve aynı anda yaratan (Hâliq), büyüten (Rabb), koruyan

(Hafız), kerem sahibi bir rızıklandırıcı (Kerim ve Rezzak), renk veren (Mülevvin), koku ve güzellik veren (Hannân, Mennân, Cemîl), mükemmel ve orantılı şekil veren (Musavvir, Mukaddir) bir Zât vardır.

14. Yiyeceklerde tat, çiçeklerde koku, kâinatın her bir nesnesinde güzellik ve çok güzel sesler, nağmeler olsa, fakat onları bilip idrak edecek insan olmasa; insan bulunsa, fakat tatma, koklama, hissetme, görme ve duyma duyularıyla donatılmış olmasa, bu sonsuz çeşitte tat, koku, güzellik ve sesler neye yarardı? Veya insanda sözkonusu duyular olup da, kâinatta bahis mevzuu özellikler olmasaydı, bu takdirde, insanın bu duyulara sahip bulunmasında ne manâ olurdu? Öyleyse, bütün duyularıyla insanı ve bütün özellikleriyle kâinat ve ondaki nesnelere bilen, dileyen, yaratan ve donatan Bir Zât vardır.

15. Bir arının ve karıncanın gözüyle, göklerin gözü olan güneş ve güneş sistemi, hepsinin aynı Kalem ve aynı El'den çıktığını gösterdiği gibi, her bir varlığın vücudunu oluşturan organlar arasındaki mükemmel birlik, münasebet, yardımlaşma ve âhenk de, yine bütün kâinatta ve her bir varlıkta aynı Kalem'in, aynı El'in işlediğini gösterir.

Düşünün ki, vücudda bir organda ârıza ortaya çıktığında onu tamir adına bütün vücut harekete geçmekte, fakat bu tamir hareketi vücudun diğer işlerini aksatmasına sebep olmamaktadır. Düşünün ki, ağza bir lokma girdiğinde onun vücuda gıda olması için âdetâ bütün vücut aynı anda ve en orantılı biçimde çalışmaktadır. Düşünün ki, vücudun bir yeri en küçük bir isabet bile aldığı anda, bütün vücut onu birden hissetmektedir. Vücudda yüz trilyon civarında olduğu söylenen hücrelerden biri –Allah korusun– mekanizması bozulup, devreden çıktığında bütün vücut ölüme gidebilmektedir. Düşünün ki, ağza kaçan küçücük bir kıl, göze kaçan küçücük bir toz, bütün vücudu rahatsız edebilmekte ve vücut, bütün bu rahatsız edici etkilerin içinde fakat ötesinde varlığını sürdürebilmektedir. Vücudda kilometrelerce uzunluktaki damarların yanısıra, yüz trilyon hücrenin her birine beyinden giden sinir ağları ve ayrıca milyonlarca kilometre uzunlukta kılcal kan damarları vardır ve kan, bütün bu damarlarda her bir hücreye gidasını en ölçülü biçimde götürecektir şekilde akmaktadır. Düşünün ki, aldığımız katı gıdaların bir kısmı, gerekeni seçilmekte ve hem de kemikler içinde en hassas yapıda kana dönüştürülmekte ve bu kan, damarları tıkamadan incecik damarlar içinde

akıp gitmektedir. Bütün bu ve benzeri alabildiğine hassas, aynı derecede alabildiğine mükemmel ve bütün insanların bir araya gelse kurmaya asla muvaffak olamayacağı yapılar, mekanizmalar ve işleyişler, ilmi, iradesi, görmesi ve kudreti sonsuz bir Zât'ı göstermekte değil midir?

16. Bir bünye içinde bileşikler, bileşikler içinde atomlar öylesine yerli yerindedir ve gidenlerin yerine gelenler öylesine bir intizam içinde gelir ki, başdöndürücü bir sistem içinde meydana gelen bu hadiseler, ne bünyelerde, ne de kâinatın düzeninde en küçük bir sarsıntıya ve bozulmaya sebep olmaz. 100 trilyon civarında hücreden oluşan vücudumuzda günde 500 milyar civarında hücre ölür ve yerlerine yenileri gelir. Elbette vücudun hücreleri, alınan gıdalardan yapılır. Vücuda giren her bir gıda zerresi o kadar muazzam bir intizam içinde gitmesi gereken tam yerine gider. Göze veya göz hücrelerine, gözden bir hücreye gitmesi gereken bir zerre bir başka organa gitse, küçücük bir kıla, bir toza bile dayanamayan vücudumuzda bu derhal kendini hissettirir. Ayrıca, vücuttaki bütün hücrelerin, bütün organların, bütün sistemlerin, bütün damarların birbirleriyle ve vücudun tamamıyla münasebeti vardır. Bunlar o kadar hassas ve dengeli düzenlenmiştir ki, insanların bu dengeyi anlayıp keşfetmeleri bile mümkün değildir. Bütün bu gerçekler, ilmi, iradesi, kudreti, hikmeti, görmesi, kâinatın tamamından gözle görülemeyen en küçük zerreler kadar nüfuzu bulunan bir Zât'ı göstermez mi?

17. Bir bitki, bir ağaç, bir hayvan, bir taş cinsi, dünyanın her tarafında aynıdır. Ve elbette, dünyanın her tarafında aynı olan taşlar, bitkiler, ağaçlar, bir yerden diğerine göç etmemiştir. Ve varlıklar, türler, cinsler, familyalar ve fertler gibi alt bölümlere ayrılmakta, alt ve üst bütün bölümlerin onları diğerlerinden ayıran hususiyetleri bulunmaktadır. Ve bu vakıa, milyarlarca yıldır, yeryüzünün yaşadığı onca hadiselerle rağmen böyle devam etmektedir. Demek oluyor ki, her yerde sistemi kuran, her bir türü, cinsi, familyayı, ferdi yaratan, yaratırken elbette neyi nasıl ve niçin yarattığını bilen, ilmi, iradesi ve kudreti her şeyi içine alan Bir Zât vardır.

18. İnsanlar, hayvanlar, ağaçlar, bitkiler, taşlar, madenler dâhil bütün varlıkların menşei aynıdır. Hepsi, topraktan, sudan, havadan yaratılmakta ve beslenmektedir. Fakat hepsi topraktan, havadan ve sudan gelen zerreler ve atomlar, sayısız türde, cinste, familyada ve fertte farklılaşmakta, aynı su, aynı toprak, aynı hava zerreleri veya atomları, sayısız farklılıkta varlığa

menşe olmaktadır. Ne kadar ilgi çekicidir ki, bu atomlar her bir varlığa sadece yaratılış sürecinde değil, hayatları boyunca girmeye devam etmekte ve girdikleri her bir varlıkta herhangi bir değişikliğe sebep olmamakta, onun şeklini, görünümünü, karakteristik özelliklerini değiştirmemektedir. Özellikle insana baktığımızda, ilk insandan bu yana her bir insan aynı malzemeden teşekkül etmekle birlikte, aynı organlara sahip olmakla birlikte, hücrelerindeki DNA'lara, parmak uçlarına, kıllarına ve tüyelerine varıncaya kadar her bir insan diğerinden farklı olmaktadır. Böyle aynı temel malzemeden ve aynı yapıya sahip fakat birbirinden farklı sayısız varlığa, insana vücut vermek, zerrelere varıncaya kadar bütün varlıkları bütün özellikleriyle bilen, her birini ayrı ayrı farklılıkları içinde dileyen ve yaratma kudretine sahip olan Bir Zât'ı gösterir.

19. Su, hava ve toprak gibi üç ana unsurdan gelen zerreler sayısız çeşitte varlıklara menşe olurken, vücuda âdetâ sayısız yiyecek ve içecekten giren gıdalar ise vücutta kan, et ve kemik gibi birkaç unsur haline gelmektedir. Yani, bir yanda bir şeyden, birkaç şeyden her şey olur, birkaç basit unsur sayısız çeşitliğine menşe teşkil ederken, diğer yandan, her şey bir veya birkaç şeye dönüşmektedir. Bu, ne müthiş bir sistem, ne akıl almaz işlem, ne başdöndürücü bir faaliyettir. Böyle bir sistem, işlem ve faaliyet, sadece ve sadece her şeyi, herkesi hem tamamıyla ve tamamıyetleri içinde, hem de en küçük parçalarına ve özelliklerine kadar bilen Bir Zât'ı gösterir.

20. Her bir varlık, özellikle her bir insan, yukarıda arzedildiği gibi, bütün varlıklar ve insanlar temelde aynı birkaç unsurdan yapılmakla birlikte, birbirinden farklıdır. Ve ne kadar ilgi çekicidir ki, her yeni gelen insan, bütün diğerlerinden, öncekilerin tamamından farklı olduğu gibi, ondan sonra gelenlerin her biri de ondan farklı olacaktır. Bu gerçek, bütün varlıkları, geçmiş, hazırda ve gelecek bütün insanları kusursuz bilen, kalemiyle bir insanın yüz hatlarını çizerken, aynı anda bütün gelip geçmiş, yaşamakta olan ve gelecek insanların yüzlerini bütün çizgileriyle bilen, her bir insanı bütün farklılıkları içinde iradesiyle tayin buyuran ve yaratan Bir Zât'ı göstermez mi?

21. Nasıl insan bünyesini teşkil eden 100 trilyon hücre, bütün organlar, milyonlarca kilometre uzunluğa ulaşan kalın, ince ve kılçak damarlar ve sinir ağları birbirleriyle muhteşem bir denge, münasebet ve yardımlaşma içinde çalışmakta ise, uçsuz bucaksız kâinatı oluşturan her şey, bütün

atomlar ve bileşikler de aynı şekilde çalışmaktadır. Yaratılmışlar içinde en akıllı olan bir insan, tahtaya çizdiği herhangi bir şekli, bir altıgeni, her bakımdan öncekinin aynısı, aynı boyutta olarak ikinci defa çizemez. Fakat, balarısı gibi ne ve niçin işlediğini bilmeyen ve onun şuurunda olmayan bir hayvancığın yaptığı bütün petekler, her bakımdan birbirinin aynısı olmaktadır. Böylesine başdöndürücü bir sistem, nizam, intizam ve denge, ancak ve ancak ilmi de, iradesi de, kudreti de, görmesi de sonsuz ve her şeye nüfuz eden bir Zât'ı gösterir.

22. Modern materyalist bilim, bir yanda hukukta insanın sorumluluğunu kabûl eder, yani ona irade tanır, meselâ eliyle işlediği suçun cezasını ele değil insanın kendisine verir, başarıları karşısında beynini değil, insanı mükâfatlandırırken, diğer yandan, manevî her şeyi, bu arada rûhu ve tabiatıyla Cenab-ı Allah'ı kabûl etmeme adına, bütün zihnî faaliyetleri beyne ve beyindeki kimyevî faaliyetlere atfedebilmektedir. Bunu yaparken, beyindeki kimyevî faaliyetleri idrak için de şuura ihtiyaç olduğunu tabî ki bilerek bir yana bırakmaktadır. Çünkü idrak, şuur ister ve beyinde şuur olmadığı ortadadır. Kaldı ki, bir yanda zihnî faaliyetleri beyne vermek, diğer tarafta insanı mükâfatlandırmak, bir yanda rûhun fonksiyonu olan iradeyi tanımayıp, onu da beyne vermek, fakat diğer yanda işlediği suçlardan dolayı insan iradesini tanıyıp onu cezalandırmak, ancak maksatlı inkârla açıklanabilir.

Bir diğer misal olarak, kimse, eğitim ve öğretim adına beyinle muhatap olmaz. Bütün bunların ötesinde, her bir insan, bırakın sadece şuur isteyen, şuur istemeyen ve öylesine yapılan işleri bile şuurlu faillere atfeder. Herkes, meselâ bir beyaz kâğıdın üzerinde gördüğü siyah noktayı veya noktaları kâğıttan, kalemden veya tesadüflerden değil, bir insandan bilir. Böyleyken, iç içe sayısız faaliyetin aynı anda, sürekli ve tam bir denge halinde devam ettiği insan bünyesini, hayvan bünyesini, ağaçların, bitkilerin bünyelerini ve bütün bir kâinatı ve bunlarda cereyan eden ve mutluluk şuur, irade ve ilme dayanan faaliyetleri cansız, şuursuz, iradesiz, ilimsiz maddeye ve olmayan tesadüflere vermek, hem de bunu ilim adına yapmak, evet, bir insan için bundan daha tuhaf ve açıklanamaz bir şey olamaz. İşte nasıl insanın iradî faaliyetleri şuura, ilme, iradeye, görmeye, duymaya dayanıyorsa, her bir varlığın bünyesi dahil, kâinattaki bütün faaliyetler de aynı sıfatlara sonsuz derecede sahip bir Zât'ı göstermektedir.

23. İnsan, anne karnında cenin safhasında iken hiçbir şey yapmadan beslenir. Orada kalma süresi dolunca annenin vücudu harekete geçer ve doğum gerçekleşir. Artık insanın beslenmesi için ağlaması gerekmektedir ve ağlaması kâfidir. Evet, bu safhada insan, bir ağlama ile kaç yetişkin insanı kendine râm eder. Anne karnında tamamen âciz olduğu zamanda beslenme adına hiçbir şey yapması gerekmeyen ve tamamen İlâhî rahmet, kerem ve şefkat eseri beslenen insan, doğumdan itibaren ise yavaş yavaş ağlamak ve emmek gibi yapabileceği bazı şeyleri yapması gerekir. Kısaca, insan, kendisini, gücünü hissettikçe, bu defa hayatta kalması adına daha çok şeyler yapmakla karşı karşıyadır. Bütün bunlarda rahmet, kerem ve şefkatin yanısıra tam bir hikmet de olduğu apaçıktır. Öyleyse, rahmet, kerem, şefkat ve hikmet sahibi olmayan birinin bunları ayarlaması mümkün değildir.

24. İnsan, şuur ve irade sahibi bulunduğu, öğrenme mekanizmasıyla donatıldığı ve potansiyellerinin gelişmesi adına eğitimden de geçmesi gerektiği için, doğduktan itibaren hayata adapte olması ve ihtiyaçlarını görmeye başlaması uzun zaman alır; hattâ eğitim ve öğretim, onun için ölünceye kadar devam eder. Hayvanlarda ise, insanda olduğu ölçüde irade yoktur; hayattaki vazifelerini görmeleri eğitim ve öğretim gerektirmez. Şuurları da hayatlarını sürdürmenin şartlarıyla sınırlıdır. Dolayısıyla, hayvan doğar doğmaz veya doğduktan çok kısa süre sonra hemen hayata adapte olur. Bu gerçekler, bütün özellikleriyle ve varoluş boyutlarıyla hayvanları, insanları, hayvanlar ve insanlar âlemini bütün incelikleriyle tanıyan ve bu şekilde tanzim eden bir Zât'ı göstermez mi?

25. “Tabî” ilimler, kanunlar üzerine oturur. Kanunlar, kâinatın işleyişindeki düzenlilikten, düzen ve intizamdan çıkarılan sonuçlardır. Demek ki, kâinattaki ve ona dahil her bir şeydeki intizam ve düzenlilik olmasa kanunlar olmaz; kanunlar olmasa (b)ilimler olmaz. Eğer bir şeyde intizam ve düzenlilik varsa, bu, gayeyi gösterir. Gaye ise, ona sahip bulunan ve düzen ve intizamı koyan bir ilmi, iradeyi ve kudreti gösterir. Dolayısıyla, bizzat “tabî” ilimler, Cenab-ı Allah'ı varlığı, Birliği ve Sıfatları'yla tanıtmaktadır.

Kâinat, kâinatın düzeni ve tesadüf iddiası

26. New York İlimler Akademisi'nin eski başkanlarından A. Cressy Morrison, şöyle yazar:

“10 tane demir para alın ve bunlara 1’den 10’a kadar rakam verin. Sonra bunları bir torbaya koyup şöyle bir sallayın. Artık bunları torbadan birer birer çıkarın. İlk defa 1 numaları parayı çekme ihtimaliniz 10’de 1’dir. 1 ve 2 no.lu paraları art arda çekme ihtimaliniz 100’de 1’dir. 1, 2 ve 3 no.lu paraları art arda çekme ihtimaliniz 1000’de 1’dir. 10 tane parayı art arda çekme ihtimaliniz 10 milyarda 1 olur.” Böyle, 10 faktörün düzenli şekilde bir araya gelme ihtimali 10 milyarda 1 ise, sayısız faktörlerin ve şeylerin tesadüfen bir araya gelip kâinatı oluşturması ihtimalinden söz etmeyi niteleyecek bir sıfat bulunamaz. Meşhur matematikçi Roger Penrose, böyle bir ihtimalin 1010123 olduğunu belirtiyor ki, bu, önce 10’u 10 ile, çıkanı 10 ile, çıkanı 10 ile, nihayet bu şekilde 10 defa çarparak (10 milyar eder), sonra da 10 milyarı aynı şekilde her çıkan sayıyı olmak üzere 123 defa 10 ile çarpmak demektir. Yani, 10 milyarın önüne 123 tane 0 konduğunda çıkacak sayıdır. Böyle bir sayı yoktur. Fakat buna rağmen, varlığı tesadüflere hem de ilim adına havale edenleri, arzedildiği gibi, niteleyecek bir sıfat bulmak mümkün değildir.

27. Morrison, kâinatta tesadüflere asla yer olmadığını gösteren düzeni konusunda da şu gerçeklere temas eder:

Yerküre, eksenini etrafında saatte 1000 mil (1670 km) yapar. Eğer böyle olmayıp da, saatte 100 mil yapacak kadar dönseydi, gündüz ve gece şimdi olduğundan çok daha uzun olacak, neticede güneş her gün bitki adına ne varsa hepsini yakıp kavuracak, uzun geceler de –eğer kalırsa– geri kalanını dondurup mahvedecekti. (Aynı yerküre, güneş etrafında saniyede 30 km., dakikada 1800, saatte 108.000 km. yol alır.) Yine, hayatımızın maddî kaynağı olan güneşin dış tabakasında hararet 12.000 Fahreneittir (6650 derece). Dünyamızın güneşten uzaklığı o şekildedir ki, sönmek bilmeyen bu ateş, bizi tam karar ısıtır. Eğer güneşin bu harareti yarı yarıya azalacak olsa, soğuktan donardık. Yarısı kadar fazla olsa hepimiz kavrulurduk. Dünyamızın 23 derece bir meyil ile eğri durması, mevsimlerin meydana gelmesine sebeptir. Eğer dünyaya böyle bir meyil verilmeseydi, okyanuslarda yükselen buharlar kuzey ve güneye akın ederler, kıt’aları birer buz parçası yaparlardı.

Ay da dünyaya şimdiki mesafede olacağına, meselâ sadece 50.000 mil (83.000 km) ötede olsaydı, yeryüzündeki med ve cezirler öyle müthiş olurdu ki, bütün bu kıt’alar günde iki defa su altında kalırdı. Dağlar bile

kısa bir zamanda aşına aşına ortadan silinirdi. Eğer arzın kabuğu 10 ayak (305 cm) kalın olsaydı, karbondioksitle oksijeni emer ve bitki denen şeyden eser kalmazdı. Yahut da dünyanın etrafındaki atmosfer tabakası daha ince olsaydı, hergün bizden uzakta yanıp tutuşan milyonlarca meteor dünyamızın her tarafına çarpar ve her yeri ateşle tutuştururdu. Bütün bunlardan ve daha bir sürü gerçeklerden anlıyoruz ki, dünya üzerinde hayat tesadüfi değildir. Buna ihtimal yoktur.

Eşyayı ve kâinatı ne kadar tanıyoruz?

28. Bilim, eşyayı ve kâinatı inceledikçe artık sadece “bilinemez bir sır”dan bahsetmektedir. Meşhur bilim adamı profesör I. A. Ilyin, bu gerçeği şöyle açıklıyor: “Bilimin resmettiği dünya, sürekli değişiyor. Her şey, onu bildiğimizi zannettikçe daha karmaşık, daha derin, daha ayrıntılı, daha dakik hale geliyor. Dolayısıyla bilim, varlık hakkında kesin bir neticeye varabilecek gibi görünmüyor. Meselâ, bir bilim adamı, hiçbir zaman bir atomun, elektronun, vitaminin, enerjinin veya psikolojik fonksiyonun tam manâsıyla ne olduğunu tesbit edemeyecektir. Yapacağı bütün tarifler, açıklamalar, teoriler, sadece varlığın dipdiri sırlarına yaklaşma teşebbüslerinden ibaret kalmaya mahkûmdur. Bilimin bir şeyler ürettiğinde, bir şeyler ortaya koyduğunda şüphe yok. Fakat onun bütün açıklamaları ve teorileri, bir sırlar okyanusu üzerinde dönüp durmaktan ibarettir.”

Nasıl manevî yolculukta varılan nihaî sonuç hayretse ve yolculuğu yapan, Cenab-ı Allah'ı gerektiği gibi tanıyamadığı itirafında bulunmaktan kendini alamıyorsa, bilimin ve bilim adamlarının da insanı, eşyayı, hayatı ve kâinatı tanıma adına varacakları nihaî sonuç hayret ve cehaletlerini itiraf olacaktır. Çünkü bütün eşya ve kâinata hükmeden Sonsuz'dur; Sonsuz'u sonlunun tam olarak tanıyıp bilmesi mümkün değildir. Sonsuz hakkında sadece eserleri ve Fiilleri üzerinden bazı sonuçlara ulaşılır. İşte kâinat, içindeki her bir şey ve her bir hadise ile bize Allah'ı eserleri ve Fiilleri üzerinden tanıtmakta, fakat eşya, kâinat ve ondaki hadiseler derininde karşımıza çıkan meçhuliyet, O'nun bütün Sıfatları'yla, İlm'i, İrade'si, Görme'si, İşitme'si, Kudret'iyle sonsuzluğu karşısında bizim aczimizi ortaya koymaktadır.

Hayat ve mahiyeti

29. Hayatın mahiyeti Hz. Âdem'den (a.s.) beri insan için meçhuldür. Hayat, Cressy Morrison'un ifadeleriyle, müthiş bir güçtür, müthiş bir güce

sahiptir. Çimlenen bir çekirdek, bir tohum, bir kayayı yarar. Hayat, suyu, kuru toprağı ve havayı fetheder ve bu unsurların hepsine sahiptir de. Onları bir araya getirir, birleştirir, çözer ve bir araya gelme şekillerini değıştirir. Hayat, her canlıya şeklini veren bir heykeltıraş, her ağacın yaprağını resmeden ve her çiçeğe rengini veren bir san'atkârdır. Hayat, bir müzisyendir ve her kuşa, her canlıya şarkılarını, böceklere haberleşme seslerini öğretir. Hayat, meyvelere tadını, güllere kokusunu veren bir kimyagerdir. Hayatın kimyagerliğı su ve karbon asidini oduna ve şekere çevirir, bunu yaparken de hayvanların hayatları için birinci derecede gerekli olan oksijeni salar.

İşte bir protoplazma –gözle ancak görülebilen, şeffaf, hareket kabiliyeti olan ve güneşten enerji çeken bir damlacık. Bu tek hücre, bu şeffaf, buhar-misal damlacık, içinde bir hayat düğümü ve mekanizması barındırıyor ve bu hayatı büyük–küçük her canlıya taksim etme gücüne sahip. Bu damlacığın gücü bizim gücümüzden, bütün hayvanların ve insanların güçlerinden daha fazla; çünkü bütün hayat ondan geliyor ve onsuz hiçbir canlı olamaz. Bu hayatı, bu damlacığı yaratan tabiat olabilir mi? Ne ateşin parçaladığı kayalar, ne de tatlı su denizleri hayatın menşei için yeterli olabilir. Bu protoplazmaya hayatı yerleştiren kimdir?

30. Hücrelerdeki genlere bakın: Her hücrede uzunlukları bir metreyi aşsa da bu genler o kadar ince ve küçük ki, yeryüzündeki bütün insanların genleri bir araya getirilse, bir yüksük kaşını ancak doldurur. Ve bu son derece küçük genler, bütün insanî, hayvanî ve nebatî (bitkisel) özelliklerin anahtarlarıdır. Altı milyar insanın ferdî özelliklerinin tamamı yüzük kaşı kadar bir kapta saklı. Hangi akıl bu müthiş gerçeğı, insandan, hayvandan, bitkiden, kendilerinden habersiz tesadüfe, tabiata, maddeye verebilir?

Kâinattaki muazzam ve muntazam iç kontrol ve denge

31. Kâinatta muazzam ve muntazam bir iç kontrol ve denge var ve bu denge çok hassas ölçülerle korunup kontrol ediliyor. Yarım asırdan daha uzun zaman önce, Avustralya'da çit vazifesi görsün diye pek çok kaktüs türleri dikiliyor. Bu ülkede kaktüs “düşmanı” böcek olmadığı için, kaktüsler süratle büyüyor. İnsanlar, onunla mücadele etme yolları aramaya başlıyorlar. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar, kaktüslerin süratle büyüyüp yayılmasını önleyemiyorlar. Öyle ki, kaktüsler İngiltere büyüklüğünde bir sahayı kaplıyor, insanlar oturduklardan şehirlerden ve köylerden çıkmak

mecburiyetinde kalıyor, çiftlikler harap oluyor. Böcekbilimciler, dünya çapında araştırma yapıyorlar ve sadece kaktüs üzerinde yaşayıp kaktüs yiyen, başka bir şey yemeyen bir böcek türü buluyorlar. İnsanların yenemediği kaktüsü bu böcek türü yeniyor ve kaktüsler birden çekiliyor.

Çok hızlı çoğalan böcekler, neden fazla büyümeyen ve hayatımızı altüst etmezler? Çünkü, böceklerin insanlar gibi akciğerleri yoktur ve onlar tüplerle nefes alıp verirler. Böcekler büyüyünce, bu tüpler böceğin büyümesi nisbetinde büyümeyen ve bir noktada durur. Yapıları ve solunum yapma şekillerinden dolayı böcekler hiçbir zaman büyük olmaz. Eğer onların yapısında bu kontrol olmasaydı, insan, varlığını sürdüremezdi. Eşek arısı arslan kadar büyüseydi ne olurdu?

Sayırsız türde sayısız varlığın yaşadığı kâinattaki sadece iki misalini verdiğimiz bu muazzam iç kontrol ve onunla korunan dengeyi, içindeki bütün varlıklarla birlikte tüm kâinatı bilen ve yaratandan başka kim kurabilir ve devam ettirebilir. Evet, Kur'ân, ilan ediyor: “*Yaratan, bilmez mi?*”³⁰¹ Yaratan bilir ve bilen yaratır.

Hayvanlar âleminde göçler

32. Yaptıklarının şuurunda olmayan, neyi niçin yaptıklarını bilmeyen, fakat arı gibi bütün insanların üretemeyeceği balı üreten, ipek böceği gibi bütün insanların dokuyamayacağı ipeği dokuyan hayvanların çok dikkat çekici hayatları, açıkça onları yaratanı göstermez mi?

Somon balığı bir ırmak ağzında doğar, sonra gerektiğinde yüzlerce mil giderek, tanımadığı okyanus sularına ulaşır. Bu yeni yurdunda anlaşılmasız şekilde bütün düşmanlarından kaçınmayı bilir. Birkaç yıl burada yaşar, yetişkin somon olur ve üremek için yeniden binlerce mil uzakta da olsa, okyanusu ve akıntıları aşarak doğduğu yere, ırmağın ağzına gelir. Burada doğan yavru somonlar da aynısını yapacaklardır. Eğer geri dönüş yolunda nehir boyu içinde doğduğu ırmak ağzına veya ırmağın koluna doğru yol alan bir somonu başka bir kola götürüp bıraksanız, o, hemen bunun yanlış kol olduğunu anlar ve nehrin akıntısı istikametine doğru yola koyulup, sonra akıntıya karşı giderek doğduğu kolu bulur.

Ya yılan balıklarına ne demeli? Bu harika yaratıklar, olgunluk yaşına gelince Avrupa'da buldukları nehirlerle denizlere, okyanuslara açılan göllerden, nehirlerden veya daha başka yerlerden göçe başlar ve binlerce mil yol alarak Bermuda'nın güneyindeki okyanus derinliklerine ulaşırlar.

Orada yavrular ve ölürler. Okyanuslarda kaybolma tehlikesi karşısında kendilerine hiçbir şey öğretilmemiş bulunan yavru yılan balıkları, yola çıkar ve babalarının, atalarının geldikleri akıntılara, nehirlere, göllere dönerler. Avrupa sularında hiçbir Amerikan yılan balığı, Amerika sularında da hiçbir Avrupalı yılan balığı görülmemiştir. Avrupa'daki sularda yaşayan yılan balıklarının yolları çok daha uzun olduğu için, bu yılan balıkları Amerikan yılan balıklarından bir yıl sonra göç ederler ve bu bir yıl süre içinde gerekli büyüme seviyesine ulaşmış olurlar.³⁰²

Hayvanlar âlemindeki esarengiz ve hakkında modern bilim adamlarının asırlar önce yaşamış olanlarından daha fazla bir şey bilmediği göçleri böylesine hassasiyetle düzenleyen kim olabilir? Kendinden, üzerinde yaşayanlardan ve olup bitenlerden habersiz tabiat mı; sadece tasarrufa açık ve üzerinde tasarrufta bulunulan, şuursuz, bilgisiz, cansız, iradesiz madde mi?

33. Bitkiler ve hayvanlar âleminde hayat, bitkiler ve hayvanlar âleminde her şey, insanlık âlemindekinden çok daha mükemmel ve kusursuz işler. Bunun sebebi de, bitkilerin ve hayvanların yaratılış sistemlerini bozacak ve Cenab-ı Allah'ın kendilerini sevk ve idaresine karşı koyacak iradeleri olmamasına mukabil, insana irade tanınmış olmasıdır. Bu fark bile, Cenab-ı Allah'ın varlığını, mutlak Birliği'ni, İlm'ini, İrade'sini, Kudret'ini göstermeye yetmez mi?

İNSAN, HER ŞEYİN TESBİH VE HAMDİNİ ANLAYAMAZ MI?

Bu 33 maddede anlatılan gerçekler, kâinatın, varlığın Cenab-ı Allah'ı nasıl tesbih ve O'na nasıl hamdettiğini, yani göklerde ve yerde asla şirke yer olmadığını ve Cenab-ı Allah'ın mutlak Bir ve Hayat, İlim, İrade, Kudret, Basar (Görme), Sem'a (İşitme) ve Tekvin (Yaratma) gibi sıfatlara sahip bulunduğunu en gür sesle ilan eden sayısız dillerden sadece birkaçıdır. Çok büyük günahlarla kalbi kararıp pas bağlamamış, vicdanı iyice bozulmamış, aklı, zihni, yanlış kabuller ve ön yargularla işlemez hale gelmemiş her insan vicdanı, fitratı, Cenab-ı Allah'ı bulur ve tanır. Kâinat ve bizzat insanın kendisi, bunun için yeterlidir. Ne var ki, ailesi, yetiştiği çevre, aldığı eğitim ve bunlara eklenen yanlış bilgiler, şartlanmalar, önyargılar, günah dolu hayatlar, zamanla kazanılan yanlış bakış açıları, gurur ve kibir, vicdanın yukarıda anlatılan rükünlerini köreltir ve işlemez hale getirir. Ve, vicdanları bozulmuş, vicdanlarının rükünleri işlemez hale gelmiş insanlar,

“(İman hakikatleri için) göklerde ve yerde o kadar çok deliller var ki! Fakat onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana buldukları halde hep bir aldırmaçlık içindedirler. Ve onların çoğu, şirk koşmaksızın Allah’a inanıyor da değillerdir.”³⁰³ âyetlerinde buyurulduğu gibi, kâinatı dolduran ve Allah’ı tanıtan, anlatan sayısız âyetleri görmezler ve yanlış değerlendirirler de, ya Allah’ı inkâr eder veya O’na şirk koşarlar. Ne var ki, Hz. Bediüzzaman’ın Âyetü’l-Kübra Risalesi’ne (7. Şua) serlevha yaptığı ve üzerinde durduğumuz küllî gerçeğin başına aldığımız âyette³⁰⁴ buyurulduğu gibi, Allah, (bunca izzet ve azametiyle beraber, kullarının en ağır günahları karşısında bile yine de) çok sabırlı, çok müsamahalıdır ve çok bağışlayan olduğu için, kullarının işlemez hale gelmiş vicdanları paslarından arınıp çalışmaya başlasın, kalbleri dirilsin, gözleri ve kulakları açılsın diye peygamberler gönderir ve hem onlarla, hem de onlardan bazılarına verdiği Kitaplarla sözkonusu delilleri, âyetleri tanıtır, anlatır ve daha başka yollarla da aklın kapılarını gerçeğe açar, fakat iradeyi elden almayarak insanları imana zorlamaz. Çünkü insan, dünyada imtihanadadır ve bu fânî dünya hayatındaki tavır ve davranışlarıyla ebedî hayatını hazırlamaktadır.

[238](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”; *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 3. Nükte.”

[239](#) İbrahim Sûresi/14: 3, Nahl Sûresi/16: 107.

[240](#) Enbiyâ Sûresi/21: 37.

[241](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, Mukaddime”..

[242](#) *İşârâtü’l-İ‘caz*, “Bakara Sûresi, 16. âyet”.

[243](#) Bakara Sûresi/2: 16.

[244](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 2. Nükte”.

[245](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 3. Nükte”.

[246](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.

[247](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 4. Nükte”.

[248](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 4. Nükte”.

[249](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 14. Nota, 1. Remiz”.

[250](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab”.

[251](#) Bırak bîçare feryadı, belâdan kıl tevekkül. Zira feryat, belâ içinde hata, hata içinde belâdır bil!

Belâ vereni buldunsa eğer, belâ içinde atâ, atâ içinde vefa, vefâ içinde safâdır bil!

Madem öyle, bırak şikâyeti şükret, çünkü güller, çiçekler, öyle bülbüllerin keyfinden güler sanma;

Eğer belâyı vereni bulmazsan, bütün dünya, belâ içinde kayıp, kayıp içinde fânîlik, fânîlik içinde cefadır bil.

(Ebedî hayatı kazanmak gibi) cihan dolu bir belâ başında varken, ne bağırırısın küçük bir belâdan, gel tevekkül kıl. Tevekkül ile belâ yüzünde gül, ta o da gülsün; o güldükçe küçülür ve değişir.

[252](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.

[253](#) Ankebût Sûresi/29: 22.

[254](#) *Lem’alar*, “28. Lem’a”.

- [255](#) *Şualar*, “12. Şua”.
- [256](#) Ankebût Sûresi/29: 45.
- [257](#) İktibaslar için paragraf sırasıyla: Monsieur de Thevenot, *Relation d’un Voyage Fait Au Levant*, Paris 1665, s., 111, 126; Elisee Reclus, *Nouvelle Geographie Universelle*, “La Terre et Les Hommes,” 1884, 9: 165; Garanville Murray, *Les Turks*, 1878; Elisee Reclus, a.g.e., 9: 543; Lord Byron, nakl., *La Crise de O’rient*, Paris 1907; James Porter, *Observations Sur la Religion, Les Nois, Le Gourvernement et Les Moueurs des Turcs*, (İng.den terc.) 31–32; D. Urquhart, *La Turquie et ses Ressources* (İng.den terc.), 196; J. Michelot, *Historie de France*; Hans Barth, *Le Droit du Croissant*, Paris, 1898, s. 173. Bütün iktibaslar için: Prof. Ahmed Djevad, *Yabancılar Göre Eski Türkler*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- [258](#) Waitz B. Smith, *Muhammad and Muhammadanism*, nakl., Ebulfazl İzzetî, *İslâm’ın Yayılış Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1984, s., 155.
- [259](#) İzzetî, a.g.e., 335–336.
- [260](#) *Hutbe-i Şâmiye*, “2. Zeylin 2. Kısım”.
- [261](#) Yunus Sûresi/10: 22.
- [262](#) En’âm Sûresi/6: 40.
- [263](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 4. Nükte”.
- [264](#) Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, c: 1, s: 69 ve 73.
- [265](#) a.g.e., 1:95.
- [266](#) a.g.e., 1: 97, 98.
- [267](#) Nakiller için bkn. Ahmet Naim, *Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*, c. 1, DİB yayınları, Ankara.
- [268](#) *Mesnevî-i Nûriye* ‘Hubab”.
- [269](#) Mâide Sûresi/5: 9.
- [270](#) Hucurât Sûresi/49: 14.
- [271](#) Müslim, “İman” 134; Ebu Davud, “Sünnet” 15; Tirmizî, “İman” 9.
- [272](#) Buharî, “Rikak” 32.
- [273](#) Tirmizî, “İman” 12; Nesâî, “İman 8”.
- [274](#) Bakara Sûresi/2: 30–34.
- [275](#) Müslim, “Zikir” 73; Ebu Davud, “Salât” 367.
- [276](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 3. Maksad, 5. İşaret”; *Lem’alar*, “17. Lem’a, 14. Nota, 2. Remiz”.
- [277](#) Müslim, “İman” 297; İbn Mace, “Mukaddime” 13.
- [278](#) *Sözler*, “17. Söz, 2. Makam”.
- [279](#) En’âm Sûresi/6: 76.
- [280](#) *Sözler*, “24. Söz, 5. Dal, 1. Meyve”.
- [281](#) *Mektûbât*, “9. Mektup”.
- [282](#) *Sözler*, “17. Söz, 2. Makam”.
- [283](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 14. Nota, 3. Remiz”.
- [284](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 14. Nota, 4. Remiz”.
- [285](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 66–67.
- [286](#) Mü’minûn Sûresi/23: 112–113.
- [287](#) Buharî, “Tevhid” 15; Müslim, “Zikir” – *Sözler*, “8. Söz”.
- [288](#) Nisâ Sûresi/4: 79.
- [289](#) Zilzâl Sûresi/7–8.
- [290](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 15. Nota, 1. Mesele”.

[291](#) Zilzâl Sûresi/7–8.

[292](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Fatiha Sûresi, 2. âyet”.

[293](#) Zâriyât Sûresi/51: 56.

[294](#) İsrâ Sûresi/17: 44.

[295](#) Sehavî, *Makasidü'l-Hasene*, 326; Suyûtî, *ed-Düraru'l-Müntesıra*, 15.

[296](#) *Sözler*, “24. Söz, 4. Dal”.

[297](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”.

[298](#) Nûr Sûresi/24: 41.

[299](#) *Şualar*, “7. Şua”.

[300](#) İsrâ Sûresi/17: 44.

[301](#) Mülk Sûresi/67: 14.

[302](#) A. Cressy Morrison’dan nakledilen bilgiler için bkn. *Man Does not Stand Alone*, New York 1945.

[303](#) Yusuf Sûresi/12: 105–106.

[304](#) İsrâ Sûresi/17: 44.

· **Yeryüzünde halifelik etmeye kabiliyetli, bitkiler ve hayvanlar üzerinde kumandan ve insanlık âleminde kendini herkese vekil telâkki edebilecek mahiyette bulunan insan, bütün bu varlıkların ibadet ve yardım dileklerini Cenab-ı Allah’a arzede bilir.**³⁰⁵

İNSAN VE KÜLLİYETİ İÇİNDE VAZİFE VE MİSYONU

İnsan, zübde-i kâinat, yani kâinatın özü, çekirdeği ve meyvesi olarak, bütün kâinat onda dürülmüştür. Dolayısıyla o, küçük kâinat olarak bütün kâinatı temsil eder. Öyleyse, insanın vazifesi ve ibadeti de böyle bir külliyete sahiptir.

İnsan, yeryüzü varlıkları üzerinde halifelik yapma kabiliyetindedir ve bu halifelik, onun vazifesidir. Yani o, yeryüzünde Allah adına Allah’ın tayin buyurduğu kanunlar çerçevesinde icraatta bulunacak, bütün yeryüzü varlıklarına kumandanlık, nezaret ve o varlıkları Cenab-ı Allah’ın hem Şeriat-ı Tekvîniyye, hem de Şeriat-ı Garra’sı istikametinde istihdam ve onlardan istifade edecektir. Ayrıca insan, fıtratı gereği medenîdir; yani hemcinsleriyle bir arada yaşamak ve onlarla karşılıklı işbirliği ve alışveriş içinde bulunmak mevkiinde bir varlıktır. Dolayısıyla, her bir insanın insanlık âlemi içinde kendine has bir âlemi ve ferdiyeti varsa da, ayrıca her bir insan ferdi, bütün insanlığı temsil makamındadır da.

İşte, bu mahiyet ve makamıyla her bir insan, namazında “Ancak Sana ibadet ederiz;” diyerek Cenab-ı Allah’a, hem vücudunun bütün uzuvlarının, bütün zerrelerinin, hem bütün mü’minler topluluğunun, hem de bütün diğer varlıkların ibadetlerini; ibadetlerinin yanısıra, “Ancak Sen’den yardım isteriz.” diyerek de, bunların tamamı adına onların yardım isteklerini arzede bilir. Öyleyse, namaz bu şuurla kılınmalı, Cenab-ı Allah’a böyle hitap ederken bu şuurla taşınmalıdır. Aynı şekilde, hem bu gerçek dolayısıyla, hem de yukarıda üzerinde durulduğu üzere, küllî bir niyet ve itikadla, peygamber ve büyük velîlerden olmayan sıradan bir kul bile, yine Cenab-ı Allah’a, “Bütün peygamberlerinin, velî kullarının ve meleklerin tesbihâtıyla Sen’i tesbih ederim; bütün kullarının tesbihâtıyla ve bütün yarattıklarının dilleriyle Sen’i tesbih ederim.” diye tesbihte bulunabilir; “Kâinatın zerreleri ve onlardan meydana gelen canlı–cansız her şey adedince Efendimiz Muhammed’e salât eyle!” diye salâvat getirebilir.

· İnançları ve imanî hükümleri kuvvetlendirip sâbit kılmakla meleke haline getiren, ancak ibadettir. Vicdanî ve aklî olan imanî hükümler ibadetle terbiye ve takviye edilmezse, eserleri ve tesirleri zayıf kalır. İbadet, dünya ve Âhîret saadetlerine de vesile olduğu gibi, dünya ve Âhîret işlerini düzene koymaya da sebeptir, şahsî kemalâ-ta ulaşmaya vasıta ve Allah ile kul arasında pek yüksek bir nisbet ve şerefli bir bağıdır.³⁰⁶

İMAN, İBADET VE PEYGAMBERLİK

İman, aklen kabûl, kalbden tasdik, vicdanda duymadır. Fakat imanî hükümlerin ve hakikatlerin güçlenip, insan kalbinde sabit ve sarsılmaz bir meleke haline gelmesi, her an duyulup, aksine ihtimal verilmeyecek derecede yakînin hâsıl olması, hayatta da tesirini göstermesi, ancak ibadetle mümkündür. İbadet olmazsa, iman ve imanî hükümler aklî kabûlden ibaret kalır; hayata ve davranışlara en azından ciddî tesiri olmaz.

Dünya hayatı açısından ibadet

İbadet, dünya saadetine de vesiledir. Çünkü, insan bütün canlılar içinde mümtaz ve müstesna olarak kendine has bir mizaçla yaratılmıştır. Bu mizaç yüzünden insanda çeşit çeşit meyiller ve arzular vardır. O, istediği zaman en güzel şeyleri ister, en güzel şeylere meyleder ve insanlığa yakışır bir şeref ve geçimle yaşamak arzu eder.

Sözkonusu meyilleri, istekleri, arzuları ve yiyecek, giyecek, barınma gibi aslî ihtiyaçları karşılamada insan pek çok san'at, ma'rifet ve zenaatlara muhtaçtır. Her bir insan bütün bu san'at, ma'rifet ve zenaatlara sahiptir. Bir insan, ancak en fazla birkaç sahada kabiliyet sahibi olabilir. Toplum hayatındaki pek çok meslekler buna şahittir. İşte, insan istekleri, arzularını ve ihtiyaçlarını karşılamak için hemcinsleriyle yardımlaşmak ve kabiliyetlerini, bilgisini, zenaatını onlarla paylaşmak mecburiyetindedir. Fakat insandaki üç temel kuvve veya fakülte olan bütün arzularının kaynağı kuvve-i şehviye, savunma mekanizması demek olan kuvve-i gazabiye ve kuvve-i akliyesi Yaratıcı tarafından fıtraten sınırlandırılmamış, insanın maddî ve manevî terakkîsi adına serbest bırakılmıştır. Ne var ki, bunlar belli disiplinler altına alınmaz ve belli kaidelere göre kullanılmazsa, bu defa toplum hayatında zararı bizzat insanların kendilerine de dokunacak tecavüzlere, haksızlıklara ve zulümlere yol açar. Bu tecavüz, haksızlık ve zulümleri önlemek için, insan hayatında adalete ihtiyaç vardır.

İnsan için kılavuz: Din

Fakat insan, cahildir. Ne kadar ilim elde etse de, dünü bilmez, bugünü bile tamamıyla ve tam doğru olarak bilmez, yarını hiç bilmez. Dolayısıyla, her zaman neyin faydasına, neyin zararına olduğunu kestiremez. Şu halde, insan, ferdî ve içtimaî mesut bir hayat için mutlaka gerekli olan adaleti bütün yönleriyle kavrayamaz, tesbit ve çerçevesini tayin edemez. Bu sebeple, adaleti bütününüyle idrak için küllî bir akla, yani temel insan karakteriyle birlikte bütün insanları, insanın “tabî” çevresini, hem başka insanlarla, hem de “tabî” çevresiyle olan münasebetlerinin şeklini ve niteliğini, dünü, bugünü ve yarınıyla insanın içinde yaşadığı bütün zamanı, her zaman için neyin insanların hayrına, neyin zararına olduğunu bilecek bir akla ihtiyaç vardır. Bu küllî akıl da ancak yaratan ve bilen Cenab-ı Allah tarafından tayin buyurulmuş Din olabilir. Düşünün ki, en küçük bir âlet bile kullanma kılavuzuyla gelir ve bu kılavuzu yazan da, âleti üretendir. Şu halde, insanı Yaratan, onu elbette en iyi ve mükemmel tanıyandır ve ancak O’nun tayin ve tesbit buyurduğu bir “kılavuz” insana yön verebilir. İşte bu kılavuz, Din’dir.

Sonra, hüküm ve kaideleriyle Din’in tesirini, icrasını ve tatbikini temin edecek, onu zorla değil, zihinlere ve kalblere hükmederek benimsetecek bir rehber, bir sahip lâzımdır ki, bu da peygamberdir. Peygamber olan zâtın da zahiren ve bâtinen halk üzerindeki hakimiyetini devam ettirmesi için maddî ve manevî bir yüceliğe ve bir farklılığa, seçkinliğe, ayrıca Cenab-ı Allah ile olan münasebetinin derecesini göstermek için de bir delile ihtiyacı vardır. Böyle bir delil de, onun karakteri, şahsiyeti ve ahlâkının yanısıra mucizeleridir. Bundan sonra, Cenab-ı Hakk’ın emirlerine ve nehiyelerine teslimiyet ve itaatı tesis ve temin etmek için O’nun azametini zihinlerde tesbit etmek gerekir. Bu tesbit de, ancak iman hakikatleri ve hükümlerinin tecellisi ve inkişafı, bunların insanda ikinci bir tabiat haline gelmesi, zihinde ve kalbde duyulup tecrübe edilmesi ile gerçekleşir. Söz konusu tecelli, inkişaf ve tecrübe, ancak belli bir düzen ve intizam dahilinde yapılan, bir defa değil, belli vakitlerde tekrarlanarak yapılan ibadetle mümkündür.

İbadet ve İlâhî hikmetin sırrı olarak düzen ve intizam

İkinci olarak, ibadet, fikirleri Hz. Allah’a çevirmek içindir. Kulun Hz. Allah’a olan teveccühü, itaat ve teslimiyetini netice verir. İtaat ve teslimiyet

ise, kulu ve hayatını bir düzen ve intizam içine alır. Kulun intizam altına girmesiyle hikmetin sırrı gerçekleşir. Çünkü, kâinatta insan elinin ulaşmadığı her yerde mükemmel ve muhteşem bir düzen ve intizam vardır. Ancak insandır ki, elinin ulaştığı yerde ve kapasitesi ölçüsünde düzen ve intizamı bozar; özellikle kendi hayatında hercümerce ve anarşiye sebep olur. İşte, kulun ve hayatının ibadetle düzen ve intizam altına girmesi, insanın hayatında denge, adalet ve nizam demektir ki, böylece İlâhî hikmetin sırrı kendini gösterir.

Üçüncüsü, insan, santral gibi, yaratılıştaki nizama, fıtratın kanunlarına ve kâinattaki cârî İlâhî hükümlerin şualarına bir merkezdir. Bunların hepsi gelir, insanda odaklaşır; insanın tasarruf sahasında nizam ancak insanla muhafaza olunacağı gibi, karada ve denizde fesada, yani bozgunculuğa, eko-sistemde bozulmaya ancak insan sebep olabilir. Bu sebeple, yukarda da ifade edildiği üzere, insanın iradesiyle aynı kanunlara ve hükümlere, yani yaratılıştaki nizama, fıtratın kanunlarına ve kâinattaki cârî İlâhî hükümlere itaat etmesi, kâinattaki umumî cereyanın kusursuz işleyişini tamamlamış olur. Bu da ibadetle mümkündür. Böylece insan, kâinatta cereyan eden çarka muhalif davranarak bu çarkın altında ezilmekten de kurtulmuş olur. Aksi halde, özellikle son modern dönemlerde şahit olduğumuz üzere, çevre kirlenmesi, eko-sistemde bozulma gibi faktörlerle farklı hastalıkların ortaya çıkması, âfetlerin artması, dünya çapında savaşların patlak vermesi, beden ve zihin problemleriyle doğmalar, tarihte de pek çok kavimde görüldüğü üzere, “tabîî âfet” görüntüsü altında toplu veya kısmî helâkler, insanın sözkonusu çarkın altında ezilmesi demektir.

İbadet, içtimaî hayatta düzenin de temel dinamiğidir

Dördüncü olarak, Cenab-ı Allah’ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma sayesinde fert, toplum hayatında pek çok mertebeler ve şubelerle bağ kurar. Pek çok kanunlar, hususiyetler, irşadlar, ıslahlar, eğitim ve öğretim gibi vazifelerde hissesi olur. İbadetlerle kendisine çekidüzen veremeyen, kendini ıslah edemeyen, hayatını nizam ve intizam altına alamayan bir insan, toplumda da sözü edilen vazifeleri yüklenemez ve böylece bu vazifeler, en azından belli ölçülerde âtil kalır ve neticede toplumun da, fertlerin de hayatı sarsıntılara uğrar. Bugün dünyanın her tarafında gördüğümüz hercümerce, buna en belirgin şahittir.

İbadetler, İslâm toplumunun râbitalarıdır

Beşincisi, insan, Müslüman olmakla ve ibadetle bütün Müslümanlarla sabit bir münasebet ve güçlü bir irtibat kurmuş olur. Bunlar ise sarsılmaz bir kardeşliğe ve hakikî bir muhabbete yol açar. Özellikle namaz, cemaat, Cuma ve Bayram namazları, ezanlar, Ramazan ve oruçlar, zekât, hacc, kurban ve aynı hükümlere uyma, gerçek insanî ve bir ruh, manâ ve sevgi medeniyetinin temellerini teşkil eder. Zaten bir toplumun kemaline ve terakkisine ilk ve en birinci basamaklar, kardeşlik ve muhabbettir.

İbadet, şahsî kemalâta vesiledir

İbadetin şahsî kemalâta vesile olmasına gelince: İnsan, cismen küçük, zayıf ve âciz olmakla beraber, pek yüksek bir ruh taşımaktadır; ayrıca, pek büyük bir istidada, sınırlanamayacak derecede meyillere, âdeta yine sınırsız emellere ve sayısız fikirlere, bunların yanısıra, yine, sanki sınır tanımaz şehvet ve gazap kuvvelerine de sahiptir. Ve öyle bir mahiyette yaratılmıştır ki, sanki bütün varlık türleri ve âlemler onda dürülmüştür. İşte, böyle bir insanın rûhunu genişleten, ona inşirah veren ibadettir. İnsandaki istidatları inkişaf ettiren, ibadettir. Meyillerini hayra yönlendiren ve onlara istikamet veren, ibadettir. Emellerinin kendine ve topluma faydalı istikamette gerçekleşmesine sebep olan, ibadettir. Fikirlerini hem genişletip derinleştiren, hem de intizam altına alan, ibadettir. İbadetle kalb işletilmez, ruh genişleyip inşirah bulmazsa, fikirler sadece zâhirde kalır ve insan, ancak 'kabuk'la meşgul olur. Kalb ve ruhla münasebeti olmayan, fizik ötesine geçemeyen fikirler, sathî kalmaya mahkûmdur. Fikirlere genişlik ve derinlik kazandıran, ibadettir.

Yine, ancak ibadetle insanın şehvet ve gazap kuvveleri sınır altına alınır ve insan için faydalı birer mekanizma olarak çalışır; aksi halde bu kuvveler, insanı yutar ve onu hem kendisi, hem yakınları ve toplum, hem dünyası ve hem de âhireti için bir hüsrân ve kaybetme bataklığına sürükler. Yine, insanın zâhirî ve bâtinî uzuvlarını ve duygularını kirleten pasları temizleyen, ibadettir. İbadetle, teorik olan iman hakikatleri ve hükümleri tecrübeye dönüşür, kalbde ve ruhta yerleşir; yine ibadetle, gerçek Allah ma'rifetine ulaşılır. İbadetle, Din ve dinî hakikatler gerçekten kavranır ve yaşanır hale gelir; böylece hem zihnî, hem kalbî-rûhî-manevî vâridât ve zevklerle insan âdeta sermest yaşar. Hiçbir maddî zevk, bu zevklerin yerini tutamaz.

İbadetin rûhu, ihlâstır

İbadetin rûhu, ihlâstır. İhlâs ise, yapılan ibadetin yalnız Allah için ve Allah emrettiği için yapılmasıdır. Eğer başka bir hikmet ve bir fayda ibadete illet gösterilse, o ibadet bâtıldır. Faydalar, hikmetler, ibadette illet olamazlar.

· **Cenab-ı Hakk (c.c.), insana hayat, varlık ve vücut nimetlerini mülk olarak vermemiş, belli ölçülere göre tasarrufu için ibaha etmiştir. O halde insan, bu ibahanın düsturlarına göre davranmalıdır.**³⁰⁷

İNSAN, KESİNLİKLE KENDİSİNİN MÂLİKİ DEĞİLDİR VE OLAMAZ

İnsan, kendisinin mâliki değildir ve dolayısıyla vücudunu da, hayatını da dilediği gibi kullanamaz. İnsan, kendisinin mâliki değildir, çünkü kendisinin var olup olmamasında, dünyaya gelip gelmemesinde, vücudunun şeklinde, yapısında, çalışmasında ve uzuvlarının tesbit ve tayininde, dünyaya gelme ve dünyadan gitme yer, zaman ve tarihlerinde, aslı ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimlerinde en küçük bir role ve paya sahip değildir. Hiçbir uzvunun yapısını ve çalışmasını tayin etmediği gibi, bunlara karıştığında her şeyi karıştırmakta, sıhhati bozulmaktadır. Acıkmasına, susmasına, yorulmasına mâni olamamakta, kısacası, o, vücuduna değil, vücudu ona hükmetmektedir. Bu kadar aslî ve değişmez gerçek karşısında bir insan nasıl olur da, “Ben, kendime mâlikim; varlığıma, hayatıma ve vücuduma mâlikim. Öyleyse, dilediğim gibi yaşar, dilediğimi yapar ve vücudumda dilediğim tasarrufta bulunabilirim.” diyebilir? Böyle diyen ve hayatını dilediği gibi yaşama iddiasındaki bir insan, hırsız, gâsıp ve zalimlerin en âdîsi olmaz mı?

Vücut, insana Allah'ın emanetidir

İşte, insanı yaratan, ona varlığını, vücut ve vücudunu oluşturan uzuvlarını birer nimet olarak bahşeden Cenab-ı Allah'tır ve dolayısıyla insanın da, vücudunun da, uzuvlarının yegâne mâliki Cenab-ı Allah'tır. Allah (c.c.), insana varlığını, vücudunu ve uzuvlarını, onları dilediği gibi kullanması için temlik de etmemiş, yani insana, “Varlığın, hayatın, vücudun ve uzuvların, senin özel mülkündür; onda dilediğin gibi tasarruf edebilirsin!” dememiştir. O, varlık, hayat, vücut ve uzuvlar nimetlerini insana ibaha etmiş, yani onlarda tasarrufta bulunmayı insan için mubah kılmış, fakat bu tasarrufu belli ve kesin şartlara bağlamıştır. Öyleyse, hırsız, gâsıp, câni ve zalim duruma düşmemek isteyen insanın yapması gereken, bu ibaha şartlarına

göre davranmak, Cenab-ı Allah'ın kendisi için tayin buyurduğu istikamette bir hayat sürmektir.

Meselâ, bir zât, ziyafete misafirler davet eder. Onlara misafirlikte bazı eşyadan ve bazı yiyecek–içeceklerden istifade etmeyi mubah kılar. Fakat, “Misafirliğiniz süresince evimi de, ondaki bütün eşyayı ve yiyecek–içecekleri de istediğiniz gibi kullanabilirsiniz!” demez. Böyle diyecek olsa, evin de, ondaki eşyaların da, misafirlerin de ne hâl e gireceği, herhalde izah gerektirmez. Ev sahibi zat, misafirleri için de bir mihmandar tayin eder ve misafirlerin nasıl davranması gerektiğini mihmandar vasıtasıyla misafirlere iletir; bunları iletmekle kalmaz, mihmandar, misafirlere misafirlik süresince evde kılavuzluk eder. İşte, misafirlerin misafirlikten güzelce, yeterince ve kendilerine en faydalı olacak şekilde istifade edebilmek için yapmaları gereken, mihmandara uymaktır.

Evet, insanlar, yeryüzü sofrasında ve dünya hayatlarında Cenab-ı Allah'ın misafirleridir. Allah Rasûlü (s.a.s.), onların mihmandarı, Kur'ân da, bu şerefli mihmandara Cenab-ı Allah'ın verdiği ve kendisine göre mihmandarlarına yol gösterdiği kılavuz kitaptır. Bu bakımdan, insanlara düşen, sözkonusu sofradaki varlıkları, hayatları, vücutları, uzuvları dahil bütün nimetleri, eşyayı, yiyecek ve içecekleri mihmandarın ve elindeki kitabın kılavuzluğunda kullanmaktır. Bu kılavuz çerçevesinde insan, zamanını ve hayatını israf edemez; gözünü, kulağını, dilini, kısaca bütün uzuvlarını haram yolda kullanamaz; hattâ onların sağlığını da korumak ve onları buna göre kullanmak mecburiyetindedir de. İnsan, tasarrufu için kendisine bahşedilen bütün nimetleri, dünya misafirhanesinin sahibi olan Hz. Allah'ın Şeriatı dairesinde kullanabilir ve kullanmalıdır.

• **Helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.**³⁰⁸

HELÂL DAİRESİ VE GERÇEKTEN AKILLI İNSAN

İnsan, dünyada fâni bir yolcudur ve buraya asıl hayat olan ebedî Âhiret hayatını kazanmak üzere ticaret yapmak için gönderilmiştir. Bu ticaret için de gerekli sermaye insana verilmiştir. Ömür bir sermayedir; bütün uzuv, organ ve melekeleri veya lâtifeleriyle vücut bir sermayedir; kazandığı malı, aklı, gücü, istidat ve kabiliyetleri yine sermayedir. Akıllı odur ki, kendisine verilen sermayeyi en iyi kâr edecek şekilde kullanır ve Âhiret'e tam kâr etmiş olarak gider. Akılsız odur ki, ticaret için kendisine verilen sermayeyi

bu dünyanın geçici zevklerine harcar ve –Allah korusun– Âhîret’e iflas etmiş olarak göçer.

Cenab-ı Allah (c.c.), insana akıl verip, onu yapacağı ticaret konusunda kendi başına bırakmış değildir. Tarih boyu peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek, ticareti nasıl yapmasını gerektiğini ona öğretmiştir. Ona Âhîret’i kazanmak için ticaret yapmasını emir buyururken de, ondan dünyayı terketmesini istemiş değildir. İnsan, acelecidir ve peşincidir. Cenab-ı Allah (c.c.), onun bu türden zayıf noktalarını da elbette dikkate alarak, onun için kolay bir ticaret yolu tayin buyurmuştur.

Dünya hayatı fânî, Âhîret bâkî ve ebedî olmakla, insan bütün sermayesini Âhîret için harcayıp, dünyadan ancak hayatını devam ettirecek kadar istifade etmesi beklenirken, Cenab-ı Allah (c.c.), insandan böyle bir şey de istememiştir. Meselâ, günün 24 saatinin 23 saatini, en az 20 saatini Âhîret için harcamasını, 20 saatini ibadetle geçirmesini isteyebilecekken ve dünyanın fânîliği, Âhîret’in ebedîliği bunu gerektirirken O, sadece 1,5–2 saat tutabilecek 5 vakit namazı insandan istemiştir. Dünyanın fânîliği ve Âhîret’in ebedîliği karşısında yılın 360 gününü oruçlu geçirmesini istemesi hak ve adalet iken, sadece bir ayını oruçlu geçirmesini istemiş ve orucu da günün her saati için değil, yarısından biraz fazlası için mecbur etmiştir. İnsana malı ve kazanma güç ve kabiliyetini veren Cenab-ı Allah olduğu, mülkün tamamı da O’na ait bulunduğu halde, insana kazandığı malın çok az bir kısmını zekât olarak harcamasını farz kılmıştır.

Bunların yanısıra Cenab-ı Allah (c.c.), yemede, içmede, giyimde, insanın duyu ve duygularının tatmininde de insan için geniş bir istifade dairesi yaratmıştır. Bu daire içinde yalnız alt küme diyebileceğimiz küçük bir daireye girilmesini haram etmiş, yani bazı tüketim maddeleriyle, bazı kazanç ve tüketim tarzlarını yasaklamıştır. Bu yasaklar da tamamen insanın lehine ve yalnız Âhîret hesabına değil, dünyadaki mutluluğu için de gereklidir. Bu yasakların dışında kalan helâl ve mübah dairesi ise çok geniştir. Dolayısıyla, bu geniş daireden istifade etmek varken, dar, sıkıcı ve tamamen insanın zararına olan haram dairesine el uzatmak, katiyen akıl kârı değildir ve dünya zevkleri adına da buna gerek yoktur.

Dünyanın lezzeti ve saadeti helâl dairesindedir

İnsan, dünya hayatının zevklerine müptelâ ve gelecek endişesi içinde dünya hayatını kazanmaya çalışıyor bile olsa, eğer dünyanın lezzetini,

zevkini, saadetini, rahatını istiyorsa, yine meşrû dairedeki keyifle iktifa etmelidir. Çünkü meşrû daire, keyfe kâfidir. Haricinde ve gayr-ı meşrû dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğu asla unutulmamalıdır. Hayat, eğer iman olmazsa veyahut isyan ile o iman tesir etmezse, zâhirî ve kısacık bir zevk ve lezzet verse bile, o lezzet ve zevkten binler derece daha fazla elemeler, hüzneler, kederler verir. Şu halde:

Hayatın lezzetini ve zevkini isterseniz, hayatınızı iman ile hayatlandırınız ve farzlarla zînetlendiriniz ve günahlardan çekinmekle muhafaza ediniz.

Zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve o, merhamete lââyık değildir. Hakikî zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur.³⁰⁹

ZARARA RIZASIYLA GİRENE MERHAMET EDİLMEZ

Halk arasında bir söz vardır: “Bir insanın kendine ettiğini köylü bir araya gelse edemez.” Gerçekten de böyledir. Cenab-ı Allah (c.c.), insana akıl ve faydalı ile zararlıyı büyük ölçüde ayırtedebilecek kabiliyet vermiştir. Bunun yanısıra, faydalıyı tercih edip, zarardan ve zararlıdan kaçınacak irade ile de donatmıştır onu. Ayrıca, ona vicdan da bahşetmiştir ki, vicdanı küfür ve günahlarla, zulüm ve kötülüklerle bütün bütün kokuşmamış, küfürden, günahattan ve kötülüklerden zevk alır hale gelmemiş, kısaca, âdeta tamamıyla şeytanlaşmamış her insan, günahın, zulmün, kötülüğün ve zararın acısını vicdanında duyar. Vicdan, kolay kolay yalan söylemez; günah işleyen, kötülük ve zulümde ısrar eden insan, bunu vicdanına rağmen ve nefsine söz dinletemediği için yapar.

Cenab-ı Allah (c.c.), insanı sözkonusu lâtifelerle donatmakla kalmamış, ona gitmesi gereken yolu gösteren, hakkında neyin faydalı neyin zararlı olduğunu birbir anlatan ve öğreten, ayrıca doğru ve faydalı yolda rehberlik yapan peygamberler, müridler göndermiş ve insana bu peygamberlere, müridlere tâbi olmayı kolaylaştırmış; peygamberleri, müridleri kudsî bir câzibe ile donatıp, insanlara o câzibeye kapılarak Kendi’ne ulaşan yolda yürüyebilme imkânı da bahşetmiştir. İnsan her şeye rağmen zayıf olduğu, çok defa iradesi nefsi ve şeytan karşısında mağlûp düştüğü için ona riyazeti, yani dünyada çok azla yetinmeyi mecbur kılmamış, onun için duyularını, duygularını ve ihtiyaçlarını belli ölçülerde zevk almaya da imkân verecek şekilde geniş bir meşrû keyif dairesi açmıştır. Bu meşrû daire değil ihtiyaçları gidermeye, keyfe ve lezzet almaya da kâfi iken insan, nefsine

bütün bütün mağlûp olarak, kalbine, rûhuna, vicdanına, aklına, iradesine, Cenab-ı Allah'ın gönderdiği peygamberlere ve kitaplara, vazifelendirdiği diğer mürşidlere ve peygamberler, kitaplar ve mürşidlerde var kıldığı kudsî cazibeye rağmen kendine de zararı açık gayr-ı meşrû yolda giderse, artık bunun kendisine getireceği zarardan dolayı o insana merhamet edilmez; böyle bir insan, merhamet olunma hakkını yitirmiş, bunu kendi eliyle reddetmiş demektir.

Hz. Allah (c.c.), gayr-ı meşrû daireye girenlerin başlarına neler geldiğini dünyada da göstermektedir. Her gün dünya rıhtımından kalkan cenazeler, sefahet ve suiistimler sebebiyle yakalanan hastalıklar, düşülen hastaneler, bir anlık öfkeye veya birkaç dakikalık gayr-ı meşrû dünya zevkine mağlûbiyet neticesinde maruz kalınan felâketler, yıkılan yuvalar, düşülen hapishaneler, derde dert, ızdıraba ızdırıp katan meyhaneler, insana gayr-ı meşrû yolun zararlarını ve azıcık aklı olanın bu yola gitmeyeceğini göstermektedir. Gençliğin insana elveda bile demeden geçip gitmesi, ihtiyarlık, bilhassa belli yaştan sona vücutta vatan tutmaya başlayan hastalıklar da, yine insanı sürekli ikaz eden vakıalardır.

GERÇEK SAADET, YALNIZCA İMAN DAİRESİNDEDİR

İnsan, özellikle gençlik çağında gayr-ı meşrû daireye düşmemeye bilhassa dikkat etmelidir. Çünkü gençlik damarı, eğer iyi bir terbiye almazsa akıldan çok hisleri dinler ve hevese tâbi olur. His ve heves ise kördür, âkıbeti görmez. Bir dirhem hazır ve fâni lezzeti, ilerideki tonlarca ebedî lezzete tercih eder. Bir dakika intikam lezzeti ile katleder, yüzelli bin saat hapis elemelerini çektirir. Ve beş-on dakikalık sefahet keyfiyle bir değil, birkaç hayat mahveder; aynı keyifle namus mes'elesi olarak binler gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarla ömrünün saadetini yok eder. Dolayısıyla, gayr-ı meşrû daireye girip, bizzat kendi ellerimizle kendimize zarar vererek hakkımızdaki merhamete liyakati de kaybetmektense, bilmeliyiz ki, hakikî zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemeler var. Bu lezzetler, bir üzüm tanesini yedirir, on tokat vurur gibi hayatta saadeti kaçıır.

· **Kulluk veya ibadet, şükürdür. Şükür, nimeti verene yapılır. Kul-luk veya ibadetler de, verilecek bir mükâfatın sebebi değil, geçmişte verilmiş olan nimetlere şükür borcudur.**³¹⁰

Diğerleri gibi sadeleştirerek vermek mecburiyetinde kaldığımız bu küllî gerçeği Hz. Üstad Bedizzüman Hz. şöyle ifade etmektedir: “Ubûdiyet, mukaddeme-i mükâfat-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır.”

ÜCRET VE MÜKÂFATI PEŞİN ALMIŞIZ

Allah’a olan kulluk borcumuz, vazifemiz olan ibadetler, temelde gelecekte verilecek veya verilmesini beklediğimiz mükâfatlara açılan bir kapı ve onların sebebi değildir. Çünkü zaten ücret ve mükâfatı peşin almışız. Adem karanlığında bırakılmamış, varlık aydınlığına çıkarılmışız. Varlık aydınlığında cemadât olarak bırakılmadığımız gibi, bitki ve hayvan olarak da bırakılmamışız. Hz. Allah (c.c.), bizi bütün varlık basamaklarının en üstünde yer alan insanlıkla yüceltmiş. Bize böyle bir hayat vermesinin yanı sıra bizi açlık, susuzluk, yorulma, çalışma, üşüme, yanma gibi zâhiren elem görünen fakat pek çok lezzetleri tatmanın zemini ve sebebi olan ihtiyaçlarla ve bu ihtiyaçları tatmin için gerekli duyu ve organlarla donatmış. Bir yandan da etrafımızı çeşit çeşit, renk renk, biçim biçim, tat tat yiyecekler, içecekler, giyecekler, barınaklar, ayrıca ısınma ve serinleme vasıtalarıyla sarmış sarmalamış.

Açlık olmasa doymanın, susuzluk olmasa kanmanın, çalışma ve yorulma olmasa dinlenmenin ve uyumanın, üşüme olmasa ısınmanın, yanma olmasa serinlemenin lezzetini alamazdık. Hz. Allah (c.c.), bu lezzetleri bir defa ile sınırlı tutmamış; bunun yerine, onları kendilerine olan ihtiyaçla birlikte sürekli tekrarlanır kılmış. Böylece hayatımızı bir yandan bir lezzetler âhengi haline getirirken, diğer yandan iki ayrı büyük nimet daha olarak hayata devamı, vücuda sıhhat lûtfetmiş. Gözümüzü okşayan ve içimizde vecd hasıl eden binlerce renkler, şekiller, cisimler, güzellikler; birer zevk zenzemesi halinde kulağımızı okşayan binlerce sesler, nağmeler, cıvıltılar, şırıltılar; tenimize dokunan ve onu okşayan gülzarlar, çemenzarlar, meltemler, ısı ve ışıklar; içimizde baygınlık yapacak derecede burnumuza temas eden çeşit çeşit güzel kokular ve dilimize değen binlerce ayrı tat... Bu tatlar olup da dilimizde bunları ayrı ayrı hissetme kabiliyeti olmasaydı, ya da dilimizde bu kabiliyet olup tatların çeşitliliği olmasaydı; binlerce güzellik, renk ve desen var olup, gözümüzde, beynimizde bunları seçme, ayrı ayrı idrak etme kapasitesi bulunmasaydı ya da bu kapasite bulunup da güzelliklerin, renklerin, desenlerin sonsuzca çeşitliliği olmasaydı...? Allah (c.c.), bize bedava bahşettiği nimetleri bunlarla sınırlamamış. Anne olma ve

anne sahibi olma, baba olma ve baba sahibi olma, kardeş ve kardeş sahibi olma, eş ve eşi olma, arkadaş ve arkadaşı olma gibi daha farklı sahada daha başka lezzetler ve nimetlerle hayatımızı en enfes bir dantela halinde nakşetmiş, meşketmiş.

Bütün bu nimetler, nihayet insanlığın asıl zevki, insan olmayı duymanın nirengi noktası olarak kulluk şuuru ile taçlandırılmış. Bizler dâhil bütün kâinatı, zikredilen ve zikredilmeyen sayısız nimetleri yaratan, devam ettiren sonsuz Kudret, İlim, İrade, Görme, İşitme vb. sahibi bir Zât'ın bizler için hazırladığı şu misafirhanede nazdar birer misafir olmak; buradaki misafirliği noktaldıktan sonra burada tadılan nimetlerin, lezzetlerin hiçbir acıya ve eleme maruz kalmadan nihaî seviyede ebediyen devam edeceği başka bir diyara buyur edilmek; bize gösterilen güzelliklere hayal bile edemeyeceğimiz kemâl seviyesinde sahip olan bu Zât'la münasebet halinde bulunmak...

Sözkonusu Zât (c.c.), bizi zevkler, lezzetler ve güzelliklerle donattığı bu diyarda yalnız ve başıboş bırakmamış; Kendisi'yle nasıl münasebet halinde bulunabileceğimizi bize öğretmek, bu zevkler, lezzetler ve güzelliklerden onları birer acıya ve eleme dönüştürmeden nasıl istifade edeceğimiz bildirmek, hem de onları hiç eksilmemesine, sürekli bir yenilenme içinde, nihaî seviyede ve ebediyen tatma diyarına giden yolu tarif etmek için de bize Din adı altında kaideler bütünü göndermiş. Evet, Din, yukarda bir kısmını saydığımız sayısız nimetlerin hepsinin üstünde bir nimet olarak bize bahşedilmiş.

İNSAN OLMANIN GERÇEK MANÂSI, ONURU VE HAYSIYETİ

İnsan olmanın gerçek manâsı, onuru ve haysiyeti, bütün bu nimetleri, lezzetleri, güzellikleri bize bahşeden ve onların kemâl seviyesinde gerçek sahibi Zât'a teşekkür edebilmede yatar. Bu teşekkür ve şükürün adı ibadettir. Dolayısıyla ibadet, insanlığın asıl zevki, insan olmayı duymanın nirengi noktası, bütün nimetleri nimet, bütün lezzetleri lezzet, bütün güzellikleri güzel yapan asıl faktör olarak, bize peşin ve meccanen bahşedilen ve hayat boyu bahşedilmeye devam eden bütün nimetlere karşı bir şükürdür. Yoksa o, gelecekte beklediğimiz mükâfatlara bir sebep ve giriş kapısı değildir. Ama Cenab-ı Allah (c.c.), sonsuz cömert ve merhamet sahibi olduğu için, O'na bir teşekkür veya şükür olarak yaptığımız ibadetleri de karşılıksız bırakmaz. Onları hususî rahmetinden dünyada da karşılıksız bırakmadığı

gibi, Âhîret'te onları âdeta bir bahane gibi değerlendirip ebedî saadetle mükâfatlandıracaktır. Fakat unutmamalıyız ki, ibadetlerimiz, bu mükâfatlandırmanın onu hak eden gerçek sebebi değildir. Onlar, peşin ve meccanen aldığımız ve almaya devam ettiğimiz nimetlere şükürdür. Fakat Allah'ın onlara Âhîret'te ebedî saadet olarak bahşedeceği mükâfat, aslında O'nun sonsuz rahmet ve cömertliğinden dolayıdır.

· **Geçmişte alınıp da şükürü yerine getirilmeyen nimetlerin şükürünü kaza etmek gerekir.**³¹¹

İnsan, kâinatın özü ve çekirdeği, bir bakıma onun rûhu ve manâsı olarak, halden hale, şekilden şekle geçe geçe nihaî hal ve şeklini almıştır. Onun varlık yolculuğunun başı ile son aldığı hal, şekil ve suret arasındaki pek çok vaziyetleri, halleri, suretleri, şekilleri, tavırları ve geçtiği menziller, ona ait nimetler defterine kaydedilmiştir. Yoklukta bırakılmayıp, varlık âlemine çıkarılmış; esir olarak, gaz olarak, yerde câmid bir cisim, bitki ve hayvan olarak bırakılmamış, şekillerin en güzeline, yaratılışın nihaî mertebesine sahip insan kılınmış, Müslüman olanları ise, ayrıca İslâm gibi ebedî hayatı kazanma vasıtası din ile şereflendirilmiştir. Yani, insanın, yaratılışın ilk safhasından bu yana içinden geçtiği zaman şeridine elmas gibi nimetler dizilmiştir.

Bu sebeple, insan, geçtiği her bir hal, her bir tavır, her bir şekil, her bir menzille ilgili olarak, “Bu nimeti nasıl elde ettin? Bir şey mi yaptın da bu nimeti hak ettin? Bu nimetin şükürünü eda ettin mi?” diye sorguya çekilecektir. Çünkü, her vâki, yani bilfiil verilen her nimet, sorguya tâbidir. Fakat, imkânda kalıp vukua gelmeyen, verilmeyen nimetlerden ise elbette sorgu yoktur. Öyleyse, bütün bu nimetler için şükretmek gerekir. Bu şükür de ibadetle mümkündür. Dolayısıyla ibadet, gelecek bir mükâfatın sebebi değil, geçmiş nimetler karşısında ödenmesi gereken borçtur. Ödenmeyen bu borçlar ödenmeli, geçmişteki nimetler karşısında yapılmayan şükür yapılmalı, kaza edilmelidir.

· **Varlıkların hiçbir meselede Cenab-ı Allah'tan şikâyet ve O'nu dava etmeye hakları yoktur; varlıkların hakları, daima şükür, hamd ve kendilerine verilen nimetlerin şükürünü ve bu şükürün gerektirdiği vazifeleri yerine getirmektir.**³¹²

Her varlık, varoluş nimetini peşin olarak almıştır

Hiçbir varlık, kendisine verilen veya verilmemiş olup da arzu ettiği vücut ve başka nimetler sebebiyle Cenab-ı Allah'tan şikâyetle bulunma hakkına sahip değildir. Çünkü, her varlık, her halükârda bir var kılınma nimetiyle nimetlendirilmiştir. Her vücut mertebesi, her nimet, bir vakıadır, yani, olmuş ve gerçekleşmiş bir hakikattir. Her hakikat, her vakıa (olgu) bir illet ister; vücut nimeti gibi diğer nimetlerin de illeti Cenab-ı Allah'ın rahmeti, hikmeti ve varlıklar adına da liyakattir. O nimetin verilmesine bir illet, yani varolma sebebi sözkonusu olduğu için o nimet verilmiştir. Bunun dışında, herhangi bir varlığın kendisine verilmedi iddiasında bulunduğu ve verilmesini arzu ettiği nimet ise, bir imkândır. İmkân ise, ademdir, yani gerçekleşmemiş bir şeydir. Gerçekleşmemiş bir şey, illet istemez.

Ayrıca, imkânda sınır yoktur. Meselâ, taş olmak, bir varlık mertebesidir ve bir nimettir. Bu nimet, bu varlık mertebesi, İlâhî rahmet ve hikmetin istemesiyle, taş mahiyetinin liyakati de taş olma olduğu için taşa verilmiştir. Bu bakımdan, hiçbir taş, “Ben niye maden olmadım?” diye Allah'a şikâyetle bulunamaz. Çünkü, hem taş varlık mertebesi taşa verilmiş bir nimettir; her şeyi hem ayrı ayrı, hem de bir arada nazara alan İlâhî rahmet ve hikmet böyle istemiş olduğu gibi, kâinat sistemi içinde taş mahiyeti de ancak bu liyakate sahiptir; bu mahiyet, daha ötesini kaldıramaz ve taşıyamaz. Ayrıca, bir taşın taştan başka bir şey olması, sadece imkândır ve bu imkânda sınır yoktur. Yani, varlık mertebeleri âdeta sonsuz olup, bir taş için maden, madenler içinde herhangi bir maden, bitki, hayvan, insan, su, ateş, hava vb. olmak birer imkândır. Dolayısıyla İlâhî hikmet ve rahmet, bu kadar imkân içinde taşa taş varlık mertebesini tayin etmiş, onu yokluk karanlığında bırakmayarak varlık nûruna çıkarmıştır. Arzu edilir varlık mertebeleri ise âdeta sonsuzdur ve diyelim ki taş bakır madeni olsaydı, bu defa gümüş, gümüş olsaydı bu defa altın ve daha ötesi olmayı isteyebilirdi; her varlık mertebesindeki varlıklar başka şey olmak isteyebilirdi ve birer imkândan ibaret bu isteklerin sonu olmazdı.

İşte, nasıl taşlar, “Neden maden olmadık?”; madenler, “Neden bitki olmadık?”; bitkiler, “Neden hayvan olmadık?”; hayvanlar, “Neden insan olmadık?” diye şikâyet etme hakkına sahip değillerse, insanların da herhangi bir şikâyete hakları yoktur. Her mertebedeki ve herhangi bir nimetle nimetlenen her varlığa düşen, varlık mertebesinin ve üzerindeki nimetin hakkını vermek ve şükürünü yerine getirmektir.

İLK TAKDİR, İNSAN HAKKINDA DAİMA HAYIRLI OLANDIR

Bu noktada Hz. Bediüzzaman, özellikle insana, bilhassa mü'min insana seslenir ve şöyle der: “Ey şikâyetçi insan! Sen yoklukta bırakılmadın, vücut nimetini giydin, hayatı tattın, câmit kalmadın, hayvan olmadın, dalâlette kalmadın, İslâmiyet nimetini buldun, sıhhat ve selâmet nimetini gördün ve hâkeza... Ey nankör! Nereden hak kazanıyorsun ki, Cenab-ı Hak'ın sana verdiği ve bütünüyle nimet olan vücut mertebelerine mukabil şükretmeyerek, imkân ve dolayısıyla yokluk nev'inden olup, senin eline geçmeyen ve lâyıf olmadığı yüksek nimetle sana verilmedi diye bâtil bir hırsla Cenab-ı Hak'tan şikâyet ediyorsun ve nimete nankörlükte bulunuyorsun? Acaba bir adam, minare başına çıkmak gibi yüksek bir mertebeye çıkarılsın, büyük makam bulsun, her basamakta büyük bir nimet görsün; sonra kalkıp, o nimetleri verene şükretmesin ve ‘Niçin o minareden daha yükseğine çıkamadım?’ diye şikâyet edip, ağlayıp sızlasın. Ne kadar haksızlık eder, ne kadar nimete nankörlükte bulunmuş olur, ne kadar büyük divanelik eder, divaneler dahi anlar.”

Bu açık gerçek sebebiyledir ki, Cenab-ı Allah (c.c.), bir insanı ne zaman, nerede, hangi ailede, hangi renkte ve hangi ırk içinde, hangi fizikî özellikler ve hangi kapasite ile dünyaya göndermişse, bu İlâhî rahmet ve hikmetin gereğidir ve o insan için hayırlı olan budur. Ve o insana düşen, kendine verilen kapasiteleri işletmek, kabiliyetleri meşrû yolda kullanmak ve verdiklerinden ve vermediklerinden dolayı Cenab-ı Allah'a sadece şükretmektir.

• **Musibeti Allah'a şikâyet etmeli, yoksa insanlara Allah'tan şikâyet eder gibi, “Eyvah! Of!” deyip, “Ben ne ettim ki, bu başıma geldi” gibi sızlanmalarla âciz insanların rikkatini tahrik etmek zarardır, manâsızdır.**³¹³

MUSİBETLER VE ALLAH'TAN DEĞİL, ALLAH'A ŞİKÂYET

Yer yer temas edildiği üzere, musibetlerle hayat tasaffi eder, yani saflaşır, kuvvetlenir, parlar. Musibetler, insandaki pek çok potansiyel, yani istidatların açmasına, gelişmesine, pek çok kabiliyetlerin ortaya çıkmasına hizmet eder.

Ayrıca, musibetler, daha çok hatalar neticesi gelir ve hem insanlara hatalarını öğretir, hem de o hataların, günahların affına sebep olur. Eğer musibetler hatalar neticesi değilse, insana manevî mertebe kazandırır, onun

manevî terakkîsine hizmet eder. Bunlar ve bunlar gibi daha pek çok hikmetlerinden dolayıdır ki, musibetlerden şikâyet edilmemelidir. Fakat bazen musibetler insanın sabrını çok zorlayabilir; insan için tahammül edilmez görünebilir. Böyle durumlarda insan, “Eyvah! Off! Ne yaptım da bunlar başıma geldi!?” gibi Cenab-ı Allah’ın (c.c.) takdirine itiraz ve O’dan şikâyet ifade veya ima edecek sözlerden kaçınmalı, kalbine de böyle itiraz ve şikâyetler gelmemeli, gelse bile derhal onlardan uzaklaşmaya bakmalıdır.

Musibetler dayanılmaz gibi görüldüğü anlarda belki “*Ben, bütün dertlerimi, sıkıntılarımı ve hüznümü Allah’a şikâyet ediyorum.*”³¹⁴ diyen Hz. Yakup (a.s.) gibi; rahatsızlıkları ibadetlerine mâni olmaya başladığında “*Rabbim, bu dert bana iyice dokundu. Sen, Merhametlilerin En Merhametlisisin!*”³¹⁵ diyen Hz. Eyyub (a.s.) gibi, halini Cenab-ı Allah’ın rahmet ve merhametine arz etmelidir. Yoksa, musibetler sebebiyle Allah’ı insanlara şikâyet eder türünden sözlerle ah edip inlemek ve insanların rikkatini, merhametini tahrike çalışmak mânâsız ve faydasızdır. Çünkü, hiçbir şekilde Cenab-ı Allah’tan şikâyet edilemeyeceği gibi, âciz ve zayıf insanların o musibetleri giderme adına yapabilecekleri bir şey de yoktur. Her şey, Cenab-ı Allah’ın takdiri, Kudret’i ve İrade’si altındadır.

• **Allah’ın rahmet ve gazabından fazla tahassüs, hatadır.**³¹⁶

ALLAH’IN MERHAMETİNDEN ÖTE MERHAMET,

GAZABINDAN ÖTE GAZAP OLMAZ

Kâinat da, kâinatta ve toplumlarda cereyan eden hadiseler de, bir vücudun organları ve hücreleri gibi birbirleriyle iç içedir ve tam bir örgü halindedir. Denebilir ki, Hz. Âdem (a.s.) zamanındaki bir hadisenin, bir göle atılan bir taşın gittikçe büyüyen daireler meydana getirmesi gibi, Kıyamet’e kadarki hadiseler üzerinde tesiri olur. Bu sebeple, görmesi, duyması, bilgisi ve değerlendirmesi son derece sınırlı olan insan, bırakın bir toplumda, bütün insanlık çapında ve tarihte cereyan eden hadiseleri tam olarak bilip anlamayı, kendi hayatında olup biten hadiseleri bile bütün boyutları, sebepleri, hikmetleri, tesirleri, faydaları ve zararları ile tam olarak kavrayamaz. Hadiseleri kavrayamadığı gibi, o hadiselerin öznelerini de, en azından düşünceleri, niyetleri, karakterleri, geçmişleri, ve halleriyle bilemez. Ve bu gerçek de çok defa göz ardı edilerek, insanlar, yanlış

değerlendirmelerde ve hükümlerde bulunarak zulmederler; bazen gazap gerekecek yerde merhamet, merhamet edilecek yerde gazap eder, merhameti de, gazabı da yanlış yerlerde ve bazen ölçüsüzce kullanırlar.

İnsan, düştüğü bu hata sebebiyle, sanki Cenab-ı Allah'ın kullarına olan merhametinden çok daha fazla merhamet sahibiymiş gibi, Cenab-ı Allah'ın bazı suçlar karşısında takdir buyurduğu cezayı kendine göre çok bulur ve onun uygulanmasını –hâşâ– merhametsizlik olarak değerlendirebilir; gerek kendi hayatında, gerek toplumların ve bütün bir insanlığın hayatında başa gelen musibetler ve felâketler sebebiyle Kader'e taş atar ve Cenab-ı Allah'tan şikâyette bulunur. Bazen de, bazı kişiler ve yaptıkları karşısında yine yanlış bilgisi ve tartısıyla yanlış değerlendirmelere giderek fazla gazap gösterir ve “Cenab-ı Allah bunlara niye müsaade ediyor?” gibi Allah'tan ve Kader'den şikâyet manâsına gelen sözler sarfeder ve tavırlara girer.

Merhamet de, gazap da, insana verilmiş, ama yerinde sarfedilmesi gereken duygulardandır. Bunları yerinde sarfetmek için dikkat edilmesi gereken de, Cenab-ı Allah'tan daha fazla merhamet ve daha fazla gazap duyabilecekmişiz veya merhametimiz de, gazabımız da O'nunkinden fazlaymış gibi tavırlardan kaçınmak, bütün hadiselerdeki ve O'nun hükümlerindeki manâ ve hikmetleri anlamaya çalışmak, bilemediğimiz, anlayamadığımız noktalarda acimizi ve noksanımızı idrakte O'nun hükümlerine rıza içinde boyun eğmektir. Yoksa, başkalarına da, kendimize de zulmetmekten ve Kader'in taşlarına, örsüne başımızı hedef kılmaktan kurtulamayız.

• **Beşerin zulmü içinde Rabbânî inayetin cilveleri saklıdır.**³¹⁷

ALLAH BİLİR, BİZ BİLMEYİZ

Yer yer temas edildiği gibi, insan, hadiselerdeki manâ ve hikmetleri en azından eksiksiz ve tam doğru olarak kavrayamaz. Çünkü, tarihi, hadiselerin öznesi olan insanları, onların niyetlerini, hadiselerin başka hadiselerle münasebetlerini, dünü, bugünü, yarını ya hiç bilemez, ya da büyük ölçüde bilemez. Kur'ân-ı Kerim, “*Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey hakkınızda hayırlıdır; bir şeyi seversiniz ama, o şey ise hakkınızda şerlidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”³¹⁸ buyurur. Bu gerçek sebebiyledir ki, insan, çok defa hakkında hayırlı olan bir şeyi şer, şer olan bir şeyi hayır olarak değerlendirir. Başına gelenlerde kendi hatasını ve kusurunu ya görmez, ya da görse bile itiraf edemez. Bundan dolayı,

değerlendirme ve hükümlerinde zulmettiği gibi, Kader hakkında şikâyetlerde de bulunabilir ve yine zulmeder.

Bazen de olur ki, insan, bazılarının zulmüne maruz kalır. Özellikle mü'minin başına gelen her musibet, rıza göstermek kaydıyla derecesine göre (bazı) günahlarına keffaret olduğu gibi, mü'minin insanlardan maruz kaldığı zulümler içinde Cenab-ı Allah'ın yardım ve mükâfat cilveleri saklıdır. Mü'min, ibadetlerini gerektiği gibi yapmaz veya üzerine düşen Din'e ait hizmetlerde ihmalde bulunur veya girmemesi gereken bazı günahlara girer. Bunlara karşılık olarak Cenab-ı Allah (c.c.), onu bazı musibetlere, zalimler eliyle zulümlere maruz bırakır. Bazen mü'minin herhangi bir günahı veya kusuru, hatası, ihmali de olmayabilir. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), onun derecesini yükseltmek veya onu daha öte hizmetlere kamçulamak için onu yine arzî (yerden), gökten veya bazı zalimler eliyle musibetlere veya zulümlere düşür eder. Bu hususta Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), kendisi hakkında şu misalleri verir:

Beni Eskişehir hapsinden sonra Kastamonu'ya sürgüne gönderdiler. Burada polis karakolunda iki-üç ay misafir ettiler. Benim gibi sadık dostlarıyla bile görüşmekten sıkılan Münzevî bir insanın böyle yerlerde ne kadar azap çeker anlaşılır. Ben bu ızdırap içinde iken birden İlâhî yardım imdadıma geldi. O karakoldaki komiser, polislerle beraber sâdık dostlarım hükmüne geçtiler. Hizmetçilerimmiş gibi, beni istediğim zaman şehrin etrafında gezdiriyorlardı. Sonra o karakolun karşısında Kastamonu'nun 'nur medresesi'ne girdim ve Nurlar'ın te'lifine yeniden başladım. Feyzi, Emin, Hilmi, Sadık, Nazif, Selâhad-din gibi Nur'un kahraman talebeleri, Nurlar'ın neşri için o medreseye devam ettiler. Gençlikte eski talebelerimle geçirdiğim kıymetli ilmî müzakereleri daha parlak bir surette gösterdiler.

Ben, mahrem ve mühim mecmuaları, bilhassa Süfyan'a ve Nûr'un kerametlerine dair risaleleri kömür ve odunlar altında sakladım; tâ benim vefatımdan veya baştaki başlar hakikati dinleyip akıllarını başlarına aldıktan sonra neşredilsinler diye müsterih bir halde dururken, birden araştırma memurları ve savcı yardımcısı menzilimi bastılar. O gizli ve ehemmiyetli risaleleri, odunların altından çıkardılar. Hem beni tutuklayıp Isparta hapishanesine, sıhhatim hiç de yerinde değilken gönderdiler. Ben pek çok üzgün ve Nurlar'a gelen o zarardan dehşetli müteessir iken, İlâhî yardım imdadımıza yetişti. O gizlenmiş ve ehl-i hükümetin okumaya çok muhtaç bulunduğu o ehemmiyetli risaleleri tam bir merak ve dikkatle okumaya başlayıp, büyük resmî daireler âdeti birer Nur dershanesi hükmüne geçti. Tenkit fikriyle takdire başladılar. Hattâ Denizli'de, hiç haberimiz yokken, fevkalâde perde altında basılan Âyetü'l-Kübrâ'yı resmî ve gayr-i resmî pek çok adamlar okudular, imanlarını kuvvetlendirdiler. Bizim hapis musibetimizi hiçe indirdiler.

Sonra bizi Denizli hapsine aldılar. Beni tam tecrit içinde içinde ufunetli, rutubetli soğuk bir koğuşa soktular. İhtiyarlık, hastalık ve benim yüzümden masum arkadaşlarımdan zahmetlerinden bana gelen çok elemeler ve Nurlar'ın müsaderesi ve yayınının durmasından gelen çok esef ve sıkıntı içinde çırpınırken, birden Rabbanî yardım imdada geldi. Birden o koca hapishaneyi bir Nur dershanesine çevirip, bir medrese-i Yusufiye olduğunu ispat ederek, Medresetü'z-Zehra kahramanlarının elmas kalemleriyle Nurlar yayına başladı. Hattâ o ağır

şartlar altında Nûr'un kahramanı, üç-dört ay içinde yirmiden ziyade Meyve ve Müdafalar Risalesi'nden yazdı. Hem hapiste, hem hariçte fütühata başladılar. O musibeteki zararımızı büyük menfaatlere ve sıkıntılarımızı sevinçlere çevirdi; "Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey hakkınızda hayırlıdır." İlâhî fermanın sınırlarını tekrar gösterdi.

Şefkat tokatlarındaki merhamet

Hz. Bediüzzaman (r.a.), neticesi hayır olan ve bereketlere kapı açan musibetlere bazen "şefkat tokadı" da der. O, beşer eliyle gelen zulümlerdeki veya musibetlerdeki ya da şefkat tokatlarındaki İlâhî yardımlara önemli bir misal olarak da şunu kaydeder:

Ben yirmi yaşında iken tekrar ile derdim: "Eski zamanda mağaralara çekilen dünyayı terketmişler gibi ömrümüm sonunda ben de bir mağaraya, bir dağa çekilip, insanların içtimaî hayatından çıkacağım." Hem Birinci Dünya Savaşı'nda kuzey-doğuda esirken karar vermişim: "Bundan sonra ömrümü mağaralarda geçireceğim. Siyasî ve içtimaî hayattan sıyrılacağım. Artık karışmak yeter." Ben böyle derken Rabbanî inayet, hem Kader'in adaleti tecelli ettiler. Kararımdan ve arzumdaki çok ziyade hayırlı bir surette ihtiyarlığımı merhameten hayalimdeki ve niyetimdeki mağaraları hapisanelere, mecburî inzivalara ve yalnızlık içinde çilehanelere ve mutlak tecrit menzillerine çevirdi. Riyazet ve inziva ehlinin dağlardaki mağaralarının çok üstünde "Yusufiye medreseleri"ni ve vaktimizi zayi etmemek için tecrit odalarını verdi. Hem mağarada inzivanın getireceği uhrevî faydaları, hem de iman ve Kur'ân hakikatlerine cihad hükmünde hizmet nasip etti.

Hattâ ben azmetmişim ki, arkadaşlarımla beraber beraetinden sonra bir suç gösterip, hapiste kalacağım. Hüsrev ve Feyzi gibi bekârlar benim yanımda kalsın ve bir bahane ile insanlarla görüşmemek ve vaktimi lüzumsuz sohbetlerle ve yapmacıklık ve kendimi satmakla geçirmemek için tecrit koğuşunda bulunacağım. Fakat İlâhî kader ve kısmetimiz, bizi başka çilehaneye sevketti. "Hayır, Allah'ın seçtiğindedir." ve "Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey hakkınızda hayırlıdır." sırrıyla, ihtiyarlığımı merhameten ve iman hizmetinde daha ziyade çalıştırmak için irade ve gücümün haricinde bu üçüncü medrese-i Yusufiye'de vazife verildi."

Bir varlık türü ne kadar faydalı ve vazifeleri önemli ise o kadar çok sayıda yaratılır. Allah, insan için en gerekli olanı en çok ve 'en ucuz' verir.³¹⁹

ALLAH, BİR ŞEYİ KIYMETİ NİSBETİNDE İNSANA BOL VE UCUZ VERİR

Bu çok önemli hakikat, fıtrata, kâinata ve Cenab-ı Allah'ın icraatına ait pek çok gerçeği anlamının anahtarıdır.

Bir şey insan için, varlıklar için ne kadar gerekli ve faydalı ise Cenab-ı Allah (c.c.), o şeyi o ölçüde fazla yaratır ve varlıklara karşılıksız ve 'en ucuz' olarak verir. Meselâ, insan için, insanın hayatının devamı için en önemli ve birinci derecede gerekli olan şey, havadır. İnsan "hava, civa!" deyip, havayı güya önemsizleştirse de, insan hayatı ancak hava ile devam

eder ve kısa süre havasızlık hayatın sona ermesi için kâfidir. Bu birinci derecedeki önemi ve faydasından dolayı Cenab-ı Allah havayı insana ‘bedava’ verir ve vücudun hava ve soluk alıp-vermesini, teneffüsünü de insana, insan iradesine bırakmamıştır. Vücut, teneffüsü kendiliğinden, Hz. Allah’ın onu kendisine göre kurduğu sistem dâhilinde insan iradesinin rolü olmadan yapar.

İnsan için ikinci derecede gerekli olan, sudur. Bundan dolayı suyu da Cenab-ı Allah (c.c.), insana yağmurlar vasıtasıyla ve yerdeki biriktirdiği kaynaklar eliyle yine ‘bedava’ verir. Bununla kalmaz, gökten indirdiği aynı karakterdeki suyu yer altında birtakım kimyevî işlemlerden geçirerek, onun bir kısmını içme suyu, bir kısmını kullanma suyu, bir kısmını maden suyu gibi farklı su çeşitlerine çevirir. Ancak insan, rahat arzusu, yanlış yerleşim, yanlış şehirleşme; insanlar, toplumlar, devletler arasındaki geçimsizlik, hırs, bencillik gibi kendisinden kaynaklanan sebeplerle suyu kendisi için bir ölçüde paralı hale getirir. Fakat bütün bunlara rağmen, insan, Cenab-ı Allah’a ve fıtrata en fazla isyan edilen şu “modern” dönemlerde bile yine suyu çok ucuza tüketmektedir.

İnsan için üçüncü derecede gerekli olan, ekmektir. Ekmek için insanın belli bir emek sarfetmesi gerekir; fakat ekmeğin elde edilmesinde de insan emeğinin rolü son derece sınırlıdır. Ekmeğin elde edilmesinde insan iradesi ve gücü haricinde çalışan pek çok şartlar, son derece hassas olarak işbirliği yapmaktadır. Yani, ısı ve ışığıyla güneş, kendisi ve güneşin etrafındaki hareketleriyle yeryüzü, bu hareketler neticesinde ortaya çıkan farklı hava şartları, mevsim değişimleri, toprak, su, bir tanesini bile bütün insanların yaratamayacağı buğday daneleri, bu danelerdeki çimlenme ve nihayet buğday başağı çıkarma kabiliyeti gereklidir. Bütün bunları sağlayan ise Cenab-ı Allah’tır. Kısaca, kendisi için olan önemi, ona olan ihtiyacı ve ondan gördüğü fayda sebebiyle insan, ekmeği de en bol miktarda ve çok ucuza elde eder.

Fıtrat ve modern tıp

Bu çok önemli gerçek, başka pek çok gerçeği anlamının da anahtarı mevkiindedir. Meselâ, insan için hayatta en gerekli olan iki şey Din ve sağlıktır. Din, insanın hem dünya hayatını en gerekli, en verimli ve olması gerektiği şekilde tanzim eder ve bundan çok daha önemli olarak, insana ebedî hayat ve ebedî saadeti kazandırır. Sağlık ise, dünya hayatının olmazsa

olmaz şartıdır, “tabiî” halidir; onsuz insan, yapması gereken pek çok şeyi yapamaz; Din’i yaşamada bile büyük zorluklar ve engellerle karşılaşır. Din ve sağlık, insan için Cenab-ı Allah’ın en büyük iki nimeti olarak, hem şükür, hem de a’zamî koruma da ister. Bu bakımdan, kendisine gerekli dinî bilgileri edinmek gibi, sağlığını koruyacak asgarî bilgilere sahip olmak da her insana vacip olduğu içindir ki, bunu ifade sadedinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “İlim, ikidir: Din ilmi, tıp ilmi.” buyurmuşlardır. Din’in önemi sebebiyle onun birinci derecede tebliğcileri olan peygamberler, Din’in insanlara tebliğinde asla ücret talebinde bulunmamış, ücret talebinde bulunmak şöyle dursun, insan için bu en önemli ve birinci derecedeki vazifeyi hayatlarının gayesi ve misyonları olarak, hem de her türlü muhalefete, zorluğa ve işkencelere katlanarak yerine getirmişlerdir. Tıp ilmi de böyle olmalı, sağlık, insanlar için en ucuza sağlanmalıdır. Oysa bugün sağlık, bir endüstriye dönüşmüş ve insanlar için en pahalı hale gelmiştir. Bu da, modern medeniyet zemininde modern tıbbın olması gerekenin tersine bir istikamette gittiğini gösterir.

Fıtrat, insan sağlığı ve sinekler

Konuyla ilgili ikinci bir misal de, meselâ, sineklerin varlığıdır. İnsan, yazın hızla ve büyük miktarlarda çoğalan sineklerden şikâyetçi olur ve onları öldürmeye gider. Oysa bir gerçektir ki, sinekler, mikropların en fazla olduğu zeminlerde ürerler. Sineklerden rahatsız olan insana düşen, onların üreme zeminine imkân tanımamaktır. Fakat bu yapılmayıp sinekler de ürüyorsa, buna sebep, insandır. Sineklerin üreme zeminlerinde üremesi ise, o zemine imkân veren insan için hayırdır; sinekler bir zeminde ne kadar çok ürüyorsa, demek ki orada sineklere o kadar ihtiyaç vardır. Çünkü, nasıl Cenab-ı Allah (c.c.), her gün vefat eden milyonlarca hayvanın cesetleriyle kirlenen ve her zaman için hastalık zemini olması mümkün yerin ve denizlerin yüzünü sıhhiye memurları gibi vazife yapan etobur hayvanlarla ve bakterilerle temizlemekte ve hem yerin, hem denizlerin yüzünü tertemiz tutmaktadır. Yine, nasıl Cenab-ı Allah (c.c.), küçük hayvanların cenazelerini ve nimetin küçük parçalarını ve tanelerini toplamak vazifesiyle karıncaları temizlik memurları olarak, aynı zamanda, hem İlâhî nimetin küçük parçalarını teleften, israftan ve çiğnenmekten, hakaretten ve abesiyetten kurtarmak için karıncaları kullanmaktadır; bunun gibi, sinekleri de zararlı mikropları emmek ve imha etmek, dolayısıyla hastalığa

açık, fazla mikroplu zeminleri temizlemek, söylece insanların sağlığına hizmet etmek vazifesinde kullanır. Sineklerin hem sıhhiye neferleri, hem temizlik memurları, hem kimyager olduklarına ve geniş bir hikmete mazhar bulduklarına delil, onların çok miktarda bulunmasıdır. Çünkü kıymetli, menfaatli şeyler kâinata pek çok bulunur, pek çok yaratılır.

Kara sinekler bu önemli vazifeyi görürken, sıcak mevsimde vücudun idaresinden fazla olan kanın çoğalması karşısında ve bazı zararlı maddeler taşıyan damarlardaki kirli kana musallat kılınan, belki onu emmekle memur olan sivrisinek ve pireler de fitrî hacamatçı, yani kan alıcılar olabilir.

· **Nimetin umumî olarak verilmesi, tek tek her varlığın nazara alınmış olmasına mâni değildir.**³²⁰

UMUMÎ GELEN NİMETTE HUSUSÎ DURUMLAR DA NAZARA ALINIR

Bu küllî gerçek, Hz. Üstad Bediüzzaman'ın (r.a.) enfes ve son derece önemli tesbitlerinden bir başkasıdır. O, "Umumî olan bir in'am ile inâyet-i şahsiye arasında münâfat yoktur." der. Yani, Cenab-ı Allah'ın nimetleri çok defa umumî gelir. Meselâ, güneş, ay ve yıldızlar, aynı anda bütün canlılar için nimettir; yine toprak; bütün bitkiler, hayvanlar ve çiftçiler için aynı anda nimettir. Sağlık, hayat, hayatın devamı, Din, Kur'ân, yeryüzünün hareketleri, günlerin ve mevsimlerin değişmesi ve daha pek çok umumî nimet, herkes için, her canlı için aynı anda nimettirler. Yine, bir yere yağın yağmur, o yerdeki bütün canlılar için aynı anda nimettir, rahmettir.

İşte, bu nimetlerin bütün varlıklara umumî olarak gelmesi, her bir varlığın ayrı ayrı düşünülmediğini göstermez. Bir vücuda giren yiyecek veya içecek bütün vücut için gıdadır; fakat bu demek değildir ki, o gıda alınırken tek tek organlar, hattâ hücreler düşünülmemiştir. Çünkü, vücudun gıdalanması, sağlığı ve hayatini devam ettirmesi, tek tek her organın ve hücrenin gerekli gıdayı almasına bağlıdır ve vücuda giren gıdadan her organa o organın ihtiyacı ölçüsünde tevzî de bulunur, yani dağıtılır. Yine, bir ziyafete yapılan umumî bir davet altında tek tek şahıslar da davet edilmiş olur. Yani, "Ziyafet umumî olduğundan davet umumiyette kalır, şahıslar nazara alınmamıştır." denilemez. İşte, Cenab-ı Allah'ın nimetleri vakıf malı veya nehir suyu gibi umumî olup, onlardan istifadede veya o nimetlerin verilmesinde varlıklar fert fert kastedilmemiş değildir. Özellikle küllî, yani herkesi kapsayan nimetlerde tek tek fertler de kastedilmiştir,

nazara alınmıştır. Denebilir ki nimetler, fertlerin ihtiyaçlarının toplamı nisbetinde gelir. O bakımdan, şahıslara hususî verilen nimetlerin yanısıra küllî, yani herkesi kapsayacak şekilde gelen nimetlerin de şükürü vardır ve şahıslar, bu nimetler için de şükretmekle mükelleftir.

· **Nimeti Veren’i ve neticeyi Yaratan’ı görmeyip, sebeplere ve vasıtalara yapışmak, zillet ve hakaret getirir.**³²¹

MİNNET VE ŞÜKÜR, TEMELDE ALLAH’ADIR

Dünya hikmet dünyası olduğu için Cenab-ı Allah (c.c.), icraatının dünyadaki tecellilerini bazı sebeplere bağlamıştır. Meselâ, canlılar için takdir buyurduğu rızkın ve nimetlerinin onlara ulaşmasında hareketleriyle birlikte yeryüzünü, mevsimlerin değişmesini, ısı ve ışığıyla güneşi, ağaçları ve varlıkların emeklerini birer sebep ve vasıta kılmıştır. Bazen de bir insanın bir başkasına bulunduğu ‘iyilik’, ona bir nimet veya faydanın gelmesine sebep olur. Fakat inşaallah temas edileceği üzere, nasıl “Dallar, meyveleri Rahmet hesabına insana takdim eder”se ve ediyorsa, bütün sebepler ve vasıtalar, nimetleri varlıklara yine Rahmet nâmına ulaştırırlar.

Rızkı, nimeti ve başarıyı veren ve yaratan Allah (c.c.) ve onların canlılara ulaşmasında asıl sebep, gerçek illet Allah’ın Rahmeti olup, bütün zahirî sebepler ve vasıtalar ise hikmete bağlı birer araçtır. Dolayısıyla insan, kendisine ulaşan her rızık, nimet ve başarının asıl Sahibi’ni, Yaratan’ını tanımalı, şükürü O’na etmeli, O’na ve Rahmeti’ne minnettar kalmalı, rızık, nimet ve başarının kendisine lütfedilmesindeki sebep ve vasıtalara hikmetin gereği olarak bakıp, onları yerine getirmede üzerine düşeni yapmalı ve onlara da hikmetin kullandığı araçlar olarak teşekkür etmelidir. Sebep ve vasıtaların şuarsuz olanlarını zaten yerine getirmek ve onları korumak, bakımlarını yapmak onlara teşekkür olduğu gibi, yine sebeplere dâhil bulunan bitkilerin ve hayvanlarını da bakım-görümelerini yapmak, hem vazife, hem teşekkürdür. İnsan gibi şuurlu sebep ve vasıtalara da teşekkür edilmeli, fakat asıl minnet ve şükür, her zaman Allah’a yapılmalıdır.

Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu mevzuda bir manâda Şeriat-ı Tekvîniye veya Fitrîye’nin hükümleri olarak çok lâtif misaller verir:³²²

Arkadaş! İnsan, sebepleri ve vasıtaları kucağına alıp onlara yapıştırsa, bu, zillet ve hakarete sebep olur. Meselâ, köpek, bütün hayvanlar içerisinde birkaç güzel sıfatla muttasıftır ve o sıfatlarla şöhrat bulmuştur. Hattâ, sadakat ve vefâdarlığı halk dilinde bir misal haline gelmiştir. Bu güzel ahlâkından dolayı insanlar arasında kendisine mübarek bir hayvan nazarıyla bakılmaya lâyık iken, maalesef, mübarek değil, bizatihî necis (kirli) addedilmiştir.

Tavuk, inek, kedi gibi diğer hayvanlarda, insanların onlara yaptıkları ihsanlara karşı şükran hissi olmadığı halde, bu hayvanlar, insanlarca aziz ve mübarek addedilmektedir. Bunun sebepleri ise, köpek, kendisinde hırs hastalığı fazla olduğundan zahirî sebeplere öyle önem verir, öyle yapışır ki, bu, onun Nimeti Veren'den bütün bütün gafletine sebep olur. Binaenaleyh, vasıtayı gerçek tesir sahibi (âdetâ Nimet Veren'in Kendisi) bilmekle, Nimetin Sahibi'nden gafletine ceza olarak necis hükmünü almıştır ki, tâhir (temiz) olabilsin, hükmen temizlenebilsin. Çünkü hükümler, hadler, günahları affeder. Ve insanlar arasında tahkir (hakarete maruz kalma) darbesini, gafletine kefarete olarak yemiştir.

Öteki hayvanlar ise, vasıtaları tanımıyor ve sebeplere o kadar kıymet vermiyorlar. Meselâ, kedi seni sever, sana yalvarır, ama senden ihsanı alıncaya kadar. İhsanı aldıktan sonra öyle bir tavır takınır ki, sanki aranızda hiç tanışıklık olmamış ve yokmuş; ve kedide sana karşı şükran hissi de olmaz. Onda ancak Nimetin hakikî Sahibi'ne ve Nimeti Veren'e karşı şükran hisleri bulunur. Çünkü, kedinin fitratı Yaratan'ı bilir ve –buna şuuru olsun, olmasın– hal diliyle ibadetini yapar. Evet, kedinin mırımları, “Ya Rahîm, ya Rahîm, ya Rahîm”dir.”

Burada şu ilâveyi yapabiliriz ki, asrımızda bazı evlerde köpeklere ayrı bir önem verilmesi ve onların eve alınmasının Şeriat-ı Tekvîniyye açısından bir sebebi de, günümüzde insanların da köpekler gibi sebep ve vasıtalara yapışması, nimetlerin, rızkın ve başarının gerçek Kaynağı, Yaratıcısı ve Sahibi'ni unutmaması, bu bakımdan, köpeklerle aralarında esbapperestlik ve şükürsüzlük noktasında ‘yakınlaşma ve benzeşme’ olmasıdır denebilir.

• **Dallar, nimeti Rahmet hesabına takdim eder. Zahirî sebepler eliyle gelen nimetleri, o sebepler hesabına almamak gerektir.**³²³

BÜTÜN NİMETLERİN KAYNAĞI İLÂHÎ RAHMETTİR

Nimetlerin kaynağı, onları yaratan, bizim için takdir buyuran ve gönderen, Cenab-ı Allah'tır. Dolayısıyla herhangi bir nimetin bize ulaşmasında hangi vasıta sözkonusu olursa olsun, nimetin asıl verenin Allah olduğu unutulmamalı ve nimetten dolayı Cenab-ı Allah'a şükredilmelidir.

Bismillâh ile almak, Bismillâh ile vermek

Eğer nimetin bize ulaşma sebebi veya vasıtası, hayvan ve ağaç gibi irade sahibi olmamanın yanısıra, neyi niçin yaptığının da şuurunda değilse, zaten o nimet Allah hesabına gelmektedir. Çünkü bu tür varlıklar, Allah'a, O'nun kanunlarına mecburi itaat içindedirler. Dolayısıyla, et, süt, yün, yavru ve taşıma gibi nimetlerin bize ulaşmasında vasıtalık yapan hayvanlar da, renk, koku, meyve, yakacak gibi nimetlerin ulaşmasında vasıtalık yapan bitkiler ve ağaçlar da, bütün bu nimetleri Rahmet-i İlâhî hesabına takdim eder. Dolayısıyla bunlar, nimeti takdim ederken hal diliyle *Bismillâh* der ve bizim de o nimetleri Allah hesabına almamız ve alırken yine *Bismillâh* dememiz gerekir.

Diğer taraftan, nimetin ulaşmasındaki vasıta insanlar gibi şuur ve irade sahibi bir varlıksa ve verirken Allah hesabına vermiyor, davetinde, hediyesinde başka gayeler taşıyorsa, “Üzerine Allah’ın adı anılmayan şeylerden yemeyin!”³²⁴ âyetinin iş’arî manâsıyla, gerçek Nimet Veren’i akla getirmeyen ve O’nun adına ve adıyla verilmeyen nimeti almaktan ve tüketmekten kaçınmak gerekir. Veren, her ne veriyorsa Allah için, Allah adına vermeli ve verirken *Bismillâh* demeli, alan da *Bismillâh* diyerek almalıdır. Allah adına ve hesabına verilmeyen nimetlere kesin ihtiyaç varsa, yani bir ızdırar hali sözkonusuysa, bu takdirde bu nimetler, verenin gerçekte Allah olduğu düşünülerek ve *Bismillâh* diyerek alınmalı ve onlar için Allah’a şükredilmelidir. Bu arada, nimetin bize ulaşmasında vasıta olana da teşekkür etmek güzeldir.

Mürşid, Allah’ın feyzinin ulaşmasında bir vasıtaadır

Bu gerçek, mürşidlere bakışta da aynıdır. Mürşid, Allah’ın feyzinin ulaşmasında bir vasıtaadır. Asıl mürşid de, bu vasıtılığı Allah için yapandır ve kendini vasıttan, hattâ Hz. Bediüzzaman’ın ifadesiyle, bir memer (feyizlerin uğrayıp başkasına geçtiği ayna-misal)den öte görmeyendir. Dolayısıyla hiçbir mürşid, vasıtalıktan kaynak olma mertebesine çıkarılmamalı, vasıta olarak kendisine müteşekkir olunmalı, gereken saygı gösterilmeli, ama onun vasıtasıyla gelen feyzin asıl kaynağının ve göndereninin Hz. Allah (c.c.) olduğu asla unutulmamalı ve mutlaka Allah’a şükredilmelidir.

· **Nimetlerde genellikle iki yön vardır. Bir yönü insana aittir ki, onun halk içinde görünüp bilinmesine sebeptir. İkinci yönü nimeti Veren’e bakar ki, O’nun rahmetini ve keremini izhar eder. İnsana nimetin birinci yönü itibariyle düşen tevazu, ikinci yönü itibariyle tahdis-i nimet, yani onu Allah’tan nimet olarak bilip, öyle takdim etmektir.**³²⁵

NİMETLER KARŞISINDA ORTA YOL

İnsana ulaşan her nimet, her başarı, her hayır, Allah’tandır. Önce, insanın buna kendisini iyice inandırması gerekir. Şu kadar ki, insan bu konuda yakîne ulaşsa da, zaman zaman yine nimeti ilan ederken gurura veya tevazuda bulunayım derken nankörlüğe düşebilir. Dolayısıyla bu mevzuda ifrat ve tefritten kurtulup, şu orta yolu tutmak gerekir:

Her nimette iki yön vardır. Bunlardan biri insana aittir; yani nimet, meselâ fizikî cazibe, başarı, makam ve mevkî, zenginlik, dindarlık, insanı

süsler, halk içinde görünür kılar ve onun tanınmasına vesile olur. Eğer insan nimetleri kendinden bilir, kendi bilgisine, kabiliyetlerine ve gayretine bağlarsa, bu defa nimet, insanda gurura yol açar, onu sarhoş eder, ona Allah'ı unutturur ve nihayet –Allah muhafaza– onu kibir gavyasına düşürür.

Gurur ve nankörlük arasında gerçek tevazu ve tahdîs-i nimet

Nimet, ikinci yönü itibariyle onun hakikî Sahibi olan Cenab-ı Erhamü'r-Râhimîn'e bakar. Yani nimet, Cenab-ı Allah'ın insan üzerindeki rahmetinin ve kereminin ortaya çıkmış şeklidir. Onu böyle görüp, şükür ve hamde böyle anlatmak, nimeti, kadrini ve onu Veren'i bilmek ve tanımak manâsına gelir. İnsan, nimetin kendine bakan, yani birinci yönü itibariyle, meselâ güzel bir elbise giydiği zaman kendisine “Ne güzel olmuşsun!” dediğinde içten tevazu gösterip, “Estağfirullah!” diyebilir ve demelidir. Çünkü bu güzellik, insanın kendisinden değildir. İnsan, fizikî yapısıyla güzelse, yine bu nimetin ona bakan yanı itibariyle, kendisine “Ne güzelsin!” dediğinde, yine tevazu göstermeli ve “Estağfirullah!” demelidir. Çünkü fizikî güzellik de insanın kendisinden değildir. Dolayısıyla insan, kendisine ait olmayan bir şeyi sahiplenip, onunla gururlanamaz. Fakat nimetin ikinci yönü, yani Allah'a bakan yönü itibariyle bu şekilde tevazu göstermek, nimeti inkâr ve nankörlük manâsına gelebilir. Misalimizde, güzel bir elbisenin içinde güzel görünen insana “Ne güzel olmuşsun!” dediğinde insan, “Evet, ama bu, bana ait bir güzellik değil, elbiseye ait bir güzellik; dolayısıyla da elbiseyi bana bahşedene ait bir güzellik. Şükürler olsun O'na!” demelidir. Fizikî güzelliği kastedilerek, “Ne güzelsin!” dediğinde de yine, “Güzellik bana ait değil; onu bana Veren'e ait!” demek ve buna inanmak, nimete şükür ve nimeti Allah'a ait olarak bilip öyle takdim etme (tahdîs-i nimet) demek olur.

Hız. Bediüzzaman, ilham ve Risale-i Nur

Cahilliklerinin yanısıra, özellikle iyi niyet sahibi de olmayan bazıları, başkalarının tahdis-i nimet olarak söylediklerini ve söylemeleri gerekeni onların gururlanması gibi yorumlayabilmektedirler. Oysa, peygamberler vahiy alırlar ve rasûllere verilen kitaplar, vahiydir. Dolayısıyla, bir peygamber, hem peygamberliğine, hem vahiy aldığına ve hem de kendisine gelen vahye herkesten önce ve önde inanmak ve bunu tebliğ etmek mevkiinde ve mecburiyetindedir. Ayrıca, bir rasûl de, kendisine vahyedilen Kitab'a birinci derecede ve herkesten önce talebedir ve herkesten önce ve önde ona inanıp uymakla mükelleftir. Bu husus, Kur'ân'da gayet açıktır:

Bana herkesten önce ve daha önde bütün varlığımla Müslüman (Allah'a teslim) olmam emredildi.³²⁶

O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum ve O'na teslim olan (Müslüman)ların ilkiyim.³²⁷

(Musa dedi:) "... Ben, herkesten önce ve herkesten önde Sana mü'-minim."³²⁸

Bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın kulları içinde başkalarının hidayeti için rehberlik yapmak veya Sırat-ı Müstakîm'de rehberlikle vazifeli olanlar, sadece peygamberler değildir. Namazların denebilir ki her rek'atında okunan Fatiha Sûresi'nde Sırat-ı Müstakîm'e hidayet için dua etmemizi emreden Hz. Allah (c.c.)³²⁹, bu yolun rehberleri olarak peygamberlerden başka sıddîklar, şühedâ (şahitler) ve salihler olarak üç grup insanı veya sıddîkiyet, şahitlik ve salihlik vasıflarına sahip başka insanları da nazara verir.³³⁰ Bunlar, aynı zamanda "ilim sahipleri (ülü'-ilm)"dir,³³¹ "ilimde râsihûn (kökleşmiş olanlar)dır;³³² "istinbat ehli", yani hakikati ortaya çıkaranlardır.³³³ İşte, özellikle bu insanlar da, bunlar arasında bilhassa kendilerine asfiyâ denilen büyük âlim-mürşid mücedditler de, vahyin bir alt derecesi olan ilhama mazhardırlar. Balarısı gibi bazı hayvanlar bile Cenab-ı Allah'ın hususî ilhamına mazhar oluyorsa³³⁴, elbette insanlar içinde de ilhama mazharlar olacaktır, olmuştur ve vardır. Kaldı ki, Kur'ân-ı Kerim'de peygamber olmadıkları halde, meselâ, Hz. Meryem'e meleklerin ve Rûh'un dahi gelip, Cenab-ı Allah'tan haber getirdiklerini;³³⁵ Cenab-ı Allah'ın Hz. Musa'nın annesine, peygamber olmadığı için ulema tarafından 'ilham' olarak nitelenen "vahiyde bulunduğu"nu³³⁶ okuyoruz. Ayrıca, yine Kur'ân-ı Kerim'de İlâhî hakikatlerin ve Cenab-ı Allah (c.c.) ma'rifetinin kaynağı olarak yalnızca İlâhî Kitap zikredilmez. Bunun yanısıra 'hüdâ' ve 'ilim'den de sözedilir:

İnsanlar içinde öylesi var ki, Allah hakkında tartışır durur da, ne bir ilme dayanır, ne hüdâya, ne de nur saçan bir Kitab'a dayanır.³³⁷

Bu, doğrudan veya Kitap'tan hüdâ ve ilim sahibi zatlar için onlara gelen ilham, bağlayıcıdır. Eğer böyle bir zat, vazifeli ise, yani, meselâ tecdit gibi bir vazife ile vazifeli olduğuna da eminse, sıddîklar, şühedâ (şahitler) ve salihlerden biri ise, kendisine ilham yoluyla gelen tecdit kaynağı ilmi, hidayeti açıklar ve açıklamak mecburiyetindedir ve nasıl rasûller kendilerine gelen Kitab'ın birinci derecede talebeleri olup, ona herkesten çok inanmak ve uymakla mükellef iseler, sözkonusu zatlar da, ilim ve

ilhamlarına inanır ve ittiba ederler. Allah (c.c.), vazifeli buldukları sahada onları da hatadan korur; en azından, hatalarını tashih eder veya onları tashihe muvaffak kılar. Şu kadar ki, ilhama mazhar vazifeli bir insan, ilhamı kendisinden, kendisine ait bir keramet olarak görürse, bu, iddia ve gurur olur. Buna karşılık, onu Allah'ın bir ikramı olarak görürse, bu, nimeti, kadrini ve onun gerçek Sahibi'ni bilmek, dolayısıyla tahdîs-i nimet (nimetin şükürle zikredilmesi) demektir.

Hz. Bediüzzaman, Risale-i Nurlar'ın kendi mükteşebâtının, zekâsının eseri olmadığını, onların tamamen Kur'ân'dan damlalar, sızıntılar olduğunu açıkça beyan eder. Bunu söylerken, kendisine bakılarak o eserler hakkında hüküm verilmemesini, kendisine bakılarak onların değersizleştirilmemesini kasteder; yoksa, kat'iyen Risaleler'le kendisini övmez. Tevazu ve mahviyetin zirvesindeki bir insandan zaten kendisini övmesi beklenmez ve şahsı itibariyle Hz. Üstad (r.a.), kendisini bütün mü'minlerden daha aşağı görür. Risalelerin de ihtiyacı sebebiyle kendisine Kur'ân'dan ilham olduğunu açıklar ve onlara ihtiyaç duyan herkesin, kendisi gibi o eserlere talebe olmasını tavsiye buyurur. Zaten böyle demese, Risale-i Nurlar gibi ihtişam zirvesi eserler için Cenab-ı Allah'a nankörlük yapmış olur; o eserlerin değerini takdir etmemiş ve düşürmüş olur. Hz. Üstad, Risale-i Nurlar'ı bütün talebelerinden, yani bütün Risale-i Nur talebelerinden daha fazla okumuştur. Çünkü onların değerinin farkındadır ve bu değer, kendisine değil, doğrudan Kur'ân'a aittir ve Kur'ân'dan kaynaklanır.

Gerçekten her bakımdan fevkalâde eserler olan Risale-i Nurlar'ı, onlardaki güzelliği ve Allah'ın onlarla olan nimetini görmemek, tam bir nankörlüktür. Hz. Üstad (r.a.), “Evet, Risaleler güzeldir, ama onlar bana ait değildir.” derken, tevazu ile tahdîs-i nimeti birlikte ortaya koymaktadır.

Herkes kendi dünyasının camlarından bakmak ve insanları kendi dünyasının camlarının rengine, şekline göre değerlendirmek, çoğu insanın düştüğü en büyük hatalardan biridir. Böyleleri, cehaletleri, asıl kendi gururları, aşağılık duygularını gurur ve kibirle kapatma gayretleri ve başkalarını tenkitle kendilerini güya büyük gösterme ve ispat-ı nefis etme teşebbüsleri, kendilerinden daha büyük kimse görmek istememe duyguları sebebiyle –Allah muhafaza– peygamberleri bile ancak kendilerine göre değerlendirir ve kendi terazilerinde tartmaya kalkarlar. Kaldı ki, evliyâ ve

asfiyâyı kabullenebilsinler. Ama kabullenememekle de kaybeden, sadece kendileri olur.

· **İnsan, şükrü cüz'î de olsa, Cenab-ı Allah'ın nimetlerine karşı küllî bir niyet ve hadsiz bir itikadla tam şükür mukabelesinde bulunabilir. Böyle bir niyet ve itikad, tohum gibidir. Bitkilerin tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleridir. "Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır." hadisi, bu sırra işaret eder.**³³⁸

İNSAN, NİYETİYLE EBEDÎ MÜKÂFAT VE SAADETE NAMZET OLUR

Kapasitesi, kabiliyeti, ömrü sınırlı olan insanın Cenab-ı Allah'ın nimetlerine karşı fiilî olarak şükredebilmesi mümkün değildir. Çünkü, âdeta bütün kâinat insanın hizmetine sunulduğu gibi, hayat ve vücut, her nefeste insana yeniden bağışlanmakta, yani bütün kâinatla birlikte bütün vücudu, insana her an yenilenerek verilmektedir. Dolayısıyla, bir nefesin, bir anlık hayatın şükrü dahi yüz senelik bir ömürde yerine getirilemez. İşte, kısacık bir dünya hayatında insanın ebedî hayatı kazanması veya ebedî şekavete müstehak olması niyet ve itikad sebebiyledir. İnsan, ebediyen yaşayacak da olsa asla inanmama inadı ve inkârda ısrarıyla ebedî azabı hak ettiği gibi, küllî, yani Cenab-ı Allah'ın bütün nimetlerine şükretme isteği ve niyeti, bir de bütün varlığıyla iman ve itikadı sayesinde ebedî saadet adına Cenab-ı Allah'ın rahmetini celbeder.

Meselâ, bir kişi, birkaç lira kıymetinde bir hediye ile bir padişahın huzuruna girer ve görür ki, her biri milyonlara değer hediyeler padişahın makbûl adamlarından gelmiş ve orada dizilmiş. Fakir adamın kalbine gelir: "Benim hediyem bir hiçtir; acaba ne yapsam?" Birden padişaha şöyle konuşmaya başlar: "Ey efendimiz! Buradaki bütün şu kıymetli hediyeleri kendi adıma size arz ediyorum. Çünkü siz, onlara lâıksınız. Eğer benim de imkânım olsaydı, bunların bir mislini size hediye ederdim." Hediyeye hiç ihtiyacı olmayan, hattâ hediyeler kendi hazinesinden alınıp kendisine getirilen ve bu hediyeleri tebanın sadakat ve hürmetinin alâmeti olarak kabûl eden padişah, o fakirin de hediyesini, niyeti sebebiyle en büyük bir hediye gibi kabûl eder. Böyle de, her kul, namazda tahıyyatta "et-Tehıyyâtü li'llâhi," yani "Bütün varlıkların hayatlarıyla Sana arz ettikleri kulluk hediyelerini ben, kendi adıma olarak bütünüyle Sana arz ediyorum. Eğer elimden gelseydi, onlar kadar kulluk hediyesini Sana arzedecektim. Sen,

hem onlara, hem çok daha fazlasına lâıksın.” der. İŖte bu küllî niyet ve itikad, pek geniş ve küllî bir Ŗükürdür.

Tohumları bitkilerin, çekirdekleri ağaçların niyetleridir

Bitkilerin ve ağaçların tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleri olup, bahis mevzuu küllî Ŗükür ve itikada bir misaldir. Meselâ, kavun, kalbinde çekirdekler Ŗeklinde bin niyet eder ki, “Ey Yaraticım! Sen’in Güzel İsimleri'nin nakıŖlarını yerin birçok yerlerinde ilan etmek isterim.” Yani, her bir çekirdeği, kavun adına bir niyettir; o, birken ve bir kavun olarak ibadet ederken, çekirdekleriyle bin kavun olma ve bin kavun olarak ibadet etme niyeti taşır. Cenab-ı Hakk da (c.c.) geleceği ve gelecekte olacakların nasıl olacağını bildiği için, onun niyetini yapılmıŖ ibadet gibi kabûl eder. “Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır.”³³⁹ hadîs-i Ŗerifi, bir yönüyle bu manâya ve bu gerçeğe bakar. “Yarattıkların sayısınca, Zâtı'nın hoşnutluğunca, ArŖ'ının ağırlığınca ve kelimelerinin miktarınca Seni tesbih ve Sana hamdederim.” gibi tesbih ve hamdler de, yine bu gerçek ve manâya bakar.

· **Ubûdiyet (kulluk ve ibadet), Allah'ın emridir ve O'nun rızası için yapılır. Onun faydaları ve karŖılıđı Âhîret'te verilir. Fakat, gaye yapılmamıŖ olmak Ŗartıyla ibadet ve kulluk karŖılıđında dünyaya ait bazı faydalar da verilecek olsa, bu, kulluğa aykırı olmaz.**³⁴⁰

İBADET, ALLAH EMRETTİĞİ İÇİN YAPILIR

Kulluk veya ibadet, Allah'ın emri olup, sadece Allah'ın rızası için yapılır; onun neticesi ve faydaları da Âhîret'e bakar. Yani, ibadetlerden dünya adına bir fayda beklentisine girilmez ve bu tür faydalar, kat'iyen ibadetlere gaye yapılmaz. Ŗu kadar ki, bazen Cenab-ı Allah (c.c.), dua, baŖka ibadetler veya Kendi yolunda yapılan hizmetler karŖılıđında dünyada da lütuflarda bulunabilir. Bunlar, ibadetlere ve Allah yolunda hizmetlere kat'iyen maksat yapılmamak kaydıyla istenmeden geldiğinde bir mahzur teŖkil etmez; hattâ, zayıf kalbliler, yani kullukta ve Allah ile münasebetlerinde belli bir seviyeye henüz gelmemiŖ, kalbleri Allah'a ibadette tam oturaklaŖmamıŖ olanlar için teŖvikçi olur. Fakat, ibadet ve hizmetlerde sadece dünyevî faydalar gaye yapılacak olsa, bu takdirde bu ibadet ve hizmetlerin Âhîret adına faydası olmayacağı gibi, Cenab-ı Allah'ın rızasını da çekmez; hattâ, dünya adına gaye yapılan maksatlar da hiçbir zaman gerçekleşmeyebilir. İbadet ve hizmetlerde Allah rızası esas

tutulmakla birlikte dünyaya ait faydalar da düşünülecek olsa, bu da kulluğu kısmen iptal eder.

Dua ve münacatları bazı dünyevî maksatlar için yapmak

Bu sırrı anlamayanlar, meselâ yüz hâsiyeti, yani yüz hususiyeti, yüz fazileti ve faydası bulunan Şâh-ı Nakşbend'in evrâdını veya bin hâsiyeti bulunan *Cevşenü'l-Kebîr*'i bu faydaların bazılarını niyet ederek okuyorlar. O faydaları göremiyorlar ve göremeyecekler ve görmeye de hakları yoktur. Çünkü o faydalar, o virdlerin illeti olamaz; o virdler, o faydalar için okunmaz. Çünkü bu virdler veya başka evrad ve ezkâr (zikirler) için bazı rivayetlerde sözkonusu edilen faydalar, Cenab-ı Allah dilerse onların uhrevî karşılıklarına ilave olarak verilir. Dolayısıyla, her türlü ibadet ve hizmet, sadece Allah rızası için yapılmalıdır. Böyle yapıldığı ve onlardan kat'iyen dünyevî fayda beklenmediği takdirde Cenab-ı Allah'ın dünyada da onlar karşılığında lütfettiği faydalar, zayıf kalbliler için bir teşvikçi olabilir. Bu önemli gerçek tam anlaşılmayıp da söz konusu virdler veya başka zikirler karşılığında büyük kutuplardan veya selef-i sâlihînden gelen rivayetlerde anılan dünyevî faydalar hâsıl olmayınca, onların, yani o virdlerin ve zikirlerin değeri hakkında şüpheye düşülebilmektedir. Dolayısıyla bu önemli husus, iyi anlaşılmalı ve akıldan çıkarılmamalıdır.

· **İbadet, bir diğer açıdan insanın “Estağfirullah” ve “Sübhânellâh” ile kusurlarını Cenab-ı Allah'ın dergâh-ı izzetine arz ve ilan etmektir.**³⁴¹

Cenab-ı Allah (c.c.), insana mide vermekle bütün yiyecek ve içecekleri de vermiş olmaktadır; çünkü midenin ve insandaki acıkma ve susama duygularının varlığı, yiyecek ve içeceklerin de varlığını gerektirir. Öyleyse, insanı yaratan, ona acıkma ve susama duygusu veya ihtiyacı veren, ayrıca yiyip içtiklerini sindirmek için mide veren hangi Zât ise, insanın acıkma ve susama ihtiyaçlarını gidermesi için yiyecek ve içeceklerini de yaratan aynı Zât'tır. Demek ki, insana verilen ihtiyaçlar ve cihazlar, Cenab-ı Allah'ı tanımada birer malzeme, birer ma'rifet malzemesi vasıfesi görmektedir. Bunun gibi, insana hayatın verilmesi de, o hayat için gerekli her şeyin verilmiş olduğunu gösterir. Şu halde hayatı veren ile, hayat için gerekli her şeyi veren, yine aynı Zât'tır.

İNSANA VERİLEN İHTİYAÇLAR, ONLARIN GİDERİLME
VASITALARININ YARATILDIĞINI GÖSTERİR

Nasıl insana fizikî hayatın verilmesiyle şehadet âlemindeki hayat için gerekli bütün malzeme, meselâ beş duyuyu tatmin edecek her şey de insana verilmiş olmaktadır, bunun gibi, insana zihin, kalb ve ruh gibi manevî cihazlar verilmekle de, elbette ona ilim, iman ve ma'rifet de verilecektir. Yani insan, hem fizikî âlemdeki nimetlerle, hem de manevî âlemin nimetleriyle donatılmış bir varlıktır. Ona düşen, kendisi için hazırlanan bütün bu nimetlere talip olmak ve onlara ulaşmak için sergilemesi gereken belki milyarda bir bile olmayan gayreti ortaya koymaktır.

Âdeta bütün kâinat hizmetine ve ihtiyaçlarını tatmine sunulmuş olan insana düşen, hem insaniyeti, hem ferdî ve içtimaî hayatı, hem de hemcinslerinin ve kendine hizmete sunulmuş bütün diğer varlıkların hayatı için ibadet vazifesini yerine getirmektir. Bu ibadet vazifesini insana kolaylaştırmak için de Cenab-ı Allah (c.c.), onun hamurunu acz, fakr ve ihtiyaçla karmıştır. Aksi halde insan, tam bir tahripçi, tam bir bozguncu olur ve şu muhteşem kâinatı ve hayatı hem kendisi, hem de kâinattaki bütün varlıklar için yaşanmaz hale getirebilirdi.

İnsana verilen açlık ile nimetlerin çeşitleri ve lezzetleri anlaşıldığı ve insan bir şükür fabrikası olmaya sevk edildiği gibi, ondaki kusur ve noksanlar da, Cenab-ı Allah'ın her bakımdan sonsuz kemaline bir aynadır. Ondaki fakr, Cenab-ı Allah'ın nihayetsiz ve asla eksilmeyen Servet'ine; acz, Cenab-ı Allah'ın sonsuz, her şeye yeten ve karşısında bir zerre ile bütün kâinatın aynı olduğu Kudret'ine; ihtiyaçların çokluğu ve çeşitliliği Cenab-ı Allah'ın nimet ve ihsanlarına birer ölçü ve birer merdivendir. İnsan, fakrını idrakle Cenab-ı Allah'ın Servet'ini, aczini idrakle O'nun Kudret'ini, ihtiyaçlarının diliyle O'nun hesapsız nimet ve ihsanlarını arkasına alır. Ve bütün bunlar, ibadete birer vesile ve zemindir. Bu açıdan, yani insanın acz, fakr, ihtiyaç ve kusurlarını idraki açısından ibadet, bütün bunları istiğfar ve tesbihle Cenab-ı Allah'ın dergâh-ı izzetine arz ve ilan etmek demektir.

- **Her çekirdek kendi ağacını tavsif eder; çekirdekle ağaç arasındaki fark, icmal ve tafsil, yani yoğun özet ile detay farkıdır. Dolayısıyla, aralarındaki derece farkları mahfuz, herkesin şartlarına riayetle ifa ettiği her ibadete makbul nazarıyla bakılabilir.**³⁴²

Amel ve ibadetlerin makbuliyetinde dereceler

İnsanlar arasında iman, ibadet, ahlâk ve amel ve bunların insana kazandırdığı derece açısından yerin yüzünden göklerin son sınırına, Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar mesafe farkları ve dereceler vardır. Hattâ her bir insanın ömrü boyu kıldığı her bir namazdan, tuttuğu her bir oruçtan aldığı sevaplar, birbirlerinden farklı olabilir. Çünkü, yukarıda arz edildiği gibi, insanın her an inancından, davranışlarından, duygularından, kalbinin dönüp durmalarından, her an değişebilen hallerinden oluşan ayrı bir hususî dünyası vardır. Yunus Emre, bunu şöyle ifade eder:

Bir dem âbid, bir dem zahid; bir dem âsi bir dem mutî;

Bir dem gelir ki ey gönül, ne dinde ne imandasın!

Fakat bu gerçekten hareketle insan, “Benim namazım nerede, namazı hakkıyla kılmak nerede?” gibi bir duygu ile namazdan uzak durma cinayetini işlememelidir. Elbette her bir işin, her bir ibadetin ve amelin kendi nefsinde kendi olarak bir hakikati vardır; fakat biz, Cenab-ı Allah tarafından tayin buyurulan bu hakikati bilemeyiz. Kaldı ki, herhangi bir işi o işin zâtındaki, nefsindeki hakikate göre yaptığı iddiası insanın yüzüne çarpılacak bir iddiadır. Allah'ın en büyük kulu, kulluğuyla bütün varlıkların en büyüğü olan Peygamber Efendimiz'e atfedilen münacatta “Sana, Sana ibadetin gerektirdiği şekilde, o ibadetin hakikatince ibadet edemedik ey Ma'bûd. Sen'i, Sen'i tanımanın, Sen'in ma'rifetinin gerektirdiği şekilde tanıyamadık ey Ma'rûf. Sana, Sana şükretmenin gerektirdiği şekilde, o şükürün hakikatine göre şükredemedik ey Meşkûr! Sen'i, Sen'i zikretmenin gerektirdiği şekilde, o zikrin hakikatine göre zikredemedik ey Mezkûr!” buyurulmaktadır. O bakımdan, biz insan olarak ne ibadetlerin, salih amellerin hakikatini idrak edebiliriz, ne de bu hakikatlere göre gerektiği ölçüde ibadet edip, salip amelde bulunduğumuzu iddia edebiliriz.

İbadetleri ifa şartlarına göre yerine getirmek

Bize düşen, ibadetlerin ifa şartları vardır. Meselâ, namazın şartları, vacipleri, sünnetleri, müstehapları, mekruhları ve müfsitleri, yani onu bozan haller ve davranışlar sözkonusudur; bunun yanı sıra, bir de namazın iç fıkhı, dahilî şartları diyebileceğimiz huşû ve hudû gibi haller bahis mevzuudur; işte bize düşen, namazımızı, bütün ibadetlerimizi bu şartlarına göre ifa etmeye çalışmaktır. “Benim namazım nerede, namazı hakkıyla kılmak nerede?” diye namazı terketmek veya ümitsizliğe kapılmak, şeytanın iğvasıdır. Nasıl büyük bir hurma ağacının, çekirdeğinden meyve vermiş

haline kadar varlık mertebeleri bulunur, bunun gibi ibadetlerin, salih amellerin de böyle mertebeleri vardır. Fakat, her bir mertebe aslında o varlığın kendisini, meselâ hurma ağacının çekirdeği, kök salmış, henüz fidan seviyesindeki, gövde çıkarmış, yaprak açmış halleri de ağacı tavsif eder. Yüz trilyon civarında hücreden oluşan insanda her bir hücre, her bir hücrenin DNA'sı insanı tavsif eder. Fark, icmal ve tafsil, yani özet ve detaydadır. İbadetler, dış ve iç fıkhî şartlarına göre yerine getirildiği takdirde ifa edilmişler demektir. Herkesin ibadetlerinin niteliği, hattâ her bir insanın aynı ibadeti her bir defada ifa etmesi arasındaki fark, ibadetlerin yerine getirilmediği veya eksik yerine getirildiği manâsına gelmez. Önemli olan, ibadetleri şartlarına göre yerine getirmek ve her defasında onları daha iyi, daha içten, daha duyarak yerine getirmeye çalışmaktır.

- **Birbirine yakın veya uzak, hattâ birbirine zıt eşya arasında bazı gizli münasebetler bulunur veya hayal, çok defa gayr-ı iradî olarak bu münasebeti kurar. Hayale gelen ve ‘tedaî (çağrışım)’ denilen bu münasebetten insan sorumlu değildir.**³⁴³

İNSANIN SORUMLULUĞU, ÇAĞRIŞIMLAR VE VESVESE

Birbirine yakın veya uzak eşya arasında, hattâ hiç ümit etmediğimiz ve birbirine zıt şeyler arasında dahi gizli münasebetler vardır. Bu münasebetler ya bizzat vardır veya hayal, insan iradesinin dışında olarak bu münasebetleri kurar. Buna ‘tedaî (çağrışım)’ denir. Meselâ, Kâbe-i Muazzama karşısında İlâhî huzurda namaz kılarken veya Kâbe ya da başka bir manzara karşısında Cenab-ı Allah'ın âyetleri üzerinde tefekkürde bulunurken zihin birden çirkin manzaralara kayar. Ya da ruh veya zihnin yorulduğu anlarda da zihin, kendisini dinlendirmek ve eğlendirmek için insan farkına varmadan bazı yerlerde dolaşır. Bu kayma ve dolaşmalar, çok defa irade dışı olduğu için insan bunlardan sorumlu olmaz.

Bu türden çağrışımlar, hassas ve evhamlı insanlarda daha fazla görülür. Böyle bir insan, bu tür bir durumda “Eyvah, kalbim bozulmuş!” veya, “Eyvah, namazım bozuldu!”, hattâ “Eyvah, kaybettim!”, “Eyvah! Dalâlete düştüm, küfre düştüm!” şeklinde telâşa kapılabilir. İnsan, gereksiz ve evhamdan ibaret böyle bir telâşa kapılacak olursa şeytan, bu ‘maden’i çok işletmeye girişir. Nasıl meleğin ilham merkezi ile şeytanın vesvese kanalı kalbimizde veya onun etrafında birbirine yakın olarak bulunur; nasıl Mekke Haremi'nde Kâbe ile şeytanın üssü olan taşlanma noktaları birbirine

yakındır; nasıl müttakîler ile fâcirler aynı yerde bir arada bulunabilirler, bunun gibi, tedâî yoluyla insana en mukaddes yerde ve en mukaddes makamda çirkin manzara, hayal veya düşüncelerin birden ârız olmasından ürkmemeli, fakat bunun üzerinde durmadan, sözkonusu hayal veya manzarayı iradî düşünme konusu yapmadan, ondan hemen geri dönülmelidir. Eğer üzerinde durulacak olursa bu, kendisinden kurtulunması güçleşen bir vesvese haline gelebilir veya –daha tehlikelisi– nefsin kendisinden zevk aldığı bir şekilde bürünebilir. Dolayısıyla, vesvese olarak kalbe veya zihne gelen her şeyden hemen kurtulmaya bakmak, ona önem vermemek, onun üzerinde durmamak gerekir.

· **İbadet ve amelleri vesveseye düşmeksizin kusurlu görüp istiğfar etmek, onları güzel görüp gurura ve kendini beğenmeye düşmeye daima tercih edilir.**³⁴⁴

İbadet ve amellerde mümkün olduğunca onları kusursuz yapmaya çalışmak gerekir. Fakat hiçbir ibadet ve dinî amelin kusursuzluğunun sınırlarını bilemeyiz ve idrak edemeyiz. Dolayısıyla bir ibadet veya amel, zahirî şartlarına uygun yapılmışsa sorumluluk yerine getirilmiş demektir. Böyle yapan bir insanın, amellerini, ibadetlerini kusurlu görüp vesveseye düşmesinin, meselâ tekrar tekrar abdest alması ve aynı namazı tekrar tekrar kılmasının hiçbir manâsı yoktur. Fakat, insanın Mu'tezilece bir anlayış ve tavırla vesveseye düşmeksizin ibadet ve amellerini kusurlu görüp kusurları sebebiyle istiğfar etmesi, onları kusursuz görüp gurura ve kendini beğenmeye düşmesinden elbette ve her zaman hayırlıdır.

· **Din'de zorluk yoktur ve dört mezheb de haktır. Ve istiğfara sebep olan kusuru itiraf, gurura yol açan ameli güzel görmekten –bilhassa vesveseli insan için– daha güzeldir.**³⁴⁵

DİN, TATBİK EDİLEMEZ ZORLUKTA DEĞİLDİR

Din, tatbik edilemez zorlukta değildir; onun her kaidesi ve hükmü uygulanabilir kolaylıktadır ve bundan dolayı “Din'de zorluk yoktur,” bir küllî kaide olmuştur.³⁴⁶ Fakat bu demek değildir ki, herkes, Din'i kolayına nasıl gelirse öyle uygular. Bunun manâsı, arzedildiği gibi, Din'in bütün kaide ve hükümleri uygulanabilir kolaylıktadır. Ayrıca, insanlara tâkatlerinin üstünde yük yüklenmez ve Allah, böyle bir yük yüklememiştir.³⁴⁷

İnsan, Din’i tatbik ederken önce haramlardan kaçınıp, farzları vâcipleri ve sünnetleri yerine getirmeli, daha sonra ‘müstehap’ veya ‘nafîle’ denilen amelleri kaldırabileceği ve Din’in kendisine galip gelmeyeceği ölçüde yapmaya çalışmalıdır. Din’i yaşanmaz şekilde ağırlaştırmak bir tefrit, onu sünnet, müstehap veya nafîlelere önem vermeden yaşamak arzusu da bir ifrattır. Bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.s.), şöyle buyururlar:

Allah Tealâ ferman buyurdu ki: “Kim Ben’im velî kuluma düşmanlık ederse Ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaî) vazifeleri eda etmesidir. Kulum, Bana nafîle ibadetlerle de yaklaştırmaya devam eder ve nihayet sevgime erer. Bir defa onu sevdim mi artık Ben onun kendisiyle işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Ben’den bir şey isteyince onu veririm; Ben’den sığınma talep etti mi, onu himayeme alır, korurum.”³⁴⁸

Abdesti farzları ve sünnetleriyle güzelce almak Din’i makul seviyede yaşamaksa, onu sünnetlerini ihmal ederek almak bir ifrat, “Yüzümü ne kadar yıkadım; acaba kulaklarımı gereği gibi yıkayabildim mi?” gibi düşüncelerle yıkanması gereken yerleri defalarca yıkamak da tefrittir ve vesvesedir. İşte bu ikinci durumda insan, vesveseyi yenmek için yıkanması gereken azalarını birkaç defa bir–iki kez yıkayıp, vesveseye meydan vermemesi tercih edilir yoldur. Tefriti yenmek için birkaç defalığına farzlarla iktifa gerekebilir. Önemli olan, dengeyi bulmaktır. Denge de kaldıraç misali gibidir; yük kolunda ne kadar ağırlık varsa dengeyi bulmak için kuvvet koluna o kadar kuvvet tatbik edilir. Bunun gibi, Din’de malâyanî insanları ise ruhsatlarla okşamak değil, azimetlerle kamçulamak denge gereğidir. Öte yandan, arzedildiği üzere, vesveselerle Din’i kendisi için yaşanmaz hale getiren insanın da bir süre farzlarla iktifa etmesi, vesvesenin üzerinde durmaması, meselâ dört rekatlı bir namazı üç rekate mî kıldım, dört rekate mî kıldım diye vesveseye düşmeye başladığında dört rekate mî kıldığına hükmetmesi, tercih edilir usuldür.

• **Din’de lâubaliler, ruhsatlarla okşanmaz; azîmetlerle, şiddetle ikaz edilir.**³⁴⁹

MEZHEPLER ARASI TELFİKLE VESVESE ARASINDA

Mezhepler, İslâm’ın evrenselliğinin, her şartta, he zamanda ve mekânda tatbik edilebilirliğinin gereğidir. Nasıl Peygamber Efen-dimiz’den önce ülü’l-azm dört rasûle ayrı şeriatlar verilmiştir, bunun gibi, İslâm’ın her bir zaman, mekân ve şartlara hitap edebilirliğinin gereği olarak İslâm içinde

mezhepler oluşmuştur. Müçtehid olmayan insanlara düşen, bir mezhebe intisap etmek ve Din'i o mezhebe göre yaşamaktır. Zaten mezhepler arasındaki farklar, ikinci-üçüncü dereceden ve asla taallûk etmeyen meselelerdedir. Nefsânî bir tavırla Din'i olduğundan da fazla kolaylaştırmak için mezhepler arasında telifke gitmek, meselâ Hanefîlerde abdesti kadına ve tenasül organlarına dokunmak bozmuyor; Şafiîlerde kan da bozmuyor deyip, bütün bu durumlarda abdesti bozulmamış kabûl etmek böyle bir telifktir, Din'de lâubalîktir ve Allâme Zahid el-Kevserî'nin hükmüyle, "dinsizliğin köprüsü"dür. O bakımdan, böylelerine ruhsat yolu gösterilmez; tam tersine, böyle bir insan, azimetlerle kamçılanır, şiddetle ikaz edilir.

Öte yandan, bir insan vesveselerle Din'i kendisi için yaşanmaz hale getiriyorsa, bu insan, vesveseyi yeninceye kadar böyle bir telifke de gidebilir. Vesveseye müptelâ iken ameli, Sünnî dört fıkıh mezhebinden birine uyuyorsa vesvese ile o ameli tekrar etmemelidir. Her zaman için vesveseyi yenmenin en önemli iki yolundan biri vesveseye önem atfetmemek, diğeri de vesvesenin sevkettiği yola gitmemek, tersini yapmaktır.

Amel veya ibadetlerden dolayı gurura kapılma

İbadet ve amellerde şeytanın ve nefsin en önemli hilelerinden biri, insanı amel veya ibadetleri sebebiyle kendini beğenmeye sevk etmek ve bunlardan dolayı insanın gurura kapılmasıdır. Bu, bir insan için son derece tehlikelidir. Çünkü biz, bir amel veya ibadetin nefsü'l-emirdeki, yani bizzat sahip bulunduğu hakikatini bilemeyiz. O bakımdan, daha önce de temas edildiği üzere, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bile Cenab-ı Allah'ı gerektiği ölçüde tanıyamadığını, O'na gerektiği ölçüde ibadet ve şükredemediğini münacat halinde itiraf ederken ve kendisi de dâhil olmak üzere Allah'ın rahmeti olmadan kimsenin ameliyle Cennet'e giremeyeceğini beyan buyururken,³⁵⁰ hiç kimse, amelini ve ibadetini beğenip, ondan dolayı gurura giremez. Dolayısıyla, yukarıda da arzedildiği üzere, özellikle vesveseli bir insan için kendini beğenmemeye ve istiğfara sebep olan bir amel, gurura yol açan ve güzel görülen bir amelden daha hayırlıdır. Kısaca, kâinatın düzeninde olduğu gibi, Din'de, ahlâkta, irşadda ve meselelerin çözümünde de kaldıraç misali çerçevesinde dengeyi sağlamak ve muhafaza etmek, her zaman için doğru olan yoldur.

- **Küfrü veya dalâleti hayalden geçirmek küfür ve dalâlet olmadığı gibi, küfür veya dalâlet vehmine kapılmak ve küfür veya dalâleti tasavvur etmek de, küfür veya dalâlet değildir.**[351](#)

ZİHNÎ MELEKELER VE İMAN VE KÜFÜR

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, zihinde ilim ve itikada giden yolun pek çok mertebeleri vardır. Tahayyül (hayal etme), tasavvur (hayale şekil verme), tefekkür, akletme, muhakeme, tasdik, iltizam, itikad, bu mertebelerin başlıcalarıdır. İman veya küfür, hayal veya hayale gelen, hayal edilen olmadığı gibi, tasavvur da değildir. İman veya küfür, bilgi de değildir. İman veya küfür, bir tasdiktir, iradî benimseme ve kabuldür (iltizam) ve itikad, yani bağlanmadır; iman veya küfür, iradî birer hükümdür. Dolayısıyla, bazen hayale küfür gelmesi, şetim, yani mukaddesler üzerinde çirkin düşüncelerin gelmesi, hattâ bunları tasavvur etmek, ne küfürdür, ne şetimdir.

Şu kadar ki, özellikle hassas ve vesveseye müptelâ insan, hattâ bazen başka insanlar da, gayr-ı iradî olarak hayale gelen bir düşünceyi, bir çağrışımı, teakkul, yani aklına gelmiş bir şüphe zanneder, onun aklî bir kabûl olduğu endişesine kapılır. Oysa, vicdanı da, aklı da onu reddetmektedir. Veya vehmini, tasavvurunu tasdikle karıştırır. Vehmettiği veya tasavvur ettiği, zihninde şöyle böyle şekillenen bir şüpheyi aklî, hattâ kalbî tasdiğine girmiş bir şüphe kabûl edip, vesveseye kapılır ve “Eyvah! İmanım gitti!” der veya imanını kaybetmekte olduğu korkusuna kapılır. Eğer bunun üzerinde duracak ve bu vesveseye, hayale, vehme, tasavvura ciddî bir hükümmüş gibi muamele edecek olursa, bu defa şeytan bu ‘maden’i işletir ve insanı ye’se atar. Oysa iman da, küfür de, hidayet de, dalâlet de, kesin aklî kabûlle birlikte kalbî tasdiktir, itikaddır, yani bağlanmadır. Bu bakımdan, böyle vesveseye kapılan ve imanını konusunda endişeye düşen bir insan, vesvesenin hassas ve imanlı insanlara karşı şeytanın son bir silahı olduğunu düşünüp, buna asla önem vermemeli, bunun üzerinde durmamalı ve itikadına hâlel gelmiş şüphesine düşmemelidir.

- **İmkân-ı zâtî ile imkân-ı zihni veya aklî birbirine karıştırılmamalıdır. Zâtında mümkün görülen her şey, aklen de mümkün demek olmadığı gibi, bir şeyin zâtında mümkün olması, ilmî yakîne de zarar vermez.**[352](#)

İMKÂN-I ZÂTÎ, İMKÂN-I AKLÎ

Yine daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bilhassa şeytanın hassas insanlara verdiği en yaygın bir vesvese, zâtında mümkün görülen bir şeyin zihnen, aklen ve ilmen de mümkün görülmesi, “Neden olmasın? Allah yapamaz mı?” gibi sorularla zihnin lüzumsuz meşgul edilmesidir.

Meselâ, her gün güneş doğar ve biz inanırız ki, her sabah vakti geldiğinde güneş doğacaktır. Fakat, güneşin doğup doğmaması Cenab-ı Allah’ın elindedir ve O dilerse, doğmasına izin vermezse güneş doğmaz. Bu, itikadımızdır. Fakat bu demek değildir ki, güneş, bugün veya yarın doğmayacaktır. Çünkü Cenab-ı Allah sadece Kadîr ve Mürîd, yani dilemede mutlak hür ve Kudret’i her şeye yeten değildir; O, aynı zamanda Hakîm’dir. Dolayısıyla Hikmet dairesinin hükmü ile Kudret dairesinin hükmü ve bu çerçevede sebepler dairesi ile itikad dairesi birbirine karıştırılmamalıdır. Güneşin bugün veya yarın doğmamasının zâtında mümkün olması, Cenab-ı Allah doğmamasını dilerse doğmayacağı, hattâ dilerse güneşi yok edebileceği, güneşin doğması konusunda bir vesveseye sebep olmamalıdır. Çünkü O’nun Hikmet’i, güneşin Kıyamet’e kadar her gün doğmasını gerektirmektedir; bu sistemi bu şekilde kuran O’dur ve onu ancak Kıyamet’le değiştirecektir. Yine, meselâ şu dakikada Van Gölü’nün pekmez gölü, Ağrı Dağı’nın şekerden bir dağ haline gelmesi zâtında mümkündür ve Cenab-ı Allah’ın Kudret’i elbette bunlara yeter. Fakat, Van Gölü daima göldür ve Ağrı Dağı da taştan ve topraktan bir dağdır. Dolayısıyla bir şeyin zâtında mümkün olması, onun olmasını gerektirmez ve olacağı manâsına da gelmez; aklın böyle bir şeyi kabûl etmesini de gerektirmez. Bu sebeple, böyle zâtında mümkün şeyleri aklen de mümkünmüş, bunlar olacakmış, olması muhtemelmiş gibi vesveseye kapılmak, üzerinde durulduğu takdirde zamanla ciddî dalâletlere yol açabilir.

Neden olmasın? Allah yapamaz mı?

Bir zaman bir arkadaş meclisinde Hz. İsa’nın Âhir Zaman’da yeryüzüne ineceği mevzuu konuşulurken, itikadı sağlam, dinî salâbeti yerinde bir arkadaş, çok itimat ettiği bir zâtın Hz. İsa, yani şahs-ı İsa olabileceğini söyleyiverdi. “Ama biliyoruz ki o, bir anne ve babadan dünyaya geldi” dedim. Söz konusu arkadaş, “Allah, dilerse yeniden bir anne ve babadan da dünyaya gönderemez mi?” demesin mi!? Hayret ettim. Şöyle cevap verdim: “Elbette Cenab-ı Allah, her ne dilerse yapar. Fakat sizin söylediğiniz

tenasühtür (reenkarnasyon) ve itikadımızda tenasühe yer olması şöyle dursun, tenasühe inanmak, küfür kabûl edilmiştir.”

Nefis ve şeytan, “Neden olmasın?” diye vehim verir ve şüphe atar. “Neden olmasın”ın sonu yoktur. Bunlar, birer vesvese olduğu gibi, Cenab-ı Allah’ı bütün İsimleri ve Sıfatları, İsimleri ve Sıfatları’nın icraatlarıyla tanımamanın, itikad dairesini sebepler dairesiyle, Cenab-ı Allah’a ait Kudret dairesini Hikmet dairesiyle karıştırmak demektir. Bu bakımdan, nefis ve şeytanın verdiği bu tür vehimlere asla itibar edilmemeli ve bunlar, birer vesvese haline getirilmemelidir. Ayrıca, her mesele dâhil bulunduğu sahada kesin bir delile dayanmalıdır. Yine daha önce temas edildiği üzere, “Bir delilden kaynaklanmayan bir ihtimalin hiçbir ehemmiyeti yoktur.” Bu, hem Usûlü’-d-Din’de, hem Fıkıh Usûlü’nde temel kaidelerdendir.

• **Nefs-i emmare, nefis-i levvame veya mutmainneye yükseldiği zaman silahlarını ve cihazlarını sinir sistemine devreder ve sinirler, şahıs ölünceye kadar nefis-i emarenin vazifesini yapar.**³⁵³

İNSANDA NEFİS MEKANİZMASI VE ÖNEMİ

Nefis, insanın hayatı için belki de ruh seviyesinde önemlidir ve insanın terakki zembereğidir. İnsan, nefsi veya nefsin cihazlarıyla Cenab-ı Allah’ın maddî nimetlerini tadar. Meselâ, güzel kokuların, güzelliklerin, güzel seslerin, tadların lezzetine ancak nefis sayesinde varırız. Ayrıca, hayatımızın devamı için tatmini gereken bütün ihtiyaçların kaynağı ve onları tatmin mekanizması da yine nefistir. Dolayısıyla, eğer insan nefisine hakim olur, onu bineği yapar ve nefsin kendisine binip, onu istediği istikamette yönlendirmesine mâni olursa, yani nefsin bütün cihazlarını, nefis mekanizmasını Allah’ın çizdiği sınırlar çerçevesinde kullanırsa, bu defa nefis, hem bir şükür fabrikası haline gelir, hem de insanın manevî ve ahlâkî terakkisinde en önemli zemberek olur. Melekler, onları kötülüğe sevkeden nefis-i emmareleri olmadığı için terakkî etmezler, insanlar için ise nefis mekanizması sayesinde terakki basamakları imkân dairesinin sonuna kadar açıktır.

İnsanın mânen terakkîsi istikametinde nefsin halleri

Ne var ki, insan çok defa nefisine mağlûp olur; çoğu insanlar, bu mağlûbiyetle dünyadan göçerler. Nefis, Kur’ân-ı Kerim’de buyurulduğu üzere,³⁵⁴ insana verilen bütün lâtifeleri, kabiliyet ve melekeleri kendi arzuları istikametinde kullanmak ister ve bu sebeple insanı, daima bu

arzuları tatmine çağırır. Eğer tatmini şer'î sınırlar içinde tutulmazsa, bu defa nefis, sınır tanımaz hale gelir. Kuvve-i şehviye, yani, arzular, istekler, ihtiyaçlar kuvvetiyle insanı sürekli ve doymak bilmez biçimde arzuları, istekleri, iştihaları istikametinde davranmaya ve dolayısıyla çok günahlara ve tecavüzlere sevkeder. Kuvve-i gazabiye, yani insandaki savunma mekanizması olan öfke kuvvetiyle hak ve adalet tanımaz ve pek çok zulümlere sebep olur. Kuvve-i akliyesi, yani akıl veya zihin kuvvetiyle ise insanı aldatmaya, demagojiye, bâtılı hak, hakkı bâtıl göstermeye, inançta ve düşüncede dalâletten dalâlete sürükler. İşte, nefsin bu haline 'nefs-i emmare (kötülüğü emreden nefis)' adı verilir.

Nefis, terbiye ile, Din'in çizdiği sınırlara çekilmekle ve bunda ısrarla yavaş yavaş insan üzerindeki tesirini kaybeder. Buna karşılık ruh güçlenir ve artık nefis, hatalarından dolayı pişman olmaya, onlardan elini çekmeye, zaman zaman düşmekten kurtulamadığı hata ve günahlardan dolayı pişmanlık duyup, kendini kınamaya başlar. Nefsin bu haline 'nefs-i levvame (kendini kınayan nefis)' adını verilir. Bunun bir adım ilerisi, nefis-i mutmainnedir.

Nefs-i emmarenin fonksiyonunu âsâba devretmesi

'Nefs-i mutmainne', büyük ölçüde düşünce ve itikadda tatmine ulaşıp oturaklaşmış, iman, ibadet ve Kur'ân'la belli bir doygunluğa ulaşmış, artık günahlardan neredeyse bütün bütün çekilmiş olan nefistir. Bazı Sûfî âlimler bu mertebeden sonra 'nefs-i râziye', 'nefs-i marziyye', 'nefs-i safiyye', 'nefs-i zekiyye' gibi mertebelerden bahsederken, bazıları, bu mertebeleri nefis-i mutmainnenin kendi içinde mertebeler olarak değerlendirirler.

Nefs-i mutmainne mertebesine ulaşan büyük velîler, daha önce arz edildiği gibi, kendilerini şiddetle kınamaktan hiçbir zaman geri durmamış, kendilerini daima herkesin gerisinde görmüş ve sürekli nefis-i emareden şikâyet etmeye devam etmişlerdir. Onlardan halâ nefis-i emmareden bu şekilde şikâyet etmelerinin bir sebebi, ruhta geliştikçe, mânen terakkî ettikçe, Allah ma'rifetinde mesafeler katettikçe daha da hassaslaşmaları, zihinlerine veya kalblerine uğrayıp geçen bazı nahoş gördükleri düşünceleri, niyetlerine dokunduğunu düşündükleri bazı hisleri affedilmez hatalar telâkki etmeleri ise, diğer sebebi, mânen, rûhen ve dolayısıyla sinir sistemlerinde olabildiğince hassaslaşmaları sebebiyle, nefis-i emmarenin vazifesini artık sinir sistemine devretmiş olmasıdır. Çünkü, nefisle

mücadele ve bunun getirdiği manevî terakkî ölünceye kadar devam edecektir. Artık, başka insanların çok küçük gördükleri hatalar ve günahlar dahi, onlara tahammül edilemez gelir. Bu olabildiğince hassas halleri sebebiyle, denebilir ki, sürekli bir sabır ve yanlış yapmama imtihanı yaşarlar. Bu da, buldukları yüksek derece veya makamın gereğidir ve imtihanları, daha da ağırdır. Bu halleriyle onlar, zâhiren öfkeli gibi görünebilir ve algılanabilirler. Bu da, onlara dıştan bakanları aldatabilir. Meselâ, Hz. Ömer'in (r.a.) hayatını inceleyenler, büyük halife hazretleri hakkında yanlışlıkla böyle bir yargıya varabilirler. Oysa onun tavrı, adalet-i mutlaka üzerinde titreme tavrıdır.

· **İnsan, gaflet sebebiyle kendi vazifesini, iktidarı dahilinde olan kolay ubûdiyet vazifesini terk eder, zayıf kalbiyle ağır rubûbiyet vazifesinin altına girer ve ezilir. Bütün rahatını kaybetmekle kalmayıp, âsi, şakî, hain kişilerin partisine dahil olur.** [355](#)

İNSANIN VAZİFESİ UBÛDİYET VE SAĞLIĞI İÇİN İDMAN

Hayvanlar yeryüzüne hayatları için gerekli bütün bilgi kendilerine verilerek gönderilir ve çok kısa zamanda hayata adapte olurken, insan hiçbir şey bilmeden dünyada gönderilir ve hem hayata adapte olması, faydasına ve zararına olan şeyleri öğrenmesi yıllar alır, hem de hayatı boyu öğrenmesi devam eder. Bu da gösteriyor ki insan, talim ve terbiyeye, yani öğretim ve eğitime muhtaçtır. Yani insan, talim ve terbiye için dünya hayatı talimgâhına gönderilmiş bir askerdir. Askerlik vazifesi başka, hükümetin vazifesi başkadır. Askerlik vazifesi, talim ve cihad gibi Din ve vatani koruyacak işlerdir. Hükümetin vazifesi ise, askerin erzakını, elbiselerini ve silâhını temin etmektir. Bu sebeple, bir asker, askerliğe ait vazifesini terk edip, erzakını temin için meselâ ticaretle uğraşmaya başlasa şakî ve hain olur, şakî ve hain muamelesi görür.

İbadetler ve rızık için çalışma

İşte, insanın Allah'a karşı vazifesi ibadetle kulluktur. Büyükleri başta olmak üzere, günahları terk etmek, onun takvasıdır. Nefis ve şeytanla uğraşması, cihadıdır. Buna karşılık, insanın ve bakım ve görümü altındaki kişilerin hayatları için gerekli malzemeyi tedarik etmek, Cenab-ı Allah'a ait bir iştir. Madem hayatı veren O'dur, hayatı koruyacak ve sürdürecektir malzemeyi sağlayacak da O'dur. Şu kadar ki, hükümetin asker için ofislerde topladığı erzak ve diğer levazımata taşınmasında, temizlenip

pişirilmesinden askerler istihdam edildiği gibi, Cenab-ı Hakk da, insanın hayatı için lâzım olan her şeyi yeryüzü ofisinde yaratıp topladıktan sonra, o erzakla ilgili diğer işleri insana yaptırır ki, insan, ataletten kurtulsun ve vücuduna yararışlı idman yapmış olsun.

İnsanı en âciz döneminde anne karnında onun gücü ve çalışması dışında pek lezzetli rızıklarla besleyen Hz. Allah (c.c.), onu doğduktan sonra yine güçsüz vaktinde annenin süt musluklarından besleyen Allah (c.c.), o hayatta kaldıkça elbette rızkını ona verecektir. Fakat insan, hayatı için gerekli rızıkla yetinmeyip, lezzetlerine mağlûp olarak, ayrıca görenek bahanesiyle hayatı için gerekli dört ihtiyacı yüze çıkarır ve bu defa, hem bu yüz ihtiyaç peşinde koşarak bîtap düşer, hem de asıl vazifesi olan ubûdiyeti ihmal eder. Oysa Allah, her bahar mevsiminde yeryüzünü bir rızık tarlası ve mutfağına dönüştürüyor. Bu tarla ve mutfakta zayıflar daha iyi beslenirken, rızık peşinde koşan en güçlüler –kurtlar, aslanlar, çakallar gibi– en zor besleniyorlar. Eğer insan, helâl ve aslî rızıkla yetinseydi, hem daha iyi beslenecek ve daha sağlıklı olacak, hem de rızkını kazanacağım diye perişan olmayacaktı. Ona düşen, askerlik vazifesini bırakıp, Allah'ın işi olan rızık vermeye müdahale ile bunun altında ezilme değil, askerlik, yani kulluk vazifesini yapıp, rızkını Allah'a bırakmak, Allah'ın takdir buyurduğu helâl ve aslî rızık için üzerine düşeni yapmaktır.

· Ey insan! Eğer yalnız O'na kul olsan, bütün mahlûkat üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer kulluktan geri dursan, bu defa âciz mahlûkata zelil bir kul olursun.³⁵⁶

İNSANIN MAHİYETİ VE KULLUK

İnsanın ihtiyaçları kâinatın âdeta tamamına yayılmış, arzuları ebede uzanmıştır. O, bir çiçeği istediği gibi, bir baharı da ister; bir bahçeyi ve baharı arzu ettiği gibi, Cennet'i de arzu eder. Bir dostunu görmeğe iştihak duyduğu gibi, Cemîl-i Zü'l-celâl, yani Hz. Allah'ı görmeğe de iştihak duyar. Başka bir diyarda duran bir sevdiğini ziyaret etmek için o diyarın kapısını çalıp açmaya muhtaç olduğu gibi, Berzah'a, yani kabir âlemine göçmüş yüzde doksandokuz ahabîbini ziyaret etmek ve ebedî ayrılıktan kurtulmak için koca dünyanın kapısını kapayacak ve harikalar mahşeri Âhîret'in kapısını açacak, dünyayı kaldırıp yerine Âhîret'i kuracak ve koyacak bir Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına sığınmaya da muhtaçtır.

İnsanda yapma, meydana getirme ve tahrip cihazları

İnsanda iki cihet vardır. Biri, icat, varlık, hayır, müsbet ve fiil, yani bir şeyler yapma cihetidir; diğeri ise tahrip, yokluk, şer, menfî ve infial, yani hadiselere nesne olma cihetidir. O, birinci ciheti itibariyle arıdan, serçeden daha aşağı, sinekten, örümcekten daha zayıftır. Kur'ân'da bu noktada, “*Ey insanlar! İşte size bir temsil, dikkatlerinizi ona çevirin: Allah'tan başka ilâh yerine koyup taptığınız ve kendilerine yalvardığınız her ne varsa, bütün imkânlarını birleştirip bir araya gelseler tek bir sineği olsun yaratamazlar. Bundan da öte, eğer sinek onlardan bir şey kapıp götürse onu bile kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, kendisinden bir şey istenilen de!*”³⁵⁷ buyrulur.

İnsan, ikinci ciheti itibariyle, dağları, yeri, gökleri de geçer. İyilik ve müsbet iş yapma dairesi elinin erdiği yere ulaşır veya ulaşmazken, tahrip dairesi, sınır tanımaz. İyilik ve müsbet iş yapma, icat adına eli çok kısadır; ancak elektrik tesisi döşenmiş bir binayı aydınlatmak için düğmeye basmak kadardır. Daha önce de temas edildiği gibi, bir şeyin varlığı bütün parçalarının varlığına bağlı bulunduğu için, insan yapması gereken şeyler adına karşısında daima gerekli tesisatın döşenmiş olduğunu ve kendisine ancak düğmeye dokunmak kadar bir işin bırakıldığını görür. Buna karşılık, bir şeyin yokluğu için bir parçasının yokluğu çok defa yeterli olduğundan, insan, şer ve tahrip cihetinde her varlıktan daha ötedir.

Bir tahrip olarak küfür

Meselâ, küfür, bir fenalıktır, bir tahriptir, tasdiğin olmamasıdır. Fakat bu tek kötülük, her bir ‘hücre’siyle Allah’a delil olan, bütün zerrelere Allah’ın âyetleri olan baştanbaşa kâinatı tahkir, yani onu Bir Allah’ın baştan sona manâ ve hikmetler dolu bir kitabıyken, tesadüflerin elinde manâsız ve gagesiz bir oluncak olarak görme; aynı şekilde, bütün insanlığı da, sonsuz rahmet, ilim ve kudret sahibi bir Zât’ın yeryüzünde nazdar bir misafiri ve halifesi olmak mevkiinden, manâsız, fâni ve hikmetsiz bir hayatın mahkûmu, sefil ve tesadüflerin oyuncağı bir nesne derekesine düşürme; yine kâinatta tecelli eden ve ona bütün hususiyetlerini veren İlâhî İsimler’i yok sayma; ayrıca, başta Allah Rasûlü (s.a.s.) olmak üzere, tarih boyu gelmiş ve hayatlarında tek bir yalana, ahlâk dışı bir davranışa dahi rastlanmamış yüzbinden fazla peygamberi insanlığın –hâşâ– en pespaye, en yalancı mensupları gibi değerlendirme, o peygamberlerin izinde Allah’a ve Dini’ne inanan ve içlerinde yüz milyonlarca âlimler, velîler ve safîler

bulunan milyarlarca inanmış insanı ahmaklığın en korkuncuyla suçlama gibi sınırsız cinayetler toplamı demektir. Buradan tahripte insanın ne kadar korkunç neticelere sebep olabileceği ortaya çıkar.

Nihayetsiz ihtiyaç için nihayetsiz ilim ve kudret

İşte bu durumdaki insana hakiki Ma'bûd, ancak her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi yanında, mekândan münezzehiyetiyle beraber her şeyin yanında nâzır, her mekânda hazır; acz, kusur ve noksandan mutlak uzak, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir Kadîr-i Zü'l-celâl, bir Rahîm-i Zü'l-cemâl, bir Hakîm-i Zü'l-kemâl olabilir. Çünkü insanın nihayetsiz ihtiyaçlarını ancak nihayetsiz bir kudret ve her şeyi kuşatan bir ilim sahibi karşılayabilir. Öyleyse, Kendisi'ne ibadet edilmeye lââyık yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na abd (kul) olsan, bütün yaratılmışlar üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer O'na kulluk ve/veya ibadetten kaçınırsan, âciz yaratıklar önünde zelil bir kul olursun. Eğer enaniyetine ve iktidarına güvenip tevekkül ve duayı bırakıp, kibir ve davaya sapsan, o vakit iyilik ve icat cihetinde arı ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip cihetinde dağdan daha ağır, vebadan daha zararlı olursun.

Allah'ı tanıyan ve O'na itaat eden, zindanda dahi olsa bahtiyardır. O'nu unutan, saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.³⁵⁸

BİR İMAN-KÜFÜR MUVAZENESİ

Kâinat, zerrelere galaksilere içindeki her bir şey ile Cenab-ı Allah'ı tanıtan âyetler (işaretler, alâmetler, deliller) meşheri veya kitabıdır. Fiziği, kimyası, astronomisi, astrofiziği, biyolojisi, tıbbı ve zoolojisiyle, kısaca kâinatı (ve insanı) inceleyen bütün ilimler, aslında kâinatın Cenab-ı Allah'a şahadetinin delilleridir.

Yaratmada tesadüfe, tabiata, maddeye katiyyen yer yoktur

Meselâ, farzedelim ki, mükemmel bir eczane bulunuyor ve içinde de her türlü ilaç var. İlaçların prospektüslerine baktığımızda, her birinin bir hastalığı tedavi için belli maddelerden çok hassas miktarlarda alınarak yapıldığını okuyoruz. Buradan anlarız ki, bu ilaçları yapan veya yapanlar, hastalıkları bildikleri gibi, o hastalıkların hangi ilaçlarla tedavi olacağını ve o ilaçların hangi maddelerden ne ölçüde alınarak yapılacağını da bilmektedirler.

Bunun gibi, hayvanların ve insanların çeşit çeşit ihtiyaçları ve çeşit çeşit hastalıkları vardır. Ve bütün bu ihtiyaçları giderecek maddeler, yiyecekler ve içecekler kâinat marketinde ve bütün hastalıkları tedavi edecek ilaçların kaynağı olan bitkiler de yine kâinat eczanesinde vardır. Şu halde buradan anlarız ki, bütün hayvanları ve insanları ihtiyaçlarıyla, hastalıklarıyla ve hastalıkların hangi maddelerle tedavi edileceğini bilen ve bu ihtiyaçları gidermek, hastalıkların da tedavisi için gerekli bütün bitkileri, maddeleri vareden, insanlarla hayvanlar ve bu bitkiler ve maddeler arasındaki münasebeti kuran Bir'i mutlaka bulunmalıdır. Nasıl misalimizdeki eczane ve eczanedeki tek bir ilaç bile tesadüflere, mecburiyetlere, maddeye, tabiata veya tabiat kuvvetlerine verilemezse, elbette kâinat marketi ve eczanesiyle, ondaki canlılar için gerekli malzeme ve ilaçlar da katiyen ilimsiz, şuarsuz, iradesiz, cansız maddeye, tabiat veya tabiat kuvvetlerine veya tesadüf ve mecburiyet gibi birtakım kavramlara asla verilemez. İşte, tıp ve eczacılık ilmi, bir ilkokul talebesinin bile anlayacağı ölçüde Cenab-ı Allah'ı varlığı, Birliği, hattâ Hayat, İlim, İrade, Kudret, Sem'a, Basar ve Tekvîn gibi Sıfatları'yla ilan ve ispat etmektedir.

Eğer insan, Cenab-ı Allah'a (c.c.) inanmak, O'nun varlığını, Birliği'ni, hattâ Sıfatları'nı bile tanımak bu kadar kolay iken, inkâra sapsa aklını, kalbini ve rûhunu taşınmaz yüklerin altında ve cevaplanması imkânsız sorulara maruz bırakır. Bu yüklerin ve soruların altında ezilince de, bu defa kendisini gaflete, eğlenceye, işe, çalışma-üretim-tüketim sarmalına, gittikçe artan ve giderilmeleri insanı bitkin hale getiren ihtiyaçlara, alkole, uyuşturucuya, intihara salar. Ortada çok kolay, üzerinde yürünmesi rahat; akla, kalbe, vicdana ve rûha hafiflik veren iman yolu varken böyle tehlikelerle dolu ve sonu uçurum bir yola girmesi, insanın kendisine olan en büyük ihanetidir.

Öte yandan, insan, zaman zaman üzerinde durulduğu gibi, binler çeşit elemlere maruz, binler türde lezzetler de alabilecek canlı bir makinedir. Gayet derecede acziyle beraber, hadsiz maddî ve manevî düşmanlar, yani hayatı ona zorlaştıran faktörler, nihayetsiz fakrıyla beraber hadsiz zahirî ve batınî ihtiyaçlar altında ezilir. Ayrıca, sürekli olarak ayrılık ve zeval tokatları yer; sevdiği ve ülfet, ünsiyet kurduğu şeylerden ve kimselerden ayrıldığı gibi, biten her bir lezzet de geride ahlak, vahlar, acılar ve hasretler bırakır. İşte bütün bunlara karşı koymak, daha da öte, bunları lezzet haline

getirmek, ancak iman ve imanın sağladığı teslim ve tevekkülle mümkündür. Kısaca, hakikî zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur. Ve, Allah'ı tanıyan ve O'na itaat eden, zindanda dahi olsa bahtiyardır. O'nu unutan, saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.

· **Her kim fâni hayatı esas maksat yapsa, zâhiren bir cennet içinde olsa da, mânen cehennemdedir. Ve her kim ciddî olarak ebedî hayata yönelmişse, her iki âlemde de saadete mazhardır. Dünyası ne kadar fena ve sıkıntılı olsa da, dünyasını, Cennet'in bekleme salonu olarak gördüğü için her şeyi hoş karşılar, tahammül eder, sabır içinde şükreder.**³⁵⁹

DÜNYAYI DA, ÂHİRET'İ DE CENNETE ÇEVİRMEK İÇİN

Fâni dünya hayatını maksat edinen ve sadece bu hayat için yaşayan, zâhiren ne kadar rahat, dertlerden, hastalıklardan, gamdan, sıkıntıdan uzak gibi olsa da, mânen cehennemdedir. Çünkü, her ne kadar gaflet hisleri âdeta öldürse, sürekli çalışma–kazanma–tüketme çemberi insanı ve hislerini uyutsa bile, insanda ancak ebedle, sonsuzla, sonsuz olan Allah'a iman ve ibadetle tatmin olan öyle hassas lâtifeler vardır ki, bunlar, insana kaynağını bilmediği “Aah!” çektirtir. Ve dünya hayatında maddî tatmin ve gafletin hisleri âdeta öldürmesi neticesinde en mutlu gibi görünen insanlar bile bu “Aah!”tan muzdariptir. Özellikle, hayatın fâniliği, zamanın durdurulamaması, çok önem verilen fizikî câzibe ve gençliğin “Elveda!” bile demeden uzaklaşması ve ufukta kaybolup gitmeye yüz tutması, bir ejderha gibi ağzını açıp bekleyen kabir kapısının kapanmaması, ölümün öldürülememesi, en büyük dünyevî tatları ve hazları bile acılaştırır. O bakımdan, dünya saadetine anahtarı, asla maddî tatmin değildir.

Buna karşılık, her kim dünya hayatını ebed adına, yani Âhret'i kazanmak için yaşar ve ona göre tanzim ederse, ciddî olarak Âhret'e inanıp ona göre yaşarsa, her iki âlemde de saadete mazhar olur. Hem inşaallah Âhret'te ebedî saadeti kazanır, hem de dünyasını ona göre tanzim edeceği için, nefsin iğvalarından ve şeytanın hilelerinden, dolayısıyla her biri rûha ağırlık, insan için karanlık olan ve işlenirken nefis adına menhus bir zevk verse de, neticede sadece dertler ve elemeler getiren günahlardan uzak yaşar. Bunun rûha vereceği safâ, kalbe vereceği genişlik, her türlü maddî sıkıntıyı ve derdi unutturur, hattâ onları da sevap kazanma vesilesi, Rabb'in hususî

muamelesi olarak birer zevk kaynağı haline getirir. Ayrıca, Âhîret'e inanan ve onu kazanmayı hedef alan insan, dünyayı hem gelip geçici, hem de Cennet'in bekleme koridoru, Cennet'i kazanma sahası olarak gördüğü için, her şeyi hoş karşılar, dünyada başına gelenlere sabır içinde şükreder; musibetleri en azından günahlarına keffaret, dolayısıyla Âhîret azabını söndürecek meltemler veya rahmet damlaları, daha da ötede, yukarıda zikredildiği gibi, sevap kazanma kaynağı ve Rabb'in hususî muamelesi görerek, hoş karşılanmanın da ötesinde sever. Böylece dünya hayatı da onun için bir zevk zembemesi olur.

· **Allah'a tevekkül edene Allah kâfidir. Allah, mutlak kâmil olduğundan Zât'ı için ve Zât'ı sebebiyle sevilir. Allah, yaratan ve varlığı mutlak gerekli (Vâcibü'l-Vücûd) olduğundan yakınlığında varlık nurları, uzaklığında yokluk zulmetleri vardır. Allah, herkese, bilhassa dünyadan küsmüş, dünya zinetinden iğrenmiş ruhlar için sığınaktır. Allah, bâkîdir; âlemin de bekası, ancak O'nun bekasıyla. Allah, her şeyin mutlak sahibidir; bizdeki mülkünü bizim için saklayıp korumak üzere bizden istiyor. Allah, mutlak zengin ve her ihtiyaçtan mutlak berîdir; her şeyin anahtarı O'ndadır. Allah'a hâlis kul olanın bütün kâinat mülkü ve hizmetçisi gibi olur.**³⁶⁰

ÂHİRET'E UZANAN YOLUMUZUN PROJEKTÖRLERİ

Zamanın ve zamanzede uygulamaların dilinden kopardığı nesillerimize seslenebilme adına Hz. Bediüzzaman'dan kısmen sadeleştirerek aktarmak mecburiyeti duyduğumuz ve dolayısıyla güzelliğini kısmen kaybetmiş bu ifadelerin her biri birer inci-mercan kaide, insanın Âhîret'e yönelik dünya yolculuğunda birer projektördür.

Aslı Arapça ve Risale-i Nûr'in fideliği olan *Mesnevî Nûriye*'nin Türk-çe tercümesinde muhterem mütercimim çok güzel cümleleriyle ama özetlenmiş olarak yer alan bu ifadeler, eserin Arapça aslında biraz daha uzun ve şöyledir (Parantez içi açıklamalar esere dâhil değildir):

Bil, ey aziz! Kim Allah'a tevekkül eder (sebepler dairesinde elbette sebepleri yerine getirir, meşrû hedefe götürecektir meşrû vasıtaları bulur ve kullanır da, neticeyi Allah'a bırakır, O'ndan bekler ve çıkan neticeye içten rıza gösterir)se, Allah, onun için kâfidir, (hakkındaki takdiri hayırdır, onun tevekkülünü asla boşa çıkarmaz; onu yalnız ve kendi başına bırakmaz).

Allah, mutlak kâmindir. Mutlak kemâl bizzat sevilir; dolayısıyla Allah da, Zât'ı itibariyle ve Zât'ı için sevilir. (Sevilmeye en lâyük O'dur; başka bütün sevgiler, O'nun için, O'nun adına ve O'nun sevgisinden dolayı olmalıdır). Ve, sevgi fedakârlık sebebidir, fedakârlık gerektirir, (seveni seve seve fedakârlığa götürür. Sevmek, insana sevimekten daha çok mutluluk verir; sevmek, kalbi genişletir. Sevmenin kendisi bizatihî mutluluktur.)

Allah, Vâcibü'l-Vücut'dur, yani, varlığı mutlaka gerekli olandır. (Çünkü –hâşâ– O olmazsa, hiçbir şey olmaz. Her şey varsa, bu, tamamen O'nun varlığından dolayıdır. Öyleyse, O mutlak var ve varlığı mutlak gerekli olandır. Madem ki O'nun varlığı Zâtî'dir, Kendi'ndendir, mutlak ve mutlak gereklidir, o halde,) O'nun yakınlığında, O'na yakın olmada varlık nurları vardır; (O'nun yakınlığı, insan için gerçek varlık sebebidir; vücudun, varlığın, varoluşun manâsını insan ancak O'nun yakınlığıyla anlayabilir. Yoksa, kendisini boş bir çöle manâsızca, gayesizce, tesadüfen atılmış veya düşmüş bir taştan farksız görmez). O'nun yakınlığı varlık nurlarının kaynağı ise, O'ndan uzaklıkta yokluk karanlıkları vardır. (O'nu kaybeden, O'nu bulmayan, kendisi dâhil her şeyi kaybetmiştir. O'nu tanımayan, O'na inanmayan için her yer karanlıktır. Böylelerinin dünyada kalabilmeleri, vicdanlarında duydukları şek sebebiyledir; yani Cenab-ı Allah'ı tam manâsıyla inkâr, vicdanda da inkâr öyle kolay kolay mümkün değildir. Çünkü O (c.c.), her şeyden daha açıktır; görünmemesi, gizli gibi olması, zuhûrunun şiddetindedir, dolayısıyla bizim idrak kapasitemizin ötesindedir. O, Kendisi'ni daima hissettirir. O'nu inkâr, bir bakıma insanın kendisini, kendi vicdanını iradî kandırmasıdır. Sürekli çalışma, eğlence, biri giderildikçe onu, yüzü ortaya çıkan sunî ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçlar peşinde koşup durma gibi faktörler de, O'nsuz kalbler için bir müsekkin fonksiyonu görmektedir. Yoksa, O'na inanmayanların yaşayabilmesi mümkün değildir.)

O, maddî varlık çeperinin darlığından bıkmış, bu yönüyle dünyadan küsmüş, dünya zinetinden iğrenmiş ruhlar için sığınaktır. (Bilhassa böyle insanlar, ancak O'na yönelmek, O'na sığınmakla teselli bulurlar).

O, ebediyen bâkîdir. (O'nun için en kısa bir anlığına bile yok olma düşünülemez). Başka her şeyin bekası ancak O'nun bekasıyla mümkündür. (Nasıl güneş altında akan bir ırmağın üstündeki kabarcıklar sayısınca güneşçikler tek bir güneşin yansımalarıdır ve ırmak bir tünele girdiğinde güneşle irtibat kesildiği için kaybolur, fakat ırmak tünelden çıktığında tekrar

görünürler; bunun gibi, kâinat ve içindeki her şey, ancak O'nun bekasıyla belli süre bir bekaya sahiptir. O, tecellisini çektiği veya Mümît (Ölümü Veren ve Yaratan) İsmi'yle tecelli ettiği zaman zahirî varlık âleminden çekilmektedir).

O, her şeyin yegâne ve mutlak Sahibi'dir. (Varlığımız dâhil, bizim dediğimiz her şey, O'nun emanetidir.) O, bu emaneti bizden istemekte, bize emanet olarak verdiği hayat ve varoluş yükünü bizim adımıza taşımak irade etmektedir. (Bir gemiye sırtında yükle binen akıllı bir insana düşen, kendisi gibi, sırtındaki yükü de gemiye bırakmaksa, bunun gibi, bize düşen de, Allah'ın hayat ve varoluş emanetini O'nun taşımasına bırakmaktır. O, bize emanet ettiği Kendi malının taşınmasını Kendisi'ne bırakmayı bizim O'na satmamız olarak kabûl etmektedir ve bu satmanın karşılığında zaten onu dünyada bizim için koruduğu gibi, dünyadan gittikten sonra da onu yine bizim için ebedî ve tam, acısız, ağrısız bir saadet içinde devam ettirecektir.) Nasıl meyveler yok olduğunda çekirdekleri üzülmez ve toprağın altına girmekle bir meyve iken çekirdekler sayısınca ağaç olarak ortaya çıkarlar, bunun gibi, Cenab-ı Allah da, bizden satın aldığı hayat ve varlığımızı toprağın altında sümbüllendirecek ve onu sonsuz ve mutlu bir hayat olarak bize iade edecektir. (Toprağa girmek kaçınılmaz olduğuna, buna kimse mâni olamadığına ve olamayacağına göre, akıllı insana düşen, Cenab-ı Allah'ın bizden istediği satışa seve seve razı olmak değil midir? Çünkü bu satış, bizim adımıza hiç zararı olmayan kâr üstüne kârdır. Satmanın manâsı ise, Allah için ve O'nun istediği istikamette yaşamaktır.)

Allah, mutlak servet sahibidir ve her türlü ihtiyaçtan mutlak berî, mutlak müstağnîdir. Her şeyin, sahip kılındığımız her nimetin hazineleri O'nun katındadır ve bu hazinenin anahtarı da O'nun elindedir. (O, küçücük bir kelebeğe, bir arıya bile dağları, ağaçları, çiçekleri hizmetçi yapıyorsa,) O'na kul olan insana ise elbette kâinatı mülkü ve hizmetçisi kılar. O'na hakikî kul olana her şey hizmetçi olur.

· **Tevekkül, sebepleri Kudret Eli'nin perdesi bilip, onlara riayeti fiilî dua telâkki ederek eksiksiz yerine getirmek ve neticeyi yalnızca Cenab-ı Hakk'tan istemek, O'ndan bilmek ve sonuçta O'na minnettar olmaktan ibarettir.**³⁶¹

GERÇEK MANÂSIYLA TEVEKKÜL

İnsan, ağaçlar gibi Kader dairesinde yaşayabilse bütün rızkı ayağına gelir. Fakat insan, sebepler dairesinde yaşayan bir varlıktır ve sebeplere yapışmak, bilhassa insan varlığı için çok önemli olan ilmî gelişmelerin de dinamiklerindedir. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah (c.c.), insan için herhangi bir gayeye ulaşmada birtakım sebepler var etmiştir. Meselâ, hastalanınca doktora gidip ilaç verilirse verilen ilacı kullanmak, ekmek elde etmek için vaktinde ve gerektiği şekilde toprağı sürüp ekmek, sonra ekileni biçip harman yapmak ve taneleri un haline getirip, undan hamur yapıp, onu da fırında pişirmek gibi uzun bir silsile tutan peşpeşe işler vardır. Başarılı olmak için çalışmak, yine hedef adına riayet edilmesi gereken bir sebeptir.

Bunlar, Cenab-ı Allah'ın kâinatın işleyişi ve hayatımız için koyduğu Şeriat-ı Tekvîniye'nin kanunlarıdır ve insana düşen, bu kanunlara riayet etmektir. Bu şekilde, herhangi bir hedefe varmada yapılması gerekenleri yapmak, fiilî duadır ve bu dua çok büyük çoğunlukla kabûl görür. Duayı kabûl eden Cenab-ı Allah'tır; dolayısıyla insan, gayesine ulaşmada yapılması gerekenleri bunun fiilî dua olduğunun şuuru içinde mümkün olduğunca kusursuz yerine getirmeli, fakat duayı kabûl edip icraata koyanın Cenab-ı Allah olduğunun inanç ve şuuru içinde artık neticeyi Allah'a bırakmalı, O'ndan beklemeli, hâsıl olduğunda da, *“Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allah'tır.”*³⁶² kaidesine göre, neticeyi Allah'tan bilmeli ve neticeyi kendine mal etmek gibi bir şirkin içine girmekten kaçınmalıdır. Eğer netice istediğimiz şekilde çıkarsa şükretmeli, istediğimiz şekilde çıkmazsa, bu defa üzerimize düşeni tam yapıp yapmadığımızı sorgulamalı, tam olarak yapmışsak, çıkan neticeye hakkımızda hayırlı olduğuna itikadla rıza göstermeli ve asla şikâyete gitmemeli, hattâ, *“Siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey hakkınızda hayırlıdır; bir şeyi seversiniz ama, o şey ise hakkınızda şerlidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*³⁶³ âyeti gereğince, “Demek ki, hakkımızda hayırlı olan bu imiş.” diyerek yine şükredebilmeliyiz. İşte, tevekkül budur.

• **Dua ve tevekkül, insandaki hayır işleme meyline kuvvet verir; istiğfar ve tevbe, insanın şerre meylini keser ve tecavüzlerini kırar.**³⁶⁴

DUA VE TEVEKKÜL, İSTİĞFAR VE TEVBE

Dua eden insan, kendi aczini, çaresizliğini, buna karşılık, kendisini işiten, her halinden haberdar ve ihtiyaçlarını karşılamaya muktedir bir Zât'ın varlığını ve O'nun dualara karşılık verdiğini kabûl ediyor demektir. Bu

kabûl ve böyle bir Zât'a, O'nun Kudreti'ne, Kerem ve Rahmeti'ne güvenip dayanma, insanda hayır işyeme meylini artırır. Çünkü dua eden insan bilir ki, Kudreti'ne, Kerem ve Rahmeti'ne itimatla Kendisi'ne dua ettiği Zât, Hz. Allah (c.c.), ancak hayırlardan razı olur ve şerlerden asla razı değildir. Dolayısıyla insan, hayır için dua eder ve duasına cevap verileceğine inanması ve cevap verecek Zât'a itimat edip dayanması, onu daha çok ve sürekli hayır işlemeye sevkeder. Şu halde, duadan ve dua ettiğimiz Zât'a güvenip dayanmaktan hiçbir zaman uzak bulunmamak gerekir.

Öte yandan, insan, işlediği şerler ve günahlar sebebiyle tevbe ve istiğfar eder; yani kötülük ve günahlarına pişmanlıkla Cenab-ı Allah'tan bağışlanma diler ve halini düzeltmeye yönelir. İstiğfar ve tevbe eden insan, günahlarının farkında ve onlardan rahatsız demektir. Ayrıca, onlardan dolayı Kendisi'nden bağışlanma ve halini düzeltmesini dilediği Zât'ın da günahlarını gördüğünün farkında demektir. Böyle bir insan, bir daha, bir daha günaha tevessül etmez. Dolayısıyla, istiğfar ve tevbe, insanın şerre ve günaha olan meylini zayıflatır ve nihayet keser; neticede onun tecavüzlerine, günah işleyip durmasının önüne set çeker.

· **Dua, kulluğun esasıdır ve bir kulluk sırrıdır.**³⁶⁵

BİR KULLUK SIRRI OLARAK DUA

Kur'ân-ı Kerim'de “De ki: ‘Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki!’”³⁶⁶ buyrulur. Dua, Cenab-ı Allah ile kul arasında bir kulluk sırrıdır, kulluğun esasıdır.

İnsanlar da dâhil olmak üzere bütün kâinatın hayatı, Rahmâniyet'in kanunlarına bağlıdır. Bazılarını inkârcı modern bilimin kâinatın hayatından ve işleyişinden, kâinattaki nizam ve intizamdan çıkarıp tabiata havale ile “tabiat kanunları” adını verdiği ve İslâmî terminolojide Şeirat-ı Tekvîniyye olarak da adlandırılan bu kanunların bir kısmı, aynı zamanda insanlar için hayat kanunlarıdır da. Meselâ, ekin alabilmek için çiftçinin toprağı vaktinde sürmesi ve gerekli diğer işleri yapması gerekir. Hasta olanın gerekirse doktora başvurması ve ilaç kullanması, istirahat, ameliyat gibi tedavi usullerini yerine getirmesi, acıkınca yeme, susayınca içme, yorulunca dinlenme, bu kanunlardan bazılarıdır. Bir hedefe ulaşmada yerine getirilmesi gereken sebepleri yerine getirme de diyebileceğimiz bu kanunlara uyma, fiilî duadır. Bu manâda dua, Cenab-ı Allah'ın kanunlarına itaat demektir.

Dua denince daha çok anlaşılan ise, ellerimizi Dergâh-ı İlâhî'ye kaldırıp, kalbden dille yapılan duadır. İnsan, bu dua ile elinin yetişmediği, gücünün yetmediği bazı şeyleri Cenab-ı Allah'tan ister. Rahmâniyet'in kanunları altında aczini ve fakrını itirafla, Cenab-ı Allah'ın Rahî-miyeti'ne, sebepler ve kanunlar üstü hususî teveccüh ve iltifatına sığınır. Bilir ve inanır ki, Cenab-ı Allah (c.c.), Kendi koyduğu kanunlarla bağlı değildir ve dilediği zaman bu kanunları değiştirir veya onların ötesinde icraatta bulunur; onların ötesinde imdada yetişir. Yine inanır ki, Biri var, kalbinden geçenleri bile işitir, her şeye gücü yeter, onun her bir arzusunu yerine getirebilir; güçsüzlüğüne merhamet, yoksulluğuna medet eder. İşte dua, bir yandan Cenab-ı Allah'ın Rahmâniyeti'nin kanunlarına itaat, diğer yandan, bu kanunların ötesinde O'nun hususî rahmetine sığınma olarak, Cenab-ı Allah'a iman ve teslimiyetin bir manâda en üst noktasına işaret eder.

• **Dört çeşit dua vardır: İstidat (kapasite–kabiliyet) diliyle yapılan dua, ihtiyaç diliyle yapılan dua, ızdırar (çaresizlik) diliyle yapılan dua ve insanların fiilî ve sözlü olmak üzere yaptıkları dua.**³⁶⁷

DÖRT ÇEŞİT DUA

Varlıklar, ya kendilerine verilen kabiliyet ve kapasite diliyle dua ederler – bütün tohumların ve çekirdeklerin çimlenip bitki veya ağaç olmak; yavruların büyüyüp gelişmek; ağaçların çiçek açıp, yaprak çıkarıp meyve vermek vb. için yaptıkları dualar ki, bu, onların istidatlarına göre Cenab-ı Allah'ın meselâ Musavvir, Mülevvin, Hakîm, Fâliqu'l-habbi ve'n-nevâ (Tohumu ve Çekirdeği Yaran) gibi isimlerinin tecellilerine mazhariyet için O'na müracaatlarıdır.

Veya varlıklar, hayatî ihtiyaçları diliyle dua ederler. Bütün canlıların güçleri haricindeki zarurî ihtiyaçlarının temini için yaptıkları dua, meselâ, yavruların ağlamaları, vücudun beslenmek için acıkması ve susması, yorulduğunda uyku ihtiyacı hissetmesi, bu türden dualardır. Onlar, bu ihtiyaç diliyle Mutlak Cömert olan Zat'tan hayatlarının devamı için bir nevi rızık hükmünde bazı şeyler isterler.

Veya dua, ızdırar (çaresizlik) lisanıyla yapılır. Çaresiz kalan her bir canlı, tam bir iltica ile dua eder, Rabb-i Rahîm'ine yönelir. Böyle muztar kalmışların dualarının büyük bir tesiri vardır. Bazen bu tür duanın hürmetine en büyük bir şey, en küçük bir şeyin hizmetine koşulur ve ona itaat eder. Kırık bir tahta parçası üzerindeki kalbi kırık bir masumun duası

hürmetine denizin fırtınası, şiddeti ve hiddeti inmeye başlar. İşte, Cenab-ı Allah karşısında dua ederken böyle hal almak lâzımdır.

Bu üç tür dua, bir mâni olmazsa daima kabûl görür.

Dördüncü tür, fiilî ve kavî dua

Duanın dördüncü türü ki, dua deyince daha çok akla gelen biz insanların duasıdır. Bu da iki kısımdır: Biri fiilî ve hâlî, diğeri kalbî ve kâlî, yani dille yapılanıdır.

Meselâ, bir işin hâsıl olması için gerekli tedbirleri alıp, gerekli sebepleri yerine getirmek, fiilî duadır. Sebepleri eksiksiz yerine getirmek, isteneni icat etmek için değildir; belki hâl diliyle onu Cenâb-ı Hakk'tan istemek, O'nun razı olacağı bir vaziyet almak, istenene ulaşmak için Dergâh-ı İlâhî'ye genellikle reddedilmez bir dilekçe vermek demektir. Meselâ çift sürmek, hazine-i rahmet kapısını çalmaktır. Bu tür fiilî dua, Cevad-ı Mutlak'ın İsimleri'nin tecelli veya icraatlarına mutabık olduğundan, genellikle kabûl görür.

İkinci kısım ise, kalbden dille yapılan duadır. İnsan, bu dua ile elinin yetişmediği, gücünün yetmediği bazı şeyleri Allah'tan ister. Bu duanın en önemli yanı, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur: Dua eden insan anlar ki, Biri var, onun kalbinden geçenleri bile işitir, her şeye gücü yeter, onun her bir arzusunu yerine getirebilir; güçsüzlüğüne merhamet, yoksulluğuna medet eder.

Dua ve ilmî/teknolojik icatlar ve gelişmeler

Eğer şuurlu canlıların duası ızdırar derecesine gelse, yani tam bir çaresizlik içinde Cenab-ı Allah'a içten bir yönelme ile dua edilse veya dua, tohumların ve çekirdeklerin duası gibi istidat lisanına, en azından hayatî ihtiyaç diline yaklaşmışsa ya da hâlis kalbin diliyle yapılırsa, büyük çoğunluğuyla tam kabûl görür. İlmî ve teknolojik terakkînin ve ilmî keşiflerin çoğu, bu tür duaların neticesidir. Ya ortaya çıkan ihtiyaçlar, ağırlaşan şartlarda insanlar için çaresizlik halini almış ve bu ihtiyaçların mutlaka karşılanması kesin bir gereklilik olarak kendini göstermiştir veya kâinat gerçeklerini öğrenme adına ciddî çalışma, çok ciddî zihnî konsantrasyon ve zihin yormaların neticesinde ulaşılan istidatlar bir nev'i dua hükmüne geçmiş ve İlâhî Dergâh'ta kabûl görmüştür. Zaten atomun yapısının keşfi, makine dikiş iğnesinin icadı, hattâ Newton'un yer çekimini,

Arşimed'in suyun kaldırma kuvvetini bulması gibi pek çok ilmî–teknolojik icat ve gelişme, bir ilham veya rüya neticesinde olmuştur.

Dua eden kimse, “Kalbimde dolaşan her türlü arzu ve isteği Cenab-ı Hakk işitir ve bilir.” diye tam inanmalı, O'nun rahmet ve merhametine tam itimat etmeli ve öyle duada bulunmalıdır.

· **Cenab-ı Allah (c.c.), usulü dairesinde yapılan her duaya cevap verir. Fakat cevap vermek ayrıdır, dua ile isteneni aynen verip vermemek ayrıdır.**³⁶⁸

USULÜNCE YAPILAN HER DUAYA CEVAP VERİLİR

“Birçok defa dua ediyoruz, kabûl olmuyor. Halbuki âyet –*Rabbiniz şöyle buyurdu: ‘Bana dua edin ki, duanıza cevap vereyim!’*³⁶⁹– her duaya cevap var buyuruyor.” denecek olursa, verilecek cevap şudur:

Duaya cevap vermek ayrıdır, onu aynen kabûl etmek ayrıdır. Her duaya cevap verilir, fakat onu kabûl etmek, hem duada istenenin aynısını vermek, Cenab-ı Hakk'ın hikmetine bağlıdır. Meselâ, hasta bir çocuk, doktora “Bana şu ilacı ver!” der. Doktor, söz konusu hastalık ve tedavisi nasıl davranmayı gerektiriyorsa ona göre, ya çocuğun istediğinin aynısını veya ondan daha iyisini verir veya hastalığına zarar olacağı için hiç vermez.

İşte Cenab-ı Hakk, Hakîm-i Mutlak, her zaman her yerde hazır, nâzır olduğu için kulun duasını işitir ve ona cevap verir; onun yalnızlık ve kimsesizlik dehşetini huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir. Fakat insanın hevesine göre davranmaz; hikmeti ve kulun iyiliği neyi gerektiriyorsa onu yapar. Dolayısıyla ya duada istenenin aynısını veya daha iyisini verir, ya da kulun istediği aleyhine olacağı için hiç vermez.

Hem, dua bir kulluktur. Kulluğun karşılığı ise Âhiret'tedir. Dünyevî maksatlar, dua türü ibadetlerin vakitleridir. Yoksa dua ile takip edilen maksatlar, bu kulluğun asıl gayesi değildir. Meselâ, yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk, o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve o dua, yağmuru getirmek için değildir. Eğer sırf o niyetle olsa, o dua, o ibadet, halis olmadığından kabule lâayık görülmez.

Nasıl ki güneşin batması akşam namazının vaktidir. Hem güneşin ve ayın tutulmaları, “küsuf ve husuf namazları” denilen iki hususî ibadetin vakitleridir. Yani, gece ve gündüzün nûranî âyetleri –ay ve güneş– perdelenmekle azamet-i İlâhiye'yi ilân ettiğinden Cenâb-ı Hakk, kullarını o

hadiseler üzerine bir nevi ibadete davet eder. Yoksa o namaz, açılması ve ne kadar devam edeceği astronomi hesabıyla belli olan ay ve güneşin açılması için değildir.

Aynen bunlar gibi, belâların istilâsı ve zararlı şeylerin tasallutu da bazı duaların hususî vakitleridir ki, insan o vakitlerde aczini anlar, dua ile, niyaz ile Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına sığınır. Eğer dua çok edildiği halde belâlar def olunmazsa, denilmeyecek ki, "Dua kabûl olmadı." Belki denilecek ki, "Duanın vakti henüz bitmedi." Eğer Cenab-ı Hakk fazl ve keremiyle belâyı kaldırırsa ne alâ; o vakit o duanın da vakti biter.

Demek ki dua, bir kulluk sırrıdır. Kulluk ise, sadece Allah için olmalıdır. İnsan, aczini ortaya koyup, dua ile O'na yönelmeli, O'na sığınmalı, fakat O'nun Rubûbiyeti'ne karışmamalıdır. Tedbiri O'na bırakmalı, hikmetine itimat etmeli, rahmetini itham etmemelidir.

Duayı, çok içten yapmanın yanısıra, onun en azından bazı kabûl şartları veya vesileleri de vardır. Meselâ, duaya hamd ve istiğfar ile başlamak; sonra Allah Rasûlü'ne (s.a.s.) salât ü selâm getirmek ve duayı yine salât ü selâmla bitirmek; insanlara gıyaplarında, yani arkalarından dua etmek; mümkün olduğunca Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde zikredilen dualarla dua etmek; namazların sonunda, bilhassa sabah namazından sonra, mescidlerde, Cum'a'da, üç aylarda, mübarek gecelerde, Ramazan'da, özellikle Kadir Gecesi'nde dua etmek, bu şartlar veya vesileler içinde sayılabilir.

· **Yağmur duası gibi duaların bazen neticesiz kalması, onların mutlaka cevapsız kaldığı manâsına gelmez. Neticesiz kalmasında, (yukarıda zikredilenlerin yanısıra, daha başka) pek çok hikmetler ve mesajlar vardır.**³⁷⁰

Şartlarına uygun olarak yapılan dualara mutlaka cevap verilir. Fakat cevap verme ile o duayı aynen kabûl etme, duadan istenileni aynen verme birbirinden farklı şeylerdir. Cenab-ı Allah'ın yağmur duası gibi dualara bazen aynen cevap vermemesinde şu hikmetler ve mesajlar yatar:

DUALARIN NETİCESİZ KALMASINDAKİ BAZI HİKMETLER VE MESAJLAR

Yağmursuzluk, yağmur duası ve namazının sebebidir ve vaktidir, yoksa illeti ve hikmeti değildir. Nasıl ki güneş ve ayın tutulması zamanında Kûsuf ve Husuf Namazı kılınır ve güneşin batmasıyla Akşam Namazı kılınır; öyle

de yağmursuzluk, kuraklık, Yağmur Namazı'nın ve duasının vaktidir. İbadet ve duanın asıl sebebi, yani illeti ve neticesi, Allah'ın onu emretmiş olması ve O'nun rızasını kazanmak, faydası ise uhrevîdir. Eğer namazdan, ibadetten dünyevî maksatlar niyet edilse, yalnız onlar için yapılırsa, o namaz bâtil olur. Meselâ, Akşam Namazı güneşin batmaması için ve Husuf Namazı ayın açılması için kılınmaz. Öyle de, bu nevi ibadet, yağmuru getirmek için kılınsa yanlış olur. Yağmuru vermek, Cenab-ı Hakk'ın işidir. Biz vazifemizi yapar, O'nun işine karışmayız.

Gerçi Yağmur Namazı'nın görünürdeki neticesi yağmurun gelmesidir; fakat asıl hakikî, en menfaatli neticesi ve en güzel ve tatlı meyvesi şudur ki: Herkes o vaziyetle anlar ki, onun yiyeceğini-ıçeceğini veren babası, hanesi, dükkânı, ustası, patronu olmayıp, koca bulutları sünger gibi ve zemin yüzünü bir tarla gibi tasarrufunda bulunduran Zât'tır ki, onu besliyor, rızkını veriyor, ihtiyaçlarını gideriyor. Hattâ en küçücük bir çocuk da – daima aç olduğu vakit validesine yalvarmaya alışmışken– o yağmur duasında, küçücük fikrinde büyük ve geniş bu manâyı anlar ki: Bu dünyayı bir hane gibi idare eden bir Zât (c.c), hem beni, hem bütün çocukları, hem validelerimizi besliyor, rızıklarını veriyor. O vermese, başkalarının faydası olmaz. Öyleyse O'na yalvarmalıyız der, tam imanlı bir çocuk olur.

Bilhassa umumî duaları geri çeviren faktörler

Bununla birlikte, Cenab-ı Allah'ın bilhassa yağmur duası gibi dualarda istenen neticeyi vermemesinde bazı sebepler, hikmetler ve mesajlar da aramak gerekir. Meselâ:

Birinci nokta: Allah'ın rahmet ve nimetinin fiyatı, şükürdür. Verilen nimetler ve gelen yardımlar karşısında gereken şükür yapılmaz, bunun da ötesinde isyan ve zulme devam edilirse İlâhî gazabı üzerimize çekeriz. Cenab-ı Allah, “Şükredersiniz, sizin için arttırım; nankörlük yaparsanız, azabım cidden çetindir.”³⁷¹ buyurur. Azabın ilk derecesi, nimetin kesilmesidir.

İkinci nokta: Bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: “Hattâ deniz dibindeki balıklar dahi, ‘onların yüzünden yağmur kesiliyor, hattâ bizim de nafakamız azalıyor!’ diye günahkâr ve zalimlerden sızlanır ve şikâyetçi olurlar.”³⁷² Günahların ve zulümlerin her tarafı kapladığı bir zaman ve zeminde rahmeti istemeye yüzümüz bile olmaz; rahmetsiz kalmaktan masum hayvanlar da etkilenir.

Üçüncü nokta: Âyette vardır: “Öyle musibetten kaçınınız ki, geldiği vakit içinizdeki zalimlere mahsus kalmaz, (masumlar ve mazlumlar da içinde yanar).”³⁷³ Eğer herkese gelen, ortalığı kaplayan musibetten masumlar harika bir tarzda kurtulsalar, bu takdirde Din’in bir teklif ve imtihan olma sırrı ve hikmeti bozular. Çünkü din, bir imtihan, bir tecrübedir. Akla kapı açar, onu ikna eder, fakat iradeyi kabûl ve tasdike zorlamaz. Dolayısıyla iman eden, kendi iradesiyle ve nefsini yenerek iman eder; iman etmeyen de iradesiyle ve nefesine, nefsanîyetine mağlûp olarak iman etmez. Böyle olmamış olsaydı ve her şey harikalar kuşağında cereyan etseydi, insanlar âdeta imana mecbur edilmiş olurdu. Onun için, umumî musibetlerde masumlar da belâyaya maruz kalır. Ölürlerse şehid, malları da sadaka olur ve haklarında hayırlı olan da budur. Çünkü İslâm, öncelikle Âhîret’i nazara alır.

Dördüncü nokta: Kazanca hile, rüşvet, aldatma, hakka tecavüz gibi haramlar, günahlar büyük ölçüde karıştırıldığı, karıştıranlar çoğunluğu teşkil ettiği zaman, rahmeti hak etmekten çıkmış oluruz. Özellikle bu haram muameleler karşısında emr-i bi’l-ma’ruf, nehy-i ani’l-münker de yapılmaz, yani insanlar haramlar karşısında ikaz edilip, helâllere teşvik edilmezse elbette musibet umumî gelir ve dualarda istenenler aynen verilmez.

Beşinci nokta: Sadaka, dua ve dinî hizmetler, belâların def’ine ve kaldırılmasına sebeptir. Sadaka verilmediği gibi, Allah için yapılan halis dinî hizmetler yoksa, ümit va’detmiyorsa veya önleniyor ve hizmet edenler de takibe ve zulme maruz bırakılıyorsa, bu durumda belâlar da gelir ve dualar da Dergâh-ı İlâhî’ye yükselmez.

Altıncı nokta: Yağmursuzluk bir musibettir ve işlenen günahlara cezadır. Buna karşı, içten pişmanlıkla, gözyaşıyla ve hazinane yalvarmakla ve pek ciddî tevbe ve istiğfarla dua etmek, ayrıca dua ve ibadetleri Şeriat’ın emir ve tarif ettiği tarzda yapmak, Sünnet-i Seniyye’ye ittiba edip, bid’atlardan kaçınmak gerekir. Özellikle umumî musibetler çoğunluğun hata ve günahlarından dolayı geldiği için tevbe ve istiğfar da umumî olmalı, çoğunluk, tevbe ve istiğfara katılmalıdır.

· **Eğer vermek istemeseydi, istemek vermezdi.**³⁷⁴

DUA EDEBİLMEK, ONUN BİR ŞEKİLDE KABÛLÜNE İŞARETTİR

Genellikle kabûl görmüş bir kaidedir ki, Cenab-ı Allah (c.c.) bir hususta insana dua ettiriyorsa, bu dua, kabûl edilecek bir duadır. Çünkü O, dualara

cevap vereceğini va'detmiştir³⁷⁵ ve dolayısıyla cevap vermeyeceği, hattâ Hikmet'i dâhilinde bir şekilde kabûl buyurmayacağı duanın yapılmasına izin ve imkân vermez; kabûl etmeyeceği bir duayı yaptırmaz. Eğer O (c.c.), şartları dâhilinde, hulûs-i kalble dua etmeye izin ve imkân veriyorsa, o duayı geri çevirmeyecek demektir. Fakat, yukarıda arzedildiği gibi, duayı kabûl etmek demek, mutlaka o duada isteneni vermek demek değildir. Cenab-ı Allah (c.c.), Hikmet'i dâhilinde duayı kabûl buyurur; fakat her zaman duada isteneni vererek değil, ondan daha iyisini vererek, yani istenenden daha iyisini veya dua edenin daha çok hayrına olanı vererek kabûl buyurur. Bu verme, bazen dünyada, bazen de Âhîret'te olur; bazen her ikisinde de olabilir. İsteneni vermemek de dua edenin daha çok hayrına ise, bu defa onu vermemekle kabûl buyurur.

- **Velîlerin himmetleri, imdatları, mânevî fiilleriyle feyiz vermeleri, hâlî veya fiilî bir duadır. Hidayet eden ve gerçek yardımcı, ancak Allah'tır. Fakat insanda öyle bir latîfe, öyle bir hâlet vardır ki, insan o latîfe lisanıyla Cenab-ı Allah'tan her ne istese –isteyen kişi velev ki fâsık da olsun– Cenâb-ı Hakk o latîfeye hürmeten o isteneni yerine getirir.**³⁷⁶

MÜRŞİD VELÎLERİN HİMMETLERİ, TASARRUFLARI

Kur'ân-ı Kerim'de çok açık olarak, “Allah'tır sizi ve yaptıklarınızı yaratan.” buyrulur.³⁷⁷ Dolayısıyla, insanın, sorumlu olduğu bütün iş ve faaliyetlerinde iradesinin elbette rolü bulunmakla ve kendi fiillerini işleyen bizzat insanın kendisi olmakla birlikte, onun yaptıklarına hariçte vücut veren, yani onları yaratan Allah'tır. İnsanı ve bütün yaptıklarını yaratan Allah (c.c.) olduğu gibi, insanı hedefine götüren, muvaffak veya başarısız kılan, ona yardım eden, şifa veren, yine, hidayeti ve dalâleti de yaratan, insanı gerçek manâda hidayetle şereflendiren de elbette sadece Cenab-ı Allah'tır. İnsanın hidayete doğru yönelişi veya böyle bir yönelişi kalbinde hissetmesi, belki en fazla bu yolda halis niyetle bir adım atması, Cenab-ı Allah'ın imanı, hidayeti onun kalbinde yaratmasına yetebilir; yeter ki insan, garazsız, riyasız, kibirsiz olsun ve hidayet adına dünyevî maksatlar gibi başka maksatlar gütmesin.

İnsan için hidayeti yaratan Hz. Allah (c.c.) olmakla beraber, arz edildiği üzere, bu hidayete vesileler vardır. Kur'ân-ı Kerim, bu vesilelerin elde edilmeye çalışılmasını da emreder: “Ey iman edenler! Allah'a karşı saygılı olun, O'na itaatsizlikten sakının ve O'nun koruması altına girin; O'na

yaklaşıp ulaşmaya bir vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, gerçek kurtuluşa, mazhariyete ve muradınıza erebilesiniz."³⁷⁸ İşte, peygamberler, velîler gibi büyük zatlar, mürşidler, bu vesilelerdendir. Onlar, ilimleri, maneviyatları, halleri, sohbetleri ve örnek insanlar olmalarıyla, ayrıca dualarıyla insanların hidayet ve irşadlarına vesile olurlar. Nasıl daha önce dua konusunda üzerinde durulduğu üzere, onların halleri, sözleri, davranışları, çiftçinin ekin elde etmek için toprağı sürmesi gibi genellikle kabûl gören fiilî bir dua hükmüne geçmekte ve onlar, irşad ve hidayete vesilelik, Sırat-ı Müstakîm'e rehberlik veya kılavuzluk yapmaktadırlar. Bu vesilelik ve kılavuzluğun ya da rehberliğin önemi sebebiyle, asıl hidayet eden, hidayeti yaratan, insanları gerçekten hidayet buyuran Cenab-ı Allah olduğu halde, misyonları Sırat-ı Müstakîm'e kılavuzluk ve ulaşmaya vesilelik olan peygamberler ve mürşid velîler gibi kimseler için de Kur'ân-ı Kerim 'hidayet edici' tabirini kullanır ve Peygamber Efendimiz'in de Sırat-ı Müstakîm'e hidayet ettiğini açıkça ilan eder:

Küfür içinde bulunanlar, "(Peygamberlik iddia eden) şu kişiye Rabb'i-sinden açık bir delil (bir mûcize) indirilmeli değil mi?" diyorlar. (Rasû-lüm,) sen bir uyarıcısın ve her bir halk için bir hidayet eden vardır.³⁷⁹

Şüphesiz sen, dosdoğru bir yola hidayet etmekteisin.³⁸⁰

İnsandaki duanın mutlaka kabulüne sebep olan lâtife

Meselenin bir diğer yanı daha var ki, Hz. Bediüzzaman bunu, "İnsanda öyle bir latîfe, öyle bir hâlet vardır ki, insan o latîfe lisanıyla Cenab-ı Allah'tan her ne istese –isteyen kişi velev ki fâsık da olsun– Cenâb-ı Hak o latîfeye hürmeten o isteneni yerine getirir." şeklinde ifade eder. Fakat "O latîfe pek uzaktan bana göründü ise de teşhis edemedim." diyerek, bu lâtifenin tam olarak ne olduğunu tesbit ve teşhis edemediğini belirtir. Demek oluyor ki, Cenab-ı Allah (c.c.), insanda onun tam farkında bile olmadığı bir lâtife, bir fakülte, bir meleke var etmiştir. Bu lâtife ile Allah'a dua edebilenin duası kişi fâsık bile olsa kabûl görmekle beraber, bu lâtifenin gelişmesi, daha keskin hale gelmesi ve insana daha çok hizmet etmesi, herhalde mânen ve rûhen terakkî etmiş olmaya bağlıdır. Ve bu lâtife ne ve nasıl olursa olsun, insanın ızdırar hali veya Hz. Yunus'un (a.s.) gecenin, denizin ve balığın karnının karanlığından kurtulmak için hiçbir sebebin kalmadığı anda tesbihle Allah'a yönelmesi gibi bir tesir icra etmekte ve nasıl muzdarrın, yani çaresi tükenmişin duası kabûl görüyorsa, nasıl Hz.

Yunus örneğindeki gibi, Tevhid nûru içinde sırr-ı Ehadiyet zuhur ediyor, yani Allah'a içten tam bir iman ve teslimiyetle yönelme O'nun hususî teveccüh ve yardımını çekiyorsa, bu lâtifenin farkında olarak veya olmayarak tellerine dokunulduğunda da dua muhakkak kabûl görmekte ve Cenab-ı Allah'ın ehadî tecellisini çekmektedir.

· **Ne mutlu o insana ki, kendini ve haddini bilir ve haddinden tecavüz etmez.** [381](#)

İNSANIN KENDİSİNİ VE KAPASİTESİNİ BİLMESİ

Bir cam parçacığı da, bir damla su da, bir havuz, bir göl, bir deniz, bir okyanus ve ay da güneşin ışığına aynadır ve onu yansıtır. Fakat her biri kapasitesine göre yansıtır ve her biri şöyle diyebilir: “Bende güneşin bir aksi vardır.” Fakat bir cam parçacığı “Ben, ay gibiyim.”; bir damla su, “Ben, deniz gibi güneşe aynayım.” derse, işte bu, büyük bir hata, had bilmezlik ve sadece iddia olur.

Bunun gibi, bir insan, kapasitesi neyse, ilimden nasibi o kadardır; Cenab-ı Allah (c.c.) ile münasebetlerinde ne kadar dikkatli de olsa, kapasitesi ne kadar ise, Allah ma'rifeti ve O'nun Nûru'na aynalığı ancak o kadar olur. Ne var ki, insanlar, üstlerindeki kapasiteyi tecrübe etmediklerinden ve çok defa herkesi en fazla kendi kapasitelerinde gördüklerinden, büyük hatalar yaparlar. Meselâ, 60 w.luk bir lamba kadar kalbi olan bir insan Allah ma'rifetinden en fazla ancak bu kadar bir nur sahibi iken, kendini kuşatan bu nûra mağlûbiyetle kendini güneş gibi görür ve daha öte nur kaynağı kabûl etmezse, bu, çok korkunç bir had bilmezliktir. Fakat bu hal çok defa yaşandığı için, “Velî, nûruna mağlûptur.” denmiştir; bunun gibi, âlim de çok defa ilmine mağlûp olabilir. 60 w. ampülün etrafını aydınlattığı bir ortamda ve onun ışığında güneşi göremeyen bir insanın “Dünyayı aydınlatan, benim nûrumdan ibarettir; ilmin tamamı budur.” derse, bunun nasıl büyük bir cehalet ve hata olduğu ortadadır. Dolayısıyla, nasıl güneşi yansıtmada bir cam parçacığından, bir damladan bir havuza, göle, denize, okyanusa, aya, bütün yeryüzüne, atmosfere kadar kapasiteler varsa, benzer şekilde, Allah ma'rifeti, ilim ve velâyet, yani velîlik mertebelerinde de cam parçacığı kadar bir kalbden Arş'a kadar mertebeler olduğu bilinmeli ve herkes, kendi üstünde ne kadar çok mertebelerin bulunabileceğini her zaman düşünmeli ve herkesi en fazla kendi kapasitesinde görme, özellikle peygamberleri kendi seviyesinde değerlendirme gibi had bilmezlik ifade eden büyük

hatalardan kaçınmalıdır. Aksi halde insan, asla terakkî de edemez; Allah ma'rifeti konusunda da, ilimde de bir adım öte gidemez; iddia sahibi bir cahil olma sınırını aşamaz.

Bu mevzuda hadlerini bilmeyenler, cam parçacığı veya bir damla kadar olan kalblerini âdeta Arş'a denk görebilmekte; büyük velîleri, saffîleri, âlimleri, müçtehidleri, mücedditleri, hattâ peygamberleri minnacık terazilerinde tartmaya kalkabilmekte; kulluğun özü ve temeli, hangi mertebede olursa olsun insanın acz, fakr, kusur ve noksanını bilmek ve niyaz ile İlâhî Dergâh'a secde etmek oluşturduğu halde naz ve fahra (övünme) gidebilmekte ve ağızlarından şatahat, büyük büyük laflar dökülebilmektedir. Bunun yanısıra, böyleleri, kendilerini güya ulaşmış gördükleri makam ve mevkilere yakıştırmak için yapmacıklığa, zorlamalara, manâsız kendini beğenmişliklere girebilmektedirler.

Hadis-i şerifte “İnsanlar helâk oldu, âlimler hariç; âlimler helâk oldu, ilimleriyle amel edenler hariç; ilimleriyle amel edenler helâk oldu; ihlâs sahipleri hariç. İhlâs sahipleri de çok büyük bir tehlike üzerindedir.” buyrulur.³⁸² Dolayısıyla, kurtuluş yalnız ihlâsta, ihlâslı ameldedir. İhlâsı kazanmak çok mühimdir; bir zerre ihlâslı amel, tonlarla ihlâslı olmayan amele tercih edilir. İhlâsı kazanmak için de insan, daima acz, fakr, noksan ve kusurunun farkında olmalı, yaptığı amelleri sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalı ve ötesini düşünmemelidir.

• **Müftehirane gizli bereketi izhar etmek, kesilmesine sebep olur.**³⁸³

Bütün kâinat, kâinattaki her varlık, Cenab-ı Allah'ın nimetleriyle hayatını sürdürür. Hz. Allah (c.c.), Rahmân oluşuyla, yani Rahmâniyet, bir başka açıdan, Vâhidîyet tecellisiyle bütün varlıkların rızıklarını verir; sağlıklarını devam ettirir; onlara şifa bahşeder. Şu kadar ki, Rahmâniyet veya Vâhidîyet tecellisi güneşin aynı anda umumî bir tecelli ile yeryüzüne ısı ve ışık vermesi gibi, umumîdir ve yanlışlıkla “tabiat kanunları” denilen kanunların kaynağıdır; dolayısıyla, hususî bakım, görüm, yardım, şifa, rızk gibi tecelliler Rahmâniyet'e dâhil değildir. Buna karşılık, öyle şartlar ve zamanlar olur ki, varlıklar, Rahmâniyet'in hayatlarını kuşatan umumî kanunları ve tecellileri için hususî rızk, hususî yardım, hususî şifa tecellileri beklerler. El açıp yaptığımız dualarla bu tecellileri dileniriz. Bu tür tecelliler, Cenab-ı Allah'ın Rahîm oluşuna, Rahîmiyet'ine bakar ve Ehadiyet tecellileridir. Bu tecelliler, peygamberlerde çok defa mûcize olarak

ortaya çıkar; yani peygamber, ihtiyaç duyduğu anda Allah'ın izniyle mûcize gösterir ve o kapasiteye sahiptir. Aynı tecelliler velîlerde keramet olarak tezahür eder; çoğu büyük velîler de ehl-i keramet olduklarını bilirler ve Allah'ın izniyle mecburiyet hâsıl olduğunda keramet gösterebilirler. Rahîmî veya Ehadî tecelliler, diğer mü'minler için birer ikramdır ve ikramlar, mü'minlerin iradeleri dışında ve bütünüyle Cenab-ı Allah'ın bir lütfu, yaratması olarak gelir.

Peygamber, peygamberliğini gizlemez; gizlemek şöyle dursun onu ilan etmek ve kendisi de kendi peygamberliğine iman etmek mecburiyetindedir; dolayısıyla mûcizeyi de gizlemez; hattâ bazen onu göstermek peygamber için bir vazife olur. Velîler ise, kerametleri genellikle gizlemişlerdir, gizlerler; çok mecbur kalmadıkça izhar etmezler. Normal şartlar dışında, yani Ehadî tecelli ile gelen ikram da keramet gibi gizlenmelidir. Gerekli kalb saffetine sahip ve nefisleri tam arınmış velîler, gerektiğinde İlâhî bir ikram ve tahdis-i nimet, yani Allah'ın nimetlerini şükür ve başkalarını teşvik gayesiyle anlatma olarak keramet veya ikramı açık edebilirler. Fakat aslolan, gizlemektir. Bilhassa nefisleri tam tezkiyeden, yani arınmadan geçmemiş olanlar, keramet veya ikramı şu veya bu derecede kendilerinden bilebilir; onların anlatılmasından nefisleri haz duyabilir. Keramet ve ikramı bu şekilde, yani ondan nefse pay çıkaracak şekilde anlatmak ise, kerametinde, ikramın da kesilmesine sebep olur. Dolayısıyla, keramet ve bilhassa ikram gizlenmeli, onlara nefislerin karışmasına asla meydan verilmemelidir.

Hız. Bediüzzaman (r.a.), hayatının tamamında riyazet usulü ve çok defa da bereket üzerine yaşamıştır. Bunu ise izhar etmekten daima kaçınmış, fakat hizmetine zarar gelmemesi için ve hizmetinin dünyevî–nefsî herhangi bir karşılıkla asla alâkası olmadığını beyan etmek mecburiyeti duyduğu zaman bereketle yaşadığını ifade ile, bunun sadece birkaç misalini zikirle yetinmiştir.

· **Kendisini (nefsini) beğenen ve nefesine itimat eden, bedbahttır. Nefsinin ayıbını gören, bahtiyardır.**³⁸⁴

KİM BEDBAHT, KİM BAHTİYAR?

Peygamberler başta olmak üzere Allah'a yakın olan kullar, övünmekten ve kendilerini beğenmekten şiddetle kaçınmışlardır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) gibi, yaratılmış bütün varlıkların en büyüğü ve Allah'a en yakın olan bir insan bile, vazifesinin ve Allah'ın yanındaki yerinin şuurunda olmasına

rağmen, insanların Allah'tan en çok bağışlanma dileyeniydi.³⁸⁵ O, “Kıyamet Günü geldi mi, ben peygamberlerin imamı, hatibi ve (onlar arasında) şefaath (etmeye yetki) sahibi olacağım. Fakat övünme yok.”³⁸⁶; ayrıca, “Kim tevazu ederse, Allah (c.c.), onu yüceltir; kim de büyüklenirse, Allah (c.c.), onu zelil eder, alçaltır.”³⁸⁷ buyurmuştu. Yine, “Biliniz ki, hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz.” ikazında bulunmuş, Ashâb-ı Kiram, “Sen de mi ya Rasûlellah?” diye sormuş, “Evet, ben de. Meğer Rabbim beni lütuf ve merhametiyle kucaklamış, sarıp sarmalamış ola!”³⁸⁸ cevabını vermişti.

Hız. Bediüzzaman, “İnsanda büyüklüğün mikyası, küçüklüktür, yani tevazudur. Küçüklüğün mizanı, büyüklüktür, yani tekebbürdür.” der.³⁸⁹ Büyükler, daima mütevazı olmuş ve kendilerini herkesten daha küçük görmüşlerdir. Hız. Ebu Bekir'den (r.a.) Hız. Ali'ye (r.a.), ondan Abdulkadir-i Geylanî (r.a.) ve Hasan Şazelî'ye (r.a.), Allah'a en yakın bütün kullar kendilerini hiç ve en günahkâr görmüş ve kendi ifadeleriyle, âcizliklerini, zayıflıklarını, kusurlarını, noksanlarını Cenab-ı Allah'ın dergâhında âdetâ şefaathçi yapmışlardır. Bediüzzaman (r.a.), bir münacatına “İlâhî! Günahlar, beni dilsiz etti; isyanımın çokluğu beni utandırıyor; gafletimin şiddeti sesimi kısıyor!” diye başlar. Talebelerini, etrafını, kendisine hürmet gösterenleri “Ben de sizin bu ders-i Kur'âniye'de bir ders arkadaşınızım. Ben, en ziyade muhtaç ve fakir olduğumdan bu kudsî hakikatler en evvel bana ihsan edilmiştir. Ben, makam sahibi değilim. Ben, kendimi beğenmiyorum. Beni beğenenleri de beğenmiyorum. Kardeşlerim, sizi bütün bütün kaçırmamak için nefsimin gizli çok kusurlarını söylemiyorum.” diye ikaz etmiş ve kendisine yapılan medihleri ve hürmetleri reddetmiştir.³⁹⁰

İşte, kendini beğenen ve kendine itimat eden insan bedbaht, ayıbını ve kusurunu gören insan ise bahtiyardır. Kaldı ki, insan, kendini beğenmekle hiçbir şey kazanmadığı gibi, ilim, yakîn, ilmî ve manevî terakki gibi pek çok şeyden mahrum kalır. İnsanlar, böylelerini istiskal eder. Kendini eksik, kusur ve günahkâr gören insan ise, hep kazanma yolundadır; eksiğini giderme, günahlarından arınma, kusurlarını izale yolundadır.

³⁰⁵ Sözlür, “24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve”.

³⁰⁶ İşârâtü'l-İ'câz, “Bakara Sûresi, 21. âyet”.

³⁰⁷ Barla Lâhikası, “15. Nota'nın 3. Meselesi”.

³⁰⁸ Sözlür, “6. Söz”, “13. Söz, 2. Makam”.

³⁰⁹ Sözlür, “13. Söz, 2. Makam, Haşiyeye”.

- [310](#) Sözlür, “24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve”; *İşârâtü'l-İ'caz*, “Bakara Sûresi, 21. âyet”.
- [311](#) *Mesnevî-i Nuriye*, “Habbe, Zeyl”.
- [312](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Makam, 1. Remiz”.
- [313](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 4. Sualiniz”.
- [314](#) Yusuf Sûresi/12: 86.
- [315](#) Enbiyâ Sûresi/21: 83.
- [316](#) Sözlür, “Lemeât”.
- [317](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 16. Reca”.
- [318](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [319](#) *Lem'alar*, “28. Lem'a, Sinekler Risalesi”.
- [320](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zerre”.
- [321](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, Hatime”.
- [322](#) Tekrar hatırlatmak gerekirse, bu çalışma Risale-i Nûr'a ait bir kitap olmayıp, Risale-i Nur temelinde bir çalışma olduğu için, Risaleler'den yapılan iktibaslarda yeni nesiller de nazara alınarak sadeleştirmeye gidilmiştir.
- [323](#) *Lemeât; Lem'alar*, “17. Lem'a, 13. Nota, 4. Mes'ele”.
- [324](#) En'âm Sûresi/6: 121.
- [325](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”, *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Mesele olan 7. Risale”.
- [326](#) En'âm Sûresi/6: 14.
- [327](#) En'âm Sûresi/6: 14.
- [328](#) A'râf Sûresi/7: 143.
- [329](#) Fâtiha Sûresi/1: 7.
- [330](#) Nisâ Sûresi/4: 69.
- [331](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 18.
- [332](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 7.
- [333](#) Nisâ Sûresi/4: 83.
- [334](#) Nahl Sûresi/16: 68.
- [335](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 42–43, 45–52; Meryem Sûresi/19.
- [336](#) Kasas Sûresi/28: 7.
- [337](#) Hacc Sûresi/22: 8; Lokman Sûresi/31: 20.
- [338](#) Sözlür, “24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve”.
- [339](#) Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 6:185–186; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 5:343.
- [340](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 13. Nota, 2. Mesele”.
- [341](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”.
- [342](#) Sözlür, “21. Söz, 1. Makam, 5. İkaz”.
- [343](#) Sözlür, “21. Söz, 2. Makam, 3. Vecih”.
- [344](#) Sözlür, “21. Söz, 2. Makam, 3. Vecih”
- [345](#) Sözlür, “21. Söz, 2. Makam, 4. Vecih”.
- [346](#) Hacc Sûresi/22: 78; Buharî, “İman” 29; Nesâî, “İman” 28.
- [347](#) Bakara Sûresi/2: 286.
- [348](#) Buharî, “Rikak” 38.
- [349](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri, No. 103”.
- [350](#) Buharî, “Rikak” 18.
- [351](#) Sözlür, “21. Söz, 2. Makam, 5. Vecih”.
- [352](#) Sözlür, “21. Söz, 2. Makam, 5. Vecih”.

- [353](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 4. Mebhas, 1. Mesele”.
- [354](#) Yusuf Sûresi/12: 53.
- [355](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”.
- [356](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 1. Nükte”.
- [357](#) Hacc Sûresi/22: 73.
- [358](#) *Şualar*, “11. Şua/Meyve Rialesi, 6. Mesele”.
- [359](#) *Sözler*, “8. Söz”.
- [360](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [361](#) *Sözler*, “23. Söz, 1. Mebhas, 3. Nokta”.
- [362](#) Fussilet Sûresi/41: 96.
- [363](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [364](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [365](#) *Sözler*, “23. Söz, 1. Mebhas, 5. Nokta”.
- [366](#) Furkan Sûresi/25: 77.
- [367](#) *Sözler*, “23. söz, 1. Mebhas, 5. Nokta”; *Mesnevî-i Nuriye*, “Katre'nin Zeyli”.
- [368](#) *Sözler*, “23. söz, 1. Mebhas, 5. Nokta”.
- [369](#) Mü'min Sûresi/40: 60.
- [370](#) Emirdağ Lahikası I.
- [371](#) İbrahim Sûresi/14: 7.
- [372](#) Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 2:55.
- [373](#) Enfâl Sûresi/8: 25.
- [374](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Zeyl, 5. Nükte”.
- [375](#) Mü'min Sûresi/40: 60
- [376](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Şule”.
- [377](#) Sâffât Sûresi/37: 96.
- [378](#) Mâide Sûresi/5: 35.
- [379](#) Ra'd Sûresi/13: 7.
- [380](#) Şûrâ Sûresi/42:52.
- [381](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 13. Nota”.
- [382](#) İmam Gazalî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 3: 414; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 415).
- [383](#) *Mektûbât*, “16. Mektup, 4. Nokta”.
- [384](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 4. Mebhas, 1. Mesele”.
- [385](#) Müslim, “Zikir” 41; Ebû Davud, “Vitr” 26.
- [386](#) Tirmizî, “Menakıb” 3.
- [387](#) Müslim, “Birr” 69; Tirmizî, “Birr” 82.
- [388](#) Buharî, “Rikak” 18; Müslim, “Münafikûn” 71–78.
- [389](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”.
- [390](#) *Emirdağ Lâhikası*, c: 2, “!952 Gençlik Rehberi Davası Münasebetiyle Ehl-i Vukuf'a Yapılan İtiraz”; *Mektûbât*, “26. Mektup, 4. Mebhas, 10. Mesele”.

· **Lezzetli üzüm salkımlarının hasiyetleri, kuru çubuğunda aranılmaz. İnsan, işte böyle bir kuru çubuk hükmündedir.**³⁹¹

KURU BİR ÇUBUK VE SALKIM SALKIM ÜZÜM

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), Risale-i Nurlar'ın Kur'ân'ın malı olduğunu beyan eder ve kendisini kuru bağ çubuğu gibi görür. Yukarıdaki sözün ikinci cümlesi, aslında “İşte ben, böyle bir kuru çubuk hükmündeyim.” şeklindedir.

Bu, çok enfes bir tesbittir. Cenab-ı Allah (c.c.), zaman zaman temas ettiğimiz üzere, hikmetler yurdu olan bu dünyada sebepleri icraatına perde yapar; fakat hiçbir sebep, neticeyi kaldıracak güçte değildir. Meselâ, kupkuru bağ çubukları baharla birlikte yeşermeye başlar. Sonra, her bir bağ çubuğunda onlarca salkım üzüm ve her bir salkımda genellikle yüz civarında üzüm tanesi bulunur. Balarısı çiçekten çiçeğe dolaşıp bal yapmak üzere çiçek tozlarını topladığı gibi, Bediüzzaman da Cenab-ı Allah'ın eserleri üzerinde böyle tefekkürde bulunmuş, bir defasında bir bağ çubuğundaki salkımları ve herhangi bir salkımdaki üzümleri saymıştır. Şöyle yazar o: “Rahîm-i Zülcemâl'in bağistan-ı kereminden, mûcize-lerinin salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasına asılmış olan salkımları saydım, yüz elli beş çıktı. Bir salkımın danesini saydım, yüz yirmi kadar oldu. Düşündüm, dedim: Eğer bu asma çubuğu, ballı su musluğu olsa, daimî su verse, şu hararete karşı rahmetin bu yüzlerce şurup tulumbacıklarını emziren salkımlara ancak yetecek. Halbuki, bazen az bir rutubet ancak eline geçer. İşte bu işi yapan, her şeye kadîr olmak lâzım gelir.”³⁹²

Bir bağ çubuğunda yüz ellibeş salkım ve bir salkımda ortalama yüzyirmi üzümlü tanesi. Bu demektir ki, bir bağ çubuğunda 40–50 kg üzüm var ve bu miktarın belki yarısı tatlı üzüm suyu. Oysa bu bağ çubuğunun topraktan aldığı su birkaç gramı geçmez. Ayrıca, topraktan alınan bu çamurlu su, kaskatı bağ çubuğunun içindeki incecik damarlardan bütün salkımlara ve salkımlardaki üzüm tanelerine yayılıyor ve bu tanelerde son derece besleyici üzüm suyuna dönüşüyor. Bu bağdaki bu muazzam fabrikayı acaba bütün insanlar bir araya gelseler yapabilirler mi? Bu üzümleri, şuursuz, iradesiz, ilimsiz bağ çubuğuna, toprağa, havaya, güneşe havale etmek ve tesadüf eseri görmek, cehaletin ve bağnazlığın izah edilemez örneği olmaz mı? Ne var ki, modern, materyalist bilim anlayışını bayraklaştıran

materyalist bilimciler, bu cehalet ve bağnazlığı insaniyetlerine yakıştırabiliyorlar. Evet, Kur’ân-ı Kerim, ne de manâlı buyuruyor: “*İnsan, olabildiğince zalimdir (yanlış ölçer, yanlış değerlendirir, yanlış hükmeder), olabildiğince cahildir.*”³⁹³

İnsan, tıpkı bir bağ çubuğu gibidir

İnsan da, aynen bu bağ çubuğu gibidir. Ondan çıkan eserler de, dolayısıyla ona ait değildir. O, sadece kurulmuş mükemmel bir fabrikayı düğmelerine dokunarak çalıştırır. Kaldı ki, bu çalıştırması da yine Cenab-ı Allah’ın ona verdiği güç, irade ve şuur sebebiyledir.

O bakımdan, insan, hiçbir zaman başarılarını, eserlerini, güzel işlerini kendine mal edip zulme girmemeli; Allah’a ait olanı gasbetmemeli; bütün bunları Cenab-ı Allah’ın, rahmet ve kereminin onda ve onu kullanarak yarattığı eserleri olarak görmeli; hakkı sahibine teslim etmeli ve “Bu nimetler bende var. Allah, bu nimetlerle rahmet ve keremini izhar ediyor ve beni güzelleştirdiği bu nimetlerle de *acaba şükür mü edeceğim, yoksa nankörlükte mi bulunacağım diye beni imtihan ediyor. Kim şükrederse, ancak kendi iyiliğine olarak şükreder. Kim de nankörlükte bulunursa, şurası bir gerçek ki, Rabbim, mutlak servet sahibidir ve kimsenin şükürüne ihtiyacı yoktur; O’nun lütuf ve keremi pek boldur.*”³⁹⁴ Yine şurası da bir gerçek ki, O, şükredene nimetini arttırır; nankörlükte bulunana, nankörlükle O’na şirk koşan, isyan eden, inkârda bulunana ise cezası çetindir.”³⁹⁵ demeli, böyle düşünmeli, böyle inanmalı ve buna göre davranmalıdır.

• **Günahın mahiyetinde, bilhassa devam ederse küfür tohumu, her bir günah içinde küfre gidecek bir yol vardır.**³⁹⁶

HER BİR GÜNAHTA KÜFRE GİDECEK BİR YOL BULUNUR

Her bir günah, büyüklüğu nisbetinde kalbde yara açar, katılık meydana getirir, göksü daraltır ve hisleri katılaştırır. Günahlardan gelen yaralar ve yaralardan hâsil olan vesveseler, şüpheler –Allah korusun– imanın yeri olan kalbin bătınına ilişip imanı zedeler ve imanın tercümanı olan lisanın rûhanî zevkine ilişip, onu zikirden, vücudu da ibadetten uzaklaştırır.

Günah, derhal istiğfarla imha edilmezse, yavaş yavaş bilgisayarı çökerten bir virüs gibi, kararta kararta iman nûru çıkıncaya kadar kalbi karartır ve katılaştırır. Ve küçük bir yılan olarak kalbi ısırır ve günahda devam, –Allah korusun– küfre kadar gider.

İnsan, istiğfarla imha edilmeyen ve bilhassa kendisinden vazgeçilmeyen günaha zamanla alışır. Günah ve günahı gelen gaflet, hisleri de öldürür. Artık insan, farkına varmadan mevcut halini olması gereken halmiş gibi görmeye, hattâ bunu müdafaa etmeye başlar. İnsan, özellikle işlediği günahı vazgeçemiyorsa ve bir yandan vicdanı günahı rahatsız oluyor, diğer yandan günahından dolayı çevresinde utanacağı kimseler de varsa, bu defa, işi vurdumduymazlığa döker. Bir yandan da, hem günahı bilen, gören melâike gibi varlıkların olmamasını ister, nihayet hem de o günahın günah olmamış olmasını dilemeye başlar. Derken, Cehennem azabını gerektiren bir günahı işleyen insan, Cehennem tehdidini işittikçe, bir farzı yerine getiremeyen insan o farz kendisine hatırlatıldıkça rahatsız olur ve git gide Cehennem azabının olmamasını, o farzın farz kılınmamış olmasını içten içe dilemeye başlar. Nihayet, nefsi bu dileği yönünde küçük bir emare gördüğünü zannettiği anda bu emareye delilmiş gibi sarılmak ister ve – Allah korusun– nihayet hem işleyemediği farzı, hem de azabı inkâr cihetine gider. *“Doğrusu şu ki, bizzat işledikleri günahlar kalblerini bütün bütün paslandırmış olup, (bundan dolayı gerçeği görememekteler).”*³⁹⁷ bu gerçeğe bakar. Aynı şekilde, *“Eğer tevbe ile Allah’a yönelmezseniz –ki, sizden beklenen yönelmenizdir, çünkü kalbleriniz kalmış bulunmaktadır...”*³⁹⁸ ve *“Onlar davranışlarıyla böyle kayınca, Allah da kalblerini kaydırdı.”*³⁹⁹ âyetleri, aynı gerçeğe parmak basmaktadır.

Bu bedbaht insan bilmiyor ki, günahı inkâr veya onun üzerindeki menfi tesirlerini yanlış misallerle görmemeye çalışma, nihayet günahın günahlılığını veya onun getireceği azabı, işleyemediği farzın farzîyetini ve onu işlememenin getireceği maddî ve manevî azaba inkâr etme, görmeyerek güya ondan kurtulma teşebbüsünde bulunma kendisine anlık rahatlama sağlasa da, aslında kendisini çok daha büyük sıkıntı, felâket ve azaplara hedef etmektedir. Çünkü, devam eden günahın ve inkârın vicdana yükleyeceği yük çok daha şiddetli olduğu gibi, insanı nelere sürükleyeceği de belli değildir. Böyle bir insan, sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasına razı olan bir divaneden farksızdır. O bakımdan, günah işlendiği anda hemen istiğfarla ondan sıyrılmaya çalışmak, tevbe-i nasuh ile onu bir daha işlememek üzere hem Cenab-ı Allah’a, hem kendisine sağlam söz vermek ve iradesini biraz olsun onu işlememe yolunda kullanmak gerekir. Böyle yapıldığı ve günaha karşı biraz direnilebildiği takdirde Cenab-ı Allah

(c.c.), o günahı işlememeyi veya farzı yerine getirebilmeyi bir alışkanlık, bir tabiat haline getirecektir.

· **Namazın manâsı, Cenab-ı Hakk'ı tesbih ve takdis, tekbir ve ta'zim ve O'na hamd ve şükürdür.**⁴⁰⁰

TESBİH, TAHMİD VE TEKBİR VE NAMAZDAN SONRAKİ TESBİHAT

Cenab-ı Allah'a ibadet, üç kısımdır ve üç boyutludur: biri Allah'ı tesbih ve takdis, diğeri tekbir ve ta'zim, üçüncüsü de O'na hamd ve şükürdür. Tesbih ve takdis, kısaca ve en yoğun şekilde "Sübhâne'llah", tekbir ve ta'zim "Allahü ekber", hamd ve şükür ise "el-Hamdü li'llâh" ile ifade edilir. Namazların sonunda ve yatağa girildiğinde 33'er defa söylenmesi kuvvetli sünnet olan bu üç mübarek kelime, namazın çekirdekleri hükmündedir ve bunlar, namazın her zikir, hareket ve rüknünde yer aldığı gibi, namazın sonunda da namazın manâsını te'kid ve takviye için 33'er defa söylenirler. Hz. Üstad Bediüzzaman, namazın sonundaki bu tesbihatı okumaya üşenen bir Nur talebesini ikaz etmiş ve ona şunları söylemiştir:

Namazdan sonraki tesbihatlar tarikat-ı Muhammediye'dir (aleyhis-salâtü ves-selâm) ve velâyet-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü ves-selâm) bir evrâdıdır. O noktadan ehemmiyeti büyüktür. Sonra, bu kelimenin hakikati böyle inkişaf etti:

Nasıl ki risalete inkılâp eden velâyet-i Ahmediye (aleyhis-salâtü ves-selâm) bütün velâyetlerin üstündedir. Öyle de, o velâyetin tarikatı ve o velâyet-i kübrânın evrâd-ı mahsusası olan namazın arkasındaki tesbihat, o derece diğerkarikatların ve evrâdların üstündedir.⁴⁰¹

Hz. Bediüzzaman (r.a.), ayrıca, Allah'a ulaşmada Kur'ân'dan çıkardığını söylediği yolun evrâdını zikrederken, "Sünnet'e uymak, farzları işlemek, büyük günahlardan kaçmak ve bilhassa namazı ta'dil-i erkân ile kılmak ve namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır."⁴⁰² der.

Tesbih ve takdis, Cenab-ı Allah'ın (c.c.), Ulûhiyet'in şirkten, O'na ait olmayan ve olması da mümkün bulunmayan her türlü eksiklik, kusur, acz, sıfat ve davranıştan, meselâ benzeri olma, doğma, doğurma, dolayısıyla baba veya oğul olma, cisim sahibi bulunma, yer kaplama ve zamanlılık gibi her türlü nitelemeden mutlak berî olduğunu kabûl, tasdik ve ilan etmektir. Şükür ve hamd veya tahmîd, kısaca Cenab-ı Allah'ı bütün cemal ve kemal sıfatlarına sahip Allah olduğu için ve böyle Allah olarak tanıyıp anmak ve övmek, O'nu O'na ait Sıfatlar, misaller ve İsimler'le zikretmek, bütün şükür daima O'na yapmak demektir. Tekbir ve ta'zim ise, kısaca, bütün

yaratılmışları yaratılmış olmaları hasebiyle bir görmek, hiçbir yaratılmışa yaratılmış olmanın ötesinde büyüklük vermemek, yegâne. mutlak ve gerçek büyük, izafî büyüklüklerin de kaynağı olarak Hz. Allah'ı (c.c.) tanımak, O'nu Zât'ı, Sıfatlar'ı ve İsimleri'yle sonsuz ve benzersiz büyüklüğüne lââyık şekilde tanıyıp öyle anmak ve O'na öyle inanmaktır. Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nûriye*'ye ait Katre Risalesi'nde ma'rifetullah kaynağı da olan bu üç mübarek kelimenin manâ boyutlarını bir ma'rifet dersi niteliğinde açıklar.

· **Her bir namazın vakti, mühim bir inkılâbın başı olduğu gibi, azîm bir tasarruf-u İlâhî'nin aynası ve bu tasarruf içindeki en kapsamlı İlâhî ihsanların birikme ve yansıma zamanıdır.**⁴⁰³

NAMAZLARIN BEŞ VAKTE TAHSİSİNDEKİ BAZI HİKMETLER

Günlük farz namazların beş vakte tahsis edilmesinin büyük manâları ve hikmetleri vardır. Bu zamanlarda maddeye şekil veren manâ âlemlerinde nelerin olup bittiğini tam olarak bilemesek de, fizikî âlemde ne olup bittiğini gözlemleyebiliyoruz. Bu vakitlere baktığımızda, bu vakitlerin hem fertlerin hayatı, hem toplumların ve devletlerin hayatı, hem dünyanın hayatı açısından çok önemli zaman dilimlerine tekabül ettiğini görürüz. Her bir namazın vaktini, döne döne ilerleyen zaman helezonunda mühim bir inkılâbın başı, azîm bir İlâhî tasarrufun aynası ve bu tasarrufun içindeki veya onunla ortaya çıkan İlâhî nimet ve ihsanların birikme ve yansıma dönemi olduğunu görürüz.

Zaman saatinin bölümleri

Nasıl bir saatte saatleri, dakikaları, saniyeleri sayan ibreler vardır ve çok büyük bir saat olsa, onda yılları, ayları, haftaları, saatleri, dakikaları, saniyeleri ve saliseleri sayan ibreler de bulunabilir, bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın büyük bir saati olan şu âlemin devirleri-çağları, asırları, seneleri, mevsimleri, ayları ve günleri sayan ibreleri vardır. Toplumlar, devletler, milletler ve insanlar da böyle birer saattir ki, meselâ insan saatinde de hayatın devrelerini, yılları, ayları, günleri, saatleri sayan ibreler bulunur. Ve dünya âlemi saatindeki, toplumlar, milletler ve devletler saatindeki ve insan saatindeki bütün ibreler hep birbirine bakar, birbirini yorumlar, birbirine tekabül eder. Meselâ:

Dünya âleminin veya kâinatın saatinde “6 gün” süren yaratılışın insanın yaratılmasına kadar geçen safhası, günün saatinde şafak zamanı, yılın

saatinde baharın ilk vakti, devletlerin–toplumların–medeniyetlerin saatinde ilk ortaya çıkış ve fertlerin saatinde anne karnına düşme birbirine tekabül eder ve tohumun toprağa düşüp çatlaması gibi bir ilk belirişi işaretler. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), bu zamanda bizi Sabah Namazı’na çağırır. Münafıklara pek ağır gelen ve imanın tezahürü olan bu namaz ne kadar güzel kılınırsa doğuş o kadar sağlam, temel o kadar sağlam atılmış olur.

Yaratılış sürecinde insanın yaratılması zamanı, devletler–toplumlar–medeniyetler saatinde yükselmenin zirve dönemi, yılın saatinde yaz mevsimi ve ferdin saatinde gençliğin kemali, günün saatinde öğleye tekabül eder; Hz. Allah’ın bu zaman dilimlerindeki icraatını ve nimetlerini hatırlatır ve Cenab-ı Allah (c.c.), tam bu zamanda bizi huzuruna çağırarak, günün gafletinden, gençliğin gafletinden, yükselişlerin vereceği gafletten sıyrılmamızın kapısını açar.

Kâinat veya dünya saatinde Âhir Zaman Peygamberi olan Peygamber Efendimiz’in zamanına, devletler–toplumlar–medeniyetler saatinde duraklamayla birlikte gerileme dönemine, yılın saatinde sonbahar mevsimine ve ferdin saatinde ihtiyarlığa tekabül eden ikinci vakti, bir diğer namazın vaktidir. Bu zaman, İlâhî nimetlerin artık yığılıp büyük bir yekûn teşkil ettiği, artık çarkın geriye sarmaya başlayacağı, güneşin ufukta sararmaya doğru gitmesiyle günün de, ömrün de sonunun hatırlatıldığı bir zamandır. İşte Hz. Allah (c.c.), bu zamanda hem teselli, hem şükür, hep Âhîret’i hatırlama adına bizi yine huzuruna davet eder.

Akşam vakti, Kıyamet’in kopma zamanını, devletlerin, toplumların, medeniyetlerin çöküşünü, kış vaktini ve ferdin ömründe ölüp sevdiklerinden ayrılarak kabre girmeyi simgeler ki, her gün tam böyle bir zamanda namaza durma, bir nefis muhasebesi, günün muhasebesi, yükselişlerin ardından çöküşlerin muhasebesi, ölümü ve kabri hatırlama, Hz. İbrahim (a.s.) gibi “Batanları sevmem!” diyerek, fânilerden el çekip Bâki Olan’a bağlanma, O’na teccid-i iman ve teccid-i biat etme adına çok önemlidir.

Yatsı vakti, artık son işaretlerinin de ufukta tamamen kaybolup gündüzün karanlığa gömüldüğü, Kıyamet’in kopmasıyla mevcut dünyanın enkazının da ortadan kalktığı, devletlerden–medeniyetlerden eser kalmadığı, kışın karlarının bahar ve yaz adına ortada hiçbir iz bırakmadığı ve insanın kabirde çürüyüp gittiği zamanı simgeler. Bu zamanda, Cenab-ı Allah’ın

bütün bu olup bitenlerdeki azîm tasarruflarını ve Kudreti'ni görme, hikmetleri üzerinde düşünme, kabir karanlığına hazırlık yapma, günahlardan tevbe ve istiğfar, yeni dirilişlere ve oluşumlara hazırlık yapma, kabir ve Âhîret gereklerini hazırlama, dünyaya hiç bağlanmayıp sadece Allah'a dayanıp güvenme adına O'nun huzuruna çıkmanın ne kadar önemli olduğu ortadadır.

İşte Cenab-ı Allah (c.c.), bu beş vakitte bizi namaza çağırır ve namazın manâ ve hikmetinin bu vakitlerle sıkı sıkıya münasebeti vardır. Bu beş vakitten ayrı olarak, meselâ kendinde farz bir namazın olmadığı ve kâinatın yaratılış safhaları içinde insanın yaratılışına kadar geçen uzun süreyi, devletlerin–toplumların–medeniyetlerin kuruluş ve yükselişe geçiş, hattâ yükselme sürecinin ilk dönemlerini, yılın hayatında baharla birlikte yazın ilk yarısını, ferdin hayatında çocukluk ve gençlik yıllarını işaretleyen kuşluk vakti ile upuzun kabir hayatını, dünyanın tamamen yıkılışıyla Âhîret olarak yeniden kurulma arasındaki zamanı, uzun kış mevsimini ve devletler–toplumlar–medeniyetlerin hayatında yok olup gitmekten yeniden dirilişe geçme arasındaki karanlık devirleri hatırlatan gece vakti, Kuşluk Namazı ve Teheccüd Namazı gibi çok önemli iki nafîle namazın vakitleridir. Sözkonusu vakitlerle münasebet içinde ele aldığımızda bu iki namazın ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu iki namaz, ümmet için kuvvetli nafîle olmakla beraber, Peygamberimiz için vacipti. Özellikle gecelerin ışığı olan Teheccüd Namazı, kabrin ışığı ve dirilişlerin, yeni oluşumların, yeni bir hayatın dinamiği, zemini ve malzemesidir.

Namazın her biri birer büyük inkılâbın başı ve işareti, en kapsamlı Rabbanî tecelli ve tasarrufların aynası ve büyük İlâhî nimetlerin birikme alâmeti olan bu vakitlere tahsisi, son derece önemlidir ve pek büyük hikmetler taşımaktadır.

· **İnsana namaz gibi ibadetlerde usanç veren, ebediyet tevehhümüdür. Nasıl ihtiyaçların tekrarı onların her tatmininde lezzet verir, bunun gibi, namazın günde beş defa ve her gün kılınması da, aynı şekilde lezzet vermelidir.**[404](#)

HER NAMAZ, SON NAMAZ OLABİLİR

Nefis, her gün beş vakit namaz karşısında usanç duyabilir. Oysa bu duyguya sebep, sanki insan devamlı yaşayacakmış ve her gün beş vakit namaz kılacakmış vehmidir. Halbuki, ölümün ne zaman geleceği, kılmakta

olduğumuz namazı tamamlayıp tamamlayamayacağımız ve onu tamamlayınca bir sonraki namaza kadar yaşayıp yaşamayacağımız belli değildir. Bu gerçek apaçık ortada iken ve her namazı son namaz gibi kılmak ve bu duyguyu kalbimize yerleştirmek gerekirken, sanki ebedî olarak yaşayacak ve her gün beş vakit kılacakmışız gibi bir vehimle namaz nefse ağır gelebilmektedir.

Hayatî ihtiyaçlar ve onları gidermede lezzetler

Diğer yandan, eğer fıtratta ve Cenab-ı Allah'ın emirlerinde tekrar var-sa, bu, öncelikle o tekrara olan ihtiyaç sebebiyledir. Burada Hz. Bediü-zaman (r.a.), pek çok meseleye çözüm anahtarı olabilecek bir hakikati nazara vermektedir. Meselâ, hayatımızın devamı yeme, içme ve teneffüse bağlıdır. Bunlardan teneffüs, birinci derecede ihtiyaç olduğu için Cenab-ı Allah onu irademize bırakmamıştır ve vücudumuz, irademiz dışında nefes alır verir. Ve her an nefese ihtiyacımız olduğu için farkına varmadan sürekli nefes alırız. Yeme-içme, buna uyku ve dinlenmeyi de ilave edebiliriz, hayatımızın devamının diğer şartlarıdır. Cenab-ı Allah, bunları da gidermekten kendimizi alamadığımız, alamayacağımız ihtiyaçlara, hattâ öyle ki, bu ihtiyaçların tatminini de ayrı lezzetlere bağlamıştır. Yani, hayatımızın devamı için mutlaka yememiz, içmemiz ve uyuyup dinlenmemiz gerektiğini bilmemize rağmen, eğer Cenab-ı Allah açlık, susuzluk, yorgunluk ve uykusuzluk vermese idi, ayrıca, açlıktan sonra doyma, susuzluktan sonra kanma, yorulduktan sonra dinlenme ve üreme için ailevî münasebet lezzeti bahşetmeseydi, hayatımızın devamı için zarurî olan ihtiyaçlarımızı sadece irademize bağlı olarak gideremez ve kendimizi bile bile ölüme götürürdük. Ama Allah (c.c.), yeme, içme ve uyuyup dinlenmeyi açlık, susuzluk, yorgunluk ve uykusuzluk ihtiyaçlarına, bu ihtiyaçları tatmine onlardaki lezzete bağlamıştır ki, böylece bu ihtiyaçları gidermek için mecburen ve zevkle yiyip içiyor ve dinleniyoruz.

Namaz ve zihnî, kalbî, rûhî ve hissî ihtiyaçlarımız

Aynen bunun gibi, hayatımız sadece bedenî hayatımızdan ve ihtiyaçlarımız sadece bedenî ihtiyaçlardan ibaret olmayıp, zihnî, manevî ve hissî ihtiyaçlarımız da vardır; zihnimizin, kalbimizin, rûhumuzun, hislerimizin ihtiyaçları, bedenî ihtiyaçlarımızdan çok daha fazla, çok daha derin ve bedenî ihtiyaçların hayvanî ve hayvanî hayat seviyesine ait ihtiyaçlar olmasına mukabil, gerçek insanî ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar ve

onların tatmini, varlığımızın insanî boyutuna, manevî ve ahlâkî boyutuna ve ayrıca uhrevî, yani ebedî boyutuna bakar. O halde, bunların tatmini bedenî ihtiyaçların tatmininden çok daha önemlidir.

İşte, bilhassa namaz ve namaz vasıtasıyla Cenab-ı Allah ile sağlanan irtibat, bu ihtiyaçların tatmininin imandan sonra en önemli vasıtasıdır. Günde, kalbimizin atışı sayısınca kalbimize ve zihnimize düşünceler, tasavvurlar, hayaller gelir. Günde defalarca gözümüz, kulağımız, manevî hayatımızı zedeleyecek manzaralar ve seslerle karşılaşır. Dilimiz, bizi Allah önünde ve hakikat karşısında mahkûm edecek yüzlerce kelime, yüzlerce ses çıkarır. Günlük hayatımızın meşgaleleri, çevremizde olup bitenler, rûhumuzu, kalbimizi, hislerimizi yordukça yorar, yaraladıkça yaralar. İşte, bütün bunlar karşısında en önemli sığınak, en önemli çare, en önemli yenilenme ve arınma kurnası namazdır.

Eğer bu fonksiyonlarına rağmen namazdan üşeniyor ve ona önem vermiyorsak, bu, çaresi ve giderilmeleri yine namazla mümkün olan kalb ve ruh dünyamızın sarsıklığından, ihtiyaçlarının farkında olmayacak ölçüde katılaştırmamızdan ve hislerin kalınlaşmasından dolayıdır. Yoksa, gerçek insanî mertebeye yükselenler, günde beş vakit değil, 40 rek'at değil, defalarca ve saatlerce Cenab-ı Allah'ın huzurunda namaza, O'nunla 'konuşma'ya durmuşlar ve namazdan aldıkları gıdayı hiçbir şeyden almamışlardır.

İnsanlığın iftihar tablosu Peygamber Efendimiz (s.a.s.), günlük hayatın dağdağası ve karşılaştığı problemlerden en fazla sıkıldığı anlarda müezzini Hz. Bilâl'e (r.a.), "Bize bir ezan oku!" da demez, "Bizi biraz ferahlandır ey Bilal!" der, ezan okutur ve namaz kılar. ⁴⁰⁵ Evet, şu fâni dünyada süratle ayrılık çığlıkları kopararak giden ve çoğu varlıklarla alâkadar bir rûhun âb-ı hayatı, her şeye bedel bir Ma'bûd-u Bâki'nin, bir Mahbûb-u Sermedî'nin rahmet çeşmesine namaz ile teveccüh etmekle içilebilir. Fıtraten ebediyeti isteyen ve ebed için yaratılan ve ezeli ve ebedî bir Zât'ın aynası olan ve nihayetsiz derecede nazik ve letafetli bulunan insanın şuur sahibi sırrı, kalbi, Rabbanî lâtifesi, şu kasavetli, ezici ve sıkıntılı, geçici ve karanlık ve boğucu olan dünyanın halleri içinde, elbette teneffüse pek çok muhtaçtır ve ancak namazın penceresiyle nefes alabilir.

Oruç, Cenab-ı Allah'ın Rubûbiyet, Rahmâniyet ve Rahîmiyeti'ne kapsamlı, azametli ve intizamlı bir kulluk mukabelesidir. ⁴⁰⁶

ORUÇ VE İBADETLER ARASINDAKİ YERİ

Cenab-ı Hakk ve Feyyaz-ı Mutlak (c.c.), zeminin yüzünü hadsiz ve hesapsız nimetlerinin sergilenip, bilhassa canlılara takdim buyurulduğu bir sofraya yapmıştır. Sayısız canlının beslendiği bu sofraya ile O, Rubû-biyeti'ni, Rahmâniyeti'ni ve Rahîmiyeti'ni, yani, bize bizi besleyip hayatta tutan, bütün ihtiyaçlarımızı bilen, gideren ve bütün duyu, duygu ve organlarımızı tatmin eden (Rahmân); bunun da ötesinde, kalbimizden geçen en gizli duygularımızı ve en küçük hususî ihtiyaçlarımızı da bilip, bunlara da cevap veren (Rahîm) ne kadar şefkatli ve merhametli bir Rabb olduğunu göstermektedir. Fakat insan, çok defa gafletle bu gerçeği görememekte ve hayat boyu tükettiği onca nimetler karşısında kör, sağır ve nankör kesilebilmektedir.

Cenab-ı Allah'a şükretmesini bilmeyen, halka teşekkür etmeyi de bilmez. Nankörlük, bir insan için insaniyeti bozan en bayağı sıfatlardandır. İnsaniyette kemale ermenin bir göstergesi, başkalarına yaptığımız iyilikleri ânında unutmak, fakat başkalarından gördüğümüz iyilikleri ömür boyu unutmamaktır. Dolayısıyla Cenab-ı Allah (c.c.), daha başka hikmetlerinin yanısıra, nimetlerini, Rubûbiyet, Rahmâniyet ve Rahîmi-yeti'ni göstermek ve insanda şükür duygusunu harekete geçirmek için orucu emretmiştir.

Namaz da, oruç da, ferdî ve içtimaî disiplini sağlar

Namaz, belli vakitlerde kılınıp, mü'minin hayatında takvimcilik yapmak, yani onun hayatını tanzim etmekle, ayrıca, bilhassa cemaatle kılınmakla mü'minlerin ferdî ve içtimaî hayatlarını düzen ve disiplin altına alır. Ayrıca, onların iradeyle imtihanlarında muvaffak olmaları ve iradelerini güçlendirmelerinde çok önemli rol oynar. Benzer şekilde, ehl-i iman, Ramazan'da birden aynı emirle hareket eden, aynı yerden gelen emre uyarak yiyip, aynı emirle yemekten ve içmekten kesilen, yine aynı emirle sofraya oturan muntazam ve disiplinli bir ordu hükmüne geçer. Bu şekilde şefkatli, haşmetli ve kapsamlı Rahmâniyet'e karşı yine kapsamlı, azametli ve intizamlı bir ubûdiyet, yani ibadet ve kullukla mukabelede bulunur. Böyle ulvî bir ubûdiyete ve şerefe iştirak etmeyen insan, insan ismine lâayık mıdır?

· **Nefis, kendini hür ve serbest ister ve öyle telâkki eder. Hattâ mevhum bir Rubûbiyet ve keyfine göre hareketi, fitrî olarak arzu eder. Hadsiz nimetlerle terbiye olunduğunu düşünmek istemiyor. Hususan dünyada**

servet ve iktidarı da varsa, gaflet dahi yardım etmişse, bütün bütün gasıbane, hırsızcasına nimet-i İlâhiyeyi hayvan gibi yutar.⁴⁰⁷

İNSANIN MUTLAK HÜRRİYET VE RUBÛBİYET İDDİASI VE ORUÇ

Nasıl Ulûhiyet'in en önemli ve birinci vasfı istiklâliyet ve ortak tanımamak ise, Cenab-ı Allah'ın İsim ve Sıfatları'nın birinci derecede yansıma mahalli olan insan nefsi de daima hür olmak, kendi üstünde tâbi olacağı bir otorite kabul etmemek, dilediği gibi hükmedip, dilediği gibi yaşamak arzu eder.

İnsan: Kendisinin mâliki olmayan mecburiyetlerle çevrili bir varlık

Fakat, bir defa, insan, pek çok mecburiyetlerle kuşatılmıştır. Meselâ, insan, kendisinin mâliki değildir ve kendisine mâliklik iddiasında bulunması, tamamen hakikate, realitelere aykırıdır. Çünkü, insanın dünyaya gelip gelmemesinde, buna karar vermede en küçük bir payı olmadığı gibi, yaratılıp dünyaya gönderilmesinde de yine en küçük bir payı yoktur. Aynı şekilde, “benim” dediği vücudu da tamamen kendi iradesi, bilgisi ve gücü haricinde yaratılmış ve yapılmış olup, yine onun bilgisine ve gücüne ihtiyaç duymadan, ayrıca iradesi dışında, kendisi için Yaratıcı'nın takdir buyurduğu sisteme göre çalışır. İnsan, vücudunun kendisine dikte ettiği ihtiyaçlar karşısında duramaz; onun acıkma ve karşılığında yeme, susama ve karşılığında içme, yorulma ve karşılığında dinlenme, yanma ve karşılığında serinleme, üşüme ve karşılığında ısınma, barınma ihtiyacı ve karşılığında barınacak yer arama, hastalanma ve tedavi olma gibi temel ve hayatî ihtiyaçları ve bunları giderme yolları da yine insan tarafından tayin edilmemiş, insan, varlığının bütün bu aslî yanları itibariyle âdetta esir alınmıştır. Bunların yanısıra, onun ömrünü ve ömrünün nerede, nasıl ve ne zaman noktalanacağını tayin eden de yine insanın kendisi değildir. Şu halde insan, asla kendisinin mâliki değildir ve dolayısıyla mâliki bulunmadığı vücudunu, varlığını ve hayatını dilediği gibi kullanamaz.

Öte yandan, mutlak hürriyet, mutlak istiklâliyet; mutlak ilim, mutlak irade ve mutlak kudret ister. Oysa insan, ilmi, iradesi ve kudreti açısından da sınırlı bir varlıktır. Her dilediğini ve istediğini yapamadığı gibi, icraat iznine sahip bulunduğu sahada da gerek kendisinde, gerek dış dünyada kurulu olan sistem de insana ait değildir. Meselâ, insanın çalışma şekli ve türünü tayinde vücudunun ve kendisine verilen kapasiteyle birlikte hususî

tabiat ve karakterinin tayin edici rolü vardır. Geçimi adına icra ettiği meslek, meselâ çiftçilik, hayvancılık veya bir başka meslek, ana özellikleri ve hatlarıyla yine kendisi tarafından belirlenip hazırlanmış değildir; o, sadece belirli bir sahada ve şartlar altında icraatta bulunur. Dilediği her şeyi yapmaya gücü de yetmez.

Kısaca, insanın bizzat kendi varlığı, vücudu ve hayatı üzerindeki iradî hareket sahası, kurulmuş bir aydınlatma sistemi içinde elektriğin düğmesine basmak kadardır. Gerçek bu iken, insan, sanki kendisinin, varlığının, hayatının, vücudunun, hattâ çevresinin, diğer varlıkların ve kâinatın mutlak sahibi ve hakimiyetmiş gibi davranmak arzu eder. İşte, onun tamamen vehmî ve sadece arzudan ibaret olan hakimiyet ve Rabb-lik iddiasını zaman zaman kırmak, ona hakikati en güçlü bir dille anlatmak ve göstermek gerekir. Bunu yapan da oruçtur. Oruç emriyle Cenab-ı Allah (c.c.), insanı en sıradan ve günlük icraatı olan yeme ve içme konusunda mecburî bir programa bağlar ve onun kendisinin mâliki olmadığını, en sıradan işlerinde dahi mutlak hürriyete sahip bulunmadığını, yeryüzünde ancak bir kul olduğunu açlık ve susuzlukla en kuvvetli biçimde hatırlatır; böylece onun vehmî ve iddiadan ibaret rabblik iddiasını kırar; onu gurur ve iddiadan tevazu ve şükre yöneltir.

İnsan varlığı, yeme–içme ve zevciyet münasebeti ve oruç

Diğer yandan, insan, nefsi başıboş bırakıldığında sanki dünyaya nereden ve nasıl gelirse gelsin, sağlığını da düşünmeden hep yemek, içmek için gelmiş gibi davranır. Öyle ki, hayatı, birer şehvet halini almış bulunan yeme, içme, bir de karşı cinsle münasebetten ibaret olur. Kur’ân-ı Kerim, kâfirler için “*Sığırların yediği gibi yerler.*”⁴⁰⁸ buyurur. Demek ki, hayatı yeme, içme ve cinsî münasebetten ibaret hale getirmek, bir küfür sıfatıdır. Oysa bu sıfat, bizzat insan ve sağlığı için zararlı olduğu gibi, dizgini bırakılmış beşerî hırs katiyen doymak bilmediğinden ve yeryüzünün zenginlikleri, Gandhi’nin meşhur deyişiyle, bütün insanları doyuracak kadar olduğu, fakat hırsları tatmine yetmeyeceği için, bu defa tüketim maddeleri üzerinde çatışmalar ve savaşlar başgösterir. Dünya tarihi buna sâdık bir şahit olduğu gibi, özellikle küfrün hakimiyeti altında son birkaç asır, beşerin sürekli tüketim maddeleri üzerindeki boğuşmalarına ve bunun yol açtığı dünya savaşlarına sahne olmuştur. Yani insan, kendisine hayatını sürdürmesi için verilen açlık ve susuzluğunun ve bunların giderilmesi için

bahşedilen nimetlerin kölesi ve kurbanı haline gelmiştir. Bu ise, insanlıktan istifa demektir.

İşte oruç, insana, varlığından gaye yemek, içmek ve çiftleşmek olmadığını, bunların sadece asıl varlık gayesini yetirme getirmesine hizmet etmesi gereken hayatını sürdürmede birer vasıta olduğunu, ayrıca insanı sabırla, şükürle, bu ihtiyaçları belli sınırlar dâhilinde tutmakla, infakla insanî kemalâta yükselme yolunda kullanılmaları gerektiğini öğretir. Öğretir ve insana bu hedef istikametinde sabır, sebat, metanet kazandırır.

Oruç, insana vücudu ve hayatı gibi, tükettiği nimetlerin de kendisine veya kendisine takdim edene ait olmadığını ikaz eder ve onu nimetlerin gerçek Sahibi'ni tanımaya ve O'na şükre yöneltir.⁴⁰⁹

NİMETLERİ ELDE ETMEDE İNSANIN KATKISI, AZIN DA AZIDIR

İnsan, tükettiği nimetlerin elde edilmesinde çok az, azın da azı bir katkıya sahiptir. Meselâ, bir tek kirazı elde etmek için kiraz ağacına, dolayısıyla ağacın çekirdeğine, çekirdeğin toprak altında çimlenip büyüme ve ağaç olma özelliğine sahip bulunmasına, toprağa, suya/yağmura, ısı ve ışığıyla güneşe; çekirdek, toprak, yağmur ve güneş arasında son derece orantılı işbirliğine, gece-gündüz ve mevsimlerin değişmesine ve bunun için yerkürenin kendi ve güneş etrafındaki hareketlerine, kısaca âdeta kâinatın tamamına ihtiyaç vardır. Bütün bunlar ise, insan bilgi, irade ve gücünün dışındadır. Bir kirazı elde etmede insana düşen, sadece küçük bir emektir.

Bu açık ve sürekli yaşanır gerçeğe rağmen insan, sanki kirazı, kiraz gibi, tükettiği diğer bütün nimetleri üreten kendisiymiş gibi davranır. Ayrıca, sanki kirazı veya diğer nimetleri ona veren ağaç veya tarlaymış gibi, bütün himmetini bunlara yöneltir. Bazen de, eğer nimet bir başkası vasıtasıyla kendisine geliyorsa, minnettarlığı bu başkasına duyar. Oysa, tükettiği her nimeti takdir buyuran, yaratan, onun elde edilmesi için gerekli bütün sebepleri de var kılan ve belli bir işbirliği dahilinde çalıştıran Cenab-ı Allah (c.c.) olup, ağaç, tarla veya bir başka şey veya şahıs, nimetin insana ulaşmasında sadece çok basit birer sebep, vasıta veya tablacıdır, yani garsondur. İnsan, kendisine iyilikte bulunanlara, nimetlerin kendisine ulaşmasında vasıtalık yapanlara teşekkür etmeli, fakat minnettarlığı sadece bunlara duyup da nimetin asıl Sahibi'ni görmemek, cehalet, gözü kapallılık ve nankörlüğün en büyüğüdür. O bakımdan, şükür hamd, her bakımdan öncelikle Nimetlerin Sahibi'ne aittir ve O'na yapılmalıdır.

Vücudun, hayatın, zamanın ve nimetlerin gerçek Sahibi

İşte oruç, insana vücudu ve hayatı gibi, tükettiği nimetlerin de gerçek sahibinin Allah olduğunu hatırlatır. Çünkü oruç, O'nun emridir ve O'nun emriyle elini önündeki nimetten çeken ve O'nun emri ve izniyle elini nimete uzatan insan, vücudu, hayatı ve zaman gibi, nimetlerin de sahibinin orucu emreden Zât olduğunu bilir. Bilir ve gerçek şükrün O'na yapılması gerektiğini hatırlar. Bir ay bu şuurla orucunu tuttuğu zaman Nimet Veren'i tanımak ve nimetleri karşısında O'na şükretmek, artık tabiatının terkedemeyeceği bir parçası haline gelir. Nimete şükür ise, nimetin artmasına, nimetin artması şükrün de artmasına sebep olur ve insan, böylece bir yandan helâl dairede nimetlerden istifade ederken, diğer yanda şükürle gerçek insan olma ve âhiretini kazanma yolunda sürekli mesafeler alır.

Oruç, insana Nimeti Veren'i tanıttığı gibi, nimetin kadrini, dolayısıyla israfın kötülüğünü ve açlığın, ihtiyacın ne demek olduğunu da öğretir; bu bakımdan, insandaki aç ve muhtaçlara karşı şefkat damarını tahrik eder.⁴¹⁰

ORUÇ–ZEKÂT MÜNASEBETİ VE TOPLUMUN DÜZENİ

İstediği zaman yiyip içen ve her ihtiyacı karşılanan insan, nimetin kadrini bilmediği gibi, açlık, susuzluk ve muhtaçlığın ne demek olduğunu da bilmez. Halkımız arasında “Tok, açın halinden anlamaz.” diye bir söz vardır. Tokun açın halinden anlamaması ise, toplumda düzeni bozar. Hz. Bediüzzaman, çok enfes bir tesbitle, insanlık tarihinde meydana gelen ihtilâller, sınıf çatışmaları ve sarsıntıların iki ana sebebi olduğunu belirtir: Biri, faizin temeli olan “Sen çalış, ben yiyeyim!” anlayışı. Diğeri, tokun açın halini bilmemesi, toklarla açlar arasında uçurumlar meydana gelmesi demek olan “Ben tok olduktan sonra herkes açlıktan ölse bana ne?” anlayışı.⁴¹¹ İşte oruç, bu anlayışı ve tavrı yıkar ve insanları açın halini bilmeye, dolayısıyla zekâta, infaka yöneltir. Bu gerçek, İslâm iman esasları arasında olduğu gibi, ibadetler arasında da nasıl bir telâzum, yani birbirini gerektirme, birbiri için sebep, temel veya netice teşkil etme olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan, hemcinsleri ve başka varlıklarla bir arada yaşama mevkiinde bir varlıktır. İnsaniyetin en önemli yanı, şefkat, merhamet, paylaşma ve yardımlaşmadır. Bundan dolayı, cömertlik, infak, ihsan ve daha da öteside i'sar (başkalarını kendine tercih), ahlâk güzelliklerinden olup, Kur'ân-ı

Kerim'in çok âyetiyle övülmüş ve teşvik edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim, ilk İslâm toplumunda Ensâr'ı överken, onların kendileri muhtaç oldukları halde Muhâcir, yani her şeylerini Allah yolunda Mekke'de bırakıp Medine'ye hicret eden din kardeşlerini kendilerine tercih ettiklerini nazara verir: *“Onlardan önce Medine'yi yurt edinip, onu İslâm'a da yurt olarak hazırlayan ve imanı da kendilerine bir yurt kılmış olanlara gelince, onlar Allah yolunda muhacir olarak kendilerine gelenlere sevgi besler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir kıskançlık, bir ihtiyaç hissetmezler; bunun da ötesinde, kendi paylarına düşen yoksulluk da olsa onları kendilerine tercih ederler”*.⁴¹² İyi ve sağlam bir içtimaî hayat, ancak bu temeller üzerine oturur ve ancak namaz, oruç ve infak ya da zekât ve sadaka gibi ibadetlerle terbiye gören insanlarla mümkün olur.

Oruç, açlığı ve açların halini ve nimetin kadrini öğretir;

şefkat ve isar gibi duygularla insanı gerçek insanlık semasına yükseltir

İnsanî varlığın ve insanîyetin bu en önemli boyutlarına rağmen insan, çok defa cimri davranır. Şeytanın iğvasıyla fakir düşeceğim korkusuyla infaktan ve başkalarına yardımdan geri durur. Kendisine hayat, sağlık, vücut ve nimetleri verenin Allah olduğunu unutarak, elindeki malına “Benim malım!” der ve yoksulları, muhtaçları düşünmez. Bunun yanısıra, özellikle bol nimete sahip kılınmışsa, o nimetin kadrini de bilmez ve onu israf eder. İşte insandaki bu terbiyeye muhtaç sıfatlara karşı oruç, insana açlığın, susuzluğun, yoksulluğun ve muhtaçlığın ne demek olduğunu öğretir. İnsan, belli bir açlığın sonunda en fazla tüketilen nimetlerin bile ne kadar kıymetli olduğunu anlar. Dolayısıyla bir yandan israftan vazgeçtiği gibi, diğer yandan açları, susuzları, çıplakları ve muhtaçları da düşünür. Böylece hem israf günahından, hem de kendi ve ülkesi ekonomisine zarar vermekten kurtulur; ayrıca, şefkat, infak, ihsan ve belki de git gide i'sâr duyguları gelişir. Böylece hem kendisine, hem de topluma faydalı bir unsur haline gelir ve gerçek insanlık yolunda terakkî eder.

Şefkat, Allah'a şükredebilmenin de önemli bir esasıdır. İnsan, şefkat, merhamet, cömertlik ve i'sar gibi duygular ve hasletlerde nasıl ve gerçek bir zevk olduğunu kavradığı zaman, artık kendisi tüketmekten çok, başkalarıyla paylaşmak ve başkalarını düşünmek, hattâ başkalarını kendine tercih etmenin zevkiyle gerçek insanlık semasına yükselir.

· **Nefis, hür ve serbest olmak ister ve kendini öyle telâkki eder. Fakat oruç, ona hür ve kendisine mâlik değil, bir kul olduğunu hatırlatır.**⁴¹³

ORUÇ, İNSANA SADECE BİR KUL OLDUĞUNU ÖĞRETİR

Nefis, mutlak istiklâliyet arzu eder ve kendi üzerinde bir otorite istemez. Kendi kendisinin mâlikiymiş, vücudu da, hayatı da kendisine aitmiş gibi istediğini yapmak ve yaptığından da kimseye hesap vermemek arzusu taşır. Bunun yanısıra, muvaffakiyetlerini kendine verir; tükettiği malları ve kazandığı mertebeleri, sadece kendi zekâ, bilgi ve emeğiyle kazanılmış olarak görür; hattâ küstahça, “*Bunlar bana bendeki bir bilgi sebebiyle verildi!*” der.⁴¹⁴ Özellikle belli bir zenginliği ve iktidarı varsa, gaflet de kendine yardımcı ise, İlâhî nimetleri gasıbâne yer yutar ve bir Rahmân, Razzâk, Mün’ım’ın nimetleriyle beslendiğini kabûl etmek istemez. Bu özellikteki bir nefis, başkalarını da düşünmez ve namazdan da, zekâtta da, kısaca, ibadetlerden de kaçınır.

İşte oruç, nefsin kendisine bu bakışını ve bu iddiasını kırar. Çünkü, emir dâhilinde yiyip içmekte, kendisine ait olmayan ve kendisinden kaynaklanmayan bir emre itaat edip, ancak emrin Sahibi’nin tayin buyurduğu zaman yiyip, yine O’nun tayin buyurduğu zaman süresince yemekten ve içmekten kesilmektedir. Nefis oruçla anlar ki, kendisine de, vücuduna da, hayatına da, tükettiği nimetlere de mâlik değildir; dolayısıyla yeryüzünde hür-ü mutlak da değildir. O, sadece bir kuldur ve Sahibi’nin buyrukları istikametinde davranmak mevkiindedir. Zengin veya fakir, padişah/kral veya köle, her nefis oruçla mükellef olduğu için, dünyevî her mevkideki insan, kul olarak herkesle eşit olduğunu kavrar. Böylece, kendi zararına iddialardan ve bu iddiaların başına açacağı felâketlerden korunduğu gibi, başka insanlarla kardeşçe bir arada yaşama gereğini ve bunun da, insanlardan bir insan olmanın da zevkini de duyar.

· **Oruç, insana gerçek mahiyetini öğretir; nefsin serkeşliğini ve firavunluğunu kırar, onu İlâhî Dergâh’a sığınmaya sevkeder ve insandaki Tevhid inancını pekiştirir.**⁴¹⁵

ORUÇ, İNSANI GERÇEK İNSAN OLMA YOLUNDA EĞİTİR

İnsan, bilhassa gafletle kendisini unuttur; özellikle Cenab-ı Allah’ı unutmuşsa, hayatını sanki O yokmuş gibi yaşıyorsa, bu defa kendisini tamamen unuttur. Mahiyet hamuru acz, fakr, kusur ve ihtiyaçtan karılmış

olduğu ve gücü aczini, zenginliği fakrını, kemali kusurunu ve serveti muhtaçlığını kabûl ve itiraftan geçtiği halde o, bu gerçekleri görmek istemez. Hattâ, durmadan akıp giden ömür çayında zevale doğru hızla yol alırken ve bu çayda başı defalarca taşa, kayaya çarpıp yaralanırken, çabuk bozulur ve dağılır et, kemik ve kandan ibaret olduğunu da düşünmez ve sanki çelikten bir vücudu varmış gibi, ölmeyecekmişçesine emeller, arzular besler ve bunların peşinde koşar. Şiddetli bir hırs ve tama' ile ve şiddetli bir alâka ve muhabbetle dünyaya sarılır. Her lezzetli ve menfaatine gördüğü şeye bağlanır; kendini kemal-i şefkatle terbiye eden ve besleyen Rabb'ini unuttur; hayatının neticesini ve Âhîret'i düşünmez ve kötü ahlâk içinde yuvarlanır gider.

İşte oruç, en gafil ve inatçılara bile za'f, acz ve fakrını hissettirir. Açlık, susuzluk ve bunların sebep olduğu halsizlik vasıtasıyla insana güçsüzlüğünü, midesinin yarım günlük ihtiyacı karşısında bile nasıl iki büklüm hale geldiğini, vücudunun ne derece zayıf ve çürük olduğunu, dolayısıyla merhamet ve şefkate olan ihtiyacının büyüklüğünü hatırlatır ve öğretir. Oruç, ona “Nefsin firavunluğunu bırak; tam bir acz ve fakr ile Dergâh-ı İlâhî'ye sığın. Vücudunun da, tükettiğin bütün nimetlerin de Sahibi'nin O olduğunu bil, O'na yönel, istediğini O'ndan iste ve şükür ile, acz, fakr ve muhtaçlığını şefaatacı kılarak O'nun rahmet kapısını çal!” der. Bu yanıla oruç, insandaki Tevhid, yani Cenab-ı Allah'ın Rubûbiyeti'nde ve Ulûhiyeti'nde Bir olduğu, dolayısıyla ibadetin yalnız O'na yapılması, bütün ihtiyaç ve isteklerin O'na arzedilmesi gerektiği inancını pekiştirir; insana, “*Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım isteriz.*”in⁴¹⁶ sırrını öğretir.

• **Ramazan, aynı zamanda Kur'ân ayı olarak, bütün İslâm âlemini tek bir mescid hükmüne ve bütün oruçlu Müslümanları da oruçla âdeta melekleştirerek, onları bu mescidin oruçlu ve Kur'ân okuyan tek bir cemaati haline getirir; böylece Müslümanlar arasındaki birliği de pekiştirmiş olur.**⁴¹⁷

ORUÇ VE KUR'ÂN AYI RAMAZAN, İSLÂMÎ BİRLİĞİ PEKİŞTİRİR

“*Ramazan ayı ki, insanlar için dupduru bir hidayet kaynağı, ayrıca apaçık hidayet delilleri ve hakkı bâtıldan ayıran ölçüler olarak Kur'ân o ayda indirildi. Artık sizden kim bu aya şahit olursa onu oruçla geçirsin.*”⁴¹⁸ buyuran Kur'ân-ı Kerim, orucu Ramazan'ın kendinde Kur'ân inmiş bir ay

olduğunu beyan buyurarak o ayda emretmekle, Ramazan, oruç ve Kur'ân arasındaki derin münasebete dikkat çeker. Demek ki, Ramazan ile Kur'ân ve Kur'ân ile oruç arasında çok önemli münasebetler vardır.

Melekler arasında nasıl derece farkları varsa, yine nasıl insanlar arasında ilmî, manevî, ahlâkî derece farkları bulunuyorsa, bunun gibi, Kur'ân'ın âyetleri, sûreleri arasında da, zamanın dilimleri arasında da, mekânlar arasında da aynı şekilde manevî kudsiyet derece farkları vardır. Kâbe, Mescid-i Haram, Mekke, Medine'de Mescid-i Nebî, bu Mescid'in içinde yer alan Ravza-i Tahire, Medine, Kudüs'teki Mescid-i Aksa ve Kudüs, Hz. Musa'nın ilk vahye muhatap olduğu Tuva Vâdisi ve Cenab-ı Allah'tan Tevrat'ı aldığı Tur Dağı gibi mekânlar ayrı birer kudsiyete sahip olduğu gibi, aylar içinde Ramazan, günler içinde Cuma, geceler içinde bilhassa Kadir Gecesi, yine farklı kudsiyettedir. İşte, Cenab-ı Allah'ın insanlara gönderdiği ve bütün önceki İlâhî Kitaplar'daki hakikatleri de ihtiva eden son Kitabı Kur'ân-ı Kerim Ramazan'da indirilmiş olmakla ve Kur'ân-ı Kerim kendisinin Ramazan'da indirildiğini beyan etmekle, demek ki Ramazan ile Kur'ân, birbiriyle çok içten münasebet halindedir. Yine ilgili âyetten anlaşıldığına göre, oruç da, bilhassa bu münasebet sebebiyle Ramazan'da emredilmiştir. Öyleyse, oruç ile Kur'ân arasında da çok derin münasebetler olsa gerektir.

Oruç ve Kur'ân okuma münasebeti

Kur'ân-ı Kerim'de “*Ona (Kur'ân'a) ancak tertemiz hale gelmiş olanlardan başkası el süremez!*”⁴¹⁹ buyrulur. Bilhassa bu âyete dayanarak fakihler, cünüplük ve abdestsizlik gibi hallerin Kur'ân'a dokunmaya mâni olduğu fetvasını vermişlerdir. Bu temizliğin bir de manevî yanı vardır. Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin necis olduğunu ve Mescid-i Haram'a yaklaşmamaları gerektiğini beyan buyururken,⁴²⁰ temizliğin bu boyutuna dikkat çeker.

İşte oruç, insanı nefsin süflî hâcetlerinden ve malâyanî söz, davranış ve hallerden uzaklaştırır. Yeme ve içmenin de terkiyle insana âdeta melekîyet kazandırır. Bu hal, insan için Kur'ân'a yaklaşma ve Kur'ân'la haşır-neşir olma adına en uygun haldir. İnsan, kalbinin saflaştığı, duygularının incelendiği, nefsin âdeta pes edip, iddialarından vazgeçtiği böyle bir halde Kur'ân'a yaklaşır, onu okur, dinler ve mütalâa eder. Böylece Kur'ân'la arasında daha derin, daha samimî, daha kopmaz münasebetler hâsıl olur.

Öyle ki, Kur'ân'ı sanki Rasûlüllah'tan, belki Hz. Cebrail'den, hattâ belki de Müttekellim-i Ezelî olan Cenab-ı Allah'tan dinliyor gibi bir halete girer. Kendisi okuyup başkasına da dinlettirdiği gibi, başkalarının okuduğu Kur'ân'ı da dinler ve Kur'ân'ı mütalâa eder, üzerinde çalışır. Evet, Ramazan'da mukabele, gerçekten ne güzel bir âdettir.

• **Ramazan orucu, dünyaya Âhîret hesabına ekip-biçip ticaret yapmaya gelen insanın kazancına da bakar ve onun birini bin yapar.**⁴²¹

ORUÇ, ÂHİRET HESABINA İNSANIN BİRİNİ BİN YAPAR

Hadîs-i şerifte, Kur'ân'ın her bir harfine on sevap verildiği⁴²² buyrulur. Evet, her bir Kur'ân harfi on sevaplı amel sayılır; on sevap, on Cennet meyvesi getirir. Bu sevaplar, Ramazan'da bine çıkar; Âyetü'l-Kürsî gibi âyetlerin, İhlâs ve Yâ-Sîn gibi sûrelerin harflerinin sevapları binleri, onbinleri bulur. Özellikle Ramazan-ı Şerif'in Cuma'larında ve bilhassa Kadir Gecesi'nde bu sevaplar, katlanır da katlanır. Böylece Kur'ân öyle nuranî ve bereketli bir Tuba ağacı olur ki, Âhîret'e ait milyonlarca meyveleri mü'minlere Ramazan-ı Şerif'te kazandırır.

Ramazan, Âhîret ticareti adına gayet kârlı bir pazar, gayet bekeretli ve bitek bir zemindir; bahardaki nisan yağmurları gibidir. Bir padişah, tahta çıkması gibi belli zamanlarda tebasına hususî ihsanda bulunur. Bütün âlemlerin yegane Sultanı olan Cenab-ı Allah (c.c.), bütün âlemlere fermanı olan Kur'ân'ı Ramazan'da indirmiştir. O halde, Ramazan, elbette bir bayram zamanıdır; Cenab-ı Allah'ın saltanat-ı Rubûbiyeti önünde beşerî kulluğun resm-i geçit yapması için tam uygun zamandır. Öyleyse, beşerin sağanak sağanak yağın İlâhî lütuflar altında ezel ve ebed Sultanlığı önünde resm-i geçit yapması, ubûdiyetini arzetmesi için bazı beşerî yanlarını geçici olarak bırakması, ne kadar güzel ve bayram için ne kadar uygun ve gereklidir.

İşte insan, bu bayramda, oruç bayramında nefsin yemek ve içmek gibi bazı arzularından geçici süreler için Allah için vazgeçer; hattâ, yalnızca ağzına ve midesine oruç tutturmaz; gözünü, kulağını, dilini, kalbini, hayalini, fikrini de günahlardan alıkoyar. Meselâ, dilini aslında her zaman için yasak olan gıybetten, dedikodudan, boş sözlerden, kaba tabirlerden bütünüyle geri çeker; onu Kur'ân okuma, zikir, tesbih, salâvat ve istiğfar gibi ibadetlerle meşgul eder. Gözünü bakılması yasaklanmış her şeye bakmaktan alıkoyar ve ibret ve tefekkür için kâinatı, hadiseleri, eşyayı

seyretmeye, Kur'ân okumaya ve Allah adına faydalı hizmetlere hasreder. Aynı şekilde, kulağını da fena ve faydasız sözleri, lâkırdıları, çalgıları dinlemekten men edip, Kur'ân dinlemeye, kendisini hayra sevkedecek güzel sözler ve sohbetler dinlemeye verir. Kısaca, insan-ı mü'min, Ramazan'da bütün vücuduna oruç tutturur. Zaten mide vücut şehrinin en büyük fabrikası olduğu için, o belli ölçüde tatile çıkarıldığı zaman, diğer küçük fabrika veya tezgâhlara oruç tutturmak, daha çok kolaylaşacaktır.

İşte insan, Ramazan'ı oruçla geçirmekle kendi kemalâtı, ahlâki ve manevî terakkîsi, özellikle de Âhîret'i adına en kârlı bir ticareti, en kârlı bir ekimi yapmış olur.

Oruç, nefsi açlıkla terbiye edip, insanı ona binek olmaktan kurtarıp, onu insana binek yapar. Ayrıca, nefsi sabır ve tahammül adına terbiye ile, onu pek çok suçu işlemekten alıkoyduğu gibi, organlara kendilerine düşen ibadetleri yerine getirmelerinde de yardımcı olur.⁴²³

ORUÇ, NEFSİN BOYNUNU EĞER VE ONU SAHİBİNE BİNEK EDER

Nefis için en büyük iki iştiha veya şehvet, yeme-içme ile zevciyet münasebetinden gelen tatmindir. Terbiye görmemiş bir nefis, sahibinin sonunu ve sağlığını düşünmeden bu iki şehvetin içine daldıkça dalmak ister. Ama bu hususta keyfince davranacak olursa, bu, insan sağlığı için büyük zararlara sebep olacağı gibi, hem bunlara düşkünlük, hem de helâl-haram gözetmeme sebebiyle de manevî hayatı zehirler, kalbi öldürür. Nefis, serkeşane dizgini eline alır, insanın üzerine biner ve onu istediği yere götürür.

Ayrıca, insanlık tarihinde açlıklar, kıtlıklar, hiç eksik olmamıştır. Bunlara tahammülsüzlük, insanları değişik suçlara itmekle içtimaî hayatı zehirlediği ve darbelediği gibi, bizzat insanın kendisine de zarardır. Dolayısıyla nefis, sabra ve tahammüle de alıştırmalıdır.

Üçüncü olarak, mide fabrikasının çok hizmetçileri bulunur. Ağız ve dil, bunlardan ikisi veya biridir. Ağız ve dil gibi, her organın ibadetten bir payı veya kendine ait ibadeti vardır. Eğer mide fabrikası sürekli yeme ve içmekle meşgul olursa, bu takdirde hem insana ibadetlerine mâni olacak ağırlık verdiği gibi, onu gereğinden fazla uykuya da sevkeder. Bir hadis-i şerifte "Ümmetim hakkında çok uyumak, tembellik, karın büyüklüğü ve yakîn azlığından korkarım." buyurulmaktadır.⁴²⁴ Karın büyüklüğüne ve uykuya,

hattâ tembelliğe de sebep, büyük ölçüde çok yemek ve içmektir. Çok yemek, yemekle fazla meşguliyet ve uyku da, hem manevî hayatı öldürür, hem de insanı zihnî-ilmî araştırmalardan da büyük ölçüde alıkoyar. Bunlar da yakîn azlığına sebeptir.

Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim, yeme, içme ve cinsî tatmin konusunda helâl ve tayyip, yani kazanılışı itibariyle de, bizzat kendisi, yani terkibi itibariyle de helâl, temiz, sağlığa zararsız yiyecek ve içecekleri ve haramlardan kaçınmayı emretmektedir.⁴²⁵ Yeterince ilgi çekicidir ki, takvanın en fazla vurgulandığı ve üç basamaklı, üç derinlikli olarak emredildiği âyet de, yiyeceklerle ilgilidir: *“Artık iman etmiş olup, imanlarının gereği sağlam, doğru, yerinde ve ıslaha yönelik (salih) işler yapanlar, takvaya sarılarak (icmalî imanla) iman edip salih işler yaptıkları, sonra endişelerinde daha bir derinleşip takvaya sarılarak (her hükmünde Allah’a ve Rasûlü’ne) iman ettikleri, sonra daha bir derinlikte takvaya sarılıp, ihsan sahibi oldukları (bütün yaptıklarını Allah’ı görürcesine bir şuur ve samimiyet içinde yaptıkları) takdirde, daha önceden yiyip içtikleri (haram nesnelere) dolayı üzerlerine bir vebal yoktur. Allah, bu seviyede iyiliğe kilitlenen ve O’nu görüyormuşçasına davrananları sever.”*⁴²⁶ Bir başka hadis-i şerifte, *“Cennet, çepeçevre nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle, Cehennem ise, (bedenî arzu ve iştihâları kabartan) şehvâtla sarılmıştır.”*⁴²⁷ diye buyrulur.

Oruç, nefsi manevî tekâmülün dinamiklerinden biri yapar

Bütün bu gerçekler, nefsin yeme-içme, açlığa ve susuzluğa tahammül ve vücudun organlarına düşen ibadetleri yerine getirebilmesi hususunda terbiye edilmesini mutlaka gerekli kılmaktadır. İşte oruç, bu terbiyenin adıdır. Oruç, insanı nefsinin binek olmaktan kurtarır, bunun yerine, nefis insana binek olur. Oruç, insanı açlığa, susuzluğa ve cinsî tatmin isteğine karşı sabır ve tahammüle alıştıırır ve dolayısıyla bu sabır ve tahammülün sağlayacağı faydalara zemin hazırlar. Ayrıca oruç, manevî tekâmül adına nefsi bir engel olmaktan kurtarır, tam tersine, onu hem nimetlerin kadrini idrakle şükür makinesi ve kaynağı yaparak, hem sabır ve tahammül sevabının zemini kılarak, hem de vücudun bütün organlarına ibadetten kendilerine düşeni veya her birinin ibadetini yerine getirmesi adına imkân tanıyarak, manevî tekâmülün önemli dinamiklerinden biri haline getirir.

Oruç ve insan sağlığı

Oruç, sağlık adına da tam bir perhizdir; kendisi bizzat perhiz olmanın yanısıra, insanı perhize de alıştıırır. Hadis-i şeriflerde sağlık adına acıkmadan yemeğe oturmamak ve doymadan kalkmak emredilmekte;⁴²⁸ ayrıca “Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap dolduramaz. Oysa belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak nefsin galebesiyle, illâ da mideyi doldurma işini yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın. Her türlü hastalığın küpü midedir.”⁴²⁹ buyurulmaktadır. Şişmanlığın ve onun sebep olduğu hastalıkların insanların en büyük problemlerinden biri haline geldiği ve pek çok insanın zayıflama adına doğru–yanlış pek çok yollara başvurup, çeşit çeşit istismara uğradığı günümüzde oruç, manâ ve önemini ne kadar da açıkça ortaya koymakta, ilgili hadis-i şerifler, nasıl daha bir önem kazanmaktadır.

• **Oruç, nefsin rubûbiyet ve Allah karşısında istiklâliyet iddiasını kırdığı gibi, aczini göstererek onu kulluğa sevkeder ve ona sadece bir kul olduğunu öğretir.**⁴³⁰

ORUÇ, NEFSİN OTORİTESİNİ VE İSTİKLÂLİYET İDDİASINI KIRAR

Nefis, hiçbir zaman kendi üzerinde bir otorite tanımak istemez; ister ki, dilediği zaman dilediğini yapsın; hiçbir sınır tanımadan bütün arzularını yerine getirsin. Fakat aczi karşısına çıkar ve ona “Her istediğini yapamazsın; kâinata yalnız değilsin, sorumlusun; ayrıca, her istediğini yapmaya gücün yetmez. Bunun yanısıra, her istediğini yapmaya kalksan, bundan en çok ve herkesten önce kendin zarar görürsün.” der.

Fakat insan, yine de söz dinlemez; dizgini elinde, dilediği vadide dilediği şekilde koşmak ister. Her defasında karşısına gerçek büyük otorite olarak Cenab-ı Allah çıkar. Fakat nefis, asla Allah’ı da tanımak istemez. Rivayetlerde buyurulmuş ki, Cenab-ı Hakk (c.c.), nefse demiş: “Ben kimim, sen kimsin?” Nefis, “Ben benim, sen sensin!” diye cevap vermiş. Cenab-ı Allah, ona azap etmiş, yine sormuş: “Ben kimim, sen kimsin?” Nefis yine, “Ben benim, sen sensin!” demiş. Allah ona hangi azapla azap etmişse, nefis yine aynı cevabı vermiş. Nihayet Cenab-ı Allah (c.c.), onu aç bırakmış. Sonra aynı soruyu sormuş; bu defa nefis, “Sen, benim Rabb-i Rahîm’imsin; ben ise, Sen’in âciz bir kulunum!” diye cevaplamış.⁴³¹

Rabb'isini tanımak istemeyen ve firavunane rubûbiyet peşinde koşan nefsi terbiye edecek ve onu sahasına çekecek en önemli faktör açlıktır.

Zekât, onu veren her şahıs için berekete ve belâların def'ine sebeptir. Zekâtı vermeyenin herhalde elinden zekât kadar bir mal çıkacak; ya lüzumsuz yerlere gidecek, ya bir musibet gelip onu alacaktır.⁴³²

İSLÂM'DAKİ YERİ VE BAŞLICA HİKMETLERİYLE ZEKÂT

Zekât, İslâm'ın namazdan sonra ikinci şartıdır ve en önemli rükünlerindedir. Cenab-ı Allah (c.c.), toplum tabakaları arasında hürmet ve sevgi oluşsun; yardımlaşma, dayanışma, karşılıklı olarak halden anlama gelişsin; mal ve dünya sevgisi kalblerde yer etmesin; insanların malları bereketlensin diye ve daha pek çok hikmetler sebebiyle zekâtı emretmiştir.

Zekât; mal üzerinde bir haktır; onu vermemek, hakkı gasptır

Hz. Allah (c.c.), bir maldan verilmesi gereken zekâtı o mal üzerinde bir hak, bir borç olarak niteler: *“O Allah ki, asmalı asmasız bağlar–bahçeler–bostanlar, hurmalıklar, istifade ve tüketim açısından farklı farklı ekinler, birbirlerine bazı yönlerden benzeyen, bazı yönlerden benzemeyen zeytinler ve narlar yaratıp yetiştirmektedir. Her birinin meyve veya taneleri olgunlaştığında onlardan yiyin; hasat zamanı onlar üzerindeki hakkı verin ve israfa gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, müsrifleri sevmez.”*⁴³³

Mallar üzerinde zekât miktarının dışında, meselâ mahsullerin hasadı zamanında hazır bulunan fakirlere, yoldan geçene, muhtaç olup isteyene de vermek gibi başka haklar da vardır.

Zekât, mal üzerinde fakir ve muhtacın da hakkıdır; zekâtı vermemek mala karşı suç ve fakirin, muhtacın hakkını gasbetmektir

Ayrıca, sözkonusu hak, yalnızca mal üzerinde bir hak olmanın yanısıra, malda fakirin, muhtacın, muhtaç olup isteyen de hakkı vardır: *“(O müttakîler,) mallarında, istemek zorunda kalan fakirlerin ve (iffetlerinden dolayı isteyemeyen) yoksunların hakkı olduğunun şuurunda idiler (ve bu hakları hak sahiplerine verirlerdi).”*⁴³⁴ *“(Namazlarını eksiksiz kılanlar), mallarında belli bir hakkı olduğunu kabûl ederler, istemek zorunda kalan fakirlerin ve (iffetlerinden dolayı isteyemeyen) mahrumların.”*⁴³⁵ Demek oluyor ki, en azından zekât miktarı kısım, hem mal üzerinde bir borçtur, hem de fakirin, muhtacın hakkıdır. Öyleyse, zekâtı vermemek, mala, servete

karşı işlenen suç olduğu gibi, fakirin hakkını vermemek demektir ve bununla onun malını gasbetmek arasında fark yoktur.

Zekât ibadettir, Allah için yerine getirilir ve malı bereketlendirir

Zekât, bütün ibadetler gibi Allah için yerine getirilir; yerine getirirken de herhangi dünyevî bir beklentiye girilmez. İbadetler karşılığında her dünyevî beklenti, o ibadeti zedeler; eğer bir ibadet tamamen dünyevî beklentilerle yerine getiriliyorsa, bu takdirde hiçbir sevap kazandırmaz. Bununla birlikte, Cenab-ı Allah (c.c.), engin rahmetinden hiçbir dünyevî beklentiye girmeden yapılan ibadetlere dünyada da karşılık verebilir. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de zekât ve sadakanın malı sadece üzerindeki haktan temizlemediğini, ama onu arttırdığını, bereketlendirdiğini de okuyoruz:

Başkalarına, onların malları içinde çoğalıp da size geri dönsün mülâhazasıyla verdiğiniz (hediye, bağış, borç para ve benzeri) şeyler (zâhi-ren artsa bile) Allah katında hiçbir zaman artmayacaktır. Buna karşılık, yalnızca Allah'ı ve rızasını dileyerek zekât (sadaka) kapsamında ne verirseniz, işte (o gerçekten artar ve) verdikleriyle gerçek artış ve kazanç sağlayanlar, böyle yapanlardır.⁴³⁶

Allah, (malı artırır zannedilen) faize bereket vermez ve onu eksilte eksilte nihayet mahveder; buna karşılık, (malı eksilttiği sanılan) sadakaları ise nemalandırır. Allah, (haramı helâl tanımakta ısrar eden) pek kâfir ve çok günahkâr hiç kimseyi sevmez.⁴³⁷

Hadis-i şeriflerde de zekâtın malı bereketlendirdiği ifade buyrulur.⁴³⁸

Zekâtın özellikle Âhiret adına nasıl bir bereket sebebi olduğunu da Kur'ân-ı Kerim şöyle buyurur:

Mallarını Allah yolunda infak edenlerin hali, yedi başak bitiren ve her başakta yüz dane bulunan bir tohum gibidir. Allah, kime dilerse ona kat kat verir. Allah, (rahmet ve lütfuyla her varlığı) kucaklayan, (merhametiyle kullarına) genişlik gösterendir; (kullarının halini) hakkıyla bilendir. Mallarını Allah yolunda infak edip de, infaklarının ardından herhangi bir başa kakmada ve gönül incitici bir harekette bulunmayanlar yok mu: Onların, Rabbileri katında mükâfatları vardır. Onlar için (özellikle Âhiret'te) herhangi bir korku söz konusu olmayacak ve onlar asla üzülmeyeceklerdir de.⁴³⁹

Zekât ve sadakalarını tam vererek Allah'ın yolunda ve muhtaçlar için) gerekli harcamada bulunan mü'min erkeklerle mü'min kadınlara ve (gerek bu yolla, gerekse O'nun davası uğrunda yaptıkları harcamalarla) Allah'a güzel bir borç verenlere kat kat geri ödemedede bulunulacaktır ve onlar için pek hoş, cömertçe verilecek ve hiç eksilmeyecek bir mükâfat vardır.⁴⁴⁰

ZEKÂTI VERMENİN VE VERMEMENİN NETİCELERİ

Zekât konusunda Hz. Bediüzzaman'ın bazı çok önemli tesbitleri vardır.
O, şöyle yazar:

Birinci Dünya Savaşı'nın beşinci senesinde, hakikatli acib bir rüyada benden soruldu:

“Müslümanlara (savaş sebebiyle) gelen bu açlık, bu malî zayıf ve bedenî meşakkat nedendir?”

Rüyada demiştim:

Cenâb-ı Hakk, Kendi, yani bize verdiği malın bir kısmından onda bir, bir diğer kısmından kırkta bir bizden istedi, tâ bize fakirlerin duasını kazandırsın ve kin ve hasetlerini men etsin. Biz, hırşımız sebebiyle tamahkârlık edip vermedik. Cenâb-ı Hakk, birikmiş zekâtı, malımızın kırkta otuzunu, onda sekizini aldı. Hem her senede yalnız bir ayda yetmiş hikmetli bir açlık (oruç) bizden istedi. Biz nefsimize acıdık, geçici ve lezzetli bir açlığı çekmedik. Cenâb-ı Hak, ceza olarak yetmiş cihetle belâlı bir nevi orucu (açlık, kıtlık, pahalılık) beş sene cebren bize tutturdu. Hem yirmi dört saatte birtek saati, hoş ve ulvî, nurâni ve faydalı bir nevi Rabbânî ta'limi (namaz) bizden istedi. Biz tembellik edip, o namazı ve niyazı yerine getirmedik. O tek saati, diğer saatlere katarak zâyi ettik. Cenâb-ı Hakk, onun keffareti olarak, beş sene ta'lim ve koşturmakla bize bir nevi namaz kıldırdı.

Sonra ayıldım, düşündüm, anladım ki; o yarı yakaza, yarı rüyada pek mühim bir hakikat vardır. Yirmi Beşinci Söz'de, medeniyetle hüküm-ü Kur'ân'ı karşılaştırma bahsinde ispat ve beyan edildiği üzere; beşerin içtimaî hayatındaki bütün ahlâksızlığın ve bütün ihtilâllerin, çalkantıların menşei iki kelimedir, iki tavidir:

Birisi: “Ben tok olduktan sonra, başkası açlıktan ölse bana ne!”

İkincisi: “Sen çalış, ben yiyeyim.”

Bu iki kelimeyi de devam ettiren, faiz alıp vermek ve zekâtı terketmektir. Bu iki müthiş içtimaî hastalığı tedavi edecek tek çare, zekâtın umumî bir düstur suretinde icrasıyla, faizin yasak olmasıdır. Hem değil yalnız şahıslarda ve hususî cemaatlerde, belki bütün insanlığın hayattaki saadeti için en mühim bir rükün, belki insanlığın hayatının devamı için en mühim bir direk, zekâttır. Çünkü beşerde havas (cemiyette üst ve zengin tabakalar) ve avâm (bilhassa fakir kitleler) diye iki tabaka var. Havastan avâma merhamet ve ihsan ve avâmdan havassa karşı hürmet ve itaati temin edecek, zekâttır.

Yoksa yukarıdan avâmın başına zulüm ve tahakküm iner, avâmdan zenginlere karşı kin ve isyan çıkar. Beşerin bu iki tabakası daima çatışma ve mücadele halinde bulunur, ihtilâf ve keşmekeşlik bitmez. Gele gele tâ Rusya'da olduğu gibi, emek ve sermaye mücadelesi suretinde boğuşmaya başlar.

Ey ehl-i kerem ve vicdan ve ey cömert ve iyilik sahibi olanlar! Yapılan iyilikler, ikramlar zekât namına olmazsa üç zararı var. Bazen de faydasız gider. Çünkü Allah nâmına vermediğin için, kendi adına vermiş olmakla (i) mânen minnet ediyorsun, biçare fakiri minnet esareti altında bırakıyorsun. (ii) Hem fakirin makbul olan duasından mahrum kalıyorsun. (iii) Hem hakikaten Cenâb-ı Hakk'ın malını kullarına vermek için bir dağıtım memuru olduğun halde, kendini malın asıl sahibi zannedip nankörlük ediyorsun.

Eğer zekât namına versen, (i) Cenâb-ı Hak namına verdiğin için sevap kazanıyorsun. (ii) Nimete şükür ortaya koyuyorsun. (iii) O muhtaç, o fakir dahi sana saygı gösterisinde bulunmaya mecbur olmadığı için, izzet-i nefsi kırılmaz.. ve duası senin hakkında makbul olur.

Evet zekât kadar, belki daha fazlasını başka suretlerde verip riya ve şöhret gibi, minnet ve insanları zillete sevketmek gibi zararları kazanmak nerede? Zekât namına o iyilikleri yapıp,

hem farzı eda etmek; hem sevabı, hem ihlâsı, hem makbul bir duayı kazanmak nerede? Kaldı ki, zekât, her şahıs için berekete ve belâların kalkmasına sebeptir. Zekâtı vermeyenin her halükârda elinden en az zekâtı miktarı bir mal çıkar; ya onu lüzumsuz yerlere verip, karşısında günah da kazanır veya bir musibet gelip, o miktarı elinden alır.⁴⁴¹

· **Kurtulmak, yalnız ihlâsla mümkündür; bir zerre ihlâslı amel, tonlarla hâlis olmayana tercih edilir.**⁴⁴²

KURTULUŞ, YALNIZ İHLÂSTADIR

Hadis-i şerifte, “İnsanlar helâk oldu, âlimler hariç; âlimler helâk oldu, ilimleriyle amel edenler hariç; ilimleriyle amel edenler helâk oldu; ihlâs sahipleri hariç. İhlâs sahipleri de çok büyük bir tehlike üzerindedir.”⁴⁴³ buyrulur. Öyleyse, kurtuluş, yalnız ihlâstadır. Fakat, ihlâsı kazanmak gibi, korumak da çok mühimdir; bir zerre ihlâslı amel, tonlarla hâlis olmayan amele tercih edilir. İhlâs, ibadetleri ve Allah yolunda hizmetleri yalnız Allah emrettiği için yapmak ve bunlarda sadece Allah’ın rızasını hedef almaktır. Muhabbetin dahi hâlis olan bir zerresi, tonlarla resmî ve ücretli, yani karşılık isteyen muhabbete tercih edilir. Bir zat, bu ihlâslı muhabbeti şöyle tabir etmiş: “Ben, muhabbet karşılığında bir rüşvet, bir mukabele, bir mükâfat istemiyorum. Çünkü mukabilinde mükâfat istenen muhabbet, zayıftır, devamsızdır.”

Hâlis muhabbet, insanın fitratına, bilhassa annelerin kalblerine dercedilmiştir. Annelerin şefkati, bu hâlis muhabbete mazhardır. Annelerin evlâtlarına olan hâlis muhabbetlerine karşı bir mükâfat istemediklerine delil, kendi rahatlarını, hattâ hayatlarını onlar için seve seve feda etmeleridir. Meselâ korkak tavuk, yavrusu için köpeğe saldırır; yavrusunu köpeğin ağzından kurtarmak için kendi başını köpeğe kaptırır. Demek oluyor ki, ihlâs, yapılan iş karşılığında, muhabbet ve bağlılık karşısında hiçbir beklentiye girmemek demektir. Bir amel karşılığında belki sevap beklemek bile bir manâda ihlâsa ters düşer. O bakımdan, her ibadeti, her ameli, her hizmeti, sadece onu Allah emrettiği için ve O’nun rızası için yapmak, ihlâstır. Böyle bir amel az da olsa, inşaallah kurtuluşa vesiledir.

· **Takva ve amel-i salih ile Allah razı edildi ise, bu kâfidir; halkın rızasını tahsile lüzum yoktur. Halk da, Allah hesabına rıza ve muhabbet gösterirse iyidir; yoksa kıymeti yoktur.**⁴⁴⁴

ALLAH RAZI OLDU İSE BU, KÂFİDİR; İHLÂS DA BUDUR

Allah'ın emrettiği bir amelde, ibadette, Allah yolunda hizmette sadece Allah'ın rızasını düşünmek, yapılanı O emrettiği için yapmak ve başka bir gaye taşımamak, ihlâstır. Dolayısıyla, eğer yapılan ibadet veya hizmetten Allah razı ise, bu yeterlidir. Bu bakımdan, Allah yoluna hizmette hizmet adına, Allah Kelimesi'ni yüceltmek adına bile insanların rızasını ve kabulünü düşünmek, ihlâsa zıttır. Çünkü önemli olan ve yapmamız gereken, sadece Allah adına yapılması gerekeni gerektiği şekilde yapmak ve ötesine, neticeye karışmamaktır. Dolayısıyla, hizmeti dahi insanlara kabûl ettirmek gibi bir vazifemiz yoktur.

Eğer her yapılması gerekeni sadece Allah rızası için ve O'nun emri olduğu için yaparsak ve Cenab-ı Allah insanlara da kabûl ettirmek dilerse kabûl ettirir. Buna karşılık, biz insanlara kabûl ettirmek gibi bir düşünce taşırsak, eğer Cenab-ı Allah bunu dilemiyorsa, yine kabûl ettiremeyiz ve üstüne üstlük, niyetimize başka şeyler girdiği için yaptığımızdan sevap bile alamayabiliriz. Öyleyse, bütün ibadetler ve hizmetler, sadece Allah'ın rızası gözetilerek yapılmalıdır. Eğer Allah diler ve insanlar da Allah adına yapılan hizmetleri kabûl ederler, hüsn-ü kabûl gösterirlerse ve bu hüsn-ü kabûl Allah hesabına olursa, bu, bir kıymet ifade eder. Onların kabulü de Allah hesabına olmazsa, yine kıymeti olmaz. Fakat bizim niyetimiz sadece Allah rızası olur ve insanlar Allah hesabına değil, başka hesaplarla hüsn-ü kabûl gösterirlerse, bundan bizim zararımız olmaz.

İnsanların teveccühü istenilmez, belki verilir. Verilse de, ondan hoşlanılmaz. Hoşlansa ihlâsı kaybeder, riyaya girer.⁴⁴⁵

İNSANLARDAN TEVECCÜH BEKLENMEZ; ALLAH KABÛL ETSE YETER

Allah tarafından yaratılan insana sadece Allah'a kul olmak yakışır. Peygamberler dahil kimse, kul olma temelinde başkalarından farklı ve üstün değildir; herkes yaratılmıştır, herkes kuldur ve insanın insanlığı ve üstünlüğü, ancak Cenab-ı Allah'a daha iyi kul olabilmededir.

Herkes beğense, Allah beğenmese hiç faydası yoktur

Ayrıca, Allah'a kulluk, insanı başka her türlü kulluk ve kölelikten kurtarır. Dolayısıyla, bir insan için en onur kırıcı tutum ve davranışlardan biri, başkalarının kendisini beğenmesi ve takdir etmesi için yaşamaktır. Bu ise, ne yazık ki, çok insanda vardır. Oysa bütün insanlar bir kişiyi beğense ama Allah beğenmese, hiç faydası yoktur; bütün insanlar bir insanı

beğenirse fakat Allah beğense, gerçek kıymet bundadır. Kaldı ki, Cenab-ı Allah (c.c.), sevdiği bir insanı onu sevmesi gerekenlere de sevdirebilir. “*Rahmân, iman edip, salih (imanlarının gereği yerinde, makbûl ve güzel) ameller işleyenler için Allah (meleklerin ve dilediği insanların kalblerine bir sevgi) koyar.*”⁴⁴⁶ âyeti, bu hususta açıktır. Dolayısıyla insan olan insan, her işinde sadece Allah’ın rızasını düşünmeli, sevgisi kendisine faydalı olacaklar tarafından da sevilme istiyorsa, yine her işini Allah’ın rızası için yapmalıdır. Yoksa, başkaları tarafından beğenilme, sevilme ve takdir görme arzu ve gayreti, insan için onu yoran ve perişan eden bir belâdır. Böyle bir insan, âdeti herkesin kulu ve kölesi demektir. İşte, asıl hürriyet, gerçek insanlık ve insan adına asıl şeref ve izzet, sadece Allah’a kul olmakta, dolayısıyla yalnızca O’nun rızası istikametinde ve O’nun rızası için çalışmaktadır.

Halkın takdir ve teveccühünden hoşlanan, ihlâsı kaybeder

Özellikle dinî ameller ve ve hizmetlerde halkın takdir ve teveccühünü düşünmek, ihlâsa terstir. Bu tür amellerde ve hizmetlerde halkın teveccüh ve takdiri istenilmez, esas alınmaz. Halk isterse takdir eder; etmese de bu, bir eksiklik değildir. Veya, Cenab-ı Allah dilerse, halkın takdir ve teveccühünü dilediği kişi için hâsıl eder. Fakat insanın şahsı adına bu teveccüh ve takdirden hoşlanması da doğru değildir. İnsan, bu takdir ve teveccühünden kaçmalı, böyle bir takdir ve teveccüh gördüğünde bunun bir imtihan olabileceği endişesi taşınmalı ve katiyen böyle bir takdir ve teveccühü hedef edinmemelidir.

Halkın takdir ve teveccühünden hoşlanan, zamanla ihlâsı kaybeder; riyaya ve süm’aya düşer. Şu da iyi bilinmelidir ki, şan ve şeref arzusuyla halkın teveccüh ve takdirini isteme tamamen riya olduğu gibi, böyle bir teveccüh ve takdir, katiyen mükâfat değil, tam tersine, ihlâssızlık yüzünden gelen bir cezadır. Salih amelin, ibadetin ve dine hizmetin rûhu ve hayatı olan ihlâsı kıran ve yok eden halkın teveccühü ve bununla gelecek şan ve şeref, aslında dünyada da zarardır; insanı görünme, bilinme ve anılma arzusuyla ve başkaları yanındaki itibarını koruma adına yapmacık ve tekellüflü tavır ve davranışlara iter. Bu ise, zilletin ta kendisidir. Ayrıca, böyle bir teveccüh ve takdir, ancak kabir kapısına kadar gelir, öteye yol bulamaz. Kabrin öte tarafında kabir azabı gibi hiç de hoş olmayan bir şekil alır. Bu sebeple, halkın teveccüh ve takdirini değil istemek, ondan ürkmek

ve kaçmak lâzımdır. Dinî hizmetler kabûl görsün arzusuyla da böyle bir takdir ve teveccühe talip olmamak gerektir. Çünkü dinî hizmetlerde de aslolan, o hizmetleri sadece Allah ve O'nun rızası için yapmaktır; böyle yapıldığı takdirde vazife yerine getirilmiş demektir ve Cenab-ı Allah (s.a.s.) dilerse, o hizmetleri halklara da kabûl ettirir.

• **İbadetler karşısında kesinlikle ve dinî hizmetler karşılığında da insanlardan ücret beklenmez. Dinî hizmetler karşılığında istenmeden ücret gelecek olursa, bunların karşılığında başkalarını tercih etmek esas olmalı, alan da, hizmetin karşılığı olarak almamalıdır.**⁴⁴⁷

Hiçbir ibadet, ücret karşılığı yapılmaz; ibadetler, insanın ödemesi gereken borçlarıdır; nimetlere şükürdür ve Allah'ın hakkıdır. Kaldı ki, Allah adına yapılan ibadetin karşılığı, dünyevî hiçbir ücret olamaz. İbadetin ücretini verecek olan Allah'tır ve O'nun vereceği ücret ile insanların verebileceği asla kıyas edilemez.

İbadetler karşısında dünyevî bir ücret beklenemeyeceği, ibadete maddî veya manevî, yani şöhret, teveccüh ve takdir görme gibi dünyevî menfaat adına en küçük bir beklenti karıştırılmayacağı gibi, Din'e hizmette de asla dünyevî beklentilere girilemez. Böyle bir beklentiye girmek şöyle dursun, dünyevî ücret karşılığı Din'e hizmet olamaz. Bütün peygamberler, “Yaptığım tebliğ karşılığında sizden hiçbir karşılık, hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir.”⁴⁴⁸ demişlerdir ve Din'e hizmet karşılığında insanlardan hiçbir şey beklememe, hem Risalet'in, hem de tebliğin ayrılmaz bir boyutu ve vasfıdır. Eğer Din'e hizmetler karşılığında böyle bir beklentiye girmeden ve istenilmeden bir menfaat gelirse, bu menfaati almada da Sahâbîler'in Kur'ân'ın “... kendi paylarına düşen yoksulluk da olsa, (kardeşlerini) kendilerine tercih ederler...”⁴⁴⁹ övgüsüne mazhar olan i'sar, yani başkasını kendine tercih hasletini rehber edinmek gerekir. Dinî hizmetin karşılığında beklenmeden ve asla istenmeden gelen herhangi bir menfaati İlâhî bir ihsan bilmek, bunu kabulde başka mü'minleri tercih etmek ve bunu almak mecburiyetinde olanların da onu dinî hizmetin karşılığı olarak almamaları, Din'e hizmette esastır.

Din'e hizmet müesseselerinde çalışanlar

Din'e sadece Allah için hizmet edenler eğer muhtaç durumda olurlarsa, bunların geçimini te'min etmek, Ümmet üzerine borçtur. Dolayısıyla,

özellikle günümüzde olduğu gibi, Din'e hizmet müesseselerinde vazife yapanlar, bu vazifeleri dünyevî geçim adına kabûl edip yapıyorlarsa, Din'e hizmet ettiklerini kabûl etmek zordur. Bu müesseselerde Din'e hizmet adına vazife kabûl edilmeli, yapılan vazife Allah rızası için yapılmalı, mesaî gibi, sadece mesaî saatlerinde çalışmak gibi mefhumlara itibar edilmemeli, bütün hayat hizmete adanmalı, verilen maaş mümkün olduğunca asgarî seviyede tüketilip, artanı Allah yolunda ve hizmet için infak edilmelidir. Bu hizmet müesseselerinde vazife alanlar, bir bakıma 'vakıf', yani kendilerini hizmete vakfetmiş sayılırlar ki, 'vakıf' olan bir insan, vakıf şartlarına riayetle mükelleftir.

· **Bu dünyada, bilhassa uhrevî hizmetlerde en mühim bir esas, en büyük bir kuvvet, en makbul bir şefaathçi, en metin bir dayanak noktası, en kısa bir hakikat yolu, en makbul bir manevî dua, maksada ulaşmada en kerametli bir vesile, en yüksek bir haslet, en sâfi bir ubûdiyet, ihlâstır.**⁴⁵⁰

ORDULARLA KAZANILAMAYAN BAŞARILAR, İHLÂSLA KAZANILIR

İhlâs, Din adına yapılan bir işi, salih bir ameli, ibadeti, Din'e hizmeti sadece Allah emrettiği için ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapmaktır. Sözkonusu işlerin içine bunun dışında hangi duygu, hangi tavır, hangi niyet ve hangi düşünce girerse, ihlâsı bozar. İhlâs, madem bu kadar önemlidir, dinî amel ve hizmetlerin hayatıdır, bilhassa ehl-i dalâletin hücumlarının çok kuvvetli, buna karşılık, ehl-i hak ve hidayetinin az ve zayıf olduğu zamanlarda ihlâs, en büyük kuvvet kaynağıdır. Büyük ordularla kazanılamayan muvaffakiyetler ihlâs ile kazanılır. O halde, özellikle iman ve Kur'ân hizmetinde, Din hizmetinde bulunanlar, bütün kuvvetleriyle ihlâsı kazanmaya mecbur ve mükelleftirler. Yoksa hem asıl güç kaynaklarından mahrum kalırlar, hem de "Âyetlerimi az bir fiyata (pek kısa ve geçici dünya metai, şan, şöhret vb. karşılığında) satmayın!"⁴⁵¹ âye-tinin tokadına müstehak olurlar.

· **Bütün hayır ve iyiliklerin hayatı niyet ile, bozulup çürümesi de ucub (kendini ve yaptığını beğenme) ve riya iledir. Öte yandan, niyet, bir açıdan fitrî halin de ölümüdür.**⁴⁵²

NİYET, AMELİ KENDİSİ YAPAN UNSURDUR

Niyet ve ihlâs, amelin rûhu ve hayatıdır. Meşhur hadis-i şerifte, “*Ameller, niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah’a ve Rasûlü’ne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlü’nedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.*” buyurulmaktadır.⁴⁵³

Üç insanı hicret yolunda görürüz; fakat biri, Allah ve Rasûlü için, dinini yaşamak veya tebliğ etmek için yollardadır; diğeri, ticaret için, kazanç için, çalışmak için yollardadır; bir diğeri, bir kadının veya kadın ise erkeğin peşinden gitmektedir. Bunun gibi, niyet, ameli kendisi yapan unsurdur.

Riya, süm’a ve ucub, ameli bozar

Bunun yanısıra, niyetlere bazen riya, yani görünme ve gösteriş gibi, süm’a, yani kendisinden bahsedilme arzusu gibi, şöhret gibi unsurlar da karışabilir. Bir insan, Allah için hizmet veya ibadete yönelir, fakat bir yandan halkın kendisini görmesini ve kendisinden bahsetmesini de ister. Veya, hâlis niyetle, yani sadece Allah için hizmet ve ibadet eder, ama daha sonra bu hizmet veya ibadetinin görülmüş olmasını arzu eder. Ya da, dayanamaz, güzel bir ibadet veya hizmetini şu veya bu ölçüde anlatır, fâş eder. Bütün bunlar, derecesine göre ve belli ölçülerde ameli bozar. Eğer insan –Allah muhafaza– bütünüyle, yani itikaden kâfir, fakat mü’min görünüyorsa, bunun amelleri tamamen riya ve süm’a içindir. Böyle bir amelin ise dünyada kişiye hukuken Müslüman muamelesinde bulunma faydası getirirse de, Âhiret’te en küçük bir faydası olmaz.

Hâlî ve fîtrî vasıf veya duruşlarda niyet, fîtrî hâlî öldürür

Bazen de niyet, fîtrî hali bozar. İhlâs, kazanılan bir haldir; kalbin amelidir. O, sürekli bir cehd, gayret, muhasebe ve murakabe, yani insanın kendisini daima hesaba çekmesi ve kendisini, kalbini sürekli kontrol etmesi neticesinde Cenab-ı Allah’ın muvaffak kılmasıyla kazanılır ve artık kalbin “tabî” ameli haline gelir. Bu noktada hatırlatılması gereken bir husus vardır ki, meselâ, bilhassa nafîle amellerde başkalarının görmesinden ve bilmesinden kaçınmak, ihlâsın veya ihlâs yolculuğunun bir mertebesidir. Fakat ihlâsın bir mertebesi vardır ve gerçek ihlâs da budur ki, insan, amellerinde insanların görüp görmediğini, bilip bilmediğini düşünmez bile. İşte, bu seviyedeki bir ihlâs mertebesinde insanların görüp görmediğini düşünme, onların görmesini arzu etmeme, ihlâsı zedeleyen sunî bir niyet olabilir. Yine meselâ, tevazu, bir haldir. Mütevazı olmaya niyet etmek,

tevazuu ifsat eder; kibir de bir haldir, kibirli olmaya da, olmamaya da niyet, o hali bozar. Sevinçli olmaya, gam ve kedere niyet etmek de, bunların mahiyetini değiştirir veya onları hafifletir. Kısaca, hâlî ve fitrî vasıf veya duruşlarda niyet, fitrî hâlî öldürür veya mahiyetini değiştirir.

· **İslâmiyet, hakikî tevhid dini olduğundan, vasıta ve sebebi ortadan kaldırır, enaniyeti kırar, hâlis kulluğu tesis eder ve bütün bâtil rubûbiyetleri kesip atar. Bundandır ki, havastan büyük bir insan tam dindar olabilmesi için enaniyeti terk etmeye mecbur kalır. Enaniyeti terk etmeyen, hakikî dindar olamaz, hattâ bir ölçüde Din içinde bile kalamaz.** [454](#)

İSLÂM, VESİLELİĞİ KABÛL EDER, FAKAT ŞİRKE EN KÜÇÜK BİR YER VERMEZ

İslâmiyet, tam manâsıyla tevhid dinidir. Yani, Allah'ın izni dâhilinde şefaât ve vesileyi kabûl etmekle birlikte, dua ve ibadette Allah ile kul arasına hiçbir vasıta koymadığı gibi, yaratan, yaşatan, rızıklandıran, canı alan, bütün kâinat ve ondaki her şey üzerinde mutlak hakim, ibadete ve yardım istenmeye yegâne hak sahibi olarak yalnızca Allah'ı kabûl eder. Kimseye, hiçbir şeye, hiçbir kuvvete, ne ilâhlık verir, ne de ilâhlıktan bir pay; herhangi bir şey üzerinde ne mutlak hakimiyet verir, ne de hakimiyetten bir pay; herhangi bir şeye, kimseye, kuvvete mutlak manâda yaratma, yaşatma, rızıklandırma, canını alma, idare etme, yani rubûbiyet konusunda da en küçük bir pay vermez. Ve Allah'a inanma, O'na ibadet ve dua etme, O'ndan bir şey istemede ve O'ndan günahların affını dilemede de kimsenin aracılığına ve kimseye müracaata ihtiyaç göstermez.

İslâm, varlıkların yaratılması ve idaresinde Cenab-ı Allah'ın izzet ve azametini perde olarak, insanlar kendilerince hoş olmayan ve kendi akıllarınca Cenab-ı Allah'a yakıştıramadıkları bazı fiiller konusunda Cenab-ı Allah hakkında yanlış itikad ve düşüncelere girmesinler diye sebepleri nazara verir; yani Cenab-ı Allah (c.c.), icraatına bu sebepleri perde yapar. Meselâ, ölüm ile ondan korkan, ondaki güzelliği göremeyen ve dolayısıyla Cenab-ı Allah'tan şikâyet etmesi muhtemel insanlar arasına Hz. Azrail'i (a.s.), hattâ ölümle dört büyük melekten biri olan Hz. Azrail'in arasına da hastalıklar gibi sebepleri koymuştur. Fakat bütün sebeplerin ötesinde icraatın, insan dâhil bütün varlıkların fiillerinin yaratıcı, onlara hariçte vücut vereni Cenab-ı Allah'tır.

Müslümanlık, enaniyeti bırakmayı gerektirir

İnsanın işlediği bütün hayırlar ve iyilikler, Allah'tandır; onların gerçek sahibi, Cenab-ı Allah'tır. Çünkü insan nefsi, hayırları istememesine mukabil, Allah'tır insanı hayırlara sevkeden, onu hayırlar işlemeye muvaffak kılıp, o hayırları yaratan. O bakımdan, bütün hamd Allah'a aittir ve şükür de öncelikle O'na yapılmalıdır. Bütün bunlardan dolayıdır ki, bir insanın hakikî Müslüman olabilmesi için enaniyeti, benlik davasını bütün bütün bırakması gerekir. Hakikî dindar, kendisini herkesten aşağı gören ve en çok mütevazı olandır; kendisinde ne kadar iyilik, hayır ve güzellik varsa, bunların tamamını Allah'tan bilen ve bunlardan kendisine en küçük bir pay bile ayırmayan insandır.

İnsan, enaniyetten kurtulduğu ölçüde diyanette ve Allah'a yaklaşımda mesafe kat'eder. O bakımdan, hem Din'e ait vazifelerde, hem diyanette, yani Din'i yaşamada, hem de dünyaca üst makamlarda olan insanların da hakikî dindar olabilmeleri için enaniyetten bütün bütün sıyrılmaları lâzımdır. Meselâ, bir şeyhulislâm, bir büyük âlim, bir büyük mürid, bir padişah, bir cumhurbaşkanı, bir komutan, bir sermayedar, bir yazar, sanatkâr, kendini bütün insanların altında, mânen bütün insanlardan daha küçük görmedikçe kâmil manâda Müslüman olamaz. İslâm, büyüklüğün, şeref, yüceliğin ancak Allah'a yakınlıkta olduğunu beyan ederken,⁴⁵⁵ padişah olsun, köle olsun, işçi olsun, cumhurbaşkanı olsun, bütün insanları namazda aynı safta yan yana getirir; Hacc'da ihram emriyle dünyaca bütün farklılıkları ortadan kaldırır.

İslâm–Hıristiyanlık farkı

İslâmiyet'in böyle olmasına karşılık, Tevhid'den teslise sapan Hıristiyanlık, velediyet itikadıyla, yani Hz. İsa'yı –hâşâ– Allah'ın oğlu ve oğul tanrı kabûl etmekle ve dolayısıyla Allah ile kul arasına neticede bir aracı koymak, Hz. İsa'dan sonra bu aracı fonksiyonunu Hz. İsa'nın bedeni, temsilcisi sayılan Kilise'ye ve din adamlarına vermekle enaniyeti kabartmıştır. Yani, Hıristiyanlık'ta Allah'a yakınlık, mertebe ile ölçülür hale gelmiştir. İslâm'da Allah'a hususî yakınlığın adı olan velîlik daha çok gizli kalır, velî kullar insanlar arasında gizlenirken ve velî olmakla Din veya dünya adına belirli bir mertebede bulunma, meselâ bir şeyhulislâm veya medresede bir müderris olma arasında bir münasebet bulunmazken, Hıristiyanlık'ta İslâm'daki velîliğin mukabili olan azizlik, Kilise tarafından

verilen bir mertebedir. Katoliklik'te bir insan papa seçildiği zaman, artık yanılmaz ve âdeta günahsız kabûl edilir. Oysa, günahsızlık ve velîlik, insanların tayinine bağlı bir mertebe değil, iman, ibadet ve yaşayışına bağlı bir haldir.

İşte bütün bunlardan dolayı, İslâm'da Allah'a en yakın insan, Allah'a en çok ibadet eden, kendisini en çok kusurlu gören, belki en çok dua eden ve günahları için bağışlanma dileyen bir insan iken, Hıristiyanlık'ta papalar, azizler, istiğfar gereği bile duymaz; çünkü, resmen yanılmaz ve günah işlemez olarak tayin edilmişlerdir. İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki tevhid ve tesliten kaynaklanan bu farktan dolayıdır ki, enaniyet iyi Müslüman olmaya zıt olmasına mukabil, Hıristiyanlık'ta kabartılır, hattâ Hz. İsa'nın (a.s.) mukaddes vekili sıfatıyla âdeta kutsanır. Onun için, dünyaca büyük makamları işgal eden Hıristiyanlar, enaniyetten vazgeçme gereği duymadan dindar Hıristiyan olabilirler.

“Özgüven” kavramı

Bu farklılığın günümüzdeki en önemli yansımalarından biri, “özgüven” kavramı olarak hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Hıristiyanlık, arzedildiği üzere, “özgüven” denilen, insanın kendisine güvenmesini öne çıkarırken, modern psikoloji ve eğitim anlayışı da, aynı kavrama büyük değer atfetmektedir. Çünkü, hem Hıristiyanlık'ta, hem de modern anlayışta insan, yaptıklarının yalnızca faili değil, “yaratıcısı”dır da. Yani, Hıristiyanlık'ta ve modern anlayışta, “İnsanları da, fiillerini de yaratan, onları hayırlara sevkeden ve muvaffak kılan Allah'tır.” gibi bir inanç yoktur. Her şey, insana verilmekte ve insan, bütün kapasite, kabiliyet ve başarılarının yegâne öznesi olarak görülmektedir.

“Özgüven” yokluğu zayıflık mıdır, yoksa gücün ve ilmin gerçek kaynağı mıdır?

İslâm ise, böyle bir anlayışı şiddetle reddeder. Burada, “İslâm, ‘özgüven’ taşımayan bir insandaki muhtemel zayıflığı neyle doldurur?” sorusu sorulabilir.

Evet, İslâm'ın biricikliği burada da ortaya çıkar. İnsan, kendisinden; “*Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-Alliyyi'l-Azîm* (Yüce ve Azametli Allah'tan başkasında güç ve kuvvet yoktur.)” inancıyla kendi kuvvetinden; “*İlim, Allah katındadır.*”⁴⁵⁶ inancıyla bilgisinden; “*İnsanı da, yaptıklarını da yaratan Allah'tır.*”⁴⁵⁷; “*Bütün hayırlar, Allah'tandır.*”⁴⁵⁸ inancıyla

fiillerinin yaratıcısı, güzelliklerinin, iyiliklerinin ve başarılarının kaynağı olma davasından vazgeçtiği, yani mahiyet aynasını benlik pasından arındırdığı ölçüde Cenab-ı Allah'ın Kuvvet'ini, Kudret'ini, İlm'ini ve yardımını arkasında bulur. Öyle ki, bir hadis-i kudsîde buyurulduğu üzere, Hz. Allah (c.c.), o insanın gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olur.⁴⁵⁹ Ve, bu seviyedeki bir Müslüman'ın gücü ve ilmi ile “özgüven” peşindeki insanın gücü ve bilgisi arasında, tabir yerinde ise, Cenab-ı Allah'ın İlm'i ve Kudret'i ile, en azından bu İlim'den ve Kudret'ten mahzariyet ile insanın bilgisi ve kudreti arasındaki fark kadar fark olur. Bundandır ki, bu hususu çok iyi kavrayan, yaşayan, tecrübe eden Hz. Bediüzzaman (r.a.), “İman hem nurdur, hem kuvvettir; hakikî imanı elde eden, bütün kâinata meydan okuyabilir.” der.⁴⁶⁰

İslâmiyet, başka dinlerle kıyas edilmez. İslâmiyet'ten çıkan, başka yerde ışık bulamaz; vicdanı tefessüh eder ve içtimaî hayata zehir olur. Müslümanın fâsığı, başka fâsiklara benzemez.⁴⁶¹

İSLÂM DÜNYASINDAKİ KARMAŞA VE BATI'DA DÜZENİN SEBEBİ

İki saray var. Birisi, merkezî oda veya salonundaki elektrik sisteminden aydınlanıyor; bütün odalarındaki elektrik lambaları, salondaki sisteme bağlı ve oradan yanıyor. Diğer sarayın her odasında ise ayrı küçük elektrik sistemleri var ve her oda, kendine ait sistemle aydınlanıyor.

İslâm, birinci saray gibidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Kur'ân, o sarayın merkezî aydınlatma sistemidir. İslâm, bütün diğer dinlerdeki hakikatleri de içine aldığı, dolayısıyla Peygamber Efendimiz son peygamber, Kur'ân, bütün diğer dinlerin kitaplarındaki hakikatleri muhtevî son ve evrensel yegâne İlâhî Kitap olduğu için, İslâm'dan çıkan, Peygamber Efendimiz'i ve Kur'ân'ı kabûl etmeyen, kolay kolay, özellikle aklî ve kalbî ikna ile başka bir dine giremez; tamamen karanlıkta kalır. İkinci sarayın her odası ise diğer dinlerden biridir. Bu dinlerden birine mensup olan insan, bir başka dine girebilir ve kendi dininde halâ bulunan bazı hakikatlerle az-çok aydınlanabilir.

Bu gerçek, çok önemlidir ve İslâm dünyasının halihazırdaki karışıklığını, düzensizliğini, meselâ Türkiye'de, hattâ bütün İslâm dünyasında Müslüman halkın neden kanunlara riayet etmeyi sevmediğini ve hayatta bir keşmekeşin hakim olduğunu, buna karşılık, Batı'da kanuna riyeti ve

düzeni açıklar. Bir Müslüman, İslâm'ı tam kabûl edip yaşamakla büyük ve bütün kâinatı aydınlatan ışığı bulur; bu ışıkla kendisi de, bütün zihni, kalbi ve rûhu da, bütün melekeri ve hayatı da aydınlanır. Fakat, İslâm'ı tam kabullenememiş, kabullense de kabulü taklitte kalmış, onunla bütün benliğini ve dünyasını tam aydınlatamamış, onunla hayatını düzenleyememiş ve günahlara da batıp çıkan bir insan, yani Müslüman'ın fâsığı kural dinlemez olur, anarşist olur; kanunlar dahi ona fazla söz geçiremez. Böyle biri, kendisine ve hayatına yön verecek değerleri ya kaybetmiş, ya da bu değerlerin idrakinde olmadığından, herhangi bir değerden de mahrum kalır ve bozulmuş tereyağına benzer, daha işe yaramaz. Bundan dolayı İslâm, harbî, yani Müslümanlarla fiilî harp halinde olmayan bir kâfire hayat hakkı tanırken, bozulmuş tereyağına benzeyen böyle birine, mürtede genel olarak hayat hakkı tanımaz. Çünkü o, kural tanımaz bir anarşist haline geldiği için içtimaî hayatı zehirler.

Buna karşılık, başka dinlerin mensupları kendi dinlerinden çıksalar bile, bir başka dine girebilirler. Çünkü, dinleri de, kitapları da, peygamberleri de evrensel, dolayısıyla bütün hakikatleri muhtevî değildir. Ayrıca, hükümleri itibariyle mensuttur. Dolayısıyla, onlardan herhangi birinin mensubu, bir başka dinde veya sistemde de kendisini kısmen de olsa aydınlatacak bir ışık bulabilir ve bu ışıkla hayatını tanzim eder. İşte, Batı'daki düzenin ve insanların kanunlara daha çok uymasının sebebi bir açıdan budur.

Sözkonusu bu çok önemli gerçek, neden asırlardır, hattâ İslâm'ın Müslümanlara bile tam olarak hükmetmediği, Müslümanların İslâm'la bağlarının gevşeyip, hayatlarında İslâm'ın bütün şaşasıyla görünmediği son asırlarda bile başka dinlerden İslâm'a çok sayıda katılmaların olmasına mukabil, yok denecek kadar çok az sayıda insanın İslâm'dan çıkıp başka dinlerden birine girdiğini de açıklamaktadır. Böyledir, böyle olur, çünkü İslâm'dan çıkan, başka bir dinde kabûl edeceği ve kendisini aydınlatacak bir ışık bulamaz. Çünkü İslâm, bir insanın hayatında ihtiyaç duyacağı ışığın tamamına sahiptir ve onu kabûl etmeyen, ondan çıkan bir insan, bütün benliğini ve dünyasını aydınlatacak ışığın tamamını reddediyor demektir. Bu gerçekten çıkan bir diğer önemli netice de, bir Müslüman'ı ancak İslâm'ın eğiteceğidir. Bir Müslüman, ancak İslâm içinde ve İslâm ile eğitilir ve onu dinler. O, başka dinlerde, felsefelerde, sistemlerde yolunu aydınlatacak ışık ve eğiticilik bulamaz.

· **Dünya, zâtında zemmedilmiş değildir; onun ikisi kudsî üç yüzü vardır ve dünya, kesben değil, kalben terkedilmelidir.**⁴⁶²

İSLÂM NAZARINDA DÜNYA

İslâm adına yanlış anlaşılan meselelerden biri de, İslâm'ın dünyaya nasıl baktığıdır. Bu konu bazı Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılıp yanlış anlatıldığı gibi, özellikle İslâm'a hücum vesilesi ve Müslüman toplumların "geri kalması"na güya İslâm'dan sebep arayan garazkârlarca da yanlış değerlendirilmektedir.

İslâm, hiçbir zaman dünyayı zemetmekte, kötü görmekte değildir. İslâm, dünyaya iki açıdan bakar:

1. Âhret ile kıyas edildiğinde dünyanın önemsenecek fazla bir değeri yoktur. Kur'ân-ı Kerim, bu noktada dünya hayatını Âhret'e tercih etmenin vahim neticeleri üzerinde çok durur ve bunu hem küfrün en önemli sebeplerinden, hem de kâfirlerin önde gelen özelliklerinden biri olarak zikreder.⁴⁶³ Bu konuda Hz. Bediüzzaman, "Cenab-ı Hakk katında dünyanın sinek kanadı kadar bir kıymeti olsa idi, kâfirler ondan bir yudum su içemezlerdi."⁴⁶⁴ hadis-i şerifini nakleder ve şu açıklamayı yapar: "Hadisteki 'Allah katında' tabiri âlem-i bekadan demektir. Yani, Âhret âleminde bir sinek kanadı kadar bir nur madem ki ebedîdir, yeryüzünü dolduracak geçici bir nurdan daha çoktur. Demek ki, hadis-i şerifte dünya sinek kanadıyla karşılaştırılıyor değildir. Denmek istenen, herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasının, Cenab-ı Allah'ın Âhret âleminde bir sinek kanadı kadar ebedî feyzine, ihsanına denk olamayacağıdır."⁴⁶⁵

Dünyanın üç yüzü

2. Dünya, kendi adına ele alındığında karşımıza şu gerçek çıkar:

Dünyanın üç yüzü vardır. Bir yüzü itibariyle dünya, dünya hayatı ve yeryüzü, Cenab-ı Hakk'ın İsimleri'nin aynalarının toplamıdır. Bu yüzüyle dünya, İlâhî İsimler'in tecelli sahası olarak bize Cenab-ı Allah'ı tanıtan âyetler, işaretler, deliller meşheridir, sergisidir ve dolayısıyla belli bir kudsiyete sahiptir.

Dünya, ikinci yüzüyle, yine bir hadis-i şerifte ifade buyurulduğu üzere, Âhret'in tarlası, yani ekim alanıdır.⁴⁶⁶ Değeri, Âhret'e bakar. Âhret, Cennet veya –Allah muhafaza– Cehennem olarak dünyada kazanılır. Dünyada iman veya inkâr ve salih amel veya günahlar olarak ekilen

tohumlar, kişinin âhireti olarak karşısına çıkacaktır. Dünyanın bu yüzünde de fânîlik değıl, hayat ve beka cilveleri vardır.

Dünyanın üçüncü yüzü, fânîliğe ve fânîlerin arzularına, heveslerine ve şehvetlerine dönüktür. İşte bazı âyet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde zemmedilen, dünyanın bu yüzüdür. İnsanlar bu yüzüyle dünyaya bağlandıklarında, onu yegâne hayat gibi telâkki edip öyle yaşadıklarında, bu takdirde dünya, bir hadis-i şerifte ifade buyurulduğu üzere, bütün kötülüklerin ve günahların anası, başı ve zemini olur⁴⁶⁷ ve bu yüzüyle dünya, yine bir hadis-i şerifte lânetlenmiş ve mü'minler ondan sakındırılmıştır.⁴⁶⁸

Mü'minler, hilâfet vazifesi ve dünyayı terketmek veya kazanmak

Dünyanın zemmedilen üçüncü yüzü itibariyle şu önemli noktayı hatırdan uzak tutmamak gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

(Ey Rasûlüm!) De ki: “Allah'ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı (ve bitkilerden, hayvanlardan ve madenlerden elde edilen helâl) giyim, takı ve eşyayı, ayrıca rızık türünden temiz, hoş ve sağlığa zararsız yiyecek ve içecekleri kim haram kılabilir ki?” Yine de: “Onların hepsi, dünya hayatında (başkaları da şüphesiz onlardan faydalanmakla birlikte, temelde) mü'minler içindir; Kıyamet Günü ise sadece mü'minler içindir.” Yolumuzun işaretleri olan gerçekleri, ilimle alâkası bulunan ve öğrenmek maksadıyla araştıran bir topluluk için işte böyle detaylarıyla açıklıyoruz.⁴⁶⁹

Bazı hususî meselelerin ve hususî sahada geçerli gerçeklerin bütünü kapsayacak şekilde genişletilmesi, yanlış anlama ve uygulamalara yol açmıştır ve açmaktadır. Dünyayı tahkir ve zühd anlayışı, bu meselelerden biridir.

İnsan, yeryüzünün halifesi olma vazife ve fonksiyonuna sahiptir. Eşyaya Allah'ın çizdiği sınırlar (meselâ ekolojik denge ve kâinatta geçerli küllî kanunlar) çerçevesinde müdahale ile yeryüzünü imar etmek ve yeryüzünde Allah adına O'nun koyduğu kanunlar çerçevesinde hükmetmek demek olan bu vazife ve fonksiyon, tabî ki öncelikle mü'minler üzerine düşmektedir. Çünkü küfür, Allah ile irtibatı koparır ve insanı yeryüzünde kan döken, bozgunculuk yapan bir varlığa dönüştürür. Dolayısıyla, yeryüzünde insan hayatının varlığı imana, İslâm'a, bu sebeple mü'minlerin varlığına bağlı olduğundan, yeryüzü nimetleri öncelikle mü'minlere aittir ve bunların idaresi, adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde bölüştürülmesi de mü'minler üzerine borçtur. Mü'minler bu borcu, bu vazifeyi yerine getirmedikleri, bunu yerine getirecek maddî–manevî donanıma sahip olmadıkları zaman

sorumlu olurlar. Dolayısıyla, yeryüzü nimetlerinden meşrû dairede faydalanmak onların hakkı, onları adilane dağıtmak, idare etmek ve karşılığında şükretmek ise vazifeleridir.

Buna karşılık, yeryüzü nimetlerinden istifadede israf ile meşrû sınırları aşmak ve yeme-içmeyi hayatın gayesi haline getirmek yasaktır. Fazla yeme-içme, yenecek-içecek maddeler üzerinde rekabet ve boğuşmayı getirmesinin yanısıra insanda birikmiş enerji demektir ve bunun ölçsüz boşaltılması da fuhuş gibi helâk edici günahlara yol açar. Bu noktada fertler kendi adlarına zühd ve riyazet yapabilirler. Fakat İslâm toplumu, zühd ve riyazet adına yeryüzü nimetlerinin mülkiyet ve tasarrufunu başkalarına bırakamaz. Kendi şahsî malı çalındığında veya gasbedildiğinde infial duyan bir mü'min aynı infiali İslâm topraklarında, hattâ bütün yeryüzünde yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin gasbı ve yağmalanması karşısında duymuyorsa, mü'min olmanın ve imanın, İslâm'ın kendisine yüklediği sorumluluğun farkında değil demektir. Evet, yine Bediüzzaman hazretlerinin verdiği ölçü ile, dünya kalben istenmemeli, fakat kesben istenmeli,⁴⁷⁰ yani dünya kazanılmalı ve ondaki nimetler Allah için, O'nun yolunda kullanılmalı, onların paylaşımında adalet, hakkaniyet ve rahmet esas alınmalı, onların gasp ve talanına imkân tanınmamalıdır.

· **Nasılki daimî bir çeşme, vâridatsız büyük bir gölden daha büyüktür denilebilir, bunun gibi, yeryüzü, küçüklüğüyle beraber göklere denktir.**⁴⁷¹

Dünyayı birinci ve ikinci yüzüyle değerlendirirken, Kur'ân-ı Kerim'in yeryüzünü göklerle birlikte ve onlara denk olarak anmasının üzerinde de durmak gerekir. Hz. Bediüzzaman, bu önemli gerçeğe dikkat çeker ve şu açıklamayı yapar:

İnsan, yaratılış ağacının ucunda onun en son ve cüz'î meyvesidir. Malûmdur ki, bir şeyin meyvesi o şeyin en uçta, en kapsamlı, en nazik, en ehemmiyetli kısmı veya parçasıdır. Bunun içindir ki, kâinatın meyvesi olan insan en kapsamlı, en güzel, fakat en aciz, en zayıf ve en lâtif bir Kudret mûcizesi olduğundan, beşiği ve meskeni olan zemin, göklere nisbeten maddeten küçüklüğüyle beraber manen ve san'aten bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün İlâhi san'at mûcizelerinin meşheri, sergisi, İlâhî İsimler'in tecellilerinin mazharı, odaklanma yeri, nihayetsiz Rabbanî faaliyetin mahşeri, aynası, bilhassa bitkiler ve hayvanlar âleminde alabildiğine bolluk

içinde tecelli eden hadsiz İlâhî yaratıcılığın çarşısı, pek geniş Âhret âlemlerindeki eserlerin küçük ölçekteki nümûnelerinin sergisi, ebedî dokumaların süratle işleyen tezgâhı, ebedî manzaraların süratle değişen taklit sahası ve daimî bağ, bostan ve bahçelerin tohumcuklarının ekilip bakıldığı dar ve geçici tarlasıdır.

Evet, küre-i arz, küçüklüğüyle beraber göklere mukabil gelebilir. Nasıl ki sürekli akan bir çeşme, herhangi bir çay veya ırmakla beslenmeyen büyük bir gölden, kendisiyle sürekli zahire ölçülen bir ölçek, kendisinden tek bir defa zahire geçen dağ gibi bir ölçekten daha büyüktür denebilir; bunun gibi, Cenâb-ı Hakk'ın san'atına bir sergi, îcadına bir mahşer, Hikmet'ine saha, Kudret'ine mazhar, rahmet çiçeklerine tarla, Cennet'ine ekim alanı, hadsiz kâinata, mahlûkat âlemlerine ölçek ve mâzi denizlerine, gayb âlemine daimî akan bir çeşme olarak yarattığı yeryüzü, yeknesak ve bir derece basit göklere denk olabilir. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de göklerle yerin “gökler ve yer” olarak birlikte anıldığını görürüz.

• **Dünyaya hasr-ı nazar, aziz bir lezzeti derin bir acıya dönüştürür.**⁴⁷²

NEFİS, DEVEKUŞU GİBİDİR VEYA ÖLÜMDEN KORKMALI MI?

Nefis, devekuşuna benzer. Devekuşu, avcıyı görünce başını kuma sokar, ta ki avcı onu görmesin. Fakat kendi gözü toprağın içinde kalıp avcıyı göremeyince avcının da kendisini görmediğini zanneder; ne var ki, gövdesi dışarıda kaldığından avcı onu görür. Nefis de, kendisine “Ölüm var, Âhret için çalış!” deyince, başını dünya toprağına sokar ve “Ya Âhret yoksa?” veya “Ölüme, Âhret'e daha çok zaman var!” der; hattâ ölümün hiç gelmeyeceğini zanneder ve ebediyen dünyada kalacakmış gibi dünya hevesleriyle meşgul olur.

Akıllı olan, Âhret'e hazırlanıp, ölümün yüzüne merdane güler

Oysa dünyaya hasr-ı nazar etme, yani bütün dikkati dünyaya verme, aziz bir lezzeti derin bir acıya dönüştürür. Meselâ, şu köyde iki insan bulunur. Her ikisinin de sevdiklerinin yüzde doksandokuzu İstanbul'a gitmiş ve orada güzelce yaşıyorlar. Onlar dahi oraya gidecekler. Birinci şahıs, sürekli İstanbul'u ve oradaki ahabını düşünür, İstanbul'a gitmeye ve onlara kavuşmaya iştihak duyar; ne zaman kendisine “Artık sen de git!” dence sevinerek gidecektir. İkinci şahıs ise, köyden göçen ahabının bir kısmını mahvolmuş, bir kısmını ise görünmez, bulunmaz yerlere sokulup kaybolduğunu düşünür. Kendisi de aynı âkıbete maruz kalacağı endişesiyle

yaşar ve köydeki bir misafirle ahbablık kurup, onunla teselli bulmaya çalışır.

İşte, başta Habibullah, yani Rasûl-ü Ekrem Efendimiz (s.a.s.) olmak üzere, ahbabın tamamına yakını kabrin öbür tarafındadır. Burada kalanlar da birer birer aynı yere gitmektedir ve herkes gibi biz de gideceğiz. O halde, ölümden ürküp, kabirden korkmanın manâsı yoktur. Akıllı olan, öbür tarafa hazırlanıp, merdane ölümün yüzüne güler.

Ölüm değişmez, kabir kapısı kapanmaz

“Zaman başkalaşmış, her şey değişmiş; herkes, dünyaya çalışıyor!” demenin de, ölüm ve öbür âlem karşısında ifade edeceği hiçbir şey yoktur. Zamanın başkalaşıp her şeyin değişmesi ölüme mâni olmadığı gibi, bunun öbür âlemde ve oranın özellikleri hususunda da en küçük bir tesiri yoktur. Ölüm değişmiyor, ayrılıklar kavuşmaya dönüşmüyor, kabir kapısı kapanmıyor, beşerin yolculuğu kesilmiyor.

Musibette beraber olmada teselli aranmaz

Yine, “Ben de herkes gibiyim. Herkes ölüyor, ben de ölürüm!” diyerek, musibette beraber olmada teselli aramak da beyhûdedir. Öbür tarafta herkesin aynı musibete düşer olacak olması, kimsenin musibetinden en küçük bir eksilme yapmayacak, kimse de o musibetin acısını daha az tatmayacaktır.

Öyleyse, kabrin arka tarafına çalışmak ve dünyayı ona göre yaşamak, herkes için en lüzumlu vazifedir.

· **Aklı başında bir insan, ne dünya işlerinden kazandığına mesrur, ne de kaybettiğine mahzun olur.**⁴⁷³

DÜNYADAN KAYBETTİĞİNE ÜZÜLME, KAZANDIĞINA SEVİNME

Kur’ân-ı Kerim’de de, Uhud Savaşı’nın ikinci devresinde Müslümanların uğradığı geçici mağlûbiyet sebebiyle, “Allah size gam üstüne gam verdi ki, elinizden çıkıp gidene de, başınıza gelenlere de üzülmeysiniz.”⁴⁷⁴ buyrulur. Başka iki âyet-i kerime ise şöyledir: “Gerek yerde gerekse kendinizde vuku bulan hiçbir musibet yoktur ki, onu yaratmamızdan önce bir Kitap’ta kaydedilmiş bulunmasın. Bu, Allah için elbette pek kolaydır. Böyle-dir ki, elinizden bir şey çıktığında gam çekmeysiniz, Allah size bir

nimet bahşettiğinde de şıarmayasınız. Allah sevmez kendini beğenmiş, kendisiyle övünüp duran hiç kimseyi.”⁴⁷⁵

Kazançlar, kayıplar ve Kader

Daha önce de üzerinde durulduğu üzere, Kader, aslında ilmî bir meseleden çok imanî ve hâlî meseledir. Bir yaprağın bile Kader dairesi dışında olmadığını, öyleyse insan hayatında olup biten her şeyin Kader’in hükmü bulunduğu düşünmek ve bilmek, insanda iman, teslim ve tevekkülü arttırır ve iki cihanda saadeti getirir.

Bu, tabîî ki insan iradesini ve sorumluluğunu nefyetmek manâsına katiyen gelmez. Bu şu demektir ki, insan, gelecek ve sorumluluğuyla ilgili hususlarda iradesini kullanır ve sorumluluğun kendisine yüklediği her şeyi meşrû dairede yerine getirmeye çalışır. Artık netice ne olursa olsun, bu noktada insana düşen, rıza göstermektir. Eğer netice istediğimiz gibi çıkar ve elimize nimet geçerse, bunu Allah’tan bilir, bundan dolayı nefsimize pay çıkarmaz ve övünme gibi, şıarma gibi mü’minin yapmayacağı davranışlara düşmeyiz. Netice bize göre aleyhimize çıkar veya bir musibetle, dünya adına bir kayıpla karşılaşsak, bu defa da, vazifemizi yapmış, irademizi doğru yolda kullanmışsak üzülmez, tasalanmaz, Kader’e taş atmaz, hele hele Kader’den ve Allah’tan şikâyet etmek gibi dalâletlere düşmez, başkalarında suç aramaz ve neticeyi tevekkülle karşılarız. Kaldı ki, ilmimiz, görüşümüz, duymamız son derece sınırlı olduğu için hakkımızda neyin hayır, neyin şer olduğunu da bilmeyiz. Hayır, Cenab-ı Allah’ın takdir ettiğiidir. Kur’ân-ı Kerim’de açıkça şöyle buyrulur: “*Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey, hakkınızda hayırlıdır; bir şeyi seversiniz ama, o şey ise hakkınızda şerlidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁴⁷⁶*

Bazen musibetler peşpeşe de gelebilir. Yukarıda zikredilen Âl-i İmran Sûresi 153’üncü âyetinde buyrulduğu gibi, peşpeşe gelen musibetlerin sonra gelenleri öncekini unutturur ve böylece onlara tahammül kolaylaşır; sabır ve tahammül gücü, her yeni musibete sarfedileceği için, önceki musibetler âdeta ortadan kalkmış olur ve böylece musibetler bir zevk halini de alır.

Ölüm sekeratı uyandırmadan evvel uyan!

İşte, Hz. Bediüzzaman, gayet veciz bir ifadeyle, “Aklı başında bir insan, ne dünya işlerinden kazandığına mesrur, ne de kaybettiğine mahzun olur.” der. O, bu ebedî hakikata bir açıdan daha yaklaşır ve şunları ifade eder:

“Zira dünya durmuyor, gidiyor. İnsan da beraber gidiyor; sen de yolcusun. Bak, ihtiyarlık şafağı, kulakların üstünde tulû etmiştir. Başının yarısından fazlası beyaz kefene sarılmış. Vücudunda vatan tutmaya niyet eden hastalıklar, ölümün keşif kollarıdır. Bununla birlikte, ebedî ömrün, önündedir. O bâki ömürde göreceğin rahat ve lezzet, ancak bu fâni ömürdeki gayret ve çalışmalarına bağlıdır. Senin o ömr-ü bâkiden hiç haberin yok. Ölüm sekeratı seni uyandırmadan evvel uyan!”

• **Herkesin her gün, hattâ her an içinde yaşadığımız âlemden kendine has bir âlemi vardır ve bu âlemin keyfiyeti, kişinin kalbine ve ameline bağlıdır.**⁴⁷⁷

HER AN ÂLEM İÇİNDE HERKESİN KENDİNE HAS ÂLEMİ

Her gün değil, belki her an ayrı ve yeni bir âlemdir. Başka yerlerde de temas edildiği üzere, bilhassa Muhyiddin ibn Arabî ve Mevlâna Celâleddin-i Rumî gibi velîler, kâinatın sürekli bir hudûs–zeval, yani var kılınma–yok edilme yaşadığını, Cenab-ı Allah’ın kâinatı her an yok edip yeniden yarattığını, nasıl bir film şeridindeki kareler filmin perdeye yansıtılmasında seçilemez ve bir filmde süreklilik müşahede edilirse, bunun gibi, hudûs ve zevalin süratinden dolayı bizim her şeyi bir süreklilik içinde idrak ettiğimizi belirtmişlerdir. İşte, her an kâinat yeniden kurulmaktadır ve kalbinin atışları sayısınca halden hale giren insanın her gün, hattâ her an yenilenen âlemden kendine has şahsî bir âlemi vardır. Her insan, kalabalıklar, diğer insanlar, hayvanlar, bitkiler ve eşya içinde kendi dünyasını yaşar, kendi âlemini inşa eder ve Âhîret adına kendi âlemini hazırlar.

Bunu aynadaki yansımalara benzetebiliriz. Ortada yüzlerce farklı renkte ve şekilde –yeşil, kırmızı, pembe, sarı, mavi, içbükey, dışbükey, kırık ...– ayna olsa, dışarıdaki muhteşem bir saray bu aynada kendisi olarak değil, aynanın rengine ve şekline göre yansır. İşte, hariçteki âlemi her bir insan kendi kalbine, aklına, gönlüne, duygularına, ameline göre yaşar ve hariçteki âlem, onun aynasında bu aynaya niteliğini veren bu unsurlara göre yansır. Ve her bir insanın hayatı, dış âlemden kendi aynasına, yani kalbine, aklına, gönlüne, duygularına, ameline vb. göre yansıyan manzaraların toplamıdır. Bu yansımaların her birini hayat şeridinin veya filminin birer karesi kabûl etsek, işte bu karelerin zaman perdesine aksedip geçmesiyle hayat bütün ve sürekli görünür. Nasıl tek tek karelerden oluşan film çoğaltılıp, başka zamanlarda da gösterilebilirse, bunun gibi, insanın hayat filmi de yarın

başka bir âlemde, Âhîret'te karşısına çıkacak, bu filmin her bir karesi, o kareyi teşkil eden insanın amelleri, niyetleri, inançlarıyla insanın lehinde veya aleyhinde şahitlik edecektir.

· **Dünya, bir misafirhanedir ve ölümü öldürmek mümkün değildir. Dolayısıyla, Allah ve Âhîret inancının yerini hiçbir şey tutamaz.**⁴⁷⁸

İNSANIN EN ÖNEMLİ MESELESİ, ÂHİRET'İ KAZANMAKTIR

Bazıları bilim, bazıları teknoloji, bazıları da felsefe diyerek kendilerini aldatmakta, başkalarını da aldatmaya çalışmaktadırlar. Bilimin, teknolojinin, felsefenin kendine göre bir kıymeti olabilir; fakat hiçbir bilimin, hiçbir teknolojinin ve hiçbir felsefenin önüne geçemeyeceği ölüm gerçeği, insan için hayattan da büyük bir gerçektir ve iman olmadığı sürece bilimin de, teknolojinin de, sermayenin de, gücün de, felsefenin de ölüm ötesi için hiçbir faydası yoktur.

İnsanın en önemli meselesi, iyi ve rahat yaşamak, felsefe üretmek, güç ve sermaye sahibi olmak değildir. Bunları hayatında gaye edinen insan, en fazla aldanmış, kendisini en fazla aldatan ve vicdanını en çok susturmaya çalışan insandır. Çünkü her insan, ne zaman, nerede ve nasıl geleceği hiç belli olmayan ve her an gelmesi muhtemel bulunan ölümü düşünmeden edemez. Ölüm, bütün güçleri, sermayeleri, zenginliği ve fakirliği, gücü ve güçsüzlüğü, bilimi ve bilmemeyi, teknolojiyi ve el işçiliğini, her türlü felsefeyi ve beşerî düşüncüyü 0.5 m³lük kabir karanlığında ve birkaç metrelik kefen bezinde eşitleyiverir. Ama bunun arkasından insanı bekleyen sonsuz ve dünya hayatına göre şekillenecek bir hayat vardır. Hz. Ali'nin dediği gibi, bazıları Âhîret'i inkâr etse bile, Âhîret'e inanan ve buna göre yaşayan, bir şey kaybetmez. İnanmayan için ise "Ya varsa?" sorusu en dehşetli bir sorudur. Âhîret'e inanarak yaşayan insan, dünyada da rahat yaşar.

Hayat insana sadece yesin-içsin, karnının ve fercinin hizmetinde geçsin diye verilmemiştir; aynı şekilde, hayat makinesine dercedilen onca duyular, melekeler, kapasiteler, duygular, organlar da şu fâni hayatı yaşayıp toprak olmak ve bu fâni hayatta nefsin süflî arzularını tatmin etmek için verilmemiştir. Bu sebeple, insandaki bütün bu melekeler, duyular, duygular, sadece yiyip içmekle tatmin olmaz. Dünya hayatının rahatını, kalitesini, hiçbir zaman tüketme ve kazanma miktarı tayin etmez. Tam tersine, çok tüketen ve çok tüketmek için çok kazanan insanlar, hayatlarını en rahatsız

biçimde yaşarlar. Dünya hayatının rahatı ve kalitesinin gerçek ölçüğü kalbdır, insanın iç dünyasıdır. Diğer yandan, sade hayat, rahatlık ve kalite adına, lüks hayattan çok daha mutluluk vericidir. Bir de ölümün ötesi vardır; burası, artık geri dönüşü olmayan ve dünyadaki şekliyle haksız şefaatin, kayırmanın, herhangi bir tazminatın ve pişmanlığın asla fayda vermeyeceği bir yerdir.

Madem ölüm var, herkes mutlaka kabre girecek; madem bu dünya hayatı her zaman bitivermeye açık bir hayattır, öyleyse akıllı insan, “Allah” diyen, Allah’a ve Âhiret’e inanıp, ona göre yaşayan insandır.

Ölüm, hayat vazifesinden terhistir, bir paydostur, yer değiştirmedir, vücudun bir halden diğer bir hale geçmesidir, bâki hayata davettir, bir başlangıçtır, ebedî hayata atılan ilk adımdır.⁴⁷⁹

ÖLÜM, ALLAH’IN MAHLÛKU OLARAK GÜZELDİR

Kur’ân-ı Kerim’de “*O ki, hanginizin daha güzel işler ortaya koyacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı.*”⁴⁸⁰ buyurulmaktadır. Bir başka âyet-i kerimede, “*O, her şeyi güzel yaratır; yarattığı her şeyi güzel yapar.*”⁴⁸¹ buyrulur. Demek ki, Cenab-ı Allah’ın yarattığı her şey güzeldir; ölümü de O yaratır ve dolayısıyla bazıları nazarında bir çözüme, bir yokluğa düşme, bozulma ve sönme olan ölüm de güzeldir.

Önce hemen belirtmek gerekir ki, ölüm, asla bir yok olma değildir; tam tersine, ölüm, Allah’ın hayvan veya insan vücudunda yarattığı, dolayısıyla var olan bir şeydir. Ölüm, canlı vücudda hayatın dünyevî–maddî–biyolojik boyutuyla yer değiştirdiği bir vakıa, hayattan daha öte bir gerçektir. Yukarıda zikrolunan âyet-i kerimede (Mülk Sûresi/67: 2), ölüm, Allah’ın yaratması olarak hayattan önce anılmaktadır. Ayrıca, “*Allah’ı nasıl tanımaz, O’na karşı nasıl nankör kesilebilirsiniz ki, siz hepiniz ölümler idiniz ve derken O, size hayat verdi...*”⁴⁸² âyet-i kerimesinde de ölüm hayattan önce anılır. Demek oluyor ki, ölüm, hayata menşe’dir ve hayat ölüme dayanır; bir diğer ifadeyle, hayat, ölümlerle bir üst hayat mertebesine yükselir.

Görmez miyiz ki, bitkilerin, ağaçların çekirdekleri toprak altında ölmekle çok daha öte ve şaşaalı bir hayata menşe teşkil etmektedir. Bitkiler, hayvanlar tarafından yenilip, onların vücudunda ölmekle daha üst bir hayat mertebesi olan hayvanî hayat, insanlar tarafından yenilip, onların vücudunda ölmekle insanî hayat mertebesine yükselmektedir. Yenilebilir

hayvanlar da, insan bedeninde yine daha üst bir hayat mertebesine çıkmaktadır. İnsan da, ölüp toprağa girmekle, aynen toprak altında ölen tohumların ve çekirdeklerin çok büyük, çok şaşaalı, neticede meyveleri içinde kendilerinin yüzlercesini verecek bir hayata menşe' olmaları gibi, çok daha öte, fevkalâde şaşaalı ve ebedî hayata tohum veya çekirdek olmaktadır. Bundandır ki, Kur'ân-ı Kerim, ölümü yaratılmış bir şey olarak hayattan önce anmaktadır; bu da, ölümün hayattan daha öte ve hattâ, Allah'ın her yarattığı güzel olduğu için, daha güzel bir gerçek olduğunu gösterir.

Ölüm, aynı zamanda nimettir

Ölüm, güzel olmasının yanısıra, nimettir de. Çünkü:

• Ölüm, ağırlaşmış olan hayat vazifesinden terhis olup, daha önceden gitmiş dede-nine, anne-baba, akraba, dost ve arkadaşlara Berzah Âlemi'nde bir kavuşma kapısıdır.

• Ölüm, dar, sıkıntılı, dağdağalı, zelzeleli dünya zindanından çıkıp, geniş, sürurlu, ızdırapsız ve bâki bir hayata mazhariyetle Hakikî Sevgili'nin rahmet dairesine girmektir.

• Ölüm, ihtiyarlık gibi hayat şartlarını ağırlaştıran hallerden kurtulma vesilesidir. Âhîret'e göçmüş dede ve ninelerimiz, anne ve babalarımız ihtiyarlığın erzel-i ömür denilen safhasında gözümüzün önünde olsalardı, böyle bir hayatın ne kadar katlanılmaz bir ağırlık, ölümün ne kadar büyük nimet olduğunu daha iyi anlardık. Güzelim çiçeklerin, onların âşıkları olan rengârenk böceklerin kaldıramayacakları kış şartları gelmeden ölmeleri, onlar için ne büyük rahmettir!

• Nasıl ki ölümün kardeşi olan uyku bir rahmettir, bir istirahat, özellikle musibetzedeler, yaralılar ve hastalar için tam bir nimettir, öyle de, ölüm dahi, bilhassa musibetzedeler ve katlanılması zor hastalıklara ve belâlara müptelâ olanlar için rahmet ve nimetin ta kendisidir.

Tabî, ölümün böyle büyük rahmet ve nimet olması, ehl-i iman içindir. Fakat ehl-i dalâlet için hayat gibi ölüm de musibet içinde musibet, azap için de azaptır.

• **Toprak, yeryüzünün kalbi olup, tevazu ve mahviyet gibi maksada ulaştıran yolların en yakını, Allah'a en yüksek semâdan daha yakın yoldur.**⁴⁸³

TOPRAK, HAYAT ARŞIDIR

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, pek çok âyetinde⁴⁸⁴ yerin kışta ölümünden sonra baharda dirilmesine dikkat çeker ve bunu Kıyamet Günü ölümlerin dirilmesine misal olarak verir. Demek oluyor ki, yeryüzü, kâinatın kalbidir ve onun dirilmesi, bir bakıma Kıyamet'le ölecek olan kâinatın dirilmesi gibidir. Dirilmenin kendinde cereyan ettiği toprak da yeryüzünün kalbidir. Ve toprak, tevazu ve mahviyetin de simgesi olarak, nasıl tevazu ve mahviyet insanı maksada, manevî kemale götüren yolların en kısa olanıdır, bunun gibi, tevazu ve mahviyet sembolü olan toprak da, göklerin de Yaraticısı olan Allah'a en yüksek gökten daha yakın bir yoldur. Çünkü kâinat içinde Rubûbiyet tecellerine, Kudret'in faaliyetine ve Hayy u Kayyûm isimlerinin cilvelerine en uygun zemin ve vasıta topraktır. Nasıl ki rahmet arşı suyun üzerindedir, hayat ve diriltme arşı da toprağın üzerindedir. Yani, su Hz. Allah'ın rahmet tecellilerine en birinci vasıta ve zemin ise, toprak da, O'nun hayat verme ve diriltme tecellilerine en birinci vasıta ve zemindir.

Kesif bir şeyin aynası ne kadar şeffaf ve parlak olursa, kendisine tutulduğu kesif şeyi o kadar açık ve net gösterir. Bir diğer ifadeyle, bir şey, en şeffaf ve parlak aynada hem aynanın parlaklığı, hem de kendi kesafeti nisbetinde net görünür. Buna karşılık, nûranî ve lâtif bir şeyin de aynası ne kadar kesif olursa, o nûranî ve lâtif şeyi o nisbette yoğun gösterir. Cenab-ı Allah'ın İsimler'i ve cilveleri elbette nûranîdir; dolayısıyla kesif toprak, o cilveleri en yoğun olarak yansıtır. Bundandır ki, yaratılmış varlığın kemali olan insan, topraktan yaratılmıştır.

Kesif taş, toprak, ağaç, en şeffaf ve parlak aynada en net görünür. Buna mukabil, nûranî nesnelere ve tecellilere kesif nesnede en yoğun tecelli ederken, meselâ hava aynası kesif olmadığından yarı nûranî olan güneşin ısını ve ışığındaki renkleri çok zayıf yansıtır. Su, havadan daha kesiftir, fakat suyun da bağı şeffaftır, dolayısıyla su aynasında güneş, ışığıyla parlak görünse de, ışığındaki renkleriyle görünmez. Diğer taraftan, toprak aynası, hava ve suya nazaran çok daha kesif olduğu için, güneş onda bütün ısı ve renkleriyle en yoğun olarak tecelli eder; onun ışığındaki yedi renk, kırılmalarıyla çiçeklerde binbir renk halinde arz-ı endam eder.

Tevazu ve mahviyetin birinci derecede sembolü olan toprak, dolayısıyla bir bakıma secdenin de sembolüdür; hattâ denebilir ki, toprak, sürekli

secdededir. Bu açıdan da, “Kul, Rabb’isine en yakın secdede ikendir.”⁴⁸⁵ hadis-i şerifini tefsir eder. Öyle ise, topraktan, toprağa girmekten, kabirden, kabirde yatmaktan ürkmemek gerekir. Çünkü bu, Allah’a en fazla yakınlık demektir.

· **Dost istersen, Allah yeter. Yârân, yoldaş istersen, Kur’ân yeter. Mal ve zenginlik istersen, kanaat yeter. Düşman istersen, nefis yeter. Nasihat istersen, ölüm yeter. Ve dünya sultanlığından çok daha öte ferah, saadet ve makam istersen, vefat yeter.**⁴⁸⁶

ALLAH DOST İSE HER ŞEY DOSTTUR

Allah dost ise, her şey dosttur; O’nun dostluğu başka dost aratmaz. O’na kul olan, bütün yaratıkların üzerinde sultan olur; O’na hizmetçi olana her şey hizmetçidir. O’nun hakikî dostluğunu kazanana Cenab-ı Allah dilediğini dost eder. Bakmaz mıyız ki, Cenab-ı Allah’a dostluk, yani hıllat makamının sahibi olan Hz. İbrahim (a.s.), “*Bana gelecek nesiller arasında hayırla anılmamı nasip buyur!*”⁴⁸⁷ duası en şaşaalı şekilde kabûl görerek, Kur’ân’da, “(Kıyamet’e kadar gelecek) sonraki nesiller arasında onun için güzel bir nam bıraktık.”⁴⁸⁸ müjdesine mazhar olmuştur ve hemen herkes, bütün semavî dinler mensupları tarafından hep hayırla anılmaktadır.

En vefalı yoldaş Kur’ân ve Kur’ân’la ilgili olarak dua

Kur’ân, en büyük, en aldatmaz ve her zaman insanın yanında olacak bir yârândır, yoldaştır. Bundandır ki, “Ey Allah’ım! Kur’ân hakkı için ve Kur’ân’ı kendisine indirdiğin zât (s.a.s.) hakkı için, kalblerimizi Kur’ân’ın nûru ile nurlandır. Kur’ân’ı bizim için bizim dertlerimize deva kıl ve hayatımız adına en samimî dost eyle. Onu bize dünyada en yakın yoldaş, kabirde başımızdan kalkmayacak en samimî dost, Kıyamet’te şefaathçi, Sırat’ta ışık, Ateş’e karşı siper ve örtü, Cennet’te arkadaş ve bütün hayırlı işlerimize delil ve rehber kıl!” duası, en yaygın dualardan olmuştur. Evet, dünyada Kur’ân’ı yanından ayırmayana, onu en yakın dostu edinene Kur’ân kabirde en samimî, en sıcak dost olacak ve onun başından kalkmayacaktır. Sonra, Kur’ân’ı dost edinen, ondaki peygamberler ve meleklerle de dost olur; hayalen olsun onlarla görüşür, hayatlarını seyrederek ve onlarla ünsiyet peyda eder.

Kanaat, bitmez ve tükenmez hazinedir

Mal ve zenginlik isteyen, kanaat ve iktisat hazinelerini elde etmelidir. “Kanaat, tükenmez hazinedir.” Kanaat eden, iktisat eder, yani israfa gitmez; iktisat eden, bereket bulur. Kanaat, hırsın zıddıdır; hırs yokluk sebebi, kanaat ise en büyük zenginliktir. Hırs sahibini doyurmak mümkün değildir. O, kazandıkça fakirleşir ve hayatından da, halinden de şikâyet eder. Kanaat sahibi ise, daima şükreder.

Kişiye en büyük düşman, nefsidir

Bir hadis-i şerifte, “*Senin en büyük düşmanın, iki kaburgan arasındaki düşman (yani, içindeki nefsidir).*”⁴⁸⁹ buyrulur. İnsanın en büyük düşmanı kendisidir, nefsidir. Kendini aşan, nefsini yenen insan, Allah’a giden yolda başka engellere de takılmaz. Fakat kendine takılan, başka engellerden de kurtulamaz. Bu sebeptendir ki, hadis-i şeriflerde, nefisle cihad, cihadın büyüğü olarak nitelenmiştir.⁴⁹⁰

Ölüm, dünya sultanlığından çok daha öte bir mevkiye açılan kapıdır

Nasihat olarak ise insana ölüm yeter. Hayatının her an bitebileceğinin ve hayatının her ânının hesabını vereceğinin şuurunda yaşayan bir insan, günahlardan kaçınır ve hayatını sevap hazinesi haline getirmeye çalışır.

Hz. Yusuf (a.s.), Kur’ân-ı Kerim’deki en güzel kıssanın kahramanı, çocukluğunda kardeşlerinin kıskançlığına maruz kaldı. Büyük bir rasûl olan babası Hz. Yakub’un gözünden uzak kalsın diye kuyuya atıldı. Oradan geçen bir kervan su almak için geldiği kuyuda onu buldu ve götürüp Mısır’da köle diye sattılar.

Mısır azizinin (başvezir?) sarayına köle olarak giren Hz. Yusuf (a.s.), lekesiz iffetine ve mutlak masumiyetine rağmen iftiraya uğradı ve uzun yıllar zindanda kaldı. İlmi, irfanı, manevî derinliği, insanıyeti, ahlâkî güzellikleri ve faziletleriyle temayüz edince kendini etrafına kabûl ettirdi. Zindandan çıktı; Mısır devletinin hazinelerinin başına geçti. Artık Mısır’da kral adına her tarafta hükmediyordu. Nihayet babasını ve kardeşlerini Filistin’den Mısır’a getirip yerleştirdi. Dünya adına çileleri bitmiş, on yıllarca süren çilelerinin ardından Mısır’da ‘sultan’ olarak ailesiyle birlikte yaşayacağı bir döneme adımını atmıştı. İnsan olarak, elemli ve acılı yılların ardından dünyada “biraz gün görme” ve saadet içinde yaşama beklenir ve istenir. Fakat Hz. Yusuf (a.s.), tam bu noktada “*Rabbim!... Beni Müslüman olarak vefat ettir ve beni salihler için kat!*”⁴⁹¹ diye dua etti.

Hz. Yusuf (a.s.), bu duasıyla Şu mesajı veriyordu: Dünyada ancak yüce bir gaye için, Allah davası için yaşanır. Vazife bitmiŐse, dünyada kalmanın bir manâsı yoktur. Ve Şu mesajı da veriyordu ki, asıl saadet,  hret saadetidir. Bir cihan devletinin başında bin sene sultan olarak kalmanın bile saadetinden çok daha öte saadet, bir dakikası dünyanın bin sene mesut hayatından çok daha öte mutluluk, kabrin arkasındadır;  yleyse, gerçek saadet isteyen bu saadeti istemeli ve kabrin ötesini arzulamalıdır. Bunun için de, Hz. Yusuf'un (a.s.) verdiği bir ders olarak, kabrin arkası için, ötesi için  alıŐmalídır. Dünyanın en parlak, en sevinçli hali dahi insana gaflet vermemeli, meftun etmemeli, onu daima  hret'i hedeflemekten asla alıkoymamalıdır.

Kur'ân'a ve imana ait her Şey kıymetlidir, zâhiren ne kadar küçük olursa olsun kıymet e büyüktür. Saadet-i ebediyeye yardım eden hiçbir Şey küçük değildir.⁴⁹²

KUR' N'A VE İMANA AİT HER ŞEY, HEM BİZATİHİ,
HEM DE DOLAYISIYLA KIYMETLİDİR

Yerinde üzerinde durulduğu üzere, bazen en küçük bir Şey en büyük Şey kadar önemli olur. Bir saraya bir anahtarla giriliyorsa, anahtarsız saraya girilemeyecek ve saray kullanılamayacaksa, demek ki anahtar, saray kadar kıymetlidir. Bir kelimedede bir harf eksik olsa, kelime manâ ifade etmez ve fonksiyon görmez olur. Demek ki, harfin kıymeti kelimenin, hattâ cümlenin kıymetinden az değildir.

Bu gerçeğin yanısıra, Kur'ân'a ve imana ait her Şey, kıymetlidir.  nk  Kur'ân, baştan sona hidayettir; onun bir harfi, bir kelimesi, bir n ktesi bile pek çok insanın hidayetine vesile, hakikat adına pek çok kapıların a ılmasında anahtar olabilir. Türkçe manâsı, "*Sana emrolunanı artık kafa  atlatırcasına anlat!*" olan üç kelimelik "*F'asda' bi-m  t 'mer!*"⁴⁹³ âyeti yanında okununca bir bedevî secdeye gitmiş, "Müslüman mı oldun?" diye kendisine sorulunca, "Hayır ama, bel Ğatına secde ettim!" demiştir.⁴⁹⁴ Kısa bir âyetin belâğati, onu anlayanı secdeye götürür; bazılarının da hidayetine vesile olur. Dolayısıyla imana ve Kur'ân'a ait bütün hakikatler kıymetlidir; hem bizatihî kıymetlidirler, hem de ebedî saadeti vesile olmaları itibariyle kıymetlidirler. Dolayısıyla, her biri, üzerinde durmaya ve incelemeye değer.

- **Unutmak da bir nimettir. Yalnız her günün elemi ni çektedir, birikmiş elemi unutturur.**[495](#)

Hâfıza çok büyük nimet olduğu gibi, unutmak da bir nimettir. Merak sebebiyle, “sinede yük” olmaktan öte gitmeyen pek çok lüzumsuz malûmat ediniriz; bunlar, unutulması gereken malûmattır. Bunun yanısıra, geçmişin bazı elemeleri vardır ki, sürekli yaşansa hayatı yaşanmaz hale getirir. İşte, unutma sayesinde insan, bu birikmiş elemelerin tesirinden kurtulur ve sabır kuvvetini hazır elemlere karşı kullanma imkânı elde eder.

- **Her musibette bir nimet ciheti vardır.**[496](#)

MÜ’MİNİN BAŞINA GELEN HER ŞEY, ONUN İÇİN HAYIRLIDIR

Temelde mü’minin başına gelen her şey, onun için hayırlıdır. Bir hadis-i şerifte, “Mü’minin hali ne hoştur! Zira her işi, onun için bir hayırdır. Bu, sadece mü’mine hastır, başkasına değil: Ona memnun olacağı birşey gelse şükreder; bu, hayırdır; bir zarar gelse sabreder; bu da hayırdır.”[497](#) buyrulur. Mü’mine gelen her musibet, ya bir günahı ve hatası sebebiyle gelir –herkes, kendisi hakkında böyle düşünmelidir– veya derecesini yükseltmek için gelir –kişinin başka mü’minler hakkındaki düşüncesi bu olmalıdır. Günaha karşılık gelen musibet, şikâyet edilmediği takdirde günahın affına sebep olduğu gibi, ileride verilecek bir mükâfata da kapı aralar. Dolayısıyla, mü’mine gelen her musibette iki hayır, iki mükâfat vardır. Musibette bu yönüyle bir nimet bulunduğu gibi, bir de her musibet, daha büyüğünü düşündürür ve insanı şükre sevkeder. Öyleyse, daha büyüğünü düşündürüp şükre sevketmesiyle de her musibette nimet saklıdır. O bakımdan, musibetleri “Of, of”la, şikâyetle büyütmemek gerekir. Çünkü, şikâyet, musibeti katlar, sinir sistemini ve sağlığı etkiler; kalbi yormak, hattâ hasta etmek türünden musibetlere sebep olabilir.

Hız. Üstad (r.a.), musibetler konusunda şu önemli dersi de verir:

Bil ey aziz! Meraya (veya başkasının ekinine) tecavüz eden koyun sürüsünü çevirmek için çobanın attığı taşlar kendisine isabet eden koyun, hal diliyle, “Biz, çobanın emri altındayız. O, bizden daha çok bizim faydamızı düşünür (faydamızın nerede olduğunu da daha iyi bilir). Madem rızası yoktur, hemen dönelim.” diye döner ve sürü de döner. İşte ey nefis! Sen, o koyundan daha fazla yoldan çıkmış ve âsi değilsin. Kader’den atılan bir musibet taşına maruz kaldığın zaman, “Biz, Allah’a aitiz, (dünyaya da bizi gönderen O’dur) ve O’na dönmekteyiz.” de, Hakîkî Mercî’ine, Sığınağı’na yönel, imana gel ve kederlenme. O, seni senden daha çok düşünür.”[498](#)

Demek ki, musibetler, bizi ikaz için Kader’den atılan şefkat taşlarıdır da.

· Her hadisede, insanın başına gelen her işte çok defa iki sebep bulunur: biri zahirî, diğeri hakikî. İnsan, daha çok zahirî sebebi görür ve dolayısıyla yanılabilir; oysa Kader, hakikî sebebe göre hükmeder.⁴⁹⁹

İNSANIN FİİLLERİNDE VE HADİSELERDE KADER–BEŞERÎ İRADE MÜNASEBETİ

Bu, son derece önemli bir gerçektir. Zaman zaman temas edildiği üzere, insan, amellerinin, fiillerinin sadece failidir, yaratıcısı değildir. Yapmak ile yaratmak, birbirinden farklıdır; yapmak, icra etmektir, yaratmak ise vücut vermek, yani varlık sahasına çıkarmaktır. Yapmak için bir hareket yetebilir, ama vücut vermek, yani yaratmak için daha başka pek çok şartların da varlığı gerekir. Meselâ, bir odadaki elektrik lambasına dokunmakla lamba yanar; fakat lamba ile odanın aydınlanması için düğmeye dokunmak kâfi değildir. Her şey önce, aydınlatma tesisinin kurulmuş olması lâzımdır. İşte, yaptığımız işlerin vücut bulması için bilip bilmediğimiz daha başka pek çok faktörlere ihtiyaç vardır. Bu faktörlerden bazılarını biz görebiliriz, ama bazılarını da göremeyiz ve bilemeyiz.

Ayrıca, insan, fiillerinin yaratıcısı olsaydı, iradesi olmazdı. Çünkü, bir şeyi yaratma gücüne sahip olmak, bütün şartlarıyla o şeyin varlığı için kâfi sebeptir, yani tam illettir. Ortada bir şeyin varlığı için tam illet varsa, bu takdirde o şey muhakkak meydana gelir ve artık o şeyin varlığı için irade gerekmez. İnsanın gücü ise her istediğini yapmaya yetmediğine göre, hattâ elektrik lambasını yakma misalinde olduğu gibi, yeme ve içme gibi en sıradan fiillerinde bile yaptığı kurulmuş bir mekanizmanın düğmesine dokunmaktan ibaret ise, bu takdirde insanın, fiillerinin yaratıcısı olmadığı bellidir. Şu halde yaratan, Kudret'i her şeye yeten, mutlak olan İrade'si Kudret'ine, Kudret'i İrade'sine mâni olmayan Cenab-ı Allah'tır.

İşte, Cenab-ı Allah yaratırken, İrade'si insanın iradesine muvafakat edip insanın fiiline vücut verirken, her zaman sadece insanın iradesini tek faktör olarak nazara almaz. Ayrıca, insanın görmesi, duyması, bilgisi, kısaca her kabiliyet, kapasite ve fiili sınırlıdır. Oysa, kâinat da, hattâ insanlık tarihi de bir organizma gibi, onlardaki her bir şeyin her şeyle, her şeyin her bir şeyle münasebeti vardır. Yani insan, her şeyin bir yanını görebilir ve ona göre karar verir, ona göre hükmeder. Oysa, bir şeyde göremediği daha pek çok yanlar, bir işin meydana gelmesinde daha pek çok faktörler vardır. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), bütün bu yanları ve faktörleri de, ya tamamını, ya

bazısını nazara alır veya almaz. Kısaca, hadiseler, her zaman bizim onları gördüğümüz gibi değildir. Bu mevzuda Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssası çok önemli olduğu gibi, yine Hz. Musa ile ilgili olarak anlatılan bir menkıbe de yine çok önemlidir:

Hadiseleri doğru okuma adına bir menkıbe

Hz. Musa (a.s.), Cenab-ı Allah'tan adaletini, adaletinin nasıl işlediğini göstermesi dileğinde bulunur. Hz. Allah da (c.c.), “Şu çeşmenin yanında olup bitecekleri gözle!” buyurur. Çeşmenin yanından geçmekte olan bir atlı, para kesesini düşürür. Yolu oraya düşen bir çocuk, keseyi alır gider. Az sonra amâ bir zat çeşmeye gelir. Atlı, para kesesini düşürdüğünü farketmiş ve hemen geri dönmüştür. Kesesini bulamayınca amâ zata “Onu sen aldın!” diye çıkışır; amâ olan kişi “Hayır!” dese de, atlı, keseyi amâ kişinin aldığına ısrarlıdır ve onu öldürür. Hz. Musa, ilk bakışta tamamı zulüm bu hadiseler karşısında “Ya Rabbi!” der, “bu işlerde adaletin nerede?” Cenab-ı Allah (c.c.), cevap verir: “Atlı, kesesini alıp giden çocuğun babasının bir zaman aynı miktar parasını çalmıştı; o parayı, sahibinin mirasçısına iade ettim. Amâ kişi de, haksız yere atlının babasını öldürmüştü. Kısas yaptım.”

Hadiseler, çok defa dışarıdan görüldüğü gibi değildir

Geçmişte gizli kalmış iki suç karşılığını bulmuş, suçlular cezalarını görmüş, hak sahibi de hakkını almıştır. Bu noktada Hz. Bediüzzaman (r.a.), önemli bir gerçeği ifade eder: “Bir meselede hakim, senin hakkında yanlış karar verir ve zulmeder. Fakat Kader, hakimin eliyle geçmişte gizli kalmış bir suçundan dolayı seni cezalandırmış ve adalet etmiştir.”⁵⁰⁰ Fakat, hakimin yaptığı da, çocuğun yaptığı da, atlının yaptığı da, yine hatadır. Cenab-ı Allah dilerse, onlara da dünyada cezasını verir. Tabii, dünyada, menkıbede olduğu gibi her zaman suçlar, suçları temizliyor demek değildir. Bu, bir menkıbedir ve doğru bir yanı ve bize öğrettiği bir gerçek vardır. O da şudur: Hadiseler, çok defa dışarıdan görüldüğü gibi değildir. O bakımdan, insanlar, hadiseleri bütün yanlarıyla göremez ve değerlendirmelerinde hata ederler. Kader ise, hadiseleri bütün yanlarıyla gördüğü için hükmünde adalet eder. Adalet, bazen dünyada gerçekleşir; fakat dünya hayırların şerlere karıştığı ve insan için bir imtihan dünyası olduğundan, asıl adalet, bütün boyutlarıyla Âhiret'te gerçekleşecektir.

Modern bilimlerin birbiriyle çelişmesi

Bu önemli gerçeğin bize öğrettiği iki gerçek daha var. Bunlardan birincisi şudur ki, modern bakış açısı her şeye parçalı baktığı için, bu bakış açısının hakim bulunduğu bilimler bile birbiriyle çelişmektedir. Meselâ, modern sosyoloji, hadiselerle ilgilendiği ve insanı toplum içinde hadiseler temelinde değerlendirdiği için, psikolojiye ve insanın iradî sorumluluğunu esas alan hukuğa rağmen insanı âdeta içtimaî hadiselerin, hattâ kendi fiillerinin bile bir nesnesi gibi görür; dolayısıyla, gözlemlerinde hakikat payı bulunsa bile, değerlendirmeleri ve vardığı neticelerinde çok defa hata eder. Çünkü insan, toplumun iradesiz bir unsuru, toplum çarkının iradesiz bir unsuru değildir; o, aynı zamanda bir ferttir. Ayrıca, yaptıklarında mecbur da değildir, iradesi vardır. İradesi olduğu için, düşündüğünden farklı davranabilir ve yaptıkları her zaman kendisini ve niyetini aksettirmez. İnsan, olduğundan farklı görünebilir, görüldüğünden farklı olabilir ve davranabilir.

Öte yandan, materyalist biyoloji ve psikoloji gibi bilimler, rûhu ve insanın manevî boyutunu kabûl etmedikleri için insan düşünce, şuur ve iradesini beyindeki birtakım kimyevî işlemlere bağlarlar. Farz-ı muhal bunu kabûl etsek bile, o işlemleri idrak edecek bir 'ben'e, gayr-ı maddî bir şuura yine ihtiyaç vardır. Bu modern bilimsel anlayışa göre, insan, yaptıklarından sorumlu olmamalıdır, çünkü beyin, insan iradesi dışında çalışır. Oysa, modern hukuk da, her hukuk gibi insanı yaptıklarından sorumlu tutmaktadır. İşte, bakış açılarındaki yanlışlar, birbirleriyle asla çelişmemesi gereken ilimler veya bilimler arasında çelişkilere sebep olmaktadır.

Hadiselerin faillerini niyetleriyle de bilemeyiz

İkinci olarak, halde, yani içinde bulunduğumuz zaman diliminde bile olup bitenleri tam olarak bilemiyor ve hadiselerin öznesi, faili olan insanların niyetlerini de çok defa bilmiyoruz. Bu da, gözümüzün önünde olup biten hadiseler ve aktörleri konusunda nihaî ve doğru bir hükme varmamızın çok da mümkün olmadığını gösterir. Şu halde, çok büyük nisbette bizim için gayb olan, bilgimiz dışında bulunan geçmiş, tarihî hadiseler ve onların failleri konusunda değerlendirme ve hükümde bulunurken ne kadar dikkatli davranılması gerektiği ortadadır. Ne var ki, cahil ve zalim olan insan, bu konuda da çok uluorta davranabilmekte ve büyük hatalara imza atmaktadır. Sahâbe-i Kiram'ı, selef-i salihîni, ecdadımızı dillerine dolayan, hem onlar, hem de yaptıkları konusunda hüküm vermede tereddüt etmeyen cahil ve zalimler, bu gerçek ve Ku'ân'ın

“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın bir meselede hüküm verme; çünkü kulak, göz ve kalb, hepsi ondan sorumludur ve sorguya çekilecektir!”⁵⁰¹ tehdidi karşısında titremelidirler.

[391](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Mesele olan 7. Risale.”

[392](#) *Sözler*, “22. Söz, 2. Makam, 6. Lem’a”.

[393](#) Ahzâb Sûresi/33: 72.

[394](#) Neml Sûresi/27: 40.

[395](#) İbrahim Sûresi/14: 7.

[396](#) *Lem’alar*, “2. Lem’a, 1. Nükte”; *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.

[397](#) Mutaffifîn Sûresi/83: 14.

[398](#) Tahrîm Sûresi/66: 4.

[399](#) Saff Sûresi/61: 5.

[400](#) *Sözler*, “9. Söz, 1. Nükte”.

[401](#) Kastamonu Lâhikası.

[402](#) *Sözler*, “26. Söz, Zeyl”.

[403](#) *Sözler*, “9. Söz, 4. ve 5. Nükteler”.

[404](#) *Sözler*, “21. Söz, 1. Makam, 1. ve 2. İkaz”.

[405](#) Ebu Davud, “Edeb” 86.

[406](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 1. Nükte”.

[407](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale”.

[408](#) Muhammed Sûresi/47: 12.

[409](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 2. Nükte”.

[410](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 3. Nükte”.

[411](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”, No. 42.

[412](#) Haşr Sûresi/59: 9.

[413](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 4. Nükte”.

[414](#) Kasas Sûresi/28: 78; Zümer Sûresi/39: 49.

[415](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 5. Nükte”.

[416](#) Fâtiha Sûresi/1: 5.

[417](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 6. Nükte”.

[418](#) Bakara Sûresi/2: 185.

[419](#) Vâkıa Sûresi/56: 79.

[420](#) Tevbe Sûresi/9: 28.

[421](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 7. Nükte”.

[422](#) Tirmizî, “Fezâilü’l-Kur’ân” 16; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 118; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 9: 130.

[423](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 7. Nükte”.

[424](#) Müttaki’l-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 3: 185.

[425](#) Bakara Sûresi/2: 168.

[426](#) Mâide Sûresi/5: 93.

[427](#) Buhârî, “Rikak” 28; Müslim, “Cennet” 1.

[428](#) Ali ibn Burhaneddin el-Halebî, *es-Sîretü’l-Halebiye*, Beyrut 1980, 3:299.

[429](#) Tirmizî, “Zühd” 47; İbn Mace, “Et’ıme, 151.

[430](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 2. Risale / Ramazan-ı Şerif, 7. Nükte”.

- [431](#) Nakl: Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, 275–276.
- [432](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 2. Mebhas”.
- [433](#) En’âm Sûresi/6: 141.
- [434](#) Zâriyât Sûresi/51: 19.
- [435](#) Meâric Sûresi/70: 24–25.
- [436](#) Rum Sûresi/30: 39.
- [437](#) Bakara Sûresi/2: 276.
- [438](#) Buharî, “Zekât” 8; Müslim, “Zekât” 63.
- [439](#) Bakara Sûresi/2: 261–262.
- [440](#) Hadîd Sûresi/57: 18.
- [441](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 2. Mebhas”.
- [442](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 13. Nota, 3. Mesele”.
- [443](#) İmam Gazalî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 3: 414; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 415.
- [444](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zerre”.
- [445](#) *Lem’alar*, “20. Lem’a, 1. Nokta, Haşiye”.
- [446](#) Meryem Sûresi/19: 96.
- [447](#) *Lem’alar*, “20. Lem’a, 1. Nokta, Haşiye”.
- [448](#) Şuarâ Sûresi/26: 109, 127, 145, 164, 180.
- [449](#) Haşir Sûresi/59: 9.
- [450](#) *Lem’alar*, “21. Lem’a”.
- [451](#) Bakara Sûresi/2: 41.
- [452](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Şemme”.
- [453](#) Buharî, “Bed’ü'l-vahy” 1; Müslim, “İmare” 155; Ebu Davud, “Talâk” 11; Tirmizî, “Fedâilü'l-Cihad” 16.
- [454](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Kısım, 2. İşaret”.
- [455](#) Hucurât Sûresi/49: 13.
- [456](#) Mülk Sûresi/67: 26.
- [457](#) Sâffât Sûresi/37: 96.
- [458](#) Nisâ Sûresi/4: 79.
- [459](#) Buharî, “Rikak” 38; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 256.
- [460](#) *Sözler*, 23. Söz, 1. Mebhas, 3. Nokta”.
- [461](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Kısım, 3. İşaret; *Sözler*, “24. Söz, 5. Dal, 4. Meyve”; Lemaât”.
- [462](#) *Sözler*, 24. Söz, 3. Dal, 9. Asıl, 346; *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [463](#) İbrahim Sûresi/14:3; Nahl Sûresi/16: 107.
- [464](#) Tirmizî, “Zühd” 13; İbn Mâce, “Zühd”.
- [465](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 9. Asıl, 346”.
- [466](#) Sehavî, *el-Makasidü'l-Hasene*, 497.
- [467](#) Ebu Davud, “Edeb” 125.
- [468](#) Tirmizî, “Zühd” 14; İbn Mâce, “Zühd” 3.
- [469](#) A'râf Sûresi/7: 32.
- [470](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [471](#) *Sözler*, “15. Söz, 3. Basamak”.
- [472](#) *Sözler*, “14. Söz, Hatime”.
- [473](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [474](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 153.

- [475](#) Hadîd Sûresi/57: 22–23.
[476](#) Bakara Sûresi/2: 216.
[477](#) Sözlür, “21. Söz, 1. Makam, 5. İkaz”.
[478](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Kısım”.
[479](#) *Mektûbât*, “1. Mektup, 2. Sual.”
[480](#) Mülk Sûresi/67: 2.
[481](#) Secde Sûresi/32: 7.
[482](#) Bakara Sûresi/2: 28.
[483](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Şule”.
[484](#) Ör. Bakara Sûresi/2: 164; Nahl Sûresi/16: 65; Ankebût Sûresi/29: 63; Rum Sûresi/30: 50; Fâtır Sûresi/35: 9.
[485](#) Müslim, “Salât” 215; Ebu Davud, “Salât” 148.
[486](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 7. Sualiniz”.
[487](#) Şuarâ Sûresi/26: 84.
[488](#) Sâffât Sûresi/37: 108.
[489](#) Beyhakî, *Kenzü'l-Hakayık*.
[490](#) Aclunî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1:191.
[491](#) Yusuf Sûresi/12: 101
[492](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 7. Sualiniz”.
[493](#) Hıcr Sûresi/15: 94.
[494](#) Süyûtî, *el-İtkan*, 2:149; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 14:86.
[495](#) Sözlür, “Lemeât”.
[496](#) Sözlür “Lemeât”.
[497](#) Müslim, “Zühd” 64.
[498](#) *Mesnevî- Nûriye*, “Habbe”.
[499](#) *Mektûbât*, “13. Mektup, 2. Sualiniz”.
[500](#) *Şualar*, “13. Şua”.
[501](#) İsrâ Sûresi/17: 36.

· **Asıl musibet ve zarar, Din'e gelen musibettir. Bu musibetten her zaman yana yakıla İlahî Dergâh'a sığınmak gerekir. Dinî olmayan musibetler, gerçekte musibet değil, ya İlahî ihtardır veya günahlara keffarettir ya da gafleti dağıtan, insana yeni kapılar açan musibet görünümlü rahmettir.**⁵⁰²

MADDÎ MUSİBETLER, DİN'E GELEN MUSİBETLER

Daha önce de temas edildiği üzere, gafil insanlar olarak daha çok başımıza gelen maddî musibetlere üzülür, yanar ve bunlardan şikâyetçi oluruz. Oysa bu musibetler, yani başkasının tarlasına hücum eden koyun sürüsüne onları geri çevirmek için çobanın attığı taş gibi, Kader'den bir merhamet taşıdır ki, ikaz ve ihtar manâsı taşır. Yani Cenab-ı Allah (c.c.), musibet taşıyla “Dikkat, yanlışsın veya yanlışta düşme yolundasın, geri dön!” buyurur. Veya musibet, işlenen günahlar karşısında onları affettirici birer keffarettir. İnsan, kendisini hakkında böyle düşünmelidir. Veya, manevî terakkî yolunda insan, her zaman yapması gerekeni yapamaz. İbadetin müsbit tarafını, yani yapılması gerekeni tam yerine getiremez; konumunun hakkını veremez. Buna karşılık, Cenab-ı Allah, hastalıklarla veya başka musibetlerle ona “menfî ibadet” yaptırır ve müsbit ibadetteki açığını bu şekilde kapatır. Yani musibet, manevî terakkiye vasıta olur. Başka mü'minler hakkında böyle düşünmeliyiz. Musibet, onun peşin verilen mükâfatı olarak geçmiş günahı affettirir ve gelecek bir mükâfata kapı açar.

Maddî musibetlerin hakikati budur; dolayısıyla maddî musibetlere musibet nazarıyla bakılmaz, bakılmamalı. Gerçek musibet, Din'e gelen musibettir. İnsanın dinî hayatındaki ihmalleri, yapması gerekenleri yapmaması, girilen günahlar, evet, asıl musibet, bunlardır ve insan, bunlar karşısında titremeli, Allah'a sığınmalı ve bu musibetlerden kurtulmaya çalışmalıdır. Bir de, Din'e ve dinî değerlere hücumlar, Din'i hayattan çekip alma, onu yaşatmama adına yapılan saldırılar da, en büyük musibettir. Bu musibetler karşısında da mü'minler, neyi nasıl yapmaları gerekiyorsa onu, o şekilde yapmalı, bu musibetleri de Hakk'a şikâyet edip, onlardan kurtulma adına fiilî ve sözlü dua ile Cenab-ı Hakk'ın yardımını istemelidirler.

· **Maddî musibetler, onları büyük gördükçe büyür, küçük gördükçe küçülür. Dolayısıyla, onlara Kader'e rıza ve tevekkülle yaklaşırsa, bir**

ağacın kökünden kesildiğinde kuruması gibi, maddî musibetler de kurur gider.[503](#)

MADDÎ MUSİBETLER KARŞISINDAKİ TAKINILMASI GEREKEN TAVIR

Vesvese gibi, maddî musibetlere karşı mücadelenin de en emin ve kestirme yolu, onları büyütmemektir. Vesvese, üzerinde durulduğu zaman, gecelerde insanın gözüne ilişen hayallerin onlara ehemmiyet verince büyümesi gibi büyür; maddî musibetler de böyledir. Üzerlerinde durulur ve önemsenirse, onlar da büyür, şişer; hücum eden arılara iliştikçe daha çok hücum etmeleri gibi, maddî musibetler de büyük görüldükçe büyür. Merak da edilirlerse, bu defa onlar cesetten kalbe geçer, kalbi dövmeye başlar veya maddî hastalıklara sebep olur, ya da insanı mânen sarsar, Allah'a ve Kader'e şikâyete götürür, hakikî musibete dönüşür. O bakımdan, maddî musibetlere Kader ve Kaza'ya rıza ve tevekkülle yaklaşılmalı, onların hakikî birer musibet olmadığı düşünölmeli ve üzerlerinde durulmamalıdır. Böyle yapıldığı takdirde, kökünden kesilen ağacın kuruması gibi, maddî musibetler de kurur gider; devam etseler de, musibet olmaktan, musibet olarak algılanmaktan gerçekten çıkar ve belki insan için birer ferah sebebi olurlar. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), daha önce zikredildiği üzere, musibetler hakkında şöyle ses verir:

Bırak bîçâre feryâdı, belâdan kıl tevekül: zira feryat, belâ ender hatâ ender belâdır bil!

Belâ vereni buldunsa eğer, safâ ender vefâ ender atâ ender belâdır bil!

Madem öyle, bırak şekvayı şükret, çün belâbil demâ keyfinden güler hep gül-mül.

Ger bulmazsan, bütün dünya, cefa ender fena ender heba ender belâdır bil!

Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan, gel tevekül kıl.

Tevekül ile belâ yüzünde gül, ta o da gülsün; o güldükçe küçölür, eder tebeddül.[504](#)

• **Maddî musibetler, özellikle gafletin ve Din'e lâkaytlığın arttığı zamanlarda İlâhî bir lütuf fonksiyonu görür.**[505](#)

MADDÎ MUSİBETLERDEKİ İLÂHÎ LÜTUF

Maddî musibetler, özellikle bazı zamanlarda ve bazı şahıslar hakkında tam bir İlâhî lütuf olabilmektedir. Hz. Bediüzzaman (r.a.), şöyle yazar:

Şu gaflet zamanında musibet şeklini değiştirmiş. Bazı zamanda ve bazı şahıslarda belâ, belâ değil, belki bir lütf-u İlâhîdir. Ben şu zamandaki hastalıklı diğer musibetzedeleri (fakat musibet, Din'e dokunmamak şartıyla) bahtiyar gördüğömden, hastalık ve musibet aleyhtarı bulunmak hususunda bana bir fikir vermiyor. Ve bana, onlara acılamak hissi de vermiyor. Çünkü hangi bir genç hasta yanıma gelmişse, görüyorum, emsallerine nisbeten bir derece

dinî ve uhrevî vazifelere karşı bağılıkları var. Ondan anlıyorum ki, öyleler hakkında o nevi hastalıklar musibet değil, bir nevi nimet-i İlâhiyedir. Çünkü, her ne kadar o hastalık onların dünyevî, fânî, kısacık hayatlarına zahmet verse de, ebedî hayatlarına faydası dokunuyor, onlar için bir nevi ibadet hükmüne geçiyor. Eğer sıhhat bulsa, gençlik sarhoşluğuyla ve zamanın sefahetiyle elbette hastalık haletini muhafaza edemeyecek, belki sefahete atılacak.

· **Nasıl sıhhat, afiyet ve lezzetler insan makinesindeki şükür cihazlarını harekete geçirirse, musibetler, hastalıklar, elemeler de o makinenin başka çarklarını tahrik eder ve insan, her bir uzvunun diliyle Cenab-ı Allah'a sığınma vaziyeti alır.**⁵⁰⁶

MUSİBETLER, İNSANI ALLAH'A SIĞINMAYA YÖNELTİR

Cenab-ı Allah (c.c), kâinatta tecelli eden bütün İsimler'ini insanda da tecelli ettirmiş ve insanı kâinatın küçültülmüş bir nüshası yapmıştır. Onu Kendisi'ne, tanınmasına (ma'rifetine) en parlak ve en kapsamlı bir ayna kıldığı gibi, bütün uzuvlarıyla ibadet edebilecek kapasitede de yaratmıştır.

İnsanın mahiyetindeki bazı önemli hikmetler

Meselâ, Cenab-ı Hakk (c.c.), hadsiz kudret ve nihayetsiz rahmetini göstermek için insanda hadsiz bir acz ve nihayetsiz bir fakr dercetmiştir. İnsan, hadsiz aczi ve nihayetsiz fakrı ile en küçük bir böcekten dahi etkilenir ve onun sokmasıyla acı duyar; nihayetsiz fakrı ile hadsiz şeylere ihtiyaç gösterir. İnsan böyle yaratılmıştır ki, acz ve fakrının diliyle Cenab-ı Allah'a yönelsin, isteyeceğini O'ndan istesin, aczi karşısında yalnızca O'na sığınsın ve şirkten, pek çok sayıda sahte tanrılara el açıp dilenmekten, insanlar üzerinde ilâhlık taslayan güçlerin önünde eğilmekten kurtulsun; kurtulsun da, zillet yerine izzet ve şeref bulsun.

Yine, Cenab-ı Allah (c.c.), İsimleri'nin hadsiz nakışlarını insanda ortaya koymuş ve onu hadsiz cihetlerle elemeler aldığı gibi, hadsiz cihetlerle lezzetler alabilir canlı bir makine gibi yaratmıştır. Çok küçük şeyler insanı elemelere garkedebildiği gibi, yine çok küçük şeyler de, onda büyük sevinmelere sebep olabilir. Bu insan makinesinde yüzlerce cihazlar, âletler (duyular, duygular, melekeler) ve bunların her birinin ayrı elemeleri, ayrı lezzetleri vardır. Gözün elemeleriyle lezzetleri, burunun elemeleriyle lezzetleri, derinin elemeleriyle lezzetleri, kulağın elemeleriyle lezzetleri, dilin elemeleriyle lezzetleri, kalbin elemeleriyle lezzetleri, binbir duygunun elemeleriyle lezzetleri, aklın elemeleriyle lezzetleri, hep birbirinden farklıdır. Bu açık gerçek, yani, insanın böyle kendilerine has farklı elemeleri ve lezzetleri olan yüzlerce cihazla donatılmış bulunmasına mukabil, onun

bütün bu cihazlarının elemlerinin ve lezzetlerinin karşılanma yolları ve vasıtalarının da mevcut olması, bütün elemleri ve lezzetleriyle insanı ve bu elem ve lezzetlerin karşılanma şekil ve vasıtalarını bilen bir Varlığı, yani Hz. Allah'ı açıkça göstermektedir. İşte insan, bu yanıyla da Cenab-ı Allah'a en açık ve en parlak bir aynadır.

İnsanın yaratılmasından gaye Cenab-ı Allah'ı tanınması, O'na ibadet etmesi, bütün diğer varlıkların ibadetlerini da âdeta temsil etmesi ve onları fitrî ibadetleri istikametinde kullanması olduğundan, Cenab-ı Allah (c.c.), insana varlığının bütün boyutlarıyla, varlığına yerleştirdiği maddî ve manevî bütün cihazlarla ibadet edecek bir kapasite vermiştir. Bu ibadetin en önemli birkaç boyutu şükür, sabır ve duadır; Allah'a sığınmak, daima O'nunla olmak ve yukarıda arzedildiği üzere, bütün sahte ilâhlara kulluktan kurtulmak ve izzet bulmaktır. Sihat, afiyet, lezzet, muvaffakiyet gibi şeyler, insandaki şükür mekanizmasını, şükürün çarklarını harekete geçirir ve insan, bir şükür fabrikası gibi çalışır. Hastalıklar, musibetler, elemler ve benzeri şeyler ise, hem insanı sabra sevkeder, hem de ondaki acz ve za'f madenlerini işleterek, onu Cenab-ı Allah'a sığınmaya ve el açıp dua etmeye yöneltir ve böylece insan, bir dua fabrikası manzarası arzeder. İnsan, şükür, sabır ve dua fabrikası gibi çalışarak, bir dille, bir kalemlle değil, her bir uzvunun, her bir duyusunun, her bir duygusunun, her bir melekesinin diliyle ve kalemiyle, yani binlerce dille ve kalemlle hayat defterini işler ve onu İlâhî İsimler'e bir ilânname, bir ilan tablosu, İsimler'iyile Cenab-ı Allah'ı tesbih ve O'na hamd kasidesi yapar. Hayatı tekbir, tesbih, hamd ve tehlil olur ve böylece insan, yaratılış vazifesini yerine getirir.

• **Âhiret ve dünya dengesini korumak ve her zaman havf ve reca (korku ve ümit) ortasında bulunmak, her dakika hem ölme, hem de yaşamanın mümkün olmasını gerektirir.**⁵⁰⁷

ÂHİRET VE DÜNYA DENGESİNİ KORUMAK İÇİN

Cenab-ı Allah (c.c.), şu tecrübe ve imtihan meydana olan dünyada Kadir Gecesi'ni Ramazan'da, velîleri bütün kulları arasında, duaların mutlak kabûl gördüğü zamanı Cuma gününde, ayrıca yağmurun vaktini, rahimlerdeki ceninle ilgili pek çok şeyleri, insanın başına yarın, hattâ bir an sonra neler geleceğini ve insanın nerede öleceğini gizlediği gibi,⁵⁰⁸ ölümün ve Kıyamet'in vaktini de gizlemiştir. Çünkü Cenab-ı Allah'ın rahmetinden

ümit kesmek bir küfür,⁵⁰⁹ dünyadan imanla göçüp Âhret'te mutlaka kurtulacağı iddiasında bulunmak da açık bir dalâlettir.

Mü'min, İmam-ı Gazalî hazretlerine göre ölüm zamanına kadar korku, ölüm zamanı af, mağfiret ve rahmet daha baskın olacak şekilde korku ve ümit arasında yaşamalıdır. Hem böyle yaşama, hem de Âhret ve dünya dengesini koruma, her an ölümün de, yaşamının da muhtemel olmasıyla mümkündür. Çünkü insan hemen öleceği şuurunun baskısı altında yaşasa, eli dünyada yapması gerekenleri yapmaya varmaz; ölmeyeceği, ölümün çok ileride bir vakitte geleceği düşüncesinin hakim olduğu bir halet-i rûhiyede yaşasa, bu defa Âhret'i unuttur ve ihmal eder. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah (c.c.) ölümün vaktini gizlemiştir ki, insan, hem bir yandan dünya hayatıyla ilgili vazifelerini yerine getirirken, diğer yandan Âhret'i asla unutup ihmal etmesin, hem de her an Allah'ın cezalandırmasından ve –Allah muhafaza– imansız gitmekten korksun ve aynı anda O'nun af, mağfiret ve rahmetiyle ilgili ümidinde de hiçbir sarsıntı taşımasın.

· **Gelen her nimet, nihayetsiz bir Rahmet'in meyvesidir. Dolayısıyla, Rahmet bâki olduğuna göre, bir meyvenin zevaline üzülünmez.**⁵¹⁰

RAHMET BÂKİ, ÖYLEYSE NİMET DE BÂKİDİR

İnsanın var oluşundan ölümüne kadar hayatında ona ulaşan her şey –her yiyecek, her içecek, her giyim, her sevinç, her başarı, anne–baba, çocuklar, duyularını tatmin eden ve ihtiyaçlarını gidermede kullandığı ve tükettiği her şey– Cenab-ı Allah'ın nimetidir. İnsan hayatı, bütünüyle bu nimetlerle devam eder. Bazen insan, meselâ hastalık gibi bir yolla sağlık nimetinden belli nispette bir süreliğine mahrum kalabilir; hayatta bazen başarısızlıkla karşılaşır; elinden malının gittiği ve zarara uğradığı olur. Ama bütün nimetler Cenab-ı Allah'ın nihayetsiz Rahmet hazinesinden gelir ve bu Rahmet, ebediyen bâkidir. Bu gerçek, âhret'i açıkça ispatlar. Çünkü Allah'ın Rahmeti bâki olduğuna göre, elbette O'nun nimetleri de bâki olarak, ebediyyen gelecektir.

Bir ağaç, her yıl zamanı gelince Hz. Allah'ın izniyle meyvesini verir ve ağaç bâki kaldığı sürece onun meyvelerinin her yıl tüketilmesi ve tükenmesi, insana üzüntü vermez. Bunun gibi, insana gelen bütün nimetler Cenab-ı Allah'ın nihayetsiz Rahmet hazinesinden geldiğine ve Rahmet de sonsuz, asla eksilmez olduğuna göre, bazen bir nimetin elden gittiğine üzülme gereksizdir ve Nimet Veren'i itham etmek manâsına da gelebilir.

Nimeti verme gibi almada da İlâhî bir iltifat vardır

Nimeti veren de Cenab-ı Allah (c.c.), alan da Cenab-ı Allah'tır; vermek de, almak da, Cenab-ı Allah'ın kuluyla olan muamelesidir. O bakımdan, Cenab-ı Allah'ın özellikle mü'minlere vermesinde de, almasında da iltifatı vardır.

Sevdiğimiz büyük bir insandan, bir padişah'tan gelen bir hediye, şahsî değeri itibariyle ne kadar küçük de olsa, sevdiğimiz büyük zâtın veya padişahın hediyesi olması itibariyle çok büyük bir değer ifade eder. O hediyenin içinde çok daha kıymetli bir iltifat-ı şahane vardır. Bunun gibi, bir mürşid, bir muallim, bir baba, bazen talebesini veya çocuğunu onun hayrına olarak azarlayabilir, ona onun ilk anda hoşlanmayacağı bir tavır gösterebilir. Oysa bu da, bir ilgiyi, dolayısıyla iltifat ölçüsünde bir değer ifade eder. İşte, Cenab-ı Allah'ın nimet vermesi içinde nasıl kendisine değer biçilmez İlâhî bir iltifat var ise, O'nun özellikle mü'minden bazen bir nimeti almasında da aynı şekilde değer biçilmez bir iltifat vardır. Bu ikinci iltifatında Hz. Allah (c.c.), kuluna hususî muamelede bulunmakta, onun hayrına belki onu ikaz etmekte, belki onu sınamakta, belki onun bazı günahlarını affetmekte, belki ona mânen derece kazandırmakta, belki yerine getiremediği ibadetinin açığını kapatmakta, belki ona daha öte nimetler kapısı açmaktadır. Ama bütün bunlar, Cenab-ı Allah'ın vermesi gibi, almasını da aynı hoşnutlukla karşılamaya bağlıdır. Bununla birlikte, vermesinde bazen istidrac ve büyük imtihan olabileğini düşünmek, almasında da hatalarımız noktasında muhasebe bulunmak da gerekir. Her şeye rağmen gerçek şudur ki, Cenab-ı Allah'tan bilhassa mü'min kuluna gelen şey, hayırdır, rahmettir, nimettir; yeter ki, şirk gibi, küfür gibi, nifak gibi affedilmez günahlarla O'nun gazabı üzerimize çekilmesin; nimetine şükredilsin ve nimet O'ndan bilinsin; alması karşısında sabır içinde şükredilsin ve nefis muhasebesi yapıp, istiğfardan uzak durulmasın.

İçindeki her şeyle birlikte bütün kâinat, Allah'ın mülküdür; O (Mülk Sahibi), mülkünde dilediği gibi tasarruf eder; ama O'nun her tasarrufunda hikmet ve rahmet vardır. O bakımdan, mülkünü ve tasarrufunu O'na bırakmak, "Mevlâ görelim n'eyler / N'eylerse güzel eyler!" deyip, pencerelerden seyredip, içeri girmemek gerekir.⁵¹¹

MEVLÂ GÖRELİM N'EYLER / N'EYLERSE GÜZEL EYLER!

İnsan olarak en fazla hata yaptığımız hususlardan biri, Cenab-ı Allah'ın kâinattaki ve üzerimizdeki tasarruflarını tenkit etmek ve itiraz manâsı taşıyan şikâyetlerde bulunmak olmaktadır. İnsan, bencilliği sebebiyle her şeyin kendi istediği gibi olmasını, kâinatın çarkının kendi arzuları istikametinde dönmesini ister. Bunu isterken bencillik yapması ve herkes aynı şekilde davranıp, aynı istekte bulunacak olsa, bu takdirde bu çarkın ve kâinatın sisteminin nasıl karışıp bozulacağını düşünmemesi bir yana, aslında bu isteğinin ne kadar aleyhine olduğunu da bilmez. Çünkü insan, neyin kendisi için hayır, neyin şer olduğunu bilemez ki, Cenab-ı Allah'ın kâinattaki ve hayatındaki tasarruflarına karışsın. Onun lehinde zannettiği çok şey aleyhinedir, aleyhine zannettiği çok şey de lehinedir; Allah bilir, biz bilmeyiz.⁵¹²

İnsanın peşinciliği ve başına gelenler

Öte yandan, insanın başına gelen ve aleyhine olan şeylerin hepsi ya yaptığı hatalardan dolayıdır⁵¹³ veya günahların affı ve yeni mükâfatlara kapı açma ya da ikaz ve irşad gibi pek çok hikmetler sebebiyledir. Eğer Cenab-ı Allah (c.c.), hataları, yanlışları ve günahları sebebiyle insanlara hemen ceza verecek ve onları çok defa tevbe ve istiğfar karşılığı da olmadan affetmeyecek olsaydı, yeryüzünde hiç canlı kalmaz ve hayat olmaz, belki Kıyamet çoktan kopmuş olurdu.⁵¹⁴ Dolayısıyla, Cenab-ı Allah'ın kâinattaki ve insan üzerindeki bütün tasarrufunda hikmetler vardır ve O'nun Rahmâniyet'i ve Rahîmiyet'indedir, yani varlıklara olan umumî veya hususî rahmeti sebebiyledir.

Diğer taraftan, insan, aceleci ve peşinci olarak hakkındaki her güzel şeyin âdeta hemen dünyada gerçekleşmesini ister; hattâ iman ve Allah adına yaptığı salih amellerinin bile karşılığını dünyada görsün ister. Oysa Cenab-ı Allah (c.c.), insan için sadece onun dünyasına göre hükmetmez; çünkü daha önce temas edildiği üzere, Âhiret ile kıyaslandığında dünyanın sinek kanadı kadar bile bir değeri yoktur. O bakımdan, Âhiret'i bırakıp dünya ile yetinmek, her güzel şeyi dünyada yaşamak istemek, her yanı Cennet haline gelmiş kâinatı –çünkü Cennet'in boyutları göklerle yer kadardır⁵¹⁵– bırakıp, karşılığında bir sinek kanadını, hattâ daha aşağısını almak demektir. İşte, insan, cehaleti ve zalimliği, yani yanlış ölçüp yanlış tartması, yanlış değerlendirmesi, yanlış tercihleri ve yanlış yapması⁵¹⁶ sebebiyle böyle davranırken, Cenab-ı Allah (c.c.), onun hakkında hayırlı olana hükmeder.

Dolayısıyla, insan, özellikle mü'min, dünyada karşılaştığı ve başına gelen her şeyi, öncelikle Âhret noktasında değerlendirmeli ve Cenab-ı Allah'ın onun hakkındaki her takdirin O'nun hikmet ve rahmetinden kaynaklandığını unutmamalıdır.

Bir realite: Mülk Allah'ındır; O, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder

Meselenin bir diğer önemli yanı daha vardır ki, içindeki her şey dahil olmak üzere bütün kâinat, Cenab-ı Allah'ın mülküdür. Yaratan O'dur, yaşatan O'dur, rızıklandıran O'dur, idare eden O'dur. Dolayısıyla O, elbette mülkünde dilediği gibi tasarruf edecektir. Ayrıca bu, bir realitedir; nasıl yerkürenin ve diğer seyyarelerin hareketleri, güneşin hareketleri, günlerin, ayların, mevsimlerin ve yılların değişmesi, ağaçların çiçek ve yaprak açıp meyve vermesi, yeryüzünün kışın âdetâ ölüp baharın dirilmesi, insanın doğup büyümesi, yaşlanması, ölmesi... kısaca nasıl kâinat bizim irademiz dışında çalışıyorsa ve bizim kendi hayatımız yine irademiz dışında birtakım cebrî şartlara bağlı ise, nasıl bunlar birer realite olup, bunlara itirazın hiçbir faydası yoksa, aynen bunun gibi, hayatımızda karşılaştığımız, maruz kaldığımız, değiştiremeyeceğimiz bazı şartlar ve durumlar da birer realitedir.

Akıllı ve sağduyu insan odur ki, müdahalesi dışındaki realiteleri gönül hoşnutluğu ile kabûl eder ve ve yapacaklarını ona göre planlar, ona göre yapar. Böyle yapar ve çaresi olmayan durumlarda ve realiteler karşısında eziyeti kendine olacak faydasız şikâyetlere, sızlanmalara, dertlenmelere girmez. Kâinatın küçük bir nüshası ve dolayısıyla bütün kâinatla alâkadar bir varlık olarak elbette pek çok şeye üzülse de, Peygamber Efendimiz'in, oğlu İbrahim'in vefatı münasebetiyle buyurduğu gibi "gönül üzümlü, göz ağlasa da",⁵¹⁷ "Safâ vereni al, keder vereni bırak!" düsturuna göre davranır; dehşet aldığı, katlanamayacağını sandığı durumlar karşısında, hattâ her zaman, Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri gibi,

Mevlâ görelim n'eyler,

N'eylerse güzel eyler!

der; olup biteni pencerelerden seyreder, müşahede eder; yani, kış mevsiminin güzellikleri ve bahara hazırlık olması gibi, her hadiseyi güzel yanlarıyla ve ileride vereceği güzel neticeleriyle düşünür; şikâyet ve lüzumsuz kederlenme gibi yollarla musibeti katlamaz; öyle ki, sabır içinde şükreder.

Allah, hastalıklarla, musibetlerle vücut elbisesini güzelleştirir

Hız. Bediüzzaman, bu hususta önemli bir noktaya daha dikkat çeker:

Bir sanatkâr resmini yaptığı karşısındaki fotomodelle değişik tavırlar, değişik bakış, oturuş ve pozlar teklif ettiğinde elbette bunu ona zahmet olsun diye yapmaz ve fotomodel de “Bana zahmet veriyorsun!” demez. Yine, bir terzi, kendisine elbise diktiği bir insana “Kolunu uzat! Dik dur! Sağa dön! Sola dön!” derken ve üzerindeki elbiseyi kesip biçerken, herhalde kumaş sahibi, terziden kendisine zahmet verdiği ve üzerinde kendisini güzelleştiren elbiseyi kesip biçtiği şekilde bir şikâyet ve sızlanmada bulunmaz; tam tersine, hem fotomodel sanatkârdan, hem de kendisine elbise diktiren kişi terziden yaptıkları sebebiyle memnun kalır.

Bunun gibi, Cenab-ı Allah (c.c.), göz, kulak, ağız, dil, el, ayak, parmak gibi pek çok nişanlarla bezediği, pek çok melekeler, istidatlar ve kabiliyetlerle, pek çok duygularla donattığı bir vücut elbisesini insana giydirmiştir. Allah, bu vücut elbisesi daha da güzelleşsin, ondaki istidatlar birer kabiliyet halinde inkişaf etsin, duyuları, duyguları, melekeleri, aynı şekilde gelişsin diye o elbiseyi hastalıklar, musibetler, dertler ve sıkıntılar içinde evirir çevirir. Çünkü sükûn, hareketsizlik, atalet, yeknesaklık (monotonluk), durgunluk, bir nevi yokluktur, yosun tutmadır, daha da kötüsü, hastalıklara ve nihayet ölüme âcil davetiye çıkarmaktır. Hayat, hareketle kemalini bulur, belâlar karşısında terakki eder ve saflaşır; Cenab-ı Allah’ın insan üzerindeki tasarrufları yapan İsimleri’nin tecellileriyle kuvvet bulur, inkişaf eder, genişler ve bir bakıma kendi mukadderatının yazıldığı bir kalem fonksiyonu görür. Böylece yaratılış gayesini yerine getirir ve Âhîret’te alacağı ücret için üzerine düşeni tamamlamış olur.⁵¹⁸

Cenab-ı Hakk, her şeye karşı bize kâfidir. Madem O var, her şey var; o halde, dünyadan gidenler yokluğa gitmiyorlar; onlar bir başka memlekete, başka bir hayata geçerken, Cenab-ı Allah, yerlerini başkalarıyla doldurmaktadır.⁵¹⁹

BİR İNSANIN İMANI, VARLIĞA OLAN ŞEFKATİ NİSBETİNDEDİR

İnsan, kâinatın çekirdeği, meyvesi ve enmûzeci (özeti, küçük bir nüshası) olarak, bütün kâinatla alâkadardır. “Bir insanın imanı, varlığa olan şefkati nisbetindedir.” Yani bir insan, varlığa karşı ne ölçüde alâka ve şefkat duyuyor, onların dertleriyle dertlenip, saadetleriyle mesut oluyorsa, imanı da o nisbettedir. Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), derin ve engin imanı

sebebiyle, dağlarda güz mevsiminde güzelim çiçeklerin, böceklerin, ağaçların ölüp gitmesi karşısında hep derin bir şefkat hissetmiş, bu hadiselerden yüreğine kor gibi damlayan hüznüleri, Allah ma'rifeti ve ebedî hakikatlerle karşılaşmış ve bize de hayatın acı gibi görünen bu yönleri karşısında nasıl davranmamız, nasıl tavır almamız gerektiğini harika ve içe işleyen bir üslûpla öğretmiştir.

Üç dehşetli kabrin başında bir mezar taşı

Evet, insan, kendisini üç dehşetli cenazenin kabrinin başında bir mezar taşı gibi hisseder. Bu üç cenazeden biri, insanın doğrudan kendi şahsı ve hayatıyla alâkadardır, yani ona en yakın varlıkların, canlıların tamamının cenazesidir; anne–babasının, dedesinin–ninesinin, ailesinin, akrabasının, dost ve arkadaşlarının, sürekli boşalıp dolan köyünün–kasabasının–şehrinin, memleketinin, nihayet ülkesinin ve bütün bu sahadaki diğer canlıların meydana getirdiği cenazenin mezarının başında bir taştır. İkinci olarak, insan, bütün yeryüzüyle, dolayısıyla bütün insanlık ve yeryüzündeki bütün varlıklarla da alâkadardır. Ve yeryüzü de sürekli boşalıp dolmakta, onda da ölümler doğumları, doğumlar ölümleri takip etmekte, bir bir gelenler bir bir gitmekte ve yeryüzünü sürekli aynı mahiyette fakat ayrı kimlikte varlıklarla yenilenmektedir.

İnsanın kendisini mezarının başında bir taş gibi hissettiği üçüncü cenaze, cenazelerin en büyüğüdür. Bu cenaze de, kâinatın cenazesidir. Madem ki Kıyamet haktır ve bir gün kopacaktır, öyleyse insan, bunu gerçekleşmiş gibi düşünüp hissedebilir; hissedebilir ve kendisini ölmüş gitmiş kâinatın çok büyük cenazesinin mezarının başında bir taş gibi görebilir.

Her şey, her hadise, Büyük Arş'ın altında akıp gitmektedir

Bütün bu cenazeler, insanın zayıf rûhuna kaldıramayacağı birer yük gibi çöker. Hattâ, bütün bu üç cenazeyi teşkil eden sayısız varlıkların tek tek ölümleri, insana bütün kâinatı karanlık bir zindan gibi gösterebilir. Fakat, bütün karanlıkları aydınlatan, insan rûhuna en büyük teselli ve dayanma gücünü veren ve bütün ölümleri, ayrılıkları, felâket ve musibetleri manâ ve hikmet, hattâ rahmet dolu birer mektuba, bir mesaja, birer manzaraya çeviren bir hakikat vardır ki, o da, “Eğer her şey, herkes seni bırakıp gidiyorsa sen, de: ‘Allah, bana kâfidir. Başka hiçbir ilâh yoktur, sadece O vardır. O’na güvenip dayandım ben ve O, (kâinatın idare tahtı olan) Büyük Arş’ın Rabbidir.”⁵²⁰ hakikatidir.

Bütün varlıklar insanı bırakıp gitse de, hattâ gitmeden insandan yüz çevirse ve insan kâinat içinde yapayalnız kaldığını hissetse de, herkesten vefasızlık bile görse, en yakınları dahi kendisine düşmanlık etse, Allah yolunda bütün düşmanların karşısında yapayalnız da kalsa, ne gam! Çünkü her varlık, her hadise, her şey, Büyük Arş'ın altında akıp gitmektedir; hepsinin dizgini, idaresi ona bağlıdır ve hiçbir şey o büyük tahtın hakimiyeti dışına çıkamaz. O tahtın Rabb'i, yegâne hakimi de Hz. Allah'tır (c.c.). Öyleyse, Allah var, her şey var; O'nu bulan her şeyi bulur ve hiçbir şeyi kaybetmez. Bütün varlıklar O'nun İsimleri'nin tecellilerinin neticeleridir; madem O, ebedîdir, İsimler'i de ebedîdir ve dolayısıyla hiçbir şey, mutlak yokluğa mahkûm değildir; O'nun bulunduğu, O'nun her şeyi kuşatan İlmi'nin olduğu bir yerde zaten mutlak yokluğa yer yoktur. Dolayısıyla, giden hiçbir şey, yokluğa gitmemektedir.

Hiçbir varlık, zevale ve yokluğa gitmiyor;

cemadât, bitkiler, hayvanlar ve insan ölmekle nereye gidiyor?

Hiçbir varlık, zevale ve yokluğa gitmiyor; İlâhî İlm'in her şeyi kuşatan dairesinde iken nasıl İrade ve Kudret'in tecellisiyle şu şahadet âlemine çıkmışlarsa, bu âlemden çıkmakla yeniden İlm'in dairesine dönüyorlar. Bu fâni ve değişken âlemden nur ve bekâ âlemine geçiyorlar. Ruh sahibi, yani canlı olmayan varlıklardaki bütün güzellikler zaten onlarda tecelli eden İlâhî İsimler'e aittir. Cenab-ı Allah'ın, kâinatın Rabb'inin, İlâh'ının, Melik'inin İsimleri'nin aynaları, tecelli sahaları olma gibi bir şerefle şerefliyor, dünyadan ayrılırken kimlikleriyle Kudret dairesinden İlim dairesine, arzedildiği üzere, fâni dünyadan bekâ âlemine geçiyor, fakat İlâhî İsimler'in tecellilerine mazhar ve medar olan hakikatleri, mahiyetleri ve misalî hüviyetleri bâki kalıyor. Teşbihte hata olmazsa, bir kitaba veya deftere yazılan kelimelerin, defter veya kitaptaki maddî varlıkları olan harflerinin silinmesiyle manâ, hakikat ve mahiyetlerinin kaybolmadığı, daha önce sadece yazarının zihninde ve tek bir defter veya kitapta iken, artık manâ âleminde, çok sayıda zihinlerde, okunup telâffuz edilmekle karıştığı hava âleminde, meleklerin, ruhânilerin de hâfızasında, yani bir iken binler, milyonlar olarak varlığını devam ettirdiği gibi, canlı olmayan varlıklar da, dünyadan gitmekle aynı şekilde bir bekaya mazhar olmaktadır.

Canlı olanlar içinde akıl sahibi olmayanlar, yani bitkiler (çiçekler, otlar, ağaçlar), onlar da, asla yokluğa gitmiyor. Her şeyden önce, aynen cansız

varlıklar gibi, Kudret dairesinden İlim dairesine, fâni âlemden bekâ ve nur âlemine geçiyor; daha önce İlâhî İlim dairesinde bir hakikat, manâ ve mahiyet olarak varlıkları varken, bu defa Kudret dairesinde, yani şu şahadet–fizik âleminde bir hüviyet (kimlik) kazanıyor, fakat bu kimlikleri, yine cansız varlıklar gibi mahiyetlerini ve hakikatlerini binlerce, milyonlarca göze, kulağa, burun ve deri gibi duyulara, hava âlemine, hâfızaya bırakıyor; bununla da kalmıyor, tohumları veya çekirdekleriyle mahiyet ve hakikatlerini nesillerinde binlerce, milyonlarca fertlere devrediyor, yani, kendileri gibi binlerce, milyonlarca fertlerden oluşacak nesillerinde devam etmek üzere dünyadan gidiyorlar. Hayvanlar ve insanlar tarafından yenerek dünyadan gitmişlerse, bu defa, hayvanların veya insanların bedenlerinde hayvanî veya insanî hayat mertebesine yükseliyor ve bu mertebenin mazhar kılınacağı mükâfata mazhariyet kazanıyorlar. Yine, maddeleriyle toprakta daha pek çok yeni oluşum ve terkibe dâhil de olarak, yine bir nevî devamlılık kazanıyorlar. Bunun da ötesinde, akıl ve şuur sahibi olmasalar da, her halükârda nebatî (bitkisel) seviyede ruh sahibi oldukları, varlıklarıyla Cenab-ı Allah’ ait bazı önemli vazifeler gördükleri, fitrî tesbih ve tahmidleri olduğu için, hem bu vazifelerine, hem de bu vazifede ve dünyadan giderken maruz kaldıkları bazı zorluklara mükâfat olarak, istidatlarına göre bir nevî manevî ücret ve mükâfata nail kılınmaları da Cenab-ı Allah’ın rahmetinden uzak değildir. Cenab-ı Allah’ın onlara manâ ve Âhîret âlemlerinde istidatlarına göre birer mükâfat vermeyeceği iddia olunamaz.

Ruh ve kısmî sorumluluk sahibi canlılara, yani hayvanlara gelince: Her halükârda, ruh sahibi varlıklar, ölümle cismanî varlığın ve hayat vazifesinin dağdağasından kurtulup, yaptıkları vazifelerin ücretlerini veya meyvelerini bâki olan ruhlarına devredecek, onların bâki ruhları birer İlâhî İsm’e dayanarak devam edecek ve kendilerine lâıyk bir saadete kavuşacaklardır. Hayvanlarda her bir fert, ait bulunduğu türünü temsil eder; yani insanlarda olduğu gibi, hayvanlarda fertler birbirinden ayrı ve her biri ayrı bir âlem değildir. İnsanlarda her bir fert hayvanlar âlemine göre bir tür gibidir veya hayvanlarda her bir tür, insanlarda bir fert gibidir. Bundan dolayı, insanın her bir ferdi Âhîret’te diriltilecek ve dünyada yaptıklarından sorguya çekilecektir. Buna karşılık, hayvanların ruhları da bâki kalmakla birlikte, Hz. Süleyman’ın hüdhüdü⁵²¹ ve karıncası⁵²², Hz. Salih’in devesi⁵²³ ve

Ashab-ı Kehf'in köpeği,⁵²⁴ Âhîret'te hem rûhu, hem cesediyle diriltilecek ve her bir hayvan türü de, ruhlu bir ceset, yani bir fert halinde temsil edilecektir.⁵²⁵ İnsan ise, her bir ferdi ile zaten ebedî hayata namzettir ve Âhîret'te dünya hayatına göre ebedî yaşamak üzere diriltilecektir.

Mutlak yokluk, yoktur

Kısaca, mutlak yokluk, öyleyse, hiçbir şey, mutlak yokluğa mahkûm değildir. Özellikle ruh sahibi, yani canlı varlıkların dünyadan gitmesi, Sâni-i Hakîm'in (c.c.) dünyadan daha güzel, daha nûranî olan Berzah Âlemi, Misâl Âlemi, Ruhlar Âlemi gibi menzillerine ve nihayet Âhîret'e bir sefer ve daha yüksek hayat mertebelere ulaşma yolculuğudur. Ve, bir fert, bir nesil dünyadan giderken yerlerine zaten sürekli yenileri gelmekte ve kâinat sürekli yenilenip şenlenmektedir. Dolayısıyla, zahiren üzüntü verici, acı ve soğuk gibi görünen ölümün ve dünyadan ayrılmanın hakikî yüzü gayet güzeldir ve hayattan daha öte bir hayat ihtiva etmektedir. Öyleyse, başta sözü edilen cenazeler, ihtiva ettiği yüce manâlar, hakikatler ve namzet olduğu gelecekle insana dehşet değil, sürur vermelidir.⁵²⁶

• **Haricî dünyanın sabit ve devamlı gibi görünmesi, insana ölmeyecekmiş gibi bir duygu vermeye sebep olamaz, olmamalıdır.**⁵²⁷

İNSANIN ALDANMA YOLLARI VE SEBEPLERİ

İnsanın aldanma yolları ve sebepleri pek çoktur. Bunlardan biri de, ibret almama ve çok çabuk unutmadır. Yani insan, olup bitenlerden, başına gelenlerden, yaşadıklarından ibret ve ders almaz; maruz kaldıklarını çok çabuk unuttur. Meselâ, bir insan, hususî arabasıyla otuz yıl kaza yapmamış olabilir ve hiç kaza yapmayacağı duygusuna kapılır; fakat otuz yıl sonra – Allah korusun– bir kaza yapabilir. İnsan, başkalarının başına gelen musibetlerin kendi başına gelmeyeceğini zanneder ve bu zanla bir aldanış içinde yaşar; hattâ insan, günde ne kadar insanın öldüğünü duyar, haberini alır, cenazelere katılır, fakat kendisinin ölmeyeceği gibi bir duygu ve aldırmaçlık içinde yaşar. Yine, insan, bir ay, bir yıl, beş yıl veya daha fazla bir musibeti çeker; çekerken sanki biraz kendine çekidüzen vermiş gibidir ve hattâ kendisine bu musibete sebep olan hatalarını, günahlarını bir defa işlemeyeceği sözünü verir; fakat musibet bittiğinde sanki o musibeti hiç çekmemiş gibi bir hisse kapılır ve yine eski yanlış yolunda gitmeye, eski

hatalarını işlemeye devam eder. Kur'ân-ı Kerim, şu âyetiyle dikkat çeker insanın bu aldanışına:

Bir düşünün: O Allah'tır sizi karada ve denizde dolaştıran. Öyle ki, bir gemidesiniz. Gemiler, tatlı bir rüzgârla içlerindeki yolcuları alıp götürüyor ve herkes keyfinde, neşesinde iken birden şiddetli bir fırtına çıkıyor. Her tarafta yükselen ve üzerlerine hücum eden dalgalar arasında kalan yolcular, bütün bütün sarıldıkları ve artık hiçbir kurtuluş yolunun kalmadığı inancıyla O'nun dinini bütün hüküm ve kaideleriyle tam bir kabul içinde Allah'a dua ve yalvarmaya durur ve "Andolsun ki", derler, "eğer bizi bu felâketten kurtarırsan, hiç kuşkusuz artık şükreden kullarından olacağız!" Allah, kendilerini o felâketten kurtarıncaya da, hak-hukuk tanımadan hemen yeryüzünde taşkınlık ve tecavüze başlarlar.⁵²⁸

Dünyanın ömrünün uzunluğu, insanın ömrünü uzatmaz

İşte, insanın aldanma noktalarından biri de şudur: İnsan, insanların ve daha başka canlıların ölüp gitmesine, buna karşılık etrafındaki dünyanın devamına bakarak, bu dünyayı da, kendisini de ölümsüz gibi görür. Ölümü düşünse başkasına verir ve kendisini dünyada devamlı kalacak vehmeder. Kıyamet'i düşününce veya ondan söz edilince dehşete kapılır; sanki Kıyamet kopuncaya kadar yaşayacakmış gibi korkar, fakat kendi kıyametini ve onun bir an sonra bile gelebileceğini düşünmez, düşünmek istemez. Çünkü, ya ölümden korkar düşünmek istemez, veya böyle bir düşüncenin sebep olacağı birtakım mükellefiyetleri yerine getirme ve birtakım hazlardan uzak durma nefesine ağır gelir. Dolayısıyla, kendi ölümünü unutmayı, düşünmemeyi tercih eder. Oysa bu, aldanmaların en büyüklerindedir.

Bir insan, elindeki aynayı bir ev, bir şehir veya bir bahçeye tutsa, misalî bir ev, şehir veya bahçe o aynada görünür. Aynanın başına gelecek çok küçük bir hareket, değişiklik, kırılma, aynadaki manzarada hercümerce sebep olur. Aynada yansıyan ev, şehir veya bahçeye bir şey olmamış olması, aynadaki yansımalarının değişmesine mâni olmaz. İşte, insanın ömrü böyle bir aynadır. O aynanın her an başına bir şey gelmesi ve içinde yansıyan manzaranın hercümerç olması mümkündür. Aynada yansıyan ev, şehir veya bahçeye hariçte bir şey olmaması, aynayı ve içindeki manzaranın hercümerç olmasını kurtarmaz. Öyleyse insan, öncelikle kendi aynasına dikkat etmeli ve onunla meşgul olmalı, ona taşımayacağı ve onu kıracak yükler yüklememelidir.

· **Şu âlemin fenasından veya bu âlemden göçtükten sonra insana yoldaşlık etmeyecek ve onu kabir kapısında bırakacak şeylere kalbi bağlamak, akıl kârı değildir.**⁵²⁹

BİR BAŞKA ÇOK ÖNEMLİ ALDANMA TÜRÜ

Yukarıda sözü edilen insanın aldanma yolları veya sebeplerinden biri de, insanın kendi hususî dünyasından çok haricî dünya ile ilgilenmesi, etki sahasından çok ilgi ve merak sahasına yönelmesi, öncelikle kendisine bakması gerekirken başkalarının hatalarıyla uğraşıp onları tenkitle meşgul olması, yapması gereken aslî işleri dururken, talî işlerle zaman geçirmesidir. Bunun sebebi ise, dikkati kendisine çevirdiğinde karşısına çıkan sorumlulukları yerine getirme ve birtakım zevklerden kaçınmanın nefse ağır gelmesidir.

Meselâ, insan, bir bakıma insanî bir tavır da olarak içinde yaşadığı köyün, şehrin, ülkenin, hattâ dünyanın meselelerine ilgi duyar; eğer dindarsa, Din'in maruz kaldığı meselelerin çözümü için çalışmak da ister. Fakat bütün bunlar için yapılması gereken birinci iş, insanın önce kendisine bakması, en azından köyü, şehri, ülkesi, Din'i için problemler ortaya çıkarmaması, başkalarının tenkidine yönelmeden önce kendi muhasebesi ve murakabesiyle meşgul olması ve sözkonusu problemlerin çözümü için de kendisine düşeni yerine getirmeye çalışmasıdır. Ama bunlar, nefse zor gelir; namaz kılmak zor gelir, fakat nefis insanı başkalarının namazsızlığı ve onların tenkidiyle meşgul eder; böylece o insan, kendisinin namaza olan dikkatsizliği konusunda güya bir teselli bulur. Köyü, şehri, ülkesi ve Din'i için üzerine düşen vazifeler vardır; malından ve nefsinden birtakım fedakârlıklarda bulunması gerekir, ama bunlar nefsine zor geldiği için, sadece bahis mevzuu problemleri konuşur, tartışır ve böylece vicdanını kandırmaya çalışır. Bunun yanısıra, meselâ Din konusunda önce iman, Allah ma'rifeti, Allah muhabbeti, sonra namaz, zekât, oruç, hacc gibi İslâm'ın şartlarını yerine getirme; insan öldürme, anne-baba hukukuna riayetsizlik, zina, içki, kumar, hırsızlık, gasp, iftira, gıybet, suizan, dedikodu gibi haramlardan kaçınmak gelirken ve ancak en azından bunlara dikkat edenlerin içtimaî-siyasî meseleler gibi umumu ilgilendiren meselelerle belli ölçülerde meşgul olması bir manâ ifade edecekken, insan, aslî meselelerde ihmal üstüne ihmalde bulunur, fakat kendisini ikinci, üçüncü derecede ilgilendiren, ilgilendirse bile altından kalkması mümkün olmayan, çözümlerine öncelikle birinci derecedeki vazifelerini yerine getirmekle katkıda bulunabileceği problemlere yönelir.

İşte bütün bunlar, insan için aldanma yolları, şekilleri ve sebepleridir. Bu aldanmalarla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de ikaz ve yol göstermeler buluruz. Meselâ: *“Ey iman edenler! Siz kendinize bakın! Eğer siz, üzerinde bulunduğunuz yolda gerçekten dosdoğru gidiyor ve o yolun hakkını veriyorsanız, sapıp gidenlerin sapması size zarar vermez.”*⁵³⁰ *“Gerçek şu ki, Allah, bir topluluğun durumunu o topluluk kendini, kendi içindekini değiştirmedikçe değiştirmez.”*⁵³¹ Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu mevzuda, yaşadığı bir hadiseyi anlatarak çok önemli bir ders verir:

Hz. Bediüzzaman ve aktüalite

Bir zaman bana hizmet eden kardeşlerim tarafından suâl edildi ki:

– “Yeryüzünü hercümerce getiren ve İslâm'ın mukadderatıyla alâkadar olan bu dehşetli (ikinci) dünya harbinden elli gündür (şimdi yedi seneden geçti) hiç sormuyorsun ve merak etmiyorsun. Halbuki bir kısım dindar ve âlim insanlar, cemaati ve camiye bırakıp radyo dinlemeye koşuyorlar. Acaba bundan daha büyük bir hadise mi var? Veya onunla meşgul olmanın zararı mı var?” dediler.

Cevaben dedim ki:

– Ömür sermayesi pek azdır. Lüzumlu işler pek çoktur. Birbiri içinde iç içe daireler gibi, her insanın kalb ve mide dairesinden ve ceset ve hane dairesinden, mahalle ve şehir dairesinden ve vatan ve memleket dairesinden ve yeryüzü ve insanlık dairesinden tut, ta bütün canlılar ve dünya dairesine kadar, birbiri içinde daireler var. Her bir dairede her bir insanın bir nevi vazifesi bulunabilir. Fakat en küçük [yani şahsî] dairede en büyük ve ehemmiyetli ve daimî vazife var. Ve en büyük dairede en küçük ve geçici, araya vazife bulunabilir. Bu kıyas ile – küçüklük ve büyüklük ters orantılı olarak [yani, daire küçüldükçe şahsî vazife büyür, daire büyüdükçe şahsî veya ferdî vazifeler küçülür]– vazifeler bulunabilir. Fakat büyük dairenin çekiciliği (nefse hoş gelmesi) cihetiyle küçük dairedeki lüzumlu ve ehemmiyetli hizmeti bırakıp lüzumsuz, malâyani ve afakî işlerle meşgul eder. Hayat sermayesini boş yere imha eder. O kıymetli ömrünü kıymetsiz şeylerde öldürür. Ve bazen bu harp boğuşmalarını merak ile takip eden, bir tarafa kalben taraftar olur. Onun zulümlerini hoş görür, zulmüne ortak olur.

[Sorunun devamındaki] birinci noktaya cevap ise:

– Evet, bu cihan harbinden daha büyük bir hadise ve bu zemin yüzündeki hakimiyet davasından daha ehemmiyetli bir dava –herkesin ve bilhassa Müslümanların başına öyle bir hadise ve öyle bir dava– açılmış ki, her adam, eğer Alman ve İngiliz kadar kuvveti ve serveti olsa ve akli da varsa o tek davayı kazanmak için tereddütsüz sarfedecek. İşte o dava ise, en büyük yüz bin insanın [peygamberlerin] ve insanlığın hadsiz yıldızları ve müridlerinin ittifakla, Kâinatın Sahibi ve İdarecisi'nin binler va'd ve ahidlerine istinaden haber verdikleri ve bir kısmı gözleriyle gördükleri şu ki:

Herkesin başına, iman mukabilinde bu zemin yüzü kadar bağlar ve köşkler ile süslü ve bakî bir tarla ve mülkü kazanmak veya kaybetmek [kaybedip, sonsuz azaba düşer olmak] davası açılmış. Eğer iman vesikasını sağlam elde etmezse [o davayı] kaybedecek. Ve bu sırada maddeperestlik [materyalizm] taunuyla çoklar o davayı kaybediyor. Hattâ bir ehl-i keşif ve tahkik, bir yerde ölen kırk kişiden yalnız birkaç tanesinin kazandığını ölümleri ânında müşahede etmiş.. ötekiler, kaybetmişler. Acaba kaybettikleri bu davanın yerini, bütün dünya saltanatı o kişilere verilse doldurabilirler mi?

İşte, o davayı kazandıracak olan hizmetleri ve yüzde doksanına o davayı kaybettirmeyen harika bir dava vekilini, o davanın gerektirdiği vazifeleri bırakıp dünyada ebedî kalacak gibi âfakî malâyanıyat ile meşgul etmeyi tam bir akılsızlık bildiğimizden, biz Risale-i Nur talebeleri, her birimizin yüz derece aklımız ziyade olsa da ancak bu vazifeye sarf etmek lâzımdır, diye kanaatimiz var.⁵³²

Dili âlim münafık

Hız. Bediüzzaman'ın (r.a.) yazdıkları ve burada anlatmak istediğimiz, insan sadece kendisini düşünsün ve çevresinde, dünyada olup bitenlerle, insanlığın meseleleriyle meşgul olmasın demek değildir. Asla! Ama büyük bir fazilet olan başkalarını düşünmek ve “yaşatmak için yaşamak”, insanı çok defa aldatabilir. İnsan, “ilgi ve merak dairesi”ni “etki ve faaliyet dairesi, hizmet dairesi” yerine koyup, aldanabilir. Yapması gerekenleri bırakıp, belki merak sâikiyle ve nefsin de hoşuna gitmesiyle çevredeki hadiselerle ilgilenir ve nefis, bu ilgiyi sanki ona yapması gerekenmiş gibi takdim eder ve insan, sanki bir şey yapıyormuş gibi kendisini kandırır, bilhassa yapanlar karşısında, hattâ onları da tenkitle vicdanını susturur. Ayrıca, güya başkalarının irşadıyla meşgul olurken kendisini unuttur; Kur'ân'ın ikazıyla “yapmadıklarını söyler”⁵³³ ve Allah muhafaza, Hız. Ali'nin ikazıyla “dili âlim münafık” gibi olur. Âfakta olup bitenleri konuşmanın, güya değerlendirip, tahlil etmenin nefse verdiği merak ve câzibe ile ve aslı vazifelerin nefse ağır gelmesi sebebiyle afakî meselelerde kaybolup gider.

Fâni dünyanın fâni meseleleriyle meşguliyet

İnsan, bu aldanişın yanısıra, peşinci ve aceleci olduğundan fâni dünyanın fâni meseleleriyle de çok meşgul olur. Oysa insanı ebedî bir âlem beklemektedir ve bu âlemin saadeti de, cezası ve azabı da, katiyen dünya saadeti ve azabıyla mukayese edilmez. Ve bu âlem, sadece dünyada ya kazanılır, ya da –Allah korusun– kaybedilir. Öyleyse, fâni dünya hayatını bâki bir hayatı kaybetmeyip kazanmak için yaşamak gerekir. Öyleyse, bu dünyada bizimle ancak kabre kadar gelecek ve ötesine geçemeyecek işlerle meşgul olup, Âhiret'i unutmak akıl kârı değildir. Meselâ, bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: “Ölüyü üç şey takip edip kabre kadar gider de, ikisi tekrar geri döner, biri orada onunla beraber kalır: Ölüyü ailesi, malı ve ameli takip eder. Neticede ailesi ve malı geriye döner de, kendisiyle beraber sadece ameli kalır.”⁵³⁴ Malın da, ailenin de, ölümden sonrasına faydası yoktur; ancak bunlarla muamele Âhiret için olmuşsa o, yani yine amel fayda verir;

yoksa, mal da, aile de, Allah korusun, insanın helâkine sebep olabilir. İşte, Hz. Bediüzzaman, çok güzel bir üslûpla bu hususta şu tenbihte bulunur:

Kendi nefsim'e hitaben demiştim: "Ey gafil Said! Bil ki: Şu âlemin fenasından sonra sana refakat etmeyen ve dünyanın harabıyla senden ayrılan bir şeye kalbini bağlamak, sana lâayık değildir. Bilhassa senin asrının inkırazıyla seni terkedip sana arka çeviren ve hususiyle berzah seferinde arkadaşlık etmeyen, seni kabir kapısına kadar teşyi' etmeyen, hele hele bir-iki sene zarfında ebedî bir firak ile senden ayrılıp günahını senin boynuna takan, daha da öte, daha meydana geldiği anda senin rağmına olarak seni terkeden fâni şeylerle kalbini bağlamak, akıl kârı değildir. Eğer aklın varsa, uhrevî inkılâplarda, berzahî tavırlarda ve dünyevî inkılâpların çarpışmaları altında ezilen, bozulan ve ebedî seferde sana arkadaşlığa muktedir olmayan işleri bırak, onlara ehemmiyet verme, onların zevalinden kederlenme. Sen kendi mahiyetine bak ki: Senin lâtifelerin içinde öyle bir lâtife var ki, ebedden ve Ebedî Zât'tan başkasına razı olamaz. O'ndan başkasına teveccüh edemiyor. Başkasına tenezzül etmez. Bütün dünyayı ona versen, o fitrî ihtiyacı tatmin edemez. O şey ise, senin duygularının ve lâtifelerinin sultanıdır. Fâtır-ı Hakîm'in emrine muvâfık olan o sultanına itaat et, kurtul!.."535

Herkes, kendi içinde Fâtır-ı Hakîm'in emrine itaat eden ve Ebedî Zât'tan başkasına yönelmeyen ve başkasıyla tatmin olmayan bu lâtifeyi hissedebilir. Onun tatmin edilememesidir ki, insanın başına pek çok gaileler, bunalımlar, tatminsizlikler açar.

• **Ölüm, aslında öbür âleme göçmüş bulunan dost ve ahbablara kavuşma vesilesi, hakikî vatana dönme ve ebedî saadet yurduna girme vasıtası, dünya zindanından Cennet bahçelerine davet, dünyada yapılan hizmetlerin ücretini Hz. Rahmân ve Rahîm'in fazlından almak için bu hizmetlerden ve hayat külfetinden terhis, ubûdiyet ve imtihan taliminden paydostur.**536

EHL-İ DALÂLET VE EHL-İ HİDAYET İÇİN ÖLÜMÜN MAHİYETİ

Ölüm, ehl-i dalâlet için, Âhiret'e inanmayanlar için dünyada en büyük azaptır. Onun kapıyı ne zaman çalacağı belli olmaması bir yana, özellikle ihtiyarladıkça, hayatın "tatları, lezzetleri" acılaşmaya başladıkça o, kendini daha çok hissettirir ve ehl-i dalâlet için daha katlanılmaz bir hal alır. Onlar için ölüm, yalancı cennetlerinden ihraç ve vahşet, dehşet ve yalnızlık içinde mezar zindanına atılmadır. Buna karşılık, Kur'ân ve hidayet ehli için ise ölüm, öbür âleme göçmüş dost ve ahbablara kavuşmaya vesiledir. Hz. Bediüzzaman, bu hususla ilgili olarak şöyle der:

Eğer "İmam Rabbânî Ahmed-i Farukî bugün Hindistan'da hayattadır." diye ziyaretine bir davet vuku bulsa, bütün zahmetlere ve tehlikelere katlanarak ziyaretine gideceğim. Binâenaleyh. İncil'de Ahmed, Tevrat'ta Ahyed, Kur'ân'da Muhammed ismiyle müsemma, İki Cihanın Güneşi, kabrin arka tarafında etrafında milyonlarca Farukî Ahmedler ile bir arada

bulunmaktadır. Onların ziyaretlerine gitmek için niye acele etmiyoruz? Geri kalmak hatadır.⁵³⁷

İşte, ölüm, ehl-i hidayet için öbür âleme göçmüş dostlar ve ahablarla, hepsinden öte, etrafında İmam Rabbanî gibi milyonlarca kutlu insanla bir arada bulunan Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) kavuşmaya bir vesiledir.

Dünya, insan için bir gurbettir; Hz. Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin neyi gibi, insan rûhu aslında bu gurbetin acısıyla muzdarip olarak, hep aslı vatanına dönmek ister. İşte ölüm, aslî vatana, fâni misafirlikten ebedî aslî vatanda sürekli sâkin olmaya bir geçiştir. Ayrıca, mü'min için dünya, Âhret ile mukayese edildiğinde bir zindandır; dolayısıyla ölüm, bu zindandan Cennet bahçelerine uçmaya bir davettir. Öte yandan, insan dünyada bazı vazife ve sorumluluklar altındadır; bu vazife ve sorumluluklarla imtihan edilmektedir. Elbette her imtihan gibi, bu en büyük imtihanın da sıkıntıları vardır. İşte, ölüm, bütün bu sıkıntılardan kurtulma, imtihanın gereği olan ubûdiyet vazife ve sorumluluklarından paydos, âdeta askerî bir talim, yani eğitim sahası olan hayattan tezkere alma ve terhistir. Bunun da ötesinde, bu dünyada katlanılan imtihanın ebedî saadet olan neticesini Hz. Rahmân ve Rahîm'in fazlından almak üzere bir çağrıdır.

İşte bunlar gibi sebeplerle, gerçek mahiyetiyle, hayat gibi Cenab-ı Allah'ın mahlûku olan ölüm, hayattan daha öte bir gerçektir ve hayattan daha güzeldir. Nasıl bir bitki hayvan ve insan vücudunda yenip ölmekle üst hayat mertebelerine geçer; nasıl eti yenen bir hayvan insan vücudunda insanî hayat mertebesine yükselir, nasıl toprak altında fâni olan bir tohum veya çekirdek çok daha büyük, alımlı ve güzel bir bitki, çiçek veya ağaç olarak çıkar; işte ölüm de, bir üst, sonsuz ve ehl-i hidayet için tamamen saadet olan hayat mertebesine geçiş; bu çok geniş ve büyük hayat mertebesine yükselmek üzere vücut geçici olarak bir çekirdek gibi toprağa girerken, rûhun vücut kalıbından da serbest kalması ve Âhret güzelliklerinden istifade kapısını aralaması demektir.

Fâni ve kısa bir ömrü bâki ve ebedî bir ömre çevirmenin çaresi, onu Bâkî ve Ebedî Olan'ın yolunda kullanmaktır. Çünkü, Bâkî'ye dönük olan, Bâkî'nin cilvesine mazhar olur.⁵³⁸

BÂKİ'YE DÖNÜK OLAN, BÂKİ'NİN CİLVESİNE MAZHARDIR

Zaman, kâinatın her tarafında aynı uzunluk veya kısalık ve aynı tesirde değildir. Varlığının her boyutunda, âdeta her bir unsurda zamanın farklı bir

tesiri, farklı bir hızı ve farklı derecelerde uzunluk ve kısalığı vardır. Meselâ, yerkürede bir günlük veya 24 saatlik dilim, yerkürenin kendi etrafındaki hareketinin neticesidir. Yerkürenin bir de güneş etrafında hareketi vardır ki, bu hareketi çok daha hızlıdır ve bu hareketin bir günü, mesafenin çok da uzun olmasına rağmen hızın fazlalığı sebebiyle kendi etrafındaki hareketinin 365 gününe denktir. Bunun gibi, diğer gezegenlerin de günleri ve zamanın her birindeki tesiri farklı farklı olup, güneşin de sistemiyle birlikte hareketinin kendine ait zamanı vardır. Saatimize baktığımızda bile, onda da zamanın farklı boyutlarda cereyan ettiğini görürüz. Meselâ, saniyeleri sayan ibre dakikaları sayan ibreden, dakikaları sayan ibre saatleri sayan ibreden çok daha hızlı hareket eder. Bu ibrelerin her biri, kendine ait hızıyla kendi zamanını tamamlar.

İşte, insandaki cisim, nefis, kalb, ruh, hayal gibi daire ve lâtifelerin de zamanları birbirinden farklıdır. Hayal, bir saniyede bedenın asırlarca seyahat edemeyeceği mesafelerde seyahat eder. Cismin vücudu, zamanı, bekası, âdeta içinde bulunduğu andır; geçmiş ve gelecek, onun için yok hükmündedir. Kalb ve akıl, içinde bulunduğu günden önce ve sonra daha çok sayıda gün, hattâ bütün bir ömür ve daha pek çok şeyle alâkadardır. Ruh ise, ömrün başından sonuna kadar, hattâ inbisat ve alâka derecesine göre, bir insanlık tarihini hem de âdeta her an yaşar. Kur'ân-ı Kerim'de zamanın bu izafiliğine işaret eden ve madde ve manâ âlemleri gibi âlemler arası münasebetlere de dikkat çeken, bunların yanısıra, daha pek çok hakikate kapı aralayan iki âyette şöyle buyrulur: “O, bütün işleri gökten yere doğru düzenler, yönlendirir ve icra buyurur; sonra her iş, sizin günleriniz hesabıyla bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.”⁵³⁹ “Allah'tandır o (azap), Kendisi'ne yükselme basamakları olan; ki, (bu basamaklar boyunca) melekler ve Ruh, (sizin zamanınıza göre) elli bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.”⁵⁴⁰

Farklı zaman buudlarında hayat: bast-ı zaman gerçeği

İnsanda bedenın, nefsin, aklın, hayalin, kalbin, rûhun, hattâ sır, hafî ve ahfânın dahi farklı zamanları sebebiyledir ki, herkes, hayatını farklı zaman buudlarında yaşar. Cismin, bedenın, nefsin hayat dairesinde yaşayanlar, maddenin ağırlığı altında bir hayat sürerler. Hayal dairesinde yaşayanlar, hayalleriyle aynı anda pek çok şey yapar, pek çok yere gider gelirler ama, bunun gerçek hayatta hayal olmaktan öte bir manâsı bulunmaz. Kalbin ve

rûhun hayat derecesinde yaşayanlar ise, bir ânlarını bir sene yapabilirler. Bir anlık bir muhabbete, bir anlık bir duyuşa, bir anlık bir düşünceye, bir anlık bir davranışa, bir anlık bir secdeye bedenini bir senelik amelini sığdırabilirler. Nasıl Misal Âlemi'ne misal olan bir cam parçasına bir dağ sığar, bunun gibi, kalb ve rûhun bir anlık hayatına maddî âlemden bir yıl rahatlıkla sığabilir. Evliyâ arasında çok yaşanan bast-ı zaman (zamanın açılması, genişlemesi), çok kısa zamanda çok büyük iş görme, meselâ, ata binmek için bir ayağı özengiye koymakla ata binme arasında Kur'ân'ı hatmetme gibi işler meşhurdur. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) miracı da buna en önemli ve en anlamlı misaldir. Daha yatağının soğumasına zaman kalmadan bütün âlemleri, bütün zaman ve mekân boyutlarını gezip gelmiş ve maddî–manevî bütün âlemlerdeki İlâhî âyetleri temaşa etmiştir. Bast-ı zaman gerçeğine rüya da bir misaldir. Çünkü beden uykuya varınca onun baskısından büyük ölçüde kurtulan ruh, rüyada Misâl Âlemi'ne girer ve orada bedenini dünyasında bir senede yapılanı birkaç saniyede yapar; bedenini bir senede alacağı mesafeyi birkaç saniyede alır.

Uzun ömür isteyen, kalb ve rûhun derece-i hayatında yaşamalı

Zamanı genişleten, bir ânı bir seneye çeviren, imandır, İlâhî ma'rifettir, beden ve cismaniyeti aşır, kalb ve rûhun derece-i hayatında yaşamaktır. Öyleyse, derecesine göre imanla, ma'rifetle, ibadetle, Allah yolunda hizmetle geçen bir ân, bir saniye, bedenini hayatına nisbetle bir seneye tekabül eder. Kur'ân'da apaçık ifade buyurulduğu üzere,⁵⁴¹ Kadir Gecesi'nin bin aydan hayırlı olması da, bunu göstermektedir. Rıza-ı İlâhî dairesinde harcanan her bir ân, maddî–dünyevî hayatın en az bir senesine bedeldir. Allah'ın yolunda ve O'nun için harcanmayan bir sene ise, en fazla bir saniye demektir. Sonsuz Âhret hayat ve saadetinin kısacık dünya hayatında kazanılmasının sırrı da buradadır. Allah yolunda harcanan 60 senelik, hattâ daha az bir ömür, demek ki trilyonlarca senelik, yani sonu olmayan bâki bir ömrü insana kazandırmakta, böyle bir ömür olma özelliği taşımaktadır.

Öyleyse, ölümden korkan, ömrün çabuk geçtiğinden şikâyet eden, sonsuz ömür isteyen insan, ömrünü bedenini ve nefsin değil, kalb ve rûhun hayat derecesinde yaşamaya çalışmalı, ömrünün her ânını Allah yolunda ve O'nun rızası istikametinde geçirmeye gayret etmelidir. Öyleyse, “Ey insanlar! Fânî, kısa, faydasız ömrünüzü, bâki, uzun, faydalı, meyvedar

yapmak ister misiniz? Madem istemek insanîyetin gereğidir, öyleyse ömrünüzü, Bâki-i Hakikî'nin yolunda sarf ediniz. Çünkü bâkiye müteveccih olan şey, bekânın cilvesine mazhar olur. Madem her insan gayet şiddetli bir sûrette uzun bir ömür ister, bekâyâ aşkıktır ve madem bu fâni ömrü bâki bir ömür haline getirmek mümkündür. Elbette insanlıktan çıkmamış bir insan, o çareyi arayacak ve o imkânı bilfiile çevirmeye çalışacak ve ona göre davranacaktır. İşte o çare budur: Allah için işleyiniz, Allah için görüşünüz, Allah için çalışınız. Allah için, O'nun yolunda ve rızası dairesinde hareket ediniz. O vakit ömrünüzün dakikaları, seneler hükmüne geçer.”

· **Belâ ve musibetlerden feryat etmek, belâ içinde hata, hata içinde belâdır. Buna karşılık, belâ ve musibeti veren bulunursa, bu, belâ içinde safâ, safâ içinde atâdır.** [542](#)

BELÂNIN EHL-İ KÜFÜR VE EHL-İ İMAN İÇİN MANÂSİ

İnsanlar, belâ ve musibetlerden şikâyet ederler. Oysa, ehl-i küfre gelen belâlar, hem cinayetlerinden vazgeçmeleri ve yollarını düzeltmeleri için bir ikaz ve imana teşvik içindir, hem de, sadece dünyalarını düşünüyorlarsa, onları yeryüzünü imar adına daha öte araştırmalara sevk eder. Bunun yanısıra, ehl-i küfrün zalim olanlarına gelen belâ ve musibetler ise bir cezadır ve onların gayretullaha dokunan cinayetleri ve zulümlerinden mazlumları koruma, mazlumların âhına cevap verme manâ ve hikmetlerini haizdir. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın zalimlere verdiği en büyük musibetlerde bile, meselâ, depremlerle bir manâda yerin nefeslenmesi ve kaplıcaların ortaya çıkması türünden faydalara da sebep teşkil etmesi gibi, pek çok hayırlar vardır. Arzedildiği üzere, bu musibetler, en azından onları daha öte zulümlerden belli ölçülerde vazgeçirebilir; vicdanlarında kıpırtılar meydana getirebilir, onları yeryüzünün imarı adına daha öte çalışmalara, dolayısıyla daha öte ilmî gelişmelere sevkeder.

Mü'minlere gelen belâ ve musibetler, hastalıklar ise, dünya adına bazı zararları olsa da, zararlarından çok fazla hayırlara sebeptir. Her şeyden önce, günahların bağışlanmasına, ölenlerin şehid olup, zâyi olan malların sadaka hükmünde kabûl görmesine ve belki verilmemiş sadaka ve zekâtların yerine geçmesine yol açtığı gibi, gelecekte verilecek pek çok mükâfata da kapı aralar. Hz. Bediüzzaman'ın Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyeti konusunda ifade buyurdıkları gibi, savaşlarda ölenler, belki sonraki dönemlere kaldıklarında bu dönemlerde

olup bitenlerin ortaya koyduğu üzere, pek çokları itibariyle küfre düşüp, ebediyen helâk olmaktan kurtulması ve şehid olarak ebedî saadete ermesi nasıl bu mağlûbiyet musibeti için âcil bir mükâfat olmuşsa, inşaallah İslâm'ın gelecekteki cihanşümül galibiyeti de sözkonusu mağlûbiyetin ileride verilecek mükâfatı olacaktır. Kısaca, mü'minlere gelen belâ ve musibetlerin böyle erken ve daha sonraya ait iki mükâfatı vardır.

Mü'minlere gelen belâlar konusunda hadis-i şerifler

Belâ ve musibetler, günahların affına da sebeptir; Cenab-ı Allah (c.c.), dünyada cezasını verdiği bir günahı Âhîret'te de cezalandırmaz. Hadis-i şerifte, "Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü, hattâ bir ufak tasa isabet edecek olsa, Allah, onun sebebiyle mü'minin günahından bir kısmını mağfiret buyurur."⁵⁴³ buyrulur. Daha başka ilgili hadis-i şeriflerde de şunları okuyoruz:

Allah bir kuluna hayır murad etti mi, onun cezasını ta'cil edip dünyada verir; bir kulu hakkında da kötülük murad etti mi, onun günahlarını tutar, Kıyamet günü cezasını verir.⁵⁴⁴

Mükâfatın büyüklüğü belânın büyüklüğü ile (orantılıdır). Allah bir cemaati sevdi mi, onları musibete müptelâ eder. Kim bundan razı olursa Allah da ondan razı olur; kim de razı olmazsa Allah da ondan razı olmaz.⁵⁴⁵

Kıyamet günü, (dünyada iken) afiyet ehli kimseler, belâ ehline sevapları verilince, dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edeceklerdir.⁵⁴⁶

Mü'min erkek veya kadının nefsi, çocuğu, malı itibariyle başından belâ eksik olmaz. Tâ ki, hatasız olarak Allah'a kavuşsun.⁵⁴⁷

Kişi, dindarlığı nisbetinde belâyaya maruz kalır

Belâ, musibet ve hastalıklar, hayatı saflaştırır, monotonluktan kurtarır, bereketlendirir; onlar, bir bakıma ibadetin menfî tarafıdır, yani menfî taraftan ibadet hükmüne geçer. İnsanda sabır ve tahammülü arttırır. Ayrıca, daha önce de geçtiği üzere, bir başka hadis-i şerifte de buyurulduğu gibi, belânın büyüğü peygamberlere, sonra Cenab-ı Allah'ın (c.c.) diğer makbûl kullarına ve derecelerine göre diğer mü'minlere gelir. "Kişi, diyaneti nisbetinde belâyaya maruz kalır. Kim dininde şiddetli ve sağlam olursa onun belâsı da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar."⁵⁴⁸ "Kurb-i sultan, âteş-i sûzan buved." (Sultana yakınlık, yakıcı ateştir.) denmiştir.

Evet, bir insan Cenab-ı Allah'a ne kadar yakınsa, ona Cenab-ı Hakk'ın muamelesi, herkes için sözkonusu olan ve Fethullah Gülen Hocaefendi'nin

ifadesiyle “objektif kulluk kriterleri”ne göre olmaz; onlar için, onlara has “subjektif kulluk kriterleri” geçerlidir. Bundan dolayıdır ki, “Ebrâr’ın hasenâtı, mukarrebûnun seyyiâtıdır.” denmiştir. Birr sahibi, yani ebrâr olma, vilâyette önemli bir makamdır; işte bu makamdakiler için sevaplı amel olan bazı şeyler, daha üst makamın sahibi olup, mukarreb (Allah’a yaklaştırılmışlar) diye anılanlar için günah teşkil edebilir. Zirveler ne kadar yüksekse, oralarda durmak o kadar hassasiyet ister. Ovalar, güneş altında mışıl–mışılken bile zirvelerde kar, boran ve tipi eksik olmaz.

Allah Rasûlü’nü sevmenin karşılığı

Bir adam Allah Rasûlü’ne gelerek, “Ey Allah’ın Rasûlü! Ben seni seviyorum!” der. Rasûlüllah (s.a.s.), “Ne söylediğine dikkat et!” buyurur. Adam yine, “Vallâhi ben seni seviyorum!” deyip, bunu üç kere tekrar eder. Rasûlüllah (s.a.s.), bunun üzerine adama, “Eğer beni seviyorsan fakirlik için bir zırh hazırla. Çünkü beni sevene fakirlik, hedefine koşan selden daha süratli gelir.”⁵⁴⁹ karşılığını verir. “Nimet karşılığı külfet, külfet karşılığı nimet” kaidesine, hedef ve nimet ne kadar büyükse, karşılığı da ona göre çetin olur. İşte, mü’minleri değerlendirirken, onlara bazı belâ ve musibetlerin geldiğini gördüğümüzde haklarında hüsnüzan edip, “Bu kardeşimizin Allah katında büyük bir yeri olmalı ki, başından belâ ve musibet eksik olmuyor.” demeli; aynı belâ ve musibetler kendi başımıza geldiğinde ise, kendimizi sorguya çekip, günahlarımızdan derhal istiğfar etmeliyiz.

Bundan dolayıdır ki, ulvî dertler ve ızdıraplarla dertkeş ve muzdarip olanlar, derde dermanı dertte bulmuşlardır. “Derman arardım derdime, derdim bana derman imiş,” bu manâda bir dertlinin söylediği sözdür. Alvarlı Muhammed Lûtfi efendi hazretleri de,

Derd-i derûnuma derman arardım;

Dediler derdindir, dermanın senin.

der. Bu tür konular üzerinde çok duran Bediüzzaman hazretleri ise, ihtiyarlık halinde, sürgünde, gurbette, dağlar arasında, güz mevsiminde ve akşam karanlığında içinde derin bir sızı duyup da,

Yâ Rab! Garîbem, bîkesem, zaîfem, nâtüvânem, alîlem, âcizem, ihtiyarem, bî-ihtiyârem!

El-amân güyem, af cüyem, medet hâhem zi-dergâhet İlâhî!⁵⁵⁰

diye inlediği anda, birden imanın nûru, Kur’ân’ın içinde akıttığı bereketlerle, “Allah bize yeter; O, ne güzel vekildir!”⁵⁵¹ ve “Eğer yüz

çevirip giderlerse, sen ‘Allah bana yeter. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben, O’na dayandım, O’na güvendim ve O, Büyük Arş’ın Rabbidir.’ de!”⁵⁵² âyetlerini okur. Sonra da, nefesine şöyle seslenir:

Bırak bîçâre feryâdı, belâdan kıl tevekül: zira feryat, belâ ender hatâ ender belâdır bil!

Belâ vereni buldunsa eğer, safâ ender vefâ ender atâ ender belâdır bil!

Madem öyle, bırak şekvayı şükret, çün belâbil demâ keyfinden güler hep gül-mül.

Ger bulmazsan, bütün dünya, cefa ender fena ender heba ender belâdır bil!

Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan, gel tevekkül kıl.

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, ta o da gülsün; o güldükçe küçülür, eder tebeddül.⁵⁵³

O’nu kaybeden, neyi buldu? O’nu bulan, neyi kaybetti?

En büyük belâ veya dert, dert edilmesi gereken en büyük mesele, iman meselesi, Âhîret meselesi, ebedî hayatı kazanma meselesidir ki, işte bu “cihan dolu belâ” varken, dünyevî bütün musibetler hiç hükmündedir. Bediüzzaman, bundan sonra, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’den ve Atâullah İskenderî’den nakilde bulunur. Mevlâna şöyle der:

O, “Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?” dedi; sen, “evet” dedin. Nedir “Evet” demenin şükürü? Devamlı belâ çekmektir.

Nedir “Evet” demenin sırrı? Şu demektir ki ben, fakr u fenâ dergâhında zincire vurulmuşum.

Bediüzzaman’ın Atâullah İskenderî’den yaptığı nakil ise şudur:

O’nu kaybeden neyi buldu? O’nu bulan, neyi kaybetti?⁵⁵⁴

· **İbadet, iki kısımdır: Bir kısmı müsbet, diğeri menfî. Müsbet kısmı malûmdur. Menfî kısmı ise, hastalıklar ve musibetlerle musibettede za’fını ve aczini hissedip, Rabb-i Rahîm’ine ilticakârane teveccüh edip, O’nu düşünüp, O’na yalvarıp, hâlis bir ubûdiyet yapar.**⁵⁵⁵

İBADETİN MÜSBET VE MENFÎ KISIMLARI

Cenab-ı Allah’a (c.c.) ibadet, iki kısımdır. Bir kısmı, müsbet olan ibadettir; yani namaz, oruç, hacc, zekât, cihad, emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker gibi İlâhî emirleri yerine getirmek ve cana kıyma, anne-baba hukukuna riayetsizlik, faiz, zina, içki ve kumar, hırsızlık, iftira, Allah yolunda savaşta ve mücadelede cepheden kaçma, rüşvet, yalan, riya, gıybet, dedikodu, suizan gibi haramlardan, hattâ mekruhlardan ve şüphelilerden de kaçınmak, ibadetin müsbet kısmıdır. Bu tür ibadetlere riya ve süm’a gibi, ibadetleri iptale kadar götüren duygular ve tavırlar girebilir. Şu kadar ki, nefsin bu tür duygu ve tavırlarına karşı mücadele de yine ibadettir.

İkinci kısım ibadet, menfî ibadet, yani zahiren menfî gibi görünen hal, tavır, belâ ve musibetlere karşı sabır ve tahammül tarzında yerine getirilen ibadettir. Cenab-ı Allah’ın hakkımızdaki her türlü takdirine şikâyetsiz

teslimiyet, fakirlik, belâ, hastalık ve musibetlere karşı sabır içinde şükrederek karşı koyma, her hususta Allah'a tevekkül edip, asla Kader'e taş atma manâsında tavır ve davranışlara girmeme.. bunlar da, ibadetin menfi tarafını teşkil eder ki, böyle durumlara maruz kalan bir insan, za'fını ve aczini anlar. Bütün insanlar bir araya gelse, Cenab-ı Allah dilemedikçe, izin vermedikçe, bazı elemelerin, hastalıkların ve musibetlerin giderilemeyeceğini görür. Görür de, gerçek sığınağın, asıl yardım kaynağının, her şeyin, her meselenin kendisinde bittiği karar ve hüküm merciinin yalnızca Hz. Allah (c.c.) olduğunu anlar ve tam bir samimiyetle O'na yönelir. Böylece, hem O'ndan razı olmanın, hem de O'na yönelmenin sevabını alır. Böyle bir ibadete riya ve süm'a da çok girmez; dolayısıyla, ibadetin bu kısmı daha hâlistir. Ayrıca, musibetler, hastalıklar, çaresizlikler karşısında şükür içinde sabır, musibetin derecesine ve niteliğine göre, bazen günün her bir saatini bir gün ibadet hükmüne geçirir; öyle ki, bazen bir dakikalık sabır ve şükür, bir gün müsbet ibadet etme sevabı kazandırır. Bu şekilde, kısacık ömür, ibadet ve sevap cihetinde kat kat uzar.

- **Yoktan elem yok ve olmayandan elem gelmez. Dolayısıyla, geçmişte kalmış musibet ve hastalıklar sebebiyle ve gelecekte hasta olacağım, musibetlere maruz kalacağım endişesiyle elem çekmek, divaneliktir. Sabır kuvvetini mevcut hastalık veya musibetlere karşı kullanmak gerekir.**⁵⁵⁶

SABIR KUVVETİNİ YERİNDE KULLANMAK

İnsan, sabırsızlığı sebebiyle ve evhamın baskısıyla gelecekle ilgili ağır endişelerin altına girer. Meselâ, bir hasta, sabrını hastalığının içinde bulunduğu ânına harcaması gerektiği halde, hem geride kalan günleri için, hem de gelecek günleri için elem çeker. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu tavrın yanlışlığını şu güzel misalle anlatır:

Bir kumandan ordusunun bir kısmını sağ kanada, bir kısmını sol kanada gönderir. Oysa, sadece merkezde belli gücü olan veya bütün gücünü merkeze toplamış bulunan düşmanın ona sağdan da, soldan da hücum edebilecek hali ve gücü yoktur. Fakat kumandan, sabırsızlığı, endişe ve evhamının tesiriyle birliklerini sağa ve sola dağıtıp, merkezi zayıflatır. Düşman da, bütün gücüyle merkezden vurarak onu mağlûp eder.

İşte, geçmiş, geride kalmıştır; dolayısıyla, geçmişte çekilen dertler ve yaşanan problemlerden dolayı elem çekmek, divaneliktir. Madem ki elemin gitmesi lezzettir, dolayısıyla, insan hastalık da çekiyor olsa, geçen günler sebebiyle lezzet duymalı ve bu lezzet, onun sabrını ve metanetini

arttırmalıdır. Ayrıca, gelecek, henüz gelmemiştir. O geleceğe ulaşacağımız kesin olmadığı gibi, gelecekte Cenab-ı Allah'ın (c.c.) çare, deva ve şifa yaratmayacağı da meçhulümüzdür. Böyle iken, gelecekte de hasta olacağım diyerek elem çekmek ve o, her zaman içinde bulunulan âna harcanması gereken sabır ve tahammül kuvvetinin bir kısmını geleceğe sarfetmek de, kesinlikle akıl kârı değildir. Bu, bir insanın yarın acıkacağım diye bugünden tıkabasa yemesine de benzer. Dolayısıyla, artık geçmiş geride kalmıştır, bitmiştir ve yoktur; gelecek henüz gelmemiştir, ne ile geleceği belli değildir, dolayısıyla o da yok hükmündedir. Yoktan ve olmayandan elem gelmez. Hem, yoka karışmış dünden dolayı elem çekmek, şükretmek gerekirken şikayetçi olmak manâsına gelir; henüz gelmemiş olan gelecek için elem çekmek, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) rahmetini itham demek olur. Bu bakımdan, bütün sabır ve tahammül kuvvetimizi içinde bulunduğumuz ân üzerine teksif etmeliyiz. Bu takdirde, o ânın elemi de azalacak ve ona katlanmak son derece kolaylaşacaktır.

- **Hastalık, dert değil, belki dermandır. Çünkü, ömür sermayesine çok büyük kâr kazandırır; ömür ağacına çok önemli meyveler verir.**⁵⁵⁷

HASTALIK, DERT DEĞİL, BELKİ DERMANDIR

Daha önce de temas edildiği üzere, ibadetin iki nev'i vardır: müsbet ibadet, menfî ibadet. Müsbet ibadet, dinî olan emirleri yerine getirmek, yasaklardan uzak durmaktır; menfî ibadet ise, belâ ve musibetlere sabır göstermektir. Belâ ve musibete maruz insan, aczini ve fakrını anlayarak daha bir içten Cenab-ı Allah'a yönelir ve hâlis, riyasız, manevî bir ibadete mazhar olur. Cenab-ı Allah (c.c.), kemal-i merhametinden müsbet ibadette bırakılan boşlukları menfî ibadetle doldurur. Hattâ, başına gelen musibet veya hastalığa şikâyet etmeden güzelce sabreden insanın bir dakikası, bir saat hükmünde ibadet etmiş gibi sevap getirir. Gafletle süratle boşa akıp giden ömür sermayesi, hastalıklarla ve başka musibetlerle önemli kârlar getirir, bol meyve verir.

- **Hastalık günlerinde farz ibadetlerini yerine getiren insanın sünnetlerdeki ve nafilerdeki boşluğunu hastalık doldurur.**⁵⁵⁸

Hastalık ve musibetler, kendilerine şikâyetsiz sabır gösterildiği takdirde menfî manâda ibadet olmanın ve kazandırdıkları sevapla bizzat yapılması gereken (müsbet) ibadetlerdeki boşlukları doldurmanın yanısıra, bizzat

hastalık günlerinde ifa edilemeyen sünnet ve nafilelerdeki boşluğu da doldurur. Mümkün olduğu kadar farzları yerine getiren bir hasta, sünnet ve nafileleri, âdet edindiği evrad ve ezkârını hastalık sebebiyle ifa edemezse, hastalık, hâlis bir ibadet gibi bunların da yerini tutar. Hadis-i şerifte, “Bir kimse, salih amel işlerken araya bir hastalık veya sefer girerek ameline mâni olursa, Allah, ona sıhhati yerinde ve mukim iken yapmakta olduğu salih amelin sevabını aynen yazar.”⁵⁵⁹ buyrulur.

- **Musibetler ve hastalıklar, insanı dergâh-ı İlâhî’ye sevk etmek için birer Kader kamçısı olup, insana hâlis dua ettirir.**⁵⁶⁰

MUSİBETLER VE HASTALIKLAR, KADER’DEN BİRER KAMÇIDIR

Kur’ân-ı Kerim’de, “*De ki: ‘Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki!’*”⁵⁶¹ âyetinde ifade buyurulduğu üzere, dua, bir bakıma insanın yaratılışının hikmeti ve kıymetinin sebebidir. Hastalıklar ve musibetler de, insanı dergâh-ı İlâhî’ye sevk etmek için Kader’den birer kamçıdır. İnsan, hastalık, acz ve za’f diliyle yaratılışının hikmeti ve kıymetinin sebebi olan duayı hem de çok içten eder. Duadaki her kelime şuurlu ve içten gelerek söylenir, resmî ve ruhsuz olmaz. Sahâbe-i Kiram, ibadet ve dualarında hep böyle içten ve şuurlu olduğu için, onların ibadetleri çok yüksektir ve Sahâbe olarak bütün diğer nesilleri geride bırakmanın önemli bir faktörüdür. Demek ki, hastalıklar ve musibetler, insana bir bakıma Sahâbe’ninkine benzer ibadet ve dua ettirir.

- **Günahlar, ebedî hayatta daimî hastalıklardır; dünya hayatında da kalb, vicdan ve ruh için manevî hastalıklardır. Maddî hastalıklar ve musibetler ise, kendilerinden şikâyet edilmeyip sabırla karşılandığı takdirde günahların kirlerini yıkar, temizler.**⁵⁶²

GÜNAHLAR VE MADDÎ HASTALIKLAR

Hastalıkların ve musibetlerin “menfî ibadet” olmasının bir diğer boyutu, onların günahları temizlemesidir. Günahlar, ebedî hayatta hastalık olduğu gibi, dünya hayatında da kalb, ruh, vicdan için ciddî hastalıklardır. Her günahta küfre giden bir yol vardır. O bakımdan, günahlar çabuk temizlenmezse, zamanla kalbi ısırarak bir yılan ve akrep halini alır. Hastalıklar ve musibetler, kendilerinden şikâyet edilmez ve sabırla karşılanırsa, günahlar için keffarettir; onların bağışlanmasına sebeptir; yani,

bir nevi istiğfar vazifesi görür. Hadis-i şerifte, “Mü’min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık bir üzüntü, hattâ ufak bir tasa isabet edecek olsa, Allah, onun sebebiyle mü’minin günahından bir kısmını mağfîret buyurur.”⁵⁶³ buyrulur. Bir başka rivayet ise şöyledir: “Ermiş ağacı silkmekle nasıl meyveleri düşer; imanlı bir hastanın titremesi de, günahları öyle silker.”⁵⁶⁴

Eğer insan hastalık ve musibetlere şikâyetsiz sabrederse, hem sabrının mükâfatı ve hastalığın karşılığı olarak âdetâ her dakikası ibadet hükmüne geçmekte, hem günahlarından temizlenmekte, hem de kalbe, vicdana ve rûha musallat olmuş ve Âhîret hayatında başa gelecek büyük hastalıklardan insanı kurtarmaktadır. Evet, bir hastalık ve musibetten feryat etmek gerekirse, bu veya bunlar da, maddî hastalıklardan milyon defa büyük olan manevî hastalıklar ve birer manevî hastalık olan günahlardır.

Ey âhîretini düşünen hasta! Hastalık, sabun gibidir; günahların kirlerini yıkar, temizler. Hastalıklar, keffaretü’z-zünub olduğu hadîs-i sahih ile sabittir. (Yukarıda da geçtiği üzere,) hem hadiste vardır ki: “Ermiş ağacı silkmekle nasıl meyveleri düşer; imanlı bir hastanın titremesi de, öyle günahları silker.” Günahlar, hayat-ı ebediyede daimî hastalıklardır. Bu hayat-ı dünyevîde dahi kalb, vicdan, ruh için mânevî hastalıklardır. Sen eğer sabredip şekva etmezsen, şu muvakkat bir hastalık ile daimî pek çok hastalıklardan kurtuluyorsun. Eğer günahları düşünmüyorsan, yahud Âhîret’i bilmiyorsan veya Allah’ı tanımıyorsan, sende öyle dehşetli bir hastalık var ki; milyon defa sendeki bu küçük hastalıktan daha büyüktür. Ondan feryat et.

Allah’ı tanımayanın dünya dolusu belâ başında vardır. Allah’ı tanıyanın dünyası nurla ve mânevî sürurla doludur. Derecesine göre îman kuvvetiyle hisseder. Hastalıklar ve musibetler, gaflet perdesini yırtıp, onun altındaki acz ve za’f penceresinden Hz. Allah’ı, Kudret’ini ve Rahmet’ini tanıtır.⁵⁶⁵

ANCAK GAFLET VE GÜNAHLARDAN FERYAT EDİLMELİ

Evet, insanın kendisinden feryat etmesi gereken bir musibet ve hastalık varsa, o da, gaflettir, günahlardır. Allah’ı tanımayanın dünya dolusu belâ başında vardır; Allah’ı gerçekten tanıyanın dünyası ise, manevî sürur ve nurla doludur. İnsan, bunu imanının derecesine göre hisseder. Gaflet, rahat ve sürekli afiyet, insana Allah’ı unutturur ve onu günahlara, “dilediği gibi yaşama”ya sevkeder. Oysa bu, kendisinden feryat edilmesi gereken gerçek hastalıktır. O bakımdan, insanın manevî varlığını yara–bere içinde bırakan, onu asıl hastalıkların zemini yapan hastalığın ilacını bulmak gerekir. Bu ilaç da, imandır ve Allah ma’rifetidir. Hastalıklar ve musibetler, sürekli afiyet ve

rahatlığın sebep olduğu ve günahların hem kararttığı, hem kalınlaştırdığı gaflet perdesini yırtıp, onun altındaki beşerî acz ve za'f penrecesinden Hz. Allah'ı, O'nun Kudret'ini ve Rahmet'ini gösterir; insanı Allah'a ve rahmetine sığınmaya sevkeder.

· **İnsan, dünyaya rahatlık ve safa içinde ömür sürmeye gelmemiştir; o, dünyaya büyük bir sermaye ile ebedî bir hayat adına ticaret yapmak üzere gönderilmiştir.**⁵⁶⁶

İNSAN, DÜNYADA EBEDÎ HAYAT ADINA TİCARET YAPMAK İÇİN VARDIR

Dünyaya her gelenin mutlaka bir gün dünyayı terketmesi, gençlerin ihtiyarlaması ve hayatın sürekli olarak zeval ve ayrılıklar içinde yuvarlanması gösteriyor ki, insan, dünyaya rahatlık ve safa içinde hayat sürmek için gelmemiştir. İnsana verilen melekelere, duygulara, duyulara baktığımızda anlarız ki, insan, dünyaya ebedî bir hayat adına ticaret yapmak üzere gönderilmiştir. Meselâ, hayvan, zaman şuuru olmadığı için ânı yaşar; onu ne geçmişin elemeleri, ne de geleceğin endişeleri rahatsız eder. Karnı doyduğunda bir daha acıkacağını ve ne yapacağını düşünmeden tokluğunun keyfini sürer. Oysa insan, hem geçmişin elemeleri, hem hâlin ızdırapları ve hem de geleceğin endişeleriyle sürekli yaralanır. Demek oluyor ki, hayvanlar, insandan çok daha rahat bir hayat sürerler. Bütün varlıklar üzerinde bir mevkiye sahip bulunan ve pek büyük bir donanıma sahip olan insan, bu mevki ve donanımıyla kendisinden daha alt seviyedeki hayvanlardan ve bitkilerden kat kat daha zor, sıkıntılı ve elemli bir hayat sürüyorsa, demek ki, onun sahip kılındığı mevki ve donanım, bu dünya için değildir.

İşte, eline ömür ve insanî donanım gibi çok büyük sermaye verilen insan, bu dünyada çok büyük bir ticareti gerçekleştirecektir. Hastalıklar ve musibetler, bu ticarete zararsız kâr getiren faktörlerdir. Hastalıklar ve musibetler olmasa, ömür sermayesi gaflet içinde boşa israf olur gider; insan, kabri ve ötesini unuttur ve gününü gün etmeye bakar. Hastalık ve musibetler ise, insanın gözünü açtırır; vücuda ve cesede, “Dikkat et! Ölümsüz değilsin; bu dünyada sonsuza dek kalabilecek durumda da değilsin. Burada çok mühim bir vazifen var; zaman akıp gidiyor ve kabir, ejderha gibi ağzını açmış bekliyor. Öyleyse, gafleti ve gururu bırak; kabir ve ötesini düşün!” mesajını verir.

Hastalık, insan için bir dert değil, belki dermandır

Evet, ey insan, senin hastalığın sana dert değil, belki bir nevi dermandır. Çünkü ömür, bir sermayedir, gidiyor. Meyve vermeden giderse zayi olur. Hem rahat ve gafletle olsa, pek çabuk gidiyor. Hastalık, senin o sermayeni büyük kârlarla meyvedar ediyor. Hem ömrün çabuk geçmesine meydan vermiyor, tutuyor, uzun ediyor.. tâ meyveleri verdikten sonra bırakıp gitsin. İşte, ömrün hastalıkla uzun olmasına işareten bu darb-ı mesel dillerde destandır ki; “Musîbet zamanı çok uzundur, safa zamanı pek kısa oluyor.”

Evet, hastalıklar ve musibetler, insan için aldatmaz bir nasihatçi ve ikaz edici bir mürşid, bir yol göstericidir. O bakımdan, hastalıklardan şikâyet değil, belki onlara teşekkür etmek gerekir. Şu kadar ki, hastalık ve musibet ağır gelecek olursa, Cenab-ı Allah’tan tahammül ve sabır istenmelidir.

İnsanın hastalık ve musibetler sebebiyle Allah’tan veya Kader’den şikâyet etmeye hakkı yoktur. İnsanın hakkı, şikâyet değil, sabır ve şükürdür. Çünkü, hayat ve vücut, insanın mülkü değildir; onların Mâliki, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder.⁵⁶⁷

HASTALIKLAR, ALLAH’IN MÜLKÜ OLAN KULUNA HUSUSÎ MUAMELESİDİR

Daha önce de temas edildiği üzere, insan, kendisinin sahibi ve mâliki değildir; hayatının ve vücudunun da sahibi ve mâliki değildir. Çünkü, bunların hiçbirisini insan ne yolda bulmuştur, ne satın almıştır, ne de kendisi yapmış veya üretmiştir. Yani, insanın, hayatı, kendisi ve vücudu üzerinde sahiplik, mâliklik iddia edeceği hiçbir gerekçesi yoktur. Şu halde, insan, sadece bir mutasarrıftır; mutasarrıf da tasarruf için kendisine verilen bir mal veya mülk üzerinde ancak onun sahibinin isteğine göre ve koyduğu kaideler çerçevesinde tasarrufta bulunabilir.

İnsanın kendisi gibi, vücudunun da, hayatının da sahibi Cenab-ı Allah’tır; her özel mülk sahibi gibi elbette Cenab-ı Allah’ın da mülkünde dilediği gibi tasarruf etme hakkı ve hürriyeti vardır. O’nun insanı yaratmasındaki en önemli maksadı, insanı Kendisi’ne bir ayna yapmak ve bu aynada Sıfatları’nın ve İsimleri’nin tecellilerini seyretmektir. Yani insan, temelde Kâinatın Mutlak Sultanı’na ayna olmak, O’nu tanıtmak, hem tanımak hem tanıtmak, O’nun tecellilerine zemin ve vasıta teşkil etmek gibi çok büyük bir şerefe ve nimete mazhardır. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), insana bahsettiği bu şeref ve nimeti daha çok arttırmak, içinde Sıfatları’nın ve İsimleri’nin

tecellilerini seyretmek için yarattığı aynayı daha çok parlatmak, cilalamak, zamanla üzerine konmuş kirleri ve pasları gidermek için arada bir ona hastalıklar ve başka musibetler verir. Yani, hastalıklar ve başka musibetler, insan aynasını cilalamak, parlatmak ve onun tam şeffaflığını korumak için birer sebeptir, araçtır. İşte, Allah (c.c.), bu aynada, insana giydirdiği ve göz, kulak, akıl, kalb gibi duygularla bezediği vücut elbisesinde İsimleri'nin nakışlarını sergilemek ve göstermek için insanı farklı vaziyetler içinde evirir çevirir. Açlık ve onu gidermekle Rezzak ismini tanıttığı gibi, hastalıklarla da Şâfi ismini tanıtır.

Şu halde insan, hastalıkların ve başka musibetlerin altındaki manâları görebilse, bunların Cenab-ı Allah'ın (c.c.) kendisiyle hususî muamelesi, onu temizleyip arındırması, makamını yükseltmesi, aynasını parlatması olduğunu anlayacak ve onlardan şikâyet etmek yerine, büyük bir memnuniyetle şükredecektir.

Hastalık ve musibetler, özellikle bazı zamanlarda ve bazı şahıslar için Cenab-ı Allah'ın bir hediyesi, bir ihsanıdır ve ehemmiyetli bir definedir.[568](#)

HASTALIKLAR, BİLHASSA BAZEN BAZILARI İÇİN İLÂHÎ BİR İHSANDIR

Hastalıklar ve musibetler, özellikle bazı zamanlarda ve bazı kişiler için Cenab-ı Allah'ın bir ihsanı, iltifatı ve hediyesidir. Özellikle, dünyevîliğin çok öne çıktığı, dünya hayatının Âhîret'e tercih edildiği ve günahların her yerde rahatlıkla kol gezdiği ve çeşitli isimler altında teşvik gördüğü bir zamanda hastalıklar ve musibetler, nefsi gemleyip insanı günahlardan alıkoymakla, insanı Cenab-ı Allah'a yöneltmekle ve Âhîret'i düşündürmekle hasta ve musibetzedeler için tam bir hayır olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Hz. Bediüzzaman (r.a.), hastalıklarına şifa maksadıyla dua istemek için kendisine gelen gençlerin emsallerine nazaran dindar oldukları ve hastalıklar onları günahlardan alıkoymadığı için şifa bulsunlar diye dua etmediğini belirtmektedir. Çünkü hastalıklar, o gençler için İlâhî bir ihsandır.

İlamalı Sabri ve İslâmköylü Vezirzade Mustafa

Hz. Bediüzzaman, bu noktada talebelerinden genç yaşta vefat eden İlamalı Sabri ve İslâmköylü Vezirzade Mustafa'yı misal olarak verir ve şöyle yazar:

Bu iki zat, talebelerim içinde kalemsiz oldukları (yani, Risale-i Nur hizmetinin yazarak yapıldığı bir dönemde yazma bilmedikleri halde) samimiyette ve iman hizmetinde en ileri safta olduklarını hayretle görüyordum. Hikmetini bilmedim. Vefatlarından sonra anladım ki, her ikisinde de ehemmiyetli bir hastalık vardı. O hastalık irşadıyla diğer gafil ve farzları terk eden gençlere bedel, en mühim bir takva ve en kıymetli bir hizmette ve Âhîret'e faydalı bir vaziyette oldular. İki senelik hastalık zahmeti, inşaallah milyonlar sene ebedî hayatın saadetine sebep oldu. Onların sıhhati için bazen ettiğim dua, şimdi anlıyorum ki, dünyaları itibariyle beddua olmuş. İnşallah o duam, uhrevî sıhhatları adına kabûl olunmuştur.

- **Hayatta sonu elemeler olan lezzetlere değil, sonu sürur olan geçici elemelere talip olmak gerekir. Hastalıklar ve musibetler de böyle elemeler olarak, sonunda insana “Oh!” dedirtir ve şükre sevkeder.**[569](#)

BİRİ CENNET'E, DİĞERİ CEHENNEM'E GİDECEK İKİ KİŞİ

Gayr-ı meşrû, gayr-ı meşrû olmasa bile nefsin hoşuna giden zevkler, lezzetler ve sürurlu hallerin insana kazandıracığı bir şey yoktur. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de son derece manâlı bir tablo, bir mukayese görürüz:

Ey insan! (Ne maksatla olursa olsun,) bütün didinip durman neticede varır Rabb'inde neticelenir ve sen de sonunda O'na kavuşacaksın. (Yaptıklarının sonucu olarak) artık kimin amel defteri sağ eline verilirse, onun hesabı pek kolay görülür; ve (kendisiyle birlikte Cennet'te bulunacak) ev halkının yanına döner sevinç içinde. Defteri arkasından (sol eline) verilen ise, (o halet içinde) yok olup gitmeye can atacak, ama girecektir yanıp kavrulmak üzere Alevli Ateş'e. Doğrusu o, (dünyada iken) neşeli ve şımarık idi ev halkı içinde.[570](#)

Âyetlerde resmedilen Cennet'e ve Cehennem'e gidecek iki insan arasındaki tezat, oldukça önemlidir. Ebedî azaba çarptırılmış olan kişi, dünyada mağrur ve ev halkı arasında şımarıktır. Sahip bulunduğu dünya malı veya statüsüyle mağrur, Yaratıcı'sına ve emirlerine karşı kayıtsız, hattâ isyankârdır. O, Âhîret'te karşısına çıkacak cezayı görünce, o an için yok olup gitmek isteyecektir. Buna karşılık, Âhîret'te ebedî saadetle mükâfatlandırılacak olan kişi ise, Tur Sûresi/52: 26'ncı âyette buyurulduğu üzere, dünyada ailesi arasında onların âhîreti için oldukça dikkatli ve müteyakkız olup, onların iman ve âhîretlerinin selâmeti için didinir. Dolayısıyla o, Âhîret'te kendisine bahşedilecek nimetler ve ebedî saadetle sevinecektir. Dünyada şımarık ve dünyalıklarıyla rahat içinde olanları Âhîret'te çok da iyi bir son beklememektedir. Buna karşılık, mü'minin hayatı ise dünyada çileli geçer. Bu mevzuda Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) çok sayıda hadis-i şerif şerefsüdur olmuştur. Meselâ:

Allah bir kuluna hayır murad etti mi, onun cezasını öne alır ve dünyada verir; bir kulu hakkında da kötülük murad etti mi, onun günahlarını tutar, Kıyamet günü cezasını verir.[571](#)

Mükâfatın büyüklüğü, belânın büyüklüğü ile (orantılıdır). Allah bir cemaati sevdi mi, onları musibete müptelâ eder. Kim bundan razı olursa Allah da ondan razı olur, kim de razı olmazsa Allah da ondan razı olmaz.⁵⁷²

Kıyamet Günü, afiyet ehli kimseler, belâ ehline sevapları verilince dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edeceklerdir.⁵⁷³

Mü'min erkek ve kadının nefsinde, çocuğunda, malında belâ eksik olmaz. Tâ ki hatasız olarak Allah'a kavuşsun.⁵⁷⁴

Mus'ab ibn Sa'd, babasından (r.a.), naklediyor: "Ey Allah'ın Rasûlü dedim, insanlar içinde kimler en çok belâyâ maruz kalır?" Allah Rasû-lü (s.a.s.), buyurdu: 'Peygamberler, sonra büyüklükte onlara ve sonra bunlara yakın olanlar. Kişi diyaneti nisbetinde belâyâ maruz kalır. Kim dininde şiddetli ve sağlam olursa onun belâsı da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah, onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ, kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar.'"⁵⁷⁵

Sevinç ve afiyet, özellikle dikkat, sabır, temkin, muhasebe ve murakabeden yoksun insanları çabuk gaflete atar ve günahların içine çeker; buna karşılık, hastalık, belâ ve musibetler, insana kazandırdıkları sabır kuvvetinin yanısıra, insan için sürekli bir ikazcı, gaflete karşı engel ve teyakkuz sebebidir. Ayrıca, dünya hayatı, hiçbir zaman bir kararda gitmez. Sevinç de, afiyet de devamlı olmaz. Özellikle gayr-ı meşrû lezzetler ve bu lezzetlerin sebep olduğu sevinç halleri geçicidir ve elemlemlerle biter. İnsan, hayatında ya "Ah!" der, ya "Oh!" der. İnsana "Ah!" dedirten, kendileri gitmiş, fakat ızdırapları kalmış sevinçlerdir. "Oh!" dedirten ise, kendileri gitmiş, geride sevinç ve sürur bırakmış elemlemlerdir. Dolayısıyla, neticede "Ah!" dedirten sevinçlerden çok "Oh!" dedirten geçici elemlemlere talip olmak gerekir.

Gayr-ı meşrû lezzetler ve sebep oldukları elemlemler

Öte yandan, bir günlük gayr-ı meşrû lezzet, bazen bir sene manevî elem çektirir. Hattâ öyle olur ki, nefsin birkaç dakikalık gayr-ı meşrû lezzeti, birkaç dakikalık sevinç ve lezzet halinin, heves ve hevanın insanı sürüklediği bir hata, bir ömür boyu insanın peşini bırakmaz. Unutulmamalıdır ki, hayatın asla kaldıramayacağı hatalar ve günahlar da olur. Buna karşılık, hastalıklarla veya musibetlerle gelen geçici elemlemler, yerlerine uzun süre devam edecek manevî lezzetler bıraktığı gibi, çok günler mânevî sevap lezzetiyle beraber, hastalıklar veya musibetlerin bitmesinden ve onlardan kurtulmaktan gelen başka türlü tadılamayacak manevî lezzetler de vardır. O halde, geçici hastalık veya musibetin neticesini ve iç yüzündeki

sevabı düşünüp, “Bu da geçer yahu!” diyerek, şikâyet yerine şükretmek gerekir.

- **Hastalıklar ve musibetler, insana dünyanın fâniliğini hatırlatır ve ona “Ölümlle dünya seni kovmadan, sen onun sevgisinden vazgeç ve onu terk et!” der.**⁵⁷⁶

HASTALIK VEYA MUSİBETLER, HAYATIN GERÇEĞİNİ ÖĞRETİR

İnsan, çok çabuk aldanan bir varlıktır. Öyle ki, bir yıl dert çekse, o derdi bittiğinde sanki hiç çekmemiş gibi yine kendisini benzer dertlere müptelâ edecek hatalara düşebilir. Dertlerin bile uyaramadığı insanı sürekli afiyet ve sürur halleri, iyiden iyiye aldanişa sürükler. Böylelerini ancak ölüm veya İsrâfil’in Sûru uyarır. İnsanın uyanmasında ve dünyanın, hayatın gerçeğini anlamasında hastalık ve musibetlerin de çok önemli tesiri vardır.

Sürekli afiyet ve sevinç, insanı hiç ölmeyecekmiş ve hayat hep böyle gidecekmiş hissine iter. İnsan, bu hisle dünyayı ve hayatı daimî görür; dolayısıyla sillesini yiyinceye veya –Allah korusun– ölüm kapıyı çalincaya kadar bu halden uyanmaz. Halbuki dünya, bir gün bize “Haydi dışarı!” diyecek ve feryadımıza kulaklarını kapayacaktır. Dolayısıyla, o bizi dışarı koğmadan biz bu hastalıklar ikazatıyla şimdiden onun aşkından vazgeçmeliyiz. O bizi terketmeden, biz onu terke çalışmalıyız. Evet hastalık bu manâyı bize ihtar edip, der ki: “Senin vücudun, taştan, demirden değildir. Belki daima ayrılmaya ve çözülmeye müsait muhtelif maddelerden terkip edilmiştir. Gururu bırak, aczini anla, mâlikini tanı, vazifeni bil, dünyaya ne için geldiğini öğren!” İşte, hastalıklar, bunları kalbin kulağına fısıldar ve şunu da söyler: “Madem dünya bir gün sana ‘Haydi dışarı!’ diyecek. Öyleyse, o sana zilletine sebep ‘Haydi dışarı!’ demeden ve seni zillet içinde, hattâ –Allah korusun– ebedî bir hayatı kaybetmiş olarak kovmadan sen, onurunla ve haysiyetinle onu terket.”

- **Hastalıklar ve musibetler, insana hayatın ve sıhhatin gerçek tadını tattırır ve nasıl nimet olduklarını öğretir, hatırlatır; ve insanı, hem hayatını ve sıhhatini korumaya, hem de sürekli şükre sevkeder.**⁵⁷⁷

HASTALIKLAR VE MUSİBETLER, HAYATIN VE SIHHATİN TADINI ARTTIRIR

Hastalıklar ve musibetler, hayatın ve sıhhatin tadını kaçırmaz, tam tersine arttırır. Çünkü, monoton devam eden bir şey, tesirini kaybeder. Sürekli

sıhhat ve afiyet, sıhhat ve afiyetin ne manâya geldiğini ve nasıl bir nimet olduğunu öğretmez.

Ayrıca, malûmdur ki, zıtların iç içe olduğu dünyamızda her şey zıttıyla bilinir. Karanlık olmazsa ışık, soğuk olmazsa sıcaklık, yazın sıcağı yakmasa gölge ve serinlik bilinmez, lezzetleri anlaşılmaz, kıymetleri takdir edilmez. Açlık olmazsa yemek, susamadan su içmek zevk vermez. Bunlar gibi, sıhhat ve afiyetin tadını ve manâsını bize bildiren de, hastalıklar ve musibetlerdir. Çünkü hastalık olmasa, sıhhat ve afiyetin tadı da, kıymeti de bilinmez. Madem Fâtır-ı Hakîm, insana her çeşit ihsanını tanıtmak, hissettirmek ve her bir nevi nimetini tattırmak, böylece insanı daima şükre sevk etmek istediğini, şu kâinatta çeşit çeşit hadsiz nimeti tadıp tanıyacak derecede gayet çok cihaz ile insanı techiz etmesi gösteriyor ki, elbette sıhhat ve afiyeti verdiği gibi, hastalıkları, musibetleri, dertleri de verecektir. Verecektir ki, insan, sıhhat ve afiyetin manâsını ve nasıl birer nimet olduklarını anlasın. Hiç hasta olmasaydık, başımızda, elimizde, midemizde, ayaklarımızda rahatsızlık, ağrı, sızı olmasaydı, elbette başın, elin, midenin, ayakların sıhhatindeki lezzetli, zevkli İlâhî hissedip, karşılığında şükretmezdik? Bu bakımdan, Allah hastalıkları veriyor ki, sıhhat ve afiyet nimetini bilip, sıhhat ve afiyetin, sıhhat ve afiyet içinde hayatın kadrini ve tadının ne olduğunu tam idrak edip, mukabilinde şükredelim.

Hastalıktan korkmak, onun bazen ölüme sebep olmasından dolayıdır. Oysa, ecel birdir, değişmez; ayrıca ölüm, ehl-i iman için, rahmet kapısıdır, görüldüğü gibi dehşetli değildir.⁵⁷⁸

ECEL BİRDİR, DEĞİŞMEZ

İnsanların hastalıktan korkup dehşet almalarının bir diğer sebebi, hastalığın bazen ölüme yol açmasıdır. Oysa, insanın ne zaman, nerede ve nasıl öleceği takdir buyurulmuştur ve “kader-i mübrem”, yani ecel, kesin kader olarak değişmez.⁵⁷⁹ Çok ağır hastaların başında ağlayanlar ve sıhhatleri yerinde olanlar ölmüşler, o ağır hastalar ise şifa bulup yaşamışlardır. O bakımdan, halk arasında “Ne iyileşecek hastanın başında eceli gelmiş sağlam vardır.” atasözü çok yaygındır. “Kader-i muallâk” denilen ve Levh-ı Mahv ve İspat’a dâhil bazı musibetler sadaka ve dua ile kaldırılrsa ve bazı müjdeler bid’atlarla ve günahlarla geri kalsa da, nihaî ecel –ecel-i müsemmâ– bellidir. Fakat biz ecelimizin ne zaman olduğunu bilemediğimizden, elbette hastalıklara şifa ararız ve aramalıyız. Ne var ki,

hastalık sebebiyle ölüm korkusu, eğer vade yetmişse faydasızdır, sadece hastalığı ağırlaştırır.

İkinci olarak, ölüm, görüldüğü gibi dehşetli değildir. O, ehl-i iman için rahmet kapısıdır.

Ehl-i iman için ölüm, vazife-i hayat külfetinden, hayatın bilhassa ihtiyarlık zamanında ağırlaşan yükünden bir terhistir; hem dünya meydanındaki imtihanda, talim ve terbiye olan ubûdiyetten bir paydostur; hem öteki âleme gitmiş yüzde doksan dokuz ahbab ve akrabaya kavuşmak için bir vesiledir; hem hakikî vatana ve ebedî saadet makamına girmeye bir vasıta; hem dünya zindanından Cennet bağ ve bahçelerine bir davettir; hem Hâliq-ı Rahîm'inin fazlından, Kendi hizmetine mukabil ücreti alma sırasıdır. Madem ölümün mahiyeti hakikat noktasında budur; ona dehşetli bakmak değil, bilâkis rahmet ve saadetin bir başlangıcı nazarıyla bakmak gerektir.

Bazı Hakk dostlarının bir kısmının ölümünden korkmaları, ölümün dehşetinden değildir. Belki, hayat vazifesinin devamından kazanacakları hayır ve sevapların kesilecek olması içindir.

· **Merak, hastalığı ve musibeti katlar. Teslimiyet ve rıza ile hastalığın ve musibetin hikmetini düşünmek ise, onların kökünü keser.**⁵⁸⁰

MERAK YERİNE, HASTALIĞIN HİKMET VE FAYDASI DÜŞÜNÜLMELİDİR

Hastalık ve musibeti arttıran önemli bir sebep, onların üzerinde durmak, sürekli kendini dinlemek, “Ne olacağım, nasıl olacağım?” diye yatıp kalkmaktır. Böyle davranmak, hastalığı ve musibeti, hem hastalık ve musibetten gelen elemi katlar. Ayrıca, İlâhî hikmeti itham, İlâhî rahmeti tenkit ve Hâliq-i Rahîm'den şikâyet manâsını da taşır. Meraka evham da destek verirse, hastalık da, musibet de, bir defa daha katlanır. Bazen öyle olur ki, insan, bir hastalık hastası haline gelir. Dolayısıyla, hasta ve musibettede, bunları değil, bunlardaki hikmeti, sonra faydaları ve sevapları düşünmelidir.

Evet, merakın kendisi de bir hastalıktır. Onun ilacı ve onun hastalıkları arttırmasına engel olmanın yolu, hastalık ve musibetlerdeki hikmet ve faydaları bilip, bunlar üzerinde düşünmek ve “Küfür ve dalâletten başka her halim için Allah'a hamdolsun!” deyip şükretmektir.

· **Hastalık, geçmiş sıhhat günlerinin tadını arttırdığı gibi, geçmiş hastalık günlerine de lezzet katar ve gelecek sıhhat günlerini de düşünmekle sürur verir.**⁵⁸¹

Hasta veya musibettede, geçmişteki sağlık ve afiyet günlerinin tadını çok daha içten ve çok daha fazla duyar. Ayrıca, hastalık ve musibetle geçmiş her bir gün de lezzetli hale gelir. Çünkü, meselâ dünkü hastalık günü geçmiştir. Geçmiş yok demektir ve yoktan elem gelmez. Hem, artık bir hastalık veya musibet gününün geride kalmış olması, insana lezzet verir. Evet, geçmiş hastalık günleri gitmiş, geriye geçip gitmiş olmalarının lezzetiyle birlikte, hasta veya musibetzedeye kazandırdıkları sevap kalmıştır. Gelecek günler de daha gelmemiştir; dolayısıyla, geleceği bile kesin olmayan bu günler hakkında da üzüntü duymak ve elem çekmek, manâsızdır. Öyleyse, hasta veya musibettede, sabır kuvvetini içinde bulunduğu güne, hattâ âna harcamalıdır. Hem, gelecek sıhhat günlerini düşünmek de ayrı bir sevinç verir. Bütün bu lezzet ve sevinçler, hastalığı da, musibeti de azaltır.

· **Eğer bir mü'min, gözüne perde çekilip göremez olsa, derecesine göre, diğer kabir ehlinden çok daha fazla o nur âlemini temaşa edebilir.**⁵⁸²

HASTALIK, MÜ'MİN HAKKINDA BELKİ DAHA BÜYÜK RAHMETTİR

Cenab-ı Hakk'ın mü'minler hakkındaki her hüküm ve icraatı temel mahiyeti itibariyle rahmettir; zâhiren musibet gibi görünen hüküm ve tasarrufları ise, belki daha fazla rahmettir. Meselâ, bir mü'minin gözüne perde inip, göremez olsa, o mü'min, şükür ve sabrı sebebiyle, toprak altına girdiğinde göklerin üstündeki Cennet'i görecektir ve seyredecek bir gözü bulabilir. Âmâ olarak Âhiret'e intikal eden mü'minler, diğer kabir ehlinden daha ziyade ve derecelerine göre o nur âlemini temaşa edebilirler. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu noktada talebelerinden Barlalı Süleyman efendinin halasını misal verir ve şöyle yazar:

O sâliha kadın, bana karşı haddimden yüz derece fazla hüsnüzan ederek, “Gözümün açılması için dua et.” diyerek, cami kapısında beni yakaladı. Ben de, o mübarek ve meczube kadının salâhatını duama şefahtı yapıp, “Yâ Rabbi, onun salâhatı hürmetine onun gözünü aç!” diye yalvardım. İkinci gün Burdurlu bir göz hekimi geldi, gözünü açtı. Kırk gün sonra yine gözü kapandı. Ben çok müteessir oldum, çok dua ettim. İnşallah o dua, âhireti için kabûl olmuştur.⁵⁸³ Yoksa benim o duam, onun hakkında gayet yanlış bir beddua olurdu. Çünkü eceli kırk gün kalmıştı. Kırk gün sonra –Allah rahmet etsin– vefat eyledi.

İşte o merhume, kırk gün Barla'nın bağlarına rikkatli ihtiyarlık gözüyle hazîne bakmasına bedel, kabrinde, Cennet bağlarını kırk bin günlerde seyredeceğini kazandı. Çünkü imanı kuvvetli, salâhatı şiddetli idi.

- **Hastalıklar ve musibetler, sabır ve şükürle karşılandığı takdirde insanı velîler kafilesine dâhil edebilir.**⁵⁸⁴

KİŞİ, DİYANETİ NİSBETİNDE BELÂYA MARUZ KALIR

Ölüm gibi, hastalık da Cenab-ı Allah'ın mahlûku, yani yarattığı bir vakıadır. Cenab-ı Allah'ın her yaratması güzel olduğuna göre, elbette hastalıklar da güzeldir. Eğer manâsı itibariyle hastalık güzel olmasaydı, Cenab-ı Allah onu en sevdiğine kullarına vermezdi. Oysa, daha önce de zikredilen bir hadis-i şerifte, “İnsanlar içinde en çok belâya maruz kalanlar, peygamberler, sonra büyüklükte onlara ve sonra bunlara yakın olanlardır. Kişi, diyaneti nisbetinde belâya maruz kalır. Kim dininde şiddetli ve sağlam olursa onun belâsı da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ, kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar.”⁵⁸⁵ buyurulmuştur.

Başta Hz. Eyyub (a.s.) olmak üzere nebîler, sonra velîler ve sonra diğer salih kullar, çektikleri hastalıklara birer halis ibadet, Rahmânî bir hediye nazarıyla bakmışlar ve sabır içinde şükretmişlerdir. Onları, hastalıkları ve musibetleri Hâliq-ı Rahîm'in rahmetinden gelen bir ameliyat gibi görmüşlerdir. Bu nûranî kafiye katılmak isteyen hastalar da, hastalıklarından dolayı sabır içinde şükretmeli, şikâyetle gaflet ehlinin çukuruna düşmemelidirler.

Hastalıkların bir kısmı vardır ki, eğer ölümle neticelenecek olsa, insanın manevî şehid hükmünde bir velâyet derecesine çıkmasına vesile olur. Doğum ânında ve takip eden lohusalık dönemindeki vefat, karın sancısından, boğularak, yanarak, yıkık altında kalarak (meselâ, depremde) ve veba gibi hastalıklardan ölen mü'minler, manevî şehid hükmündedirler.⁵⁸⁶

- **Hastalık, insanı, onu vahşete ve merhametsizliğe sevkeden istiğnadan kurtarır ve içtimaî hayatta gayet önemli ve güzel olan hürmet ve merhameti telkin eder.**⁵⁸⁷

HASTALIK, İNSANI MÂNEN TERBİYE EDER

İstiğna, yani insanın kendisini kendine yeter görmesi ve başkalarına ihtiyacı olmadığı düşüncesi, onu vahşete ve merhametsizliğe sevkeder. Bu

öyle bir vahşet ve merhametsizliktir ki, meselâ insan, bitkiler ve hayvanlardan meydana gelen “tabii” çevreye ihtiyacı olmadığını düşünse, bu çevreyi de tahrip etmekten çekinmez. Nitekim, daha çok tüketim adına canlı toprağı ve “tabiat”ı büyük bir umursamazlık içinde ‘tüketme’ hak ve yetkimizi(!), *Bulletin of Atomic Scientists*’in bir zamanki yazı işleri müdürü olan ve çağdaş Batı medeniyetinin kendini tabiata bağlılıktan kurtarmış olduğu inancını taşıyan Eugene Rabinowitch, bakın nasıl açıklıyor: “Yok olmalarıyla insanın biyolojik yaşayabilirliğini tehlikeye düşürebilecek tek canlı türü, vücudumuzdaki bakterilerdir. Geriye kalanlara gelince, insanoğlunun yeryüzündeki tek canlı türü olarak hayatını sürdüremeyeceğini gösteren inandırıcı bir delil yoktur. İnorganik hammaddelerden –er geç olacağı gibi– gıda maddeleri sentezinin ekonomik yolları geliştirebilirse, insanoğlu, halen gıda kaynağı olarak bağımlı bulunduğu bitkilerden bile bağımsız kalabilir.

“Ben de dâhil olmak üzere insanların büyük çoğunluğu, böyle bir şeyi (hayvansız ve bitkisiz bir tabii çevreyi) düşününce tüyleri ürperecektir. Ne var ki, New York, Chicago, Londra veya Tokyo gibi kent cangıllarının milyonlarca sâkini, tüm hayatlarını neredeyse tamamen ‘azoik’ (hayvanı bulunmayan) bir çevrede geçirmişler ve hayatta kalmışlardır.”⁵⁸⁸

Kur’ân-ı Kerim, insanın düşebileceği vahşet çukurunu ifade buyururken, her şeyi açıklamaya yetecek iki kelime kullanır: *istiğna* ve *tuğyan*, yani, insanın kendisini her şeye yeter görmesi ve bunun neticesi olarak sınır tanımaz azgınlık, taşkınlık ve Hz. Allah’a isyan: “*İnsan, gerçekten tuğyankâr kesilir, kendisini müstağnî görmekte.*”⁵⁸⁹ İnsanın kendisini müstağnî ve her şeye yeter görmeye iten faktör de, sahip bulunduğunu düşündüğü bilgisi, serveti ve gücüdür. Bilgi, servet ve güç, insanda istiğna, yani, her istediğini yapabileceği vehmidir. Bilim ve teknoloji, insandaki bu vehmi güçlendirmiş ve bu vehimdir ki, dünya savaşları, bitmeyen bölgesel savaşlar, korkunç silahlanma yarışı, tüketim çılgınlığı, sömürü ve çevre kirlenmesi gibi dehşetli neticeleri olmuştur ve halen de olmaktadır.

İşte, hastalıklar, musibetler, insana güçsüzlüğünü, aczini, za’fını hatırlatır ve onu mânen terbiye eder. Ondaki istiğna duygusunu köreltir. Bu da, hem insana hemcinsleri ve diğer varlıklarla birlikte yaşama ve yardımlaşma ihtiyacı hissettirir, hem de onu fakirlere, hastalara, özürlülere, zayıflara acımaya sevkeder. İnsan, hastalık veya musibet sebebiyle yardım ve teselli

ihtiyacı içinde iken ziyaretine gelen veya kendisine yardım eli uzatanlara karşı da hürmet ve muhabbet duyar. Başta kimsesizler, fakirler, zayıflar, hastalar ve musibetzedeler olmak üzere her varlığa acır, şefkat eder, elinden gelse yardımcı olmaya çalışır, hiç olmazsa haklarında dua eder, imkân olunca da, onlara Şer'an sünnet olan ziyarette bulunur ve sevap kazanır.

- **Hastaların duası makbuldür ve onlara, bilhassa anne–baba gibi hasta yakınlarına hizmet, mühim bir ibadettir ve mühim bir sadaka hükmündedir.**⁵⁹⁰

HASTANIN DUASI MAKBUL, ONA HİZMET SADAKADIR

Samimî mü'min bir hasta, hastalık sebebiyle sıhhat anlarında yaptığı hayırlardan mahrum kaldığını düşünebilir. Hastalık, hastayı geçici olarak aktif hayır yapmaktan mahrum bıraksa da, en azından dua yoluyla ona makbûl bir hayır kapısını açar ve başkalarının hayır işlemelerine vesile olur.

Allah rızası için hastalara hizmet, büyük bir sevap kaynağıdır ve hakkında hastanın duasının kabulüne vesile olur. Hadis-i şerifte, hastaların duasının meleklerin duası gibi ve kabule şayan olduğu beyan buyrulur.⁵⁹¹ Hastaların halini sormak, sıklamamak şartıyla onları ziyaret etmek, sünnet-i seniyyedir ve günahların affına vesiledir.⁵⁹² Hasta akrabadan ise, özellikle anne–baba ise, bu takdirde onlara hizmet, çok sevap getiren mühim bir ibadettir. Hastaların kalblerini hoşnut etmek, onlara teselli vermek, mühim bir sadaka hükmüne geçer. Bahtiyardır o evlât ki, babasının ve annesinin hastalık zamanında, onların çabuk müteessir olan kalblerini memnup edip, hayır dualarını alır. Evet, içtimaî hayatta en muhterem bir hakikat olan baba ve annesinin şefkatlerine mukabil, hastalıkları zamanında onlara kâmil hürmet ve evlât şefkat ve hürmetiyle mukabele eden iyi evlâdın halini ve insanlığın yüceliğini gösteren bu vefa tablosunu melekler dahi “Mâşaallah, Bârekellah!” deyip alkışlarlar.

İşte, hastalık zamanında hastalık elemi ni hiçe indirecek böyle gayet hoş, ferahlı şefkat ve merhamet tabloları vardır.

- **Allah'tan ve Kader'den şikâyetçi olmak, hastalar dâhil kimsenin hakkı değildir; çünkü gözetilmemiş bir hakları yoktur ki, şikâyete hakları olsun. Hastaya da, musibetzedeye de düşen, sabır içinde şükürdür.**⁵⁹³

KİMSENİN ALLAH'TAN VE KADER'DEN ŞİKÂYETE HAKKI YOKTUR

Daha önce de yeri geldikçe üzerinde durulduğu gibi, hasta ve musibettede de dâhil kimsenin Cenab-ı Allah'tan (c.c.) ve Kader'den şikâyet etmeye hakkı yoktur. İnsana her halükârda düşen, şükürdür; musibetlere sabır, hattâ sabır içinde şükürdür. Çünkü, şikâyet, ortada gözetilmemiş, verilmemiş bir hak varsa ondan olur. Oysa insan; varlık, hayat, mükemmel ve her türlü uzuv, organ, duyu ve duygularla donatılmış beden, aile, çevre, mü'minse iman gibi bütün nimetleri karşılıksız almıştır. Bu bakımdan o, bütün birbirinden büyük nimetler karşısında şükür ve ibadetle mükelleftir.

Ayrıca, insan dâhil her varlık, her bir şey, Cenab-ı Allah'ın mülküdür ve her mülk sahibi gibi elbette O'nun da, hem de öncelikle mülkünde tasarruf hakkı ve yetkisi olacaktır. Buna rağmen Hz. Allah (c.c.), mülkündeki mutlak tasarruf hakkını en küçük bir haksızlık ve zulme yer vermeyen mutlak adalet, her şeyi kuşatan rahmet ve asla abes, gayesiz ve faydasız iş yapmayan hikmet çerçevesinde kullanır. Üçüncü olarak, Cenab-ı Allah'ın bilhassa mü'min kulları için her tasarrufu onların hakkında hayırdır. İşte insanın bütün bunları düşünüp, bu hakikatler karşısında daima şükretmesi gerekir.

Bunların yanısıra, hasta veya musibettede, sıhhatli olanlara bakarak da şikâyette bulunamaz. Çünkü, kendisi de hayatının çok büyük kısmını sıhhat içinde geçirmiştir ve kendisi gibi başkaları da hasta olabilir. Olmasalar da yine insan, sıhhat ve afiyette olanlara bakarak şikâyete hak kazanmaz. Çünkü, yukarıda arzulduğu gibi, herkes, sahip olduğu nimeti kendisi var etmiş değildir. Herkese sahip olduğu varlık, hayat, vücut, hidayet gibi bütün nimetler, Allah tarafından bahşedilmiştir. O bakımdan, bu hususlarda bir insan kendisini başkalarından daha aşağıda görüyorsa, hakkı gasbedilmiş ve hak ettiği şey verilmemiş değildir ki, şikâyete hakkı olsun.

Meselâ, bir pek çok şerefeleri olan bir minare düşünelim. Bazı insanlar, tamamen bir lütuf olarak ve kendi iktidarları dışında minarenin birinci şerefesine, bazıları ikinci, bazıları üçüncü vb. şerefesine çıkarılmış. Birinci şerefeye çıkarılanların, "Biz, niye ikinci, üçüncü şerefeye çıkarılmadık!", ikinci şerefedekilerin "Biz, niye üçüncü şerefeye çıkarılmadık?" demeye hakları olmaz. Çünkü, insanlar arasında her bakımdan eşitlik olmaz; yani herkes, en yüksek şerefeye çıkarılamaz, çünkü bu, içtimaî hayata, içtimaî hayatın ve insanî varoluşun realitelerine aykırıdır. İkinci olarak, hayat şartları

ve hayat adına verilen nimetler açısından hiç kimse, her bakımdan diğerlerinden üstün değildir; herkes, bazı hususlarda bazılarının üstündür. Üçüncü olarak, insanî varoluş, sadece haklardan ibaret değildir; hakların yanısıra vazifeler, sorumluluklar vardır. Ve, vazife ve sorumluluk, nimete göredir; ne kadar nimet bahşedilmişse, o kadar vazife ve sorumluluk sözkonusudur. Meselâ, insan, zenginliği nisbetinde malî sorumluluklar, sözgelimi, zekâtla karşı karşıyadır. Zekât verecek miktarda zenginliği olmayan insandan zekât vermesi istenmez. Bir insan, zekât verebilecek bir gönüle, imanî, İslâmî seviyeye sahip değilse, böyle bir insanın zekât verebilecek seviyede varlık sahibi olmaması, onun hakkında olmasından daha hayırlıdır. Kimse de, “Bana bu seviyede zenginlik verilse, zekât veririm.” diyemez; bu, bir imtihandır; imtihan istenmez ve kimse için, bir imtihana tâbi tutulmadan onu başarıp başaramayacağı kesin değildir.

Netice olarak, Cenab-ı Allah (c.c.) kimi nasıl, nerede, ne zaman, hangi şartlarda, hangi aileden, hangi renk ve ırktan, hangi fizik ve hangi kapasiteyle yaratmışsa, onun hakkında hayırlı olan budur ve o, kendisine ne verilmişse ondan sorumludur. Öyleyse, hiçbir insanın Cenab-ı Allah’ın takdirinden şikâyete hakkı yoktur; her durumda herkese düşen, şükürdür.

Hasta ve musibettede de, sağlıklı insanlara bakarak halinden şikâyet edemez. Ona da düşen, bir kısmı arzedilen hakikatleri nazara almasa bile, en azından kendisinden daha çok hasta, daha çok musibete maruz olanlara bakıp yine şükretmektir. Hz. Bediüzzaman (r.a.) öyle yazar: “Senin elin kırık ise, kesilmiş ellere bak! Bir gözün yoksa, iki gözü de olmayan âmâlara bak! Allah’a şükret. Evet, nimette kendinden yukarıya bakıp şikâyet etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Ve musibette herkesin hakkı, musibete kendinden daha çok düçar olanlara bakmaktır ki, şükretsün.”

Hayat, bütün İsimler’i güzel olan Cenab-ı Allah’a en parlak, en kapsamlı aynadır ve bir ayna, gösterdiği güzellik nisbetinde güzellik kazanır. Hastalıklar ve musibetler, onda değişen ve yenilenen tecellilerle hayat aynasını güzelleştirir, parlattır.⁵⁹⁴

HASTALIK VE MUSİBETLER, HAYAT AYNASINI DAHA DA PARLATIR

Cenab-ı Allah’ın İsimler’i için Esmâ-i Hüsnâ (En Güzel, Kusursuz Güzel İsimler) tabiri kullanılır; Kur’ân-ı Kerim, o İsimler’i böyle anar.⁵⁹⁵ Bu da gösteriyor ki, kâinattaki her şey İlâhî İsimler’e dayandığı, onların

tecellilerinin neticeleri olduğu için Cenab-ı Allah'tan gelen her şey güzeldir; güzellik ve güzelleştirmek, matlaşan güzellikleri yenilemek içindir. Bütün eşya, arzedildiği gibi, Cenab-ı Allah'ın her biri mutlak güzel olan İsimleri'nin tecellilerinden ibaret bulunmakla Cenab-ı Allah'a aynadır da; her bir eşya aynasında, onda tecelli eden İsimleri'yle Cenab-ı Allah 'seyredilir', tanınır. Hayat, bu aynalar içinde en kapsamlı ve en parlak olanıdır. Bu aynanın başına Cenab-ı Allah'ın takdir ve tasarrufuyla ne gelirse, elbette o da güzel olacaktır ve güzeldir.

Hayat, daima sıhhat ve afiyette yeknesak (monoton) gitse, eksik bir ayna olur. Belki bir cihette yokluğu ve hiçliği hissettirip sıkıntı verir; bizzat kıymetini azaltır. İnsan, çabuk vaktimi geçireceğim diye sıkıntıdan ya sefahete veya eğlenceye düşer. Kıymetli ömrünü sanki hapiste geçiriyormuş gibi çabuk öldürmek ister. Fakat harekette ve ayrı ayrı tavırlar içinde yuvarlanan bir hayat, kıymetini belli eder ve lezzet verir.

Meşakkat ve çalışma, ömrün kıymetini öğretir

Hayatının gerçek kıymetini bilen ve ondan alınması gereken gerçek lezzeti alan, meşakkat veya musibette de olsa onun geçivermesini istemez. Belki daha çok meyve vermesini, Âhret ve hayatın vazifeleri adına daha çok fonksiyon ifa etmesini ister. Evet, zengin, hareketsiz ve istirahat döşeginde, her şeyi zâhiren mükemmel bir efendiden “Ne haldesin?” diye sorsak, elbette, “Hiç vakit geçmiyor, gel bir oyun oynayalım veya vakit geçirici şöyle bir eğlence bulalım!” gibi sıkıntı ve elem ifade eden sözleri ondan duyarız. Veya, tatminsizlik ve daha fazla istemekten kaynaklanan bir sıkıntı ile, “Şu işimi yapamadım, şu eksik kaldı, daha kazanmam gereken çok para var!” türünden şikâyet ve sızlanmalar işitiriz. Fakat, meşakkatli bir işte çalışan ve elinin emeğiyle geçinen fakir bir işçiye aynı soruyu sorsak – eğer, günümüzde olduğu gibi, sürekli şikâyete ve doyumсуzluğa alıştırmamışsa– “Şükürler olsun Rabbime! İyiyim, çalışıyorum. Keşke gün biraz daha uzun olsa! Vakit çabuk geçiyor!” diyecektir. Meşakkat ve çalışma, ömrün kıymetini öğretir ve hayatın lezzetini tattırır; sürekli istirahat ve sıhhat ise, ömrü acılaştırır, geçmesini arzu ettirir ve şikâyetlere, sızlanmalara yol açar.

· **Musibetler ve hastalıklar, vücudun potansiyellerini harekete geçirir; hayata, hadiselere, hastalıklara uyum ve tahammül kabiliyetini ve direncini arttırır ve bağışıklık sistemini güçlendirir.**⁵⁹⁶

MUSİBET VE HASTALIKLARDA VÜCUT ADINA BÜYÜK SİHHAT VARDIR

Cenab-ı Allah (c.c.), insan vücuduna çok önemli kapasiteler vermiş ve onu bağışıklık sistemiyle güçlendirmiştir. Nasıl vücudun gelecekte hastalıklara karşı direnç kazanması için ona aşı yapılır, yani vücutta bazı hastalıkların mikropları belli nisbette zerkedilerek vücut gelecek o hastalıklara karşı uyarılır ve direnci güçlendirilir, bunun gibi, meşakkatler, musibetler, hastalıklar da, vücutta birer kapasite, yani potansiyel olarak bulunan pek çok kabiliyetleri harekete geçirir ve vücudun savunma mekanizmalarını güçlendirir. Ayrıca, insanı hem musibetlere, hem hastalıklara karşı daha duyarlı, daha korunur ve daha dirençli yapar.

Günümüzde tıpta hıfzıs-sıhha, yani vücudu hastalıktan koruma maalesef fazla gelişmediği, üzerinde fazla durulmadığı ve tüketim-üretim sarmalındaki modern medeniyetin yönlendirdiği modern tıp daha çok hastalıklarla mücadele eden bir endüstri kolu manzarası arzettiği için, yeni nesiller hastalıklardan çok kurtulamamakta, hastaneler dolup taşmaktadır. Çünkü insanlar, doğumlarından itibaren âdetâ hep küvezde kalmakta, steril zeminlerde vücut kendindeki potansiyellerin gelişmesi imkânını bulamamakta ve neticede en küçük bir hastalık sebebi karşısında mağlûp düşmektedir.

Bugün hemen bütün modern bilim dalları, daha çok tüketim ve daha çok üretime dayalı bir hayata hizmet edici bir manzara arz etmektedir. Esasen, bilimlerin Batı'da geliştirilme macerasının altında da böyle bir gayenin tahakkuku yatmaktadır. Modern tıp da, böyle bir bilim ve hayat anlayışının mahsulüdür. İnsana her şeyden önce hususî saygı duyulması gereken mükerrem bir varlık olarak bakmak şöyle dursun, onu, üzerinde istenildiği gibi bıçak oynatılacak ve bilim adına her türlü deneme yapılacak bir kadavra gibi gören modern anlayış, tıbbı da belli sektörlerin ve belli kesimlerin daha çok kazanması için daha çok muayene ve tahlil, daha çok ilaç, daha çok alet ve daha çok hastaneye dayalı, kendileri adına daha çok gelir ama kahir ekseriyet için altından kalkılmaz derecede pahalı, sentetik bir sağlık vasıtası, her şeyiyle bir endüstri dalı olarak kullanmaktadır.

Modern tıbbın da hizmetinde kullanıldığı rahat, lüks ve rehavete dayalı modern hayatın ortaya çıkardığı, Alexis Carrel'in tarifıyla, "yürümeyen, çalışmayan ve bedenini kullanmayan yağlı, göbekli, yumuşak dokulu, ince

bacaklı ve kaba yüzlü”, diğer yandan, bitmez bir koşunun pençesinde zamanla yarışan stresli insan tipi, hastalıklara alabildiğine açıktır ve yine Alexis Carrel’in ifadeleriyle, “dün atalarımızın çocuk sahibi olduğu, sırtında en ağır yükleri taşıyıp, dağda, tarlada çalıştığı bir yaşta aniden golf sahasında, merdiven başında, bürosunda ya da evinde ölüp gitmektedir.” İşte, hastalıklar ve musibetler, modern hayat tarzı ve anlayışı sebebiyle potansiyellerini geliştirme imkânı bulamayan ve dolayısıyla “dün atalarımızın çocuk sahibi olduğu, sırtında en ağır yükleri taşıyıp, dağda, tarlada çalıştığı bir yaşta aniden golf sahasında, merdiven başında, bürosunda ya da evinde ölüp gidiveren” vücudun hastalıklara karşı direncini arttıran, bağışıklık sistemini güçlendiren bir fonksiyon görür. Bu bakımdan da onlara birer nimet olarak bakılmalıdır.

· **Hastalık, iki kısımdır. Bir kısmı hakikî, bir kısmı vehmîdir. Hakikî kısmı, tedavi ihtiyacının ve tedavi ihtiyacı da, tıp ilminin doğmasının ve gelişmesinin, dolayısıyla fizikî yapısıyla insanı ve ilaçların kaynağı olması yönüyle “tabiat”ı tanımının en önemli faktörüdür.**⁵⁹⁷

HASTALIKLAR, TIP İLMİNİN DOĞMASINA, İNSANI VE “TABİAT”I TANIMAYA SEBEPTİR

Cenab-ı Allah (c.c.), Hakîm ve Şâfî isimlerinin tecellisiyle yeryüzünü bir açıdan en büyük bir eczane olarak yaratmış, bütün insanlık tarihi boyunca insanın maruz kalabileceği bütün hastalıkların tedavisi için gerekli ilaçları bu eczanede istif etmiştir. O, Şâfî ismiyle şifa verir; şifayı veren, O’dur. Şu kadar ki, hikmetler diyarı olan dünyada hastalıkların devasını ve şifasını araştırmak, insana ait bir vazifedir. Eğer hastalıklar olmasa idi, insan, elbette tedavi olma ihtiyacı duymazdı. İnsanı araştırmaya ve öğrenmeye sevkeden, daha ziyade merak ve ihtiyaçtır. İşte, hastalıklar sebebiyle duyduğu tedavi ihtiyacıdır ki, insanı araştırmaya sevkemiş ve bu araştırma da, tıp ilminin doğmasının ve gelişmesinin, dolayısıyla fizikî yapısıyla insanı ve ilaçların kaynağı olması yönüyle “tabiat”ı tanımının en önemli faktörü olmuştur. Hadis-i şeriflerde, Cenab-ı Allah’ın yarattığı her hastalığın tedavisini de yarattığı, dolayısıyla tedavi olmak gerektiği beyan buyurulmaktadır.⁵⁹⁸

Hasta olan insan, elbette İlâhî Hikmet’in gerektirdiği üzere tedavi yoluna başvuracak, dindar ve işinin ehli doktora gidecek ve onun tavsiye ettiği

tedaviyi uygulayacaktır. Fakat bilmek gerekir ki, şifayı veren, yaratan Allah'tır. Tedavi, Cenab-ı Allah'ın Şâfî isminin tecellisi için insanın müracaat etmek mevkiinde olduğu bir vesileden ibarettir. Dolayısıyla, şifa daima Allah'tan beklenmeli ve şifayı verenin O olduğuna kat'î itikad edilmelidir.

Hastalık vehmi veya hastalık hastalığı

Hastalıkların bir diğer türü vardır ki, halk arasında “hastalık hastalığı” olarak anılan vehmî hastalıklardır. Yani insan, kendisini hep hasta zanner. Bu tür hastalıkların en etkili ilacı ise, önem vermemek, üzerinde durmamaktır. Bu hastalıklar, üzerlerinde durdukça şişer, büyür ve devam ederse hakikî bir hastalığa dönüşebilir. Böyle hastalar bilhassa merhametsiz, insafsız, hastaları kazanç sebebi gören doktorlara düşerlerse, vehimleri daha da tahrik olur. Dolayısıyla, böyle hastalıkların üzerinde durulmamalı, mutlaka ikna olmak isteniyorsa, merhametli, insafli ve işinin ehli doktorlara müracaat edilmelidir.

- **Hastalık maddî bir elem verse de, onun çok üstünde, yakınlarından ve dostlarından ilgi görmek gibi büyük manevî lezzet de verir.**[599](#)

HASTALIKTA MANEVÎ LEZZETLER

Hangi hastalık olursa olsun, türüne ve şiddetine göre belli bir maddî elem verir. Bununla birlikte, hasta insan, haylidir kendisini ya unutmuş, ya ilgisini çekmiş veya dünya hayatının anaforu içinde aralarına mesafe girmiş dostlarının, sevdiklerinin, yakınlarının, varsa anne-babanın yakın ilgisine, şefkat ve merhametine mazhar olur. Çocukluğunda tattığı sevilme lezzetini, içinde yaşadığı sevgi ve alâka halesini yeniden yaşar. Sağlığında kendisinin hizmetinde bulunduğu bazı zatların bile kendisine hizmet ettiğini, ‘efendilerine efendi’ olduğunu görür. Hastalık ve musibetler, insanlardaki hemcinslerine karşı şefkat ve rikkati tahrik ettiğinden, hasta insan, hiçten yeni ve çok sayıda dostlar ve dostluklar da edinebilir. Ayrıca, hastalıklar, hayatın dağdağası içinde bir teneffüs, bir istirahat imkânı da verir. Bütün bu lezzetler, hastalıktan gelen maddî elemeleri hiçe indirebilir.

- **Garip, yalnız ve kimsesiz hasta veya musibetzedeler, belki o âna kadar keşfedip tanıyamadıkları Rahmân ve Rahîm olan Hz. Allah'ı hastalık sebebiyle bulur ve O'nun rahmetini üzerlerine çekerler.**[600](#)

HASTALIK, İLÂHÎ RAHMET VE MERHAMETİ YOĞUN OLARAK ÇEKER

Hastalık ve musibet, yalnızlık, gurbet ve kimsesizlikte elbette katlanır. Fakat, şefkat ve merhametleri Hz. Allah'ın (c.c.) rahmet ve merhameti karşısında okyanusta bir damla olmayan yakınların, dostların ve başka insanların rikkat ve merhametini harekete geçiriyorsa, elbette Hz. Allah'ın sonsuz rahmet ve merhametini çok daha yoğun bir şekilde üzerine çekecektir.

O Allah ki (c.c.), Kur'ân'daki bütün sûrelerin başında yer alan ve İslâm'ın bir çekirdeği hükmündeki Bismele'de Kendisi'ni bütün Sıfatları'ndan önce Rahmân (rahmeti bütün varlığı kuşatan) ve Rahîm (bütün varlığı kuşatan umumî rahmetinin yanısıra her durumda her varlık için hususî rahmet sahibi) olarak tanıtmaktadır. O'nun bu rahmetidir ki, çok küçük bir tecellisi bütün anneleri yavrularının üzerinde titremeye sevketmekte ve bir cilvesi, her bahar yeryüzünü sayısız nimetlerle donatmaktadır. Bütün güzellikleriyle Cennet de, O'nun yine bir rahmet tecellisinden ibarettir. Hastalık veya musibet altında gurbet, yalnızlık ve kimsesizliğin daha da tahrik ettiği acz ve za'f, elbette O'nun rahmetini insanın üzerine çekecek, belki o ana kadar O'ndan ve rahmetinden uzak yaşayan insan, böylece O'nu da bulmuş ve tanımış olacaktır. O'nu bulan, her şeyi bulmuştur; O'nu kaybeden veya bulmayan, her şeyi kaybetmiş ve hiçbir şey bulmamıştır.

· **Felç gibi ağır hastalıklar, mü'minler için mübarek sayılmıştır; çünkü bu hastalıklar, ölümü hatırlatmak ve nefsi günahlardan alıkoymakla velîlerin riyazet ve çileleri ölçüsünde bir fayda sağlar.**⁶⁰¹

FELÇ GİBİ HASTALIKLARDAKİ BÜYÜK RAHMET VE NİMETLER

Ehl-i velâyet, yani velî olan zatlar, felç gibi ağır hastalıkları bilhassa mü'minler için mübarek saymışlardır. Çünkü, eskiden beri Hakk dostu ve Hakk dostluğuna talip zatlar, hem bu dostluğu elde etmek, hem de dünyanın manevî tehlikelerinden kurtulmak ve ebedî saadeti kazanmak için iki esasa önem vermişlerdir:

Biri, râbıtayı mevt, yani ölümü sürekli düşünme, akıldan çıkarmama, âdeta ölüm hakikatini bir şuur halinde yaşamadır. Diğeri, nefs-i emmarenin,

kör hislerin ve heveskârlığın tehlikelerinden kurtulmak için çile ve rizayetle nefs-i emmarenin öldürülmesine çalışmaktır.

Felç gibi ağır hastalığa maruz kalmış bir mü'min, bu iki esasın ikisine de kendiliğinden sahip kılınmış demektir. Hali, ona zaten sürekli dünyanın geçiciliğini ve ölümü hatırlatır; onu günahlarından istiğfara ve duaya sevkeder. Dünya, daha fazla onu boğamaz, gaflet, gözünü kapatamaz. Ayrıca, âdeta yarım insan vaziyetindeki bir insan, nefsin rezil heveslerine ve nefsâniliğe düşmez, onlara aldanmaz; dolayısıyla, nefsin belâsından çabuk kurtulur.

İşte, mü'min, velîlerin veya velâyet yolcularının uzun zamanda ulaştığı bir noktaya felç gibi ağır bir hastalık altında iman, teslimiyet ve tevekkülle kısa bir zamanda ulaşabilir. Böyle bir netice karşısında hastalık çok ucuz düşer.

· **Masum hasta çocuklara ve masum çocuklar hükmündeki ihtiyarlara hizmet, Âhret adına çok önemli bir ticarettir. Yalnız yakın olanlarına değil, hasta ve muhtaç mü'minlere hizmet de, İslâmiyet'in gereğidir.**⁶⁰²

HASTALARA VE YAŞLILARA HİZMET

Hasta, musibettede ve ihtiyarlara bakmak ve hizmet etmenin elbette bazı zorlukları olacaktır. Fakat bunun Âhret adına getirdiği kazanç, bu zorluğu hiçe indirir, hattâ onu bir zevk haline getirir.

Masum çocukların hastalıkları ve bakımı

Ey masum hasta çocuklara ve masum çocuklar hükmünde olan ihtiyarlara hizmet eden hasta bakıcılar ve onlara bakma, hizmet etme mevkiinde bulunanlar! Sizin önünüzde Âhret adına mühim bir ticaret var. Şevk ve gayret ile o ticareti kazanınız. Masum çocukların hastalıkları, onların nazik vücutları için bir idman (egzersiz), bir riyazet ve ileride dünyanın dağdağalarına ve daha ağır hastalıklara mukavemet edebilmeleri için bir aşı ve Rabbanî bir eğitim olmak gibi onların dünya hayatlarına ait pek çok hikmetlerle yüklüdür. Ayrıca, bu hastalıklar, onların manevî-ruhî hayatları için bir arınma fonksiyonu da gördüğü veya göreceği gibi, ileride yetişkinlik döneminde işleyecekleri bazı günahlar için peşin keffarettir de. Onların bu şekilde hastalıklarından alacakları sevap, onlara bakan ve onların rahatını kendi rahatlarına tercih eden anne ve babaların amel defterlerine, bu defterlerdeki sevap hanelerine de işlenmektedir.

İhtiyarlara ve anne–babaya hizmet

İhtiyarlara bakmak ise, büyük sevap getirmekle beraber, o ihtiyarların, bilhassa anne ve babanın dualarını almak, kalblerini hoşnud etmek ve onlara vefakârane hizmet etmek, hem bu dünyadaki saadete, hem Âhîret saadetine medar olduğu sahih rivayetler ile⁶⁰³ ve pek çok vakıa ile sabittir. İhtiyar baba ve annesine tam itaat eden bahtiyar bir evlât, kendi evlâdından aynı vaziyeti gördüğü gibi, bedbaht bir evlât da eğer ebeveynini incitse, Âhîret azabından başka, dünyada da çok felâketlerle cezasını gördüğü, çok vukuatla sabittir. Evet ihtiyarlara, masumlara, yalnız akrabasına bakmak değil, belki bakıma muhtaç hasta, ihtiyar ehl-i imana (madem iman sebebiyle arada hakikî kardeşlik var) rûh u canla hizmet etmek, İslâmîyet'in gereğidir.

- **Her hastalık için en faydalı ve gerçekten lezzetli deva iman ve onun gereği olarak tevbe, istiğfar ve en azından farzları yerine getirmektir.**⁶⁰⁴

HER HASTALIK İÇİN EN FAYDALI VE GERÇEKTEN LEZZETLİ DEVA

Ey hasta kardeşler! Eğer oldukça faydalı, her derde deva ve hakikî lezzetli kudsî bir ilaç isterseniz, imanınızı inkişaf ettiriniz. Yani tevbe ve istiğfar ile, namaz ve ubûdiyetle, o kudsî ilaç olan imanı kullanınız. Evet, dünyaya muhabbet ve alâka yüzünden ehl-i gafletin dünya gibi büyük, hasta, manevî bir vücudu vardır. İman ise, o dünya gibi zeval ve firak darbelerine, yara ve bere içinde olan o manevî vücuda birden şifa verip, onu yaralardan kurtardığı, pek çok Risalelerde kat'î ispat edilmiştir.

Başınızı ağrıtmamak için kısa kesiyorum. İman ilâcı, farzları mümkün olduğunca yerine getirmekle tesirini gösteriyor. Gaflet, sefahet, nefsanî hevesler ve gayr-ı meşrû eğlenceler, o ilacın tesirine mâni olur. Hastalık madem gafleti kaldırıyor, iştihayı kesiyor, gayr-ı meşrû keyiflere mâni oluyor, öyleyse hastalıktan istifade ediniz. Hakikî imanın kudsî ilâçlarından ve nurlarından tövbe ve istiğfar ile, dua ve niyaz ile kullanınız.

- **“Gençlerinizin hayırlısı, ihtiyarlarınıza benzeyen; ihtiyarlarınızın şerlisi ise, gençlerinize benzeyendir.”**⁶⁰⁵

GENÇLERİN HAYIRLILARI, İHTİYARLARIN ŞERLİLERİ

“Gençlerinizin hayırlısı, ihtiyarlarınıza benzeyen; ihtiyarlarınızın şerlisi ise, gençlerinize benzeyendir.” sözü, bir hadis-i şeriftir.⁶⁰⁶

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

Allah, yedi kimseyi, Kendi ‘gölgesi’nden başka gölge olmayan (Kıyamet) gününde (gölgesi) altında himaye buyuracaktır. Âdil imam (idareci); ömrünü ibadet neşvesi içinde geçiren genç; mescitlere dilbeste olan kimse; Allah için birbirlerini sevip, Allah için bir araya gelen ve Allah için birbirinden ayrılan iki insandan her biri; makam ve cemal sahibi bir kadının talep ağında (nefsine başkaldırıp) “Ben Allah’tan korkarım!” diyen adam; solundakine infak ettiği şeyden sağındaki bir şey hissetmeyecek şekilde sadakasını gizli eda eden; ve yapayalnızken Allah’ı anıp da gözleri yaşlarla dolan.⁶⁰⁷

Fütüvvet (gençlik) ve fetâ (genç)

Bu hadis-i şerifte Allah yanında kıymetli ve hayırlı gencin hangi genç olduğu tarif buyurulmaktadır: Nefsanîliğin en azgın olduğu dönemde, bedenî ve cismanî arzularına rağmen kendini Hakk’a kulluğa adanmış delikanlı; ihtiyarlar gibi ölümü düşünüp âhiretine çalışarak, gençlik heveslerine esir olmayıp, gaflette boğulmayan genç.

Gençlik, “fütüvvet” adıyla İslâm ahlâk ve maneviyatında çok önemli bir yer tutar. Fütüvvet, yani gençlik, kerem, cömertlik, iffet, emanet, vefa, şefkat, şecaat, ilim, tevazu ve takva gibi yüksek hasletleri özünde toplayan bir manâlar ve dinamikler halitasıdır.

O, fakiri hor görmeme; zenginin ağına düşmeme; herkese karşı insafli olup, fakat kimseden insaf beklememe; ömür boyu nefsinin amansız düşmanı olarak yaşama; hem bu dünyada, hem de öteki âlemde “Milletim, halkım!” diye inleyip yakarışa geçme ve kendini unutma ölçüsünde arkasında gidenleri düşünme; ibadete yegâne lâayık olan Zât’a yönelmeye mâni bütün putları kırıp, her çeşit bâtıla başkaldırma; nefsi adına her türlü kötülüğü sineye çekip, Allah’a ait hakların söz konusu olduğu yerde de arslanlar gibi kükreme; en küçük şahsî kusurları karşısında dahi ömür boyu inleyip durmasına mukabil, başkalarının en büyük günahlarını görmezlikten gelme, öyle ki, başkalarına velîlik mertebelerinde yer ararken, kendisine sıradan kulluğu bile fazla bulma; eziyet edene ikramda bulunma; hizmette ön sıralarda, ücret almada gerilerin gerisinde kalabilme gibi vasıflardan ibaret görülmüştür.

Bütün bu vasıflar, İslâm’ın tarihinde fütüvvetin birinci derecede temsilcisi olan ve öyle kabûl edilen Hz. Ali efendimiz (r.a.) tarafından şu dört ana esasta toplanmıştır da: (1) Güçlü ve yenebilecek olduğu durumda

affetme; (2) öfke ve hiddet ânında yumuşak davranma; (3) düşmanları hakkında dahi iyilik istemekten geri kalmama; (4) ihtiyaç içinde kıvrandığı durumlarda bile îsâr, yani başkalarını kendine tercih rûhuyla hareket edip, başkalarını düşünme.

İslâm öncesi tarihte veya İslâm'ın Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) önceki, yani diğer peygamberlerle temsil edilen tarihinde fütüvvetin temsilcileri olarak Kur'ân-ı Kerim'de putatapıcılığa başkaldıran ve putları kıran Hz. İbrahim'i (a.s.),⁶⁰⁸ Hz. Musa'nın (a.s.) fetası, Hz. Hızır'a (a.s.) giderken yanında kendisine refakat eden Hz. Yuşa ibn Nun (a.s.) ile Ashab-ı Kehf'i görürüz.

Fütüvvet'in temsilcisi gençler, Allah'ın kendilerinden razı olduğu gençlerdir; nefsine ve şeytanına boyun eğmeden, gençliğini ibadet içinde geçiren, nefsânî zevkler konusunda ihtiyarlar gibi yaşayan genç Allah katında öyle kıymetlidir ki, Cenab-ı Peygamber efendimiz (s.a.s.), onu Kıyamet Günü Allah'a ait gölgede gölgelenecek yedi sınıf insanın içinde ikinci sırada zikretmektedir.⁶⁰⁹

İhtiyarların şerhleri

Bu tablonun aksi yüzünde ise, nefsânî arzularına mağlûp gençler gibi yaşayan ihtiyarlar vardır. İhtiyarlık, genellikle kabre, Âhîret'e en yakın durak olmasına karşılık halâ âhîretini düşünmeyen, nefislerine mağlûp gençler gibi nefsânî arzular peşinde koşan ve dünyaya bağlılık konusunda kanı hırs ve şehvetlerle kaynayan ve onlara mağlûp genç gibi davranan ihtiyarlar, ihtiyarların şerhleridir.

Bir başka hadis-i şerifte de Kıyamet Günü Cenab-ı Allah'ın yüzlerine bakmayacağı üç grup insandan sözedilir:

Üç tür insan vardır ki, Kıyamet Günü Allah Tealâ hazretleri, onlarla konuşmaz, onların yüzlerine bakmaz, onları günahlarından arındırmaz ve onlar için elim (acıklı) bir azap vardır: Zina eden yaşlı, yalan söyleyen (halkını aldatan) devlet reisi, büyüklenen fakir (büyüklenecek servet gibi, makam gibi hiçbir şeyi yokken bile kibirlenen insan).⁶¹⁰

Evet, bazı iyi veya kötü, güzel veya çirkin sıfatlar ve hasletler vardır ki, bazılarında daha çok görünür; bazılarında bulunduğu daha güzel olur. Meselâ, cömertlik, erkekte daha güzeldir, çünkü evin iç idaresini gören kadının fazla cömertliği, evin geçimi için mutlaka gerekli parayı, malzemeyi israf etmesine sebep olabilir. Haya ise, kadında daha güzeldir. Cesaret, güzel bir ahlâktır, ama erkekte çok daha güzeldir; kadında

dikbaşlılığa ve serkeşliğe sebep olabilir. Dolayısıyla, kibirlenme, büyüklenme kimseye yakışmasa da, servet, makam, ilim, güç gibi şeylere sahip bir insandan kibirlenme beklenebilir veya bunlar, kibre yol açar ve bunlara rağmen bir insan mütevazı kalabiliyorlarsa, bu tevazu, çok daha büyük kıymet ifade eder. Fakat bunların hiçbirine sahip bulunmayan, güçsüz, fakir, cahil biri kibirleniyorsa, bu, çok daha kötü ve cezaya lâyık kibir olur. Dolayısıyla Cenab-ı Allah (c.c.), nefsanî isteklere mağlûbiyette onlara mağlûp olmaları çok daha beklenen gençler gibi yaşayan ve zina eden yaşlıyı, yalan söyleyip, bilhassa halkını aldatan devlet reisini ve kibirlenen fakiri asla sevmez.

- **Bilhassa ihtiyarlar için en büyük reca, yani ümit, teselli ve dilek kapısı, Rahîm olan Yaratıcı'nın rahmetidir. Bu rahmet ise, iman ve en azından farzları yerine getirmekle bulunur.**⁶¹¹

BİLHASSA YAŞLILAR İÇİN EN BÜYÜK ÜMİT VE TESELLİ KAPISI

Âhir zaman denilen içinde bulunduğumuz çağ veya dönem dünyanın; devletlerin, medeniyetlerin gerileme dönemleri onların; bilhassa kışa doğru yaklaşan aylarıyla sonbahar senenin; ikinci vakti de günün ihtiyarlık dönemidir. Dünyanın, devletlerin ve medeniyetlerin, senenin ve günün hayatındaki bu ihtiyarlık dönemleri, insana da kaçınılmaz ve önü alınamaz ihtiyarlığını hatırlatır ve ihtiyarlara belki daha bir tesir eder.

İşte, böyle iç içe ihtiyarlıklar karşısında onların verdiği hüznü ihtiyarlar için parlak bir nûra çeviren öyle bir reca, yani ümit, beklenti, teselli ve dilek kapısı vardır ki, o da, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok yerinde Ken-disi'ni Rahmân ve Rahîm olarak takdim buyuran Hz. Allah'ın (c.c.) sonsuz rahmetidir. O rahmet ki, zemin yüzünde sürekli merhamet isteyen canlıların imdadına koşar; her sene gaybdan baharı ve yazı hadsiz nimet ve hediyelerle doldurup, rızka muhtaç varlıklara yetiştirir ve varlıkların za'f ve aczleri nisbetinde kendini gösterir. O rahmet ki, hiçbir varlığı ihmal etmez. Bu rahmeti bulmak ise, iman vasıtasıyla o Rahmân ve Rahîm'e bağlanmak ve en azından farzları yerine getirmekle mümkündür.

- **Biz, gidiyoruz, aldanmakta fayda yok. Gözümüzü kapamakla bizi burada durdurmazlar, sevkiyat var. Fakat gittigimiz berzah memleketi, başta şefaathimiz Habîbullah (s.a.s.) olmak üzere, dostlara ve sevdiklerimize kavuşma âlemidir. O zâtın şefaath ve nûrundan istifade**

ile berzah karanlığında kurtulmanın çaresi, Sünnet-i seniyyeye ittibadır.⁶¹²

BERZAH KARANLIĞINDAN KURTULMANIN ÇARESİ

Korkunun ecele, yani ölümden korkmanın ölüme faydası yoktur. Yapılması gereken, ölümü merdane karşılamak, dünya bizi her halükârda dışarı atmadan, izzet ve şerefimizle onu terketmektir. Çünkü kimse, dünyaya ebedî kalmak için gelmemiş, hayat binası demirden, çelikten örülmemiştir. Vücut, kabir tarafına bir inişten koşar gibi bir hızla yuvarlanmaktadır. Niyazî-i Mısrî, ne güzel der:

Günde bir taş bina-yı ömrümün düştü yere;

Can yatar gafil, binası oldu vîran bîhaber.

Gaflet ve dalâletten gelen karanlık vehimlerle nefis ölümden gafil de olsa, içinde yuvalandığı vücut binasından her gün bir taş düşmekte ve bu bina, vîraneye dönmektedir. Dostlardan, sevdiklerimizden ayrılık vakti her gün daha bir yaklaşıyor ve kabir, ağzını açmış bizi bekliyor. Yine Niyazî-i Mısrî'ye kulak verecek olursak:

Dil bekası, Hak fenası istedi mülk-ü tenim;

Bir devasız derde düştüm, âh ki, Lokman bîhaber!

Evet, gönül, ten mülkünün, vücudun bekasını, hiç ölmemesini arzu etse de, onu yaratan Allah ve O'nun koyduğu hayat ve ölüm hakikatleri, vücudun fenasını, zevalini istiyor. Fakat, Lokman Hekim'in bile tedavi edemediği bu derdi nurlu bir ümide, teselliye, beklentiye ve dileğe çevirmenin kat'î bir yolu var. Burada ebedî kalacakmışız gibi aldanmakta fayda yok; burada kimseyi tutmuyorlar, mecburî sevkiyat var. Öyleyse, bu derdi nurlu bir ümide ve teselliye çeviren yolun ne olduğuna bakmamız gerekmez mi?

O yol şu hakikattir ki, gafletin, dalâletin ve ehl-i dalâletin sebep olduğu ölümden korkma, onu dehşetli görme gibi ve sanki ölmekle ebedî yok olacakmışız türünden vehimler sebebiyle de bize karanlıklı görünen berzah memleketi, aslında başta şefaathimiz Habîbullah (s.a.s.) olmak üzere, bizden önce giden ve geride büyük boşluklar bırakan dostlara, sevdiklerimize kavuşma âlemdir. Eğer "İmam Rabbânî Ahmed-i Farukî bugün Hindistan'da hayattadır." diye ziyaretine bir davet vuku bulsa, bütün zahmetlere ve tehlikelere katlanarak ziyaretine gidilmez mi? Oysa, İncil'de "Ahmed", Tevrat'ta "Ahyed", Kur'an'da "Muhammed" ismiyle anılan, iki

cihanın güneşi, etrafında milyonlarca Farukî Ahmedler ile kabrin arka tarafında oturmaktadır. Onların ziyaretlerine gitmek için niye acele etmiyoruz? Geri kalmak hata değil midir? İşte, ölümlerle o Güneş ve etrafındaki hadsiz evliyâ ve asfiyâ yıldızlarıyla ışıklanan bir âleme gidiliyor. Şu kadar ki, o Zât'ın şefaatinde, o Güneş'in şualarından istifade etmenin ve o şualarla berzah karanlığından kurtulmanın çaresi, Sünnet-i seniyyeye ittibadır, yani, o Zât'ın yolundan gitmektir.

· **Bu dünyayı en mükemmel ve muntazam bir şehir, bir saray hükmünde yaratan Sâni-i Zülcelâl, elbette “Yapan, yaratan bilir; bilen konuşur.” fehvasınca, bu şehirde, bu sarayda en ehemmiyetli misafirleriyle ve dostlarıyla konuşacaktır. O'nun bizimle olan konuşmalarını ihtiva eden Kitab'ı ümit ve teselli doludur. Ondan istifadenin yolu ise, imandır ve teslimiyettir.**⁶¹³

“YA SEFER!” DERKEN RÛHUN ARADIĞI ÜMÎT VE TESELLÎ

İhtiyarlık; hastalıklar, musibetler, dostların birer birer ebedî âleme göç etmesi, nesiller arası farklılıklardan kaynaklanan uyumsuzluklar, vefasızlıklar, yeni hale ayak uyduramama gibi vakıalarla birleşince, bazen insana dört koldan hücum eden bir orduya benzer. Eğer insanda muhasebe duygusu, Âhîret endişesi de varsa, o insan, yine yanık şair Niyazî-i Mısırî gibi der:

Bir ticaret yapmadım, nakd-i ömür oldu hebâ;
Yola geldim, lâkin göçmüş cümle kervan, bîhaber.
Ağlayıp, nâlân edip, düştüm yola, تنها, garip;
Dîde giryan, sîne biryan, akıl hayran, bîhaber.

Âhîret adına bir ticaret yapmadan ömür sermayesinin heba olup gittiğini ve tam gerçekleri kavrayıp, yapılması gerekene yönelindiği anda pek çok şeyin yitmiş, pek çok şeyin bitmiş olduğunu fark etme ve her şeye rağmen ızdırap ve gözyaşları içinde, ama kimsesizlik içinde, kebab olmuş bir gönül, yaşlarla dolu göz ve ortada şaşıp kalmış akılla “Ya sefer!” deme.. ihtiyarlığın bu helecan, heyecan ve elemeleri içinde ruh, bir teselli, bir sığınak, bir ümit arar.

Görürüz ki, en mükemmel bir şehir, hattâ bir saray gibi inşa edilmiş bir dünyada bulunuyoruz ve bu dünyanın en kıymetli, nazdar, el üstünde tutulan, bütün dünyanın hizmetine sunulduğu misafirleriyiz. Elbette, bizden habersiz ve tamamen Kendi iradesiyle böyle muntazam ve muhteşem bir

şehir, bir saray kuran ve sonra insanları bu şehrin, bu sarayın en nazdar, en kıymetli misafirleri yapan Cenab-ı Erhamü'r-rahimîn (c.c.), elbette bu şehirde, bu sarayda misafirlerini başıboş bırakmaz ve bırakmamıştır. Bırakmamıştır ve bu şehirde, bu sarayda nasıl davranmamız, neyi nasıl yapmamız gerektiğini, misafirler olarak nasıl davranırsak bizden memnun olacağını muhakkak bildirmiştir. İrade ve Kudret'iyile inşa buyurduğu bu şehrin misafirlerine Kelâm'ıyla da hitap buyurmuştur. Elbetten yapan, yaratan bilir; bilen de konuşur. Nitekim O da konuşmuş ve bize yolumuzu, yönümüzü tarif eden, bu dünya şehri veya sarayında nasıl davranırsak, hem buradaki misafirliğimiz süresince, hem de misafirliğimiz bittiğinde ne ile karşılaşacağımızı bize Kur'ân adlı kitabıyla haber vermiştir.

Evet, Kur'ân, en az kırk, hattâ yüz, belki çok daha fazla açıdan mûcize ve her dakika milyonların dilinde okunan, ışık saçan, her harfi on sevap, bazen on bin, hattâ Kadir Gecesi gibi bazı vakitlerde otuz bin sevap kazandıran ve Cennet meyvesi veren bir kitaptır. Kâinatta bu kitaba denk, denk olmak şöyle dursun, ona yaklaşacak başka hiçbir kitap yoktur. Onda her herde deva, her karanlığa ziya (ışık) ve her ümitsizliğe bir reca, bir teselli vardır. Bu ebedî ebediyet hazinesinin anahtarı da imandır, teslimiyettir, ona dinleyip onu kabûl etmek, okumak ve tatbik etmektir.

Madem Âhiret vardır ve hem ebedîdir, hem de dünyadan çok daha güzeldir; öyleyse ihtiyarlık, iman ve ibadet içinde olgunluk yaşına gelip, hayat vazifesinden terhis ile rahmet âlemine mükâfat ve istirahat için gitmeye alâmet olduğundan, ondan şikâyetçi değil, memnun olunmalıdır.[614](#)

HAYATTAN TERHİS VE MÜKÂFAT İÇİN RAHMET ÂLEMİNE GÖÇ

Sonbahar mevsimi, ikinci sonrası ve güneşin batışı ve gözümüzün önünde sevdiklerimizin bir bir dünyadan ayrılması gibi hadiseler, insanda özellikle ihtiyarlık çağında bir hüznün, geçmiş güzel günlere ve yıllara nostaljik bir özlem, gençlik dönemi için bir hasret ve ömrün bitmekte olduğu duygusuyla ölüm ve kabir karşısında bir ürperti hâsıl edebilir. Hz. Bediüzzaman da, ömrünün 45'inci yılında içinde inziva arzusu duyduğu bir demde İstanbul'da Yuşa Tepesi'nde böyle bir hâleti hisseder ve şöyle yazar:

O yüksek tepede ufuk dairesine baktım. İhtiyarlıyor olmanın da ihtarıyla gayet hazin ve rikkatli bir zeval ve ayrılık levhası gördüm. Ömür ağacımın 45'inci senesi olan 45'inci dalındaki yüksek makamından hayatımın aşağı tabakalarına (geçen yıllarıma) göz gezdirdim. Gördüm ki, o aşağıda, her bir tabakada, her bir sene içinde sevdiklerimden, kendileriyle

alâkadar olduğum ve tanıştığım insanlardan hadsiz cenazeler var. Ve o ayrılık ve ayrılıklardan gelen gayet rikkatli bir manevî üzüntü içinde ayrılıp giden dostları düşünerek, Bağdatlı Fuzulî gibi dedim:

Vashını yâd eyledikçe ağlarım;

Tâ nefes var ise kuru cismimde feryat eylerim.

Böyle bir hâlette Âhîret'e iman nûru Hz. Bediüzzaman'ın imdadına yetişir ve ona sönmez bir nur, hiç kırılmaz bir reca, bir ümit ve teselli verir.

Madem ki Âhîret vardır...

Evet, madem ki Âhîret vardır, çünkü, varlığını 124 bin peygamber ve onların peşinde giden ve insanlık semasının yıldızları mesabesindeki milyonlarca evliyâ, asfiyâ ve âlimler, Âhîret'in varlığına inanmış ve onu haber vermişlerdir. Vardır, çünkü, Cenab-ı Allah'ın Rabb, Kerîm, Rahîm, Hakîm, Âdil, Cevâd, Cemîl, Mücîb, Celîl, Bâkî, Hafîz, Rakîb, Hayy, Kayyûm, Muhyî, Mümît ve Hakk gibi isimleri Âhîret'i gerektirmektedir. Vardır, çünkü, her yıl kışın ölmüş olan sayısız ağaç, bitki ve ot baharda dirilmekte, toprağa düşen ve zâhiren orada çürüyüp fânî olan, ama aslında kimyevî işleminden geçen sayısız tohum güneşin ısını ve yağmurları görünce topraktan başını çıkarmakta ve baharda içinde, üzerinde cereyan eden bunca dirilişle yeryüzü, *“Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki, öldükten sonra yeri nasıl diriltiyor! Bunu yapan, ölüleri de aynı şekilde diriltecek olan aynı Zât'tır. O, her şeye hakkıyla güç yetirendir.”*⁶¹⁵ âyetini okumaktadır.

Âhîret vardır, çünkü, en büyüğünden en küçüğüne, sayısız bakteriye ve tek hücrelilere, en küçük otlara varıncaya kadar her canlıya rızkını muhtazam olarak yetiştiren, en küçük canlıların bile en basit ihtiyaçlarına cevap veren Hz. Allah'ın sonsuz rahmeti ve hikmeti, yarattıkları içinde en önemli ve en kıymetli olan insanın en büyük isteği ve özlemi olan ebediyet arzu ve ihtiyacını elbette karşılıksız bırakmayacaktır. Öyleyse, madem Âhîret vardır ve hem ebedîdir, hem de dünyadan çok daha güzeldir; o halde, ihtiyarlık, iman ve ibadet içinde olgunluk yaşına gelip, hayat vazifesinden terhis ile rahmet âlemine mükâfat ve istirahat için gitmeye alâmet olduğu için ondan şikâyetçi değil, memnun olunmalı; ihtiyarlığa sevinip, onun içinde Cenab-ı Allah'a hamdetmeli, şükretmelidir.

· **İnkâr nefiy, yani menfî bir hükümdür ve nefiy, ispatlanamaz. Âhîret'i ve Cennet'i inkâr da bir nefiy olduğu ve dolayısıyla ispatı mümkün olmadığı için, böyle bir inkârın kıymeti yoktur.**⁶¹⁶

İNKÂRIN HIÇBİR AKLÎ, MANTIKÎ VE İLMÎ KIYMETİ YOKTUR

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Âhîret'i, Cennet'i ve Cehennem'i inkâr etmek mümkün değildir. Çünkü, böyle bir inkâr, “Âhîret gelmeyecek, Cennet ve Cehennem kurulmayacak” iddiasında bulunmaktır. İnkâr bir hüküm olduğundan, her hüküm gibi delil ister; oysa, nefiy, yani menfî bir hüküm, bir şeyin yokluğunu ve olmadığını, olmayacağını iddia etmek, bu iddiayı ispat ve nefye delil bulmak mümkün olmadığından sadece şahsî, tamamen subjektif bir kabûl, bir cehalet olmaktan öte gitmez. Meselâ, biri “Meyveleri süt konserveleri olan harika bir ağaç türü yeryüzünde vardır.” dese, bir başkası “Hayır, yoktur!” dese, vardır diyen o ağaçtan ve meyvesinden bir taneyi gösterdiğinde iddiasını ispat etmiş olur; fakat yoktur diyenin bütün yeryüzünü dolaşp, bütün ağaçları incelemesi gerekir. Bu gerçek sebebiyledir ki, hukukta da bir hadiseye iki, hattâ bir kişi şahitlik etse ve diğer bütün insanlar o hadiseyi yalanlasa, bu yalanlamanın hükmü olmaz.

İşte, Âhîret gelmeyecektir, yoktur, Cennet ve Cehennem kurulmayacaktır diye iddia etmek, bütün mekânları, bütün kâinatı, bütün zamanları, gelecekteki bütün olacakları bilme iddiasında bulunmaktır ve tam bir cehalet örneğidir. Buna karşılık, Allah'ın, peygamberliğin, peygamberlerin ve Vahy'in bütün delilleri; ölmüşlerin ruhlarıyla bazılarının uyanırken, pek çok insanların da sâdık rüyalarda görüşmesi ve onların hallerinden haber vermeleri; yeryüzünde kışta ölümden sonra bahardaki dirilmeler; yer altına düşmüş tohumların orada zâhîren çürüyüp yok olması, fakat aslında kimyevî bir işlemde geçip, baharla beraber sümbüllenmesi; Peygamber Efendimiz'in, zaman içinde zamanın nihaî sınırlarına ulaştığı Miraç'ta Cennet ve Cehennem'i müşahede etmesi gibi, zaman içinde zaman yaşayan ve en yukarıdan bütün zamanları temaşa edebilen ve hayatlarında tek bir yalana rastlanmamış, yalancılıkla suçlanamamış peygamber, evliyâ ve asfiyâ seviyesinde milyonlarca insanın Âhîret'in, Cennet'in ve Cehennem'in varlığını haber vermesi, kısaca sayısız deliller ve vâkıalar, Âhîret'in varlığını ispat etmektedir.

· **Madem Allah vardır, öyleyse gerçek manâda gurbet yoktur. Cenab-ı Allah'ın varlığı bütün zâhirî gurbetleri ünsiyete çevirir ve O'nun dergâhında en makbûl bir şefaatçi olan acz ve za'fın tam zamanı da ihtiyarlıktır.**[617](#)

İHTİYARLIK, DERGÂH-I İLÂHÎ'DE EN MAKBÛL ŞEFAATÇİDİR

İnsan, zaman zaman kendisini gurbet, hattâ gurbet içinde daha pek çok gurbetlerde, hem de yalnız, kimsesiz, dostsuz, arkadaşsız hissedebilir. Bilhassa hassas insanlar, bu gurbetleri çok daha derinden yaşarlar. Bu iç içe gurbetleri en derinden hisseden, en derinden yaşayanlardan biri de, hayatı “memleket hapisanelerinde, harp cephelerinde ve sürgünlerde” geçen Hz. Bediüzzaman olmuştur. O, şöyle yazar:

Gurbet içinde gurbetler

Şu iki-üç aydır pek yalnız kaldım. Bazen onbeş-yirmi günde bir defa misafir yanımda bulunur. Diğer vakitlerde yalnızım. Hem yirmi güne yakındır, dağcılar yakınımda yok, dağıldılar...

İşte gece vakti, garîbâne, şu dağlarda sessiz, sadâsız, yalnız ağaçların hazînâne hemhemeleri içinde kendimi birbiri içinde beş muhtelif renkli gurbetlerde gördüm:

Birincisi: İhtiyarlık sırıyla, büyük çoğunluğu itibariyle akran, ahbab ve akrabamdan ayrı düştüm ve garip kaldım. Onların beni bırakıp berzah âlemine gitmelerinden kaynaklanan hazin bir gurbeti hissettim.

Şu gurbet içinde ayrı diğer bir gurbet dairesi açıldı; o da, geçen bahar gibi alâkadar olduğum varlıklar (böcekler, çiçekler, kuşlar...), beni bırakıp gittiklerinden hâsıl olan ayrılıklarla dolu bir gurbeti hissettim.

Ve şu gurbet içinde bir daire-i gurbet daha açıldı ki; vatanımdan ve yakınlarımdan ayrı düşüp, yalnız kalmamdan kaynaklanan, yine ayrılıklarla dolu bir gurbeti hissettim.

Ve şu gurbet içinde gecenin ve dağların garîbâne vaziyeti bana rikkatli bir gurbeti daha hissettirdi.

Ve şu gurbetten dahi, şu fâni misafirhaneden ebed tarafına harekete hazır olan rûhumu fevkalâde bir gurbette gördüm.

Birden “Fesühânallah!” dedim, bu gurbetlere ve karanlıklara nasıl dayanılır diye düşündüm, kalbim feryat ile dedi:

Yâ Rab! Garîbem, bîkesem, zâifem, nâtüvânem, alîlem, âcizem, ihtiyarem;

Bî-ihtiyârem, el-amân gûyem, afv cûyem, medet hâhem zider-gâhet İlâhî! [618/619](#)

Gurbet içinde gurbetlerin yegâne ilacı

Gurbetler, gurbet içinde gurbetler, insanı sarsar. İnsan, özellikle ihtiyarlık çağında, annesini, babasını, daha pek çok yakınlarını, arkadaşlarını, dostlarını kaybetmekten, çağımızda olduğu gibi hızla akıp giden zaman ve çabuk değişen şartlar içinde yeni nesillerle uyuşamamaktan, evindeki çoluk-çocuğunun yabancılığından, hal bilmezliğinden, etrafında aynı düşünce ve duyguları paylaşacağı kimsenin âdeta kalmamasından, vefasızlıklardan, değişen hayat tarzından ve çevrenin hoyratlıklarından, kısaca daha pek çok sebeplerden dolayı gurbet içinde gurbetler yaşar. Geçmiş güzel günlerin hâtıraları, bu gurbetleri daha da acılaştırır ve

ağırlaştırır. İşte bütün bu gurbetlerin tek bir ilacı vardır ki, o da, varlığına bütün kâinattaki varlıklar, daha da öte, kâinat kitabının harfleri sayısınca deliller bulunan, bütün canlıların, ihtiyaçları şefkatle ve rahmetle karşılanan uzuvları, duyguları, duyuları ve lâtifeleri ve onlara sunulan yiyecekler, içecekler, maddî ve manevî gıdalar sayısınca delillerle şefkat ve rahmetini gösteren Hz. Allah'ın (c.c.) varlığına imandır ve O'nun dergâhına sığınmaktır.

Hz. Bediüzzaman da gurbet içinde gurbet hissettiği anda öyle yapar ve dili, *“Allah bize yeter ve O, ne güzel vekildir!”*⁶²⁰ okurken, kalbi, *“Onlar senden ve yolundan yüz çevirecek olurlarsa de ki: ‘Bana Allah kâfidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben O’na dayandım, O’na güvendim ve O, Büyük Arş’ın Rabbi (bütün kâinatın mutlak Sultanı, bütün varlıkların yegâne sığınağı, besleyip yaşatanı, koruyup gözeteni)dir.”*⁶²¹ âyetini okur. O'nun dergâhında en makbul bir şefaathçi, insanın aczi ve za'fıdır; bu acz ve za'fın en fazla hissedildiği zaman da ihtiyarlık zamanıdır. Öyleyse, böyle bir dergâhta makbûl bir şefaathçi olan ihtiyarlıktan küsmek değil, onu sevmek lâzımdır.

İman, bir nur olarak insanın altı yönünü de aydınlattığı gibi, Cenab-ı Allah'a bağlanma demek olduğu için, insanın cüz'î iradesine de geçmişe ve geleceğe nüfuz edecek ve kendisine Cennet'i kazandıracak bir külliyet verir.⁶²²

İMAN, İNSAN İRADESİ VE İHTİYARLIK

İnsan, ihtiyarlığında ihtiyarlık içinde ihtiyarlıklar hissedebilir. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu hissini şöyle anlatır:

Bir zaman ihtiyarlığın başlangıcında, Eski Said'in gülmeleri Yeni Said'in ağlamalarıyla yer değiştirdiği hengâmda, Ankara'da ehl-i dünya, beni Eski Said zannedip oraya istediler. Gittim. Güz mevsiminin sonlarında, Ankara'nın benden daha çok ihtiyarlamış, yıpranmış, eskimiş kalesinin başına çıktım. O kale bana, taşlaşmış tarihî hadiseler şeklinde göründü. Senenin ihtiyarlık mevsimiyle benim ihtiyarlığım, kalenin ihtiyarlığı, beşerin ihtiyarlığı, şanlı Osmanlı Devleti'nin ihtiyarlığı, Hilâfet saltanatının vefat etmiş olması ve dünyanın ihtiyarlığı, bana gayet hazin, rikkatli, ayrılıklarla dolu bir hâlet içinde, o yüksek kalede geçmiş zamanın derelerine ve gelecek zamanın dağlarına baktırdı ve baktım. Beni birbiri içinde kuşatan beş-altı ihtiyarlık karanlıkları içinde, Ankara'da hissettiğim en kara bir ruh haleti sebebiyle bir nur, bir teselli, bir reca aradım.

İnsan, böyle bir hâlet içinde sağına, geçmişe baksa, geçmiş, ona anne-babasının, ecdadının ve türünün büyük mezarı şeklinde; soluna, geleceğe baksa, gelecek, kendisinin, akranlarının ve gelecek nesillerin kapkaranlık

kabri suretinde görünür. Bu hâlet içinde önüne baksa, içinde ızdırap ve titremeler içinde mezara doğru yuvarlanan cesedinin bulunduğu bir tabut karşısına çıkar ve yolunun tam üstünde ağzını açmış kendisini bekleyen kabir ile, ötesinde ebede uzanan bir cadde ve üzerinde yol alan kabileler gözüne çarpar. Arkasına baktığında, fâni dünyanın hiçlik derelerinde ve yokluk karanlıklarında yuvarlanıp gittiği hissine kapılır. Başını yukarıya kaldırsa, ömür ağacının başında kendisine bakan cenazesini; aşağıya eğse, ömür ağacının kökünde kendinden yaratıldığı toprak ile, içinde kemikleri bulunan kabir toprağını birbirine karışmış görür. Altı yönden gelen bu dehşetler içinde insanın elinde sadece cüz'î bir iradesi, bu dehşet manzaralarına karşı hiçbir şey yapamama aczi ve za'fından başka bir şey yoktur. İnsan, bu cüz'î iradesi, güçsüzlüğü ve zayıflığıyla ne geçmişin karanlıklarına nüfuzla onlardan gelen elemeleri dindirebilir, ne de geleceğe nüfuzla oradan gelen korkuları önleyebilir.

Kur'ân semasında parlayan iman nurları altında hayat

Böyle bir durumda altı yönden gelen dehşet, vahşet ve karanlıklar içinde ümitsiz çırpınan insanın imdadına yetişecek olan yalnızca imandır. Kur'ân semasında parlayan iman nurları her tarafı öyle aydınlatır ki, bütün dehşetleri teselliye, bütün vahşetleri, yalnızlıkları ünsiyete çevirir.

İman, vahşetli geçmiş zamanı karanlık, büyük bir mezar değil, içlerinde peygamberler, velîler ve safiler bulunan, ayrıca mazî tarafına geçmiş anne-baba, ecdat ve dostların da yer aldığı nurlu bir meclis, bir zikir, fikir ve sohbet meclisi olduğunu gösterir. Gelecek, iman nurları içinde, içine insanın kendisinin, akranlarının ve gelecek nesillerin konduğu bir başka karanlık büyük mezar değil, pek güzel saadet sarayları içinde Rahmân ü Rahîm'in verdiği bir ziyafet meclisi olarak görünür. Gafletli bakışın, içinde insanın cesedinin titreyerek kabre doğru yol aldığı bir tabut olarak gösterdiği hal, iman nurlarıyla içinde Âhîret hesabına ticaret yapılan bir pazar ve Rahmân'ın şaşaalı bir misafirhanesine döner.

İman, gafletli bakışın yukarıda ömür ağacının üzerinde gösterdiği cenazenin yerine, ebede, ebedî saadete namzet ve eskimiş yuvasından çıkıp, yıldızlar arasında gezen bir rûhu yerleştirir. Gafletli bakışın insanın kendinden yaratıldığı toprağa karışmış ve içinde kemiklerinin bulunduğu mezar toprağı olarak gösterdiği toprak, imanın gözünde rahmet kapısı ve Cennet salonunun bir perdesidir. Gafletle perdelenmiş göze arkada hiçlik ve

yokluk karanlığında yuvarlanıyor görünen yeryüzünü Kur'ân'ın kazandırdığı iman, Hz. Samed'in (c.c.) vazifesini yapmış, manâsını ifade etmiş, kendine bedel neticelerini bırakmış mektupları, Hz. Sübhan'ın (c.c.) nakışları olarak gösterir. Yine gafletin perde çektiği gözün yol üzerinde ağzı açık bir kuyu veya ağzını açmış bir ejderha gibi gösterdiği kabir, imanın ışığı altında nur âlemine açılan bir kapı ve onun ötesinde uzanan cadde, hiçliğe ve yokluğa değil, varlığa, nur ülkesine ve ebedî saadete uzanan bir yol olarak görünür.

İmanın külliyet kazandırdığı cüz'î irade ve hayat

Ve, önceki gaflet halinde âdeta hiçbir işe eli yetişmez cüz'î iradesi, aczi ve za'fıyla başbaşa kalan insan, iman ışığı altında o cüz'î iradesini Hz. Allah'ın İradesi'ne teslim ederek, O'nun İradesi'ne ve her şeye yeten Kudreti'ne dayanmakla en büyük gücü elde eder. Cüz'î iradesi, elinde bir vesika olur ve o vesika ile cennetleri peyler. Sonra, o cüz'î iradenin dizginini nefsin elinden alıp, rûha ve kalbe teslim eder. Ruh ve kalbin hayat dairesi, vücudun ve nefsin hayat dairesi gibi dar, karanlık ve boğucu değildir. Bu daire, geçmişe de, geleceğe de uzanır; zaman da, mekân da, bu dairede genişledikçe genişler ve insan, bu dairenin içinde çok ferah-feza bir iklim bulur. Cüz'î irade, âdeta cüz'iyetten çıkar ve külliyet kazanır. Geçmiş zamanın en derin derelerine girip, oradan gelen elem karanlıklarını defettiği gibi, iman nûru ile geleceğin en uzak dağlarına da çıkıp, oradan gelen korkuları yok eder.

Madem ki mü'minlerin elinde imanın verdiği böyle nurlu, sevimli, şirin defineler vardır ve madem ihtiyarlık insanı bu definelere daha çok sevkeder, insanı iman nurlarının içine daha çok garkeder, öyleyse ihtiyarlıktan şikâyet değil, onun için şükretmek gerekir.

· **Bütün insanlık, bir nefistir; dirilmek üzere ölecek. Yeryüzü dahi bir nefistir; bâkî bir surete girmek için ölecek. Dünya da bir nefistir; Âhret suretine girmek için o da ölecek. Bütün bu ölümlere karşı teselli ve müjde, Kur'ân'daki mü'minlere olan müjdelerdir.**⁶²³

ÖLÜMLÜ İNSANLIK, YERYÜZÜ, DÜNYA VE TESELLİLER,
MÜJDELER

İnsan, bilhassa gençlik sarhoşluğundan ihtiyarlığa uyandığı zaman ölümün nefesini ensesinde hisseder. Âyetleriyle gaflet perdelerini dağıtan Kur'ân-ı Kerim'in, "Her nefis, ölümlüdür ve ölümü muhakkak tadacak-

tır.”⁶²⁴ fermanı da, kulaktan kalbin içine girip, pek kalın gaflet, uyku ve sarhoşluk tabakalarını parça parça edecek keskinlikte ve netliktedir. Şöhretin, zenginliğin, makam ve mevkiin, dünyada rahatın ve gücün, ölüm ve ötesine hiçbir faydası yoktur. İctimaî hayatın zevkleri, insanların teveccühü ve iltifatı, sahip olunan şan ve şeref.. evet bütün bunlar, ancak kabir kapısına kadardır; öteye yol bulamazlar. İnsanın meftun olduğu gençlik elveda demeden gider; pek çok alâkadar ve âdeta âşık olduğu dünya, insana “Haydi, uğurlar olsun!” der ve onu kapı dışına çağırır.

İhtiyarlık, bu gerçekleri insana çok daha derinden ve acı acı hissettirir. Kur’ân, yukarıda zikredilen fermanıyla der: “Bütün insanlık, bir nefistir; dirilmek üzere ölecek. Yeryüzü daha bir nefistir; bâkî bir surete girmek için ölecek. Dünya da bir nefistir; Âhîret suretine girmek için o da ölecek.” Böyle pek karanlık ve ürkütücü görünen gerçekler karşısında tek teselli yine Kur’ân’dadır. Kur’ân, pek çok âyetinde buyurur: “*İman edip, salih ameller işleyenleri müjdele:*”⁶²⁵ Meselâ, bu müjdelerden biri şöyle devam eder: “*Onlar için (ağaçlarının arasından ve köşklerinin) altından ırmaklar akan cennetler vardır. Ne zaman orada kendilerine rızık olarak (koku, tat, renk, şekil ve lezzetçe birbirinden farklı ve her defasında tazelenip yenilenen) meyvelerden ikram edilse, ‘Bu, bize daha önce de ikram edilmişti!’ derler. Çünkü meyveler onlara, (ne olduğunu bilmedikleri bir yiyecek ile iştahları gitmesin, lezzetleri azalmasın diye) şekilce dünyadakilere ve bir önceki sefer ikram edilenlere benzer olarak sunulur. (O cennetlerde tek başlarına, yalnız ve dostsuz olacak da değillerdir.) Onlar için, (dünyadaki bütün eza-cefa sebebi hallerden arındırılmış ve) ebediyen tertemiz hale getirilmiş eşler de vardır. (Bütün bu nimetler dünyadaki gibi bir sonla, ölümle kesilir mi gibi endişeleri de olmayacak) ve onlar, o cennetlerde sonsuzca kalacaklardır.*”⁶²⁶

İçinde bu müjdeler bulunan Kur’ân’ın nûru sebebiyledir ki, ölümün peçesi gerçi karanlık, siyah ve çirkin ise de, onun altındaki yüzü mü’minler için nuranîdir ve pek güzeldir.

⁵⁰² Lem’alar, “2. Lem’a, 5. Nükte, 1. Mesele”.

⁵⁰³ Lem’alar, “2. Lem’a, 5. Nükte, 1. Mesele”.

⁵⁰⁴ Bu nazmın sadeleştirilmiş hale için bkn. Bu kitapta bu ikinci bölüm, DN. 13.

⁵⁰⁵ Lem’alar, “2. Lem’a, 5. Nükte, 2. Mesele”.

⁵⁰⁶ Lem’alar, “2. Lem’a, Hatime”.

⁵⁰⁷ Sözlere, “24. Söz, 3. Dal, 8. Asıl”.

⁵⁰⁸ Lokman Sûresi/31: 34.

- [509](#) Yusuf Sûresi/12: 87.
- [510](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, 1. Makam, 5. Kelime”.
- [511](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, 1. Makam, 4. Kelime”.
- [512](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [513](#) Nisâ Sûresi/4: 62, 79; Şûrâ Sûresi/42: 30.
- [514](#) Hadîd Sûresi/57: 22; Teğabün Sûresi/64: 11; Şûrâ Sûresi/42: 30; Nahl Sûresi/16: 61.
- [515](#) Âl-i İmran/3: 133; Hadîd Sûresi/57: 21.
- [516](#) Ahzâb Sûresi/33: 72.
- [517](#) Buharî, “Cenâiz” 44; Müslim, “Fedâil” 62.
- [518](#) *Mektûbât*, “12. Mektup, 3. Sual”.
- [519](#) *Lem’alar*, “11. Lem’a, 4. Nükte”.
- [520](#) Tevbe Sûresi/9: 129.
- [521](#) Neml Sûresi/27: 20–28.
- [522](#) Neml Sûresi/27: 18–19.
- [523](#) A’râf Sûresi/7: 73.; Hûd Sûresi/11: 64–65; Şuarâ Sûresi/26; 155–157; Kamer Sûresi/54: 27–29; Şems Sûresi/91: 13–14.
- [524](#) Kehf Sûresi/18: 18, 22.
- [525](#) Beğavî, *Meâlimü’l-Tenzîl*, 3: 154; Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 15: 226.
- [526](#) *Sözler*, “17. Söz, 1. Makam”; *Lem’alar*, “Münacat”; *Şualar*, “2. Şua, 1. Makam, 2. Meyve”, “4. Şua, Dördüncü Mertebe-i Nuriye-i Hasbiye”.
- [527](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 3. Nota”.
- [528](#) Yunus Sûresi/10: 22–23.
- [529](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 1. Nota”.
- [530](#) Mâide Sûresi/5: 105.
- [531](#) Ra’d Sûresi/13: 11.
- [532](#) *Şualar*, “11. Şua, 4. Mesele”.
- [533](#) Saff Sûresi/61: 2–3.
- [534](#) Buharî, “Rikak” 42; Müslim, “Zühd ve Rikak” 1.
- [535](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 3. Nota”.
- [536](#) *Sözler*, “8. Söz”.
- [537](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [538](#) *Lem’alar*, “3. Lem’a, 3. Nükte”.
- [539](#) Secde Sûresi/32: 5.
- [540](#) Meâric Sûresi/70: 4.
- [541](#) Kadr Sûresi/97: 3.
- [542](#) *Sözler*, “17. Söz, 2. Makam”.
- [543](#) Buharî, “Mardî” 1; Müslim, “Birr” 52.
- [544](#) Tirmizî, “Zühd” 57.
- [545](#) Tirmizî, “Zühd” 57.
- [546](#) Tirmizî, “Zühd” 59.
- [547](#) Tirmizî, “Zühd” 57; İmam Malik, *Muvatta’*, “Cenaiz” 40.
- [548](#) Tirmizî, “Zühd” 57; İbn Mace, “Fiten” 23.
- [549](#) Tirmizî, “Zühd” 36.
- [550](#) Yâ Rab! Garibim, kimsesizim, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, ihtiyarım, seçeneğim yok!
Aman diyorum, af dileniyorum; İlâhî, dergâhından medet istiyorum!

- [551](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 173.
- [552](#) Tevbe Sûresi/9: 129.
- [553](#) Daha önce de zikredilen bu nazmın sadeleştirilmiş hali için bkn. Bu bölüm, DN: 13.
- [554](#) *Mektûbât*, “6. Mektup”.
- [555](#) *Lem’alar*, “2. Lem’a, 2. Nükte, 3. Vecih”.
- [556](#) *Sözler*, “13. Söz, 2. Makam, Haşiye”; *Lem’alar*, “25. Lem’a, 15. Deva”.
- [557](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 1. ve 2. Deva”.
- [558](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 12. Deva”.
- [559](#) Buharî, “Cihad” 134; Ebû Davud, “Cenaiz” 1; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned*, 4:410.
- [560](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 12. Deva”; Barla Lâhikası.
- [561](#) Furkan Sûresi/25: 77.
- [562](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 8. Deva”.
- [563](#) Buharî, “Marda” 1; Müslim, “Birr” 52; Tirmizî, “Cenaiz” 1.
- [564](#) Buharî, “Marda” 2.
- [565](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 8. Deva”.
- [566](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 3. Deva”.
- [567](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 4. Deva”.
- [568](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 5. ve 13. Deva”.
- [569](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 6. Deva”.
- [570](#) İnşikâk Sûresi/84: 6–13.
- [571](#) Tirmizî, “Zühd” 57.
- [572](#) Tirmizî, “Zühd” 57.
- [573](#) Tirmizî, “Zühd” 59.
- [574](#) İmam Malik, *Muvatta*, “Cenaiz” 40; Tirmizî, “Zühd” 57.
- [575](#) Tirmizi, “Zühd” 57.
- [576](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 6. Deva”.
- [577](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 7. Deva”.
- [578](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 9. Deva”.
- [579](#) En’âm Sûresi/6: 2, 60.
- [580](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 10. Deva”.
- [581](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 11. Deva”.
- [582](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 14. Deva”.
- [583](#) Hadis-i şerifte bazı duaların Âhiret hesabına kabûl edileceği beyan buyrulur: Buharî, *Edebü’l-Müfred*, 1: 248; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 2:47.
- [584](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 15. Deva”.
- [585](#) Tirmizi, “Zühd” 57; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:172.
- [586](#) Buharî, “Ezan” 32, “Cihad” 30; Müslim, “İmare” 164; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2:324.
- [587](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 15. Deva”.
- [588](#) E. F. Schumacher, *Küçük Güzeldir*, terc., O. Deniztekin, e yayınları, İst., 1979, s., 125.
- [589](#) Alâk Sûresi/96: 7.
- [590](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 17. Deva”.
- [591](#) İbn Mace, “Cenaiz” 1; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 6: 541.
- [592](#) Buharî, “İlim” 39, “Marda” 4, 5; Müslim, “Birr” 39–43.
- [593](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 18. Deva”.
- [594](#) *Lem’alar*, “25. Lem’a, 19. Deva”.

- [595](#) Ör. Tâ-Hâ Sûresi/20: 8.
- [596](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 19. Deva”.
- [597](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 20. Deva”.
- [598](#) Buhârî, “Tıb” 1; Ebû Davud, “Tıb” 1; Tirmizî, “Tıb” 2.
- [599](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 21. Deva”.
- [600](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 23. Deva”.
- [601](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 22. Deva”.
- [602](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 24. Deva”.
- [603](#) Buhârî, “Edeb” 1–6; Müslim, “Birr” 1–6; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 7:463.
- [604](#) *Lem'alar*, “25. Lem'a, 25. Deva”.
- [605](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 7. Sualiniz”.
- [606](#) Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 22:83; Ebu Ya'lâ, *el-Müsned*, 13:467.
- [607](#) Buhârî, “Ezan” 36; Müslim, “Zekât” 91.
- [608](#) Enbiyâ Sûresi/21: 60.
- [609](#) Fütüvvet için bkn. M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1:121–124.
- [610](#) Müslim, “İman” 172; Nesâî, Zekât 77.
- [611](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 2. Reca”.
- [612](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 3. Reca”.
- [613](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 4. Reca”.
- [614](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 5. Reca”.
- [615](#) Rûm Sûresi/30: 50.
- [616](#) *Sözler*, “10. Söz, Zeylin Beşinci Parçası, Haşiye”.
- [617](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 5. Reca”.
- [618](#) Ya Rab! Garibim, kimsesizim, güçsüzüm, hastayım, âcizim, yaşlıyım; İhtiyarım elimde değil, aman diyorum, af diliyorum, Allah'ım, dergâhından yardım istiyorum.
- [619](#) *Mektûbât*, “6. Mektup”.
- [620](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 73.
- [621](#) Tevbe Sûresi/9: 129.
- [622](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 7. Reca”.
- [623](#) *Lem'alar*, “26. Lem'a, 8. Reca”.
- [624](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 185.
- [625](#) Bakara Sûresi/2: 25; Tevbe Sûresi/9: 112; Yunus Sûresi/10: 2, 87...
- [626](#) Bakara Sûresi/2: 25.

- **Âhîret hayatı adına en kuvvetli bir ticaret vesilesi ve şirin bir hayır vasıtası olan gençlik istikamet, iffet ve takva ile geçirilmezse, bu defa taşkınlıklarıyla Âhîret hayatını karartır, zedeler ve birkaç senelik zevkine bedel, ihtiyarlıkta da çok seneler gam ve keder çektirir.**⁶²⁷

İHTİYARLIĞI ŞEKİLLENDİREN GENÇLİK

Daha önce de temas edildiği üzere, gençlik, insan için en büyük nimetlerdendir. Fakat nimetin büyüklüğü nisbetinde külfet bulunduğu için, gençlik, aynı zamanda insan için pek çok tehlikeler de barındırır. Gençlik, aklı başında ve kalbi yerinde mü'minlerde ibadete ve hayırlara sarfedilmesi şartıyla Âhîret hayatı adına en kuvvetli bir ticaret vesilesi ve şirin bir hayır işleme vasıtasıdır; dinî vazifelerini bilip, onu suiistimal etmeyenler için kıymetli ve zevkli bir İlâhî nimettir. Ama eğer istikamet, iffet ve takva ile geçirilmezse, bu defa pek çok tehlikeler barındırır; taşkınlıklarıyla Âhîret hayatını karartır ve zedeler ve birkaç senelik zevkine bedel, ihtiyarlıkta da çok seneler gam ve keder çektirir. Gençlikte yaptıkları ihtiyarlıkta başına pek çok musibetler açan biri demiş: “Gençliğim bir gün geri dönüp gelseydi, ona ihtiyarlığın başıma neler getirdiğini şikâyet edecektim.”

Madem ki gençlik kendisinin ve hayatın hakikî mahiyetini bilmeyen pek çok insan için zararlıdır; onların hem dünyasını, hem de âhîretlerini karartacak bir potansiyele sahiptir, öyleyse, ihtiyarlar, ihtiyar olduklarına üzülmemelidirler. Belki, Âhîret'te başlarına çok iş açacak bir gençlikten kurtulduklarına sevinmelidirler. Zaten üzülmenin de faydası yoktur. Çünkü, dünyadaki her şey gibi, dünyanın kendisi gibi, gençlik, durucu ve kalıcı değildir. O bakımdan, ihtiyar olmadan gençliğin kıymetini bilip, onu Âhîret'te ebedî bir gençlik kazanmak için ibadette ve hayırlarda kullanmak lâzımdır.

- **Herkesin bu dünyada koca bir dünyası vardır; insanlar adedince dünyalar, âdeta birbirine girmiş haldedir. Herkesin hususî dünyasının direği, kendi hayatıdır. Ne vakit cismi kırılrsa, dünyası başına yıkılır; kıyameti kopar.**⁶²⁸

DÜNYA İÇİNDE HERKESİN HUSUSÎ DÜNYASI

İnsan, diğer varlık türlerine nazaran bir tür gibidir. Hayvanlar ve bitkiler gibi varlık türlerinde fertler arasında çok farklılık bulunmazken, insan türünün her bir ferdi, şuuru ve iradesi sebebiyle âdeta diğerlerinden ayrı bir

dünyadır. Bu bakımdan, zâhiren tek bir dünya varmış gibi görünse de, herkesin bu dünyada koca bir dünyası olmakla, insanlar sayısınca dünyalar iç içe girmiş durumdadır. Fakat ehl-i gaflet, kendi dünyasından çok, zâhirdeki herkesi içine alan dünyaya bakar. Dolayısıyla, bu dünyayı âdetâ ölümsüz gördüğünden, kendi dünyasını da daimî zanneder ve onu bağlanır. Halbuki, bu dünya içinde herkesin hususî dünyası, kendi hayatıyla sınırlıdır; ne vakit bu hayat bitse, yani, insanın kendi dünyasının direği kırılrsa, o zaman dünyası, insanın başına yıkılır ve kıyameti kopar. Ne var ki, gaflet sebebiyle insan zâhirdeki dünyanın ölümünü, yani Kıyamet'i merak eder de, kendi kıyametini düşünmez. Oysa, kendi dünyasının direği olan hayatı kırıldığı zaman, kıyameti kopacak, dünyası başına yıkılacak ve zâhirdeki dünyanın devam ediyor olmasının ona hiçbir faydası dokunmayacaktır.

· **Dünya, iman nûruna sahip olanlar için her gün dolar boşalır, manâ ve mesaj yüklü bir misafirhane, İlahî İsimler'e ayna, Hz. Allah'ın sürekli yenilediği ve her yıl baharla ve diğer mevsimlerle farklı farklı yaldızladığı bir mektubu, bir kasidesi, İlahî Rahmet'in çiçek bahçesi, bekâ âleminin levhalarının dokunduğu veya inşa edildiği bir tezgâh ve ebed yolunda onu kazandıracak geçici ve pek çok kâr etme potansiyeline sahip bir pazardır.**⁶²⁹

GAFLETİN KARATTIĞI, İMAN NÛRUNUN AYDINLATTIĞI DÜNYA

Dünya, onu pek cazip gören gafletli ehl-i dünya için daimî kalınacak gibi, fakat onların ebedî kaybını hazırlayan geçici ve yaldızı çabuk dökülen bir yerdir. Ne var ki, birtakım geçici ve aslında daimî elemeler bırakan zevkleriyle, aslında pek çirkin, fakat makyajla renklendirilmiş yüzüyle, nefsi kendisine meftun eden, gerçekte ise, zehirli lezzetleriyle, fâni bir geçimlikten ibaret, fakat kalıcı neticeler bırakan şehvetleriyle dünya, gafletli ehl-i dünya için bir tuzak, bir aldanma metaı, gülerek zehirleyen dost görünümünde bir düşmandır.

Buna karşılık, eğer insan iman ve salih amelle kalbini karartan, gözünü kör eden gaflet perdesini sıyrırırsa, bu defa dünya da şekil ve mahiyet değiştirir. Bu farklı dünya, zâhiren zor gibi görünen bazı külfetler yükleyebilir insana; geçici ve neticesi zararlı, ilk anda tatlı fakat yaptığı kalıcı tesirlerle oldukça zehirli ve acı birtakım lezzetlerden, zevklerden, şehvetlerden uzak durma, ihtiyaçların tatminini belli sınırlar içine alma ve

nefsi, vücudu bazı ibadetlere koşma gibi zâhiren bazı külfetler yükleyebilir. Fakat, iman kalbe yer ettiği takdirde, bu külfetler de, dünyanın zâhirî zevk ve lezzetlerinin geçici olarak verdiğinin çok çok üstünde, sâfî, katışıksız, elemsiz zevkler ve lezzetler verir. Ehl-i dünyanın dünyasının aslında kalbdeki acıyı, elemi yansıtan kahkahalarına mukabil, oldukça şirin, tamamen mutluluk dolu, rûhu kanatlandıran, kalbi olabildiğince genişleten, içe bahar sabahlarından veya masum şafaklardan daha fazla inşirah salan birer tebessüm mahiyetinde ağlamalar verir.

İnsan, imanın ışığı altında dünyanın gerçek güzel yüzünü görür. Görür ki, dünya, her gün dolar boşalır, manâ ve mesaj yüklü bir misafirhane; Hz. Allah'ın, Nakkaş-ı Ezelî'nin (c.c.) denebilir ki, kesintisizce yenilediği bir defteri, bir tablosu; her bahar, her mevsim farklı renkler, farklı desenler, farklı kokular, farklı melodilerle yaldızladığı, süslediği bir mektubu, bir kasidesi; içindeki her şey, sonsuz ve kusursuz güzel İsimleri'nin eserleri olarak baştanbaşa bu İsimler'e son derece parlak bir ayna; Âhîret hayatının tohumlarının ekildiği pek verimli bir tarla, yani Âhîret'in fidanlığı, fideliği; İlâhî Rahmet'in sayısız ve sayısız farklılıkta çiçekler halinde açtığı çiçek bahçesi; ebedî âlemde gösterilecek levhaların, manzaraların dokunduğu veya inşa edildiği bir tezgâh ve ebed yolu üzerinde kurulmuş ve 1'e 10, hattâ 1'e 70, daha da ötede, 1'e 100, 1'e 700, 1'e 1000, öyle ki, 1'e 30.000 nisbetinde pek çok kâr potansiyeli taşıyan bir pazardır.

Dünyanın bu yüzünü gençliğin gafleti göstermese de, bu gafleti dağıtan ihtiyarlık gösterir. Öyleyse, ihtiyarlığa şükredilmeli ve ihtiyarlık, iman nûrunu daha da parlatma istikametinde kullanılmalıdır.

- **Nasıl aczleri sebebiyle yavruların rızıkları ayaklarına gönderiliyorsa, masumiyet kazanmış ihtiyarların rızıkları da bereket suretinde gönderilir.**[630](#)

ÇOCUK MASUMİYETİNDE İHTİYARLAR VE RIZIKLARI

İhtiyarlık, bir nevi çocukluktur; çünkü ihtiyarlar, hem tabiat olarak, hem kendilerine ârız olan unutkanlık gibi sebeplerle, hem bakım isteyen halleriyle ve hastalıklarıyla, hem de ve bilhassa âcizlikleri, zayıflıklarıyla ve muhtaçlıklarıyla çocuklar gibi olurlar.

İşte, yer yer temas edildiği üzere, Cenab-ı Allah'ın rahmeti varlıkların aczleri, za'fları ve ihtiyaçlarına göre hususiyet kazanır; âciz ve zayıf olanlar, umumî rahmet içinde hususî rahmeti çeker ve rızık da yine acz, za'f

ve ihtiyaca nisbetle gelir. Masum, âciz ve zayıf yavrular, Rahmet tarafından anneler vasıtasıyla harika bir surette rızıklarını bulurlar. İhtiyarlar da, bir zaman gelir ki, çocuklar gibi masumiyet kazanırlar; gerek fizikî güçleri, gerekse zihnî kapasiteleri, onlardan mükellefiyeti kaldırır. İşte, nasıl yavrular, rızıkları için belki ağlama dışında bir şey yapmadıkları halde İlâhî Rahmet tarafından anneler vasıtasıyla en iyi şekilde besleniyorlarsa, çocuklar gibi masum ihtiyarların rızıkları da, Rahmet tarafından bereket suretinde gönderilir. Hattâ onlar, buldukları evin bereket direği olur ve o evi belâlardan koruyucu paratoner vazifesi görürler. “Beli bükülmüş ihtiyarlar olmasaydı, üzerinize belâlar yağardı da yağardı.” hadis-i şerifi, bu gerçeğe işaret eder.⁶³¹

· **İhtiyarlar, gençlik iştihâsından gelen geçici maddî lezzetler yerine, Allah’ın yardımından ve insanî rikkatten gelen daimî, manevî ve mühim bir hürmet ve bu hürmetten kaynaklanan ruhanî zevkler yaşarlar.**⁶³²

İHTİYAR ANNE–BABALAR VE DİĞER İHTİYARLAR

Kur’ân-ı Kerim, “*Rabbin, O’ndan başkasına ibadet etmemenize (sadece O’na ibadet etmenize) ve anne–babaya Allah’ın sizi sürekli gördüğünün şuuru içinde iyi davranıp, onlara daima iyilikte bulunmanıza hükmetti. Şayet onlardan biri veya her ikisi yaşlanmış olarak yanında bulunursa, sakın (varlıklarını ve onlara hizmeti yüksünerek) kendilerine “öff!” bile deme; onları azarlama ve daima onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle. Şefkat ve merhametle onlara kol kanat ger; karşılarında alabildiğine alçakgönüllü ol ve haklarında, ‘Rabbim, nasıl onlar beni çocukluğumda şefkat ve ihtimamla büyütüp yetiştirdilerse, Sen de onlara öyle merhamet buyur!’ diye dua et.*”⁶³³ âyetleriyle evlâtları beş yönlü olarak ihtiyar anne ve babaya karşı hürmete, şefkate ve hizmete davet etmektedir.

Yani, evlâtlar, (1) anne–babaya, Cenab-ı Allah’ın kendilerini ve yaptıklarını sürekli gördüğünün şuuru içinde iyilikte bulunacak, onlara iyi davranacak; (2) anne–babadan biri veya ikisi bilhassa yaşlı olarak yanlarında bulunursa, evlâtlar, onların varlığını ve onlara bakmayı asla yüksünmeyecek; (3) evlâtlar, anne–babalarını asla azarlamayacak ve onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyleyecek; (4) evlâtlar, anne–babalarının üzerine şefkat ve merhamet kanatlarını gerecek; (5) evlâtlar, anne–babaları için Cenab-ı Allah’a rahmet duasında bulunacaklardır.

Yalnız anne ve babaya değil, bütün ihtiyarlara da şefkat ve hürmet, İslam'ın emridir. Hadis-i şerifte, “İhtiyarlara saygı, küçüklere sevgi ve merhamet göstermeyen bizden değildir.” buyrulur.⁶³⁴ Ayrıca, insanlık fitratı, ihtiyarlara şefkat ve hürmeti de gerektirir. Dolayısıyla, ihtiyarlar, gençliğin zararlı, sonu elemli geçici zevkleri, gençlik iştihâsından gelen geçici maddî lezzetler yerine, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) yardımından ve insanî rikkatten gelen daimî, manevî ve mühim bir hürmet ve bu hürmetten kaynaklanan hiç zararsız ruhanî zevkler yaşarlar. O halde, böyle bir ihtiyarlığa herhalde gençlik değişilmez.

• **Ölüm, bir ayrılık değil, eskimiş yuvalarını toprak altında bırakan ruhları yıldızlarda veya berzah âleminin tabakalarında gezinen dostlara kavuşmaktır.**⁶³⁵

GÖRÜNTÜSÜYLE KABİR, KABRİN İÇİNDEKİLER VE KUR'ÂN'IN NÛRU

İnsan, kabristana gaflet gözüyle baktığında dehşetli bir hüzün almaması mümkün değildir. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu hususta şöyle bir tecrübesini nakleder:

Siyaset havası nazarımı nefsimden kaldırıp âfâka dağıtmış iken, bir gün İstanbul'un Eyüb Sultan kabristanının dereye bakan yüksek bir yerinde oturuyordum. İstanbul etrafındaki ufuklara baktım. Birden, bakıyorum benim hususî dünyam vefat ediyor, bazı cihette ruh çekiliyor gibi hayalî bir hal hissettim. “Acaba bu kabristanın mezar taşlarındaki yazıları mıdır ki, bana böyle hayal veriyor?” diye nazarımı çektim. Uzağa değil, o kabristana baktım, kalbime geldi ki:

“Senin etrafındaki bu kabristanın içinde yüz İstanbul vardır. Çünkü yüz defa İstanbul buraya boşalmış. Bütün İstanbul'un halkını buraya boşaltan bir Hâkim-i Kadîr'in hükmünden kurtulup müstesna kalmazsın, sen de gideceksin.”

Ben kabristandan çıkıp, bu dehşetli hayal ile Sultan Eyüb Câmîi'nin mahfelindeki küçük bir odaya çok defa girdiğim gibi, bu defa da girdim. Düşündüm ki, ben üç cihette misafirim; bu menzilikte misafir olduğum gibi, İstanbul'da da misafirim, dünyada da misafirim. Misafir, yolunu düşünmeli. Nasıl ki bu odadan çıkacağım, bir gün de İstanbul'dan da çıkacağım, diğer bir gün de dünyadan çıkacağım.

İşte bu hâlette, gayet rikkatli ve firkatli, elemli bir hüzün ve gam kalbime, başıma çöktü. Çünkü ben yalnız bir-iki dostu kaybetmiyorum; İstanbul'da binler sevdiğim dostlarımdan ayrılacağım gibi, çok sevdiğim İstanbul'dan da ayrılacağım. Dünyada yüz binler dostlarımdan da, çok sevdiğim ve müptelâ olduğum o güzel dünyadan da ayrılacağım diye düşünürken, yine kabristanın o yüksek yerine gittim. Ölmüş gitmiş insanları bir filmle sinema perdesine sanki canlı ve hareketli olarak yansıtmak gibi, ben de o vakit gördüğüm, yani hayattaki insanları, ayakta gezen cenazeler vaziyetinde gördüm. Hayalime dedim ki: “Madem bu kabristanda olanlardan bir kısmı sinemada gezer gibi görülüyor; ileride katiyen bu kabristana girecekleri de girmiş gibi gör; onlar da cenazelerdir, geziyorlar.”

Yaşayanlar da, gelecekte yaşayacaklar da hep ölecekler; dolayısıyla, dünyaya ve insanlara bu nazarla bakıldığında, dünya büyük bir kabristandan ibaret görünür. Bilhassa ihtiyarlığın insana hissettirdiği bu halin akla ve kalbe saldıgı sisten ve dumandan ancak imanla, bilhassa Âhîret'e imanla kurtulunur. İman, ışığı gerçeğin üzerine tutar ve insana tam bir teselli verir. Hz. Bediüzzaman, tasvir ettiği o hali imanın nasıl ışıklandırdığını da şöyle anlatır:

Ölüm, ahabpların yıldızlarda gezen ruhlarıyla buluşmadır

O hazîn hâle karşı Kur'ân'dan gelen nur böyle ihtar etti ki: Senin, kuzey–doğuda Kosturma'daki esaret gurbetinde bir–iki esir subay dostun vardı. Bu dostların herhalde İstanbul'a gideceklerini biliyordun. Sana birisi dese idi: “Sen İstanbul'a mı gideceksin, yoksa burada mı kalacaksın?” Elbette zerre miktar aklın varsa, İstanbul'a ferah ve sürurla gitmeyi kabûl edecektin. Çünkü 1001'den 999 dokuz ahabbın İstanbul'dadırlar. Burada bir–iki tane kalmış, onlar da oraya gidecekler. Senin için İstanbul'a gitmek, hüznü ve elemli bir ayrılık değil. Hem de geldin, memnun olmadın mı? O düşman memleketindeki pek karanlık uzun gecelerinden ve pek soğuk fırtına kışlarından kurtuldun. Bu güzel, dünya cenneti gibi İstanbul'a geldin.

Aynen öyle de; senin küçüklüğünden bu yaşına kadar, sevdiklerinden 100'de 99'u sana dehşet veren kabristana göçmüşler. Bu dünyada kalan bir–iki dostun var, onlar da oraya gidecekler. Öyleyse, dünyada vefatın ayrılık değil, kavuşmadır; ahabbına kavuşmaktır. Onlar, yani dünyadan göçmüş olan ahabbının ruhları, eskimiş yuvalarını toprak altında bırakıp bir kısmı yıldızlarda, bir kısmı berzah âleminin tabakalarında geziyorlar.

İşte, asıl gerçek budur. Öyleyse ölüm, kat'iyen bir ayrılık değil; dünya dağdağasından kurtulup, eskimiş, pörsümüşt bulunan beden yuvasını toprak altında bırakıp, yıldızlarda, berzah âleminin tabakalarında dostlarıyla buluşma ve birlikte seyahat çıkmadır. O halde, iman nûruyla bunu öğreten, gösteren ve hissettiren ihtiyarlığa küsmek değil, sevinmek gerekir.

- **Dünya ve dünyadaki herkes, her canlı bedenen fânî olduğuna göre fânilerden fânilere, âciz olduklarına göre âcizlerden âcizlere ne fayda gelir? Onlar, ebediyet isteyen insanın hangi derdine çare olabilir? Bütün dertlere çare ve fayda, ancak kendisi bâki, ebedî ve mutlak kudret ve servet sahibi birinden gelebilir; öyleyse O'nu bulmak lâzımdır.** [636](#)

BÜTÜN DERTLERE ÇARE İÇİN EBEDÎ VE MUTLAK KADÎR OLAN'I BULMAK

Dünyanın süsü, güzellikleri, lezzetleri, zevkleri, dostlukları, bir de makam, mevki, şöhret ve statü gibi ehl-i dünyanın peşinde koştuğu şeylere eklenince gaflet, rûhu sarabilir ve insanı aldatabilir. Ama bir gün vücutta ortaya çıkan ağrılar, kulakların üstünde ve sakallarda tulû etmeye durmuş ve

bir sabah aynada kendini gösteriveren saç ve sakaldaki beyazlıklar, kendini derinden veya yüzeyden hissettirmeye başlayan sızılar, rahatsızlıklar, insanda birden şafak attırır: gerçekten, sonu ölüm olan bir yolda süratle yol alırken bütün bu zevklerin, lezzetlerin, zâhirî güzelliklerin, dünyevî dostlukların, makam, mevki, statü ve tanınmışlığın ne faydası vardır? Bunlardan herhangi biri, hattâ hepsi, hattâ bütün dünya ve içindekiler bir araya gelse ömrün eriyip gitmesinin, ömür binasından her gün bir taşın düşmesinin, ağrılarının, sızılarının, rahatsızlıklarının vücutta vatan tutmaya başlamasının, saç ve sakaldaki beyazlaşmaların önünü alabilir mi? “Her gelecek yakındır.” fehvasınca, herkese her şeyden daha yakın olan ve insanın karşısına nerede, ne zaman ve ne şekilde çıkacağı belli olmayan ölümü öldürebilir, kabir kapısını kapayabilir, ötesine bir ışık olabilir mi? Cismen fânî olanlara fânîlerden bilhassa ebed yolunda ne fayda gelebilir? Âciz olanlara, aynı şekilde âciz olanlardan ne fayda gelir? Fânî fânînin, âciz âcizin hangi temel derdine çare olabilir? Çare için ancak ezelî ve ebedî ve mutlak kudret sahibi biri gerekir; sözü, hükmü bütün zamanlara, mekânlara ve her şeye geçen biri gerekir. Bu konuda. Hz. Bediüzzaman şu muhasebede bulunur:

Her şeyden evvel, eskiden beri tahsil ettiğim ilme müracaat edip, bir teselli, bir reca aramaya başladım. Ne yazık ki, o vakte kadar felsefî ilimleri (felsefe ve Din’den kopuk okutulan fenleri) İslâmî ilimlerle beraber havsalama doldurup, felsefî ilimleri, pek yanlış olarak kemale ulaşma ve aydınlanma kaynağı zannetmiştim. Halbuki o felsefî meseleler rûhumu çok fazla kirletmiş ve manevî terakkime engel olmuştu. Birden Cenab-ı Hakk’ın rahmet ve keremiyle Kur’ân-ı Hakîm’deki kudsî hikmet imdada yetişti. Çok Risalelerde beyan edildiği gibi, o felsefî mes’elelerin kirlerini yıkadı, temizlettirdi.

Kısaca: Felsefe’den ve Din’den kopuk fenlerden gelen ve rûha kabus gibi çöken karanlıklar, rûhumu kâinata boğduruyordu. Hangi cihete baktım, nur aradım; o meselelerde nur bulamadım, teneffüs edemedim. Tâ Kur’ân-ı Hakîm’den gelen ve “Lâ İlahe İlla Hu” cümlesiyle ders verilen tevhid, gayet parlak bir nur olarak bütün o karanlıkları dağıttı; rahat bir nefes aldım. Fakat nefis ve şeytan, ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefeden aldıkları derse dayanarak, akıl ve kalbe hücum ettiler. Bu hücumda nefisle münazaram Allah’a hamdolsun kalbin zaferiyle neticelendi. Çok Risalelerde kısmen o münazaralar yazılmış.

İnsan bu kadar âcizken...?

Bütün sebepler, bütün ilimler, bütün bilim insanları, bütün kâinat bir araya gelse, bir sineği yaratamaz; değil bir sineyi, bir otu bile yaratamazlar. Bütün insanlar bilgilerini, teknolojilerini toplayıp, tek bir ot yaratmaya kalksalar, sunîsini yapmanın dışında ellerinden bir şey gelmez. Sebepler içinde şuurda, bilgide, iradede, güçte en önde olan insanların tümü bir ot karşısında bile âciz kalıyorlarsa, şuurdan, bilgiden, iradeden, ruhtan yoksun

“tabiat” ve “tabiat kuvvetleri” denen şeyler, madde ve maddî sebepler, nasıl sonsuz ilim, şuur, irade ve kudret isteyen şu kâinatı var etmiş olabilir? İnsanın bile aczi ortada iken, kendi dışında konmuş hayat kanunlarına tâbi olmanın dışında bir şey yapamazken, vücudu iradesi dışında çalışır ve bu hususta ancak onu ve çalışmasını keşfedip, hastalandığında tedavi yoluna gitmenin dışında elinde bir şey yokken, acıkmasına, susmasına, yorulmasına, uykusuna mâni olamazken, bu insandan insanlığın ebedî dertleri adına ne beklenir? Zaman ve ölüm karşısında mutlak âcizken, hangi temel derdin çözümü için insana müracaat edilemeyecekse, hangi “tabiat”a, “tabiat kuvveti”ne, hangi maddeye müracaat edilebilir?

Kur’ân, ne güzel buyuruyor: “İsteyen de âciz ve zayıf, kendisinden istenen de âciz ve zayıf!”⁶³⁷ Evet, şu muhteşem ve açık ki mutlak ve sonsuz ilim, mutlak ve sonsuz şuur, mutlak ve sonsuz irade, mutlak ve sonsuz kudret isteyen kâinatı madde gibi, “tabiat” gibi, “tabiat güçleri” gibi mutlak âciz, mutlak bilgisiz, mutlak iradesiz ve mutlak şuursuz şeylere isnat etmeyi tavsif etmek için herhangi bir dilde bir söz var mıdır bilmiyorum. Böyle bir şey, Allah’ı Yaratıcı ve kâinatın Rabb’i kabûl etmekle birlikte, O’nunla aralarında şefaatçi olsun, işlerini görmede yardımcı olsun diye elleriyle putlar yapıp, sonra onlara tapan ve dua eden eski zaman putperestlerinin, müşriklerinin hallerinden çok daha acınası, çok daha zavallıca değil midir?

İnsan için öyle bir Yaratıcı, öyle bir Rabb lâzım ki!..

Kısaca: İnsan için öyle bir Yaratıcı, öyle bir Rabb lâzım ki, ağızdan çıkan sözler gibi, kalbin sesini de duysun; hariçteki olup bitenler gibi, kalbi en derininden yalayıp geçen düşünceleri ve arzuları da bilsin; kalbin ve rûhun en açık ve gizli arzuları gibi, insanın en büyük arzusu olan ebedî yaşama arzusunu da yerine getirebilsin. Bir sineği, bir zerreyi yarattığı gibi, bütün yeri ve gökleri de yaratmış olsun; gökleri ve yeri yokken yarattığı gibi, yola düşmüş bir taşı kaldırma kolaylığında bu âlemi kaldırıp, yerine ebedî bir âlem koyabilsin.

Lâ ilâhe illa’llah kudsî fermanı

Ey ömürlerini nursuz felsefî ve Din’den kopuk fenlere sarfetmiş ve kabrin kapısına gelmiş ihtiyarlar! Kur’ân’ın sürekli ve ısrarla ilan ettiği *Lâ ilâhe illa’llah* kudsî fermanı ne kadar kuvvetli, ne kadar sarsılmaz, asla değişmez, değiştirilmez, ne kadar sâbit bir hakikatin ifadesi olduğunu görün ve bunun nasıl bütün manevî karanlıkları dağıtıp, manevî yaraları tedavi

ettiğini anlayın! Bu hakikati, bu imanı elde eden, her şeyi elde etmiştir; kabirle başlayan ebed yolculuğunda bütün yolu aydınlatacak ve insanı ebedî hayat mahalli Cennet'e yerleştirecek olan nûru elde etmiştir; insana ebedî gençliği kazandıracak âb-ı hayatı elde etmiştir. Öyleyse, gençliğin gitmesine, ihtiyarlığın gelmesine, hepimizi bekleyen ve kendisinden kurtuluş olmayan ölüme ve ötesine ehl-i dalâlet, ehl-i küfür ağlamalı; imanlı ihtiyarlar, “*El-hamdü li'llâh*” deyip, sevinçle şükretmelidirler.

· **Madem Cenab-ı Hakk var; O, her şeye bedeldir. Madem O Bâkî'dir, elbette O, kâfidir. O'nun bir tek rahmet ve yardım cilvesi, bütün dünyanın yerini tutar. Ve nûrunun bir cilvesi, bir parıltısı, insanın, bütün insanların ve bütün dünyanın ölümlü olmasından gelen kederleri dağıtır ve insanın da, bütün insanlığın da, bütün dünyanın da cenazesine hayat verir.**⁶³⁸

“EĞER HERKES, HER ŞEY SENİ BIRAKIP GİDİYORSA, SEN, DE:..”

İnsan, hayatını bir an sonrasını bilmeden, bir an sonra neler olacağını, başına ne geleceğini, nereden hangi sevinç veya üzüntü verecek haberi alacağını bilmeden yaşar. Bu bilinmezlik, bazen olur ki, insanın karşısına bir müjde ile, bir ümitle, bir sevinçle çıkar; bazen de olur ki, hem de teselliye, sevinmeye, ümide en muhtaç olduğu bir zamanda sırtını iki büklüm edecek bir hadise veya haberle çıkar. Bilhassa hassas, duyarlılığı gelişmiş insanlar, bu türden vakıaları çok daha derinden yaşarlar. Hayatı boyu sürekli böyle bir hayatın içinde bulunmuş olan Hz. Bediüzzaman da, böyle bir halini en hisli ifadelerle anlatır.

Barla'da, dağlar arasında, işkenceli bir sürgünde, yalnızlık içinde, başkalarının kendisiyle görüşmesinin, buluşmasının bile men edildiği bir hengâmda, hem de ihtiyar, hasta ve gurbetler içinde perişan bir haldedir. Bir teselli, bir nur aramakta ve o acı, elemli ve hüzünlü halini unutmaya çalışmaktadır. Özellikle biri vardır ki, onu hiç unutamamaktadır. Bu da, kendisiyle yolları 6–7 yıl önce ayrılan yeğeni, kardeşinin çocuğu Abdürrahman'dır.

Hz. Üstad, bu yeğenini çok sevmektedir ve ondan İslâm'a hizmet adına çok beklentileri vardır. Ne durumda olduğunu da çok merak etmektedir. Abdürrahman'ı tavsif ederken, “Kardeş çocuğum, manevî evlâdım, en fedakâr bir talebem, en cesur bir arkadaşım, deha derecesinde zekâ sahibi,

hakikî evlâdın çok üstünde bir sadakat ve bağlılıkla bana hizmet edecek, en büyük maksadı, ben küçüklüğünde ona baktığım gibi bana ihtiyarlığında bakacak ve bilhassa benim dünyada hakikî vazifem olan Kur'ân'ın sırlarını neşretmede muktedir kalemikle bana yardım edecek biri" tabirlerini kullanır.

Barla'da, sürgünde, hasta, ihtiyarlık halinde ve gurbetler içinde Abdürrahman'ı düşünmektedir. Tam bu perişaniyet içinde iken bir gün birisi eline bir mektup tutuşturur. Mektup, Abdürrahman'dandır ve genç Abdürrahman, mübarek amcasını çok ağlatan bu mektubunda, dünyanın zevklerinden nefret ettiğini, en büyük maksadının küçüklüğünde kendisine bakan amcasına ihtiyarlığında bakmak ve Kur'ân hakikatlerinin neşrinde kendisine yardım etmek olduğunu yazmaktadır. Hattâ, "Yirmi-otuz risaleyi bana gönder, her birisinden yirmi-otuz nüsha yazayım ve yazdırayım." demektedir.

Kıyamet ve Âhîret'le alâkalı 10. Söz'ün bir nüshası eline geçmiştir Hz. Üstad'ın kahraman yeğeni merhum Abdürrahman'ın; onu okumuş, amcasından ayrı olduğu 6-7 yıl içinde aldığı bütün manevî yaralardan kurtulmuştur. Hz. Üstad, bir-iki ay içinde Abdürrahman'la buluşacağını tasavvur ederken, bir haber alır: Abdürrahman, vefat etmiştir. Yıllarca arkasından gözyaşı döktüğü Hz. Yusuf'u (a.s.) beklerken, diğer oğlu Bünyamin'i de kaybeden Hz. Yakub'un ızdırabı gibidir ızdırabı. Halini, "Bu haber beni o derece sarstı ki, beş senedir daha onun tesiri altındayım. O vakit içinde bulunduğum işkenceli esaret, sürgün, yalnızlık, gurbet, ihtiyarlık ve hastalığımdan on kat daha fazla bana ayrılık acısı, rikkat ve hüznün verdi. Merhume vâlidemin vefatıyla hususî dünyamın yarısı gitmişti; Abdürrahman'ın vefatıyla da kalan yarısı vefat etti." cümleleriyle anlatır.

Barla'nın derelerinde, dağlarında yalnız başına dolaşır Hz. Üstad. Arasına Kur'ân'ın nurundan gelen teselliler olmasa, dayanamayacak durumdadır. Abdürrahman gibi sâdik talebelerle geçirdiği eski mesudâne hayat sinema levhaları gibi hayalinden geçtikçe, ihtiyarlık ve gurbetin verdiği hüznün, bütün direncini kırmaktadır. Üç büyük cenaze manzarası kaplamaktadır ufku: bunlardan biri, geçmiş elli beş yıllık ömrünün, bu elli beş yıl içinde defnedilmiş 55 Said'in cenazesidir ve kendisini bu cenazelerin konuştuğu kabrin başında mezartaşı gibi görür. İkinci cenaze, Hz. Âdem'den bu yana vefat edip, mazî kabrine defnedilmiş insanların büyük cenazesidir ki, Hz.

Üstad, kendini bu büyük cenazenin devasa mezarının kabir taşı hükmündeki asrının yüzünde dolaşan bir karınca gibi görür. Üçüncü cenaze, her sene değişen mevsimlerle birlikte bir dünya gitmekte, yeni bir dünya gelmektedir; bir gün gelecek bu dünya bütünüyle vefat edecektir; ve Hz. Bediüzzaman, bu cenazenin tasavvurundadır.

Hz. Bediüzzaman, bu halde iken birden “*Eğer her şey, herkes seni bırakıp gidiyorsa sen, de: ‘Allah, bana kâfidir. Başka hiçbir ilâh yoktur, sadece O vardır. O’na güvenip dayandım ben ve O, (kâinatın idare tahtı olan) Büyük Arş’ın Rabbidir.’*”⁶³⁹ âyeti ufkunda tulû ediverir ve ona “*Her şey ölmeye, yok olmaya mahkûmdur, ancak O ve O’nun rızası istikametinde yapılan işler müstesna: hüküm O’nundur, O’ndandır ve O’na döndürülmektesiniz.*”⁶⁴⁰ âyetinin en kısa bir meali olan “*Ey Bâkî, Bâkî Olan Sen’sin, Ey Bâkî, Bâkî Olan Sen’sin*”i dedirtir.

Evet, madem Cenâb-ı Hakk (c.c.) var; O, her şeye bedeldir. Madem O, el-Bâkî olandır, sermedîdir, ebedîdir, elbette O, kâfidir. Yadımının ve rahmetinin bir tek cilvesi, bir tek tecellisi, bütün dünya yerini tutar. Ve nûrunun bir parıltısı, zikri geçen üç büyük cenazeye manevî hayat verir; onların cenazeler olmadığını, vazifelerini bitirmiş başka âlemlere gitmiş olduklarını gösterir.

Hz. Üstad (r.a.), tam teselliye bulmuş olarak dolaştığı derelerden Barla’ya döner. Bakar ki, Kuleönlü Mustafa adında bir genç, kendisinden abdest ve namaza dair birkaç soru sormak için gelmiştir. Ziyaretçi kabûl etmediği, edemediği halde, rûhundaki ihlâs sebebiyle o genci geri çeviremez. Farkeder ki, bu Mustafa ve daha onun gibi pek çok genç, bir Abdürrahman’a bedel otuz Abdürrahman olarak Din’e hizmet edecek ve bu hizmette kendisine hem yardımcı, hem talebe, hem yeğen, hem manevî evlât, hem kardeş, hem fedakâr arkadaş olacaktır. O vakit kalbine der: “*Ey ağlayan kalbim! Madem bu nümuneyi gördün ve manevî yaralarının en mühimmi tedavi oldu; seni üzen bütün diğer yaraların da tedavi olacaktır.*”

Madem hakikat budur; öyleyse, kendilerinden çok daha şiddetli üzüntüler ve ızdıraplar çeken, çok daha hassas Bediüzzaman’a yeten aynı teselli, aynı reca, aynı nur, ihtiyarlık zamanında evlâdını, akrabasını, dostunu kaybeden ve bellerine yüklenmiş ihtiyarlığın ağır yüküyle beraber bu ayrılıklardan gelen gamlar da başlarına yüklenen ihtiyarlara da elbette yeter. Onun yaralarını tedavi eden “*Eğer her şey, herkes seni bırakıp gidiyorsa sen, de:*

‘Allah, bana kâfidir. Başka hiçbir ilâh yoktur, sadece O vardır. O’na güvenip dayandım ben ve O, (kâinatın idare tahtı olan) Büyük Arş’ın Rabbidir.’ âyet-i kerimesi, elbette bütün ihtiyarların yaralarını tedavi edebilecek ilaca sahiptir. Hattâ, Kur’ân-ı Kerim’in kudsî eczanesinde bütün dertlere şifa verecek ilaçlar fazlasıyla vardır. İman ile bu ilaçlara müracaat edip, onları ibadetle kullanmak gerekir. O zaman, ihtiyarlıkla birlikte bele ve başa yüklenmiş bütün gam yükleri hafifleşecek, hattâ gidecektir.

· **Dünya, bir han gibi dolar boşalır; gelenler gider, yerlerine yenileri gelir; bütün bunlar, Cenab-ı Allah’ın İsimleri’nin tazelenen tecellileridir. Şu halde her şey, insanın da Yaratıcı’sı olan şu dünyanın gerçek Sahibi’nin emrindedir; dolayısıyla O’na bağlılık içinde bir anlık hayat bile kâfidir.**⁶⁴¹

O’NA BAĞLILIK İÇİNDE BİR ANLIK HAYAT BİLE KÂFİDİR

İnsan, hayat yolculuğunda halden hale, tecrübeden tecrübeye göç eder durur. Kur’ân, bütün bir hayatı iki kelime ile anlatır: *müstekar* ve *müstevda*: “O ki, sizi tek bir nefisten meydana getirdi; artık sizin için bir *müstekar* (yani, anne karnından başlayıp Âhiret’te ebedî hayata uzanan yolculuğunuzun her basamağında) içinde bulunacağınız bir konum, bir hal ve kalacağınız bir süre), bir de *müstevda*’ (her basamağın sonunda tevdi edileceğiniz bir konum ve süre) vardır.”⁶⁴² Bütün bir hayat, bu *müstekar* ve *müstevda*’lar içinde sürer gider. Şafak, güneşin doğumu, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve gece gibi günün hayatı ve ayları ve mevsimleriyle yılın hayatı, buna en belirgin iki misaldir. İnsan, halden hale geçer; bilhassa hassasiyetine ve dikkatli yaşamasına göre, belki bazen kalbinin atışları adedince farklı haller yaşar; bazen bir günde dört mevsimi birkaç defa yaşadığı olur. Yunus Emre, bunun manevî boyutunu bir beytinde kendi muhasebesi içinde çok güzel ifade eder:

Bir dem âbid, bir dem zâhid; bir dem âsî, bir dem mu’î;

Bir dem gelir ki en gönül, ne dinde, ne imandasın!

Bu hal, bir bakıma kurulmaları, yükselmeleri, duraklamaları, gerileyip çökmeleri ve yerlerine yenilerinin kurulmasıyla devletler ve medeniyetler için de sözkonusudur ve tarih, hep bu halden hale geçmelerle devreder durur.

Müstekar ve müstevda’lar sürecinde Hz. Bediüzzaman

Müstekar ve *müstevda*'lar içinde konup göçmeyi bilhassa hisleri çok gelişmiş insanlar çok daha derinden yaşarlar; bu insanlar içinde de, hayatları tarihî sürecin *müstekar* ve *müstevda*'larının en keskin, en geniş boyutlu ve en tecrübe dolu dilimlerinde geçenler, bu sürekli hicreti bütün varlıklarıyla yaşar ve hissederler. İşte, Osmanlı Devleti'nin, çöküşüne sebep en dehşetli mağlûbiyetlerinden olan 93 Harbi (1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı) yılında doğan ve bütün ömrü, tarihî sürecin Âhir Zaman'ına, belki o döneme kadarki bütün devirlerin yoğun olarak yaşanacağı nihaî dilimine kaydığı bir zamanda inkılâplar, yıkımlar, çökmeler, yeni oluşumlar, harpler, felâketler, helâketler içinde geçen Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu sürekli iç göçü en derinden duyarak, bütün bir tarihi âdeta sırtında taşıyarak, üstüne üstlük, sırtındaki bu tarihi emin bir *müstekara* tevdî etme gibi göklerden ve dağlardan daha ağır bir vazife ve sorumluluk altında yaşamıştır.

Hz. Bediüzzaman, 1922 yılında Ankara'yı “en kara” görerek Van'a çekilir. Eski Said'den Yeni Said'e inkılâbının ilk yıllarındadır. Kendisi, bu çekilişi “Madem öleceğim, vatanımda öleyim diye Van'a gittim.” diyerek anlatsa da, bütün bir tarihin yükünü üzerinde taşıyan ve o ana kadarki 45 yıllık hayatı İslâm'ın geleceği adına sönmez ve söndürülemez bir ümitle sürekli faaliyet içinde geçen bir insanın ölümünü beklemek üzere bir köşeye çekilmiş olması düşünülemez. Muhakkak ki, Van'a yeni bir tefekkür, muhasebe ve hakkında Kader'in hükmünün nasıl tecelli edeceğinin beklentisi içinde çekilmiş olmalıdır.

Hz. Bediüzzaman (r.a.), Van'a geldiğinde “Gurbetten vatanıma döndüm.” derken, kendisini daha derin ve daha elemli gurbetler içinde bulur. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Ermeni isyanlarında Ermeni mahalleleri dışında Van'ın tamamı yakılmış ve yıkılmıştır. Dağ gibi veya dağ şeklinde yekpare taştan ibaret olan Van Kalesi'nin dibinde yıllarca talebeleriyle ders okuduğu Horhor Medresesi de, Türkiye'de medreselerin bitişinin ve kapanışının âdeta habercisi ve alâmeti olarak yakılmış ve yıkılmıştır. Varlığının en derininden sarsılan ve ağlamaktan kendini alıkoyamayan Hz. Üstad (r.a.), medresesinin üstünde bulunan iki minare yüksekliğindeki ve medreseyi gören tepeye çıkar. Oradan bütün Van'ın halini görebilmektedir. Şehir, harabeye ve merhum Mehmet Akif'in ifadesiyle “baykuşların yasıcsı olduğu viraneler”e dönmüştür. Daha 10 yıl öncesine kadar o şenlikli, büyük ölçüde ma'mur, neşeli şehir gitmiş, yerine tam bir virane, tam bir harabe

gelmiştir. Hz. Üstad'ın 20 seneye kadar birlikte ders okuduğu talebelerinin bir kısmı yine Hz. Üstad'la birlikte veya başka cephelerde savaşırken şehid düşmüş, kalan kısmı, savaş ve onu takip eden şartların ağırlığı altında hükmen şehid olmuş, aynı şekilde, bir zaman medresesinin etrafındaki şehir içi kale dibi mevkiinde yaşayan ve çoğuyla dost ve ahbab olduğu 10 sene öncesinin Müslüman halkından da geriye âdeta kimse kalmamıştır. Bunların büyük çoğunluğu, ya savaş, Ermeni isyanı ve istilâ şartlarında başka şehirlere göç esnasında vefat etmiş veya gurbet diyarlarında garip halde ve perişan olup gitmişlerdir.

Gördüğü manzara karşısında varlığının en temelinden sarsılan Hz. Üstad, hisleri gibi hayali de çok kuvvetli olduğu için 15 yıl ve öncesine gider. Bir yandan 20 yıl kadar talebeleriyle geçirdiği güzel günleri hatırlarken, diğer yandan o günlerle mevcut halin dehşetli tenakuzu karşısında gözyaşları sel olur. “(Manzara) o kadar rikkatime dokundu ki, binler gözüm olsaydı beraber ağlayacaktı.” der. Gördüğü hazinlerden hazin levha karşısında bir zâtın bir sözündeki manâyı bütün benliğiyle hisseder: “Dostlardan ayrılık olmasaydı ölüm, ruhlarımıza yol bulamazdı ki, gelsin alsın.” Demek ki, insanı en ziyade öldüren, dostların ayrılığıdır. Alışılmayan, alışmak şöyle dursun, her geçen gün ruhta, hislerde daha da derinleşen, bilhassa ihtiyarlık çöktükçe kendilerini daha dehşetle hissettiren ayrılıklar.

“Dünya gaddardır, mekkârdır, fenâdır, aldanmayınız!”

Bu elemeler içinde ehl-i dünyanın haline hayret eder Hz. Üstad; “Kendilerini nasıl aldatıyorlar?” der. Çünkü her şey, dünyanın tam fânî ve insanların dünyada sadece misafir olduğunu en bâriz biçimde ortaya koymaktadır. Bunu ancak hisleri alınmış veya tamamen körelmiş insanlar hissetmez. Bu gerçeği gören ehl-i hakikat, “Dünya gaddardır, mekkârdır (hilesi çoktur), fenâdır, fânidir, aldanmayınız!” ikazında bulunmuştur. Sonra, insan, yalnız kendi hayatı, kendi bedeniyle değil, hanesiyle, köyüyle, kasabasıyla, memleketiyle, hattâ bütün dünya ile, bütün varlıklar ve bütün eşya ile alâkadardır. Çünkü insan, varlığında her şeyden bir nümune taşır; çünkü insan, varlık ağacının, onun bütün hususiyetlerini ve şubelerini en yoğun biçimde kendinde bulunduran meyvesidir. Bu alâkadarlığı bütün zerreleriyle hisseden Hz. Üstad (r.a.), o anki hislerini anlatırken şöyle der:

O vakit, ehl-i dünyanın hâline çok taaccüb ettim: Nasıl kendilerini aldatıyorlar? Çünkü o vaziyet, dünyanın tam fânî olduğunu ve insanlar da içinde misafir bulunduğunu bütün açıklığıyla gösterdi. Ehl-i hakikatın mütemâdiyen, “Dünya gaddardır, mekkârdır, fenâdır,

aldanmayınız!” demeleri ne kadar doğru olduğunu gözümle gördüm. Hem insan nasıl cismiyle, hânesiyle alâkardır; öyle de, kasabasıyla, memleketiyle, belki dünyasıyla alâkadar olduğunu kendim de gördüm. Çünkü ben “Vücudum itibariyle ihtiyarlık rikkatinden de iki gözümle ağlarken, medresemin vefatından dolayı on gözle ağlamak istiyordum. Ve o şirin vatanımın yarı ölmesiyle yüz gözle ağlamaya ihtiyacım vardı. Rivâyet-i hadiste vardır ki; her sabah bir melek çağırır: yani, “Ölmek için doğup, dünyaya gelirsiniz, harap olmaları için binalar yapıyorsunuz.”⁶⁴³ der. İşte bu hakikati, kulağımla değil, gözümle işitiyordum. Osmanlı Devleti’ndeki bütün medreselerin vefatını gösteren cenazesinin manevî azametini işareten koca Van Kalesi’nin yekpare taşı, ona bir mezar taşı olmuş. Âdeta o medresedeki sekiz sene evvel benimle beraber bulunan merhum talebelerim, kabirlerinde benimle beraber ağlıyorlar. Belki o kasabanın harabe duvarları, dağılmış taşları benimle beraber ağlıyorlar ve onları ağlıyor gibi gördüm.

Kışın karlarının altında ruşeym vermeye duran hayat

Hz. Üstad, bu dayanılmaz hâlet içinde iken birden Hz. Kur’ân’ın “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’a tesbihte bulunur. O, Azîz (mutlak izzet ve ululuk sahibi, her işte üstün ve mutlak galip)tir; Hakîm (her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler bulunan)dır. Göklerin ve yerin mutlak mülkiyet ve hakimiyeti O’na aittir. Hayatı da, ölümü de O verir. Ve O, her şeye hakkıyla güç yetirendir. O, Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir, Bâtın’dır. Ve O, her şeyi hakkıyla bilir.”⁶⁴⁴ âyetlerinin hakikatı tecelli ediverir. Evet, bazı gerçekler, özellikle tam yerinde, şartlarında ve zamanında onlara bakıldığı zaman kendilerini çok daha açık ve seçik ortaya koyarlar; Kur’ân’ın hakikatleri de, yine onlarla tam alâkadar şartlarda çok daha iyi anlaşılır ve hissedilir.

İşte Hz. Üstad, bu âyetlerin tuttuğu ışık altında o rikkatli, ayrılık dolu, dehşetli ve hüznü halden sıyrılarak, etrafına bakar. Sanki, meyve ağaçlarının başlarında meyveler ona tebessüm ediyor ve “Bize de dikkat et! Yalnız şu viranelere, harabe yerlere bakıp durma!” der gibidirler. Âyetler, ihtar etmektedir ki, Van sahrasının sahifesinde bir zaman yer alıp gitmiş insanlar da misafirdiler; bu sahifede Kader’in onlar eliyle yazdığı şehir suretindeki mektup da, emsali binlerce mektup gibi bir sel belâsına kapılıp silindi. Fakat emsali binlerce, onbinlerce mektubu yazan ve yazdığı mektuplarla mesajlar veren Zât, her şeyin hakikî Sahibi, O, daima hayattadır.

Madem O ebedîdir; elbette Ebedî’nin aynaları da ebedîdir

Nasıl da güneş yine Van üzerinde parlıyor; nasıl da meyve ağaçları çiçek açıyor, yaprağa duruyor ve meyvelerini vermeye devam ediyor; nasıl da yeni bir hayat, kışın öldükten sonra yerin yepyeni hayatla dirilmesi gibi

geçmiş kışın karlarının altından ruşeym vermeye, baş çıkarmaya başlıyor! Şu harabeye dönmüş yerlere ağlamak, her şey gibi onların da hakikî Mâliki'nden gafletten ve insanları misafir değil de, sanki ebedî ve hem kendilerine, hem eşyaya mâlikmiş gibi görmekten dolayıdır. Bütün insanların da yaratıcısı ve her yer gibi şu memleketin de Mâliki olan Hz. Allah (c.c.), evet, her şey, O'nun emri altındadır; her şeyin dizgini O'nun elindedir. Öyleyse, sadece O'na bağlanmak, O'na bel bağlamak gerekir. Madem O ebedîdir, ancak O'na bağlanmakla ebediyet elde edilir. Madem O ebedîdir, elbette Ebedî'nin aynaları da ebedî olacaktır; öyleyse, şimdi vefatla dünyadan göçmüş olan insanlar, yokluğa gitmediler. Onların da, bu yerlerin de Sahibi olan Zât, bir bahar süresince Rahmeti'nin bir lem'asıyla, bir cilvesiyle onları bu menzilde tuttu ve onları daimî, ebedî, nimetleri artar eksilmez, hiçbir acı ve ayrılığın olmadığı sekiz ebedî Cennet memleketine aldı. Onların gittikleri yerler, kat'iyen karanlık değil, herkes gibi biz de oraya gidecek ve en güzel şartlarda bir daha ayrılmamak ve hiçbir hüznü yaşamamak üzere onlarla birleşeceğiz.

Madem Rahmet, ihtiyarlara böyle hürmet etmektedir...

Allah'a ve Âhîret'e iman hakikatinden gelen bu engin tesellidir ki, insana ihtiyarlığı da, ölümü de sevdirebilir. Kaldı ki, ihtiyarlığın daha pek çok nimetleri vardır. Bunlardan sadece birine işaret eden hadis-i şerifte vardır ki, "Altmış-yetmiş yaşlarında ihtiyar bir mümin, dergâh-ı İlâhî'ye elini kaldırıp dua ederken, rahmet-i İlâhiye onun elini boş döndürmeye hicap eder."⁶⁴⁵ Cenab-ı Allah, iman ve samimiyetle dergâhına kalkan hiçbir eli boş çevirmese de,⁶⁴⁶ bu hakikatin ihtiyarlar için de ayrıca zikredilmesi, onların duasının dergâh-ı İlâhî'de ayrı bir hususiyeti olduğuna işaret etmektedir. Madem Rahmet ihtiyarlara böyle hürmet etmektedir; öyleyse Rahmet'in bu hürmetine kullukla, ibadetle hürmet göstermek gerekir.

· **İnsandaki beka, yani ölümsüzlük aşkı ve hissi, onda mutlak kemal ve cemal sahibi olması hasebiyle sevilen Zât'a muhabbetten ve O'nun bekasından dolaydır.**⁶⁴⁷

İNSANDA ÇOK KUVVETLİ HÜKME DEN BEKA AŞKI

İnsanda çok kuvvetli bir beka, yani ölümsüz olma aşkı ve hissi hükmeder. Bu, insan farkına varsın veya varmasın, itiraf etsin veya etmesin, fitratındaki mutlak ve sonsuz kemal ve cemal sahibi ve mutlak kemali ve cemali sebebiyle sevilen Zât'a olan fitrî muhabbet sebebiyledir. Fakat insan,

mahiyet aynasındaki bu fitrî muhabbeti gaflet sebebiyle aynaya, yani bizzat kendisine çevirir. Oysa, bu ayna fânîdir, bir gün kırılmaya mahkûmdur; ayrıca, aynanın kendine ait bir güzelliği yoktur; onda yansıyan ne kadar güzellik varsa, hepsi Ebedî ve Mutlak Güzeli'nin tecellileridir. Dolayısıyla, beka ve ebediyet aşkı ve arzusu, Ebedî ve Bâkî olan Zât'a yönlendirildiği zaman hedefini bulmuş olur ve insan, beka ve ebediyetin nerede yattığını anlar; anlar da fânîlere bel bağlamanın başına sardığı, saracağı belâlardan, üzüntülerden, dertlerden kurtulur.

· **İnsan, imanını verdiği Allah'a intisap tezkeresiyle öyle bir dayanak bulur ki, onunla dünyaya meydan okuyabilir.**⁶⁴⁸

ALLAH'A İNTİSAP TEZKERESİ

İnsan, sonsuz acz, fakr ve za'fı içinde âdeta sonsuz bir güç ve serveti elde etme potansiyeline sahiptir. Bu acz, fakr ve za'f ona sözkonusu sonsuz güç ve serveti bulması için verildiği gibi, sanki dehrin birer sel misali üzerine gelen hadiseleri, musibetler ve düşmanlar da ona, bu temel acz, fakr ve za'fını hissederek, o sonsuz güç ve serveti bulması için musallat edilmektedir.

Bu güç ve servetin sahibi öyle bir Sultan'dır ki, zemin yüzündeki en küçüğünden, en görünmezinden en büyüğüne kadar bütün bitki ve hayvanların rızıklarını tam bir düzen ve intizam içinde ve vakti vaktine verir. En görünmez varlıkların ihtiyaçlarını da en büyüklerin ihtiyaçları gibi bilir ve yerine getirir. Küçük sandıklar gibi tohumlara, çekirdeklere öyle bir güç verir ve öyle bir servet yükler ki, gözden, kulaktan, şuurdan mahrum bu sandıkçıklar yerin karanlığında hiç kaybolmadan, ipek gibi ince ve yumuşak kökleriyle en sert toprağı, en sert taşları ve kayaları deler ve gün yüzüne çıkararak, kısa bir zaman içinde kilo kilo gıdaları, şekerlemeleri, et ve sütleri onlara ihtiyacı olanlara takdim ederler. İşte, bütün bunları onlara gördüren, her şeyi gören, bilen, en küçük varlıkların en küçük ihtiyaçlarını bile ânında karşılayan Sultan'a imanını verdiği intisapla bağlanan insan, her ihtiyacına karşı sonsuz bir servet ve bütün düşmanlarına karşı onunla dünyaya meydan okuyabileceği bir gücü bulmuş olur.

· **İnsan, aczi, fakrı ve za'fıyla Mutlak Kudret ve Servet'e dayanma adına "Allah, bize yeter!" derken, benliği de, 'ene'sinde düğümlenen**

ferdiyetiyle beraber “Allah, bize yeter!” diyen başka sayısız varlığın Allah’ın mutlak Birliği’ne ayna oluşunu seslendirir.⁶⁴⁹

“HASBÜNA’LLAH” TAKİ TEVHİD VE İNSANIN TEMSİLCİLİĞİ

İnsan, yukarıda ifade edildiği gibi, üzerine gelen dehrin hadiseleri, musibetler, hastalıklar, düşmanlar karşısında temel acz, fakr ve za’fını en derinden hissedip, Mutlak Kudret ve Servet’e dayanma adına “Hasbüna’llah (Allah, bize yeter, kâfidir!)” der. İnsan, bir fert olduğu halde “biz” demekle, bir bakıma başka sayısız varlığın da kendisi gibi aynı gerçeği, aynı sığınma ve müracaatı seslendirmesine temsilcilik yapar.

Her insan, başka insanlarla pek çok temel benzerlik içinde yine de apayrı bir ferttir. Onun ferdiyetinin içinde düğümlendiği ‘ene’si, yani benliği, “ben” hissi ve şuuru, ona her ihtiyaçtan yegâne bağımsız ve dolayısıyla “Ben” demeğe tek lâyıık olan Zât’a aynalık yapması, “ben” aynasında o Zât’ı mutlak Ferdiyet’i, yani mutlak bağımsızlığı ve mutlak hakimiyetiyle görüp tanınması için verilmiştir. Öte yandan, insan, bu benliği, yani enanietini içinde, onun gibi “Hasbüna’llah” diyen, haliyle, hayatıyla yalnızca Cenab-ı Allah’a dayandıklarını, ihtiyaçlarını sadece O’na arz edip, bütün güç, servet ve yardımı yalnızca O’ndan beklediklerini ortaya koyan sayısız başka varlığın da temsilcisi konumundadır.

Evet, insan, bilerek ve şuurlu olarak “Allah, bize kâfidir!” der ve demelidir. Ama sayısız varlık vardır ki, onlar, halleriyle ve hayatlarıyla “Allah, bize kâfidir!” derler. Çünkü, bütün boyutlarıyla varlıkları ve hayatları, baştan sona kendilerinin irade, bilgi, iktidar ve güçleri dışındadır. Meselâ, bitkilerin ve hayvanların maddî varlıklarına kaynaklık eden tohumlar, çekirdekler, yumurtalar, hemen hepsi gidip birkaç temel malzemeye dayanmaktadır. Hepsi, toprak, su ve havaya dayandığı gibi, yine karbon, azot, hidrojen ve oksijen atomlarından müteşekkildir. Temeldeki bu aynılığa rağmen, toprağın veya anne rahminin içi içe, kat kat karanlıkları içinde her biri apayrı bir fert olarak, kendi olarak ortaya çıkmakta, biri diğerine asla karışmadığı gibi, asla dönüşmemekte, bütün tohumlar, çekirdekler ve yumurtalar, nihayetsiz çokluk ve farklılık içinde tam bir birlik ve aynılık, temelde birlik ve aynılık içinde nihayetsiz çokluk ve farklılık ortaya koymaktadırlar. Bu muazzam hakikattir ki, hem “Hasbüna’llah”ın ne büyük bir güç, ne sonsuz bir kudret, servet, ilim ve irade kaynağı olduğunu, hem de “Hasbüna’llah” ile Kudreti’ne, İlimi’ne,

İradesi'ne, Serveti'ne itimat edilip dayanılan Zât'ın mutlak ve ortaksız Birliği'ni ve Ferdiyeti'ni ortaya koymaktadır.

Zâhiren pek ehemmiyetsiz görülen, gerçekte de zâtı itibariyle, kendisiyle baş başa kaldığında ancak sınırsız bir acz, fakr ve za'ftan ibaret olan 'ene', yani her varlığın "ben"i, benliği, işte böyle muazzam bir gerçeğin, Allah ma'rifetinin aynasıdır. Bunu görmek de, ancak iman ve İslâmiyetle, Müslümanlık'la mümkündür.

İnsanın dünyevî varlığı, zâtında ehemmiyetsizliği ve fânîliğine rağmen, nihayetsiz bir genişleme ile hadsiz varlıkları kazanmasına bir vesile ve kendisinden daha kıymetli ve bâki pek çok varlığı meyve veren bir hikmet kelimesidir. Dolayısıyla, onun bir an yaşaması bile kâfidir.⁶⁵⁰

İNSANIN FÂNÎLİĞİ İÇİNDE EBEDİYETİ KAZANMA İMKÂNI

İnsanın maddî-dünyevî varlığı, kendinden ibarettir ve fânîdir. Dolayısıyla, değeri ancak öldüğünde toprağa verilecek biyolojik bir yığının değeri kadardır. Fânîlik veya ölüm de, nihayette onu bir anlık varlığa dönüştürür. İnsan nefsi de ölümü ve fânîliği istemez; onun en büyük özlemi, ebediyettir, dünyada ebedî kalmaktır. Bu ise mümkün olmadığı için, ölüm ve fânîlik, insanın hiç sevmediği şeydir. İhtiyarlık, gurbet, hastalıklar, musibetler, onu hem sarsar, hem de ona hiç hoşlanmadığı ölümü daha çok hatırlatır.

İnsanın bu fânî ve kendisi için ebediyet muhal olan varlığının yanısıra, ona çok arzu ettiği ebediyeti kazanma imkânı da verilmiştir. Bu imkân da, iman ile Ebedî Varlığa intisap, "Hasbüna'llah" diyerek, varlığını, her şeyini Cenab-ı Allah'a bırakmak, O'na güvenmek, O'na dayanmaktır. İnsan, bu iman, bu intisap (bağlılık), bu teslimiyet ve bu tevekkülle, zerrecik vücudunun, bir anlık bile dünyevî varlığının hadsiz varlığa ayna ve nihayetsiz bir genişleme ile hadsiz vücutları, varlıkları, varlık boyutlarını kazanmasına vesile ve kendisinden çok daha kıymetli, bâkî ve çok çeşitli varlıkları meyve veren bir hikmet kelimesi, bir hikmet çekirdeği olduğunu anlar. Çünkü, insana varlığını ve bütün hususiyetlerini veren aynı İlâhî İsimler'dir ki, içindeki her şey ile kâinat da bu İsimler'in eseridir.

Kâinat, insan için bir kardeşlik beşiğidir

İnsanda tecelli eden Yaratan (Hâliq), Hayat Veren ve Dirilten (Muh-yî), Yaşatan-Hayatta Tutan (Kayyûm), Şekil Veren (Musavvir), Renk Veren (Mülevvin), Rızıklandıran (Rezzâk), Büyütüp Yetiştiren ve Terbiye Eden

(Rabb) gibi ve daha pek çok İlâhî İsimler, kâinattaki her bir şeyde de derece derece tecelli eden İsimler'dir. İnsan gibi bütün varlıklar da, aynı İsimler'in Sahibi aynı ve tek İlâh'ın yaratıklarıdır, eserleridir; bunun yanısıra, kâinat, insan için bir ana rahmi, bütün varlıklar da onun kardeşleridir. Dolayısıyla, kâinat, insan için bir kardeşlik beşiğidir. Şu halde, insan ile kâinattaki bütün varlıklar arasında İlâhî İsimler ve Fiilleri adedince kardeşlik bağları vardır.

Ayrıca, insan, bütün bu varlıklar hâlesi içinde hayatının her biri ânı ile ebediyet, ebedî hayat ve ebedî âlem adına bir varlık karesini ebediyetin şeridine kaydeder ve bütün varlıklar hânesi içinde hayatının her bir ânı, bütün bir hayatını temsil eder. Bu bakımdan, bütün İsimleri ve Sıfatları'yla Cenab-ı Allah'a ayna olmaktan ibaret hayatının vazifesi adına onun bir anlık hayatı bile yeterlidir; başka her bir varlık gibi, bir an bile hayatta kalmış olsa, bu, onun yaratılıp dünyaya gönderilmesi, varlık misyonu adına kâfidir. Buna ek olarak, Cenab-ı Allah'a aynalık vazifesiyle ebediyet şeridine kaydedilen her bir ânı, onun için ayrı bir vücuttur. Öyleyse, o zâtında pek önemsiz ve cüz'î varlığıyla hadsiz varlıklara kaynaklık eder veya ebedî kalacak sayısız vücutları, varlık veya varoluşları netice veren bir hikmet kelimesi veya çekirdeği olur. Ölmesiyle de bu çekirdek, toprağa düşmüş tohumlar veya çekirdekler gibi, ebedî ve hiç geçmeyecek, hiç çürümeyecek, daima taze sayısız meyveler vermek üzere çimlenmeye durur. Evet, ölüm, ayrılık değildir, tam tersine, kavuşmadır, mekân değişikliğidir, bâkî ve nihayetsiz meyveler verecek bir ağaç olmanın ilk adımıdır.

Ebedî Diri ve Ebedî Var Zât adına ve O'na bağlılık içinde yaşanan bir anlık hayat, ömür ve hayatın vazifesi adına kâfidir.⁶⁵¹

ÖMRÜN UZUNU VE KISASI

Yukarıda da ifade edildiği üzere, hayat, anlık karelerden ibarettir ve her bir kare, bütün bir hayatı temsil eder. Eğer hayatın bütün kareleri kendi adına ve dünya adına geçirilse, insan bir, on veya yüz değil, hattâ bin yıl bile yaşasa, bin yılın sonunda hem kendini bir an yaşamış gibi hisseder, bin senenin sonunda bin sene yaşamak ile bir an yaşamak aynı olur; hem de bin sene sadece kendisi ve fânîlik yolunda harcanmış bir ömür, insanı ebediyet adına en derin çukurlara yuvarlayacak bir ağırlık teşkil eder.

Buna karşılık, insan, kâinat ağacının çekirdeği ve meyvesi olmakla, bütün kâinatta tecelli eden İlâhî İsimler insanda da tecelli eder; dolayısıyla, bütün kâinat gibi, insan da, Cenab-ı Allah'ı 'gösteren' bir aynadır.

Dolayısıyla, hayatının vazifesi Cenab-ı Allah'a aynalık olduğu için insan bir an, bir hayat karesi kadar bile yaşasa bu bir anlık hayatla aynalık vazifesini yapmış olacağı için, onun için bir an yaşaması bile kâfidir. Ayrıca, bu bir an Ebedî Diri, Ebedî Var ve Sonsuz Zât adına, O'nun için, O'nun yolunda geçirildiği takdirde insana ebedî bir hayatı da kazandırabilecek genişlikle bir an olur. Buna karşılık, insan Ebedî ve Sonsuz Zât adına değil, kendisi veya maddî varlığı adına bin sene de yaşasa, fânîlik yolunda geçirilen bu bin senenin bir an kadar bile değeri olmaz. Şu kadar ki, bu bin yıl küfür ve günahlar içinde geçirilecek olursa, ömrün uzunluğu, azapla dolu ebediyet çukurunu derinleştirmekten başka bir işe yaramaz.

· **Yeryüzündeki aynalar, damlalar, su kabarcıkları, çiçekler, yapraklar, meyveler, ısı, ışığı ve ışığındaki renkleriyle kendilerinde yansıyan bir ve aynı güneşin varlığını; dünyadan göçmeleri veya kaybolmaları, buna mukabil yerlerini yine güneşi yansıtan yenilerinin almasıyla kendi fânîliklerine bedel, güneşin devamlılığını gösterirler. Bunu gibi, bütün varlıklar da, dünyaya gelmeleri, hayatları, ölümleri ve yerlerine yenilerinin gelmesiyle, Ezel ve Ebed Güneşinin varlığını, Birliği'ni, sonsuz güzelliğini, İsimleri'ni, Sıfatları'nı ve kendilerinin fânîliğine bedel O'nun bekasını ve ebedîliğini ilan ederler.**⁶⁵²

VARLIKLAR, VARLIKLARIYLA ALLAH'IN VARLIĞINI,
FÂNİLİKLERİYLE ALLAH'IN BEKASINI İLAN EDERLER

Özellikle fıtratlarında güzelliğe düşkünlük, güzellik sevdası ve kemalâta, faziletlere meftuniyet olan insanlar, hisleri de fazla inkişaf etmişse, bilhassa ihtiyarlık döneminde, hele hele güz ve kış mevsimlerinde ve insanlığa gelen deprem gibi, savaşlar gibi felâketler hengâmında, varlıklara sürekli musallat olan ayrılıklar, zeval, fânîlik ve ölümün darbelerini çok daha derinden ve çok daha sarsıcı olarak hissederler. Bu darbelerin en dayanılmazı, en dehşetlisi, kemalât ve fazilet erbabını en derinden yaralayanı ise küfür, şirk, nifak ve fısk gibi insana hem dünya hayatını, hem de ve özellikle ebedî Âhîret hayatını kaybettiren, onu ebedî azaba mahkûm eden felâketlerdir, musibetlerdir.

İnsanlığın ölçüsü

İnsan, bu felâket ve musibetleri hissetmesi, onların giderilmesine, insanlığın bu musibetlerin pençesinden kurtulmasına çalışması nisbetinde insandır. İnsanlığın evliyâ ve asfiyâ denilen yıldızları bu his ve çalışmadan hisselerinin fazlalığı sebebiyle velîlik ve safilikle mükâfatlan-dırılmakta veya velîlik ve safilik yükü omuzlarına yüklenmektedir. Peygamberler, onların içinde rasûller, onların içinde “Ülü’l-azm” denilen beş büyük rasûl, bu his ve çalışmadan hisseleri en ziyade olanlar, onların içinde de kâinatın fahri, kâinatın bir manâda kendisi için yaratıldığı Hz. Fahr-i Âlem Muhammed Mustafa (s.a.s.), bu his ve çalışmadan hissesi en çok ve bütün insanlarınki kadar olan zattır.

Peygamberlik, kesinlikle idealistlerin iddia ettiği gibi bu his ve çalışmayı bir ideale, mefkûreye dönüştürme mesleği değildir; fakat, Allah’ın lûtufları ve ihsanı, insanın bu his ve çalışmadaki hissesi nisbetinde geldiği için, peygamberler de bu hissedeki nisbeti en fazla insanlar oldukları için, Allah, en büyük değer, fazilet ve makam olan peygamberliği onlara vermiştir. Osmanlı İslâm Devleti’nin yıkılıp darmadağın olmasını, İslâm dünyasının felâketlerle sarsıntı üstüne sarsıntı geçirmesini, insanların materyalizm, pozitivizm, Darwinizm, rasyonalizm, komünizm, faşizm, Nazizm gibi ilhad çukurlarına birbirine ardı sıra grup grup yuvarlanışını, Türkiye’de İslâm’la alâkalı her şeye savaş açılıp, her şeyin künde künde üstüne yıkılışını yaşayan, varlığının en derininde hissedilen, bunların acısıyla kıvrım kıvrım kıvrılan Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), sürgünde, gurbetler içinde, yalnız, kimsesiz yaşadığı hengâmlarda, dağlarda, güz mevsiminde kendileriyle derinden ünsiyet hissettiği güzelim çiçeklerin, böceklerin, ağaçların, bitkilerin, otların kuruyup solmasını, çürüyüp ölmesini gördükçe de fevkalâde hüznün ve teessür içinde iki büklüm olmuş, varlığa musallat zeval, firak ve ölüm darbelerinin hikmetleri ve Cenab-ı Allah’ın her şeyi kuşatan rahmetinin bunlara neden müsaade ettiği üzerinde yıllarca düşünmüş, bu elim manzaralar karşısında sürekli teselli arayışı içinde olmuştur. Buna karşılık Cenab-ı Allah da (c.c.), onun zihnine, kalbine ve ruhuna hikmet kapılarını ardına kadar açmış ve onu sürekli ma’rifet nurlarına garketmiştir.

Güneş, yeryüzünü, fakat orada karşısına gelen, kendisiyle arasında engel olmayan her şeyi aydınlatır. Cenab-ı Allah (c.c.) ise, nûru her şeye nüfuz eden, hiçbir şeyin Kendisi’nden gizlenemediği Ezel ve Ebed Güneş’i olarak, gökleri ve yeri, bütün kâinatı aydınlatır.⁶⁵³ İnsan, imanı ve Cenab-ı

Allah ile irtibatı nisbetinde bu nurdan istifade eder. Nasıl yeryüzündeki varlıklar, çiçekler, bitkiler, ağaçlar, ayna, şişe, su damlaları ve kabarcıkları gibi şeffaf şeyler, kabiliyetleri, kapasiteleri, şeffafiyetleri nisbetinde ısı, ışığı ve renkleriyle güneşi, bir teoriye göre, güneşin ışığındaki yedi aslı rengi kırılmalarıyla yansıtıyorsa, bunun gibi, kâinattaki her bir varlık, Ezel ve Ebed Güneşi'nin, O'nun Esmâ-i Hüsnâ'sının daimî güzelliklerine aynadır. Yeryüzündeki varlıklar, cisimler, hayatlarıyla, hayatlarının her bir ânıyla, her bir hareketleri, her bir fiilleriyle kendilerinde yansıyan güneşin varlığını ve sıfatlarını; ölümleri ve yerlerine güneşi yansıtan yenilerinin gelmesiyle kendi fânîliklerine bedel, güneşin devamlılığını gösterirler.

Varlıkların varlığındaki ana maksat

Yatağında akıp giden bir ırmak üzerindeki kabarcıklar, kendilerinde mevcelenen, cilvelenen güneşçiklerin ırmak bir tünele girdiğinde kaybolmaları, tünelden çıktığında yeniden görülmeleriyle bu güneşçiklerin kabarcıklardan ve ırmağın kendisinden olmadığını, bilakis daimi bir güneşin yansımaları olduğunu gösterir. Bunun gibi, yeryüzündeki bütün varlıklar da, kendilerinde yansıyan ısı, ışık ve renklerle güneşe aynadır; ölmeleri ve yerlerini alan yenilerinin aynı ısı, ışık ve renkleri yansıtılmalarıyla bu ısı, ışık ve renklerin kendilerinden değil, güneşten olduğunu gösterir. İşte, kâinattaki bütün varlıklar, her şey, kendilerinden olmadığı apaçık var oluşları, hayata gelmeleri, sahip buldukları hayat, şekil, kapasite ve kabiliyetleriyle onları yaratıp varlık âlemine çıkaran Cenab-ı Allah'a ve O'nun Sıfatları'na, İsimleri'ne aynalık ederler. Ölüp, yerlerine yenilerinin gelmesiyle de, kendilerinin fânîliğine bedel bütün Fiilleri, İsimleri ve Sıfatları'yla Cenab-ı Allah'ın bâkî ve ebedî olduğunu ortaya koyarlar. Öyleyse, hayatları gibi ölümleri de, şekilleri, hususiyet, kapasite ve kabiliyetleri de kendilerinden olmayan bu varlıkların hayatlarının gayelerinden biri kendileriyle ilgili ise, diğer bütün gayeler, Fiilleri, İsimleri ve Sıfatları'yla Cenab-ı Allah'a ayna olmak, O'nu tanıtmak, O'nun adına ma'rifet kaynağı teşkil etmektir.

Eser, fiil, fâile işaret eden unvan, sıfat, şe'n ve zât

İşlenmiş ve nakışlanmış güzel bir eser, işleme ve nakışlama fiilinin güzelliğine; bu fiilin güzelliği, onun kendisinden kaynaklandığı işleyen ve nakışlayan unvanlarının; bu unvanların güzelliği, işleme ve nakışlama sıfatlarının; bu sıfatların güzelliği, işleme ve nakışlama kapasite ve

kabiliyetinin; bu kapasite ve kabiliyetin güzelliği ise bu kapasiteye, sıfatlara, unvanlara/isimlere, fiillere ve esere sahip zatın güzelliğine şahittir. Ayrıca, hiçbir eser, fiilsiz olmaz; fiil, fâilsiz, yani öznesiz olmaz. Fâil veya özne, meselâ ‘yapan, işleyen, nakışlayan, boyayan, şekillendiren...’ gibi öznellik ifade eden isim veya unvanlara sahip zat bulunmadan olmaz. İşte bütün kâinat, ondaki her bir varlık, her bir eser, her bir hadise; eser, fiil, fâile işaret eden isim veya unvan, sıfat, kapasite ve kabiliyet çizgisinde Fiilleri, İsimleri, Sıfatları ve Şe’nleri ile Cenab-ı Allah’a ayna ve şahittir. Kâinattaki varlıklar ve hadiseler, fânilikleri ve yerlerini yenilerinin almasıyla da, yine bütün Fiilleri, İsimleri, Sıfatları, Şe’nleri ve Zâtı’yla Cenab-ı Allah’ın mutlak bekasına şahittir ve aynadır.

Meseleye bir başka açıdan yaklaştığımızda karşımıza bir başka büyük ve küllî hakikat daha çıkar. Ceset rûha dayanır, ruh ile hayat bulur ve hayatta kalır. Lâfız, manâya bakar, ona göre şekillenir ve rûhunu manâdan alır; bir başka ifadeyle, manâ, lâfzın rûhudur. Sûret, bütün çizgileriyle onu tayin bir hakikate dayanır ve o hakikatten kıymet alır. Bunun gibi, şu maddî-cismanî âlem bir cesettir, bir lâfızdır, bir sûrettir; dolayısıyla onun da bir “rûhu”, bir manâsı, bir hakikati vardır. Bütün maddî güzellikler, kendi hakikatlerinin ve manâlarının güzelliğine, yani manevî bir güzelliğe dayanır. Bütün sözkonusu ruh, manâ, hakikatler ve güzelliklerin nihaî menşei ve kaynağı ise İlâhî İsimler veya onların bir nevi gölgeleridir. Bütün kâinatta, künhünü, aslını bilmemiz ve kavramamız mümkün olmayan İlâhî Cemâl, İlâhî Güzellik tecelli halindedir; kâinattaki bütün güzellikler, bu Cemâl veya Güzelliğin binlerce perdesinden geçen ve her perdede bir şekilde yansıyan tecellilerinden ibarettir.

Kâinattaki farklı güzellikler, Cennet ve Cemâlüllah’ın güzelliği

Maddî boyutuyla kâinattaki bütün güzellikler, Cennet’in güzelliğinin bir cilvesi, bir lem’ası, yani bir parıltısından, bütün güzellikleriyle Cennet ise, İlâhî Cemal’in bir cilvesinden ibarettir. İlâhî Cemal’in az bir sürelik müşahedesi, ehl-i Cennet’e Cennet’i unutturur; Cennet’in az bir sürelik müşahedesi ise kâinattaki bütün güzellikleri unutturur.

Ayrıca, güzelliğin de pek çok çeşidi, pek çok boyutu vardır. Kulağa hitap ve onu tatmin eden güzellik, göze hitap eden ve onu tatmin eden güzellikten; göze hitap ve onu tatmin eden güzellik, ağza ve dile hitap edip, onları tatmin eden güzellikten; bütün bu güzellikler, kalbe, rûha, zihne hitap

ve onları tatmin eden güzelliklerden farklıdır. Şefkatin, merhametin, sevginin, hakkın, adaletin, hikmetin güzellikleri de ayrı ayrıdır. Bütün güzellikler gider, Cenab-ı Allah'ın İsimleri'ne ve nihayet Cemal'ine dayanır. İlâhî İsimler'in güzelliklerinin kâinat simasındaki en bâriz, en zâhir bir cilvesini, bir tecellisini görmek için bu simada olup bitenlere sathî bir bakış bile kâfi gelir. Meselâ, en küçüklerinden en büyüklerine, bitkilerden, hayvanlara ve insanlara kadar bütün canlıların rızıklarının muntazam ve mükemmel bir şekilde verilmesinde İlâhî Rah-mâniyet'in güzelliğinin bir yansıması görülür. Bütün yavruların mûcizane beslenmesinde, rızıklarını annelerin sinelerine asılmış süt tulumbacıklarından pek az zahmetle almalarında ve doymalarında İlâhî Rahîmiyet'in güzelliği müşahede edilir.

Kâinatta mütecelli güzelliklere kulluğun güzelliğiyle mukabele

Kâinatın tamamında, ondaki her bir nesnede, her bir hadisede apaçık görülen hikmetler, gayeler, kâinatı ve ondaki her bir şeyi, her bir hadiseyi birer kitap gibi okutan manâlar, İlâhî Hikmet'in; kâinattaki ve ondaki her bir şeydeki düzen, intizam, muhteşem denge, tenasüp, her şeyin yerinde olması, İlâhî Adalet'in; bütün bitkilerin, ağaçların hayatlarının tohumlarında veya çekirdeklerinde kaydedilmesi ve onların bu hayatları yeni bitkiler ve ağaçlar halinde ortaya koymaları, bir bitki veya ağacın hayatını yüzlerce bitki ve ağaç olarak sergilemesi, insanların hayatının hafızalarında kaydedilmesi, İlâhî Hafîziyet'in; mutlak Kerim, Rahmân ve Rahîm olan Hz. Allah'ın misafirlerine yeryüzü sofrasında ikram edilen yiyeceklerin, içeceklerin ayrı ayrı tatları, renkleri, kokuları, şekilleri İlâhî İkram ve Kerem'in; tohumların, çekirdeklerin, yumurta ve yumurtacıkların yeni hayatlara açılmaları İlâhî Fettahiyet ve Musavviriyet'in güzelliğinin cilvelerini gösterir. İnsan olan insana düşen, bütün bu güzelliklere iman ve kulluğun güzelliğiyle mukabele etmektir. Sözkonusu bütün bu güzellikleri ve onlara iman ve kulluk güzelliğiyle mukabele gereğini insana en fazla hatırlatan da ihtiyarlıktır.

· **Dünyada en yüksek bir hakikat, baba ve annelerin evlâtlarına karşı şefkatleridir. Ve en yüksek hukuk dahi, onların o şefkatlerine mukabil hürmet haklarıdır.**⁶⁵⁴

İNSAN İÇİN EN BÜYÜK İKİ MİMET VE ANNE-BABA HAKKI

İnsan olsun olmasın bir varlık için en büyük nimet, adem, yani mutlak hayır olan varlık karşısında bütün bütün şer, müsbet varlığın menfî zıttı olan

yokluk âleminde bırakılmayıp, varlık sahasına çıkarılmasıdır. Adem, her ışığı, her hayrı emip yok eden kara delikler gibidir. Bu sebeple Hz. Bediüzzaman, adem, yani varlığın zıttı olarak yokluğu bütünüyle şer ve şerrin kaynağı, varlığı ise hayır olarak niteler. Yaratılmış varlık âleminde de insan, en yüksek seviyede varlığa erdirilmiş olmakla en büyük nimetle nimetlendirilmiştir.

İşte anne ve baba, insanın yokluk âleminden varlık âlemine çıkmasının, yani insan için en büyük iki nimetten biri olan varlıkla serfiraz kılınmasının vasıtasıdır, vesilesidir. İnsan için ikinci en büyük nimet, hidayettir. Eğer bir anne ve baba, evlâdının varlık âlemine çıkmasına vasıta olmasının yanısıra, onların hidayetine vesile olmuş, onları üzerinde doğdukları İslâm fıtratı üzerinde yetiştirmişse, bu takdirde bu anne ve baba, evlâdı üzerinde nimetin tamamlanmasına hizmet etmiş demektir.

Anne–baba şefkati ve bunların gerektirdiği hürmet

Anne ve baba konusunda bir üçüncü nokta ise, Hz. Bediüzzaman'ın buyurduğu gibi, onların evlâdına karşı şefkat ve merhametleri karşılıksızdır. Şefkat ve merhamet, varlık âleminde sevgiden, aşktan daha öte bir gerçektir. Peygamber Efendimiz'in büyüklüğü, O'nun Habîbullah olmasının, varlıktaki sevgiyi tam temsil etmesinin ötesinde âlemlere rahmet olmasında⁶⁵⁵ yatmaktadır. Cenab-ı Allah (c.c.), bir bakıma İslâm'ın çekirdeği, en yoğun özeti olan Besmele'de Kendisi'ni öncelikle Rahmân ve Rahîm olarak, yani Rahmet sıfatından gelen iki en önemli Sıfat–İsmi'yle tanıtır. İşte, anne ve baba, bu dünyada peygamberlerin ümmetlerine ve diğer varlıklara olan şefkat ve merhametinden sonra en büyük şefkat ve merhamet kahramanlarıdır. Anne ve baba olmanın bu üç özelliği ve ifade ettiği çok önemli manâ sebebiyledir ki Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim'de, anne–baba hakkına riayeti, bir farzı yerine getirmenin de ötesinde onlara ihsanda bulunma, yani Cenab-ı Allah'ın her yaptığımızı gördüğünün, O'nun sürekli kontrolü altında bulunduğumuzun şuuru içinde daima iyilikte bulunma olarak Din'in ilk emriyle, yani Kendisi'ne şirk koşmama ve yalnızca Kendisi'ne ibadet etmekle bir arada anmaktadır:

Rabbin, O'ndan başkasına ibadet etmemenize ve anne–babaya Allah'ın sizi sürekli gördüğünün şuuru içinde iyi davranıp, onlara daima iyilikte bulunmanıza hükmetti.⁶⁵⁶

Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi hiçbir şekilde O'na ortak koşmayın; anne–babaya Allah'ın sizi sürekli gördüğünün şuuru içinde iyi davranıp, onlara daima iyilikte bulunun.⁶⁵⁷

Anne–babaya ihsan, bir haldir, süreklidir, daimîdir

Bu iki âyette de dikkat çeken çok önemli bir husus, Hz. Allah'ın ibadet emri fiille ifade edilirken, anne–babaya iyilikte bulunma masdar olarak gelmekte, yani isim cümlesiyle ifade edilmektedir. Demek oluyor ki, ibadet belli aralıklarla yapılır, belli zamanı vardır; fakat anne–babaya ihsan, fiil olmanın ötesinde bir haldir, süreklidir, daimîdir, böyle olması gerekir.

İsrâ Sûresi âyetinde dikkat çeken ikinci önemli bir husus şudur: “Allah hükmetti, kesin ve mutlaka uygulanması gereken bir hüküm olarak vaz’etti (*qadâ*)” buyrulurken, “Allah’tan başkasına ibadet etmemenize” şeklinde bir nehiy gelmektedir. Bunun devamında “anne–babanın hakkına riayetsizlikte bulunmamanıza” şeklinde yine nehyin gelmesi beklenir. Fakat, “anne–babaya Allah’ı görürcesine, O’nun sizi sürekli gördüğünün şuuruyla daima iyilikte bulunmaya” şeklinde pozitif (müsbet) bir isim cümlesi gelmektedir. Yani Cenab-ı Allah (c.c.), anne–babanın hukukuna riayetsizliği asla sözkonusu etmemekte, bir insan için bunun sözkonusu olamayacağına işaretle bulunmakta, dolayısıyla, bir nehiy cümlesi değil, süreklilik ifade eden isim cümlesiyle anne–babaya yapılması gerekeni anlatmaktadır.

Allah’a ibadet ile anne–babaya ihsan birlikte mütalâa edilir

Aynı türden olan şeyler toplanır, bir arada anılır. Allah’a şirk koşmadan ibadet ile anne–babaya mümkün olan en iyi seviyede iyilikte bulunmanın bir arada anılması, bunların ikisinin birbirini gerektirdiğini, birbirini tamamladığını, en azından Allah’a şirk koşmaksızın ibadetten sonra en büyük emrin ve değerinin anne–babaya ihsan olduğunu gösterir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ilgili hadis-i şeriflerinde “Hiçbir evlât, babasının hakkını, babasını köle olarak bulup satın alması ve azat etmesi dışında ödeyemez.”⁶⁵⁸ buyururlar.

Allah Rasûlü (s.a.s.), bir başka hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: “Ramazan’a girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasının veya bunlardan birinin ihtiyarlığına yetişip de onlar sayesinde Cennet’e giremeyen kimsenin burnu sürtülsün. Ben yanında anıldığım zaman bana salâvat getirmeyen kişinin de burnu sürtülsün.”⁶⁵⁹ Nebîler Serveri (s.a.s.), bu hadîs-i şerifinin anne ve baba ile ilgili kısmında, anne ve babası hayatta iken onlara eriştiği ve onların ihtiyaçlarını karşılayıp gönüllerini hoş tutarak rızalarını kazanma imkânı olduğu halde, bu imkânı

değerlendiremeyenlerin âkıbetlerinden korkup titremeleri gerektiğini, anne ve babalarının rızasını kazanamadıkları için kendilerine yazıklar edip çok büyük fırsatlar kaçırdıklarını bildirmiş ve “Yüzleri yerde sürüm sürüm olsun!” diyerek, haklarında beddua etmiştir.

Yine Allah Rasûlü (s.a.s.), “Ey Allah’ın Rasûlü! Anne ve babanın çocukları üzerindeki hakları nedir?” diye soran bir kişiye, “Onlar, senin Cennet’in veya Cehennem’indir.” buyurmuşlardır.⁶⁶⁰ Evet, evlât için anne ve baba, eğer değerlendirilirse Cennet’e, değerlendiremezlerse Cehennem’e gitmelerine birer vesiledir. Nitekim, bir Sahâbî’ye annesi ile ilgili söylenen “Cennet, onun ayağı altındadır.”⁶⁶¹; “Anne–baba, Cennet’in orta kapısıdır. Artık ister bu kapıyı terk et, ister muhafaza eyle!”⁶⁶² ve “Rabb’inin rızası anne–babanın rızasından geçer. Rabb’inin gazabı da anne–babanın gazabından geçer.”⁶⁶³ hadîs-i şerifleri de aynı hakikate işaret etmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz İsrâ Sûresi, 23’üncü âyetin devamında “Şayet onlardan biri veya her ikisi yaşlanmış olarak yanında bulunurlarsa, sakın (varlıklarını ve onlara hizmeti yüksünerek) kendilerine ‘Öff!’ bile deme, onları azarlama ve onlara daima tatlı ve gönül alıcı sözler söyle!” buyurulmaktadır. Burada, “Şayet onlardan biri veya her ikisi yaşlanmış olarak yanında bulunurlarsa” kaydı, anne–babaya ihsanın, onları yüksünmemenin, azarlamamanın ve onlara tatlı ve gönül alıcı konuşmanın onların ihtiyarlık vaktine ait olduğu manâsında değildir. Zaten, anne–babaya daima ihsanda bulunma emri, baştan ve kayıtsız verilmiştir. İhtiyarladıklarında kendilerinin yüksünülmemesi, azarlanmamaları ve onlara gönül alıcı sözler söylenmesinin buyurulması şundan dolayıdır: Anne–baba ihtiyarladığında bakımları ve onlara hizmet daha da zorlaşır ve daha çok sabır ister. Ayrıca, Hz. Üstad Bediüzzaman’ın da dikkat çektiği gibi, kalbleri daha da hassaslaşır ve çok daha kolay ve çabuk kırılır; çok çabuk incinirler. İşte böyle zamanda onları asla incitmeme, onlar karşısında çok daha dikkatli olma, daha bir sabırlı ve içten davranma bilhassa hatırlatılmakta, ihtiyarlık çağlarında onlara bu şekilde davranabilmenin çok daha büyük değer ifade edeceği, aksi davranışın kat kat günah olacağı vurgulanmaktadır.

Bediüzzaman’ın kaleminden anne–baba hukuku

Hz. Bediüzzaman, anne–baba hukuku hakkında özetle şöyle yazar:⁶⁶⁴

Rabbin, O'ndan başkasına ibadet etmemenize (sadece O'na ibadet etmenize) ve anne–babaya Allah'ın sizi sürekli gördüğünün şuuru içinde iyi davranıp, onlara daima iyilikte bulunmanıza hükmetti. Şayet onlardan biri veya her ikisi yaşlanmış olarak yanında bulunursa, sakın (varlıklarını ve onlara hizmeti yüksünerek) kendilerine “öff!” bile deme; onları azarlama ve daima onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle. Şefkat ve merhametle onlara kol kanat ger; karşılarında alabildiğine alçakgönüllü ol ve haklarında, “Rabb'im, nasıl onlar beni çocukluğumda şefkat ve ihtimamla büyütüp yetiştirdilerse, Sen de onlara öyle merhamet buyur!” diye dua et. Rabbiniz, (anne–babalarınız hakkında olsun, başka meselelerde olsun,) içinizden geçenleri, (neler düşünüp neler tasarladığınızı ve neler hissettiğinizi) çok iyi bilmektedir. Eğer siz, gerçekten duygu, düşünce ve niyetlerinizde samimî iyi kişiler iseniz, şüphesiz Allah, günahlarından dolayı içten tevbe ile Kendi'sine yönelenlere karşı çok bağışlayıcıdır. [665](#)

Dünyada en yüksek hakikat, peder ve validelerin evlâtlarına karşı şefkatleridir. Ve en yüksek hukuk dahi, onların o şefkatlerine mukabil hürmet haklarıdır. Çünkü onlar, hayatlarını kemal-i lezzetle evlâtlarının hayatı için feda edip sarfediyorlar. Öyle ise, insaniyetten çıkmamış ve canavara dönüşmemiş her bir çocuğa düşen, o muhterem, sâdık, fedakâr dostlara halisane hürmet ve samimane hizmet ve rızalarını tahsil ve kalblerini hoşnut etmektir. Amca ve hala, peder hükmündedir; [666](#); teyze ve dayı, anne hükmündedir. [667](#)

Yukarıdaki âyetlerin evlâdı anne–babaya karşı beş mertebe hürmet ve şefkate davet etmesi; Kur'ân'ın nazarında anne–babanın hukukları ne kadar ehemmiyetli ve hukuklarına riayetsizlik ne derece çirkin olduğunu gösterir. Madem baba, kimseyi değil, yalnız oğlunun–çocuğunun kendinden daha ziyade iyi olmasını ister. Buna karşılık oğul–çocuk dahi, babaya karşı hak dava edemez. Demek anne–baba ve çocuk ortasında fitraten münakaşa sebebi yoktur. Zira münakaşa, ya gıpta ve hasetten gelir; babada oğluna karşı o yok. Veya münakaşa, haksızlıktan gelir. Oğul hakkı yoktur ki, babasına karşı hak dava etsin. Babasını haksız görse de, ona isyan edemez. Demek, babaya isyan eden ve onu inciten, insan bozması bir canavardır.

İşte o mübarek ihtiyarların vücutlarını katlanılmaz görüp ölümlerini arzu etmek, ne kadar vicdansızlık ve ne kadar alçaklıktır bil, ayıl! Evet hayatını senin hayatına feda edenin hayatının bitmesini arzu etmek, ne kadar çirkin bir zulüm, bir vicdansızlık olduğunu anla!

Ey geçim derdine dalmış insan! Bil ki, senin hanendeki bereketin direği, rahmete vesile ve gelecek musibetlere engel, hanendeki varlığına tahammül edemediğin ihtiyar, hasta veya sakat yakınıdır. Sakın deme: “Maişetim (geçimliğim) dardır, idare edemiyorum.” Çünkü onların yüzünden gelen bereket olmasaydı, elbette senin dar maişetin daha da dar olacaktı. Bu hakikatı benden duy ve inan. Bunun çok katî delillerini biliyorum, seni de inandırabilirim. Fakat uzun gitmemek için kısa kesiyorum. Şu sözüme kanaat et. Yemin ederim, şu hakikat, gayet katîdir, hattâ nefis ve şeytanım dahi buna karşı teslim olmuşlar. Nefsimin inadını kıran ve şeytanımı susturan bir hakikat, sana kanaat vermeli.

Evet kâinatın şehadetiyle, nihayet derecede Rahman, Rahîm, Latîf ve Kerim olan Hâliq-ı Zülcelâli ve'l-ikram (c.c.), çocukları dünyaya gönderdiği vakit, arkalarından rızıklarını gayet latif bir surette gönderip annelerin göğüs musluğundan ağızlarına akıttığı gibi, çocuk hükmüne gelen ve çocuklardan daha ziyade merhamete lâıyk ve şefkate muhtaç olan ihtiyarların rızıklarını dahi bereket suretinde gönderir. Onların geçimlerini tamahkâr ve cimri insanlara yükletmez. “Muhakkak ki Allah'tır bütün varlıkların rızığını tam olarak ve tam zamanında veren, kâmil kuvvet ve iktidar sahibi olan.” [668](#) “Ne çok canlı vardır ki, hayatları için gerekli rızık ne depo edebilmekte ne de yanlarında taşıyabilmektedir. Onların rızığını

Allah verdiği gibi, elbette sizi rızıklandıran da O'dur."⁶⁶⁹ Bu âyetlerin ifade ettikleri hakikati, bütün canlılar hal diliyle bağırıp, bu kerem hakikatini söylüyorlar. Değil yalnız ihtiyar akraba, belki insanlara arkadaş verilen ve rızıkları insanların rızıkları içinde gönderilen kedi gibi bazı mahlûkların rızıkları dahi bereket suretinde geliyor.

Ey insan! Madem canavar suretinde bir hayvan bile insanların hanesine misafir geldiği vakit berekete sebep oluyor, öyle ise, yaratılmışların en şerefli olan insan ve insanların en mükemmeli olan mü'minler, mü'minler içinde en ziyade hürmet ve merhamete lâyık zayıf, güçsüz ve hasta ihtiyarlar, bu ihtiyarların içinde şefkat, hizmet ve muhabbete en ziyade lâyık ve müstahak bulunan akrabalar ve akrabaların içinde dahi en hakikî dost ve en sâdik muhip olan peder ve valide, ihtiyarlık halinde bir hanede bulunsa, ne derece berekete vesile ve rahmete vasıta ve, "Beli bükülmüş ihtiyarlarınız olmasa idi, belâlar sel gibi üstünüze dökülecekti."⁶⁷⁰ hadisinde ifade edildiği üzere, ne derece musibetlere engel olduklarını sen kıyas eyle.

İşte ey insan! Aklını başına al. Eğer ölmezsen, bir gün sen de ihtiyar olacaksın. "Ceza, amelin cinsindedir." sırrıyla, sen anne-babana hürmet etmezsen, senin evlâdın dahi sana hizmet etmeyecektir. Eğer âhiretini seversen, işte sana mühim bir define; onlara hizmet et, rızalarını tahsil eyle. Eğer dünyayı seversen, yine onları memnun et ki, onların yüzünden hayatın rahat ve rızkın bereketli geçsin. Aksine, onların varlığına tahammül göstermez, ölümlerini temenni eder ve onların nazik ve çabuk kırılan kalblerini kırarsan, bu defa "Dünyasını da, âhiretini de kaybetti!"⁶⁷¹ tehdidine maruz olursun. Eğer Rahmân'ın rahmetini istersen, o Rahmân'ın hediyelerine ve senin hanedeki emanetlerine merhamet et.

· Tesettür, kadınlar için fitrîdir ve kadının fitratı, cemiyet içindeki yeri, kocasıyla olan münasebeti, karşılıklı güven isteyen aile saadeti, sadakati ve uhrevî mutluluğu tesettürü gerektirir.⁶⁷²

FITRATLARI VE İÇTİMAÎ MEVKİLERİYLE ERKEK, KADIN VE TESETTÜR

Kadın, içtimaî hayata ne kadar katılırsa katılsın ve ne ölçüde ekonomik imkân ve "hürriyet"e sahip olursa olsun, genellikle hem kendisi, hem de çocukları için yanibaşında bir erkeğin himayesine ve yardımına, ayrıca cibillî olarak varlığına ihtiyaç duyar. Bunun yanısıra, himaye gibi, şefkat, sevgi ve takdir de, kadının en fazla aradığı ve görmek istediği hususlardandır. Erkeğin ise kadında en fazla görmek istediği hususlar veya faziletler, sadakattir, eşinin gözünün daima kendi üzerinde olmasıdır ve güvendir. Kur'ân-ı Kerim'de Cennet kadınları veya Cennet'te kadınlar ve onların ifade ettiği nimet anlatılırken, "*güzel gözlü, başkalarını görmeyen ve bakışlarını sadece onlara (kocalarına) hasretmiş eşler*"⁶⁷³ tabirleri kullanılır. Kadın erkek için paylaşılmayan bir varlık olduğundan, erkek, eşinin sadece kendisini görmesini ve güzelliğini, kadınlığını kendisinden başka kimseye açmamasını ister ve bekler. Kur'ân-ı Kerim de, mü'min ve

gerçekten iyi kadınları överken, “ırzlarını, iffetlerini ve açılmaktan avret yerlerini koruyan kadınlar”⁶⁷⁴ ve “(namuslarını, aile sırlarını, ailenin mal, şeref ve haysiyetini ve kocalarının hukukunu) bilhassa kimsenin görmeyeceği yerlerde ve kocalarının yokluğunda koruyan kadınlar”⁶⁷⁵ nitelemelerinde bulunur. İşte, bir kadın için kocası veya başkaları gözünde sadakat ve emniyet nişanesi en önemli faktörlerden biri tesettür, yani, kadının güzelliğini kocası ve derece derece mahremleri dışındaki kimselerden saklamasıdır.

Erkek ve kadının birlikte ebed yolculuğu ve tesettür

Kaldı ki, erkek ve kadın arasındaki münasebet ve alâka, sadece dünyaya ve dünya hayatına ait değildir. Eşler, birbirlerinin ebedî arkadaşlarıdır ve belki de bu ebedî arkadaşlık en önde tutulmalı ve asıl ölçü ve hedef olmalıdır. Öyleyse, birbirleriyle ebed yolunda arkadaş olacak iki insana düşen, ebed yolculuğunda en önemli ihtiyaç, karşılıklı güven, özellikle erkeğin eşine güvenebilmesidir. Bilhassa kocasından saygı ve sadakat bekleyen kadın, kendisinin hiçbir şekilde paylaşamaz, erkeğin ise biyolojik yapısı itibariyle paylaşılabilir ve Kur’ân’ın buna izin verdiğini de göz önüne alarak, öncelikle kocasını kendisi hakkında şüpheye düşürecek ve kıskandıracak davranışlardan sakınmalı ve başkalarının bakışlarını üzerine çekecek her türlü tavırdan, giyimden, davranıştan uzak durmalıdır. Hz. Bediüzzaman (r.a.), şöyle yazar:

Ne mutlu o kocaya ki, ebeb yolunda, hanımının diyanetine, dindar yaşayışına bakıp onu taklit eder ve onu ebedî hayatta kaybetmemek için kendisi de dindar olur. Bahtiyardır o kadın ki, kocasının diyanetine bakıp “Ebedî arkadaşımı kaybetmeyeyim!” diye takvaya bürünür. Yazık o erkeğe ki, sâliha hanımını ebedî kaybettirecek olan sefahete girer. Ne bedbahttır o kadın ki, müttakî kocasını taklit etmez ve o mübarek ebedî arkadaşını kaybeder. Binler yazık o iki bedbaht eşe ki, birbirinin fıskını ve sefahetini taklit ederek, ateşe atılmalarında birbirlerine yardımcı olurlar.

Aileyi korumada kadın ve tesettür

Kadının açılması, aileleri sarsan en önemli sebeplerdendir. Özellikle fizikî câzibenin öne çıktığı bir zamanda ve bu câzibenin kolay ve çabuk pörsümesi karşısında, eşine sevgisini buna oturtan bir koca, dışarıda sergilenen fizikî güzellikleri gördükçe eşine sevgisi ve alâkası sönmeye yüz tutacak ve sönecektir. Aynı şekilde, fizikî güzelliğini dışarıda sergileyen ve bunu en öne alan kadın da, yine dışarıda kocasından daha alımlı veya kocasıyla sürekli beraberlik, yani ülfet sebebiyle daha alımlı gördüğü erkekler karşısında, onun da kocasına karşı ilgisi azalacaktır. Evet, kimse

inkâr edemez mi, bilhassa günümüzde evliliklerin çatırdamasının, ailelerdeki geçimsizliklerin en önemli bir sebebi, sözünü ettiğimiz bu acı vâkıdır.

Kadın güzelliği ve câzibesi, erkek için daima önemli olmuş ve kadınla münasebetin kapısını oluşturmuştur. Oysa fizikî güzellik, fizikî câzibe, belli bir önemi bulursa da, geçicidir, aldatıcıdır. Asıl ve devamlı olan, karakter, huy ve diyanet güzelliğidir. Fizikî güzellik, çabuk bıktırır; bütün dünya nimetleri gibi, elde edildiğinde çekiciliğini önemli ölçüde yitirir ve sürekli tatmin vermez. Buna karşılık, karakter, huy, diyanet ve geçim güzelliği kalıcıdır, bıktırmaz, sevgiyi, saygıyı ve itibarı arttırır. Kadınların fizikî güzelliklerini sergilemeleri ve evliliklerde erkeklerin tercihinde bunun öne çıkması, zamanla evlilikleri de çekilmez hale getirir. Ayrıca, genç ve güzel iken dikkat çeken kadın, gençliğini de, güzelliğini de çabuk tüketir ve bu yönüyle sevgi ve saygı görüyorsa, sevgi, saygı ve şefkate en muhtaç olduğu yaşlılık ve yaşlanmaya yakın dönemlerde istiskale uğrar; en muhtaç bulunduğu sevgi, şefkat ve saygıdan mahrum kalır. Dolayısıyla tesettür, kadının fizikî bir nesne olarak görülmesinin önünde en önemli engeldir.

Fizikî câzibe, kadın, kadının metalaştırılması ve tesettür

Kadınlar, haklarında başkalarının takdirine çok önem verirler; yanlış bir yaklaşım ve tavır olarak da, özellikle gençliklerinde fizikî câzibeleriyle takdir edilmeyi severler. Fakat, bir gerçektir ki, bir toplumda kadınların yarından fazlası, fizikî câzibesini kısmen ve büyük ölçüde yitirme çağındadır. Kalan kısmın önemli bir bölümü de, aynı şekilde ya güzel değildir veya herkes tarafından güzel olarak görülmez. Ayrıca, kadınlar arası rekabet sebebiyle, başkalarının daha güzel olması ve dikkat çekmesi de kıskançlıklara yol açar. Bütün bu faktörler, özellikle sermaye sahipleri için kadınları bir meta olarak görmeye ve kullanmaya sevk etmektedir. Reklamların çok büyük çoğunluğunun kadın üzerinden yapılması ve reklam malları arasında kozmetik ürünlerin çok büyük yer tutması, kadının nasıl bir meta seviyesine düşürüldüğünün en açık göstergesidir. Bu şekilde kadın, dünyada sömürünün, ayrımcılığın, tüketim çılgınlığının en önemli vasıtalarından biri olmaktadır. Bütün bu menfilikleri önlemede en önemli bir unsur, tesettürdür.

Kadınlar, fizikî güzellikleriyle takdir görmek isteseler de, yabancı bakışlardan çok defa sıkılırlar. Bir yandan fizikî güzelliği sergileme dürtüsü,

diğer yandan bakışların tacizinden sıkılma, kadını bir çelişki içinde bırakır. Kadına taciz, sadece bakışla sınırlı kalmaz ve kalmamaktadır. Bir yandan tacizden şikâyet ederken, diğer yandan fizikî güzelliği dışarıda sergileme, kadın adına ayrı bir tezattır ve bir yandan fizikî güzelliği sergilerken, diğer yandan hiç tacize maruz kalmama isteği, erkek fıtratını belli ölçüde inkâr manâsına gelir. Dolayısıyla, bunların önüne geçmede de tesettür, oldukça önemlidir. Tesettür, nâmahremın iştihasına ve tecavüzüne karşı bir perdedir. Tesettürsüzlük, aşağıda üzerinde durulacağı üzere, kadına şiddetin de en önemli sebeplerindendir.

Kısaca, tesettür, kadınlar için fıtrîdir ve kadının fıtratı, cemiyet içindeki yeri, kocasıyla olan münasebeti, karşılıklı güven isteyen aile saadeti, sadakati ve uhrevî mutluluğu, tesettürü gerektirir.

· Evlilikten ana maksat, çoğalmadır. Tesettürsüzlük, buna belli ölçülerde mâni olmanın yanısıra, nefsanî hevesleri sürekli tahrik ettiğinden ve tahrik olmuş hevesler her zaman tatmin bulamadığından, neslin zafiyetine ve kuvvetten düşmesine, ayrıca çeşitli maddî ve psikolojik rahatsızlıklara yol açtığı gibi, kadına şiddetin de en önemli sebeplerindendir.⁶⁷⁶

EVİLİK, ÇOĞALMA, BAZI RAHATSIZLIKLAR, KADINA ŞİDDET VE TESETTÜR

Tesettürsüzlüğün en önemli bir neticesi, evliliklere de, evliliğin asıl maksadı olan çoğalmaya da belli ölçülerde engel teşkil etmesidir.

Nüfus, eğitim ve medeniyetin gelişmesi, doğum kontrolü ve ekonomi

Maksatlı propagandalarla çok nüfusun fakirlik sebebi olduğu ileri sürülerek, nesiller doğum kontrolüne sürüklenmektedir. Oysa bu, tamamıyla temelsizdir, gerçek dışıdır, maksatlı bir propagandadır. Çünkü, ekonomik kalkınmanın en önemli üç faktörü tüketimdir, ihtiyaçtır ve üretimdir. Fazla nüfus, fazla ihtiyaç ve fazla tüketim demektir; fazla ihtiyaç ve fazla tüketim, tabiatıyla fazla işgücü ve fazla üretimin motorudur. Dolayısıyla, nüfus fazlalığı, fakirlik değil, kalkınma sebebidir. Ayrıca, İslâm da çoğalmayı, ama bir yandan da iyi nesiller yetiştirmeyi emreder. Bu da, ilim, eğitim ve medeniyetin gelişmesi demektir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Evlenin, çoğalın. Ben, Kıyamet Günü, sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.”⁶⁷⁷ buyurmuşlardır.

Tesettürsüzlüğün çoğalmaya engel olması, kadına şiddet ve birtakım, özellikle psikolojik problemler

Tesettürsüzlük, evliliklerin azalmasına sebeptir. Çünkü, bir erkek, evleneceği zaman evleneceği kadında birinci derecede namus ve sadakat arar. Hiçbir erkek, karısının kendisinden başkasıyla ilgilenmesine ve ilgilenmiş olmasına, hattâ bir başkasını şu veya bu şekilde kendisine tercih etmesine kolayca tahammül etmez. Kadına şiddetin en önemli, belki de birinci derecedeki sebebi, itiraf edilsin veya edilmesin, erkek kıskançlığı, erkeğin kadına olan çok yönlü ihtiyacının tatmin olmaması ve bunlar gibi başka sebeplerle eşine karşı duyduğu şüpheci. Hiçbir erkek, namus ve sadakatı konusunda emin olmadığı kadınla hayatını birleştirmeyi ve devam da ettiremez. Tesettürsüzlük, kadın güzelliğinin dışarıda herkese açılması, emniyet ve sadakat konusunda şüphe doğmasının en önde gelen sebeplerindendir. Öyle ki, cesaret ve cömertlik iki güzel sıfat olmakla birlikte, bunların kadınlarda olması hoş karşılanmamıştır. Çünkü, kadından başkalarından çekinip kendini saklaması ve kocası evde iken veya değilken, her halükârda evin malını ve eşyasını koruması beklenir.

Kadının fizikî câzibesinin dışarıda serbestçe sergilenmesi, erkeklerde ister istemez tahrik sebebidir. Tahrik olup da tatmin bulmayan nefsanî istekler, insanlarda suiistimale, israfa, öfkeye ve huzursuzluğa sebep olur. Her defasında tatmin arama da zina gibi gayr-ı meşru yollara sapmaya götürür. Tatminsiz kalma ise zamanla önemsememe, tahrik olmama, soğuma, kadına karşı isteksizlik, güçten düşme ve nihayet nesillerin zayıflığına yol açar. Bütün bunlar, kişiler, aileler ve toplumlar adına ciddi problemlerdir. Bu bakımdan, tesettür, hem kadını sadefindeki inci gibi daima çekici kılar, hem de erkeklerde dışarıda tahriki, tahrikin yol açtığı gayr-ı meşrû yolları veya zamanla sebep olduğu isteksizlik ve güçten düşmeleri engeller.

Cenab-ı Allah'ın her bir emrinde ve yasağında pek çok büyük hikmetler vardır. Tesettürde, bu zikredilenler dışında elbette daha başka pek çok hikmetler de bulunur. Bunlardan en azından bazılarını düşünen herkes çıkarabilir.

· Kadınlardaki fitrî fedakârlığın kaynağı olan şefkat, ihlâs ve karşılıksız fedakârlığın da zeminidir. Kadınlara bir tür kahramanlık kazandıran

bu iki yüksek hasletin kadınlarda inkişafı, İslâmî pek büyük saadete ve hizmete de kaynaklık eder.⁶⁷⁸

KADININ ŞEFKATİ, İHLÂS, FEDAKÂRLIK VE İSLÂM'A HİZMET

Cenab-ı Allah (c.c.), her bir varlık türüne hayattaki vazifesi gereği diğerlerinden farklı ve daha önde duygular ve kabiliyetler vermiştir. Meselâ, Kuddûs isminin tecellisi gereği yeryüzünü ölmüş hayvan cesetlerinden temizlemek ve bu şekilde gıdalarını da bulmakla vazifeli kartallardaki görûş keskinliği ve mesafesi insanda yoktur. Bilhassa arılar ve karıncalardaki içtimaî hayat ve organizasyon, arıların bal yapma kabiliyeti, ipek böceğinin ipek üretme kapasitesi de, bu gerçeğe yığınla misalden sadece başka birkaç misaldir.

Bazı hasletleri itibariyle erkek ve kadın

Bunlar gibi, insan türünde de erkek ile kadın, bazı hasletlerde ve kabiliyetlerde biri diğerinden daha ileridir. Erkekte güç ve cesaret, kadında şefkat; erkekte idarecilik, savunma, savaşçılık, bilhassa bedenî olarak ağır işlerde çalışma, bunlara mukabil kadında ise şefkat, fedakârlık ve bunların temelini oluşturduğu annelik duygusu ve hissîlik, daha öndedir. Çocukluk yaşında oyuncaklardaki tercih bile, iki cins arasındaki farklılığı ortaya koyar.

Kim ne iddia ederse etsin, yaratılıştan gelen ve varlıkların anatomilerinde, yani vücut yapılarında da kendini belli eden farklılıkları ortadan kaldırmak mümkün değildir ve bunlar, hayatta iki cinse bir yanda işbirliği ve birbirlerinin boşluklarını tamamlama, diğer yanda farklı çalışma sahaları açmaktadır. Güya kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği iddialarının en fazla gündemde olduğu ve rağbet gördüğü günümüzde bile dünyadaki 200'e yakın ülkede kadın başbakan, cumhurbaşkanı, vali ve kaymakam sayısı hiçbir zaman bir elin parmaklarını bile bulmamakta, hiç kadın genel kurmay başkanı ve ordu komutanı bulunmamakta, kadın bakan, hattâ milletvekili sayıları bile oldukça az olup, seçilen veya tayin edilenler de, daha çok "kadın hakları, kadın-erkek eşitliği" iddiaları tesirinde seçilmekte ve tayin edilmektedir. Yine her türlü iddiaya, güya her bakımdan eşitlik iddialarına rağmen, ilimler tarihinde kadın kâşif ve mucit sayısı, dün de bugün de yok denecek kadar azdır. Hattâ, daha fazla yatkın ve mütemayil olacakları düşünülen edebiyat ve san'atın değişik şubelerinde de kadınların sayısı her zaman erkeklerden çok daha az olmuştur. Patron ve işkadını

sayısı da erkeklerden çok az olup, günümüzün dünyasında kadına biçilen en önemli vazife ve fonksiyon, reklâmcılık, sekreterlik, masa başı memureliği ve benzeri işler olup, kadının günümüzdeki kadar erkeklere âdeta emir-kulu yapıldığı ve aşağılandığı başka bir tarihî dönemi göstermek zordur.

Kadındaki şefkat, fedakârlık ve Din'e ve nesillere hizmet

Kadının fitratında en fazla öne çıkan hasletler, şefkattir, fedakârlıktır ve hissîliktir. Çünkü kadının insan cemiyetinde asıl vazife ve fonksiyonu anne olarak nesil yetiştirmek ve nesilleri terbiye etmektir. İnsan, karakterinin oluşma sürecinde ilk, en önemli ve silinmez tesirleri ailesinden alır. Çocuk, anne kucağında büyür ve nesillerin ilk öğretmeni, ilk terbiyecisi annedir, kadındır. Bu bakımdan Cenab-ı Allah (c.c.), kadına çok derin bir şefkat ve çocuğu ve yuvası için karşılıksız fedakârlık duygusu vermiştir. Yalnız insan türünde değil, hayvanlar âleminde bile bir anne, yavrusunu tehlikeden kurtarmak için hiçbir karşılık beklemeden, hiçbir ücret istemeden hayatını feda etmesi gösteriyor ki, kadınlarda erkeklerde bulunmayan bir kahramanlık vardır. Bu haslet, dinî hizmetlerde ve ibadetlerde esas olan ihlâsın da kaynağıdır.

Kadınlardaki bahis mevzuu kahramanlığın inkişafı, onların hem dünya, hem de Âhîret hayatlarının kurtulmasına vesile olabilir. Ne var ki kadınlar, bu kahramanlığı yanlış yolda kullanmamalı, onları yanlış yollara çekmeye çalışan ifsat komitelerine kulak asmamalıdır. Kadın, yanlış bir terbiye veya gerekli bilgi ve eğitimden yoksun kalmakla da, hem dünya, hem de Âhîret hayatının kurtulmasına vesile olacak şefkat, fedakârlık ve ihlâs kahramanlığını yanlış kullanarak, kendisinin de, çocuğunun da helâkine yol açmamalıdır. Meselâ, anne, çocuğuna olan şefkati sebebiyle onun terbiyesine gerekli itinayı göstermezse, şefkat ve merhameti yanlış kullanıp, çocuğunu terbiyenin istediği disiplinden mahrum bırakır ve onu başıboş salarsa, bülüğ çağına gelmiş çocuğunu yine şefkat ve merhametin yanlış şekilde kullanılmasıyla, namaza teşvik etmez, onun uykusunu yatsı ve sabah namazlarına tercih ederse, ona gerekli ahlâkî terbiyeyi vermezse, çocuğunun sadece dünyasını düşünüp, ona göre meslek kazandırmaya çalışır ve âhîretini nazara almazsa, bu tür davranışlar, hem bizzat annenin kendisi, hem de canından çok aziz bildiği çocuğu için en büyük kötülük olur. Bu noktada kadınların, anne adaylarının ve annelerin çok iyi eğitilmesi, şefkat, merhamet, fedakârlık ve ihlâs kahramanlıklarını yerinde

kullanma şuurunu kazanmaları, olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Kahramanlığını yanlış sahada göstererek çocuğunun âhiretini mahveden bir anneden de, babadan da o çocuk Mahkeme-i Kübra'da şikâyetçi olacaktır.

Kadınlar fitrî ve samimî kahramanlıklarına mukabil, erkeklerin kahramanlıkları kadınlarıki nisbetinde samimî ve karşılıksız olamamaktadır. Erkekler, bilhassa ihlâsı kazanma mevkiinde oldukları için, tam ihlâsı elde edinceye kadar kahramanlıklarına karşı en azından şan, şeref ve bilinme isterler. Kadınların fitrî şefkat ve fedakârlıkları ise, ihlâs konusunda onları daha kabiliyetli kılar. İşte bu ihlâsları, ona kaynaklık eden şefkatleri ve fedakârlık duygularıyla kadınlar, dinî hizmetlerde de çok noktada erkekleri geride bırakabilirler.

Kadınların hem kendilerinin, hem eşlerinin, hem çocuklarının dünyevî ve uhrevî saadetleri ve dinî hizmetlerde muvaffakiyetleri için çok önemli olan fitratlarındaki yüksek hasletleri, ulvî seciyeleri doğru istikamette kullanıp işletmenin ve bozulmaktan korumanın tek yolu, İslâmiyet dairesindeki İslâmî terbiyedir. Her bir karakteri terbiye adına İslâmiyet'in düsturları tamamıyla kâfidir; dışarıda terbiye veya eğitim arayanlar, problemlerine çözüm arayanlar, sadece zarar görür ve problemlerini arttırmış olurlar.

Ailenin temel direği olan kadın, kocasında gördüğü kusurlar sebebiyle sadakat ve güveni sarsacak davranışlara gitmemeli, tam tersine, daha bir sadakatle ve güven vererek kocasını ıslaha çalışmalıdır.⁶⁷⁹

KADININ ERKEK İÇİN NİMET OLMASI VE AİLEYİ KORUMAK

Kadın, ailenin temel direğidir ve aslında kadın, erkeğe karşı her zaman avantajlı konumdadır. Kur'ân-ı Kerim'in çok âyetlerinde bilhassa Cennet'te erkeklerin kadınlar için değil, kadınların erkekler için çok büyük nimet olarak zikredilmesi de⁶⁸⁰ gösteriyor ki, erkeklerin kadınlar için olduğundan çok daha fazla kadınlar erkekler için hem nimet, hem de imtihan sebebidir. Çünkü kadınların erkeklere hissî bağlılığından ve ihtiyacından daha fazla erkekler, kadınlara bağlanır ve ihtiyaç duyar. Kadın, anneliğinde çocuklarına eşlerinin önünde mevki verir ve ilgi gösterirken, erkekler, genellikle eşlerine çocuklarından daha fazla ilgi duymaya devam eder. Çünkü erkeğin kadına olan hissî ve neslin çoğalmasına yönelik ihtiyacı, kadının erkeğe karşı duyduğu ihtiyaçtan daha fazladır ve bu da, erkeği kadın karşısında zayıf düşüren bir faktördür. Kadınlardaki annelik ve onun üzerine oturduğu şefkat ve karşılıksız fedakârlık kahramanlığının yanısıra,

sözkonusu bu gerçek de, ailede kadını daha önemli kılar; ailenin iç düzeni, 'iç işleri' de daha çok kadının uhdesindedir. Baba ile çocuklar arasındaki münasebetin ana kablosu veya kapısı da yine kadındır. O bakımdan, kadının ailedeki yerinin önceliğine paralel olarak, hem kadınların bu yönde eğitimi, hem de aile içinde davranışları, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Kadında sadakat ve güvenilirlik

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bilhassa annelik şefkati ve fedakârlığının yanısıra, kadındaki en önemli, onu gerçekten güzelleştiren ve erkekler yanında en makbul iki sıfatı sadakat ve güvenilirliktir. İşte, ailedeki tatsız hadiseler, kocanın serkeşliği ve daha başka kusurları sebebiye kadın, sadakat ve güveni sarsacak tavır ve davranışlara asla girmemeli, tam tersine, daha bir sadakat ve güven timsali haline gelerek, kocasını ıslaha çalışmalıdır. Cenab-ı Allah'ın bu yönde kadına verdiği kapasite eğitimle iyi işletilirse, kadın, yuvasını korumasını bilebilir ve genellikle eşini de ıslah edebilir.

Serkeşlik ve geçimsizlik hali ve Kur'ân'da önemli bir vurgu

Ailenin öncelikle kadın üzerine oturması ve sözünü ettiğimiz gerçekler, yani erkeğin kadına daha çok muhtaç ve dolayısıyla onun karşısında daha zayıf, sözkonusu ihtiyaç ve zayıflık sebebiyle günahlara düşme imkân ve ihtimali kadınlara göre çok daha kuvvetli olması sebebiyledir ki, fıtratın tercümesi olan Kur'ân-ı Kerim, geçimsizlik ve boşanma tehlikesi hallerinde öncelikle iki taraftan üyelerden oluşacak bir hakem heyeti nezdinde sulhü tavsiye buyurmakta,⁶⁸¹ nihayette ise, genel bir kaide niteliğinde nikâh akdinin sahibi olarak erkeği tanıyıp, boşama yetkisini öncelikle erkeğe vermektedir.⁶⁸² Ayrıca, kadın serkeşliği karşısında erkeği nasihat, yatakta kadını yalnız bırakma ve başka çare kalmadığında hafif olarak dövme şeklinde üç basamaklı bir yolla problemi çözmeye çağırırken,⁶⁸³ erkeklerin serkeşliği karşısında meselenin sulh yoluyla halledilmesini öne çıkarıp, sulhün hayırlı olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁸⁴ Bu Kur'ânî gerçekler sebebiyledir ki, kadın boşama yetkisini mahkeme eliyle kullanır ve Hz. Bediüzzaman da, Müslüman kadınlara erkeklerin serkeşliği karşısında hemen boşanmaya yeltenmemelerini bilhassa tavsiye ile, kocalarının ıslahına çalışmalarına vurgu yapar.⁶⁸⁵ Erkek, arzedildiği üzere, kadına pek çok bakımdan, bilhassa psikolojik ve biyolojik olarak daha çok muhtaçtır; dolayısıyla kadın karşısında daha zayıftır ve bu zayıflık, bakımı gerekli

çocuk da varsa daha da artmaktadır. Boşanmalara rağmen, boşanmış eşlerinin başkalarıyla evlenmelerine tahammül edemeyen bazı erkeklerin bu eşlerini öldürme vakalarının yaşanması da, meseleyi hem ve bilhassa psikolojik, hem de sosyolojik açıdan anlamaya kâfi olsa gerektir.

Kur'ân-ı Kerim, pek çok âyetinde aile içi, eşler arasındaki münasebetlerin asıl temelini takva olduğunu vurgular ve özellikle erkekleri kendilerine emanet olan kadınları konusunda sürekli takvaya ve ihsana çağırır.⁶⁸⁶ Bütün bunların gerçekleşmesi, arzedildiği gibi, İslâmî terbiyeye bağlıdır. Hz. Bediüzzaman (r.a.), o içten üslûbuyla şöyle yazar:

Aziz hemşirelerim! Meşrû dairedeki keyifle yetininiz. Sizin hanenizde masum evlâdınızla masumane sohbet, yüzer sinemadan daha ziyade zevklidir. Hem kat'iyen biliniz ki, bu dünya hayatında hakikî lezzet, iman dairesindedir ve imandadır. Ve her bir salih amelde bir manevî lezzet vardır. Dalâlet ve sefahette ise dünyada dahi gayet acı ve çirkin elemeler bulunduğunu Risale-i Nur, yüzer kat'î delillerle ispat etmiştir.

Bu zamanda aile hayatının dünyevî ve uhrevî saadetinin ve kadınlarda ulvî seciyelerin inkişafı, yalnız Şeriat dairesindeki İslâmiyet terbiyesiyle olabilir. Şimdi aile hayatında en mühim nokta budur ki, kadın, kocasında fenalık ve sadakatsızlık görse, o da kocasının inadına ailevî vazifesi olan sadakat ve emniyeti bozsa, aynen askeriyede itaatın bozulması gibi, o aile hayatının fabrikası zîr ü zeber olur. Belki o kadın, elinden geldiği kadar kocasının kusurunu ıslaha çalışmalıdır ki, ebedî arkadaşını kurtarsın. Yoksa o da, kendini açıklık ve saçıklıkla başkalarına göstermeğe ve sevdirmeye çalışsa, her cihette zarar eder. Çünkü hakikî sadakatı bırakan, dünyada da cezasını görür. Çünkü nâmahremlerin nazarından fitratı korkar, sıkılır, çekilir. Nâmahrem yirmi erkeğin onsekizinin nazarından sıkılır. Erkek ise, nâmahrem yüz kadından ancak birisinden istiskal eder, bakmasından sıkılır. Kadın o cihette azab çektiği gibi, sadakatsızlık ittihamı altına girer; zaafiyetiyle beraber, hukukunu muhafaza edemez.

• **Yalan, bir lâfz-ı kâfirdir.**⁶⁸⁷

YALAN, MÜNAFIKLİK ALÂMETİ KÂFİR BİR SÖZDÜR

Yalan, münafıklık alâmetidir ve İslâm'da kesinlikle yalana yer yoktur. Yalanın kendisi bizatihî kâfir bir sözdür; yalan söyleyen bir mü'mine kâfir denemese de, temelde mü'min asla yalan söylemez ve söylememelidir.

Yalan, münafıklığın en önde gelen alâmeti olduğu içindir ki, Kur'ân-ı Kerim'de münafıklardan bahsedilirken, “*Kalblerinin tam merkezinde bir hastalık vardır; (gayz ve hasetlerine şifa olsun diye kurmaya çalıştıkları düzenler sebebiyle de) Allah, hastalıklarını arttırmaktadır. Yalan söyleyip durdukları için sadece çok acı bir azaptır onların hakkı.*”⁶⁸⁸ buyrulur. Âyette münafıklara azap sebebi olarak o kadar günahlarının, kötülüklerinin arasında yalnız yalanın zikredilmesi, yalanın ne kadar çirkin olduğuna bir

işarettir. Bu tek işaret bile, yalanın ne kadar tesirli bir zehir olduğuna sâdık bir şahittir.

En bayağı nitelikleri içinde yalan

Yalan, küfrün esasıdır, nifakın birinci alâmetidir. Yalan, İlâhî Kudret'e bir iftiradır, Rabbânî hikmete zıttır. Yüce ahlâkı tahrip eden, yalandır; İslâm âlemini son asırlarda zehirleyen en önemli şey, yalandır; beşerde bozgunculuklara sebebiyet veren en birinci faktör, yalandır ve beşeri insanî kemalâttan geri bırakan, yine öncelikle yalandır. Müseylime-i Kezzab'ı âleme rezil eden, yalandır. Yalan, mü'min olmanın en önde gelen zıddıdır; çünkü mü'min, güvenilir insan, emniyet insanı demek olmasına mukabil, yalan, emniyeti, güveni, güvenilirliği sarsan birinci faktördür. Münafıklarla ilgili bu âyet, bilhassa Müslümanları da yalan konusunda dikkate davet etmektedir.

Yalanda maslahat olur mu?

Bir maslahat, yani fayda sebebiyle yalan söylenebileceği ileri sürülür. Fakat, mashalat, fayda, kesin ve muhakkak bir şer'î maslahat olmalıdır; yoksa herkes, faydalı gördüğü bir şey için yalan söyleyecek olursa, yalanın önü alınamaz ve herkesin maslahat veya faydalı gördüğü de faydalı demek değildir. Faydayı tayin eden de Şeriat'tır. İkinci olarak, hedeflenen maslahat veya fayda, belirli, sınırları çizilmiş ve kesin olmalıdır. Nasıl bazen haramları mübah hale getirecek zaruretler, o da miktarlarınca tesbit olunur, yani mübahtaki ruhsat zarureti asla aşamaz, meselâ açlıktan ölecek bir insan, yanında haram yiyecekten başka bir gıda bulunmadığı takdirde o yiyecekten doyacak kadar değil, ancak ölmeyecek kadar yemesi mübah olursa, bunun gibi, yalanı mübah kılacak fayda da belirli, net, sınırları çizilmiş ve kesin olmalıdır. Yoksa, miktarı belirli ve kesin olmayan bir şey, hükme illet olamaz, kaynak teşkil edemez; çünkü miktar sınır altına alınamadığı zaman suiistimale kapı açılır. Ayrıca, bir şeyin zararı menfaatinden fazla olursa, o şey mensuh hale gelir ve ona itibar edilmez. Maslahat, o şeyi terketmededir.

Kinaye veya ta'riz yoluyla yalan

Mecbur kalındığında kinaye ve ta'riz yoluyla, yani açık olmayan bir sözle söylenen yalan, yasaklanan ve münafıklık alâmeti olan yalandan sayılmaz. Meselâ, Hz. İbrahim (a.s.), bir bayram günü kavmi bayramı kutlamaya gittiğinde “Ben, rahatsızım.” diyerek, şirk bayramına

katılmamıştır. O, rahatsız olmadığı halde “Rahatsızım.” demekle, putlardan ve puta tapmadan rahatsız olduğunu ve bunun kendisinde meydana getirdiği derin ızdırabı kastetmiştir. Maksudı, kavmine putların ilâh olamayacağını ve onlara tapılamayacağını açıkça göstermekti.⁶⁸⁹ Halk bayram yerinde ve kutlamasında iken putları kırmış, onları kırmada kullandığı baltayı büyük putun boynuna asmış ve insanlar geri gelip de ona “İlâhlarımıza bunu yapan sen misin?” diye sorunca da “Kim bilir, belki o yapmıştır.” demiş, bunu derken işarette bulunmamış, durmuş ve sonra büyük putu işaret ederek, “İşte şu büyükleri. Eğer konuşurlarsa putların kendisine sorun!” demiş, kavmi de bundan onun, “Belki onları büyük put kırmıştır.” manâsını çıkarmıştır.⁶⁹⁰ Hz. İbrahim’in niyeti de bu manânın çıkarılmasıydı. Fakat o, doğrudan doğruya “Putları büyük put kırdı.” demeden, söylediği söz ve yaptığı işaretle halkın öyle anlamasını sağlamıştır.

İşte bu tür konuşma ve davranışa ‘ta’riz’ denir. Açık bir maslahat gerektirdiğinde maksadın aksi olarak anlaşılabilir ve zahiren yalan ama aslında yalan olmayan bir söz söylenebilir.⁶⁹¹

Bir dane sıdk (doğruluk), bir harman yalanı yakar. Bir hakikat danesi, bir harman hayale tercih edilir. Her söylenen doğru olmalı, fakat her doğruyu söylemek doğru olmadığı gibi, kişinin hakkı da değildir.⁶⁹²

DAİMA DOĞRUYU, FAKAT SÖYLENMESİ GEREKEN DOĞRUYU SÖYLEMEK

İnsan, çok büyük hayaller kurar, fakat tek bir hakikat gelir, onun bütün hayallerini dağıtır. Bunun gibi, insan yalan üstüne yalan söyler, doğruyu üst üste ve ısrarla inkâr eder, fakat bir doğru söz, doğru bir şahitlik, doğruyu gösteren bir belge gelir, harman gibi yığılmış yalanları yakıp kül ediverir.

Dolayısıyla insan, doğruyu söyleyemeyeceği yerde yalana da başvurmamalı ve söylediği muhakkak doğru olmalıdır. Yalan, Müseylime’yi rezil ederken, sıdk, yani doğruluk, peygamberliğin birinci vasfıdır. İslâmiyet’in esası doğruluktur; imanın en önde gelen özelliği doğruluktur; insanı bütün faziletlere ve kemalâta götüren ana faktör, doğruluktur; yüce ahlâkın hayat bulması, doğrulukla mümkündür; terakkînin mihveri (yörüngesi), doğruluktur; İslâm âlemi ve Müslümanlık, doğrulukla nizam ve intizam bulur; insanlığı gerçek insanîyet ‘Kâ’be’sine çıkararak, doğruluktur. Muhammed-i Haşimî’yi (s.a.s.) insanların en büyüğü yapan

birinci sebep, mutlak manâ-da doğru olması, el-Emîn olarak şöhret bulmasıdır; Ashab-ı Kiram'ı bütün cemaatlerin üzerine çıkaran, yine doğruluktan şaşmamalarıdır.⁶⁹³

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta vardır. İnsan, muhakkak doğruyu söylemeli veya sessiz kalmalıdır. Fakat, her doğruyu söylemek, insanın vazifesi ve hakkı da değildir. Bazen bir doğruyu söylemek, yanlış ve yalana hizmet edebilir, bizzat doğrunun aleyhine olabilir. Meselâ, İslâm'ı tebliğde tedricen takip edilmesi gereken bir yol vardır. Henüz Allah'ın varlığına bile inanmayan insana O'nun bazı sıfatlarından bahsetmek, inanmayan insana ibadet yüklemek, doğru olmaz. İslâm'ın ve Müslümanların şiddetle takip edildiği bir yerde, meselâ Peygamberimiz'in peygamberliğinin ilk döneminin Mekke'sinde İslâm adına da olsa bazı doğruları her yerde söylemek, Müslümanlar için Mekke'yi yaşanmaz kılar ve İslâm'a hizmet de olmazdı. O bakımdan, söylenecek doğru, aslı doğrunun, asıl maksadın, gayenin aleyhinde ve ona zarar verici olmamalıdır.

Herkes, kendisini her doğruyu söylemekle vazifeli bilmemeli

İkinci olarak, bir insanın her doğruyu söylemesi gerekmez. Çünkü karşıdaki insan, ondan haz etmiyor olabilir veya o insan, doğruyu söylerken söylenmesi gerektiği gibi söylemez ve damara dokundurur, dolayısıyla tepki çeker. O bakımdan, herkes, kendisini her doğruyu söylemekle vazifeli bilmemeli, bir yerde veya bir kişiye, bir topluluğa karşı bir doğruyu kim söylediğinde o doğru kabûl görecektir, en azından tepki almayacaksa onu o kişi söylemeli ve doğrular, usulünce söylenmelidir.

Hüsnüzan, emel, gaye ve ümit, insanları canlandırır ve hayat içinde hayattır; suizan ve yeis, saadeti tahrip eder, hayatı da öldürür.⁶⁹⁴

CANLI KALMADA HÜSNÜZAN, EMEL, GAYE VE ÜMİT

Emel ve gaye, insana hayat katar. Bir gayesi, bir emeli olmayan insan, ölü insandır ve ayrıca hayatı da kendisine zehir eder. Hayattan en çok şikâyet edenler, hayatta yüce bir gayesi olmayan ve böyle bir gaye uğrunda gayret ortaya koymayanlardır. Böylesi, can sıkıntısıyla hayatı tüketmek için kahvehanelere, meyhanelere, başka oyun sahalarına düşer ve hayatları, beyhude geçer.

Tenkî ve suizanın temeli

Ayrıca, boş oturmak, gayesizlik ve gayretsizlik, insanı tenkitçi yapar ve başkaları hakkında hep suizana sevkeder. Başkalarını en çok tenkit eden, kendi nefsinin sevip, başkaları hakkında en çok suizanda bulunan insanlar, hayatlarında yüce bir gayeye yer olmayan, sözde bir gaye taşısalar da, bu gaye uğrunda çalışıp gayret göstermeyen, yüce bir hedef için hizmet etmeyen insanlardır. Böyleleri, başkalarının yaptığı güzel işleri de görmezler; görseler, sevgileri kendi nefislerine olduğundan takdir yerine tenkit ederler; onları yapanlar hakkında suizandan kurtulamazlar. Ve, daima gayr-ı memnun olarak kalır, yapılan güzel işlerin hiçbirinden memnuniyet duymaz, dolayısıyla yeisten de kurtulamaz ve böylece hem hayatlarını manen öldürür, hem de kendi mutluluklarını kendi elleriyle tahrip ederler.

· **Gıybet, zayıf ve aşağılık insanların silahıdır. Gıybet, Kur’ân nazarında son derece şen’î olup, Ku’ân, gıybetten altı tarzda, altı mertebede nefret ettirir.**⁶⁹⁵

ALTI MERTEBEDE GIYBETİN KÖTÜLÜĞÜ

Cana kıyma, zina, faiz alıp verme, içki içme, kumar oynama gibi günahların ağırlığı bilinir; fakat hiç de onlardan daha az ağır olmayan suizan ve gıybet gibi günahlara çok kolay düşeriz. Oysa Kur’ân ve hadislerde bu günahların da ne kadar ağır olduğu ısrarla işlenmiştir. Meselâ, Kur’ân-ı Kerim’de içki ve kumarda “ism” bulunduğu belirtilir. Bu tabir, kesin haram olan davranışlar, büyük günahlar için kullanılır. Kur’ân, “İçki ve kumar ismdir” değil, “içki ve kumarda ism vardır” buyurmaktadır.⁶⁹⁶ Çünkü, aynı âyet-i kerimede ifade buyurulduğu üzere, içkide ve kumarda bazıları için bazı maddî kazançlar da sözkonusudur. Suizan ise tamamen “ism”dir. Âyet, bu konuda açıktır: “*Ey iman edenler! Fazla zandan kaçının, çünkü zannın çoğu ciddî günahdır (ism).*”⁶⁹⁷

Kur’ân’ın şiddetle yasakladığı ve birbirini takip eden altı mertebede nefret ettirdiği bir diğer büyük günah da gıybettir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

Ey iman edenler! Fazla zandan kaçının, çünkü zannın çoğu ciddî günahdır. Birbirinizin gizli hallerini de araştırmayın ve kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Acaba sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte, hemen tiksindiniz. Allah’a gönülden saygı besleyin ve O’na karşı gelmekten sakının. Hiç şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabûl edendir; (bilhassa tevbe ile Kendisine yönelen kullarına karşı) hususî rahmet ve merhameti pek bol olandır.⁶⁹⁸

Âyet, altı mertebede gıybetin ne kadar kötü olduğunu ortaya koyar ve altı derecede gıybetten men eder. Şöyle ki:

Âyetteki “Acaba sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?” cümlesinin aslının başında yer alan soru hemzesi (tercümenin sonunda yer alan ‘mi?’ soru eki), cümlenin bütün kelimelerine dâhildir ve her bir kelimeyi soru haline getirir:

- Böylece cümle, başta bizzat hemze (mi?) ile sorar: “Soru sorma ve sorulana cevap verme vasıtası olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin olan bir şeyi (gıybetin çirkinliğini) anlamıyor?”
- İkinci olarak, cümledeki ikinci kelime olan sevmek fiiliyle sorar: “Sevmek ve nefret etmek yeri, vasıtası olan kalbiniz bozulmuş mu ki, (gıybet gibi) nefrete en müstehak bir işi sever?”
- Üçüncü kelimeyle (sizden biri) ile sorar: “Hayatını cemaatten alan içtimâî hayatınız ve medeniyetinize ne olmuş ki, hayatınızı zehirleyen böylesine bir fiili kabûl eder?”
- Dördüncü olarak, “etini yemeyi” ifadesiyle sorar: “İnsanlığınız ne olmuş ki, arkadaşınızı böyle canavarcasına dişinizle parçalıyorsunuz?”
- Beşinci olarak, “kardeşinin” kelimesiyle sorar: “Hiç kendi cinsinizden olan birine karşı merhametiniz, onunla kardeşlik hak ve hukukunuz yok mu ki, pek çok yönlerden kardeşiniz olan bir mazlumun manevî şahsiyetini insafsızca dişliyorsunuz? Ve hiç aklınız yok mu ki, kendi azanızı kendi dişlerinizle delicesine ısıriyorsunuz?”
- Altıncı olarak, “ölü” kelimesiyle sorar: “Vicdanınız nerede? Fıtra-tınız bozulmuş mu ki, en saygı duyulması gereken bir haldeki kardeşinize etini yemek gibi en çirkin bir işi yapıyorsunuz?”

Kısaca, gıybet (bir Müslüman’ı gıyabında kötüleme), âyetin ifadesi ve tek tek kelimelerinin işaretiyle alken, kalben, insaniyeten, vicdanen, fıtraten ve milliyeten kötü bir fiildir. İşte bak, şu âyet, gıybetin ne kötü bir fiil olduğunu altı mertebede mûcizevî bir şekilde nasıl ortaya koyuyor ve o kötü fiilden altı mertebede mûcizevî bir tarzda men ediyor!

Gıybet, düşmanlığa, haset ve inada kilitlenmiş insanların kullandıkları alçak bir silahtır. Şerefli bir insan, bu pis silaha tenezzül edip, onu kullanmaz.

Gıybet, hazır bulunmayan bir insan hakkında hoşlanmayacağı şeyler söylemektir. Bu söylenenler doğru olduğu takdirde gıybet, yanlış ise iftira olur, dolayısıyla gıybetin iki katı bir günahdır.

Gıybet, birkaç hususî noktada caiz olabilir:

Görevli ve yetkili birine, kendisine yapılan haksızlığın giderilmesi için haksızlığı yapan hakkında şikâyetle bulunmak gıybet kapsamına girmez.

Kendisiyle çalışmak istediği biri hakkında görüş soran bir kişiye verilecek dürüst ve iyi niyetli cevap da gıybet olmaz.

Hakaret ve teşhir maksadı taşımadan, sadece tarif gayesiyle, meselâ, “Topal adam falan yere gitti!” tarzında söylenen sözler de gıybet sayılmaz.

Açıkta günah işlemekten sakınmayan, hattâ günahıyla övünen insanların arkasından konuşmak da gıybet değildir.

Bu istisnâî hususlar gıybeti girmemekle birlikte, gıybet, ateşin odunu yakıp tükettiği gibi, insanın işlediği salih amelleri yer bitirir.

Gıybet eden veyahut onu isteyerek dinleyen insan Allah’tan bağışlanma dilemeli, gıybeti yapılan kimse hakkında da samimi istiğfar ve dua etmeli, ona rastladığı ilk anda onunla helâlâlaşmalıdır.⁶⁹⁹

· **Şükürün ölçüsü, kanaattir, iktisattır, rızadır ve memnuniyettir. Şükürsüzlüğün ölçüsü, hırstır, israftır, hürmetsizliktir, haram–helâl demeyip rastgeleni yemektir.**⁷⁰⁰

BİTKİLERDEN İNSANA HAYAT, RIZIK VE ŞÜKÜR

Kâinata baktığımızda görürüz ki, varlıklar bir daire tarzında tanzim edilmiş ve merkeze hayat yerleştirilmiş. Yani, varlık, hayatı netice vermek ve hayata hizmet etmek için yaratılmış. Çünkü, bütün cemadât, toprak, hava, su, hepsi hayat etrafında dönüyor ve hayata hizmet ediyor. Hayatdar varlıklar, yani canlılar âlemine baktığımızda, onun da bir daire tarzında teşkil olduğunu ve merkezine insanın yerleştirildiğini görürüz. Yani hayat, bitkilerden hayvanlara ve oradan insana doğru bir çizgi üzerinde kendini göstermekte, bu çizgide bitkiler hayvanlara ve insana, hayvanlar da insana hizmet etmektedir. Ayrıca, bitkiler, hayvanlar ve insanlar tarafından yenmekle onların vücudunda hayvanî ve insanî hayat mertebesine, yenilebilir hayvanlar da insan tarafından yenmekle insanın vücudunda insanî hayat mertebesine yükselmektedir.

Nihayet insanlık âlemine baktığımızda, onun da bir daire tarzında şekillendirildiğini ve hayat sebebiyle merkezine rızkın yerleştirildiğini görürüz. İnsanî hayat, rızka dayanmakta ve rızık ile devam etmektedir. Hayvan gibi insan da, hayatını devam ettirmek için rızka muhtaç, hattâ âdeta rızka âşık ve onu elde etme gayreti içindedir. Öyle ki, Cenab-ı Allah (c.c.), insana bir dil ve dile de rızkın bütün çeşitlerini, bütün tatları tatma ve ayırdetme mekanizması vermiştir. Demek ki, binlerce çeşit tat, renk, koku ve desende yiyecekleri, meyveleri, sebzeleri yaratanla insanda dili yaratan ve insanı bu yiyeceklere muhtaç eden aynı varlıktır ve o da Allah'tır (c.c.).

Yeme–içme hayata, hayat daha üst bir gayeye hizmet eder

Elbette hayvanlar da, insanlar da yesinler, içsinler ve hayatlarını böyle sürdürüp bitirsinler diye yaratılmamışlardır. Hayata böyle bakmak, onu en manâsız ve maksatsız bir şey olarak telâkki etmek manâsına gelir. Yeme ve içme hayata, hayatın devamına hizmet ederken, şüphesiz hayatın da hizmet ettiği bir gaye olmalıdır ve vardır. İşte nasıl hayattan gaye hayatı Veren'i, Yaratan'ı tanımak ve O'nun bu hayatla bizden ne istediğini bilip ona göre davranmak ise, bütün duyularımızı, gözümüzü, kulağımızı, derimizi, burnumuzu ve dilimizi tatmin eden rızık da, hayatın gayesini gerçekleştirme istikametinde şükür için bize verilmektedir. Birkaç çeşit rızık hayatın

devamına yetebilirdi. Fakat rızkın ve onun sahip kılındığı ve insana sağladığı tatların, kokuların, manzaraların, hislerin ve seslerin çok çeşitli olması, insanda şükür hislerini harekete geçirmek ve insanı gerçek insanî hayata sevk etmek içindir. Ayrıca, Cenab-ı Allah (c.c.), bize, diyelim ki haftada bir defa yeme ihtiyacı da verebilirdi. Fakat ihtiyaçları ve onların tatmininden gelen zevki her gün birkaç defa tekrar ettirmekle bizi gafletten korumakta ve nimetleriyle sürekli Kendi'ni, dolayısıyla insanın aslî vazifesi olan iman, ma'rifet ve şükürü de içine alan, bir bakıma şükürün kendisi olan ibadeti hatırlatmaktadır.

Rızkıdaki gerçek lezzet, onun İlâhî bir iltifat olmasındadır

Öte yandan, Cenab-ı Allah (c.c.), hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, elbette bizim şükürümüze de muhtaç değildir. Fakat hayatın, rızkın ve nimetin gerçek kadri ve gerçekten ne olduğu şükürle anlaşılır. Yani, tüketilen rızık, tadıyla, kokusuyla, rengiyle bir lezzet verir; fakat insan doyduğu, tatmin olduğu zaman rızkın lezzeti biter. Dolayısıyla, bir de rızıkta çok daha ulvî ve hiç bitmeyen bir zevk, bir lezzet vardır ki, o da, rızkın bize Cenab-ı Allah tarafından veriliyor olmasıdır. Düşünün ki, çok büyük makam sahibi bir insandan bir hediye aldığımızda bizi sevindiren, hediyenin kendisinden çok onun geldiği makamdır; o hediyenin bu makamdan bir iltifat olmasıdır. Bu iltifata nail olmanın manevî zevki ve iltifatın kıymeti, hediyenin kendisinden çok daha büyüktür ve manâlıdır. İşte, Kâinatın Sultanı'nın bize her zaman nimetini rızık şeklinde göndermesi, O'nun bize kesilmeyen iltifatıdır ve tükettiğimiz rızkın bize O'ndan sürekli bir hediye olduğunu bilmek, zevklerin en büyüğü ve takdir etmek de insan olmanın gereğidir.

Şükür, bütün organlarımızı yüce makamlara yükseltir

Şükür, insandaki bütün organları çok yüce makamlara yükseltir. Meselâ, dildeki tatma kabiliyeti Cenab-ı Hakk hesabına ve şükür vazifesinde kullanıldığı zaman, o kabiliyet veya tatma duyusu, Cenab-ı Allah'ın sonsuz rahmet hazineleri ve hediyelerinin şükreden bir müfettişi, hamdeden bir nâzırı haline gelir. Fakat o duyu nefis hesabına, sadece midenin doyması hesabına kullanıldığında, bu defa mide fabrikasının bir kapıcısı olma derekesine düşer. İşte şükür, insanı ve ona verilen uzuvları, duyuları çok yüce bir makama yükseltirken, şükürsüzlük ise, onları esfel-i sâfilîne indirir.

Şükürün en kapsamlısı ve önemi ölçüsü

Şükrün en kapsamlısı, namazdır. Şükrün önemli bir ölçüsü vardır ki, o da kanaattir, iktisattır, rızadır ve memnuniyettir. Biraz daha açacak olursak, çok ve oburca değil, ölçülü tüketmek; tüketmeyi vücuda ağırlık ve hastalık sebebi yapmamak; tüketmek için yaşamamak, bunun yerine yaşamak için tüketmek ve dolayısıyla sade bir hayat sürmek; özellikle etrafta fakirler varsa, bize verilen rızkı onlarla paylaşmak; dünya adına ve dünya ile ilgili hiçbir meselede hırs göstermemek; dünya adına ele geçen her şeye kanaat etmek; hırs ve kanaatsizliğin gerçek fakirlik, dilencilik ve mezellet sebebi olduğunu, buna karşılık kanaatin ve iktisadın, iktisatlı davranmanın gerçek zenginlik ve onur sebebi olduğunu iyi idrak etmektir.

Tüketim ve hayat (yaşam) kalitesi – hırs, iktisat ve şükür

Çok ve oburca tüketim, tuzlu su içmek gibidir; tükettikçe insanı daha da fakirleştirir; yani insan, tükettikçe kendisini daha aç ve daha fakir hisseder. Tükettikçe yeni yeni sunî ihtiyaç kapıları açılır ve insan, bu kapılar arasında yorgun düşer ve hayatını heba eder. Hayat (veya yaşam) kalitesi denen şey, çok tüketmek değildir; hayat kalitesi, mutlu ve rahat yaşamaktır. Bu da, ihtiyaçları asgarîye indirme, hayat için gerekli aslî ihtiyaçlarla ve bunların tatminiyle yetinmeye bağlıdır. En çok tüketen, hiçbir zaman en iyi yaşayan insan değildir. İşte, hayatı Âhret hesabına ve ulvî gayeler uğruna yaşama; tüketimi, yeme-içmeyi bu gayeleri gerçekleştirmek ve şükür mekanizmasını çalıştırmak için yapma; dolayısıyla dünya adına ele geçene razı olma ve kanaat etme; israf ve hırsın olabildiğince kaçınma, şükürdür ve şükür, diğer yarısı sabır olan insanîyetin ve Müslümanlığın bir açıdan yarısıdır. Buna karşılık, hırs ve israf ise, mahrumiyet ve zillet sebebidir.

Hırsıyla karınca ve kanaatkârlılıkla arı

Hayvanların en hırslısı ve tabir yerindeyse en 'kapitalist'i olan karınca, fevkalâde bir içtimaî hayatı olmasına rağmen hırsı ve kapitalistliği sebebiyle, Şeriat-ı Tekvîniyye'nin hükmünce ayaklar altında kalmıştır. Gerçi Cenab-ı Allah (c.c.), onu yeryüzünün temizlenmesi ve yollara, yol kenarlarına dökülmüş danelerin israftan kurtarılıp, yer altına çekilerek orada sümbüllenmesine hizmette istihdam buyurur. Bu, Cenab-ı Allah'ın ona bir rahmeti, belki kanaatsizliğini böylece telâfi buyurmasıdır. Kendi adına ise karınca, kanaat etmeyip, senede kendisine birkaç tane buğday kâfi gelecekken ve bunu da bir günde rahatlıkla toplayabilirken, bütün yaz buğday toplamakla uğraşmakta ve bu sebeple ayaklar altında ezilmeye

maruz kalmaktadır. Öte yandan, mübarek arı ise kanaat eder ve topladığı balın çok azını kendi yer, dolayısıyla başlar üstünde uçar ve insanlara en lâtif bir nimetin ihsanında vasıtalık yapar.

· **Allah (c.c.), insana verdiği nimetlerin mukabilinde şükür ister. Hırs gibi israf da, şükre zıttır, nimeti küçük ve değersiz görmedir ve nimetin azalmasına sebeptir. Buna karşılık iktisat ise, nimete karşı onun artmasına sebep olacak hürmeti göstermektir.**⁷⁰¹

HIRS, İSRAF, KANAAT, İKTİSAT VE ŞÜKÜR

Nasıl hırs şükre zıt ve kaybetmeye sebepse, israf da yine şükre zıttır, nimeti küçümseme, ona değer vermeme ve dolayısıyla nimetin azalmasına sebeptir. Hz. Allah'ın (c.c.) şükre ihtiyacı yoktur; fakat insanın insanlığı, yapılan iyiliğe teşekkürü, nimete şükürü, dolayısıyla iyilik ve nimeti takdir etmeyi gerektirir; şükür, nimetin kadrini bilmek demektir. Bunlardan dolayı Cenab-ı Allah (c.c.), nimetlere karşı şükredilmesini ister.

Diğer taraftan, israf, nimeti küçümseme, onun değerini bilmeme, buna karşılık iktisat, yani tutumluluk ise, hem manevî şükürdür; hem nimetlerin asıl kaynağı olan İlâhî rahmet ve kereme hürmettir; hem nimetin kadrini bilmek demektir; ayrıca, hem bereket sebebidir; hem vücut için bir perhiz ve dolayısıyla hastalıklara karşı koruyucu bir perdedir; hem insan için maddî veya manevî dilencilikten, yani bizzat ya da içten içe dilenme, başkalarından yardım ve sadaka türü şeyler bekleme zilletinden kurtulmadır; bunlardan kurtulma olduğu gibi, izzet ve onur sebebidir. Dahası, nimetteki gerçek ve kesilmez lezzeti, yani, nimetin İlâhî rahmetin bir lütuf ve iltifatı olduğunu hissetmeye vesiledir. İsrâf, bütün bunlara zıttır ve dolayısıyla neticeleri de vahimdir.

Kanaat ve iktisat, kâinattaki ve insan hayatındaki İlâhî hikmete uygun hareket etmektir. Çünkü yaratılıştta, kâinatta, Cenab-ı Allah'ın hiçbir icraatında israfa, boşluğa ve abesiyete yer yoktur.

Kapıcı olan dil, hediye, rüşvet ve bahşişle baştan çıkarılmamalıdır

Alınan yiyecek ve içecekler mideye gitmeden önce ağızdan geçer ve dil tarafından tadılır. Yani dil, mide fabrikasının kapıcısı olarak yaratılmıştır. Onun geçit vermediği yiyecekler mideye, dolayısıyla vücuda girmez.

Her iş sahibinin kendi işini yapması ve işine göre ücret alması, insan hayatının kaidelerindedir. Aksi halde hayatın düzeni ve sistemi bozulur. Bu

bakımdan, vazifesi öncelikle kapıcılık olan dil, kendisine kapıcı olmanın ötesinde bir fonksiyon verilerek şımartılmamalıdır. Yani, herkes için öncelikle önemli olan, vücuda gerekli ve yeterli gıdanın girmesidir. Fakat dil, bazen, hattâ çok zaman bu gıdadan çok daha fazlasını, bunun da ötesinde lezzetlenmek ister. Vücuda faydası olmadığı, hattâ zarar verdiği halde, tadına mağlûp olduğu yiyecekleri ister. Beş liralık bir yiyecek vücuda kâfi geleceği ve fazlası zarar vereceği halde o, elli liralık tatlı ister veya başka şeyler ister. Vücut şeker hastalığına müptelâ olduğu halde o, vücudun zararına ama kendi lezzeti için tatlı ister. İşte, mide fabrikasının kapıcısı, yani vücuda giren, girmesi gereken yiyecek ve içeceklerin müfettişi olan dile her istediği verilir ve dil baştan çıkarılırsa, artık o kontrol edilemez hale gelebilir ve bu, vücuda da mutlak zarardır.

Sözkonusu bu zarardan elbette dil de etkilenecek, hastalanan vücut yiyemez hale geldiği veya iştahını kaybettiği zaman dil de tatlarından mahrum kalacaktır. Şu halde, her organ gibi dil de, elbette kendi faydasına da olarak aslî vazifesinde ve vücuda ancak yararlı olacak şekilde çalıştırılmalı ve bu ölçüye göre ücretlendirilmelidir. Arzedildiği üzere, ötesi kesin israf olarak, vücuda da, dile de, insanın kendisine de zarardır.

Bazıları için dilin şükür fabrikasının kapıcısı olması

İnsanın sağlığı, iktisadî (ekonomik) ve içtimaî (sosyal, toplumsal) hayat için aslolan her zaman için bu olmakla birlikte, bazı insanlar da vardır ki, mânen belli mertebelere yükselmiş, nefislerine hakim hale gelmiş, dolayısıyla da dillerini israftan rahatlıkla alıkoyabildikleri gibi, yedikleri yiyecekler, içtikleri içecekler, kısaca tükettikleri bütün nimetler, onlarda sadece şükür harekete geçirmekte ve onları devamlı olarak şükre yöneltmektedir. Bilhassa bu seviyedeki insanların imkânları varsa aşırı gitmemek kaydıyla lezzetleri takip etmelerinde ve daha çok şükretmek için daha fazla tat alma adına lezzetli yiyecekler yemelerinde mahzur olmayabilir. Bunların vücutları bir şükür fabrikası, dolayısıyla dilleri de bu fabrikanın kapıcısıdır.

Ayrıca, imkân sahibi, helâlinden kazanıp helâl yollara harcayan, servetinin zekâtını, daha da öte sadaka veren, infakta bulunan kişiler de, Ümmet-i Muhammed'in en azından çoğunluğunun fakir olmadığı bir zamanda israf etmemek, helâlinden kazanıp helâlinden yemek, haddinden fazla ve zillet ve dilencilığe düşar olacak şekilde tüketmemek kaydıyla

sadece daha çok şükretmek ve dolayısıyla İlâhî nimetlerin çeşitlerini tatmak için zaman zaman da olsa lezzetli yiyecekler yiyebilirler.⁷⁰²

• **“İktisat eden, geçim konusunda aile belâsı, zahmeti ve meşakkati çekmez.”⁷⁰³**

AİLEYİ GEÇİNDİRME VE İKTİSAT (TUTUMLULUK)

İnsanları zillete düşüren en önemli sebeplerden biri, aileyi geçindirme derdidir. Geçim ve geçindirme derdi, aileyi insana yük ve belâlar sebebi haline getirir. Eğer bir insanın biraz da dünyaya düşkün ailesi veya aile fertleri varsa, onlara söz de geçiremiyorsa, bu defa, onları arzuları istikametinde geçindirme derdiyle pek çok sıkıntılara ve zillete müptelâ olur.

Aileyi geçindirmekten sorumlu kişi, yani baba, en azından ailesinin aslî geçimini sağlayacak ve onları başkalarına muhtaç etmeyecek derecede helâlinden kazanmak mecburiyetindedir. Devrin geçim standartlarına ve Ümmet-i Muhammed’in genel geçim ölçülerine göre helâlinden kazanan ve ailesini geçindiren bir baba, vazifesini yapıyor demektir.

Çok tüketmek, insan için şeref ve rütbe sebebi değildir

İnsan ister fakir, isterse orta halli veya zengin olsun, gerçek zenginliğin kanaat ve tutumluluk, buna mukabil, geçime en ters faktörlerin, hattâ asıl fakirliğin de hırs, kanaatsizlik ve israf olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple, aile reisi, helâlinden kazanmalı ve dünyaya meyilli aile fertlerinin baskısıyla onları tatmin etmek için asla gayr-ı meşrû yollara tevessül etmemeli, yine ailesini memnun etme kaygısıyla aşırı tüketime, lükse ve israfa gitmemeli, aile fertleri de, geçimlerini sağlayan kişiyi görenek, başkalarını taklit, komplekslerini tatmin gibi sebeplerle israfa itmemelidirler. Dünyanın fâniliği, ölümün her zaman gelebileceği, insana tükettiği her nimetten Âhîret’te sorulacağı, hırs ve israfın hem haram, hem kaybetme sebebi, buna karşılık, kanaat ve tutumluluğun gerçek zenginlik olduğu, insanın rütbe, derece ve şerefine katıyen çok tüketmekte yatmadığı asla unutulmamalıdır.

İktisat (tutumluluk), bereket ve güzel geçim sebebidir

Evet, Hz. Üstad Bediüzzaman’ın iktibas ettiği mevzûmuz olan hadis-i şerifte buyurulduğu gibi, tutumlu davranan insan, ailesini geçindirme yolunda aile belâsı, zahmet ve meşakkati çekmez. Özellikle ailesi de

kendisi gibi tutumlu ise, zengin olmasalar, hattâ fakir bile olsalar, kanaatle gönül zenginliği içinde rahat bir hayat yaşarlar.

İktisat (tutumluluk), bereket ve güzel geçim sebebidir. Tutumlu davranmayan, zengin bile olsa israf eden ise, hiçbir zaman tatmin duygusu yaşayamayacağı gibi, zillate, mânen dilencilige, yani daima başkalarının, hattâ herkesin elindekine de sahip olma ateşiyle yanmaya, her zaman maddî açıdan kendi üstünelilere bakıp sürekli mahrumiyet duygusu ve kıskançlık içinde yaşamaya mahkûm ve sefaletle düşmeye de namzettir. Özellikle günümüz gibi ferdiyetçiliğin çok öne çıktığı ve tüketim çılgınlığının sınır tanımadığı bir zamanda israfı yol açacak parayı kazanmak çok pahalıdır; karşılığında haysiyet, şeref ve namus rüşvet olarak alınmakta, hattâ dinî mukaddesler bile haraç-mezat satılığa çıkarılabilmektedir. Bütün yolsuzlukların, rüşvet alıp vermenin, faiz belâsına bulaşmanın, mukaddesleri, haysiyet, şeref ve namusu pazara çıkarmanın en önemli sebebi israftır, kanaatsizliktir, maddî açıdan üsttekilere bakıp rekabet ve kıskançlığa düşmektir, görenek belâsıdır, tatmin bilmeyen komplekslerdir.

İktisat (tutumluluk), izzet ve cömertliktir. Gerçek lezzet, çok ve çeşitli yemede değil, açlığı ve nimetin kadrini bilmededir.⁷⁰⁴

GERÇEK CÖMERTLİK, GERÇEK ZENGİNLİK VE GERÇEK LEZZET

Cömertlik, saçıp savurmak; tutumluluk da, cimrilik demek değildir. Başkaları için dahi olsa saçıp savurmak, cömertlik olmayıp, israftır. Gerçek cömertlik, tutumluluktur ve tutumluluk, gerçek cömertliktir. Çünkü cömertlik, gereken yere gerektiği kadar harcamaktır. Kur'ân-ı Kerim, bu hususta doğru olan noktayı işaretler: *“Elini boynuna asma (eli sıkı olma), onu ölçüsüzce de açma. Aksi halde herkes tarafından kınanır, dostsuz ve kaybettiklerine de hasret çeker hale gelirsın.”*⁷⁰⁵ Tutumluluk da, cömertlik de, tam da budur.

Gerçek zenginlik, mal zenginliği değil, kanaattir ve gönül zenginliğidir. Çok zengin vardır ki, harcamaktan korkar, fakir olmaktan korkar ve malını korumak, onun için bir azap haline gelir. Çok zengin vardır ki, zenginleştikçe kendini daha çok fakir hisseder ve ne malından kendisi için gönül rahatlığıyla istifade edebilir, ne de zekât ve sadaka verip, kamu yararına veya yüce bir gaye yolunda harcamada bulunup sevap kazanabilir. Çok zengin vardır ki, israf eder; gösteriş ve tüketim çılgınlığı içinde ne alsa,

ne yese bir türlü tatmin olmaz. Yedikçe kendini daha aç, tükettikçe daha muhtaç hisseder. Çok zengin vardır ki, yedikçe, tükettikçe yediğinden de, tükettiğinden de bir türlü zevk ve lezzet alamaz. Dolayısıyla, asıl zenginlik, kanaattadır, tatmin olabilmededir. O bakımdan, çalışıp acıkan, ihtiyaç içinde ihtiyacını helâl yoldan gidermeye gayret eden insan, miktar olarak da, çeşit olarak da az da yese, az da tüketse, bunun ona verdiği zevk, çok ve çeşitli tüketen zenginin aldığı zevkten kat kat fazla olur.

Cenab-ı Allah (c.c.), kemal-i kereminden en fakir insana en zengin insan gibi, hattâ daha fazla; köleye kral gibi, hattâ daha öte nimetin lezzetini hissettirir. Fakir bir insanın kuru bir parça siyah ekmekten açlık ve açlığını gidermiş, ayrıca o siyah ekmeğini helâlinden ve alın teriyle kazanmış olması, bir de tutumluluk sebebiyle aldığı lezzet, bir kral veya bir zenginin usanç, iştahsızlık ve tatminsizlik sebebiyle yediği en alâ yiyecekten aldığı lezzetten kat kat fazladır.

Kanaat, ticaretli bir şükrandır; hırs, hasaretli bir küfrandır. Ve iktisat, nimete güzel ve menfaatli bir ihtiramdır. İsrâf ise, nimete çirkin ve zararlı bir istihfaftır.⁷⁰⁶

KANAAT VE ŞÜKÜR, HIRS VE NANKÖRLÜK, İKTİSAT VE İSRAF

Cenab-ı Allah'ın (c.c.) insana verdiği ve zâhiren menfî gibi görünen aslı husûsiyetlerden biri de doymak bilmemektir. Yani insan, kolay kolay memnun ve tatmin olmaz, kanaatsizdir ve daima daha fazlasını ister. Diğer menfî görünümlü sıfatlar gibi bu sıfat da insana şüphesiz bir günah ve hata kaynağı olsun diye değil, tam tersine, çok önemli bir hayra kanalize edilsin ve kaynaklık etsin diye verilmiştir. Yani insan, bu sıfatı veya duyguyu doymak bilmeden, dûn-himmet, yani düşük himmetli olmadan, yaptığıyla yetinmeden iyilik yapmada, hayır işlemede, Allah (c.c.) yolunda hizmette ve Allah'ın rızasını kazanma gayretinde kullanacak, “*Yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!*”⁷⁰⁷ âyetinde buyurulduğu üzere, ölünceye kadar artan bir şevkle ibadet, hizmet, hayır ve iyilik etmeye devam edecektir.

Zenginlik ve fakirlik

Ne var ki, çok defa insan veya insanların çoğu, maddî doyum veya dünyevî kazanç hususunda kanaatsizlik gösterir. Kanaatsiz insan, maddî açıdan kazandıkça kendini daha çok fakir hisseder ve kazancından Allah yolunda ve muhtaçlar için harcamaktan daha çok kaçınır. Zekât ve sadaka

vermek, ona daha ağır gelir. Zenginlik, çok mal sahibi olmak demek değildir; zenginlik, gönül zenginliğidir ve tamamen kanaatte yatar. Fakirlik ise, az mal sahibi olmak değil, sahip olunanla yetinmemek, kanaatsizlik, sürekli daha çok kazanma hırsıdır.

Mü'mine gereken

Mü'mine gereken, iyi bir zaman tanzimiyle ve asla ibadetlerini aksatmadan meşrû yolda çalışmak; çalışmada tembellik göstermemek ve asla gayr-ı meşrû yollara ve muamelelere iltifat etmemek; meşrû yolda elinden geleni yaptıktan sonra neticeyi Allah'a bırakmak, yani tevekkül ve nihayet, gayret ve çalışması sonucunda eline geçene razı olmak; bir de, kendisi sade bir hayatla yetinmek ve Allah yolunda harcamada kesinlikle cimri davranmamaktır. Gerçek zenginlik de budur.

Hırs ve nankörlük

Bir hedefe ulaşmak, bir maksadı gerçekleştirmek için meşrû yolda gerekli gayreti gösterdikten, yerine yetirilmesi gereken sebepleri yerine getirdikten sonra ele geçene razı olmak, kanaattir. Kanaat, “bitmez bir hazine” olmasının yanısıra, Cenab-ı Allah'a da şükür manâsı taşır. Çünkü, kanaatta hem nimetin kadrini bilme vardır, hem de Cenab-ı Allah'ın Şeriat-ı Tekvîniyye'sine itaat ve takdirine rıza vardır. Buna karşılık, haram-helâl gözetmeden daha çok kazanma isteği, tevekkülsüzlük ve verilene razı olmama, hırstır ve hırs, hem şükürsüzlük, hem de nimete nankörlüktür. Çünkü hırs, nimeti küçümseme, takdir etmeme ve açıkça ifade edilsin veya edilmesin, Cenab-ı Allah'tan şikâyetçi olma manâsı taşır. Hırs, özellikle mü'minler için hasaret, yani kaybetme sebebidir.

İktisat ve nimete hürmet, israf ve nimeti küçümseme

Ekonomik hayatta uyulması gereken en önemli düsturlardan biri de, iktisattır. İktisat, hem verilenle yetinme ve haram-helâl düşünmeden “daha fazla, daha fazla!” deyip hırs göstermeme, yani kanaat manâsı taşıdığı gibi, aynı zamanda dengeli harcama, harcamada israftan kaçınma, kaynakları dengeli kullanma ve hırsla tüketmeme demektir de. Bu bakımdan iktisat, nimete hürmettir; kanaatle birlikte nimetlerin sahibi Hz. Allah'a şükürdür. Dolayısıyla iktisat, berekete sebeptir. İktisadın zıttı olan israf ise, hem nimete çirkin ve zararlı bir istihfaf, yani nimeti küçümseme manâsı taşır, hem de nimetlerin sahibi olan Allah'a da saygısızlıktır. İktisadın bereket kaynağı olmasına mukabil, israf, yoksulluk getirir.

Eğer insan, gereken gayreti meşrû yolda ortaya koyduğu, tevekkül edip, kanaat gösterdiği, şükür vazifesini de yerine getirdiği halde fakirlikten kurtulamıyorsa, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) takdirine gönülden rıza ile ve “Hakkımda hayırlı olan bu olsa gerek!” inancı içinde “Ya Sabûr!” diyerek sabretmeli, bunun, hakkında bir imtihan olabileceğini de gözardı etmemelidir. Dolayısıyla insan, hangi durumda olursa olsun Cenab-ı Allah'tan, Kader'den şikâyetçi olmamalı, böyle bir tavrın musibeti ikileştireceğini akıldan çıkarmamalıdır. Eğer hakkında şikâyetçi olunması gereken biri varsa, o da, nefsimizdir; dolayısıyla nefsimizi Hz. Allah'a şikâyet etmeli ve onun oyunlarına karşı Cenab-ı Allah'tan yardım istemeliyiz.

· **Hırs ve acelecilik, kaybetme sebebidir. Çünkü hırs ve acelecilik, fitrattaki bir merdivenin basamaklarını andıran tertibe riayetsizlik demek olduğu için, hırslı ve aceleci insan, kaybeder, muvaffak olamaz.**⁷⁰⁸

HEDEFE GİDEN YOLDA BASAMAKLARI TEK TEK ÇIKMA

Herhangi bir meselede başarı, merdiven çıkmak gibi olup, başarıya giden yolda yapılması gereken her şey, merdivenin basamakları mesabesindedir. Meselâ, dünyada arzu ettiğimiz bir iş sahibi olmak eğer nihayet üniversite okumayı da gerektiriyorsa, 15–17 yıllık bir tahsil hayatından geçmek gerekir. Bir ekmek elde etmek için vaktinde toprağı sürmek, çıkan fidanları, sümbülleri gerekirse ilaçlamak, ekinlerin olgunlaşmasını beklemek, sonra onları biçmek, dövmek, daneyi samandan ayırmak, sonra onu öğütme, unu hamur haline getirmek, hamurdan yapılan bezeleri de fırında pişirmek gibi neredeyse bir seneyi alan basamaklardan geçmek gerekir.

Bunun gibi, yeryüzünde İslâmî hedefi olan, İslâm'ı hayatına gaye yapan ve onun hayata hayat olması için çalışan insanların da, her basamağında ayaklarını çok sağlam basmaları gereken yüksek bir merdiveni tırmanmaları gerekir. Gerçek bu iken, acelecilik ve hırs göstermek, geçilmesi gereken basamakları atlamaya çalışmak, bir bina kurmada gerekli fizibilitiyi ve planları yapmadan temel atmaya girişme veya sağlam temeller atmadan duvarları inşa etmeye ya da temellerin üzerine duvarları örmeden çatıyı çatmaya kalkışmak gibidir. Dolayısıyla, böyle davranan insan, tırmanmaya çalıştığı merdivenden boşluğa düşer ve kurmaya çalıştığı bina başına yıkılır.

İslâm dünyasının son birkaç yüz yıllık tarihi, bunun çok fazla örnekleriyle doludur.

Cinayetskâr olan hırs, kalbi deler ve içine putlar doldurur

Bu çerçevede olmak üzere, Cenab-ı Allah (c.c.), kalbin bâtınını, yani iç yüzünü iman, ma'rifet ve Kendi muhabbeti için yaratmıştır. Cinayetskâr olan hırs, kalbi deler ve içine putlar doldurur. Hırsına mağlûp insan, hırs gösterdiği şeylere gönül verir veya gönül vermiş insandır. Bundan dolayı, onun kendilerine karşı hırs gösterdiği şeyler, onun kalbinin bâtınında birer put haline gelir. Cenab-ı Allah da, o insanı maksadının aksiyle cezalandırır. Cenab-ı Allah'ı bırakıp başkalarını memnun etme, insanlar nazarında mevki sahibi olma hırsı taşıyan insan, memnun etmeye çalıştığı insanların istiskaline maruz kalır. Ailesine Allah için sevgi beslemeyen, onları Allah ile arasına koyan insan, ailesinden istiskal görür. Evlenme hırsıyla gönlünü mecazî aşklara teslim eden insan, genellikle sevdiğine kavuşamaz. Bu tür mecazî veya nefsanî aşklardaki felâketler, kaybetmeler ve sancılar, bu sırdandır. O çeşit âşıkların divanları, birer feryat, birer matemdir. Hırs sebebiyle siyasî taraftarlığını ve fikirlerini İslâmiyet akaidinin yerine koyan veya onlarla birleştirenler, şan ve şerefe mazhar değil, ağır tenkit, suçlama ve aşağılanmaya maruz kalırlar ve kalmışlardır.

Hırsın kayıp sebebi olduğuna en bariz iki delil şudur: Gece ısrarla uyumak isteyen insanın uykusu kaçır. İnsan, iki dilenciden ısrarla isteyene vermek istemez; fakat sadece elini açıp gözü yerde durana vermek ister ve verir.

· **Cenab-ı Hakk (c.c.), Hakîm isminin gereği olarak, bir hedefe ulaşmada ve eşyanın varlığında bir merdivenin basamakları gibi bir tertip vaz'etmiştir. Sabırsız ve hırslı insan, teenni ile hareket etmediği için basamakları ya atlar düşer veya noksan bırakır; dolayısıyla, hedefine ulaşamaz. Onun için, hırs, mahrumiyete sebeptir. Sabır ise, zorlukların anahtarıdır ki, “Hırslı, kaybetmeye mahkûmdur; sabır ise kurtuluşun anahtarıdır.” sözü, atasözü hükmüne geçmiştir.**⁷⁰⁹

HIRS MUKABİLİNDE BÜTÜN ÇEŞİTLERİ VEYA BOYUTLARIYLA SABIR

Kur'ân-ı Kerim'de sıkça ifade buyurulduğu üzere, Cenab-ı Allah (c.c.), sabırlılarla beraberdir⁷¹⁰ ve Allah, sabredenleri sever.⁷¹¹

Sabır, pasiflik, hedefsiz bekleme ve miskinlik demek değildir. Tam tersine, sabır, nefsin aceleciliğine ve hırsına karşı aktif mücadeledir; sabır, aktif direnmedir; sabır, yapılması gerekeni yapılması gereken yerde, zamanda ve yapılması gereken şekilde yapmaktır.

Cenab-ı Allah'ın (c.c.), eşyanın varlığında, hayata gelmesinde ve hayatında olsun, bir hedefe ulaşmada olsun, merdiven basamakları gibi çıkılması gereken bir tertip vaz'etmiştir. Aceleci ve hırslı insan, bir an önce hedefe ulaşmak için bu basamakları tek tek çıkmaya tahammül edemez ve atlamaya kalkar; dolayısıyla düşer. Bu acı gerçeği, bilhassa İslâm dünyası, birtakım İslâmî hareketler zemininde son asırlarda çokça yaşamıştır.

Kaf Dağı'na doğru yola düşüp, yollarda dökülenler

İslâm dünyasının içine düştüğü durumdan kurtulmak için bir 'Kaf Dağı'na ulaşma azmi izinde binlerce Hızır-misal insan yola çıkmış, fakat ölümsüzlük iksirine (âb-ı hayat) ulaşamamışlardır. Binlerce insan didinip durmuş, fakat bir türlü yarının kaidelerini oluşturacak terkiplere ulaşamamıştır. Duygu ve düşünceler farklı şeyler va'detmiş, Kaf Dağı'nın yolcuları, ellerinde kırık bir plak ve yarım bir beste kapı kapı dolaşan müzisyenler manzarası sergilemişlerdir. Her bir yolcu, doğru adına, hakikat adına elindeki bir parçayla kalmış, onu hakikatin tamamı zannetmiş, aynı doğrunun, aynı hakikatin başkalarının ellerindeki parçalarını inkâr etmiştir. Yolcular, bahardan kâm almak için seyre çıkıp, yoldaki bir sarı çiçeğe takılıp kalmış insanlar haline gelmiştir. Yapılanlar, sırf uğraşmak için uğraşmak ve hareket etmiş olmak için hareket etmekten ibaret olmuştur. Turistlere mabedi gezdiren mihmandar turistlere şirin görünmek için nasıl mabede hizmeti ve Yaratan'a kulluğu unuttur, bunun gibi, herhangi bir klik ve partiye dilbeste olanlar da, hedefe, gayeye yabancı ve bigâne kalmışlardır. Kaf Dağı'nda âb-ı hayat yolcuları, bahar yolunda bir çiçeğin mahkûmu, deryanın peşinde bir damlanın zebunu olarak yolda kalmışlar veya dönmüşler, yollarda birbirlerini suçlayıp hırpalamışlardır.⁷¹²

Dört tür sabır veya sabrın dört boyutu

Sabır, üç, hattâ dördtür:

- Biri, günahlara ve nefis ile şeytanın iğvalarına karşı sabırdır ki, bu sabır, takvadır; en azından, takvanın bir boyutudur. İnsanı, "Allah, müttakîlerle beraberdir."⁷¹³ sırımına mazhar eder.
- İkincisi, musibetlere karşı sabırdır ki, Allah'a tevekkül ve teslim olmak demektir. İnsanı "Allah, sabredenleri sever."⁷¹⁴ ve "Allah, tevekkül edenleri sever."⁷¹⁵ şerefine mazhar eder.

Sabırsızlık ise, Allah'tan şikâyet manâsına gelir; O'nun icraatını, rahmetini ve hikmetini tenkidi ve beğenmemeyi ima eder. Musibetin darbesi karşısında insan üzülse, ağlasa ve sızlansa bile, asla Cenab-ı Allah'tan şikâyet etmemeli, “Sıkıntımı, keder ve hüznümü Allah'a şikâyet ediyorum.”⁷¹⁶ diyen Hz. Yakup (a.s.) gibi, şikâyetini Allah'a yapmalıdır. Allah'ı, Kader'i insanlara şikâyet edercesine, “Ah, eyvah! Ne yaptım da bunlar başıma geldi; Kader, neden bana böyle muamele etti?!” şeklinde tepki göstermek ve âciz insanların rikkatini tahrik etmek, zarardır, manâsızdır.

• Üçüncü sabır, ibadet üzerine sabırdır ki, bu sabır, insanı Allah tarafından sevilme makamına çıkarır ve en büyük makam olan kâmil kulluk yönüne sevkeder.

• Dördüncü sabır, zamanın çıldırtıcılığı, hadiselerin başdöndürücülüğüne karşı sabırdır. Bu sabır, hırsa, aceleciliğe ve tahammülsüzlüğe kapılmadan, ümitsizliğe düşmeden, gerektiğinde yerinde sayarak, aktif beklentiye girerek, Cenab-ı Allah'ın eşyanın varlığında ve bir hedefe ulaşmada var ettiği merdivenin basamaklarını tek tek geçmek demektir; yapılması gerekeni, yapılması gereken yerde ve zamanda ve yapılması gereken şekilde yapmak ve neticeyi Cenab-ı Allah'a bırakmak demektir.

• **Hayırda ve iyilikte israf olmadığı gibi, israfta da hiçbir hayır yoktur.**⁷¹⁷

HAYIRDA BAZI ŞARTLAR ALTINDA İSRAF, İSRAFTA HAYIR YOKTUR

Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), yukarıdaki kaideyi Hz. İmam-ı Azam efendimizden (r.a.) nakletmektedir. İsrapta hayrın olmadığı açıktır; israf gibi, elbette cimrilikte de asla hayır yoktur. Buna karşılık, hayırda ve iyilikte ise, hayır ve iyilik ona hakkı olanlara yapılmak kaydıyla ve dahabazı şartlar altında israf olmaz.

Hayır ve iyilikte israfın olmaması, insanın elindeki malı bütünüyle başkalarına infak etmesi manâsına gelmez. Kur'ân-ı Kerim'de “*Elini boynuna asma (eli sıkı olma), onu ölçüsüzce de açma. Aksi halde herkes tarafından kınanır, dostsuz ve kaybettiklerine de hasret çeker hale gelirsin.*”⁷¹⁸ buyrulur. Yani, hayırda israfın olmaması, denebilir ki, her hak sahibine hakkını vermek demektir.⁷¹⁹ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu gerçeği bir başka münasebetle de olsa şöyle ifade buyurur: “Senin üzerinde Rabb'inin hakkı var, nefsinin hakkı var, ailenin de hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.”⁷²⁰ Şeriat, her hak sahibinin hakkını belirlediği gibi, hakların yerine getirilmesinde önem sıralaması da yapmıştır. Buna göre, her meselede önce farzlar, sonra vacipler, sonra sünnet veya müstehaplar gelir. Sünnet veya müstehabı vacibin, vacibi farzın önüne almak, bir aldanmaktır. Bu mevzuda bize ışık tutan bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulur: “Ey Âdemoğlu! Eğer fazla malını Allah yolunda harcarsan bu, senin için daha hayırlıdır, kendine saklarsan senin için zararlıdır. Fakat kendine yeterli

miktar ayırman sebebiyle kınanmazsın. Harcamaya bakımları üzerinde olanlardan başla. Üstteki (yani veren) el, alttaki (yani alan) elden daha hayırlıdır.”⁷²¹

Bize yine ışık tutan bir başka hadis de şöyledir:

Sa’d İbn Ebî Vakkas (r.a.) anlatıyor: “Rasûlüllah (s.a.s.), Veda Haccı senesinde, bende şiddetli seyreden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.

‘Ey Allah’ın Rasûlü!’ dedim. ‘Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal–mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!’ dedim. Hemen, ‘Hayır, olmaz!’ buyurdular.

‘Yarısı?’ dedim. Yine “Olmaz!’ buyurdular.

‘Üçte biri?’ dedim.

‘Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin vârislerini muhtaç olmayan kişiler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Azîz ve Celîl olan Allah’ın rızasını arayarak her ne harcarsan, –hattâ bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa– mutlaka onun sebebiyle mükâfatlanırsın.’ buyurdular.⁷²²

Harcama, yerinde ve istihkak sıralamasına göre olmalıdır

Evet, harcama, mutlaka yerinde, ona hakkı olanların istihkakına, yani haklarındaki sıraya göre ve gereken ölçüde yapılmalıdır. Böyle bir harcama hayır ve ihsan olarak, onda israf olmaz. Yoksa, Hz. İmam’ın sözkonusu sözü, “Elinizdeki malı ne kadar infak ederseniz edin, bunda israf olmaz.” manâsına değildir.

Burada husus da belirtilmelidir ki, istihkak sıralaması her zaman aynı olmaz. Ümmetin çoğunluğunun muhtaç olduğu bir zamanda kişi, kendisi ve bakmakla sorumlu olduğu insanlar için refah ölçüsünde harcama yapamaz. Hz. Üstad (r.a.), bu hususu şöyle ifade ederler: “Eskiden ekser İslâm aç değildi; tereffühe (refaha) ihtiyâr (izin) vardı. Şimdi açtır, telezzüze (lezzet için tüketmeye) ihtiyar yoktur.”⁷²³ Yani, ümmetin çoğunluğunun fakir ve muhtaç olduğu bir zamanda, lezzet için tüketme yolu seçilemez. Bunun gibi, İslâm’ın garip ve sahipsiz kaldığı zaman ve şartlarda da refah ve lezzet sorumluluk getirir ve hesaba çekilmeye sebep olur. Kısaca, harcamalarda istihkak sıralamasına dikkat etmek de, tutumluluk, cömertlik ve meşrû harcamanın şartlarındandır.

• **İsraf, hırsı, hırs da şu üç neticeyi doğurur: Kanaatsizlik, kaybetme ve başarısızlık ve ihlâsı yitirme.**⁷²⁴

İSRAF VE HIRS; HIRS VE KANAATİN NETİCELERİ

İsraf, kumarda kaybettikçe onu telâfi hırsıyla kumara devam edip daha fazla kaybetmek gibi, insanda harcadıklarını telâfi etme hırsı doğurur. Hırs ise, her şeyden önce kanaatsizlik ve tatminsizlik demektir. Kanaatsizlik ve tatminsizlik, çalışmaya olan şevki kırar; şükür yerine şikâyete yol açar ve insanı tembelliğe atar. Ayrıca insana gayr-ı meşrû ve kolay yoldan kazanılan malı, az fakat meşrû veya helâl mala; meşrû olsun olmasın kolay kazancı, çalışarak ve meşrû yoldan kazanmaya tercih ettirir. Bu da, Âhîret'i kaybetmeye sebep olabilecek günahlara girmeyi, daha başka günahların kapısını açmayı ve kişinin izzet ve haysiyetini kaybetmesini doğurur.

Hırsın ikinci neticesi, maksada ulaşamama, hattâ maksadın aksiyle karşılaşma, kaybetme, istiskal, yani başkalarına ağırlık olma ve böyle görülme, dolayısıyla yardımdan mahrum kalmaktır. Bundandır ki, "Hırslı insan, kaybetmeye mahkûmdur." sözü, bir atasözü haline gelmiştir.

Hırs ve buna mukabil kanaatin tesirleri, Şeriat-ı Tekvîniye'nin hükmettiği canlılar âleminde çok açık olarak görülür. Rızka muhtaç ağaçlar ve bitkilerin fitrî kanaatleri, rızıklarının ayaklarına gelmesine sebep olur ve onları rızıkları için çalışmaya mecbur etmezken, hayvanlardaki hırs, onları rızıkları için çalışıp yorulmaya itmiştir. Yine, zayıf ve kanaatkâr, doyduklarında ötesini düşünmeyen yavrular, ağlama dışında bir gayret sarfetmeden anne sütü gibi en lâtif bir rızkı kendilerine çekerken, canavarların hırsı, onları hem noksan, hem mülevves rızıkları için koşturup didinmeye mahkûm etmiştir. İnsanlık tarihinde bilhassa İlâhî bir dinle müşerref kılınmalarına rağmen hırsla dünyaya sarılan ve bu maksatla faiz gibi haram yollara başvuran topluluklar genellikle zillet ve sefalet çekerken, konar-göçer toplulukların kanaatkârlıkları, onların hayatlarını izzetle sürdürmelerine vesile teşkil etmiştir. Hem pek çok zekî âlimler ve edîplerin hırsları onları devlet ve devlet adamları kapısında zillete sürüklerken, hiç de zekî ve kabiliyetli olmayanlardaki fitrî kanaat, onların zenginleşmesine yol açmaktadır. Toplumlarda zenginlerin daha çok böyle, yani fazla zekî ve kabiliyetli olmayan insanlar arasından çıkması, her dönem tarihî bir vâkıdır. Demek ki, "Kanaat, tükenmez hazinedir."⁷²⁵ hadis-i şerifinde de ifade buyurulduğu gibi, kanaat, güzel geçim hazinesi ve rahat hayat sebebi iken, hırs, kayıp ve sefalet kaynağıdır.

Hırs, üçüncü neticesi olarak, ihlâsı kırar. Çünkü, takva ehli bir insanda eğer hırs varsa, böyle biri, insanların teveccühünü bekler. İnsanlardan kabûl

ve teveccüh bekleyen ise tam ihlâsa ulaşamaz. Kısaca, israfın hırsı, hırsın, kanaatsizliğin tembelliği, tatminsizliği, şükür yerine şikâyeti, ihlâssızlığı, riyayı, izzet ve haysiyet kaybını, maksadın tersiyle karşılaşmayı netice vermesine karşılık, kanaat ve tutumluluk, çalışma şevkine ve çalışmaya, şikâyet yerine şükre, tatmine, insanlardan istiğnaya ve riya kapısını kapamaya götürür. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu hususta şöyle bir müşahedesini de naklede:

Dokuz sene evvel mübarek bir şehre geldim. Kış dolayısıyla o şehrin servet kaynaklarını göremedim. Allah rahmet eylesin, şehrin müftüsü, bana birkaç defa “Ahalimiz fakirdir.” demişti. Beş-altı yıl o şehir halkına hep acıdım. Derken sekiz sene sonra aynı şehre bir yaz vakti geldim. Bağlarına baktım. Merhum müftünün sözü aklıma geldi. “Fe-sübhânellah!” dedim. “Bu bağların mahsulü, şehrin ihtiyacının pek üstündedir. Bu şehir ahalisinin çok zengin olması gerekir.” Hayret ettim. Beni aldatmayan ve hakikatleri idrakte bir rehberim olan kalbî hâtıratım (kalbe doğuş)la anladım ki, israf sebebiyle bu şehirden bereket kalkmış. Evet, tecrübelerle sâbit olduğu üzere, zekât vermek ve tutumluluk, bereket sebebi olmasına mukabil, israf etmek ve zekât vermemek, bereketin kalkmasına sebeptir.

Müslüman filozofların en önde gelenlerinden olan, doktorların da pîri ve meşhur dâhî Ebû Ali İbn Sina, “Yiyin, için, fakat israf etmeyin!”⁷²⁶ âyetini, tıp noktasında şöyle tefsir etmiştir: “Tıp ilmini iki mısradaki topladım; ve sözün güzelliği, kısalığındadır. Yediğin vakit az ye ve yemekten sonra (dört-beş saat) yeme; çünkü şifa, hazımdadır. Vücut için en ağır ve yorucu hâl, yemek üstüne yemek yemektir.”⁷²⁷

· **İbn-i Hacer der ki: “Sâlih bir insansınız diye size verilen bir şeyi sâlih olmadığınız halde kabûl ederseniz, bu şey, size haramdır.”⁷²⁸**

HEDİYE KABULÜNDE ÖNEMLİ BİR HUSUS

Hediyeleşmek, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından da tavsiye buyurulmuştur.⁷²⁹ Müslüman halk da, özellikle bilhassa dinî sebeple saygı duydukları kişilere hediye vermek ve onlara yardımcı olmak isterler. Anadolu’da bilhassa fakirlik zamanlarında bu tür şeyler daha yaygın olurdu ve ehl-i dünya da, hocaları, medrese mensuplarını cer yapmak, yani dinî bilgilerini ve uygulamaları kazanç vasıtası haline getirmekle suçlardı. Aynı durumun bugün de yok olduğu söylenemez.

Hz Bediüzzaman (r.a.), ciddî fakirliğine rağmen, değil ehl-i dünyadan bir şey almayı, en yakın talebeleri dâhil, hiç kimseden hediye dahi almamayı prensip edinmişti. Bunun misyonuna bakan önemli bir yanı vardı. Bu prensibini devam ettirmesinin sebeplerinden biri de, Şafiî Mez-hebi’nde, elbette İslâmî ilimler sahasında çok önemli bir yeri olan İbn-i Hacer el-Askalânî’nin fetvasıdır: “Sâlih bir insansınız diye size verilen bir şeyi sâlih

olmadığınız halde kabûl ederseniz, bu şey, size haramdır.” İnsanlar, dindar, sâlih, âlim, faziletli diye saygı gösterip hediye verebilir, hattâ başka türlü maddî yardım ve destekte de bulunabilir, bulunmak isteyebilirler. Fakat, özellikle dinî sahalarda vazife görenler, imamlar, müezzinler, mürşidler, hocalar, almaya mutlaka mecbur değillerse bu tür hediye, yardım veya desteği kabûl etmekten kaçınmalıdırlar. Din’de esas olan ihlâs ve Din’i dünya menfaatine alet etmeme düsturu bunu gerektirdiği gibi, “sâlih ve dindar biridir” diye verilen bir hediye veya malı kabûl etmek, salih ve dindar olunmadığının alâmetidir. Çünkü gerçekten sâlih olan hiçbir kimse, kendisini sâlih görmez. O halde, bir kimse, kendisine sâlih bir kişidir diye verileni kabûl etmemelidir; ederse, karşısındakini de kandırmış olur.

• **Allah nâmına vermek, Allah nâmına almak lâzımdır.**⁷³⁰

Mü’min, her sözünde ve davranışında Cenab-ı Allah’ın rızasını düşünen insandır. Bunun için o, her yaptığını Allah için yapar, yapmadığını da Allah için yapmaz. Yerinde üzerinde durulduğu gibi, Hz Bediüzzaman (r.a.), Risale-i Nurlar’a, “Bismillâh, her hayrın başıdır.” diye başlar. Hayırlı olmayan bir işe Besmele çekilemeyeceğine ve Besmele’siz başlanan işlerde hayır ve bereket olmayacağına göre, mü’minin her işi hayır olmalıdır. Dolayısıyla mü’min, severken Allah için sever, sevmediğini Allah için sevmez; verdiği de Allah için verir. Bir insana hediye verebilir, ondan kabûl edilebilecek hediyeyi de kabûl edebiliriz. Bir insanı ziyarete gider, ziyaret de kabûl edebiliriz. Bütün bunları yaparken Cenab-ı Allah’ın rızasını düşünmeliyiz. O takdirde, verdiğimiz verilme gerekeneye verir, verilmesi gerekeni verir, gidilmesi gerekeneye gider, kabûl edilmesi gerekeni kabûl ederiz. Böylece bütün bir hayat Allah için yaşanmış, dolayısıyla ibadet olur.

• **Tevazu nasıl zilletten, vakar kibirden ayrı ise, tutumluluk da cimrilikten tamamen farklıdır.**⁷³¹

TUTUMLULUK, PEYGAMBERLİĞE AİT 25 TEMEL SIFATTAN BİRİDİR

Tutumluluk, asla cimrilik demek değildir. Tevazu ile zillet, vakar ile kibir, zâhiren birbirine yakın gibi görünebilir, fakat alâkaları yoktur. Bunun gibi, tutumluluk ile cimrilik de asla aynı değildir. Cimrilik; tamahkârlık, eli sıkılık, sefillik ve hırsın karışımı kötü bir haslettir; buna karşılık tutumluluk,

boş ve gereksiz yere harcamama, en az miktarda da olsa israfa gitmeme, harcanması gereken yere harcanması gereken ölçüde harcama demektir ve kâinattaki İlâhî nizamın kaynaklarından, unsurlarından ve dinamiklerindedir. Hadis-i şerifte, tutumluluğun peygamberliğin 25 cüz'ünden, peygamberliğe ait 25 önemli sıfattan biri olduğu beyan buyrulur.⁷³² Tutumluluk ile cimrilik arasındaki farkı anlama adına aşağıdaki hadise çok manâlıdır.

Abdullah ibn Ömer hazretleri (r.a.), bir defasında Medine çarşısında bir alışverişte 40 paralık bir miktar üzerinde şiddetli münakaşa etmiş. Buna şahit olan bir sahâbî, onun bu tavrını cimrilik gibi görüp, durumu kendisine sormak üzere İbn Ömer hazretlerinin peşine düşmüş. Hz. Ömer'in bu mübarek oğlu, evine vardığı zaman evinin bir kapısında bekleyen bir adamla az meşgul olmuş. İkinci bir kapıda bir başka insanın yanında yine biraz eğlenmiş. Bütün bunlara şahit olan sahâbî, önce İbn Ömer'in meşgul olduğu kişilere gidip, "İmam, sizin yanınızda ne yaptı?" diye sormuş. Her ikisi de, "Bana bir altın verdi." demiş. Hayreti daha da artan sahâbî, İbn Ömer'e varıp, "Ya İmam! Müşkülümü hallet. Çarşıda 40 paranın başında şiddetli münakaşa ettin; evinde ise iki fakire birer altın verdin. Nedir bu?" diye sormuş. Hz. İmam, şu cevabı vermiş: "Çarşıda yaptığım, tutumluluktan, aklın kemalinden, alışverişin esas ve rûhu olan güven ve doğruluğun korunması gerektiğinden dolayı idi, yoksa cimrilik değildi. Evimin kapılarında yaptığım ise, kalbin şefkatinden ve rûhun kemalindedir. Bu da israf değildir."

• **Din'e tamamen aykırı bid'atların çoğaldığı, zarûrât-ı diniyenin ihmale uğradığı, münkerlerin ve yabancı âdetlerin etrafı sardığı, dalâletin tahribinin arttığı bir zamanda ictihad maksadıyla İslâmiyet sarayında yeni kapılar açmak, İslâmiyet'e cinayettir.**⁷³³

İCTİHAD MAKSADIYLA İSLÂMİYET SARAYINDA YENİ KAPILAR AÇMAK

İctihad meselesi, son bir-bir buçuk asırda İslâm dünyasının en önemli meselelerinden biri olmuştur. İslâm dünyası, eski şevketini kaybedip, Batılı sömürgeci güçlerin kontrolüne girdikçe ve Müslümanlar Batı karşısında maddî/ekonomik-askerî açıdan mağlûp duruma düşünce, âlimler ve mütefekkirler, bunun sebeplerini ve bundan kurtuluş yollarını araştırmaya girişmişlerdir. Özellikle bilhassa Mısır'da Muhammed Abduh ve Reşit Rıza

gibi isimler etrafında oluşan, tesirleri İslâm dünyasına yayılan, Türkiye’de de çok taraftar bulan ve “Neo–Selefilik”, daha çok bir ideoloji mahiyetiyle ise “İslâmcılık” olarak anılan akım, bu konu etrafında ictihadı öne çıkarmış, İslâm dünyasında en geç 12’nci asırda ictihadın durduğunu ve bunun Müslümanların son asırlardaki mağlûbiyetinin en önemli sebeplerinden biri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sözkonusu şahsiyetler, İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtulması için de ictihad kapısının açılması gerektiği hususunu ısrarla işlemişlerdir.

12’nci asırdan itibaren ictihad kapısının belli ölçülerde kapalı olmuş olmasının menfî neticeleri elbette olmuş olabilir. Fakat, ictihad daha çok ikinci–üçüncü dereceden içtimaî hayat ve meselelerle ilgili olmasına mukabil, 20’nci asra gelindiğinde İslâm dünyasının problemleri sadece içtimaî–siyasî sahaya has değildi. Problemler, doğrudan İslâmî düşünce ve inanca, yani İslâm’ın köklerine, temellerine inmişti. Zihinler, Batı’dan gelen rasyonalist, pozitivist, Darwinist ve nihayet materyalist felsefenin ve materyalist bilimciliğin tesirinde inkâra açılıyor, hissen ve kalben mü’min intibai veren pek çok aydın bile düşünce itibariyle kesinlikle mü’min görünmüyordu. En mühim âlimlerde dahi zihnî sapmalar müşahade edilebiliyor, meselâ Darwinciliğe, en azından “yaratıcı evrimciliğe” temayüller sezilebiliyordu.

Son asırlarda ictihadı öne çıkarmadaki dehşetli yanlış

Zihinlerin ve kalblerin şüphe ve inkârla sarsıldığı, imanın kalbleri ve zihinleri terkettiği, “çağdaş” düşünce, yaklaşım, inanç ve anlayışlara göre yeni sistemlerin arandığı, hattâ kabûl gördüğü bir zamanda ictihadı öne çıkarmak, dehşetli bir yanılgıydı. Çünkü nasıl vücuda hükmeden kafa ise ve vücut sağlığında ve hayatiyetinde en önemli ve hükmedici iki organ beyin ve kalb olup, kollar, ayaklar ve iç organlar değilse, bunun gibi, dinî olsun olmasın her sistem, öncelikle içtimaî–siyasî değil, zihnî–kalbî temellere dayanır, belli bir zihniyet üzerine oturur.

İşte, İslâm’ın temellerini önce ‘usûl’ (asıllar, esaslar, kökler) denilen, ‘zarûrât-ı dîniyye’ olarak da adlandırılan iman esasları, sonra namaz, oruç, zekât ve hacc gibi İslâm’ın şartları olan ibadetler, daha sonra anne–baba hukukuna riayet, bilinmesi gereken meseleleri bilecek seviyede ilim, davranış kaideleri, ayrıca insan öldürmenin, zinanın, içki ve kumarın, yalan söyleme ve her türlü aldatmanın haramlığı gibi haramlar teşkil eder. Zihin

ve kalb İslâm ile inşa edildiği, ferdî hayatlar İslâm'a göre şekillenip yaşandığı ve böyle mü'minlerden kurulu ve İslâm'a göre yaşamayı gaye edinmiş bir cemaat veya cemiyet bulunduğu zaman, bu cemaat veya cemiyetin yaşadığı zeminin şartlarına göre yeni ictihadlar yapılabilir. Yoksa, ortada böyle bir cemaat ve cemiyet yoksa, sistemin şartları gayr-ı İslâmî ise ictihaddan söz etmek, İslâm'ı mevcut gayr-ı İslâmî sistemlere uydurmak, adapte etmek, dolayısıyla onu tahrif etmek, ayrıca, mevcut sistemi veya sistemleri zımnen İslâmî kabûl edip, İslâm adına yapılacak asıl faaliyetlerin önünü kesmekten başka manâ ifade etmez. Böyle şartlarda yapılacak ictihadlar da asla İslâmî olamaz.

Evet, böyle şartlarda yapılacak ictihadlar asla İslâmî olamaz; olamaz, çünkü nasıl ameliyatlarda, organ nakillerinde, kan vermelerde bile bünye uyuşması çok önemli ise, İslâm'a ait olmayan bir sistem içinde İslâm'a dayalı ictihadlar üretirken temel olarak İslâm alınıyor gibi de olsa, aslında temel alınan, içinde bulunulan sistemin temelleridir, sistemin zihniyetidir, felsefesidir. Bundandır ki, Türkiye'de olsun, başka adına "İslâm ülkeleri" denilen ülkelerde olsun, içtimaî-iktisadî-siyasî sahalarda yapılan, yapıldığı iddia edilen ictihadlar, hiçbir zaman zihinleri ve kalpleri tatmin edici olmamıştır ve olamaz da. Olmadığı gibi, İslâm ve Müslümanlık adına daha pek çok zihnî ve amelî, hattâ itikadî problemlerin doğmasına yol açar ve açmıştır. Daha da kötüsü, Bediüzzaman hazretlerinin çok güzel tesbit buyurdıkları gibi, böylesine ictihad hevesleri ve faaliyetleri, haricî bütün tesirlere açık hale gelmiş İslâm bünyesinde sadece tahribat yapmıştır, yapar ve dolayısıyla İslâm'a birer cinayettir.

İslâmîyet'e karşı işlenen büyük cinayet

İslâm dünyası, birkaç asır önce girdiği sonbahar ve arkasından gelen kıştan halâ kurtulmuş değildir. Bediüzzaman hazretleri, ne güzel söyler: "Acele ettim, kışta geldim!" Kışta fırtınaların şiddetli olduğu, tipinin, boranın ortalığı kasıp kavurduğu bir zamanda binalardaki dar delikler dahi kapatılır. Böyle bir zamanda zaten delik deşik olmuş bir binada yeni delikler açmak, ya gaflet ve cehalet veya ihanettir. Yine, büyük bir selin hücumunda da tamir için bile duvarlarda yeni delikler açılmaz; mevcut delikler kapatılır. Yoksa mevcut ve açılacak yeni deliklerden giren sular, seller, binayı yerle bir eder. Dolayısıyla, münkerlerin İslâm dünyasını istilâ ettiği; yabancı âdetlerin her tarafı kapladığı; zihinlerin inkâr fırtınalarına

teslim olduğu, teslim olmasa bile İslâm'a onların tesirinde yaklaştığı; en açık bid'atların, sünnetlerin ve hattâ vaciplerin, hattâ farzların yerini aldığı; haramların değişik adlar altında işlenip, yenilik, çağdaşlık, modernlik gibi mefhumlar altında müdafaa edildiği; dalâletin kalblerde, zihinlerde ve vücudun her tarafında tamiri zor tahribatlar yaptığı bir zamanda ortada İslâmî inanç, düşünce, ibadet ve muamelât adına yaşanan İslâmî bir sistem varmış gibi ictihad adıyla İslâmiyet sarayından yeni kapılar, duvarlarında düşman muhariplerin girmesine sebep olacak delikler açmak, İslâmiyet'e sadece cinayettir.

· **Şeriat'ın yüzde doksanı, zaruriyat ve müsellemler dîniyye, yani, Din'de herkesçe kabûl görmüş kesin gerçeklerdir ve bunlar, birer elmas sütun mesabesinde. İctihada konu meseleler ise ancak yüzde onu teşkil eder ve bunlar, altın mesabesinde. Doksan elmas sütun, on altının himayesine verilmez. Kitaplar ve ictihadlar Kur'âna dürbün olmalı, ayna olmalı; gölge ve vekil olmamalıdır.**⁷³⁴

DEĞİŞİM KAVRAMI VE SÂBİT HAKİKATLERİ TARTIŞMAYA AÇMA

Zamanımızda her şey tartışılır hale geldiği ve âdetâ sâbit hakikat kabûl edilmediği, dinî meseleler de cahiller elinde tartışma konusu yapıldığı, özellikle de ictihadî fer'î meseleler gündeme getirilip bunlar etrafında tartışmalar oluşturulduğu için Din, bilen–bilmeyen herkesin yorumuna göre değişir bir konuma indirgenmiş, bir yorum konusu haline getirilmiştir. Oysa, insan hayatında da, kâinatta da değişme değil, değişmezlik esastır. Zâhirdeki değişimler, temeldeki değişmezlikler, bir diğer ifadeyle, değişmeyen mahiyetler üzerinde cereyan eder. Meselâ, insan vücudu her gün milyarlarca hücrenin ölüp yerlerine yenilerinin yaratılmasıyla altı ayda bir yenilenir. Fakat bu yenilenme değişmeyen insanî, hattâ her ferde ait ferdî mahiyet ve bu mahiyeti oluşturan sâbit hakikatler üzerinde olduğundan herkes, kendisi olarak kalır. Çünkü, esasları değişen ve sâbit temeller üzerine oturmayan hiçbir şey, hayata ve varlığa esas olamaz ve böyle bir şeyin üzerine de hayat tesis edilemez. Kâinat “fıtrat” denilen değişmez prensipler üzerinde kurulu bulunduğu ve kâinatta her şey bu prensipler üzerinde cereyan ettiği için, sözkonusu cereyandan “kanun” adıyla değişmez düsturlar ve neticeler çıkarılmıştır, çıkarılmaktadır ve fizik, kimya, biyoloji, astronomi, tıp gibi ilimler, bu düsturlar ve neticeler üzerine

oturmalıdır. Her şeyi değişime indirgemek ve değişmez sâbit hakikat kabûl etmemek, ilimleri inkârdan başka bir manâya gelmez.

Din, ilim ve kâinatın düzeni, öncelikle değişmezlik üzerine oturur

Din, değişmeyen fıtratın veya kâinatın düzeninin tercümanı, fizikî hakikatlerin insan hayatındaki yansımalarının toplamıdır. Dolayısıyla, onun temelini değişmez hakikatler teşkil eder. Aynı şekilde, insan varlığı ve hayatı, birtakım değişmez hakikatler üzerine oturur. Meselâ, ilk günden beri, nasıl bütün diğer varlıkların mahiyetlerinde bir değişiklik olmamışsa, insanî mahiyet de hiç değişmemiştir. İnsanların hava, su ve yemek gibi aslî ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilme yollarıyla birlikte insanın fizikî yapısı ve genel insanî karakteri de hiç değişmemiştir. Elbette hayatın değişmez yanlarına hitap eden hüküm ve kaideler de değişmeyecektir.

Ayrıca, Din'in muhteviyatından olan Cenab-ı Allah'ın varlığı, mutlak Birliği, Sıfatları, İsimleri, bütün boyutlarıyla Âhret, peygamberlik, İlâhî Kitap mefhumu, hattâ bu kitapların sonuncusu olan Kur'ân; ruh, melekler, rûhanîler ve cinler gibi sâkinleriyle metafizik ve daha üst ulvî âlemler, hiç değişmemiştir. Bütün bunlardan dolayı, Din'in temelleri olan iman esasları; namaz, oruç, hacc, zekât, kurban gibi ibadetler; ahlâk kaideleri; temel helâller ve haramlar, tarih boyu hiçbir değişikliğe uğramamıştır. İslâm içinde de, beş vakit namazın farziyeti, kılınma zamanları, rekat sayıları, orucun, zekâtın, haccın farziyeti ve her birinin temel ifa kaideleri, ahlâk düsturları ile temel haramlar ve helâller, daima ve her mezhepte aynı olmuş, farklılıklar ancak bunların icrasındaki teferruatta görülmüştür. Ne var ki, tartışmalar bu teferruat üzerinde cereyan ettiği için, bazıları Din'i tartışmalı meseleler mecmuası ve ferdî yorumdan ibaret görme gibi bir yanlışlığa düşmektedir. Oysa, zaruriyât veya müsellemlât-ı dîniyye, yani Din'de Kur'ân'a ve Sünnet'e dayalı olarak herkes tarafından kabûl görmüş, net ve muhkem esaslar, düsturlar, Din'in yüzde doksanını oluşturmaktadır ve bunlar, değer itibariyle birer elmas sütun gibidir.

On altın, doksan elmas yerine asla konamaz

Diğer yandan, kendine ait ve bizzat kendisinin oluşturduğu san'at ve edebiyatından mimarîye; günlük namazlar, Cuma ve bayram namazları, zekât, oruç ve hacc gibi ibadetlerine, Ramazanları, bayramları, vücudu örtme noktasında giyim-kuşam, takip edilen ve uygulamaya çalışılan veya kaçınılan emirler ve yasaklarına kadar aslî unsurlarından ve şiarlarından

örülü İslâmî hayat, teferruattaki küçük farklılıklara rağmen kendisini dünyanın her tarafında aynı şekilde ortaya koyar. Buna karşılık, İslâm'ın evrenselliğinin ve bu evrenselliği içinde her şarta, zamana, mekâna, seviyeye hitap edebilirliğinin, buna karşılık, hiçbir zaman dünyanın her tarafından şartların aynı olmamasının gereği olarak mezheplere vücut veren ihtilâf ve tartışma konusu bazı teferruata ait meseleler ise, ancak Din'in yüzde onunu oluşturur ve bunlar, Müslümanlar arasında hiçbir zaman ciddî ayırım sebebi olmamıştır. Hattâ İslâm tarihinde itikadî mezhepler arasında bile Batı'da âdetâ ayrı birer din gibi algılanan mezhep ayrılıkları seviyesinde bir farklılık, mezhep çatışmaları ve savaşları görülmemiştir. İslâm tarihinde mezhepler arası mücadele gibi görülebilen bazı çatışmalar, özünde siyasî çatışmalardır ve bunlar da, temel farklılık noktalarını siyasetin ve siyasî tercih ve tavırların oluşturduğu mezhepler arasında cereyan etmiştir. Dolayısıyla, Din'in ancak yüzde onunu oluşturan ihtilâflı ve dolayısıyla ictihadî ve değer itibariyle altın mesabesinde olan meseleler, hiçbir zaman Din'in yüzde doksanını oluşturan, üzerlerinde ihtilâf bulunmayan ve elmas mesabesindeki aslî meselelerin yerine konamaz; Din, bunlardan ibaretmiş gibi görülemez ve asla bunlara göre değerlendirilemez.

Din etrafında yazılan eserler Kur'ân'a dürbün olmalı

Bu konuda bir diğer husus ise, daha önce de temas edildiği üzere, Din etrafında yazılan eserlerin Kur'ân'a ayna ve vekil değil, dürbün olması gerektiğidir.

Mantıkça tesbit ve kabûl edilmiş bir gerçek olarak, zihin, aslî ihtiyacın, yani 'lâzım'ın gerektirdiği bir şeyden (melzum), lâzıma intikal eder; lâzımın lâzımına intikal etmez. Meseleyi mevzumuz etrafında bir misalle açıklayacak olursak, Din adına hükümlerin kendilerinden alındığı Şeriat kitapları *melzum* gibidir; yani, günlük hayatımızda Din'e ait kaideleri, yapılması veya yapılmaması gerekenleri, doğrudan Kur'ân'dan değil, ehil âlimlerin yazdığı kitaplardan alırız ve bu kitaplar, Kur'ân'ın, Sünnet'in ve bunlara dayalı dinî hayatın gerektirdiği kitaplardır. Din'i tatbik ve dinî hayat adına birinci derecede gerekli, yani *lâzım* olan kitap, Kur'ân'dır; Kur'ân ve sahih Hadis kitaplarıdır. Bu sebeple, insanlar, Din veya dinî hayat adına yazılmış kitapları okurken, bunları Kur'ân'ı anlatan kitaplar ve onlardaki hükümleri Kur'ân'a ait hükümler olarak okumalıdır. Çünkü,

Müslümanlar için aslolan Kur'ân'dır; Kur'ân'la birlikte sahih Hadis kitaplarıdır.

Kur'ân'dan gaye, hayatı Cenab-ı Allah'ın razı olduğu düşünce, itikad, düsturlar ve uygulamalar temelinde yaşamaktır. Vicdanlar, bu gaye istikametinde harekete geçirilmelidir. Vicdanların Kur'ân'ı tatbik, yani Allah'ın rızası istikametinde bir hayat sürme adına harekete geçirilmesi, *lâzımın lâzımıdır*. İşte aslolan, zihinlerin *lâzımın lâzımına* intikalidir. Bunu gerçekleştirecek olan da Kur'ân'dır.

Öte yandan, yine daha önce açıklanmaya çalışıldığı üzere, halkın çok büyük çoğunluğunu kabûl ve harekete sevkeden, vicdanları harekete geçiren ana sâik, kaynağın kudsiyetidir. Bu kudsiyet, öncelikle Cenab-ı Allah'a, Hz. Peygamber'e, bunlar vasıtasıyla Kur'ân'a ve Hadis'e aittir. İnsan zihni, 'melzum'dan, yani Kur'ân'ın gerektirdiği Şeriat kitaplarından 'lâzım'a, yani Kur'ân'a intikal ettiği için bu kitaplar, doğrudan Kur'ân'ı göstermelidir. Kur'ân ise Cenab-ı Allah'ı gösterir ve zihinler, ancak Kur'ân'dan Cenab-ı Allah'a, O'nun kudsiyetine intikal eder ve ancak bu intikalle vicdanlar, *lâzımın lâzımı* olarak harekete geçer. Öyleyse, arzedildiği üzere, Şeriat kitapları, Din etrafında yazılan kitaplar öyle bir üslûp kullanmalı, öylesine ihlâs ve samimiyet taşınmalıdır ki, onları okuyanlar, hemen Kur'ân'ı hatırlasın ve Kur'ân'a yönelsinler; herhangi bir âlimi okurken, okudukları dinî gerçeklerin o âlime değil, Kur'ân'a ait olduğunun şuurunda olarak okusunlar. Âlimler ve kitapları, Kur'ân'ın önüne geçmesin; Kur'ân'a dürbün veya ayna olsun. Bu takdirde Kur'ân, zihinleri Allah'a intikal ettirerek, O'nun kudsiyetiyle vicdanları harekete geçirecektir. Aksi halde, Kur'ânî gerçekler, bazı şahıslara, âlimlere ait ve kitaplarda bilgi olarak kalmaya mahkûm gerçekler olmaktan öte geçemeyecektir.

Kat'î, değişmez ve belli olan Din'in zaruriyâtında, yani temel iman, ibadet, ahlâk ve hayat esaslarında ictihad yapılmaz. Bunlar, Din adına insanlar için aslî gıda hükmündedir. Bunların terke uğradığı, dolayısıyla Müslümanların 'havasız, susuz' kaldığı bir zamanda bütün dikkat, himmet ve gayreti onların diriltilmesine ve yeniden ikamesine sarfetmek gerekirken, hem de Selef-i salihînin halisane ictihadları bütün zamanların ihtiyaçlarına kâfi gelebilecek kapsamda iken,

İslâmiyet'in nazariyat kısmında heveskârane ictihadlarda bulunmak, tehlikeli bir bid'atçılıktır ve İslâmiyet'e ihanettir.⁷³⁵

İCTİHAD ADINA TEHLİKELİ BİD'ATÇILIK VE İSLÂM'A İHANET

Havasız kalan insan için su ve ekmek, susuz kalan insan için ise ekmek bulmaya bile gidilmez.

Önce hava, su ve ekmekle neredeyse ölmüş vücutlar diriltirmeli

İslâm'ın kat'î ve değişmez olan zaruriyâtı, yani iman, ibadet, ahlâk ve muamelat esasları, temel helâller ve haramlar, Din adına insanlar için hava ve su, bazıları da ekmek mesabesinde. Bunların terke uğradığı, zihinlerin ve kalblerin bâtıla ve dalâlete şu veya bu şekilde ve şu veya bu derecelerde teslim olduğu, dolayısıyla İslâm dünyasının havasız ve susuz, hattâ ekmeksiz kaldığı bir zamanda yapılması gereken, zaruriyât-ı Dîniye'yi, yani temel İslâmî düşünce, inanç, ibadet, ahlâk ve muamelât veya hayat esaslarını diriltmek ve yeniden ikame etmek, yani Müslümanlara taptaze hava ve su vererek, onların ölmeye yüz tutmuş bedenlerine yeniden hayat üfleme ve böylece dirilmiş Müslümanlardan bir cemaat oluşturmaktır.

Aslî meselelerde, temel esaslarda ictihad olmaz

Öte yandan, ictihad, ancak zannî–nazarî meselelerde mümkündür; aslî meselelerde, temel esaslarda ictihad olmaz. Ancak onları takdimde ve tebliğde farklı şartlara göre, Sünnet-i Seniyye'ye ters düşmeyecek yeni uygulamalara ve metotlara başvurulabilir; yeni bilgilerin ışığında onları daha derin ve daha kapsamlı anlamak ve onların, içinde bulunulan her yeni çağa ve şartlara hitap eden derinliklerini ve boyutlarını keşfetmek için yeni çalışmalar yapılabilir ve yapılmalıdır da. Fakat bu çalışmalar, hiçbir zaman o esasları çağın gayr-ı İslâmî şartlarına, her dönemin hakim düşünce ve sistemlerine göre yeniden yorumlamak ve bunlara uyumlu hale getirme gayreti içinde olmak demek değildir.

İslâm, hangi şartlarda bulunulursa bulunulsun, temellerinden başlayarak kendi şartlarını kendisi oluşturur ve kendi unsurlarını kendi aslî temelleri üzerinde kendisi bina eder. O, hiçbir zemin ve şarta adapte edilmez; başka dinlerden ve sistemlerden herhangi bir şey ödünç alma, bu dinleri sistemleri taklit etme ihtiyacı duymaz.

Ayrıca, yukarıda arzedildiği gibi, ictihad, aslî meselelerde değil, zannî–nazarî meselelerde olur ve bu zannî–nazarî meseleler de, İslâm'ın esaslarına, değişmeyen zaruriyâtına göre şekillenir. İşte, İslâm'ın temel

düşünce, inanç, ibadet, ahlâk ve hayat esasları ve düsturları zihinlerde ve kalplerde sarsıntı geçirirken, İslâmiyet sarayı temellerinden sarsılır ve duvarları yıkılmışken, ortada İslâm'ın bizzat oluşturduğu şartlar ve hakim bir İslâmî nizam yokken, Müslümanlar 'havasız ve susuz' kalmışken, sözkonusu temel esaslara ve düsturlara göre şekillenmesi gereken zannî-nazarî meselelerde heveskârane ve temelsiz teorik tartışmadan öte gitmeyecek ictihadlarda bulunmak, havasız ve susuz kalmış bir insana hangi zehirli tatlıyı ikram etme münakaşasından; duvarları, hattâ temelleri tahrip olmuş, enkaza dönmüş, dolayısıyla kendisi olarak ortada bulunmayan bir binanın tasavvur olunan pencerelerine nasıl cam takmalı, çatısını ne tür kiremitlerle kaplamalı, kapılarına hangi kilitleri takmalı gibi konular üzerinde münakaşa yapmaktan öte manâ ifade etmez. Dolayısıyla, böylesi teşebbüs, tartışma ve faaliyetler, tehlikeli bir bid'atçılıktır ve İslâmiyet'e ihanettir.

· **Din'de lâubaliler, ruhsatlarla okşanmaz; azîmetlerle, şiddetle ikaz edilir.**⁷³⁶

DİN'DE RUHSATLA VE AZİMETLE AMEL ETMEDE DENGİ

Hız. Üstad Bediüzzaman'ın tesbit ve ifade buyurduğu pırlanta ölçülerden birisi de budur. Bu ölçü, hem İslâmî hayat, hem eğitim, hem de fıkıh adına son derece önemlidir.

Din'in kolaylık olması ne demektir?

Din, kolaylıktır, fakat bu demek değildir ki, herkes onu kolayına gelecek şekilde uygulayabilir. Bunun manâsı şudur: Din'in emirleri ve yasakları içinde normal şartlarda yerine getirilemeyecek bir emir veya yasak yoktur. Onun teşrî kılınmış olan bütün emirleri ve yasakları, normal şartlarda ve sağlıklı herkes tarafından rahatlıkla uygulanabilir.

Bu gerçeğin ikinci bir manâsı ve uygulanma sahası da şudur: Normal şartlarda ve sağlığı yerinde herkes için uygulanması kolay bulunan Din'in bazı hükümleri, bazı şartlarda ve bazı şahıslar için zorlaşabilir. Meselâ, yolculuk her zamanki normal durumlardan olmadığı için, illeti yolculuk, hikmetlerinden biri meşakket olmakla yolculukta farz namazların kısaltılması ruhsat olarak teşrî kılınmıştır. Yine, yolcular ve oruç tutamayacak derecede hasta ve yaşlı olanlar da Ramazan'da oruçlarını kazaya bırakabilirler. Eğer hasta olanların hastalığı geçmezse ve yaşlı olanlar oruç tutabilecek bir güç ve tâkate ulaşamazlarsa, bu defa,

tutamadıkları oruçların yerine fidye verirler. Kısaca, Din, hiçbir zaman yaşanmayacak zorlukta değildir.

Burada önemli olan husus şudur: Bazıları, Din’de zorluk olmadığı gerçek ve kaidesini istismar edebilir; buna karşılık bazıları da, Din’i kendileri için onun altında ezilip kalacak şekilde zorlaştırabilirler. Meselâ, Sahâbe’nin zâhidlerinden Abdullah ibn Amr ibni’l-Âs hazretleri (r.a.) anlatıyor:

Hiz. Peygamber (s.a.s.)’e benim “Hayatta kaldığım müddetçe vallahi gündüzleri oruç tutacağım, geceleri de namaz kılacağım.” dediğim haber verilmiş. Beni çağırarak, “Sen böyle söylemişsin doğru mu?” dedi. “Annem babam sana feda olsun, evet böyle söyledim ey Allah’ın Rasûlü!” dedim. “İyi ama”, dedi, “sen buna güç yetiremezsin, bazan oruç tut, bazan ye; gece kalk, uyu da. Ayda üç gün tut (bu yeter), zira hayırlı işleri Allah on misliyle kabûl ederek ücret veriyor. Bu üç gün, aynen yıl orucu yerine geçer.” buyurdu. Ben, “Söylediğinizden daha fazlasına güç yetiririm.” dedim. “Öyleyse”, dedi, “bir gün oruç tut, iki gün ye.” Ben, tekrar “Bundan ötesine de güç yetiririm.” dedim. “O halde bir gün tut, bir gün ye. Bu, Hiz. Dâvud’un (a.s.) orucudur. Bu, en faziletli oruçtur.” buyurdu. Ben, yine “Ben, bundan daha fazlasına da güç yetiririm.” dedim. Rasûlullah (s.a.s.), “Bundan efdali (daha faziletlisi) yoktur.” buyurdu.⁷³⁷

Nafilelerin adak gibi vacip hale gelmesi

Abdullah ibn Amr (r.a.), Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) buyurdıkları gibi, Ramazan harici günlerde bir gün oruç tutup bir gün yemeye başladı. Nafile bir ibadete böyle bir niyetle, yani onu sürekli uygulama niyetiyle başlanmışsa artık o, bir nezir (adak) gibi vacip hale gelir ve terkedilmez. Dolayısıyla, mü’min, nafileleri onlara tâkat getirebileceği şekilde ve tedricilikle kendisine âdet edinmelidir. Hiz. Abdullah ibn Amr, yaşlılığında bir gün oruç, bir gün iftar kendisine ağır gelmeye başladığı için şöyle demiştir: “İhtiyarladığım zaman, Rasûlullah’ın (s.a.s.) tanıdığı ruhsatı kabul etmiş olmayı temenni ettim.” Çünkü Efendimiz (s.a.s.), onu ikaz da etmişlerdi: “Bilmezsin, belki uzun bir ömrün olur da, yaşlanınca zorlanırsın.”

Böyle bir tavır, Din’i zorlaştırmaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Din’i bu şekilde zorlaştırmamak konusunda ikazda bulunmuş⁷³⁸ ve “Kişi kendisini Din hususunda ne kadar zorlarsa zorlasın Din, ona üstün gelir.”⁷³⁹ buyurmuşlardır.

Ruhsatla azimet arasında dengeyi bulmak

Ebu Cuhfe (r.a.) anlatıyor:

Rasûlullah (s.a.s.) Selman’la (r.a.) Ebu’d-Derda’yı (r.a.) kardeş yapmıştı. Selman, bir defasında Ebu’d-Derdâ’yı ziyaret etti. Evde Ebu’d-Derdâ’nın hanımını eski bir elbise içinde

buldu. “Bu halin ne?” diye sordu. Kadın, “Kardeşiniz Ebu’-d-Derdâ’nın dünya ile alâkası kalmadı ki!” diye cevap verdi.

Ebu’-d-Derda, Selman’a (r.a.) yemek getirdi; “Buyur!” dedi ve ilâve etti: “Ben, orucum!” Selman, “Hayır, sen yemezsen ben de yemem.” dedi. (Ebu’-d-Derda’nın tuttuğu oruç, nafile oruç idi.) Beraber yediler. Gece olunca Ebu’-d-Derdâ (bütün gece ibadet etmek için yatmak istemeyince) Selman, “Uyu!” dedi. Beraber uyudular. Bir müddet sonra Ebu’-d-Derdâ namaza kalkmak istedi. Selman, tekrar “Uyu!” dedi. Uyudular. Gecenin sonuna doğru Selman, “Şimdi kalk!” dedi. Kalkıp, beraber namaz kıldılar. Sonra Selman, şu nasihatta bulundu: “Senin üzerinde Rabb’inin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.” Ertesi gün Ebu’-d-Derdâ, durumu Hz. Peygamber (s.a.s.)’e anlattı.

Rasûlullah (s.a.s.) “Selman, doğru söylemiş.” buyurdu.⁷⁴⁰

Hz. Peygamber Efendimiz’in Hz. Abdullah ibn Amr’a ve Hz. Selman’ın Hz. Ebu’-d-Derdâ’ya ikazı, ancak Hz. Abdullah ve Hz. Ebu’-d-Derda gibilere yapılır. Yoksa, hayatında teheccüdü olmayan veya teheccüde önem vermeyen, nafile oruçla veya nafile ibadetlerle alâkası bulunmayan, sünnetlerde dahi zorlanan insanlara böyle ikaz yapılmayacağı gibi, bu türden ikazlar veya mevzular da, yine böylelerinin yanında bahis mevzuu edilmez. Mesele, bir denge meselesidir. Eğer Din’de lâubâlîlik varsa, “Din kolaylıktır.” deyip, vaciplere, sünnetlere önem verilmiyorsa, nafilelere hiç alâka yoksa, bu takdirde böyleleri şiddetle ikaz edilir. Onlara ruhsat yolu gösterilmez; tam tersine azimet yolu gösterilir ve onlara Hz. Abdullah ibn Amr’ın orucu, Hz. Ebu’-d-Derdâ’nın namazı ve orucu örnek gösterilir. Mesele, bir kaldıracın denge haline benzetebilir. Yük kolunda onu aşağı bastıran ne kadar yük varsa, kaldıracı dengeye getirmek için kuvvet koluna o ölçüde kuvvet tatbik edilir.

- **Çarşıda mevsimlere göre belli yiyecek, içecek ve giyecekler, hattâ kullanılacak eşya öne çıkıp, rağbet gördüğü gibi, toplum ve medeniyet çarşısında da çağlara göre belli düşünce, temayül ve faaliyetler daha çok öne çıkar. Din yerine materyalist bilimcilik ve buna dayalı felsefenin, Âhîret hayatı yerine dünya hayatının öne çıktığı, akılların siyasette boğulduğu, kalblerin dünyevîlikle sersemleştığı, zihinlerin maneviyata yabancılaştığı ve dolayısıyla istidatların ictihaddan uzaklaştığı bir zamanda Din adına sâfi, güvenilir ve geçerli ictihada bulunulamaz.**⁷⁴¹

İCTİHAD İÇİN ZAMAN, ZEMİN VE ŞARTLAR

Çarşıya mevsimine göre mallar gelir. Yazın bazı yiyecek, içecek ve giyecekler, hattâ kullanılacak eşya, kışın başka bazı yiyecek, içecek ve

giyecekler, hattâ kullanılacak başka eşya öne çıkar ve rağbet görür. Cenab-ı Allah da, insan sağlığı ve beslenmesi açısından çok önemli bir husus olarak, yazın farklı meyve ve sebzeler, kışın farklı meyve ve sebzeler yaratır.

Modern çarşı, bu çarşının malları, bu çarşıda zihinler ve kalbler

Bunun gibi, insanlık çarşısı ve medeniyet pazarında da çağlara göre farklı gayeler, hedefler, farklı yönelişler ve farklı yaklaşım ve anlayışlar daha öne çıkar ve daha aranılır hale gelir. Meselâ, günümüzde modern Batı medeniyeti, evrensel bir konum kazanmış görünmektedir. Bu medeniyetin temelinde materyalizm ve materyalist bilimcilik, bundan dolayı hakikati maddede ve materyalist bilim yoluyla arama, semavî ve manevî olana sırt dönme, beşerî felsefe, ayrıca Âhîret'i ihmal, hattâ inkâr ve bütün himmet ve gayreti dünyaya, dünya hayatına sarfetme, bu sebeple mümkün olan en fazla tüketim ve tüketim için çalışma, ihtiyaçların sürekli artması ve bunları tatmin peşinde koşma, bunların yanısıra, ferdiyetçilik, siyaset, eğlence gibi şeyler yatmakta olup, son asırların insanlık çarşısında bu 'mal'lar ön plandadır ve daha fazla rağbet, daha fazla alıcı bulmaktadır. Zihinler, söz konusu 'mal'larla meşgul, kalbler onlara eğilmiş, hisleri onlar yönlendirmekte, hayat onlara göre kurulmuş bulunmaktadır. Zihinler de, kalbler de, hisler de belli ölçülerde Din'e yabancı ve uzaktır ve Din'e en yakın zihinler, kalbler ve hisler bile ona yine mevcut 'mal'ların pencerelerinden yaklaşmaktadır. Bütün bunların yanısıra, zihinler ve kalbler, gittikçe giriftleşen, ihtiyaçları artan, bu ihtiyaçları tatmin için sürekli çalışmanın elzem hale geldiği mevcut hayat düzeninde körelmekte, kalınlaşmakta, istidatlar bu hayatı tatminin araç-gereçlerine yönelmekte, muhakeme ve hafızalar ona göre şekillenmekte, büyük gelişme gösteren bilgi teknolojileri, insan muhakeme ve hafızasının, zihnî kapasitelerinin yerini almakta, dolayısıyla bu kapasiteler, daralmakta, kalınlaşmakta ve körelmektedir.

İslâm insanlık ve medeniyet çarşısı

Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) itibaren açılan İslâm insanlık ve medeniyet çarşısında ise en çok rağbet gören meta, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak, dolayısıyla O'nun rızasının nerede yattığını O'nun Kelâmı'ndan ve Rasûlü'nün Sünneti'nden öğrenmek ve kapatılamayacak derecede Kur'ân ile açılan Âhîret âlemindeki ebedî saadet vesilelerini elde etmek idi. O zamanda zihinler, kalbler ve hisler, bütün kuvvetleriyle bunlara

yönelmiş olup, eğitim–öğretim, bütün sohbetler, konuşmalar, görüşmeler, bir araya gelip ayrılmalar, büyük ölçüde hep bu maksatlar ve vesileler etrafında cereyan ediyordu. Söz-konusu maksatlar ve vesileler, sadece onlar için kurulmuş medreseler ve tekyelerde elde edilmeye çalışılmıyor, evler, sokaklar, çarşılar da benzer birer medrese ve tekye fonksiyonu görüyordu. Kısaca, bütün şubeleriyle bütün bir hayat; iman, ma’rifet, muhabbetullah ve İslâm’ı anlama ve yaşama dersi veriyordu.

Öte yandan, İslâm insanlık ve medeniyet çarşısında bugünkü gibi, insanın zihnî kapasitelerinin, hâfızasının yerini tutan bilgi teknolojileri de gelişmiş değildi. Bugün ilim ve araştırma adına kitaplardan, kaynaklardan fişlemeler yapılıp, bunlar belli bir düzen dahilinde kitap haline getirilir ve ilimler bu şekilde kitaplara hapsedilir, kitapları yazanlar bile ne yazdıklarını unuturken, o dönemde hayat sade, ihtiyaçlar çok az, muhakemeler keskin, hâfızalar son derecede derindi. O dönemin şartlarında, meselâ Süfyan ibn Uyeyne gibi bir zat, dört yaşında Kur’ân’ı ezberleyip âlimlerle müzakerelere katılabiliyor ve on yıl içinde ictihad yapabilecek seviyeye gelebiliyordu.

İctihadın şartları ve müctehid âlimler

Evet, ictihadın da çok önemli şartları vardı. Bugün hadis profesörleri içinde bile 40 hadisi metni ve senediyle hâfızasına alabilmiş insan bulmak âdeta imkânsızken, o gün, ictihad yapabilmek için Hadis’te hâfız olmak, yani 100.000 hadisi hem de senetleriyle ezberlemiş olmak, bunun da ötesinde, bu hadisleri ictihadda kullanabilecek şekilde muhakeme edebilmek gerekiyordu.

Hanefî Mezhebi’nin dev eserlerinden 30 ciltlik *Kitabü’l-Mebsut*’u, onun yazarı olan büyük âlim ve Şemsü’l-eimme (İmamların Güneşi) olarak anılan Ebu Bekir Muhammed es-Serahsî (1010–1090), zamanının Buhara emîri tarafından hapsedildiği kuyunun dibinden, dışarıdaki talebelerine hafızasından yazdırmıştı. Bugün en zekî ve hâfızası en güçlü insanlar içinde bile –Kur’ân hafızları dışında– bir kitabı hıfzına almış insan bulmak acaba mümkün müdür?

İctihad için gerekli olan Kur’ân, bütün hadis-i şerifler, yapılmış icma ve ictihadlar birlikte hâfızada olmadan ve bunlar zihinde bir arada muhakeme edilip değerlendirilmeden, kitaplar arasında dolaşarak nasıl sağlam ve güvenilir bir neticeye varılabilir? Öyleyse, zihinleri felsefede, Din’e

yabancı kitaplarda, gazetelerde boğulmuş, kalbleri dünya hayatıyla sersemleşmiş, hisleri Âhîret'e ve maneviyata karşı kalınlaştıkça kalınlaşmış, istidatları ictihaddan olabildiğince uzaklaşmış, sadece bir veya birkaç meselede güya uzmanlaşmış, fakat diğer meselelerde yaya, aynı anda hem müfessir, hem muhaddis, hem fakih olmak şöyle dursun, ne müfessir, ne muhaddis, ne de fakih olamayan, selef-i salihîn döneminin müfessir, muhaddis ve fakihlerine talebelik bile yapamayacak insanların ictihad iddia etmeleri kadar had bilmezlik, herhalde insanlık tarihinde az rastlanır bir vaka olsa gerektir. Bundan daha öte had bilmezlik ise, herhangi bir mezhepte, hattâ bütün hak mezheplerde üzerinde icma hâsıl olmuş ve 12 asırdır uygulanan bazı hükümlere karşı çıkma, bunları bırakma ve bir-iki şaz rivayete dayalı olarak onların yerine yeni hükümler icat etme cinayetidir.

- [627](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 8. Reca".
[628](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 8. Reca".
[629](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 8. Reca".
[630](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 9. Reca".
[631](#) Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 11:287; Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, 22:309.
[632](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 9. Reca".
[633](#) İsrâ Sûresi/17: 23–24.
[634](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 2: 185; Hakim, *el-Müstedrek*, 1:181.
[635](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 10. Reca".
[636](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 11. Reca".
[637](#) Hacc Sûresi/22: 73.
[638](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 12. Reca".
[639](#) Tevbe Sûresi/9: 129.
[640](#) Kasas Sûresi/28: 88.
[641](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 13. Reca".
[642](#) En'âm Sûresi/6: 98.
[643](#) Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 7:396; Deylemî, *el-Müsned*, 4:51.
[644](#) Hadîd Sûresi/57: 1–3.
[645](#) Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 5:270.
[646](#) Bezzar, *el-Müsned*, 6:479; İbn Hibban, *es-Sahih*, 3:160.
[647](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca".
[648](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca".
[649](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca".
[650](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca".
[651](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca".
[652](#) *Lem'alar*, "26. Lem'a, 14. Reca; Şualar, "4. Şua".
[653](#) Nur Sûresi/24: 35.
[654](#) *Mektûbât*, "21. Mektup".
[655](#) Enbiyâ Sûresi/21: 107.

- [656](#) İsrâ Sûresi/17: 23.
[657](#) Nisâ Sûresi/4: 36.
[658](#) Müslim, “İtk” 6; Ebu Davud, “Edeb” 129; Tirmizî, “Birr” 8.
[659](#) Müslim, “Birr” 9; Tirmizî, “Da’avât” 101.
[660](#) İbn Mâce, “Edeb” 1.
[661](#) Nesâî, “Cihad” 6.
[662](#) Tirmizî, “Birr” 3.
[663](#) Tirmizî, “Birr” 3.
[664](#) *Sözler*, “32. Söz, 3. Mevkıf, 2. Noktanın 2. Mebhası”; *Mektûbât*, “21’inci Mektup.
[665](#) İsrâ Sûresi/17: 23–25.
[666](#) Müslim, “Zekât” 11; Tirmizî, “Menakıb” 28; Darimî, “Feraiz” 38.
[667](#) Buharî, “Sulh” 6; Ebu Davud, “Talâk” 35; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 6:206.
[668](#) Zariyât Sûresi/51: 58.
[669](#) Ankebût Sûresi/29: 60.
[670](#) Ebu Ya’lâ, *el-Müsned*, 11:287; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübra*, 3:345.
[671](#) Hacc Sûresi/22: 11.
[672](#) *Lem’alar*, “24. Lem’a”.
[673](#) Sâffât Sûresi/37: 48.
[674](#) Ahzâb Sûresi/33: 35.
[675](#) Nisâ Sûresi/4: 34.
[676](#) *Lem’alar*, “24. Lem’a, 4. Hikmet.
[677](#) Abdürrezzak, *el-Musannef*, 6: 173.
[678](#) *Lem’alar*, “24. Lem’a, Âhret Hemşirelerim Olan Kadınlar Taifesiyle Bir Muhavere, 1. Nükte”.
[679](#) *Lem’alar*, “24. Lem’a, Âhret Hemşirelerim Olan Kadınlar Taifesiyle Bir Muhavere, 2. ve 3. Nükte”.
[680](#) ör. Âl-i İmran Sûresi/3: 15.
[681](#) Nisâ Sûresi/4: 35.
[682](#) Bakara Sûresi/2: 229–231, 236–237; Ahzab Sûresi/33: 49.
[683](#) Nisâ Sûresi/4: 34.
[684](#) Nisâ Sûresi/4: 128.
[685](#) *Lem’alar*, “24. Lem’a, Âhret Hemşirelerim Olan Kadınlar Taifesiyle Bir Muhavere, 2. Nükte”.
[686](#) Bakara Sûresi/2: 223, 231–232, 236; Nisâ Sûresi/4: 128–129.
[687](#) *Sözler*, “Lemeât”.
[688](#) Bakara Sûresi/2: 10.
[689](#) Sâffât Sûresi/37: 89.
[690](#) Enbiyâ Sûresi/21: 58–63.
[691](#) *İşârâtü’l-İ’caz*, Bakara Sûresi/2: 10 âyetin tefsirinde; M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, c.1, s. 504–510, Nil Yayınları, 2008.
[692](#) *Sözler*, “Lemeât”; *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri” 49.
[693](#) *İşârâtü’l-İ’caz*, Bakara Sûresi/2: 10 âyetin tefsirinde.
[694](#) *Sözler*, “Lemeât”; *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 51”.
[695](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 2. Mebhas, Hatime”.
[696](#) Bakara Sûresi/2: 216.
[697](#) Hucurât Sûresi/49: 12.
[698](#) Hucurât Sûresi/49: 12.

- [699](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 2. Mehbas, Hâtîme”.
- [700](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 5. Mesele-Şükür Risalesi”.
- [701](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 1. Nükte”.
- [702](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 3. Nükte”.
- [703](#) İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:447 (Lem’alar, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 4. Nükte”).
- [704](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 4. ve 5. Nükte”.
- [705](#) İsrâ Sûresi/17: 29.
- [706](#) *Mektubât*, 285–286.
- [707](#) Hıcr Sûresi/15: 99.
- [708](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 2. Mebhas”; *Hutbe-i Şamiye*.
- [709](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 4. Sualiniz”.
- [710](#) Ör. Bakara Sûresi/2: 153; Enfal Sûresi/8: 46.
- [711](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 146.
- [712](#) M. Fethullah Gülen, “İnsana Saygı”, Sızıntı, Mayıs 1980.
- [713](#) Bakara Sûresi/2: 194; Tevbe Sûresi/9: 36.
- [714](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 146.
- [715](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 159.
- [716](#) Yusuf Sûresi/12: 86
- [717](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 6. Nükte”.
- [718](#) İsrâ Sûresi/17: 29.
- [719](#) Tirmizi, “Vesâya” 5; Nesâî, “Vesâya” 5.
- [720](#) Buharî, “Edeb” 86, “Savm” 51, “Teheccüd” 15; Tirmizî, “Zühd” 64.
- [721](#) Müslim, “Zekât” 97; Tirmizi, “Zühd” 32.
- [722](#) Buharî, “Cenaiz” 37, “Vesâya” 2, 3; Müslim, “Vesâya” 5; Ebu Davud, “Vesâya” 2.
- [723](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri,” No: 89.
- [724](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 7. Nükte”.
- [725](#) Taberanî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 7:84; Beyhakî, *ez-Zühd*, 2:88.
- [726](#) A’râf Sûresi/7: 31.
- [727](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 7. Nükte”.
- [728](#) *Mektûbât*, “2. Mektup”.
- [729](#) Tirmizî, “Velâ ve Hibe” 6.
- [730](#) *Mektûbât*, “2. Mektup”.
- [731](#) *Lem’alar*, “19. Lem’a –İktisat Risalesi– 6. Nükte”.
- [732](#) Ebû Davud, “Edeb” 2; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:296.
- [733](#) *Sözler*, “27. Söz”.
- [734](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri” No. 23; *Sünuhât*.
- [735](#) *Sözler*, “27. Söz – İctihad Risalesi”.
- [736](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri, No. 103”.
- [737](#) Buharî, “Savm” 54–59; Müslim, “Sıyâm” 181–194; Ebû Davud, “Sıyâm” 53.
- [738](#) İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:125.
- [739](#) Buharî, “İman” 29.
- [740](#) Buharî, “Edeb” 86, “Savm” 51, “Teheccüd” 15; Tirmizî, “Zühd” 64.
- [741](#) *Sözler*, “27. Söz – İctihad Risalesi”

- **Bir cisimdeki genişleme meyli içeriden olursa cismin genişleyip kemale ermesine hizmet ederken, meyil dışarıdan gelirse, yani dışarıdan o cismi genişletme teşebbüsü, o cismin harap olmasına yol açar.**⁷⁴²

İCTİHAD, İSLÂM'IN İÇİNDEN OLUR, DIŞARIDAN DEĞİL

Canlılarda büyüme ve genişleme meyli vardır. Bunun gibi, cansız cisimler de genişletilebilir, büyütülebilir. Hattâ su, donmakla genişler ve bu genişleme onun fitratında olduğu ve içinden geldiği için donan su, genişlemekle çatlamaz, tam tersine demiri çatlatır. Bir çekirdek, içine Kader'in yerleştirdiği büyüme meyli ile büyür; onu dışarıdan büyötmeye çalışmak, onu tahrip eder. Büyötmek için ona verilecek ilaç gibi şeyler bile, onun bünyesine ve fitrî gelişimine uygun olursa müsbet netice verir. Dolayısıyla, böyle bir müdahale, yine içeriden sayılır. Onun bünyesine, fitrî gelişimine, fitratına ve bünyesine ters müdahale ise, ya o çekirdeği veya ondan çıkan bitkiyi, ağacı öldürür, ya da mahiyetini bozar. Cansız cisimlerde de aynı kaide geçerlidir. Bir balon bile şişirilirken dışarıdan değil, içine verilen hava ile şişer. Dışarıdan müdahale onu yırtar ve patlatır.

Bunun gibi, İslâmiyet dairesine selef-i salihîn gibi kâmil takva ve ihsan kapısından ve Din'in aslî hükümlerini yerine getirme yolundan girenlerdeki ictihad irade ve teşebbüsü, ictihad Din'in kabûl ettiği bir usûl olduğu için Din'e hizmettir. Fakat, zarurât-ı Dîniyye'yi gereğince yerine getirmeyen, Din'i tatbikte ihmalkâr olan, onu iç dünyasında tecrübe edemeyen, maksadı bütünüyle rıza-ı İlâhî ve Din'e hizmet olmayan, birtakım akademik ya da benzeri maksatlar ve kaygılarla, kendini ispat gibi nefsanî heveslerle davranan, dünyayı Âhiret'e tercih eden ve dünya hayatını daha rahat yaşama, zevklerini daha rahat tatmin gayesi güden, zihni ve kalbi İslâm tarafından inşa edilmeyip, başka düşünce ve felsefelerle yoğrulmuş olanların ictihad teşebbüsleri, İslâm'ın bünyesinde ancak tahribe yol açacağı gibi, böylelerinin Şeriat dairesinden ve Şeriat'ın yönlendiriciliğinden çıkmaları demektir.

- **Usule ait ve aslî kaidelerdendir ki, fakih olmayan, Usûl-i Fıkıh'ta müctehid bile olsa, fakihlerin icmaında yer alamaz; çünkü Fıkıh ilminde fakihlere nispeten âmîdir.**⁷⁴³

BİR DİNÎ İLİM DALINDA UZMAN OLAN, DİN'DE UZMAN DEMEK DEĞİLDİR

Günümüzde bilhassa Türkiye’de ilim adına en önemli problemlerden birisi, bir sahada uzman olanın sanki her sahada uzmanmış gibi muamele görmesidir. Bugün olabildiğince yaygınlaşan üniversite eğitimi, uzmanlıkların çok kolay elde edilmesi ve en küçük teferruata kadar inmesi ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi, ilimlerde gelişme yerine gerileme ve avamîleşmeye sebep olmaktadır. Meselâ, ilâhiyatta klasik bir kitap hakkında çalışma yapan, Osmanlıca yazılmış bir kitabı lâtin harflerine aktaran, bir âlimi bazı yönleriyle inceleyen, sonra da birkaç makale yayın yapan rahatlıkla profesörlüğe kadar varan unvanlar alabilmekte ve unvan sahibi olduktan sonra da sanki her sahada uzmanmış gibi konuşmaktan kaçınmadığı gibi, kendisine de her sahada uzmanmış gibi muamele yapılabilmektedir.

En çorak, dolayısıyla iddia ve müddeîlerin en fazla olduğu dönem

Dolayısıyla, günümüzde bırakın müctehid seviyesinde, İbn Abidin gibi, asıl sahası tefsirden önce fıkıh olan Elmalılı Hamdi Yazır gibi, Ömer Nasuhi Bilmen gibi, Ahmet Naim, hattâ Kâmil Miras ve Ahmed Hamdi Akseki gibi ne mutlak, ne mezhepte, ne meselede müctehid, ne ehl-i tahriç, ne ehl-i tercih olan âlimler seviyesinde bile âlim, hele hele müfessir, muhaddis ve fakih yetişmemekte, buna rağmen, kendilerini mutlak müctehid zanneden pek çok insan bulunmaktadır. Bunlara meselâ zâhir, nass, müfesser nedir, aralarındaki farklar nelerdir diye sorulsa, aynı soru hafî, müşkil, mücmel ve müteşabih hakkında sorulsa kitaplara bakmadan cevap veremezler. Bunlar, Elmalılı’nın tefsirini, Ömer Nasuhi Bilmen’in *Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*’nu dahi tam olarak anlayamazlar. En meşhur hadis profesörleri dahi hadislerin taksimini yapamaz; hâfız, hüccet, hâkim nedir, kimlerdir diye sorulsa, mütevâtir, meşhur, müstefîz, garib, aziz, şaz, münker, metruk, merfû, mevkuף, maktû, munkatı hadis ve aralarındaki farklarla ilgili sorulsa kitaplara bakmadan cevap veremezler. 40 tane hadisi senedi ve sıhhat derecesiyle bilebilecek bir hadisçi veya sözümona müctehid var mıdır bilmiyorum. Bunların hemen tamamı, Kur’ân’ı anlama ve tefsir etme konusunda dahi yayadır. Yaptıkları ancak, daha önce yapılmış tefsirlerden kopya yapmaktan ibarettir. Her şeyden önce dile, dil ilmüne vâkıf değildirlir; belâğattan, Kur’ân’ın ve Hadis’in dilini anlamaktan uzaktırlar. İslâmî ilimler adına en çorak, dolayısıyla “Cahil, cesurdur.”

fehvasınca iddiaların ve müddeîlerin en fazla olduğu bir dönemde yaşıyoruz.

Usûl olmadan ilim olmaz; usul de sadece bir alet ilmidir

İkinci olarak, ne yazık ki her meselede hemen herkes bir şey söylüyor, fakat en önemli problemlerden biri, usûl bilgisinden mahrum olunmasıdır. Tefsir Usulü'ne vâkıf olmadan tefsir yapmak, Hadis Usulü bilmeden hadisler hakkında konuşmak, Fıkıh Usulü bilmeden Şeriat'ın meselelerini tartışmak, günümüzün en büyük hastalıklarındandır. Özellikle Tefsir ve Tefsir Usulü bilmeden, Hadis ve Hadis Usulü bilmeden, Tefsir ve Hadis'te bir müptedî bile olamadan, Kelâm'a, dolayısıyla İslâm akaidine, yani Usûlü'd-Din'e yolu uğramadan ve Fıkıh Usulü bilmeden müctehid olma iddiasında insanlar var. İşte, Hz. Bediüzzaman'ın *Muhakemât*'ta yer verdiği "Fakih olmayan, Usûl-i Fıkıh'ta müctehid bile olsa, fakihlerin icmaında yer alamaz; çünkü Fıkıh'ta onlara nispeten âmîdir." kaidesi bu hususta çok önemli küllî kaidelerden biridir. Bir insan, Fıkıh Usulü ilminde müctehid olabilir, fakat bu insan fakih olmak için Kur'ân'ı, Sünnet'i, üzerinde icma hâsıl olmuş meselelerle ihtilâflı meseleleri, kıyası vb. çok iyi bilmesi, derecesine göre ictihadın şartlarını üzerinde taşıması gerekir. Dolayısıyla, nasıl muhaddis olmayan bir müfessirin sözü Hadis'te geçmezse, nasıl müfessir olmayan bir muhaddise Tefsir'de söz düşmezse, Usûl-i Fıkıh'ta dahi müctehid olan bir insan, hattâ müfessir ve muhaddis de olsa, fakih değilse herhangi bir meselede fakihlerin icmaında yer almaz. Ne var ki, günümüzde bunlardan hiçbiri olmayan pek çokları var ki, kendilerine fakihlerin de, muhaddislerin de, müfessirlerin de bırakın icmasını, üzerlerinde yer aramaktadır.

· **İslâm'da âlimlerin çoğunluğunun icmaı esastır, fetva bunun üzerine verilir. Bir hakikat taşıyan şahsî fikirler ise istidatların tercihine havale edilir.**⁷⁴⁴

Hz. Üstad Bediüzzaman hazretlerinin tesbit ve ifade ettikleri bu ölçüler, gerçekten de İslâm'ın mutlak hakkaniyet ve güzelliğini anlamada ve onun evrenselliğini kavramada son derece önemli kaidelerdir. Evet, İslâm, ictihadî, zamana ve şartlara bağlı ihtilâflı meselelerde nihaî hükmü ehil âlimlerin icmama bırakır ve âlimlerin çoğunluğunun icmasını kabûl eder. Bununla beraber, ehli tarafından ortaya konan, fakat âlimlerinin çoğunluğunun kabûl etmediği fikirlerde hakikat bulunmadığı da katiiyen

ileri sürülemez. Hattâ öyle olur ki, bazen selâhiyetli bir âlimin görüşü, çoğunluğun üzerinde birleştiği ve fetva olarak vaz'edilen bir fikir veya bir hükümden bazıları ve bazı şartlar için daha elverişli olabilir. Dolayısıyla İslâm, çoğunluğu öne çıkarmakla birlikte, azınlıkta kalan fikirleri boğmaz ve azınlığı, hiçbir zaman çoğunluğun istismar etmesine izin vermez.

İCMA, ŞAHSÎ REY VEYA İCTİHADLAR VE MEZHEPLER

Ehli tarafından ileri sürülen ve bir hakikat taşıyan bir fikir veya verilen bir fetva, eğer üzerinde âlimlerin çoğu ittifak etmemişse ortaya bırakılır. Ondan faydalanacak ve onu kendisi için daha güzel ve yararlı bulacak tercih ehli farklı mizaçlar ve istidatlar, hiçbir zaman eksik olmayacaktır. Meselâ, İslâm tarihinde mezhep sahibi büyük müctehidler, hiçbir zaman bir mezhep kurma iddiasında bulunmamışlardır. Fakat, bu müctehidlerin fetvaları ve fikirleri diğerlerine nazaran çok daha fazla kabûl gördüğü ve âlim veya değil pek çok insan onlar etrafında bir araya geldiği için mezhepler teşekkül etmiştir. İlk dönemlerde fıkhî mezheplerin sayısı dört de değildi. Daha çok sayıda mezhep vardı. Yani, insanların ve âlimlerin çoğunluğu Dört Hak Mezhep olarak bilinen Hanefîlik, Şafiîlik, Malikîlik ve Hanbelîlik etrafında kümelenmiş olmakla birlikte, fikirleri ve fetvaları azınlıkta kalan müctehid âlimlerin etrafında da elbette onları takip eden insanlar bulunuyordu. Hz. Bediüzzaman (r.a.), mezhep sahibi oniki müctehid imamdan sözeder.⁷⁴⁵ Bu, her zaman mümkündür. Şu kadar ki, azınlıkta kalan fikir veya fetvalar da usûl ve muhteva bakımından İslâm'a ters olmamalı ve muhakkak bir hakikat taşımalıdır. İşte, ehli tarafından ortaya konan ve çoğunluğun kabulüne şayan olmayan böyle fikir veya fetvaları elbette benimseyen tercih ehli olacaktır. Fakat, bu noktada çok önemli iki husus veya şart vardır:

Azınlıkta kalmış oluşumlar için iki büyük risk

Birincisi şudur ki, azınlık psikolojisi, sertliğe ve başkalarını tenkide çok daha açık bir psikolojidir. Niyetler samimi olmaz ve garaz, bencillik ve taraftarlık gibi menfî faktörler devreye girecek olursa, bu defa, azınlıkta kalan fikir veya fetvayı benimseyenler, kendilerini haklı göstermek için mübalâğaya, başka, özellikle çoğunluğun itibar ettiği fikirleri, fetvaları ve bunların sahiplerini ölçüsüz tenkide ve yıkmaya girişebilirler. Bu, ne yazık ki gerek itikadî meseleler, gerekse fikhî meseleler etrafında çok yaşanmış ve azınlıkta kalan pek çok mezhep ortaya çıkmış, bu mezheplerin mensupları,

hem birbirlerini, hem de çoğunluğu ve onların tâbi oldukları fikirleri ve mezhepleri acımasızca tenkide gitmişlerdir.

İkinci husus veya şart da şudur: Azınlıkta kalmış olan fikir veya fetvanın ihtiva ettiği hakikat, onu benimseyenlerin heves, his ve mizaçlarına galip gelmeli ve bunlara hükmetmelidir. Aksi halde, bu heves, his ve mizaçlar o hakikate kendi renklerini verir ve onu hakikat olmaktan çıkarırlar. Böylece hevâ ve heves, hüdaya, yani doğruya, hakikate, hidayete hükmetmeye, meşreb ve mizaçlar da mezhebe yön vermeye başlar. Aynı suyu arı içer bal akıtır, yılan içer zehir akıtır. Dolayısıyla, azınlıkta kalan fetva veya fikirler etrafındaki oluşumlar hem çok dikkatli olması, hem de kendilerine çok dikkat edilmesi gereken oluşumlardır.

Azınlıkta kalmış oluşumlardaki bu büyük riskler sebebiyle Hz. Bediüz-zaman, “Sevâd-ı â’zama (çoğunluğa) ittiba edilmeli! Çoğunluğa, sevâd-ı a’zama dayandığı zaman, (başta) lâkayt Emevîlik, en nihayet Ehl-i Sün-net Cemaati’ne girdi. Adetçe azınlıkta kalan (başta) salâbetli Alevîlik (Şia), en nihayet az bir kısmı Râfızîliğe dayandı.”⁷⁴⁶ şeklinde çok önemli bir tesbitte bulunur.

• **İstidadı olan, kendi adına ictihad edebilir, fakat teşrîde bulunamaz. Çünkü Din adına bir fikre, bir hükme davet, âlimlerin çoğunun kabulüyle olur. Aksi halde davet, bid’attır, reddedilir.**⁷⁴⁷

ŞAHSÎ-FERDÎ İCTİHADLAR VE TEŞRÎ

Bu da, fıkhıta oldukça önemli ve günümüzde pek çok ictihad iddiacısının iddiasını boşlukta bırakan küllî bir kaidedir.

İctihada kabiliyeti olan, ictihadın şartlarını üzerinde taşıyan bir insan, kendi adına ictihadda bulunabilir. Bu ictihad, ictihada mevzu her meselede, yani daha önce üzerinde ferdî ictihadlar yapılmış her hususta geçerlidir. Çünkü bir müctehid, başka müctehidlerin ictihadına uymak mecburiyetinde değildir. Fakat üzerinde ictihad yapılmış bir meselede yeniden ictihadda bulunurken önceki ictihadların dayandığı delilleri bilmek gerekir.

Evet, bir müctehid, ictihada konu yeni veya eski bir meselede kendi adına ictihadda bulunabilir ve kendi ictihadına göre amel eder. Ne var ki, ictihadını başkalarını da bağlayıcı dinî bir hüküm olarak vaz’edemez; onun Din’e ait bir hüküm olduğunu ileri sürüp, başkalarını da kendi ictihadıyla ulaştığı hükmü kabûl ve uygulamaya davet edemez. Ayrıca, mukallit, bir

mezhebe uymakla mükelleftir. Bu bakımdan, bir mezhebe bağlı mukallid de, mezhebine aykırı yeni bir ictihada uyamaz. Bir müctehidin ictihadla ulaştığı bir hükmün başkaları için de bağlayıcı olması için, bu müctehid mutlak müctehid olarak yeni bir mezhep sahibi değilse –ki artık böyle bir şey, pratikte mümkün görünmemektedir– mensup bulunduğu mezhebe bağlı âlimlerin çoğunluğu, onun ictihadını ve hükmünü tasdik etmelidir. Aksi halde, onun başkalarını kendi ictihadına uymaya davet etmesi bid’at olur ve dolayısıyla reddedilir.

Bu noktada şeyhulislâmlığın bir farklılığı vardır. Şeyhulislâmlık, İslâm devletinin teşrî makamını temsil eden kişidir, dolayısıyla bir ferd değil, bir müessesedir. O bakımdan, şeyhulislâmın veya teşrî makamının hür olarak verdiği fetva, devletinin vatandaşları için bağlayıcı olur.

Şeriat-ı garrada icma esastır; yeni meselelerde âlimlerin çoğunluğunun üzerinde anlaştığı veya teşrî makamından sâdir olan hüküm veya fetvalar, ancak kanun olur; yoksa ferdî ictihadlarla kanun ve hüküm konmaz.

Ferdin anlayışı ve Kur’ân’dan çıkardığı manâ, kendine hastır; başkalarını ona davet edemez. Eğer âlimlerin çoğunluğu onun çıkardığı manâyı kabûl ederse, o zaman bu, hakikî tefsir olur ve başkalarını da bu manâyı kabule davet edebilir.⁷⁴⁸

MÜFESSİRİN ÂYETTEN ANLADIĞI MANÂ, MUTLAK DEĞİLDİR

Nasıl “İstidadı, yani, ictihada kabiliyeti olan, ictihadın şartlarını üzerinde taşıyan bir insan, kendi adına ictihadda bulunabilir; fakat başkalarını ictihadını kabule davet edemez.” fıkhıta önemli bir kaide ise, aynı kaide, Kur’ân’ı tefsirde de geçerlidir. Tefsir ehliyetine sahip bir müfessir, tefsir usulü çerçevesinde Kur’ân’da bulduğu manâları, “Kur’ân, kesinlikle böyle buyuruyor.” diyerek, herkesi onları kabule çağırabilir. Fakat, tefsiri, arzedildiği gibi, tefsir usulü ilmine uygun ise, bu çerçeveden olmak üzere, Arapça dilbilgisi kaidelerine, belâğat ilminin kaidelerine ve İslâm’ın muhkemâtına, yani temel ve değişmez itikad, ibadet, ahlâk, muamelât, siyaset–iktisat–içtimaiyat ve ukûbât esaslarına da uygun ise, bu takdirde kendi bulduğu manâları kendi adına Kur’ân’dan kabûl edebilir. Bu manâların başkaları tarafından da kabûl edilmesi çağrısı, ancak selâhiyetli âlimlerin çoğunun onları kabulüyle mümkündür.

Günümüzde, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, iddiacıların bol miktarda ortaya çıkması ve ilmin ve gerçek âlimlerin azalmasından doğan ilmî ve

manevî anarşinin önüne geçmek için muhakkik âlimlerden oluşan ve âlimlerin çoğu tarafından da kabûl gören bir heyetin bulunması zarurî gibidir. Zamanın çalkalaması ve fenlerin keşfiyle Kur'ân âyetlerinin şimdiye kadar gizli kalmış pek çok manâlarının daha ortaya çıkarılması için, hem dinî ilimlerin, hem de fenlerin, yani “tabîî/müsbet” ilimlerin ve içtimaî ilimlerin her birinde en üst seviyede uzman, geniş fikre ve ince nazara sahip allâmelerden oluşacak bir ilmî heyet, herhalde muhakkak teşekkül etmelidir.

· **Müctehid olan, başka müctehidi taklide mükellef değildir.**⁷⁴⁹

BİR ÂYET VEYA BİR HADİSTE ÜÇ HÜKÜM VE FERDÎ İCTİHADLAR

Daha önce de zikredildiği üzere, bir âyet veya bir hadiste üç hüküm bulunur:

Birincisi: Bu söz, Allah'ın, hadis ise, Allah Rasûlü'nün sözüdür.

İkincisi: Cenab-ı Allah'ın, hadis ise, Allah Rasûlü'nün bu sözdeki muradı, yani bu sözden kastettiği manâ ve hüküm haktır.

Üçüncüsü: Bu sözden Cenab-ı Allah'ın, hadis ise, Allah Rasûlü'nün muradı budur.

Bu üç hükümden ilk ikisine inanmak farzdır; inkârı küfür olur. Şu kadar ki, hadisin bu hükme dâhil olması için mütevatir olmak şarttır. İhtilâflar, üçüncü hükümde çıkar. Bu hükümdeki görüşlerin nazara alınması için, kişi, gerekli ehliyete sahip olmalıdır. Meselâ, Kur'ân âyetleriyle ilgili olarak Arapça'yı bütün kaideleriyle çok iyi bilmek, belâğati çok iyi bilmek ve Din'in muhkemâtını, yani iman, ibadet, ahlâk, muamelât, ukubât esaslarını da çok iyi bilmek gerekir. Hadis konusunda da aynı şartlar aranır. Bu şartları haiz olanların yorumlarına doğru nazarıyla bakılabilir.

Bazen bir âyet veya hadis üzerindeki yorumlar, birbirinin aynısı olmayabilir; aynı âyet veya hadisten farklı sonuçlara varılabilir. Eğer bu sonuçlara varanlar sözkonusu şartları haiz iseler, yani, bir bakıma tefsir ve hadiste müctehid iseler, her birinin vardığı sonuç doğru olabilir ve doğru görülebilir. Çünkü, bir sözde mutlaka bir hüküm bulunmaz; her zaman için birden fazla hüküm bulunabilir. Bu hükümlerden bir veya ikisini kabûl etmemek, ondaki diğer hükümleri de geçersiz kılmaz. Ayrıca, tefsirde, fıkhıta veya hadiste müctehid olan, başka müctehidi taklide, başka

müctehidlerin hükmünü kabûl etmeye mecbur değildir. Her müctehid, kendi ictihadıyla amel edebilir. Şu kadar ki, müctehid, ictihadını herkesi bağlayıcı umumî bir hüküm gibi takdim edip, öyle göremez. Yani, ictihadı teşrîf kılamaz; onun herkesi bağlayıcı kanun olduğunu iddia edemez. Bir ictihadın teşrîf kılınması, müctehidlerin icmâna, en azından, müctehidlerin çoğunluğunun kabulüne bağlıdır.

· **Halkın telâkkisi, ümmetin kabulü, bir nev'i hüccet hükmündedir.**⁷⁵⁰

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın Kur'ân'dan hareketle tesbit ve ifade buyurduğu bu gerçek de, dinî pek çok meseleyi anlamada son derece önemlidir.

ÖRF VE/VEYA MA'RUF VE HAYATTA ÖRF VE/VEYA MA'RUFUN YERİ

Kur'ân-ı Kerim, özellikle ailevî ve eşler arasındaki meselelerin pek çoğunda örf ve/veya ma'rufu esas kabûl eder. Meselâ, örfü veya ve örf ile emretmeyi buyurur.⁷⁵¹ Kısasta diyeti ödemedede; vasiyette; kadınların erkekler üzerindeki haklarını tayinde; talâk-ı ric'î, yani tekrar dönülebilecek bir talâkla boşanmış kadınları tutma, yani yeniden nikâh altına alma veya tamamen bırakmada; yeniden dönülebilir bir nikâhla boşanmış kadınların boşandıkları eşleriyle veya bir başkasıyla yeniden evlenmelerinde; babanın anne ve çocukların geçimlerini sağlamasında; süt annenin emzirme ücretini ödemedede; kocaları vefat etmiş kadınların bekleme sürelerini (iddet) doldurduktan sonra verecekleri karar veya başka biriyle evlenme gibi yapacakları işlerde; gerdek olmadan boşanmış kadınların tayin edilmemiş mehirleri yerine onlara ödemedede bulunmada; söz söylemede, insanlarla günlük münasebetlerde; fakir bir kimsenin bakım ve görünümü altındaki yetimin malından faydalanmasında; eşler arası geçinmede; nikâhlanan kadınlara mehir vermede; inanmayan anne-babaya davranışta ve onları sahiplenmede ve dostlarla münasebetlerde Kur'ân-ı Kerim, ölçü olarak ma'rufu nazara verir.⁷⁵²

Örf ve aynı veya yakın manâya gelen ma'ruf, Din'in muhkemâtına ters olmamak kaydıyla, halk arasında güzel görülerek câri olan, umumî denebilecek seviyede bir kabulle gelenek haline gelmiş, halkın aralarında tatbik ve hüsn-ü telâkki ettiği ölçü, miktar, tarz, kaide, düstur demektir. Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'ân'ın örf ve/veya ma'rufu emretme buyruğunun

teşrî, yani kanun koyma ve siyaset açısından inceliklerini saymak mümkün bulunmayan son derece kapsamlı bir düstur olduğunu belirtir ve şu açıklamada bulunur:⁷⁵³

İnsanların bilgi ve tanıma havsalasına girmeyen ve girmek ihtimali bulunmayan şeyler emredilmemelidir. Ve emredilen fiil ne derece ma'ruf olursa, o emir zâhir ve bâtında o derece nâfiz (tesirli) olur. Umumî olan emirler de umumun (en azından halk çoğunluğunun) bilgi ve idrak seviyesine göre olmalıdır ki, yanlış bir telâkkiye uğramasın, kolayca kabulü mümkün olsun, ret ve inkâra, tazyik ve zorlamaya yol açmasın.

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın sözkonusu açıklamalarının devamında ikaz buyurduğu üzere, halkın her güzel gördüğü şey, elbette güzel değildir. Dolayısıyla, ma'ruf, yukarıda da tarif edildiği üzere, Din'e zıt olmayan ve halk tarafından güzel görülüp uygulana uygulana gelenek halini alan ölçü, tarz , miktar, kaide, düstur demektir. Mesele, öncelikle de mü'minler topluluğunu, yani Ümmet-i Muhammed'i alâkadar eden bir meseledir. Hadîs-i şeriflerde "Ümmetim, dalâlet üzerinde birleşmez."⁷⁵⁴; "Müslümanların güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir."⁷⁵⁵ buyurulmakta, Kur'ân'ın mü'minlerin yolundan başka yol tutmayı nehiy ve başka yol tutanları tehdit etmesi de⁷⁵⁶, elbette bu hadisleri te'yit buyurmaktadır. Dolayısıyla, mü'minler topluluğu, yani Ümmet-i Muhammed tarafından güzel görülen ve gelenek haline getirilen ve elbette Din'e ters olmayan herhangi bir uygulama, düstur ve kaide, örf veya ma'ruf olarak hüccet, yani delil hükmündedir. Kuvvetli veya zayıf bazı hadislere dayanan, en azından, Din'e ters ve aykırı olduğuna dair kat'i delil bulunmayan bazı uygulamalar, meselâ mevlid okuma ve bazı gecelerin ihyası gibi uygulamalar da bu hükme dâhildir ve bunlara bid'at, bilhassa bid'at-ı seyyie denemez.

Lihye-i saadet ve teşrî adına bazı kaideler

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu ölçüyü, "Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek sakalından dökülüp korunan teller sınırlı sayıda olduğu halde, bugün dünyanın her tarafında Peygamberimiz'e ait denilerek bu tellerden çok sayıda bulunmakta ve ziyaret edilmektedir. Gerçekten bunlar, Peygamber Efendimiz'e ait midir?" sorusuna cevap olarak vermektedir. Bu sorunun cevabında da daha başka pek çok meseleye ışık tutucu olarak şunları yazmaktadır:

Lihye-i saadet (Peygamber Efendimiz'in mübarek sakalı ve onun telleri), yalnızca mübarek sakalının tellerinden ibaret değildir. Belki, mübarek başını tıraş ettirdikçe, O'nun hiçbir şeyini kaybetmeyen Sahâbîler, o nurlu, mübarek ve daimî yaşayacak saçları da muhafaza

etmişler. Onlar, binlerdir; şimdiki mevcuda müsavi gelebilirler, (yani, lihye-i saadet olarak korunanlar, günümüzde pek çok yerde bulunanlar kadar olabilir).

Yine hatırıma geldi ki: Acaba her camide bulunan saç veya sakal tellerinin Hz. Risalet'e ait olduğu kesin midir ki, onu ziyaret makbul olabilsin?

O saçların ziyareti, Rasûl-ü Ekrem'e (s.a.s.) salâvat getirmeye vesile ve O'na hürmet ve muhabbete medardır. Vesile olma, o şeyin zâtına bakmaz. Eğer sergilenen veya ziyaret edilen herhangi bir saç ve sakal teli lihye-i saadetten olmasa bile, madem böyle telâkki edilmektedir ve o tel, Allah Rasûlü'ne salâvat getirme, O'na hürmet ve muhabbeti tazeleme vesilesi olmaktadır, dolayısıyla o telin Rasûl-ü Ekrem'e ait olup olmadığını teşhis ve tayin etmek şart değildir. Aksine, yani Allah Rasûlü'ne ait olmadığına dair kat'i bir delil bulunmasın yeter. Çünkü, halkın telâkkisi ve Ümmet'in kabulü, bir nevi hüccet hükmüne geçer.

Takvâ ehlinde bazıları böyle meselelerde ihtiyat ve azimet noktasında tenkitte bulunsalar da, hususî olarak tenkitte bulunurlar. (Yani, illâ bu teller ziyaret edilmemeli gibi bir iddia ileri sürmezler; belki her telin Rasûl-ü Ekrem'e ait olmayabileceği vurgusu yaparlar.) Bunları ziyarete bid'at deseler de, bu ziyaretler, bid'at-ı haseneye, yani kabûl görmüş ve Din'e ters olmayan bid'ata dahildir. Çünkü, salâvata vesiledir. Bu mesele, kardeşler arasında münakaşa sebebi olmuş. Kardeşlerime tavsiye ediyorum ki, ayrılığa ve bölünmeye sebep olacak münakaşalarda bulunmasınlar. Fikir teatisi suretinde kavgasız konuşmaya ve müzakereye alışınlar.

İbadetlerde olsun, başka bazı hususlarda olsun, teferruatı ilgilendiren ve haklarında Kur'ân ve Sünnet'te kesin hükümler bulunmayan meseleler sözkonusu olabilir. Bu meselelerde nasıl davranmak, neyi tercih etmek gerektiği konusunda Hz. Üstad Bediüzzaman, dikkati yine cemaatin uygulamasına çekmekte ve şu ölçüyü vermektedir: Hakkında Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiş bir kaide olmayan uygulamalarda halkın ve cemaatin tercihen uygulayageldiği tarz, daha faziletli olandır.⁷⁵⁷

· **Halk çoğunluğunu, delilden çok kaynağın kudsiyeti imtisale (kabûl ve uygulamaya) sevkeder.**⁷⁵⁸

Âlimler yanında ve ilmî bir meseleyi müzakereye delilsiz konuşmak abestir ve yersizdir. Buna karşılık, insanların çok büyük çoğunluğu âlim değildir ve âlimleri taklit eder. Bu, her meselede, her ilim dalında ve hayatın her şubesinde böyledir. O bakımdan, hususiyetleri taklit olan insanlara meseleleri delilleriyle, meseleler hakkında lehte ve aleyhte olan fikirlerle, özellikle hiçbir objektif ve müşahhas değer taşımayan teorik izahlarla anlatıp aktarmaya çalışmak, onları bırakın ikna etmeyi, sadece şüpheye sevkeder.

Hakikatler uluorta tartışılmaz; Din, şüphelerle ikame edilmez

Günümüzde hakikatlerin medyada tartışılması, uluorta gündeme getirilmesi, hakikatleri örselemekten ve hakikat olmaktan çıkarmaktan

başka bir netice vermemektedir ve vermez de. Hakikatler uluorta tartışılmaz, tartışılabilir hale getirilmez; ancak ehli tarafından müzakere edilir ve bu müzakere herkesin yanında da yapılmaz.

Din, hattâ hayat, şüphelerle benimsenmez ve yaşanmaz. Din, ilim ve iman olduğu kadar, bu ilim ve imanın hayata geçirilmiş şekli, yani tatbiktir, pratiktir. Dolayısıyla, insanları Din'i uygulamaya çağırmak ve Din'in uygulanmasını temin etmek gerekir. Bu da, bilhassa halk çoğunluğu karşısında dinî hükümleri ve meseleleri tartışmakla değil, onları bizzat temsil ve tatbik ederek, sonra en güzel şekilde, hikmetle ve güzel öğütle tebliğ ederek sağlanır. Ve, sözkonusu tebliği, ilmini yaşayan, temsil ve tatbikiyle örnek olan, dolayısıyla halkın kalbine hükmedebilen insanlar yaparsa, muvaffakiyet daha fazla olur. Çünkü özellikle halk çoğunluğu, delile göre değil, kaynaktaki kudsiyete göre hareket eder ve tavır alır. Meselâ, onlara “Cenab-ı Allah (c.c.) böyle buyuruyor, Pey-gamber Efendimiz (s.a.s.), buyuruyor ki; Kur'ân'da böyle buyuruluyor.” dendiğinde, kabûl ve tatbik daha kolay sağlanır. Kaynağın kusdiyettinin tesiri sebebiyledir ki, ehl-i kalb mürşidler, teorisyen ilim ehlinden çok daha fazla kabûl görür ve görmektedir.

· **Dinî hükümler, değişken vâkıalara veya gerçeklere bina edilmez; sâbit gerçekler veya vâkıalara bina edilir.**⁷⁵⁹

SEFER NAMAZI VE ZEKÂT'TA NİSAPLARIN HESAPLANMASI

Günümüzde en çok gündeme gelen konulardan biri, seferde namazın kısaltılmasıdır. Eskiden insanlar yaya ve at gibi hayvanların sırtında seyahat ederlerdi. Günümüzde ise seyahat vasıtaları değişmiş olup, insanlar, genellikle motorlu vasıtalarla seyahat etmektedirler. Dolayısıyla, seferde namazın kısaltılması için sefer mesafesine mi, yoksa seyahatta kullanılan vasıtaya mı itibar edilmesi gerektiği günümüzün tartışma mevzularından biridir. Merhum allâme Elmalılı Hamdi Yazır, seyahat vasıtasına itibar edilmesi gerektiği düşüncesinde idi. Bu bakımdan, şu anda halk çoğunluğu otobüs, tren ve otomobil gibi vasıtalarla seyahat ettiği için, bunların saatteki ortalama hızını 60 km olarak alsak, Hanefî Mezhebi'nde namazın kısaltılması için sefer mesafesi 3 gün veya eskiden bir günde ortalama 6 saat seyahat edilebildiği vâkıasından hareketle 18 saat kabûl edildiğinden, ancak 1080 km. mesafelik bir yolculuğa çıkan, namazını kısaltabilir. Fakat Hz. Bediüzzaman'ın bu konudaki ölçüsü farklıdır. O, “Şer'î bir ruhsat olan

namazı kısaltma, nakil vasıtaları bir kararda olmadığı için onlara bina edilmez. Belki, şer’î bir kaide olarak namazı kısaltma, sabit mesafeye bina edilebilir.” demektedir. Öyleyse, bu ölçüye göre, eskiden 18 saatlik mesafe 90 km. kabûl edildiğinden, Hanefî Mezhebi’nde bu mesafede yolculuğa çıkan, namazı kısaltır.

Hız. Bediüzzaman, burada elbette başka meselelerde de kullanılabilecek önemli bir ölçüyü ifade etmektedir: Dinî hükümler, değişken vâkıalara veya gerçeklere bina edilmez; sâbit gerçekler veya vâkıalara bina edilir. Bu, herhalde, meselâ zekât miktarında da geçerli olmalıdır. Yani, bazıları, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) döneminde 81 gr. altın, 200 dirhem gümüş, 40 koyun, 30 sığır, 5 devenin aynı kıymette olduğu, bugün ise bunların kıymetleri arasında büyük farklılıklar bulunduğu, dolayısıyla zekât nisaplarının yeniden tesbit edilmesi gerektiği gibi iddialar ileri sürmektedirler. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) zamanında sözkonusu malların zekât nisabı miktarlarının aynı değere tekabül ettiği ispatlanmış bir gerçek değil, sadece bir nazariyedir, delilsiz bir iddiadır. Ayrıca, zekâta tâbi bahis mevzuu malların fiyatlarında sadece zamana değil, ülkelere ve şartlara göre de değişiklikler her vakit sözkonusu olabileceği için, bu tür iddialar, temelsiz iddia olmaktan öte geçmese gerektir. O bakımdan, Sünnet ile sâbit olan nisaplar, geçerliliğini herhalde muhafaza etmelidir. Allahü a’lem.

• **Şer’î meseleler içinde herkesi ilgilendiren, dolayısıyla “kamu hukuku”na giren ve şeâir-i İslâmîye (İslâmî şiarlar) denilen meselelerin en küçüğü, en büyük bir mesele hükmünde öneme sahiptir.**⁷⁶⁰

ŞIARLARIN İSLÂM İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

İslâm ve İslâmî hayat adına en önemli hususlardan biri, İslâmî şiarlardır. Bu şiarlar, “hukuk-u şahsiyye” denilen şahsî hukuk ve haklardan çok, bir tür hukukullah, yani Allah hakkı veya hukuku sayılan “hukuk-u umumiye/kamu hukuku” sahasına girer. Çünkü bunlar, herkesi ilgilendirir ve herkes razı olmadıkça bunlara dokunulamaz.

Meselâ, hacc, her hacı için küllî mertebede bir ibadet ve/veya kulluktur. Nasıl bir er, bayram gibi özel bir günde bir mareşal gibi padişahın veya devlet başkanının huzuruna çıkabilir ve onun iltifat veya hediyesine mazhar olur, bunun gibi, bir hacı, ne kadar sıradan bir mü’min de olsa, mertebeler kat’etmiş bir velî gibi haccda bütün yeryüzünün Rabbi unvanıyla Cenab-ı

Allah'a yönelir ve O'nunla öyle bir münasebet peyda eder. Böylece, küllî bir ibadet veya kullukla şereflenir. Çünkü hacc, toplu ifa edilmesinin yanısıra, onda herkes dünyevî bütün farklılıklardan sıyrılır ve bütün hacılar, âdeta tek bir yürek, tek bir ağız, tek bir vücut halinde Cenab-ı Allah'a kullukta bulunurlar. Kullukta bulunurken de, O'na "Allahü ekber!" gibi küllî ifadelerle seslenirler.

Hacc'daki küllî ve yüce manâ, Hacc'dan sonra muhtelif derecelerde Cuma namazında, bayram namazlarında, cemaatle kılınan namazlarda, yağmur namazında, husuf-küsuf (ay ve güneş tutulması münasebetiyle kılınan) namazlarda bulunur. Ayrıca, bunlar gibi, ezanlar, camiler, bayramlar, cumalar, kurbanlar, hattâ bunların rükünleri, kurbanlıklar, Safa ve Merve gibi mekânlar, hep şeâir, yani İslâmî şiarlardan, bütün yönleriyle İslâm'ın, İslâm'ın tatbikinin ve İslâm toplumunun ve bu toplumu tanımanın alâmetlerindedir.

İslâm, sözkonusu alâmetleriyle coğrafyayı kendine vatan yapar ve kendi kültürünü ve medeniyetini oluşturur. Bu şiarların her biri, âdeta bir muallim (öğretmen) ve mürid gibi, insanlara sürekli Allah'ı, diğer iman esaslarını, İslâm'ı, Müslümanlığı, İslâmî sorumlulukları hatırlatır ve ders verir. İslâm'ın nurları bu şiarlar içinde cisimleşmiş, İslâm'ın herkesi kandıran tatlılardan tatlı suyu, yine şiarlar içinde cami olarak, minare olarak, ezan olarak, bayram olarak, Cuma olarak şekillenmiş gibidir. Bütün bunlar ve bunlar gibi başka sebeplerle, İslâmî şiarların sünnet, hattâ nafîle olanları bile İslâm ve İslâm Ümmeti adına şahsî farzlardan daha önemlidir ve bunlar, mutlaka hiçbir değişikliğe uğramadan korunmalıdır. Bunların terki ve değiştirilmesi, meselâ ezanın terki ve değiştirilmesi, minarelerin susturulması, camilerin kapatılması, kurban, bayramlara ve cemaat namazlarına mâni olunması veya bunlarda asıllarına aykırı değişiklikler, Ümmet adına ferden haramları işlemekten çok daha büyük günahdır; İslâm'a doğrudan ve cepheden hücumdur ve bunları terk ve değiştirmekten bütün Müslümanlar sorumlu olur. Bu şiarlara riya da girmez.

• **Şeriat'ın hükümleri değiştirilebilir birer elbise gibi değil, vücutta cilt gibidir. Onlarda değişiklik yapmaya kalkmak, Sahib-i Şeriat'ı yalanlamak ve inkâr etmek manâsına gelir.**⁷⁶¹

ŞERİAT'IN HÜKÜMLERİNİN İSLÂM BÜNYESİNDEKİ YERİ

Zaman zaman İslâm ile Hıristiyanlık gibi diğer dinler arasında mukayeseye gidilip, “Hıristiyanlık’ta şöyle oldu; bu, İslâm’da da olabilir, olsa iyi olur.” gibi iddialar ileri sürülebilmektedir. Bu iddialar çerçevesinde, “Hıristiyan dünya, dinlerinin hükümlerinde büyük değişiklikler yaptılar. Demek ki, Din’in hükümlerinde zamana göre değişiklikler yapılabiliyormuş. Meselâ, onlar gibi biz de camilere sıra koyabilir, namazı sıralarda kılabiliriz; ibadetlerde Kur’ân’ı kendi dilimizde okuyabiliriz.” gibi meseleler ortaya atılabilmektedir.

Şeriat’ın İslâm ve Hıristiyanlık’taki yeri

Bu tür iddiaların dayandığı kıyas, temelde yanlıştır. Çünkü Şeriat, İslâm bünyesinde hangi yere sahipse, elbette aslı yine İslâm olan Hıristiyanlığın bünyesinde de o yere sahipti. Fakat, Hıristiyanlık, daha Hz. İsa’nın yeryüzünden ayrılmasının hemen ardından önce Pavlos (Paul) eliyle basamak basamak Şeriat’ını terk etti. Din’in ibadetler dâhil, bütün hükümlerinin toplamı, hayat tarzı olan Şeriat, Din’in bünyesinde zamana ve mevsimlere göre değiştirilebilecek bir elbise gibi değildir. Şeriat’ın bütün hükümleriyle Din’in iman, ahlâk ve daha başka esasları arasında temel bir birlik ve bütünlük vardır. Bir diğer ifadeyle, Din’in esasları, onun Şeriatı’na vücut verir; Din’in Şeriat’ı, ancak Din’in esaslarıyla bir arada olur, onlarla manâsını bulur ve onlarla uygulanır. Dolayısıyla Din’in rûhu ve esasları, asla Şeriatı’ndan ayrılmaz; Şeriat da asla Din’in rûhundan tecrit edilmez ve ayrı düşünülmez.

Tarihselciliğin büyük yanılgısı

Tarihselciler, “Din’in emir ve yasaklarından önemli bir gaye adalettir. Dolayısıyla herhangi bir yer ve zamanda adalet nasıl sağlanacaksa, onun sağlanma vasıtası Din’e uygun olmuş olur. Bu bakımdan, maksat olan adaletin sağlanması adına her zaman için geçerli hükümlerden bahsedilemez; hüküm, emir veya yasaklar değişebilir.” iddiasında bulunurlar.

Oysa, her şeyden önce, Şeriat’ın bazı hükümleri taabbüdîdir; onlarda akıl yürütülmez; aklın vazifesi onları ve onlardaki hikmetleri anlamaya çalışmaktır; ve bu hükümler, Cenab-ı Allah nasıl emretmişse öyle uygulanır. Kaldı ki, hükümlerde aslolan hikmetler değil, illetlerdir. Taabbüdî, yani ibadet manâsı taşıyan hükümlerde illet, Cenab-ı Allah’ın onları emretmiş olmasıdır. Onlardaki maslahatlar hikmetlerdir ve hikmetler,

hükümlere illet olamaz. Meselâ, seferde namazı kısaltmakta illet, seferdir; meşakkat, ancak hikmetlerden biri olabilir. Sefer olduğu sürece, meşakket ortadan kalksa da namazı kısaltma hükmü bâkidir. Ne kadar meşakket de olsa, sefer yoksa namaz kısaltılmaz.

Şeriat'ın bazı hükümleri ise *ma'kulü'l-manâ*dır; yani, inşaallah ayrıca açıklanacağı üzere, onları kavramada aklın yeri ve yetkisi vardır; aklın onlarda bulunduğu manâlar nazara alınabilir. Bunların teşriinde bazı hikmetler tercih sebebi olmuştur. Akıl, bu hikmetleri düşünebilir. Fakat aklın bu tür hükümlerdeki bazı hikmetleri ve manâları kavrayabilmesi, yine de onları değiştirmekte gerekçe olmaz. Çünkü, akıl, herhangi bir hükümdeki bütün hikmet ve maksatları kavrayamaz. Dolayısıyla, keşfettiği bazı hikmetler başka yollarla da gerçekleşebiliyor, meselâ namaza çağırma bir top atmakla da olur, öyleyse ezan okumak şart değildir; ezanın manâsını insanlar anlayamıyor, öyleyse onu Arapça aslıyla okumak da mutlaka gerekmez gibi iddialarla *ma'kulü'-manâ* olan emir ve yasaklarda da değişikliğe gidilemez. Şeriat'ın bütün hükümleri ve onları ifa şeklinde İlâhî hakikatler sözkonusu olup, onların hepsi Allah'ı hatırlatır; rûhun Cenab-ı Allah'la ve İslâm ile irtibat kurmasını sağlar. Meselâ, en iyi müzisyenin bile Türkçesiyle okuduğu bir ezan, ruhlarda sıradan bir müezzinin aslıyla okuduğu ezanın tesirini yapmaz; hattâ tepki uyandırır.

Bunun gibi, “Şeriat'ın şu hükümlerinde maksat adalettir; öyleyse, o adalet hangi zaman ve şartlarda hangi yolla gerçekleşiyorsa, o yol, şer'î olur.” iddiası da en yanlış iddialardan birisidir. Bir defa, kendilerinden maksat adalettir denen hükümlerden tek maksadın adalet olduğu ileri sürülemez. İkinci olarak, eğer o hükümlerden yegâne maksat adalet bile olsa, o maksada ancak o hükümlerle varılabilir. Dolayısıyla, o hükümlerin değişmesi, onlardan maksat olan adaletin mahiyetini de değiştirir.

İşte, Din'in manâsı, muhtevası, maksatları ve esaslarıyla Şeriat'ının bütün hükümleri arasında böyle temelden birbirini gerektiren, birbirine sebep ve netice olan münasebetler vardır. O bakımdan, Şeriat, Din bünyesinde onun cildi gibidir. Nasıl bir canlının, hattâ bir meyvenin bile cildi, kabuğu soyulsa, o canlı haricî tesirlerle çok geçmeden ölür, o meyve bozulur ve çürür; bunun gibi, Şeriat kaldırıldığı veya değiştirildiği zaman Din korunamaz; onun düşünce, itikad/iman ve ahlâk esasları da gider. Hıristiyanlık, Hz. İsa'dan sonra süratle bu süreci yaşamıştır.

Şeriat cildinin Hıristiyanlık bünyesinden soyulması ve sonuçları

Hız. İsa, Şeriat sahibi beş büyük rasûlden biridir.⁷⁶² O, Şeriat'ının bazı hükümlerinde Tevrat'ın hükümlerine aynen uymuş, fakat Cenab-ı Allah (c.c.), Tevrat'taki bazı haramları Hz. İsa'nın Şeriat'ında helâlleştirmiştir.⁷⁶³ Mevcut İncillerde bile geçtiği şekilde, Hz. İsa (a.s.) açıkça, "Sanmayın ki, ben, Şeriat'ı ya da peygamberlerin sözlerini kaldırmak için geldim. Ben kaldırmaya değil, tamam etmeye geldim. Size doğrusunu söyleyeyim ki, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Şeriat'tan küçücük bir harf veya nokta bile yok olmayacaktır. Bu sebeple, bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına da öyle öğretirse, Göklerin Melekûtu'nda en küçük sayılacaktır." demiştir.⁷⁶⁴

Bu kesin gerçeklere rağmen, Hz. İsa'nın (a.s.) dünyadan çekilmesinin ardından Pavlos (St. Paul), günümüzde de Din'i yaşamayan, hattâ dinsiz, fakat Din'i yaşamayan veya dinsiz olarak bilinmek istemeyen bazılarının çok başvurduğu saptırıcı bir mazeretle Hz. İsa'nın Şeriatı'nı değiştirmeye başlamıştır. Meselâ, Romalılara yazdığı mektupta şöyle der o: "Sünnetli olmak, bedence sünnetli olmak değildir. Ancak kalb sünnetli olur; bu da Şeriat'ın değil, Tanrı'nın Rûhu'nun işidir."⁷⁶⁵ "Önemli olan kalbdır, kalb temizliğidir, yoksa hükümlere Şeriat'ta yazıldığı gibi uymak değildir." iddiaları, benzer iddialar ve güya akıl yürütmelerle Şeriat ortadan kalktıkça, asıl olan kalb temizliğini sağlamak ancak Şeriat'ın da hükümlerini yerine getirmekle mümkün olduğu göz ardı edile edile Hıristiyanlık, hem Şeriat'ından oldu ve hem de nihayet rûhunu, özünü, aslını kaybetti; Tevhid'ten teslise yuvarlandı. Tevhid'den teslise yuvarlanan ve daha başka pek çok Allah'ın Dini'ne ait olmayan akideyi bünyesine sokan Hıristiyanlık, devlet olunca da başka başka yasaları ödünç almak durumunda kaldı. Dolayısıyla İslâm ile mevcut Hıristiyanlık arasında mukayeselere gidilemez; gidilip de İslâmî inanç, düşünce ve hayat adına tekliflerde bulunulamaz. Böylesi Şeriat'a dokunan teklifler, Allah Rasûlü'nü, hattâ Cenab-ı Allah'ı yalanlama manâsına gelir.

· **Hiç kimsenin, özellikle halk tabakalarının, mütefekkirlerin ve ilim ehlinin, İslâm dünyası ile Batı arasında mukayeseler yaparak, İslâmiyet'ten şikâyete hakkı yoktur. İslâm, herkese hakkını verir, bilhassa fakirleri gözetir, insanı aklını kullanmaya çağırır ve İslâm ile ilim, bir bakıma aynı manâyâ gelir.**⁷⁶⁶

İSLÂM İLE BATI ARASINDA YANLIŞ KIYASLAR VE İSLÂM-İLİM MÜNASEBETİ

Son birbuçuk-iki asırdır İslâm dünyası ve Müslümanların durumu ile Batı arasında çok yanlış mukayeseler yapılarak ya İslâm'a tenkit ve suçlamalar yöneltilmekte veya İslâm'da da Hıristiyanlık'ta olduğu gibi değışiklik yapılması gibi tekliflerde bulunulabilmektedir.

Sözkonusu kıyaslardan biri, “Batı, dine muhalefet ederek ilimleri öne çıkardı ve ilimlerle terakkî etti; biz ise, dine uymakla ilmi ihmal ettik ve geri kaldık. Dolayısıyla, akıl ve ilme/bilime öncelik vermemiz gerekir.” kıyasıdır.

Bu kıyas, tamamıyla yanlıştır. Bir defa, yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, Hz. İsa'dan sonra basamak basamak değışen ve aslından, özünden uzaklaşan, asıl ismi bile Hıristiyanlık değilken Hıristiyanlık olarak bilinegelen din ile İslâm arasında pek çok noktada mukayese yapılamaz. Tarihte hiçbir İlâhî Din, ilme ve ilmî çalışmalara karşı çıkmamış, karşı çıkmak şöyle dursun, ilmi de, ilmî çalışmayı da emir ve teşvik etmiştir. Çünkü, Allah ma'rifeti, yani Cenab-ı Allah'ı O'nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanımak ve bu tanıma çerçevesinde O'na iman etmek, Din'in temelidir. Aksi ise, Kur'ân'da açıkça ortaya konduğu üzere, Din'in Tevhid'e, yani Allah'ın mutlak Birliği'ne, Risalet'e/peygamberliğe, dolayısıyla vahye ve hem vahiy getirici, hem de Cenab-ı Allah'ın Şeriat-ı Tekviniye'sinin emirlerini taşıyıcılar olarak meleklere, İlâhî Kitaplara, dolayısıyla Kitap'la gönderilen Şeriat'a, yani Din'in ibadet ve muamelât dahil bütün emirlerine ve yasaklarına, nihayet Âhiret'e inanmak ve bunları kabullenmek olan diğer iman esaslarını ve şubelerini şu veya bu şekilde ve derecede reddetmek sonucunu doğurur.⁷⁶⁷

Allah ma'rifetinin üç ana kaynağı ve İslâm-(b)ilim münasebeti

Allah ma'rifetinin, yani Allah'ı O'nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanımanın üç kaynağından biri İlâhî Kitap, diğeri peygamberler ve nihayet Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s), üçüncüsü de kâinattır. Hz. Bediüzzaman, bunlara “Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî muarriif” der.⁷⁶⁸ Öyle ki, Müslüman âlimler, Cenab-ı Allah'ı tanıtan bu üç küllî muarriifin (tanıtıcı, tarif edici) üçüne de birer kitap nazarıyla bakmış, kâinata “yaratılmış Kur'ân”, Kur'ân'a “vahyedilmiş kâinat” demişlerdir. Yani, Kur'ân da, kâinat da, temelde insan, fakat Kur'ân'ın tam temsilcisi,

“yürüyen, canlı Kur’ân” olarak Hz. Muhammed de (s.a.s.), aynı manânın üç ayrı malzemeyle yazılmış üç kitabıdır. Bu sebeptendir ki, İslâm, kâinatı incelemekle Kur’ân’ı incelemeyi, dolayısıyla dinî ilimlerle “tabiî” ilimleri en azından birbirine yakın kudsiyette görmüş, öyle ki, insana kâinatı incelemenin ve böylece kâinat ilminin anahtarları verildiği için insanı meleklerin önüne çıkarmış, onun melekler önünde değil, meleklerin insanın önünde secde etmesini emretmiştir. Yine, insanın yeryüzünde halife olarak var kılınması ve bu misyonun yerine getirilmesi de, kâinatı inceleyen (tabiî) ilimlerle alâkalıdır ve bu ilimlere bağlıdır.⁷⁶⁹

Şu halde, İslâm’da din ile ilim, İslâm ile ilim temelde ve neticeleri itibariyle bir bakıma aynı şeydir. Bir diğer açıdan, İslâm’ı kabullenmenin temel ve tabiî neticesi ve gereği ilim yapmak, ilim yapmanın temel ve tabiî neticesi ve gereği de İslâm’ı kabullenmektir. Bu gerçek, kendisini İslâm’ın ilk beş asrında bütün parlaklığıyla ortaya koymuş, bu beş asırda Müslümanlar, bir yandan Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm gibi emsalsiz dinî ilimleri kurarken, diğer yandan, müsbet veya “tabiî”, yani kâinatı ve insanı inceleyen ilimlerde de muazzam mesafeler almış, ilk defa çok önemli keşiflerde bulunmuş, daha da öte, onların ilmî çalışmaları tamamen dinî/imanî/insanî bir faaliyet olduğu için hiçbir zaman İslâm tarihinde din ile ilim çatışması yaşanmamış ve ilimler, inkâra sebep ve basamak olmadığı gibi, insanı ve hayatını tehdit edici neticeler için de kullanılmamış, yani ne nükleer silahlar türünden en öldürücü silahlar üretimine alet edilmiş, ne de “tabiat”ın dengesini bozma, “tabiat”ı, “tabiî” çevreyi kirletme gibi neticeler verecek bir nitelik kazanmıştır.

Kur’ân nazarında mü’min ve kâfir olmada önemli sıfatlar

İslâm, gerçek manâda ilme, ilmî çalışmalara, düşünceye, bütün zihnî melekeleri kullanmaya çok büyük önem verdiği, Kur’ân, yüzlerce âyetinde insanı sürekli bunlara teşvik ettiği, “Bakıp düşünmezler mi? Bakıp düşünün! Düşünüp taşınmazlar mı? Tefekkür edin (Sistemli bir şekilde düşünün!) Düşünüp akletmezler mi? Düşünüp ibret almaz mısınız? Yok mudur düşünüp ders alacak? İbret alın! Bilirler. Akletmezler. Araştırıp, meselenin özüne vâkıf olmazlar...”⁷⁷⁰ şeklinde ifadelerle dolu olduğu gibi, iman etmeyi, mü’min olmayı bilmek, tefekkür etmek, basiret sahibi olmak, düşünmek, düşünüp akletmek, meselenin özüne vâkıf olmak, ibret almak ve görüp işitmekle, inkârı ve kâfir olmayı ise bilmemek, düşünmemek,

tefekkür etmemek, akletmemek, meselenin özüne vâkıf olmamak, kör ve sağır olmakla eş manâlı kullanır. Demek ki, iman etmek, Müslüman olmak; gerçek manâ ve mahiyetleriyle bilmek, düşünmek, akletmek, mukayese ve muhakeme etmek, ibret almak, görmek, işitmek, basiret sahibi olmak, meselelerin özüne vâkıf olmak demektir ve bunları yapmak, imandan ve İslâm'dan başka bir neticeye götürmemelidir. Dolayısıyla, Müslümanların ilimlerden, düşünmekten, akletmekten, basiret sahibi olmaktan, bilmekten, meselelerin özüne vâkıf olmaktan ellerini çekmeleri ile İslâm'dan da uzaklaşıp, nihayet son üç asırda ilimde, tefekkürde ve maddî açıdan Batı'nın gerisinde kalmaları aynı zamanda olmuştur. Şu halde, bu gerçekler ortada iken İslâm'ı Hıristiyanlık'la kıyas etmek, kaçınılmaz olarak yanlış sonuçlara götürecektir.

İslâm ve din, mezhep, sınıf savaşlarıyla dolu Batı tarihi

Öte yandan, Batı, sürekli ihtilâllere ve iç savaşlara zemin teşkil etmiştir. Din ile ilim, inanma ile bilme, akılla kalb, manâ ile madde Batı'da sürekli savaşmıştır. Bu savaşlar, Batı'da acımasız bir kapitalizmi, buna tepki olarak daha acımasız ve gayr-ı insanî bir komünizmi, faşizmi, nazizmi, dehşetli sınıf ayrımlarını ve bir zaman din savaşlarını ve dinî mezhepler arası ve bir zaman da sınıflar arası savaşları, ayrıca, dünya çapında bir sömürgeciliği ve nihayet çok kanlı, Bediüzzaman'ın ifadeleriyle, “Beşerin bütün önceki tarihinde kustuğu vahşet, cinayet zulüm ve ihanetin bir defada kusulması”na yol açan⁷⁷¹ dünya savaşlarını doğurmuştur.

Bu savaşların hiçbiri, İslâm'da yaşanmamıştır. İslâm'da mezhep savaşları olmamıştır; İslâm ve İslâm dünyası içinde din savaşları gibi, sınıflaşma ve sınıf savaşları da olmamıştır. Servetin belli ellerde yığılmasını kesinlikle yasaklayan⁷⁷² ve bunu önlemek için gerekli hükümleri hem de zekât, infak gibi müesseleşmiş ibadetler olarak koyan, mutlak adaletin, yani, her hak sahibine hakkını vermenin yanısıra İslâm, şefkat ve merhameti, yardımlaşma ve dayanışmayı da öne çıkarmıştır. Bunların yanısıra, idareyi tamamen halka hizmet olarak görmüş, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Bir milletin efendisi, onlara hizmet edendir.”⁷⁷³ buyurmuştur. Bu sebeptendir ki, sınıf çatışmaları, Komünizm, Faşizm ve Nazizm gibi en tahripkâr ideolojiler, Batı'yı kasıp kavurur ve Müslüman olmayan, meselâ Çin'de ve daha başka ülkelerde çok derin ve yıkıcı tesirler yaparken, Müslümanların

İslâm ile olan münasebetlerinin en zayıf olduğu son asırlarda dahi İslâm dünyasında ciddî bir tesir yapamamış ve tutunamamıştır.

Tarih de, İslâm tarihi de, son birkaç asırdan ibaret değildir

Burada son olarak şu hatırlatmayı da yapmak gerekiyor. Tarih de, İslâm tarihi de, Müslümanlar'ın gücünü kaybetmeye başladığı son iki-üç asırdan ibaret değildir. Eğer maddî galibiyet ve hakimiyet bir haklılık sebebi ve doğrudan olmanın alâmeti ise, Müslümanlar, İslâm'ın ilk onbir asrında bütün dünyada kesin ve en hakim güç idi. İslâm dünyasının maddî açıdan ve dünyevî hakimiyet bakımından Batı'nın gerisine düşmesinin tarihi daha yenidir ve ancak 20'nci asrın başlarında Müslüman-lar, katî mağlûp duruma düşmüştür. Buna rağmen, din olarak İslâm galibiyetini devam ettirmiş, Müslümanlar, her türlü dezavantaja rağmen kendileri olarak ayakta kalmasını ve dirilişe geçmeyi bilmiş ve en zayıf zamanlarında dahi İslâm'dan başka dinlere girenler çok az görülürken, başka dinlerden İslâm'a girmeler sürekli devam etmiştir. Geleceğin dünyasını şekillendirecek de yine İslâm ve İslâm'ın değerleri olacaktır. O bakımdan, İslâm ve Müslümanların durumu ile Hıristiyanlık, başka dinler ve Batı arasında birebir yapılan mukayeseler, yanlış mukayeselerdir ve yanlış mukayeseler de her zaman yanlış neticeler verir.

· **İslâmiyetin esasları o kadar derindir ki, felsefenin en derin esasları dahi onlara yetişmez, hattâ sathî kalır.**⁷⁷⁴

FEN VE FELSEFE FIRTINALARI, SARSILAN ZİHİNLER VE RİSALE-İ NUR

Batı'nın son asırlarda İslâm dünyası karşısında maddî sahada elde ettiği galibiyet, Müslüman zihinleri ve kalpleri ciddî ölçüde sarstı. O kadar ki, en iyi inanmış Müslüman âlimlerde bile, meselâ Darwinizm, belli ölçülerde tesirini gösterir hale geldi. Bunun neticesinde, pek çok İslâmî, özellikle manevî sahaya ait gerçekler, Batı'dan ithal materyalist bilim anlayışına ait kavramlar veya yaklaşımlarla izah edilir oldu. Mûcizeler, ya inkâr edildi – sözgelimi, Fîl Sûresi'nde anlatılan eabil kuşlarının Kâbe'ye saldıran Ebrehe ordularına attığı taşlar, o zaman Mekke'de çıkmış bir hastalığın mikropları olarak yorumlandı– veya materyalist bilimciliğin sebep-sonuç münasebeti çerçevesinde izah edilmeye başlandı. Aynı şekilde, melekler, şeytan ve cin gibi metafizik âleme ait varlıklar da, ya inkâr edildi veya maddî yorumlara tâbi tutuldu. Meselâ, şeytan için “insandaki kötü dürtüler”

yollu açıklamalarda bulunuldu. Öldükten sonra dirilme, Âhiret sahneleri, Cennet ve Cehennem, Cennet hayatı ve Cehennem azabı, daha çok psikolojik veya ruhî mutluluk veya ızdırap gibi görüldü. Öldükten sonra dirilmede cesetlerin de ihyası, yani dirilmenin ruh ve beden beraber olacağı, Farabî gibi filozoflar tarafından Aristo'dan ödünç alınan Meşşâî felsefeye de sığınılarak yine yorumlandı ve kabûl görmedi.

Kısaca, Müslüman zihinler, kendi zamanlarında çok baskın olan bilimin ve bilimselciliğin mahiyetini ve bilim adına ileri sürülen pek çok şeyin, hattâ hemen her şeyin büyük ölçüde teoriden ibaret olduğunu ve hakikatlerin sadece dış yüzüyle ilgili bazı doğruları yakalamış olmanın ötesine geçemediğini göremedikleri ve kavrayamadıkları için, sanki bilim ve ona dayalı olarak gelişen rasyonalist–pozitivist–materyalist felsefe kâinat hakikatleri konusunda son sözü söylüyormuş gibi, İslâmî gerçeklere, manevî hakikatlere rasyonalist–pozitivist açıdan yaklaştılar ve tabî ki neticede İslâmî–manevî gerçekler hayli örselendi.

Eski Said ve beşerî felsefe

İşte böyle bir zamanda Hz. Bediüzzaman (r.a.), katiyen ve tamamen Kur'ânî düşünse de, “Eski Said” dediği, “müsbet–tabîî” ilimleri de ciddî olarak mütalâa ettiği, hayatının bir bakıma 20–40 yaş arasını içine alan dönemde İslâmî hakikatleri yeni nesil, anlayış ve akımlar karşısında müdafaa etmek için modern felsefe ve bilimciliğe yer yer müracaat etmiş, fakat “Yeni Said” dediği dönemde bunu tamamen terketmiştir. Bu mevzuda kendisine sorulan soruya verdiği cevap da şöyledir:

Eski Said ile mütefekkirler, beşerî felsefenin, Avrupa bilim ve düşünce anlayışının düsturlarını kısmen kabûl edip, onların silâhlarıyla onlarla mücadele ediyorlar; bir derece onları kabûl ediyorlar. Bir kısım düsturlarını, müsbet ilimler suretinde sarsılmaz doğrularmış gibi teslim ediyorlar; dolayısıyla da İslâmiyet'in hakikî kıymetini gösteremiyorlar. Âdetâ kökleri çok derin zannettikleri felsefenin ve bilimciliğin dallarıyla İslâmiyet'i aşıyorlar, güya takviye ediyorlar. Bu tarzda galip gelmek az olduğundan ve böyle davranmak İslâmiyet'in kıymetini bir derece düşürmek manâsına geldiğinden o mesleği terkettim. Hem bilfiil gösterdim ki: İslâmiyetin esasları o kadar derindir ki; felsefenin en derin esasları onlara yetişmez, belki sathî kalır. Otuzuncu Söz, Yirmidördüncü Mektup, Yirmidokuzuncu Söz, bu hakikatı delilleriyle ispat ederek göstermiştir. Eski meslekte, felsefeyi derin zannedip, İslâm'ın hükümlerini zahirî telakkî edip, felsefenin dallarıyla bağlayarak bu hükümleri yerinde sağlam tutmak ve sarsılmaktan korumak mümkündür zannediliyordu. Halbuki felsefenin düsturlarının ne haddi var ki, onlara yetişsin?

İslâm'ın hakikatleri ve beşerî felsefenin sığlığı

Hız. Bediüzzaman'ın çok haklı olarak buyurduğu üzere, beşerî felsefenin en parlağı bile, İslâm'ın en detay hakikatlerinin eteğine yetişemez. Çünkü İslâm'ın hakikatleri, bütün varlığı eksiksiz ve mükemmel olarak bilen Hız. Allah'a (c.c.), O'nun İlmî'ne, Hikmeti'ne dayanır. İnsanın değil kâinat, kendisi, varlığın maddî boyutu hakkındaki bilgileri bile o kadar sınırlı ve değışkendir ki, bunlarla İslâm'ın hakikatlerini mukayese etmek bile abestir. Eğer İslâmiyet'in bazı hakikatlerinde güya zahiren bir matlık görünüyorsa, bu, ya akılların onları kavrayamamasından, ya Müs-lümanların onları temsil edememesinden, ya da zamanın, zeminin ve şartların İslâmî olmamasından ve dolayısıyla o hakikatleri gölgelemesinden, belki bunların hepsindedir.

Tebrie ve tezkiye selâhiyeti sadece İslâm'a aittir

Öte yandan, İslâm'ın hakikatlerinin bir başka din, felsefe, ideoloji ve sistem tarafından tebbie edilmesine asla ihtiyaç yoktur; böyle bir tebbieye, yani İslâm'ın hakikatlerini başka dinlerin, felsefelerin, ideolojilerin ve sistemlerin aklamasına bırakmak, onların terazisinde tartmaya kalkmak, İslâm'a hakarettir. Tebbie ve tartma selâhiyeti, başka bütün din, felsefe, ideoloji ve sistemleri tebbie ve onların hakikatlerini tartma selâhiyeti, sadece İslâm'a aittir.

· **Aklî ilimlerle meşguliyet nisbetinde kalb ve ruhta hastalık baş gösterir. Kalb ve rûhun hastalığı nisbetinde de felsefeye meyil ve muhabbet artar.**⁷⁷⁵

AKLÎ İLİMLER VE FELSEFEYLE MEŞGULİYET VE KALBÎ HASTALIKLAR

İyi ayarlanmamış bir niyet ve nazar, yani bakış açısıyla eşyaya, hadiselere ve kâinata bakmak ve bunları inceleyen modern “müsbet” (b)ilimler, sosyoloji ve psikoloji gibi beşerî (b)ilimler ve aktüaliteyle fazla meşgul olmak, kalb ve rûhun hastalığına sebep olur. Bu (b)ilimler, nefse hoş geldiğı gibi, özellikle derinliğı de olmayan yatay ve malûmat bolluğı, insanı gurura sevkeder ve onda boşluklar meydana getirir.

Ayrıca, bilhassa kesret, yani çokluk dünyası olan dış dünyayı, maddî âlemi teferruatıyla incelemeye dalmak da insanı boğar. Bunun yanısıra, aklî (b)ilimler, hiçbir zaman kalbi, rûhu ve vicdanı tatmin etmez. Tam tersine, aklî (b)ilimlerle fazla meşguliyet kalb ve ruhta yaralar açıp, hastalıklara sebep olduğu için, Müslüman olanları dâhil, filozoflar arasında iyi inanmış insan bulmak çok zordur. Filozoflar, akıllarını kâinata mühendis, Cenab-ı

Allah'ın icraatına hakem yaptıkları ve kendilerini her şeyi anlar gördüklerinden yaratılış dâhil bütün hakikatleri kendi idrak kapasiteleri içinde çözülmüş ve idrak edilmiş görmek istedikleri için, Dinî hakikatleri de yıpratırlar. Gururları burunlarını yukarı kaldırdığından, bilhassa Müslüman olmayanları, dalâlet vadilerinde dolaşıp dururlar. Aslında, Din'in karşısında felsefenin ciddî bir değeri yoktur; çünkü kalb ve ruh karşısında akıl, çok sathî kalır. Felsefe pek derinmiş gibi takdim edilse de pek sığdır. Kendisi de Finlandiyalı bir filozof ve sosyolog olan Edvard Alexander Westermarck (1862–1939), çok güzel bir felsefe değerlendirmesi yapar. Der ki:

Bir felsefe değerlendirmesi

Bir gün Fas'ta küçük bir dereyi atla geçmek üzereyken hatırıma Alman felsefesi geldi: Dere bana o kadar derin gözüktü ki, atı sürmekten çekindim. Sonunda ne olursa olsun bir deneyeyim dedim. Bir de baktım ki, su, atın turnaklarını bile örtmüyordu. Dere bulanık olduğu için bana derin gözükmüştü. (Alman felsefesi budur.)⁷⁷⁶

Felsefenin en gözde isimlerini, Kant'ı, Hegel'i, Marks'ı yetiştiren Alman felsefesi bu ise, diğer felsefelerin ne kadar sığ olduğu ortaya çıkar. Fakat felsefe bulanık olduğu için derin gibi görünür. Felsefe, nakzetme, yani yalanlama ve çelişme mesleğidir; her felsefeci, diğeriyle çelişir, kendisiyle de çelişir.

İslâm ve zihnî faaliyetler

İslâm, zihnî faaliyete elbette önem verir ve bütün zihnî melekeleri harekete geçirir. Fakat, Kur'ân-ı Kerim'in bütün bu melekeleri kalbe bağlaması, zihin olarak ayrıca bir fakülte zikretmemesi çok önemlidir. Gözün akı ile karasının bir arada görmesi gibi, aklın ışığı kalbden gelir ve dolayısıyla, ancak imanla tefekkür bir araya geldiği zaman gerçek ve gerçekten derin düşünce ortaya çıkar. Bu hususu tebarüz ettirme adına Hz. Bediüzzaman da felsefe ile olan münasebetini biraz Westermarck gibi anlatır:

Eğer desen: “Sen necisin, (Aristo, Farabî, İbn Sina gibi) bu meşhurlara karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karışyorsun?”

Ben de derim ki: “Kur'ân gibi bir üstad-ı ezeliyem varken, dalâletle bulaşık felsefenin ve evhama bulaşmış aklın talebeleri olan o kartallara, hakikat ve ma'rifet yolunda sinek kanadı kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben, (şahsî kapasitem itibariyle) onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi, benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları boğan madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet, büyük bir padişahın, onun kanununu ve emirlerini taşıyan küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir mareşalinden daha büyük işler görebilir.”⁷⁷⁷

Bu konuda Fethullah Gülen Hocaefendi'nin çok önemli bir tesbiti vardır. O, şöyle der:

Her şeyden önce, itikadın çok sağlam olması gerekir. İnsan, duygu ve düşüncelerinde bir kısım inhiraflar yaşıyorsa bir yere varamaz. Avam, icmalî ve taklidî bir imana sahip olduğu için, itikadındaki delikleri göremeyebilir. Fakat biraz kitaplara açılan, araştırmada bulunan insan için, düşünce ufku genişledikçe, itikadında delikler açılma talihsizliği başgösterir. O bakımdan, düşünce ufkunun genişlemesi ile birlikte istikametın korunması çok önemlidir. Bu noktada Allah'ın tevfiği yâr olmazsa, bu istikameti korumak çok zordur. Mu'tezile, Kaderiye ve Cebriye gibi ekollerde, bilhassa filozoflarda, akli çok kurcalamaktan ve çok okumadan gelen geniş bir düşünce ufku bulursunuz. Fakat, bunların araştırmalarında tevfiği-İlâhî refik (yoldaş) olmadığından, itikadlarında delinmeler ortaya çıkmıştır. Öyle ki, düşünce ufkunun vüs'ati ölçüsünde deliklerin büyüdüğü görülmektedir. Eğer asânızı vurduğunuz her yerden ma'rifet-i İlâhî suyu çıkaramazsınız, uzaklardan borular, künkler döşeyerek getireceğiniz sulara yolun her noktasında virüsler, bakteriler, koli basilleri karışabilir. O bakımdan, insanın akli seyahat mesafeleri artıkça, düşünce ufku genişledikçe, murakabe ve muhasebesi de o ölçüde derinleşmeli ve her lâhza durup, bulunduğu menzilin gerektirdiği oto-kontrolü yerine getirmelidir. Düşünce dünyasında açılmalar yaşadıkça, kendinde 'varlık' adına ne hissediyorsa, onu mutlak manâda Allah'tan bilmeli, O'nun sonsuz, kendisinin ise o sonsuzluk karşısında bir hiç, içi boş bir sıfırdan ibaret olduğunu kendisine inandırmalı, yaptığı işler mevzuunda kalbine zerre kadar fahirlenme girmemelidir.⁷⁷⁸

· **Şeriat'ın hükümleri iki kısımdır: Biri, Şeriat'ın bizzat emrettiği hükümler ki, bunlar, tamamıyla hakikattır ve hayırdır. İkincisi, Şeriat'ın ta'dil ettiği ve nihâî en güzel şeklini almayı zamana bıraktığı hükümlerdir.**⁷⁷⁹

ŞERİAT'IN EMRETTİĞİ VE TASHİH, TA'DİL BUYURDUĞU HÜKÜMLER

İslâm'ın bilhassa içtimaî, iktisadî ve siyasî düsturlarına ve hükümlerine bakarken, onun her zaman, her zemin, her şart, her mizaç ve her seviyeye seslendiği ve bunların tamamını tatmin ettiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, nesh/nâsih–mensûh, ıtlak–takyid/mutlak–mukayyed, ta'-mim–tahsis/umûm–hâs gibi Kur'ân ilimleri arasına girmiş hususların ve Kur'ân'ın ve Sünnet'ten çıkarılmış *istihsan*,⁷⁸⁰ *mesalih-i mürsele* veya *istislah*⁷⁸¹ ve *istishab*⁷⁸² gibi teşrîye kaynak prensiplerin varlığı dikkate alınmalıdır.

İşte, Şeriat'ın bazı hükümleri, bizzat Kur'ân ve Sünnet'te hükmü bulunan veya kıyas ve icma gibi yollarla yine Şeriat'a dâhil olarak teşrî kılınan hükümlerdir. Bunlar, tamamıyla hakikattır, güzeldir ve hayırdır. Şeriat'ın bir de ikinci tür hükümleri vardır ki, İslâm Şeriatı bunları bizzat teşrî etmiş, yani koymuş değildir. İslâm geldiğinde bunlar, bütün dünyada büyük ölçüde

uygulanan hükümlerdi. Kölelik–cariyelik ve çok kadınla evlenme, bunlardan ikisidir.

Hükümlerin varlığı akidevî, ahlâkî, içtimaî ve iktisadî temellere bağlı olduğundan ve İslâm, hiçbir zaman hükümlerini zorla koyup uygulama yoluna gitmediği, aksine, hükümleri için önce zihinleri, kalbleri ve zemini oluşturduğundan, bu ikinci tür hükümleri, bir bakıma zamana bıraktı. Yani, İslâm geldiğinde kölelik de, cariyelik de, hem de hiç kaideye tâbi olmadan dünya çapında uygulanıyordu. Dolayısıyla, daha çok milletler-arası münasebetleri ilgilendiren bu uygulamaları birden yasaklamanın bir manâsı olmazdı. İslâm, meseleyi tadrîciliğe bıraktı. Bir yandan köle azat etmeye büyük sevap va’dedip, buna teşvikte bulundu⁷⁸³ ve kölelerin hürriyetlerine kavuşturulmasını Zekât’ın, yani Müslümanların bir bakıma devlet bütçesine dâhil vergisinin harcama yerlerinden biri olarak tayin buyurdu.⁷⁸⁴ Diğer yandan, Din’i yaşamadaki pek çok terk ve ihmallerin karşısına, meselâ, yanlışlıkla cana kıyma, yemin bozma ve zihar kefareti olarak köle azat etmeyi getirdi.⁷⁸⁵ Kısaca, İslâm, derece derece köleliği kaldırma veya köleliğin kalkması yolunu açtı. Ne var ki, mesele bir milletler arası savaş ve esir hukuku meselesi olduğu için ve bütün insanlık İslâm’ın hakimiyetini kabûl etmeyip, başka milletler Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda köleleştirmeye devam ettikleri için İslâm, köleliği bütün bütün kaldırmadı. Onu ta’dil etti ve ortadan kalkmasını zamana ve savaş hukukunun insanîleşmesine bıraktı.

Mutlak hayır mümkün değilse mecburen izafî hayır

Çok kadınla evlenmeyi de İslâm getirmedi. İslâm geldiğinde çok kadınla evlilik, kölelik gibi dünyanın her tarafında hem yaygındı, hem evlenilecek kadınların sayısı hakkında sınırlama yoktu. İslâm, yine genel manâda dünyanın şartlarını, savaş gibi daha çok erkeklerin öldüğü, dolayısıyla kadın nüfusun erkek nüfusu aştığı ve daha başka birtakım psikolojik, içtimaî ve iktisadî durumları, temel bazı ahlâkî düsturları, erkek–kadın münasebetlerini ve erkekle kadının farklı fizikî hususiyetlerini, elbette aileyi de nazara alarak çok kadınla evliliği kaldırmadı, fakat aynı zaman içinde dört kadınla sınırladı. Yani, bu meseleye de denge getirdi. O bakımdan, İslâm’ın dünyanın tamamında hiçbir zaman bizatihî hükmetmediği ve bütün insanların Müslüman olup, İslâm’ın hakimiyetini kabûl etmesinin beklenemeyeceği dikkate alındığında, İslâm, bütün

insanları ve onların da karar ve uygulamalarını ilgilendiren bazı meselelerde ya mecburen izafî hayır ve güzeli takip etmiş veya mutlak hayırlı ve güzel olanın gerçekleşmesini zamana bırakmıştır.

• **“Zaruretler, haramları mübah kılar.” kaidesi küllî değildir. Zaruretler, miktarınca takdir olunur ve zaruret eğer haram yoluyla olmamış ise haramı helâl etmeye sebebiyet verir. “Umumî belva” denilen, insanların düçar olup kurtulamadığı musibetler de aynı hükme tâbidir.**⁷⁸⁶

ZARURETLERLE HARAMLARIN MÜBAH OLMASINDA ÖLÇÜLER

İslâm dünyasında son bir-iki asırda ictihad taraftarlarının kullandığı belli başlı güya gerekçe veya iddialardan biri de, zaruretlerin haramları mübah kıldığı kaidesiyle, kendilerinden kaçınılamayan ve “umumî belva” denilen bazı durumlar, bazı musibetlerin de haramları mübah kılacağı iddiasıdır.

Evet, yağmur yağıp dağ yolları çamur olduğunda elbiseye sıçrayan ve namaza mâni bazı kirler sebebiyle, o anda elbiseyi değiştirmek mümkün değil ve namaz da geçecekse, namaz kılınır. Fakat, meselâ bir insanın evinin önünde hayvan gübreligi var da, insanın elbisesine bu gübrelikten pislik sıçramışsa, bu gübreligi başka yere yapmak mümkünken gübrelilik oraya yapılmış, üstü örtülmesi mümkünken üstü örtülmemişse ve insanın o anda başka elbisesi de varsa, böyle bir gübreligin varlığı haramı mübah kılacak bir “belva” olamaz.

Bunun gibi, modern hayat adına ictihad kapısından girmek isteyen pek çoklarına göre, meselâ, faiz kaçınılmazdır; modern hayat pek çok yeni ihtiyaçlar doğurmuştur; modern hayatta insanlar çok çalışmak mecburiyetindedir ve dolayısıyla öğle-ikindi ve akşam-yatsı gibi namazlar cem edilebilir. Bunlar gibi sözde bazı gerekçelerle yeni ictihadlarda bulunmakta ve böylece Din’i tatbik edilebilir kılma iddiasında bulunulmaktadır.

İctihadın bütün gerekçe ve dinamikleri İslâmî olmalıdır

Oysa, ictihad, İslâm’a ait bir kanun koyma mekanizmasıdır ve dolayısıyla manâsını İslâmî bir zeminde bulur. O bakımdan, ictihadda kullanılan bütün dinamikler ve gerekçeler de İslâmî olmalıdır. Ayrıca, İslâm’ın dışında kurulmuş bir sistemde ve hayat düzeninde İslâm’a ait ictihadlarla bu hayatı güya İslâm’a göre yaşanır kılmak gayreti, İslâm’ı kendi dışında kurulmuş

modern hayatın ve sistemin sadece sıradan bir unsuru, payandası ve malzemesi yapar.

Modern sistemde Müslümanca ekonomik faaliyet ve hizmet

Evet, modern hayatta ve sistemde Müslümanlar İslâmî hizmetler verirken ekonomiyi de başkalarının yönlendirmesine ve kontrolüne bırakmamalıdır. Ne var ki, bu hayat ve sistemde banka ve faiz olmadan ekonomik faaliyet yürütmenin mümkün olmadığı iddia edilmekte ve manzara da zâhiren böyle görünmektedir. Fakat, Bu mevzuda önümüzde çok önemli bir gerçek var. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Medine’yi teşrif buyurdıkları zaman ilk etapta üç önemli uygulamaya imza attılar. (1) Şehirdeki Yahudi ve Arap kabileleriyle bir ahdname, bir vesika imzalayıp, Medine’de nüfus bakımından azınlıkta olmalarına rağmen Müslümanların öncelikli mevkiini tesbit ve konumunu tescil ettirdi. (2) Müslümanlar arasında kardeşlik kurdu; Ensar ile Muhacirlerden birer kişiyi kardeş ilan etti ve öyle ki, bu kardeşler, aralarında kan bağı olmamasına rağmen Hicrî 5’inci yılda inen âyetlerle mirasın aralarında kan bağı bulunan yakınlar arasında taksim edileceği hükmü⁷⁸⁷ gelinceye kadar birbirlerine mirasçı olurlardı. Kur’ân-ı Kerim, Muhacirlerin İslâm’a hizmetteki fedakârlıklarını ve Ensar’ın Muhacirlere karşı nasıl bir kardeşlik yaptığını bir destan gibi anlatır:

(Allah’ın savaşız fethedilen yerlerden Rasûlü’ne bahşettiği ganimetler, ayrıca) o fakir Muhacirlere aittir ki, onlar yurtlarından çıkarılmış, mallarından mahrum bırakılmışlardır; onlar, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk peşindedirler ve Allah’ın Dini’ne ve Rasûlü’ne yardım etmektedirler. Onlar, (imanlarında ve üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirmede) gerçekten samimi ve sâdıktırlar. Onlardan önce Medine’yi yurt edinip, onu İslâm’a da yurt olarak hazırlayan ve imanı da kendilerine bir yurt kılmış olanlara gelince, onlar, Allah yolunda muhacir olarak kendilerine gelenlere sevgi besler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir kıskançlık, bir ihtiyaç hissetmezler; bunun da ötesinde, kendi paylarına düşen yoksulluk da olsa onları kendilerine tercih ederler. (Elbette onların da o ganimet mallarında bir hissesi olacaktır.) Her kim nefsinin hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte onlardır kurtuluşa eren ve gerçek mazhariyet sahipleri.⁷⁸⁸

(3) Peygamber Efendimiz (s.a.s.), üçüncü olarak, Medine’de pazarı değiştirdi. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Medine’yi teşriflerinde Medine’de üç yahudi kabilesi vardı ve bunlar, genellikle zengindiler; dolayısıyla Medine pazarına da, Medine ekonomisine de hakimdiler. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Müslümanların bir manâda ekonomik bağımsızlıkları ve işlemlerini İslâm’a göre daha rahat yapabilmeleri için yeni bir pazar

kurdurdu ve Müslümanlar, bütün iktisadî işlerini bu pazarda görmeye başladılar.

İşte, modern hayat ve sistemde faiz kaçınılmazdır gibi hükümler vermek yerine, İslâm adına Peygamber Efendimiz'in yolunu takip etmek gerekir. İslâm'a göre yaşamak isteyen Müslümanlar, Allah Rasûlü'nün izinde İslâmî bir pratiği takip etmelidirler. Müslümanlar, "İslâm ülkeleri" denilen ülkelerde bile çoğunlukta olmalarına, petrol gibi çok önemli bir zenginlik kaynağına sahip bulunmalarına rağmen, varlıklarını tescil ettirememişlerse, kendilerine ait bir pazar kurmaya muvaffak olamamışlarsa, aralarında çok ciddî kardeşlik münasebetleri yoksa, onları modern sistemin araçlarıyla bu sistemde yaşamaya çağırarak, bunu da İslâm adına ve ictihad gibi bir mekanizmayı devreye sokarak yapmak, hem Müslümanları benliklerinden uzaklaştırmaya ve İslâm için çalışmak yerine modern sistemlerde varlıklarını birer ehl-i dünya gibi devam ettirmeye davet etmek, hem de İslâm'ı gayr-ı İslâmî sistemlere adapte ve entegre etmek ve payanda yapmak demektir. Bu ise, ihanet değilse, ancak gaflet ve nefsanîyetle izah edilebilir.

Yine, hayat ne kadar yoğun da olsa, bu yoğunluk içinde beş vakit namaza her zaman fırsat ve imkân bulunabilir. Kaldı ki, Müslüman, hayatını ibadetlerine göre tanzim etmek mevkiindedir ve ibadetler, Müslüman'ın aynı zamanda takvimidir. Fakat, bir Müslüman mutlaka çalışmak mecburiyetinde olduğu bir iş yerinde veya mevkide kendisine namaz kılmaya müsaade edilmiyorsa, orada bizzat çalışması veya bulunması özellikle İslâm adına olmazsa olmaz öneme sahip olup, namaz kıldığında işini ve mevkiini kaybedecekse, bu takdirde iki namazın cem'i caiz olabilir.

Zaruretlerin haramları mübah kılmasında kaideler

Zaruretlerin haramları mübah kılması, her zaman ve şartta mutlak manâda geçerli bir kaide olmayıp, şartları vardır. Bunlardan biri, zaruretlerin miktarınca takdir edildiğidir. Yani, meselâ aç kalan bir kişi, ölmek için haram kılınmış bir yiyecekten başka bir şeyi yoksa ve o yiyeceği yememesi halinde ölecekse, ölmeyecek kadar o yiyecekten yiyebilir; daha fazla, meselâ lezzet için ve iyice doyuncaya kadar yiyemez. Yani, zaruretlerin haramları mübah kılmasını, zaruretin niteliği ve miktarı tayin eder.

Zaruretlerin haramları mübah kılmasının ikinci önemli şartı, zaruretlerin haram yolla ortaya çıkmamış olması gerektiğidir. İslâm'ı ve Müslümanları modern hayata adapte edebilmek için ictihad kapısından girmeye çalışanlar, böyle yapmakla haram yolu ictihada temel aldıklarının en hafif ifadesiyle farkında değildirler. Meselâ, bir insan iradesiyle haram olan içkiyi almış ve sarhoş olmuşsa, o halde, yani aklı başında değilken yaptıklarından sorumludur. Sözelimi, karısını boşayacak olsa, Şeriat nazarında bu boşama geçerlidir. Bilerek sarhoş olan insanın başka tasarrufları da geçerlidir; kaza yapsa, insan yaralasa veya öldürse, sarhoşluk asla mazeret teşkil etmez. Çünkü, iradî sarhoş olmak, alkol almak, İslâm'da haramdır; dolayısıyla bir insan haram işleyerek bir zarurete düşer olmuşsa, bu takdirde düşer olduğu bu zaruret, onun için bir haramı işlemeyi mübah kılmaz. Gayr-ı İslâmî yollarla ticaret yapıp, rüşvet verip, faize bulaşp, mutlak ihtiyacı olmadığı halde banka kredisıyla ev veya araba alıp sonra fakir düşerek, iflas ederek muhtaç hale gelen insan, sefih insandır ve böyle birine kurtuluş adına zaruret gerekçesiyle başka bir haram kapısı açılmaz.

Hız. Üstad Bediüzzaman, bu mevzuu ilgilendiren bir hususta kendisine sorulan bir soruya meseleye ışık tutacak şu cevabı verir:

Umûmü'l-belvâ zaruretine karşı, fetvalara taraftar olmadığım halde diyorum ki: Dindar ve işinin ehli bir doktorun gösterdiği ihtiyaç sebebiyle dişlere kaplama yapılması halinde, üstüne kaplama yapılan diş ağzın zahirîsinden çıkar, bâtın hükmüne geçer. (Çünkü gusül ve abdestte ağızda yıkanması gereken kısım ağzın zahirî, yani içinin zahirî kısmı, meselâ, dişlerin üstüdür. AÜ) Kaplama ile altta kalan dişin gusülde yıkanmaması, guslü iptal etmez. Çünkü üstündeki kaplama yıkanıyor, onun yerine geçiyor. Evet, yaraların üstündeki sargılar kaldırıldığında yıkamanın yaraya zarar vermesi halinde nasıl sargıların yıkanması şer'an yaralanan yerin yıkanması yerine geçiyorsa, kesin ihtiyaca binaen sabit kaplamanın yıkanması dahi dişin yıkanması yerine geçer, guslü iptal etmez. –İlim, Allah katındadır.– Madem ihtiyaca binaen bu ruhsat oluyor, elbette yalnız süs için, ihtiyaçsız dişleri kaplamak veya doldurmak, bu ruhsattan istifade edemez. Hattâ umûmü'l-belvâ bilerek, iradesini kötüye kullanarak olsa, onun zaruret derecesine gelmesi, zarureti mübah kılmaz. Ama bilmeyerek, iradesi dışında olmuşsa, zaruret için elbette cevaz vardır.⁷⁸⁹

· **Şeriat, semavîdir; dolayısıyla ictihad da, Şeriat'ta meknî bulunan, yani aslında onda yer alıp da zâhirde herkesin göremediği hükümleri ortaya çıkaran bir mekanizma olduğu için semavî olması gerekir.**⁷⁹⁰

İCTİHADDA SEMAVÎ VE ARZÎ OLMA

Modern dönemde özellikle ictihad kapısından girmeye çalışan bazılarının en bâriz hususiyetlerinden biri de, Din'i sanki kendilerine ait bir sistem, bir felsefe, bir yasalar bütünü gibi görüp, onda diledikleri gibi tasarruf

edebileceklerini zannetmeleridir. İkinci olarak da, akıllarını Din'e hakem kılmaktadırlar.

Din, Allah'a aittir ve kimsenin akli Din'e hakem kılınmamıştır

Oysa Din, Allah'a aittir, İlâhî'dir, semavîdir. İnsana ve aklına düşen, ona hakem olmak değil, onu ve hakikatlerini anlayıp tatbik etmeye çalışmak olduğu gibi, Din adına söz söylemek de, "Allah, böyle buyuruyor." demekle eş manâlıdır. Dolayısıyla, Din adına konuşan ve hükmeden insan, Allah adına konuşup hükmettiğinin farkında ve şuurunda olmalıdır. Bunun şuurunda olan bir müctehidin ictihad yaparken ne kadar zorlanacağı ortadadır. Meselenin tamamen farkında olan Sahâbe-i kiram, Allah Rasûlü'nden (s.a.s.) hadis naklederken, "Hadis, dindir." inancıyla son derece dikkatli davranır, Allah Rasûlü'nün sözlerini aynen aktarmaya çalışır, bunda muvaffak olamadıkları endişesiyle, naklin sonunda "Bunun üç aşağı-beş yukarı veya buna yakın yahut da buna benzer bir şey buyurdu" demeyi ihmal etmezlerdi. Hadisin tam lâfzı üzerinde titrer, her halükârda manâyı aynen ve kusursuz nakletmeye çalışırlardı.⁷⁹¹ Hz. Ali Efendimiz (r.a.): "Ben, size Rasûlüullah (s.a.s.) Efendimiz'den bir şey söylerken, (öyle dikkat eder, öyle söylerim ki,) gökten yere düş(üp parça parça olmak), benim için, O'nun üzerine yalan söylemekten daha ehvendir." buyururlardı.⁷⁹²

Rasûlüllah'ın havarisi ve kahraman halası Safiyye'nin oğlu, ilk Müslümanlardan, Aşere-i Mübeşşere arasında bulunmakla serfiraz Hz. Zübeyr ibn Avvam, o kadar az hadis rivayet etmiştir ki, bir gün oğlu kendisine, "Baba, sen neden hadis rivayet etmiyorsun?" diye sorduğunda, "Bir kelimede bile Rasûlüllah'a muhalefet ederim diye ödüm kopuyor. Çünkü O, 'Benim üzerime yalan söyleyen, Cehennem'deki yerini hazırlasın!' buyurmuştur." şeklinde cevap vermişti.⁷⁹³

İctihad, yeni bir hüküm koymak demek değildir

Sahâbe, bu hassasiyette davrandığı, daha sonra gelen ve Kur'ân ile Sünnet'i bize aktaran Tabiûn ve Tebe-i Tâbiîn âlimleri, sonra gelen büyük müctehid ve gayr-ı müctehid âlimler de aynı hassasiyeti gösterdikleri için şu anda bütün sağlam kaynaklarıyla İslâm'a sahibiz. İctihad, esasen yeni bir hüküm uydurmak veya koymak demek değildir. Çünkü, "Bugün dininizi sizin için kemâle erdirdim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçip, ondan razı oldum."⁷⁹⁴ âyetinden sonra kimse

Din'e ilavede bulunamaz. Artık Din'e her ilave bid'attır ve bir hadis-i şerifte buyurulduğu gibi her bid'at dalâlettir;⁷⁹⁵ ; her bid'at dalâlet ve her dalâlet ateştedir.⁷⁹⁶ Dolayısıyla, kıyas, ictihad ve Şeriat'ın tanıdığı daha başka yollarla tesbit edilen hükümler, Din'e ilave edilmiş hükümler değil, bizzat Din'de, Kur'ân veya Sünnet'te bulunup da herkesin göremediği, göremeyeceği, ancak ehlinin, meselâ ictihad ehlinin görebileceği hükümlerdir. Bu sebeple, ictihadın âlimler tarafından belirtilen çok önemli şartları olduğu gibi, Din'in bir hükmünü ortaya koyan ictihad da semavî olmak mevkiindedir. Fakat, modern hayat ve sistemin hakimiyeti altında üç unsur, ictihadı semavîlikten çıkarıp arzî, yani yere ait, hissî ve hevesî yapmaktadır.

Modern ictihadları arzî ve hevesî yapan faktörler

Birincisi: Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat, tercihe sebeptir; icada, yani hüküm koymaya sebep ve kaynak teşkil etmez. İlet ise, hükmün varlığına medardır; yani hükme kaynaklık veya zemin teşkil eder. Meselâ, seferde namaz kısaltılır. Bu şer'î ruhsatın illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kısaltılır; meşakkat bulunup sefer olmasa, kısaltılmaz. Fakat bu hakikatin aksine olarak, şu zamanın nazarı, maslahat ve hikmeti illet yerine ikame edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle ictihadlar, arzîdir, semavî değildir.

İkincisi: Şu zamanın nazarı, öncelikle ve bizzat dünya saadetine ve dünya hayatına bakmakta ve ona göre hükmetmekte, Din'i de ona göre değerlendirmekte, Din'i dünyaya tâbi kılmaktadır. Oysa Şeriat'ın nazarı, öncelikle ve bizzat Âhret saadetine bakar ve dünyayı Âhret'in ekim tarlası ve kazanılma sahası olarak görür. İctihad ile doğrudan alâkası bulunmasa da, konuyu anlama bakımından bir misal olarak, elbette fitratta olmamakla birlikte, anne-babanın hataları ve insanların bozduğu çevre şartları sebebiyle zamanımızda pek çok çocuk sakat doğmaktadır. Bunda hiç şüphesiz çocukların hatası yoktur. Fakat her halükârda nihaî hüküm Kader'e ve/veya Meşiet-i İlâhîye'ye ait olduğundan, eğer Kader o çocukların öyle doğmasını dilemişse, inanmalıyız ki, onların hakkında hayırlı olan budur.⁷⁹⁷ Oysa nazarları öncelikle dünyaya yönelik olanlar, "Bu çocukların ne suçu vardı?" diyerek Kader'i suçlamaya gidebilmektedirler. Bu çocukların sakat doğacakları anne karnında tesbit edildiği takdirde, birtakım

ictihad heveslileri de böyle çocukların doğumlarının engellenmesine fetva verebilmektedir. Kendilerince sakat vücutla yaşanacak bir hayatın çocuklar ve ebeveyn için zor olacağı gerekçesiyle böyle bir fetva vermekle, Kader'in hükmüne itiraz etmekte, dünyayı Âhret'in önüne geçirmekte ve hem o çocuk için, hem de anne-babası için hayırlı olanın Kader'in hükmü olduğunu ve Din'in öncelikle Âhret'e göre ve dünya hayatı hakkında da Âhret açısından hükmettiğini düşünmemektedirler. İşte böylesi ve benzeri hükümlerde bulunanların nazarı Şeriat'ın rûhuna yabanîdir ve böyleleri, kesinlikle Şeriat namına ictihad edemezler; etseler de, böyle ictihadlar, Din adına reddedilir.

Üçüncüsü: Zaruretlerin haramları mübah kılması hususudur ki, bu mevzu, yukarıda genişçe açıklanmıştır.

Bir hükmün hikmeti ayırır, illeti ayırır. Hikmet ve maslahat, tercihe sebeptir; icada değil. İlet ise, bir şeyin vücuduna sebeptir.⁷⁹⁸

İCTİHADDA İLLET VE HİKMET MESELESİ

Bilhassa günümüzde ictihad gibi konularda en fazla yapılan yanlışlardan biri, illet ile hikmet ve maslahatı birbirine karıştırmaktır. İlet, bir hükmün varlığını gerekli kılan aslî sebeptir; hikmet ve maslahat ise, daha çok o hükmün faydasına bakar. Meselâ, seferde namaz kısaltılır; bu kısaltma hükmünün illeti sefer, yani yolculuktur, yoksa yolculuğun meşakkati değildir. Yolculuk var ise, meşakkat olsun olmasın namaz kısaltılır. Yolculuk yoksa, ne kadar meşakkat olsa da namaz kısaltılmaz.

Ayrıca, hikmet, bir hükümle alâkalı bütün fertlerde ve meselelerde her zaman bulunması gerekmez ve bulunmayabilir. Meselâ, her seferde olan, her yolcu, her zaman, her şartta meşakkat çekecek diye bir şart yoktur. Bununla birlikte, hikmetin bir hükmün her ferdinde ve her zaman mutlaka bulunmaması, o hükümde sözkonusu hikmet veya hikmetlerin hiç bulunmadığını göstermez; öte yandan, illete tesir etmez. Hikmet değişse, hattâ olmasa, misalimiz olan yolculukta diyelim ki hiç meşakket kalmasa, yine de illet, yani hükmün varlık sebebi değişmez; illet değişmeyince hüküm de değişmez. Sefer var olduğu sürece namazı kısaltma da devam eder.

Bu gerçeği ve kaideyi anlamayan, illet ile hikmet ve fayda arasındaki farkı bilmeyen, esasen usûl ilminden de mahrum modern zamanlar ictihad iddiacıları, Din adına da değil, gayr-ı İslâmî zemin ve şartlarda bu zemin ve

şartlara uyum için ve dünya ve rahatlık adına faydayı illet yerine koymakta ve kendilerince ictihad teşebbüsünde bulunabilmektedirler. Böyle teşebbüsler ise, baştan usule aykırıdır ve dolayısıyla geçersizdir.

· **Bir ifadedeki hüküm, katiyyü'l-metin olduğu gibi, kat'ıyyü'd-delâle de olmalıdır. Ayrıca, hüküm müştak üzerine olsa, me'haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir.**⁷⁹⁹

METNİN VE DELÂLETİN KESİN OLMASI

VE HÜKME İLLET OLMADA TÜRETİLMİŞ LÂFİZ

Fıkıh Usulü'nde ve/veya Kur'ân'dan ve hadis-i şeriflerden hüküm çıkarmada önemli kaidelerden ikisi de bunlardır.

Hüküm için metnin ve delâletin kesinliği: Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinip edinmeme misali

Birinci kaide olarak, bir ifade veya metnin kendisi, te'vilsiz olarak ondaki hükme delil teşkil etmelidir. Hz. Bedüzzaman (r.a.), bu kaideyi, kendisine “*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları velîler (dostlar, işlerinizi kendilerine havale edeceğiniz vekil veya müttetikler, sırdaş müsteşarlar) edinmeyin!*”⁸⁰⁰ âyet-i kerimesi münasebetiyle sorulan “Yahudi ve Nasâ-râ'ya muhabbetten Kur'ân'da nehiy vardır. Yahudileri ve Hıristiyanları velîler edinmesine nasıl dost oluruz?” sorusuna cevap sadedinde zikretmektedir.

Sözkonusu kaideyi bu misal üzerinden açıklayacak olursak, evet, bu âyet-i kerimede Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmekten nehiy vardır. Bu nehiy, lâfız olarak kat'îdir, fakat nehyin her zaman ve her şartta bütün Yahudileri ve Hıristiyanları içine aldığı, yani lâfızdaki delâlet kesin değildir. Çünkü Kur'ân'a, İslâm'a ait başka hükümler, bu âyetteki hükmün her zaman ve her şartta bütün Yahudileri ve Hıristiyanlarla alâkalı olmadığını gösterir. Meselâ, Yahudilerin ve Hıristiyanların kestiği yenir; Müslümanların kestiği de onlara helâldir. Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenmek caizdir.⁸⁰¹ Elbette bir Müslüman, İslâm'ın da emri olarak hanımını sevecek, ona muhabbet besleyecek, onunla dostluğun ötesinde sırdaş ve ona destek olacaktır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim, bütün Yahudilerin ve Hıristiyanların aynı olmadıklarını açıkça beyan buyurmakta;⁸⁰² Hıristiyanlar içinde Müslümanlara sevgi, yakınlık ve alâka besleyenler bulunduğunu belirtmekte⁸⁰³ ve Cenab-ı Allah'ın (c.c.) mü'minleri

kendileriyle dinlerinden dolayı savaşmayan, onları yurtlarından çıkarmayan ve çıkarılmalarına destek vermeyenler dışında kalan insanlara iyilikte bulunmak, bu insanları sahiplenmek ve onlarla dost olmaktan men etmediğini açıkça ifade buyurmaktadır.⁸⁰⁴ Şu halde açıktır ki, Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmekten men eden Mâide Sûresi, 51'inci âyetindeki hüküm, umumî, yani her zaman ve her şartta bütün Yahudileri ve Hıristiyanları içine alan bir hüküm olmayıp, mutlak, yani sınırlanabilir, nitekim zikrettiğimiz diğer âyetlerin sınırladığı (mukayyet) bir hükümdür. Öyleyse, bu âyet delil gösterilerek, İslâm'ın bütün Yahudilerle ve Hıristiyanlarla dost olmaktan Müslümanları men ettiği gibi bir hüküm kat'iyen çıkarılamaz. Çıkarana, ancak ya cahildir, ya maksatlıdır.

Türetilmiş lâfzın hükme kaynak teşkil etmesi kaidesi

Üzerinde durduğumuz ikinci kaideye gelince: *Hüküm müştak üzerine olsa, me'haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir.* (Yani, hükmün üzerine bina edildiği türetilmiş lâfız, bizzat hükmün illetini gösterir.) Bu önemli kaideyi, yine misalimiz olan Hz Üstad Bediüzzaman'a sorulan soruya cevap sadedince açıklayacak olursak: Söz konusu âyetteki yasak, yukarıda açıklanan birinci kaidemize göre bütünü değil, bazı Yahudiler ve Hıristiyanlar-la ilgilidir. Üzerinde durmaya çalıştığımız bu ikinci kaideye göre ise karşımıza çıkan tablo şudur:

Burada iki topluluğun, yani Yahudilerin ve Hıristiyanların, sözgelimi "Almanlar, İngilizler, Çinliler vb." olarak değil de Yahudiler ve Hıristiyanlar olarak anılmaları, söz konusu nehyin din sebebiyle bir nehiy olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, bazı Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeme hükmünün sebebi, onları dinleri sebebiyle, dinlerini tasviple, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı beğenir, tasvip eder, benimser tarzda dost edinmektir. Böyle bir dost edinme, nifak şüphesi taşır.

Netice olarak, üzerinde durulan iki önemli kaideyi temellendirdiğimiz misali teşkil eden âyet-i kerimenin manâsı ve ifade buyurduğu hüküm, sözkonusu kaideler çerçevesinde şöyle olmaktadır: "Ey iman edenler! (Bazı, yoldan çıkmış, şu bildiğiniz) Yahudileri ve Hıristiyanları (yahudilikleri ve hıristiyanlıklarında, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı tasvip eder ve benimser tarzda, bu intiabı verecek şekilde) dostlar, müttefik ve işlerinizi kendilerine havale edeceğiniz vekiller edinmeyin!"

Zekât vermede müellefe-i kulûb meselesi

İkinci kaideye bir diğer misal de, zekâtın sarf yerlerinden biri olarak müellefe-i kulûb meselesidir. Kur'ân-ı Kerim, zekâtın sekiz sarf yeri içinde *ve'l-müellefeti kulûbihim* diyerek, müellefe-i kulûbu da zikreder.⁸⁰⁵

Bazıları, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) müellefe-i kulûb olarak zekâtın pay verdiği iki kişiyi Hz. Ebu Bekir efendimiz (r.a.) zamanında Hz. Ömer efendimizin (r.a.) "Size zekât verilirken İslâm zayıftı; artık size İslâm'ın ihtiyacı ve sizden korkusu yoktur." diyerek zekâtın men etmesini delil göstererek, müellefe-i kulûbun zekât sarf yerlerinden biri olmaktan çıktığını ileri sürmektedir. Oysa, Hz. Ömer efendimizin (r.a.) sözü, gayet açıktır. O iki kişi Peygamber Efendimiz (s.a.s.) zamanındaki şartlar gereği müellefe-i kulûba dâhildiler; yani, kalblerinin te'lifi (İslâm'a ısındırılmaları veya düşmanlıklarından emin olma) gayesi takip ediliyordu. Hz. Ebu Bekir efendimiz (r.a.) zamanında o kişilerle ilgili olarak bu gaye ortadan kalkmış olmalıydı ki, büyük feraset ve basiret sahibi, İslâm'ın ve hükümlerinin künhüne vâkıf Hz. Ömer efendimiz (r.a.), bu sebeple onların zekâtındaki payını kesti. Hz. Ömer'in bu tavrı, âyetteki manâyı, hükmün kaynağını çok iyi anlamış olmaktan, "Hüküm müştak üzerine olsa, me'haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir." kaidelerini çok iyi bilmekten kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, te'lif-i kulûba muhatap, yani kalbleri İslâm'a ısındırılacak veya şerhlerinden ve düşmanlıklarından emin olunması gereken insanlar var oldukça, müellefe-i kulûb da zekâtın harcanma yerlerinden biri olarak kalmaya devam edecektir.

• **Şeriat'ın meselelerinin bir kısmı taabbüdî olup, aklın muhakemesine bağlı değildir ve emredildiği için yapılır. Bir kısmına ise ma'kulü'l-manâ denilir ve bunların illeti de yine Cenab-ı Allah'ın emri veya nehyi olmakla birlikte, akıl bunları yorumlayabilir ve bunların teşiinde bir hikmet veya maslahat, tercih sebebi olmuştur.**⁸⁰⁶

Ma'kulü'l-manâ hükümler ve akıl

İslâm'da elbette akıl ve mantık dışı, akıl ve mantıkla çelişen herhangi bir şey yoktur. Fakat İslâm, bütün akılları aşan Cenab-ı Allah'ın tayin buyurduğu bir din olmakla, insanların akli İslâm'ın her meselesini tam olarak kavrayamaz ve dolayısıyla hiçbir akıl, İslâm'a hakem olamaz. Bu sebeple, insana düşen, emredileni yapıp, nehyedilenden sakınmak olup, emir ve nehiyelerdeki hikmetleri anlamaya çalışmak da, şüphesiz men edilmiş değildir. Bir Müslüman, İslam'ı yaşadıkça onun kaidelerinin ve

hükümlerinin ne kadar yerinde ve doğru olduğunu anlar. Anlamak ve bilmek, sadece akla ait bir mesele de değildir; bazı şeyler vardır ki, onların doğruluğu veya yanlışlığı tecrübe ile ortaya çıkar; bazı şeyler, ancak vicdanda sezilir ve bilinir. Kaldı ki insan, ilim ve idrak açısından sürekli terakki etme mevkiinde bir varlıktır; o, dün doğru gördüğünü bugün yanlış, bugün yanlış gördüğünü yarın doğru görebilir. Ayrıca, insanın görmesi de, değerlendirmesi de, bilgisi de sınırlıdır. Dolayısıyla, bütün zamanlara, mekânlara, şartlara, mizaçlara ve seviyelere hitap eden İslâm'ın meselelerine akıl hakem olamaz; fakat İslâm'ın hiçbir meselesi de aklen mahkûm edilemez. Arzulduğu gibi, İslâm içinde sürekli terakki eden bir akıl, tecrübe ve vicdanla birlikte onun her meselesini idraki ölçüsünde tasdik edecektir.

Hükümlerde taabbüdîlik ve ma'kulü'l-manâ olanlar

Şeriat'ın bütün emir ve yasaklarının illeti, yani gerçek teşrî sebebi, Cenab-ı Allah'ın veya Peygamber Efendimiz'in, yani Kur'ân veya Sünnet'in onları emretmiş veya yasaklamış olmasıdır. Fakat bunlar içinde, meselâ namaz, namazların vakitleri, rekatları, kılınma şekilleri, bilhassa haccın rükünleri gibi özellikle ibadetle ilgili olan bazı meseleler tamamen taabbüdîdir. Yani bunlar, Cenab-ı Allah'ın kullarına olan emirleri ve kulların bunları kulluk borcu olarak yerine getirmesidir. Bu meseleler üzerinde, “Bunlar aklî mi, değil mi?; Aklen şöyle olsalardı daha iyi olurdu.; Neden şöyle değil de, böyle emredildiler?” şeklinde aklın hakemliği sözkonusu olamaz. Şeriat'ın diğer meselelerine “ma'kulü'l-manâ” denilir. Yani, bunlar üzerinde düşünülebilir; akıl, bunları yorumlayabilir, bunlardaki hikmetleri araştırabilir. Bunlar da, yine Cenab-ı Allah'ın emirleri ve yasakları oldukları için yerine getirilir; emredilmeleri veya yasaklanmalarındaki illet, yani asıl sebep, yine Cenab-ı Allah'ın onları emretmiş veya yasaklamış olmasıdır. Fakat, bunların emredilip yasaklanmasında bazı hikmetler tercih sebebi olmuştur; yani, başka hükümlerin yerine onlar konmuştur. Helâl kılınan yiyeceklerin tayyip, yani her bakımdan temiz, sağlığa en azından zararsız ve selim tabiatlara güzel gelen yiyecekler olması; haram kılınan maddelerin zararlı olması ve haram kılmada mutlaka zararların da gözetilmesi, dolayısıyla, İslâm tarihinde çok sonraları kullanılır hale gelmiş olmakla birlikte, insana mutlak zararlı

olduğu kesin bulunan sigaraya haram hükmü verilmesi, ma‘kulü’l-manâ olan meselelere birer misaldir.

Taabbüdîlik ve ma‘kulü’l-manâ olmada Kurban misali

Burada şu nokta da çok önemlidir: Şeriat’ın emirleri ve yasaklarında sadece tek bir fayda gözetilmiş değildir. Onlardaki bazı hikmetleri ve faydaları akıl kavraya da, bazılarını kavrayamayabilir. Dolayısıyla, “Bu emir veya yasaktan gaye budur; öyleyse bu, şöyle tatbik edilse de olur.” gibi bir neticeye gidilemez. Meselâ, “Kurban’dan maksat, Cenab-ı Allah’a (c.c.) yaklaşmak ise, bu, hayvanı kesmeden tasadduk etmekle de olabilir. Maksat, fakirlere yardım ederek Allah’a yaklaşmak ise, kurbanın bedelini fakire verip, onun o bedeli et veya daha başka en âcil ihtiyaçlarına harcaması daha yerinde olabilir. Yok, maksat Allah için kan akıtmaktır ise, bir tavuk veya hindi kanı akıtmakla da bu, yerine getirilebilir.” gibi akıl yürütmelerde bulunulamaz. Çünkü, kurban da bir ibadettir ve bütün ibadetler gibi bu ibadet de, Cenab-ı Allah tarafından ve Sünnet’te o nasıl emredilmişse öyle yerine getirilir. Ondaki hikmetlerin sadece Allah için kan akıtmak, kurbanın etini dağıtarak fakirleri sevindirmek ve böylece Allah’a yaklaşımdan ibaret olduğu iddia edilemez. Kaldı ki, kurbanda sadece bu hikmetler sözkonusu olsa bile, demek ki sözkonusu hikmetler, ancak Şeriat’ın emrettiği şekilde kurban kesmekle yerine getirilebilecektir.

Bir diğer misal olarak, “Ezanın hikmeti, Müslümanları namaza çağırmaktır; şu halde bir tüfek veya top atmak kâfidir” de denilemez. Çünkü, ezanın hikmeti sadece Müslümanları çağırmaktan ibaret değildir. Onda bizim bildiğimiz ve bilmediğimiz, bilebileceğimiz veya bilemeyeceğimiz daha pek çok hikmetler vardır. Dolayısıyla, Şeriat’ın bütün emirleri ve yasakları, ister taabbüdî ister ma‘kulü’l-manâ türünden olsun, Cenab-ı Allah’ın veya Rasûlüllah’ın emirleri ve yasakları olarak ve Şeriat’ta tarif edilen şekilde yerine getirilir.

- **Nasıl maddî hastalıkların çok ve çeşitli olması ve bunun tıpta çok sayıda uzmanlıkların varlığını gerektirmesi, aynı şekilde, manevî hastalıkların da çok ve çeşitli olup, buna göre farklı rûhî terbiye yolları veya tarikatların bulunması bir hak ise, bunun gibi, İslâm’ın evrenselliği ve bu evrensellik içinde çağların, şartların, seviyelerin, mizaçların farklılığı ve İslâm’ın bütün bu farklılıklara hitap edebilmesi sebebiyle de farklı fikhî mezheplerin varlığı gereklidir ve haktır.**⁸⁰⁷

FIKHÎ MEZHEPLER HAKTIR, HAKİKATTİR, ZARURÎDİR

Allah'ın Kelâm Sıfatı'ndan gelen Kur'ân-i Hakîm, kâinatın tercümesi, Allah'ın İrade ve Kudret sıfatlarından gelen kâinat ise, Kur'ân'ın manâlarının fizikî varlığıdır. Dolayısıyla Kur'ân'daki ve kâinattaki İlâhî düsturlar ve hükümler, asla birbiriyle çelişmez, tersine birbirine tercüman, dolayısıyla onları anlamada birbirine misal olurlar. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de İslâm, “fıtrat” olarak zikredilir.⁸⁰⁸ Yani İslâm, Cenab-ı Allah'ın yaratmasının, yarattığı kâinatın, icraatının, Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye'nin bir tercümanıdır. İslâm'ı kâinat kitabından, kâinat kitabını İslâm'dan okumak bu bakımdan çok önemlidir; özellikle insanların ilme döküldüğü günümüzde çok daha önemlidir; gelecekte daha çok önem kazanacaktır. Ayrıca bu, İslâmî ve manevî hakikatleri objektif ve müşahhas delillerle anlatabilme demektir ve çok daha ikna edicidir.

Maddî ve manevî hastalıklar ve tedavide ekoller, uzmanlıklar

Konumuz açısından bu çerçevede olmak üzere, Cenab-ı Allah'ın insanda yarattığı maddî hastalıklar çok sayıdadır ve çok çeşitlidir. Bu da, bir yönüyle tedavi ilmi olan tıpta çok sayıda uzmanlaşmaya ve uzmanlıkların varlığına sebep olmuştur ve kimsenin buna itirazı yoktur, olmaz ve olamaz. Çünkü bir doktorun bütün hastalıklarda ve bütün tedavi yollarında uzman olması fıtraten, yani Cenab-ı Allah'ın (c.c.) yaratılış ve hayattaki sistemine göre mümkün değildir. Özellikle hastalıkların fertlere göre bile değişiklikler arzettiği, aynı hastalığın farklı fertlerde nisbeten farklı neticeler ortaya koyup, nisbeten farklı tedaviler gerektirdiği de nazara alınırsa, bu gerçek daha bir açıklık kazanacaktır. İnsan vücudu bütün bir organizma olup, onun herhangi bir yerindeki ârıza vücudun tamamında tesirini gösterse ve bir yerindeki arıza farklı yerlerde tesirler icra etse de, bu, sözkonusu gerçeği geçersiz kılmaz. Belki doktorlar arasında, tedavi adına çok önemli bir usul olarak konsültasyonu, yani istişareyi gerektirir.

Peygamberler ve velîler arasında farklılıklar

Bunun gibi, insanın manevî hastalıkları da çok çeşittir; hattâ bazen insanların halleri sayısındadır. Bu da, Tasavvuf'ta veya nefis tezkiye ve ruh terbiyesi yolunda farklı farklı meşreplerin, farklı farklı tarikatların varlığını gerekli kılmıştır. Çünkü peygamberlerden sonra hiçbir velîye, belki misyonu cihanşümul (evrensel) olan Peygamberimiz (s.a.s.) dışında hiçbir peygambere bütün manevî hastalıkları teşhis ve tedavi edebilme kapasitesi

verilmemiştir; Peygamber Efendimiz (s.a.s.) dışında hiçbir peygamber, misyonu, dolayısıyla Din'den sahip kılındığı kısım ve kapasitesi açısından küllî ve evrensel değildir. Bundan dolayı Peygam-berimiz'den önceki peygamberlerin misyonlarında dahi farklılıklar ve bazı noktalarda bazılarının diğerlerine nazaran daha üstün olduğunu görürüz. Meselâ, Hz. İbrahim'e (a.s.) risalet misyonunun yanısıra ona bağlı olarak "insanlara imamet" misyonu⁸⁰⁹, dolayısıyla bu noktada ve Cenab-ı Allah'a *halîl* olmada bir üstünlük;⁸¹⁰ Hz. Davud'a (a.s.) risalet misyonu yanısıra ona bağlı olarak hilâfet misyonu⁸¹¹ ve elbette bu noktada bir üstünlük ve Hz. Süleyman'a (a.s.) risalet misyonu yanısıra ona bağlı olarak meliklik misyonu⁸¹² ve bu sahada bir üstünlük verilmiştir. Aynı üstünlük, meselâ Hz. İsa için Rûhullah, Hz. Musa için Kelîmullah olmada sözkonusudur ve bu çok önemli gerçek Kur'ân- Kerim'de şöyle ifade buyrulur:

O (gönderilen) rasûller ki, (bazı yönlerden) kimisini kimisine üstün kıldık. İçlerinde kendisiyle Allah'ın (bir perde gerisinden) konuştuğu vardır; kimisini de Allah, derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya ise (rasûl olduğunu gösteren ve mesajını ispat eden) apaçık deliller verdik ve onu Rûhu'l-Kudûs'le destekleyip güçlendirdik. Eğer Allah dilemiş (ve insanlara irade vermeyip, onları mecbur bırakmış olsaydı,) o rasûllerin arkasından gelenler, kendilerine apaçık deliller, gerçeği gün gibi gösteren âyetler gelmesine rağmen birbirleriyle savaşırlardı. Ne var ki, aralarında anlaşmazlığa düştüler; içlerinde iman eden de vardır, küfür içinde olan da. Eğer Allah dilemiş (ve onlara irade vermeyip kendilerini belli bir davranış şekline mecbur bırakmış olsaydı), aralarında savaşırlardı. Fakat Allah, ne dilerse onu yapar.⁸¹³

(Missonları çerçevesinde) daha önceden sana bahsettiğimiz rasûller gibi, kendilerinden sana söz etmediğimiz daha başka rasûller de gönderdik (ve şüphesiz onlara da vahiyde bulunduk).

Ve Allah, Musa ile de hususî bir tarzda konuştu.⁸¹⁴

Şeriat ve şeriatlar arasındaki farklar ve farklılık sebepleri

Ayrıca, Şeriat, bir yönüyle insanların hayatını idare için konmuş İlâhî kanunlar mecmuasıdır. Din, bütün temel düsturlarıyla insanın, insan hayatının ve kâinatın değişmez gerçeklerine hitap etmekle hiç değişmemekle birlikte, onun farklı zemin ve değişen şartlara hitap eden ve dolayısıyla değişkenlik gösteren boyutları da vardır. Meselâ, Kur'ân'da açıkça okuduğumuz üzere, Hz. İbrahim, dolayısıyla Hz. Yakup ve Hz. Yusuf şeriatında hırsızlık yapan kişi, kimin malını çalmışsa ona hizmet etmek üzerinde köle olarak yanında alıkonurdu.⁸¹⁵ Cenab-ı Allah (c.c.), sığır ve koyun-keçi cinsinden, sırtlarında ve bağırsaklarında bulunan veya kemiğe karışanları hariç iç yağı gibi, Hz. Yakub'un nefesine haram ettiği ve

Kur'ân'da, yani temelde helâl olan bazı yiyecekleri İsrail Oğulları'na haram kılmıştı.⁸¹⁶ Bu ve daha başka bazı temelde helâl, temiz ve hoş yiyecekler, taşkınlıkları, zulümleri, insanları Allah'ın yolundan alıkoymaları, faiz almaları, halkın malını bâtil yollarla yemeleri gibi sebeplerle de yine İsrail Oğulları'na haram kılınmıştı.⁸¹⁷

Şeriatlarda değişiklikler ve nesh vâkiası

Nasıl asırlara ve şartlara göre, hattâ kavimlerin genel karakterlerine ve davranışlarına göre ceza ve terbiye sebebiyle Şeriat'ta değişiklikler oluyorsa, aynı Şeriat'ta kendi zamanı içinde. özellikle te'sisi sürecinde *nesh* dediğimiz hadise de cereyan ediyor, yani Cenab-ı Allah (c.c.), aynı Şeriat'ta zamanla bazı helâlleri haram, bazı haramları da helâl kılıyor veya bazı hükümleri tamamen ilga buyuruyordu.⁸¹⁸ Bu, yukarıdaki âyetlerde açıkça gördüğümüz üzere, meselâ aslında Hz. İbrahim'in Şeriat'ına bağlı olması gereken Hz. Yakup (a.s.) zamanında bile cereyan ettiği gibi, bizzat İslâm'ın Şeriatı'nda da Peygamber Efendimiz (s.a.s.) zamanında cereyan etmiş, bazı hükümler tedricî olarak helâl kılınmış, bazıları tamamen, yani lâfızlarıyla da ortadan kaldırılmış, bazıları ise, ihtiva ettikleri zâhirî hüküm neshedilmiş olmakla birlikte, başka manâ ve hükümlere kaynaklık ettikleri için lâfızlarıyla Kur'ân'da kalmışlardır.⁸¹⁹

Nesh, Şeriat'ın öyle bir dinamiğidir ki, meselâ İsrail Oğulları için Hz. Yakup zamanında çok kısmî değişiklikler de geçiren Hz. İbrahim Şeriatı'ndan sonra, ayrıca Hz. Musa'ya Tevrat ile verilen Şeriat ve en nihayet Hz. İsa'ya verilen Şeriat, yani aralarındaki kısmî farklılıklar sebebiyle ayrı şeriatlar olarak görülen üç ayrı şeriat vaz'edilmiştir.⁸²⁰ Kısaca, Peygamber Efendimiz'den önce farklı zamanlarda birbirlerinden kısmen farklı olan şeriatlar vaz'edilmiş⁸²¹ ve bu şeriatlar içinde de nesh vakası cereyan etmiştir.⁸²²

İslâm içinde fikhî mezhepler

Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) nihaî ve evrensel şekliyle tebliğ edilmiş bulunan İslâm, Şeriatı'yla da kendinden itibaren bütün zamanlara, şartlara, zeminlere, mekânlara ve seviyelere hitap ve onları tatmin eder. Şu kadar ki, ne Peygamber Efendimiz (s.a.s.) zamanında insanlar aynı şartlar altında yaşıyordu, ne de Peygamberimiz'den sonra dünyanın şartları her yerde aynı olmuştur. Her zaman dünyada farklı mizaç ve karakterde ve farklı şartlar altında insan toplulukları yaşamışlardır, yaşamaktadırlar ve yaşamaya da

devam edeceklerdir. Dolayısıyla, evrensel olan İslâm'ın bütün bu farklı şartlara, topluluklara ve onların farklı ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gerekir. Bu cevap verebilme istidadı İslâm'da ve Şeriatı'nda bütünüyle vardır. Kur'ân ve Sünnet, bu cevap verebilirliği bütünüyle haiz olup, şu kadar ki, bunlardaki bazı hükümler apaçık, bazıları zamana, mekâna, zemine, şartlara ve topluluklara göre sınırlanabilir (*takyit*), umumîleştirilebilir (*ta'mim*) ve hususîleştirilebilir (*tahsis*) özelliktedir.

İslâm, hem bu mekanizmaları işletmek, hem de hayatın değişen şartlarına cevap vermek ve dolayısıyla Kur'ân'da ve Sünnet'te veya Şeriat'ta meknî, yani Şeriat'ın tabakaları arasında var olan hükümleri ortaya çıkarmak için *kıyas*, *ictihad*, *istihsan*, *istishab*, *mesalih-i mürsele*⁸²³ ve *sedd-i zera'i*⁸²⁴ gibi önemli hukukî prensipler getirmiştir. Ve nasıl Peygamber Efendi-miz'den önce farklı şeriatlar ve aynı Şeriat içinde zamana ve şartlara göre farklılıklar olabiliyorsa, farklı şeriatları ve şeriatlar içinde zamana, mekâna, şartlara ve toplumların hallerine ve karakterlerine göre farklılıkları gerekli kılan aynı gerçekler ve aynı faktörler, İslâm Şeriatı içinde de tâli meselelerde farklılıklar ihtiva eden farklı fikhî mezheplerin varlığını zarurî kılmıştır. Kısaca, İslâm içinde farklı fikhî mezheplerin varlığı, İslâm'ın evrenselliğinin, aralarında farklılıklar bulunan bütün zamanlara, şartlara, seviyelere, mizaç ve karakterlere hitap edebilme, her farklı şartın gereklerini tatmin edebilme kapasitesinin gereğidir ve zarurîdir.

Bu noktada Hz. Bediüzzaman (r.a.), çok güzel ve çok anlaşılır bir misal verir:

Aynı su, beş farklı mizaçtaki beş hastaya göre beş farklı hüküm alır: Birisine, hastalığının mizacına göre su ilâçtır, dolayısıyla tıbben vaciptir. Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi zararlıdır, öyleyse, tıbben haramdır. Diğer birisine, az zarar verir, bu sebeple tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnet veya müstehaptır. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir; afiyetle içsin, tıbben ona mübahdır. İşte hak burada taaddüd etti (birden fazla oldu). Beş durumun beşi de madem haktır, öyleyse aynı suyun her bir hasta için ayrı bir hüküm, yani beş farklı hüküm alması da haktır; aksi tam zulüm olur. İşte, insan varlığının değişken yanlarına göre İlahî hükümlerin değişiklik arzemesi ve dolayısıyla birbirlerinden kısmen, yani Şeriat'ın teferruatına bakan yanları itibariyle farklı hükümlere sahip mezheplerin ortaya çıkması haktır ve maslahattır.

Evet, dört mevsimde giyecek, yiyecek ve kullanılacak ilâçların değişmesine lüzum ve ihtiyaç hâsıl olduğu gibi, bir şahsın yaşayış devrelerinde, talim ve terbiye keyfiyeti de değişir. Bunun gibi, hikmet ve maslahat gereği olarak, beşerin ömrünün devrelerine ve mertebelerine göre fer'î, yani teferruata dair hükümlerde de değişiklik olur. Çünkü, fer'î hükümlerden biri, bir zamanda maslahat iken, diğer bir zamana göre zararlı olur. Veya bir ilâç, bir şahsa deva iken, başka şahsa hastalık olur. Bu sırdandır ki, Kur'ân, fer'î hükümlerden bir kısmını neshetmiştir.

Yani vakitleri bitti, nöbet başka hükümlere geldi diye hükmetmiş (ve Şeriat-ı Muhammediye, zamanlara, şartlara, mizaç ve karakterlere göre değişebilecek hükümlere de bünyesinde yer vermiştir).⁸²⁵

· **Tahtîcilik fikri, sûizan ve tarafgirlik hissini bir açıdan kaynağı olup, İslâm'ın gerektirdiği rûhî dayanışma, kalbî birlik, karşılıklı sevgi ve yardımlaşmada büyük yaralar açmıştır. Halbuki bize emredilen, hüsnüzan, sevgi ve birliktir.**⁸²⁶

TAHTÎCİLİK DEĞİL, MUSSAVİBECİLİK

“İctihada konu olan fer'î meseleler dâhil bütün dinî meselelerde doğru birdir, dolayısıyla her mezhebin görüşü hatalı olabilir.” düşüncesine *tahtîcilik* (herkesi hatada görme) denmiştir. Buna karşılık, “İhtilâflı meselelerde doğru bir değildir; bu bakımdan, her hak mezhebin görüşüne doğru olarak bakılabilir.” düşüncesi ise *mussavibecilik* (herkesi doğrudan görme) olarak adlandırılmıştır.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, dünyanın her tarafında şartlar ve toplumların mizaç ve karakterleri hiçbir zaman aynı olmamıştır ve olması mümkün değildir. Buna mukabil, Şeriat, evrensel, yani farklı zamanlara, mekânlara, şartlara, mizaçlara ve seviyelere hitap edebilir kabiliyet ve kapasitededir. Öyleyse, onun fer'î, yani ikinci-üçüncü derecedeki ve zamana, mekâna, şartlara, toplumların mizaç ve karakterlerine göre değişebilir meselelerinde farklı görüş ve hükümlerin ortaya çıkması tabii olmanın da ötesinde zarurîdir. Dolayısıyla, bu farklı görüş ve hükümlerin vücut verdiği mezheplerin varlığı haktır ve doğrudur; zarurîdir, İslâm'ın evrenselliğinin ve nihaî hak Din oluşunun gereğidir. Öyleyse, her hak mezhebin görüşü, ulaştığı netice, verdiği hüküm, en azından, doğru olarak kabûl edilmelidir. Bu tavır, İslâm'ın gerektirdiği ve emrettiği hüsnüzan, rûhî dayanışma, kalbî birlik, karşılıklı sevgi ve yardımlaşmanın da gereğidir.

Buna karşılık, tahtîcilik ise, hem İslâm'ın her bakımdan evrenselliğini görememe, hem zamanlar, mekânlar, şartlar, mizaçlar ve seviyeler arasındaki farkları hesaba katmama manâsına gelmektedir. İkinci olarak, insanların çoğu bilgi, idrak ve kapasite açısından avamdır. Avam, üzerlerinde ittifak olan aslî meseleleri, Din'in değişmez kaidelerini ve hükümlerini, özellikle fıkhîta üzerinde mezheplerin birleştiği hususları ictihada konu ihtilâflı meselelerden açıkça ayırtedemez ve dolayısıyla tahtîciliği Din'in tamamına teşmil edebilir. Nitekim, cehaletin hükümferma

olduğu ve herkesin kendisini Din hakkında konuşmaya selâhiyetli addettiği günümüzde bu yaşanmakta ve neticede Din, sanki herkesin yorumuna göre farklılaşan beşerî bir ideoloji veya sistem gibi algılanabilmektedir.

Ayrıca, tahtîeci, ihtilâflı meselelerde kendine ait bir görüş ve hükme sahip bulunup, kendi görüşünü doğru, başka görüşleri yanlış görmekten kurtulamaz. Esasen tahtîeciliğin temelinde de başkalarına suizan, hubb-u nefis, yani kendini beğenme ve tarafgirlik önemli bir yere sahiptir. Bu da, İslâm'ın emrettiği ve gerektirdiği rûhî dayanışma, kalbî birlik, karşılıklı sevgi ve yardımlaşmaya aykırıdır. Halbuki, Müslümanlar olarak, hüsnüzan, sevgi ve birlikle memuruz. Tahtîeci, yukarıda arzedildiği gibi, Kur'ân'ın ve İslâm'ın bütün zamanlara, mekânlara, şartlara, mizaç ve seviyelere hitap edebilirliği hakikatinden de gafildir.

• **Şeriat, insan tabiatının tecavüzlerine set çekmekle onu dengeleyip, nefis-i emmareyi terbiye eder.**⁸²⁷

İSLÂM'IN BÜTÜN EMİR VE YASAKLARI DIRİDİR, DIRİLTİCİDİR

Daha önce de temas edildiği üzere, Din'in emir ve yasaklarında temel veya aslî hususiyet, onların teabbüdî olması, yani, Allah emrettiği veya yasakladığı için Allah'a ibadet kasdıyla onlara uyulmasıdır. Fakat Hakîm olan Hz. Allah'ın (c.c.) her emir ve yasağında sayısız hikmetler vardır; Din'in müstehap ve mübahlarında dahi pek çok hikmetler sözkonusudur. Bu hikmetler tek yönlü de olmayıp, hayatın pek çok şubesini, bazen bütün şubelerini içine alır.

İslâm'ın bütün emir ve yasaklarında, hattâ hayatın içtimaî, iktisadî ve siyasî yanlarını ilgilendiren, modern ifadesiyle, hukukî kaidelerinde ahlâk ve maneviyat adına insanı terbiye edici özellikler de ön plandadır. Yani, onun bütün emir ve yasakları diridir, hayat doludur ve hayat vericidir. Bundandır ki, Kur'ân-ı Kerim'de “*Ey imanlar edenler! Rasûlüllah sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icabet edin. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına perde çeker. Sonra, hiç şüphesiz O'nun huzurunda toplanacaksınız.*”⁸²⁸ buyrulur. İslâm'ın her kaidesi, her hükmü, insana gerçek insanî hayat mertebesini kazandıran, onun kalbi ve diğer bütün melekelerini dirilten, fert fert insanlar gibi topluma da hayat üfleyen bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla, İslâm'ın hükümlerine uymamak, nihayet kalbin ölmesi demektir.

İsrafın haramlığı misali

Meselâ, israf etmemek, Cenab-ı Allah'ın emridir; israfın hükmü haramdır. Modern ekonomide israfa sadece ekonomik bir prensip olarak bakılır. Oysa İslâm'da o, öncelikle Cenab-ı Allah'ın haram kıldığı bir şey olarak, israfa bulunmakla insan, sadece iktisadî hayatını zehirlemez; ayrıca bir haram, yani hakkında Âhîret'te sorguya çekileceği, dünyada da kalbinde bir leke meydana getiren, manevî kalbinin bazı hücrelerini öldüren büyük bir günah işlemiş olur. İsrâf yasağına uymakla da, farz bir emri yerine getirmiş, dolayısıyla kalbini ve diğer manevî melekelerini uyarmış, harekete geçirmiş, iradesini güçlendirmiş, manevî ve ahlâkî terakkî adına bir mesafe kat'etmiştir.

Şeriat'ın hükümleri, insan için aynı zamanda ahlâk eğitimidir

Şeriat'ın hükümleri, nefs-i emmareyi de terbiye eder. Meselâ, insanda üç temel meleke veya kuvve(t) vardır. Savunma mekanizmamızı oluşturan gazap (öfke) kuvveti veya melekesi, fakültesi, dünya hayatını yaşama mekanizması olan şehvet (istek, arzu, iştiha) kuvveti ve insanî yanımızı öncelikle tayin eden akıl kuvveti. Bu kuvvetlerin ahlâk adına dengeyi işaretleyen orta noktaları bulunur; bunlar, gazap kuvveti için şecaat, şehvet kuvveti için iffet, akıl kuvveti için hikmettir. Bu üç kuvvetin, bu orta noktalardan ifrat ve tefrit yönünde sayısız sapma noktaları ve dereceleri vardır. Bu nokta ve dereceler birer kavramda özetlense veya birer kavram olarak ifade edilse de, sapma noktaları, sanki bir doğru üzerinde sınırsız olarak uzayıp gider. Meselâ, gazap kuvvetinin ifrat tarafı tehevvür (olur olmaz her şeye, yerli-yersiz, zamanlı-zamansız sinirlenme), tefrit tarafı cebanet (korkaklık, sinmişlik, tepki gösterilmesi, ölçülü öfkelenilmesi gereken durumlarda da tepki göstermeme, öfkelenmeme)dir. Bir doğrunun ortasına şecaati yerleştirirsek, tehevvür ve cebanet, onun sağında ve solunda âdeta sonsuza doğru derece derece, nokta nokta yer alır.

İşte, Şeriat'ın emirleri ve yasakları, insan için aynı zamanda ahlâk eğitimidir. Çünkü onları yerine getirmek, iradenin hakkını vermek, yani iradeyi nefs-i emmarenin kontrolünden kurtarmak, dolayısıyla nefs-i emmareyi emir altına almak manâsına gelir. Diyelim ki, içki içmemekle, zina etmemekle, harama bakmamakla, başkasının malına göz dikmemek ve çalmamakla insan, nefsin şehvet kuvvetini kontrolünde tutar. Bunlar, bir yandan insana ciddî sevap kazandırırken, diğer yandan insanı kâmil insan

olma yolunda eğitir, kalbi ve diğer manevî melekelerin dirilmesine hizmet eder.

Mezhepler arası farklılıklarda hikmetler

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), İslâm hukuku veya Dinî hukuk ile modern hukuku birbirinden en temel noktada ayıran bu çok önemli tesbiti, fıkhîta mezhepler arasındaki farkların hak oluşunu açıklarken yapmıştır. Meselâ, Hanefî Mezhebi'nde evlenmeleri haram olmayan bir erkek ve kadının tenlerinin birbirine dokunması abdesti bozmaz; Şafiî Mezhebi'nde bozar. Hanefî Mezhebi'nde kaba veya ağır necasetin belli bir miktarı, katı ise 4 gramdan, sıvı ise el ayasını dolduracak miktardan az olanı namaza mâni değildir; Şafiî Mezhebi'nde ise evlenmeleri haram olmayan bir erkek ve kadının tenlerinin dokunması her ikisinin de abdestini bozar ve kaba necasetin en az miktarı dahi namaza mânidir.

Kader ve İlâhî Hikmet'in tensibiyle Hanefî Mezhebi tarihte daha çok İslâm devletlerinin, özellikle Osmanlı Devleti gibi çok büyük ve geniş bir devletin mezhebi olmuş, dolayısıyla daha çok şehirli nüfus Hanefî Mezhebi içinde yer almıştır. Buna karşılık, Şafiî Mezhebi ise, elbette şehirli müntesipleri de bulunmakla birlikte, daha ziyade taşrada yaşayanlar arasında yayılmıştır. Taşrada yaşayanlar genellikle toprakla, hayvanla ve işçilikle meşgul buldukları için, buralarda kadın ve erkeklerin bir arada daha fazla bulunup bir arada çalışması, aynı zamanda necasete daha fazla bulaşmaları, şehir ahalisine nazaran daha fazla görülür. Dolayısıyla, Şafiî Mezhebi'nin hükümleriyle erkek ve kadınların fazla bir arada bulunmalarının getireceği fesadın önüne geçilmiş ve necasetten de hassasiyetle kaçınmak mümkün olur. Şu iki misal bile göstermektedir ki, Şeriat'ın hükümleri, insan "tabiatı"nı tecavüzlerden, yani haddi aşan davranışlardan, günahlardan alıkoymakta, nefsi terbiye etmekte, ibadetle ilgili hükümler dahi içtimaî hayatı düzenlemektedir; bu iki misal yine göstermektedir ki, fikhî mezhepler, haktır ve İslâm'ın evrenselliğinin, her şarta, her zamana, her zemine ve mekâna hitap edebilirliğinin gereğidir, hikmet ve rahmet-i İlâhiye'nin tecellisidir.

· **Sahâbîler, akrebiyet-i İlâhiye'ye mazhardır ve onların seviyesine peygamberler dışında başkalarının ulaşabilmesi mümkün değildir.**⁸²⁹

SAHÂBÎLER, PEYGAMBERLER DIŞINDA HERKESTEN ÜSTÜNDÜR

Cenab-ı Allah'ın yakınlığını kazanmak şu iki yolla olur:

Allah'a yakınlığın iki yolu

Birisi, akrebiyetin, yani Cenab-ı Allah'ın bize olan yakınlığının inkişafıyladır; diğeri ise, bizim O'ndan sonsuz uzaklığımız noktasında mertebeler aşarak O'na belli bir yakınlık kazanma yoludur. Birinci yolu, öncelikle Peygamberlik temsil eder. Bir diğere ifadeyle, peygamberliğin Cenab-ı Allah'a yakınlığı birinci yolla olur.

Peygamberler, diğere insanlardan çok daha üstün donanıma sahiptirler ve insanlar içinde ancak onlar, peygamberlik misyonunu yüklenirler. Bu demek değildir ki, Cenab-ı Allah (c.c.), onlara ayrıcalık yapmıştır. Hayır, donanım ne kadar yüksek ise imtihan o kadar ağır olur. Fakat peygamberler, bu imtihanı başarıyla verirler; onlar, peygamber olmayan en büyük insanların bile katlandıklarından kat kat ızdıraba ve imtihana maruz kalır ve bunlara katlanırlar. Yani peygamberlik, bazılarının zannettiği gibi, hazır bulma mesleği değildir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'de gayet açıktır:

İbrahim'i Rabb'i (ateşe atılma, yakını Lût'un kavminin helâki, oğlu İsmail'i kurban etme emri gibi) birtakım ağır yükümlülükler altında çetin imtihanlardan geçirdi ve İbrahim, bunların hepsinde tam manâsıyla muvaffak oldu. Rabb'i, "Seni insanlara imam yapacağım!" dedi. (İbrahim), "Soyumdan da (imamlar kıl)!" diye dua ve münacatta bulundu. (Rabb'i,) "(Soyun içinde zalim olmayan ve liyakat ortaya koyanları kılarım.) Fakat va'dettiğim böyle bir nimetime zalimler nail olamaz." buyurdu. [830](#)

Donanımlarının yüksekliği ve iradeleriyle bunun hakkını vermeleri sebebiyle peygamberlerin Cenab-ı Allah'a yaklaşmaları birden olur; bununla birlikte, imtihanları ve terakkîleri ölünceye kadar devam eder. Peygamberlerin Allah'a yakınlığı, niyetlerindeki tam ihlâs, kusursuz azim, tam teslimiyet ve tevekkül, nefsin ve şeytanın iğvalarına asla kapılmama ve gelecekte yapacaklarını Cenab-ı Allah'ın bilmesi gibi sebeplerle Allah'ın onları tutup Kendi'ne çekmesi (incizap, cezb-i Rah-mânî=Rahmân'ın çekmesi) ve bizzat yaklaştırmasıyla gerçekleşir. Onlar, peygamber olarak seçildikleri anda Allah'ın yakınlığına tam mazhar kılınmışlardır. Fakat, imtihanları ve terakkîleri peygamberlik vazife ve sorumluluğu içinde ve en ağır şekilde devam eder. Peygamberlere ait Allah'ın bu yakınlığını elde etme yolu kısadır, fakat çetindir, metindir, gölgesizdir, yani hakikatler bu yolda apaçık görülür, çok yüksektir ve çok halistir.

Allah'a ikinci yaklaşma yolu ise, tarikat berzahında veya değil, nefisle mücadele ede ede mertebeler aşarak Allah'a belli bir yakınlık kazanmaktır.

Bu yol, uzundur, gölgelidir; yani bütün hakikatler peygamberlik yolundaki gibi her zaman apaçık görülmez; araya karakter, kapasite, mizaç, zaman, zemin, mekân gibi unsurların gölgeleri düşer. Bu yolun harika veya kerametleri çoktur; ne var ki, peygamberlik yolunun başlangıcına bile yetişemez. Bu yolla Allah'a yaklaşan ve "velî" olarak adlandırılanların ulaştığı en son mertebe, peygamberliğin ilk mertebesi dahi değildir. Arada, güneş ile bir tek şuaı kadar fark vardır.

Allah'a bu iki yakınlık yolunu şu iki misalle anlatabiliriz: Bir insan, güneşten tam istifade için sahraya çıkıyor ve bütün vücudunu güneşe açıyor. Güneş de, çekim gücüyle onu birden yakmayacağı bir noktaya kadar yükseltiyor ve bu insan, arada gölge edecek hiçbir şey olmaksızın güneşin ıslısından ve ışığından iliklerine kadar sürekli faydalanıyor. İkinci bir insan, evinin içinden pencere açıyor; güneş pencereye doğrudan vurmadığı için de bahçeye güneşe karşı ayna koyuyor ve bu aynadan güneşin bazı ışıkları evin içine vuruyor; bu ikinci insan da güneşten bu şekilde istifade ediyor.

İkinci bir misal şöyle verilebilir: Geçen geceye ulaşmanın iki yolu vardır: Biri, nasıl mekânda yükseldikçe görüş ufku genişler, aynı şey, zaman için de sözkonusudur. Kalben ve rûhen inkişaf etmiş bir insan, zamanda yükselerek dünkü günü bugün gibi idrak edebilir. İkinci insan ise, 365 gün yaşayıp nihayet geçtiğimiz geceye tekrar ulaşabilir. İşte, birinci yol peygamberlik yolu, ikinci yol, velâyet yoludur.

Sahâbe yolu

Sahâbe-i Kiram, Peygamber Efendimiz'in doğrudan talebeleri olarak birinci yolun yolcularıydılar. Bu yol, bütünlüğü içinde İslâm'ı temsil yolu olup, peygamberlerden mirastır ve peygamberlere mirasçı olma yoludur. Bu yolda bütün melekeler gibi, nefis ile ruh, akıl ile kalb, aynı anda ve birlikte seyahat eder. İlim ve manâ, tasavvuf veya tekve ile medrese, hattâ kışla gibi ayrımlar yoktur. Bunların tamamı, yolun erkânındandır ve iç içedir.

Cenab-ı Allah (c.c.), peygamber olmayan bazılarını da derecelerine göre belli ölçülerde birinci yolda yürütebilir. Yani, donanımları ve iradelerin hangi yolda kullanıp, nasıl davranacaklarını önceden bildiği için bunları seçmiştir. Bu gerçeği Kur'ân-ı Kerim'de yine açıkça görürüz: "*Ey iman edenler! İçinizden kim, hangi grup dininden dönerse dönsün, bir gün gelecek ve Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah, onları sever, onlar da O'nu severler; onlar, mü'minlere karşı boyunları yerde,*

kâfirler karşısında onurlu ve zorludurlar; Allah yolunda durmaksızın cihad ederler ve bunu yaparken, kendilerine dil uzatan hiçbir kimsenin kınamasından çekinmezler. İşte bu Allah'ın öyle bir lûtfudur ki, onu dilediğine verir. Allah, (engin lûtf ve merhametiyle) kullarını sarıp sarmalayandır, (neyi niçin yaptığını) çok iyi bilendir.”⁸³¹ Yani, Allah'ın hususî olarak lütuflandırdığı bu kulları Allah, onlar O'nu sevmeden sevmiş, yani seçmiştir; karşılığında onlar da Allah'ı sevmişlerdir. Bu, Allah'ın bir seçmesidir, dilediğine bahşettiği bir lûtfudur. Elbette bu dilemesindeki temel faktör, arzedildiği üzere, o insanların bu hususî lütfun hakkını vereceklerini ve onu verebilecek insanlar olduklarını Hz. Allah'ın önceden biliyor olmasıdır. Fakat şu önemli nokta da vurgulanmalıdır ki, peygamberler dışında hiç kimse emniyette, yani âhireti garanti edilmiş değildir. Dolayısıyla bu yol, imtihanın en çetin olduğu bir yoldur; nimet ne kadar büyükse imtihan ve çekilecek çileler de o kadar büyük olur. O bakımdan, bu yol, önceden seçilmişliğin hakkını her halükârda verebilme yoludur.

Cemaatler içinde Sahâbe'nin emsalsiz büyüklüğü

İşte, Sahâbe-i Kiram, böyle bir cemaattir. Onlarla gerçekleşen muvaffakiyetin başka bir cemaatle gerçekleşmesi mümkün olmayacağından Allah (c.c.), Peygamber Efendimiz için Sahâbe-i Kiram'ı seçmiştir. Gerçekten, tarihe ve Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan peygamberlerin kıssalarına baktığımızda karşımıza çok önemli bir gerçek çıkmaktadır. İslâm, bütün önceki peygamberlerce evrenselliğiyle değil, belli bir kavim için ve belli süreliğine temsil, tebliğ ve tatbik edilmiştir. Misyonundaki kapsam Peygamber Efendimiz'e benzeyen Hz. Musa (a.s.) dahi İsrail Oğulları'na gönderilmiştir ve Şeriatı'nın hükümleri belli bir zaman diliminde daha çok bu kavimle alâkalıdır. Böyle iken Hz. Musa ile başlayan bir misyon, bu kavim sürekli rasûller ve peygamberlerle idare edilmiş olmasına rağmen, ancak Hz. Davud ve Hz. Süleyman ile, o da 3,5–4 asır sonra tam hedefine ulaşmıştır.

İslâm, Peygamber Efendimiz'le ise evrensel, yani Cenab-ı Allah'ın varlık âleminde tecelli eden bütün İsimlerinin nihaî mertebedeki tecellilerine mazhar olarak ve bütün zamanlar, zeminler, mekânlar, şartlar, seviyeler ve mizaçlar için geçerli olmak üzere temsil, tebliğ ve tatbik edilmiştir. Ve İslâm'ın bu tebliği 23 yıl gibi kısa bir zamanda hedefine ulaşmış ve başka

bir rasûle verilen kitapta yer almayan “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçip, ondan razı oldum.”⁸³² âyeti inmiştir. Buradaki manâyı çok iyi kavrayan bir Yahudi Hz. Ömer’e gelerek, “Ey Ömer, sizin Kitabınızda öyle bir âyet var ki, o âyet bizim kitabımızda inmiş olsaydı, onun indiği günü biz bayram edinirdik.” demiş, Hz. Ömer’in hangi âyet diye sorması üzerine de bu âyeti okumuştur. (Taberî, et-Tefsîru’l-Kebir) Sahâbe ile gerçekleşen bu emsalsiz muvaffakiyetin de gösterdiği üzere, nasıl Peygamber Efendimiz peygamberler arasında müstesna ve eşsiz bir yere sahipse, Sahâbe-i Kiram da, tarihte gelmiş geçmiş bütün insana cemaatleri içinde müstesna ve eşsiz bir yere sahiptir. O bakımdan, Sahâbî olmayan hiç kimse, umumî fazilette, umumî üstünlükte Sahâbe’nin derecesine kesinlikle ulaşamaz.

· **Sahâbîlerin nefisleri tezkiye ve tathir edildiğinden onlar, nefsin mahiyetindeki pek çok cihazla ibadete ve şükre muvaffak olurlar. Evliyâda ise nefsin “öldürülmesi”nden sonra ibadette tek-düzelik ortaya çıkar.**⁸³³

SAHÂBE VE TASAVVUF YOLUNDA NEFSİN VE DÜNYANIN YERİ

Hz. Üstad Bediüzzaman’ın bu tesbiti de, yine pek çok gerçeği ifade eden ve pek çok sırrın anlaşılmasına anahtarlık yapan küllî bir diğer gerçek, bir diğer kaidedir.

Yukarıda üzerinde durulan Cenab-ı Allah’a ulaşma yolları içinde büyük velîler tarafından takip edilen ikinci yolda bir noktada nefs-i emmare ölür; yani, kişinin derecesine göre ve terakkîsinin devamı için fonksiyonunu sinir sistemine devretmekle birlikte, artık sahibini kötülöklere ve günahlara sevkedemez hale gelir. Nefsi bu hale gelmiş, tam doygunluğa ulaşmış velî, haramlara iştiha duymaz, dolayısıyla artık zorlanmadan ibadetle, şükürle, hamdle meşgul olur. Nefis onu kendisiyle meşgul etmediği, daha fazla günahlara sevkedemediği için artık velînin ibadetinde, kulluğunda, İslamî hayatında iniş-çıkışlar ve dalgalanmalar görülmez. Âdeta o, düz bir yolda yürüyor gibidir. İşte böyle bir yürüyüş, nefsin dalgalanma meydana getirmediği bir kulluk ve ibadettir; besatet, yani âdeta tek-düzelik kazanmış bir kulluk ve ibadettir. Ayrıca insan, ancak nefsin varlığıyla yapabileceği pek çok kulluk boyutlarından, şükürden, hamdden mahrum kalır. Böyle bir kulluk ve ibadetin getirisi de o kadar olur.

Diğer yandan, Sahâbe yolunda ise nefis bu şekilde öldürülmez; bunun yerine, sürekli tezkiye ve tathiriyle meşgul olunur, yani temizlenir; enaniyet, kıskançlık, garaz, kötü niyet, kendini beğenme (ucub), kendiyle övünme (fahr), riya, süm'a gibi kötü ahlâktan arındırılır. Bir yandan bu arındırma ameliyesi sürekli devam ederken, diğer yandan, böyle bir nefsin elbette dünyevî nimetlere iştihası da olacaktır. Fakat bu nefsin sahibi, dünya nimetlerinden ölçülü şekilde ve harama girmeden istifade ve mukabilinde bütün uzuvlarıyla şükreder. Cenab-ı Allah'ın nimetlerinden helâl dairesinde ve ölçülü olarak istifade ile, gözünün, kulağının, derisinin, burnunun, dilinin, kısaca bütün duyularının ve duygularının istifadesiyle bütün bu duyuları ve duygularıyla hamde ve şükre muvaffak olur; âdeta bir şükür, bir ibadet fabrikası haline gelir.

Evet, Sahâbe yolunun yolcusu, dünyayı kesben terketmez; yani onu helâl yoldan, meşrû yoldan kazanarak mukabilinde bir şükür fabrikası haline geldiği gibi, kazandığını öncelikle Allah'a, Din'e malıyla ve canıyla hizmet etmek için kullanır. Çünkü bilir ki, dünyada nimetler öncelikle mü'minler için, Âhîret'te sadece mü'minler içindir. ⁸³⁴ Yeryüzü, evcil bir hayvan gibi onun tasarrufuna verilmiştir ve o, yeryüzünün omuzları üzerinde yürüyerek, yani dağlardaki nimetleri, yeraltı–yerüstü zenginliklerini keşfedip çıkararak⁸³⁵, onları Allah ve muhtaçlar yolunda kullanmak ve adaletli bir şekilde taksim ve tevzi etmekle mükelleftir. Yeraltı–yerüstü servetlerini kâfirlerin kullanıp, mü'minlere ve başkalarına hakim olarak zulmetmelerine imkân tanımamakla mükelleftir.

Ayrıca, bütün bunlara ek olarak, nefisle mücadele devam ettiği, onun iştihalarına karşı helâl dairede kalma mücadelesi sürdüğü ve her harama karşı konarak bir farz sevabı kazanıldığı için de manevî terakki kesilmeden devam eder. İşte Sahâbe-i Kiram, velâyet-i kübra, yani, büyük velîlik yolu olan bu yolun yolcularıdır ve diğer yolun en büyük velîleri dahi onlara ulaşamaz.

Sahâbe arasındaki fitneler

Burada Hz. Osman ve Hz. Ali efendilerimiz (r.anhümâ) zamanındaki fitne hadiseleri Sahâbe ile ilgili bir itiraz olarak ileri sürülebilir.

Evet, yukarıda üzerinde durulan Sahâbe yolunda bütün cihazları ve fakülteleriyle ibadete yönlendirmek, sadece ruhla kazanılamayacak pek çok sevabın tezkiye edilmiş nefis mekanizmasıyla kazanılabilmesi ve İslâm'a

hizmette sahibine binek olarak kullanılabilmesi için nefis öldürülmediğinden zaman zaman kaymalar ve hatalar yaşanabilir. Bu, gayet normaldir. Bir veya birkaç hata veya günahıyla bir Müslüman yargılanıp mahkûm edilemez. Mü'minler birbirleriyle savaşmayacak ve savaşırken de mü'min olarak kalamayacak olsalardı Kur'ân-ı Kerim'de, *“Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle savaşacak olursa, derhal aralarını düzeltin. Fakat onlardan biri haksızlıkta bulunup diğerine tecavüz ederse, bu takdirde tecavüz eden tarafla, o taraf Allah'ın hükmüne boyun eğinceye kadar hep birlikte savaşın. Eğer boyun eğerlerse, o iki grubun arasını adaletle düzeltin ve adaleti uygulamada titiz olun. Allah, hak ve adalet hususunda titiz olanları sever.”*⁸³⁶ buyurulmazdı. Demek ki, önce hemen ifade edelim ki, Sahâbe, birbirleriyle savaştılar diye asla Din'den ve imandan çıkmamıştır.

İkinci olarak, Hz. Osman ve Hz. Ali efendilerimiz (r.anhümâ) zamanındaki fitneler elbette tasvip edilemez. Fakat bunlar sebebiyle Sahâbe de ta'n ve itham altına alınamaz. Çünkü, bir defa bu fitnelere karışan Sahâbî sayısı azdır. O dönemde hayatta olan Sahâbîlerin ezici çoğunluğu ya Hz. Ali'nin yanında yer almış veya kalben Hz. Ali'yi destekleseler de, fitneye bulaşmış olma endişesiyle tarafsız kalmışlardır.

Üçüncü olarak, hadis-i şeriflerde *“Ameller, niyetlere göredir.”*⁸³⁷ ve *“Ameller, sonlarına göredir.”*⁸³⁸ buyurulmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de Uhud Savaşı münasebetiyle inen âyet-i kerimelerin birinde şöyle buyrulur: *“İki ordunun karşı karşıya geldiği o gün içinizden arkasını dönüp kaçanlar var ya, işlemiş oldukları birtakım günahlar sebebiyle şeytan onların ayaklarını kaydırmaya yeltenmişti. Fakat Allah, onları affetti. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, kullarının hataları karşısında çok sabırlı, çok müsamahalıdır.”*⁸³⁹ buyrulur. Demek ki Hz. Allah (c.c.), Uhud Savaşı'nın ikinci devresinde Ashâb-ı Kiram'dan savaş sahasını terk edenleri affetmiştir. Bunun gibi, Sahâbe'nin destanının söylendiği Fetih Sûresi'nin son âyetinde de *“Allah, o iman edip, imanları istikametinde sağlam, yerinde ve ıslaha yönelik işler yapanlara (sürprizlerle dolu) bir mağfiret ve çok büyük bir mükâfat va'detmiştir.”* buyurulmaktadır. Sûre'nin daha başında da Cenab-ı Allah'ın mü'minlere fetihler bahşetmesinin sebebi olarak onların bağışlanması zikredilir. Sahâbe-i Kiram, Allah'ın Dini'ne hizmette ve bu hizmetteki muvaffakiyette tarihte bırakın emsali olmayı, turnağına bile

ulaşılamayacak bir cemaattir. Dolayısıyla Allah (c.c.), Fetih Sûresi'nin başında bu hizmetlere muvaffak olan Sahâbe topluluğunun o âna kadar işlemiş olabilecekleri ve daha sonra da işleyebilecekleri günahları bağışladığını apaçık ilan etmektedir. Peygamber Efendimiz mutlak masum olarak, âyetlerde mü'minlerin yanısıra Peygamber Efendimiz için de ifade buyurulan mağfirete elbette Sahâbe de en azından ortakdır:

Biz sana, (başka zaferlere açılacak bir kapı olarak) aşıkâr bir zafer ihsan ettik. Ki, Allah geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın ve seni (O'nun rızasına ve ebedî saadete götürecektir) dosdoğru bir yolda sabit kılsın; ayrıca, sana çok önemli, şerefli ve büyük bir zafer ihsan buyursun –O Allah ki, imanları daha bir pekişsin, imandaki yakînleri daha da artsın diye mü'minlerin kalblerine sekine (iç huzur ve güven kaynağı olan rahmetini) indirdi. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır; Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, bütün hüküm ve icraatında pek çok hikmetler bulunandır.– Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, içlerinde sonsuzca kalmak üzere (ağaçlarının arasından ve köşklerinin) altından ırmaklar akan cennetlere koysun ve onların günahlarını bağışlasın. Bu, Allah katında büyük bir kazanç, büyük bir başarıdır. [840](#)

Bu gerçekler karşısında, özellikle vefatlarından sonra Sahâbe topluluğu, kesinlikte ta'n altına alınamaz; uluorta tenkit edilemez.

Dördüncü olarak, yukarıda zikredilen hadis-i şerifler çerçevesinde, bir mü'min, ameliyle hata yapabilir; fakat niyeti halis ise, bu hatasının bağışlanması umulur ve niyetteki hulûs sebebiyle Cenab-ı Allah (c.c.) hatadan hayırlı bir netice yaratabilir. Dolayısıyla, bu tür bir amel, niyet ve neticesi açısından ele alınmalıdır.

Sahâbe arasındaki fitneler, İslâm'ın kalıcılığında en önemli rolü oynamıştır. Hz. Ömer (r.a.) dönemindeki hızlı fetihler neticesinde farklı dinlerden ve topluluklardan milyonlarca insan İslâm saflarına katıldı. Elbette bunların hepsinin çok kısa bir zamanda aynı seviyede İslâm'ın içinde erimesi beklenemezdi. Bunların İslâm'ın içinde erimeleri sürecinde sözkonusu fitneler baş gösterdi. Bu fitneler, Ümmet'e çok önemli bir gerçeği öğretti: Bir din, düşünce, sistem, akılları ve kalbleri fethetmedikçe ayakta duramaz ve kalıcılık kazanamaz. İktidar ve siyaset, insanları aldatan en önemli iki faktördür. İktidara her zaman Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer ibn Abdülaziz gibi kimseler gelmez. Hattâ böyle kimseler, nadiren gelir. Dolayısıyla, İslâm'ın yaşatılması ve İslâm'a gerçek manâda hizmet için asıl zemin, ilim ve maneviyat zeminidir. İlim ve maneviyatla akılları veya zihinleri ve kalbleri fethetmeyen askerî hareketler, asla ömürlü olamaz. Tarihin en kısa zamanda en geniş sahada başarılı olmuş

iki askerî hareketi, Makedonyalı (Büyük) İskender ve Cengiz Han'ın hareketleridir. Fakat bunlardan Büyük İskenderin on yıl içinde Makedonya'dan Hindistan'a uzanan, bütün "Orta Doğu" ve Hindistan'ın zaptıyla sonuçlanan askerî hareketiyle kurulan imparatorluk, İskender'in Makedonya'ya geri dönüş yolunda ölmesiyle parçalanmıştır. Çok kısa zamanda bugünkü Asya kıt'ası büyüklüğünde (44 milyon km2) bir sahaya yayılan Moğol İmparatorluğu ise daha Cengiz Han'ın sağlığında dörde bölünmüş ve bunların dördü de, askerî olarak mağlûp ettiği İslâm dünyası, İslâm medeniyeti içinde erimiş ve Müslümanlaşmıştır.

İşte, İslâm'ın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanındaki çok hızlı ve 15 milyon km2 civarında bir alana yayılan fetihleriyle İslâm saflarına katılan milyonlarca insanın İslâm içinde erimesi siyaset yoluyla mümkün değildi. Bunlar, ancak İslâm'ın kalbler ve zihinler üzerindeki sultanlığıyla tam Müslümanlaşabilirlerdi. İşte, Sahâbe zamanındaki fitne hadiseleri, nihayet Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki acıklı şehadeti Müslümanları bu gerçeğe uyardı. Ve Ehl-i Beyt imamları başta olmak üzere, Müslümanların önde gelenleri, ilim ve maneviyat sahasına dökülerek, siyaset ve iktidarla aralarına mesafe koyup, iktidar ve siyaseti ilim ve maneviyatın ağırlığıyla kontrol altına aldılar. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm gibi tarihin en muhteşem dinî ilim şubeleri vücut buldu ve bunlara tıp, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, matematik, cebir, geometri, tarih, coğrafya, Algoritma gibi kâinat ilimlerindeki muazzam buluşlar ve gelişmeler eşlik etti. Ortaya Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiîn gibi, Sahâbe'den sonra iki kutlu nesil çıktı. Beri taraftan da İslâm'ın maneviyatını en yüksek seviyelerde temsil eden Tasavvuf gelişti. Tarihin en muhteşem medeniyeti olan İslâm medeniyeti, işte öncelikle bu iki temel, yani ilimler ve maneviyat üzerine oturdu ve İslâm, "coğrafyayı vatan" yaparak Kur'ân ve Sünnet gibi aslî kaynaklarıyla bugünlere geldi. Aynı zamanda, yukarıda arzedildiği gibi, siyaset sahası da, bu ilim ve maneviyat hareketinin ağır tesiri ve kontrolü altında yoldan çıkmaktan kurtuldu.

Yeterince dikkat çekicidir ki, İslâm'ın özellikle maneviyat hareketinde ve yine belli ölçülerde ilimler hareketinde rehberliği genellikle Ehl-i Beyt mensupları yaptı. Cenab-ı Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ümmetine Kur'ân ve Ehl-i Beyt'ine ittiba ederlerse yollarını şaşırmayacaklarını buyurmuştu.⁸⁴¹ İşte, İslâm'ın korunması konusunda Ehl-i Beyt'e yüklenen

vazifenin de ilim ve maneviyat sahasında olduğu ortaya çıktı. Hz. Musa ve Hz. İsa'dan sonra böyle bir ilim ve maneviyat hareketi gelişemediği, Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiîn gibi iki muhteşem ilim ve maneviyat nesli yetişmediği için Din de, Tevrat ve İncil de kısa zamanda tahripten kurtulamadı.

Kısaca, Sahâbe zamanındaki fitnelerin yol açtığı neticeler, onlara karışan Sahâbîlerin niyetlerinin hâlis olduğunu ortaya koymaktadır. İlgili hadis-i şeriflerde buyurulduğu üzere, mademki ameller niyetlere ve neticelerine göre değerlendirilmektedir, öyleyse sözkonusu fitneler dolayısıyla Sahâbe-i Kiram'ı tenkide tâbi tutmak, haklarında yakışksız değerlendirmelerde bulunmak, cehalettir, had bilmemedir; İslâmî ölçülerden, tarihten ve Kader'in hükmünden habersiz olmadır ve çok büyük vebaldır.

İctihadda, yani Kur'ân'dan ve Sünnet'ten hüküm çıkarmada ve Cenab-ı Allah'ın nelerden razı olduğunu Kur'ân'a bakarak anlamada Sahâbîlere yetişilmez.⁸⁴²

SAHÂBE VE DİN'DE TEFEKKUH

Din, teorik fikirler veya teoriler toplamı değildir. Din, hakikatler mecmuası olarak akla-zihne, maneviyat olarak kalbe ve rûha hitap eder ve baştan sona hayat nizamı olarak yaşanan tecrübedir, hayattır. O, rûhun duyuları ve vicdanın rükünleri olan irade, zihin, his ve kalbin tamamını muhatap alır ve tatmin eder. Din'i sadece fikirlerden ibaretmiş gibi görüp ilmî ve akademik çalışma mevzuu yapmak ve öyle görmek, Din'i anlamaya asla yetmez ve Din'i fikrî veya nazarî planda bilmek, ona inanmış olmak, hattâ onu bilmek manâsına gelmez.

Din, zihnî veya aklî tatminle kabûl ve kalble tasdik edilir; kalb veya ruh, hattâ daha öte sır, hafî ve ahfâ gibi iç melekelerle onun künhüne ulaşılır; vicdanda ve bizzat yaşanarak tecrübe edilir. Bunlar olmadan, Din tam olarak anlaşılmaz. Dolayısıyla, Din'i en çok anlayanlar, onu fikrî veya nazarî açıdan en çok bilenler değil; belli ölçülerde bilmekle beraber yaşayanlar, kalblerinde, ruhlarında, daha iç melekelerinde ve hayatlarında tecrübe eden, vicdanlarının en derininde duyanlardır. O bakımdan, bir müsteşrik, bir akademisyen, Din'i ne kadar çalışırsa çalışsın, onu nazarî-akademik olarak ne kadar bilirse bilsin, bu bilgi zannî bir bilgidir ve hiçbir zaman Din'i hayatına hayat yapmaya çalışan bir Müslüman'ın Din'i anlama seviyesine ulaşamaz. Ayrıca, ilim ve malûmat birbirine karıştırılmamalıdır. Gıda için yemeğin malzemesi neyse, ilim için de malûmat odur. İlim, süttür,

gıdadır; malûmat, malzemedir. Dolayısıyla gerçek ilim sahibi, tefekkuh ehlidir; meselenin özünü ve bütünlüğü içinde kavramış insandır.

İşte Sahâbî, Din’i aklıyla–zihniyle ikna olarak kabûl etti; ona kalbiyle inandı; onu hayatına hayat kıldı ve rûhuna, hafîsine, ahfâsına maletti ve vicdanının en derininde tattı ve tecrübe etti. Ayrıca, Sahabî, Kur’ân ve Sünnet gibi iki ana kaynağıyla Din’in ilk muhatabı idi. Din, onlar için çok orijinaldi; başlarında muallim, rehber ve örnek olarak Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) vardı. Onların bütün hayatı Din’in içinde geçiyor, bütün gayretleri onu anlama ve yaşamaya hasrediliyor, bütün konuşmaları bunun etrafında cereyan ediyordu. Sahâbe-i Kiram böyle olduğu gibi, onlardan sonra gelen iki kutlu nesil Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiîn de onların izinden gitti. Onların döneminde de bütün mevzu, bütün mesele, Din’i anlamak ve yaşamaktı.

Günümüzde ise en dindarlarda bile zihinlere, kalblere, ruhlara hükmeden ve hayata hükmedip, onu tanzim eden, sadece İslâm değildir. Bugün yaşayan herkes, İslâm’a 14 asır geriden bakmaktadır. Zihinler, dünya ile, dünyalık meselelerle, aktüalite ile, zihni, kalbi ve rûhu başka yanlara çeken pek çok mevzu ile meşguldür. Dolayısıyla, Sahâbe’den sonra gelen hiçbir nesil İslâm’ı Sahâbe ayarında anlayıp tatbik edemeyeceği ve edemediği gibi, özellikle günümüz nesillerinin bu konuda değil Sahâbe ile, değil Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiîn ile, Osmanlı’nın son nesliyle bile boy ölçüşmesi mümkün değildir. Bilhassa İslâmî ilimler sahasında bir çoraklığın hakim olduğu Türkiye’de günümüzün Tefsir, Fıkıh ve Hadis gibi İslâmî ilimler sahasında en önde gelen İlâhiyatçıların, hocalarının, hepsi de rahmetli olmuş bulunan Elmalılı Hamdi Yazır’a, Ömer Nasuhi Bilmen’e, Ahmet Naim’e, Zahidü’l-Kevserî’ye, hattâ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi’ye talebe olmaları, onların yazdıklarını anlamaları bile zordur.

· **Amellerin faziletleri ve Âhret noktasında sevapları cihetiyle de Sahâbîlere yetişmek mümkün değildir.**[843](#)

SAHÂBE’YE SEVAP VE FAZİLET CİHETİNDEN DE YETİŞİLMEZ

Sahâbîlerin amelleriyle kazandıkları faziletler ve sevaplara Sahâbî olmayanların bilhassa şu iki sebepten dolayı yetişmeleri mümkün değildir.

Birincisi: Bazı ameller, bazı şartlarda fevkalâde değer kazanır. Meselâ, hadis-i şerifte, “Allah yolunda bir gece nöbet beklemek (ribat), bir ayı nafîle oruç ve ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır. Nöbet tutan, nöbetinde ölürse

dünyada yaptığı ameli ve rızkı devam eder. Kabir azabından da emin olur.”⁸⁴⁴ buyrulur. Cephede bir gecelik nöbet bu kadar sevap kazandırmakta ve orada gelecek bir kurşunla birkaç dakikada vefat etmek, ebedî hayatı kazanmaya vesile olmakta ve kişiyi uzun bir seyr u sülûkle kazanılabilecek bir velâyet mertebesine yükseltmektedir.

İşte Sahâbîler, İslâm’a ve Allah Rasûlü’ne başka inanan kimsenin olmadığı, en ağır şartlarda, inanmanın ölümü ve her türlü alayı, işkenceyi baştan göze almayı gerektirdiği, dolayısıyla bir dakikasına sonraki zamanlarda bir senede yetişilemeyecek bir dönemde sahip çıkmışlar ve Allah yolunda her türlü tehlikeyi göze almış, katlanılması gereken bütün fedakârlıklara katlanmışlardır.

Ayrıca, merkezdeki bir çıkıntı çevrede geniş bir daire yapar; çekirdekteki küçük bir meziyet, bütün ağaçta kendini gösterir. Sahâbe-i Kiram, İslâm’da ilk safı teşkil ettikleri, dolayısıyla İslâm’ın tesisinde birinci derecedeki ve en kıymetli vazifeyi yaptıkları gibi, onu yaymaları ve sonraki bütün nesillere aktarmalarıyla da, “Sebep olan, yapan gibidir.” kaidesince, Kıyamet’e kadar gelmiş ve gelecek bütün Müslümanların sevaplarına ortaklar. Ümmetin, Peygamber Efendimiz’le beraber Sahâbe-i Kiram’a da salâvatla yaptığı dua da öyle küllî bir duadır ki, Sahâbîlerin mertebelerinin sürekli artmaya devam etmesine vesiledir. Kısaca, Sahâbîler nûranî İslâm ağacının köklerinden, esaslarından oldukları ve İslâmiyet binasının inşasının evvelinde yer aldıkları, hem bütün sonraki nesillere rehberlik yaptıkları, hem İslâmiyet’i sonraki nesillere aktardıkları, hem de Peygamberlik güneşinin merkezine en yakın noktada buldukları için amellerin faziletinde ve sevabında Sahâbe’ye değil yetişmek, yaklaşmak bile mümkün değildir.

İkinci olarak, Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), Sahâbe’ye niye yetişilemeyeceği konusunda şöyle yazar:

Bir zaman kalbime geldi, niçin Muhyiddîn-i Arabî gibi harika zatlar Sahâbîlere yetişemiyorlar? Sonra namaz içinde secdede “Sübhâne Rabbiye’l-A’lâ derken”, şu kelimenin manâsı inkişaf etti. Tam manâsıyla değil, fakat bir parça hakikati göründü. Kalben dedim: “Keşki bir tek namaza bu kelimeyi şu anda söylemem ölçüsünde muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha feyizli idi.” Namazdan sonra anladım ki, o hatıra ve o hâl, Sahâbîlerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşaddir.

Evet, Kur’ân-ı Hakîm’in nurlarıyla hâsıl olan o büyük inkılâpta zıtlar birbirinden ayrılırken şerler bütün tâbileri, karanlıkları ve teferruatıyla, hayır ve kemalât da bütün nurları ve neticeleriyle karşı karşıya gelmiş, dolayısıyla her zikir ve tesbih, bütün manâ ve muhteva

tabakalarını turfanda, taptaze ve genç bir surette ifade etmiş ve büyük inkılâbın tarrakası altındaki insanların bütün hislerini, meleke ve lâtifelerini uyandırmış, hattâ vehim, hayal ve sır gibi duyular da en uyanık bir surette o zikir ve tesbihlerdeki pek çok ve çok çeşitli manâları kendi zevklerine göre alıp emmiştir. İşte bütün hisleri, melekeleri ve lâtifeleri uyanık olan Sahâbîler, iman, tesbih, hamd ve tekbirin nurlarına sahip bulunan mübarek sözleri söyledikleri zaman, onları bütün manâlarıyla söylüyor, duyuyor ve onlardan hisselerini bütün uyanık ve keskin lâtifeleriyle alıyorlardı. Halbuki, o büyük inkılâptan sonra lâtifeler gitgide uykuya girmeye, en seçkinler bile hakikatler noktasında gaflete düşmeye başladı. Dolayısıyla, o mübarek kelimeler, sözler, tazeliğini yitirmiş meyveler gibi, ülfet perdesi altında Sahâbîlerin hissettiği dirilikte, genişlikte ve derinlikte hissedilemez oldu. Bundandır ki, Sahâbîlerin kırk dakikada kazandığı fazilete ve makama, sonra gelenler içinde ancak kırk günde, kırk ayda, kırk senede belki yaklaşabilir.

Sahâbe'yi tanıyabilmek için bir hadise

Bu gerçeği açıkça ortaya koyan bir hadiseyi Hz. Cabir ibn Abdullah'tan (r.a.) dinleyelim:

Rasûlüllah (s.a.s) ile birlikte Zâtu'r-Rika' gazvesine çıktık. Yolda Rasûlüllah (s.a.s.) mola verdi ve "Kim nöbet tutup bizi koruyacak?" diye sordu. Muhacir ve Ensar'dan birer kişi vazifeyi üzerlerine aldılar. Rasûlüllah (s.a.s.), bunlara "Şu geçidin girişini tutun, orada bekleyin!" diye ferman buyurdu. Bu iki zat geçidin ağzına gelince Muhacirlerden olanı yattı. Ensarî de (Abbad ibn Bişr) namaz kılmaya başladı. Derken müşriklerden bir adam yaklaştı. (Namazdaki nöbetçinin) silüetini görünce anladı ki bu, nöbetçidir, ve derhal bir ok attı. Ok da gitti, eliyle koymuşçasına hedefini buldu. Ensarî oku çıkarıp (namazına devam etti). Müşrik, isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti. Öyle ki, üçüncü okunu da attı. Ensarî de, (yaraya aldırmadan) aynı şekilde namazına devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik, bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını da anladı ve kaçtı. Muhacirlerden olan zât, Ensarî arkadaşındaki kanı görünce, "SübhaneAllah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" dedi. Arkadaşı, "Öyle bir sûre okuyordum ki, onu bitirmedikçe kesmek istemedim." diye cevapladı.⁸⁴⁵

Sahâbîler bütün namazlarını böyle kılıyorlardı ve Kur'ân ile münasebetleri böyle idi.

• **Sahâbîler, çok büyük çoğunluğu itibariyle insanî kemalâtın en yüksek mertebesindedirler.**⁸⁴⁶

SAHÂBÎLER VE İNSANÎ-AHLÂKÎ KEMALÂT

Zamanın, şartların ve çevrenin insan üzerinde çok büyük tesirleri vardır. Nasıl mevsimine göre pazara gelen meyve ve sebzeler değişir ve her mevsim belli meyve ve sebzelere daha fazla talep olur, bunun gibi, insan medeniyeti çarşısında da zamana göre, çağlara göre, hattâ kültüre ve coğrafyaya bazı hasletler ve değerler daha çok öne çıkar. Meselâ, siyaset, 20 ve 21'inci asırlardaki kadar halk tabanlarına inmemiştir; siyasetin de tesiriyle yalanın bu asırlardaki kadar yaygınlaştığı ve rahatça söylenebildiği

bir dönem insanlık tarihinde yaşanmamıştır. Halkımız arasında “Zenaatın en kötüsü saz çalmadır, onu da öğren, karnına kat!” diye bir söz vardır. Eski geleneksel, özellikle şehirli toplumumuzda çalgı aletleri çalma, oynama, bilhassa kadınların oynaması, şarkıcılık, türkücülük ve oyunculuk, hiç de değer bulmaz, değer bulmak şöyle dursun, aşağılanır ve ayıp kabûl edilir, oyun ve eğlenceye düşkünlük mahkûm edilirken, günümüzde en itibar gören meslekler, türkücülük, şarkıcılık, oyunculuk, futbolculuktur. Yine geleneksel, özellikle şehirli toplumumuzda gençlik, kendini iffet, namus, değerlere bağlılık, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gibi yüksek hasletlerle ortaya koyarken, günümüzde eğlence, gürültü, isyankârlık, başıboşluk ve başıbozukluk olarak göstermektedir. Ve toplumumuzda artık büyüğe saygı, küçüğe şefkat ve sevgi kalmamış gibidir. Eskiden, geniş aile hayatı, toplumda dayanışma, yardımlaşma ve fedakârlık, cemiyet hayatının önde gelen değerleri iken, günümüzde çekirdek aile, kopan münasebetler, komşuluk ve mahalle-içi münasebetlerin âdeta bitmesi, ferdiyetçilik ve bencillik yaşanmaktadır. Kısaca, zaman, şartlar, çevre ve kültür, insan hayatı üzerinde çok büyük tesirler yapmaktadır.

Sahâbe-i Kiram ve İslâm’da öne çıkan hasletler

Sahâbe-i Kiram, İslâm’ın, Kur’ân vahyinin ve Peygamber Efendimiz’in ilk muhatapları idiler. İslâm, onun temeli olan Kur’ân ve elbette Peygamber Efendimiz (s.a.s.), imanı, imanın temeli olarak doğruluğu, iç-dış bütünlüğünü, sözde durmayı, her türlü emanete riayeti, insan haklarına a’zamî saygıyı, şefkat, merhamet ve sevgiyi, yardımlaşmayı, dayanışmayı, fedakârlığı, kısaca en yüce ahlâkî-insanî değerleri öne çıkarıyor, İslâm ve İslâmî terbiye bunların üzerine oturuyordu. Kur’ân’ın şehadetiyle en büyük ahlâka sahip bulunan Peygamber Efendimiz (s.a.s.)⁸⁴⁷, bu hususta bütün Sahâbe’ye rehberlik ediyor, en güzel örneği ortaya koyuyor⁸⁴⁸ ve Sahâbe-i Kiram, Peygamberimiz’e tâbi olmakta birbiriyle âdeta yarışyordu.

En yüksek bütün ahlâkî-insanî sıfatlara ve değerlere en fazla kıymet verildiği, en çok talebin olduğu ve herkesin ulaşmaya çalıştığı bir dönemde elbette Peygamberimiz gibi en büyük rehberin izinde bunları birbirleriyle yarışarcasına elde etmeye çalışan, daha önce de temas edildiği üzere, insanlık tarihin en kapasiteli toplumu olan Sahâbe-i Kiram, elbette bütün ahlâkî değerler ve insanî kemalâta eşsiz olacaktır.

Günümüz, Sahâbe asrından çok uzaktır; çevrenin o dönemin kutlu hâlesiyle âdeta alâkası kalmamış gibidir. Yalan, aldatma, ihanet, riya, kendini ispat kaygısı, bencillik, enaniyet, gurur, kibir, cehalet gibi en süflî sıfatların hakim bulunduğu ve âdeta talep edildiği günümüzde kimin haddi var ki, Sahâbe'nin doğruluğuna, adaletine, ulviyetine, hakkaniyetine, Din'e sahip çıkmaktaki metanetine ve takvasına yetişme davasında bulunabilsin? Bulunanların payına ise maskaralıktan başka bir şey düşmeyecektir.

· **Peygamber Efendimiz'in sohbeti ve meclisi öyle bir iksirdir ki, ona bir dakikalığına bile mazhar olan bir insan, senelerce seyr u sülûkla elde edilen hakikat nurlarına hemen ulaşabilir.**⁸⁴⁹

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN HUZURUNDAKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ İNSİBAĞ

Günümüzde maneviyattan, manânın veya maneviyatın kudsî cazibesinden habersiz ve bir nur, bir kavrayış, bir kühüne erme olan ilmi malûmattan ibaret gören bazı akademik unvan sahipleri, Sahâbîliğin asıl değerinin Peygamber Efendimiz'in sohbetine mazhariyetten kaynaklandığını, Sahâbî olmanın bu sohbeta mazhariyet manâsına geldiğini bilmiyor ve Sahâbe'yi sıradan insanlar gibi değerlendirmekle asıl okların Peygamber Efendimiz'e gittiğinin farkına varmıyor, ya da varsalar bile, sadece boşluklarının ifadesi olan gurur ve kibirleri sebebiyle cinayetlerini işlemeye devam ediyorlar.

Peygamber Efendimiz'in emsalsiz terbiyeciliği ve Sahâbe

Hz. Bediüzzaman'ın meydan okuduğu ve daha önce de aktardığımız üzere, bir toplumda, özellikle bu toplum bir cahiliye toplumu ise, yerleşmiş âdet ve gelenekleri kaldırmak ve yerlerine yenilerini yerleştirmek ne kadar zor ise, bir insanın artık tamamen tabiatı haline gelmiş huylarını ve alışkanlıklarını değiştirmek de o kadar zordur. Meselâ, günümüzde, yalnız sıhhat açısından zararlı olmakla kalmayıp, insanların kendi paralarıyla kendilerini bilerek zehirlemeleri manâsına gelen ve bütünüyle israf olan sigara gibi küçük bir âdeti küçük bir topluluktan bile tamamen kaldırmak, her türlü gayrete, ikna çalışmalarına, çok gelişmiş bulunan farklı iletişim ve terbiye araçlarının kullanılmasına rağmen mümkün olmamaktadır. Halbuki Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yerleşmiş ve kökleşmiş âdetleri, gelenekleri ve alışkanlıkları olabildiğine inatçı, âdetlerine son derece bağlı, gururlu ve pek çok sayıda ve çeşitte topluluktan çok kısa bir zaman içinde ve hiçbir

güç kullanmadan kaldırmış, onların yerine en üst seviyede faziletler, gelenekler ve güzel ahlâkın bütün şubelerini yerleştirmiştir. Bugün dünyanın herhangi bir yerine yüz pedagog, yüz filozof, yüz psikolog gitse, acaba o Zât'ın yirmiüç senede başardığının yüzde birini yüz senede başarabilirler mi? İşte o Zât'ın başarısının arkasında yatan faktör, o Zât'ın sohbetidir, meclisidir, rehberliğidir, terbiyeciliğidir, muallimliğidir. Böyle bir terbiyeci, böyle bir mürşid, böyle bir muallimin sohbetiyle, rehberliğiyle, O'na 'arkadaş'lıkla şereflenen Sahâbe-i Kiram, nasıl rehberleri, muallimleri, mürşidleri tarihin eşsiz, emsalsiz rehberi, muallimi ve mürşidi ise, elbette onlar da tarihin eşsiz, emsalsiz cemaati olacaktır.

Sohbet-i Nebeviye'nin, yani Peygamberimiz'in sohbetinin, O'na arkadaş olmanın insanı nasıl dönüştürdüğünü, manâ veya maneviyattan gelen kudsi cazibenin, çekim gücünün ne olduğunu anlamayan malûmatfuruşlar, en azından neden arkalarında, neden meşhur "düşünür"lerin arkalarında sonuna kadar tek kişi olmuyor da, insanlar onların cahil gördüğü, göreceği "şeyh"lerin, mürşidlerin arkasından gidiyor, bunu düşünmeli ve buradan Peygamber Efendimiz'in sohbetinin, irşadının, dolayısıyla Sahâbe-i Kiram'ın da derecesini anlamaya çalışmalı değiller mi? Neden akıl ve ilmin öne çıktığı günümüzde bile milyarlarca insan, asırların öncesinden Hz. Musa'nın (a.s.), Hz. İsa'nın (a.s.), Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) arkasından gidiyor, niye kalblere, zihinlere ve hayatlara asırlar öncesinden onlar ve onları rehber bilen gerçek ulemâ, mezhep sahibi büyük müctehidler, İmam-ı Gazalî, İmam-ı Rabbanî, Abdülkadir-i Geylânî, Şâh-ı Nakşibend ve emsalleri hükmediyor? Bu hususta meşhur İbn Sina'nın bir talebesiyle yaşadığı bir hadise yeterince öğreticidir:

Peygamberliği anlamak için: Peygamber ve filozof farkı

Talebelerinden biri İbn Sina'ya bir gün, "Bu bilginiz ve dehânızla peygamberlik iddiasında bulunsanız, halk çevrenizde toplanır." der. İbn-i Sina, o anda cevap vermez. Nihayet bir kış günü seyahat halinde iken, konakladıkları bir mahalde şafak vakti İbn Sina o talebesini derin uykusundan uyarır ve abdest için kendisine dışardan su getirmesini rica eder. Ne kadar ısrar ettiyse de o talebe, sıcak yatağından kalkmak istemez. Derken, müezzin "Allahü ekber, Allahü ekber!" diyerek sabah ezanını okumaya başlar. İbn-i Sina, "Bu talebeye tam cevap verme zamanı!" diye düşünür ve şunu söyler:

Peygamberlik iddiasında bulunsam, halkın arkamdan geleceğini söyleyen sen, görüyorsun ki, yıllardır sana olan hocalığım ve verdiğim dersler, hayatında bir defa sıcak yatağından kalkıp da bana bir bardak su getirecek kadar olsun üzerinde tesir bırakmamış. Sen ki, benim doğrudan talebemsin ve bu kadar yıl derslerimden istifade ediyorsun... Ama şu müezzine bak: Bu ve bunun gibi binlercesi (şimdi yüz binlerce) Peygamber'in dört yüz yıllık (şimdi 14 asırlık) emrine itaat ediyor ve sıcak soğuk demeden günde beş defa minareye çıkıp, Allah'ın birliğine ve O Zat'ın nübüvvetine şahitlikte bulunuyor. İşte, Peygamber'le aramızdaki fark bu!

Peygamberimiz ve kâmil mürşidlerde irşad

Evet, bilhassa Peygamberimiz'in sohbeti, irşadı, O'nunla arkadaşlık öyle bir iksirdir ki, bir dakika bile ona mazhar olan bir insan, yıllarca okumakla ve/veya seyr u sülûkla ancak elde edilebilecek hakikat nurlarına hemen ulaşır. O'nun, hattâ O'nun izinde kâmil irşad makamına yükselmiş kâmil mürşidlerin bazen bir el hareketi, bir sözü, bir tebessümü bile insanları Allah'ın izniyle birden kemalât arşına çıkarmaya yeter. Çünkü onlar, kalbleri ve zihinleri çeker; gezegenlerin güneşin çekim gücüne kapılıp etrafında sürekli dönmesi gibi, onların çekim sahasına giren bir insan, onların etrafında dönmekle sürekli onlardan yansıyan İlâhî vâridâta mazhar olur, İlâhî rahmet sağanağıyla yıkanır ve hakikat nurlarıyla aydınlanır.

Kâmil mürşidlerin, özellikle Peygamber Efendimiz'in sohbetinde öyle bir insibağ, yani boyanma vardır ki, o sohbe bir defa bile oturan biri, Peygamberliğin o en büyük nûruyla aydınlanır ve büyük bir mertebeye çıkar. Özellikle Peygamberimiz'in sohbeti, evet O'nun sohbeti, meclisi, bütün başka peygamberlerin ve bilhassa bütün velîlerin sohbetlerinden o kadar yüksektir ki, en büyük velî, O'nun sohbetiyle şereflenen en küçük Sahâbî'ye bile asla yetişemez. Çünkü arada güneşle aydınlanmak ile ayla aydınlanmak arasındaki fark kadar fark vardır. Güneşle bir dakika aydınlanmak, ay ile bir ömür aydınlanmaya çalışmaktan nasıl daha öte bir manâ ve kıymet ifade ediyorsa, Peygamber Efendimiz'in sohbetinin bir dakikada verdiği nur, en büyük velînin bir ömür verdiği nurdan daha fazladır. Kur'ân, güneş için kullandığı aynı tabiri (sirac), Peygamber Efendimiz için de, hem de "nur saçan sirac (yani, güneş)" şeklinde kullanmaktadır:

Ey (Peygamberliğin en büyük temsilcisi olan) Peygamber! Biz, seni (hayatınla gerçeğe, aynı zamanda Kıyamet Günü ümmetin hakkında) şahit, (iman ve salih amel karşılığında af, rahmet ve mükâfatımızla) müjdeleyici ve (her türlü dalâlet yollarıyla, bu yolların sonuçlarına karşı) uyarıcı olarak gönderdik. Ayrıca, O'nun izniyle (bütün insanları ve cinleri) Allah'a çağırان bir davetçi ve (kalbleri, zihinleri ve insanların yollarını) aydınlatan güneş-misal bir lamba olarak da (gönderdik). (Senin saçtığın ışıkla aydınlanıp, onun altında yollarını bulan)

mü'minlere şu müjdeyi ver ki, onlar, Allah tarafından büyük bir lütf u ihsana nail olacaklardır.⁸⁵⁰

[742](#) *Sözler*, “27. Söz”; *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri, No. 103.

[743](#) *Muhakemât*, “6. Mukaddime”.

[744](#) *Münazarât*.

[745](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Kısım, 1. İşaret”.

[746](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri, No. 76”.

[747](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”, No. 24–25; *Sünuhât*.

[748](#) Emirdağ Lâhikası–2.

[749](#) *Muhakemât*, “11. Mukaddeme”.

[750](#) *Lem’alar*, “16. Lem’a, Hâtıme”.

[751](#) A’râf Sûresi/7: 199.

[752](#) Bakara Sûresi/2: 178, 180, 228, 229, 232, 233, 234, 236, 241; Nisâ Sûresi/4: 6, 19, 25; Lokman Sûresi/31; 15; Ahzab Sûresi/33: 6.

[753](#) Hak Dini Kur’ân Dili, A’râf Sûresi/7: 199 âyetin tefsiri.

[754](#) İbn Mâce, “Fiten” 8.

[755](#) İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:379.

[756](#) Nisâ Sûresi/115.

[757](#) *Barla Lâhikası*, “Hulûsi beye bir mektuptan”.

[758](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri” No. 22.

[759](#) *Barla Lâhikası*.

[760](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 1. Risale, 8. Nükte”; *Sözler*, “16. Söz, 4. Şua”, “Lemeât”; *Lem’alar*, “11. Lem’a, 6. Nükte”.

[761](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Mesele, 2. İşaret”.

[762](#) Mâide Sûresi/5: 46–47; Şûrâ Sûresi/42: 13.

[763](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 50.

[764](#) Matta, 5: 17–19.

[765](#) Romalılara Mektup, 2: 28–29.

[766](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Mesele, 2. İşaret”.

[767](#) Bkn, En’âm Sûresi/6: 91; Hacc Sûresi/22: 73–75; Zümer Sûresi/39: 67.

[768](#) *Sözler*, “19. Söz, 1. Reşha”.

[769](#) Bakara Sûresi/2: 30–34.

[770](#) ör. Bakara Sûresi/2: 9, 44, 75, 76, 164, 170, 171; Âl-i İmrân Sûresi/3: 69, 137; Nisâ Sûresi/4: 78, 82; Mâide Sûresi/5: 87, 103; En’âm Sûresi, 26, 65, 80, 98, 123; A’râf Sûresi/7: 169, 179; Enfâl Sûresi/8: 22, 32; Tevbe Sûresi/9: 81, 87, 122; Yûnus Sûresi/10: 42, 100; Ra’d Sûresi/13: 4; Nahl Sûresi/16: 2, 12, 36; Hac Sûresi/22: 46; Furkân Sûresi/25: 44; Neml Sûresi/27: 69; Ankebut Sûresi/29: 20, 35, 63; Rûm Sûresi/30: 24, 28, 42; Secde Sûresi/32: 4; Sebe’ Sûresi/34: 46; Zümer Sûresi/39: 43; Câsiye Sûresi/45: 5; Muhammed Sûresi/47: 24; Kamer Sûresi/54: 17, 22, 32, 40; Haşr Sûresi/59: 2; Gâşiye Sûresi/88: 17.

[771](#) *Sözler*, “Lemaât”.

[772](#) Haşr Sûresi/59: 7; Tevbe Sûresi/9: 34.

[773](#) Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, 6:334; Deylemî, *el-Müsned*, 2:324.

[774](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 7. Kısım, 7. İşaret”.

[775](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, 1. Bab, Hâtıme”.

[776](#) *Memories of My Life*, nakl. A. Adıvar, *Bilim ve Din*, İst., 1980, s. 262.

- [777](#) *Sözler*, “30. Söz, dip not”.
- [778](#) Henüz basılmamış Tasavvuf Dersleri’nde.
- [779](#) *Münazarât, Tulûât*.
- [780](#) Kolaylık sağlamak için zorluğu terk etme adına müçtehidin bir meselede kuvvetli gördüğü bir delil sebebiyle benzerlerinden farklı bir hükme yönelmesi prensibi.
- [781](#) Hakkında nass, icma ve kıyas gibi emir veya yasak edici şer’î bir delil bulunmayan meselelerde İslâm’ın rûhuna uygun maslahat veya faydaya göre hüküm verme prensibi.
- [782](#) Önceden sabit olan bir hüküm ve halin, aksine delil bulunmadıkça devam etmesi prensibi.
- [783](#) Bakara Sûresi/2: 177; Nisa Sûresi/4: 36; Beled Sûresi/90: 13.
- [784](#) Tevbe Sûresi/9: 60.
- [785](#) Nisa Sûresi/4: 92; Mâide Sûresi/5: 89; Mücadile Sûresi/58: 3.
- [786](#) *Sözler*, “27. Söz”; Barla Lâhikası.
- [787](#) Enfâl Sûresi/8: 75.
- [788](#) Haşır Sûresi/59: 8–9.
- [789](#) Barla Lâhikası.
- [790](#) *Sözler*, “27. Söz”.
- [791](#) İbn Mace, “Mukaddime” 3; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:452, nakl: Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, c. 2: “Sünnet’in Tesbiti ve Teşrîdeki Yeri”.
- [792](#) Buharî, “İstitabe” 6; Ebu Davud, “Sünne” 28.
- [793](#) İbn Mace, “Mukaddime”, 3.
- [794](#) Mâide Sûresi/5: 3.
- [795](#) Müslim, “Cuma” 43; Tirmizî, “İlim” 16; Ebû Davud, “Sünne” 6.
- [796](#) Nesâî, “İydeyn” 22; Taberanî, *el-Mu‘cemü’l-Kebir*, 9:97.
- [797](#) Şu kadar ki, Kader’e bakan bu gerçek, hatalı olanların hatasını affettirmez, onlar için mazeret teşkil etmez.
- [798](#) *Sözler*, “27. Söz”; *Lem’alar*, “9. Lem’a, 4. Sual”.
- [799](#) Bir ifadedeki hükme metnin te’vilsiz, kat’î delil olması gerektiği gibi, bizzat o hükme delil teşkil ettiği de kat’î olmalı, yani ortada te’vil ve ihtimale mecal bulunmamalıdır. Ayrıca, hükmün üzerine bina edildiği türetilmiş lâfız, bizzat hükmün illetini gösterir. (*Münazarât*)
- [800](#) Mâide Sûresi/5: 51.
- [801](#) Mâide Sûresi/5: 5.
- [802](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 75, 113–114.
- [803](#) Mâide Sûresi/5: 82.
- [804](#) Mümtehan Sûresi/60: 8–9.
- [805](#) Tevbe Sûresi/9: 60.
- [806](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 1. Risale, 9. Nükte”.
- [807](#) *Sözler*, “27. Söz”.
- [808](#) Rûm Sûresi/30: 30.
- [809](#) Bakara Sûresi/2: 124.
- [810](#) Nisa Sûresi/4: 125.
- [811](#) Sâd Sûresi/38: 26.
- [812](#) Sâd Sûresi/38: 35.
- [813](#) Bakara Sûresi/2: 253.
- [814](#) Nisa Sûresi/4: 164.
- [815](#) Yusuf Sûresi/12: 75.

- [816](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 93.
[817](#) Nisâ Sûresi/4: 160–161.
[818](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 93.
[819](#) Bakara Sûresi/2: 106; A'lâ Sûresi/87: 6–7.
[820](#) Mâide Sûresi/5: 43–47.
[821](#) Şura Sûresi/42: 13.
[822](#) Bakara Sûresi/2: 106, 144; Âl-i İmran Sûresi/3: 93.
[823](#) İstihsan, istishab ve mesail-i mürsele için bkn. S. 513, notlar: 534–536.
[824](#) Fesat ve harama götüren yolları kapama prensibi.
[825](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, “Bakara Sûresi, 4. âyetin tefsirinde.
[826](#) Sünühât.
[827](#) *Sözler*, “27. Söz, İctihad Risalesi, Hatime”.
[828](#) Enfâl Sûresi/8: 24.
[829](#) *Sözler*, “27. Söz, Zeyl, Üçüncü Sebep”.
[830](#) Bakara Sûresi/2: 124.
[831](#) Mâide Sûresi/5: 54.
[832](#) Mâide Sûresi/5: 3.
[833](#) *Sözler*, “27 Söz, Zeyl, Üçüncü Sebep”.
[834](#) A'râf Sûresi/7: 32.
[835](#) Mülk Sûresi/67: 15.
[836](#) Hucurât Sûresi/49: 9.
[837](#) Buharî, “Bed'ü'l-Vahy” 1; Müslim, “İmaret” 155.
[838](#) Buharî, “Rikak” 33.
[839](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 155.
[840](#) Fetih Sûresi/47: 1–5.
[841](#) Müslim, “Fedail” 37; Tirmizî, “Menakıb” 77.
[842](#) *Sözler*, “27. Söz, Zeyl, 1. Vecih”.
[843](#) *Sözler*, “27. Söz, Zeyl, 3. Sebep, 3. Vecih”.
[844](#) Buharî, “Cihad” 73; Müslim, “İmare” 163; Nesaî, “Cihad” 39.
[845](#) Ebû Davud, “Taharet” 79.
[846](#) *Sözler*, “27. Söz, Zeyl, 2. Sebep”.
[847](#) Kalem Sûresi/68: 4.
[848](#) Ahzâb Sûresi/33: 21.
[849](#) *Sözler*, “27. Söz, Zeyl, 1. Hikmet”.
[850](#) Ahzâb Sûresi/33: 45–47.

Altıncı Bölüm

BELÂĞATLA İLGİLİ KÜLLÎ KAİDELER

· **Belâğatın hayat düğümü, bir diğer deyişle beyanın felsefesi veya şiirin hikmeti, hariçteki hakikatlerin kanunlarını ve ölçülerini rehber edinmektir.**⁸⁵¹

BELÂĞAT, ŞERİAT-I TEKVÎNİYYE'Yİ REHBER EDİNMEKTİR

Cenab-ı Allah'ın (c.c.) icraatında ve yaratmasında her şey tam yerli yerindedir; olması gereken ölçüde ve miktardadır; olması gereken boyutta, şekilde ve renktedir. Her haricî vücut, kalıbı olduğu manâ, mahiyet ve muhtevasının eksiksiz, kusursuz ve fazlasız ifadesinden ibarettir. Dolayısıyla, “tabiat”ı, belki “tabiat”a günümüzde yüklenen yanlış manâ sebebiyle tercih edilecek bir kelime olarak ‘fıtrat’ı iyi mütalâa etme, iyi tanıma, söz ve belâğati de bilmenin anahtarıdır. Veya, Kur’ân-ı Kerim, fıtratın, “tabiat”ın tam manâsıyla belîğ (belâğatli) tercümesi veya nüshası olduğundan, Kur’ân’ın dilini ve belâğatini çok iyi bilmek de, belâğati tahsil ve taallüm, yani öğrenmede, bilmede mükemmel yoldur.

Gramerin dayandığı hakikat

Beyan ve belâğatin nasıl hariçte dayandığı hakikatler var ve olmalı ise, gramerin dahi bir “felsefe”si, hariçte dayandığı hakikatler vardır. Fıtrat ve fıtrata dayalı veya fıtratın tercümesi kâinat gibi dilleri de yaratan Hz. Allah'ın (c.c.) hikmetini ortaya koyan bu felsefe veya gramerdeki hikmet, harfler ve kelimeler arasındaki münasebetler üzerine ve kelimelerin karakteri ve yapısı üzerine oturur. Meselâ, bir ma'mûle iki âmil dâhil olmaz. Yani, Kur’ân’ın dili olarak belâğatin de müşahhas şekli olan Arapça’da bir cümlede kendilerinden önce gelen harf, fiil veya isim tamlamasında tamlayıcı, sıfat tamlamasında sıfat gibi etkileyicilerden etkilenen isim, fiil ve sıfat gibi öğeler, ancak kendilerinden hemen önce gelen tek bir etkileyiciden etkilenir, ona göre şekil alırlar. Meselâ, Arapça’da bir fiil, kendisinden sonra gelen düz nesneyi mensup yapar, yani

fethalı okutur. İşte bu nesneye, ikinci bir fiil dâhil olup, onun son harekesini değiştiremez.

Şeriat-ı Tekvîniyye'nin kaideleri, yani kâinatın düzeni, Şeriat-ı Garrâ'nın kaideleri ve belâğatin kaideleri aynıdır; birbirinin yansımasıdır, tercümesidir. Sözelimi, “Bir ma'mûle iki âmil dâhil olmaz.” kaidesinin Şeriat'ta karşılığı, bir kadın birden fazla erkekle evlenemez; bir çocuğun sadece bir babası olur; zina, kesinlikle yasaktır hüküm ve kaideleridir.

Arapça'da “هل=Hel” soru harfi, fiili görür görmez sabretmez, hemen onunla birleşmek ister. Hem, fâil (özne) kuvvetlidir, kuvvetli olan ötreyi kendine çeker. Yani mesele, hariçte, kâinata geçerli olan kanunların birer yansımasından, örnek alınmasından ibarettir.⁸⁵²

Bu gerçeği ispat veya hariçte izah eden önemli gerçeklerden veya küllî kaidelerden biri de şudur:

· **Mutabık-ı muktezâ-yı haldir ki, belâğatin tarifidir ve esasıdır ve israf-ı kelâm olan mübalâğadan münezzehtir.**⁸⁵³

BELÂĞAT, HALİN GEREĞİNE UYGUNLUKTUR

Belâğat, mukteza-yı hâle mutabakattır. Yani, hâl neyi gerektiriyorsa tam ona göre davranmaktır.

Konuyu fizikî âlemden misallendirecek olursak, meselâ bir hastanın günde sekizer saat arayla üç defa ve her defasında 1 mg'lık ilaç alması gerekiyorsa, bunu aynen uygulaması hâlin gereğidir ve bunu sözün veya edebiyatın diliyle ifade edecek olursak, işte bu, belâğattır. Yani, bir manâyı kusursuz olarak ifade etmek için kaç tane ve hangi kelimelerin kullanılması gerekiyorsa o sayıda tam o kelimeleri kullanmak, bir harf bile eksik veya fazla kullanmamak, nüanslara da dikkat ederek manâyı tam ifade edecek kelimeleri seçmek, cümlenin unsurlarına, fiilin kiplerine dikkat etmek, cümlenin unsurlarını manâyı ifade adına bulunmaları gereken yere yerleştirmek, metindeki bütün diğer cümleleri, paragrafları aynı şekilde kurmak, belâğattır.

Hız. Bediüzzaman, belâğatin kavranma zemini, hattâ hayat düğümü olarak “hariciyâtı”, yani yaratılışı ve “tabiat”ı taklidi nazara verir ve şu ölçüyü ifade buyurur:

· **Bir milletin mizacı, o milletin duygularının kaynağı olduğu gibi, kullandığı ana dili de, hislerinin aynasıdır. Her milletin kendine has bir**

mizacı vardır. Aynı şekilde, her dilin belâğat kabiliyeti de diğerinden farklıdır. Özellikle Arapça gibi çok büyük ölçüde gramatik olan, yani kesin kurallar üzerinde işleyen bir dildeki belâğat kabiliyeti, bilhassa bu şekilde olmayan dillerden farklı olacaktır.⁸⁵⁴

MİLLETLER VE DİLLERİ

“Üslûb-u beyan, aynıyla insan.” denmiştir. İnsanı hariçte ortaya koyan en yanılmaz tanıtıcı, insana en parlak bir ayna, onun üslûbudur, seçip kullandığı kelimelerdir, kurduğu cümlelerdir. Öyle ki, her milletin dili de, inancı, kültürü, geleneği, karakteri, tarihi ve coğrafyasıyla o milletin aynasıdır. Dilin grameri dahi bu noktada o dili konuşan halkı ortaya koyar. Çünkü gramerin de onu tayin eden bir muhtevası, mahiyeti, manâsı vardır.

Meselâ, Türkler, temelde çok derin düşünmeyen ve genellikle meselelerin doğrudan üstüne giden bir millettir veya en azından Orta Asya yaylalarında iken, bu tür husûsiyetleri çok bariz şekilde göze çarpan bir millet idi. Bundandır ki, Orta Asya Türkçesi'nin en bariz vasfı, sert sessizlerle dolu oluşu ve içinde bol bol tek heceli fiiller bulunmasıdır. Bu, askerî bir disipline ve meseleleri bir çırpıda halletmeye yönelik hareketliliğe işaret eder. Daha sonra İslâm'la kucaklaşmasının ardından, bir yandan bu asker millet, incelerden ince bir medeniyet kuracak ölçüde bir ruh eğitiminden geçip, taş, toprağa ve ağaca en güzel şekilleri verirken, bir yandan da dilindeki sertlikler yumuşamaya, kelimeler daha bir güzelleşmeye, kelime haznesi genişlemeye başlamış ve neticede ortaya Osmanlıca gibi, kışla, tekye ve medrese üçgenini en güzel şekilde ifade eden muhteşem bir dil çıkmıştır. Ne zaman durum tersine dönmüş, Osmanlı Devleti hayata veda ederken, Osmanlıca da yerini yavaş yavaş, bilhassa bazı çevrelerde kupkuru bir dile terk etmiştir.

Türkçe, yapısı bakımından 'eklemeli' diller grubuna girmektedir; yani, fiil kipleri çekim ekleriyle, ismin halleri hâl ekleriyle tayin edilirken, şahıs ekleri de, özne vazifesi yapacak şekilde şahıs zamirlerine işaret olarak fiillerin sonuna gelir. Türkçe gibi Almanca da, eklemeli diller grubundandır. Bu, belli bir disiplin anlayışını, ailevî ve millî dayanışmayı ve sınırları çizilmiş bir düzeni gösterir. Gerçekten de Türkler olsun, Almanlar olsun, daha çok devletçi, disiplini seven ve hatları belirgin bir düzen ve sistem taraftarı iki millettir. Buna karşılık, başlangıçta Almanca kökenli bir dil olmasın rağmen, daha sonra nev-i şahsına münhasır bir dil haline gelen

İngilizce’de durum tamamen değişiktir. Yüzyıllardır morfolojik sadeleşme içinde olan İngilizce’de ‘ek’ler ayrı birer kelime haline gelmiştir ki, bu da, İngilizlerin bir bakıma ferdiyetçiliğini ortaya koyar. Bunun yanısıra, Almanca ve bir dereceye kadar da Türkçe gramatik bir dil iken, İngilizce ancak % 50 nisbetinde gramatiktir ve belli bir kaideye dayanmayan yönleriyle kendine has zorluğu olan, yani kaypak ve seyyal bir dildir. Bu da, İngilizlerin güvenilmezliğinin, politikacılığının ve diplomatik zekâsının işaretidir; Almanların disiplinine karşılık, İngilizlerin disiplini çok sevmediklerini gösterir.

Farsça’nın belirgin özellikleri içinde, telâffuzu hoş, mûsikîsi güzel kelimelerle, ağızdan dolu dolu çıkan yuvarlak ve uzun söyleyişli seslilerin çokluğu, bir bakıma Acem mübalâğa ve melankolisini ortaya koyar. Aynı şekilde, İngilizce’de de ‘diphthong’ denilen çift seslilerin telâffuzda fazla oluşuna, bir bakıma İngiliz gurur ve çalımının ifadesi olarak bakılabilir.

Arapça’nın diller arasında nev-i şahsına münhasır bir yeri vardır. Bu dilin hem eklemeli, hem eklemesiz bir dil oluşu, Araplar’da disiplinle serbestliğin dengede tutulması lüzumunu iş’âr eder. Yine Arapça’da bir kelimededen, bilhassa fiilden çok kelime türetilmesi, herhalde Arap kabileciliğinin ve Arapların hayatîyetlerini muhafaza için devamlı hareket halinde olmaları lüzumunun göstergesi olsa gerektir. İklimin sıcaklığı hasebiyle rahat ve rehavete çabuk düşebilecek bir milleti, dilleri, bu husûsiyetiyle hem uyarmakta, hem de İslâm öncesi ve sonrasının ilk beş asrında görüldüğü üzere, esasen Arap milletinin iklim, coğrafya ve geçim şartlarının da tesiriyle hareketli bir millet olduğunu ortaya koymaktadır. Arapların hemen hemen son on asırlık ataletleri, bu söylediğimize ters düşmez. Çünkü, Kur’ân-ı Kerim, ondört asırdır Arapça’yı korumakta olduğundan, Arapça ondört asırdır aynı Arapça’dır. Arapça’da nesne zamirlerinin fiillere eklenmesi, buna karşılık şahıs zamirlerinin eklenmemesi, yine Kur’ân’ın nüzûlü sırasındaki Arap misafirperverliğinin, serâzadlığının ve özneye önem verilmesinin bir işaretidir sanırım.

Derinliğine tahlil gerektiren bu mevzûda dikkat çeken bir diğer nokta da, şahıslara göre fillerin aldığı şekillerdir. İngilizce’de özne olarak kullanılan şahıs zamirleri, her halükârda fiilden bağımsız olarak gelir ve ancak ‘geniş zaman’ kipinde müfred (tekil) üçüncü şahısta değişiklik olur ki, bu da herhalde, üçüncü şahsa göstermelik değer verme şeklinde tezahür eden

İngiliz ‘siyaseti’nin işaretidir. Bunun dışında fiillerde şahsa göre değişiklik olmaması, özne ve nesne olarak kullanılan şahıs zamirlerinin fiilden ayrı gelmesi, hep İngiliz ferdiyetçiliğini ön plana çıkaran dil husûsiyetleri olarak göze çarpmaktadır. İngilizce’dekinin aksine Türkçe’de kipler eklerle tayin edildiğinden, hem şahıs ekleriyle şahsa göre fiillerde değişiklik olur; hem de kiplerin yapıları değişiktir. Bunun yanısıra, şahıs ekleri özne vazifesiyle fiile bitişirken, nesne vazifesi gören zamirler, fiilden ayrı olarak gelir. İngilizce’deki sistem, yapılan işi iş olarak ortaya çıkarır ve işin kimin tarafından kime karşı yapıldığına daha bir ağırlık verirken, Türkçe’de işi yapandan daha çok işin kendisi ve kime karşı yapıldığı mühimdir. Bu da, kanaatimce hem ayıpları örtme, hem mazlumları koruma, hem de tevazuun işaretidir. Şu kadar ki, Türkçe’de bazen özne, şahıs zamirleri şeklinde fiilden önce de gelebilir ki bu, gerektiğinde işi yapan şahsın ön plana çıkarıldığını da gösterir.

Yine Türkçe’de müfret (tekil) üçüncü şahıs fiilin özneyi gösteren açık şahıs eki almaması, bir yerde fert ve ferdin hukukundan ziyade devletin önemli olduğuna işaret ederken, üçüncü şahıs hakkında daha çok fiilin önemli olup, tek başına kalmış ve cemiyete dahil olamamış üçüncü şahısların silik kalmaya mahkûm bulduklarını da ortaya koyar. Almanca’da, meselâ geniş zaman kipinde birinci ve üçüncü çoğul şahıslar, birbirleriyle ve ayrıca masdarla aynı olarak gelirler ki, bu da, Almanlardaki biz ve onlar, yani millet veya ırkın ehemmiyetini ve ırk ayrımını gösterir.

Arapça’da, çoğu dillerin aksine yalnızca ‘ben, sen, o, biz, siz, onlar’ şeklinde altı değil, tesniye (ikil) ve dişi (müennes) sigalarıyla birlikte 14 şahıs zamirinin olması ve tesniyeler dışında her biri için fiilin şahıslara göre değişmesi, hem kadın–erkek ferdin ehemmiyetini, hem fert sayısının ehemmiyetini, hem de cemaat halinde bulunmanın ehemmiyetini ortaya koyar. Birinci şahıslarda tesniyenin olmayıp, ikinin de ‘biz’ şeklinde çoğul sayılması, iki kişiyle bile cemaat olunabileceğine işaretler. Arapça’nın Kur’ân’ın dili olması, bu bakımdan da mühimdir ki, İslâm ferde husûsi önem verip ferdin hukukunu cemaate feda etmediği gibi, cemaat halinde bulunmayı da mutlak gerekli addeder.

Diller de Cenab-ı Allah’a tam birer âyettir

Evet, diller de binbir ‘dil’le kâinata hakim bir takdiri ve her şeyi bilen ve her bir şeyi her şeyle münasebet içinde yaratan mutlak Kudret’i anlatmakta

ve zerre ölçüsünde bile tesadüflere yer olmadığını haykırmaktadır. İşte belâgat, bu gerçeği, fıtratı, Cenab-ı Allah'ın icraatını iyi kavrayıp iyi taklit edebilmedir. Belki daha doğru bir deyişle, soğuk kaçabilecek bir taklitten çok, fıtratta fâni olma, fıtratta fâni olmanın tek yolu olarak da bir çekirdek halinde İslâm'da fâni olup, İslâm ile şekillenmedir. Bu gerçekleştiği zaman, insan da, hem karakteri, hem sözleri, hem davranışları, hem eserleri ile belâğatin ta kendisi, mücessem ve müşahhas misali olur.

Belâgat, Risale-i Nur ve Hz. Bediüzzaman'ın talebeleri

Buna hem açık bir misal, hem de yeterince ilgi çekici bir hakikat olarak, Risale-i Nur'un Hz. Üstad Bediüzzaman dönemindeki talebelerinin üslûplarının Hz. Bediüzzaman'ın, dolayısıyla Risale-i Nur'un üslûbundan âdeta seçilemediğini görürüz. Demek ki, o mübarek talebeler, Risale-i Nur içinde fâni ve onunla yeniden inşa olmuşlardır. Dolayısıyla, üslûpları da, taklitsiz olarak ve kendiliğinden Risale-i Nur'un üslûbu olmuştur. Bu, çok önemli bir hakikate daha parmak basmaktadır:

Kur'ân, Hadis ve ilk dönemler müfessir ve muhaddisleri

İslâm'ın özellikle ilk beş asrında büyük müfessirler Kur'ân'da, büyük hadisçiler de Hadis'te fâni ve onlarla yeniden inşa olup şekillenmişlerdir. Dolayısıyla, müfessirler İlâhî Kelâm'a, yani Kur'ân'a ait bir âyeti gerektiğinde hacimli bir kitabın içinde üslûbuyla rahat seçebilirken, hadisçiler de yığınla söz içinde üslûbundan hadisi çok iyi tanırlardı. Onlara Kur'ân'a ve Hadis'e ait olmayan bir sözü Kur'ân'dandır veya hadistir diye kabûl ettirmek mümkün değildi. Bu da, hadislerin sıhhati ve Kur'ân'ın bir harf değişikliğine bile maruz kalmadan korunmasında önemli bir faktördür.

Belâgat ilminde bir sözün zahirî manâsı başka bir manâya âlet olsa, yani başka bir manâyı ifade için kullanılsa, bu söze kinaî (kinaye olarak söylenmiş söz), onu bu şekilde kullanma sanatına kinaye denilir. Kinaî bir sözde doğruluk veya yanlışlık ve yalan, onun zahirî manâsında değil, kinaî manâda aranır.⁸⁵⁵

EDEBÎ SANATLAR İÇİNDE KİNAYE

İstiare, teşbih, temsil, tecsim, kinaye, telmih, tezat, mecaz gibi edebî sanatlar, manâyı zenginleştirir, sözü güzelleştirir ve maksadı daha belîğ anlatmaya hizmet eder. Bunun için de söz söylemede bu sanatlar sıkça kullanılır. Bu sanatlardan biri, kinayedir.

Kinaye, bir sözü zahirî ve hakikî manâsıyla değil, başka bir manâ için kullanmaktır. Meselâ, “Falanın kolu uzundur.” dendiğinde, o kişinin kolunun uzunluğu kastedilmemişse, bu söz, Türkçe’de tesir ve nüfuzun genişliği, sözü geçmesi manâsına gelir. Bu manâda kullanıldığı zaman, o kişinin artık kolunun gerçekten uzun veya kısa olmasına bakılmaz. O kişinin kolu uzun da olsa, kısa da olsa, eğer o kişi gerçek tesir ve nüfuz sahibiyse, söz doğrudur. İşte, sanatlı söyleyişlerde sözün doğruluğu veya yanlışlığı, sanatla kastedilen manâda aranır, yoksa sözün zahirî manâsında aranmaz.

Mecaz, belâğatin şartları dahilinde olursa caizdir. Yoksa mecazı hakikat ve hakikatı mecaz şeklinde görmek ve göstermek, cehaletin istibdadına kuvvet vermektir. Evet, her şeyi zâhiriyle ele alan ve neticede tabiatı gereği yanlış bir zâhirîlik mesleğini doğuran tefrit meyli ne derecede zararlı ise, her şeye mecaz gözüyle baktıra baktıra, nihayette tabîi olarak bâtil bâtinîlik mezhebini doğuran ifrat düşkünlüğü de, aynı derecede, hattâ daha fazla zararlıdır. [856](#)

MECAZLI SÖYLEYİŞ VE DİN’DE DENGİYİ KORUMAK

Düşüncede ve Din’i anlamada bilhassa önemli olan bir husus, dengiyi bulmaktır. Bu da, çok kolay değildir; ancak Din’in muhkemât denilen değişmez iman, ibadet, muamelât, ahlâk ve ukubât esaslarının muvazenesinden meydana gelen hikmeti ve güzelliği kavramakla denge bulunur. Daha önce de ifade edildiği ve Hz. Bediüzzaman’ın dikkat çektiği üzere, Peygamber Efendimiz’in veya Kur’ân’ın en büyük bir mucizesi, bütün varlığın ve Din’in kendilerine dayandığı İlâhî İsimler’in nihaî tecellilerine mazhar olup, bu tecelliler arasında dengiyi muhafaza etmesidir.

Kur’ân’ın Allah Kelâmı olduğunun delili olarak denge

Bu çerçevede olmak üzere, Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan’ın hak ve hakikat olduğuna en sâdık deliller arasında olarak, Kur’ân, (1) Tevhid’in bütün gereklerini ve neticelerini her birinin kendine has yeri ve mertebesi içinde muhafaza eder. (2) İlâhî İsimler’in tecellileri arasındaki denge üzerinde İlâhî hakikatleri ortaya koyar ve yine aralarındaki dengeye dikkat eder. (3) Rubûbiyet ve Ulûhiyet’e ait esasları, düsturları ve tecellileri tam bir denge ile kendinde toplar.

Ma’rifetullah ve inançta denge adına üç önemli misal

Daha önce de verilen bir-iki misalle konuyu açıklayacak olursak: Geçmişe ve musibetlere Kader nazarıyla bakıp ah-vah etmemek ve olanlardan ders almak, geleceğe ve mükellefiyetlere ise irade açısından bakmak, Kader ve insan iradesi arasında dengeyi işaretler. Fakat, bunların hepsine Kader açısından bakmak Cebriye'yi, irade açısından bakmak Mu'tezile'yi doğurur.

Bir diğer misal olarak, Mu'tezile'nin yaptığı gibi, Cenab-ı Allah'ı âdeta sadece Adl Sıfatı'yla özdeşleştirip, iman edip sâlih amel işleyenleri Cennet'e koymasını, kâfirleri ise Cehennem'e koymasını, büyük günah sahibi mü'minleri de Cennet ile Cehennem arasında bırakmasını O'na vacip görmek, Cenab-ı Allah'ı Sıfat ve İsimleri ve bu Sıfat ve İsimleri'nin tecellileri arasındaki denge çerçevesinde tanıyamanın neticesi olan çok büyük bir yanlışır.

Yine, Cenab-ı Allah'ı sadece “Lâ yüs'el ammâ yef'al”, yani yaptığından Kendi'sine sorulmaz olarak görüp, O'nun dilediğini Cennet'e ve dilediğini Cehennem'e koyacağını iddia etmek de, yine dengeyi bulamamanın neticesidir. Cenab-ı Allah (c.c.), “Lâ yüs'el ammâ yef'al” olarak dilediğini Cennet'e ve dilediğini Cehennem'e koyar ve kimse bundan dolayı O'nu sorguya çekemez. Fakat O, sadece “Lâ yüs'el ammâ yef'al” bir Rabb değildir; aynı zamanda âdildir; Adl, O'nun Sıfatları'ndan veya İsim-Sıfatları'ndandır. Dolayısıyla O, iman ve sâlih amel sahiplerini Cennet'e, kâfirleri Cehennem'e koyar; imanlarına rağmen affedilmemiş günahları olanları da bir şekilde cezalandırır. Bununla birlikte, Cenab-ı Allah, sadece “Lâ yüs'el ammâ yef'al” ve Adl Sıfatı'na sahip değildir; O, aynı zamanda Rahîm'dir; bu sebeple, Rahîmiyet'inin, Ehadî tecellisinin gereği olarak, dilediği günahkâr mü'minleri de hususî affıyla affedip Cennet'e alabilir.

Bir başka misal daha verecek olursak, Cenab-ı Allah, her dilediğini yapmaya elbette kâdirdir; fakat O'nun her dilediğini yapmaya kâdir olması, O'nun aklımıza gelen her şeyi yapmasını gerektirmez. Hz. Bediüzzaman (r.a.), böyle düşünmeyi, yani Cenab-ı Allah'ın Kudret'inin her şeye yetmesini O'nun aklımıza gelen her şeyi yaratacağı gibi tevehhüm etmeyi, zâhir ehlini yanlış sürükleyen birinci varta olarak zikreder.⁸⁵⁷ Bir zaman, hem de itikadı sağlam biri, Âhir Zaman'da Hz. İsa'nın nüzulu ile hadis-i şerifler çerçevesinde, “Hz. İsa, yeniden bir anne ve babadan gelebilir; Allah'ın Kudreti dâhilinde değil mi?” demişti. Oysa böyle bir şeyi

vehmetmek tenasühe girer ki, İslâm'da yeri yoktur. Bu, imkânı vukuatla, imkân-ı zâtîyi imkân-ı aklî ile, yani bir şeyin zâtında mümkün olmasını aklen de mümkün görmekle birbirine karıştırmaktır. “Neden olmasın?” sözü, bu konuda insanı en fazla yanılsa götüren vehmin ifadesidir. Evet, Cenab-ı Allah (c.c.), her dilediğini yapmaya elbette kâdirdir; fakat O'nun her dilediğini yapmaya kâdir olması, O'nun aklımıza gelen her şeyi yapmasını gerektirmez. Çünkü O, aynı zamanda Hakîm'dir, hikmetle iş görür ve asla manâsız, abes iş yapmaz.

Kısaca, hem Cenab-ı Allah'ı bütün Sıfat ve İsimleri'yle birlikte tanımak, hem Din'in kaideleri ve hükümlerini muhtevaları, uygulama sahaları ve şartlarıyla iyi bilmek, ondaki dengeyi korumanın şartlarındandır. Ama ne yazık ki, tarih boyu bu dengenin zaman zaman ve yer yer korunamaması ifrat ve tefritlere yol açmış, bazısı, meselâ, Şeriat'ın hükümlerini yerine getirirken onların zâhirî şartlarına da titizlikle uymayı küçümsemiş ve nasıl harflerden müteşekkil kelimeler kendilerine has manânın zahirî vücudu ise, zâhir de bâtının haricî vücudu olduğu ve bâtına ancak zâhiri kapısından girilebildiği halde, sadece bâtına yönelmişler; bazısı, bâtını kavramama, ona ulaşamama ve onu yaşayamamanın da neticesi olarak sadece zâhire ve şekle hasr-ı nazar etmişler, neticede zâhirîlik ve bâtınîlik gibi ifrat ve tefrit yolları, meslekleri, mezhepleri ortaya çıkmıştır. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu hususta ciddî bir tesbit ve ikazda bulunur:

Arkadaş! Nev-i beşerde türlü türlü dalâlete düşen fırkaların dalâlet sebepleri, imamlarının kusurudur. Evet, imamları bâtından bahsetmişlerse de kendi gördüklerine itimat ve onlarla iktifa ederek, yarı yoldan geri dönmüşlerdir. Ve “Bir şey elde ettin ama, çok şey de senden gitti.” nitelemesini hak edenlerden olmuşlardır.⁸⁵⁸

Tefsirde zâhirîlik ve bâtınîlik ve dönem ve şartların tesirleri

Din'de ve Kur'ân'a yaklaşımda dengeyi bulmanın önemli yanlarından birini de, âyetleri ya sadece zâhirî ifadeleriyle değerlendirmek, ya da, meselâ bazı ehl-i Tasavvuf'un yaptığı gibi, Firavun'u sadece nefis, Hz. Musa'yı (a.s.) ruh olarak görmek türünde sadece onlardaki bâtınî ve iş'ârî manâları esas alıp, zahirî manâlarını hiç görmemek, onları sadece mecaz ve istiareler temelinde değerlendirmek şeklinde ortaya çıkmıştır. İdrak kapasiteleri sınırlı pek çokları gibi, bazen bâtın ve mecaz ehlinin ifratlarına tahammül edemeyenler de, sadece zâhirî manâlara bakıp, bâtınî ve iş'ârî manâları reddetme cihetine gitmişlerdir. Bunda içinde yaşanan dönemin ve şartların da elbette önemi vardır. Meselâ, İbn Haldun'un tarih telâkkisinde

ve İbn Teymiye gibi dâhîlerin pek çok düşünce, yaklaşım ve hükümlerinde, içinde yaşadıkları dönemin şartlarını görmemek imkânsız olduğu gibi, 19'uncu asrın sonunda ortaya çıkan Neo-selefi veya İslâmcılık akımlarının, ayrıca bunların temelinde gelişen İhvânü'l-Müslimîn veya Cemaatü'l-İslâmî gibi teşkilatların önemli rehberlerinin ve mensuplarının İslâm'a, İslâm tarihine, tasavvufa, siyasete, ekonomiye ve İslâm-siyaset münasebetleri ve İslâm iktisadına bakışlarında da yine aynı faktörleri rahatlıkla görebiliriz. Hz. Bediüzzaman ise, bu noktada çok önemli bir tesbitte bulunur: "Muhakkik (gerçeği arayan, araştırmacı), dalgıç gibi olmalı; zamanın tesirlerinden sıyrılabilmeli; mazinin derinliklerine dalmalı; mantığın terazisiyle tartmalı; her şeyin kaynağını bulmalıdır."⁸⁵⁹

Kur'ân'a yaklaşımda mecazda ifrat ve yanlışa düşme

Bu konuda, yani İslâm'a ve Kur'ân'a yaklaşımda dengeyi bulamama veya kaçırmanın en önemli sebep veya neticelerinden biri de şu olmaktadır: Bazıları Kur'ân'a sadece âyetlerin zâhirî manâlarından yaklaşırken, bazıları da, Kur'ân'ın derinliğini, ondaki iç içe manâ boyutlarını vurgulamak adına, âyetlere lâfzın asla muhtemel bulunmadığı, lâfzın taşıyamayacağı manâları yüklemektedirler. Bu, bazen de Kur'ân'da çok manâya gelen kelime veya kavramlara onların her geçtiği yerde bütün manâları yüklemek veya meselâ, Hz. Zülkarneyn için kullanılan "sebeb" kelimesini, ilgili diğer âyetlere hiç bakmadan bu kelimenin manâlarından biri olan "yukarıda tırmanmakta kullanılan ip, halat" olarak alıp, Hz. Zülkarneyn'in seferlerinin göklerde, yıldızlar arasında olduğunu ileri sürmek gibi imkânsız ve son derece uçuk sonuçlar üretmek şeklinde tecellî edebilmektedir.

İşte bütün ifrat ve tefritlerden, bütün abes ve uçuk tavırlardan, bütün kuruluk ve sıgılıklardan kurtulmanın veya bunlara düşmemenin yolu, Sıfatları ve İsimleri'nin tecellileriyle Cenab-ı Allah'ı O'nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanımak (ma'rifet) ve bütün yönleriyle Din'in değişmez esaslarını ve bilhassa Kur'ân'ın kullanımıyla Arapça'nın ve belâğatin kaidelerini çok iyi bilmekten, ayrıca Hz. Üstad Bediüzzaman'ın yukarıda muhakkikin şartları olarak saydığı şartları haiz olmaktan geçmektedir.

- **Yaratılıştta israf ve abes yoktur. Ve ezeli Hikmet, kısa ve doğru olan yolu terk etmez. Uzun ve sarp yolu seçmez. Öyleyse, yaratılış ve kâinattaki maksada delil olan bir hakikati ifade eden bir sözde en kestirme anlatım yolu olarak mecazın kullanılmasına ve böyle bir sözde**

mecazın kullanılmış olduğuna hükmetmeye ne mâni bulunabilir ve mecaz neden kullanılsın, kullanılmış olduğuna hükmetmek neden caiz olmasın?⁸⁶⁰

Cenab-ı Allah (c.c.), asla israf etmez ve abes iş yapmaz. Yaratılıştta, O'nun icraatında israf ve abes işe yer yoktur. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah'ın her icraatında mutlaka hikmetler vardır ve O'nun ezeli Hikmet'i, her icraatında en kısa yolu takip eder; hiçbir zaman israf olacak şekilde uzun bir yolu seçmez.

Burada, Cenab-ı Allah'ın dünyada bir anda yapabileceği işleri belli bir süreçte yarattığı ileri sürülebilir. Dünya, hikmet ve sebepler yurdudur ve Cenab-ı Allah, hikmetinin gereği olarak ve bize de misal teşkil edip, rehberlik yapması noktasında icraatını ve yaratmasını belli sebepler perdesinde yapar. Bunu da en kısa ve en kestirme yoldan yapar ve asla israfa yer vermez. Şu halde, bir bakıma fitratın taklidi olan belâğatte de aynı yol izlenmelidir. Bir sözün manâsı, muhtevası, ondan güdülen gaye en kısa, en kestirme ve en veciz nasıl ifade edilecekse öyle ifade edilmeli ve asla söz israfına gidilmemelidir. Edebiyatta sanatlar bir yönüyle bunun için vardır. Bundan dolayı mecaz, istiare, telmih gibi sanatlara başvurulur. Özellikle Kur'ân gibi, bütün zamanlara, şartlara ve seviyelere seslenen ve bunların her birini hakikatler ve irşad adına tatmin buyuran bir Kitap, elbette birtakım sanatları kullanacaktır.

· **Mecazda bir hakikat danesi bulunur ve mecaz, bu daneden neşvünema bularak sümbülendir. Mecazın her yanında hakikat aramak, ifrat ve tefrit ehlini karanlığa atan sebeplerdendir.**⁸⁶¹

MECAZ VE İSTİAREYİ KULLANMADA ÖLÇÜ

Mecaz ve istiarenin her yanında hakikat aranmaz; hakikat, mecazı kullanmaya sebep olan noktada aranır ve eğer mecaz kullanılmışsa, hakikat o mecazdadır, lâfızda değildir.

Kur'ân'da çok önemli olan sanatlı söyleyişe misaller

Meselâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet'in gümüşten cam/billûr kaplarından sözedilir.⁸⁶² Ebedî olan Cennet'in malzemesi, elbette dünyanın fânî, kırılır, erir, çürür malzemesinden değildir. Dolayısıyla, orada gümüşten ve candan kap aramak abestir. Fakat dünya ehline Cennet'in kırılmaz, çürümez ve parlak kaplarını anlatmak için kullanılacak en güzel malzeme gümüşî

parlaklık ve cam veya billûr şeffaflığıdır. Demek ki, Cen-net’le ilgili bu Kur’ânî tasvirde kasıt, Cennet’in kaplarının güzelliğini, sağlamlığını, parlaklığını ve şeffaflığını dünya ehline tasvir etmektir. Dolayısıyla, bu âyeti Cennet’te gümüşî renkte, camdan kaplar vardır diye zâhiriyle anlamak, âyetteki fevkalâde istiareyi görmemek demektir.

Bir diğer önemli misal olarak, yine Kur’ân-ı Kerim’de “(Allah), gök tarafından kar yüklü dağlardan dolu indirir.”⁸⁶³ buyrulur. Buradaki eşsiz istiarede de pek çok manâlar vardır. Bu istiarenin zeminini, yerle gök arasındaki münasebet ve hayalin bu münasebete bakarak sanki yerle gök arasında varmış gibi gördüğü müsabaka ve rekabet oluşturur. Şöyle ki:

Yer, kara büründüğü veya yüzeyine yayılmış dağları ve rengârenk bağ-bahçeleriyle süslendiği gibi, gök dahi, güya onunla rekabet için, dağları ve bağ-bahçeleri andıran renkler içinde oluşup, dağlara nazîre olsun diye parça parça yığılan bulutlarına sarılarak cilve yapar. O dağlar gibi parça parça bulutlar için gemilerdir veyahut dağlardır veya develerdir veyahut bağlar-bahçelerdir ya da derelerdir denilse, kapalı istiarede hata edilmemiş olur. Atmosferdeki bu gezginlerin, yani bulutların çobanı ra’d, yani gök gürültüsü veya gök gürültüsüne de müekkel olan Ra’d isimli melektir. Şimşegi bulutlar üzerinde kamçı gibi silkeleyip dolaştırıyor. O emre âmade bulutlar ise, hava okyanusunda seyr ve cereyan etmekle, Kıyamet’te “atılmış yün” gibi olacak dağları andırırlar. Güya semâ, su buharının zerreciklerini ra’d ile silah başına davet ettiği gibi, “Rahat!” emriyle de herkes yerine gider, gizlenir. Evet, çok defa bulut dağın elbisesini giydiği gibi, şeklini de almakla, dolu ve karın beyazına bürünüp, rutubet ve soğukluğuyla hallenir.

Şu halde, bulut ve dağ, komşudur, arkadaşır. Birbirlerinin ihtiyaçlarını ödünç alıpvermekle gidermeğe mecburdurlar. Bu kardeşlik ve alışverişi Kur’ân’ın pek çok yerinde görmek mümkündür. Kur’ân, bazen birini diğerinin elbisesi içinde, bazen de diğerini berikinin suretinde bize gösterir. Hem de Kur’ân’ın pek çok konağında dağ ve bulut birbirinin elini tutup tokalaştıkları vârittir, tıpkı âlem kitabının bir sayfası olan zeminde de el sıkışıp sarmaştıkları gibi. Zira, sanki dağ, bulut gemisi için hava okyanusunda bir iskeleymiş gibi, bulutun dağın tepesinde demir attığına da şahit oluruz.

Kısaca, nasıl yaratılıştta israf yoksa, Kelâm-ı İlâhî’de de israf olmaz; belâğat, israf kaldırmaz. Dolayısıyla, pek çok manâlar, hakikatler, hem de her dönemde her tabakadan ve her seviyede insanı tatmin edecek şekilde mecazla, istiareyle, benzer sanatlarla anlatılır. Sözelimi, kilometrelerce öteden Süphan Dağı’nın sağımıza, solumuza, önümüze ve arkamıza bakmasını istiyorsak, yapılması gereken, ya bizzat kendimizin dağın karşısında sağa, sola, öne ve arkaya dönmemizdir veya dağın yerinden kalkıp, kilometrelerce mesafeyi kat’edip, yanımıza gelerek, etrafımızda dönmesini beklemektir. İkincisi ne kadar abesse, sanat kullanarak birkaç kelimeyle hem de pek güzel ifade edilecek bir gerçeği cümlelerle, paragraflarla ifade etmeye kalkışmak, söz israfıdır; belâğate ve israf olarak Şeriat’a da aykırıdır. Öyleyse, sanat kullanmak gerektiği zaman ve yerde onu kullanmak gereklidir ve sanatın kullanıldığı yerde manâ, sanatın ne için kullanıldığında aranmalıdır.

· **Mecaz, ilmin elinden cehaletin eline düşse hakikate dönüşür ve hurafeye kapı açar.**⁸⁶⁴

MECAZIN, CEHALETİN ELİNDE KATILAŞIP HURAFEYE KAPI AÇMASI

Mecaz, istiare, teşbih ve temsil gibi edebî sanatlar, özellikle mücerret hakikatleri müşahhaslaştırarak anlatmak, manâyı daha anlaşılır kılmak ve düz olarak ifadesi mümkün bulunmayan gerçekleri daha iyi ve daha tesirli anlatabilmek için kullanılır. Fakat mecaz, ondan anlayan ve onun şeffaflığında hakikati görebilenler için önemli bir anlatma ve tasvir yolu ise de, sanat ve belâğatten anlamayan, özellikle cahil veya mecazla anlatılmak istenen hakikatten habersiz insanların eline düştüğünde ise bu defa hakikatin mahiyetini değiştirir, kendisi karanlık ve katı bir hakikat haline gelir ve hurafeye kapı açar.

Hiz. Bediüzzaman, bu önemli gerçeğe kendi hayatından bir misal verir:

Bir vakit çocukluğumda ay tutuldu. Validemden sordum. Dedi ki: “Yılan, ayı yutmuş.” Dedim: “Halâ neden görünüyor?” Dedi ki: “Göğün yılanı yarı-şeffaftır.”

İşte bak: Nasıl teşbih hakikat olup, gerçeğin önüne çıkarak, asıl hakikati görünmez yapmıştır. Zira ayın dönüş yörüngesi burçlar muntıkası ile baş ve kuyruk denilen noktada kesiştiklerinde, bu iki mevhum dairenin iki kavisi yılan gibi görüldüğünden, eski astronomlar, ay tutulmasıyla meydana gelen ve yılanı andıran bu şekle yılan manâsında ‘unnîn’ demişler.

Eski astromomi âlimlerinin ay tutulmasında ortaya çıkan manzarayı tasvir için kullandıkları ‘yılan’ benzetmesi zamanla sözkonusu astronomi hadisesinden habersiz kişilerin elinde

hakikate dönüşmüş ve ay tutulması, gökteki şeffaf bir yılanın ayı yutması şeklinde anlaşılır olmuştur.

Dünya neyin üzerindedir?

Benzer bir vâkıayı, Peygamber Efendimiz'in "Dünya neyin üzerindedir?" sorusuna verdiği "Öküz ve balığın!" cevabının sonraki zamanlarda anlaşılma şeklinde de görürüz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bununla, "Devlet, kalem ve kılıç üzerindedir." sözündeki benzer bir manâyı, yani, kendi döneminde iç kesimlerde yaşayan insanların daha çok çiftçilikle, sahillerdeki insanların ise balıkçılıkla geçindiğini kasetmesine mukabil, zamanla bu söz, büyük bir öküz ve balığın yeri üzerinde taşıdığı gibi bir hurafeye dönüşmüştür.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), sözkonusu cevabıyla iki gerçeğe daha işaretle bulunmuştur:

- Sözkonusu soru, Efendimiz'e iki defa sorulmuştur. İlk defa sorulduğunda, yerküre güneş etrafında dönerken burçlar mıntokasında sevr (öküz) burcunda idi ki, Efendimiz (s.a.s.), "Dünya, öküzün üzerinde duruyor."; ikinci defa sorulduğunda yerküre balık burcunda idi ki, "Dünya, balığın üzerinde duruyor." buyurmuşlardır.
- Peygamber Efendimiz (s.a.s.), sözkonusu soruya cevabında ayrıca önemli bir imanî gerçeğe de parmak basmışlardır. Kâinatta her hadise ve varlık veya varlık türüyle vazifeli melekler vardır. Bu melekler, hangi varlık türü ile vazifeli iseler, onların şeklinde görünürler. İşte, yeryüzünde bilhassa o dönem insanları iç kesimlerde çiftçilikle, sahillerde balıkçılıkla geçinirlerdi; bu durum, asırlarca devam etmiştir ve halâ da önemli ölçüde geçerliliğini korumaktadır. İşte, karalara ve karalardaki varlıklara müekkel, onlardan sorumlu melek öküz suretinde olup, "Sevr=Öküz" ismiyle, sulara (denizlere, okyanuslara) müekkel melek ise balık suretinde olup "Hût=Balık" ismiyle anıldığından, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), meleklerle imanla ve genel manâda imanla alâkalı bir gerçek olarak, bu iki meleğe dikkat çekmiş ve "Dünya, öküz ve balığın üzerinde durmaktadır (yani, Sevr ve Hut meleklerinin sorumluluğundadır)." buyurmuşlardır.

Bu çok anlamlı hadis-i şerifteki benzetme veya mecaz zamanla cehlin eline düşmesiyle, ondaki hakikatler, sanki yeryüzünün büyük bir öküz ve balığın üzerinde durduğu gibi bir safsataya dönüşmüştür.

Belâğat noktasında Kur'ân'a ve hadis-i şeriflere yaklaşım

Kur'ân'a ve hadis-i şeriflere yaklaşımda belâğat bilgisi çok önemlidir. Bu bilgi ile sanatlı ifadelerle ona göre dikkat edilmeli, bunu yaparken de ne bazı ehl-i Tasavvuf'ta ve bilhassa Şia'da görüldüğü üzere, her şey mecaz veya istiareye verilip bâtil bâtınîlik mezhebine, ne de mecaz ve istiareler görülmeyip, bâtil zâhirîlik mesleğine kapı açılmalıdır. Bu ise, belâğat bilgisinin yanısıra, İslâm'ın muhkemat denilen aslî düstur, kaide ve hükümlerini çok iyi bilmeyi de gerektirir.

Kur'ân ve hadislerdeki hakikî manânın bir mührü vardır. Bu mühür ise, Kur'ân'ın, İslâm'ın ana maksatları, ana düsturları ve hükümlerinin bir aradalığından ve meydana getirdikleri dengeden doğan mücerret güzelliştir. Mecaz ve istiare gibi sanatlar, yukarıda arzedilen şartlar dâhilinde caizdir; yoksa mecazı hakikat, hakikati mecaz görme ve gösterme ortaya çıkar ve bu da, ancak cehaletin istibdadına kuvvet verir. Her şeyi sadece zâhiriyle (dış görünüşü, kalıbı ve ilk zahirî manâsıyla) ele alan ve neticede tabiatı gereği yanlış bir zâhirîlik mesleğini doğuran tefrit meyli ne derecede zararlı ise, her şeye mecaz gözüyle baktıra baktıra, nihayette tabîî olarak bâtul bâtınîlik mezhebini doğuran ifrat düşkünlüğü de aynı derecede, hattâ daha fazla zararlıdır.

· **Mübalâğa, ihtilâlcidir ve zemm-i zımnîdir. İhsân-ı İlâhîden fazla ihsan, ihsan değildir; bir şeyi tavsifte ihsan-ı İlâhîye kanaat etmek farzdır. Cemiyete giren, cemiyetin düzenini bozmamalıdır.** [865](#)

MÜBALÂĞA, ASLINDA YERMEDİR VE DÜZENİ, DENGİYİ BOZAR

Daha önce de geçtiği üzere, insan, nasıl yaratılıştaki güzelliği, Din'in hükümlerindeki hak, güzellik, adalet, hayır ve dengeyi, bir şeyin kıymetinin gerçekte nerede yattığını ve benzer bazı gerçekleri kavrayamadığı için insana altından burun, elmastan kulak takma gibi, dinî hükümlere kendince o hükümlerde olmayan hikmetler, hayırlar ve sevaplar ilâve etme, bir fikir veya düşünceyi halk nazarında makbûl ve tanınmış insanlara atfederek kabûl ettirmeye ve onların güya değerini yükseltmeye çalışma gibi yanlış ve maksadının tersiyle karşılaşacağı yollara girebiliyorsa, bir insanı, bir hadiseyi, bir nesneyi, bir eseri güya sevdirmek ve kabûl ettirmek için olduğundan fazla göstermekle de mübalâğa eder.

Oysa mübalâğada zem, yani övme değil, tenkit ve yerme vardır. Çünkü onunla, kabulü umulan şeyin reddine sebep olunur. Peygamber Efendimiz'in ayı ikiye yarması mûcizesine ayın iki parçasının yere inip bazılarının cebine girdiği gibi ilâveleri güya bu mûcizeyi büyütme adına ekleyenler, eğer münafık değil idiyse, aslında o mûcizeyi nasıl manâsızlaştırıp, kabulünün önüne set çektiklerinin farkında değillerdi. Aynı şekilde, bir insanı sahip olduğu değerlerin ötesinde değer ve faziletlerle, başarılarının ötesinde başarılarla takdim etmek ve övmek, o insanı küçültmek ve değerini eksiltmek demektir. Çünkü bu tür mübalâğalar,

insanların zihnine şüpheler eker; özellikle basiret, firaset sahipleri ve tahkik ehli bunu görür ve istiskal eder. Nasreddin Hoca'ya pek çok yakışıksız fıkraların da atfedilir olması, buna misaldir.

İhsan-ı İlâhî ile yetinmek gerekir

Cenab-ı Allah (c.c.) bir şeyi nasıl yaratmışsa, bir şeye ve kişiye hangi değeri vermişse, bir kişi, nesne, eser hangi değere sahipse, aynen anlatılmalı ve kesinlikle sevdirmeye veya sakındırma adına bile mübalâğaya gidilmemelidir. Çünkü mübalâğa, zımnî zem olduğu gibi, ihtilâlcidir de. İnsan, bir şeyden aldığı lezzeti olduğundan fazla göstermeye, bir şeyi vafederken şişirmeye ve bir şeyi hikâyeye ederken de mübalâğa yapmaya olan meylinde dolayı hayali hakikate karıştırır. Böyle kötü bir huyun tesiriyle iyilikte bulunmak, gerçekte fenalık etmek demektir. İnsanın böyle arttırmasından noksan, ıslahından fesat, övmesinden yerme ve güzel göstermesinden çirkinlik ortaya çıkar.

Şundan ki, güzellik, bir manâsıyla denge ve tenasüp, yani orantı demek olup, mübalâğa, denge ve tenasüpten doğan güzelliği farkına varmadan bozar. Nasıl ki bir ilacı güzel görüp gereğinden fazla almak devayı derde dönüştürür, aynen öyle de, hakikat hiç de muhtaç değilken, bir şeye rağbet verme veya bir şeyden sakındırma adına yapılan mübalâğa, meselâ gıybeti mutlak manâda ve her zaman için adam öldürmekle bir tutma, ayakta idrar yapmayı yine mutlak manâda zina derecesinde günah gösterme veya bir dirhem sadaka vermeyi her halükârda Hacc'ca denk tutma gibi dengesiz sözler, aslında adam öldürme ve zinayı hafifletmekte ve Hacc'ın kıymetini düşürmektedir.

İşte, mübalâğa, denge ve tenasübü bozduğundan, bir bütünün bir parçasında bile mübalâğada bulunulsa, bütündeki güzelliği giderir. Yukarıda zikredilenler türünden ölçüsüz değerlendirmeler Din'deki denge, tenasüp ve dolayısıyla güzelliği de bozduğu için, Din'e de ihanettir. Bir fabrikada bir çarkın bozulması veya yokluğu ya da fazlalığı nasıl fabrikanın düzenini ve çalışmasını bozarsa, nasıl bir toplumda bir feridin topluma ve düzenine uyum sağlamaması o toplumda fesada yol açarsa, bunun gibi, bir bütünün içindeki bir unsurun tavsifte bile yapılacak mübalâğa, bir sözde veya bir yazıda yer alan bir cümle veya manâdaki mübalâğa veya o söz ya da yazıya uymayan bir cümle, hattâ kelime, o söz veya yazının güzelliğini bozmaya yeter.

Bütün bunlar ve bunlar gibi sebeplerden dolayı, bir şeyi ne ise o ve ne kadarsa o kadar olarak, Cenab-ı Allah'ın lûtfettiği hayır, güzellik ve değer ölçüsünde tavsif etmek, mübalâğaya gitmemek, bir bütün içindeki her unsurun o bütünün denge, âhenk ve düzenine hizmet etmesini sağlamak, her meselede aslî düsturlardandır. Din'i seven ve hakikate âşık olan herkes, her şeyin kendi kıymetine kanaat etmeli ve şişirme ile haddi aşmamalıdır.

· **Şeriat'ın her bir hükmünde Şeriat'ın Sahibi'nin vurduğu bir değer ve geçerlilik hükmü vardır. O mührü 'okumak' gerekir. O hüküm, mührün kendine verdiği kıymet dışındaki her şeyden müstağnîdir. Din'i seven ve hakikate âşık olan herkes, her şeyin kendi kıymetine kanaat etmeli ve şişirme ile haddi aşmamalıdır. Zira şişirme, Kudret'e iftiradır ve İmam-ı Gazalî'ye "İmkân dairesinde mevcuttan daha güzeli olamaz." dedirten, yaratılıştaki kemal ve güzellikle yetinmeyip, kendince tavsif ve şişirmede bulunmadır; bu ise, kâinattaki İlâhî sanat ve güzelliği küçümsemek demektir.**⁸⁶⁶

İNSAN AKLI, DİN'E HAKEM KILINMAMIŞTIR

Din'i değerlendirmelerde çokça yapılan hataların en büyüklerinden biri, iyi niyetle ve Din lehine de olsa insanın aklını Din'e, dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın ilmine, hikmetine ve hükümlerine hakem yapmasıdır. Din'i, ondaki güzelliği, Din'i oluşturan kaide ve hükümlerin değerlerini ve Din'deki yerlerini iyi anlayamayan insan, güya Din'i kendince, kendi aklına, kendi değerlendirmelerine ve kendi güzel telâkkisine göre güzel gösterme adına tavsif ve takdirde bulunur. Hattâ, bu maksatla, az ilmi de varsa ilim gururuyla, çokça müşahede edildiği üzere, Din'de yer alan hem de aslî bazı şeylerin Din'den olmadığı gibi iddialara bile girebilir. Oysa Din'e gerçekten âşık isek, Din'i doğru anlayıp doğru değerlendirmek, O'ndaki güzellikleri görebilmek için her şeyden önce ihtiva ettiği her bir kaide ve hükümleri ve bunların Din'deki yerleriyle Din'i bütünlüğü içinde çok iyi tanımak gerekir. Bu tanıma, içinde bulunulan şartlar kadar, bundan daha da öte, bizzat bütünlüğü içinde Din'in kendine has olarak oluşturduğu iklimi de çok iyi kavramayı da gerektirir. Bunu yapamayan insan, Din'deki ve Din'in kaide ve hükümleri arasındaki dengeyi kaybeder. Kaybedince de, güya birtakım Dinî hüküm ve kaidelerin güzelliğini göstermek için, daha az önemli ibadetleri, hükümleri ve kaideleri kendine göre şişirir ve farkına varmadan aslî hüküm ve kaidelerin değerini düşürmüş olur. Ya da, arzedildiği üzere,

aklını Din'e hakem yaparak, güya onu güzel göstermek için ondaki bazı hükümlerin aslında bulunmadığını iddia eder veya ona hiç de ona ait olmayan kaideler ve hükümler eklemeye kalkar.

*Din'in her bir hükmündeki İlâhî mührü görememenin
yol açtığı ve açabileceği bazı önemli hatalar*

Din'in her bir kaide ve hükmünde onun Sahibi'nin mührü, değer ve geçerlilik hükmü vardır. İman esaslarının Din'de kendilerine ait bir yeri ve bunlar içinde bilhassa Cenab-ı Allah'ın varlığına ve mutlak Birliği'ne, bir de Âhîret'e imanın ayrı bir yeri vardır. Bunu anlamayan, meselâ, “İster (Kur'ân'a ve Allah Rasûlü'ne) iman ikrarında bulunanlardan olsun, isterse Yahudi olanlar, Nasranîler (Hıristiyanlar), Sâbiîler (ve daha başka insanlardan) olsun, her kim gerçekten Allah'a ve Âhîret Günü'ne iman eder ve sâlih ameller işlerse, böyle insanlardan her birinin Rabb'ileri derecesine göre bir mükâfatı vardır. Onlar hakkında (özellikle Âhîret'te) herhangi bir korku sözkonusu olmayacak ve onlar asla üzülmeyeceklerdir de.”⁸⁶⁷ âyeti gibi bazı âyetlerde sadece Allah'a ve Âhîret'e imanın zikredilmiş olmasını, başka pek çok âyetlere de rağmen, meselâ Peygamberimiz'e ve Kur'ân'a iman gibi başka iman esaslarına iman etmemiş de olsa, Cenab-ı Allah'a ve Âhîret Günü'ne iman eden ve sâlih ameller işleyen Müslüman, Yahudi, Hıristiyan herkesin kurtulacağı iddiasında bulunabilir.

En hayırlı amelle ilgili hadis-i şerifler

Veya, iman esasları Din'de usulü, yani temelleri oluşturmasına mukabil, Din'i anlama, yaşama ve tebliğde bu gerçeği görmez; bütün ibadetler ve Din'in diğer hükümleri ve kaideleri imanın üzerine oturmasına rağmen, imanı olmayan veya zayıf insanlara Din'in ikinci derecedeki emirlerini yükler ve bu hususta Din'deki her kaide ve hükmün yerini doğru anlayıp ona göre tatbik ve tebliğde bulunanları ağır tenkitlere tâbi tutmaya kalkar. Din'de iman esaslarından sonra İslâm'ın şartları olarak bilinen ibadetler, sonra diğer farzlar ve haramlar, derece derece vacip, sünnet, müstehap, mekruh ve müfsit gibi diğer kaideler ve hükümler gelir. Zaman olur, bu kaide ve hükümler içinde normalde daha geride olan bazıları, zamana, şartlara ve kişiye göre öne çıkabilir. Meselâ, Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) en hayırlı veya en faziletli amel konusunda namaz,⁸⁶⁸ çok secde, yani çok namaz kılmak,⁸⁶⁹ vaktinde kılınan namaz,⁸⁷⁰ yemek yedirmek ve ister tanıdık, ister tanımadık olsun, herkese selâm vermek,⁸⁷¹ Kur'ân'ı

hatmettikten sonra tekrar hatime başlamak, yani Kur'ân'ı sürekli okumak ve hatmetmek,⁸⁷² cihad,⁸⁷³ Allah'ı zikretmek,⁸⁷⁴ Allah için sevmek, Allah için buğzetmek,⁸⁷⁵ hacc-ı mebrûr, yani gereğince ifade edilmiş hacc⁸⁷⁶ ve anneye bakmak⁸⁷⁷ gibi çok farklı sahih hadisler nakledilmiştir. Bu hadislerin ortaya koyduğu açık gerçek, bazı şartlarda, bazı zamanlarda ve bazı kişiler için normalde daha az faziletli ameller en faziletli hale gelebilmektedir.

Sahih Hadis kitaplarında en hayırlı amel konusunda yer alan bu hadis-i şeriflerin her biri elbette doğrudur. Bazı şartlar olur ki, arzedildiği üzere, normalde ve genelde daha az faziletli bir amel, yerine, zamanında, şartlara ve kişiye göre daha çok faziletli hale gelebilir. İşte bu gerçeği görüp tesbit edebilmek, Din'i bütünlüğü içinde ve bu bütünlüğü oluşturan bütün unsurlarıyla bilmek kadar, yeri, zamanı, şartları ve kişileri de tanımayı gerektirir.

İşte, Din'deki dengeyi, onun esasları, şartları, kaideleri ve hükümleri üzerinde Din'in Sahibi'nin koyduğu değer hükmünü göremeyen, tanıyamayan, yer, zaman, şartlar ve kişileri de tanıyabilecek ilim, feraset ve basirete sahip olmayan insan, Din adına hem onu tatbikte, hem de tebliğde çok büyük hatalar yapar. Bazı amellerin işlenmesini güya sağlama adına mübalâğa eder ve bu amelleri daha az faziletli olduğu halde o kadar över ki, çok daha faziletli amellerin önüne çıkarır. Bu tür tavırlar, Din'de ihtilâl, yani ondaki nizam ve dengeyi altüst etmek demektir. Aynı hata, kâinattaki ve Cenab-ı Allah'ın yaratmasındaki denge, tenasüp ve güzelliği görememe sebebiyle İlâhî eserleri ve icraatı değerlendirmede de yapılır. Bütün bu tavırlar ve davranışlar, aslında hem kişinin kendi aklını ve bilgisini Cenab-ı Allah'ın ilminin ve hikmetinin önünde görme, hem O'nun sanatını, ilmini ve hikmetini küçümseme ve hem de aklını Din'e ve Din'in sahibi olan Allah'a hakem tayin etme manâsına gelir. İmam-ı Gazzalî hazretlerine, "İmkân dairesinde mevcuttan daha güzeli olamaz." dedirten de, yaratılıştaki kemal ve güzellikle yetinmeyip, kendince tavsif ve şişirmede bulunmak olmuştur.

Bazan nur, nâr (ateş) görüldüğü gibi, belâğatin şiddeti de mübalâğa gibi görünür.⁸⁷⁸

KUR'ÂN'DA KESİNLİKLE MÜBALÂĞAYA YER YOKTUR

Mübalâğa, Bediüzzaman hazretlerinin değerlendirmesiyle, zımnî bir zemdir, yoksa övgü değildir. Çünkü bir şeyi olduğundan fazla göstermek, ona taşıyamayacağı yükü yüklemek, onu takdir etmek ve övmek manâsına gelmez; bu, onun var olan değerini bilhassa feraset ve basiret ehli yanında düşürür. Dolayısıyla, mübalâğa bir övme değil, gizli bir zem manâsı taşır. Bu bakımdan, Kur'ân-ı Kerim'de kesinlikle mübalâğa yer almaz. Fakat bazı âyetlerdeki belâğatin şiddeti, yoğunluğu, harikalığı, bunu anlamayanlarda o âyetlerde mübalâğaya gidildiği intibayı uyandırabilir.

Meselâ, Mâide Sûresi 32'nci âyetinde şöyle buyrulur:

Bir kişiyi öldüren, bir kişinin hayatını kurtaran

Kim, meşrû çerçevede bir başka can karşılığı (kisas) veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarma cezası olmaksızın bir cana kıyarsa, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir hayatı kurtarırsa, sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibidir.

Bir kişiyi haksız yere öldürmenin bütün insanları öldürmüş, bir insanın hayatını kurtarmanın da sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olmasında zâhiren bir mübalâğa var gibi görünür. Oysa âyet-i kerime, çok önemli manâlar ve kaideler ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

Mutlak adalet, izafî adalet

Âyet-i kerime, önce adalet-i mahza, yani mutlak adaletin en büyük düsturunu vaz'etmektedir. Buna göre, bir masumun hayatı, kanı, bütün insanlık için dahi olsa heder edilemez. Hak, haktır; onun büyüğü, küçüğü olmaz. En küçük hak da, en büyük hak gibi korunmalıdır. Nasıl İlâhî Kudret için bir zerreyi yaratmakla bütün kâinatı yaratmak arasında fark yoktur; adalet nazarında da en küçük bir hakla en büyük bir hak aynıdır. İkisi de aynı şekilde muhteremdir, korunmalıdır ve feda edilemez. Meselâ, bir gemide dokuz cânî, bir masum bulunsa, o dokuz câniyi cezalandırmak için o masum oradan kurtarılmadıkça gemi batırılamaz.

Adalet-i mahza, yani mutlak adalet böyle olmakla birlikte, adalet-i izafiye, yani izafî (göreceli) adalet ise, küçüğü büyüye, parçayı bütüne, ferdi topluma feda eder. Fakat burada da adalet olması için, küçük büyük adına, parça bütün adına hakkından açıklıkla veya zımnî feragat etmelidir. Sözgelimi, bir kişi cemaatinin, toplumunun, milletinin veya ülkesinin hayrı adına kendi hakkından feragatla, enesini, yani 'ben'ini nahnü, yani 'biz' içinde fânî kılabilir.

Beşerdeki önemli istidatlar

Âyet-i kerime, ikinci olarak, beşerin fıtratındaki isyan, öfke ve cinayet temayülüne, buna karşılık, iyi bir terbiye alınması halinde, fedakârlık ve iyilik istidadına işaret etmektedir. İnsanın hayra olduğu gibi şerre de istidadı âdeta sınırsızdır. İnsan, hodgâmlıkla, yalnız kendini, kendi menfaatini düşünmekle öyle canavarlaşır ki, heves ve ihtirasına mâni her şeyi, elinden gelse bütün dünyayı harap edebilir, harap etmek ister. Kendi dilediği gibi yaşayacaksa bütün insanlık ölse, bu, onun için çok bir şey ifade etmez. Öte yandan, iyi bir terbiye ile bir insan da bütün varlığını, bütün himmetini, derece derece, bir cemaatin, bir toplumun, bir milletin, bir ümmetin, bütün bir insanlığın, bütün bir varlığın hayrına adar ve kendisini hiç düşünmez; hayatında bir dakika için bile olsa kendisi için yaşamaz.

*Kaziyye-i mutlaka ve kaziyye-i külliye,
kaziyye-i vaktiye-i münteşire ve kaziyye-i dâime*

Üçüncü olarak, kaziyye-i mutlaka bazen kaziyye-i külliye, kaziyye-i vaktiye-i münteşire de bazen kaziyye-i dâime şeklinde görünür. Yani, mutlak olup, zamana, mekâna, şartlara ve şahıslara göre takyid veya tahsis, yani sınırlama gerektiren bir hüküm, bir gerçek, bazen küllî, her şeyi kapsıyormuş gibi; vakte bağlı ve vakit ölçüsünde genişlik alabilecek bir hüküm veya gerçek de, sanki sürekli ve bütün zamanlar için geçerliymiş gibi görünebilir. Oysa sözkonusu hüküm veya gerçek bir fertte görülse ve ispat edilse, yani, âyet-i kerime çerçevesinde, nefsi adına bütün insanları feda edebilecek bir gaddar veya öte tarafta, kendini bütün varlığa adanmış bir fedakâr yaşamış olsa sözkonusu hükmün doğruluğu için yeterlidir. Yine, katledilmesi âdeta bütün insanları katletme, hayatının kurtarılması bütün insanların hayatını kurtarma değerinde olan bir öldürme veya hayat kurtarma vâkıası, sözkonusu hükmün doğruluğu için yeterlidir; dolayısıyla, bütün insanların ve bütün öldürme ya da hayat kurtarma vâkıalarının aynı kategoriye girmesi gerekmez. O bakımdan, âyetteki hükmün, bütün fertler, bütün zamanlar, bütün öldürme veya hayat kurtarma hadiseleri için geçerli olması şart değildir.

İnsan öldürmenin dehşeti, hayat kurtarmanın fazileti adına irşad

Dördüncü olarak, âyet-i kerime, haksız yere insan öldürmenin dehşetini ve bir insanın hayatını kurtarmanın önemini nazara vermekte ve bu konuda öyle tesirli bir ikaz ve diğer taraftan teşvikte bulunmaktadır ki, insan, haksız yere öyle şartlarda öyle bir cana kıyar ki, bütün insanların canını kıymış

gibi olur. Öte yandan, öyle şartlarda öyle bir canı kurtarır ki, bütün insanların hayatını kurtarmışçasına önemli bir iş yapmıştır. Nasıl öyle zaman ve öyle şartlar olur ki, bir kelime, yanlış bir emir, bir orduyu batırır; Birinci Dünya Savaşı'nda yaşandığı üzere, bir kurşun otuz milyon insanın, şehirlerin, ülkelerin, servetlerin mahvına giden yolu açabilir. Diğer taraftan, öyle zaman ve şartlar da olur ki, küçük bir hareket, insanı a'lâ-yı illiyyîne çıkarırken, bir başka küçük hareket de, esfel-i sâfilîne indirebilir. Bütün içinde bazı fertler öyle değer kazanır ki, o fert, bütünün yerine geçer, bütünün kendisi gibi değerlendirilir. Meselâ, bütün insanlara velî olabilirler diye hürmet edilmesi için velî, bütün Cuma mümkünse ibadet ve dua ile ihya edilsin diye Cuma günü duaların mutlak kabûl saati, bütün İlâhî İsimler zikredilsin, kendilerine gereken önem verilsin diye İsm-i A'zam, hayatı ölüm her zaman gelebilir dikkati içinde yaşamak için ecel gizlenmiş, bunlar gizlenmekle, parçası buldukları bütünlerle de aynı değer atfedilmiştir.

• **“Kur’ân’ın i’cazı, yani mûcize oluşu, onun belâğatinde yatar. Belâgati ise ancak tahkik ehli ve belâğati bilen âlimler anlayabilir. Halbuki, her bir insanın Kur’ân’ın mucizeliğini anlamada hissesi olmalıdır.” diye itirazda bulunulamaz. Çünkü, Kur’ân-ı Hakîm’in her bir insan tabakasına yönelik bir i’caz özelliği vardır.**⁸⁷⁹

KUR’ÂN’IN HER SEVİYEYE YÖNELİK MÛCİZELİK BOYUTU VARDIR

Kur’ân-ı Hakîm’in beşerin her bir idrak ve ilim tabakasına karşı bir nevî i’cazı, yani mûcizeliği vardır. Ve o, bir tarzda i’cazının varlığını gösterir. Meselâ, belâgat ve fesahat ehline karşı, harikulâde belâgatındaki i’cazını gösterir. Ve ehl-i şiir ve hitabet tabakasına karşı eşsiz, örneksiz, güzel, yüksek üslûbunun i’cazını gösterir. O üslûp herkesin hoşuna gittiği halde, kimse onu taklit edememektedir. Zamanın ilerlemesi, o üslûbu ihtiyarlatamıyor; dolayısıyla o üslûp, daima genç ve tazedir. Öyle muntazam bir nesir ve nesir görünümünde bir nazımdır ki, hem çok yüksektir, hem çok tatlıdır.

Hem kâhinler ve gayptan haber verme iddiasındakiler tabakasına karşı, gayp haberlerindeki harikulâde i’cazını gösterir. Ve tarihçi ve tarih sosyolojisi bilginleri tabakasına karşı, geçmiş ümmetlerle ve gelecekle, kabir ve Âhret âlemleriyle, kabir ve Âhret hayatının fert ve toplum

planında dünya hayatına tesiriyle ilgili verdiği haber ve bilgilerle ayrı bir mûcizelik ortaya koyar. Ve sosyoloji ve siyaset bilimcileri tabakasına karşı, insanın içtimaî ve siyasî hayatıyla alâkalı olarak vaz' buyurduğu düsturlarla bir başka i'caz sergiler.

Bu düsturlar, tarih boyu beşer tarafından konmuş düsturlardan çok daha yüksektir ve beşerin hem dünya, hem Âhiret hayatındaki saadetini teminde eşsizdir fevkalâdedir. Ayrıca Kur'ân, bu düsturları imanla ve ibadetle bağlar, iman ve ibadet zeminine eker; iman ve ibadetle bu düsturlar arasında kopmaz bağlar tesis eder. Kur'ân, değişmez fitratın da tercümanı olarak, insanı asla “varlık çölünde dağdağalar, fırtınalar, değişkenlikler anaforunda sahipsiz, kimsesiz ve başıboş” terketmez. Kur'ân'dan çıkan Şeriat-ı kübra, Kur'ân'ın bu mûcizeliğini gösterir. Hem İlâhî ma'rifet ve kevnî hakikatlerle meşgul olan tabakaya karşı, kudsî hakikatlerindeki i'cazı gösterir. Hiç kimse, hiçbir velî, hiçbir safî, hiçbir âlim, Kur'ân'dakine eş, hattâ Kur'ân'dan kaynaklanmayan, onun tasvip ve tasdikini almayan bir ma'rifet şuaı, bir kevnî hakikat vaz' ve icat edemez. Ve ehl-i tarîkat ve velâyete karşı, bir deniz gibi daima dalgalanmakta olan âyetlerinin esrarındaki i'cazını gösterir.

Okunmakla ve dinlenmekle asla usanç vermeyen Kitap

Kısaca, Kur'ân, her ilim ve idrak tabakasına karşı bir pencere açar ve o pencereden mucizeliğini gösterir. Öyle ki, Kur'ân, yalnız kulağı bulunan, yani öğrendiğini ancak dinleyerek öğrenen, ancak dinlemekle yetinen avam tabakasına karşı, okunmasıyla başka kitaplara benzemediğini açıkça ortaya koyar. Hattâ en büyük müzisyenler bile, Kur'ân musikisinin taklit edilemeyeceğini anlar. Manâyı anlamayan en âmî tabakaya karşı dahi Kur'ân-ı Hakîm, okunmakla usandırmamak suretiyle i'cazını gösterir. Âmî insan der ki: “En güzel, en meşhur bir beyti bile iki-üç defa işitsem veya okusam bana usanç veriyor. Şu Kur'ân ise, onu her gün hatim de etsem, ondaki meselâ Fâtiha Sûresi'ni günde namazlarda 40 defa da okusam, İhlâs Sûresi'ni bir günde 500 defa da okusam, beni hiç mi hiç usandırmıyor, hattâ onu okudukça okuyasım, dinledikçe dinleyesim geliyor. Öyle ise bu, Allah Kelâmı'dır; asla beşer sözü olamaz, beşer onu taklit edemez.”

Okuması en kolay öğrenilen ve en kolay ezberlenen Kitap

Hem Kur'ân, içindeki tekrarlara ve birbirine benzeyen, dolayısıyla birbirleriyle karıştırılabilecek çok sayıda âyetlerin varlığına rağmen, en

kolay ezberlenen okuması en kısa zamanda öğrenilen kitaptır. Belki Kur'ân'dan başka baştan sona ezberlenen kitap bulmak zor, hattâ imkânsızdır. Kur'ân'ı küçük çocuklar dahi kısa zamanda ezberleyebilmekte, okumasını iki haftada, en fazla bir ayda bile öğrenebilmekte, orta seviyede hâfıza sahibi bir insan, 5–6 ay içinde hâfız olabilmektedir. Bu da, Kur'ân'ın bir başka mucizevî ve taklit edilemez yanıdır. Sonra, az sözden ve gürültüden müteessir olan hastalara ve sekerattaki hastalara karşı Kur'ân'ın zemzemesi ve sadâsı, son derece hoş gelmekte ve onları sıkılmamaktadır.

Netice olarak şunu da diyebiliriz ki, Kur'ân'ın belâğatinin onun bütün diğer mucizevî yanlarında bir hissesi vardır.

Belâğatin bir diğer gereği veya bir başka belâğat kaidesi olarak, mücerret hakikatler, bilhassa çoğunluğu teşkil eden avam halk tarafından da anlaşılmaları için belli şekiller ve elbiseler içinde, yani müşahhas olarak takdim edilir.⁸⁸⁰

MÜCERRET HAKİKATLERİ MÜŞAHHASLAŞTIRARAK TAKDİM ETMEK

Özellikle Kur'ân-ı Kerim'i ve hadîs-i şerifleri anlamada ve onları değerlendirmede yanlış düşmemek için en önemli bir diğer nokta, mücerret hakikatlerin müşahhaslaştırılması, yani, halkın iyi bildiği belli şekiller, kalıplar veya elbiseler içinde takdim edilmesidir.

Kur'ân-ı Kerim'den de, hadîs-i şeriflerden de birinci maksat, bütün insanların hak ve hakikate irşadıdır. İnsanların çok büyük çoğunluğu, her zaman için ilim ve idrak bakımından avamdır. Öyleyse, irşad ve tebliğde öncelikle avam nazara alınmalı, fakat havas denilen seçkinler, yani ilim, tefekkür ve yüksek idrak erbabı da asla ihmal edilmemelidir. Dolayısıyla, böyle herkesi içine alacak bir irşad ve tebliğ, mücerret hakikatleri anlatmada teşbih, istiare ve mecaz gibi sanatlar kullanmanın yanısıra, bilhassa bu hakikatleri halkın bildiği onlara ait kalıplar ve elbiseler içinde tatbik etmeyi gerektirir. Bunu Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şeriflerde çok yoğun olarak görürüz.

Mücerret hakikatleri müşahhaslaştırmaya misaller

Bilhassa Cenab-ı Allah ile ilgili hakikatler başta olmak üzere, Âhret tabloları gibi gaybî gerçekler sözkonusu mücerret hakikatlere dâhil olduğu gibi, vahiy, gelecekte haber verme, ilim geliştikçe ortaya çıkacak pek çok kâinat gerçekleri gibi hususlar da, yine mücerret hakikatler içinde

değerlendirilebilir. Bütün bu hususlarda Kur'ân-ı Kerim'in ve hadis-i şeriflerin mücerredî müşahhaslaştırıcı veya sembolik bir dil kullandığını görürüz.

Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Allah'ın Arş'ı istivası,⁸⁸¹ Allah'ın eli,⁸⁸² Allah'ın gelmesi,⁸⁸³ Allah'a yardım etmek,⁸⁸⁴ Allah'ın semada bulunması⁸⁸⁵ gibi ifadeler bu kullanıma birer misal olduğu gibi, Hz. Mehdî ve Hz. İsa'nın Kıyamet'ten önce yeryüzüne inmesi ile hadîs-i şerifler de, ifade ettikleri pek çok gerçekler ve pek çok yanları itibariyle aynı kategoriye dâhildir. Bu üslûbu anlamayanlar, hem Allah ma'rifeti konusunda büyük hatalara düşebilmekte, hem de sözkonusu hadîs-i şerifleri inkâr gibi sakîm yollara sapabilmektedirler.

· **Delil, tezden gizli olamaz. Delilin tezden gizli kalması, irşada, belâğate ve Kur'ân açısından onun mûcizeliğine ters düşer.**⁸⁸⁶

DELİL, DAİMA TEZDEN DAHA AÇIK VE KOLAY ANLAŞILIR OLMALIDIR

Delil, bir tezi ispatta kullanılan gerçeklerdir; dolayısıyla delil, tezin anlaşılmasına ve ispatlanmasına hizmet eder. Kapının kilidini açmada kullanılan anahtarın kendisi kilit gibi olur ve ayrıca açılmaya ihtiyaç duyarsa, o, artık anahtar olmaz; karanlığı aydınlatmada kullanılan ışık, fener veya ampul, karanlıktan daha fazla karanlık ve aydınlatılmaya muhtaç olursa, o, ışık, fener veya ampul olamaz. Öyleyse, kapalı bir ifadeyi açıklamada kullanılan ifadeler de, ileri sürülen bir tezi anlatma ve ispatta kullanılan deliller de, bizatihî açıklanmaya ve ispata muhtaç olmamalı, onlar, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Tez ve delil münasebeti açısından Kur'ân'ın üslûbu

Bu kaide Kur'ân-ı Kerim'in üslûbu açısından misallendirilecek olursa, eğer Kur'ân, meselâ “Ey insanlar! Fezada uçan, güneş etrafında ve kendisi etrafında dönen yerküreye; kendi içinde, ekseninde ve sistemiyle birlikte hareket eden güneşe; gök cisimlerini, güneşin uyduları olan gezegenleri birbirine ve güneşe bağlayan genel çekim gücüne ve uçsuz–bucaksız görünen fezada dal–budak salmış yaratılış ağacının pek çok unsurlarında cereyan eden kimyevî işlemlere dikkat edin ve üzerlerinde düşünün; düşünün de kâinatın Yaratıcısı olan Allah'ın azametini tasavvur etmeye çalışın! O kadar küçüklüğüne rağmen içinde mikroplar, mikroskopik

varlıklar türünden bir dünyayı barındıran bir damla suyu temaşa edin ve böylece kâinatın Yaratıcısı olan Allah'ın kudretini anlayın!" deseydi, yerin, güneşin ve gezegenlerin hareketleri keşfedilinceye, çekim kanunu bulununcaya, kimya ilmi kurulup gelişinceye, mikrop keşfedilinceye kadar, yani asırlarca insanları bilinmeze, anlaşılmazlığa, Cenab-ı Allah'ı tanıtmaya adına ayrıca tanınma, bilinme ve keşfedilme isteyen meçhullere çekmiş, insanların kafasını karıştırmış olurdu. Böyle demiş olsaydı, Cenab-ı Allah'ı tanıtmaya, O'nun azamet ve kudretini ispat adına kullandığı deliller, tezden daha gizli ve izaha ve ispata daha çok muhtaç olurdu.

Bunun yerine Kur'ân-ı Kerim, âyetlerinin alt manâ tabakalarında bu gerçeklere de ışık tutmakla beraber öyle bir dil kullanır ve kâinat gerçeklerinden öyle bahseder ki, ilk insandan son insana kadar herkes bu gerçekleri gözleriyle görür, kulaklarıyla işitir, onlara dokunur ve Kur'ân, böylece herkes için her zaman geçerli delillerle ispat ve tesbiti hedef aldığı imanî hakikatleri ispat eder. Kâinatı bir saray, yeri onun zemini, semayı onun kubbesi, yıldızları onun gecesinin süsü olan lambalar, güneşi onun ışık saçan lambası, ayrıca yer mutfağında yiyecekleri pişiren ocağı, ayı gecesinin feneri olarak takdim buyurur. Yağmura, onun faydalarına, suların üzerinde insanlar için pek çok faydalar sağlayacak şekilde gemilerin gitmesine, yerin âdeta evcil bir hayvan gibi üzerinde insanı taşımaya ve "omuzları"nda (dağlar) insan için taşıdığı faydalara (ekinlere, madenlere) dikkat çeker. Hem âyetlerinin zâhir manâlarıyla her tabakadan insana daha pek çok manâlar adına ilhamlarda bulunur; hem her ilim ve idrak seviyesine pek çok gerçekleri anlatır; hem avam başta olmak üzere her seviyeden, her tabakadan, her ilim dalından insana hitap eder ve onlara önemli gerçekleri öğretir; hem de lâfzın zahirî manânın altında gizlediği manâ tabakalarıyla zamanın döl yatağında zamanla ortaya çıkacak gerçeklere de zımnî işaretlerde bulunur.

Delilin tezden gizli olamayacağı gerçeğinin aydınlattığı tarih sayfaları

Delilin tezden gizli olamayacağı gerçeği, bize bilhassa siyer, tarih, Sahabe-i Kiram ve önceki ümmetler adına tarihin ve siyerin yer yer doğru aktaramadığı pek çok gerçekleri de öğretir. Meselâ, siyer ve tarihte Peygamber Efendimiz'in geldiği dönemde Kureyş'in genellikle cahil, vahşî, bedevî, Dinî hakikatlerden, metafizik gerçeklerden genellikle habersiz olduğu anlatılır. Oysa, evet, vahşet, bitmeyen savaşlar, putatapıcılık,

âdetlere, atalar kültüne bağınazca bağlılık, Kureyş'te vardı. Fakat Kureyş, bedevî değildi; Dinî ve metafizik hakikatlerden bütün bütün uzak değildi; kapatisesiz, cahil bir yığından ibaret de değildi. Tam tersine, Peygamber Efendimiz'le birlikte ortaya koyduğu performansın ispat ettiği üzere, bütün tarihin her yönden en kapasiteli kavmiydi. Oldukça zekî idi, kabiliyetliydi; dil, belâgat, şiir ve edebiyatta belki bütün bir insanlık tarihinde zirveyi temsil ediyordu. Aynı zamanda, his bakımından da derindi.

Peygamberimiz'in peygamberliğine tek başına yeter delil

Zekî, kapasiteli, kabiliyetli, zihnî kapasitesi yüksek olduğu gibi, aynı zamanda son derece hisli, duyarlı bir topluluğu eğitmek, zorun da zorudur. Böyle insanlar şer cihetinde giderler, kabiliyet ve kapasitelerini şerde kullanırlarsa, bu noktada ortak kabûl etmezler; hayra kanalize edilebilirlerse, bu defa da hayırda da onlara kimse yetişemez. İşte, insanlık tarihinin bu model ve süzme, eğitimi en zor topluluğunu Peygamber Efendimiz (s.a.s.) öyle eğitmiş, tarihin en zor işini öylesine kısa zamanda ve öylesine mükemmel başarmıştır ki, Sahâbe olarak anılan o nesil, insan türünün en şerefli, her bakımdan en büyük, en muvaffak toplumu olarak tarihe geçmiştir.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Allah'ın izniyle Sahâbe ile gerçekleştirdiği başarıya bırakın başka bir toplumun ulaşmış olmasını, o başarı taklit bile edilebilmekten uzaktır. Tarihin, elbette peygamberler dışında, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi en müstesna devlet başkanları; Hz. Ali gibi en ulaşılmaz ilim ve maneviyat zirveleri; Hz. Ali, Hz. Halid ibn Velid, Hz. Kays ibn Sa'd ibn Ubade gibi en yenilmez komutanları; Hz. Muaviye, Hz. Amr ibnü'l-Âs, Muğire ibn Şube gibi diplomasi dâhîleri, o toplumun içinden çıkmıştır. Bütün bir kadınlık âleminin Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Ayşe gibi en parlak taçları, yine o toplumda yetişmiştir. Kısaca, Sahâbe toplumu, her bakımdan tarihin en kapasiteli, en kabiliyetli, en muvaffak toplumu olduğunu ispat etmiştir.

Kureyş'e takdim edilen metafizik gerçekler

İkinci olarak, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler, İlâhî ma'rifet ve imanî, gaybî, metafizikî gerçekler adına Cenab-ı Allah'ın sıfatlarından, tesbih, tenzih, tahmid-hamd, tekbir gibi hem Cenab-ı Allah'ı tanıma, yani ma'rifet-i İlâhî ve hem de O'na ibadet adına çok önemli, çok kapsamlı ve olabildiğince derin hakikatlerden ve amellerden, Allah-insan

münasebetlerinden, melekler ve cinler âleminden, İblis–şeytan ve insanla olan münasebetinden, İblis ve insan arasında gaybî âlemlerde cereyan eden hadiselerden, insanın ilk yaratılışı ve yeryüzü hayatına başlayacağı âna kadar geçen gaybî gerçeklerden, Âhret âlemlerinden, kısaca pek çok gaybî, metafizikî gerçeklerden öyle ve öyle bir dille bahseder ki, işte, delilin tezden gizli olamayacağı küllî kaidesine binaen, bütün bunlar, bize dönemin Mekke ve Medine toplumu adına çok daha gerçek bilgileri verir. Hem o insanların bu gerçeklerden bir şekilde, bir seviyede, yanlış–doğru haberdar olduklarını, bunları çabuk kavrayıp hazmedecek bir seviye ve kapasiteye sahip bulduklarını gösterir. Bu atmosferde inen vahiy sağanağı ve onun oluşturduğu en verimli, en bitek zeminde yetişen Sahabîlerin Hz. Ali (r.a.) gibi bazılarından nakledilen dualar ve münacatlar da, hem onlardaki fitrî seviye ve kapasiteyi, hem de İslâm’ın bu seviye ve kapasiteyi nasıl doldurup nasıl beslediğini bize göstermektedir. Kısaca, tarihe, hadiselere, Sahâbe toplumuna ve geçmiş ümmetlere, dolayısıyla Kur’ân’ın bunlar hakkında anlattıklarına “Delil, tezden gizli olamaz.” küllî kaidesi açısından yaklaştığımızda çok daha doğru neticelere varabiliriz.

· **Zorlu ve çetin olan bir sözün kapalılık ve müşkilliği, ya lafız ve üslûbun perişanlığından kaynaklanır –ki bu kısım, anlatması apaçık olan Kur’ân’a yanaşmamıştır– veya manânın ince, derin veyahut kıymetli ya da az bilinir ve az bulunur olmasından, güya anlayışa karşı nazlanmak ve şevki artırmak için kendini göstermemek ve böylece kendisine kıymet ve ehemmiyet verilmesini sağlamak istemesinden ileri gelir. Kur’ân’ın müşkilleri bu türdendir.**⁸⁸⁷

MÜŞKİLÜ’L-KUR’ÂN VE ĞARÎBÜ’L-KUR’ÂN VE KUR’ÂN’IN ÜSLÛBU

Kur’ân-ı Kerim çalışmaları içinde müşkilü’l-Kur’ân ve ğarîbü’l-Kur’ân gibi mevzuların önemli yeri vardır. Bir bakıma müteşâbih kavramıyla eş manâlı kullanılan müşkil kelimesi, karmaşık, çözülmesi ve anlaşılması zor ve çelişkili gibi manâlara gelir. ‘Müşkilü’l-Kur’ân’, Tefsir ilminde Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılmasında zorluk çekilen ifadeleri konu alan ve bu sahadaki soruları ve meseleleri izaha çalışan daldır. Bu dal, ‘Muhtelifü’l-Kur’ân’ veya ‘Müteşâbihü’l-Kur’ân’ olarak da anılır.

Sözdeki müşküllüğün sebebi veya kaynağı

Bir sözdeki müşküllük, yani onu anlamadaki çetinlik ve zorluk, ya lâfız ve üslûbun perişanlığundan kaynaklanır, veya manâlarının inceliğinden, derinliğinden ve kapsamından, üslûbun belâğatinden ve az sözle çok manâ ifade etmesi hasebiyle çok iyi örgülenmiş ve bütün ifadelerinin birbiriyle münasebattar ve iç içe olmasından, bunun yanısıra, kıymeti sebebiyle dikkatleri üzerine çekmek ve kendisine gereken önemin verilmesini sağlamak istemesinden kaynaklanır.

Çelişki, tutarsızlık, muğlâklık, ifade zorluğu, Kur'ân'da asla yer almaz. Kendisinde çelişki ve tutarsızlığın asla bulunmaması ve belâğat itibariyle mûcize oluşu, Kur'ân'ın Allah Kelâmı olduğunun açık delillerindedir:

Acaba hiç Kur'ân üzerinde düşünmezler mi (de, onun Allah'ın Kitabı, senin de O'nun Rasûlü olduğuna halâ içten inanmıyorlar)? Eğer o Allah'tan başkasının katından gelmiş olsaydı, hiç şüphesiz içinde pek çok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı. [888](#)

Bütün hamd Allah'a mahsustur ki, kulu (Muhammed)'e Kitabı indirdi ve onda hiçbir çarpıklık, tutarsızlık ve çelişkiye yol vermedi. [889](#)

Kur'ân'daki harika tenasüp, âhenk ve çokluk içinde birlik

Bu konuda Hz. Bediüzzaman (r.a.), şöyle yazar:

Kur'ân-ı Mübîn, 20 senede ihtiyaca göre parça parça indiği halde öyle kusursuz bir tenasüp ortaya koymaktadır ki, bir defada ve toptan inmiş gibidir.

Hem o Kur'ân, 20 senede, farklı, hattâ birbirine zıt sebeplere göre geldiği halde bütün âyetleri, cümleleri ve ifadeleri birbirine öylesine destek verir ki, sanki tek bir sebep dolayısıyla gelmiş sanılır.

Hem o Kur'ân, pek çok âyeti itibariyle farklı farklı sorulara cevap olarak geldiği halde nihayet derecede bir uygunluk ve birlik gösterir. Öyle ki, güya tek bir sorunun cevabıdır.

Hem Kur'ân, değişken ve farklı farklı hadiselerle ilgili hükümleri bildirmek için geldiği halde öyle mükemmel bir sistem ve âhenk gösterir ki, güya tek bir hâdiseye ilgili hükmü bildirmek için inmiştir.

Hem Kur'ân, farklı farklı mizaç, meşrep ve karaktere sahip hadsiz muhataptan her birinin idrak ve anlayış ufkuna uygun bir üslûp takip ettiği halde öyle bir akıcılık ve âhenge sahiptir ki, sanki tek bir muhataba ve tek bir anlayış ufkuna sesleniyor sanılır.

Hem o Kur'ân, zaman ve mekân olarak birbirinden çok uzak, her yer, her zaman ve her şartta muhataba seslendiği halde öyle kolay ve açık bir anlatım tarzına sahiptir ki, güya muhatabı tek bir tabakadır. Hattâ her bir tabaka zanneder ki, muhatap doğrudan doğruya kendisidir.

Hem Kur'ân, her seviyede ve farklı farklı insanları irşad edip hidayete ulaştırmak için geldiği halde öyle bir istikamet, öyle bir denge, öylesine güzel bir sistem ortaya koyar ki, sanki takip ettiği ana maksat birdir.

Sayılan bütün bu ve daha başka faktörler, esasen tam bir karışıklığa yol açmaları gerekirken Kur'ân'da muhteşem bir sistem, âhenk, en akıcı bir üslûp, tam bir tenasüp ve intizamın sebepleri olmuşlardır. Evet, kalbinde hastalık, aklında eğrilik olmayan ve vicdanı duru, zevk-i selim sahibi her insan, Kur'ân'ın ifadelerinde eşsiz bir akıcılık, çok tatlı bir tenasüp, hoş bir âhenk ve emsalsiz bir fesahat görür. Hem başında sağlam gözü olan da görür ki Kur'ân,

bütün kâinatı zâhiri ve bâtını ile tek bir sayfa gibi gören bir göze sahiptir ve ondaki manâları kendine has ve istediği tarzda beyan etmektedir.⁸⁹⁰

Şu halde, Kur'ân'ın müşkülleri, manâlarının derinliğinden, inceliğinden ve kapsamından, üslûbun belâğatinden ve az sözle çok manâ ifade etmesi hasebiyle çok iyi örgülenmiş ve bütün ifadelerinin birbiriyle münasebattar ve iç içe olmasından, bunun yanısıra, kıymeti sebebiyle dikkatleri üzerine çekmek ve kendisine gereken önemin verilmesini sağlamak istemesinden kaynaklanır. Müfessirler veya Kur'ân ilimleri âlimleri, müşkilü'l-Kur'ân mevzuunda Kur'ân'ın üslûbundaki takdim-tehirler, hazifler (bazı yerlerde kullanılan kelimelerin, lâfız aynı olduğu halde daha başka yerlerde kullanılmaması), tekrarlar veya eş manâlı gibi görünen kelimelerin bir arada kullanılması, fazladan kelime kullanılmış gibi görünen (itnab) veya bunun tersi olarak manâ açısından daha fazla kelimeye ihtiyaç hissettirir intibai veren ifadeler ve zahiren birbirleriyle çelişir gibi görünen ifadeler üzerinde durmuşlardır. Müşkilü'l-Kur'ân başlığı altında ele alınan bütün bu hususlar, hem Kur'ân üzerinde daha çok, daha derinliğine ve daha kapsamlı çalışmayı tahrik ve teşvik etmektedir, hem de çok önemli manâlara, derinliklere, inceliklere, bilgilere, tasvirlerle kaynak olmaktadır.

· **Hüküm, herhangi bir metnin konusu, ana teması veya metnin yazılış veya ifade sebebi (mevzu) ile metne yüklenen asıl manânın (mahmül) münasebeti üzerinde cereyan eder. Metin üzerinde yapılacak daha öte çalışma ve açıklamalar, metnin asıl konusu olan ilimden kaynaklanması gerekmez. Onlar, metne karışmış başka ilimlerin meselelerinden de olabilir. Bir hüküm, konusu, ana teması ve asıl manâsı itibariyle neyi gösteriyorsa, onun için o kâfidir.**⁸⁹¹

BİR METİNDEKİ ANA MANÂ VE YAN MANÂLAR

Bir metindeki ana hüküm, onun yazılış veya ifade sebebi, yani ana mevzuunu veya temasını, ondan maksadı (mevzu) teşkil eden, denebilir ki, bir bakıma, metindeki manânın öznesi olan, manânın etrafında cereyan ettiği unsur ile, metne yüklenen veya öznenin özelliğini ve işini ifade eden asıl manâ arasındaki münasebette aranır. Meselâ, “İnsan, konuşan, düşünen, irade sahibi ve hayvanî yanları olan bir canlıdır.” cümlesinde ‘mevzu’, yani metnin konusu, teması, öznesi, söyleniş sebebi insandır ve cümlenin kalan kısmı, bu mevzua yüklenen manâ (mahmül)dür. Bu metindeki onun ifade sebebi olan asıl hüküm, insanı aslî hususiyetleriyle tarifir. Bu metin

üzerinde bunun dışında başka çalışmalar yapıp, ondan başka manâlara da ulaşılabilir. Meselâ, düşünce, insanın nasıl düşündüğü, iradenin ne olduğu ve insan için ne ifade ettiği, insan–hayvan münasebetleri, benzerlikleri ve aralarındaki farklılıklar üzerine de çalışma yapıp, metin bu açılardan da ele alınabilir. Ne var ki, metnin asıl ifade sebebi, bu çalışmalarla ulaşılabilecek sonuçlar değildir. Dolayısıyla, metnin veya sözün sahibi, bu ikinci–üçüncü derecedeki manâ ve hükümlerden sorumlu olmadığı gibi, bu ikinci–üçüncü derecedeki manâ ve hükümler üzerinde çalışanların ulaşacakları sonuçlar veya yaptıkları çalışmalarda yapacakları hatalar da metne ve metnin sahibine yüklenemez. Ayrıca, bu çalışma ve sonuçları, metnin sahibi hiçbir zaman kastetmemiş ve düşünmemiş olabilir. Yine, bu çalışma ve sonuçlar, metnin asıl konusunun dâhil bulunduğu saha ile de ilgili olması şart değildir.

Kur’ân’dan Hz. Zülkarneyn misali

Bu önemli husus, Kur’ân’a yaklaşımda da çok önemlidir. Meselâ, Kur’ân-ı Kerim, Hz. Zülkarneyn kıssasını, Cenab-ı Allah’a içten iman edip teslim olmuş, ayrıca O’nun Şeriat-ı Fıtriyyesi’ne de tam itaat eden bir kuluna, bir devlet adamı cihangire Cenab-ı Allah’ın yardımlarını ve bu yardımlarla o kulun nelere muvaffak olduğunu bir ibret olarak anlatır. Dolayısıyla, Hz. Zülkarneyn’in ne zaman, nerede yaşadığından, hattâ belki asıl isminden bahsetmez. Seferlerinde ulaştığı yerleri de isimleriyle zikretmez. Çünkü, kıssadan maksat bunlar olmadığı gibi, Kur’ân-ı Kerim, elbette kıssadaki maksat ve maksatlarının bu tür teferruatlar içinde boğulup kaybolmasını da istemez. Kıssa ile ilgili, Hz. Zülkarneyn’in tarihî kimliği, nerede, ne zaman, hangi devletin hükümdarı olarak yaşadığı, yaptığı seti nerede yaptığı, seferlerinde vardığı yerler gibi konularda yapılacak çalışmalar, Kur’ân’a bizzat dâhil çalışmalar değildir. Bu çalışmalarda varılacak sonuçların, tefsirlerde bu konularda ileri sürülen görüşlerin hiçbiri de Kur’ân’a ait değildir ve bu görüşler, başka ilimlerin konusudur. Şu halde, bu konularda yapılan ve yapılacak çalışmalarda ulaşılan sonuçlardaki veya tefsirlerde bunlarla ilgili ifade edilen görüşlerdeki çelişkiler, farklılıklar, yanlışlıklar, kesinlikle Kur’ân’a maledilemez.

- **Bir şeyin varlığını bilmek, onun keyfiyetini ve mahiyetini bilmekten farklıdır.** [892](#)

BİR ŞEYİN VARL OLMASI, ONUN MAHİYETİ VE NİTELİĞİ DEMEK DEĞİLDİR

Bir şeyin var olduğunu doğru kaynaklardan okuyarak, duyarak, görerek, hissederek anlarız. Fakat, o şeyin var olduğunu bilmekle, onun mahiyet ve keyfiyetini bilmiş olmayız. Onun mahiyet ve keyfiyetini, yani niteliğini, nasıl olduğunu bilmek, ayrı çalışma ve ayrı bilgi gerektirir.

Meselâ, Hz. Zülkarneyn'in vahşî toplulukların tecavüzlerine mâni olmak için iki dağın arasına set yaptığını biliriz. Fakat bunu bilmekle, o settin nerede olduğunu, ne zaman yapıldığını ve Kur'ân'da anlatılanların dışındaki daha başka özelliklerini de bilmiş olmayız. Bunları bilmek, ayrı bilgi ve çalışma ister. İnsan olarak ruh, akıl, şuur ve irade sahibi bulunduğumuzu biliyoruz; çünkü bunu açıkça hissediyor ve yaşıyoruz. Fakat bunlara sahip olduğumuzu, bunların bizde var olduğunu bilmek ile bunların mahiyet ve niteliğini bilmek aynı manâya gelmediğinden, ruh, akıl, şuur ve iradenin mahiyet ve niteliği üzerinde tarihin ilk dönemlerinden beri pek çok tartışmalar cereyan etmektedir.

Bu küllî kaidenin bize öğrettiği önemli bir gerçek de şudur: Mahiyetini ve niteliğini bilmediğimiz bir şey, yok demek değildir. Dolayısıyla, bir şeyin mahiyeti ve niteliği bize meçhul diye, o şeyin varlığı inkâr edilemez.

· Kesinlik ifade eden bir metinde pek çok kazıyye veya hüküm bulunur. Bu kazıyyelerin her biri ayrı bir kaynaktan çıktığı gibi, ayrı meyve, yani sonuç verir. Bu kazıyye veya hükümlerin bazıları zarurîdir, bazıları ise nazari ve ihtilâflıdır.⁸⁹³

BİR SÖZDE ÇOK HÜKÜM, MANÂ VE KAZIYYELER

Bir metinde her zaman mutlaka sadece bir hükmün bulunması gerekmez. Bilhassa pek çok Kur'ân âyetinde ve "Cevâmû'l-keîm" olan, yani az sözle çok manâ kast ve ifade etme kabiliyetine insanlar içinde en yüksek derecede sahip bulunan Peygamber Efendimiz'in pek çok sözlerinde bu özellik vardır.

Meselâ, daha önce de geçtiği üzere, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir hadîs-i şeriflerinde şehadet ve orta parmaklarını göstererek, "Ben ve Kıyamet, bu ikisi gibiyiz."⁸⁹⁴ buyurmuşlardır. Aynen Kur'ân-ı Kerim âyetleri gibi, bir hadis-i şerifte de üç hüküm vardır: 1. Bu söz, (Kur'ân âyetleri için) Allah, (hadisler için) Peygamber'in sözüdür. Bu sözdeki

hüküm, (Kur'ân âyetleri ve hadis-i şerifler arasında mütevatir olanlar için) kesindir. 2. Bu sözden Cenab-ı Allah'ın (veya) Hz Peygamber'in muradı, kastettiği manâ haktır. 3. Bu sözden Hz. Allah'ın (veya) Hz. Peygamber'in muradı veya kastettiği manâ budur.

Hadisler içinde mütevatirler hakkında olmak kaydıyla, bu üç hükümden ilk ikisine inanmak farzdır, inkârı küfürdür. Tartışmalar ve görüş ayrılıkları üçüncü hükümde ortaya çıkar. Din'in muhkemâtına, yani değişmez esaslarına, bir de belâğatin ve dilin kaidelerine uygun düşmek, yani lâfzın mütehammil olması kaydıyla âyetler hakkında her müfessirin, hadislerle ilgili her otorite âlimin yorumuna doğru nazarıyla bakılabilir. Yukarda geçen hadis-i şerife, dünyanın ömrü ile kıyaslandığında Peygamber Efendimiz'le Kıyamet arasında çok kısa bir zamanın olduğu manâsı verilebileceği gibi, Peygamberimiz ile Kıyamet arasında başka bir peygamber gelmeyeceği manâsı da verilebilir. İki manâda da doğrudur.

Âyet ve hadislere verilen manâlar ve ilmî gerçekler

Bu tür âyet ve hadislere verilen muhtemel manâlar içinde bazen zamanın ve zamanla keşfedilen kesin ilmî gerçeklerin doğrulamadıkları olabilir. Sözkonusu manâlar Din'in muhkemâtına ve hem dilin, hem belâğatin kaidelerine uygun olduğu halde bir zaman otoriteler tarafından bir âyet veya hadis-i şerife verilen manâ veya manâlardan biri zamanla yanlış çıkmışsa, buradan Hadis kriterlerince sahih olmak kaydıyla hadisin uydurma olduğu sonucuna asla varılamayacağı gibi, hâşâ âyete ve dolayısıyla Kur'ân'a şüphe getirilemez. Hata manâdadır, dolayısıyla ondan o manâyı veren sorumludur.

Kur'ân ve hadîslere yaklaşımda çok önemli bazı kaideler

Bilhassa Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerifler gibi Kıyamet'e kadar bütün zamanlara, mekânlara, şartlara ve seviyelere hitap eden kelâmlar hakkında yanlış yapmamak için aşağıdaki hususlara a'zamî dikkat gösterilmelidir:

- Âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerde Cenab-ı Allah'ın veya Pey-gamber Efendimiz'in kastettiği manâ ve hüküm(ler)le, onlardan insanlar tarafından çıkarılan manâ ve hükümleri;
- Kat'î ile zannîyi, yani âyet veya hadislerdeki açık ve kat'î manâlarla onlara ayrıca yüklenen zannî manâları;
- Bir şeyin varlığı ile onun nasıl olduğunu, mahiyet ve keyfiyetini;
- Hüküm ile başkalarının onu izah ve tahlillerini;
- Manâ ile onu doğrulayan ve onunla alâkalı başka olguları;

- Bir şeyin olmuş olması ile olmasının mümkün bulunmasını mutlaka birbirinden ayırmak gerekir.⁸⁹⁵

• **Umumî olan, hususî olana (karinesiz olarak) üç delâlet yolu ve şeklinin hiçbirleriyle delâlet etmez.**⁸⁹⁶

SÖZÜN MANÂYA, İSMİN MÜSEMMÂYA DELÂLET YOLLARI

Umumî bir gerçek veya ifade, kendisiyle alâkalı veya parçalarından hususî bir gerçeğe üç delâlet, yani gösterme, delil ve işaret olma yol veya şekillerinden hiçbirleriyle delâlet etmez. Bu üç delâlet yolu şunlardır:

1. Delâlet-i mutabıkıyye: Bir sözün, kendisiyle kastedilen manânın veya hakkında söylendiği gerçeğin tamamına ve tam olarak delâlet etmesi. Meselâ, ‘insan’ dediğimiz zaman, bunun bütün özellikleriyle, yani konuşan, düşünen, şuurlu, irade sahibi, ayrıca nebatî (bitkisel) ve hayvanî varlık özellikleri de taşıyan bir varlığa delâlet etmesi, delâlet-i mutabıkıyyedir.

2. Delâlet-i tazammuniye: Bir sözün, kendisiyle kastedilen manânın veya hakkında sarfedildiği gerçeğin bir kısmına delâlet etmesidir. ‘İnsan’ lâfzının sadece şuurlu veya sadece düşünen veya sadece irade sahibi veya sadece konuşan veya sadece nebatî ve hayvanî varlık özellikleri de taşıyan bir varlığa delâleti, delâlet-i tazammuniyedir.

3. Delâlet-i iltizamiye: Bir sözün kendisiyle kastedilen manânın lâzımına, yani onun gerektirdiği özelliklere delâletidir; ‘insan’ lâfzının, öğrenmeye, yazmaya, konuşmaya, düşünmeye, hareket etmeye delâleti gibi. Bunlara kısaca, 1. Tam delâlet, 2. Kısmî delâlet, 3. Gerektirici delâlet de diyebiliriz.

Bir diğer misal olarak, “Zekât, Müslümanların fakirlerine verilir, hiçbir zengine verilemez.” cümlesinin, zekâtın Müslüman fakirlere veya her Müslüman fakire zekât verilebileceğine delâleti delâlet-i mutabıkıyye (tam delâlet), zengin olan Hasan’a, Ömer’e veya Müslüman olmayan Hans’a, George’a verilemeyeceğine delâleti delâlet-i tazammuniye (kısmî delâlet), zekât vermede fakirler ile zenginler, Müslüman olanlarla Müslüman olmayanlar arasında fark bulunduğuna delâleti de delâlet-i iltizamiye (gerektirici delâlet)tir. İşte, genel bir manâ veya gerçek ifade eden bir söz, kendisiyle alâkalı veya cüz’lerinden herhangi birine, yani hususî bir noktaya bu delâlet yollarından hiçbirleriyle delâlet etmez. Bunu Kur’ân tefsiri açısından da bir misalle izah edecek olursak:

Delâlet yollarıyla ilgili olarak Hz. Zülkarneyn üzerinden bir misal

Meselâ, tefsirler arasında belâgat açısından ayrı bir yeri bulunan Kadı Beyzavî tefsirinde, (Zülkarneyn,) “Bana demir kütleleri getirin.” dedi. Onları iki dağın arasına yatırıp, “Körüklerinizle üfleyin!” buyurdu. Nihayet bir ateş yaktıklarında, “Bana erimiş bakır getirin, üzerine dökeyim.” dedi.⁸⁹⁷ âyetinde geçen “iki dağ arası”ndan maksadın Ermeniyeye ve Azerbaycan dağları olduğu ifade edilir. Kadı Beyzavî tefsiri ne kadar güzel ve güvenilir bir tefsir olursa olsun, bu tefsirde böyle denmektedir diye Kur’ân’da zikredilen ve aralarına Hz. Zülkarneyn’in set yaptığı dağların Ermeniyeye ve Azerbaycan dağları olduğuna mutlak doğru nazarıyla bakmak, cehalet ve mantıksızlıktan başka bir şey değildir. Çünkü Kur’ân’da ve hattâ sahih Hadis’te bu iki dağın hangi dağ olduğu konusunda kesin bir bilgi bulmak mümkün değildir. Yani Kur’ân’da mutlak ve umumî olarak zikredilen “iki dağ” ifadesini Ermeniyeye ve Azerbaycan dağları olarak hususîleştirecek bir ifade yoktur. Bu, büyük müfessir Kadı Beyzavî’ye ait bir görüştür. Kadı Beyzavî’nin büyük bir müfessir olması, Kur’ân’dan ve Kur’ân tefsirinden olmayan ve ancak tarihî, coğrafi ve jeolojik bir araştırmayla belki anlaşılabilir bir hususa ait görüşünü kabule bizi mecbur bırakmaz. Dolayısıyla, aralarına Hz. Zülkarneyn’in set yaptığı iki dağ konusunda müfessirlerin beyanlarını kabule mecbur olmadığımız gibi, bu tefsirlerde böyle doğruluğu kesin olmayan bilgiler bulunduğu mazeretiyle bu büyük müfessirlere söz söylemek de katiyen doğru değildir. Özellikle bu müfessirlerin bazı doğru olmayan veya henüz doğrulanmayan görüşlerini Kur’ân’dan saymak ise cehalet ve insafsızlığın zirvesi veya en çukuru olur.

İşte, aralarına Hz. Zülkarneyn’in set yaptığı ve ilgili âyette geçen “iki dağ” ifadesi, bu dağların dünya üzerinde hangi karşılıklı iki dağ olduğuna hiçbir şekilde delâlet etmez. Âyet, o iki dağın ismini anmamakta, yani hangi dağlar olduğuna delâlet-i mutabıkıyye veya tam delâletle delâlet etmediği gibi, delâlet-i tazammuniye veya kısmî delâlet yoluyla da delâlet etmemekte, yani manâsı içinde onların hangi dağlar olduğunu tesbit edebileceğimiz açık bir işaret taşımamaktadır. Bunun yanısıra, ilgili âyette zikrettiği dağların hangi dağlar olduğuna delâlet-i iltizamiye veya gerektirici delâlet de sözkonusu değildir; çünkü âyet, herhangi bir âyete veya onların hangi dağlar olduğunu Kur’ân’dan keşfedebileceğimiz bir ifade veya gerçeğe atıfta bulunuyor değildir. Dolayısıyla böylesi konularda

müfessirler tarafından ifade edilen ve ancak başka ilimlerin konusu olabilecek görüşler, onlara ait olup, asla Kur'ân'dan ve tefsirden sayılmaz.

• **Sorulan bir soruya cevap, her zaman soranın maksadı istikametinde olmak gerekmez.**⁸⁹⁸

SORUYA CEVAPTA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN NOKTALAR

Merak ve soru, öğrenmenin ve ilmin anahtarıdır, kapısıdır. Şu kadar ki, irşad, sorulan soruya mutlaka soranın maksadı istikametinde cevap vermeyi gerektirmez. Çünkü insan, bazen bilmek kendisine gerekli olmayan, hattâ zarar getirecek şeyleri de sorabilir. Dolayısıyla, soruya cevap, verilecek bilgi ve yapılacak açıklama ile kişiyi hakka, doğruya irşad edecek, hidayetne vesile olacak tarzda olmalıdır. Bunun önemli bir misali olarak, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Zülkarneyn ile ilgili soruya cevap verirken, irşad ve hidayet adına insanları ilgilendirip, faydalarına olacak hususları aydınlatmış, fakat Hz. Zülkarneyn'in tarihî kimliği, yaşadığı yer ve zaman, hangi devletin hükümdarı olduğu gibi konulara girmemiştir. Bir diğer misal de, Peygamber Efendimiz'e hilâllerle, ayın niye küçülüp büyüdüğüyle ilgili sorulan soruya Kur'ân-ı Kerim'de, "Hilâller (ayın büyüüp küçülmesi), insanlara takvimcilik yapmak, vakitlerini, bu arada (oruç ibadeti ve) hac zamanlarını bildirmek içindir."⁸⁹⁹ şeklinde cevap verilmesidir. Yani Kur'ân-ı Kerim, hilâllerin nasıl meydana geldiğini, ayın nasıl küçülüp büyüdüğünü değil, insanlar için bu vakıalarda gerekli olan Cenab-ı Allah'ın hikmetlerini, onlarda insanlar için sözkonusu faydaları nazara vermiş, böylece, insanları Allah'ın bazı nimetlerini tanımaya, dolayısıyla şükre yönlendirmiştir.

İşte, bir soruya verilen cevap, irşad ve hidayetin, ilim öğrenmekten asıl maksadın gereği olarak duruma göre bazen soranın sormaktaki maksadına aynen uygun düşer; ya da maksada şu veya bu şekilde uygun olmakla birlikte, bazı maksatlara binaen birtakım te'villere de kapı açar. Bazen de sorudaki maksada uygun olmamakla birlikte, soranın faydasına uygun olur. İnsanlar bunu her zaman başaramasa bile, Kur'ân gibi, her bakımdan belâgat ve irşad zirvesi bir kelâmında, soruya verilen ve soranın tam maksadı üzere gelmeyen bir cevabı sorunun sahibi, sorduğu mesele hakkındaki bilgisine tatbik ederek maksadı çerçevesinde de tam cevabı alır. Her soruya verilen cevapta, sorunun sorulma yeri, şartları, zamanı ve soruyu soranın cevaptan mümkün olduğu derecede tam faydalanması dikkate alınmalı ve

böylece cevap, taşıdığı hayat çekirdeği ile daha başka pek çok gayelere de hizmet edebilmelidir.

Burada şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki, bir soruya cevap verirken, cevap, yeni sorulara kapı açacak nitelikte olmamalı, zihinleri daha da karıştırmamalıdır. Tam tersine, yukarıda arzulunduğu ve Kur'ân'ın cevaplarında müşahede edildiği üzere, taşıdığı hakikatlerle, belki daha başka meseleleri anlamada, daha bazı ufuklara ulaşmada, başka hakikatlere nüfuz etmede bir basamak, bir ışık olabilmelidir.

Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz parlak ve yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayallerinden müstağnîdir.⁹⁰⁰

KUR'ÂN VE ŞİİR

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hakkında “Biz O'na şiir öğretmedik; kaldı ki bu, O'na yaraşmaz da!”⁹⁰¹ buyrulur. Bu gerçeği anlamada Hz. Üstad Bediüzzaman'ın “Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz parlak ve yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayallerinden müstağnîdir.” demesi, son derece önemlidir.

Şiir için “yoğun söyleyiş” tabiri kullanılır; yani düz yazı ile ifade edilemeyecek hakikatler, sanatlı bir üslûpla ve belli ölçülere bağlı olarak şiir şeklinde ifade edilir. Bu açıdan şiir, insandaki ifade aczine karşı kendisine başvurulmuş bir söyleme tarzıdır. Belki şiir, bazı zamanlarda ve şartlarda bazı hususlarda düz yazıdan daha etkili, hisleri daha çok harekete geçirici, sözdeki maksadı daha iyi ortaya koyucu da olabilir. Fakat, her halükârda şiir, herkese ait ve herkesin konuştuğu düz anlatım türünden olmadığı ve bir hususiyet taşıdığı için, şair açısından da, muhatap açısından da sahası sınırlıdır. Dolayısıyla, insanların irşadını esas alan bir söz, insanların büyük çoğunluğu da avam olduğundan, elbette avamın seviyesini gözetecek ve onlara göre bir nitelik alacaktır. Şiirde ise bu yoktur. Sözde gerçek sanat ve maharet, seçkin bir gruba seslenmek ve bunun için farklı bir dil ve üslûp kullanmak değil, herkese hitap edebilmek, herkesin seviyesine seslenebilmek, insanların büyük çoğunluğunu nazara alırken, diğerlerini de asla ihmal etmemektir. Kaldı ki, böyle bir söz, çok daha sanatlı olur. Çoğunluğu muhatap alan yüzey tabakası herkesi ilgilendiren umumî bir hakikati ihtiva ederken, daha çok sanatlarında ve belâğatinde yer alan derin, daha derin tabakaları ise, daha daha derin ve yüksel seviyelere, farklı zaman, mekân ve şartlara hitap eder. Dolayısıyla böyle bir söz, zâhirî

basitliği ve sadeliği içinde de, derin takabalarıyla da hiçbir zaman eskimez, yıpranmaz, ihtiyarlamaz. Tam tersine, bir gül gibi sürekli açılır ve daha yoğun, daha yoğun güzel kokular neşreder. İşte Kur'ân, böyle bir sözdür; şiir değildir ve söz söyleme adına da bize rehberlik yapar.

İkinci olarak, şiir, farklı bir söyleyiş tarzıdır. O bakımdan, vezin gibi, kafiye gibi hususî kaideleri vardır ve olacaktır. Aksi halde şiir olmaz. Şair olmadıkları halde şair olmuş olmak veya tanınmak için nesri bölerek alt alta sıralamak, kuvvetli bir kelimenin etrafına manâsını sözün sahibinin bile ne kastettiğini bilmediği kelimeler, ibareler dizmek, anlaşılmalıkta, muğlâklıkta derinlik ve şiir aramak, gerçekten şair olmadığı için şiire has ve var olması gereken kaidelere “farklı tür” mazeretiyle uymamak, şiir yazmak ve şair olmak manâsına gelmez; sadece bir iddia olur. Farklı bir ifade türüne başvuruluyorsa bunun hem bir sebebi ve gerekçesi olmalıdır, hem de o türü kendisi yapan ayırıcı özelliklere uymak lâzımdır. İşte şiir için bazen veya bazı şairler tarafından hayalin gördükleri, gördüm zannettikleri ve mübalâğaları tasvir edilir. Şiir, bu yönüyle, hakikatten uzaklaşır.

Üçüncü olarak, daha da önce de zikredildiği üzere, sözde aslolan manâdır; gramer de, sanatlar da, manâya hizmet eder. Manâ ise, gaye içindir, gayeye hizmet eder. Bu gerçeği bütün mükemmeliyetiyle Cenab-ı Allah'ın yaratmasında ve icraatında, dolayısıyla kâinata görürüz. Bundan dolayıdır ki, belâğat, “tabiat”ı, fıtratı, Şeriat-ı Tekvîniyye'yi taklitten ibarettir. Şiir ise, temel hususiyetleri gereği bu taklitten sapar. Asıl gerçeği kendisine, kendi kalıbına uydurmaya çalışır. O bakımdan, Kur'ân-ı Hakîm şiir olmadığı gibi, şiire de, yukarıda arzolanduğu üzere, gerektiğinde ve gerektiği ölçüde başvurulmalı ve gerekliliğin hakkı da verilmeli, yani şiir ona göre nazmedilmelidir.

Kur'ân-ı Kerim, İlâhî Kelâm olarak, baştan sona hakikatleri câmidir; onda olan her şey, hakikattir, hakikatın ifadesidir. İlâhî Kelâm için hiçbir şekilde âcizlik düşünülemezden, Kur'ân-ı Kerim, bütün kâinatın üzerine oturduğu, ayrıca Ulûhiyet'e ait bütün hakikatleri, hem de idrak ve ilim seviyesi en düşük olan insandan en yüksek olanına kadar herkese hitap ve herkesi tatmin edecek şekilde tasvir ve takdim buyurur. Bu bakımdan, beyan ve üslûp açısından Kur'ân-ı Kerim, beşer için en yoğun ve en sanatlı söyleme tarzı kabûl edilen şiire ihtiyaç duymaz; ayrıca, en yüksek hakikatleri her seviyeye hitap ederek açıklaması yönüyle de, gerçekten en

yoğun ve sanatlı söyleyişin mutlaka şiir olması gerekmediğini de ortaya koyar. Zaten Kur'ân, bu yönüyle de mûcizedir; yani o, bütün hakikatleri herkesin anlayabileceği ve herkesi tatmin edebilecek bir şekilde ve insanların bazen veya bazı şartlarda ihtiyaç duyduğu şiir gibi hususi söyleyiş tarzlarına ihtiyaç duymadan ifade eder. Allah Rasûlü'ne şiirin öğretilmediğini, bunun O'na zaten yaraşmadığını da ifade buyuran sözkonusu Kur'ânî cümlenin devamında “*O (Kur'ân), ancak bütün âlemler, bütün şuurlu varlıklar için bir zikirdir,*” yani, ‘zikir’ kelimesinin geniş manâ kapsamı içinde irşad adına bir öğüttür, hatırlatmadır, başta Allah hakikati olmak üzere bütün hakikatleri anmadır, anlatmadır... buyurulması da, şiir ve Kur'ân arasındaki farkı ve sözün nasıl olması gerektiğini bize öğretmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, fitratın, yaratılışın ve kâinatın düzeninin mükemmel tercümanı olduğu için de, kâinatın şiir düzeninde olmadığını da bize öğretmektedir. Kâinat, içindeki her bir şey bütün kâinatla ve her şeyle, her şey her bir şeyle içten münasebet halinde tam bir nizam ve intizam içinde bir kitaptır. Bunun gibi, Kur'ân'ın her bir âyetinin de âdetâ bütün Kur'ân'la ve tek tek diğer âyetlerle münasebeti vardır. Semadaki yıldızlar gibi, her bir âyet kendi başına ferdî bir varlığının bulunmasının yanısıra, âdetâ her bir âyetin bütün diğer âyetlere bakan bir gözü, onlara dönük bir yüzü bulunur. Nasıl semânın yıldızları arasında ve kâinattaki her şey arasında zahirî bir intizamsızlık halinin gerisinde muhteşem bir sistem, nizam, intizam ve münasebetler sözkonusudur; bunun gibi, Kur'ân'daki âyetler ve sûreler arasında da bazılarının kopukluk gibi görünen manzaranın gerisinde çok yönlü münasebetler vardır. Şiir ise, ister vezinli ve kafiyeli olsun, ister şiir iddiası altında başka şekillerde olsun, her halükârda kurgu bir düzene sahiptir. Kâinat ve Kur'ân ise, böyle beşerî kurgu ve düzenlemelerin altına alınamayacak fitrî nizam ve intizamla her bir şeyin ayrıca ferdî varlığını iç içe olarak ihtiva eder. Dolayısıyla Kur'ân, şiir değildir; şiir beşerî bir faaliyettir. Kur'ân, şiirle asla mukayese kabûl etmez üstünlük ve mükemmeliyette bir beyan ve üslûba sahiptir ve dolayısıyla Allah Rasûlü şair olmadığı gibi, şair olmak O'na yaraşmaz da.

Öte yandan, Kur'ân, en yüksek hakikatlerin kâinatta aranması gerektiğini, kâinatın baştan sona İlâhî sanat eserleri mecmuası olduğunu, eğer beşer kendi bilgi, kudret ve beyan kapasitesi üzerinde mûcizeler

arıyorsa, kâinatın mûcizeler meşheri olduğunu ortaya koyar. Özellikle varlığın sadece zâhirine hasr-ı nazar eden beşerî felsefe ve bakış açısı ise, baştan sona mûcize olan kâinat gerçeklerini ülfet perdesi altında saklayıp, harikulâ-delikten düşen ve fitratın intizamından kopan nadir vakaları ve fertleri birer mûcize gibi nazar-ı dikkate sunar. Meselâ, en kapsamlı bir Kudret mûcizesi olan insanın yaratılışını âdi ve olağan bir şeymiş gibi görür, fakat insanın kusursuz yaratılışından, fıtrattan çıkmış bir anomaliyi, anormalliği, sözgelimi üç ayaklı veya iki başlı dünyaya gelmeyi harika bir şeymiş gibi teşhir eder. Yine, bakterilerden en büyük canlılara kadar, sayısız canlının rızıklarının kendilerine düzenli olarak ve harika bir şekilde verilmesini hiç görmez, fakat denizin altında kabilesinden ayrı düşmüş bir böceğin bir yeşil yaprakla iaşesini nazara vererek, herkesi ağlatmak ister. Şiir de, bilhassa beşerî bir sanat veya “sanat için sanat” yapma adına bir uğraşı olarak, kâinattaki muhteşem intizam ve nizamı, bu intizam ve nizamın bağlarını, her şey arasındaki münasebetleri, her bir şeyin ferdî varlığının yanısıra başka her şeyle münasebet içinde bulunmasını kavrayamama, kâinatın baştan sona mûcizeler mecmuası olduğunu idrak edememe ve görememe sebebiyle hayallere başvurur; güya kâinattakilerin üstünde hayalî güzellikler uydurur ve mübalâğalara, gerçek dışı tasvirlerle ve kurgulara girer. Kur’ân, bu açıdan da şiirle alâkasızdır ve Allah Rasûlü (s.a.s.), şair değildir.

· **Usûl ilmi ve mantıktaki sebr ve taksim (olmayana indirgeme) kaidesiyle, bir şey, iki ihtimalden biri değilse, mutlaka diğeridir.**⁹⁰²

BİR ŞEY, KENDİSİYLE İLGİLİ İKİ İHTİMALDEN BİRİ DEĞİLSE, DİĞERİDİR

Sebr ve taksim, yani olmayana indirgeme, usûl ilmi ve mantıkta ispat adına kullanılan delil veya akıl yürütmelerden biridir. Meselâ, bir şey için birden fazla ihtimalden diğer ihtimaller elenip, geriye tek bir ihtimal kaldığında, o şey, artık o ihtimalin işaret ettiğiidir. Bilhassa çoktan seçmeli testlerde, eğer insan doğru şıkkı tam ortaya çıkaramaz da üç şıkkın yanlışlığını ispatlar veya ortaya çıkarırsa, doğru şık, geriye kalan olur. Bunun gibi, bir şey hakkında iki ihtimal varsa ve o şey için bu ihtimallerden biri mümkün değilse, muhalse, öyleyse o şey için doğru olan diğer ihtimaldir.

Bu prensip gereğince, Peygamberimiz, ya peygamberdir, ya da –sonsuzca hâşâ– dünyanın en yalancı, en sahtekâr, aldatmada en becerikli, dolayısıyla en âdî insanıdır. Çünkü, bir insanın 40 yaşından sonra ortaya çıkıp peygamberlik, Allah ile konuşma, O’ndan vahiy alma iddiasında bulunması, herhangi bir varlık değil, Allah adına söz söyleme iddiasında bulunması ve bu iddiaya dayalı olarak daha pek çok iddialar ileri sürmesi, eğer o peygamber değilse, –sonsuzca hâşâ– artık bütün peygamberlik hayatının bir yalan, bir aldatma, bir hile, bir sahtekârlıktan ibaret olduğunu gösterir; dolayısıyla kendisi de, –sonsuzca hâşâ– elbette tarihin en yalancı, en sahtekâr, en hilekâr insanı olur. Peygamberimiz (s.a.s.) hakkında bu ikinci şıkka, şeytan dahil kimse evet diyemez ve diyememiştir. O’nun âdeta her karesi belli ve kaydedilmiş, bütünüyle onbinlerce insanın önünde geçmiş hayatı, doğuşundan itibaren hiç yalanına, hilesine ve aldatmasına rastlanmamış olması, tam tersine, düşmanlarının dahi itirafıyla, doğruluğu gibi, bütün ahlâkî sıfatlara en yüksek seviyede sahip bulunması, O’nun hakkında bu ikinci şikkı mutlak imkânsız ve muhal kılar. Öyleyse O (s.a.s.), peygamberdir ve peygamberliğe ait bütün sıfatlara dâhil olarak, en doğrudur, en büyük fetanet sahibidir, en günahsızdır, vazifesini en mükemmel yerine getirmiştir.

Bunun gibi, Kur’ân-ı Kerim de, ya Allah Kelâmı’dır veya –sonsuzca hâşâ– beşer kelâmıdır. Kur’ân’ı biraz mütalâa eden herkes, eğer art niyetli değilse, onun beşer kelâmı olamayacağını hemen farkeder. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde bu konudaki delillere temas edilmiş, onun neden beşer kelâmı olamayacağı, beşerin asla onu meydana getiremeyeceği, yani onun beşer için mûcize oluşu, elliden fazla delille gösterilmiştir. Ayrıca, Kur’ân’ın beşer kelâmı olduğunu iddia etmek, Peygamber Efendimiz’in, yukarıda üzerinde durulduğu üzere, –sonsuzca hâşâ– dünyanın en yalancı, en sahtekâr, aldatmada en becerikli, dolayısıyla en âdî insan ve Kur’ân’ın böyle bir insanın sözü olduğunu da iddia etmek demektir. Bu mümkün olmadığına, muhal bulunduğuna göre, Kur’ân-ı Kerim, açık ve kesindir ki, Allah Kelâmı’dır.

· **Beyanda aslolan, lâfızperestliğe çıkan lâfzın tanzimi değil, düşünce ve his ırmaklarının tabiî mecrası olarak, manâların nazmı veya tanzimi (düzenli, birbirini destekler, bütünler, tasdik eder, güçlendirir ve birbirini takip eder şekilde ifade edilmesi)dir. Manânın nazmı ise,**

mantığın kanunlarına dayanır. Mantığın üslubu, birbirini destekleyen ve birbirinin üzerine oturan gerçeklerle, bu gerçeklere yönelmiş düşünceleri takip eder. Gerçeklere yönelen düşünceler, varlıktaki mahiyetlerin en ince ve en hassas noktalarına nüfuz eder. Mahiyetlerin bu ince ve hassas noktaları, kâinattaki veya varlıktaki kusursuz nizamın râbitalarıdır. Bu kusursuz nizamda her bir güzelliğin kaynağı olan yekpare, mücerret güzellik gizlidir. Mücerret güzellik, ince, güzel ve sanatlı söyleyişler ve meziyetler denilen belâğat çiçeklerinin bahçesidir.⁹⁰³

HAKK'A DAYALI HAKİKAT OLARAK KÂİNAT VE BELÂĞAT

Bir söz veya beyanın aslı, temeli, kaynağı manâdır; manâda aslolan ise, hakikat olmasıdır. Hakikat veya hakikatlerin temel kaynağı, Hz. Allah'tır (c.c.). Hz. Allah, Hakk'tır, dolayısıyla bütün hakikatler, O'nun Hakk oluşuna dayanır. Allah'ın Hakk oluşundan veya Hakk isminden kaynaklanan hakikatler, bütün bir kâinata veya kâinat olarak tecelli halindedir.

Kâinatın zâhiri, onun aslı, manâsı olan ve hakikatini oluşturan bâtınının, Cenab-ı Allah'ın İsimleri'ne dayanan mahiyetlerin dışlaşmış şeklidir. Nasıl, meselâ kitap manâsını ifade eden “kitap” kelimesi “k-i-t-a-p” harflerinin yanyana dizilmesinden meydana gelir ve burada bir harfin farklı yerde yazılması veya yerine başka bir harfin gelmesi her şeyi değiştirir, bunun gibi, kâinattaki bütün eşya, hadiseler, şekiller de Cenab-ı Allah'ın İsimleri'ne dayanan, onlardan kaynaklanan manâ veya mahiyetlerinin giydiği kalıplardan ibarettir. Dolayısıyla her bir kalıp, dışta bütünüyle kendi manâsını, kendi mahiyetini kusursuz olarak gösterir.

Kâinatın düzenine dayalı mantık ve manâların tanzimi

Kâinatı meydana getiren bütün şeyler ve onda cereyan eden bütün hadiseler arasında ince ve derin, birbirini açıklayan, birbirini destekleyen, birbirine işaret eden münasebetler vardır. Bu münasebetler, kâinatın bütün parçaları arasında birer bağıdır. Kendisini meydana getiren bütün şeyler, hadiseler ve bütün bu şeyler ve hadiseler arasındaki bağlar ile, bu bağların sağladığı yekpare bütünlüğü içinde kâinat, yekpare ve mücerret bir güzelliği yansıtır. Bu yekpare ve mücerret güzellik, aslında kâinatın, Cenab-ı Allah'ın veya İsimleri'nin kâinat olarak tecelli eden icraatının bir taklidinden ibaret bulunan belâğatin de kaynağıdır, anahtarlarıdır.

Demek oluyor ki, lâfzı tayin eden, manâdır; manâ, bir hakikat veya hakikatler bütününden ibarettir veya bunun mücerret ifadesidir. Belâğat da, manânın en güzel ve onu en iyi ifade edecek şekilde tanzimini gerektirir. Yoksa, lâfızperestlik demek olan, sureta güzel ve çekici lâfızların sıralanması demek değildir.

Manâların veya düşüncelerin, hislerin tanzimi, onların bir ırmak gibi aktığı veya akması gereken yatağı, mantığın kanunlarına dayanır. Yani mantık, bir bakıma kaidelerini kâinattan, kâinatın nazmı veya tanzim şeklinden alır, almalıdır. Kâinatın nazmında, tanziminde, onu meydana getiren her şeyin, ondaki her hadisenin, sahip bulunduğu manâ ve değere göre yerleştirilmesi, her şey ve her hadise arasındaki derin, ince ve birbirini destekler, birbirini açıklar, birbirini bütünler, birbirine yönelik münasebetlerin varlığı ve bu münasebetlerin meydana getirdiği bağlar sözkonusudur. İşte mantık, buna dayanır, kaidelerini bu gerçekten alır. Belâğat veya manâların en güzel şekilde tanzimi veya ifadesi de, bu kaideler üzerine oturmalı; onları tanzimde kullanılan her kelime, her ibare (kelime grubu), her cümlecik, her cümle, her paragraf, her bölüm, birbirini destekler, bütünler, tasdik eder, güçlendirir, izah eder ve birbirini takip eder özellikte olmalıdır. Ve manâyı, yani hakikati tam ifade eden kelimeler kullanılmalı, onların sıralaması bütün manânın en güzel şekilde ifadesini gaye edinmelidir. Aksi halde, her kusur, her yanlış kullanış, her eksik veya fazla kelime, elbette manâyı da etkiler ve belâğati de zedeler. Kâinat, Kur'ân-ı Kerim ve insan, gerçek ve kusursuz belâğatin üç mükemmel timsalidir. Hz. Allah'ı Sıfatları, İsimleri ve icraatıyla tanımak, belâğati de öğrenmek isteyen herkes, bu üç İlâhî kitabı çok iyi çalışmalıdır.

Nasıl lâfızperestlik bir hastalıksa, aynı şekilde şekilperestlik, üslûpperestlik, teşbihperestlik, hayalperestlik ve kafiyeperestlik de bir hastalık, hem de manâyı kendine feda edecek derecede bir hastalıktır. Evet, lâfza zinet verilmeli, fakat manânın tabiatı buna müsait ise ve bunu gerektiriyorsa. Manânın suretine, ifade biçimine haşmet verilmeli, fakat manânın genel yapısının iznini almak şartıyla. Üslûba parlaklık vermeli, fakat maksat müsaade ediyorsa. Teşbihe revnak verilmeli, fakat hakikati incitmemek, hakikate ağır gelmemek, hakikate misal olmak ve hakikatten yardım istemek şartıyla. [904](#)

SÖZDE GAYE, MANÂ, LÂFİZ, SANATLAR, SÖYLEYEN VE MUHATAP

Yukarıda verilen misali tekrar edecek olursak, ‘kitap’ manâsı ancak ‘kitap’ kelimesi, yani k-i-t-a-p harflerinin bu sıra dâhilinde bir araya gelmesiyle ifade edilebilir. Bu harflerden biri yer değiştirirse veya birinin yerine başka bir harf gelse ‘kitap’ manâsı ifade edilmiş olmaz. Bu, yaratılıştaki da böyledir. Nasıl yazıda önce manâ, sonra onu ifade için onun kalıbı olan kelime gelir, manâ da gayeye, maksada göre şekillenir; aynen bunun gibi, yaratılıştaki da elbette her bir varlık ve hadise için gaye istikametinde manâ önce, maddeden oluşan şekil veya cisim ondan sonradır ve her manâ, kendi şekil veya cismini giyer. Nasıl önce bazı harfleri rastgele yanyana yazıp, sonra bunlara manâ vermeye girişmeyiz, yaratılıştaki da önce rastgele varlıklar ortaya çıkıp, sonra bunlar tanınmaya çalışılmaz. Her kelimenin varlığında önce niyet ve gaye, yani niçin söyleyeceğimiz, sonra manâ, yani neyi söyleyeceğimiz, sonra da manânın şekli, yani maddî varlığı gelir. Yaratılıştaki da, önce her varlığın var ediliş gayesi –ki, nasıl bir kelimenin söylenmesinden gaye söyleyene aittir, her varlıktaki varoluş gayesi de onu Var Eden’e aittir; sonra o gayenin yerine gelmesini sağlayacak mahiyet veya manâ, en sonra da o manânın harîçteki ifade şekli gelir. Bu yalın ve kesin gerçek bile, yaratılıştaki gayesizliğe ve tesadüfe asla yer olmadığını, Yaratıcı’yı, manânın maddeden önce gelip, maddenin veya maddî cismin manâya göre şekillendiğini ve manâya hizmet ettiğini ispatlamaya yeter.

İşte, bir sözden maksat, bir gayeyi ifade etmektir. Her bir gaye, onu ortaya koyacak manâyı tayin eder. Meselâ, bir insana veya bir topluluğa namaz kılmalarını söyleyecek olmamız, söyleyeceğimiz sözün gayesidir. Bu gayenin ifade tarzı da önemlidir. Bu, söyleyecek zâtın makamına göre farklı tonlarda bir emir, farklı tonlarda bir tavsiye, farklı tonlarda bir ikaz, farklı tonlarda bir hatırlatma veya farklı tonlarda bir rica olabilir. Demek ki, bir sözde, bir diğer açıdan, yani onu söyleyen ve muhatap açısından, önce gaye, sonra onu söyleyecek zâtın kişiliği ve makamı, sonra onun kendisine ve kendilerine söyleneceği kişi veya kişilerin konumu gelmektedir. Ayrıca, sözün söylenme yeri, zamanı ve şartları da önemlidir. Dolayısıyla, bir kişiye veya topluluğa namaz kılmaları sözü “Namaz kılın, namazınızı kılın! Lütfen namazınızı kılın! Namazınızı kılar mısınız!” gibi değişik şekillerde

söylenbilir. Gayeyi ifade adına söylenen her bir sözün kelimelerini ve harflerini tayin eden de, o sözdeki manâdır. Her manâ, ancak onu ifade edecek kelimeler ve harflerle ifade edilir.

Söz söylemede pek çok hastalıklar

İşte belâğat, söz söyleme sanatı, bir maksadı onu tam yerine getirecek manâ ve o manâyı en net, en güzel, söyleyene, söylenene, söylenme zamanı, mekânı ve şartına göre söyleme tarzıyla ve onu ortaya koyacak tam kelime veya kelimelerle ifade edebilmedir. Bu şartlar çerçevesinde bir sözde sanatlar kullanılabilir; yerine göre kelimelerin yerlerinde değişiklikler yapılabilir, yani devrik cümleye başvurulabilir; hattâ gerekirse, itnab ve icaza, yani sözde uzatmaya ve kısaltmaya gidilebilir; fakat bütün bunlar, ancak sözün söylenmesindeki maksat ve maksadı ortaya koyan manâyâ göre yapılmalıdır. Yoksa, gaye ve maksadı ikinci plana alıp söze süs ve güzellik katmaya çalışmak, bir hastalıktır. Bu hastalık, lâfızperestlik, şekilperestlik, üslûpperestlik, teşbihperestlik, mecazperestlik, ironiperestlik, hicivperestlik, mizahperestlik, nükteperestlik, kafiyeperestlik gibi çok çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Söz söylemede de, başka davranışlarda da bütün bu ve bunlara benzer hastalıklardan kaçınmak lâzımdır.

· **Söz, manânın cisim giymesi ve ölü biçimlere veya mefhumlara hayalin ruh üflemesi neticesinde onların içine konuşma atmakla hayat ve neşvünema bulur.**⁹⁰⁵

SÖZÜN HAYAT VE NEŞVÜNEMA BULMASI

Varlık ve yokluk, doğum ve ölüm, birbirini takip eder durur. Bu sürekli deveran (döngü) içinde birbirine yakın veya bir arada olan iki şey, birbirinin varlığına illet, yani onun varlığını gerektiren asıl maksat ve sebepmiş gibi algılanır. İnsanlar da, genellikle bir neticeyi onun sebebine verir ve sebebinden bekler. Meselâ, kuraklığın sebebi yağmursuzluk, yağmurun sebebi buharlaşma ve buharın bulutlar halinde yoğunlaşıp tekrar su olarak yeryüzüne inmesi, tohumların çimlenip neşvünema bulmasının sebebi yağmurlar ve ısı, hastalığın sebebi, meselâ üşütme ve sıhhat bulmanın sebebi tedavi olarak algılanır. Cenab-ı Allah (c.c.), hikmetler yurdu olan dünyada neticeleri genellikle sebeplere bağlamış olmakla birlikte, aslında sebepler, neticeler için illet, yani onların varlığını gerektiren asıl faktör değildir. Her neticenin, her varlığın illeti, Cenab-ı Allah'ın İradesi'dir. Fakat insan olarak, sebeplerle neticeleri bir arada görür ve sebepleri neticelere

illet zannederiz. İnsan düşüncesi ve hayali, sebepler ile neticeler arasındaki zahirî münasebet üzerinde gider gelir. Söz de, bu münasebetlere hayalin üflediği ‘ruh’la hayat bulur. Bu şekilde ölü olan mefhumlar âdetâ birer canlı şahıs gibi ortaya çıkar ve manâlar harfler, harflerden oluşan kelimeler ve kelimeler oluşan cümleler cesedini giyer.

Meselâ:

Sözde durmama, hak perdesi altında bana “Aldanma!” diyor;

Sînemde emeller ve ye’s birbiriyle çarpışıyor.

Bu beyitte şair, teşhis sanatıyla emel ve ye’s’e, yani ümitsizliğe hayat üflüyor ve onların, sözde durmama fitnesi ile göksünde nasıl çarpıştıklarını, çarpışmalarıyla göksünün zelzeleye tutulmuş ev gibi sarsıldığını anlatıyor. Gerçekten bu beyitte sözde durmamanın nasıl fitnekâr olduğu, emelleri nasıl ye’s’e dönüştürdüğü ve bunun insan kalbinde meydana getirdiği sarsıntılar, çok güzel ifade edilmektedir.

Bu noktada kendisine dikkat çekilmesi gereken bir diğer belâğat esası da şudur:

Bir sözün, bir şiirin güzelliği için ondaki hayal hakikate yakın olmalı, her bir hayalde bir hakikat danesi bulunmalıdır.⁹⁰⁶

SÖZÜ GÜZELLİĞİ İÇİN HAYAL VE HAKİKAT MÜNASEBETİ

Hiçbir edebî sanat keyfe göre yapılmaz; teşbihlerde benzeyen ile kendisine benzetilen arasında mutlaka benzerlik bulunmalı, benzetme bu benzerlik üzerinde cereyan etmelidir. Söze hayat üfleyen hayallerin de muhakkak hakikatle münasebeti olmalıdır. Meselâ:

Yer, “Neden geciktin?” diye yağmura şikâyetinde bulunur;

Onun suyunu sevgilinin ağız suyu gibi emer.

Bu beyitte şair, kuraklığın, yağmursuzluğun yerde meydana getirdiği yağmur hasretini ve yerin nihayet yağın yağmuru nasıl emip içine çektiğini, çölde yıllarca birbirinin hasretiyle kavranan ve birbirini arayan Leyla ile Mecnun ve onların birbirine hasreti gibi, bunca hasretten sonra kavuşan iki sevgilinin hali şeklinde tasvir etmektedir. Kuraklıktan çatlamış yer ile yağmur arasındaki münasebet, herhalde ancak bu aşk ve hasret ile tasvir edilebilir. Beyitte hayalin yaptığı benzetme, tam bir gerçeğin üzerinde oturmaktadır. Gerçek üzerinde kanatlanmayan hayal ve gerçek üzerine oturmayan benzetme ve benzeri sanatlar, edebiyat ve söz söyleme sanatından sadece yuha alır.

· Üslûp, söz için göz alıcı bir elbisedir; sözün güzelliği ve sûreti üslûp ile, yani kalıbı iledir... Yapmacık değil, insanın bizzat tabiatından çıkmış bir sözün üslûbuna dikkatle bakıldığında üslûp, kim tarafından dokunduğunu bir ayna gibi gösterir.⁹⁰⁷

ÜSLÛP, SÖZÜN TERZİSİNİ AYNI GİBİ GÖSTEREN ELBİSESİDİR

Bir konu üzerinde dikkatle durma (konsantrasyon) veya o konuya yakınlık ya da sanatın aşılması neticesinde hayalde bazı temayüller doğar. Bu temayüller, kendilerine has özellikleriyle birtakım şekillere bürünürler. Bu şekillerin bir araya gelmesi, değişik istiare ve benzetmelere, misal ve temsillere kapı açar. Bütün bu istiare, benzetme ve temsillerden oluşan, onlardan güç ve kuvvet alan üslûp sözün kalıbı olduğu gibi, o sözün güzelliğinin kaynağı ve üzerine giydiği göz alıcı elbisenin tezgâhı veya kendisidir.

Kendisine ‘aklın borazanı’ diyebileceğimiz irade ses verince, yani insan bir söz söylemek, bir maksadı ifade etmek dileyince, kalbin karanlık köşelerinde yatan manâlar çıplak, yalın ayak, baş açık ortaya çıkarak birer şekil giymek üzere hayale girerler. Burada buldukları şekle bürünür; en azından başlarına bir yazma sarar veya ayaklarına ayakkabı giyerler. Hiçbir şey bulamazlarsa, göğüslerine bir nişan takar, dışarı öyle çıkarlar. Bunu da bulamazlarsa, bir düğme veya bir kelime ile nerede terbiye olduklarını gösterirler.

Her insan, ayrı bir dünyadır ve hariçteki dünyaya kendi dünyasının başkalarınınkinden farklı renk ve şekildeki penceresinden bakar. Dolayısıyla, haricî dünya, onun içinde bizzat kendi dünyasının rengine, şekline ve mahiyetine bürünür. Bu sebeple, her manâ her hayalde aynı kalıbı giymez; aynı rengi, aynı şekli almaz; ancak sahibinin karakterine uygun kalıbı giyer, rengini ve şeklini alır. Bundandır ki, yapmacık olarak değil, insanın bizzat tabiatından çıkmış bir sözün üslûbuna dikkatle bakıldığında üslûp, kim tarafından dokunduğunu bir ayna gibi gösterecektir. O kadar ki, verdiği ses ve çıkardığı ‘nefes’ten terzisinin kim olduğunu, yazma veya söyleme şekline bakarak onun nasıl biri olduğunu zihnimizde canlandırıp, söylediği sözden karakterini ve neyi nasıl yaptığını veya yapacağını hayal ettiğimizde, hayalcilik mezhebi bizi kınamayacaktır. Eğer, “Böyle bir şey mümkün müdür?” diye tereddüt etsek, hayalimiz bizi böyle

bir tereddüde sevk edecek bir hastalıkla malûlse, o zaman İmam Busirî'nin Kaside-i Bürde'sindeki

Haramla dolmuş gözlerinden yaş akıt
ve nedamet perhizine sarıl.

beytiyle tarif edilen hastaneye müracaat edebilir ve o bilge, hekim Busayrî'nin gözyaşıyla ve pişmanlık perhiziyle yazdığı reçeteyi kullanabiliriz. Eğer iştahımız açık ve üslûp denilen, gerçeğin şişesindeki manâ suyunun nasıl o şişeye tıpatıp uygun olduğunu görüp, sonra da o suyu içmek arzumuz varsa, belâğatli sözün ne olduğu bize şöyle tarif edilecektir:

Beliğ (belâğatli) söz nedir?

Beliğ (belâğatli) söz şudur ki: İlim denilen çömlerle pişirilen, hikmet denilen büyük küplerde duran ve anlayış denilen süzgeç ile süzülen âb-ı hayat misal bir manâyı 'zürefâ' denilen zarif, söz ehli sâkiler ortada dolaştırır ve fikirler ondan içer. Sonra da bu manâlar insanın sırrında, iç dünyasının derinliklerinde gezer ve hisleri harekete geçirir. İşte böyle bir söz, beliğ sözdür.

Eğer böyle sözlerden hoşlanmıyorsak, bu defa Hz. Süleyman'a su mühendisliği yapan hüdhüd kuşunun Sebe'den getirdiği habere kulak verebiliriz. O kuş, Kur'ân'ı indiren, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde var eden O Celâl Sahibi'ni nasıl da tavsif ediyor: "Bir kavme rastladım. Yerdeki ve göklerdeki gizlilikleri ortaya çıkaran Allah'a secde etmiyorlar..."⁹⁰⁸ Bakın, hüdhüd, Cenâb-ı Allah'ın kemal sıfatları içinde yalnızca kendi sanatını, kendi mühendislik sahasını ortaya koyanları söyledi. Yani, Cenab-ı Hakk'ı tavsif adına söylediği "Yerdeki ve göklerdeki gizlilikleri ortaya çıkaran" ifadesi, kendini, karakterini, mesleğini, meşrebini ele verdi. Bundandır ki, "Üslûb-u beyan, aynıyla insan!" denmiştir.

Üslûbun belâğattaki faydası, parça parça anlatımları birbirine lehimleyerek bir bütün oluşturmaktır.⁹⁰⁹

ÜSLÛBUN BELÂĞATTAKİ YERİ

Üslûp, farklı farklı kelimeleri bir manâ bütünlüğü altında bir araya getiren cilttir, elbisedir, plandır veya farklı farklı kelimeleri birbirine yapıştırıp, bir bütünü meydana getiren lehimdir. Şu kadar ki, üslûp, kelimeleri rastgele veya rastgele kelimeler seçmez. Üslûp, hangi manâ ifade edilecekse o manâyı hizmet edecek kelimeleri seçer ve bu kelimeleri o manâyı ifade edecek şekilde birbirine lehimler. Dolayısıyla, **"Bir şey sâbit olursa, varlığı için gerekli bütün unsurlarıyla sâbit olur."** kaidesine göre de, üslûptaki bütün kelimeler birbirine destek verir, birbirini bütünler,

birbirine ayna olur, birbirini gösterir. Öyle ki, sözü söyleyen kişi, üslûbun bir köşesini karşıdakine gösterse, o karşıdaki, biraz bulanık veya karanlık da olsa, bir kelimenin aynasında o üslûbun tamamını görebilir. Yani, bir kelime bile, sözü söyleyene ve sözün tamamına ayna tutabilir.

Meselâ, nerede kullanılmış olursa olsun ‘mübareze’ sözü, bir pencere gibi, harp meydanını, hem de içinde cereyan eden harple birlikte gösterir. Evet, böyle çok kelimeler vardır. Bunlara hayalin sinematografisi denilse yeridir.

Üslûbun mertebeleri

Şu kadar ki, üslûbun mertebeleri çeşit çeşittir. Üslûp bazen o kadar incedir ki, seher yelinden daha sessiz ve yumuşak eser. Bazen o kadar gizli olur ki, bu zamanın harbinin diplomatlarının harp desiselerinden daha gizlidir. Algılamak için, bir diplomatın sezme kabiliyeti ölçüsünde kabiliyet gerektirir. Meselâ, Yâ-Sîn Sûresi’nin 78’inci âyetindeki “Çürü-müş haldeki o kemikleri kim diriltecekmiş?” ifadesinde Keşşaf sahibi Zemah-şerî, meydan okuma, hodri meydan deme üslûbu görmüştür. Evet insan, isyanla Yaraticı’nın emrine karşı manen savunmaya geçer; hattâ kavgaya, savaşa kalkışır.

Söz, gücünü içindeki unsurların ve taşıdığı özelliklerin, niteliklerin birbirini desteklemesi ve her birinin kendi ölçüsünce asıl maksada işaret etmesinden alır. Sözün bütün unsurları ve özellikleri, “İfadelerimiz ayrı ayrı olsa da, güzelliğin birdir. Her bir ifademiz, bu güzelliğe işaret etmektedir.” beytinde ifade edilen gerçeğe, kaideye uygun olmalıdır.⁹¹⁰

İfadelerimiz farklı farklı da olsa, güzelliğin birdir

Evet, sözün unsurları ve özellikleri, dört bir yandan akan sular, dereler gibi, maksat ise, ortalarında duran ve o sulardan, derelerden beslenen havuz gibi olmalıdır. Sözü oluşturan bütün kelimeler, kelime grupları, sözün maksadına ve manâya destek olmalı, hepsi birden maksat ve manâyı tam ifade etmelidir. Bunun en güzel misallerinden birini şu âyette görürüz: “Eğer onlara Rabb’inin azabından bir esinti dokunuvorecek olsa, ‘Eyvahlar olsun! Ne yaptık biz böyle! Kendimize yazık ettik; biz, gerçekten zalimlermişiz!’ derler.”⁹¹¹

Âyet, Cenab-ı Allah’ın cezalandırmasının şiddetini ifade içindir. Bu şiddeti ifade adına “Eğer onlara Rabb’inin azabından bir esinti

dokunuvorecek olsa” kısmıyla cezanın hafifini nazara vermekte ve “Hafifi böyle olan cezanın, azabın kendisi, ağırı nasıl olur?” dedirterek, o ceza veya azaptan sakındırmaktadır. Bu cümledeki kelimelerin tamamı, hafiflik ve azlığı ifade ile, âyetteki manâ ve maksada hizmet etmektedir. Şöyle ki:

وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ: Baştaki “eğer” manâsı verilen “إِنْ=in” şart edatı ihtimal manâsına olduğundan azlık ifade eder. “Dokunma” manâsına gelen “مَسَّتْ=messe(t)”, bir üfleme, esinti manâsındaki “نَفْحَةٌ=nefha”, “nekâl” gibi daha ağır ceza belirten bir kelime değil de cezanın hafifini ifade eden “عَذَابٍ=azap (azâb)” kelimesinin ve Cenab-ı Allah’ın Kahhar, Azîz gibi celâl ifade eden bir İsmi’nin değil de, rahmet ve merhamet ifade eden “Rabb (رَبِّكَ=Rabbike)” isminin kullanılması, evet, cümlenin bütün unsurları azlık, hafiflik belirtmekle, manâya tam katkıda bulunmaktadır.⁹¹²

Kur’ân âyetlerinin tamamında bu özellik sözkonusudur.

- **Nasıl bir sözün terkip şekli, o sözdeki ana manâ ve maksada yönelik olur, öyle de, sözün zenginliği ve manâ derinliği, yerinde telmihler ve üslûp biçimleriyle ek manâ ve maksatları harekete geçirmekte yatar.**⁹¹³

SÖZÜN TERKİBİ, ZENGİNLİĞİ VE MANÂ DERİNLİĞİ

Nasıl bir sözün kuvveti, yukarıda arzedildiği gibi, onu oluşturan bütün kelimelerin ondaki ana maksat ve manâya destek vermesinde yatar, sözün terkip, yani ifade edilme, oluşturulma şekli de, ondaki manâ ve maksada yönelik olur. Bilhassa öğrenciler için çok verilen bir misal, bunu açıklar niteliktedir: “Ali, okula gitti.” Bu, düz bir cümledir ve Ali’nin yaptığı sıradan bir işi anlatır. Fakat Ali’nin başka yere değil de, okula gittiğini belirtmek istersek, bu defa konuşma dilinde “okula” kelimesini vurgularız veya yazı dilinde cümleyi “Okula gitti Ali.” şeklinde farklı kurar, bunu okurken “okula” kelimesini yine vurgularız. Eğer okula başka kimsenin değil, Ali’nin gittiğini ifade etmek istersek, bu defa konuşma dilinde Ali’yi vurgularız, yazı dilinde, onu okurken Ali’yi yine vurgulamakla birlikte, cümleyi yine farklı kurarız: “Okula Ali gitti.”

İşte, cümlenin terkibi, ondaki asıl maksat ve manâya göre olur. Bunun misalleri Kur’ân-ı Kerim’de de çoktur. Daha ilk sûrede, Fatıha’da gramere uygun düz cümle gereği “Na’büdü-ke ve nesteînü-ke” yerine, “İyyâ-ke na’büdü ve iyyâ-ke nesteîn!” denilerek, sadece Allah’a ibadet edildiğini,

edilmesi gerektiğini ve asla başkasına değil, ancak O'na ibadet edip, O'ndan yardım istediğimizi belirtmek için “seni–sana” manâsına gelen ve nesne olan “ke” başa alınmış ve “iyyâ” ile de birleştirilerek, vurgu daha da güçlendirilmiştir: Yine, Allah’a ibadet ve O'ndan yardım istemenin bir veya birkaç defaya mahsus olmakla kalmayıp, süreklilik arzettiğini ifade etmek için de, ibadet etmek ve yardım istemek fiilleri devam ve yenilenme ifade eden muzarî (geniş zaman) kipinde kullanılmıştır.

Bakara Sûresi'nin daha ikinci âyetinde Kur'ân hakkında “*hüden lil-müttakîn*” buyurulmaktadır. Burada “*mü'minîn*” denebilirdi; “*müttakîn*” denmekle, Kur'ân'ın tam hidayet olması için takvâ sıfatına vurgu yapılmıştır. İkinci olarak, “*hüden li'llezîne'ttekav*” denmemiş, takvâ sahiplerini ifade için bu şekilde bir fiil cümlesi değil, “*müttakîn*” şeklinde isim kullanılmıştır. Bununla da, Kur'ân'ın tam hidayet olması için, takvânın zaman zaman elde edilen bir sıfat değil, kalbde iyice yerleşmiş ve hayatın takvâ üzere yaşanır olması hali öne çıkarılmıştır. Kısaca, bu kaidenin misalleri, değişik kullanım şekilleriyle Kur'ân'da çok fazladır.

Sözün zenginliği ve manâ derinliği ve misaller

Nasıl sözün terkip şekli o sözdeki manâ ve maksada yönelik olursa, sözün zenginliği ve manâ derinliği de, yerinde telmih ve üslûp biçimleriyle ek manâ ve maksatları harekete geçirmekte yatar. Telmih ve üslûbun işaretleri yerinde sessiz duran hayalleri oynatır ve onları çeşitli yönlere sevk ederek, kalblerin en uzak köşelerindeki takdir ve alkışlama hislerini uyandır.

Belâğat adına bu önemli kaidenin misalleri de yine Kur'ân-ı Kerim'de çok fazladır. Meselâ Kur'ân, Hz. Bediüzzaman'ın da Yirminci Söz'de üzerinde durduğu gibi, peygamberlere bahşedilen mucizelerle kâinat ilimlerindeki gelişmelere işarette bulunur ve onların nihaî hududunu çizer. Meselâ, Nur âyeti denilen Nûr Sûresi 35'inci âyette fanus, onun içinde lamba, lambanın etrafında kristal bir cam ve en içte sanki inciden bir yıldız benzetmesiyle iş'ârî olarak âdeta elektrik lambasını tarif ederken, “*Dağları emrimize boyun eğdirdik de, akşam üstü ve sabah işrak vakitlerinde onunla birlikte Allah'ı tesbih ederlerdi.*”⁹¹⁴ âyet-i kerimesinde dağların Hz. Davud (a.s.) ile beraber Allah'ı tesbih ettiğini buyurmakla, dağlarda sesin yankılanma özelliğine dikkat çeker ve dağlarda sesi tesbit ve tekrar geri verme, tekrar etme imkânının olduğuna, yani fonograf veya teyplere, kaset-

çalarlara işarette bulunur; bu konuda çalışmak ve bunları icat etmek için insanın sırtına teşvik eli vurur.

Sözün zenginliğini sağlama konusunda Kur'ân'dan birkaç misal

Bu konuda Kur'ân'daki binlerce misalden oldukça karakteristik bir diğerini de Ashab-ı Kehf'le ilgili şu iki âyet-i kerimede görüyoruz:

İşte, onları nasıl uyuttu isek, (durumları hakkında) birbirlerine sorsunlar (ve böylece Allah'ın Kudret'i ve Âhiret'le ilgili büyük bir gerçek ortaya çıksın) diye öylece de uyandırdık. İçlerinden biri, "Bu (uyku) halinde ne kadar kaldınız?" diye sordu. Bir kısmı, "Bir gün, belki bir günden de az!" diye cevap verdi. Diğerleri ise, "Ne kadar kaldığınızı Rabb'iniz daha iyi bilir." dedi. "Şimdi siz onu bırakın da, içinizden birini şu akçenizle şehre gönderin. Yiyeceğin en temiz ve helâlinden bulup, bir miktar alıp getirsin. Fakat çok gizli ve dikkat çekmeyecek şekilde hareket etsin de, varlığınızı ve bulunduğunuz yeri hiç kimseye sakın hissettirmesin." [915](#)

(Ashab-ı Kehf ve kıssasının verdiği dersler üzerinde düşüneceklerine, insanlar bizzat hadise üzerinde yoğunlaşp ayrıntılara girecek ve) kimisi, "Üç kişiydiler, dördüncüleri köpekleriydi." diyecek; daha başkaları, "Beş kişiydiler, altıncıları köpekleriydi." diyeceklerdir. Bunların yaptıkları, gaybı taşlamaktan ibarettir. Bazıları da, "Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi." diyecektir. (Rasûlüm,) de ki: "Onların kaç kişi olduğunu Rabb'im daha iyi bilir. Onlar hakkında sağlam ve doğru bilgi sahibi çok az insan vardır." Dolayısıyla, onlar hakkında bilinen gerçeklerin dışında herhangi bir kimse ile münakaşaya girme; onlar hakkında tartışanlardan da herhangi bir şey sorma. [916](#)

Âyet-i kerime, bu sûrenin indiği sıralar Kitap Ehli arasında Ashab-ı Kehf'le ilgili bazı hikâyelerin anlatılmakta olduğuna, onların çok anlamlı kıssasından ders almak yerine, sadece onların sayıları, mağarada ne kadar kaldıkları gibi ayrıntılar üzerinde tartışmalar yaşandığına telmihte bulunmakta, onlar hakkında Kur'ân'da açıklananlar dışında başkalarından bilgi alınmama ikazında bulunmaktadır. Demek ki, onlar hakkında gerçek ve sağlıklı bilgiler sadece Kur'ân'dadır. Bu çerçevede Kur'ân, 22'nci âyette kıssadaki ibretler ve manâlar üzerinde durmaya vurgu yaparken, daha önceki 19'uncu âyette ise iş'ârî olarak merakları giderici tarihî bilgiler vermekten de geri kalmamaktadır. Çünkü kıssadan gereken ibreti aldıktan ve kıssaya asıl bu noktada eğildikten sonra bu tür ayrıntıları araştırmak, elbette yasak değildir. 19'uncu âyet, Ashab-ı Kehf'in uyandıktan sonra mağarada ne kadar kaldıkları konusunda aralarında yaptıkları konuşmaları anlatırken "İçlerinden biri" ifadesiyle bir kişiyi, arkasından iki defa, mealde "bir kısmı" ve "diğerleri" kelimeleriyle tebarüz ettirmeye çalıştığımız "kâlû (dediler)" ifadesiyle çoğul iki grubu anmaktadır. Arapça'da çoğul, en az üç kişi için kullanılır. Bu bakımdan, onların en az yedi kişi oldukları sonucuna

varıyoruz. 22'nci âyette Bazıları da, “*Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi.*” diyecektir ifadesinden sonra sükût edilmesi de, bir bakıma onların yedi kişi olduklarını tasdik eder gibidir.

Ashâb-ı Kehf kıssasında bazı çok önemli dersler

Sözkonusu âyetlerde, bundan başka, Müslümanlar için her zaman geçerli daha pek çok kaidelere işaretler vardır. Meselâ, “*Şimdi siz onu bırakın da, içinizden birini şu akçenizle şehre gönderin. Yiyeceğin en temiz ve helâlinden bulup, bir miktar alıp getirsin. Fakat çok gizli ve dikkat çekmeyecek şekilde hareket etsin de, varlığını ve bulunduğunuz yeri hiç kimseye sakın hissettirmesin.*” cümlelerinde İslâmî sosyal hayat, dayanışma ve yardımlaşma; yeme-içmeye dikkat ve her dönem zor şartlarda Cenab-ı Allah'ın Dini'ne hizmet eden Müslümanların nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda önemli kaideler bulunduğu gibi, Ashab-ı Kehf'in içinden çıktığı toplum hakkında çok önemli bilgiler de vardır. Şöyle ki:

“*İçinizden birini şu akçenizle şehre gönderin!*”: Ashâb-ı Kehf'in içinde lider mevkiinde olduğu anlaşılan kişinin söylediği bu söz, bir hizmet cemaati içinde olması gereken İslâm kardeşliğini ortaya koymaktadır. Bu kişinin, elinde tuttuğu para için “akçeniz” demesinde, bir tekerleme halinde söylenen “Şeriat'ta benim malım, benim malım; senin malın, senin malındır. Tarikat'ta senin malın, senin malın; benim malım da senin malındır. Hakikat'te ise ne benim malım, ne senin malın; mal, Allah'ındır.” sözündeki hakikat vardır. Özellikle bir hizmet cemaatinde ferdî servetten çok, bütün servetin Allah'ın ve Allah'tan olması gerçeğinden hareketle, şahısların mallarının cemaatin malı gibi düşünülmesi ve kardeşler arasında tam bir yardımlaşma ve dayanışmanın hakim olması gerekir.

İkinci olarak, bahis mevzuu lider kişi, “*İçinizden birini ... gönderin!*” demekle, kimseye bir emirde bulunmamakta, yapılması gerekeni, yapılmasını istediği fiili grubun, cemaatin istişareyle alınmış bir kararı şeklinde ifade edip, uygulanmasını da yine cemaate bırakmaktadır. Böyle yapmakla da, “Mesleğimiz, kardeşliktir. Kardeş, kardeşe peder olamaz; mürşid vaziyetini takınamaz.”⁹¹⁷ düsturunun örnek bir uygulamasını sergilemektedir.

“*Yiyeceğin en temiz ve helâlinden bulup, bir miktar alıp getirsin!*” ifadesinden, bilhassa hizmet cemaati mensuplarının yeme-içmede hem muhteviyat, hem de kazanma noktasında helâllığe a'zami dikkat göstermesi

gerektiği anlaşılmaktadır. Bundan, Ashab-ı Kehf'in içinden çıktığı toplumda yeme-içmede hem muhteviyat, hem de kazanma bakımından helâllığe hiç dikkat edilmediğine de işaret vardır.

“Çok gizli ve dikkat çekmeyecek şekilde hareket etsin (telattufta bulunsun, çok lâtif davransın) da, varlığınızı ve bulunduğunuz yeri hiç kimseye sakın hissettirmesin!” ifadesi, bir yandan Ashab-ı Kehf'in içinden çıktığı toplumda çok despot ve Din'e düşman bir idarenin bulunduğunu ortaya koyarken, diğer yandan, böyle toplumlarda ve idareler altında Allah'ın Dini'ne hizmet eden cemaat veya cemaatlerin, üzerlerine düşmanlık çekmeyecek ve kendilerini ele vermeyecek şekilde davranmaları, tedbire a'zamî dikkat etmeleri gerektiğini açıklamaktadır. *“... varlığınızı ve bulunduğunuz yeri hiç kimseye sakın hissettirmesin!”* ifadesinde, bir hizmet cemaatinde ferdin hususî hayatının olamayacağı, her bir ferdin cemaati temsil edip, onları koruması, yanlış davranışlarla onları ele vermemesi gerektiği, tedbirde bulunur ve kendisini korurken, asıl maksadın cemaati korumak olduğu, ferdin kendisini ele vermekle cemaati de ele verebileceği vurgulanmaktadır.

Kısaca, her bir Kur'ânî ifadede de, iç içe manâ tabakaları ve derinlikleri bulunur. Evet, sözün zenginliği ve manâ derinliği de, yerinde telmihler ve üslûp biçimleriyle ek manâ ve maksatları harekete geçirmekte yatar.

Telmih ve işaret, eğer derecelerine göre manâ derinliklerine yönelik değilse, yolun kenarlarını temaşa ile tenezzüh etmek içindir; asıl maksat ve manâ için değildir. O halde, konuşan, telmih ve işaretlerin hatırlattıklarından sorumlu olmaz.⁹¹⁸

TENEZZÜH İÇİN OLAN TELMİH VE İŞARETLER

Bir sözde telmih ve işaretler, eğer kendilerine derece derece manâ tabakalarına yönelik olarak yer verilmiyorsa, sözden asıl maksat değildir. Onlar, yukarıda üzerinde durulduğu gibi, sözün manâ zenginliğini artırır, sözdeki ek manâları harekete geçirir. Fakat, Kur'ân gibi İlâhî Kelâm, hadis-i şerifler gibi kaynağı yine vahiy olan sözler, elbette işaret ve telmihlerle birtakım önemli yan gerçeklere veya manâ tabakalarına işaretle bulunur ve verdikleri bilgilerde de mutlak doğrudur. Bunların dışında kalan beşer sözlerinde telmih ve işaretlerde hatalar her zaman bulunabilir. Buna kişinin yanlış bilgisi gibi, ifade tarzındaki hatalar da sebep olabilir. Veya bazen dinleyen veya okuyan da telmih ve işaretle kastolunan manâ veya verilen

bilgiyi yanlış anlayabilir. Her ne olursa olsun, kastî telmih ve işaretlerde de doğrunun söylenmesine dikkat etmek elbette gerekse de, sözün asıl manâ ve maksadında değil, bunlarda yapılan hatalardan söz sahibi sorumlu tutulmamalıdır. Çünkü önemli olan, sözdeki asıl maksattır. Bunu okuyan veya dinleyeni bir hedef istikametinde yolculuğa çıkarmaya benzetirsek, yolu tarif eden, sözdeki asıl ve kastî manâlardır. Bunlar doğru olduğu sürece, yoldan sapmadan gidilir. Telmih ve işaretler, yolun kenarlarını seyrettirip, zevk vermek içindir. Bunlardaki hatalar, kişiyi yoldan almaz, almamalıdır.

· **Sözün meyveleri, onun muhtelif tabakalarında ve farklı farklı şekillerde oluşan manâlardır.**⁹¹⁹

SÖZÜN UNSURLARI VE BİR SÖZDEKİ MANÂ TABAKALARI

Bir sözde, yukarıda üzerinde durulduğu gibi, ana manâ ve maksadın dışında farklı farklı manâlar da bulunur, bulunabilir. Nasıl, meselâ altın elde edileceği zaman içinde altın bulunan kütle ilgili makine veya fabrikadaki farklı farklı borulardan farklı şekil ve oluşum merhalelerinde tortularıyla beraber geçer ve en nihayet has altın ortaya çıkar, bunun gibi, bir sözde de farklı manâlar bulunur. Bu manâların bazısı telmihlerde, bazısı işaretlerde, bazısı imalarda, bazısı sembollerde, bazısı mecaz, istiare, temsil gibi sanatlarda, bazısı sözün söylenme şeklinde ve vurgularda, bazısı sözün gelişinde, bazısı seçilen kelimelerde, bazısı hattâ noktalamalarda yatar. Bunun en güzel misallerini yine Kur'ân'da bulmak mümkündür.

Meselâ, daha başta, Fâtiha Sûresi'nde, “*Bizi Sırat-ı Müstakîm'e hidayet buyur. Kendilerine nimet lûtfettiklerinin yoluna; üzerlerine gazap hak olmuş bulunanların ve dalâlette olanlarınkine değil!*” (âyet 6–7) âyetlerinde bir kitap oluşturacak yan manâlar vardır. Âyet, temelde hidayet, yani doğruyu bulma ve doğru üzerinde sebat adına bir duadır; hidayeti temsil eden ise Sırat-ı Müstakîm'dir, yani Dosdoğru Yol'dur. Bu Dosdoğru Yol, tarif edilecek olsa, ortaya İslâm'ın tamamını bütün evrenselliği, her şarta, her zamana, her mekâna, her seviyeye hitap eden yanları ve hususiyetleriyle anlatan ciltler dolusu kitap çıkar; ayrıca her insan, bunu kitaplardan anlamaz ve böyle bir anlatım, teorik olarak kalır. Bunun yerine Kur'ân-ı Kerim, o yolu, Allah'ın kendilerine yolun rehberleri olma nimetini bahşettiği kimselerin yolu olarak müşahhaslaştırır ve o yol adına bazı şahısları öne çıkarır. Böyle yapmakla, Sırat-ı Müstakîm'in rehbersiz

yürünemeyeğini, her dönemde o yolun rehberleri bulunduğunu ve bu rehberleri bulmak gerektiğini hatırlatır. Ayrıca, Dosdoğru Yol üzerinde ebede yürüyen İslâm toplumunun profilini çizer. Bir yandan bunları yaparken, diğer yandan **“Bir hakikati zıddının aynasından yansıtmak”** kaidesince, Dosdoğru Yol’da olmayan, dolayısıyla hidayet değil, dalâlet üzerinde giden ve tarih boyu beşerin bütün sapmalarını temsil eden iki grubu nazara verir ve tarifi daha da müşahhaslaştırır.

“Sırat-ı Müstakîm” ve gazap ve dalâlet yolları

Bu üç cümlecik içindeki asıl manâ ve maksada hizmet eden ve daha başka çok kıymetli dinî, tarihî, içtimaî bilgiler de sunan yan manâlara birkaç misal verecek olursak:

“Dosdoğru Yol” olarak çevrilen *Sırat-ı Müstakîm* tamlamasındaki *sırat*, çoğulu olmayan bir kelimedir. İnişli-çıkışlı, bazen geniş, bazen dar ve üzerinde yürünmesi zor yol demektir. Bir hadis-i şerifte, inişli-çıkışlı, kenarlarında surlar ve sınırlar, bir de dışarıya açılan kapı ve pencereler, kapılarının üzerinde örtüler bulunan bir yol veya köprü olarak tarif edilir.⁹²⁰ Tarifte yer alan surlar ve sınırlar, (İslâm’ın temel ölçüleri) demek olan Şeriat’tır; kapılar, haramlardır. Surlar veya sınırlar aşılmamalı; baş, hiçbir zaman kapılardan dışarı çıkarılmamalıdır. Kur’ân, bilhassa lâm-ı tarif, yani belirlilik takısı olan “el-” ile birlikte kullandığında tek bir sırattan bahseder. Sırat’a uzanan ve ona götüren yollar (*sebîl*) çoksa da, üzerinde yürümenin zor olması açısından hem geniş hem dar, inişli-çıkışlı olan Sırat, Allah’a götüren tek ve doğru yol olması açısından cadde-i kübra, yani büyük ve geniş bir şehrah (ana yol) demektir.

Sırat’ın ‘müstakîm (dosdoğru)’ sıfatıyla anılmasının çok manâları vardır. Bu yol, her türlü aşırılıktan, yani ifrat ve tefritten uzak, mûtedil, hiçbir eğriliği olmayan⁹²¹ Kur’ân yolu, İslâmiyet yoludur. Fakat teorik olarak herkes bu yolu kavrayamayacağı ve bu yolda kendi başına istikamet üzere gidemeyeceği için, Allah (c.c.), bu yolu, kendilerine onun rehberleri olma nimetini verdiği birtakım zatların yolu olarak anmakta ve insanları bu zatlara tâbi olmaya çağırmaktadır. Bu yol, ekonomi sahasında ne liberal ne devletçi, idarî sahada ne mutlakiyetçi ne anarşiye açık, düşünce sahasında ne realist ne idealist, inanç sahasında ne maddeci ve dünyaya has, ne de sadece uhrevîliği ve ruhbanlığı öngören bir yoldur. O, insan psikolojisini ve yaratılış gerçeklerini gözetten bir ‘orta yol’dur. O, ahlâkı ve insan terbiyesini

de bu açıdan ele alır. İnsandaki akıl melekesini (fakülte) cerbeze (demagoji) ve hamakat (ahmaklık) uçlarından hikmet merkezine; şehvet kuvvetini humûdet (karşı cinse ve yeme-içme gibi şeylere alâka ve iştihası olmama) ve fücûr (şehvî sapkınlık, hedonizm) uçlarından iffet merkezine ve gazap melekesini, tehevür (aşırı ve yersiz öfke), zulüm ve korkaklık uçlarından şecaat (yerinde kullanılan cesaret) ve adalet merkezine çeker.

Allah'ın insanlara en büyük nimeti Din ve Din'e hidayet nimetidir. Bununla insanlar, dünyada ve Âhîret'te gerçek saadete ulaşır ve var olmanın hakikî gayesini gerçekleştirirler. Din, peygamberler tarafından tebliğ ve kâmil manâda onlar tarafından temsil edilmiştir. Peygamberlerin bulunmadığı zamanlarda ise, şu âyette anılan zatlar, insanların Sırat-ı Müstakîm'e ulaşmasında ve bu yolda dosdoğru gidebilmelerinde rehberlik ederler: *“Kim Allah'a ve (o şanı yüce) Rasûl'e gerektiği şekilde itaat ederse onlar, Allah'ın kendilerini (tam hidayet) nimetiyle serfiraz kıldığı şu seçkin insanlardan (en azından biriyle) beraberdirler (ve Cennet'te de onlarla beraber olacaklardır): nebîler; (bütün duygu, düşünce, inanç ve davranışlarında dosdoğru ve Allah'a karşı tam bir sadakat içinde bulunan) siddîklar; (başkalarının inandığı gaybî gerçekleri bizzat tecrübe eden ve onların doğruluğuna hayatlarıyla şehadet eden) şehîdler-şahitler ve (her söz ve hareketlerinde kusursuz ve ıslah gayesi güden) sâlihler.”*⁹²² Her zaman siddîklar, şehîdler ve (âyette geçen özel manâsıyla) sâlihlerden biri veya birkaçı mutlaka bulunur. Bunlar, bilhassa ilmî ve manevî sahada insanlara rehberlik yaparlar. Kur'ân-ı Kerim, daha Fâtiha Sûresi'nde bizden Sırat-ı Müstakîm'e hidayet olunmamız için dua etmemizi istemekte ve Sırat-ı Müstakîm'i onu tam temsil eden şahıslarla müşahhaslaştırmakta, bunu yaparken, bir rehber, rehberler ve onların izinde insanlar olarak Sırat-ı Müstakîm'de yürüyen bir toplum tasviri ve bu yolda, bu yürüyüşte iman ve itaate vurgu yapmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Sırat-ı Müstakîm'i sadece onu tam temsil edenlerle müşahhaslaştırmakla kalmamakta, **“Bir hakikati zıddının aynasından yansıtmak”** kaidesinde, Sırat-ı Müstakîm'in karşısında yanlış yoldaki iki zümreyi daha nazara vermekte, dalâletin başlıca bu iki zümre tarafından temsil edildiğini, bir zaman Sırat-ı Müstakîm üzere olan bu zümrelerin geçmişlerine ve hallerine dikkatle, onlar gibi sapmamak gerektiğine işarette bulunmaktadır. Bu zümreleri bizzat isimleriyle değil de sıfatlarıyla anarak,

onların sapma şekillerine ve hangi itikad, tavır ve davranışların sapmaya sebep olduğuna ve olacağına telmihte bulunmaktadır. O halde, üzerlerine gazap hak olan ve dalâlette bulunan bu iki zümrenin niteliklerine, kimler olduğuna, Kur'ân'ın başka âyetlerinde hangi itikad, tavır ve davranışların Allah'ın gazabını çektiği, hangi itikad, tavır ve davranışların dalâletin ta kendisi olduğuna bakılabilir.

Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) kasden bir mü'mini öldürenlere,⁹²³ savaştan kaçanlara,⁹²⁴ imandan sonra inkâr edenlere,⁹²⁵ Din'e daveti kabûl ettikten sonra, halâ Din hakkında ileri geri tartışıp, itirazlarda bulunanlara,⁹²⁶ Allah hakkında kötü kötü zanlar besleyenlere,⁹²⁷ gazap ettiğini okuyoruz.⁹²⁸ Ayrıca, Allah'ı tanımayıp, haksız yere peygamberlerini öldürmeleri,⁹²⁹ kıskançlık ve ırkçılık sebebiyle bile bile Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'a inanmayı reddetmeleri,⁹³⁰ Hz. Musa (a.s.) zamanında Allah'ın Dini'ne girdikten sonra buzağıya tapmaları⁹³¹ ve Sebt Günü'nün haramlığını çiğnemeleri⁹³² gibi sebeplerle bunları yapan Yahudilerin Allah'ın gazabına uğradıkları belirtilir.

Kur'ân, imandan sonra küfre düşüp, imanı küfürle değişme,⁹³³ (2: 108), Allah'a hangi şekilde olursa olsun şirk koşma;⁹³⁴ (4: 116), Allah, melekler, bütün semavî kitaplar, iman noktasında aralarında ayırım yapmadan bütün rasûller ve Âhret Günü'nden biri, birkaçı veya tamamına inanmama⁹³⁵ gibi itikad, tavır ve tercihleri de dalâletin ta kendisi olarak tasvir eder. Dalâletle de öncelikle nazara verilen, onun içine yuvarlanmış olan Hıristiyanlardır. Böylece Kur'ân-ı Kerim, hem Sırat-ı Müstakîm'i ve onun karşısındaki yolları, hem Sırat-ı Müstakîm ehlini ve onun karşısındaki yolda gidenleri, hem de Sırat-ı Müstakîm'den sapma sebeplerini ve sapanları ifade etmiş olmaktadır.

Nasıl bir hükümet sisteminde her memura istidadı, memuriyetteki derecesi ve gördüğü hizmete göre ücret vermek gerekir, aynen bunun gibi, farklı mertebelerden doğup gelen manâların her birine adaletli bir taksimle, sözdeki ana maksada yakınlıkları ve bu maksadın tam ifadesine yaptığı hizmetleri ölçüsünde hisse vermek ve ihtimam göstermek gerekir.⁹³⁶

Yukarıdan beri üzerinde durulmaya çalışıldığı gibi, bir sözde kelimeler, sözden maksat ve asıl manâyı en iyi ifade edecek şekilde kullanılır. Sözde kullanılan kelime ve kelime gruplarından söyleyenin kastettiği veya kastetmediği yan manâlar, çağrışımlar, telmihler ve işaretler de çıkar. Sözü söyleyen, ondan çıkabilecek bu tür yan manâlar konusunda da dikkatli olması gerekmele birlikte, o, bu manâlardan sorumlu değildir ve tutulmamalıdır. Bununla birlikte, Allah Kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim âyetlerindeki yan manâlar, çağrışımlar, telmihler ve işaretler ise Kur'ân'ın

kasdı dışında olamaz; yani âyette gerçekte var olan bütün bu yan manâlar, mutlaka Kur'ân'ın Sahibi tarafından kastedilmiştir. Şu kadar ki, kişiler keyiflerine göre bu manâları veremezler; lâfız, bu manâları muhtemil bulunmalıdır. Lâfzın gerçekte muhtemil bulunmadığı, yani yüklenmiş olmadığı, fakat buna rağmen bazılarının çıkardıkları yan manâlardan ve zamanla bunların yanlış çıkmasından ise elbette Kur'ân sorumlu değildir.

BİR SÖZDEKİ ANA VE YAN MANÂLARIN YERİ VE DEĞERİ

Bütün bu hususlar, bir sözün söylenme veya yazılmasının basit ve geçiştirilecek bir iş olmadığını göstermektedir. İnsan, söylediği ve yazdığı, ifade ettiği her kelimedenden sorumludur. “(Kişi) tek bir söz bile sarfetmiş olmasın ki, yanında onu gözetleyen ve o sözü kaydetmeye hazır bir gözcü bulunmamış olsun.”⁹³⁷

Sözü söylerken, onun sorumluluğu bir yana, maksat ve manâyı ifade edebilmek için sözün bizatihî söylenişi de önemlidir. Bu çerçevede olmak üzere, bir sözü oluşturan kelime veya kelime gruplarının ondaki asıl maksat ve manâya tam hizmet edecek şekilde tanzimine dikkat etmek, her kelime veya kelime grubuna, sözdeki asıl maksat ve manâya olan katkısı nisbetinde yer veya mertebe vermek gerekir. Bu kaidenin de en güzel ve en mükemmel örnekleri yine Kur'ân'dadır ve Kur'ân'ın her âyetinde bunu görmek mümkündür.

Kur'ân'ın birbiriyle iç içe üç önemli özelliği

Meselâ, daha Bakara Sûresi'nin başında, “*Elif-Lâm-Mîm. İşte Kitap: şüphesiz onda; müttakîler için tam hidayettir.*”⁹³⁸ buyurulmaktadır. Üç mukattaa harfinden oluşan birinci âyet, hurûf-u mukattaa'nın sûrenin tamamıyla alâkalı pek çok münasebet ve manâlarının yanısıra, elbette birinci derece Kur'ân'a dikkat çekmekte ve hiçbir kitapta, sözde olmayan bu Kur'ânî özelliklerle dikkatler birden Kur'ân üzerinde yoğunlaştırılmaktadır. Bu harflerin hemen arkasından “*İşte Kitap*” denmekle de, dikkat yine öncelikle Kur'ân'ın kendisine çekilmektedir. Asıl maksat, “işte” işaret edatıyla da bizzat belirlendiği üzere Kur'ân'ı nazara vermek olduğundan, sıfatlarından önce Kur'ân'ın kendisi anılmaktadır. Aksi takdirde cümle, “Bu Kitap'ta hiç şüphesiz yoktur ve o, müttakîler için tam öğüttür.” şeklinde de kurulabilirdi. Fakat âyet, böyle “ve” bağlacıyla birbirine bağlanmış iki cümlecikten değil, aralarında hiçbir bağlaç bulunmayan üç cümlecikten oluşmuştur. Demek ki, Kitap olma, kendisinde

hiçbir şüphe bulunmama ve müttakîler için tam bir hidayet teşkil etme, âdeta Kur'ân'ın kendisi kadar önemli üç sıfatıdır ve bu üç sıfat birbiriyle o kadar münasebettar ve iç içedir ki, aralarına bir bağlaç koymaya gerek yoktur. Eğer bağlaç konmuş olsaydı, bu takdirde Kur'ân'ın bu üç özelliğinin birbiriyle irtibata ihtiyacı olduğu gibi yanlış bir hüküm verilmiş olurdu. Yalnız, Kur'ân'ın bu üç ve çok önemli, birbiriyle tam irtibat halinde üç özelliği içinde birinci özellik O'nun Kitap oluşu; ikinci özellik, onun Allah Kelâmı olduğu konusunda ve ihtiva ettiği hakikatler hususunda akla gelebilecek tek bir şüphe bile barındırmamış olması; üçüncü özellik, müttakîler için tam bir hidayet teşkil etmesidir.

Ancak Allah Kelâmı Kitap'tır ki...

Sözkonusu üç özellik birbiriyle öyle iç içedir ki, Kur'ân'ın neredeyse bütün âyetleri arasında gördüğümüz gibi, bunlar birbirine hem sebep, hem neticedir. Yani, “O, Kitap'tır; öyleyse onda hiçbir şüphe yoktur; öyleyse müttakîler için hidayettir.” Yine, “O, Kitap'tır; çünkü onda hiçbir şüphe yoktur; çünkü müttakîler için tam hidayettir.” Demek ki, ancak Allah Kelâmı Kitap'ta hiçbir şüphe olmaz ve ancak kendisinde hiçbir şüphe olmayan bir Kitap, müttakîler için tam hidayet teşkil eder. Demek ki, müttakîler için tam hidayet teşkil etmesi için bir kitabın Allah Kelâmı olması ve kendisinde hiçbir şüphe taşınamaması gerekir. Bunun gibi, bu üç cümlecik arasındaki münasebetten birbirine sebep ve netice pek çok hükümler çıkar. Bu özellik, yalnızca Kur'ân'da ve bütün âyetlerinde vardır. Kur'ân, her bir kelimesiyle, hattâ meselâ bu âyetteki cümleler arasında “vav (ve)” bağlacının kullanılmamış olmasının da gösterdiği üzere, kullanıp kullanmadığı ve kullanma şekli içinde her bir harfiyle Allah Kelâmı olduğunu en gür sesle haykırır. Duyamayanlar, kulaklarına yansın.

Bir sözde her bir kelime veya kelime grubunun o sözdeki asıl manâ ve maksada hizmeti nisbetinde sözün tanzim veya diziminde yerini alması gerektiği gerçeğinden, sözün unsurları arasında gözetilmesi gereken adaletten, dengeden intizam, intizamdan tenasüp, tenasüpten yardımlaşma ve beraberlik, yardımlaşma ve beraberlikten karşılıklı güzel muamele ve bu güzel muameleden sözün mükemmelliğine şaşmaz bir denge ölçüsü veya terazi çıkar. Yoksa vazifeleri hizmetkârlık ve kendileri çocuk tabiatlı olanlar, büyük rütbe almakla gurura kapılır ve tenasübü bozup karşılıklı muamelelerde karışıklığa sebep olurlar. Aynı tehlike, elbette söz için de

geçerlidir. Sözdeki rütbesi onbaşı olan birine sözün içinde generallik yeri verilirse, düzen de, intizam da, denge de bozulur. Demek ki, sözün unsurlarının istidatlarını nazara almak gerekir. Evet, her şeyi istidadı nisbetinde terfi ettirmek lâzımdır. Zira görünüyor ki, göz, burun gibi herhangi bir uzuv tek başına ne kadar güzel de olsa, hadden öte geçtiği zaman yüzü çirkin eder.

Kaideye bir misal

Bu önemli kaideyi bir şiir değerlendirmesi ile birlikte misallendirecek olursak:

Ateşten sîneleriz, alev dokunmaz bize;

Kor kesilip gitmiştir gelenler semtimize...

Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait bu beyti nesir halinde ve gramer kaideleri çerçevesinde şöyle ifade ederiz: “Biz, ateşten sîneleriz, bize alev dokunmaz. Semtimize gelenler, kor kesilip gitmiştir.”

Bu cümlede “biz” olarak adlandırılan bir gruptan bahsedilmekte ve bu “biz”, birkaç sıfatıyla tanıtılmaktadır. Beyit böyle bir düz cümle ile de ifade edilse, kullandığı mecaz ve istiarelerle gerçekten çok derin ve çok boyutlu manâlar ihtiva etmektedir. Bu manâlar, düz cümlede “biz”in sadece sıfatları olmakta ve maksat bu sıfatlarla sadece “biz”i tanıtmak olduğundan, herhangi bir kelimeye farklı bir mertebe verilmemektedir. Şu kadar ki, beyit halinde ifade edilen aynı manâ, mecaz veya istiarelerin cümleye kazandırdıklarıyla düz cümle halinde de ifade edilebilmektedir.

Bu durumda, bu manâyı nazımla, yani şiir şeklinde ifade etmenin iki gayesi olabilir. Ya, şiir yazmak için şiir yazarız, yani sanat için sanat yaparız. Bu, suçlanacak ve yadırganacak bir şey değildir. Şiir veya sanat adına manâ ve muhtevaya dokunmamak, gaye, manâ ve muhtevayı şiir veya sanat hevesiyle zedelememek, fakat daha güzel ve daha estetik bir eser ortaya koymak için elbette sanat için sanat yapılabilir, şiir için şiir yazılabilir.

Düz yazıyla ifade edilebilecek bir manâyı şiirle ifade etmenin ikinci gayesi ise, sözden maksadı ve sözün manâsını vurgulamak, onu belki daha canlı ifade edebilmek, onunla muhataba ilgili maksat istikametinde tesir etmek ve söz içinde bazı manâları öne çıkarmak olur. Üzerinde durduğumuz beyte bu her iki gaye istikametinde yaklaştığımızda, birinci gayenin gerçekten yerine geldiğini görürüz. Beyit, onun nesir halinden daha güzel,

daha estetik, söylenip anlaşılması ve ezberlenmesi daha kolaydır. İkinci gaye konusunda ise herkes, şu hususları hemen görebilir:

Düz cümle ile ifadenin başına mecburen koyduğumuz “biz” beyitte kullanılmamakla, grup veya şahıslar değil, onların sıfatları öne çıkmaktadır. Demek ki dikkat, sıfatlara çekilmektedir. İkinci olarak, “bize alev dokunmaz” yerine “alev dokunmaz bize” demekle, eğer burada kafiye maksadı güdülmemişse, bu takdirde zaten ateşten bir varlığa, başka alevlerin, kelimenin mecazî manâsı içinde, meselâ hariçten gelecek her türlü hücumun hiçbir menfî etkide bulunamayacağı vurgulanmaktadır. İkinci mısra, birincinin devamı, yalnızca devamı değil, birincideki manânın bir ileri mertebesi olarak, ikinci bir sıfatı daha öne çıkarmaktadır: “Bize alev dokunmaz, haricî hücumlar bize tesir edemez. Tersine, bütün hücumlar bağrımızda erir. Hücum edenlere asla düşmanca davranmayız; onlar da bizim ateşimizde bizim gibi ateş haline gelir, bize katılır ve birer kor olarak geldikleri yere dönerler ve o yerdekileri de bizim gibi olmaya çağırırlar.” “Semtimize gelenler, kor kesilip gitmiştir...” yerine “Kor kesilip gitmiştir gelenler semtimize...” denmekle, kor kesilip gitme ve kor kesilip gidenler öne çıkarılmakta, yine bir “biz” veya “grup” övgüsünden kaçınılmaktadır.

İşte, sözdeki maksada manevî cesedi olan manâyı ve bu manâya da onun maddî cesedi olan sözü giydirirken, her bir manâya, dolayısıyla onu ifade edecek her bir kelimeye veya kelime grubuna, sözdeki maksada hizmeti nisbetinde yer vermek ve sözü ona göre terkip etmek gerekir.

- **Nasıl bazen bir er bir hizmete, meselâ düşman ordusuna keşif için gider, mareşal gidemez veya küçük bir talebenin yaptığı işi büyük bir âlim yapamaz –çünkü büyük adam her hususta büyük olmak lâzım gelmez; herkes kendi sanatında büyüktür– bunun gibi, üst üste yığılmış manâlar içinde bazen küçük bir manâ reislik yapar. Ona göre de kıymet kazanır.**⁹³⁹

KÜÇÜK, BAZEN ÇOK BÜYÜK VE BÜYÜĞÜN YAPAMADIĞI BİR İŞ YAPAR

Bir sözde her bir unsurun o sözün asıl manâ ve maksadına göre yer ve mertebe alması, yukarıda da temas edildiği üzere, bir esastır. Fakat nasıl bazen gözümüzde veya gerçekte büyük bir insana sanki her sahada büyükmüş gibi muamele eder ve yanılırız, bunun gibi, zaman zaman bir

sözdeki en önemli hizmeti ondaki bize en önemli gelen unsurun gördüğünü zanneder ve yanlışa düşeriz.

Meselâ, Cumhurbaşkanı'nın da bulunduğu bir yerde araba tamirinden söz ediliyorsa veya bir arabanın tamiri gerekip, araba tamircisinde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bazı bakanlarla birlikte bulunuyorsak, orada ve araba tamiri işinde söz ve birinci merteye, makamı en büyük diye Cumhurbaşkanı'na veya makamları büyük diye Başbakan ve bakanlara düşmez; tamirhanede ve araba tamir işinde büyük, tamircidir; söz, onundur. Bunun gibi, bir sözde bazen “ve”, “ile” gibi bir bağlaç, bazen “mi”, “ne”, “kim” gibi soru ekleri veya edatları o sözdeki asıl manâya en fazla hizmet eden unsur olur ve söz içinde ona göre makam alırlar. Sözelimi, bir işi Abdullah ile Ahmet'in birlikte yaptıklarını ifade etmek istiyorsak, bu takdirde, meselâ, “O işi Abdullah ile Ahmet yaptı.” der ve ile bağlacını vurgularız; dolayısıyla, bu cümlede en önemli kelime “ile” olur. Yine, diyelim ki Ayşe'nin yazmakta olduğu yazıyı bitirip bitirmediğini öğrenmek istiyorsak, “Ayşe, yazısını bitirdi mi?” diye sorar ve soru eki “mi”yi vurgularız. Bu cümlede maksada en çok hizmet eden “mi” soru ekidir ve dolayısıyla onun mertebesi en büyüktür.

Sözde bu önemli husus, bazen maksadın kendisinden, diğer unsurların kastedilen manâyı ifade edememesinden, sözde öne çıkan bir vurgudan veya başka sebeplerden kaynaklanır. Bazen de şu önemli belâğat kaidesi sözkonusudur:

- **Sözün zahirindeki manâ çok açık ve herkese malûm olduğunda, bu manâyı bir defa daha ifade etmek, sözün sahibine yakıştırılmaz. Böyle durumda, sözden asıl maksat, zâhirdeki manâ değil, o manâ ile kastolunan veya o manânın gerektirdiği başka bir manâdır.**⁹⁴⁰

SÖZ, BAZEN MANÂSI DEĞİL, MANÂNIN LÂZIMI İÇİN OLUR

Bu kaide de, belâğatta çok önemlidir. Bazen bir sözde manâ çok açıktır; o sözü okuyan veya dinleyen, “Böyle belâğat yüklü bir kitapta böyle bir söz nasıl yer alır?” veya “Böyle belâğatli konuşan bir insan, böyle bir sözü nasıl söyler?” der. Bu tür durumlarda, özellikle söz Kur'ân ve Hadis'e ait ise, o söz ile kastolunan zahirdeki manâ değil, o manânın lâzımı, yani gerektirdiği bir başka çok önemli manâdır.

Meselâ, İhlâs Sûresi'nde Cenab-ı Allah için “Doğurmamıştır ve doğurulmamıştır.” (âyet: 3) buyrulur. Doğurmamış ve doğurulmamış

olmak, Hz. Allah için ifadesi gerekmeyen çok açık iki sıfattır. Çünkü, doğurmak veya doğurulmak, zaman ve mekânla sınırlı, dolayısıyla maddî ve yaratılmış, dolayısıyla varlığını başkasına borçlu, dolayısıyla Allah olması mümkün bulunmayan bir şeyin sıfatıdır. İşte, doğurmamış ve doğurulmamış olma manâsı Cenab-ı Hakk için malûm ve çok açık olduğundan, Kur'ân gibi baştan sona belâğat mûcizesi bir Kitap'ta geçen bu iki ifadeden başka bir manâ kastedilmektedir. Yani âyet, “Annesi, babası ve çocuğu bulunanlar ilâh olamazlar; öyleyse İsa da, annesi Meryem de, Üzeyir de kesinlikle ilâh değildirler, ilâh edinilemezler. Bunun gibi, doğurmak ve doğurulmak zamana, mekâna sonradan olmaya, değişebilirle ait hususlardır. Bu sıfatlara sahip hiçbir şeye asla ulûhiyet verilemez; insan da, tabiat da, madde de; doğurmamış ve doğurulmamış da olsalar, yine zaman ve mekân boyutlu olup, varlıkları kendilerinden olmayan melekler ve cinler de, kısaca, sonradan olan, ezeli ve ebedi olmayan, varlığı kendinden ve mutlak gerekli bulunmayan her şey, kesinlikle ilâh olamaz, ilâh edinilemez ve bunlara ibadet edilemez.” diyerek, her türlü şirki kökünden kesip atmaktadır.

Bir diğer misal olarak, Zâriyât Sûresi 56–57'inci âyetlerde şöyle buyrulur:

Ben, cinleri ve insanları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben, onlardan nafaka istemiyorum; Beni yedirip beslemelerini de istemiyorum.

Cenab-ı Allah (c.c.), zaten rızka muhtaç değildir ve kendisi rızkı veren değil de rızka muhtaç bulunanın Allah olamayacağı da o kadar açık bir gerçektir ki, Cenab-ı Allah (c.c.), Kendisi hakkında “Ben, onlardan nafaka istemiyorum; Beni yedirip beslemelerini de istemiyorum.” deme gereği duysun. Öyleyse, bu âyette kastetilen başka manâlar vardır. Bu âyetle Hz. Allah, şu manâları kastetmektedir: “Ben, insanları ve cinleri Bana ibadet etsinler diye yarattım; bu ibadetleriyle onların Bana katacakları, yapmamakla Ben'den eksiltecekleri hiçbir şey yoktur; dolayısıyla bu ibadet, onların bir vazifesidir. Ayrıca, rızık arama bahanesiyle ibadetten de vazgeçemezler; çünkü rızıkları yaratan, takdir eden ve veren de Ben'im. İbadeti de Ben emrettiğime göre, rızık aramak ibadete mâni değildir ve olmamalıdır.

“Ben, cinleri ve insanları Bana ibadet etsinler diye yarattım. Onlar içinde pek çoğu ise, kendi elleriyle yaptıkları veya kendileri gibi rızka, beslenmeye muhtaç bazı varlıklara, putlara, ilâh edindikleri zatlara

tapıyorlar. Oysa rızka, yemeye, içmeye ve beslenmeye muhtaç bulunanlar, kesinlikle ilâh olamazlar. Ayrıca, cinlerin ve insanların Bana ibadeti Bana en küçük bir şey katmadığı gibi, kendilerine onlara olan emirlerimi tebliğ eden rasûlüm de, bu yaptığı karşısında bir ücret, bir rızk istiyor değildir. Onun ücreti ve rızkı da Bana aittir. Dolayısıyla, rasûlüm dünya adına hiçbir beklentisi olmadan böyle bir işi yapıyorsa, demek ki, bunda çok üstün gayeler ve neticeler vardır. Bunlar üzerinde düşünmek ve ibadet vazifesini yerine getirmek gerekmez mi?”

İşte baştan sona bir belâğat mûcizesi olan Kur’ân-ı Kerim, ifade edilmeyecek kadar açık bir gerçeği ifade etmekle, onlarca cümle ile ifade edilecek pek çok manâlar, maksatlar ve gerçeklere dikkat çekmiş olmaktadır. Bu da, söz veya belâğat sanatının önemli yönlerindedir.

İcmal, yani kısa ve kestirme söyleme, bazen tafsilden, açıklamadan daha açık olur. Bilhassa söz ve kastetilen manâ birkaç parça veya bölümden oluşuyorsa, dinleyenin, bütünü parçalarını bir araya getirip sözün söylenme sebebini veya ondaki maksadı görememesi durumunda böyledir.⁹⁴¹

KISA VE KESTİRME SÖZ, BAZEN UZUN SÖZDEN DAHA UZUN OLUR

Bazen kısa ve kestirme söyleme, manâ ve maksadı açık ve uzun söylemeden daha net ifade eder. Bilhassa söylenen söz ve ondan kastetilen manâ birkaç parçadan veya bölümden oluşuyor da, okuyan ve dinleyenin idraksizliği ya da unutkanlığı onun bu parçaları bir arada ve bir bütün halinde görüp, bütün manâyı ve sözden maksadı anlamasına engel oluyorsa, bu takdirde kestirme ve kısa ifade, teferruatlı söylemeden çok daha açık olur.

Meselâ, Bakara Sûresi 3–4’üncü âyetlerinde, Kur’ân’ın kendileri için tam hidayet teşkil ettiği müttakîlerin sıfatları nazara verilir:

O (müttakîler), sürekli yenilenir ve kuvvet kazanır bir imanla gaybe inanırlar; namazı bütün şartlarına riayet ederek (vaktinde ve aksatmadan) kılarlar ve kendilerine rızık olarak (mal, güç, zekâ, bilgi...) ne lütfetmişsek, onun bir miktarını (Allah rızası için ve kimseyi minnet altında koymadan ihtiyaç sahiplerine geçimlik olarak) verirler. Yine onlar, sana indirilen Kur’ân’a ve senden önce indirilen (Kitaplara ve Sahifelere) de inanırlar. Âhiret’e de şüphe götürmez bir kesinlikle iman ederler onlar.

Bu tasvir ve tanıttımdan sonra Kur’ân-ı Kerim, “*ülâike* (işte onlar)” diyerek, sözkonusu müttakîlerle ilgili tasvirleri bir kelimedede toplamakta,

müttakîlere projektör tutmakta ve onların Rabb'ilerinden tam bir hidayet üzerinde âdeta uçarcasına yol aldıklarına dikkat çekmektedir. Okuyan ve dinleyen bu ülâike ile birden bahis mevzuu müttakîlere dönmekte, önceki tasvirler aklında kalmamış veya onları tam anlamamış bile olsa, bu defa bizzat müttakîleri ve onların hidayet burağı üzerindeki yükselişlerini âdeta gözleriyle görüp seyretmektedir.

İrşad, havf ve recanın (korku ile ümit), terhib ile terğibin (sakındırma ile rağbet verme) beraber olmasını gerektirir. Bunlar da, Cenab-ı Allah'ın celâlî ve cemâlî tecellilerinin neticesidir.⁹⁴²

MA'RİFET-İ İLÂHÎ VE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İRŞAD

Belâğat, terbiye ve ta'lim (eğitim ve öğretim) dâhil her hususta doğruya ulaşmanın en emin yolu, ma'rifet-i İlâhî, yani Cenab-ı Allah'ı Fiilleri, İsimleri, Sıfatları, Şuûnu ve Zâtı ile tanımak gerektiği gibi tanıyabilmektir. Çünkü kâinat da, İslâm da, bunların tecellilerinden ibarettir.

Meselâ, Cenab-ı Hakk'ın ezelî Sıfatlar âleminde her ikisi de O'nun her şeyi kuşatan Rahmeti'nden kaynaklanan biri cemâlî, diğeri celâlî olmak üzere iki türlü tecellisi vardır. Cemâl ile Celâl'in fiilî sıfatlar âlemindeki tecellisinden lütuf ile kahır, hüsün (güzellik, güzel muamele) ile heybet tezahür eder. Bunlar fiil âlemine tecelli edince donatmak ile boşaltmak, güzellikleriyle anlatıp övmek ile tenzih, yani kusurlardan tebrîe doğar. Âhîret âleminde lütuf, Cennet ve nur olarak, kahır da Cehennem ve ateş olarak tecelli eder. Zikir âleminde biri hamd, diğeri tesbih olmak üzere iki kısma ayrılır. Kelâm, yani söz âleminde sözün emir ve nehye taksimine sebep olur. İrşad âleminde terğib ve terhib, tebşir (müjdeleme) ve inzar (sakındırma, korkutma) olarak ortaya çıkar. Vicdana tecelli edince, reca ve havf husule gelir.

İrşad, ta'lim ve terbiyenin gereğindendir ki, havf ile reca yani korku ile ümit arasındaki denge daima korunmalı, terğib ve terhibe de aynı şekilde dengeli yer verilmelidir. Böylece reca ile doğru olan yola girilsin, korku ile eğri yollara gidilmesin; ne Allah'ın rahmetinden meyus, ne de azabından emin olunsun.

Bu dengeyi, bu irşad ve terbiye usulünü Kur'ân-ı Kerim'de de aynen görürüz. Kur'ân'da korkutma ile ümitlendirme, sakındırma ile müjdeleme ve rağbet verme birbirini daima takip eder; aynı şekilde mü'minler övülmüşse, arkasından kâfirler zemmedilir; kâfirler zemmedilerek

korkutma ve sakındırma yapılmışsa, ardından mü'minler övülür, iman ve amellerinin neticesi verilir ve müjdeleme ve ümitlendirmeye gidilir. Bir yerde korkutma ve sakındırma hangi şiddette ise, ağırlıkta reca ve terğib, aynı ağırlıkta gelir. Sadece tek bir misal olarak, Kur'ân-ı Kerim'de ümit ve recanın belki en derin ve müjde taşıyıcı olduğu âyet, “(Benden naklen) de ki: *Bizzat kendi aleyhlerine olarak (inançta) haddi aşan ve kendilerine verdiğim duygu, meleke ve kabiliyetleri boşa sarfeden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Hiç şüphesiz O, Ğafûr (günahları çok bağışlayan)dır, Rahîm (hususî rahmeti pek bol olan)dır.*”⁹⁴³ âyetidir. Onun hemen arkasından ise tam yedi âyetle korkutma ve sakındırmada bulunulur; bunları yine ümit ve müjde ifade eden bir âyet takip eder.

· **Atfın güzelliği, münasebetin güzelliğine bakar. Münasebetin güzelliği ise, birbirine atfedilen, bağlaçla birbirine bağlanan her iki cümlede takip edilen maksadın bir ve aynı olmasına bağlıdır.**⁹⁴⁴

BELÂĞATTA CÜMLELERİ BİRBİRİNE ATFETME (BAĞLAÇLA BAĞLAMA)

Kur'ân-ı Kerim'de çok sık olarak peşpeşe gelen cümleler arasında “ve” bağlacıyla atf yapıldığını, yani cümlelerin birbirine bağlandığını görürüz. Bu, önemli bir dil ve belâğat hususiyetidir ve Kur'ân'ı anlamada da mühim bir yere sahiptir. Meselâ, İnfıtar Sûresi 13 ve 14'üncü âyetler arasında “ve” bağlacıyla bir atf vardır:

Kâmil iyilik ve fazilet ehli, hiç şüphesiz nimetler içinde, içinde nimetlerin kaynağı Cennet'tedir. Ve günaha dadanmış hayasızlar, hiç kuşkusuz Kızgın Alevli Ateş'tedir.

Buna karşılık, Bakara Sûresi'nin ilk 3–5'inci âyetlerinde mü'minler övülür; hemen bunların arkasından gelen 6–7'nci âyetlerde kâfirler zemmedilirken, bu iki bölüm arasında, yani 5 ve 6'ncı âyetler arasında böyle bir atf yoktur. İki cümle veya bölüm arasında atfın olması, bu bölümlerin bir bağlaçla birbirine bağlanması, birbirini takip eder kılınması, aradaki münasebete bakar. Eğer iki cümle veya bölüm arasında onları birbirine atfettirmeyi, birbirine bağlamayı gerektiren bir münasebet varsa atf yapılır. Bu münasebet ise, genellikle her iki cümle veya bölümde takip edilen maksadın bir olmasına bakar. İnfıtar Sûresi'nin ilgili âyetleri arasında, amelleri neticesinde insanların iki kısma ayrılması ve Âhiret'te ayrılacak olmasından kaynaklanan bir münasebet sözkonusudur; yani hem

kâmil iyilik sahiplerinin, hem de onların zıddı olan günaha dadanmış hayasızların dünyadaki amellerinin uhrevî neticesi nazara verilmekte ve bu neticenin her iki tarafın amellerine dayandığı, dayanacağı vurgulanmaktadır. Bakara Sûresi'nin ilgili âyetlerinde yine birbirine zıt iki grup olan mü'minler ile kâfirler anılmaktaysa da, 3-5'inci âyetlerinde mü'minler Kur'ân sebebiyle övülmekte, yani, aslında mü'minler üzerinden Kur'ân övülmektedir. Mü'minlerin hidayet burağında yol almasına ve kurtulmasına vesile, Kur'ân'dır; dolayısıyla âyetlerde övülen mü'minler daha çok Kitap Ehli'nden iman eden mü'minler olduğu için, dikkatler onlar üzerinden Kur'ân'a çekilmekte, Kitap Ehli, Kur'ân'a inanmaya çağrılmaktadır. 6-7'nci âyetlerde ise sadece korkutmak ve sakındırmak gayesiyle kâfirler zemmedilmektedir. Bu iki bölüm arasında maksatta birlik olmadığı için, bölümler birbirine atfedilmemiş, bağlanmamıştır.

- **İki cümle veya manâ arasında münasebet olmaması nasıl onların birbirine atfedilmesine mâni ise, aralarındaki münasebet ve bağın çok açık olması da, atfı gerektirmez; çünkü bu durumda atf, fazladan olur.**⁹⁴⁵

İKİ SÖZ ARASINDAKİ ÇOK AÇIK MÜNASEBET, ATFI FAZLADAN KILAR

Yukarıda temas edildiği üzere, iki manâ veya cümle ya da cümle grubu arasındaki münasebet, onların birbirine atfını gerektirir. Fakat bu münasebet çok açık ise, bu atfa gerek olmaz, çünkü atf, fazladan olur. Meselâ, Bakara Sûresi 14'üncü âyetinde münafıklardan bahisle şöyle buyrulur:

İman etmiş bulunanlarla karşılaştıklarında “İnandık!” derler. Fakat şeytanlarıyla halvet olduklarında ise, “Emin olun, sizinle beraberiz; diğerlerine yaptığımız sadece alaydan, yüzlerine gülmekten ibarettir.” derler.

Bu âyet-i kerimede “Emin olun, sizinle beraberiz” cümlesiyle “Diğerlerine yaptığımız sadece alaydan, yüzlerine gülmekten ibarettir.” cümlesi arasında bir açıdan tam ve apaçık bir münasebet vardır. Çünkü ikinci cümle, birinci cümleyi te'kit için gelmiştir; yani münafıklar, şeytanlarıyla birlikte ve onların maiyyetinde olduklarını, mü'minlerle asla birlikte olamayacakları, onlarla beraberlik görüntülerinin alaydan, yüze gülmekten ibaret bulunduğu ifadesiyle te'yid etmektedirler. Bu iki cümle, aynı zamanda birbirinden bedeldir. Yani, münafıkların şeytanlarıyla beraber olmaları, elbette mü'minlerle birlikte olamayacakları, onlarla birlik

görüntüsünün başka bir maksat taşıdığı manâsına da gelmektedir. Bu da, Asr-ı Saâdet'te iman ile nifakın arasının ne kadar açık ve Sahâbe-i Kiram'ın nifaktan ne kadar uzak, imanlarında ne kadar samimî oldukların göstermektedir. İşte, bu iki cümle arasındaki münasebet son derece açık olduğundan, iki cümle “ve” bağlacı gibi bir bağlaçla birbirine atfedilmemiş, birbirine bağlanmamıştır.

Öte yandan, iki manâ veya söz arasında münasebetin olmaması da atfı gerektirmediği için, münafıkların bahis mevzuu iki sözü arasında bir açıdan münasebet de yoktur. Çünkü ikinci cümle, münafıklar açısından birincinin te'yidi ise de, onların şeytanları, yani onları kullanan, kışkırtan ve yönlendirenler açısından ise “Madem bizimlesiniz, mü'minlerin yanında ne işiniz var?” sorusuna bir cevaptır. Dolayısıyla bu iki cümle arasında kopukluk vardır. Kopukluk ise, atıfta bulunmamayı, birbirine bağlanmamayı gerektirir. İşte, Kur'ân-ı Kerim'in belâğati, ma'nâ içinde ma'nâ, hakikat içinde hakikatlerin kaynağıdır.

Nasıl bir sözün manâsı onu ifadeye gerek olmayacak derecede açık olduğunda bu sözden manânın lâzımı kastedilirse, bunun gibi, bir hüküm ifade gerektirmeyecek ölçüde açık olduğunda da, o hükmün lâzımı kastedilir.⁹⁴⁶

İFADEYE KONU ÇOK AÇIK BİR HÜKÜMDEN ONUN LÂZIMI KASTEDİLİR

Yukarıda İhlâs Sûresi 3'üncü âyet ve Zâriyât Sûresi 56–57'nci âyetler münasebetiyle üzerinde durulduğu gibi, bir sözdeki manâ onu ifadeyi gerektirmeyecek ölçüde açık olduğunda, bu sözden başka bir maksat kastedilir. Meselâ, “Güneş, ısıtır ve aydınlatır.”, söylenmesi gerekmeyen bir sözdür; çünkü bu, herkese malûmdur. Fakat böyle bir söz, özellikle söz söylemeyi bilen ve belâğat ehli biri tarafından söylenmişse, onunla kastedilen başka bir manâ vardır. Bunun gibi, Kur'ân-ı Kerim'de de İhlâs Sûresi 3'üncü âyet ve Zâriyât Sûresi 56–57'nci âyetlerin sadece iki misalini teşkil ettiği bu türden sözler yer alır. Ayrıca, yine ifade gerektirmeyecek ölçüde hükümlerin de zikredildiği vâkidir. İşte bu hükümlerin zikredilmesinde de başka bir maksat takip edilmektedir.

Meselâ, Bakara Sûresi'nde Kur'ân-ı Kerim mü'minler ve kâfirlerden sonra münafıklara geçer ve bazı sıfatlarıyla onları anlatmaya “*insanlardan, insanlar içinde*” tabiriyle başlar. Münafıkların insanlardan olduğu belli iken

böyle bir kaydı ifade etmek, malûmu i'lâm, yani bilineni bildirme olmaz mı? Evet, öyle olur; bu ise, bilhassa Kur'ân gibi baştan sona belâğat mucizesi bir Kelâm'ın işi olmaz. Öyleyse bu kayıta başka bir maksat olmalıdır. Bu maksat ise, nifakın asla insana yakışır bir şey olmadığını daha baştan ifade etmek ve insan olan insanı nifaktan sakındırmaktır. Yani, Kur'ân, "İnsan, mükerrem, şerefli, büyük nimetlerle donatılmış, kâinat ağacının meyvesi, bütün varlıkların yaratılış ve donanım olarak en üstünüdür. Böyle bir varlık, nasıl olur da nifak gibi en âdi bir işe tenezzül eder, etmemelidir; insan olan insana nifak asla yakışmaz." demektedir.

· **İnsan iradesini ve basit tasavvurları âciz bırakan sözün yüksek tabakası şudur ki: Kökünden meyvelerine kadar bir ağaç gibi, silsile halinde birbirine bağlı ilerler; silsilelerdeki her bir unsur, birbirine bakar, birbirine yöneliktir ve birbirine destek verir ve silsile boyunca çiçekler ve yapraklar gibi pek çok iç içe yan manâlara kaynaklık eder; ve nihayet bir asıldan çıkmış olmakla birlikte, derece derece pek çok manâları meyve olarak verir.**⁹⁴⁷

SÖZÜN YÜKSEK TABAKASININ BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Sözün yüksek tabakası, belâğatte en yüksek söz, bir ağaç gibidir. Bu sözün bütün unsurları, kökten meyveye birbirine bağlıdır, birbirine destek verir; birbirinin eksikliğini gidererek, komşuluk haklarını yerine getirir ve böylece söze genişlik ve azamet kazandırır. Bu unsurlardan biri ortaya çıkmakla, kökten gövdenin, gövdeden dalların âdeta mecburen çıkması gibi, diğer unsurlar da ortaya çıkmamazlık edemez. Fakat söz ne kadar dallanıp budaklanırsa dallanıp budaklansın, asıl maksattan asla sapmaz; bütün unsurlarını, bütün dallarını asıl maksada yönlendirir ve her bir unsurda bu maksat bir öz halinde akar; bütün unsurları ortaya çıkarıp, onlara hayatîyet kazandıran, bu asıl maksattır.

İkinci olarak, Kur'ân-ı Kerim'in neredeyse bütün âyetleri arasında görüldüğü gibi, sözün unsurları birbirine hem sebep, hem netice teşkil eder. Meselâ Fâtiha Sûresi:

Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah içindir. Öyleyse, Âlemlerin Rabbi Allah, Rahmân ve Rahîmdir (ancak Âlemlerin Rabbi Allah, tam manâsıyla Rahmân ve Rahîm olabilir). Öyleyse O, Din Günü'nün Mâlikî'dir (Âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olmayandan başkası hesap günü olan Din Günü'nün mutlak mâlikî olamaz; buna hakkı da, yetkisi de olamaz; Din Günü'ne mâliklik edecek ilim, irade ve kudrete asla sahip bulunamaz). Öyleyse, ancak Âlemlerin

Rabbi, Rahmân ve Rahîm, Din Günü'nün Mâliki'ne, yani Allah'a ibadet ederiz ve ancak yardımı da O'ndan isteriz...

Görüldüğü gibi, âyetler birbirine netice olarak uzanmaktadır. Âyetler, birbirine netice olduğu gibi, aynı zamanda sebeptir de:

Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah içindir. Çünkü O, Rahmân ve Rahîmdir (ancak tam manâsıyla Rahmân ve Rahîm olandır ki, Âlemlerin Rabbi'dir). Çünkü O, Din Günü'nün Mâliki'dir (ancak Din Günü'nün mutlak mâliki olandır ki, Âlemlerin Rabbi'dir, Rahmân ve Rahîm'dir). Çünkü biz, ancak O'na ibadet ederiz ve ancak yardımı da O'ndan isteriz (Şeref, istidat ve donanım bakımından varıkların en üstünü olan biz insanlar, ancak Din Günü'nün Mâliki, Rahmân, Rahîm ve Âlemlerin Rabbi Olan'a ibadet ederiz ve yardımı ancak O'ndan isteriz. Çünkü yaratılmış varlıkta biz insanlardan daha üstünü yoktur; biz de ibadet ve yardıma muhtaç olduğumuza, ibadet etme ve yardım isteme mevkiinde bulunduğumuza göre, bu da, sadece ve ancak bizden üstün olan birine yapılabilir. Bu ise ancak Din Günü'nün Mâliki, herkesi hesaba çekmeye gücü de, ilmi de, iradesi de mutlak kâfi, yargılamasında Rahmân ve Rahîm, biz dâhil bütün alemlerin Rabbi, yegâne sahibi, yaratıcı, yaşatanı, rızıklandırıcı, hayatı ve ölümü vereni olabilir.)...

Üçüncü olarak, belâğatli ve yüksek söz, fıtratı, yaratılışı taklit eden sözdür. İşte ağaç, böyle bir söze en güzel misaldir. Cenab-ı Allah'ın yaratması, icraatı her bakımdan mükemmel olduğu için, onun neticesi olan kâinat da, yüksek ve belâğatli söze rehberdir. Bu rehberde onu oluşturan her bir varlık türü, bu türdeki her bir taife, bu taifedeki her bir aile, bu ailedeki her bir ferden (her bir paragraf, her bir cümle, her bir kelime grubu, her bir kelimenin) kendine has varlığı olduğu gibi, bunların her biri, birbirleriyle ve diğerleriyle derece derece, nihayet bir bütün oluşturacak münasebet ve işbirliği içindedir.

Dördüncü olarak, söz, unsurlarıyla bir silsile halinde ve sözden asıl maksat istikametinde ilerlerken, ağacın meyveye giderken çiçek ve yaprak vermesi gibi, pek çok doğru ve yan manâlara da kaynaklık eder. Bir sözde ana manâ dışında kullanılan sanatlarla, telmih ve işaretlerle, çağrışımlarla başka manâlar da bulunmalı ve nasıl asıl vazifesi vücuda gıda olmak olan meyve gibi bir yiyecek şekli, rengi ve kokusuyla hem iştahı açıp yemeyi teşvik ediyor, yani varlığındaki ana maksada hizmet ediyor, hem de gözü, burnu ve insandaki güzellik duygularını da tatmin ediyorsa, belâğatli söz de, aynı şekilde insanın bütün lâtifelerini tatmin etmelidir.

Sözün akıcılığı, üstünlük duygusuna kapılıp ifadede karışıklık ve karmaşıklığa gitmeme, "tabiat"ı taklit etme, açık ve anlaşılır olma, tasvir ve izahlarda konudan sapmama, bir de, maksat ve anlatımda takip edilen yolun belirgin olmasındadır.⁹⁴⁸

Güzel söz, aynı zamanda rahat ifade edilmiş, dinlenirken veya okunurken insanı yormayıp, peşinden sürükleyen, su gibi akıp giden sözdür. Meselâ Kur'ân-ı Kerim, nasıl okunuşuyla böyle akıp gider, zevk verir, tekrar tekrar okunmakla beraber asla usanç vermez, tam tersine, daha da fazla okunmayı teşvik ederse, nasıl kâinatın güzellikleri onları seyretmekle insanı daha bir kendine çekerse, yüksek ve belâğatlı söz de, mümkün olduğunca Kur'ân'ı ve kâinatı taklit edebilmelidir. Bu çerçevede:

Duygular söze iştirak etmediği halde ediyormuş gibi “çifte atmak”, aralarında münasebet olmadığı halde varmış gibi veya güya var kılarak münasebetsiz teşbihlerde bulunmak, zorlama ifadelere başvurmak, sözü başka sözler, başka duygularla karıştırmak, akıcılığı bozar.

Ve düzensiz dağılmadan, dallanıp budaklanmadan kaçınmak ve peş peşe manâların iç içe ve birbirini destekler olmasına dikkat etmek gerekir.

Ayrıca, arzedildiği üzere, hayalin sanatı ve gözlemlerle “tabiat” a talebe olmak lâzımdır. Ta ki “tabiat” taki kanunlar, o sanatta yansıyabilsin.

Yine, tasavvurlar, dış dünyadaki, “tabiî” gerçeklerle örtüşmelidir. Faraza, tasavvurlar zihinden kaçıp dışta şekil giyip görünecek olsa, dış dünya onları kabûllenebilsin ve neseplerini inkâr etmesin. Desin ki: “Onlar, benim” veya “benimkilere benziyor” veyahut da “benim çocuklarımdır.”

Hem, maksada gider, hedefe yürürken dümdüz gidilmeli, sağa sola sapılmamalıdır. Ta ki, yolun kenarındakiler, maksadı kendilerine çekip önemsizleştirmesinler. Bilâkis köşeler, sahip buldukları tazelik ve güzellikle, bir havuzdan gelen kanallar gibi asıl maksada yardım ve kuvvet göndermelidir.

Hem de, asıl maksadın yörüngesinin görünür ve yan maksatların kaynaşıp bütünleşme noktalarının da açık ve belirgin olması, sözün akıcılığı için ayrıca gereklidir.

Yine, muğlâklık ve müphemiyette asla derinlik aranmamalı, söz açık, fakat açıklığı içinde dalları meyve yüklü, aynı anda yaprak ve çiçekleri de bulunan bir ağaç gibi pek çok manâlar ve hakikatler ihtiva edecek şekilde sanatlı olmalı, ama asla zorlamaya gidilmemelidir.

· **Sözün selâmet ve sıhhati, ana temayı bütün etrafı, dayandığı temeller ve müdafaada kullandığı aletlerle ispat etmekte yatar.** [949](#)

SÖZ SÖYLEMENİN ÖNEMİ, SÖZÜN SELÂMET VE SIHHATİ

Hız. Bediüzzaman'ın söz ile ilgili verdiği ölçüler, sözün ve söy söylemenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yunus Emre'nin de konuyla ilgili bir dörtlüğü gerçekten çok manâlıdır:

Söz ola kese savaşı,
Söz ola kestire başı;
Söz ola ağulu aşı
Bal ile yağ eder bir söz.

Daha önce de zikredildiği üzere, Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda çok ciddi bir ikaz vardır: “(Kişi) tek bir söz bile sarfetmiş olmasın ki, yanında onu gözetleyen ve o sözü kaydetmeye hazır bir gözcü bulunmamış olsun.”⁹⁵⁰ Abdullah ibn Mübarek hazretleri, bu âyeti okuduktan sonra Kur'ân'dan başka bir söz söylemediğini anlattığı mübarek bir kadınla ilgili olarak başından geçen şu hadiseyi nakleder:

Yalnızca Kur'ân'la konuşan kadın

Hacca gidiyordum. Irak-Suriye topraklarından geçerken yalnız bir kadına rastladım. Selâm verdim; selâmımı “Söz olarak Rahîm bir Rabb'den selâm sözüdür onların duyacağı.”⁹⁵¹ âyetiyle aldı. “Buralarda ne yapıyorsun?” diye sordum. “Allah kimi yoldan çıkarmışsa, ona yol bulduracak yoktur.”⁹⁵² âyetini okudu. Anladım ki, yolunu kaybetmiş. Nereye gittiği soruma “Bir gece kulunu Mescid-i Haram'dan alıp Mescid-i Aksâ'ya götüreren Allah'ı tesbih ederim.”⁹⁵³ âyetiyle karşılık verdi. Anladım ki, geçtiğimiz hacc mevsiminde haccını tamamlamış, Kudüs'e gidiyor.

“Ne zamandan beri böyle yolunu kaybettin?” dedim. “Tam üç gece (yani üç gün).”⁹⁵⁴ dedi. Yiyecek verme teklifinde buldum. “Sonra orucunuzu gün batıncaya kadar tamamlayın.”⁹⁵⁵ âyetini okudu. “İyi de Ramazan'da değiliz!” dedim. “Kim Allah için nafîle bir hayır yaparsa, Allah, her hayrın karşılığını verendir, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁹⁵⁶ âyetiyle cevap verdi. “Yolculukta oruç açılabilir.” dedim. “Ama orucu tutarsanız, bu, hakkınızda daha hayırlıdır.”⁹⁵⁷ âyetini okudu.

Niye benim gibi konuşmadığını sordum. “(Kişi) tek bir söz bile sarfetmiş olmasın ki, yanında onu gözleyen ve o sözü kaydetmeye hazır bir gözcü bulunmamış olsun.”⁹⁵⁸ dedi. “Kimlerdensin?” diye sordum. “... bu konuda bilgin yok (ailemi söylesem de tanımazsın). Sonra kulak da, göz de, kalb de (görmeden, kesin bilgiye dayalı olmadan verdiğin her hükümden) sorumludur.”⁹⁵⁹ âyetiyle cevap verdi. “Hata ettim, hakkını helâl et!” dedim. “Bugün size kınama yok. Allah, sizi bağışlasın!”⁹⁶⁰ dedi. Deveme bindirip kafilesine ulaştırma teklifinde buldum. “Hayır adına ne işlerseniz Allah onu bilir.”⁹⁶¹ âyetiyle mukabele etti. Devemi yanına getirdim. Binecekken, “Mü'min erkeklere söyle, bakışlarını sakınsınlar!”⁹⁶² âyetini okudu. Gözlerimi çevirdim; binecekken deve ürküp kaçtı, bu arada elbisesi az yırtıldı. “Başınıza musibet olarak ne gelirse, bu, bizzat işleyip, onu hak etmeniz sebebiyledir.”⁹⁶³ âyetini mırıldandı. “Sabret, deveyi bağlayayım!” dedim. “Bu hususta

Süleyman'ı anlayışlı ve daha isabetli davranır kıldık.”⁹⁶⁴ âyetini okuyarak, devemi yönlendirme konusunda benim daha başarılı olduğumu kastedti. Deveye bindi ve “Bunu bize baş eğdiren Allah'ı tesbih ederim; yoksa bunu biz başaramazdık. Ve sonunda şüphesiz Rabbimize döneceğiz!”⁹⁶⁵ âyetlerini okudu. “Haydi!” diye deveyi hızlandırdım. “Yürüyüşünde (ve davranışlarında) vakur ol ve sesini yükseltme. Seslerin en çirkini, (bağırın) eşeğin sesidir!”⁹⁶⁶ mukabelesinde bulundu. Yürürken şiir okumaya başladım. “Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun!”⁹⁶⁷ dedi. “Şiir okumak haram değil ki!” dedim. “Bu hususu ancak gerçek idrak ve basiret sahipleri düşünüp anlar!”⁹⁶⁸ cevabını verdi.

Bir süre gittik; sonra evli olup olmadığını sordum. “Ey iman edenler! Cevabı verildiğinde sizi üzecek meselelerden sormayın!”⁹⁶⁹ âyetini okudu. Derken kafilesine ulaştık ve “Kafile içinde kimsen var mı?” dedim. “Mal ve evlât, dünya hayatının süsüdür!”⁹⁷⁰ dedi. Anladım ki, evlâdı var. İsimlerini sordum. “Allah, İbrahim’i dost edindi; Allah Musa ile konuştu; Ey Yahya, Kitab’a kuvvetle tutun!”⁹⁷¹ âyetlerini okudu. “Ey İbrahim, ey Musa, ey Yahya!” diye kafileye seslendim. Nur yüzlü üç genç “Buyur!” diye çıkageldi. Onlara para verip, “Şu akçenizle içinizden birini şehre gönderin. Yiyeceğin en temiz ve helâlinden bulup, bir miktar alıp getirsin. Fakat çok gizli ve dikkat çekmeyecek şekilde hareket etsin!”⁹⁷² diye tembihledi. Yiyecek gelince bana, “Geçmiş günlerinizde yaptıklarınızın karşılığında şimdi afiyetle yiyip için!”⁹⁷³ dedi. Çocuklara, “Annenizin bu durumunu bana söylemezseniz bu yemekten yemem!” dedim. “Annemiz” dediler, “Ağzından Cenab-ı Allah’ın gazabını çekecek yanlış bir söz çıkar korkusuyla 40 yıldır böyle sadece Kur’ân’la konuşur.”

İbn Mübarek, bu hadiseyi Kur’ân’da her şeyin bulunduğu delil olarak anlatırdı.

İşte, söz, bu derece önemlidir. O halde o, yerinde, en iyi ve en verimli şekilde sarfedilmelidir. Ondaki maksadın, ana temanın veya tezin, iddianın, savunulan hükmün ispatı için kullanılan malzemeler bozuk olmamalı, hüküm rahat ifade edilebilmeli, dayandığı temeller hükmün hayatiyeti için kendilerine müracaat edilebilir güç ve canlılıkta olmalı ve evhamın itirazlarına mukabele ve zihinlere takılabilecek sorulara cevap teşkil edecek gerekli donanıma sahip bulunmalıdır. Demek ki söz, meyveli bir ağaçtır. Her türlü hücumdan korunmak için dikenleri ve süngüleri dizilmiş, güya o söz, birçok münazaranın neticesi, pek çok muhakemenin de özü ve dolayısıyla çok yüce olmakla, şeytanî vehimler hırsızlık için ona ulaşamaz, ona eğri nazar ile bakamazlar. Sanki konuşan, altı yönü de, yani sağ, solu, önu, arkayı, üstü, altı dikkate alıp, sözün etrafına bir sur çekmiştir; hücumla açık noktalara, konuyu veya temayı bir çerçeve içine almakla veya gerektiği ölçüde açıklayıp vasıflandırmakla veyahut da daha başka korunma vasıtalarıyla birer muhafız koyarak, sözü gelebilecek her türlü soruya cevap teşkil edecek cihazlarla donatmıştır.

- **Sözün selâmet ve pürüzsüzlüğü, hiçbir şekilde rahatsız edici olmaması ise, sözdeki her düşünceye, her bir aslî unsura hak ettiği ve istidadı olan yardımı ulaştırmak ve gereken üslûp elbisesini giydirmektedir.**⁹⁷⁴

SÖZDE HER UNSURA ONA UYGUN ÜSLÛP ELBİSESİ GİYDİRME

Her sözde onun varlık sebebi olan ana tema veya söylenme ya da yazılma maksadı, bundan başka, yan maksatlar veya temalar, ayrıca insanın kalb, ruh, hayal, tasavvur gibi lâtifelerini tatmin edecek başka manâlar, zevkî manâlar, telmihler, işaretler, çağrışımlar, remizler bulunur. Tabîî, bunların hepsi mutlaka bir sözde bulunacak diye bir şart olmadığı gibi, elbette her sözde de bulunmaz. Ama bunlar, bir sözün manâ ve ana mevzuu noktasında başlıca unsurlarıdır. İşte, iyi ve belâğatli bir söz, bütün bu unsurlara değerlerine göre yer verir; her birini kıymetine göre içine yerleştirir ve her birini vazife veya fonksiyonunu tam yerine getirecek bir tarzda ifade eder; yani, her birine kendine has üslûp elbisesi giydirir. Çocuğa yetişkinin, yetişkine çocuğun elbisesi giydirilemeyeceği, hocaya jandarma elbisesi veya tango elbise, yine jandarmaya, polise tango giydirilemeyeceği gibi, söz içindeki her unsura da aynı ifade ve üslûp elbisesi giydirilmez. Sözün selâmeti, pürüzsüzlüğü ve hiçbir şekilde rahatsız edici olmaması, ondaki her bir düşünceye, her bir temaya, her bir teze, her bir manâyâ, her bir aslî unsura hak ettiği, istidadı olan, boyuna–posuna tam uygun üslûp elbisesi giydirilmelidir.

Üslûp ve türleri: edebî türe göre ayrı üslûp

Söz eğer bir hikâyeye ise, bu takdirde konuşan veya yazan, kendini hikâyenin kahramanı yerine koymalıdır. Hikâyenin kahramanı adına başkalarının duygu ve düşüncelerini tasvir ediyorsa, bu kahramana hülûl etmeli, onun kalbinde misafir olmalı ve onun diliyle konuşmalıdır. Eğer kendi malında tasarruf ediyor, (yani hikâyeyi bütünüyle kendi olarak anlatıyorsa), bu takdirde de hikâyedeki her bir unsuru istihkak, istidat ve rütbesine göre nazara almalı ve kıymet ve değer alâmeti olan itibar ve ihtimamın taksiminde adalet etmeli, üslûp elbisesini istidadın boyuna–posuna göre kesmelidir. Böylece her bir yan maksat, kendine münasip üslûpla arz-ı endam edebilsin. Zira üslûbun esası veya türleri üçtür:

- Birincisi, mücerret üslûptur, Seyyid Şerif'in ve Nasırüddin-i Tûsî'nin sade olan üslûpları gibi.

• İkincisi, süslü üslûptur, Abdülkahir Cürcanî'nin *Delâilü'l-İ'câz ve Esrârü'l-Belâğa*'sındaki şaşaalı ve parlak kelâmı gibi.

• Üçüncüsü, yüksek üslûptur, İmam Ebû Yakup Yusuf es-Sekkâkî, Zemahşerî ve İbn-i Sina'nın bazı muhteşem kelâmları gibi.

Kısaca: İlâhiyat ve İlm-i Usûl bahislerinde şiddet, kuvvet ve heybet taşıyan yüksek üslûptan ayrılmamak gerekir.

Hitabet ve ikna üzerinde süs, parlaklık, rağbet verme ve sakındırma ihtiva eden süslü üslûbu mümkün olduğunca elden bırakmamak lâzımdır. Fakat gösteriş, yapmacıklık ve avamca tavırlardan sakınmak gerekir.

Eğer söz muamelât, haberleşme ve âlet ilimleri üzerinde ise kısıklık, netlik, akıcılık ve tabîlik özelliği olan ve sadelikle, zatî güzelliği gösteren mücerret üslûp tercih edilmelidir.

Netice: Sözün kanaati, yeterliliği ve asliyeti, makamın dışında üslûp aramamakta yatar.

Bir sözde ve onu değerlendirmede yalnız söyleyene bakılmaz; bir söz, onu söyleyen, onu söylemekteki maksat, muhatap, söylenme sebebi, söylenme zaman, mekân ve şartları; yani, “Kim söylemiş; hangi maksatla söylemiş; kime söylemiş; niçin söylemiş; ne zaman, nerede ve hangi şartlarda söylemiş?” bütün bunlar, önemlidir.⁹⁷⁵

SÖZ SÖYLEME VE SÖZÜ DEĞERLENDİRMEDE ASLÎ UNSURLAR

Aynı söz, iki ayrı kişinin ağzından çıktığında farklılaşır. Meselâ, ordu komutanının orduya verdiği “Arş!” emri bir orduyu harekete geçirirken, aynı söz bir neferin ağzından çıktığı zaman bir şey ifade etmez; ancak alay konusu olur.

Birine bir kese altın kazandıran, birini ise başından eden aynı söz

Aynı söz, onu söyleyen birine bir kese altın kazandırırken, bir başkasını başından eder. Menkıbe olarak anlatılır; dolayısıyla hadise değil, ibret ve manâ önemlidir:

Bir padişah, bir gezide iken bir taşa oturmuş, sarığını saran bir derviş görür. “Erenler, burada böyle ne yapıyorsun?” diye seslenir. Derviş, gayet tabî, “Enekem, görmüyor musun, sarığımı sarıyorum!” der. Dervişin tabî hali padişahın hoşuna gider ve kendisine bir kese altın verir. Buna şahit olan bir açığız, bir kese altın almak için padişahın geçeceği yolda az ileride bir taşın üzerine oturup, sarığını çıkarır, çözer ve yeniden sarmaya başlar.

Padişah, onun yanından geçerken aynı soruyu ona da sorar: “Erenler, burada böyle ne yapıyorsun?” Açıkgöz, dervişin cevabını tekrar eder: “Enekem, görmüyor musun, sarıgımı sarıyorum!” Padişah, yanındakilere “Alın bunun kellesini!” diye emreder. Söz, aynı sözdür; fakat çıktığı ağza, söylenme maksadına, söylenmedeki samimiyet ve yapmacıklığa göre birine bir kese altın kazandırırken, diğerini başından eder. Dolayısıyla, bir sözde sadece söyleyen ve sözün aynı ve ayrı olması değil, “Kim söylemiş; hangi maksatla söylemiş; kime söylemiş; niçin söylemiş; ne zaman, nerede ve hangi şartlarda söylemiş?” bütün bunlar önemlidir. “*Ey yer, suyunu yut, ve sen ey gök, suyunu tut!*”⁹⁷⁶ emri ancak yere ve göğe hükmü geçen ve “*Bir işi yapmak dilediğinde, tek yaptığı ona ‘Ol’ diye emretmekten ibaret olan*”⁹⁷⁷ Zât’tan sâdır olduğu zaman manâsını bulur. Bu söz, bir başkasının ağzından çıkamaz; çıksa, söyleyeni ancak gülünç eder.

Yere ve göğe tufanı bitirmek için emir, evet, “*Ey yer, suyunu yut, ve sen ey gök, suyunu tut!*” şeklinde gelir. Bu emri veren Zât (c.c.), onları tanzim etmek dilediğinde ise onlara “*İster isteyerek, ister istemeyerek gelin!*” buyurur; bu kat’î emir karşısında hem yerin, hem göğün vereceği cevap ise sadece “*Gönüllü olarak, başüstüne diyerek geldik!*” olur.⁹⁷⁸ Yer ve gök, böyle bir cevabı da, ancak onların da Rabb’i ve Yaratıcısı olan kâinatın Sultanı’na söyler.

Kısaca, söyleyen, söylemekteki maksat, muhatap, söylenme sebebi, söylenme zaman, mekân ve şartları, her söz için, hem onu söylemede, hem de değerlendirmede son derece önemlidir.

Bir sözden anlaşılan her manâdan dolayı sözü söyleyen sorgulanmaz. Zira sözün söylenme maksadı dışındaki manâlar, ancak irade edilmişlerse sorumluluk getirir. Aksi halde, söyleyen sorguya çekilmez. Söyleyen, maksadına kefildir ve ondan sorumludur.⁹⁷⁹

BİR SÖZDE ONU SÖYLEYENİN SORUMLULUĞU

Bir sözden, onu dinleyen veya okuyan, onu söyleyenin kastetmediği, belki hiç düşünmediği manâlar çıkarabilir. Maksat ve meramını ancak o sözle anlatabilecek kişi, sözündeki kastetmediği bu manâlardan sorumlu tutulmaz. Bu noktada sözün sahibine düşen, düşünerek konuşmak, söylediği sözden maksadını aşan, hattâ maksadının tersine olabilecek manâlar çıkmaması için gereken dikkati göstermektir. Bununla birlikte, kişi bu

dikkati göstermeden de yazmış, bilhassa konuşmuş olsa, kastetmediği manâlardan sorumlu tutulmaz.

Sözü söyleyen, bizatihî kastetmediği manâlardan sorumlu tutulamayacağı gibi, bazen insan, maksat ve meramını anlatmada başka yol bulamaz ve meramını ancak tek bir yolla anlatabilir. Bu durumda, söylediği sözün başka manâlara gelebileceğinin de farkındadır. Fakat maksat ve meramını ancak tercih etme mecburiyetinde kaldığı yolla anlatabileceği için, bu vaziyette söylediği sözdeki başka manâlardan sorumlu değildir. Bu durum, bilhassa halk içinde yaygın kullanımı olan atasözleri ve deyimler için sözkonusudur. Halkın içinde konuşan, halk çoğunluğunu muhatap alan, özellikle de dinî tebliğde bulunan bir insan, insanların çoğu da avam olduğu için, halkın kullandığı deyimleri ve atasözlerini kullanmak, maksadı anlatmada muhataplar nazarında genel–geçer kabûllere ve örfe saygı gösterme gereği duyar. Bu tür konuşmalarda, atasözleri ve deyimlerde teşbih, istiare, mecaz ve kinaye gibi sanatlara çokça başvurulur. Bu sanatların kullanıldığı sözlerde sözün doğruluğu ve yanlışlığı da, onun zahirî manâsında değil, kullanılan teşbih, istiare, mecaz ve kinayenin ifade ettiği manâdadır. Meselâ, “Eli uzun” deyimini, Türkçe’de hırsızları, “Kolu uzun”, nüfuz sahibi olmayı tavsif için kullanılır. “Kolu uzun”, Araplar arasında ise genellikle cömert manâsında istimal edilir. Kendilerinden bu deyimlerle bahsedilen insanlar elleri ve kolları gerçekten uzun olmasa da, eğer hırsız, nüfuz sahibi veya cömert iseler, bu sözler doğrudur. İşte böylesi sözlerde, ondaki maksada ve kullanılan sanatlardaki asıl manâya bakılır, zâhirî manâ nazara alınmaz.

• **Vâhid-i kıyasî, bir mevcud-u hakikî olmak lâzım değildir. Belki hendese (geometri)deki farazî hatlar gibi, varlığı farzolanarak bir vâhid-i kıyasî teşkil edilebilir.**[980](#)

VÂHİD-İ KIYASÎ

Vâhid-i kıyasî, bir şeyi tanıtmak ve anlatmak için kullanılan ona en çok benzer bir örnektir. Meselâ, Hz. Bediüzzaman (r.a.), Cenab-ı Allah’ın, İsimleri’nin önüne mevhum bir hat çekip insanı yarattığını, yani insanda yaratılış sahnesindeki mütecellî bütün İlâhî İsimler’in tecelli ettiğini ve dolayısıyla insanın Cenab-ı Allah’a en kapsamlı ayna olduğunu belirtir. Şu halde, insan veya insanın varlık özü, onun “ben” demesine sebep asıl mahiyeti olan ‘ene’si, insan dediğimiz bütün insanlarda ortak mahiyet,

Cenab-ı Allah'ı tanıma adına bir vahid-i kıyasî teşkil eder. Bir şeyi tanıtmak için kullandığımız vahid-i kıyasînin illâ hariçte var olması gerekmez. Bazen, böyle bir var veya varlık bulamasak da, geometrideki farazî çizgilerden oluşturduğumuz şekiller gibi, tanıtm ve tasvirde misal olarak bir vahid-i kıyasî üretebilir; misal olarak, yalan olmayan, içinde yalan bulunmayan ve benzerleri yaratılış âleminde yer alan temsiller getirebiliriz.

· **Mantık ilminde kıyas-ı temsilî yakîn ifade etmez. Yakîn gerektiren meselelerde mantikî bürhan lâzımdır. Kıyas-ı temsilî, Fıkıh Usulü âlimlerince zann-ı galip kâfi olan meselelerde kullanılır. Fakat kıyas-ı temsilînin bir nev'i vardır ki; mantığın yakînî bürhanından çok daha kuvvetlidir.**⁹⁸¹

BİR İSPAT METODU OLARAK KIYAS VE KIYAS-I TEMSİLÎ

Kıyas-ı temsilî, özellikle müşahhas gerçekleri bilhassa gaybî ve mücerret hakikatleri ispatta misal olarak kullanmak demektir. Meselâ, güneş, maddî, fakat nûranî bir varlıktır; dolayısıyla ısı ve ışığıyla nüfuz eder; ısı ve ışığıyla mukabilindeki her şeye nüfuz ettiği gibi, şeffaf cisimlerin her birinde zâtıyla yansır. İşte bu müşahhas gerçek, pek çok mücerret ve manevî gerçekleri anlama, anlatma ve ispatta delil olarak kullanılabilir.

Mantık ilminde kıyas, genellikle aynı cinsten ve birbirine yakın şeyler arasında olur. Meselâ, “Mehmet, bir insandır ve iki gözü vardır; Ahmet de bir insandır; öyleyse, onun da iki gözü vardır.” Bu, bir kıyastır. Kelâm'da Cenab-ı Allah'ı ispat için kullanılan meşhur bir kıyası da burada delil olarak zikredebiliriz: “Âlem, yani yaratılmış bütün varlık, değişkendir. Değişken olan her şey hâdis, yani sonradan değildir. Öyleyse âlem, sonradan değildir.” Bunun neticesi olarak, sonradan olan her şey, onu var eden ve değişken olmayan, dolayısıyla sonradan olmuş bulunmayan, yani ezelî ve ebedî bir Yaratıcı'ya muhtaçtır. O Yaratıcı da Allah'tır.

Mantıkta bu kıyas ve kıyasın yanısıra tümevarım (istikra) ve tüm dengelim diye hakikate ya da yakîne ulaşmada kullanılan başka bürhanlar da vardır. Sözkonusu kıyasımızı “Mehmet bir insandır ve onun iki gözü vardır; öyleyse bütün insanların iki gözü vardır.” şeklinde bir tümevarımla bir türün bir ferdindeki hakikatten türün tamamı adına bir neticeye varmada kullanabiliriz. Öte yandan, cümlemizi “Bütün insanların iki gözü vardır; Mehmet de bir insandır ve öyleyse onun da iki gözü vardır.” şeklinde kurduğumuzda, bütünden parçaya veya ferde gelerek,

tümdengelimini bir bürhan olarak kullanır ve kesinlik ifade eden bir neticeye varırız. İşte, kıyas, tümevarım ve tümdengelim, mantıkî bürhanlardır.

Kıyas-ı temsilî ise, yukarıda ifade edildiği üzere, haricî gerçekleri mantıkî neticeler için delil olarak kullanmak demektir. Mantık ilminde kıyas-ı temsilî, sözü geçen üç bürhan kuvvetinde yakîne, yani kesinliğe ulaştırıcı delil olarak kullanılmaz. Fıkıh Usûlü âlimleri onu, haklarında kat'î delil gerekmeyp, zann-ı galip, yani kuvvetli ihtimalin veya tereddüt halinde kalbî kanaate sebep delilin kâfi olduğu meselelerde kullanırlar.

Kıyas-ı temsilînin mantığının yakînî bürhanından daha kuvvetli olanı

Fakat kıyas-ı temsilînin bir nev'i vardır ki, mantığın yakînî bürhanından, yukarda sözü geçen istidlâl yollarından çok daha kuvvetlidir. O kısım da şudur ki:

Bir parça veya bir fert üzerinden temsilde bulunup, bir fert veya cüz'ü misal olarak verip, onunla küllî bir kanunu göstererek, hükmü o küllî kanun üzerine bina etmektir. Bu şekilde varılan hüküm, mantığın diğer istidlâl yollarıyla varılan hükümden daha kuvvetli olur. Meselâ, güneş, zâtında tek bir fert iken, nûraniyeti cihetiyle mukabilindeki her şeye nüfuz ve her parlak, her şeffaf şeyin içinde temessül eder, yani aksiyile bulunur. Bu herkese açık ve müşahhas gerçek, küllî bir hakikat kanununu gösterir ki, nur ve nûranî için kayıt olmaz; uzak ve yakın, az ve çok müsavîdir. Mekân onu zaptedemez; onun bir yerde olması, aynı anda milyonlarca başka yerde olmasına mâni değildir. İşte bu küllî gerçek, nûraniyetleri fazla inkişaf etmiş velîlerin aynı anda çok fazla yerde temessül etmesi, yani görünmesi, görünüp tasarrufta bulunması; Peygam-berimiz'in mi'racı ve Cenab-ı Allah'ın İlim ve Kudret'i dâhil bütün Sıfatları ve İsimleri'nin icraatı için en küçük bir nesne ile bütün kâinatın aynı olduğu gibi pek çok gerçeği ispat eder.

Sözkonusu kıyas-ı temsilîye bir diğer misal de şudur: “Bir ağacın yaprakları ve meyveleri, tek bir merkezde, kolaylıkla ve Emir Âlemi'ne ait bir kanunla yapılır. Bunların ayrı ayrı merkezlerde, ayrı ayrı kanunlara bağlı olarak yapılacak olması, neticeyi âdeta imkânsız kılar.” Bu temsil, bu misal, şu küllî hakikate işaret eder ki, pek çok şeyin tek bir merkezde ve bir kanuna, birlik hakikatine bağlı olarak yapılması, onu tek bir şeyi yapmak gibi kolay kılar. Meselâ, bir ordunun tek bir fabrikadan teçhizi, bir askerin çok sayıda fabrikadan teçhizinden çok daha kolay olur; bir ordunun bir

kumandan tarafından idaresi, bir askerin on kumandan tarafından idaresinden yine çok daha kolaydır. İşte bu küllî gerçek, bütün parçaları, onu oluşturan bütün fertler hem birbirleriyle, hem de bütünüyle alâkadar bulunan kâinat ağacını Yaratan ve İdare Eden'in Birliği'ni ve kâinattaki birlik ve düzenin bu birlikten kaynaklandığını gösterir; dolayısıyla Tevhid'e muazzam bir misaldir.

Risale-i Nur'daki bütün temsiller, bu türden ve iman, Kur'ân ve İslâm hakikatlerini inkârı imkânsız gerçekler olarak ispat eden temsillerdir.

Zâtî olan bir özellik bir fertte görülse, o özelliğin o ferdin dâhil bulunduğu türde de bulunduğunu ispat eder.⁹⁸²

FERTTEKİ ZÂTÎ ÖZELLİK, ONUN TÜRDE DE OLDUĞUNU GÖSTERİR

Bu da, mantığın önemli kaidelerindedir. Türlerle ait olup, onların karakterini tayin eden ve alâmet-i farika (ayırteci işaret, özellik) olarak adlandırılan zatî özellikler vardır. Meselâ, insanın iki gözlü, iki kollu, iki eli, her elinde beş parmaklı olması, onun zâtî özelliklerindedir. Konuşması, düşünmesi de, onun zâtî özelliklerindedir. Bir insanda ondan ayrılmaz, ona ait bu aslî ve zâtî özelliklerin bulunması ve görülmesi, aynı özelliklerin bütün insanlarda, insan türünde bulunduğuna açık ve reddedilemez delildir.

Rûhun varlığına ve haşre net bir delil

Bu delil çerçevesinde, meselâ, insanda onun bütün hücreleri, organları, uzuvları arasında birliği sağlayan, bütün bu hücre, organ ve uzuvların bir arada, dağılmadan çalışmasını, hayatiyetini ve münasebetini temin eden bir unsur olmalıdır. Çünkü bu çalışma, hayatiyet ve birliğin ebedî olmadığını ve bizzat uzuvları, organları ve hücreleriyle vücudun kendisinden kaynaklanmadığını görüyoruz. Çünkü ölümle beraber vücut çürümekte, dağılmakta ve toprağa karışıp gitmektedir. Şu halde, vücudun hayatiyetini, birliğini, çalışmasını, organlar arasındaki münasebeti sağlayan ve koruyan aslî unsur, vücut türünden olamaz. Vücut türünden değilse maddî değildir; maddî değilse mürekkep, yani parçalardan oluşmuş değildir, yani, basittir. Mürekkep olmayan, basit olan bir şey ise tahrip de olmaz, dağılmaz da. İşte, vücutta, organizmada onu oluşturan milyarlarca unsur arasında birliği temin eden, bütün bu unsurun tek bir vücut halinde çalışmasını sağlayan, hayatiyetini devam ettiren aslî unsur, ruhtur. Ruh, maddî değildir ve onun

bedeni terk etmesiyle beden, hayatiyetini de, birliğini de kaybeder, dağılır ve çürür. Ruh ise, gayr-ı maddî, basit, yani gayr-ı mürekkep olduğu için dağılmaz, çürümez ve bâkîdir. İnsan öldükten sonra varlığını devam ettirir. Öyleyse, insan, asıl varlığı olan rûhu ile öldükten sonra da yaşamaya devam eder ve nasıl o bedeniyle yok iken var olmuşsa, toprağa karıştıktan sonra da yeniden var olacak ve rûhuyla yeniden birleşecek, yani dirilecek, diriltilecektir. Bir insan, bir ruh için sözkonusu olan bu aslî ve zâtî gerçek, elbette bütün insanlar için de geçerlidir.

- **Kelime-i şهادetin iki sözü, birbirine şahittir, delildir. Birinci söz, ikinciye bürhan-ı limmî, ikincisi, birincisine bürhan-ı innîdir.**⁹⁸³

KELİME-İ ŞEHADET'TEKİ İKİ HÜKMÜN BİRBİRİNE ŞAHİT VE DELİL OLUŞU

Kelime-i şهادet, “*Eşhedü en-lâ ilâhe illa'llah, ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühû*”dür. Be şهادet sözü, kendi içinde iki sözden oluşmaktadır. “*Eşhedü en-lâ ilâhe illa'llah*” olan ve “Şahitlik ederim ki, başka ilâh yoktur, ancak Allah vardır.” manâsına gelen birinci söz veya hakikat; ikinci, yani “*ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühû*” (Yine şahitlik ederim ki, Muhammed, Allah'ın kuludur ve rasûlüdür.)” sözü veya hakikati için bürhan-ı limmîdir. Bürhan-ı limmî, ateşin dumana delil ve işaret olması gibi, müessirin esere, failin fiile delil teşkil etmesidir. Yani, Cenab-ı Allah'ın Ulûhiyet'i, Rububiyet'i, bütün İsimleri ve Sıfatları'yla Allah olması, genelde peygamberliğe, risalete, özelde ise ve Peygamber Efendimiz'in peygamberliğine, risaletine en büyük delildir. Çünkü, Ulûhiyet, Rubûbiyet, risaletsiz olmaz.

Kelime-i şهادetin ikinci sözü olan “*ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve rasûlühû*” (Yine şahitlik ederim ki, Muhammed, Allah'ın kuludur ve rasûlüdür.), ondaki birinci söze, Cenab-ı Allah'ın varlığına ve Birliği'ne bürhan-ı limmîdir. Yani genelde risalet, özelde Peygamber Efendimiz'in risaleti, rasûllüğü, Cenab-ı Allah'ın varlığına, mutlak Birliği'ne, dumanın ateşe delil ve işaret olması gibi, eserden müessire, fiilden faile işaret eden kesin delildir.

- **Eşya arasında bazı gizli münasebetler bulunur. Hariçte uzaklık sebebi olan zıddiyet, hayalde yakınlık sebebidir. Bu münasebetle zihinde bazı**

hatırlamalar meydana gelir ki, bunlara tedâi-yi efkâr (çağrışım) denir.⁹⁸⁴

EŞYA ARASINDAKİ BAĞLAR VE ÇAĞRIŞIM

Sık sık temas etmek gereği duyduğumuz üzere, kâinat, insan vücudu gibi bir organizmayı andırır. Nasıl insan vücudundaki her bir hücrenin, her bir uzvun, her bir organın ferdî varlığının yanısıra, diğer bütün hücreler, uzuvlar ve organlarla, bunların yanısıra vücudun tamamıyla içten münasebet ve bağları varsa, kâinattaki her bir şeyin de, ferdî varlığının yanısıra, başka bütün şeylerle, ayrıca kâinatın tamamıyla münasebet ve bağları bulunur. Burada hemen yeri gelmişken ifade etmek gerekirse, insan, mahiyetiyle kâinatın çekirdeği ve özü, maddî varlığıyla meyvesi olarak, insan ile bütün kâinat ve kâinattaki her şey ve her bir şey arasında da açık ve gizli, farkında olduğumuz ve olmadığımız münasebetler ve bağlar sözkonusudur.

Eşya arasındaki açık ve gizli münasebetler ve bağlar sebebiyledir ki, zaman zaman insan zihninde hattâ birbirine zıt olan veya zıt görünen şeylerle alâkalı dahi hatırlamalar meydana gelir. Meselâ, en mukaddes şeyleri düşünür, onlar üzerinde çalışılır, onlarla meşgul olunurken, onlara en zıt bazı mülevves şeyler birden zihne üşüşür. Şeytan da insandaki bu hususiyeti çok kullanır. Sözelimi, namaz kılarken, Kur'ân okurken, başka zamanlarda bile hatıra gelmeyen bazı manzaralar, birden hayale üşüşür. İnsan, bundan ürperir ve “Eyvah, kalbim çok bozulmuş!” diyerek bu hayallerin, hayalî manzaraların üzerinde duracak olursa, bu defa vesveseye maruz kalır. O bakımdan, böyle hayaller veya hayalî manzaralar karşısında insan, kalıcı vesveselere maruz kalmamak için hemen onlardan uzaklaşmalı ve onların üzerinde durmamalıdır.

Sözkonusu bu aynı gerçek, eğitim-öğretimde ve belâğatta belli bir yere sahiptir. Mücerret gerçekler öğrenilir ve öğretilirken, bunların onlarla bağı bulunan müşahhas eşya ve hadiselerle münasebetleri içinde öğrenilmesi ve öğretilmesi, yani tedâi-i efkâr veya çağrışım denilen bu vakianın kullanılması, öğrenmeyi ve öğretmeyi kolaylaştırdığı, mücerredi müşahhaslaştırarak anlamaya ve anlatmaya yaradığı gibi, öğrenilenlerin hâfızaya daha iyi yerleşip, daha sonra gerektiğinde daha kolay anlaşılmasına da yardımcı olur. Bundandır ki, meselâ şifre kullanılan

uygulamalarda, unutulduğunda şifreyi hatırlamak için onu tedâî ettirecek, yani çağrıştıracak bazı ona yakın şeyler de sorulup kaydedilmektedir.

- **Bir sözde aynı veya benzer cins şeyleri sıralarken küçükten büyüğe veya daha az önemliden daha çok önemliye doğru sıralama, yani ‘terakki sanatı’ tercih edilir. Bunun zıttı olan ‘tedellî sanatı’ belâğatte makbul değildir.**⁹⁸⁵

BELÂĞATTA TERAKKİ VE TEDELLİ SANATLARI

Bir sözde aynı ve benzer türde şeyler zikredilirken, küçükten büyüğe, daha az önemliden daha çok önemliye doğru sıralama yapılır. Buna ‘terakki sanatı’ denir. Meselâ, bir okuldaki insanlar sayılırken öğrenciden öğretmene, öğretmenden müdür yardımcılara ve nihayet müdüre doğru sıralama yapılır. Bunun tersi, yani büyükten küçüğe, daha çok önemliden daha az önemliye doğru gitmeye ‘tedelli sanatı’ denir. Belâğatte, terakki sanatı daha çok tercih edilir.

Bir sözde daha küçük veya daha büyük ya da daha çok önemli ve daha az önemliyi tesbitte makam ve şartların önemi vardır. Nasıl normal hayatta da bazen daha çok önemli olan, şartlara göre daha az önemsiz olur ve hüküm de buna göre değişirse, sözde de aynı şey geçerlidir. Makama ve şartlara göre bazen en küçük, en büyük hükmüne bile geçebilir. Meselâ, büyük ve muhteşem bir saray yapılırsa ve bunun tek ve büyük bir giriş kapısı olsa, bu kapının anahtarı bazen saraydan daha önemli, daha büyük hale gelir. Çünkü anahtarsız saraya girilmez; girilemeyen ve yapıma gayesi istikametinde kullanılmayan bir saray ise sadece israf demektir. Dolayısıyla anahtar, bu noktada çok büyük önem kazanır.

Bu gerçək, daha önce de zikredildiği gibi, Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) sorulan “En hayırlı amel hangisidir?” sorularına Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) verdiği cevaplarda da açıktır. Cevap, bazen iman, bazen namaz, bazen makbul hacc, bazen cihad, bazen anne-babaya itaat ve hizmet şeklinde gelmiştir. İlgili hadis-i şeriflerin her biri sahih olduğuna ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kendisiyle çelişmeyeceğine göre, demek ki bu cevaplar, belli şartlara, zamanlara ve kişilere hitap etmektedir. Bir insan olur, anne-babası bakıma mutlak muhtaçtır ve o insandan başka da onlara bakacak kimse yoktur. İşte bu insan için anne-babasına bakmak en hayırlı amel olur. Bazı şartlar vardır ki, İslâm’ı, onun iman, ibadet ve ahlâk esaslarını, haram ve helâllerini koruma adına savaş manâsında cihad en

önemli hale gelir, hattâ umumî cihad ilan edilir. Böyle bir durumda cihad, en hayırlı amel olur. Dolayısıyla, sözde de o söz hangi makamda söylenmişse o makama göre önem esas alınır ve terakki sanatı ona göre yapılır.

Besmelede Rahmân'dan sonra Rahîm isminin gelmesi

Hız. Bediüzzaman (r.a.), bu hususta Besmele'de Rahmân'dan sonra Rahîm'in gelmesi konusunda dikkat çekici açıklamalar yapar. Normalde Rahmân büyük ve umumî nimetlere, Rahîm ise daha küçük ve hususî nimetlere delâlet eder. Böyle iken Besmele'de Rahîm, Rahmân isminden sonra zikredilir. Bunun sebebi, Besmele'nin söylenme makamıdır. Besmele, Cenab-ı Allah'ın nimetlerini zikretmek ve onlarla insanlara minnette bulunma manâsında ve makamında söylenmez. Besmele, işlerin Allah adına yapılması, sadece hayırlı işlerin işlenip, şerhlerinden kaçınılması, hayırlı işlere başlarken Cenab-ı Allah'ın havl ve kudretine, Rahmân ve Rahîm oluşuna sığınma ve nimetleri tüketirken büyük nimetlerin gözden kaçmamasına mukabil, bilhassa küçük veya insanlar tarafından küçük görülen nimetlere de dikkat edilsin ve nimet olarak kadr ve kıymetleri bilinsin diye onlara dikkati çekmek için söylenir. Küçük veya insanlarca küçük görülen nimetlerin kaynağı ise Rahîm ismidir; dolayısıyla Besmele'de onun söylenme makam ve gereği itibariyle Rahîm daha bir önemlidir. Bu sebeple de Rahmân'dan sonra zikredilir ki, dolayısıyla, bu mübarek sözde tedelli değil, belâğata daha uygun olan terakki sanatı vardır.

· **Söz, manânın kalıbıdır; gramer kaideleri de manânın en güzel ve en mükemmel biçimde ifadesine hizmet eder.**⁹⁸⁶

BİR SÖZDE MANÂ, LÂFİZ VE GRAMER MÜNASEBETİ

Arapça'da kelimeler 'müzekker (eril)' ve 'müennes (dişil)' olmak üzere ikiye ayrılır ve bu kaide, bilhassa fiil ile fail (özne) ve sıfat ile mevsuf (nitelenen) münasebetinde önemlidir. Yani, fail ve mevsuf müzekkerse fiil ve sıfat da müzekker, fail ve mevsuf müennesse, fiil ve sıfat da müennes olarak kullanılır. Arapça'da çoğullar da müennes muamelesi görür. Böyle iken, Kur'ân-ı Kerim'de⁹⁸⁷ Hız. Yusuf (a.s.) dönemi Mısır başşehrindeki kadınlar cemiyeti için müzekker (eril) fiil kipi kullanılır ve "Ve-kâlet nisvetün fi'l-medîneti" demek gerekirken, "Ve-Kâle nisvetün fi'l-medîneti (Şehirdeki kadınlar dedi)" buyrulur. Yani, hem "diyen, konuşan" kişiler kadın (nisvetün) oldukları, hem Arapça'da çoğullar için de müennes (dişil)

fiil kipi kullanıldığı, hem de kelimenin sonunda dişilik t'si bulunduğu, dolayısıyla ortada üç defa dişillik sözkonusu olduğu halde “kâlet” yerine *kâle* şeklinde müzekker (eril) fiil kipi tercih edilir. Bu tarz bir kullanışla Kur’ân, zâtında zayıf olan kadınların Mısır başşehrinde bir araya gelmekle kuvvetli bir cemiyet oluşturduklarını ortaya koyar, buradaki kadın hakimiyetine işarette bulunur ve bize de zayıfların cemiyetinin ittifak sebebiyle güçlü olabileceği, dolayısıyla ittifakın ne kadar zarurî olduğu dersini verir.

Demek oluyor ki, sözün söylenmesindeki gaye ve sözün manâsı, gramer kaidelerini de tayin etmektedir. Yine Hz. Kur’ân, zâtında güçlü olan bedevî Arap erkekler için ise “kâle’l-‘a’rabû” yerine “*kâlet’il-‘â’râbü*” diyerek, müennes (dişil) fiil kipi kullanmıştır.⁹⁸⁸ Buna da sebep, kendi güçlerine güvenen ve dolayısıyla aralarında gerekli ittifak olmayan güçlülerin cemiyetinin zayıflığına işaret etmektir. Yani, gramer kaidelerini, yine sözün söylenmesindeki maksat tayin etmiştir. Kısaca, yaratılıştaki ve bir şeyin varlığında da olduğu gibi, sözde de maksat, manâyı; manâ, sözün söyleniş şeklini ve kaidelerini tayin eder. Yoksa önemli olan, manâ ve maksadı gözardı edip veya ikinci dereceye alıp, söze gayr-ı tabiî yollarla süs ve güzellik vermek değildir.

Yine Kur’ân’da aynı gerçeğe yönelik olarak bir başka kullanım tarzı daha görürüz. Meselâ, kâinatta canlı ve şuurlu varlıkların yanısıra, cansız ve şuursuz varlıklar da, belki çok daha fazla sayıda vardır. Buna rağmen Kur’ân-ı Kerim, “*Rabbü’l-âlemîn*” derken, ‘âlem’ kelimesini akıllı-şuurlu varlıklar için kullanılan çoğul tarzında kullanır. Aynı şekilde, Hz. Yusuf’un rüyası anlatılırken⁹⁸⁹ güneş ve ay ve yıldızlar için de, bunların her biri cansız ve şuursuz olduğu halde, yine canlı-şuurlu varlıklar için kullanılan çoğul şekli tercih edilmiş ve “secde edenler” manâsında “*sâcidîn*” denmiştir. Çünkü, âlemi veya âlemleri nazara vermektan kasıt, onların Cenab-ı Allah’a delil, O’nu tanıtan birer âlem (işaret) olmasıdır. Öyle ise, bütün âlemler, âdetâ çok çeşitli dillerle Allah’ı anan, O’nu anlatan canlı, akıllı, şuurlu ve konuşan birer varlık, birer delil, birer dildir. Bundan dolayı, “âlemîn” şeklinde akıllılar için kullanılan çoğul kalıbında anılmışlardır. Bundan dolayı, güneş, ay ve yıldızlar için de yine akıllılar için olan çoğul şekli tercih edilmiş ve böylece onlar, âdetâ Hz. Yusuf’u, onun büyüklüğünü tanıyan ve bu tanımakla önünde secdeye varan, ona hizmete koyulmuş birer

canlı gibi tasvir edilerek, insanlara, özellikle Hz. Yusuf'un kardeşlerine hatırlatmada bulunulmuştur.

· **Söz söylenir veya lâfızlar okunurken onların manâlarını da düşünmek, belâgat mezhebinde vâciptir. Özellikle Kur'ân okunurken manâları düşünmekle, Kur'ân indiği gibi okunabilir ve bu okuyuş, insana, tabiatına ve zevkine de tesir eder.**⁹⁹⁰

KUR'ÂN OKURKEN MANÂSINI DÜŞÜNME

Yer yer arzedildiği gibi, lâfız, manânın kalıbıdır ve her manâ kendi kalıbını giyer; bir diğer ifadeyle, manâlar çok iyi bilinip, onları ifade edecek en uygun kalıp giydirilmeli, lâfız manâyı mümkün olan en iyi şekilde yansıtmalıdır. Çünkü lâfızdan ana maksat, bir manânın ifadesi ve başkalarına taşınmasıdır. Nasıl söz söylenirken onu maksat ve manâya en uygun şekilde söylemek gerekirse, elbette bir sözü okurken de manâları düşünmek gerekir. Aksi halde, 'manâsız' bir iş yapılmış olur.

Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu kaideyi çok önemli bir münasebetle ifade buyurur. Fâtiha Sûresi'nde önce Cenab-ı Allah'ı birtakım ve çok önemli kemal sıfatlarıyla gıyapta zikreder, yani O'ndan muhatabımız olarak değil, 'O' olarak sözederiz: *“Rahmân, Rahîm Allah'ın Adı'yla ve adına. Bütün hamd, Âlemlerin Rabbi Allah içindir. Rahmân ve Rahîm. Din (Hesap ve Hüküm) Günü'nün Mâliki.”* Hz. Allah'ı (c.c.) böylesi kemal sıfatlarıyla anan insan, Fâtiha'yı okurken bu sıfatlara sahip Zât'ın huzuruna yükselip, O'na doğrudan muhatap olmak ister. Bunların manâsı üzerinde düşünme, insana bu istek ve şevki verir. Ayrıca, Hz. Allah'ı bu kemal sıfatlarıyla anmak, O'nun kapısını çalmak gibidir ve bu kapı bu sıfatlarla açılır. Artık insan, âdetâ “seyr ila'llah”ı (Allah'a doğru seyahati tamamlamış) bir ma'rifet yolcusu gibi huzurdadır ve Cenab-ı Allah'a, bütün bu sıfatlara sahip Zât olarak “Sen” diye hitap eder. Hitap eder de şöyle der: *“Ancak Sana ibadet eder, ancak Sen'den yardım bekler ve dileniriz.”* Bunu söyleyen insan, sanki ihsan makamına, “Rabb'ini görüyormuşçasına O'na ibadet etme” mertebesine yükselmiş gibidir. Demek ki, Fâtiha'da, namazda ve Fâtiha'da geçen Hz. Allah'ın kemal sıfatlarını anmada ihsana ulaşma imkânı vardır. Öyleyse, bu imkân değerlendirilmeye çalışılmalı, Fâtiha ona göre okunmalı, söz konusu sıfatlar O'na göre zikredilmeli ve namaz ona göre kılınmalıdır.

Hanefî Mezhebi'nde namazda kıraatte kalbi huzurdan, yani huzûr-i İlâhî'den başka yöne kaydırmamak için manâlar üzerinde düşünmek tavsiye edilmez. Fakat manâları düşünmek, yukarıda arzedildiği üzere, huzurda bulunmayı daha çok hatırlatıp, hattâ insanı huzurdaki huzura garkedebilir de. Dolayısıyla belki daha güzel olan, kıraati manâları sadece birer manâ olarak değil, gerçekten neye işaret ediyorlarsa onun üzerinde yoğunlaşarak yapmaktır.

[851](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, “Nübüvvet Hakkında, 7. Mesele”.

[852](#) *Muhakemât*, “2. Makale, 7. Mesele, İşaret”.

[853](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 3. İşaret”; *Muhakemât*, “Üçüncü Makale, 2. Maksat, 4. Meslek”.

[854](#) *Muhakemât*, “2. Makale, 1. Mesele”.

[855](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 2. Maksadın Hâtimesi”.

[856](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 5. Mukaddime, Hâtime”; *Mesnevî-Nûriye*, “Habbe'nin Zeyli”.

[857](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 8. Mesele”.

[858](#) *Mesnevî-Nûriye*, “Habbe'nin Zeyli”.

[859](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 5. Mukaddime”.

[860](#) *Muhakemât*, “Birinci Makale, 12. Mukaddime, 8. Mesele”.

[861](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 8. Mesele”.

[862](#) İnsan Sûresi/76: 16.

[863](#) Nur Sûresi/24: 43.

[864](#) *Muhakemât*, “5. Mukaddime”, *Sözler*, “Lemaât”.

[865](#) *Sözler*, “Lemeât”; *Muhakemât*, “Yedinci Mukaddime”.

[866](#) *Muhakemât*, “Yedinci Mukaddime”.

[867](#) Bakara Sûresi/2: 62.

[868](#) İmam Malik, *Muvatta'*, “Taharet” 36.

[869](#) Müslim, “Salât” 225; Tirmizî, “Salât” 169.

[870](#) Ebû Davud, “Salât” 9; Müslim, “İman” 137; Buharî, “Mevakıt” 5.

[871](#) Ebû Davud, “Edeb” 142.

[872](#) Tirmizî, “Kıraat” 4.

[873](#) Buharî, “Cihad” 2; Müslim, “İmaret” 110.

[874](#) Tirmizî, “Davaât” 6..

[875](#) Ebû Davud, “Sünnet” 3.

[876](#) Buharî, “Hacc” 4; Nesâî, “Hacc” 4.

[877](#) Nesâî, “Cihad” 6.

[878](#) Sünühât

[879](#) *Mektubât*, “19. Mektup, 18. İşaret, 1. Nükte”.

[880](#) *Muhakemât*, “Onuncu Mukaddime, Tenbih”.

[881](#) A'râf Sûresi/7: 54; Yûnus Sûresi/10: 3; Ra'd Sûresi/13: 2; Furkan Sûresi/25: 59...

[882](#) Fetih Sûresi/48: 10.

[883](#) Fecr Sûresi/89: 22.

[884](#) Muhammed Sûresi/47: 7.

[885](#) Mülk Sûresi/67: 16–17.

[886](#) *Muhakemât*, “Birinci Makale, Birinci Mukaddime”.

- [887](#) *Muhakemât*, “Birinci Makale, Onuncu Mukaddime”.
- [888](#) Nisâ Sûresi/4: 82.
- [889](#) Kehf Sûresi/18: 1.
- [890](#) Sözlür, “25. Söz, 2. Sule, 1. Nur.
- [891](#) *Muhakemât*, “6. Mukaddime, Hâtime; 12. Mukaddime, 4. Mesele”.
- [892](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 11. Mukaddime; 12. Mukaddime, 4. Mesele”.
- [893](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 11. Mukaddime; 12. Mukaddime, 4. Mesele”.
- [894](#) Buhârî, “Rikak” 39; Müslim, “Fiten” 132.
- [895](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 4. Mesele”.
- [896](#) *Muhakemât*, “6. Mukaddime”.
- [897](#) Kehf Sûresi/18: 96.
- [898](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 4. Mesele”.
- [899](#) Bakara Sûresi/2: 189.
- [900](#) Sözlür, “13. Söz, 1. Makam”.
- [901](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 69.
- [902](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 1. Mebhas”.
- [903](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Birinci Mesele”.
- [904](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Birinci Mesele, Tenbih”.
- [905](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, İkinci Mesele”.
- [906](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, İkinci Mesele”.
- [907](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Üçüncü Mesele”.
- [908](#) Neml Sûresi/27: 25.
- [909](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Üçüncü Mesele”.
- [910](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Dördüncü Mesele”.
- [911](#) Enbiyâ Sûresi/21: 46.
- [912](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Dördüncü Mesele”.
- [913](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Beşinci Mesele”.
- [914](#) Sâd Sûresi/38: 18.
- [915](#) Kehf Sûresi/18: 19.
- [916](#) Kehf Sûresi/18: 22.
- [917](#) *Lem’alar*, “21. Lem’a, 4. Düsturunuz”.
- [918](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Beşinci Mesele”.
- [919](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Altıncı Mesele”.
- [920](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 4: 182–183.
- [921](#) Kehf Sûresi/18: 1.
- [922](#) Nisâ Sûresi/4: 69.
- [923](#) Nisâ Sûresi/4: 93.
- [924](#) Enfal Sûresi/8: 16.
- [925](#) Nahl Sûresi/16: 106.
- [926](#) Şûrâ Sûresi/42: 16.
- [927](#) Fetih Sûresi/48: 6.
- [928](#) Allah’ın gazap etmesi, bizim kızdığımız gibi bir kızma değildir. Böyle ifadelerden maksat, lâzım-ı manâ, yani o ifade ile neticede neyin kastedildiğidir. Dolayısıyla Allah’ın gazap etmesi, şiddetli cezalandırma ve mahkûm etme demektir.
- [929](#) Bakara Sûresi/2: 61.

- [930](#) Bakara Sûresi/2: 90.
- [931](#) A'râf Sûresi/2: 152; Tâ-Hâ Sûresi/20: 86.
- [932](#) Mâide Sûresi/5: 60; A'râf Sûresi/7: 166.
- [933](#) Bakara Sûresi/2: 108.
- [934](#) Nisâ Sûresi/4: 116.
- [935](#) Nisâ Sûresi/4: 136.
- [936](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Altuncu Mesele".
- [937](#) Kâf Sûresi/50: 18.
- [938](#) Bakara Sûresi/2: 1–2.
- [939](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Altuncu Mesele".
- [940](#) *Lem'alar*, "28. Lem'a, 2. Nükte"; *Sözler*, "Lemeât".
- [941](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, "Bakara Sûresi, 5. âyetin tefsirinde".
- [942](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, "Bakara Sûresi, 6. âyetin tefsirinde".
- [943](#) Zümer Sûresi/39:
- [944](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, "Bakara Sûresi, 6. âyetin tefsirinde".
- [945](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, "Bakara Sûresi, 14. âyetin tefsirinde".
- [946](#) *İşârâtü'l-İ'câz*, "Bakara Sûresi, 8. âyetin tefsirinde".
- [947](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Dokuzuncu Mesele".
- [948](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Onuncu Mesele".
- [949](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Onbirinci Mesele".
- [950](#) Kâf Sûresi/50: 18.
- [951](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 58.
- [952](#) A'râf Sûresi/7: 186.
- [953](#) İsrâ Sûresi/176: 1.
- [954](#) Meryem Sûresi/19: 10.
- [955](#) Bakara Sûresi/2: 187.
- [956](#) Bakara Sûresi/2: 158.
- [957](#) Bakara Sûresi/2: 184.
- [958](#) Kâf Sûresi/50: 18.
- [959](#) İsrâ Sûresi/17: 36.
- [960](#) Yusuf Sûresi/12: 92.
- [961](#) Bakara Sûresi/2: 215.
- [962](#) Nûr Sûresi/24: 30.
- [963](#) Şûrâ Sûresi/42: 30.
- [964](#) Enbiyâ Sûresi/21: 79.
- [965](#) Zuhruf Sûresi/43: 13–14.
- [966](#) Lokman Sûresi/31: 19.
- [967](#) Müzzemmil Sûresi/73: 20.
- [968](#) Bakara Sûresi/2: 269.
- [969](#) Mâide Sûresi/5: 101.
- [970](#) Kehf Sûresi/18: 46.
- [971](#) Nisâ Sûresi/4: 125, 164; Meryem Sûresi/19: 12.
- [972](#) Kehf Sûresi/18: 19.
- [973](#) Hâkka Sûresi/69: 24.
- [974](#) *Muhakemât*, "İkinci Makale, Onikinci Mesele".

- [975](#) *Muhakemât*, “İkinci Makale, Onikinci Mesele”; *Sözler*, “25. Söz, İkinci Şule’nin İkinci Nûru”.
- [976](#) Hûd Sûresi/11: 44.
- [977](#) Yâ–Sîn Sûresi/36: 82.
- [978](#) Fussilet Sûresi/41: 11.
- [979](#) *Muhakemât*, “Onuncu Mukaddime”.
- [980](#) *Sözler*, “30. Söz, 1. Maksat”.
- [981](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 2. Maksadın Hâtimesi”.
- [982](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Meb’as, 1. Esas, 2. Menba”.
- [983](#) Lemeât; Hakikat Çekirdekleri, No. 17.
- [984](#) *Sözler*, “21. Söz, 2. Makam, 3. Vecih”.
- [985](#) *İşârâtü’l-İ’câz*, Besmele’nin tefsirinde.
- [986](#) *İşârâtü’l-İ’câz*; *Lem’alar*, “20. Lem’a, 1. Nokta”.
- [987](#) Yusuf Sûresi/12: 30.
- [988](#) Hucurât Sûresi/49: 14.
- [989](#) Yusuf Sûresi/12: 4.
- [990](#) *İşârâtü’l-İ’câz*, “Fatıha Sûresi’nin tefsirinde”.